

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Het woord 'yoga' komt in de Bhagavad Gîtâ veelvuldig voor en wordt gebruikt in de betekenis van 'discipline, filosofie, kennis, pad en van yoga'. Yoga staat voor verenigen en voor eenheid. Het woord 'juk' is ervan afgeleid. Twee ossen verenigd door een juk moeten samenwerken: lichaam en geest. De Bhagavad Gîtâ staat ook bekend als de bijbel van India. Jezus Christus verbleef als student in India, Nepal en in Tibet gedurende achttien jaar. De filosofie van de Bhagavad Gîtâ verwerkte hij in zijn boodschap. Daarom zijn er zoveel parallellen te trekken tussen de Bhagavad Gîtâ en het Nieuwe Testament.

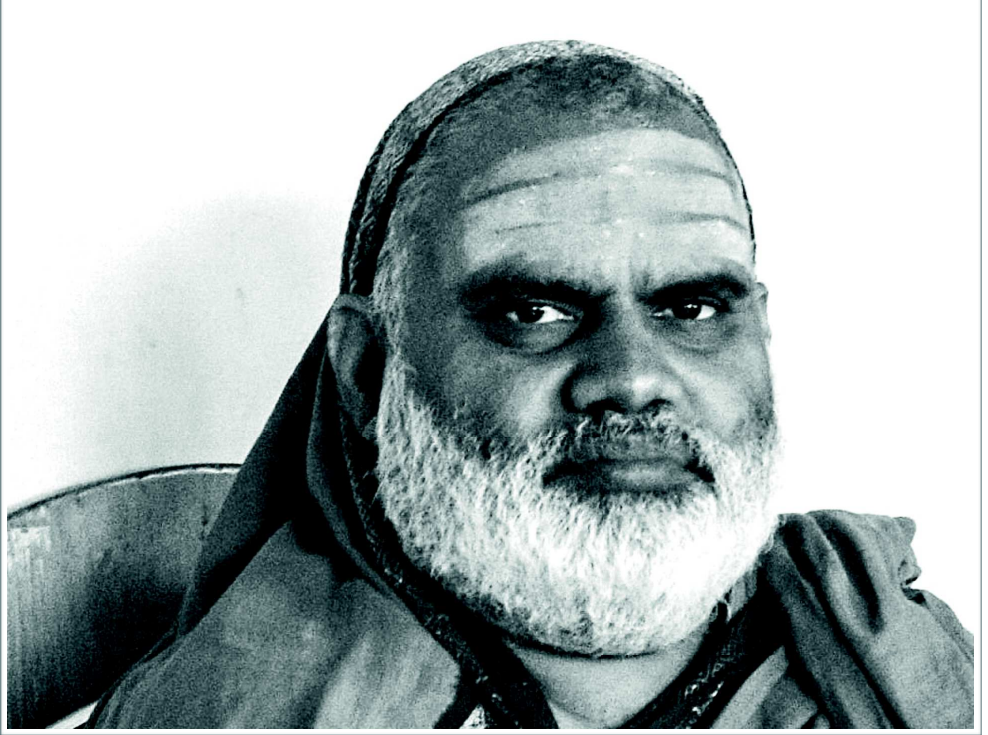
BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Paul G. van Oyen

Villa Sophia
Uitgeverij

Opgedragen aan ZH Shrî Bhâratî Tîrtha, Shankarâcârya, Shringeri Pîtham

Titel: Bhagavad Gîtâ, *De yoga van Oost en West*,

Auteur: Paul G. van Oyen

Redactieraad:

Dit project van De yoga van Oost en West van de Bhagavad Gita begon in 1999. In de loop der tijd hebben velen deelgenomen aan de redactieraad. De samenstelling van de laatste groep bestond uit:

Soeroedj Baladien

Laetitia Bekker

Thea Herbrink

Diana Schellekens

Kamla Balak

Anneke van Dijk

Alexandra Pander

Lay-out: Ave Advertising, Amsterdam

Omslag: Dolf Bos, Amsterdam

Textielpaneel omslag: Madelon de la Rive Box, Bathmen

Copyright ©: Mr P.G. van Oyen

Eerste druk: 2016

ISBN: 978 90 76392 486

Voor de vertaling van de Sanskriettekst van de Bhagavad Gîtâ werd gebruikt gemaakt van de tekstuitgave met woord-voor-woord vertaling van Winthrop Sargeant, State University of New York Press, 1984, isbn 0873958314. Voor het commentaar van Shankara werd gebruik gemaakt van de Engelse vertaling van Shri Alladi Mahadeva Sastry (1897), uitgegeven door Samata Books, Madras/Chennai, 7^e druk 1977 alsmede van de uitgave van Advaita Ashrama, Calcutta met de vertaling van Svami Svarupananda.

De verhalen uit 'De luister van de onsterfelijke Gîtâ' zijn een vertaling van *Gîtâmrta Mahimâ* van Smt Ananthalakshmi Natarajan en uitgegeven door P.N. Ramachandra Iyer Trust, Bangalore, 1999. Wij zijn de auteur en uitgevers dankbaar voor hun toestemming deze verhalen te vertalen en te publiceren. De *Gîtâmrta Mahimâ* is gebaseerd op legenden uit de *Padma Purâna*.

Behoudens uitzonderingen door de wet gesteld mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of anderszins hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

Inhoudsopgave

Voorwoord		11
Een woord vooraf		14
Inleiding		16
Hoofdstuk 1	De wanhoop van Arjuna, <i>Arjuna vishâda yoga</i>	19
Hoofdstuk 2	Over beheersing van het denken, <i>sâmkhya yoga</i>	65
Hoofdstuk 3	Over beheersing van het handelen, <i>karma yoga</i>	173
Hoofdstuk 4	De discipline van zelfkennis, <i>jñâna yoga</i>	237
Hoofdstuk 5	De discipline van loslaten, <i>karmasannyâsa yoga</i>	309
Hoofdstuk 6	De discipline van zelfbeheersing en meditatie, <i>dhyâna yoga</i>	359
Hoofdstuk 7	Over kennis die wijsheid wordt, <i>jñâna-vijñânayoga</i>	423
Hoofdstuk 8	Het onvergankelijke, <i>akshara brahmayoga</i>	465
Hoofdstuk 9	Over kennis die verborgen is, <i>râjavidyâ râjaguhya yoga</i>	499
Hoofdstuk 10	Over het onzichtbare dat toch zichtbaar wordt, <i>vibhûti yoga</i>	543
Hoofdstuk 11	Het kosmische visioen, <i>vishvarûpa darshana yoga</i>	591
Hoofdstuk 12	Bhakti Yoga, <i>bhakti yoga</i>	655
Hoofdstuk 13	Het veld en de bespeler ervan, over materie en geest, <i>kshetrakshetrajña vibhâga yoga</i>	689
Hoofdstuk 14	De drie Guna's, <i>gunatraya vibhâga yoga</i>	745
Hoofdstuk 15	Het Allerhoogste, <i>purushottama yoga</i>	781
Hoofdstuk 16	Het onderscheid tussen goddelijk en demonisch, <i>daivâsura sampad vibhâga yoga</i>	813
Hoofdstuk 17	Drie vormen van geloof, <i>shraddhatrayavibhaga yoga</i>	847
Hoofdstuk 18	Zelfrealisatie en wereldverzaking, <i>sannyâsa yoga</i>	887

BHAGAVAD GÎTÂ

Voorwoord

Godsdienst wordt ook wel religie genoemd. Religie betekent 'weer verbinden'. Waarmee zouden we weer verbonden moeten worden? De gelovige mens zal zeggen 'met God' en als hij het nader wil specificeren zal hij incarnaties van God noemen zoals Krishna, Boeddha, Jezus, Râma of nog weer anderen. De meer filosofisch ingestelde geest zal zeggen dat de mens zichzelf weer moet vinden. Hij moet zich weer verbinden met de absolute oorsprong in zichzelf, hij moet weer gewetensvol worden, want de mens heeft altijd weet gehad van zijn eigen goddelijke en onsterfelijke oorsprong. In Tao zal men zeggen dat de mens zich weer dient te wortelen in Tao, terwijl Zen rechtstreeks verwijst naar het onbegrensde dat voorbij vorm is en voorbij tijd.

Godsdienst heeft een uiterst belangrijke bindende kwaliteit in de mensengemeenschap en wanneer deze vorm van eerbetoon en toewijding jegens onze eigen oorsprong tanende is, krijgen allerlei demonische en destructieve kwaliteiten ruim baan en vrij spel. De mensengemeenschap ervaart dan weer een dal in de eindeloze golfbeweging van opkomst en verval van menselijkheid, cultuur en beschaving.

De Schepper wist heel goed dat de mensenmaatschappij zich langs deze golfbewegingen zou voortspoeden door Zijn schepping heen. Om de mens te helpen ongeschonden door deze pieken en dalen heen te komen heeft Hij van meet af aan het medium van godsdienst en van de godsdienstige eredienst meegegeven. Daardoor zou de mens zich altijd gewaar kunnen zijn van het feit dat hij niet alleen staat in een boze en vijandige wereld, maar dat hij zich gedragen weet door God zelf. In zijn soms grenzeloze hebzucht en machtzucht heeft de mens echter de neiging deze gedragenheid gemakshalve te vergeten. Gemakshalve, omdat niemand het prettig vindt te moeten leven met een knagend geweten. Zo bezien zal de hebzuchtige mens er al heel snel op uit zijn het geweten zo snel mogelijk in slaap te sussen, zodat hij zijn eigen gang kan gaan.

In Zijn grote voorzienigheid wist de Schepper maar al te goed dat de mens, geschapen als de mens is naar Zijn beeld en gelijkenis, deze neiging om in een droomslaap door het leven te gaan ten toon zou spreiden. Die droomslaap maakt dat de mens zijn eigen wortels vergeet en overtuigd raakt van de suprematie van zijn eigen leef- en denkwereld. De menselijke individualiteit wordt dan tot godheid verheven. In zekere zin is dit spanningsveld tussen grenzeloos egoïsme (bijvoorbeeld in de vorm van hebzucht) en totale overgave aan Gods heilige Wil juist de kern van de uitdaging voor de mens. De Schepper heeft aan de mens de taak

toebedacht om met dit spanningsveld te leren omgaan. Omgaan met dit spanningsveld betekent Gods aanwezigheid in alle situaties te herkennen en te doorzien. Zijn aanwezigheid in alles en overal is de feitelijke en transcendente werkelijkheid. Al het andere is voorbijgaand. Een tijdelijke werkelijkheid behoort tot de wereld van verschijningsvormen en van verbeelding. Vormen en verbeeldingen komen en gaan maar feiten niet, die blijven. Feiten zijn juist onveranderlijk, daarom worden ze 'feiten' genoemd. Het is Zijn wil dat de mens door vallen en opstaan het feit van zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid in een vergankelijke en begrensde wereld verwerkelijkjt.

Shrî Ramana Maharshi wijst met nadruk op het belang van het inzicht dat voor de mens eigenlijk alleen maar geldt: niet dit, niet dit (*neti, neti*). In de Christelijke traditie zouden we zeggen: niet mijn wil maar Uw Wil geschiede, of: mij geschiede naar Uw woord. Ieder geloof in een apart en zelfstandig bestaan van al wat geschapen is, komt voort uit een innerlijke perceptie van een eigen afgescheidenheid en individualiteit. In werkelijkheid is er slechts het universele. Dat universele wordt ook wel aangeduid met 'Dat', terwijl het individuele en geschapene wordt aangeduid met 'dit'. Deze schepping, in het Sanskriet 'dit' genoemd, bestaat in feite uitsluitend en alleen als een projectie van ideeën en concepten, als een uitwerking van klank. Daarom houden filosofen ons voor dat de schepping een verbeelding of een verklanking is, als een film of als een 'soap' op de televisie en dus illusoir. De werkelijkheid is de werkelijkheid van het Ene dat goed is (Mattheüs, 19,17).

De Bhagavad Gîtâ betekent het lied of de boodschap van de Heer. Wij zouden zeggen 'de blijde boodschap van Shrî Krishna'. In het Westen wordt dit boek ook wel de Bijbel van de Hindoes genoemd, maar we kunnen evengoed het Nieuwe Testament de 'Gîtâ van de Christenen' noemen. Shrî Krishna verscheen in de mensenwereld op een cruciaal moment: de overgang van het bronzen tijdperk naar het ijzeren tijdperk. Men zegt dat dit moment ongeveer 5100 jaar geleden plaatsvond. Het bronzen tijdperk kwam ten einde door de grenzeloze arrogantie en behoudzucht van de heersende klasse, de kshatriya's. Trots en arrogantie maken een mens blind en zo komt het dat de laatste vorst uit dat tijdperk bekend staat als de blinde koning Dhritarâshtra.

Krishna's boodschap is opgetekend in de Bhagavad Gîtâ, Christus' boodschap in de Evangeliën. Zowel Krishna als Christus hameren op het alomvattende belang om de sturende hand van de Heer weer in alles te ontwaren. Zij hameren op het wezenlijke belang om God te dienen en niet de begrenzingen en benepenheid van welk ego dan ook. Zij hameren op het belang van menselijkheid en op het belang van menselijke ontwikkeling. Muziek, dans, toneel, wetenschap, studie van de geschriften, bidden, meditatie, contemplatie en reflectie en rituele eredienst zijn hierbij onontbeerlijk. Kortom, zij roepen de mens op om de thuisreis te aanvaarden. Die thuisreis is als de

reis terug van 'de verloren zoon'. Mensen zijn Gods kinderen. Ze hebben een Vader en een Moeder. Die vormen het 'thuis' voor de mens. De Schepper heeft voor zijn kinderen een speelplaats gemaakt die 'schepping' heet. Aan ieder spel en aan iedere speeltijd komt een eind. Dan gaan de kinderen naar huis, naar Moeder, om te eten, om gewassen te worden en om te gaan slapen om de volgende dag weer monter en blijmoedig op te staan.

Krishna's boodschap is een leidraad voor ons allemaal hoe we ons weer zouden kunnen voegen in dat stramien, in plaats van in de armoede van onze eigenzinnigheid. Arjuna zat diep in de put. Hij kwam tot de slotsom dat 'hij het niet meer zag zitten'. Dus gooide hij het bijltje erbij neer. Hij had het onwaarschijnlijke geluk dat Krishna zelf hem weer opbeurde en deed opstaan om de strijd met de krachten van duisternis en destructie aan te gaan. Zijn les is de les voor ons allemaal.

Paul G. van Oyen

BHAGAVAD GÎTÂ

Een woord vooraf

Shrimad Bhagavad Gîtâ maakt deel uit van het grote Indiase epos, de Mahâbhârata en is een samenvatting van de spirituele boodschap die voor de mens is bestemd. Die boodschap houdt in dat de mens een reis maakt die als einddoel éénwording met het Goddelijke heeft. Door de Bhagavad Gîtâ te lezen, te overwegen en vooral in praktijk te brengen is het niet noodzakelijk om ook andere geschriften te bestuderen. De tekst van de Bhagavad Gîtâ geeft de woorden van Shri Krishna - als goddelijke incarnatie - één op één door. Zijn woorden gelden voor de gehele mensheid zonder enig onderscheid van land, staat, ras, sekse, kleur, leeftijd, ontwikkeling, rijkdom, e.d. Al deze grenzen en beperkingen zijn door mensen gemaakt. Echter, de Heer staat boven elke denkbare grens.

Volgens de Indiase traditie is de Bhagavad Gîtâ ongeveer 5100 jaar oud, aangezien het gesprek tussen Shrî Krishna en Arjuna plaatsvond vlak voor de burgeroorlog die een einde maakte aan het Bronzen Tijdperk (de *Dvapara Yuga*). In deze samenspraak tussen Shrî Krishna en Arjuna legt Shri Krishna uit hoe men een leven kan leiden dat goed is voor de mens persoonlijk, maar ook voor de maatschappij als geheel opdat tegelijkertijd plicht en rechtvaardigheid (*dharma*) in stand worden gehouden.

De tekst bevat zevenhonderd verzen (*shlokas*) verdeeld over achttien hoofdstukken. Hierin komt de blinde koning Dhritarâshtra als eerste één keer aan het woord, de verteller is zijn hofmeier, Sañjaya, die eenenveertig keer aan het woord komt, terwijl Arjuna vierentachtig keer aan het woord komt. In de overige 574 verzen zet Shrî Krishna uiteen hoe een mens moet denken en handelen om het allerhoogste te kunnen bereiken. Elk hoofdstuk eindigt met het woord *yoga* dat ook de betekenis draagt van één worden met je bron (de Allerhoogste).

Er zijn, zeker in het Engelse taalgebied, zeer vele vertalingen, commentaren en visies verschenen van de Bhagavad Gîtâ, zowel door geleerden en wijzen / heilige mensen uit India alsook uit het Westen. Een ieder heeft uit eigen ervaring, kennis en achtergrond de woorden van Shrî Krishna geïnterpreteerd. Veel lof en respect voor al deze geleerden en wijzen, die een bijzondere bijdrage hebben geleverd voor het welzijn van de mensheid.

Met het veranderen van de tijd, zijn er voortdurend allerlei technische ontwikkelingen, nieuwe inzichten en veranderende omstandigheden, waarvoor de mens zich geplaatst ziet. Dit is een van de redenen geweest, dat de werkgroep waarvan ik in de laatste periode deel uitmaakte, het voornemen koesterde de

vertaling met commentaar van Paul van Oyen te redigeren om zo tot een nieuwe uitgave in het Nederlands van de Bhagavad Gîtâ te komen.

Wij hopen dat deze uitgave tot nieuwe inzichten en tot een praktische invulling in dagelijkse leven leidt.

Soeroedj Baladien

BHAGAVAD GÎTÂ

Inleiding

Toen ik in 1999 met het vertalen en het schrijven van een commentaar op de Bhagavad Gîtâ begon, kon ik niet vermoeden dat dit project, met de nodige tussenpauzes, tenminste vijftien jaar in beslag zou nemen. Dertig jaar lang was ik al op zoek naar de missende factor die zou kunnen aantonen dat het Christendom en de Vedische traditie veel met elkaar gemeen hebben. Het was mij duidelijk dat er nauwe banden bestonden - ook in de Romeinse tijd - tussen Oost en West. Pas in 2010 zouden mijn vermoedens bevestiging vinden in de informatie dat Jezus ongeveer 18 jaar lang (tussen zijn twaalfde en dertigste) in India en Tibet heeft gestudeerd¹. In India was ook in die tijd het lezen en bestuderen van de Bhagavad Gîtâ verplichte lesstof voor diegenen die zich wilden bekwamen in religie en filosofie zoals dat tot op de dag van vandaag nog steeds het geval is.

Er gaat een sterk transformerende werking uit van het lezen, reciteren en bestuderen van deze zeer oude tekst. De transformatie houdt in dat een intellectuele analyse of een gevoelsmatige ervaring ongemerkt overgaat in een uiting van inzicht of intuïtie. Ons begrip komt in een heel andere dimensie terecht, in een wereld waarin we plotseling ontdekken dat Arjuna en Shrî Krishna als het ware tot leven komen waarbij wijzelf toeschouwer en toehoorder zijn van hun samenspraak om tenslotte zelf aan het gesprek in onze eigen geest deel te nemen. Onze eigen goddelijke dimensie en oorsprong worden erdoor geactiveerd en worden een feitelijke ervaring. Steeds weer opnieuw stimuleert het lezen van deze tekst tot nadenken en tot verdere overwegingen en inzichten. De Bhagavad Gîtâ is als een spirituele hoorn van overvloed die geplaatst is in de setting van een slagveld. Dat slagveld is ons eigen slagveld waar de krachten van persoonlijkheid en afgescheidenheid de strijd aangaan met *dharma*. *Dharma* is een woord dat vrijwel onmogelijk te vertalen valt. Vanuit het woordenboek komen we tot rechtvaardigheid, rechtschapenheid, deugdzaamheid en tot morele normen en waarden. Maar *dharma* is tegelijkertijd veel persoonlijker en raakt dan aan de betekenis van 'gewetensvolheid' en van 'plichtsbetrachting'.

Arjuna (wij dus) moet de strijd aangaan maar laat het afweten en gooit het bijltje erbij neer. Dit is zeer herkenbaar. Wij allemaal hebben de neiging er het bijltje bij neer te gooien als het om plichtsbetrachting gaat en als 'leuke dingen doen' niet langer motiverend kan zijn. Dan begint Shrî Krishna te spreken en vertelt Arjuna (ons dus) onomwonden om 'aan de slag te gaan' en zijn plicht als legeraanvoerder te vervullen. De symboliek van de Bhagavad Gîtâ is duidelijk: het gaat om de strijd

¹ Paul van Oyen, de Vergeten Jaren van Jezus in India en Tibet isbn 978 90 76392 448

tussen wat we weten en altijd geweten hebben (ons geweten) en tussen wat we 'denken te weten' en wat in feite een droom is. Arjuna wordt door Shrî Krishna ruw wakker geschud.

Sinds de tweede helft van de negentiende eeuw zijn regelmatig studies verschenen over de parallellen die te trekken zijn tussen de uitspraken van Shrî Krishna in de Bhagavad Gîtâ en van Jezus in het Nieuwe Testament. Ook nu nog verschijnen nieuwe studies over dit onderwerp. Door de Bhagavad Gîtâ te vertalen en van commentaar te voorzien hoopte ik hierover inhoudelijke aanknopingspunten te vinden. Door zowel de boodschap van Jezus uit het Nieuwe Testament te bestuderen en die van Shrî Krishna in de Bhagavad Gîtâ werd het mij duidelijk dat beide boodschappen gericht zijn op het wakker schudden van ons, omdat we gevangen zitten in onze eigen privé-wereld van dromen, verbeeldingen, verlangens en bedoelingen. Die privé-wereld is gebaseerd op een ego dat vrijwel alle ruimte inneemt. Voor iets anders - laat staan voor God - is er in die privé-wereld weinig of geen ruimte. Die wereld wordt gevuld met de overtuiging 'dat ik vrij ben om te doen en te laten wat ik wil' en door de aanname dat we op basis van opleiding en ervaring eigenlijk alles al weten. Kort samengevat: wij zijn overtuigd van het *ik weet en ik doe*. Dat is wat telt in de wereld waarin wij leven. De werkelijkheid is echter dat alleen 'het Ene telt' zoals te lezen valt in, bijvoorbeeld, Mattheüs 19,17. Hier is geen ruimte voor enig alternatief. Om bij de absolute werkelijkheid van het Ene te komen, zullen we een pad van ontwikkeling moeten afleggen waarbij we in de praktijk leren hoezeer we onszelf tegenhouden en ons aan dit fysieke bestaan vastbinden. Zo blokkeren we zelf onze toegang tot de werkelijkheid van het Ene. We blijven hangen in een voorbijgaande en vooral relatieve werkelijkheid en missen de absolute dimensie van ons bestaan helemaal. In feite willen we er niets van weten. In Bijbelse termen wordt dit de opstanding uit de Dood genoemd. In termen van de Bhagavad Gîtâ is er de gebondenheid aan de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood, totdat het innerlijk gezuiverd wordt en het licht van de werkelijkheid daagt in bevrijding, *moksha*.

De Bhagavad Gîtâ begint met de staat van opperste verwarring en van moedeloosheid van legeraanvoerder Arjuna die aan het begin staat van een vernietigende broederoorlog. Beide kampen hebben een reusachtig leger ter beschikking staan. Een legeraanvoerder die aan de vooravond van een grote strijd in moedeloosheid zijn hoofd laat hangen is een ongewone gebeurtenis die de wenkbrauwen doet fronsen. Dan neemt Shrî Krishna het woord en spreekt Arjuna in ongeveer 700 versmaten, verdeeld over achttien hoofdstukken, moed in zodat Arjuna met nieuwe hoop en moed ten strijde trekt. De sleutelwoorden van Shrî Krishna zijn: *Sta op, en ga aan de slag!* Hoe klein is het verschil met de uitspraak van Jezus tegen de verlamde (degene die door moedeloosheid en verwarring als verlamd was en niet meer in beweging kon komen): *Sta op, pak je bed op en kom in*

beweging?² Keer op keer valt mij op hoezeer de uitspraken van Shri Krishna ongeveer drieduizend jaar later door Jezus soms letterlijk worden herhaald. Het *Uw Wil geschiede* staat bij beiden centraal.

Arjuna was opgevoed in deze traditie van macht en arrogantie die voorbehouden was aan de klasse van de bestuurders en krijgslieden. Ieder mens is en blijft echter verbonden met zijn eigen goddelijke en onsterfelijke oorsprong en met zijn eigen geweten. Als het 'gaat spannen' zal bijna iedere mens even 'ontwaken' uit de versuffing van zijn droomslaap en dat is in feite een gouden moment, waarin de mens zou kunnen besluiten om wakker te worden en op te staan uit de doodse staat van deze droomslaap. Dit is wat Arjuna overkwam en zijn eerste reactie was moedeloosheid en verwarring. Is het een wonder dat Shri Krishna en Jezus Christus in koor roepen: *word wakker, sta op en doe je taak!* Is het een wonder dat de boodschap van beiden luidt *uit de doden op te staan?* Zowel Shri Krishna als Jezus brachten de verlossingsleer, de leer van vrijheid en ongebondenheid, weer onder de mensen. Dit is het centrale thema van de Bhagavad Gîtâ.

Advaita vedânta is het filosofische systeem bij uitstek, dat gaat over menselijke ontwikkeling, dus over het intensiveren van de mate van bewustzijn dat wij ter beschikking hebben. Dit systeem is rond 800 n.Chr. door de grote filosoof Shankara geformuleerd en uitgewerkt. Hij heeft vele geschriften nagelaten in de vorm van eigen werken, lofzangen en gebeden, commentaren op de Upanishaden en vooral ook op de Bhagavad Gîtâ. Geen studie van de Bhagavad Gîtâ is compleet als niet op zijn minst kennis is genomen van het commentaar van Shankara. Vandaar dat de tekstgedeelten (cursief) van zijn commentaar, die aansluiten op onze moderne (Westerse) manier van denken, in dit commentaar worden weergegeven. Als *advaita vedânta* als een filosofische tuin is waar de alom tegenwoordige eenheid het uitgangspunt is, dan is de *dvaita vedânta* als een religieuze tuin waar de mens zich als van God afgescheiden opstelt en als een smekeling om goddelijke interventie en hulp vraagt. Shankara was een uitzonderlijke verschijning omdat hij volledig gebruik wist te maken van beide wegen. Zijn filosofische werken zijn consequent gebaseerd op *advaita vedânta* terwijl zijn hymnen en lofzangen juist sterk dualistisch zijn om de Godheid gunstig te stemmen.

Ieder hoofdstuk wordt voorafgegaan door een mythe of legende uit de *Padma Purâna* een van de belangrijke geschriften uit de Vedische literatuur die gaat over religie en over de schepping. Deze legendes zijn steeds toegesneden op het betrokken hoofdstuk en hebben vooral een symbolische en innerlijke betekenis. Zij benadrukken het belang van het bestuderen en reciteren van de achttien hoofdstukken van de Bhagavad Gîtâ en bezingen de luister van de onsterfelijke gîtâ.

Paul G. van Oyen

² bijvoorbeeld Markus, II,9

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 1

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 1

De wanhoop van Arjuna

Arjuna vishâda yoga

De Padma Purâna zegt:

Ooit leefde er een brahmaan die Susharma heette. Hij stoorde zich niet aan de leefregels die voor brahmanen gelden en stopte met het uitvoeren van de gebruikelijke dagelijkse en persoonlijke ceremonies en rituelen. Zijn voorkeur ging uit naar het boerenbedrijf en dus werd hij een boer. Maar hij verviel van kwaad tot erger en raakte tenslotte zelfs aan de drank. Hij at vlees en allerlei andere gerechten die streng verboden zijn voor brahmanen. Zijn onzalig bestaan vond een plotseling einde toen hij door een giftige slang werd gebeten en dood neerviel. In de onderwereld aangekomen, ontkwam hij niet aan de juiste straf. Hij werd gevangen in de cirkelgang van geboorte en dood en kwam terug op aarde in de gedaante van een os die door een kreupele man op de markt werd gekocht om als trek- en rijdier te fungeren. Zeven jaar lang diende de os zijn manke meester.

Op een dag had zijn meester haast en moesten zij een flinke afstand afleggen. Hij hees zich in de ossenwagen en legde de zweep over de os om vooral zo snel mogelijk vooruit te komen. Maar de os liep niet snel genoeg naar de smaak van zijn baas. Vanwege de brandende zon, dorst, honger en vermoeidheid zeeg de os tenslotte van pure uitputting ineen. Zonder zich verder om de os te bekommeren vervolgde zijn baas gehaast zijn reis. Voorbijgangers zagen de arme os liggen en deden snel een schietgebedje voor hem om zijn spoedig herstel af te smeken. Maar zelfs dat hielp niet. De os bleef geheel uitgeput liggen, en zelfs de gedachte aan de dood bood geen soelaas. Op een gegeven moment kwam een vrouw van lichte zeden langs. Ook zij schrok van de zielige aanblik van de os en zij vroeg zich af hoe zij hem kon helpen. Een schietgebedje zat er niet in, want door haar lichte zeden was zij van God vervreemd geraakt. Het merkwaardige gebeurde nu dat, toen zij aan haar oprechte medelijden met de os uiting gaf, de os op dat moment de laatste adem uitblies en uit zijn lijden verlost werd. Yama, als God van de Dood, begroette de os met het nodige respect en ontving de os als een hooggeëerde gast. Na enige tijd kwam de os opnieuw op de wereld maar nu als zoon van een devoot brahmanenechtpaar.

Zo groeide de jongen op in een atmosfeer van devotie en godvrezendheid. Door de genade van de Almachtige herinnerde hij zich plotseling zijn vorige leven als os. Onmiddellijk ging hij op zoek naar de vrouw van lichte zeden die hem uit zijn ellendige ossenbestaan had verlost. Tenslotte vond hij haar en trof haar thuis aan,

waar hij haar met alle eerbied begroette. Dit was nogal ongebruikelijk, omdat devote brahmanen niet geacht worden een huis van lichte zeden te bezoeken. Hij sprak haar als volgt aan: 'Vrouw, u bent alle eerbied waardig. U bent gezegend en vol van genade. U hebt mij bevrijd uit een ellendig bestaan als os. Nu heb ik, door Gods genade, het leven gekregen van een rechtschapen brahmaan. Ik wil u vragen welke goede daden u hebt verricht om God zover te krijgen dat Hij uw bede verhoorde, zodat ik uit mijn ellendige ossenbestaan werd verlost. U bent mijn redster geweest. Ik wil u daarvoor 'de hemel in prijzen' opdat de kennis van uw goede daden overal bekend mag worden en mensen er baat bij kunnen hebben.'

De vrouw antwoordde: 'Geëerde brahmaan! Ik ben slechts een onwetende vrouw. Ik weet niet wat een deugdzaam leven is, evenmin weet ik wat ondeugd is. Wat mij echter een groot plezier bezorgt, is te luisteren naar mijn papegaai die een aantal verzen kan reciteren waar ik altijd met volle aandacht naar luister. Los hiervan, weet ik heel weinig.'

Daarop keek de brahmaan naar de papegaai en hij hoopte dat de papegaai de verzen zou opzeggen waardoor hij die heilige tekst misschien wel zou herkennen. Hij was er immers van overtuigd dat deze vrouw niet voor niets zo graag naar die verzen luisterde. Plotseling nam de papegaai een menselijke stem aan en zei: 'Eerbiedwaardige brahmaan! Ik zal je mijn verhaal vertellen. In mijn vorige leven was ik een geleerde professor. Maar al mijn geleerdheid droeg geen vrucht, omdat mijn arrogantie en hooghartigheid er steeds meer door gevoed werden. Zo had ik voortdurend kritiek op anderen en ik kende geen respect. Ik leidde een zelfzuchtig en nogal immoreel leven, totdat mijn tijd op was en de dood mij haalde. Ik moest zwaar boeten voor mijn zonden in de hel en tenslotte kwam ik terug in de gedaante van een papegaai. Maar zelfs toen was mijn noodlot nog niet uitgewerkt. Toen ik nog in het nest lag, verloor ik mijn ouders en werd dus een wees. Ik was wanhopig, want er was geen drinken noch eten. De discipelen van een wijze man uit een hermitage in de buurt ontdekten mij en namen mij uit medelijden mee naar huis. Daar gaven zij me alle zorg en aandacht en kreeg ik ruimschoots te eten en te drinken. Ik was altijd bij hun lessen aanwezig en in die tijd bestudeerden zij met hun leermeester het eerste hoofdstuk van de Bhagavad Gītā. De jongens leerden de verzen van dit hoofdstuk uit het hoofd en zongen deze dagelijks met alle aandacht en toewijding. Zo leerde ik spelenderwijs deze verzen ook uit het hoofd. Op een gegeven moment vloog ik weg, de wereld in en daar werd ik gevangen door een vogelaar die mij aan deze dame verkocht. De verzen die ik steeds voor haar reciteerde en waar zij met volle aandacht en in overgave naar luisterde, hebben u uit uw ellendige bestaan als een os bevrijd. Nu is het mijn tijd om uit dit bestaan te worden verlost. Dit zal een ieder overkomen die deze verzen elke dag leest en reciteert. Op dat moment verscheen een stralende wagen uit de hemel. De papegaai viel dood neer waarop zijn ziel met de wagen de wereld van onsterfelijkheid werd

binnengevoerd en zelf een goddelijk wezen werd. Nu gingen zowel de brahmaan als de dame op zoek naar een leermeester om dit eerste hoofdstuk te leren waarna zij met onwankelbare devotie en vast geloof deze verzen reciteerden. Tenslotte bereikten ook zij de hemelse regionen.

Als deze verzen de kracht hebben om een hoer en een os voorspoed te brengen, zullen zij ons zeker gelukzaligheid kunnen brengen als wij ze met overgave en met volle aandacht reciteren. Tenslotte vormen deze verzen ook de basis voor de transformatie van een wanhopige Arjuna.

Inleiding

Als het gordijn van het toneel opgaat, zien we de blinde koning Dhritarāshtra peinzend voor zich uitstaren. Naast hem zit zijn hofmeier Sañjaya. Het is het moment dat de broedertwist tussen de honderd zonen van de koning en hun vijf neven op het punt van uitbarsten staat. De hele toenmalig bekende wereld had partij gekozen in deze imminente slachting en was aanwezig, hetzij aan de kant van de oudste zoon van Dhritarāshtra, Duryodhana genaamd, hetzij aan de kant van de vijf zonen van Pāndu de jongere broer en plaatsvervanger voor de blinde Dhritarāshtra. In deze dreigende atmosfeer van 'goed' tegenover 'slecht' maakte Dhritarāshtra zich grote zorgen. Hij was zelf blind en kon dus geen getuige zijn van de strijd. Maar zijn hofmeier Sañjaya bezat de gave van helderziendheid en zo kon hij een ooggetuigeverslag uitbrengen van de strijd terwijl die plaatsvond. De symboliek van de blindheid van de koning en de gevolgen ervan zijn duidelijk.

De overgang van het Bronzen Tijdperk naar het IJzeren Tijdperk is niet een willekeurig moment maar heeft een kosmische dimensie. Het is dan ook geen wonder dat God zelf besluit als incarnatie in de persoon van Shrī Krishna getuige te zijn van de strijd die deze overgang zou markeren. In dit kosmische spel heeft iedere stap een kosmische precisie en een kosmische betekenis. Iedere zet op het spelbord is weloverwogen en doordacht. De spelers in het spel zijn als de pionnen en Krishna zelf is de schaakspeler. Hij speelt tegen de machten van destructie en duisternis. Hoe tekenend dat de speler zelf (Shrī Krishna) ongewapend is en niets anders doet dan de wagen mennen, zoals het een schaakspeler betaamt. De wanhoop van Arjuna is als de lont in een kruitvat. Bijna zou de hele strijd niet plaatsvinden en zou Arjuna de schande van lafheid op zich hebben geladen. Hoe wonderlijk dat juist de vredelievende man van de geweldloosheid, Shrī Krishna zelf, Arjuna aanspoort om de strijd aan te gaan! Maar voordat de strijd ontbrandt krijgen we eerst nog Krishna's boodschap van universaliteit en menselijkheid te horen. In dit hoofdstuk is slechts één uitspraak van Shrī Krishna opgetekend, in vers 25. Daar zegt Shrī Krishna: *O zoon van Prithā, zie toch hoe hier alle leden van de Kuru-stam verzameld zijn!* Merkwaardig dat deze woorden genoeg waren om Arjuna tot een staat van wanhoop te brengen! Het *zie toch!* schudt Arjuna wakker en de aanroeping *Zoon van Prithā* herinnert Arjuna aan zijn geliefde moeder *Kuntī* en daarmee aan de familierelatie. Deze hele strijd was een familiestrijd en deze aansporing van Krishna om te kijken schudde Arjuna wakker en bracht hem tot wanhoop. Zo trof Shrī Krishna de noodzakelijke voorbereiding om zijn boodschap uit te spreken en Arjuna op te heffen tot zijn eigen, werkelijke statuus.

We zouden de boodschap van Shrī Krishna veel geweld aandoen door ervan uit te gaan dat zijn boodschap slechts een historische betekenis had die uitsluitend op een wanhopige generaal van toepassing was. Te denken dat de boodschap van Shrī

Krishna ongeveer vijfduizend jaar geleden werd uitgesproken en geen enkele betekenis heeft voor de generaties die daarna zijn gekomen en gegaan is een grove en dramatische misvatting. De historische context is slechts een aanleiding voor het uitspreken van deze boodschap die universeel en altijd geldend is. De symboliek is die van de mens zelf die zich in al zijn domme onwetendheid – ondanks een optimale opvoeding en opleiding – in deze wereld ziet geplaatst en die zijn droomwereld van principes en uitgangspunten in elkaar ziet storten. De boodschap betreft de mens die zich in een crisis-situatie bevindt, die geen uitweg meer ziet en die door Gods genade tot zelfreflectie en zelfonderzoek wordt gebracht om zichzelf en de situatie waarin hij zich bevindt opnieuw onder ogen te zien vanuit een veel groter, kosmisch, standpunt. Arjuna is deze wanhopige mens en langzamerhand wordt de lezer – met Sañjaya, de adviseur van de blinde koning Dhritarâshtra – getuige van een wezenlijk en innerlijk proces van transformatie dat uiteindelijk leidt tot overgave aan wat onvermijdelijk is. Gods wil is nu eenmaal onvermijdelijk want de mens wikt, en vult zich dan met twijfel en wanhoop, maar God beschikt.

De Bhagavad Gītā is een boodschap die ons allemaal raakt omdat ieder transformatieproces betekent het loslaten van wat je dacht te weten naar de overgave van een innerlijk weten dat als een zekerheid van binnenuit oprijst. Dit is wat Arjuna onderging onder de sturende hand van Shrī Krishna. In dit eerste hoofdstuk worden de spelers in het veld genoemd en uitgetekend. Hun namen zijn van belang omdat hun naam hun kwaliteit aangeeft. Als namen gingen al deze dappere krijgers vijfduizend jaar geleden ten onder en sneuvelden zij in deze strijd. Als kwaliteiten – onze eigen innerlijke kwaliteiten - strijden zij nog steeds. De uitleg van hun namen is gebaseerd op het Sanskriet maar ook op mythen en legenden die hun namen noemen.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 1

De wanhoop van Arjuna

Arjuna vishâda yoga

Dhritarâshtra sprak:

1. Sañjaya! Wat gebeurde er op het slagveld van dharma, het slagveld van Kurukshetra, toen mijn zonen en die van Pându verzameld waren en in slagorde stonden opgesteld om te vechten?

Dhritarâshtra: degene die de houder is van het rijk. Overigens is het van belang te bedenken dat de koning blind is. De symboliek hiervan zal welhaast niemand ontgaan.

Sañjaya: <sam-ji: alles overwonnen hebbend 'alles': dwz voorkeur en afkeur, en ook: overwinnaar van de zintuigen en de geest, zodat hij in staat is op een neutrale wijze verslag uit te brengen.

Pându: de bleke. De jongere broer van Dhritarâshtra en regent voor hem vanwege de blindheid van Dhritarâshtra. Pându was echter gestorven aan een slangebeet. Dit was hem voorspeld en daarom werd hij bij voorbaat al 'de bleke' genoemd.

Kuru: de zonnedynastie, de mens, de hele stam wordt 'Kauravas' genoemd.

De oude koning Dhritarâshtra is heel erg bezorgd en wil weten of het veld van *dharma*, het veld van juiste handeling en van rechtvaardigheid, nog enige invloed heeft gehad op de strijdende partijen en vooral op zijn eigen zoon Duryodhana. Hij kan alleen nog maar hopen dat beide partijen tot andere gedachten komen of tenminste een van beide. Maar hij is geheel blind voor de kosmische betekenis van deze strijd die de overgang inluidt van het bronzen tijdperk naar het ijzeren tijdperk. Hij is geheel machteloos en kan zelfs niet eens toekijken, maar moet dat aan een ander overlaten. De koning is inderdaad de laatste vorst van een lange lijn van opvolging en traditie die in hem samen met het bronzen tijdperk hun einde vinden. Zijn blindheid en onvermogen accentueren dit eindpunt alleen maar.

De twee partijen hebben de hele wereld als achterland en staan nu tegenover elkaar opgesteld. De wereld zelf lijkt wel in tweeën gespleten te zijn. Rechtvaardigheid tegen valsheid, liefde tegen gebondenheid. Dit is het enige moment waarop Dhritarâshtra spreekt. De tekst van de Gîtâ is het antwoord in de vorm van een ooggetuigenverslag van Sañjaya op deze vraag van de oude blinde koning.

Sañjaya sprak:

2. Toen koning Duryodhana het leger van de Pândava's in slagorde opgesteld zag staan, ging hij tot zijn leermeester (guru Drona) en sprak als volgt:

Duryodhana: de 'vals-speler' Dur: hard, moeilijk, slecht; yodhana: de vechter <yudh: vechten, de oorzaak van de oorlog was vals spel van Duryodhana bij het dobbelen.

Het enkele feit dat Duryodhana naar zijn leermeester gaat is al een teken van Duryodhana's ongeduld en twijfel. Want als gekroond vorst is het zijn prerogatief dat hij zijn leermeester bij zich roept. Maar in zijn onzekerheid stelt hij zich op als leerling en niet als vorst en benadert de Meester met gevouwen handen zoals het een leerling betaamt. Een punt is dat de Meester een *brahmaan* is en geen *kshatriya*. Hoewel de getallenverhouding zwaar in het voordeel van de Kaurava's is, voelt Duryodhana zich verre van gerust. Daarom begint hij te spreken over de kracht van de vijand en over hun kundige leiders. Volgens de getallen die de traditie ons geeft stonden er in totaal ongeveer vier miljoen mensen tegenover elkaar opgesteld waaronder 1 miljoen ruiters en verder 400.000 olifanten en 400.000 strijdagens.

3. Meester, ziedaar dat leger van de zonen van Pându. Het is een grote legerschare en opgesteld door de zoon van Drupada die deze kunst van U heel goed geleerd heeft.

Drupada: de snelvoetige. Deze Drupada kreeg een tweeling: Dhristadyumna als zoon en Krishnâ als dochter. Dhristadyumna was voorbestemd om Drona te doden als gevolg van een onenigheid tussen zijn vader Drupada en Drona, die ooit boezemvrienden waren geweest. Zijn zuster Krishnâ is meer bekend onder de naam 'dochter van Drupada' dus: Draupadî. Zij verkoos in een svayamvara de vrouw van de vijf Pândava's gezamenlijk te worden en Dhristadyumna was dus hun zwager.

'Meester'! De vleierij knalt als het ware eruit. Meester is degene die de betekenis van de geschriften kent, die de geschriften aan zijn discipelen uitlegt en zijn eigen leerstellingen in zijn eigen leven ook toepast. Maar deze Meester, Guru Drona, was ook de leermeester van de Pândava's en Duryodhana is er niet zeker van of de Meester wel bereid is tegen zijn eigen favoriete en geliefde leerlingen ten strijde te trekken. Dan wijst hij de Meester op het feit dat zijn eigen leerlingen zich tegen hun meester keren, dat toch ongehoord is en op zijn minst geheel respectloos. Zo tracht hij de woede in guru Drona op te wekken in de hoop dat hij aan de kant van de Kaurava's zal blijven. Ook laat hij niet na erop te wijzen dat de aanvoerder van de Pândava's de leerling is van Meester Drona en het kan toch niet zo zijn dat een leerling zijn meester voorbijstreeft? Daar komt nog bij dat er sprake is van een oude vete tussen Drona en Dhristadyumna. Duryodhana aarzelt niet om daarop in te spelen. Al bij de eerste zin die hij uitsprekt, zien we al het valse en onwaarachtige van Duryodhana. De teerling is inderdaad geworpen. Er is geen weg meer terug.

4. Het gaat om helden en grote boogschutters die opwegen tegen Bhîma en Arjuna, zoals Yuyudhâna en Virâta en de machtige Drupada.

Bhîma: de verschrikkelijke, de angstwekkende. Alles rond Bhîma is groot en ontzaglijk. Alleen was hij niet ontzaglijk intelligent. Hij was ontzaglijk sterk en kon ontzaglijk veel eten. Vanwege zijn eetlust wordt hij ook wel Vrikodara genoemd, 'de wolfbuik'. Zijn bedrevenheid met de knots als wapen was ontzaglijk. Hij werd op dezelfde dag geboren als Duryodhana en als kshatriya's zijn beiden aan elkaar gewaagd. Duryodhana was ook zeer bedreven in het vechten met een knots. Hun tweegevecht wordt beschreven in de Mahabhârata. Bhîma was de tweede zoon van Pându en Kuntî. Maar omdat Pându onder een vloek leefde en geen kinderen kon verwekken, werd Bhîma verwekt door Vâyû, de God van de Wind die zo ontzaglijk kan waaien.

Arjuna: de witte, de zuivere, de heldere <raj: gloeien, regeren. Zoals Bhîma ontzag inboezemt door zijn kracht, zo boezemt Arjuna ontzag in door zijn helderheid. Als derde zoon van Pându en Kuntî is hij in werkelijkheid verwekt door Indra zelf.

Yuyudhâna: de krijger, de vechter <yudh. Zoon van Satyaka (de standvastige, de waarheidlievende) en daarom ook bekend als Sâtyaki (wiens natuur waarheidlievendheid is). Groot krijgsman en vriend van de Pândava's.

Virâta: hij die uitblinkt en overal leiding geeft, heerser over velen <raj: regeren, vi-raj: uitstekend leiden. Gastheer voor de Pândava's in het dertiende jaar van hun verbanning. Koning van Matsya.

Duryodhana wil geen risico nemen en gaat door met zijn Meester te prikkelen door de namen te noemen van een aantal geduchte *kshatriya's* die uitblinken in hun krijgskunst. *Mahârâthas* worden zij genoemd, dat wil zeggen een krijgsman die in zijn eentje 10.000 soldaten kan weerstaan. Nog verhevener is de *atiratha* die een onnoemlijk aantal soldaten kan weerstaan. De gewone krijgsman is een *ratha* die 1000 man kan weerstaan en de *ardharatha* is een aspirant krijgsman. Hij moet genoeg nemen met minder.

5. Dan zijn er Dhrishtaketu, Cekitâna en de heldhaftige koning van Kâshi en ook Purujit en Kuntibhoja en Shaibya, die stier onder de mensen.

Dhrishtaketu: dapper leider, 'wiens helderheid uitblinkt' < dhṛsw durven. Koning van Cedi.

Cekitâna: de zeer intelligente, de slimme.

Kâshi: het tegenwoordige Benares of Varanasi.

Purujit: velen overwinnend. Prins van de Kuntis en broer van Kuntibhoja.

Kuntibhoja: hij die geniet van het speerwerpen, kunta: speer. Hij was koning van de Kunti-stam. Hij adopteerde Prithâ, de dochter van zijn neef Shura. Daarop werd Prithâ ook gekend als Kuntî, de moeder van drie van de vijf Pândava's. Zij was zuster van Vasudeva en daarmee de tante van Shri Krishna. Arjuna wordt dikwijls met 'Zoon van Prithâ' of 'Zoon van Kunti' aangesproken.

Shaibya: koning van de Shibi's (Zd India) < shî: omvattend of <shvî: gunstig, welwillend.

6. Voorts de machtige Yudhâmanyu en de dappere Uttamauijas, de zoon van Subhadrà en de zonen van Draupadî, allen waarlijk grote krijgers.

Yudhâmanyu: vurig strijdend < yudh (zie Yuyudhâna).

Uttamauijas: met opperste kracht.

Zoon van Subhadrà dwz de zoon (Abhimanyu) van Arjuna bij Subhadrà (= de schone, de stralende). Subhadrà was de zuster van Shrî Krishna en werd door Arjuna ontvoerd met toestemming van haarzelf en van Shrî Krishna. Shrî Krishna was dus de oom van Abhimanyu en zwager van Arjuna.

Draupadî: dochter van Drupada (zie boven Drupada: de snelvoetige)

7. Weet ook welke roemruchte krijgers er aan onze zijde zijn, O Hooggeëerde vorst! Het zijn de bevelhebbers van mijn leger en ik zal U hun namen noemen.

Voor ‘Hooggeëerde Vorst’ staat eigenlijk: meest nobele van alle tweemaal geborenen. Guru Drona was immers een *brahmaan* en door hem zo aan te spreken als meest vooraanstaande van alle *brahmanen* probeert Duryodhana hem te vleien en voor zich in te nemen. Omdat hij begon met het noemen van de namen van Drona’s geliefde leerlingen aan de kant der Pândava’s moet Duryodhana nu de kracht van de Kaurava’s prijzen. De ‘twee maal geborenen’ slaat op een ceremonie bij de *brahmanen* waarbij jongens van ongeveer acht jaar hun studie van de Veda’s mogen beginnen. Het begin van die studie markeert een nieuwe geboorte van binnengeleid worden in de spirituele wereld.

Men kan er ook de uiting in lezen van een subtiel cynisme in de zin van ‘je bent eigenlijk geen professionele vechtjas maar slechts een *brahmaan* en je aanwezigheid is irrelevant want er is een overvloed aan professionele en moedige krijgsmannen beschikbaar om je te helpen.’ Zo is immers de aard van Duryodhana, ‘de valsspeler’.

8. Allereerst Uzelf en dan Bhîshma en Karna en de onoverwinnelijke Kripa en Ashvattâman en Vikarna en ook de zoon van Somadatta.

***Bhîshma: de verschrikkelijke.** Zijn eigenlijke naam is Devavratta 'hij die zich houdt aan zijn gelofte'. Hij wordt ook aangesproken als 'Grootvader Bhîshma' en is de meest eerbiedwaardige leider van de Kaurava's. < bhî: vrezen.*

***Karna: hij die hoort;** niet erkende halfbroer van de Pândava's, zoon van de Zon-God en Kuntî. Koestert een grote wrok tegen Arjuna.*

***Ashvatthâman: met de kracht van een paard.** Zoon van Guru Drona.*

***Vikarna: met grote oren maar ook: zonder oren:** Kaurava prins*

***Somadatta: aan wie het Soma-sap gegeven is; maar ook: door het Soma-sap gegeven of verwekt.** Soma is een ritueel geperst sap van de soma-plant en wordt beschouwd als nectar.*

9. En nog vele andere helden die voor mij hun leven in de waagschaal stellen, allen zijn gewapend en bedreven in de strijd.

10. Onze sterkte is onmetelijk en we worden beschermd door Bhīshma, terwijl de sterkte van hen daar beperkt is onder de leiding van Bhīma.

Duryodhana brengt de loyaliteit van de Kaurava's in herinnering, hun moed en hun vakmanschap om Guru Drona en zichzelf moed in te spreken, want hij blijft 'nattigheid voelen'. Tenslotte wijst de koning Guru Drona op de formidabele en onoverwinnelijke aanwezigheid van grootvader Bhīshma die achttien divisies (*akshauhinis*) onder zijn commando heeft terwijl de vijand nog niet de helft (7 divisies) in het veld kan brengen. Bhīshma - Bhīma verschillen ook maar een letter in hun naam.

11. Laten alle aanvoerders vanuit hun eigen positie bij al hun acties steeds letten op Bhîshma! Laat een ieder dit werkelijk doen!

Sommige vertalingen geven: laat een ieder Bhîshma steeds en overal beschermen. Duryodhana weet immers dat de meeste *kshatriya's* er zijn uit loyaliteit jegens Bhîshma en niet jegens hem. Daarom spoort hij hen aan op Bhîshma te letten en Bhîshma te beschermen en houdt hij zichzelf erbuiten. Bovendien zijn zijn woorden bedoeld om Bhîshma gunstig te stemmen en aan te sporen.

12. En om de prins aan te moedigen blies de oude Kuru-vorst, Pitāmaha Bhîshma, met alle kracht op zijn kinkhoorn die klonk als het gebrul van een leeuw.

Pitāmaha: de ‘grote’ vader, grootvader.

Op zich zou men verwachten dat Guru Drona tot opperbevelhebber zou worden benoemd, maar Duryodhana kiest toch voor de reputatie en onwankelbare trouw van Bhîshma, de verschrikkelijke. Bhîshma doorzag het kosmische spel geheel en wist wat deze strijd te betekenen had en waarom zelfs Shrî Krishna zich ermee bemoeide. Daarom blijft hij op zijn post en aanvaardt hij het opperbevel, hoewel hij de duistere bedoelingen van Duryodhana geheel doorziet. Het geheel lijkt wel op de groet van de gladiatoren aan de keizer: *morituri te salutant*: ‘zij die gaan sterven groeten u’. En om zijn aanvaarding van het opperbevel met voorbijgaan aan Guru Drona te bevestigen blaast Bhîshma op zijn kinkhoorn, tot grote opluchting van Duryodhana die met zijn valsheid een groot risico had genomen door Drona en Bhîshma tegen elkaar uit te spelen.

13. En onmiddellijk rees er een enorm tumult op van het geluid van alle kinkhoorns, trommels, cymbalen en trompetten.

Het is alsof het onheilspellende onweer zich nu ineens bij de eerste donderslag begint te ontladen in een ontzettend lawaai door toedoen van Bhîshma de verschrikkelijke en Bhîma de geweldige. De agressie, de machtswellust en hebzucht van Duryodhana en de zijnen hebben de spanning steeds verder doen stijgen en plotseling breekt de dam of de dijk en worden de mensen overspoeld door het onstuitbare geweld van oorlog met een oorverdovend lawaai.

14. Zo stonden Shrī Krishna en de zoon van Pându (Arjuna) op hun grote strijdswagen, die door witte paarden werd getrokken, en ook zij bliezen op hun speciale kinkhoorns.

Mâdhava: afstammeling van Madhu, naam van Shrī Krishna, de Yadavas (de stam van Shrī Krishna) hadden Madhu als stamvader. < Madhu: zoet, mild.

De agressie is tekenend voor de Kaurava's, want zij zetten de eerste stap en geven het eerste signaal voor het begin van de strijd. Maar het antwoord van de Pândava's is er niet minder om zoals uit de volgende verzen zal blijken. Overigens is hier sprake van de eerste symboliek met het spanningsveld van het leven. Want de grote strijdswagen kan ook worden gezien als het vehikel van de menselijke ziel. De strijdswagen is het vehikel voor menselijke ontwikkeling en de mens zal zich daarvoor moeten inspannen. De eerste stap is een impuls - de kinkhoorn van Bhīshma - en dan gaat de mens op weg en zet zich op de strijdswagen die door Shrī Krishna zelf wordt gemend. Door de aanwezigheid van Shrī Krishna moeten de paarden wel 'wit' zijn, dat wil zeggen zuiver zijn en in *sattva* functioneren.

Shrī Krishna wordt in de Sanskriet tekst aangeduid als *Mâdhava*: afstammeling van Madhu maar tevens refereert dit woord aan *Madhusûdana*: doder van de demon Madhu. Zo is Shrī Krishna Heer en Meester over beide kanten: enerzijds afstammeling en voortzetter van zoetheid en mildheid, anderzijds doder van de demonische krachten die de mildheid perverteren in hebzucht. Shrī Krishna zelf is onpartijdig en staat klaar om diegenen te helpen die zijn hulp zoeken. Duryodhana had de eerste keus en koos voor extra divisies, Arjuna hoefde niet eens te kiezen en kreeg de hulp van Shrī Krishna in zijn schoot geworpen.

15. De borstelige Krishna blies op zijn hoorn genaamd Pāñcājanya en Arjuna, de Winnaar van alle prijzen, blies op zijn hoorn die Devadatta was genaamd en de onverzadigbare eter en geduchte Bhīma blies op de reusachtige hoorn genaamd Paundra.

Hrishiksha: de borstelharige, heer en meester over de zintuigen. <hrish: opgewonden zijn, rechtop staan, verharden; hrishika: zintuig, een andere uitleg zegt: hij die een en al gelukzaligheid is.

Pañcājanya: van de vijf mensenrassen; van de Demon Pañcājana. De hoorn was gemaakt van de botten van de demon Pañcājana.

Dhanañjaya: winnaar van alle prijzen; verkrijger van rijkdom en geschenken. Titel van Arjuna die overal waar hij kwam geschenken kreeg en in wedstrijden altijd de eerste prijs behaalde.

Devadatta: door/aan God gegeven. Deze kinkhoorn was aan Arjuna gegeven door zijn vader Indra.

Paundra: van Pundra (=Bihar?) <pun: vroom handelen, verzamelen.

Voor 'de geduchte Bhīma' staat eigenlijk 'de wolfbuik wiens handelingen geweldig zijn', dwz *bhīmakarma*. Ook hier weer een woordspeling. Het blazen van de Heer en Meester over de zintuigen, de borstelharige Shrī Krishna, op de hoorn genaamd Pāñcājanya is natuurlijk vol symboliek. Allereerst het feit dat de uitademing (*prāna*) van Shrī Krishna gevangen werd in de botten van een demon. Deze ademtocht luidde de strijd in. Shrī Krishna zelf blijft niet-betrokken, zoals was afgesproken. Shrī Krishna aarzelt niet om zelf op een demonische substantie te blazen in reactie op het duivelse spel van de Kaurava's. Want alleen op die manier kan de positieve kracht van rechtvaardigheid de negatieve, destructieve krachten oproepen om het duivelse, het demonische te bestrijden. De Kaurava's hebben niet als basis *dharma* maar *adharma* en zelfs hun tweemaal zo grote strijdmacht van ervaren krijgslieden blijkt uiteindelijk niet in staat de veel kleinere strijdmacht van de Pāndava's te overwinnen. De kracht van de Kaurava's is mateloos negatief. Door te blazen op de demonische kracht van destructie blies Shrī Krishna de Pāndava's een evenwichtige krachtsverdeling in: vernietiging, die gedragen wordt door zijn eigen *prāna*, gedragen door *sattva*. Het feit dat Shrī Krishna het gebrul van Bhīshma beantwoordt, geeft ook aan dat de vernietigingsdrang van de Pāndava's niet uit henzelf komt, maar slechts een reactie is op de agressiviteit en de onderdrukking van de Kaurava's. Zo is het geluid van de ene demon het antwoord op het geluid van de andere demon. We hebben nu als hoorngeschal: het geluid vanuit de botten van de demon Pañcājana; het geluid vanuit het 'van God gegeven' (*Devadatta*) en het geluid van het verhevende dat tot eenheid leidt (*Paundra*). Het is niet zonder betekenis dat de naam van de hoorn van Bhīshma niet wordt gegeven. Ook in de bijbel spelen die hoorns een belangrijke rol, zoals bij de belegering van Jericho, waarbij na het blazen op de hoorns de muren instortten.

16. En koning Yudhishthira, de zoon van Kuntî, blies op Anantavijaya en Nakula en Sahadeva bliezen op Sughosha en op Manipushpaka.

***Yudhishthira: standvastig in de strijd.** Yudhishthira was de oudste van de Pândava's en zoon van Dharma of Yama bij Kuntî. Als zoon van Dharma wordt hij ook 'de rechtvaardige' genoemd. Hij volgt Dhritharashtra uiteindelijk op als koning.*

***Kuntî: de puntige** <kunta: speer. Adoptief dochter van koning Kuntibhoja. Zij wordt ook Prithâ genoemd: de grote, de eindeloze, de motiverende en uitdelende. Kuntî en Prithâ tezamen geven de speer aan die de eindeloze liefde ontsluit. Kuntî is moeder van drie van de vijf Pândava's.*

Anantvijaya: oneindige overwinning.

Nakula: een van de Pândava's, zoon van Madri en de Ashvins; Hij wist alles af van paarden.

***Sahadeva: met de goden; tweelingbroer van Nakula.** Hij wist alles af van vee.*

Sughosha: zoet geluid, welluidend.

Manipushpaka: bloem van een juweel.

Door zo nadrukkelijk de namen te noemen, vallen de nadruk en ondersteuning vanuit de tekst op de Pândava's en de tekst gaat nog verder.

17. En ook de koning van Kâshi, die ervaren boogschutter, en de grote krijger Shikandin en Dhrishtadyumna en Virâta en de onoverwinnelijke Sâtyaki.

***Shikhandin: de bepluimde, de geëmancipeerde.** Shikhandin was oorspronkelijk het meisje Ambâ, dochter van koning Drupada. Zij werd door Bhîshma geschaakt om uitgehuwelijkt te worden aan Vicitravîrya, verkleedde zich als man en nam de naam Shikahandin aan. Vervolgens huwde zij de dochter van Hiranyavarman die koning Drupada de oorlog verklaarde toen het bedrog uitkwam, waarna zij tot man werd getransformeerd door toedoen van de yaksha Stûnakarna en werd vader van Kshattradeva. Volgens Vyâsa was zij een geïncarneerde rakshasa. Omdat Bhîshma niet tegen een vrouw wenste te strijden, werd Bhîshma door Shikhandin gedood. Shikhandin zelf werd tenslotte gedood door Ashvatthâman.*

***Dhrishtadyumna: glorie van de moedigen.** Broer van Draupadi en dus ook een zoon van koning Drupada.*

***Sâtyaki: de waarheidslievende.** Andere naam voor Yuyudhâna (= grote krijger) en zoon van koning Satyaka.*

18. En vader Drupada en de zonen van Draupadî en ook de sterke zoon van Subhadrà bliezen allemaal tegelijkertijd op hun kinkhoorns.

19. Het geluid ervan verscheurde de harten van Dhritarâshtra's zonen en deed hemel en aarde beven met een echo.

De slechtheid en valsheid van de Kaurava's (Duryodhana) had de hele atmosfeer vergiftigd. Eindelijk had rechtvaardigheid voldoende kracht verzameld om dit kwaad te overwinnen en op te staan tegen de uitdaging van trots, arrogantie en hebzucht. De zelfvernietigingsdrang van de gewone mens (=Kaurava's) wordt gestopt door het kerende tij van het leven zelf door toedoen van de Pândava's onder leiding van Yudhishthira, de rechtvaardige, en met de zegen van Shrî Krishna zelf.

20. Toen nam de zoon van Pându, Arjuna, wiens banier Hanuman als kenteken had, zijn boog op en hield zijn blik gericht op de zonen van Dhritarâshtra die in slagorde stonden opgesteld, klaar om de strijd te beginnen.

Hanuman: Met grote en dodelijke kaken. Naam van de koning der apen en toegewijde dienaar van Prins Râma in het heldenepos Râmâyana.

Arjuna neemt de uitdaging aan en neemt de boog op, klaar om de strijd te beginnen. Hij is klaar om de valsheid van Duryodhana te weerstaan en *dharma* en harmonie te herstellen. Nu kan het spel beginnen. De spelers staan klaar. Hanuman is het symbool van totale dienstbaarheid aan Râma, aan *dharma*, aan de opperste Heer. Zo is Arjuna verbonden in dezelfde overgave aan de Wil van God.

21. En hij sprak tot de borstelige Krishna deze woorden: Onwankelbare Vader van de aarde, rijd mijn strijdwagen naar het midden tussen beide legers in!

Arjuna is voorzichtig en bedachtzaam en vraagt zijn wagenmenner Shrī Krishna de strijdwagen midden tussen beide legers in te plaatsen. De symboliek is natuurlijk overduidelijk. In zijn oplettendheid weet Arjuna dat alleen in het middelpunt, in het evenwichtspunt het overzicht over beide kanten mogelijk is, zodat een evenwichtige strategie kan worden uitgezet en echte kennis oprijst in het eeuwige hier en nu. Bovendien verkeert hij in de aanwezigheid van Shrī Krishna zelf. Waar is de wijsheid van Shrī Krishna beter op zijn plaats dan in het middelpunt, het punt van evenwicht? Shrī Krishna wordt aangesproken met *Acyuta*: onwankelbare, onfeilbare. Er is een fors risico in het plaatsen van een onbeschermd strijdwagen midden tussen twee legers in, aan het begin van de strijd. Door Shrī Krishna aan te spreken als *Hrisīkesha*: borstelharige, hij die zichzelf weet te beheersen en alwetend is en als *Acyuta*: onwankelbare, spreekt Arjuna zijn vertrouwen uit in de goddelijke bescherming die het risico opheft. Wie zal de onwankelbaarheid zelf immers ooit kunnen doen wankelen? Arjuna vervult hier de rol van commandant: een toegewijde ijveraar mag zelfs rekenen op de dienstbaarheid van God zelf als de omstandigheden dat nodig maken.

22. Want ik wil al die krijgers zien die klaar staan voor de strijd. Ik wil weten met wie ik de onafwendbare strijd moet aangaan.

23. Zo kan ik al diegenen zien die klaar staan voor de strijd en die bereid zijn te dienen in de oorlog van de kwaadaardige zoon van Dhritarâshtra (Duryodhana).

Door in het midden te gaan staan kon Arjuna de hele slagorde overzien en kon hij uitkiezen op wie hij zijn pijlen moest afschieten. Dat zijn natuurlijk diegenen die verlangend uitzien naar de strijd. Arjuna is erg boos en weigert zelfs de naam Duryodhana uit te spreken. Bovendien betreft hij door de naam van de vader (Dhritarâshtra) te noemen de vader zelf in de strijd. De blinde weekhartigheid van de vader heeft uiteindelijk de strijd mogelijk gemaakt. Hij wil al diegenen zien die zo dom zijn om de valsheid van de kwaadaardige Duryodhana te steunen. Hij wil al die mee-eters als het ware verbranden met zijn blik van heilige verontwaardiging. Als Dhritarâshtra niet zo blind was geweest en krachtadiger, zouden deze krachten van het kwaad niet zo lang vrij spel hebben gehad zodat deze nu het voortbestaan van de mensheid zelf bedreigen. Dit is de werkelijke inzet van de strijd. De strijd tussen goddelijke en demonische krachten. Geen enkele generatie mag worden toegestaan zoveel kwaadaardigs na te laten dat de verzamelde invloed van al dat kwaad het voortbestaan van de mensheid zelf en dus van opvolgende generaties gaat bedreigen.

24. Aldus sprak de langharige Arjuna de borstelige Krishna toe, O afstammeling van Bharata, die de grote strijdwagen midden tussen beide legers in plaatste.

De harige Arjuna is de langharige of behaarde (*gudâkesha*) Arjuna. Lang en dik haar symboliseert kracht, maar daartegenover staat de borstelharige (*hrishiksha*) Shrî Krishna, dwz hij die de kracht van lang en dik haar zorgvuldig heeft geknipt tot een borstel en dus onder beheersing heeft gebracht. Het 'haar' is ook symbool voor de zintuigen en zo betekent *hrishiksha* ook 'meester over de zintuigen en de zintuiglijke wereld'. Ondanks zijn kracht en moed zal al spoedig blijken dat op het moment van actie zelfs Arjuna zichzelf niet kan beheersen. Maar er is nog meer symboliek, want *gudakesha* betekent tevens hij die niet door slaap overmand wordt. Waakzaamheid, oplettendheid dus. De kracht van aandacht, die uiteindelijk ook een lange lijn vertegenwoordigt en een grote kracht. Het concentratievermogen van Arjuna en zijn vermogen om de aandacht te richten waren welbekend. Van hem weten we hoe hij een vogel schoot omdat hij alleen nog het zwart van de pupil van het oog van de vogel zag. Daarom is Arjuna ook de meester-boogschutter: hij weet zijn pijlen precies te richten. Ook hier zien wij dus de grote litteraire kwaliteit van dit werk en van Vyâsa als auteur. De precisie, de karaktertekening en daarmee het psychologische inzicht in de personages van dit koningsdrama zijn ronduit verbluffend.

Het 'O afstammeling van Bharata' slaat op koning Dhritarâshtra die door Sañjaya wordt toegesproken. De referentie aan 'Bharata' is natuurlijk niet toevallig, maar met opzet gekozen. Het herinnert de blinde vorst aan zijn grote stamvader en grootvorst Bharata. De hoop is dat hij daardoor alsnog zijn dwaling en zwakheid inziet. Hij hoopt nog steeds dat een van beide partijen vanzelf opgeeft. Maar niets van dat alles, de bliksem is al ingeslagen met de blik van Arjuna over het hele veld en de donder heeft weerklonken met de hoorns en trompetten.

25. En in het aangezicht van Bhîshma en Drona en van al de vorsten der aarde zei Shrî Krishna tegen Arjuna: O Pârtha, zie toch hoe hier alle leden van de Kuru-stam verzameld zijn!

Pârtha: Zoon van Prithâ (Arjuna).

Prithâ: De grote, zij die motiveert en uitdeelt. Adoptief dochter van koning Kunti en moeder van drie van de vijf Pândava's. Zij wordt ook Kuntî genoemd. Kunta betekent speer en in verband met Prithâ betekent 'speer' hier de speer die het (grote) hart, dat motiveert en uitdeelt, opent.

Ook in dit vers is de keus van 'O Pârtha' door Shrî Krishna verre van toevallig. 'Pârtha!' is het eerste woord dat Shrî Krishna spreekt in de Bhagavad Gîtâ. Met dat woord spreekt Hij Arjuna aan als zoon van zijn moeder. Zo wordt Arjuna, die vol woede en vernietigingsdrang is, plotseling herinnerd aan de liefde van de moeder-zoon relatie en van de onwankelbaarheid van de familieband. Shrî Krishna giet plotseling koel water over de vurige woede van Arjuna en herinnert hem daarmee aan de wisselende stemmingen die de mens, die uit een moederschoot geboren is, in zijn belichaming eigen zijn. Die wisselende stemming zal Arjuna - Pârtha -al spoedig parten spelen. Shrî Krishna weet heel goed dat de langharige Arjuna zichzelf nog niet meester is en dus onderhevig is aan wisselende stemmingen en niet onwankelbaar. Toch moet die onwankelbaarheid in Arjuna juist op dit zo belangrijke moment verankerd en verwerkelijkt worden. En wie is beter geschikt om onwankelbaarheid te onderwijzen die zelf onwankelbaar is? Dit zal dan ook de grote les van deze Gîtâ worden. En zo zaait Shrî Krishna zelf het zaad van wanhoop en wankelmoedigheid in Pârtha's hart. Het is alsof Arjuna plotseling 'moederszoontje' wordt en het resultaat is even onmiddellijk als verbluffend.

Er is nog meer symboliek, want Prithâ of Kuntî is de tante van Shrî Krishna en Arjuna is dus Shrî Krishna's neef en ook zijn zwager door met Shrî Krishna's zuster te trouwen en mag dus rekenen op bescherming vanuit de familieband. Zo staat plotseling het idee van familie en familieband centraal en in het volle licht van aandacht. Is het een wonder dat Arjuna deze gedachte oppakt en ter harte neemt? En om de boodschap nog extra kracht bij te zetten wijst Shrî Krishna op de totaliteit van de Kurustam die daar staat opgesteld en de volheid van alle intermenselijke en familierelaties die daarbij hoort. Die volheid is de volheid van liefde en mededogen. In de intense atmosfeer van het begin van de strijd werkt de suggestie als een keerpunt.

26. En daar zag *Pârtha* (Arjuna) vaders staan en grootvaders, meesters, ooms, broers, zonen, kleinzonen en ook vrienden,

Ook nu wordt '*Pârtha*' gebruikt voor Arjuna om zijn gemoedstoestand aan te geven die zich begint te vullen met liefde in plaats van woede. De transformatie van Arjuna begint hier: de transformatie van dappere en vakkundige krijgsman naar 'wijze krijgsman'. Hij zou evengoed 'Brandend vuur van alle vijanden' kunnen worden genoemd, zoals elders in de tekst ook het geval is. Maar dat aspect is nu niet aan de orde. Hier zien we de alwetendheid en de subtiliteit van niet-handelen van Shrî Krishna. Hij hoeft slechts één woord te spreken en de transformatie van Arjuna begint.

27. Verder schoonvaders en metgezellen verspreid over beide legers. Al die verwanten en vrienden zag de zoon van Kuntī aan terwijl zij in slagorde stonden opgesteld.

De aanwijzing van Shrī Krishna werkt inmiddels door en de zorg en liefde die Arjuna koesterde voor zijn eigen leger breiden zich nu uit over het leger van de vijand. Wat hij ziet zijn niet meer vijanden, maar vrienden en bekenden en familieleden. Maar zijn aandacht en zorg zijn gemengd met gebondenheid, met het idee van ‘mijn mensen’, ‘mijn volk, mijn verwanten en vrienden’. Zo raakt hij verward en verbijsterd. Deze verwarde en relatieve conditie als gevolg van ‘ik, mij en mijn’ wordt *moha*, gebondenheid genoemd.

28. En hij werd vervuld van een diepe smart en in wanhoop zei hij: Wanneer ik al die mensen zie, mijn eigen verwanten terwijl zij klaar staan voor de strijd,

29. Dan begeven mijn ledematen het, ik heb een prop in de keel, mijn lichaam beeft en ik krijg kippevel.

30. De boog Gândīva valt mij uit de hand en mijn huid gloeit. Ik kan niet rustig blijven. Ik lijk wel geestelijk in de war.

Gândīva: Arjuna's boog die hem door Agni geschonken was. Gândīva was door Soma aan Varuna gegeven en vertegenwoordigde het vermogen van 100.000 bogen. De boog had een prachtige vorm, was kunstig versierd en werd door alle goden en hemelbewoners geëerd en gerespecteerd. Op aandringen van Agni gaf Varuna de boog aan Arjuna bij de brand in het Khândava-woud. De boog werd tijdelijk ontvreemd door Shiva en weer aan Arjuna teruggegeven. Tenslotte gebod Agni Arjuna de boog in zee te werpen en weer aan Varuna terug te geven, toen de boog zijn werk had gedaan.

Dat het ondenkbare toch zou kunnen gebeuren, namelijk dat de boog Gândīva Arjuna uit de hand zou vallen, toont de totale verwarring die zich nu van Arjuna meester maakt. De overgang van zijn vakmatige woede en razernij als *kshatriya* naar een gevoel van verbondenheid en liefde is teveel voor Arjuna. Die overgang is nu nog voor hem onbeheersbaar en 'hij heeft zichzelf niet meer in de hand' dus ook niet meer zijn boog die onlosmakelijk met hem als eerste onder de boogschutters verbonden is. Beroepsmatig heeft zijn geest zich geheel gericht op de roepstem van zijn taak en plicht, maar daarin is geen plaats noch ruimte voor liefde, *prema*. Toch is Arjuna een man van liefde en is het juist zijn taak die liefde met zijn intellect door middel van de denkende geest te verbinden.

De Bhagavad Gītā is het verhaal van de strijd tussen de gebondenheid - *moha* - van Duryodhana (Kaurava's) en de liefde - *prema* - van Arjuna (Pândava's). Daarbij worden de Pândava's geleid door de Rechtvaardigheid van Yudhishtira en de Kaurava's door het verschrikkelijke geweld van Bhīshma. De kracht van de oprijzende Liefde evenaart nu als het ware de kracht van Arjuna's kennis en plichtsbetrachting, maar omdat de twee nog niet onderling verbonden zijn en in harmonie samenwerken, beleeft hij de innerlijke tweestrijd tussen die twee krachten. Met Shrí Krishna staat hij midden in het punt van evenwicht waar liefde en kennis als twee krachten of legers elkaar in evenwicht houden en waar de spanning ophoudt, zodat de boog hem wel uit de hand móet vallen. Liefde en kennis zijn nu nog tegengesteld en worden niet verbonden in de eenheid van bewustzijn, in Shrí Krishna. De menselijke geest is altijd uit op het vinden van oplossingen voor

problemen, maar is zelden bereid de prijs voor zo'n oplossing ook feitelijk te betalen, door toepassing. Arjuna vraagt de strijdwagen in het midden tussen beide legers te plaatsen. Hij weet - theoretisch - dat hij dan het totale overzicht krijgt. Maar een totaal overzicht betekent ook *totaal* en daar houdt de geest geen rekening mee. Het betekent dat gevoel en emotie hun rol moeten meespelen en dat er 'concurrentie' is. Er zijn kapers op de kust voor de geest.

De denkende geest moet daar rekening mee houden en zijn overheersende positie opgeven en ruimte maken voor liefde en emotie. Arjuna kan deze situatie nog niet aan. De denkende geest heeft een eigen belang in het in stand houden van beweging, van gedachtenstromen. In stilte meent de denkende geest niet te kunnen functioneren. De denkende geest wordt dan dienaar in plaats van pseudo meester. Liefde gedijt echter in stilte, weg uit beweging. Liefde is *e-motioneel*. In dat middelpunt, het punt van evenwicht, valt alle beweging weg en komt de geest tot rust en stilte. Alleen dan kan het geheel worden overzien. De denkende geest neemt daar geen genoegen mee en gaat als een razende op zoek naar beweging. Zo wordt Arjuna innerlijk onrustig en koortsachtig gaat hij ijlen. Hij verliest de steun van *dharma* en wordt *a-dharma*. Daarmee valt zijn werkelijke steunpilaar weg en is hij zichzelf niet meer.

31. Ik zie allerlei ongunstige voortekens, O Keshava, een voorgevoel van naderende rampspoed bekruipt mij omdat onze verwanten gedood zullen worden in deze strijd.

Keshava: de harige. Aanspreektitel van Shrî Krishna. Kesha betekent hoofdhaar of de manen van een paard. Maar Shrî Krishna wordt ook de borstelharige genoemd dus 'langharig' kan niet juist zijn. In overdrachtelijke zin is de betekenis van haar 'straling' zoals de stralen van zon. In die zin is Shrî Krishna de stralende, de lichtende, het lichtend voorbeeld die gelijkelijk schijnt op goed en kwaad vanuit het middelpunt door zichzelf te zijn en bij zichzelf te blijven. Bovendien heeft Shrî Krishna de demon Keshin gedood en kan de aanspreektitel een referentie zijn aan het doden van deze demon of demonische kracht om dharma te beschermen. Dat is de taak die thans Arjuna toevalt en in zijn wanhoop spreekt hij Shrî Krishna aan als demonen-doder en als beschermer van dharma.

'Het doden van onze (mijn) verwanten' geeft heel precies de patstelling aan. Het doden van vijanden is de functie en taak van de *kshatriya* maar het doden van je eigen verwanten is een andere zaak. Hier is het conflict ten voeten uit: het hoofd ziet afstandelijk, het hart ziet betrekkelijk. De transformatie als gevolg van het *O Pârtha* als eerste uitspraak van Shrî Krishna heeft zijn uitwerking niet gemist. In plaats van de tegenstander beroepsmatig als vijand te zien, ziet hij plotseling alleen maar verwanten en familieleden. Het doden van je eigen mensen is ondenkbaar voor een *kshatriya*. Plotseling ziet hij hoe de hele structuur van de menselijke maatschappij op zijn grondvesten schudt en wat de gevolgen zijn. Hij deinst ervoor terug.

32. Krishna, ik haak niet naar de overwinning, noch naar macht of plezier, want wat moet ik met die macht of met plezier of zelfs met het leven, wat is de zin ervan, Govinda?

Govinda: 'Goede herder'. Aanspreektitel van Shrī Krishna.

Het gebruik van de naam van Shrī Krishna zelf en van de aanspreektitel Govinda is betekenisvol. Want Arjuna richt zich nu tot Shrī Krishna zelf, heel direct en spreekt hem vervolgens aan als 'Govinda', dat wil zeggen als vinder-van-de-koeien. Het vinden van de koeien impliceert het verloren raken van diezelfde koeien, zodat ze weer gevonden moeten worden. De aanspreektitel doet natuurlijk sterk denken aan de parabel van het verloren schaap en van 'de Goede herder' van Jezus. Alleen een goede herder is in staat om in het holst van de nacht de verloren dieren terug te vinden en terug te leiden naar huis. Door naar de zin van het leven te vragen geeft Arjuna aan de draad verloren te hebben en de weg dus kwijt te zijn. Hij heeft de goede herder als gids nodig om hem weer naar huis te leiden. Govinda betekent ook 'Heer en Meester over de zintuigen' Door Shrī Krishna zo aan te spreken verwacht Arjuna als het ware bijval voor zijn visie dat zintuiglijk - tijdelijk - genot niet de ellende van een oorlog waard kan zijn.

Arjuna ziet dus de futiliteit van te vechten voor een overwinning met als resultaat de tijdelijke wereldheerschappij. Dit is de gebruikelijke inzet voor oorlog en vrede. Arjuna ziet echter voorbij deze beperking van tijdelijkheid en ziet de ondergang van de continuïteit van de menselijke traditie. Hij deinst er geheel en al voor terug die te doorbreken.

33. Al diegenen voor wie wij macht, genot van bezit en plezier wensen te verwerven, staan hier in slagorde opgesteld klaar om hun leven en bezit op te geven.

Arjuna wijst op het probleem dat als de oorlog ten einde komt, al diegenen die van het resultaat zouden kunnen genieten naar alle waarschijnlijkheid gedood zullen zijn. Dus waarom dit bloedbad? Wat is de zin ervan? Juist op dit punt blijft het echter van groot belang de psychologische verbinding te blijven zien. De vraagstelling wordt dan wat de zin is van het vermorzelen van de liefde enerzijds of van het intellect anderzijds of van beide tegelijkertijd. Die laatste staat, waar kennis en liefde wegglijpen en sentimentaliteit overblijft, is de staat waarin Arjuna zich thans bevindt. “Wat is de zin daarvan?”, vraagt hij.

Tegelijkertijd toont Arjuna zijn ware aard als man van Liefde. Want zijn hele innerlijk is thans gericht op het welzijn van allen, vriend én vijand. Alles wat hij zou moeten of willen verwerven is bestemd voor anderen. Zo is zijn opvoeding geweest, zijn houding is er een van belangeloosheid, maar hij deinst terug voor de ultieme consequentie en wenst een toestand of structuur te hebben, niet voor zichzelf maar ter wille van anderen. Ook die beperking, ook die voorwaarde zal hij moeten laten vallen.

Wat Arjuna trachtte te bereiken was het kwaad te bestrijden, maar de oorzaak van het kwaad in leven te laten. Het is het eeuwige dilemma van een vreedzaam mens. Het uitrukken van het kwaad met wortel en al vereist een *radicaliteit* waarvoor de gewone mens terugdeinst. Het vereist werkelijke, innerlijke harmonie en werkelijke onpartijdigheid om tot dat inzicht te komen. Alleen in het punt van evenwicht, het middelpunt, ontstaat de mogelijkheid voor het dagen van inzicht en begrip.

34. Leermeesters, vaders, zoons, zelfs grootvaders, ooms, schoonvaders, kleinzoons, zwagers en alle andere verwanten,

35. Ik wil hen niet doden, zelfs als zij dat wel willen, O Doder van Madhu. Zelfs in ruil voor de heerschappij over de drie werelden zal ik dat niet doen. Waarom dan wel als het alleen maar om de wereldheerschappij gaat?

Madhusūdana: doder van Madhu. Madhu was een demon en Shri Krishna wordt weer aangesproken als doder van al het demonische, als genezer van bezetenheid. Maar madhu betekent ook 'plezierig, zoet'. In die zin is Shri Krishna dus de doder van het plezierige en suikerzoete, want hij is Heer en Meester over de zintuigen en is dus niet langer gebonden aan zintuiglijke genot en sentimentaliteit. Hij vertegenwoordigt de werkelijke kracht en het werkelijke vermogen om dharma te herstellen, en in die capaciteit wordt hij aangesproken, want Arjuna ziet geen uitweg meer. Tenslotte betekent madhu ook: 'duisternis'. Dan is Madhusūdana dus diegene die de duisternis doet oplossen (doodt): de bringer van licht.

Voor een *kshatriya* betekenen deze woorden een algeheel verraad van de *kshatriya* traditie. Weglopen voor de dood is volstrekt ondenkbaar. Shri Krishna zal weldra aantonen dat de oplossing elders ligt, namelijk in een dieper inzicht in de menselijke psyche. Op psychologisch terrein wordt de situatie al een stuk duidelijker, als wij de symboliek van 'de verwanten' aanvaarden als al datgene waar wij een relatie mee zijn aangegaan en dus in zekere zin gehecht aan zijn geraakt, gebonden en daarmee beperkt. Het zijn onze bezittingen en verworvenheden, onze geestelijke rijkdom die de rijke jongeling van Jezus moest opgeven. Het drama is dat wij dat meestal niet doen en dan noodgedwongen 'bij de pakken neer blijven zitten.' Wat Arjuna vooral doet terugdeinzen is de breuk in de continuïteit van de heilige traditie. En hij heeft gelijk, want hij bevindt zich op het breukvlak tussen bronzen en ijzeren tijdperk. De continuïteit wordt inderdaad - in beperkte zin overigens - verbroken.

36. Wat voor geluk kan er komen van de dood van deze zonen van Dhritarâshtra, O Mensenbeweger? Wanneer wij deze woestelingen doden, zal die misdaad bij ons blijven.

Janârdana: mensenbeweger. Aanspreektitel voor Shrî Krishna en ook voor Vishnu, waarvan Shrî Krishna de incarnatie is.

Weer vindt er een verandering plaats in Arjuna's innerlijk. Want nu ziet hij de tegenstander vanuit het standpunt van *kshatriya*. Nu zijn zij weer de zonen van Dhritarâshtra en 'woestelingen' of agressors. Opnieuw overweegt Arjuna de situatie maar dit keer vanuit het perspectief van universeel geluk, dus geluk voor alles en allen. De dood zal geen geluk brengen, want het doden van verwanten blijft een misdaad.

Diezelfde zonen van Dhritarâshtra hadden de Pândava's heel veel onrecht en onnodig lijden berokkend uit pure wreedheid en hebzucht. Hen doden zou eigenlijk de nodige genoegdoening moeten geven. Maar het proces van transformatie waarin Arjuna zich bevindt, maakt het hem onmogelijk deze partijdige visie nog langer op te houden. Wat hij eerst zag als het noodzakelijke gevolg van plicht, ziet hij nu als iets misdadigs dat hij altijd bij zich zal blijven dragen en waartegen de tijdelijkheid van macht en zintuiglijk genot in het geheel niet opweegt. Daarom spreekt hij Shrî Krishna aan met de titel van Janârdana, mensenbeweger. Alleen vanuit de stilte en vrede van het Zelf zullen de echte kennis en het juiste inzicht kunnen oprijzen om de crisis waarin Arjuna zich bevindt op te lossen. De traditie vermeldt zes soorten van agressie of misdrijf:

1. brandstichting
2. vergiftiging
3. moord en doodslag
4. roof
5. ontvoeren van een getrouwde vrouw
6. verovering van land

De zonen van Dhritarâshtra hadden zich bezondigd aan alle zes. De geschriften geven duidelijk een rechtvaardiging voor het doden van een agressor. Maar voor Arjuna is dit niet goed genoeg meer. Zijn hart roert zich en zijn liefde wordt universeel en kan een partijdige visie niet langer toestaan. De Veda's zeggen 'dood niet!' en daar moet hij zich aan houden.

37. Daarom hebben wij het recht niet om de zonen van Dhritarâshtra te doden. Zij zijn onze eigen bloedverwanten. Hoe kunnen wij ooit nog gelukkig en tevreden zijn als wij onze eigen mensen gedood hebben, O Afstammeling van Madhu?

Nu wordt Shrî Krishna aangesproken als Afstammeling van Madhu, *Mâdhava*. Madhu is niet alleen stamvader van de Yâdava's maar Madhu refereert ook aan de zoetheid en mildheid van de lente. In die zin kan Madhusûdana ook gelezen worden als 'degene in wiens handen de dood zoet wordt' en Mâdhava wordt dan de mildheid en zachtheid van het pasgeborene (Madhu is ook 'lente'). Hij spreekt Shrî Krishna dus aan als bron van alle leven. Hoe kan de bron van al het leven het doden ooit goedpraten? Zeker als het om verwanten gaat.

Het niet willen van Arjuna is inmiddels ook geworden tot een 'het recht niet hebben' om zijn argument nog meer kracht bij te zetten. Het doden van verwanten zal nimmer gelukkig maken en een mens tot innerlijke vrede brengen en gaat dus rechtstreeks in tegen de strekking van de Veda's en van de vedische traditie zelf.

38. Zelfs als zij allemaal verblind zijn door hun hebzucht en daarom niet inzien hoe verkeerd en misdadig het is om je eigen huis te vernietigen en je vrienden te verraden,

39. Dan nog mag dat voor ons geen reden zijn om die wetenschap weg te stoppen. Moeten wij niet van ons onderscheidingsvermogen gebruik maken, Mensen-beweger, en dit kwaad de rug toe keren dat de vernietiging van ons hele geslacht inhoudt?

Weer spreekt Arjuna Shri Krishna aan als Mensenbeweger en nu vraagt hij duidelijk om advies. Zijn innerlijke crisis is zo algeheel dat hij zich alleen nog maar tot Shri Krishna kan wenden voor advies en hulp. Zelfs al staan Bhishma en Guru Drona aan de kant van de woeste Kaurava's, klaar en bereid om de strijd te beginnen en te doden, mag dat nog geen reden zijn om hun voorbeeld te volgen en de slachting te beginnen. Hun voorbeeld en dat van anderen mag geen rechtvaardiging zijn. Hier ligt een gewetensvraag die een ieder voor zichzelf zal moeten oplossen. Raad en hulp zijn daarbij onontbeerlijk.

Het grondidee is dat geluk de motiverende kracht is achter iedere handeling. Arjuna ziet slechts on-geluk opdoemen en neemt de volstrekt radicale stap om over zijn hele opvoeding van *kshatriya* heen te stappen om dit doel, de geluksverwezenlijking, voor alles en allen te handhaven. Maar hij ziet niet dat zijn argument geen stand kan houden omdat hij de kosmische kant van de zaak over het hoofd ziet, dat wil zeggen de strijd tussen goden en demonen waarin mensen instrumenten worden van de grote krachten van de natuur. Hij is niet langer verward, maar zijn intellectuele helderheid kan hem hier niet helpen, omdat hij nog niet is doorgedrongen in de peilloze diepte van zijn eigen wezen die voorbij kennis is, omdat kennis eruit oprijst. Wat hij over het hoofd ziet is dat de psyche van de hele mensheid zich thans gevuld heeft met kwaadheid en woestheid en dat alle krachten van deugd en waarheidlievendheid nu verzameld moeten worden om deze *totale* aanslag op de continuïteit van het menselijke leven zelf het hoofd te bieden. Hiervoor zal de lagere overweging van de continuïteit van familie en verwantschap moeten wijken, want de toekomst van de hele mensheid staat nu op het spel. Dit is het punt wat Arjuna mist en waardoor hij in wanhoop is.

40. De vernietiging van ons hele geslacht betekent ook het verlies van de aloude traditie. Wanneer de traditie (*dharma*) verdwijnt, zullen familie en gezin door chaos en onrecht overspoeld worden.

Arjuna gaat door met zijn op zich juiste argument en zegt dat wanneer het voorbeeld van de vader verdwijnt, omdat de vader is omgekomen in de strijd, de familietraditie in gevaar komt en uiteindelijk chaos en wanorde het gevolg zullen zijn. Maar door het oprijzen van de kwaadaardigheid van de Kaurava's als gevolg van het niet-ingrijpen van de blinde koning Dhritarâshtra, is nu totale chaos de inzet geworden en niet langer de relatieve chaos van gebroken familietradities.

De argumentatie van Arjuna klinkt heel overtuigend, maar mist de universele visie die op dit punt van totale crisis geboden is. Zelfs zijn beroep op de kwalijke invloed van de onafwendbare strijd op volgende generaties moet het afleggen tegen de totale chaos en destructie die dreigt als het kwaad ongemoeid gelaten wordt en de blindheid van Dhritarâshtra als voorbeeld gevolgd wordt.

41. Wanneer chaos en onrecht de overhand hebben, O Krishna, raken de vrouwen misleid. Wanneer de vrouwen misleid worden, O Mensenleider, zal overspel het gevolg zijn.

Varshneya: leider van de Vrishni-familie <vrish: regenen, uitstorten en < vrisha een krachtige man.

Arjuna spreekt Shrī Krishna nu aan als hoofd van een familietraditie, als hoofd van de Vrishni-stam. Het doorgeven van de kracht en traditie van de familie is afhankelijk van de mate waarin de moeder zelf een zuivere voedingsbodem biedt aan het jonge leven. Haar zuiverheid staat borg voor een hechte familieband en daarmee voor een verankering van de maatschappij in dharma. Overspel, eigenlijk het vermengen van verschillende krachtbronnen of tradities, zoals het verwekken en ter wereld brengen van bastaarden, haalt het hele bouwwerk van gezin en familie omver. De familie en zelfs het gezin als hoeksteen van de maatschappij komen ter discussie te staan en dan krijgen hebzucht en kwaadaardigheid werkelijk vrij spel. Het lijkt wel alsof Arjuna een politieke voorspelling doet. Maar Shrī Krishna zwijgt nog steeds en luistert.

42. Overspel werkt als een hel voor wie de familieband vernietigt en zo wordt de hele gemeenschap in het verderf gestort. Zo worden ook de voorouders in het verderf gestort, verstoken als zij zijn van de offergaven van rijst en water,

43. Door dergelijk onrecht en misleiding wordt de familieband vernietigd en komt er een overspelig geslacht. Mensenrechten en menselijkheid verdwijnen en de aloude regels en wetten van de familieband raken verloren.

44. Wanneer de familiebanden verdwenen zijn leeft de mensheid voorgoed als in de hel, O Mensenbeweger. Aldus hebben wij het uit de mond van de wijzen gehoord!

Arjuna voorziet dat het afsnijden van de verbinding met de traditie de kennis ervan in vergetelheid zal storten. Hij voorziet hoe de mensen bovendien zichzelf zullen vergeten en hoe zij zich zullen opsluiten in de droom en illusie van vermeende vrijheid en van doen-waar-je-zin-in-hebt. Hij is verbijsterd en kan niet geloven dat zijn argument weerlegd kan worden. Bijna krijgt koning Dhritarâshtra gelijk in zijn hoop dat de Pândava's tenslotte zullen opgeven en de totale oorlog zullen willen vermijden. Maar de koning is blind en zwak en had zelf moeten ingrijpen. Zijn hoop is ijdel en komt voort uit blinde luiheid.

45. Ach, wee ons! Thans staan wij op het punt een groot onrecht te begaan! Vanwege het genot van koninklijke macht en plezier zijn wij zelfs bereid onze eigen bloedverwanten te doden.

Arjuna heeft geheel gelijk als hij zegt dat het kleinere voor het grotere moet wijken. Dus dat individuele vrijheid, individueel geluk moeten wijken voor de vrijheid en het geluk van de gezins- of familieband. Maar hij ziet niet verder dan familie- of verwantschap en blijft nog blind voor de band die de totale mensheid bij elkaar houdt, de band van menselijkheid dus. Hij ziet niet de band die de hele schepping bij elkaar houdt en hij mist nog de eenheid van het Zelf, de eenheid van Shri Krishna die voorbij alles is.

46. Als Dhritarâshtra's zonen met hun wapens in de hand mij zouden doden in de strijd, terwijl ik ongewapend ben en geen weerstand bied, zou mij dat nog liever zijn.

De grootste gruwel voor de *kshatriya* is de wapens neer te leggen, het hoofd in de schoot en de executie af te wachten. Maar Arjuna stapt over deze *kshatriya*-traditie heen en is bereid dit offer te brengen om te voorkomen dat de totaliteit van familie en verwantschap te gronde gaat in de strijd. Dit offer is te verkiezen boven het beroepsmatig winnen van de strijd.

47. Nadat Arjuna zo gesproken had aan het begin van de strijd, ging hij op de zitbank van de strijdswagen zitten en legde zijn boog en pijlenkoker naast zich neer terwijl zijn geest overmand werd door verdriet.

Hoe groot en totaal is de transformatie van Arjuna. Aan het begin van ‘in het midden staan’ overzag hij het hele slagveld en in de verzengende blik van zijn brandende woede had hij al bijna het hele leger van de Kaurava’s vernietigd. Nu is hij doorgeslagen naar de andere kant en zit verslagen neer, overmand door verdriet. Zijn geestkracht, zijn opvoeding en zijn vakmanschap hebben het afgelegd tegen de krachten van eenheid en liefde en hij weet er niet mee om te gaan. Nu is hij rijp voor de Waarheid zelf. Nu is hij rijp om de wijsheid van Shri Krishna ter harte te nemen en orde op zaken te stellen. Zijn emotionele deel is nu de gelijke geworden van zijn intellectuele deel en wat hem ‘te doen’ staat is die twee met elkaar in harmonie te brengen, zodat zij gaan samenwerken en elkaar voortdurend aanvullen en ondersteunen. Hij is nu klaar om zijn eigen mens-zijn te realiseren. Shri Krishna neemt het gesprek over en brengt Arjuna stap voor stap terug tot zichzelf en tot een innerlijk transformerend vermogen vanuit vrede en stilte. Dan begint het tweede hoofdstuk.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 2

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 2

Over beheersing van het denken

sâmkhya yoga

De Padma Purâna zegt:

Devasharma was een brahmaan die in de stad Purandara woonde. Hij hield zich zorgvuldig aan alle leefregels die de traditie voor een brahmaan voorschrijft. Hij studeerde uit de geschriften, hij voerde de rituelen en ceremonies uit ter ere van de goden en de voorouders en gasten waren bij hem als broers en zusters. Ondanks zijn voorbeeldige levensstijl kende Devasharma geen rust. Hij wenste niets liever dan zijn zintuigen en geest onder beheersing te krijgen om tenslotte tot de ware Zelfkennis te komen die hem tot bevrijding, *moksha*, zou kunnen brengen. Met dit doel voor ogen zocht hij steeds het gezelschap van heilige en wijze mensen, die zelf ook op weg waren naar Zelfrealisatie. Het geluk was met hem en de vrome Devasharma kreeg de bijzondere kans of genade van de *darshan* (ontmoeting) van een vrije ziel (*jîvanmukta*). Deze bevrijde ziel verkeerde in een voortdurende staat van gelukzaligheid. Zijn aangezicht was stralend en hij ging dikwijls in *samâdhi* (een trance-achtige staat) waardoor zijn geest helemaal opging in de gedachte aan het Absolute. Hij was boven alle wereldlijkheid uitgestegen.

Devasharma diende deze heilige man vol eerbied en in alle eenvoud en hij vroeg hem om hulp om tot zelfbeheersing te komen. De heilige man adviseerde hem om op zoek te gaan naar een zekere herder Mitravân genaamd die ergens in de stad Puram woonde. Devasharma vond deze Mitravân middenin een woud. Hij begroette de herder in alle eenvoud en vroeg hem naar de weg die tot bevrijding en verlossing leidt. De herder gaf hem als antwoord het volgende verhaal: 'O brahmaan! Aan de oevers van de rivier de Godâvarî woonde in de stad Pratishtâna een luie nietsnut die Durdamana heette. Hij leefde van de aalmoezen en ondersteuning die hij van koning Vikrama ontving, de heerser over Pratishtâna. Deze Durdamana had nog nooit iets nuttigs gedaan. Hij leidde een zelfzuchtig en nutteloos bestaan. Toen hij eenmaal zijn laatste adem had uitgeblazen werd hij meegenomen naar de onderwereld waar hij de prijs moest betalen voor het zondige leven dat hij had geleid.

Na de nodige ontberingen te hebben ondergaan in de onderwereld, werd hij weer op aarde geboren, dit keer als jager. Hij huwde een meisje van lage komaf. Beiden genoten zonder enige terughoudendheid van een sensueel bestaan. Zij kenden geen enkele scrupule en bekommerden zich totaal niet om een decente leefwijze. Haar

lagere tendensen brachten de vrouw tot prostitutie en daarmee verdiende zij veel geld. Uiteindelijk werd ze de maitresse van een rijkard die zelf ook van een lage komaf was. Zo bracht zij het van vodden tot kostbare kleren. Zij had van haar man een dochter die bij haar bleef. Zo kon het gebeuren dat het meisje opgroeide en dat zij de jager die in feite haar vader was, huwde. Hij had zich nimmer om zijn vrouw noch dochter bekommerd en wist niet eens waar zij waren. De moeder was haar oorspronkelijke echtgenoot ook helemaal vergeten en evenmin bekommerde zij zich nog langer om haar dochter. De vrouw stierf en werd een boze geest, Dâkinî genaamd, die de jager (die haar echtgenoot was geweest) verscheurde. Na wederom een pijnlijk verblijf in de onderwereld te hebben gehad keerden beiden terug op aarde maar nu als een luipaard en een geit.

Op een dag zag de luipaard de geit midden in een kudde en hij sprong naar de geit. Alle geiten vluchtten in alle richtingen weg maar deze ene geit bleef onverschrokken staan. Geheel onverwachts liep zij zelfs op de luipaard af en bood zichzelf als maal aan. De luipaard sprak echter als een wijze en weigerde op dit aanbod in te gaan. In feite ging hij nog een stap verder, want hij sprak lange tijd over de deugd van geweldloosheid.

Mitravân had dit schouwspel voor zich zien afspelen en was stomverbaasd. Hij vroeg de luipaard waarom hij zo lang over *dharma* en geweldloosheid had gesproken in plaats van de geit te verscheuren en op te eten, wat heel gewoon is voor een luipaard. Ook vroeg hij de geit waarom zij niet, evenals alle andere geiten, hard was weggelopen. Hij was erg benieuwd naar het antwoord, maar zowel de luipaard als de geit moesten bekennen dat zij het niet wisten. De luipaard stelde voor om die vraag aan de wijze aap voor te leggen die diep in dit woud woont.

Zo togen de luipaard, Mitravân en Devasharma naar de aap. Zij vertelden hem het merkwaardige verhaal dat tegen alle wetten van de natuur indruiste. De aap zei: 'Hier in de buurt is een heiligdom waarin zich de Shivalinga bevindt die Tryambaka wordt genoemd en die Brahmâ zelf daar heeft geplaatst. Een vrome brahmaan, Sukarma genaamd, voerde iedere dag de gebruikelijke rituelen uit voor deze Shivalinga. Hij deed dat in volle overgave en met hart en ziel. Dagelijks zocht hij bessen en wortelen in het bos die hij dan eerst aan de Heer offerde om ze vervolgens zelf als *prasâd* te nuttigen. Zo schiep hij een gewijde atmosfeer rond deze plek waardoor een *sâdhu* (heilige man) zich tot die plek aangetrokken voelde en erheen ging. Hij schreef de verzen van het tweede hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ voor Sukarma uit en hij gebod hem om deze verzen dagelijks te reciteren. Daarop verdween de *sâdhu*. De vrome Sukarma deed wat hem was opgedragen en hij reciteerde de tekst dagelijks. Hierdoor werd zijn innerlijke kracht vele malen vermeerderd, terwijl het karakter van deze gewijde omgeving alleen maar toenam

en schoner werd. Zo komt het dat er op deze plek vrede heerst. Hier is geen enkele ruimte voor haat en nijd, laat staan voor geweld en vijandschap.

Mitravân adviseerde Devasharma om het voorbeeld van Sukarma te volgen om zo de uiteindelijke innerlijke vrede te vinden waar hij naar verlangde. Als hij dat deed zou hij tenslotte aan de cirkelgang van geboorte en dood ontsnappen en bevrijding bereiken. Devasharma was heel blij. Op zijn terugreis naar Purandara ontmoette hij een geleerde professor die hem de verzen van het tweede hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ leerde. Deze reciteerde hij vervolgens dagelijks met volle overgave en zo bereikte hij onsterfelijkheid.

Wanneer je een vuile doek wast, ziet die er na het wassen zelfs schoner uit dan een schone doek. Wanneer een mens zijn eigen dwaasheid inziet en besluit het juiste pad te bewandelen, zal hij zeker zijn doel bereiken. Uiteindelijk hadden zelfs de jager en zijn zich prostituerende vrouw baat bij de gevolgen van het reciteren van de verzen van het tweede hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ

Inleiding

Dit boek of hoofdstuk vormt de kern van de boodschap van Shrī Krishna. De verdere hoofdstukken van de Bhagavad Gītā zijn een uitwerking van wat in dit hoofdstuk wordt gezegd. Als dit hoofdstuk ‘de ziel’ van de Bhagavad Gītā is, dan is wat volgt het lichaam ervan. De boodschap is zo hoopvol dat de wanhoop van Arjuna wordt opgelost en omdraait naar zelfonderzoek en naar de vraag hoe een mensenleven tot vervulling – volheid en heelheid – kan worden getransformeerd. Dit hoofdstuk behandelt *brahmavidya*, zelfkennis, vanuit het theoretische standpunt van geleerdheid (*sāmkhya*) alsmede vanuit de praktische kant van handeling. Als beide paden in yoga ineenvloeien volgt vervulling vanzelf.

Het eerste hoofdstuk geeft ons een beschrijving van de omstandigheden rond de strijd die op het punt staat te ontbranden. Tevens geeft de tekst ons een karakterbeschrijving van Arjuna en hoe hij innerlijk gespleten raakt bij het zien van al zijn verwanten. In waarheid is de hele mensheid één groot gezin en het is de taak en functie van de *kshatriya* om het geheel op orde en goed functionerend te houden. Zo nodig dient de *kshatriya* daarbij geweld gebruiken, door krachtig ingrijpen. De voortgang van de rechtsstaat is de verantwoordelijkheid bij uitstek van Arjuna en de zijnen. Nu ziet hij zich geplaatst tegenover de kracht en macht van zijn neef Duryodhana die op alle mogelijke wijzen toont dat niemand hem zal weerhouden om door te gaan met zijn machtsmisbruik.

Dit tweede hoofdstuk neemt de draad van het verhaal op met Shrī Krishna die Arjuna nu uit zijn droom helpt. De droom van Arjuna was dat hij zijn kosmische functie vergat ter wille van zijn gehechtheid en loyaliteit jegens zijn bloedverwanten. In deze beperkte visie zag hij niet langer zijn grotere verantwoordelijkheid als beschermer van het geheel. Zijn ‘probleem’ was van sociale, morele en ethische aard en daarmee relatief en veranderlijk. *Dharma*, juiste handeling, heeft echter een absolute kwaliteit die nimmer uit het oog mag worden verloren, omdat de mens dan zijn verankering verliest en, zoals Arjuna ondervond, speelbal wordt van de omstandigheden. Arjuna is nog niet tot de rijpheid van wijsheid gekomen die hem inzicht zou geven in de ware aard van het grote drama dat schepping heet en waarin demonische en goddelijke krachten het altijd met elkaar aan de stok krijgen. Vroeg of laat vindt er dan een ontlading plaats. Op deze cruciale momenten worden deze spanningsvelden meestal met een bezoek vereerd van een van de incarnaties van God zelf, zoals Shrī Krishna als incarnatie van Vishnu.

In vers 4 – 8 zien we hoe Arjuna aan zijn eigen innerlijk proces van nadenken en toekijken begint. Hij stelt zijn eerste relevante vragen aan Shrī Krishna, hoewel ‘zijn hart nog zeer bezwaard is van medelijden.’ Vers 10 zegt ons hoe Shrī Krishna met

een zweem van een glimlach Arjuna toespreekt. Die prachtige glimlach van Shrī Krishna heeft iets mysterieus, als van Mona Lisa of van een mediterende Boeddha, en tegelijkertijd iets intens menselijks. Shrī Krishna is zeer tevreden dat zijn discipel zijn verstand begint te gebruiken en met indringende vragen komt, in plaats van in zijn sentimentaliteit te blijven steken. Arjuna is nu rijp om de wijsheid van de aloude traditie in levende lijve en uit de mond van Shrī Krishna zelf te ontvangen. Hier is de kans bij uitstek om de aloude wijsheid tot iets levends en actueels te transformeren en door te geven. Die transformatie van theorie in praktijk zou millennia lang generaties van mensen blijven inspireren. Vandaar 'die zweem van een glimlach'.

In vers 11 – 30 geeft Shrī Krishna een indrukwekkende uitleg over de onsterfelijkheid van de ziel (het Zelf). Zijn uitleg eindigt met de woorden: dit inwonende Zelf dat in iedere belichaming aanwezig is, is onverwoestbaar. Treur dus niet om enig schepsel, Bhārata.

De verzen 31 – 38 vormen als het ware een tussenhoofdstuk waarin wordt ingegaan op de actualiteit van *dharma*. Hoe verhoudt rechtvaardigheid zich tot oorlog? Hoe dient een rechtschapen mens zich op te stellen? Vers 38 geeft de samenvatting door te wijzen op het unieke vermogen van de mens om te blijven toekijken. In een toekijkende blik lossen alle spanningsvelden vanzelf op omdat de kennis die nodig is om tot een oplossing (overwinning) te komen van binnenuit oprijst: Wanneer je plezier en pijn, winst en verlies, overwinning en nederlaag als gelijk beschouwt, dan ben je klaar voor de strijd. Dat zal je dan geen kwaad berokkenen. Deze gelijkmoedigheid staat in de vedānta-filosofie bekend als *titikshā*. Gelijkmoedigheid 'lucht op' en is daarmee bevrijdend.

Vers 39 begint met de term *sāmkhya* leer, waaraan dit hoofdstuk zijn titel ontleent. Deze term betekent letterlijk 'rekenen' in de zin van optellen en aftrekken en op basis daarvan het vermogen om oorzaak en gevolg te onderscheiden en tot een logische redenering te komen. De uitleg van Shrī Krishna tot nu toe is dan ook bijzonder logisch en vierkant in de zin dat er 'geen speld tussen te krijgen is'. De titel van hoofdstuk twee zou dan ook kunnen luiden: De weg van logische kennis.

In vers 40 - 53 geeft Shrī Krishna vervolgens een uitleg over *yoga*, dat wil zeggen over eenheid. Wat Shrī Krishna aangeeft is dat als de intelligentie in een innerlijke eenheid (*yoga*) gebed raakt, de mens het inzicht en begrip zal verwerven om aan zijn verleden (zijn mechanisch handelen en zijn onvermogen) te ontkomen. De mens ontsnapt aan zijn gebondenheid aan deze wereld en langzamerhand schept hij zich de mogelijkheid om naar de 'overkant' te gaan, het onbegrensde, in de eenzaamheid van zichzelf. *Yoga* houdt in dat emotie en intellect samensmelten tot één nieuw en uniek geheel. Geelwortelpoeder is geel en kalk is wit, maar als je ze mengt wordt het resultaat rood.

Vers 53 eindigt met: *Wanneer jouw geest van alle kanten wordt belaagd door wat verkondigd wordt en desondanks onberoerd blijft en stevig gevestigd in zichzelf, dan bereik je de staat van Yoga, de staat van vereniging met je Zelf.* Als we bedenken dat Arjuna in vers 9 niets anders weet uit te brengen dan dat hij weigert om nog langer de strijd aan te gaan, zien we hoe Arjuna in een wel zeer korte tijd op een heel ander zijnsniveau is gebracht door Shrî Krishna. Nu stelt Arjuna de indringende vraag naar de kenmerken van iemand wiens wijsheid standvastig is geworden, wiens wijsheid in het innerlijk als levend inzicht en begrip verankerd is. Die mens wordt *stithaprajñā* genoemd. Hoe spreekt een mens die standvastig is van geest? Hoe zit hij? Hoe loopt hij?

In vers 54 –72 vinden we het antwoord van Shrî Krishna op deze vraag. De vraag is naar Zelfrealisatie en het antwoord is hoe een mens daar kan komen: Wie die staat bereikt, wordt niet langer misleid. Zelfs in zijn laatste uur zal hij daarin gevestigd blijven en zo wordt hij één met het Eeuwige waar de kaars van de schepping uitgeblazen is.

De Bhagavad Gîtā combineert voortdurend theorie en praktijk. De theorie wordt *Brahmavidya* genoemd (Zelf-kennis) de praktische kant wordt yoga genoemd. De Bhagavad Gîtā is een verhandeling over de theorie en de praktijk om tot Zelfkennis te komen. Inderdaad: mens, ken jezelf!

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 2

Sâmkhya yoga

sâmkhya yoga

Saṅjaya zei:

1. Arjuna was door deernis overstelpt. Zijn ogen waren met tranen gevuld. Bovendien was hij geheel terneergeslagen en wanhopig. Toen sprak de Doder van Madhu deze woorden tot hem:

Voor het woord 'deernis' wordt het Sanskriet woord *kripa* gebruikt. Dit woord kan 'medelijden' betekenen en ook compassie, medeleven maar ook zelfbeklag en dan: armzaligheid, benepenheid, kleinheid. En hier ligt al aan het begin van de boodschap van Shrî Krishna het punt waar alles om draait: het vermogen onderscheid te maken. Onderscheid tussen persoonlijk, individueel en dus begrensd en tussen onpersoonlijk, universeel en onbegrensd. Het medeleven en het medelijden van Jezus Christus en van de Boeddha zijn zuivere voorbeelden van de universele kant en betekenis van *kripa*. De krokodillentranen die we plengen wanneer we macht, rijkdom en roem dreigen te verliezen zijn uitingen van de persoonlijke, begrensde kant. Uiteindelijk leiden begrenzingsen tot de kleinheid en armoede van benepenheid.

Geweeklaag en tranen om stoffelijke zaken zijn uitingen van onwetendheid vanwege onze gehechtheid aan de materiële wereld. Wie echter weent en de smart voelt om het lijden van het wezenlijke in de mens, die de waarheid liefheeft en die op zoek is naar wat echt is, en het niet kan vinden, die mens is een 'reiziger' geworden, een zoekende en roepende in de woestijn. Die mens zal moeten beginnen met recht te maken wat, door onwetendheid en door eigenbelang, krom is geworden. Dit is het beginpunt van de speurtocht van Arjuna. Tot dan blijft de mens verblind door zijn eigen zelfbeklag dat hij niet zelden 'deernis' noemt. De verwijzing naar de blinde koning Dhritarâshtra ligt natuurlijk voor de hand. Ook deze koning was verblind door zijn eigen onwetendheid. Als gevolg van zijn onwetende blindheid was de broedertwist tussen Kaurava's en Pândava's onvermijdelijk.

De bijnaam van Shrî Krishna als '*Madhusûdana*' (doder van Madhu) is natuurlijk heel bewust gekozen en is vol symboliek. Madhu is het demonische in onze geest dat ons geheel en al in verwarring brengt en dat de geest verduistert. Die verwarde geest belandt tenslotte in een buitenste duisternis vol gewezen en geknars van tanden. Shrî

Krishna als *Madhusûdana* redt de mens uit die staat door die demon uit te drijven, te doden. De overeenkomst met Jezus Christus is opvallend. *Madhusûdana* is dus diegene die onze innerlijke verwarring oplost en die licht brengt in duisternis.

De verwarring van Arjuna bestaat hieruit dat hij de goddelijke oorsprong van de mens – en dus ook van zichzelf – ‘even’ is vergeten. Hij staart zich blind op de noodlottige fysieke gevolgen van deze afschuwelijke broedertwist die ontelbaar velen mee zal sleuren, de dood in. Hij vergeet hoe deze strijd onderdeel is van een groot plan en hoe deze strijd onvermijdelijk is. Iedereen heeft er alles aan gedaan om deze confrontatie uit de weg te gaan. Het mocht niet baten. Het wiel van de tijd is onverbiddelijk. Arjuna is een *kshatriya*, een krijgsman, en het is zijn taak en plicht om in zo’n situatie ten strijde te trekken. Bij de pakken neerzitten is een vorm van ernstige plichtsverzaking. Ondenikbaar voor iemand met de opvoeding en afkomst van Arjuna. Men kan niemand die in de duisternis van onwetendheid is verzonken redden door alleen maar zijn lichaam van de dood te redden. De onwetendheid ligt niet verankerd in het lichaam maar in de ziel of in het innerlijk van de mens.

De fysieke dood betekent geenszins het einde van de onwetendheid of van de menselijke domheid. Die ziel zal eenvoudig opnieuw geboren worden en zal doorgaan met hetzelfde spel alsof er niets gebeurd is, totdat die mens (die ziel) ontwaakt en wakker wordt om dan op zoek te gaan naar een *Madhusûdana* die kan helpen de duisternis te verdrijven. Iemand die het feit van zijn eigen goddelijke en onsterfelijke oorsprong negeert en doet alsof hij niets meer en minder is dan een lichaam, wordt een *shûdra* genoemd: iemand die onnodig weeklaagt. Het geweeklaag van Arjuna is het zelfbeklag van de *shûdra*: de mechanische massamens die in het diepe duister rondtast naar een uitgang die hij niet zal vinden, tenzij hij leert naar zichzelf te kijken en bij zichzelf zijn eigen levensdraad weer op te nemen. Het ‘spanningsveld’ dat dit vers oproept is natuurlijk het feit dat van Arjuna als *kshatriya* een geheel ander gedrag wordt verwacht en zeker geen geweeklaag. In de jammerklacht van Arjuna valt het geweene en geknars van tanden van de *kaliyuga* reeds te horen. Men zegt dat met de strijd op het slagveld van Kurukshetra het bronzen tijdperk, de *dvapara yuga*, ten einde kwam. De afloop van die strijd markeert het begin van het ijzeren tijdperk, de *kaliyuga*. De *kaliyuga* is als de winter. De winter leent zich bij uitstek om weer op zoek te gaan naar het licht en de thuisreis te aanvaarden.

De wanhoop van Arjuna wordt in het Sanskriet verwoord door *vi-shîdantam*. Merkwaardig genoeg komt dit woord van de wortel *sad* dat de betekenis heeft van ‘bij de pakken neerzitten, opgeven’. Om kort te gaan: Arjuna had het even ‘veel te kwaad’ en liet het erbij zitten. Hij bevindt zich in een vicieuze cirkel en zit gevangen in zijn eigen geweeklaag. Het verlammeende probleem waarmee Arjuna te kampen heeft, is een bekend probleem. Het is de verlammeende tweestrijd tussen hoofd en

hart. Die tweestrijd was overigens opgeroepen door Shrî Krishna zelf toen hij (I,25) Arjuna aansprak met: Pârtha, zoon van Prithâ. Zijn hoofd – zijn opvoeding en achtergrond en zijn plichtsbetrachting – zegt hem dat het zijn plicht is de strijd aan te gaan. Maar zijn hart verzet zich heftig tegen het doden van zijn familieleden. Zijn hart verzet zich ertegen om de feiten onder ogen te zien. Arjuna weet de gapende kloof die er is tussen doden en liefhebben niet te overbruggen. Zijn dilemma is het dilemma van Arjuna – Pârtha. Toch moeten we niet denken dat Arjuna tot een soort ‘nul’ was gereduceerd. Integendeel. Juist het feit dat hoofd en hart zo krachtig ontwikkeld waren, maken dat hij in deze innerlijke tweestrijd tussen hoofd en hart bekneld raakt. Juist zijn hoge graad van vooropleiding maakt dat Shrî Krishna het risico aandurft om, vlak voor de grote strijd, Arjuna tot een innerlijke staat van wanhoop te brengen. Shrî Krishna weet dat Arjuna sterk genoeg is om deze tweestrijd aan te gaan en innerlijk zelf als overwinnaar uit de bus te komen alvorens de fysieke strijd aan te gaan. Het is alsof de Gîtâ ons voorspelt dat ieder mens deze innerlijke tweestrijd zal meemaken waarin hij blijft steken, tenzij een Madhusûdana langskomt om hem eruit te halen. Maar meestal is dat het laatste wat we wensen.

Nu is Shrî Krishna aan de beurt. Hij wordt in dit vers ook Madhusûdana genoemd, omdat Hij in gelijksoortige omstandigheden zich niet liet overmannen door sentimentaliteit en zelfbeklag. Hij schroomde niet om zijn plicht te doen en de demon Madhu te doden. Arjuna bevindt zich in een vergelijkbare positie: de Kaurava's zijn bezeten door de driekoppige demon van hebzucht, behoudzucht en machtzucht. Dan spreekt de lichtbrenger Shrî Krishna:

De gezegende Heer sprak:

2. Hoe kan het dat deze neerslachtigheid over je komt, Arjuna, juist op het moment van gevaar? Die neerslachtigheid is niet-edel, niet-welkom, verspert de weg naar de hemel en maakt een mens infaam.

In de lange monoloog van 21 verzen uit het eerste hoofdstuk heeft Arjuna reeds te kennen gegeven wat hem dwars zit en wat ieder weldenkend mens, vroeg of laat, dwars zal zitten. Wat Arjuna in feite dwarszit is het spanningsveld tussen hoofd en hart. Zijn hoofd weet niet te formuleren wat zijn hart hem ingeeft en zijn hart wil niet luisteren naar wat het hoofd te vertellen heeft. Hier is sprake van een innerlijke ‘Chinese muur’. Het werkt geheel verlamdend en maakt een mens moedeloos. Hij raakt in verwarring en die innerlijke verwarring maakt hem neerslachtig. Die neerslachtigheid is op het moment dat een strijd staat te ontbranden (dat is: altijd) niet-edel, niet-welkom en zij blokkeert alles, zeker de weg naar de hemel. Dan verliest een mens zijn goede naam.

Deze veldslag van Kurukshetra is symbolisch voor de innerlijke strijd waarmee de moderne, goed opgeleide Westerling, meer dan ooit, geconfronteerd wordt. Zijn probleem is dat zijn goed opgeleide hoofd op geen enkele wijze lijkt te sporen met zijn hart. Die twee lijken wel tegengesteld aan elkaar. Het gevolg is innerlijke verwarring, neerslachtigheid, stress, burn-out en moedeloosheid. Het hele menselijke vermogen aan creativiteit en inspiratie wordt omgedraaid naar een staat van onvermogen. De Kurukshetra-strijd is de strijd van twee wilsuitingen die tegengesteld zijn. De kinkhoorns die hun rauwe en doordringende geluid laten horen, zoals beschreven in het eerste hoofdstuk, zijn de stemmen van de media en van alle andere zaken die om onze aandacht strijden. Is het verwonderlijk dat de mens in dat innerlijke krijgsgescheuw in verwarring raakt? De uitweg uit dit verlamdende dilemma is om te komen tot de bede *Uw Wil geschiede*. Dit is dan ook hetgeen Arjuna aan het einde van zijn gesprek met Shrī Krishna zal zeggen: mij geschiede naar Uw woord. De weg die daarheen leidt is de weg die een mens wegvoert uit de begrenzingen en benepenheid van zijn individualiteit en persoonlijkheid naar de onbegrensdeheid van zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Het is een weg van het individuele naar het universele, van het begrensde naar het onbegrensde.

Vers 2 begint met: *Shrī Bhagavân zegt. Bhagavân* betekent degene die beschikt over goede eigenschappen, d.w.z. de Mens in zijn volheid.

Bhaga is geluk en datgene wat fortuinlijk is. Er zijn zes *bhagas* of fortuinlijke eigenschappen die een mens tot volheid brengen:

- Zelfbeheersing
- Rechtvaardigheid
- Zuivere naam
- Voorspoed
- Onthechting van de materiële wereld
- De zekerheid van innerlijk weten

Wie deze eigenschappen heeft verwezenlijkt is een Bhagavân. Wie ernaar streeft is een ijveraar of een *bhakta*, een edel mens, een *âryan*.

In de toestand van innerlijke verwarring is Arjuna (tijdelijk) het toonbeeld van de mens die op geen enkele wijze over deze zes *bhagas* beschikt. Hij is niet verlicht, hij gedraagt zich als een *anâryan* en bevindt zich in een levensgevaarlijke situatie, omdat de oorlog op ieder moment kan uitbreken. Of hij nu de tijdelijke genoegdoening wenst van roem of een plaats in de hemel of verlossing, zeker is dat zijn huidige staat hem nergens brengt en hem alleen maar nog meer pijn en ellende zal geven. Zijn hart heeft wellicht gelijk, maar mist kennelijk het waakzame en oplettende oog van timing en van verhoudingen. Hier is het hoofd bij nodig en die twee sporen (even) niet. Toch is Arjuna niet sprakeloos. Integendeel. Arjuna weet heel precies en scherp de schijn van wijsheid op te roepen. Aan het eind van zijn betoog zegt hij bijvoorbeeld (I,45):

Ach, wee ons! Thans staan wij op het punt een groot onrecht te begaan! Want ter wille van het genot van koninklijke macht en plezier, zijn wij zelfs bereid onze eigen bloedverwanten te doden.

Dit klinkt allemaal heel mooi en plausibel maar in de mond van een generaal aan het begin van de strijd zijn deze woorden ongepast. De teerling is geworpen en niets houdt de alles verslindende Tijd of het lot nog tegen. De menselijke geest is echter behoudzuchtig. We zijn er steeds op uit om – ten koste van alles – onze gehechtheden intact te houden. Dit is wat Arjuna aan Shrî Krishna duidelijk maakt. Wie om de vernietiging vraagt van onze gehechtheden vraagt om zoiets als een kamikaze-actie. De strijd van Kurukshetra is niet zomaar een strijd, maar heeft als inzet de vernietiging van gehechtheid. Juist door gehechtheid is het zover gekomen dat een broedertwist in totale oorlog eindigt.

De moedeloosheid van Arjuna is symbolisch voor de wolf in schaapskleren. Hoe vaak zien we niet hoe de geest maar al te goed in staat is om allerlei waarheden en wijsheden ten toon te spreiden om daarmee de innerlijke angst en moedeloosheid te maskeren die maken dat we blijven hangen in een wereld waar we in feite niet

thuishoren. Ons werkelijke thuis is het huis van onze Vader of onze Moeder. Dat huis is onbegrensd en tijdloos.

De vossen hebben holen en de vogels hebben nesten, maar de Mensenzoon heeft geen plaats om zijn hoofd neer te leggen (Mattheüs 8,20).

De werkelijkheid staart ons aan: we moeten ten strijde trekken om de werkelijkheid te ontsluiëren en datgene wat echt is te tonen. We kunnen niet weglopen en daarom sluiten we maar liever de ogen, zoals een struisvogel zijn kop in het zand steekt. Dan hopen we dat het probleem voorbijgaat zonder dat we er iets aan hoeven te doen. Zelfs in een moment van crisis zal de geest nog proberen te ontkomen aan de noodzaak van een inspanning. We denken dan dat we de regels en wetten van het leven kunnen ontlopen door geveinsde onthechting en geveinsde wijsheid. Dan zal het leven inderdaad aan ons voorbijgaan en ons levend dood laten. Dit is wat Shrī Krishna bedoelt, wanneer hij zegt dat Arjuna's neerslachtigheid niet-edel is, niet-welkom, en dat zij de weg naar de hemel verspert en een mens infaam maakt.

3. Geef nimmer toe aan lafheid, *Pârtha*, lafheid is onbetamelijk. Laat deze kleinzielige wankelmoedigheid los. Sta op, Brandend-vuur-van-alle-vijanden!

Ook nu spreekt Shrî Krishna Arjuna heel bewust aan als Zoon van Prithâ en vervolgens als Brandend-vuur-van-alle-vijanden. Shrî Krishna weet heel goed dat, toen hij de eerste keer Arjuna als Pârtha, zoon van Prithâ, aansprak, hij een latente innerlijke tweestrijd in Arjuna zou ontketenen. Dit gebeurde in alle hevigheid. Het móest gebeuren, want alleen als Arjuna zijn eigen innerlijke strijd te boven zou komen en als overwinnaar naar buiten zou treden, zou hij in staat zijn deze door het lot bepaalde en onvermijdelijke oorlog te boven te komen, zodat de krachten van het licht ongeremd en ongemoeid het wintertijdperk van de *kaliyuga* binnen konden gaan. De basis voor een goede afloop van deze kosmische beweging was dan tenminste gelegd. Natuurlijk zou Shrî Krishna Arjuna niet in de steek laten en nu spreekt hij hem wederom aan als Pârtha. Nu is het zijn bedoeling om Arjuna te herinneren aan zijn plicht als lid van een vooraanstaande familie. Door familiebanden waren Shrî Krishna en Arjuna zelfs aan elkaar gelieerd, want Arjuna's moeder was de zuster van Krishna's vader Vasudeva. Shrî Krishna en Arjuna waren dus volle neven.

Toch is het merkwaardig of 'spannend' om te zien hoe Shrî Krishna, die het levende voorbeeld van geweldloosheid (*ahimsa*) is, de grote vechtjas Arjuna moet aansporen om ten strijde te trekken. Shrî Krishna aarzelt niet Arjuna erop te wijzen dat hij zijn onredelijke wankelmoedigheid moet laten varen, als hij niet als een grote mislukkeling de geschiedenis wil ingaan. In de dynamiek van de schepping vinden we voortdurend deze rolwisseling. Alleen een innerlijke standvastigheid maakt dat rolwisseling geloofwaardig blijft en dat de zuivere naam en goede eer onaangestast blijven. Ondanks zijn aansporingen om ten strijde te trekken blijft Shrî Krishna hét toonbeeld van geweldloosheid.

De wankelmoedigheid van Arjuna komt voort uit onwetendheid en heeft niets te maken met wijsheid, noch met de volheid van het mens-zijn. Arjuna's wankelmoedigheid is het voorbeeld van ons eigen onvermogen om ten strijde te trekken voor een betere, echtere en vooral rechtvaardiger wereld. Zij blokkeert iedere verdere ontwikkeling en die blokkade maakt dat de mensengemeenschap zichzelf in haar onvermogen en onkunde zal blijven herhalen, totdat het licht daagt, totdat mensen wakker worden en hun licht van aandacht en intelligentie op dit dilemma laten schijnen om vervolgens naar een *Madhusûdana*, een gids of coach, op zoek te gaan. Die coach zal hen helpen tot verder inzicht te komen, waardoor zij die inzichten wereldkundig zullen maken door er zelf het levende voorbeeld van te zijn. Geen woorden maar daden dus.

Arjuna antwoordde:

4. Hoe kan ik in de strijd mijn pijlen afschieten op Bhīshma en Drona die ik alle eerbied verschuldigd ben, O Doder van Madhu?

De vraag van Arjuna is indringend. Het eren van je voorgangers is een van de vier peilers waarop het functioneren is gebaseerd van diegenen die de terugreis hebben aanvaard. Diegenen dus die de weg terug zoeken naar 'thuis', het huis van de Vader of de Moeder. De vier peilers zijn:

- Zorg dat je altijd innerlijk verbonden blijft met God
- Vereer God altijd in welke vorm dan ook
- Eer je voorgangers
- Heb alle mensen lief

Ook al doen je voorgangers nogal stuurs, al zijn ze nukkelig en ook al hebben ze hun eigenaardigheden en zwakheden toch dien je ze in ere te houden. Hoe zou je dan ooit ten strijde kunnen trekken tegen hen? Hoe zou Shrí Krishna ooit ten strijde kunnen trekken tegen zijn eigen leermeesters zoals Sândipāni Muni of Ugrasena? Dit gesprek tussen Shrí Krishna en Arjuna vindt plaats op het scherp van de snede! Arjuna neemt liever een bosje bloemen mee voor Bhīshma en Guru Drona dan zijn pijlenkoker en zijn vervaarlijke boog die Gandiva wordt genoemd. Bovendien zal Duryodhana niet schromen juist deze twee leermeesters in de voorhoede van zijn leger op te stellen. Wie hen doodt, begaat een afschuwelijke misdaad, die indruist tegen iedere vorm van *dharma*!

De dood roept de vraag op naar continuïteit. Is de dood een afscheid en afscheiding? Komt alles ten einde of is er ondanks de schijn van afscheid sprake van voortgang? Deze vraag is tevens een van de kernvragen van de Bhagavad Gītā. Het antwoord van Shrí Krishna in vers 11 is er dan ook naar: de echte wijzen treuren niet om de doden, maar ook niet om de niet-doden. De dood is voor de levenden zó onvermijdelijk dat Shrí Krishna hen de niet-doden noemt. In vers 27 zal Shrí Krishna zeggen: Want de dood komt even zeker tot datgene wat geboren is, als geboorte komt tot datgene wat dood is. Treur dus niet om wat onvermijdelijk is.

Als we willen weten waar wij na onze dood heengaan, moeten we eerst de vraag beantwoorden waarom we ons thuis, ons geestelijk huis, hebben verlaten. Waarom gingen we weg uit die wereld van heelheid, van harmonie, naar deze wereld vol wanorde en disharmonie? De pijn van veel mensen in het algemeen is dat we denken dat we afgescheiden zijn, terwijl we in feite creatieve, scheppende en kosmische wezens zijn. We hebben ooit een bewuste keuze gemaakt om van huis weg te gaan, 'de wijde wereld in'. Iedere mensenziel op aarde begon haar reis vanuit

de geborgenheid van God als Vader-Moeder. De menselijke opdracht en uitdaging is om zichzelf te leren kennen en in rijpheid te genieten van zijn eigen gelukzaligheid. De mens draagt de mogelijkheid om rijp en bewuster te worden in zich om vanuit die volwassenheid op den duur terug te keren. Om die rijpheid en evenwichtigheid te bereiken, begeeft de mens zich, evenals Arjuna, op reis en trekt hij door deze materiële wereld heen, die vol chaos en verwarring is.

Het is net als met een zaadje van bijvoorbeeld maïs: het maïszaadje draagt, hoe klein en levenloos het er ook uitziet, de mogelijkheid in zich om een flinke plant te worden. Om dit te bereiken, moet het zaadje de kans krijgen om te ontkiemen, het moet in de grond gelegd worden. Voor de menselijke geest is de materiële wereld de grond waarin hij “geplant” moet worden, wil hij tot volle wasdom komen. In de loop van zijn reis verwerkelijkt de geest zijn eigen bewustzijn. Het bewustzijn groeit uit naar zelfbewustzijn en naar rijpheid. Als de reis tenslotte succesvol is verlopen, zal de mens terugkeren naar waar hij vandaan kwam.

De continuïteit wordt gewaarborgd door het rondwentelende wiel van geboorte en dood. Kosmisch gezien is dat rondwentelende wiel niet veel meer dan een gevangenis van wetmatigheid en dus van mechaniceit. Alleen de mens die zich ontwikkelt en die oprijst naar de hogere staten van bewustzijn zal tenslotte aan deze rituele dans van het niet-dood zijn ontspringen en het eeuwige leven ingaan. Dat leven is voorbij de dood.

5. Het zou beter zijn zich als bedelaar met een korst brood tevreden te stellen dan deze edele en dierbare leermeesters te doden. Deze meesters te doden uit begeerte naar dingen van deze wereld staat gelijk aan het nuttigen van in bloed gedrenkt voedsel.

Een andere interpretatie van deze tekst is: ook al worden deze leermeesters door hebzucht gedreven, zij blijven mijn leermeesters. Hen te doden maakt dat onze zege gedrenkt is in bloed. Een koningszoon die als bedelaar rondgaat is een ongebruikelijk fenomeen. Daarom geeft Arjuna deze vergelijking, want het doden van je leermeesters is evenmin gebruikelijk. Bovendien geeft hij aan dat hij over voldoende zelfbeheersing beschikt om daadwerkelijk als bedelaar rond te lopen. Arjuna had voldoende innerlijke spankracht om die weg van de schande af te lopen, als hij daarmee zijn leermeesters kon redden. Juist door de aanwezigheid van die innerlijke kracht was Arjuna nu rijp om de leer van Shri Krishna te horen en in zich op te nemen.

Arjuna wil de echte confrontatie, de strijd, uit de weg gaan en zou liever van alles afstand willen doen dan die strijd aangaan. In dit opzicht houdt hij ons, mensen van de eenentwintigste eeuw een spiegel voor: je kunt de confrontatie niet uit de weg gaan, ook al is het nog zo pijnlijk een familielid, partner of vriend te zeggen wat je dwars zit. In heel wat relaties is sprake van een tijdbom die vroeg of laat afgaat, als we onze ergernissen en frustraties laten voortzielen. Net als Arjuna willen we de ander pijn besparen of we durven het conflict eenvoudig niet aan, waardoor we de ander en onszelf in feite de leermomenten onthouden. De mensen laten zich motiveren door vier grote wensen: voortplanting, rijkdom, deugdzaamheid en bevrijding (*kāma*, *artha*, *dharma*, *moksha*). Door de strijd aan te gaan en te winnen (of te verliezen) kan Arjuna hoogstens nageslacht en rijkdom verwerven, maar zelfs het genot van die twee is gedrenkt in bloed. In Arjuna's visie komen *dharma* en *moksha* hier zelfs niet om de hoek kijken. Zij zijn geheel uit beeld. Deze oorlog is verschrikkelijk en druist tegen alle normen en regels in.

6. Het is niet te zeggen of het beter is dat zij mij overwinnen of dat ik hen overwin, want ik stel toch geen prijs meer op het leven als ik die zonen van Dhritarâshtra zou doden, hoewel zij klaar staan om aan te vallen.

Arjuna weet niet wat beter is: te strijden of te gaan bedelen. Voor een *kshatriya* is strijden zijn taak. Bedelen behoort niet tot zijn *dharma*. Op zich is het antwoord duidelijk: je zult de strijd moeten aangaan. Maar Arjuna verkeert in grote innerlijke verwarring. Hij is het zicht kwijt op juist en onjuist. Deze staat is kenmerkend voor de moderne mens. Wie kent de waarheid? Of nog lastiger, wie kan zeggen wat waar of wat onwaar is? De menselijke geest is wars van iedere leiding en is er op grond daarvan steeds op uit om verwarring en twijfel te zaaien. Verwarring en twijfel vereisen nu eenmaal minder inspanning dan innerlijke zekerheid, standvastigheid en moed. Het is de eeuwige strijd tussen de persoonlijkheid en datgene wat de mens echt is. Ieder mens verlangt er naar om zich te ontwikkelen en tot wasdom te komen. Die wens ligt aan de basis van zijn menselijke geboorte.

De mens heeft van nature moeite met chaos en verwarring. Toch smoren we maar al te vaak de stille roepstem van onze ziel en van ons geweten. Een van de doelen van het rondwentelende wiel van geboorte en dood is om onszelf zo volledig mogelijk te ontplooiën, en onze mogelijkheden vrij te maken. Hiervoor krijgt de mens een lange reeks van persoonlijke levens of incarnaties mee, totdat hij de rijpheid en wijsheid heeft gevonden om niet meer terug te keren. Onze persoonlijke ikheid zal moeten sterven om de waarheid die in onze ziel is ingeplant naar buiten te laten treden. Die waarheid is onze eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid.

Wie tenslotte geestelijk ontwaakt, zal inzien dat te leven vanuit een persoonlijke ikheid een lagere uiting is van ons menszijn. Hier is weinig universeels of kosmisch te vinden. Alles is persoonlijk en daarmee zeer begrensd. De persoonlijkheid kent geen goddelijke natuur. In die zin wordt persoonlijkheid ook wel beschouwd als een uiting van onwetendheid. Jezus noemt deze mensen 'kinderen van de duisternis' en hij stelt die tegenover de 'kinderen van het licht'. Zij zijn degenen die ernaar streven de goddelijkheid en onsterfelijkheid die in hun ziel is ingeplant naar buiten te brengen en te uiten. Zij streven naar een kosmische en universele leefwereld. Hun begrip en hun visie is alomvattend en liefdevol jegens ieder schepsel en ieder levend wezen. De persoonlijkheid vertegenwoordigt de lagere natuur van de mens. Op de keper beschouwd is de persoonlijkheid de privé gevangenis van de mens waaruit hij, vroeg of laat, verlost wil worden. De basis van onze persoonlijkheid ligt in de wijze waarop wij met onze geest omgaan. Zolang we ons laten leiden door allerlei uitingen van egoïsme, hebzucht, eigenzinnigheid en eigenwijsheid, tiert onze persoonlijkheid welig en zitten we muurvast. Het is dus een kwestie te leren de geest onder beheersing te brengen en de geest weer aan te leren te gaan luisteren naar de innerlijke stem van ons eigen geweten, die de roepstem van onze ziel is. Die

roepstem is altijd volstrekt redelijk en kosmisch van reikwijdte. De niet-gedisciplineerde geest is de voedingsbodem en wortel van onze persoonlijkheid. Deze onbeheerste geest geeft uiting aan onze lagere natuur en aan onze mechanische en dierlijke neigingen. Zo kan het gebeuren dat een mens zich gaat gedragen 'als een beest'.

De mens zelf, de ziel, is echter een schitterend en stralend lichtwezen, een vlam, een intelligentie die over kosmische mogelijkheden beschikt. Die intelligentie kan alles zien, alles kennen en alles scheppen. Waar het om gaat, is onze persoonlijkheid, onze lagere natuur te laten opgaan in onze hogere, goddelijke, natuur. Dit is de uitdaging van menselijke ontwikkeling. Iedere ziel, ieder woord, is vleesgeworden (geïncarneerd) om uiteindelijk wakker te worden en op te staan om vervolgens naar huis terug te wandelen. Dit opstaan gaat gepaard met de nodige crisismomenten en met strijd. Dit is waar de boodschap van de Bhagavad Gītā over gaat: sta op en ga de strijd en uitdaging aan! Word mens!

Arjuna is inmiddels wel zover dat hij in staat is de genietingen van de fysieke, materiële wereld te relativeren en, als het moet, vaarwel te zeggen. Hij heeft oog voor de gevolgen van onjuiste handelingen voor zijn zieleheil en kent de noodzaak om een punt van evenwicht te vinden, voordat de strijd ontbrandt. Evenmin hecht hij aan rang of stand, en ook niet aan macht en rijkdom. Kortom Arjuna is nu rijp om de blijde boodschap van Shrī Krishna over dharma en moksha te horen. Arjuna is klaar om de verbintenis met een guru aan te gaan en luistert naar de roepstem van zijn ziel. Het is een grote misvatting te denken dat de boodschap van de Bhagavad Gītā zou inhouden om geheel 'neutraal' je plicht te doen en dat het resultaat niet belangrijk is. Wie dat doet is als een robot en gedraagt zich onmenselijk. Wie de strijd aangaat, strijdt om te winnen. Als verlies je ten deel valt, neem je het verlies met gratie omdat de strijd over is en een nieuwe situatie, die van verliezer, oprijst. Wat gebeurd is, is gebeurd. Het nieuwe is het eeuwige nú. Dat resultaat verbindt de dynamiek van actie met de innerlijke dynamiek van spankracht, creativiteit en visie.

Een gids of leermeester zal de ijveraar onvermijdelijk brengen tot het punt waar het hele bouwwerk van alle gebruikelijke normen en waarden in elkaar stort. Dan is er plotseling geen World Trade Center meer, maar alleen nog een onvoorstelbare berg puin. Dit is het punt waar Arjuna zich nu bevindt.

7. Mijn hart verkeert in een armzalige toestand en mijn geest is in verwarring over wat er gedaan moet worden. Zeg mij wat het beste is, want ik ben uw leerling! Leid mij, bid ik u.

Tot nu toe was Arjuna een man van actie en geen denker. Op de weg van actie is twijfel over hetgeen gedaan moet worden dodelijk. Voor hem is de crisis totaal. Vandaar de totale verwarring die Arjuna overkomt. Hij weet niet dat Shrī Krishna zelf deze verwarring bij hem heeft opgeroepen. Alleen wanneer deze innerlijke verwarring wordt opgelost door erboven uit te stijgen, zal Arjuna als een echte overwinnaar uit de strijd te voorschijn kunnen komen.

Naarmate de mens de diepte in duikt en gewetensvoller wordt, zal zijn visie op wat juist is en wat onjuist veranderen. Ook dit proces maakt Arjuna door, want oppervlakkig bezien hoeft hij als *kshatriya* alleen maar te vechten en verder hoeft hij geen vragen te stellen. *Befehl ist Befehl*. Maar die houding leidt uiteindelijk tot rampzalige toestanden. Vroeg of laat moet ook de mens van actie wakker worden en zijn eigen intelligentie en zijn eigen hart laten spreken. Dit is wat Arjuna nu doet. Met gevouwen handen vraagt hij Shrī Krishna om raad.

8. Want al zou ik de heerschappij over alle mensen of zelfs over de goden verwerven, het zou toch niet de smart verdrijven die mijn zintuigen ineen doet schrompelen.

Arjuna is zelfs zover dat hij inziet dat iedere vorm van genot, ieder plezier, eindig is. Zelfs de geneugten van de hemel zijn eindig en baten hem niet om hem van zijn intens verdriet over zijn eigen verwarring heen te helpen. Zijn smart is niet langer een smart om anderen, maar zijn smart is de smart die oprijst uit het inzicht dat de hele schepping in al haar onvoorstelbare rijkdom en verscheidenheid niet de plek is waar de mens thuis hoort. Uiteindelijk is zelfs de hele schepping niet meer dan klatergoud. Zij is oppervlakkig, want zij bestaat niet echt. Zij bestaat slechts in naam en vorm. De substantie zelf, het bewustzijn, is ongeschapen, voorbij naam en vorm, tijdloos en onbegrensd. Die kennis, dat inzicht, veroorzaakt een diepe smart, want het betekent dat alles waar je je voor hebt ingespannen om tot stand te brengen binnen deze schepping futiel is geweest en oppervlakkig. Inderdaad, hoe echt en waarachtig is de bede: *Uw Wil geschiede*. Alleen die bede en het innerlijke begrip ervoor zijn in staat om de smart over je eigen vergissing ten aanzien van je taak en functie in het geheel op te lossen. Onwetendheid in jezelf en in anderen ten aanzien van wat er werkelijk gaande is, is een bron voor diepe smart.

We zitten voortdurend in een spagaat, tussen *Uw wil geschiede* en wat we zelf willen. Jacobus zegt: *Je bidt wel, maar ontvangt niet, omdat je gebed niet oprecht en zuiver is*. Eigenlijk zegt hij: je bidt wel om verlossing van je begeerten en je onzuiverheid, maar in feite meen je er niets van. Daar kwam ook St. Augustinus achter toen hij bad: *Heer, maak mij kuis, maar vandaag nog niet, liever morgen*. Als we eerlijk zijn willen helemaal niet dat Zijn wil geschiede, want dan zullen we alles waaraan we zo gehecht zijn, moeten loslaten.

Sañjaya zei:

9. Overwinnaar van Uw vijanden, nadat de langharige (Arjuna) de borstelige (Krishna) zo had toegesproken, zei hij tegen Govinda ‘ik stop ermee, ik vecht niet’ en vervolgens zweeg hij.

In dit vers hebben we de vier sprekers bij elkaar. Allereerst is er de hofmeier Sañjaya, dan de blinde koning Dhritarâshtra, die hier, geheel in de stijl van een koninklijk hof, als ‘overwinnaar van vijanden’, *parantapa*, wordt aangesproken. Toch klinkt deze titel op deze plaats nogal wrang en cynisch. De blindheid van de koning maakt dat hij zijn grootste vijand, zijn ego, niet overwint. Het ego van deze blinde koning uitte zich in zijn onvermogen om rechtvaardig te zijn en niet de voorkeur te geven aan de voorliefde voor zijn eigen oudste zoon (Duryodhana).

Sommige commentatoren stellen echter dat de titel ‘overwinnaar van vijanden’ een titel is die bij Arjuna hoort. Dit is echter niet waarschijnlijk, omdat Sañjaya uitdrukkelijk wordt genoemd en Sañjaya brengt verslag uit aan de koning. Als Sañjaya spreekt ligt het voor de hand dat de koning, die luistert, ook wordt genoemd. De titel die aan Arjuna wordt meegegeven in dit vers is die van *gudakesha*. Deze titel kwamen we al tegen in vers I, 24. Naast de tegenstelling tussen de lange lokken van Arjuna en het zorgvuldig geknipte haar van Shrî Krishna, als *hrishiksha*, is hier de tweede betekenis van *gudakesha* relevant: overwinnaar van de slaap, dus ‘hij die wakker wordt’. Die titel refereert dan bij Shrî Krishna als *hrishiksha* aan de tweede betekenis: heer en meester over alle zintuigen. De titel *Govinda* betekent ‘Goede Herder’. Dat Shrî Krishna een herder of leidsman is, zal uit de rest van deze tekst blijken.

Het moet Dhritarâshtra bijzonder veel plezier hebben gedaan, toen hij hoorde dat de fameuze Arjuna er het bijltje bij neerlegde en dat hij koos voor een toekomst als bedelmonnik. Maar die vreugde zou slechts van korte duur zijn, omdat hier een veel groter drama aan de orde was waarin Arjuna een heel precies scenario volgde. Daar was Arjuna uiteindelijk voor opgeleid. Vanaf dit vers begint de eigenlijke Bhagavad Gîtâ.

Dit vers wordt wel de *bijamantra* van de Gîtâ genoemd, het zaad waarin de hele Gîtâ vervat ligt. Als we de derde betekenis van *hrishiksha* nemen namelijk ‘hij die een en al gelukzaligheid is’, dan is de boodschap van de Gîtâ om ons de weg te wijzen hoe wijzelf kunnen versmelten en één worden met die gelukzaligheid. Dan moeten we dus wakker worden (*gudakesha*) en onze vijand, het ego of onze eigen benepenheid, overwinnen (*parantapa*). Bovendien hebben we een goede raadgever

nodig met een vooruitziende blik die alle hindernissen en blokkades reeds overwonnen heeft (Sañjaya).

Op aards niveau accentueert Arjuna's onwil alleen maar de totale innerlijke verwarring en staat van onwetendheid van deze mens die toch wakker aan het worden is. Juist door het wakker worden komt de inherent aanwezige onwetendheid in het licht te staan. Wanneer die onwetendheid wordt belicht is zij iets lachwekkends en volstrekt ongerijmd. Deze toestand wordt nu door Arjuna uitgebeeld. Maar dit is niet alles. Achter dit zichtbare toneel is er een onzichtbare wereld die wel doorwerkt. Die onzichtbare wereld houdt in dat Arjuna zich aan Shrī Krishna heeft overgegeven. *Ik stop ermee, ik vecht niet* krijgt dan een hele andere betekenis dan die van opgeven of insubordinatie.

De overgave aan Shrī Krishna betekent dat Arjuna niet langer bereid is zijn geleerde lesje krijgskunde mechanisch toe te passen, maar dat hij zich totaal laat leiden door zijn meester om langs die andere weg een nieuwe wereld te ontsluiten waar *gudakesha* transformeert naar *hrishikeshā*, de volheid van gelukzaligheid, die Arjuna nu node mist. Shrī Krishna zal Arjuna uit de mechanische wereld van doen en laten wegvoeren naar een wereld waar slechts één leefregel geldt, namelijk om je altijd gevestigd te weten in je eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Arjuna heeft gesproken en stopt ermee. Nu is de Meester zelf aan het woord.

10. Bhârata, terwijl Arjuna treurde midden tussen beide legers in, sprak Shrî Krishna hem met een zweem van een glimlach als volgt toe:

Shankara zegt in zijn commentaar: *Vanaf vers 2 van Hoofdstuk 1 tot hier heeft de tekst aangetoond waar de ellende van verdriet en verwarring vandaan komt. Zij vormen de oorzaak van de ellende van samsâra³ bij levende wezens. Vanaf vers 4 van dit hoofdstuk zien we hoe Arjuna tot verdriet en grote verwarring komt vanwege zijn gehechtheid aan en zijn gevoel van afgescheiden te zijn van de heerschappij van zijn ouders, zoons, vrienden, relaties, familieleden, naaste en verre verwanten. Het verdriet en de verwarring komen voort uit dit ene idee: 'ik ben van hen en zij zijn van mij'. Zijn gezonde verstand (onderscheidingsvermogen) werd geheel overspoeld door deze gevoelens van verdriet en verwarring. Dit had tot gevolg dat Arjuna 'er het bijltje bij neergooide' en terugkwam op zijn besluit als kshatriya om de strijd aan te gaan. Hij besloot verder als bedelaar (sannyâsin) door het leven te gaan. Dit laatste vormt geen onderdeel van het leven dat hij als kshatriya geacht werd te leiden (een sannyâsin komt uit de kaste van de Brahmanen). De gevolgtrekking luidt dus dat wanneer mensen in beroering worden gebracht door verdriet, verwarring en door andere negatieve invloeden zij heel gemakkelijk hun plichten en taken opgeven om zich vervolgens over te geven aan niet gesanctioneerde functies. Zelfs als zij hun taak blijven vervullen blijkt uit hun manier van spreken en doen dat zij beheerst worden door zelfzucht en dat zij hunkeren naar de vruchten van hun handelingen. Zo komt het dat zij een mengeling van deugd en ondeugd en van dharma en adharma in hun innerlijk verzamelen. Hierdoor raken zij geheel en al gebonden aan de eindeloze cyclus van samsâra die uit een aaneenschakeling bestaat van goede en van minder goede levens en uit een mengeling van geluk en ongeluk. Verdriet en misleiding zijn dus de oorzaak van samsâra. Deze eindeloze cyclus van geboorte en dood kan slechts worden doorbroken door Zelfkennis samen met het afstand doen van iedere vorm van (persoonlijk) handelen. Dit is de boodschap die Shrî Krishna aan de wereld wilde meegeven. Hij nam Arjuna als beginpunt en begint nu met zijn onderricht (vers 11)...Het enige waarmee Arjuna 'uit de put kon worden gehaald' was om hem voldoende Zelfkennis mee te geven. Arjuna verkeerde in grote verwarring en twijfel over wat hem te doen stond en was geheel teneergeslagen. Shrî Krishna wilde hem helpen en Hij begon als volgt (vers 11)*

Arjuna is ten einde raad en een en al treurnis. Hij kent het verschil tussen de onsterfelijke ziel en het vergankelijke lichaam niet meer. Hij is de weg kwijt, hij kan zich niet meer herinneren. Toch heeft hij het over het verschil tussen juist en onjuist, maar draait het in zijn onwetendheid om, zodat juist onjuist wordt en onjuist juist. Dit alles is natuurlijk heel herkenbaar. Shrî Krishna zal hem dus in zijn

³ Samsâra: de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood waardoor de mens als het ware 'gevangen zit' binnen de schepping. Bevrijding betekent: ontsnappen uit deze gevangenis om weer vrij te zijn.

boodschap allereerst de kennis over het Zelf, *Ātman*, in herinnering brengen en vervolgens zal hij spreken over de wegen of middelen die naar dat onsterfelijke Zelf leiden om het te verwezenlijken.

De symboliek is beeldend en duidelijk. Hier hebben we Arjuna die ten prooi is gevallen aan onwetendheid en aan *adharma*, dat wil zeggen plichtsverzuim: hij weigert te doen wat hij geacht wordt te doen. Aan de andere kant staat Shrī Krishna, als incarnatie van de Heer zelf. Hij is het toonbeeld van *dharma*, van plichtsbetrachting. Hij is de vleesgeworden uitdrukking van de bede Uw Wil geschiede. En in dit spanningsveld toont Shrī Krishna in zijn intense compassie en medelijden met zijn treurende vriend een zweem van een glimlach. Het is de glimlach op de lippen van de goden en godinnen die de tempels sieren. Het is ook de onsterfelijke en raadselachtige glimlach die Leonardo da Vinci toverde op de lippen van zijn Mona Lisa.

Maar er is nog meer. Alleen iemand van de statuur van Shrī Krishna zal in staat zijn zo'n glimlach op het gezicht te toveren wanneer een grote oorlog op het punt van beginnen staat en de opperbevelhebber er het bijltje bij neergooit. Alleen iemand als Shrī Krishna beschikt over de onwankelbare standvastigheid en weet het begrip op te brengen om niet met Arjuna's wanhoop mee te gaan, maar hem – in een perfect gevoel voor timing – nog net op tijd op te beuren en hem naar een heel ander niveau van functioneren op te heffen. Hij gaat daarbij geheel voorbij aan Arjuna's argumenten en veegt onmiddellijk de hele tafel schoon.

De glimlach van Shrī Krishna kent geen zweem van zwakte zoals in cynisme of sarcasme die sterk polariserend werken. Integendeel, zijn glimlach is verheffend en opbeurend, is zonder enig verwijt maar juist vol begrip, compassie, zachtheid en liefde. Hij glimlacht ook vanwege de drukte die we zelf veroorzaken omdat we onze persoonlijke status en leefwereld serieus nemen met alle gevolgen van dien. Shrī Krishna weet dat de dingen gebeuren omdat ze moeten gebeuren. De mens wikt maar God beschikt. Hoe eerder we dat gegeven werkelijk ter harte nemen hoe minder lijden en verdriet ons deel zal zijn. De mens zelf is goddelijk, onsterfelijk en onveranderlijk. Arjuna was dit 'even' vergeten en Shrī Krishna herinnert hem daaraan 'met een zweem van een glimlach'.

De gezegende Heer sprak:

11. Je treurt over hen om wie je niet moet treuren en toch lijkt het alsof je wijze woorden spreekt. Geen wijze treurt om wie nog leeft of niet meer leeft.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Treur niet over Bhīshma en Drona. Zij zijn goede mensen. In hun ware natuur zijn zij verbonden met het transcendente. Je treurt om hen omdat je weet dat zij zullen omkomen in de strijd en omdat je denkt dat jij daar schuld aan hebt. Bovendien vraag je je af hoe je ooit nog van het leven kunt genieten als zij zijn omgekomen. Deze woorden van wanhoop versier je vervolgens met woorden van de wijzen. Je bent niet consequent maar tegenstrijdig. Je verwacht wijsheid met dwaasheid. Je lijkt wel op een dwaas, die dat ook doet. De wijzen, die het Zelf kennen, treuren noch om de levenden, noch om de doden. Alleen diegene is wijs die het Zelf kent....*

Shrī Krishna zegt dus in gewoon Nederlands: zeur niet! Je maakt je druk om niets. Echte wijzen weten dat de dood niets anders is dan een overgang naar nieuw leven. Zo bezien is er geen dood. Waarom zou je dan treuren? Bovendien moet je niet om hen treuren want dit hele gebeuren is onderdeel van een veel groter scenario. Het script vermeldt nu eenmaal dat er een strijd ten tonele wordt gevoerd. Vervul je rol en taak. Je bent ervoor opgeleid. Je hebt geen enkel excuus om bij de pakken neer te zitten. Wees een man en doe wat van je wordt verwacht.

Door te spreken over wijzen geeft Shrī Krishna Arjuna bovendien aan dat hij daar kennelijk (nog) niet toe behoort. Vanuit dat gezichtspunt gedraagt Arjuna zich dus als een dwaas. Iemand die het onderscheid kent tussen ziel en lichaam bekommert zich in de eerste plaats om de ziel, die goddelijk is en onsterfelijk, en niet zozeer om het lichaam. Het lichaam is als een tempel maar de ziel kan zonder tempel, het lichaam kan niet zonder ziel: dan is het een lijk. Kennis houdt dus in dat je weet wat stof is en wat de ziel is en bovendien wie beide bestuurt. Wat wij als materiële werkelijkheid beschouwen heeft een relatieve waarde: het kent een kortstondig bestaan en is niet blijvend, niet-eeuwig. Het bestaat slechts in naam maar niet in substantie. Onbegrensd bewustzijn is de enige goddelijke en onsterfelijke werkelijkheid. Bewustzijn is blijvend, tijdloos, voorbij alles, eeuwig. Dat is de echte werkelijkheid. Dat ben je.

De tekst gebruikt voor het woord ‘wijze’ het Sanskriet woord *pandita* dat gewoonlijk schriftgeleerde betekent. Deze uitspraak is in zekere zin dubbelzinnig want de *pandita* wordt geacht het verschil te kennen tussen leven en dood, of tussen dood en niet-dood zoals de tekst letterlijk aangeeft. Vele *pandita*'s zijn weliswaar geleerd

maar kennen zelf het verschil tussen leven en dood niet of nauwelijks. Jezus ondervond aan den lijve hetzelfde probleem. Hij kreeg het voortdurend aan de stok met de schriftgeleerden en de Farizeeërs, die meestal als 'wijs' werden beschouwd, en die geacht werden het verschil tussen leven en dood heel goed te kennen. De mens is het Zelf, *Âtman*. De blijde boodschap van de Gîtâ is om de verbinding tussen individueel en universeel weer tot stand te brengen. De mens dus weer te grondvesten of te verankeren in zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid, in *Âtman*, en niet in een persoonlijk ego dat slechts tot hebzucht, behoudzucht en eindeloze verwarring leidt. Die verbinding maken wordt *yoga* genoemd. Shrî Krishna is dan ook *Yogeshvara*, Heer en Meester over *yoga*.

De eerste stap naar *yoga* is om een harmonische verhouding te verwezenlijken in het functioneren van denken, handelen en voelen. Hoofd, hart en buik moeten gaan samenwerken. Dit is waar Arjuna zo duidelijk de aansluiting had gemist. Hij wenste bevrijding, hij sprak over de Veda's maar hij deed niets. Hij dacht dat bedelmonnik worden betekende op te houden met handelen. Shrî Krishna zal het tegendeel aantonen.

12. Het is niet zo dat Ik ooit niet was, noch jij noch al deze vorsten. Evenmin zal in de toekomst ook maar één van ons ophouden te bestaan.

Shankara zegt in zijn commentaar: ... *wij zullen nimmer ophouden te bestaan en gaan door met te bestaan, zelfs wanneer onze belichaming afsterft. Als het Zelf, Ātman, staan we boven en buiten de tijd....*

Shrī Krishna begint met Arjuna te wijzen op zijn eigen goddelijke oorsprong en onsterfelijkheid. Vanuit dat standpunt bezien is het treuren om een lijk niet redelijk. Dit lichaam, deze stof is maar even, maar je bent er voor altijd. Dus waarom treuren als degene die ooit het lijk belevendigde onsterfelijk is? Men kan treuren om het gemis van een bepaald en bekend gezelschap, een vertrouwd persoon, waar je zinnen aan gewend waren en om het afscheid van een ziel, zoals men bedroefd afscheid neemt van iemand die op reis gaat. Dat is echter een hele andere vorm van treurnis. Veel meer een innerlijke smart dan een totale blokkade om als redelijk wezen te functioneren.

De dood is onvermijdelijk en laat geen uitstel toe. Op het aangewezen uur wordt een ziel meegenomen en dan blijft het lichaam in de vorm van een lijk achter. Het lichaam keert terug tot stof en de ziel keert terug naar huis om van daaruit al dan niet opnieuw een belichaming aan te nemen. Doodgaan is een onafwendbaar feit. Daarom treuren is zinloos. Wat geboren wordt, moet sterven. Wat een begin heeft, heeft een einde. Maar er ligt een wereld van verschil tussen het intellect dat deze informatie als informatie heel neutraal opslaat en het hart dat in alle staten raakt wanneer het in een of andere vorm met de dood wordt geconfronteerd. Hier ligt het grote verschil tussen hoofd en hart.

Het hoofd is koel en zakelijk, het hart is emotioneel, persoonlijk en gevoelig. Beiden schieten zwaar te kort als zij niet leren hoe zij samen kunnen werken om vervolgens vanuit de nieuwe inzichten die dan oprijzen handelend op te treden. Ook dit is de boodschap van de Gītā. Dit is de uitdaging die Arjuna onder het leiderschap van Shrī Krishna zal aangaan. Het hart zal moeten leren een onafwendbaar feit als onvermijdelijk te laten voor wat het is. Feiten zijn feiten en zijn onveranderlijk. Het hoofd zal moeten leren dat de gortdroge kennis in de vorm van informatie slechts tot leven kan worden gewekt in de dynamiek van een persoonlijke beleving en toepassing. Dan leidt informatie echt tot begrip en inzicht en is het weten dat een ziel niet sterft geen koel weten, maar troostrijk voor het hart. Dan wordt de schrijfkamergeleerde een echte *pandita* of *svāmi*.

De onvergankelijkheid van de menselijke ziel is een nogal abstract gegeven en voor iemand die zo in verwarring is als Arjuna en last heeft van gehechtheid, zijn zulke woorden niet troostend. Daarom maakt Shrī Krishna dit abstracte begrip meteen

heel concreet en persoonlijk door te spreken over allen die op dat moment in het strijdperk aanwezig zijn, inclusief Hijzelf en Arjuna. Dit gegeven van verscheidenheid en proliferatie die oprijzen uit de eenheid van één, onbegrensde, substantie is de kern van de *sāmkhya*-leer. Dit hoofdstuk ontleent er zijn titel aan.

De mens zelf blijft de eeuwige getuige. Als getuige raakt hij niet betrokken bij plezierige dingen en evenmin bij onplezierige of pijnlijke gebeurtenissen. Deze mens als Getuige is de echte Mens, de mensenzoon, *Ātman*. De mens zelf wordt niet geboren noch sterft hij. De mens zelf is zuiver bewustzijn. Dat zuivere bewustzijn is de goddelijke en onsterfelijke basis of matrix van de mens. De mens reïncarneert en transmigreert omdat hij al zijn doen en laten tot iets persoonlijks heeft gemaakt. In plaats van het dienende en universele van *Uw Wil geschiede* heeft de mens de last van zijn leven op zijn eigen schouders geladen. Die last zal hij meetorsen totdat hij tot het inzicht komt dat de Schepper alles regelt en alles laat gebeuren: *de mens wikt maar God beschikt*. De mens heeft zich persoonlijk verantwoordelijk gemaakt voor alles wat hij doet en niet-doet. God wordt er zorgvuldig buiten gehouden. Handelingen zijn ‘mijn’ handelingen geworden in plaats van handelingen van de Schepper.

De verbinding met deze persoonlijke handelingen is gehechtheid. De mens raakt er aan gehecht totdat hij zich de waarheid realiseert en beaamt dat er geen handelingen zijn die van hemzelf zijn. Het gevecht dat Arjuna moest aangaan, was een gevecht om de uiterlijke vorm en daarmee de daden van zijn tegenstanders en van zichzelf te bestrijden. De mens is Gods dienaar en is uitvoerder van Zijn Wil. Niet mijn wil maar *Uw Wil geschiede*. Door gehechtheid aan zijn persoonlijke handelingen neemt hij de vruchten ervan mee in de vorm van zaad. De zaadvormen worden ook wel *vāsana's* genoemd of de ‘verborgen indrukken van ons ego’. Zij zijn de hele verzameling van onze heimelijke en zeer persoonlijke wensen en verlangens die niemand mag zien. Zó gehecht zijn we eraan dat ze volstrekt privé en geheim zijn. Niet-open zijn betekent dat we geheimen hebben. Soms hebben we wel heel veel geheimen. Dan zijn we heel gesloten. Die zaadjes, die verborgen indrukken, worden in een volgende geboorte gewoon weer uitgezaaid en zo herhaalt de mens zijn mechanische en geheel wetmatige leven totdat hij, als Arjuna, er de brui aan geeft en besluit om echt wakker te worden. Dan heeft hij een gids of coach nodig om hem naar de uitgang te leiden.

Alle mensen die zo tegenover elkaar stonden opgesteld, klaar om de strijd te beginnen, kwamen ergens vandaan en gingen ergens heen. Voor Arjuna gold hetzelfde. Dit is het kenmerk van een voorbijgaande werkelijkheid die slechts in naam en vorm bestaat. Hij leefde reeds lang voordat hij in dit lichaam kwam. Hij had daarvoor reeds vele anderen belichamingen in alle vormen en maten gehad en hij zal weer een andere vorm aannemen wanneer hij de huidige vorm van dit

lichaam eenmaal heeft afgelegd, totdat hij zijn gehechtheid aan een persoonlijk bestaan met persoonlijke handelingen en met de *vâsana's* als zaadvormen doelbewust heeft opgegeven. Wie besluit daarmee een begin te maken, begint aan zijn thuisreis. Dit is wat Arjuna deed.

13. Zoals de belichaamde mens in dit lichaam kindertijd, jeugd en ouderdom ondergaat, zo neemt de mens ook een ander lichaam aan. Een wijs mens laat zich daardoor niet misleiden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *We kunnen zien hoe het Zelf in deze belichaming onveranderd blijft en toch door de drie fasen van de belichaming heengaat (jeugd, volwassenheid en ouderdom). Die fasen zijn heel verschillend van elkaar. Aan het eind van iedere fase gaat het Zelf niet dood, noch wordt het Zelf opnieuw geboren bij de volgende fase. Zo zijn we getuige van de onveranderlijkheid van het Zelf in onze eigen belichaming. Hetzelfde principe geldt wanneer het Zelf verhuist van het ene lichaam naar een ander. Daarom maakt een wijs mens zich niet druk om deze dingen....*

De mens ondergaat allerlei lichamelijke en geestelijke veranderingen met het voortschrijden van de tijd en dus met het ouder worden. Het merkwaardige feit doet zich voor dat we echter nog steeds ‘ik’ zeggen tegen dit voortdurende veranderende samenstel. Het verleden zinkt weg in de vergetelheid van de toekomst. Maar als we dit gegeven nader concretiseren en toepassen op het lichaam dan raken we in opperste verwarring als dit lichaam terugkeert tot stof omdat de ziel een andere ‘jas’ heeft aangetrokken.

Onwetendheid is meestal óók een uiting van niet willen weten. De mens wil geen weet hebben van zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid want hij weet dat hij zijn sterfelijke en immer veranderlijke persoonlijkheid zal moeten opgeven. De mens meent doorgaans dat hij de persoonlijkheid is. Dit is de kern van onze gehechtheid. Die gehechtheid wordt *moha* genoemd. *Sāmkhya* betekent ‘tellen’ dat wil zeggen onderscheid maken en de verschillende elementen bij elkaar optellen en aftrekken tot er een totaal som ontstaat. Gehechtheid maakt dat we niet meer kunnen optellen noch aftrekken. De verwarring is daarvoor te groot. Gehechtheid maakt ook dat we de vloeiende lijn van continuïteit missen. In plaats van continuïteit proberen we een vloeiende en vloeibare werkelijkheid te concretiseren door haar te fixeren in ijs. Dan worden we van binnen ijskoud en hard. Dan werken hoofd en hart niet meer samen terwijl onze linkerhand niet weet wat onze rechterhand doet.

Een wijs mens kent geen verdriet als zijn ziel een ander lichaam aanneemt. Voor ‘wijs mens’ wordt hier het Sanskriet woord *dhīra* gebruikt. Een *dhīra* is diegene die zich niet uit het veld laat slaan, iemand die een innerlijke standvastigheid heeft gevonden en die zich niet om de tuin laat leiden door welke (schone) schijn dan ook. Deze houding is de rotsvaste basis die noodzakelijk is om wijsheid te kunnen uitdragen. De rotsvaste overtuiging die in dit vers aan de orde is, is de overtuiging dat het lichaam niet onsterfelijk is en dat de mens dus het lichaam niet is en niet kán zijn.

14. Contact met materie geeft slechts gevoelens van koude en warmte en van plezier en pijn, O Zoon van Kuntī. Die gevoelens komen en gaan en zijn onbestendig, verdraag hen met geduld, afstammeling van Bharata!

Shankara zegt in zijn commentaar: *zintuiglijke gevoelens komen en gaan en zijn dus eindig. Je zult er dus mee moeten leren leven. Pas ervoor op dat je jezelf niet overgeeft aan het plezier ervan en ook niet aan het verdriet dat het je brengt.*

De materie beroert slechts de zintuigen, welke gevoelens ze ook teweegbrengen, laat het komen en gaan. Blijf geduldig. Wat werkelijk is, blijft. De onwetende en oppervlakkige mens denkt in de verwarring van zijn gehechtheid aan het lichaam dat zintuiglijke gevoelens een werkelijkheidswaarde hebben, hoewel hij heel goed weet dat deze gevoelens vergankelijk zijn. Hij is gevangen als een ezel in de tredmolen van zijn zintuiglijke wereld. Zo veroordeelt de mens zichzelf tot een eindeloze herhaling, totdat hij wakker wordt en het futiele ervan inziet. Dat wakker worden begint met weten dat de Mens Zelf iets heel anders is dan het lichaam waarin hij huist. Evenmin is de mens zijn bewegende geest die steeds maar op zoek is naar nieuwe en vooral 'spannende' zintuiglijke dingen.

De Mens Zelf, *Ātman*, staat hier geheel buiten. Zelf kijkt de mens toe op alle bewegingen in zijn geest en van zijn lichaam. De Mens Zelf is zuiver en onbegrensd bewustzijn en laat zich niet begrenzen door welke prikkel dan ook. De grote verscheidenheid van de schepping vindt haar oorzaak in de matrix van de geest, *prakṛiti*, Moeder Natuur maar niet in het Zelf. De geest is geschapen en heeft dus een begin en een einde, is afhankelijk en bestaat niet op zichzelf. Het Zelf is zelfbestaand, zonder begin zonder einde, zelfstralend, bewust, vrij, onafhankelijk, de gelukzaligheid zelf.

Het plezier van de omgang met Bhīshma, Drona en anderen komt voort uit zintuiglijke verbinding met hen. Die verbindingen zijn tijdelijk, voorbijgaand en dus eindig. Dan draait plezier om in pijn. Dit is een voorbeeld van een tegengesteldheid die, als een wisselstroom, steeds van pool wisselt. De hele schepping bestaat dankzij dit soort paren van tegenstelling waarbij de tegengestelden elkaar als dominante factor afwisselen. Dit is tevens de basis van de kortstondigheid van een bestaan in naam en vorm. De les voor Arjuna, dus voor ons allemaal, is om dit onderscheid tussen eeuwig en kortstondig ter harte te nemen en te ontdekken hoe dit principe werkzaam is. Ook nu zijn de titels 'zoon van Kuntī' en '(afstammeling van) Bharata' heel bewust gekozen. Door te doelen op zijn illustere afstamming geeft Shṛī Krishna aan dat Arjuna heel gemakkelijk beter zou kunnen weten. 'Bhārata' is overigens ook de aanspreektitel van de blinde koning Dhṛitarāshthra. Zou Shṛī Krishna met deze aanspreektitel reeds vooruit lopen op de afloop van de strijd om zo Arjuna moed in te spreken?

Wie echt wijs is heeft zichzelf gevestigd en verankerd in zijn eigen onvergankelijkheid. Dat maakt het mogelijk voor een wijze om voorspoed en tegenspoed 'filosofisch' op te vatten, soms zelfs stoïcijns. Maar noch een filosoof, noch een stoïcijn is van binnen hard of ijskoud. Integendeel, de wijze begrijpt de kortstondige dingen omdat hij de kortstondigheid kan zien als een uiting van onsterfelijkheid. Hij weet dat er in onsterfelijkheid geen verschil is tussen leven en dood. Waarom zou hij dan moeten treuren over het ene en zich verblijden over het andere?

In gewoon Nederlands lijkt het wel alsof Shrī Krishna tegen Arjuna zegt: man, neem jezelf toch niet zo serieus. Doe wat voor je ligt en maak het je niet zo moeilijk. Zeur toch niet zo. Wat je zegt klinkt aardig maar er klopt niets van. Je vergeet immers wat je zelf in werkelijkheid bent! Houd op zo vast te zitten en geborneerd te zijn, je weet het toch!!

15. Wie niet door die gevoelens wordt beroerd, O Stier onder de mensen, en onwankelbaar blijft in voorspoed en in tegenspoed, die wijze mens is rijp voor onsterfelijkheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie gelijkmoedig blijft onder plezier en onder pijn, wie dus niet uitgelaten raakt van plezier en wie zich niet teneergeslagen voelt bij pijn, wie wijs is omdat hij zijn blik gericht houdt op het eeuwige en tijdloze Zelf en die zich dus niet laat meeslepen door gevoelens van hitte en koude enz. en daaronder gelijkmoedig blijft, die mens is in staat om tot bevrijding (moksha) te komen.*

Nu eens herinnert de mens zich zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid en dan weer hebben het voorbijgaande en kortstondige de overhand en eisen alle aandacht op. Het lijkt op een behoorlijk schizofrene situatie. Dat kan nimmer de bedoeling van de Schepper zijn geweest. En zo is het dus niet. De kunst is dat we onderscheid leren maken. Geest en onsterfelijke ziel zijn geen gelijkwaardige grootheden en kunnen niet (op basis van gelijkheid) met elkaar worden vergeleken. De geest wordt bezielde en tot leven gewekt door de ziel en niet omgekeerd. De geest is een uiting, een gevolg van de ziel en niet omgekeerd. De kunst is dus dat de mens weer leert bezorgd te zijn om zijn ziel en zijn geest te gebruiken om voor die ziel te zorgen door haar te dienen. Het gaat niet aan dat de leerling concurreert met de leermeester. Door zichzelf te vergeten scheidt de mens een onstuimige, wilde en op hol geslagen geest die zich heel moeilijk laat temmen. Het temmen is een kwestie van de herinnering aan wat je werkelijk bent. Herinnering rijst op in innerlijke vrede, rust en in stilte.

Wie wijs is, is dus verankerd in zijn eigen onsterfelijkheid en kan vanuit die verankering zijn geest sturen. Dit is de kern van de boodschap: *Uw Wil geschiede*. De verankering geeft hem koersvastheid. Shri Krishna verwijst dan ook heel bewust naar deze standvastige mens, *dhīra*. Er ligt hier nog een valkuil die de mens graag negeert, zodat hij erin valt (naast de valkuil van de ondergeschiktheid van de geest aan de ziel). Die tweede valkuil is dat het veel gemakkelijker is om evenwichtig en standvastig te lijken dan het te zijn. Je kunt standvastigheid spelen en dat kan soms leerzaam zijn, maar meestal negeren we de les en dan voeren we een schijnvertoning van evenwichtigheid op terwijl we van binnen in allerlei staten verkeren. Dit is weliswaar puur hypocriet maar heel gebruikelijk. Vele zoekers raken verstrikt in deze valkuil van vermeende afstandelijkheid. Hun hart verkilt dan en zij verliezen hun redelijkheid en daarmee hun natuurlijke menselijkheid. Een dergelijke pose brengt geen begrip.

Wat wel begrip brengt is het onderscheid tussen eeuwig en niet eeuwig. Ook zal de herinnering aan de ondergeschiktheid van de vergankelijke geest aan de onvergankelijke ziel begrip brengen. Die herinnering is de herinnering aan wat de

Mens Zelf is: goddelijk en onsterfelijk. Die herinnering wordt Zelf-herinnering genoemd. De drie voorafgaande verzen en dit vers brengen ons deze boodschap van het materiële verschil tussen een innerlijke en transcendente tijdloze en onbegrensde werkelijkheid en de oppervlakkigheid van een kortstondig en voorbijgaand uiterlijk bestaan dat slechts bestaat in naam en in vorm.

Wie inziet dat die twee werelden niet gelijkwaardig zijn maar dat het tijdelijke een uitdrukking is van het tijdloze in het eeuwige Nú, die mens opent de deur naar innerlijke standvastigheid, naar innerlijk evenwicht en daarmee naar wijsheid. Dit is overigens niet een feit dat men zich steeds bewust in herinnering zou moeten brengen. Door oefening en door meditatie, reflectie en contemplatie kan die herinnering in stilte worden aangesproken en weer bruikbaar worden. Als die herinnering weer beschikbaar komt dan is het net zoals een kind dat zich ook niet bewust in herinnering hoeft te brengen dat zijn moeder zijn moeder is. De waarheid omtrent het menselijke bestaan is dat het eeuwige zich niet aan het tijdelijke laat binden omdat het tijdelijke gedragen wordt door en voortkomt uit het eeuwige. Het tijdelijke is gebonden aan het eeuwige en niet omgekeerd. In onwetendheid draaien we deze stelling om en zo raken we geheel gebonden aan het tijdelijke in plaats van het eeuwige te zijn. Dit is de essentie van de *sāmkhya* leer. Het is puur een kwestie van optellen en aftrekken.

16. Het bestaan van het onwerkelijke is onvindbaar. Evenzo is het niet-bestaan van het werkelijke onvindbaar. Een echte Ziener doorgrondt de essentie van werkelijkheid en van onwerkelijkheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hitte en koude zijn relatief en hebben geen echt bestaan (bhāva). Hetzelfde geldt voor hun oorzaken. Zij worden weliswaar waargenomen door de zintuigen maar zij hebben geen zelfstandig bestaan. Zij zijn het gevolg van voortdurende bewegingen die veranderingen in de omstandigheden oproepen. Iedere verandering is tijdelijk. Hetzelfde geldt voor voorwerpen zoals een aarden pot die men ziet met de ogen. Ook die aarden pot kent slechts een relatief bestaan en is in feite een vorm van klei. Ieder gevolg is het product van iets anders en heeft daarom een relatief bestaan (en is niet de onveranderlijke werkelijkheid). Je kunt ook zeggen dat de pot slechts een relatieve werkelijkheid heeft omdat de pot ooit gemaakt werd en ooit weer zal verdwijnen. Ervoor en erna was er dus geen pot. Ook de klei heeft een relatief bestaan omdat het uit iets anders (aarde) is voortgekomen....*

.... De conclusie is dat het werkelijke tijdloos is en altijd bestaat en dat het onwerkelijke tijdelijk is en nimmer echt bestaat. Dezelfde conclusie geldt voor het Zelf en het niet-Zelf, de werkelijkheid en de onwerkelijkheid. Wie zich uitsluitend richt op de waarheid (de werkelijkheid) zal dit onderscheid steeds voor ogen houden. Die mens richt zich op de ware en absolute aard van Brahman, het Al, 'Dat'. Je doet er dus beter aan de visie van deze waarheidsvorser te volgen en alle sentimentaliteit van verdriet en verwarring achter je te laten. Weet dat de dingen niet meer dan verschijnselen zijn die komen en gaan. Zij zijn als een luchtspiegeling en hebben geen werkelijk bestaan. Verdraag hitte en koude en alle andere tegengestelden. Sommige ervan brengen steeds plezier of pijn voort en andere soms wel en soms niet. Wat is dan de werkelijkheid? Luister: (vers 17).

Een belichaming is vergankelijk en daarmee in absolute zin onwerkelijk. De werkelijkheid van het lichaam is relatief, en is dus afhankelijk. Die werkelijkheid is afhankelijk van de bezieling die er de levensadem doorheen blaast. Een lichaam zonder bezieling is ontzield. Een ontzield lichaam is een lijk en keert terug tot stof. Dit is de vergankelijke werkelijkheid van het lichaam. Het bestaan ervan is onvindbaar zegt de tekst, want het bestaan van het lichaam is gelegen in de ziel en niet in het lichaam. De ziel is goddelijk en onsterfelijk, is eeuwig en is dus voorbij de tijd. Er is geen moment dat de ziel, *Ātman*, de Mens zelf, niet zou bestaan. Het niet-bestaan van die werkelijkheid is ook 'onvindbaar', want zij is er altijd.

Voor 'Ziener' wordt het woord *darshibhih* gebruikt. Dit woord heeft de betekenis van ziener, kenner, getuige, hij die onderscheid weet te maken. Deze wijze mens 'ziet' de onzichtbare werkelijkheid. Hij ziet het transcendente dat de echte werkelijkheid is áchter de relatieve werkelijkheid van een oppervlakkige en schijnbaar zichtbare wereld. Deze mens heeft het 'derde oog'. Hij is een echte Ziener.

Shrī Krishna lijkt te herhalen dat Arjuna niet moet zeuren en niet moeilijk moet doen maar dat hij gewoon aan de slag moet gaan. Wat Arjuna tracht te verwoorden is onvindbaar, want het is onwerkelijk. Arjuna vergist zich gewoon en neemt dus een verkeerd standpunt in. Maar de strijd die op het punt van ontbranden staat is heel zichtbaar en heel vindbaar. Geen woorden maar daden dus, Arjuna!

Traditioneel wordt 'de hoorns van een haas' als vergelijking gegeven voor het niet-bestaan de van het onwerkelijke, omdat een haas geen hoorns heeft. Als voorbeeld van de onvindbaarheid van het niet-bestaan van de werkelijkheid zou 'een klap op je kop' kunnen gelden. Een klap op je kop is immers heel goed vindbaar, want die kun je goed voelen! Op grond van die voelbaarheid van deze relatieve werkelijkheid draait onwetendheid de zaak om. In onwetendheid wordt de tijdelijke, vergankelijke, materiële en fysieke wereld als een echte werkelijkheid beschouwd. Als de voelbare zintuiglijke wereld als werkelijkheid wordt gezien wordt de transcendentale wereld van God noodzakelijkerwijs als een vage droom gezien of als iets 'zweverigs'. Deze omdraaiing in onwetendheid ligt aan de basis van de *kaliyuga*. De herinnering aan de echte werkelijkheid gaat vrijwel geheel schuil achter een dekmantel van pretenties. In onze optiek gaat de kortstondige en voorbijgaande zintuiglijke ervaring vóór de tijdloze en onvergankelijke werkelijkheid van het eeuwige. De tegenstelling tussen Kauravas en Pândavas is hierop gebaseerd. De Kauravas zijn het symbool voor de leugen en de pretentie en de Pândavas bekommeren zich om de werkelijkheid van de onsterfelijke ziel en van de regels en wetten die daarbij horen: *dharma*. Dit is nog steeds het dilemma van onze tijd.

17. Onverwoestbaar is datgene waardoor dit alles doordrongen wordt. Weet dat. Niemand is in staat dit onvergankelijke te verwoesten.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Dat’ (de werkelijkheid) verdwijnt niet. Het komt niet en het gaat niet. Dat is alleen het geval met de niet-werkelijkheid. ‘Dat’ is Brahman, ‘Sat’, de Werkelijkheid. ‘Dat’ is allesdoordringend en is overal, zoals voorwerpen geheel en al doordrongen worden door ruimte (akāsha) en alleen in ruimte kunnen bestaan. Brahman, het Absolute, is onveranderlijk. Het groeit niet en wordt ook niet minder. Het is onuitputtelijk..... Niemand kan Brahman, dat onuitputtelijk is, laten verdwijnen of vernietigen. Niemand, zelfs de Opperste Heer niet, kan het Zelf vernietigen. Het Zelf is Brahman. Niemand kan zelfstandig en op zichzelf handelen. Alles komt voort uit Dat. Wat is de aard van de onwerkelijkheid? Luister: (vers 18).*

Het fijnere doordringt het grovere. Het grovere lost op in het fijnere en niet omgekeerd. Aarde lost op in water maar water lost niet op in aarde. Water lost op in lucht maar lucht lost niet op in water. Lucht doordringt water maar water doordringt niet de lucht. Daarom is datgene wat alles doordringt, *Ātman, Brahman*, onverwoestbaar en dus onsterfelijk en onvergankelijk. In onze samenleving geldt eerder het omgekeerde en wordt de nadruk gelegd op de droom van de vermeende onvergankelijkheid van het vergankelijke. Zo wordt in reclame-uitingen gesproken over “de eeuwige jeugd” waarmee de suggestie wordt gewekt dat het bereikte materiële en zintuiglijke geluk eeuwig en dus onvergankelijk is.

Men kan potten maken van klei. De potten kunnen breken, maar de klei blijft bestaan. Men kan de ruimte begrenzen door bijvoorbeeld een huis te bouwen. Maar wanneer het huis in elkaar stort, blijft de ruimte bestaan. Hetzelfde geldt voor de mens. De mens is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis. Als mens bestaat hij in naam en vorm als een uitbeelding van God. Maar de Mens Zelf is God. Als het verschijnsel mens verdwijnt, blijft God over. Zo is bevrijding, zo werkt *moksha*.

18. Het staat vast dat de belichamingen van het inwonende en eeuwig onveranderlijke, onverwoestbare en onbegrensde Zelf eindig zijn. Aarzel dus niet om de strijd aan te gaan, Bhârata!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Verlichte zielen houden ons voor dat de belichamingen van het eeuwige, onverwoestbare en onkenbare Zelf net zoals een droom of een goocheltruc komen en gaan. Luchtspiegelingen en dergelijke verdwijnen als je de zaak grondig gaat onderzoeken. Dan blijken ze een illusie te zijn. Met onze belichaming is het niet anders gesteld..... Het Zelf is eeuwig en onveranderlijk. Aarzel dus niet om de strijd aan te gaan en loop niet weg. Shrî Krishna geeft geen opdracht om ten strijde te trekken. Arjuna had er reeds toe besloten maar overmand door verdriet en twijfel dreigde hij het erbij te laten. Shrî Krishna neemt slechts de belemmeringen en weerstanden weg bij Arjuna zonder er iets nieuws aan toe te voegen. Hij stelt slechts vast wat reeds besloten was.*

Het fysieke lichaam is vergankelijk. Dat staat vast. Het is slechts een kwestie van tijd. Maar de ziel zelf is onveranderlijk, onverwoestbaar en onbegrensd. Die ziel bezielt het lichaam. Wanneer de koppeling wordt losgemaakt is het lichaam ontzield en dus een lijk geworden. De ziel houdt het lichaam in stand en niet omgekeerd. Tijdens het 'leven' van het lichaam is er echter ook sprake van een onophoudelijke reeks van afsterven en opbouwen. In de eerste plaats sterven de cellen af in het lichaam en worden zij weer opgebouwd. Maar ook de verschillende stadia van het leven zijn als een doodgaan en weer geboren worden. De baby wordt een kind, het kind wordt een puber, de puber wordt een volwassene en de volwassene wordt oud. Ook hier is sprake van een voortdurend proces van transformatie, van doodgaan en opnieuw geboren worden. Aarzel dus niet, Bhârata, om de strijd aan te gaan. Die strijd vindt al voortdurend plaats en door te strijden voeg je er niets nieuws aan toe. Het Zelf, *Âtman*, wordt hier als de inwoner van het huis van het lichaam beschouwd. Daar ligt een wereld van verschil. Een huis is niet de inwoner en de inwoner is niet zijn huis. Soms zou je kunnen denken dat het met een auto anders is en dat de auto de bestuurder is en de bestuurder de auto, maar dat is slechts het gevolg van verregaande onwetendheid met als gevolg een grote gehechtheid.

19. Wie van dat Zelf vindt dat Het doodt en wie over het Zelf denkt als wat gedood kan worden, heeft er geen weet van. Dit Zelf doodt niet, noch wordt Het gedood.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie het Zelf beschouwt als degene die doodt en als iemand die gedood wordt, terwijl het om het lichaam gaat, heeft er niets van begrepen. Enig onderscheid ontgaat hem. Wie denkt in termen van 'ik dood' en 'ik word gedood' terwijl het om het lichaam gaat, heeft zich geheel met dat lichaam vereenzelvigd. Het 'ik' is het ego geworden terwijl de ware aard van het Zelf geheel gemist wordt. Het Zelf is onbeweeglijk en is noch subject, noch object in welke handeling dan ook.*

Wanneer de strijd losbrandt, vinden velen de dood. Men zegt dat ongeveer vier miljoen mensen tegen elkaar stonden opgesteld. Slechts enkelen overleefden de slachting die toen volgde. Datgene wat zelf onverwoestbaar is, de Mens zelf dus, de echte mens, wordt niet gedood. Wat gedood wordt is een lichaam dat in feite in naam en in vorm bestaat. De substantie van dat lichaam is aarde dat tot stof vergaat, achter de aarde is er de subtiële materie van de geest en achter de subtiële materie van de geest is er het onvergankelijke bewustzijn. Dat Zelf kent geen toevoegingen en geen begrenzingen. Dat Zelf onderneemt niets en evenmin 'wordt Het ondernomen'. De toevoegingen en het ondernemerschap zijn gelegen in de subtiële wereld van de geest. Het zijn de verborgen indrukken van het ego en voorts de wensen en verlangens en de motiverende krachten die maken dat de mens zijn rol in de schepping al dan niet juist vervult. Wie denkt dat hij enige activiteit zelf onderneemt en wie denkt dat hij object van een onderneming kan zijn, heeft het mis. Die mens weet niet hoe de vork in de steel zit.

Het Zelf doet niets. Het Zelf is zuiver bewustzijn. In dat bewustzijn wordt de film die leven heet, waargenomen. De Isha Upanishad (vers 17) roept de geest dan ook op om zich, bij het sterven van het lichaam, het hele leven dat nu voorbij is te herinneren: *herinner u, geest, herinner u uw voorbije daden.*

20. Het Zelf wordt niet geboren, noch sterft Het. Evenmin kan Het, eens geweest zijnde, ooit ophouden te zijn. Ongeboren, eeuwig, onveranderlijk, vanouds dezelfde; hoe kan Het doden of zich laten doden?

Shankara zegt in zijn commentaar: ... *Dit vers geeft aan dat het Zelf geen enkele vorm van verandering ondergaat, wie daar wel van uitgaat toont zijn eigen onwetendheid (vers 19). In het vorige vers zei Shrî Krishna dat het Zelf niet doodt noch gedood wordt. Nu benadrukt hij de onveranderlijkheid van het Zelf. In het volgende vers rondt hij deze beschouwing af.*

De ziel is goddelijk en onsterfelijk. De ziel is de constante factor in de mens. De ziel van de mens is de kern waar alles om draait: standvastig, onsterfelijk, voorbij alle tijd, voorbij vorm, de ziel is het zuivere bewustzijn zelf: *Âtman*. Het lichaam is onderhevig aan zes soorten van verandering:

- het neemt vorm aan in de moederschoot
- het wordt geboren
- het bestaat en groeit gedurende enige tijd,
- het veroorzaakt bijproducten en afvalstoffen,
- het takelt langzaam af
- en verdwijnt tenslotte in de vergetelheid.

Er bestaat overigens veel verwarring over de definitie van 'ziel'. Dit komt omdat de ziel twee aspecten heeft: zuiver en onzuiver. In haar onzuivere vorm vormt de ziel onze persoonlijkheid die gekleurd wordt door een ego dat de werkelijkheid verdonkeremaant. Deze 'ziel' wordt ook wel *jîva* genoemd. In haar zuivere vorm – die hier aan de orde is – is de ziel het Zelf, als *Âtman*, in zijn verbinding met het menselijke systeem van lichaam, geest en hart.

De ziel zelf, is in haar zuivere vorm *Âtman* en wordt niet geboren maar omdat de ziel een stoffelijk lichaam aanneemt, wordt het lichaam geboren. Alles wat geboren wordt, komt te sterven. Lichamelijke veranderingen hebben geen invloed op de ziel. De ziel is de zetel van bewustzijn, de zetel van intelligentie en de zetel van gelukzaligheid. Door onwetendheid heeft zich echter een schil rond de ziel gevestigd die maakt dat we denken dat er zoiets is als een individualiteit of persoonlijkheid. Die aanname is de basis voor ons ego en dus de basis voor onze eigen wensen en verlangens. In deze vergelijking is Arjuna de uitdrukking van deze persoonlijke ziel, *jîva*, die begrensd lijkt en veranderlijk. Shrî Krishna daarentegen is de belichaming van de goddelijke en onveranderlijke kern zelf. Hij is *kâtastha*: altijd dezelfde.

De absolute en onveranderlijke ware aard van de ziel blijft altijd onaangedaan door het voorbijgaande en relatieve. Vanuit die onveranderlijke standvastigheid wordt de lijdende en vergeetachtige mens getroost. De geest van onveranderlijkheid en

standvastigheid is de geest van de waarheid waarvan Jezus Christus zegt *dat Ik die zenden zal*.

De ziel zelf is zonder begin en zonder einde. Zij is ongeboren. Zij is en blijft de bron en basis van het leven dat eruit voortkomt. De ziel heeft andere belangen dan de persoonlijkheid, is ook niet geïnteresseerd in, bijvoorbeeld, specifieke relaties en huwelijken, behalve als middel om iemand bewuster te maken van zijn of haar eigen ziel. De ziel heeft belang bij elke levenservaring die ons bewuster maakt, of die nu prettig of afschuwelijk, gemakkelijk of ondraaglijk is. Mensen klampen zich echter vast aan het vergankelijke “geluk” en blijven de vervulling ervan buiten zichzelf zoeken. Zo ontstaat het “is dat nu alles gevoel.” Toch blijven we onrustig zoeken naar iets dat we in het vergankelijke nooit zullen vinden. De onrustige zoeker Augustinus kwam er achter dat “*zijn hart onrustig zou blijven tot het de rust zou vinden in God*”.

21. Hoe kan degene die weet dat het Zelf onverwoestbaar, onsterfelijk, ongeboren en altijd dezelfde is, doden of zich laten doden, O Pârtha?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie het Zelf kent als onverwoestbaar en dus ook niet onderhevig aan de dood, wie het Zelf kent als eeuwig en dus niet onderhevig aan welke verandering dan ook, wie het Zelf kent als ongeboren en onuitputtelijk, dus niet onderhevig aan geboorte en verval, hoe kan deze mens doden of laten doden? Zelf doodt hij niemand, noch laat hij dat doen. De vraag is retorisch. De onveranderlijkheid van het Zelf, dat niet doodt en niet gedood wordt, heeft betrekking op alle handelingen. Shrî Krishna geeft hiermee aan dat wie verlichting of bevrijding heeft gevonden geen enkele handeling meer 'doet' of 'onderneemt'. Het doden wordt hier slechts als voorbeeld gebruikt....*

Een chirurgische ingreep wordt niet toegepast om te doden noch om te verminken en is daarom geoorloofd en soms zelfs wenselijk. Hetzelfde geldt voor de strijd die op het punt staat te ontbranden. Hier zijn krachten in het spel die ver uitstijgen boven de individuele wensen en verlangens van de strijdenden. Het script van het spel is al geschreven. De spelers dienen alleen hun rol nog te vervullen. Om Arjuna zover te krijgen dat hijzelf tot dit inzicht komt, moet Shrî Krishna hem meevoeren naar die geestesgesteldheid waar Arjuna werkelijk in zichzelf geworteld is. Dat wil zeggen waar Arjuna verbonden is met zijn eigen goddelijke en onsterfelijke oorsprong. Alleen vanuit dat tijdloze en stille punt zal hij werkelijk in staat zijn om als een getuige op deze hele rituele reidans van deze verschrikkelijke broederstrijd toe te kijken. Vanuit die staat zal hij weten waar de grenzen liggen tussen doden en moorden. Vervult hij zijn onvermijdelijke plicht als krijgsman of vergeet hij zichzelf en gaat hij mensen doden om zelf vroeg of laat gedood te worden? Dit is de sleutelvraag, die alleen vanuit het hoogste standpunt gewetensvol beantwoord kan worden. Het is duidelijk dat als de mens zelf onverwoestbaar, onsterfelijk en altijd dezelfde is, zijn aanwezigheid in een tijdelijke en veranderlijke wereld een schijn is die onderdeel is van een groter geheel waarvoor de Schepper van dat geheel verantwoordelijk is. *Uw Wil geschiede.*

22. Iemand doet zijn oude kleren weg en trekt nieuwe aan, zo werpt ook het inwonende Zelf zijn afgeleefde belichamingen af en neemt een nieuwe belichaming aan.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Iemand heeft afgedragen kleren, hij doet ze weg en trekt nieuwe aan. Op dezelfde wijze legt het belichaamde Zelf een oud lichaam af en gaat een nieuwe belichaming binnen, zonder zelf de minste verandering te ondergaan. Waarom is het Zelf onveranderlijk? Hierover gaat het volgende vers.*

Vanuit het standpunt van de ziel is het lichaam een omhulling zoals een jas (een vleeshemd). Wanneer de tijd gekomen is om een andere jas aan te doen, gebeurt dat als vanzelf. Zo gezien is de hele strijd die op het punt van ontbranden staat een collectieve gelegenheid voor alle partijen om een nieuwe jas aan te nemen. Deze strijd is niet langer een strijd van individuele wensen en verlangens maar een kosmisch gebeuren. Wie op grond van persoonlijke wensen de strijd aangaat, zal doden of wordt gedood. Als hij niet oppast zal het doden of gedood worden al heel snel verworden tot moorden, uitmoorden en vermoord worden. Persoonlijke wensen plaatsen de mens op het hellend vlak van het ego. Die mens verliest zijn (innerlijk) evenwicht, raakt van God los en wordt uiteindelijk gewetenloos. Wie zich daaraan overgeeft zal niets anders op zijn pad vinden dan verdergaande degeneratie en verwording. Voorts zullen dezelfde dingen die deze mens meemaakt zich, actief en passief, blijven herhalen totdat die mens de werkelijkheid ter harte neemt en aanvaardt dat alleen de Wil van God echt werkt en niet de persoonlijke wens of het persoonlijke verlangen. In onze consumptiemaatschappij is dit een heel lastig punt om te aanvaarden, maar wie hier in dit leven niet aan wil, zal net zo lang tegen dezelfde en vergelijkbare situaties aanlopen, totdat hij in een van zijn volgende belichamingen ontwaken zal. Dan scheidt de mens voor zichzelf de kans om te besluiten de thuisreis te aanvaarden. Dan kan hij weer gaan leren hoe hij zich, heel praktisch, kan voegen naar de Wil van zijn Schepper.

Zo roepen we ook onze eigen nare ervaringen over onszelf af. Ogenschijnlijk zijn het negatieve ervaringen: we ervaren geen geluk en vragen ons af of “dit nu alles was” om er na het afleggen van ons lichaam achter te komen dat dit voor de ziel een leerproces was dat we moesten doormaken. Wie zich echter weet te voegen en wie bereid is zich te voegen naar wat vanzelf spreekt en wat dus onvermijdelijk is, wordt beschermd en krijgt een nieuwe, betere en mooiere jas, als zijn ‘oude’ jas versleten is en ‘op’. De kunst is om een gebeurtenis te laten gebeuren terwijl men gewetensvol en alert toekijkt. In het alerte toekijken zijn de keuzes en uitdagingen te vinden die maken dat een gebeurtenis op een natuurlijke en vanzelfsprekende manier blijft doorgaan en tot rijpheid komt. Wie die alertheid niet opbrengt, raakt verstrikt in zijn eigen verwarring en onzekerheid. Alleen hulp van buitenaf in de vorm van een gids of een leidsman kan dan nog redding brengen. Anders laden we de hele

verantwoordelijkheid voor een actie op onze eigen schouders om tenslotte te bezwijken onder de zware last die we te dragen hebben, althans dat denken we. Jezus zegt:

Komt allen tot Mij, die belast en beladen zijt, want Ik zal u rust geven.

Wie de kunst verstaat mee te gaan met het onvermijdelijke en wie het onvermijdelijke weet te transformeren naar overgave zal door Gods Wil te dienen, Gods genade en bescherming op zijn weg vinden. Die Godzoeker vindt God daadwerkelijk en in verbondenheid met Hem zal die mens zich steeds meer ontwikkelen van Godzoeker tot Godkenner. Die mens is op weg terug naar huis.

Hier ligt de kern van de boodschap van Shrí Krishna aan Arjuna. Shrí Krishna had iemand met de opleiding en achtergrond van Arjuna nodig om deze boodschap in zijn volheid uit de doeken te doen en Arjuna daadwerkelijk tot het punt in zichzelf te brengen dat hij zich kon overgeven aan het onvermijdelijke. Arjuna was een uitzondering en verreweg de meesten uit zijn omgeving en ook nu nog zullen deze boodschap verkeerd oppakken. Zij zullen 'de Wil van God' als legitimatie oppakken voor de meest barbaarse wreedheden. De geschiedenis bewijst steeds opnieuw hoezeer de ene mens zich als een beest gedraagt tegenover zijn medemens. Heel dikwijls worden die onvoorstelbare barbaarsheden verricht in en uit naam van wat men 'God' noemt. Die godheid is de demon 'ego' wiens naam 'legio' is. Die demon maakt dat de God van de Moslims als een andere God wordt beschouwd dan die van de Christenen of de Hindoes. Die demon maakt dat men denkt dat de ene Schepper de andere niet is, zelfs als onomstotelijk vaststaat dat er één schepping en één kosmos is.

23. Wapens doorklieven het Zelf niet en vuur kan Het niet verbranden. Water maakt Het niet nat noch wordt Het door de wind uitgedroogd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *We beschouwen nu dit belichaamde Zelf. Wapens deren Het niet. Het is ondeelbaar en laat zich dus niet in stukken hakken. Vuur deert het Zelf niet, en kan Het niet tot as verbranden. Water kan Het niet bereiken en dus niet nat maken. Water heeft een oplossend vermogen, maar het Zelf is onoplosbaar. De wind maakt droog wat nat is, maar het Zelf kan niet opdrogen.*

In vers 20 en 21 kwam reeds aan de orde dat het Zelf blijvend is, transcendent, voorbij vorm, voorbij tijd, zonder begin en zonder einde. De schepping is opgebouwd uit vijf elementen: aarde, water, vuur, lucht en ether. Geen van deze elementen kunnen vat hebben of krijgen op het Zelf, dat onsterfelijk is. Zelfs de wapens van Arjuna kunnen dit feit niet veranderen. Zijn vrienden en bekenden, zijn familieleden, zijn leermeesters en zijn vroegere medestanders zijn de belichaming van het ene Zelf dat onsterfelijk is. Dit is het universele en zuivere standpunt. Hun lichamen komen en gaan en zolang hun ziel nog in een lichaam huist, zal die ziel veranderingen ondergaan, maar de Mens zelf, *Ātman*, is goddelijk en onsterfelijk en kan niet gedood worden. Niets kan de Mens zelf raken. Wat geraakt wordt is de buitenkant. Als krijgsman had Arjuna steeds met dat laatste aspect te maken. Zijn taak was het om de gemeenschap te beschermen en als het nodig was de strijd aan te binden met vijanden en hen te doden. Doden was onderdeel van zijn functie als krijgsman. Nu krijgt hij van Shri Krishna echter de waarheid te horen. Hem wordt inzicht gegeven in hoe de vork werkelijk in de steel zit. Zo rijst Arjuna uit boven de beperkingen van zijn taak en functie (kaste). Hij stijgt op naar het niveau van de onthechte meester die zich niet langer door de wereld in beroering laat brengen en die evenmin zelf de wereld in beroering brengt.

24. Dit Zelf laat zich niet doorboren, noch verbranden, nat maken of drogen. Het Zelf is tijdloos, gaat door alles heen, is standvastig en onbeweeglijk en eeuwig.

Shankara zegt in zijn commentaar: ... *Het Zelf is onbegrijpelijk en daarom herhaalt Shri Krishna in de verzen 21-24 wat hij in vers 20 reeds heeft gesteld. Hij komt er steeds op terug en in andere bewoordingen in de hoop dat, vroeg of laat, de boodschap doordringt in het verstand van de sterfelijke wezens. Alleen dan is er een kans dat zij aan de vicieuze cirkel van samsāra zullen ontsnappen.*

De substantie van het Zelf is zuiver bewustzijn. Dat bewustzijn is onbegrensd, voorbij vorm en tijd en is onbegrijpelijk voor de geest. Hoe kan het lagere ooit het hogere omvatten? De geest kan weliswaar over het Zelf nadenken maar zal Het nimmer kunnen vatten. Het ongemanifesteerde is het geheel, het onbegrensd. Alleen in het moment van sterven komt de mens – al is het maar even – oog in oog te staan met de werkelijkheid van zijn eigen onbegrensdheid. Omdat het Zelf tijdloos is, doordringt Het alles en daarom is Het stabiel en onbeweeglijk. Omdat het altijd het ene Zelf is en blijft, is Het eeuwig, *sanātana*. Het Zelf is eeuwig en oneindig en is zelf het onbeweeglijke fundament van de eeuwigheid. Het is onbegrensd.

Een gevolg kan zijn eigen oorzaak niet aantasten. Iets kan niet worden aangetast als het zelf fijner of subtieler is dan datgene wat het aanraakt.

25. Ongemanifesteerd noemt men dit Zelf, ondenkbaar noemt men Het en onveranderlijk. Omdat je weet dat dit zo is, heb je geen enkele reden om te treuren.

Shankara zegt in zijn commentaar: Het Zelf is onbereikbaar voor de zintuigen. Daarom is het Zelf onzichtbaar en 'ondenkbaar'. Wat door de zintuigen kan worden waargenomen kan door het denken worden begrepen. Het Zelf is echter onbereikbaar voor de zintuigen en daarom kan er niet over nagedacht worden. Het is ongrijpbaar en onbegrijpelijk en onveranderlijk. Melk verandert van substantie als je het vermengt met karnemelk. Het Zelf verandert nimmer en heeft geen delen. Wat geen delen heeft, is ondeelbaar en dus ook onveranderlijk. Als je het Zelf zó beschouwt zul je niet langer door verdriet worden overmand en evenmin zul je ooit nog denken dat jij kunt doden of laten doden. Nu gaat Shrî Krishna nóg een stap verder en veronderstelt in het volgende vers wat er zou gebeuren als het Zelf tóch niet eeuwig zou zijn:

Het merkwaardige van de schepping is dat het bestaat in polariteit. De schepping is geschapen, en heeft dus een begin en een eind. Daarom is zij tijdelijk, veranderlijk, en vol beweging. Doodgaan en geboren worden is haar aard. De werkelijkheid zelf is dat het ware, het echte, één is, altijd dezelfde en hetzelfde, ondeelbaar, voorbij vorm, zonder begin en zonder einde, voorbij tijd, ondenkbaar, onveranderlijk. De schepping verenigt als het ware deze tegengestelden in een schijnwerkelijkheid.

In die schijnwerkelijkheid is het natuurlijk veel gemakkelijker om te geloven in de werkelijkheid van het zichtbare en meetbare dan in het transcendente van het ongemanifesteerde en onmeetbare. Dus 'vergeten' we gemakshalve de echte werkelijkheid en zien we slechts de schijnwerkelijkheid van de glitter en glamour van de buitenkant. De Schepper heeft de waarheid en de werkelijkheid versluierd achter het scherm van vorm en veranderlijkheid. Vrijwel iedereen laat zich daardoor misleiden en gaat dan denken dat de mens een belichaming is. Zeker, de mens hééft een sterfelijk omhulsel, een lichaam, maar de mens ís dat lichaam niet. Het lichaam is een instrument waarmee de mens kan waarnemen en ondervinden. Zelf is de mens goddelijk en onsterfelijk.

Door zich te identificeren met zijn belichaming maakt de mens van zichzelf een speelbal van de tijd en van de omstandigheden van het moment. De mens zelf is echter vrij, ongebonden, goddelijk en onsterfelijk. Dat is wat hij werkelijk is. Wie dat wéét zal nimmer treuren om iets wat hij niet heeft: veranderlijkheid. Wanneer het gemanifesteerde sterft en wegvalt, treedt het ongemanifesteerde naar buiten. De mens zelf is onsterfelijk maar zijn belichaming is verre van onsterfelijk. Daarom moet de mens in deze wereld voortdurend sterven. In de dood valt het mysterie van onsterfelijkheid pas werkelijk te doorgronden. De symboliek van de Bhagavad Gîtā is duidelijk: de mens is onsterfelijk en is door de Schepper geplaatst in een omgeving

die zich kenmerkt door veranderlijkheid, door dood en verderf. Treurnis en verdriet en de moedeloosheid die er het gevolg van zijn, komen voort uit onwetendheid ten aanzien van de werkelijkheid. Hier is sprake van misleiding. Arjuna bevond zich in deze staat van misleiding omdat hij van mening was dat de oorlog en de strijd de dood van velen zouden brengen waaronder diegenen die hij liefhad en respecteerde. Deze treurnis verdwijnt wanneer men door de genade van een meester en door Gods genade het inzicht verkrijgt dat de mens zelf vrij is en ongebonden. Die genade valt de mens alleen toe wanneer hij er innerlijk rijp of klaar voor is.

Zolang Arjuna zich vereenzelvigd met zijn lichaam zal hij de mensen om zich heen ook als 'lichamen' zien, die allemaal sterfelijk zijn. Die lichamen kunnen een natuurlijke dood ondergaan of gedood worden. Maar als Arjuna de goddelijke en onsterfelijke kant zou blijven zien, wordt het lichaam gedood maar de mens niet. Alleen als hij de goddelijke en onsterfelijke kant van het verschijnsel 'mens' blijft zien en dat ook ter harte neemt, zal hij zijn functie als krijgsman echt kunnen vervullen. Dan is het doden van zijn vijanden geen moord en blijft hij voldoen aan de opdracht: *gij zult niet doden (ahimsa)*.

26. Maar zelfs als je zou denken dat dit Zelf voortdurend geboren wordt en sterft, zelfs dan moet je niet treuren om dit Zelf, O Machtige.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als we voor een moment toch even zouden aannemen, wat meestal wordt gedacht, namelijk dat het Zelf geboren wordt en sterft, zelfs dan, Arjuna, hoef je niet zo te treuren, want dan is de dood onvermijdelijk voor alles wat geboren wordt en alles wat dood is, wordt onvermijdelijk weer geboren.*

Shrî Krishna aarzelt niet om zelfs het tegendeel van zijn betoog te overwegen. Ook dan kom je tot dezelfde conclusie. Want als het Zelf voortdurend wordt geboren en sterft, dan is er sprake van een natuurlijk en onvermijdelijk proces. Waarom zou je treuren en moedeloos zijn om wat onvermijdelijk is?

Voor ‘machtige’ gebruikt Shrî Krishna het woord *mahâbahu*: degene met sterke armen. Die mens is ‘zo sterk als een beer’. Het is een term die veel gebruikt werd om *kshatriya*'s te prijzen. In combinatie met de moedeloosheid van Arjuna is deze kwalificatie niet zonder cynisme.

27. Want de dood komt even zeker tot datgene wat geboren is, als geboorte komt tot datgene wat dood is. Treur dus niet om wat onvermijdelijk is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De dood is onvermijdelijk voor wat geboren is en geboorte is zeker voor wat gestorven is. Geboorte en dood zijn onvermijdelijk. Treur dus niet om wat onvermijdelijk is. Als de dood natuurlijk is voor wat geboren is en omgekeerd is alles onvermijdelijk. Het is dwaas te treuren om wat onvermijdelijk is. Het is bovendien niet juist om te treuren over dingen of schepselen die niet meer dan een samenraapsel zijn van diverse materiële oorzaken en gevolgen.*

Dit vers vat nog eens samen dat de mens zich, hoe dan ook, zal moeten voegen naar het onvermijdelijke. Wie niet horen wil moet voelen. Zolang een mens denkt dood te gaan, zal hij weer geboren worden. Zolang de mens het bij een theoretisch weten houdt dat ‘de dood onvermijdelijk is’ zal die informatie hem niet echt helpen bij het verwerken van het verdriet van het afscheid, als het eenmaal zover is.

Alleen wanneer hijzelf tot de ondervinding en overtuiging komt van zijn eigen onsterfelijkheid en het standpunt van gebondenheid aan geboorte en dood los gaat laten, zal hij de weg vinden die hem terugleidt naar het gebied voorbij de dood, waar geen treurnis is, geen verdriet en geen veranderlijkheid. Geboorte en dood zijn uitingen van veranderlijkheid en van verandering. Verandering houdt in dat het oude afsterft om ruimte te maken voor het nieuwe. Dit is de natuurlijke gang van zaken. Het leven is ons gegeven om dit mysterie van verandering te doorgronden. Dat wil zeggen dat verandering en dus geboorte en dood vanuit het standpunt van onsterfelijkheid een verbeelding zijn, een drogbeeld, een illusie. Ontwikkeling is erop gericht om van sterfelijk weer onsterfelijk te worden omdat je dat altijd geweest bent en zult zijn. De verandering is er omdat we dit feit omtrent onszelf vergeten zijn. Verandering is altijd een kwestie van afscheid nemen en een afscheid doet altijd pijn.

28. Het begin en het einde van het geschapene zijn onbekend, O Bhârata. Slechts de tussenliggende vorm is waarneembaar. Waarom zou je dan klagen?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Voordat schepsels tot manifestatie komen, zoals familieleden en vrienden, verblijven zij in het ongemanifesteerde dat niet wordt waargenomen. Zij zijn daar aanwezig als samenvoegingen van een reeks van materiële oorzaken en hun gevolgen. Wanneer zij eenmaal tot bestaan zijn gekomen wordt hun middelste staat zichtbaar. Dat is de staat die aan de dood voorafgaat.*

Bij het einde van die staat worden zij weer onwaarneembaar en keren terug tot het ongemanifesteerde.... Het is heel lastig om de absolute werkelijkheid van het Zelf, waarover gesproken wordt, te vinden. Waarom zou ik je enig verwijt maken als de oorzaak van de moeilijkheid de verblinding van illusie is waaraan iedereen lijdt? De vraag is waarom het Zelf zo moeilijk te realiseren is? Shrî Krishna spreekt hierover in het volgende vers.

De moderne visie omtrent de aard van materie is dat materie een tijdelijk bestaan aanneemt in vorm maar in feite vormloze energie is. Wat is het verschil tussen deze visie en het standpunt dat de mens een onsterfelijke ziel is die tijdelijk huist in een sterfelijk omhulsel? We weten niet waar vormen vandaan komen, en we weten niet waar zij heen gaan. Het enige dat we waarnemen is het tussenliggende moment waarin vormen oplichten in het bewustzijn van onze toekijkende blik.

Het leven is als een luchtbel in water. De luchtbel ontstaat, wordt zichtbaar, stijgt omhoog en lost weer op in de lucht. Met een droom gebeurt hetzelfde. Je droomt dat je miljardair bent geworden en dat je al je geld verliest. Dan word je wakker en dan besef je dat je geen miljardair bent en dat er niets aan de hand is. Wees trouw aan wat je werkelijk bent: goddelijk en onsterfelijk. Waarom zou je dan nog treuren? Waarom zou je dan nog klagen?

29. De een beschouwt dit Zelf als iets wonderbaarlijks. Een ander spreekt erover als over een wonder en weer een ander hoort erover zonder te begrijpen. Maar niemand begrijpt Het, zelfs al heeft hij erover gehoord.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Mensen denken dat het Zelf iets wonderbaarlijks is, iets vreemds dat soms onzichtbaar is en soms als in een flits 'gezien' kan worden. Zo spreekt men over het Zelf als een wonder en anderen horen erover spreken als een wonder. Hoewel men Het ziet, erover hoort en erover spreekt wordt de werkelijkheid ervan niet gevonden.*

Je zou ook kunnen zeggen: Wie het Zelf ziet is zelf een levend wonder. Wie over het Zelf spreekt en erover hoort is maar één uit duizenden. Het Zelf is moeilijk te begrijpen, dat is zeker.

Shrī Krishna bevestigt de tegenstrijdigheid van een onsterfelijke ziel die huist in een sterfelijk omhulsel. Op het eerste gezicht, en dus voor de meeste mensen, is dit maar wonderlijk. Je kunt dit probleem beschouwen, je kunt er over horen en er over nadenken maar het blijft wonderlijk en mysterieus. In die zin zal niemand het Zelf ooit doorgronden. Alleen diegene die echt op zoek gaat zal Het vinden. Niet omdat hij erover nadenkt of over hoort maar omdat hij Het zoekt. Waar? In zichzelf. Realisatie is niet een kwestie van zien, denken, horen, voelen, spreken of zwijgen maar een kwestie van te zijn. Je bent nu eenmaal wat je bent. De Bijbel (Exodus) zegt hierover: *Ik Ben die Ben.*

De traditie houdt ons voor dat er zeven niveaus of lagen van bewustzijn zijn. Zo zijn er ook zeven niveaus of lagen van je eigen zijn en dus zijn er – globaal gesproken – zeven niveaus van waaruit je jezelf kunt zijn. Het laagste niveau, waar de mens begint, is het materiële, fysieke niveau. Dat is het niveau waar de mens, met Arjuna, overtuigd is dat hij het lichaam is en dat wanneer het lichaam gedood wordt die mens gedood wordt. Shrī Krishna spoort de machtige Arjuna nu aan om de zienswijze van het gros van de mensen los te laten en het wonder van zijn mens-zijn te doorgronden. Die noot moet worden gekraakt.

30. Dit inwonende Zelf dat in iedere belichaming aanwezig is, is onverwoestbaar. Treur dus niet om enig schepsel, Bhârata.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het lichaam van ieder geschapen wezen kan gedood worden en is onderhevig aan de dood, maar niet het Zelf. Daarom is het zinloos om smart te voelen over wie dan ook, zelfs niet over Bhîshma of enig ander. Vanuit een absoluut standpunt is er geen enkele reden voor smart en gehechtheid. Maar dit geldt niet alleen voor het absolute standpunt:*

De titel waarmee Arjuna nu wordt aangesproken is ‘Bhârata.’ Normaal gesproken betekent deze benaming ‘afstammeling van (de legendarische koning) Bharata.’ Zelfs de blinde koning Dhritarâshtra wordt door Sañjaya met Bhârata aangesproken (I, 24). Maar Bhârata betekent letterlijk ‘aanbidder van het licht’. Zelfkennis is de meest directe uiting van licht: het licht van bewustzijn. Iedereen die een Kenner van het Zelf genoemd wordt is Bhârata.

Hier hebben we onomwonden de uitspraak van Shrî Krishna dat de ziel als het inwonende Zelf in iedere belichaming aanwezig is en dat de ziel zelf onsterfelijk is. Iedere belichaming kan slechts tot leven worden gewekt vanuit de bezieling van bewustzijn. Op zichzelf is iedere belichaming niets anders dan een lijk. Het wordt een levende materie door het bewustzijn dat er doorheen stroomt. Ieder schepsel is op weg om zijn eigen volheid te verwerkelijken. Dit is in feite een proces van zuivering, dus een proces waarbij het grove transformeert naar het fijnere. In het commentaar op het vorige vers kwam reeds aan de orde dat er, globaal gesproken, zeven niveaus van zuivering te onderscheiden zijn. Dit proces van zuivering bestaat uit een bijna onafzienbare reeks van geboren worden en doodgaan. Zo heeft de Schepper het gewild. Waarom zou je dan treuren over geboren worden en doodgaan? Het is een natuurlijk proces dat onvermijdelijk is. Met deze kennis gewapend kan de machtige Arjuna nu de strijd aangaan. Hij weet dat hij niet doodt, noch gedood kan worden. Dit geeft hem een volstrekt ander standpunt dan waar hij aan gewend was. Het maakt hem super alert en waakzaam. Die waakzaamheid zal hij hard nodig hebben als hij de strijd aangaat met zijn vroegere leermeesters.

31. Doe je eigen plicht en negeer iedere twijfel. Niets kan een krijgsman meer welkom zijn dan een onafwendbare strijd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De strijd aangaan en oorlog voeren hoort bij de functie van de krijgsman, de kshatriya. Alleen daarom is het onbetamelijk om die taak niet te vervullen. Het hoort bij de aard of de natuur van de kshatriya. Door niet te vechten ga je in tegen je eigen natuur. Ten strijde trekken is een heilige plicht voor de kaste van de kshatriyas en druist in het geheel niet in tegen de Wet. Opkomen voor Wet en de heerschappij op die basis uit te breiden komt ten goede aan het welzijn van allen en aan Wetmatigheid in het algemeen. Voor een kshatriya is niets meer heilzaam dan een strijd die als uitgangspunt de rechtstaat heeft. Zijn er nog andere redenen aan te voeren om de strijd aan te gaan? Shrī Krishna spreekt hierover in het volgende vers. (Vers 32)*

Plotseling verandert in dit vers de toon. Vanuit het afstandelijke van de kennis hoe de werkelijkheid is, is er nu plotseling de directheid van de aansporing om je plicht te doen en op te houden met twijfelen. Ook herinnert Shrī Krishna Arjuna onomwonden aan het feit dat een *kshatriya* geboren is om te strijden. In het krachtenspel dat Schepping heet is oorlog onvermijdelijk. Een oorlog is er om een nieuw evenwicht te vinden tussen de positieve en negatieve krachten. Wanneer een van beide een te grote dominantie verwerft rijst de ‘andere’ kant op om het evenwicht te herstellen. Het evenwicht hoeft geen persoonlijk of regionaal evenwicht te zijn maar kan even goed van een kosmische dimensie zijn, zoals het geval was met deze oorlog die in het Mahābhārata-epos beschreven staat. Wie de kosmische dimensie weet te vinden, stijgt dus uit boven alle tegenstellingen van persoonlijk belang en persoonlijk gewin. Hier is de werkelijke dienaar en ijveraar die met recht kan zeggen: *Uw Wil geschiede.*

Dit is een belangrijk principe dat bekend staat als *dharma*. Wie zich aan *dharma* houdt, staat onder bescherming en zal de vruchten ervan plukken. *Dharma* is je eigen taak vervullen en niet die van een ander. Doen wat voor je ligt dus en daarmee gewetensvol omgaan. Ook *dharma* kent zeven niveaus want *dharma* geldt voor alle mensen. Op het laagste niveau zijn er de geboden zoals die in de meeste godsdiensten te vinden zijn. De Tien Geboden zijn in het Westen het meest bekend. In de Vedicche traditie spreken we over de *yama's* en de *niyama's*. In de context van het dilemma van Arjuna is het gebod ‘Gij zult niet doden’ heel relevant. De opvolgende niveaus geven steeds verdere nuanceringen en onderscheidingen aan deze geboden die aan de basis van onze samenleving staan. Tenslotte is er slechts dit ene gebod: *dat gij elkander lief zult hebben* (Joh 15,12). Jezus gaat dan verder en zegt dat niemand meer liefde toont dan degene die zijn leven geeft voor zijn vrienden. Dit is precies wat van Arjuna nu gevraagd wordt.

32. Hij mag zich, als krijgsman, gelukkig prijzen wanneer hij onverwacht in een strijd verwickeld raakt die hem de poorten van de hemel opent, Pârtha.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Voor kshatriyas is een strijd als deze een buitenkans (omdat de inzet het voortbestaan van de rechtstaat is), een open deur naar de hemel. Dit kan alleen zo zijn als je je aan je plicht houdt en niet wegloopt.*

Shrî Krishna geeft hier impliciet de kosmische dimensie aan van deze strijd. Wie in deze strijd omkomt, vriend en vijand, vindt de poorten van de hemel geopend. En zo moest het ook zijn. Want met de strijd op het slagveld van Kurukshetra verloren alle *kshatriya's* het leven. De *kshatriya's* verdwenen van het toneel en met het wegvallen van deze peiler zakte het niveau van de mensen naar beneden. Het bronzen tijdperk (*dvaparayuga*) ging over in het ijzeren tijdperk (*kaliyuga*). Van herfst werd het winter. De (geestelijke) temperatuur ging omlaag en in het hart van de mensen begon het ijs zich af te zetten. Een ijzingerkende tijd stond voor de deur. Dit is de onvermijdelijke voortgang van de tijd. Op de herfst volgt de winter en op de winter de lente en op de lente de zomer. Het kosmische jaar (de *mahâyuga*) wordt verdeeld in vier tijdperken of seizoenen:

- *satyuga* (gouden tijdperk)
- *tretayuga* (zilveren tijdperk)
- *dvaparayuga* (bronzen tijdperk)
- *kaliyuga* (ijzeren tijdperk)

Over de lengte van deze tijdperken bestaat onder de geleerden geen unanimititeit. De orthodoxe visie is dat het ijzeren tijdperk ten hoogste een periode van 432.000 jaren omvat en dat de opvolgende *yuga's* ten hoogste respectievelijke tweemaal, driemaal en viermaal langer duren, zodat een *mahâyuga* maximaal 4.320.000 jaar omvat. De volgende tijdseenheid is die van de *manvantara* (71 *mahâyuga's*). Deze periode wordt afgesloten met een zondvloed. Veertien *manvantara's* geven een kalpa (4,32 miljard jaar). Een verblijf in de hemel is als een vakantie en geeft een tijdelijk soelaas uit deze tredmolen van de tijd. Alleen bevrijding, moksha, geeft de werkelijke uitweg en oplossing: vereniging met *Brahman*, het Absolute.

33. Maar als je weigert deze onafwendbare strijd te voeren, dan verzaak je je plicht en goede naam en je haalt je zonde op de hals.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als je de strijd niet aangaat, hoewel het je plicht is en de strijd is onafwendbaar, komt dit neer op plichtverzaking. Dan verlies je je goede naam en alle geloofwaardigheid die je hebt opgebouwd in het verleden, zoals bijvoorbeeld jouw tweegevecht met Mahâdeva (Shiva) zelf. Je begaat een grote zonde door niet ten strijde te trekken.*

In de eerste plaats is duidelijk dat het letterlijk zonde zou zijn van Arjuna's opleiding en opvoeding als *kshatriya* als hij deze 'kans' om zichzelf te bewijzen en zijn plicht te doen zou laten gaan. Zijn plichtsverzaking zou dan zo groot zijn dat hij voor altijd de schande van 'lafaard' op zich zou laden. Voor een *kshatriya* is dat doodzonde. In zijn wijdere betekenis is zonde al datgene wat maakt dat een mens blijft steken, achterblijft en niet verder gaat op zijn reis door de wereld die in feite een terugreis is, terug naar 'het huis van de Vader' waar de mens oorspronkelijk vandaan is gekomen. Iedereen wil uiteindelijk terug naar huis om in vrede afscheid te kunnen nemen van deze wereld. Al datgene wat je daarvan afhoudt is zonde.

De Wil van God, het *Uw Wil geschiede* is niets anders dan het volgen van dit pad of deze weg van evolutie en ontwikkeling die maakt dat de ziel in steeds fijnere niveaus van substantie terechtkomt en dus helderder en zuiverder wordt. Tenslotte kan die ziel oprecht smeken dat zelfs de laatste sluier wordt weggenomen die het zicht op de werkelijkheid nog belemmert. Die sluier wordt weggenomen wanneer alles is volbracht en er niets meer overblijft dat nog gedaan moet worden. Het menselijke bestaan is in feite niets anders dan de uitdaging om je taak in de schepping gewetensvol te vervullen zodat wanneer die volbracht is, je terug naar huis kunt gaan en afscheid kunt nemen.

De taak van Arjuna was om de regels en wetten in stand te houden in de gemeenschap waarbinnen hij was opgegroeid. Die dreigden aan alle kanten met de voeten te worden getreden. De blinde koning Dhritarashtra was te zwak om de mateloze eerezucht en heerszucht van zijn zoon Duryodhana in te dammen. Wij hebben allemaal een hele verzameling van persoonlijke indrukken die we met ons – over de dood heen – in onze ziel meetorsen. Die persoonlijke indrukken werken als versluierungen rond de onsterfelijke ziel. De ziel zal weer terugkeren in een belichaming om zich van deze versluierungen te ontdoen of om door te gaan en de versluierungen in de vorm van persoonlijke wensen en verlangens in stand te houden. Zolang we aan onze persoonlijke wensen en verlangens vasthouden, houden we ons eigen, persoonlijke, bestaan in stand. Dan blokkeren we de thuisreis, de reis terug naar het huis van de Vader. Dit is doodzonde van onze tijd en energie. Bovendien lopen we op deze wijze voortdurend het risico te degenereren tot een

wezen van een lagere orde met alle gevolgen van dien. Het verkrijgen van een menselijke belichaming is een bijzondere gunst. Iedere ervaring die we meemaken veroorzaakt een indruk die in ons innerlijk (*citta*) wordt opgeslagen. Als de ervaring kosmisch is, heeft die ervaring een oplossend vermogen: persoonlijke ervaringen die eraan gerelateerd zijn, transformeren naar het kosmische niveau en zo vindt er een proces van zuivering plaats als de mens dat kosmische niveau weet aan te boren.

34. De wereld zal eeuwig schande over je spreken. Voor degene die door de mensen in aanzien wordt gehouden, is eerloosheid erger dan de dood.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Je zult de geschiedenis ingaan als een schoolvoorbeeld van plichtsverzaking en lafheid. Zo zullen de mensen aan je blijven denken. Wie alom geëerd en gerespecteerd wordt als een held en een rechtvaardig en edel mens is het veel beter in de strijd om te komen dan in schande voort te leven.*

De Gîtâ is een boodschap die volledig rekening houdt met de wijze waarop de gewone mens denkt, handelt en leeft. Daarom geeft dit vers zonder enige terughoudendheid aan hoe 'de wereld' denkt en voelt met betrekking tot beroemde mensen of mensen van naam en faam. Als beroemde mensen een vergissing begaan, zullen de volgende generaties die mensen herinneren als gevolg van hun vergissing. Hetzelfde gebeurt binnen een familie. Als iemand een ernstige fout begaat, zal hij of zij vele generaties op grond van die fout in de herinnering blijven. Zo is het met onszelf in relatie tot de grote familie die mensheid heet ook gesteld. Als wij op grond van onze eigen domheid en laksheid allerlei fouten begaan zullen wij als 'zondaar' in de herinnering blijven, zoals de naam 'Attila' of 'Nero' of 'Djenghis Khan' tot op de dag van vandaag afschuw oproept. De ziel die ooit zo'n naam bezielde zal de kwaliteit van die naam bij zich blijven dragen totdat zij besluit zich te zuiveren en zich schoon te maken. Dan zal zij op zoek moeten gaan naar de methoden om dat te doen. Dan wordt alles helder en stralend. Dan worden we weer kinderen van het licht, *bharata's*.

35. De grote veldheren zullen denken dat je uit lafheid de strijd ontvlucht bent. Hoewel men eerst een hoge dunk van je had, zal men je nu verachten.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Duryodhana en zijn trawanten die staan te popelen om te vechten in hun grote strijdagens zullen denken dat je gevlucht bent uit angst voor Karna en anderen. Zij zullen nimmer aannemen dat je je uit medelijden en compassie hebt teruggetrokken. Wie zullen ook zo denken? In de ogen van al die anderen rond Duryodhana die jou met ontzag bejegenen en die vinden dat je edele kwaliteiten hebt, zul je diep vallen.*

Hoe vaak horen we niet dat we ons niets moeten aantrekken van wat de mensen over ons denken. In dit vers geeft Shrī Krishna aan dat die gedachte niet getuigt van veel werkelijkheidszin noch van bezonnenheid. Wie praktisch bezig wil zijn binnen de gemeenschap zal wel degelijk rekening moeten houden met wat de mensen denken. Zelfs als ze het geheel bij het verkeerde eind hebben, wat niet zelden het geval is. Genuanceerdheid is dikwijls ver te zoeken. De wereld heeft nu eenmaal een grote voorkeur voor zwart-wit denken. Die grofheid wordt ‘concreet’ genoemd. Grote mensen bereiken een niveau waar de dualiteit van zwart-wit denken niet langer opgeld doet. In plaats daarvan ontstaat, stap voor stap, een goede naam op grond van een innerlijke standvastigheid en trouw. Zo’n naam blijft lang in stand. Arjuna stond bekend om zijn kunde en zijn kwaliteiten als *kshatriya*. Hij ging zelfs de strijd aan met Shiva die hem als blijk van waardering een bijzonder wapen schonk *pāshupata* genaamd. De mensen zijn niet geïnteresseerd in de vraag waarom Arjuna was weggelopen (als hij dat gedaan zou hebben). Zij beoordelen hem uitsluitend op het feit dát hij wegliep en op grond daarvan zou hij weggehoond zijn. Shrī Krishna bespaarde hem dit lot.

Wanneer iemand een goede naam opbouwt komt dat omdat hij langzamerhand een centraal punt of verzamelbak wordt voor goede en harmonieuze impulsen. De mensen in zijn omgeving plukken daar de weldadige vruchten van en zo verspreidt zich zijn goede naam. Zijn naam roept warmte en vriendschap op of op zijn minst respect en trouw en daarom prijzen de mensen hem of haar. Zo wordt de goede naam het ijkpunt van iemands goedheid. Een slechte naam doet het tegenovergestelde. Shrī Krishna legt niet de nadruk op het bereiken van roem en een goede naam als zodanig maar hij noemt dit aspect als onderdeel van de noodzakelijke persoonlijke ontwikkeling. Wie zich wil ontwikkelen terwijl hij een slechte naam heeft gaat dweilen met een open kraan. Dat is niet verstandig. Dan zul je eerst de kraan moeten dichtdoen. Een slechte naam is als een lekkende kraan. De goede of slechte naam hangt af van wat wij nu doen.

36. Wie je kwaad gezind zijn, zullen onuitsprekelijke dingen over je zeggen, terwijl zij jouw moed als krijgsman bespottelijk zullen maken. Kan er iets zijn dat vernederender is?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Er is geen grotere pijn denkbaar dan op deze wijze geminacht te worden.*

Shrī Krishna gaat door met zout in de wond te doen. Arjuna moet, hoe dan ook, tot zichzelf komen en de draad van zijn leven als *kshatriya* weer oppakken. Dat is de eerste noodzaak. Shrī Krishna schroomt niet om de gewone redeneringen te gebruiken uit de gewone wereld. Hij probeert zelfs Arjuna's eergevoel te prikkelen. Het mededogen van Arjuna jegens zijn vijanden past bij mensen die geen onderscheid willen noch kunnen maken tussen goed en kwaad. Voor hen is iedereen gelijk en op grond daarvan kun je iedereen zijn of haar gang laten gaan. Dat chaos en verloedering het onafwendbare gevolg zijn wordt niet overwogen en wordt als irrelevant beschouwd. Arjuna's uitgangspunt is niet-edel, an-âryan. In onze onwetendheid denken we dat we aan de gevolgen van onze handelingen kunnen ontsnappen. Dat is onmogelijk. Zo ge zaait, zult ge oogsten. Fysieke pijn valt nog te dragen, maar wat te zeggen van de pijn van de schande als je bewust je plicht verzaakt of die ontloopt?

37. Je wordt óf gedood en dan verdien je de hemel, óf je overwint en dan zul je genieten van de aarde. Daarom, Zoon van Kuntî, sta op; wees vastbesloten om te vechten.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Je overwint: als je Karna en al die andere helden hebt verslagen. In beide gevallen behoud je het voordeel; je kunt niet verliezen. Sta dus op en ga aan de slag met het vaste voornemen 'de vijand te overwinnen of te sterven'. Luister nu naar de raad die Ik (Shrî Krishna) je geef wanneer je de op handen zijnde strijd aangaat als een vorm van plichtsbetrachting.*

Eindelijk is het dan zover. Shrî Krishna geeft nu de uitdrukkelijke raad en opdracht aan Arjuna om zich te vermannen, op te staan en de strijd te beginnen. Arjuna heeft nu de noodzakelijke kennis en het inzicht verkregen om aan de strijd te beginnen. In symbolische zin spoort Shrî Krishna ons dus aan om de strijd van het leven, als een uitdaging aan te gaan. Niet bij de pakken neerzitten: aan de slag. Als je in de strijd ten ondergaat terwijl je trouw en standvastig bent gebleven aan *dharmā* word je verlost van de banden die je vasthouden in de wereld. Als je overwint kun je genieten van de aarde en als je ook dan nog trouw blijft aan *dharmā* zul je van beide werelden het beste krijgen. Eerst was de aansprektitel 'Kaunteya', zoon van Kuntî, genoeg om bij Arjuna een innerlijke crisis teweeg te brengen. Nu Shrî Krishna opening van zaken heeft gegeven moet het woord Kaunteya genoeg zijn om Arjuna te doen opstaan en met de strijd te beginnen. *Uttishtha Kaunteya!*

38. Wanneer je plezier en pijn, winst en verlies, overwinning en nederlaag als gelijk beschouwt, dan ben je klaar voor de strijd. Dat zal je geen kwaad berokkenen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer je plezier en pijn als gelijk beschouwt: Dit betekent dat we het ene niet omarmen en het andere niet afwijzen. Als je zo de strijd aangaat, zul je geen zonde begaan. In de verzen 31 – 38 zijn allerlei wereldse argumenten aangevoerd om de smart en twijfel bij Arjuna weg te nemen. Zij vormen echter bijkomstige argumenten. Het belangrijkste argument is de noodzaak om de ultieme werkelijkheid te doorgronden en te vinden. Dit onderwerp wordt nu door Shrī Krishna besproken....*

De uitgangspositie van Arjuna en de oorzaak van zijn plotselinge moedeloosheid, was het idee dat hij de last van een grote zonde op zich zou laden. Hij wilde niet oordelen over goed en kwaad, het was zijn familie waar het om ging! Die gedachte blokkeerde hem innerlijk totaal en dus wierp hij zijn wapens op de grond. Nu zegt Shrī Krishna hem onomwonden dat hij dat helemaal verkeerd ziet. Shrī Krishna zal aangeven dat het mogelijk is om een innerlijk standpunt te vinden van waaruit je geheel gelijkmoedig kunt toekijken op hoe de dingen gebeuren en hoe het onvermijdelijke plaatsvindt. De teerling was eenmaal geworpen, er was geen weg terug en geen alternatief. De brug van diplomatie en redelijk overleg was al lang gepasseerd. Die brug bleek nergens toe te leiden. Nu gaat Arjuna niet langer de strijd in om te winnen of te verliezen maar omdat van hem gevraagd wordt *dharma* in bescherming te nemen, ongeacht de consequenties. Van hem wordt een echt ‘commitment’ gevraagd. Ga je ervoor of niet, Arjuna? Zou hij ervoor gaan?

39. Dit is het eigene van de *sâmkhyaleer*, de leer van onderscheid maken. Hoor nu het eigene van de leer van *yoga*, de leer van eenheid. Wanneer het onderscheidingsvermogen door deze *yoga* in de praktijk wordt getoetst zul je gehechtheid aan je eigen doen en laten doorbreken, O *Pârtha*!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wat je tot nu toe hebt gehoord is de essentie van de sâmkhyaleer: de ware aard van de ultieme werkelijkheid, Brahman, het Absolute. Wie de ware aard van het Zelf kent, lost alle onwetendheid op en daarmee wordt de oorzaak van samsâra weggenomen. Smart, gehechtheid enz. deren die mens niet langer. Luister nu naar een uitleg van yoga. Door yoga verwerf je de middelen om je de wijsheid (kennis) van sâmkhya eigen te maken. Yoga bestaat in de eerste plaats uit het aanbidden van Īshvara, de Opperste Heer en leidt tot de ervaring van eenheid, samâdhi, en ook tot het vermogen om te handelen zonder eraan gebonden te raken. Dat is alleen mogelijk wanneer je leert uit te stijgen boven alle tegengesteldheid.*

ShrĪ Krishna prijst de wijsheid en kennis van yoga om de interesse van Arjuna te wekken. Wanneer Arjuna die kennis eenmaal heeft verkregen zal hij de bindkracht van *karma* (handelen) neutraliseren en zelfs uitstijgen boven de tegenstellingen van *dharma* en *a-dharma*, van goed en kwaad, van straf en beloning. Het uitstijgen is het gevolg van het verwerven van Zelfkennis die slechts door God's genade (*Īshvara prasâda*) wordt gegeven.

Als je wilt leren zwemmen of autorijden zul je eerst de nodige kennis moeten opdoen om die tenslotte in praktijk te brengen en het diploma of het rijbewijs te halen. De kennis is gegeven in de vorm van de *sâmkhyaleer* die door ShrĪ Krishna hier ook de leer van onderscheid maken wordt genoemd. Dit vermogen om onderscheid te maken is het domein en de functie bij uitstek van *buddhi*. *Buddhi* is het onderscheidingsvermogen van de mens. Het geheim van dit vermogen is gelegen in het feit dat het als een spiegel werkt. Het onderscheidingsvermogen ziet het licht van bewustzijn in zichzelf weerspiegeld en gebruikt dat als maatstaf om onderscheid te maken. Als de spiegel vuil is en beslagen zal het licht van bewustzijn gekleurd worden door de beslagen spiegel. Als de spiegel helder is, is het licht ook helder. Die mens heeft een innerlijk licht en een innerlijke straling die maakt dat hij niet langer twijfelt over wat juist en wat onjuist is in een praktische situatie. Dat vermogen stelt hem in staat om heel goed te weten wat *dharma* voor hem of haar op ieder moment praktisch en feitelijk inhoudt. Dit vermogen is *buddhiyoga*: door zijn onderscheidingsvermogen op een juiste manier te gebruiken weet die mens deze wereld op een juiste en vooral evenwichtige manier te verbinden met de andere wereld van transcendente werkelijkheid.

Actie of handelen als zodanig binden een mens niet aan deze wereld. Wat hem bindt is zijn gebondenheid en gehechtheid aan bepaalde resultaten die hij ten koste van

alles wil bereiken. Die halsstarrigheid maakt dat hij terug moet komen om zijn vergissing te herstellen. Helaas zijn de meeste mensen zo hardleers en geestelijk zo lui dat zij zich vele keren aan dezelfde steen moeten stoten alvorens een les ter harte te nemen. Zo is wedergeboorte nu eenmaal. Wakker worden, ontwaken, opstaan zijn de woorden die nodig zijn om een mens uit deze verdoving van de zintuiglijke wereld weg te halen. Jezus had het steeds over wakker worden, over opstaan uit de dood. Shri Krishna zegt: *uttishtha*, sta op. Alleen door op te staan neemt de mens zijn eigen lot weer in eigen handen. Dan kan de thuisreis beginnen.

De leer van eenheid, *yoga*, is in feite de praktische invulling van de *sāmkhya-leer*. *Yoga* overbruggt de afstand die er is tussen deze wereld en de wereld van de overkant, van 'gene zijde'. Wie die eenheid realiseert, vindt zijn eigen en blijvende vrijheid terug. Die vrijheid is gebaseerd op de praktijk van het leven. Die mens is wijs geworden. *Yoga* is praktisch en daarom leidt *yoga* tot wijsheid.

40. Op dit pad is geen inspanning ooit verspild en tegengestelde resultaten worden er niet gevonden. Wanneer men zelfs maar heel weinig regels ervan toepast, wordt men beschermd tegen grote angst.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Op de weg naar moksha, bevrijding, gaat geen inspanning verloren in tegenstelling tot wat er in de wereld om ons heen gebeurt. Dit pad naar bevrijding is een weg die uit is op het ontwikkelen van toewijding en overgave door middel van handelen. Als geen inspanning verloren gaat, betekent dit ook dat er een garantie is dat zo'n inspanning ook vrucht zal dragen. In de landbouw is dit, bijvoorbeeld, lang niet altijd zeker. Evenmin kan zo'n inspanning iemand schaden, zoals dat bij een medische behandeling wel eens gebeurt. Het resultaat van de inspanningen op deze weg is dus, dat zij een mens verlossen van allerlei vormen van angst en vrees zoals de vrees van doodgaan en ook de vrees om weer geboren te worden.*

We weten allemaal heel goed hoezeer het menselijke systeem zich door herhaling dingen eigen maakt. Ook de moeilijke dingen worden, door herhaling of oefening verworven als men zich maar inspant. Het bijzondere van dit vers is dat Shri Krishna een stap verder gaat en zegt dat geen enkele inspanning om tot *dharma* te komen verspild is. *Dharma* is de Wil van God maar dan in een praktische situatie. Die Wil trekt de mens uit boven zijn eigen en persoonlijke twijfels en sentimenten.

Om daar te komen zal de mens moeten leren om met zichzelf, in zijn eigen innerlijk, verbonden te zijn. Die verbondenheid wordt *Yoga* genoemd en die impliceert dat men verbonden is met het eigen geweten en het bewustzijn. Wie verbonden is met het ego neemt de verkeerde weg en komt dus verkeerd uit. *Dharma* maakt het mogelijk dat de mens zich ontwikkelt en langzamerhand een fijner wezen wordt en een kosmische dimensie over zich krijgt. Hij heeft een innerlijk licht dat door zijn hele systeem van binnenuit naar buiten straalt. Die straling geeft deze mens een transparantie mee en een bijzondere glans. De cosmetica fabrikanten hebben er heel veel voor over om die innerlijke glans te vangen in een potje en de potjes met inhoud dan voor veel geld te verkopen. Maar die glans is tijdelijk en oppervlakkig. Een goed verstaander ziet het verschil tussen echt en onecht onmiddellijk. Het bijzondere is dat de kosmische dimensie een mens gelukkiger maakt. De mens voelt zich vanzelf tot dat grotere geluk aangetrokken. Daar hoeft hij niets voor te doen dáár is geen inspanning voor nodig. De inspanning ligt uitsluitend in het opruimen van de rommel en in het opstaan.

41. Deze yoga kent een vastberaden resoluutheid die gericht is op het Ene, O Afstammeling van de Kuru's. Eindeloos verstrooid en besluiteloos is de geest van diegenen die dat niet doen.

Shankara zegt in zijn commentaar: Arjuna, op deze weg naar gelukzaligheid zijn er ontelbaar veel ideeën. Er is echter slechts één inzicht dat haaks op al die andere visies staat. Dat inzicht is gebaseerd op de juiste bron van kennis. Al die andere visies zijn versnipperd. Wie al die versnipperde visies probeert te volgen maakt dat de cyclus van geboorte en dood, samsâra, alleen maar sterker wordt en dat er geen eind aan komt. Wanneer men gaat leren onderscheid te maken door zich te baseren op de juiste kennis, zal die grote verscheidenheid aan visies en wegen oplossen en zal er ook een einde komen aan samsâra. De grote mate van verscheidenheid aan visies en ideeën op dit gebied veroorzaakt een eindeloze twijfel totdat men leert van het onderscheidingsvermogen gebruik te maken.

Het is een bekend feit dat wie zich met hart en ziel overgeeft aan het bereiken van een bepaald doel, dat doel ook daadwerkelijk zal bereiken. De meeste mensen brengen die vorm van overgave en doelgerichtheid niet op en haken dan af. Dan worden zij besluiteloos en hun vastberadenheid verdwijnt. Yoga betekent in deze samenhang de thuisreis, de ontwikkeling van het menselijk wezen naar intelligentie, naar tegenwoordigheid van geest en naar een innerlijke tevredenheid die gelukzalig is.

Naarmate die kwaliteiten toenemen zal de mens zich vanzelf meer inspannen. De grotere inspanning maakt weer meer energie vrij en zo gaat de thuisreis eigenlijk vanzelf, met een minimale inspanning in verhouding tot de genade die de mens dan toevalt. Die genade is een innerlijke kracht, die uiteindelijk afkomstig is uit de mens zelf maar die meestal wordt ervaren als afkomstig van buitenaf, van God, van het Allerhoogste, van Moeder, van de Natuur of van welke andere krachtbron dan ook.

Wanneer de mens een innerlijke vrede vindt, zal hij steeds meer geluk ervaren. Tenslotte neemt hij de diepe duik en dompelt hij zich onder in een oceaan van gelukzaligheid. Dan verliest hij alle contact met de buitenwereld en is hij volmaakt tevreden in deze staat van transcendentale gelukzaligheid. Als de geest dan toch weer naar buiten wordt geroepen, neemt die mens iets van dat diepe, innerlijke, geluk mee naar buiten en toont dat. Die druppels zijn puur goud en zijn als balsem voor de mensen om hem of haar heen. Zo verwerft die mens zich een hele nieuwe naam. Hiervan zegt de bijbel: *Uw Naam worde geheiligd*. Door deze toename van innerlijke tevredenheid neemt de vastberadenheid van de mens alleen maar toe. Hij weet nu heel zeker welke kant hij wil opgaan en zo gaat hij doelgerichter dan ooit te werk. Zo valt heel veel ballast van hem af. Zijn last wordt steeds lichter, zijn juk wordt steeds

zachter. Dit juk is de *yoga* van het Zelf. Het juk, de *yoga*, is de verbinding van die mens met zichzelf.

Naarmate de mens meer en meer ervaart en leert hoe hij innerlijk verbonden kan blijven met zichzelf, en dus in zijn eigen kracht kan blijven staan, zullen zijn intelligentie en tegenwoordigheid van geest toenemen. Als gevolg daarvan nemen zijn innerlijke zekerheid en zijn geloof ook toe. Jezus zegt hiervan: *Uw geloof heeft u gered*. Langzamerhand ontwikkelt deze mens zich steeds verder. Zijn intellect wordt zachter en emotioneler en zijn emotie wordt standvastiger en laat zich steeds beter verwoorden. Nu is hij rijp om zijn werkelijk innerlijk evenwicht te vinden. Zodra hij op dat punt eenmaal is gekomen, zal hij zich blijvend in dat evenwicht vestigen. Dan is hij een *brahmavit* geworden, een Kenner van het Zelf. Dan rest hem alleen nog om alle verborgen indrukken van *ahamkâra* (het ego) in de vorm van de *vâsana's* uit te laten werken om tenslotte te kunnen zeggen: het is volbracht. Dan is hij rijp om geroepen te worden. Maar wanneer de Heer roept, weet niemand. Wie deze weg niet gaat, veroordeelt zichzelf tot eindeloze besluiteloosheid en tot een eeuwig wikken en wegen. Twijfelmoedigheid en verstrooidheid zijn dan het zelfgekozen lot.

42. De onwetenden die gehecht zijn aan de letter van de Veda's geven hun verklaringen af in bloemrijke taal, O Pârtha en houden vol dat er niets anders is.

De tekst spreekt over 'de letter van de veda's'. Deze uitspraak heeft vooral een symbolische betekenis waarbij 'veda's' niet zozeer de betekenis heeft van de historische documenten die bekend staan als 'de veda's' (zoals bijvoorbeeld de Rig Veda) maar veel meer de betekenis heeft van 'geleerdheid' of van concrete kennis. 'De letter van de veda's' betekent dan vooral de concrete kennis die vast is gelegd in eindeloos veel regels en wetten en die bijna tegenovergesteld is aan de 'levende kennis' van een innerlijk weten. Mensen zijn nu eenmaal gemakzuchtig en als gevolg daarvan koesteren ze de nodige weerstand om hun eigen intelligentie ook werkelijk te gebruiken. Hun gemakzucht maakt dat ze hun eigen domheid en onwetendheid voor lief nemen en om hun luiheid te maskeren voeren ze al heel gauw een show op van arrogantie en trots. In die gemakzucht past het heel goed om voor een dubbeltje op de eerste rij te willen zitten. Dan beperkt men zich tot het uitvoeren van allerlei rituelen en tot het in standhouden van allerlei regels en wetten om op die manier in deze wereld van de vruchten van deze handelingen te genieten. Voorspelbaarheid en zekerheid zijn hierbij belangrijke peilers en hun leven wordt dan ook geheel voorspelbaar. Deze mens is mechanisch geworden en is levend dood. Shrî Krishna en Jezus roepen in koor: Dat 'pad van de Heer' is het pad van *yoga*, het pad dat je naar de verbinding met het goddelijke en onsterfelijke in jezelf brengt. Wie het geloof daarin vindt is niet langer onwetend.

43. Zij koesteren alleen hun eigen wensen en verlangens en hebben hemels geluk als hoogste doel. Daarom laten zij zich steeds opnieuw geboren worden. Zij kennen een overvloed aan regels en wetten die gericht zijn op genot en macht.

De gemakzucht van de mens maakt dat hij zichzelf veroordeelt om eindeloos terug te keren en te 'genieten' van een kortstondig en voorbijgaand 'hemels' en zintuiglijk geluk. Hier is de hedonist ten voeten uit. Deze mens bekommert zich in feite om niets en niemand. Zijn hebzucht en genotzucht zijn eindeloos en om die veilig te stellen is er een overvloed aan regels en wetten. *Zij hebben oren en horen niet en hebben ogen en zien niet.* Dat komt omdat zij niet willen horen en niet willen zien. Zo is onwetendheid. Shrí Krishna en Jezus incarneren zich in menselijke gedaante om de mens weer te herinneren aan zijn ware, kosmische, statuur waar geen plaats is voor eigen, persoonlijke wensen en verlangens, omdat er in het onbegrensde geen afgescheiden 'ikheid' is die iets kán wensen of iets kán verlangen. Shrí Krishna en Jezus ijveren zich om de levende kennis die in het hart aanwezig is, weer te laten stromen en beschikbaar te maken.

Om te voorkomen dat deze 'gewone' mens onherroepelijk vervalt tot een staat van innerlijke chaos en onvermogen zijn er regels en wetten gegeven om zich aan te houden. Iedere grote godsdienst geeft deze regels en wetten, naar gelang tijd en plaats. De aloude traditie geeft deze regels en wetten ook. Zij zijn glashelder omdat oorzaak en gevolg genoemd zijn: als je dit doet, gebeurt er dat. Zo zijn er rituelen die voor vrijwel iedere denkbare gebeurtenis gebruikt kunnen worden met voorspelbare resultaten. Is het een wonder dat de gemakzuchtige mens gaat denken dat hij hiermee een panacee gevonden heeft voor al zijn kwalen en problemen? Wie die weg inslaat wordt uiteindelijk alleen maar nog gemakzuchtiger. Zowel Shrí Krishna als Jezus Christus kwamen deze gemakzuchtige mensheid te hulp en transformeerden de op gemakzucht gebaseerde regelzucht terug naar de gewetensvolheid van yoga, van intelligentie die gekoppeld wordt aan tegenwoordigheid van geest. Ontwaak, wordt wakker, sta op, *uttishtha!*

44. Zo wordt de helderheid van geest van diegenen die gehecht zijn aan genot en macht van hen weggenomen en is hun een vastbesloten gezindheid die tot beschouwing leidt niet vergund.

Shankara zegt in zijn commentaar: De verzen 42-43 gaan over onwetende mensen die niet goed wijs zijn. Zij kunnen niet nuanceren en kunnen geen onderscheid maken. Hun denken is zwart-wit. Zij zijn vereren graag allerlei goden en godheden en verdiepen zich in allerlei bijkomstigheden. Zij houden zich aan allerlei uitspraken uit de geschriften en nemen die letterlijk en zeggen dat dit de enige manier is om tot rijkdom en voorspoed te komen. Hun hart is gevuld met wensen en verlangens en die lopen zij altijd achterna. Hun einddoel is de hemel. Zij zijn welbespraakt en gebruiken bloemrijke taal. Het is dikwijls een genoegen om ernaar te luisteren. Zij beschouwen het weer geboren worden als het noodzakelijke gevolg van het leven dat men heeft geleid. Op grond daarvan hebben ze onderzoek gedaan naar alle mogelijkheden om in de hemel te komen, en wat je daarvoor moet doen, alsmede om rijkdom, nageslacht, plezier en macht en dergelijke te verkrijgen. Terwijl zij hun leven lang rondbabbelen zien zij niet hoe zij in feite in samsāra ronddolen. In hun ogen zijn genot en macht absoluut noodzakelijk. Zij zijn er letterlijk verzot op en hebben zich er volledig mee vereenzelvigd. Zij zijn verblind en missen daarom intelligentie en wijsheid. Hun geest mist iedere vorm van resoluutheid en standvastigheid. Zij hebben geen enkele weet van sāmkhya noch van yoga.

Wie uit is op de verwerkelijking van zijn eigen, privé, geluk zonder rekening te houden met wie of wat dan ook, verliest zijn intelligentie en zijn doelgerichtheid. Die mens raakt innerlijk verscheurd en versnipperd en bereikt uiteindelijk een staat van geestelijk onvermogen. Besluitvaardigheid is hen vreemd. Zij blijven liever in het schemerduister zoals insecten onder een steen. Als het licht aangaat, kruipen zij snel weg. De helderheid van geest wordt in de Sanskriet tekst *Samādhi* genoemd. *Samādhi* betekent letterlijk ‘alles in één plaats’. *Samādhi* impliceert een vermogen tot zo’n concentratie dat alles wegvalt behalve dat éne waarop de geest gefocust is. Deze concentratie kent twee vormen:

- *savikalpa samādhi*
- *nirvikalpa samādhi*

In *savikalpa samādhi* zij alle wensen en verlangens tijdelijk naar de achtergrond verwezen en is er dus de mate van concentratie die *samādhi* wordt genoemd. Wanneer die mens zijn aandacht weer naar buiten richt, zullen zijn wensen en verlangens zich ook weer manifesteren.

In *nirvikalpa samādhi* is er dezelfde concentratie maar wanneer de geest weer naar buiten gericht wordt zijn er geen persoonlijke wensen en verlangens om de innerlijke rust en het innerlijk evenwicht te verstoren maar is er slechts de overgave van Uw Wil geschiede.

Het is duidelijk dat de staat van *savikalpa samâdhi* aanzienlijk minder stabiel zal zijn dan die van *nirvikalpa samâdhi*. In *savikalpa samâdhi* zijn er duizend en een weerstanden te vinden die zich verzetten tegen deze absolute vorm van concentratie waarin alles wat niet relevant is eenvoudig wegvalt. De wijzen noemen *samâdhi* ook wel de ‘diepe duik’ en niemand weet waar hij of zij dan terecht komt. Dit is het meest belangrijke obstakel dat geslecht moet worden. Devotie en overgave om hulp van buitenaf aan te roepen zijn hierbij vrijwel onontbeerlijk. Die hulp van buitenaf wordt overigens gemakkelijk gegeven. Wanneer de geest werkelijk tot rust komt en in zichzelf schouwt vindt er tegelijkertijd een proces van absorptie plaats waarin heel veel ballast en rommel wordt opgeruimd of opgelost. Het oplossen van de rommel geeft een opgeruimde geest en de ruimte die dan ontstaat opent de deur voor de geliefde waarheid of werkelijkheid om zich te tonen in welke vorm dan ook. Bidden of meditatie zijn hierbij de geëigende instrumenten om deze overgang te bewerkstelligen.

45. De Veda's spreken van de drie guna's. Wees vrij van die drie guna's, Arjuna, vrij van innerlijke tegenstrijdigheid, wees altijd waarachtig en vrij van hebzucht; wees stevig gevestigd in jeZelf.

Shankara zegt in zijn commentaar: *In de Veda's wordt het onderwerp van de drie guna's behandeld en ook het principe van samsāra. Je zou er veel beter aan doen vrij van de drie guna's te komen. Dit betekent dat je wensen en verlangens zult moeten leren opgeven. Leer om uit te stijgen boven allerlei vormen van tegenstelling. Stijg uit boven innerlijke tegenstrijdigheid die de oorzaak is van het ervaren van plezier en van pijn. Neem je toevlucht tot sattva door innerlijk zuiver en helder te worden. Wie er op uit is om zijn wensen en verlangens te bevredigen en om te behouden wat hij verworven heeft, zal nimmer deugdzaamheid verwerven. Stop dus met het verwerven van bezit en het bewaken ervan. Wees gevestigd in jezelf en wees waakzaam. Dit advies zul je moeten opvolgen als je je taken en plichten wilt vervullen....*

Zolang het lichaam bestaat, zullen er acties en reacties plaatsvinden. Men zal moeten leren hiermee om te gaan op een redelijke en evenwichtige manier. Voorspoed, tegenspoed, winst en verlies, hitte en koude: ze horen er allemaal bij en wisselen voortdurend van polariteit. Wanneer men leert deze polariteit te laten voor wat zij is en wanneer men begrijpt dat deze processen hun eigen weg gaan dan gaat men zich niet meer druk maken om winst of verlies. Dan is er de innerlijke ruimte om toe te blijven kijken, als een getuige. Wie dat innerlijke punt van toekijken weet te vinden, vindt tevens het evenwicht om *buddhi* als spiegel optimaal te laten functioneren. Dat punt van evenwicht is vol licht, helder, alert en is vervuld van tegenwoordigheid van geest. Zo is *sattva*. Hoe kan er in dat punt van evenwicht nog sprake zijn van hebzucht? De hebzucht is gebaseerd op de wensen en ambities van *rajas* in combinatie met de luiheid en gemakzucht van *tamas*. In *tamas* valt iedere wens om je in te spannen weg: zalig niets doen!

Yoga is de verbondenheid met je eigen bron. Het betekent dat je leert altijd in je eigen kracht te gaan staan en niet in die van een ander. Wie dan leert het ego hieruit weg te laten bereikt al spoedig deze innerlijke staat van *yoga*. Die staat wordt ook wel *sattvapatti* genoemd: een staat waarin *sattva* altijd dominant is. De Sanskriet tekst geeft een andere term voor deze staat: *yogakshema*. *Kshema* is het vermogen om vast te houden wat verworven of bereikt werd. *Yogakshema* is dus de stabiele staat waarbij men innerlijk verbonden blijft met zichzelf. Deze staat van *yoga* geeft dan de drie paden van *yoga*:

- *karma yoga*: deze mens laat alles gebeuren, als vanzelf. Hij kijkt toe op wat er gebeurt en volgt uitsluitend de Wil van God die zich als redelijkheid en billijkheid in zijn eigen geweten en innerlijk openbaart. Hij is in staat om over al zijn eigen, persoonlijke remmingen heen te stappen als dat nodig is.

- *bhakti yoga*: hier is de ware ijveraar. Voor hem is er slechts de Geliefde als God, als Moeder, als het Absolute, als Vader, als het Allerhoogste of in welke andere benaming ook. Deze mens wenst slechts versmelting met deze bron waarvan hij weet dat die in zijn eigen innerlijk te vinden is. Als hij zich zo verbonden weet, is extase zijn deel.
- *jñâna yoga*: deze mens beziet het Absolute als bron van alle kennis. Voor hem is deze kennis Zelfkennis: de levende kennis die vanuit de interactie van geleerdheid en ervaring als iets heel precies oprijst. Helderheid, zuiverheid van inzicht en universaliteit vormen de dimensies waarin hij zich beweegt en functioneert. Voor deze *yogi* is kennis pure liefde. Hij weet immers hoe hij zichzelf in een ander weerspiegeld ziet. Hij heeft al het andere lief omdat hijzelf al dat andere is. Zo is kennis.

46. Voor wie het Zelf heeft leren kennen, zijn de Veda's van evenveel nut als een vijver in een zondvloed.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het is de functie van een waterbron of waterreservoir om allerlei dingen die met water te maken hebben mogelijk te maken, zoals baden en drinken. Al die functies zijn een afgeleide van de functie van het oorspronkelijke water dat als een zondvloed over ons heenkomt. Het kleinere wordt door het grotere omvat. Hetzelfde principe geldt voor de rituelen uit de Veda's. Al die rituelen zijn een afgeleide van de juiste kennis die aanwezig is in een Brahmaan die afstand heeft genomen van de wereld en die de Absolute werkelijkheid heeft gerealiseerd. Die kennis is vergelijkbaar met een zondvloed. De geschriften zeggen: 'alle goede daden die de mensen doen, behoren hem toe die weet wat Raikva wist.' Hetzelfde geldt hier. Daarom zal een mens aan de slag moeten gaan voordat hij tot echte kennis kan komen.*

Shrī Krishna zegt met deze uitspraak dat het erom gaat om tot Zelfkennis te komen. Als zelfs maar een paar strofen uit de Veda's iemand tot Zelfkennis hebben gebracht, is het niet nodig de Veda's nog verder te bestuderen. De Veda's zijn ervoor om de mens te helpen tot Zelfkennis te komen. Zij zijn geen doel op zich. We mogen aannemen dat met 'Zelfkennis' wordt bedoeld 'Zelfrealisatie'. Het woord dat wordt gebruikt is *vijānatah*. Een Kenner van het Zelf (*Brahmavit*) is nog geen Zelfgerealiseerde. Hiervoor zijn nog drie stappen van ontwikkeling nodig.

Zelfrealisatie is de uiteindelijke staat van ontwikkeling van de mens. Hij is de belichaming geworden van *sat-cit-ānanda*. Deze mens, deze *jivanmukta*, is geheel vrij en ongebonden. Hij verkeert in volmaakte harmonie met de schepping en met de Schepper en ondervindt de totale ondersteuning van Moeder Natuur voor alles wat hij op zijn weg vindt. De Zelfgerealiseerde is geheel in harmonie met de hele kosmos die in alle opzichten door hem heen straalt. Hij of zij is zelf de levende belichaming geworden van de Veda's. Hoe kan deze mens de Veda's nog nodig hebben als hij zelf de Veda's is?

47. Doe wat voor je ligt maar doe het nimmer om de vrucht ervan. Denk nooit dat jij de vrucht van een handeling kunt opeisen. Schroom niet om tot actie over te gaan wanneer dat nodig is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *(Als niet-Brahmaan) is het je taak en functie om te handelen in deze wereld. Het pad van kennis is niet voor jou bestemd. Wanneer je je functie verricht zorg er dan voor dat je persoonlijke verlangens hierbij geen rol spelen. Nimmer. Zodra een wens of verlangen oprijst naar de vrucht van een handeling, zul je die vrucht ook moeten oogsten. Begin dus niet aan een handeling om van de vrucht ervan te genieten. Doe je dat wel, dan zul je als gevolg daarvan onderworpen zijn aan wedergeboorte. Gehecht zijn aan in-actie is ook geen optie, bijvoorbeeld door te denken 'dat al dit moeizame gezwoeg en geploeter zinloos is als je niet eens van de vruchten ervan mag genieten'. Als je niet wordt geacht wensen naar de resultaten van handelingen te koesteren, hoe moet je dán te werk gaan? Het antwoord is als volgt: (vers 48)*

Dit vers geeft de rechtstreekse aanwijzing van Shri Krishna aan Arjuna, nadat Arjuna zijn wapens had neergelegd met de mededeling dat hij niet langer van plan was de strijd aan te gaan. Shri Krishna zegt hem, evenals in vers 37, onomwonden dat daar geen sprake van kan zijn: zorg dat je nooit in een toestand van apathie terecht komt of in een staat van onvermogen zodat je je taak niet meer kunt vervullen. Die staat van onvermogen is het rechtstreekse gevolg van een *buddhi* die geheel verduisterd is en daarmee misleid. Misleiding is bedrog en houd jezelf dus niet voor de gek. Het 'doen wat voor je ligt' wordt in het Sanskriet omschreven als *adhikāra*. Dit woord draagt de betekenis van: prerogatief, gezag, jurisdictie, de eigen functie die een eigen gezag geeft.

De waarschuwing is dus om niet aan de functie gehecht te zijn dat je zou denken dat alles wat die functie oplevert 'van jou' zou zijn. Dat is onmogelijk. Iedere functie bestaat dankzij alle omstandigheden er omheen: de lucht die je inademt, de ruimte, het licht, het water uit de kraan, de mensen om je heen, de infrastructuur van het land waar je je bevindt, enzovoort. Dat alles is terug te leiden tot de alomtegenwoordigheid van de Schepper zelf, van God.

Als iemand het eigendom kan opeisen dan is dat uitsluitend de Schepper zelf. En die doet dat niet. De Schepper geeft alleen en neemt niets. Waarom zou hij iets nemen in de onbegrensdeheid? Er valt niets te nemen uit het onbegrensde want dan zou het onbegrensde ophouden onbegrensd te zijn. Toch denken we dat we dit wel kunnen doen en zo veroordelen we onszelf tot een bestaan in een begrensd en uiteindelijk benepen wereld. We zitten er net zolang in gevangen totdat we het onbegrensde weer onbegrensd laten zijn. Denken dat je de resultaten van je functioneren kunt opeisen, zoals bijvoorbeeld het geld dat je ermee verdient, is een illusie. In onze

huidige tijdgeest is dat op zijn zachtst gezegd 'een nieuw gezichtspunt'. Vrijwel alle onenigheid in de wereld van vandaag komt voort uit dit volstrekt misplaatste idee van eigendom, van begrenzingen. Er is geen eigendom. Er is hoogstens een gebruiksrecht dat de mens van God heeft gekregen. Het gebruiksrecht houdt in dat je als een goed huisvader voor de dingen zorgt. Als je een bos kapt, moet je herplanten om maar een voorbeeld te noemen. Als je afval produceert moet je je rommel opruimen. De vervuiler betaalt. Eigendom van land is onzinnig. Hoe kunnen land en grond eigendom zijn van individuele mensen? Grondeigendom is een vorm van gelegaliseerde roof en van een gelegaliseerd monopolie. Wie grond nodig heeft dient eigenlijk jaarlijks erfpacht te betalen aan de gemeenschap. De hoogte van de canon dient iedere vijf jaar opnieuw te worden vastgesteld. Kopen van grond is er niet bij. Dan is er dus ook geen rente en aflossing te betalen. Grondeigendom verankert speculatie in het maatschappelijk bestel.

48. Succesvolle, blijf altijd bij jeZelf en verricht je taken zonder erdoor gebonden te worden. Wanneer je voor- en tegenspoed gelijkmoedig tegemoet treedt, wordt die gelijkmoedigheid *yoga* genoemd: de staat van eenheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De kunst is te leren wat toewijding werkelijk betekent (yoga) en steeds toe te passen. Het gaat er om dat je leert om alles te doen vanwege God, waarbij je zelfs niet bidt 'moge God verheugd zijn'. Tegelijkertijd houdt toewijding in dat je geheel gelijkmoedig blijft zowel bij slagen als bij falen. Slagen in dit verband betekent dat je kennis en ervaring opdoet tijdens het handelen omdat de geest steeds helderder wordt. Dit is slechts mogelijk als er geen persoonlijke wensen en verlangens meespelen. Falen is het tegenovergestelde. Wat houdt die toewijding dus in die Arjuna moet gaan toepassen? Gelijkmoedigheid bij slagen en falen wordt toewijding (yoga) genoemd.*

Het gaat er niet om dat, wanneer je een handeling onderneemt, je eist of verwacht dat slechts één bepaald resultaat het gevolg van je handeling mag zijn. Deze gefixeerdheid ten koste van alles maakt ons functioneren enerzijds zo gedreven en ambitieus en anderzijds zo weifelend en weinig creatief. We willen vooral de voorspelbaarheid van de gevolgen niet uit het oog verliezen. Zolang we erop uit zijn om alleen onze eigen wensen te bevredigen zal er geen creativiteit zijn maar mechaniceit, vanwege de noodzaak van voorspelbaarheid en van procesbeheersing. Computers zijn prachtige instrumenten om het mechanische in de samenleving steeds verder uit te breiden. Voor echte intelligentie in de vorm van inspiratie en voor onvoorspelbaar inzicht is geen plaats in dit systeem. Hier gaat het licht uit en heerst het schemerduister van een twijfelmoedige en arrogante maar tevens doodsbenauwde geest. Lafheid, gebrek aan leiderschap en visie komen hieruit voort. Shrī Krishna spreekt nu over het alternatief van innerlijke gelijkmoedigheid en het vermogen om in je eigen heelheid te staan. Wie dat doet zal eerst zijn eigen wensen en verlangens en vooral ook zijn gefixeerdheid op van alles en nog wat moeten opgeven. Hier is een grote taak weggelegd voor toewijding en devotie. In toewijding gaat de ijveraar geheel op in de noden en wensen van diegene of datgene waaraan de ijveraar toegewijd is. Hier is geen plaats voor eigen wensen en ambities.

49. Dhanañjaya, werken voor een resultaat staat ver beneden werk dat in gelijkmoedigheid - yoga - verricht wordt. Zoek je toevlucht in je onderscheidingsvermogen. Ellendig zijn diegenen die werken voor een beloning.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Handelingen die worden verricht vanwege de verwachte beloning zijn veel lager en grover dan handelingen die worden verricht vanuit liefde voor wijsheid. Liefde voor wijsheid houdt in dit verband in: gelijkmoedigheid. Resultaatgerichte handelingen leiden tot de cirkelgang van geboorte en dood. Zoek je heil dus bij de wijsheid van yoga, of liever gezegd: in de wijsheid van sâmkhya die oprijst wanneer yoga tot rijpheid komt. Anders gezegd: zoek je toevlucht bij de kennis van de ultieme werkelijkheid. Ongelukkig zijn de mensen die zich richten op de lagere vormen van handelen en die erop uit zijn om te handelen vanwege de vruchten ervan....*

Nogmaals herhaalt Shrî Krishna dat werken voor een resultaat niet verstandig is. Het is duidelijk dat je beter kunt werken vanuit een houding van doelgerichtheid dan vanuit de gemakzucht van doelloosheid en dus 'maar wat doen'. Maar in beide gevallen is er niet de houding noch het innerlijk weten dat alle vruchten van menselijke arbeid aan God toebehoren en dat Hij ons de vruchten vervolgens terugschenkt als *prasâda*.

Wanneer de vruchten van een handeling niet worden opgeëist, kan er ook niets beklijven want de mens koestert geen recht op de vruchten en heeft er dus geen relatie mee. Dan is de mens er ook niet aan gebonden. Die ongebondenheid dient gevoed en gesterkt te worden. Wanneer de ongebondenheid sterk is geworden in de mens, zullen allerlei gehechtheden uit het verleden nog opspelen. Die zullen langzamerhand worden opgenomen in het ongebundene en transformeren naar vrijheid. Die mens is op weg naar Zelfrealisatie. Niet voor niets zegt de wijze Yajñavalkya tegen een wijze vrouw, Gârgî genaamd:

*O Gârgî wie deze wereld verlaat zonder kennis te hebben
verworven over het Onbeweeglijke, is in feite heel arm.*

De ellende voor diegenen die resultaatgericht bezig zijn, is dat wanneer zij hun zuur verdiende vruchten en geld eenmaal verworven hebben, zij de rest van hun leven bezig zullen zijn om dat verworven bezit vast te houden. Hun bezittingen nemen hen helemaal in beslag samen met de angst om het verworven bezit te verliezen. Anderzijds zijn mensen vol ambitie verslaafd geraakt aan die ambitie en hebben ze eenvoudig de tijd niet om van hun eigen onbegrensdeheid te genieten. Zij zitten zo vol grenzen en benauwdheid dat ze er benepen van worden. Hier is geen gelukzaligheid, hier is geen tevredenheid en evenmin is hier sprake van een grote innerlijke rust en evenwichtigheid.

50. Wie in de volheid van zijn eigen onderscheidings-vermogen staat, zal zowel goede als slechte daden verwerpen. Richt je daarom op deze yoga, want yoga is bedrevenheid in handeling.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie gelijkmoedig is laat het idee van verdienste en van zonde in deze wereld ver achter zich omdat hij door zijn gelijkmoedigheid gericht is op zuiverheid, helderheid en op echte kennis. Toewijding vanuit gelijkmoedigheid is het hoogste wat voor een handelend mens bereikbaar is. Die toewijding is de kracht van devotie of de kracht van liefde. De devotie of de liefde is de gelijkmoedigheid ten opzichte van slagen en falen. Het gaat daarbij steeds om je eigen plichten en functies en niet om die van een ander. De geest is daarbij steeds gericht op God, op Īshvara, de Opperste Heer. Dat die toewijding of liefde een kracht vertegenwoordigt blijkt ook hieruit dat handelingen hun aantrekkingskracht verliezen wanneer zij in gelijkmoedigheid worden gedaan. Wees dus gelijkmoedig.*

Shrī Krishna wordt steeds preciezer in zijn definities. Vanuit de ruime definitie van ‘innerlijk evenwicht’ wordt yoga nu nader gedefinieerd als ‘bedrevenheid in handeling’. In het Sanskriet wordt dit *karma yoga* genoemd. Je zou *karma yoga* de techniek kunnen noemen die een mens tot zelfontplooiing en uiteindelijk tot bevrijding brengt. Wie vanuit een innerlijke staat van vrijheid en ongebondenheid kan functioneren zal merken dat hij of zij vrij blijft van de handeling zelf en van de resultaten ervan. Dit maakt een mens innerlijk schoon, helder en vrij. De innerlijke ruimhartigheid blijft in stand.

Impliciet geeft Shrī Krishna aan dat de grote krijgsman Arjuna in feite (nog) niet bedreven is in handelen. Hij is nog geen *karma yogi* en dus nog geen échte krijgsman, ondanks de schijn van het tegendeel. Wie echt bedreven is in handeling, zal altijd innerlijk evenwichtig zijn, hij zal altijd in verbinding staan met zijn eigen geweten en met de onbegrensdeheid van het bewustzijn. Wie bedreven is in handeling zal een eenvoud en vanzelfsprekendheid ten toon spreiden die in feite kosmisch is. Die mens heeft het vermogen tot de grootste precisie en heeft een grote belangstelling voor alles wat zich voordoet inclusief het kleinste detail zonder de grote lijn uit het oog te verliezen. Het gaat er in de verste verte niet om te denken ‘dat het resultaat van een handeling er niet toe doet’. Wie chirurg is of iedere andere vakman zal weten hoezeer het resultaat er juist wel toe doet. Eigenlijk bedoelt Shrī Krishna precies te zeggen wat een chirurg overkomt tijdens zijn werk: éénpuntigheid van aandacht of concentratievermogen die maakt dat je alle aandacht geeft aan dat éne ding wat voor je ligt. Wie zich in die stroom van aandacht laat meevoeren, ‘vergeet’ zichzelf in de zin van een afgescheiden bestaan. Die mens laat zijn afgescheidenheid achter zich en treedt een wereld binnen van één grote geest, van één groot vermogen om datgene tot stand te brengen wat tot stand gebracht moet worden. Wie is, vanuit dat standpunt bekeken, de ‘ondernemer’ van de

handeling? Vrijwel iedereen zal beamen dat je het niet kunt zeggen ‘omdat de handeling als vanzelf ging’. De *karma yogi* doet van alles maar heeft daarbij steeds het gevoel dat hij niets doet omdat alles ‘vanzelf gaat en vanzelf spreekt’.

Ware *sannyāsins* zijn heel zeldzaam, maar mensen die zich begeven op het pad van *karma yoga* zijn er genoeg. Zij zijn al diegenen die gewoon en zonder pretentie eenvoudig hun taak en functie vervullen omdat zij van ganser harte mensen behulpzaam willen zijn en intermenselijke contacten niet uit de weg gaan. Zij zijn niet bang voor de haat en jaloezie, voor de woede en afgunst die zij op hun pad zullen vinden. Zij gaan gewoon door en transformeren de atmosfeer zoveel zij kunnen. Dit is de symboliek van de strijd op het slagveld van Kurukshetra. De symbolische betekenis van Kurukshetra is dan ook: ‘de interactie tussen alle mensen’.

51. De wijzen die evenwichtig van geest zijn, geven werkelijk de vruchten van hun handelen op. Geheel bevrijd van de banden van wedergeboorte begeven zij zich naar dat heilzame doel.

Shankara zegt in zijn commentaar: Wijze mensen die gelijkmoedig zijn geworden geven de resultaten van hun handelingen op. Zo ontsnappen zij aan de cirkelgang van goede en slechte geboorten. Zij vinden de echte, levende kennis van het Zelf. Nog in dit leven worden zij bevrijd van de cirkelgang van geboorte en dood en bereiken het hoogste doel, Vishnu zelf, moksha, bevrijding. Zij zijn geheel vrij van alle vormen van innerlijke onrust....

Shrī Krishna houdt ons voor dat we allereerst een innerlijk evenwicht moeten zien te vinden en dus ook een innerlijk rustpunt. Vervolgens zullen we door eenpuntige aandacht en door geconcentreerd bezig te zijn wéten hoezeer de resultaten van handelingen het gevolg zijn van een heel complex van factoren waarbij onze eigen inbreng slechts een onderdeel is van het geheel. Door de eenpuntige aandacht komen we tot het inzicht dat de mens weliswaar ‘wikt’ maar dat God ‘beschikt’. Dat inzicht brengt een werkelijke ommedraai teweeg. De mens wordt nu weer Godgericht omdat hij weet dat God of het Absolute de werkelijke bron is van alle energie en alle substantie die in de schepping te vinden zijn. Die wetenschap zal de mens vervolgens brengen tot het intense verlangen naar bevrijding dat maakt dat men ook werkelijk bereid is de inspanning te doen die nodig is om uiteindelijk ‘geroepen’ te worden, niet als uitverkorene, maar omdat de tijd er rijp voor is vanwege de inspanningen die zijn gedaan.

Wat deze mens nog moet leren is, hoe hij of zij de diepe duik naar binnen kan maken. Allereerst zal die mens weer naar de oppervlakte komen maar tenslotte zal de duik inhouden dat je niet meer terugkeert. De diepe duik maakt de mens werkelijk vrij, hij laat alle banden los en leeft vrij en ongebonden. Deze staat wordt *asamsakti* genoemd, het is het vijfde niveau op de weg van kennis en punt zeven op de schaal van het Enneagram van Gurdjieff en Ouspensky.

52. Wanneer jouw inzicht boven het drijfzand van misleiding uitstijgt, zul je alles wat je gehoord hebt en nog zult horen onberoerd kunnen ontvangen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer jouw innerlijk oog (buddhi) het moeras van verbeelding oversteekt dan zul je een innerlijke afkeer ontwikkelen van alles wat je (in deze wereld)hoort en nog zult horen. De misleiding maakt dat het Zelf verward wordt met het niet-Zelf zodat de geest zich gaat richten op zintuiglijke objecten. De visie van het innerlijk oog (buddhi) moet weer helder worden. Al het andere is nutteloos. Men kan zich de vraag stellen ‘wanneer zal ik de echte yoga of de overtuiging over de opperste waarheid verwezenlijken? Wanneer zal ik dat moeras van misleiding en verbeelding oversteken? Wanneer zal ik de wijsheid vinden die gebaseerd is op het onderscheid tussen het Zelf en het niet-Zelf?*

Shrī Krishna geeft nu aan dat wie zijn innerlijk evenwicht weet te vinden en wie zich vestigt in zijn eigen kracht, gaat leren om niet langer ‘ja en amen’ te roepen op alles wat op hem of haar afkomt. Die mens gaat langzamerhand het eigen onderscheidingsvermogen gebruiken dat als een zeef gaat werken. Zoals een zeef ook heel neutraal en heel wetmatig de dingen zeeft zo gaat deze mens vanaf nu heel ‘gelijkmoedig’ en innerlijk onberoerd te werk. Alles wordt overwogen en krijgt een onpersoonlijke goedkeuring of afkeuring mee. Hier is niet langer een slaafse navolging maar de ongebondenheid van een vrij mens. Het kenmerk van de neerslachtigheid van Arjuna was immers dat hij niet langer onberoerd was.

Wanneer de geest voorbij het gebied komt waar het ego domineert door middel van, bijvoorbeeld, hebzucht, machtzucht en geldzucht, wordt die geest niet langer misleid. De geest raakt niet meer in verwarring en wordt helder en schoon. De misleiding en innerlijke verwarring worden *moha* genoemd. In dit gebied, voorbij de dominantie van het ego, is sprake van *sattva*. De opvliëgendheid en woede van *rajas* en de duisternis en het geestelijk onvermogen van *tamas* zijn achtergelaten. De gelijkmoedigheid van het onberoerd-zijn is identiek met onthechting, *vairāgya*. Hier ligt tevens de sleutel tot het Bijbelse *bekeert, want het Koninkrijk der Hemelen is nabij*.

53. Wanneer jouw geest van alle kanten wordt belaagd door al wat verkondigd wordt en desondanks onberoerd en stevig gevestigd blijft in contemplatie, dan bereik je de staat van *yoga*.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het beginpunt is dat het innerlijk oog (buddhi) in verbijstering overweegt wat gezegd is over de grote verscheidenheid aan dingen en mogelijkheden met betrekking tot een actief leven in de wereld en een leven van afstand-doen. De volgende stap is dat een vast besluit wordt genomen waarbij de mens zich niet meer laat misleiden en niet meer twijfelt. Dan treedt hij de wereld van het Zelf binnen in samâdhi (het objectieve, niet-persoonlijke, standpunt in meditatie). Die stap leidt vervolgens tot de verankering van yoga in het innerlijk en tot de kennis die oprijst uit onderscheid maken.*

Shrî Krishna beschrijft hier een staat van de geest die zich kenmerkt door volle concentratie terwijl de geest naar binnen is gekeerd. Die staat van innerlijke concentratie wordt *samâdhi* genoemd en is een vorm van contemplatie. De voorwaarden zijn: een innerlijke onbewogenheid of standvastigheid, een geest die zich niet meer laat afleiden noch misleiden, die dus geen twijfel noch angst meer kent. Wie daaraan voldoet zal met zichzelf verbonden worden in yoga. Die mens wordt dus een *yogi*. In het commentaar op vers 44 kwamen reeds de aspecten van *samâdhi* aan de orde.

Arjuna vroeg:

54. Keshava, wat zijn de kenmerken van degene die tot de volheid van wijsheid is gekomen, die standvastig is in contemplatie en meditatie? Hoe spreekt een mens die standvastig is in kennis? Hoe zit hij? Hoe loopt hij?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wat zijn de kenmerken van de mens die weet dat hijzelf het Absolute (Brahman) is en die zich wijdt aan contemplatie en samādhi? Wat zeggen anderen van hem? Hoe spreekt hij, hoe gedraagt hij zich? In dit vers vraagt Arjuna naar de karakteristieke eigenschappen van iemand die standvastig in wijsheid is geworden (sthitaprajñā). Vanaf vers 55 tot aan het einde van dit hoofdstuk zal Shri Krishna op deze vraag ingaan en de methode uitleggen hoe je die staat van wijsheid kunt bereiken. Er zijn twee wegen om daar te komen. De eerste is het afstand doen van alle vormen van handelen en uitsluitend gericht zijn op het verwerven van (Zelf)kennis. De andere weg is het pad van karma yoga (dat eveneens leidt tot dit verlangen naar (Zelf)kennis). Alle geschriften benadrukken dat de kwaliteiten van de yogi steeds gericht zijn op het bereiken van dit verlangen naar wijsheid en (Zelf)kennis. Zij benadrukken ook dat hier inspanning voor nodig is. Shri Krishna geeft nu de kwaliteiten aan die het mogelijk maken om die staat van wijsheid te bereiken.*

Deze vraag van Arjuna is welbekend in de Indiase filosofische literatuur. Het is de vraag naar de mens die zichzelf gevonden heeft, die bij zichzelf blijft en die in zijn eigen kracht staat. Die mens wordt *sthitaprajñā* genoemd. Van Mahātma Gandhi is bekend dat hij dit vers en het antwoord (tot vers 72) iedere dag reciteerde. Het antwoord is als een routeplanner die de weg aangeeft om van waar je je bevindt tot *stithaprajñā*, Zelfrealisatie, te komen. Deze mens is Godvrezend en Godgerealiseerd tegelijkertijd. Arjuna is natuurlijk heel praktisch ingesteld en daarom vraagt hij naar de uiterlijke kenmerken van iemand die deze innerlijke ontwikkeling heeft volbracht. Het feit dat Arjuna deze vraag nu stelt toont aan hoezeer hij zich reeds heeft losgemaakt van de neerslachtigheid waarin hij zich bevond. Keshava is een aanspreektitel van Shri Krishna: 'met de mooie lokken'.

De gezegende Heer antwoordde:

55. Wanneer een mens de persoonlijke begeerten en verlangens, die in de geest oprijzen, achter zich laat en wanneer hij, omdat hij zichzelf is, in zichzelf tevreden is, wordt hij *sthitaprajñā* genoemd: standvastig in wijsheid en inzicht, O Pârtha.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie alle wensen en verlangens heeft opgegeven en tevreden is met het ware Zelf dat in zijn innerlijk aanwezig is, wordt wijs genoemd. Die wijze koestert geen enkel verlangen meer naar uiterlijk bezit of naar wat dan ook. Hij heeft de eeuwige ambrosia gevonden, de werkelijkheid van de Opperste Waarheid. De kennis van deze mens komt voort uit zijn vermogen om onderscheid te maken tussen het Zelf en het niet-Zelf en hij is daar niet meer van af te brengen. Omgekeerd kan men zeggen: wie alle wensen en verlangens naar nageslacht, rijkdom en macht heeft opgegeven en wie niet langer iets wenst te bereiken in deze wereld, wie geheel gelukkig is met de aanwezigheid van het Zelf in het hart en wie een speelkameraad van dat Zelf is geworden, die mens is standvastig geworden in wijsheid en kennis.*

Voor het ‘achter zich laten’ gebruikt het Sanskriet het woord *prajahâti*: opgeven, achterlaten, verlaten, loslaten. En zo is het ook. De mens die niet langer gebonden is, heeft nog wel een geest die allerlei wensen en verlangens kan formuleren en die dat ook doet. Maar nu zijn het wensen en verlangens die de geest opvangt vanuit de omgeving en niet meer vanuit een innerlijke voorraad aan mogelijke wensen. Bovendien is deze mens zo in zichzelf gevestigd dat er als het ware een ruimte ontstaat tussen de geest en het getuige-zijn: dit is ruimhartigheid. Het diepe innerlijk van de mens is ‘bekeerd’, is getransformeerd tot het Zelf, tot *sat-cit-ânanda*. In die diepte is er niets anders dan Dat. Wensen en verlangens bevinden zich slechts aan de oppervlakte en zijn oppervlakkig. Het innerlijk is standvastig geworden.

Men zou een grote vergissing begaan te denken dat deze staat alleen is weggelegd voor een heremiet of voor de een of andere asceet die niet langer deel wenst uit te maken van de wereld. Ieder menselijk wezen kan in zichzelf tevreden zijn en boven alle wensen en begeerten uitstijgen. Dat kan in een paleis maar ook in een hutje op de hei. Wie een wijze opzoekt en om wijze raad vraagt zal dikwijls op dit vers worden gewezen. We hebben zelf onze bevrijding in de hand.

Waar het om gaat is dat we ons ontdoen van allerlei bedekkingen die de waarheid en de werkelijkheid versluiëren. Die bedekkingen bestaan uit allerlei persoonlijke wensen en verlangens die ons in het spanningsveld van een dualistische en gepolariseerde wereld vasthouden. Vandaar ook de nadruk om het punt van evenwicht te vinden in het midden van onrust en gevaar. Die bedekkingen en de

polariteit die er het gevolg van zijn maken dat we voortdurend heen en weer geslingerd worden tussen plezierig en onplezierig. Niemand vindt het moeilijk om met het plezierige om te gaan. De gehechtheid die erdoor ontstaat nemen we voor lief of we vinden dat doodnormaal. Daarom zien we niet dat we op die manier het onplezierige gratis meekrijgen. Het gevolg is dat als we in gebondenheid van het plezierige genieten, we vroeg of laat geconfronteerd zullen worden met het onplezierige, het negatieve, waar we geen raad mee weten omdat we altijd hebben geprobeerd het onplezierige buiten de deur te houden. Dan worden we overvallen door allerlei negatieve gevoelens en emoties en raken geheel in paniek en verwarring. Dan verliezen we, meer dan ooit, ons innerlijk evenwicht met alle gevolgen van dien. In feite is de uitdaging voor de mens, zoals dat ook voor Arjuna gold, om te leren omgaan met negatieve emoties en gevoelens en om te leren onderscheid te maken tussen sentimentaliteit en ware emotie enerzijds en tussen logica en redelijkheid anderzijds.

Stithaprajñā is degene die dit onderscheid kent en die verankerd is in ware emotie en in universele redelijkheid. Hij is bij uitstek degene die weet om te gaan met negatieve energie en zich er niet door laat 'beetnemen'. In zichzelf tevreden zijn is niet hetzelfde als zelfgenoegzaamheid. Integendeel: die mens kan niet genoeg van zichzelf krijgen. Hij wil niets anders dan zichzelf zijn en blijven en koestert daarom geen enkele wens meer, want wensen houden hem af van zichzelf. Voor zover die mens handelt is het niet langer om tot Zelfrealisatie te komen maar het is slechts om aan de volheid van dat Zelf uiting te geven. Hij omvat de drie werelden en blijft innerlijk geheel stil.

56. Niet opgewonden, noch verward in ongelukkige of in gelukkige omstandigheden, vrij van hebzucht, vrij van verlangens, vrij van angst en boosheid, en standvastig van geest, die mens is, naar men zegt, wijs.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hij raakt niet verstoord door allerlei tegenslagen. Wanneer meer brandstof wordt toegevoegd, zal een vuur steeds groter worden. Maar bij deze wijze mens neemt het plezier niet toe naarmate meer plezierige omstandigheden worden toegevoegd. Daarom zegt men dat deze mens standvastig in wijsheid en kennis is geworden. Hij is waarlijk een wijze, een sannnyâsin, die afstand heeft gedaan van alle vormen van handeling.*

De wijze mens wordt hier aangeduid met *muni*. Een *muni* is iemand die zich van binnenuit laat leiden en inspireren. Als hij daarin standvastig en betrouwbaar is geworden is hij wijs. Deze mens kan omgaan met succes en ook met falen. Als allerlei prettige en plezierige dingen hem toevallen, wordt zijn begeerte niet gewekt en als al die dingen hem ontnomen worden raakt hij niet in de put. Hij is standvastig geworden en blijft, hoe dan ook, bij zichzelf. Hij is gevestigd in zijn eigen kracht. Deze *muni* is *stithaprajña* of is op weg erheen. Zijn evenwichtigheid en onverstoortbaarheid zijn twee in het oog springende kenmerken. Dan is er zijn vrijheid van hebzucht en van verlangens. Hebzucht en verlangens komen voort uit de combinatie van *rajas* en *tamas*. Zij komen altijd voort uit het negeren van de eenheid waarvan ieder mens deel uitmaakt. In onwetendheid en in hebzucht denkt een mens dat hij een afgescheiden privé leven leidt en dat hij voor zichzelf moet zorgen. Dit wordt *râga* genoemd, gehechtheid. Deze mens zal zich omringen met allerlei dingen waar hij gehecht aan is. De gehechtheid komt voort uit behoudzucht en uit angst.

Angst komt voort uit het idee van eigendom. Wie vindt dat hij eigenaar is van wat dan ook, veroordeelt zichzelf daarmee tot angst. Die angst, *bhaya*, is de angst om wat je hebt te verliezen. Tenslotte is er de boosheid, die meestal de vorm aanneemt van woede, hoewel jaloezie en frustratie er ook toe behoren. In het Sanskriet: *krodha*. Duryodhana is een goed voorbeeld van hoe *krodha* werkt. Duryodhana wenste geen rivalen noch medestanders. Hij wenste het koninkrijk voor zichzelf. Maar hij werd steeds woedender toen hij merkte dat hij daarin niet kon slagen, wat hij ook deed. In het geval van Duryodhana waren de Pândavas de ontvanger van zijn woede. De *muni* heeft de evenwichtigheid en de onverstoortbaarheid in zich verwezenlijkt die maken dat hij niet langer ten prooi valt aan deze drie: *râga*, *bhaya* en *krodha*. Zoals reeds werd opgemerkt: hij of zij is bij uitstek degene die weet om te gaan met negatieve emoties en gevoelens en laat zich er niet door meesleuren.

57. Wie overal en altijd vrij en ongebonden blijft en goed en kwaad gelijkelijk aanvaardt, diens wijsheid en inzicht zijn standvastig geworden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze wijze mens is zelfs niet gehecht aan zijn lichaam. Als hem iets plezierigs overkomt barst hij niet in vreugde uit en evenmin heeft hij een afkeer van pijn. Hij heeft zich losgemaakt van iedere gebondenheid aan plezier en aan pijn en daarom is zijn kennis standvastig geworden. Die kennis is wijsheid die gebaseerd is op het vermogen om onderscheid te maken (tussen het Zelf en het niet-Zelf).*

De fysieke wereld waarin wij leven is gebaseerd op polariteit en daarmee op de dualiteit van wit en zwart, goed en kwaad, positief en negatief, enzovoort. Als polariteit dus in de natuur van de schepping verankerd ligt, moeten we niet verbaasd staan als we voortdurend te maken krijgen met wisselende stemmingen en wisselende omstandigheden. Deze voortdurende wisseling van vormen maakt dat wie wijs is zich niet laat 'beetnemen' door die wisseling. Wie wijs is, blijft onberoerd en kijkt naar de eeuwigheidslijn. Welke waarde hebben wisselende omstandigheden in de eeuwigheid? Natuurlijk is er de noodzaak om in het hier en nu een bepaalde situatie, en dus een bepaalde vorm, tegemoet te treden. Maar innerlijk blijft men onberoerd. Een arts kan vele patiënten onderzoeken en helpen, toch raakt hij niet betrokken bij hun lot. Juist daarom kan hij zijn werk en functie uitoefenen.

Het is gemakkelijk om niet gehecht te zijn aan onplezierige dingen maar we vinden het maar lastig om wat plezierig is vrij te laten en zichzelf te laten zijn om er in vrijheid van te genieten. Voor een wijs mens is de hele schepping vervuld van gelukzaligheid, *ānanda*. Juist daarom is hij als geen ander in staat om helemaal vervuld te zijn van liefde en van blijmoedigheid. Zijn liefde en blijdschap stromen volop naar buiten, zonder enige terughoudendheid. Iedereen kan ervan drinken, wie maar wil. Hij kijkt gelijkmoedig op iedereen en op alles toe. Hij kent geen voorkeur en geen afkeer. Voor hem is iedereen een uitdrukking van dat ene en goddelijke bewustzijn. Deze onthechte staat is de basis voor standvastigheid.

58. Wanneer de mens zijn zintuiglijk vermogen geheel en al terugtrekt uit de objectieve wereld, zoals een schildpad zijn ledematen, dan keert hij terug tot de rotsvaste en oorspronkelijke staat van zijn eigen geweten.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie zich toelegt op de weg van kennis (jñānanishtha) trekt zijn zintuigen terug als een schildpad die zich beschermen wil.*

Het is de kunst te komen tot jezelf, in jezelf. Jezelf te kunnen brengen naar de plek binnenin, waar je bij jezelf bent zonder je middels je zintuigen te laten misleiden in de objectieve wereld. Daar waar je eerlijk tegenover jezelf komt te staan, ontdaan van alle drang iemand of iets te overtuigen of je te laten overtuigen. Nee, niets dan jezelf, je zintuigen naar binnen gericht, bloot en eerlijk. Wat verlang ik, wat wil ik, waarom, wat zijn mijn beweegredenen? Daarbij zelfs je eigen innerlijke dialoog stopzetten. Jezelf niet voor de gek houden; diep gaan tot je werkelijk bij jezelf bent.

Shrī Krishna geeft hier niet aan dat een wijs mens altijd naar binnen is gekeerd en zich afsluit voor de zintuiglijke wereld om hem of haar heen. Dat zou een volstrekte miskenning inhouden van de menselijke taak en functie. Juist Shrī Krishna wijst ons op de noodzaak en op onze plicht om onze eigen taak en functie te vervullen. Niet wat we persoonlijk denken maar wat ons als eigen taak door de cyclus van geboorte en dood heen is meegegeven. Die taak houdt altijd verband met de noodzaak om onze innerlijke gelukzaligheid, onze blijmoedigheid en onze innerlijke vrede naar buiten te brengen en te tonen in de praktijk van ons leven. Hoe kun je dat doen wanneer je hele systeem naar binnen is gekeerd? Wij worden niet geacht ons te isoleren noch op te sluiten. Er is de enkeling die zo'n taak heeft meegekregen omdat hij de kosmische kant van die afzondering inziet en weet hoe je vanuit de eenzaamheid de hele schepping kunt dragen en voeden. Dat inzicht is slechts een enkeling gegeven. Voor vrijwel alle anderen geldt de noodzaak om interactief bezig te zijn en vanuit interactie de hele gemeenschap omhoog te heffen en te transformeren. Echter, wie de wereld wil verbeteren zal met zichzelf moeten beginnen. Voorlopig heeft een mens zijn handen vol aan die taak. Wanneer een persoonlijke verbetering en evolutie heeft plaatsgevonden zal ons vanzelf de weg gewezen worden naar wat de volgende stap inhoudt. Zo gaan we stap voor stap verder en we bekommeren ons niet langer om wat er over drie stappen zou kunnen gebeuren. De toekomst blijft wat dat betreft onvoorspelbaar en dat is maar goed ook.

Dat neemt niet weg dat het hoogst noodzakelijk is voor ieder menselijk wezen om zich regelmatig terug te trekken in zichzelf. Je in je schulp terugtrekken, hetzij als er gevaar dreigt, hetzij om uit te rusten en 'bij te tanken', is hoogst noodzakelijk. Shrī Krishna zegt dus dat degene die dit naar geloven kan doen, standvastig is geworden en wijs. Hij zegt dus dat als we onze geestelijke en spirituele energie-reserves willen

aanvullen, we naar binnen zullen moeten gaan. We zullen onze geestelijke blik naar binnen moeten richten. Meditatie, bidden, contemplatie en overweging zijn hiervoor de geëigende middelen.

Wie wil boogschieten zal de boog moeten spannen en de pees naar achteren moeten trekken. Hoe verder de pees naar achteren wordt getrokken hoe verder de pijl zal gaan. De spirituele energie die de mens ter beschikking staat is beperkt maar die beperkte voorraad kan vanuit de onbeperkte van wat de mens in feite is, onbegrensd bewustzijn, gemakkelijk worden aangevuld. Het enige is dat de mens de verbinding met die energievoorraad weer zal moeten vinden. Hoe dieper de mens gaat, hoe meer hij in *sattva* gedompeld wordt en hoe meer *rajas* en *tamas* terugtreden. Hoe dieper de mens naar binnen gaat, hoe meer die mens vol liefde en in blijmoedigheid weer naar buiten zal treden ongeacht de omstandigheden waarin hij zich bevindt. Dit is immers de toets van zijn standvastigheid. De liefde zal zich eerst uitstrekken over het hele eigen systeem, dat aanvaard wordt zoals het is.

Niets wordt nog langer afgewezen terwijl redelijkheid en billijkheid er zijn om de grenzen aan te geven en die grenzen te respecteren. Dit gaat geheel vanzelf. Dan zal die liefde zich uitstrekken tot de mensen uit de omgeving: het gezin, de familie, de collega's en al die anderen waarmee een mens in het algemeen omgaat. Tenslotte spreidt de liefde zich nog verder uit over de hele gemeenschap, over het land waar men woont en dan over de hele mensheid en de kosmos. Hoe dieper die mens naar binnen gaat, hoe verder de cirkel zich uitbreidt. De diepte is onpeilbaar. Door deze duik de diepte in zal een mens spiritueel en emotioneel gesterkt naar buiten komen. Maar de energie die de mens in die diepte opdoet is niet uitsluitend bedoeld voor het emotionele deel in de mens. Als dat zou gebeuren zal de mens al gauw zich met hart en ziel overgeven aan de eerste de beste 'goede babbel' die hij of zij tegenkomt. Er is die andere kant die evenzeer geactiveerd dient te worden door de extra toevloed van bewustzijn. Die andere kant is de intellectuele kant, de kenniskant dus. Daarom is het van groot belang mensen bewuste kennis te geven over hoe de vork in de steel zit. Dit is precies wat Shrī Krishna met Arjuna doet. Hij geeft Arjuna de kennis om alle sentimentaliteit uit te bannen en Arjuna te stoppen nog langer te geloven in bakerpraat en daar zijn ziel en zaligheid aan over te geven. De bewuste kennis die gegeven wordt dient erop gericht te zijn om de mens de informatie te geven (de route dus) die nodig is om tot het stille punt in jezelf te komen.

59. Wie vast en zonder voedsel gaat, verliest contact met de wereld. Alleen smaak blijft. Maar zelfs smaak verdwijnt bij diegene die het Allerhoogste heeft gezien.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zelfs de subtiele smaak die ons bindt aan allerlei dingen, verdwijnt in het zicht van de Opperste Werkelijkheid, Brahman. Wie tot de slotsom komt: 'Ik ben Dat' verliest alle smaak voor wat dan ook. Zijn waarneming van zintuiglijke dingen levert geen zaad meer op. Zonder juiste kennis verdwijnt de smaak voor allerlei dingen niet. Standvastigheid van kennis zal eerst moeten worden verworven, (alleen dan verdwijnt de smaak voor de wereld helemaal).*

Een meer interpretatieve vertaling van dit vers luidt:

Wie onthouding beoefent loopt weliswaar weg voor alle wensen en verlangens maar raakt ze niet kwijt. Alleen wanneer de Werkelijkheid daagt, laat die mens alle wensen en verlangens werkelijk achter zich.

Het is niet moeilijk om te vasten en allerlei vormen van fysieke onthouding te ondergaan. Door de eeuwen heen zijn er ontelbaar vele asceten en wereldverzakkers geweest die ons dit voorbeeld hebben voorgehouden. Als de mens daarmee tot verlossing zou kunnen komen, is de hele fysieke wereld dus een belemmering voor zijn eigen vervulling. Zo is het echter niet. De fysieke wereld is juist bij uitstek de testbank voor de mate van evolutie die een mens heeft weten te bereiken. Denken dat je de wereld vaarwel kunt zeggen door je van fysieke impulsen, zoals voedsel en zintuiglijke prikkels, te onthouden helpt een mens niet 'want de smaak ernaar blijft'. Het probleem van onze gebondenheid ligt dus niet op fysiek niveau maar ligt in ons innerlijk. Het probleem ligt in de manier waarop wij met de fysieke wereld en met zintuiglijke impulsen en prikkels omgaan. Hoe meer we de wereld vaarwel zeggen hoe meer de geest – in het ongerijmde – zich met diezelfde wereld zal blijven bezighouden. Dit is een gebed zonder eind; een vicieuze cirkel. Wie daarin gevangen zit heeft een echt 'probleem'. De Boeddha vroeg zijn leerlingen eens hoe ze een lastige knoop konden ontwarren. Nadat iedereen had geantwoord zei Hij dat het erom gaat om te weten hoe de knoop ooit is ontstaan.

Hetzelfde geldt dus voor ons. Hoe is onze innerlijke knoop ontstaan die maakt dat we in feite zo vastzitten en gehecht zijn aan dit materiële bestaan? Door die gehechtheid veroordelen we onszelf voortdurend om terug te keren en weer opnieuw de afwisseling van plezier en pijn, van winst en verlies, mee te maken. Hoe kunnen we ons innerlijk zover brengen dat we ons niet langer laten meeslepen door onze eigen en persoonlijke bedoelingen en motivaties? De Boeddha zegt dus dat we zullen moeten leren om te zien hoe onze eigen bedoelingen en motivaties oprijzen. Zij zijn immers de veroorzakers van onze innerlijke knoop. Wie leert hoe je hierop

kunt toekijken, heeft het begin van het antwoord in handen. Toekijken, is het derde punt, in toekijken lost polariteit op. Toekijken is het transcendente. Shrî Krishna gaat verder en zegt in de volgende vier verzen:

60. Zoon van Kuntî, de tumultueuze zinnen sleuren zelfs de geest van wie naar wijsheid streeft, mee.

61. Wie zijn zintuigen werkelijk weet te beheersen en de zintuigen beteugeld heeft, en wie zich verbonden weet met de eenheid van zichzelf en zijn aandacht op Mij gericht heeft, die mens is stevig geworteld in zijn eigen geweten.

62. Maar wie zich met zijn aandacht aangetrokken voelt tot de objectieve wereld zal er betrokken bij geraken, betrokkenheid geeft begeerte, begeerte baart toorn.

63. Uit toorn komt misleiding, uit misleiding verlies van geheugen, door verlies van geheugen wordt de intelligentie (buddhi) vernietigd, wie zijn intelligentie verliest, is zelf verloren.

Shankara zegt in zijn commentaar: Uit toorn komt misleiding. Misleiding is wanneer men (nog) geen onderscheid kan maken tussen goed en slecht, tussen juist en onjuist. Wanneer een driftkop zich opwindt is hij zelfs in staat zijn Guru te beledigen. Opwinding leidt tot verlies van geheugen. Dit betekent dat men zich zelfs in gunstige omstandigheden niets meer herinnert van de onderwijzingen van de geschriften en van de leermeester zelf. Verlies van geheugen leidt tot verlies van het geweten (buddhi). Verlies van geweten betekent dat men niet langer innerlijk in staat is vast te stellen wat goed is en verkeerd is. Wie zijn geweten verliest, wordt gewetenloos en gaat zijn totale ondergang tegemoet. Een mens behoudt zijn menselijke belichaming zolang hij innerlijk nog in staat is onderscheid te maken tussen wat goed is en wat verkeerd is. Wie dat vermogen verliest, is verloren. Wie zijn geweten verliest, verliest zijn menselijke dimensie.

Hier hebben we te maken met een hele precieze beschrijving van het proces van degeneratie en van “devolutie” dat ieder mens heeft doorgemaakt. Menselijke evolutie heeft alles te maken met de tegenwoordigheid van geest om je niet door de ‘tumultueuze’ zinnen te laten meesleuren. Dit essentiële gegeven wordt in onze tijdgeest vrijwel altijd genegeerd. Nog sterker, onze tijdgeest gaat uit van een grondwettelijk recht om je door je tumultueuze zinnen mee te laten sleuren. Dat recht heeft de mens inderdaad, maar wellicht zou het verstandiger zijn om het grondwettelijke recht op evolutie en op verlossing te verankeren en niet het recht om in de gracht te springen.

Vers 61 herhaalt wat Shri Krishna reeds in vers 55 e.v. heeft gezegd. De mens vindt zijn eigen geweten terug wanneer hij weer heeft geleerd zich met Mij te verbinden.

Die mens laat zich niet langer misleiden. Dit gegeven is overigens welbekend, maar we koesteren een grote weerstand om de vergelijking te trekken. We weten allemaal dat het de taak van de overheid ('de Koning') is om de burgers te beschermen tegen onrecht en tegen criminaliteit. Boeven en schurken dienen te worden opgepakt en te worden gestraft (hoewel over het straffen van boeven en schurken de laatste tijd nogal verschillend wordt gedacht). Hetzelfde geldt voor ons zelf. Onze individuele overheid ('Koning') is datgene wat we werkelijk zijn. Die werkelijkheid is over het relatieve van ons vergankelijke bestaan heen geplaatst.

Beter gezegd: ons relatieve bestaan is ingebed in het onvergankelijke en onbegrensde. Die zijn de 'Overheid' in ons systeem. De boeven en de schurken zijn dan al onze wensen en verlangens die ons wegtrekken van onze kosmische en universele statuur. Die kosmische kant in ons wordt *samashti* genoemd tegenover het individuele en persoonlijke dat *vyashti* wordt genoemd. Helaas leven we allemaal in een staat van chaos en anarchie en missen we dus node de sterke arm van een centraal gezag. Dat gezag zal alleen terugkeren als we de verbinding met onze eigen kern, met het centraal gezag, weer aangaan nadat we geleerd hebben hoe we die verbinding kunnen herstellen. Dat kunnen we alleen in de praktijk leren, dus door er feitelijk mee om te gaan. Maar hiertegen koesteren we allemaal grote weerstand vanwege onze gehechtheid aan onze eigen chaos. Die chaos is de anarchie van 'doen-waar-je-zin-in-hebt'. Wie dat doet, geeft om God noch gebod, is God-vergeten en God-verlaten.

Hoe kan die mens over enig innerlijk gezag beschikken? Je verbonden weten met jezelf, verbonden zijn met Mij maakt een mens wijs en betrouwbaar. Dan draaien alle rollen om. Zo werkt bekering 'want het Koninkrijk der Hemelen is nabij'. Het weer geworteld zijn in je eigen geweten wordt de standvastigheid van *prajña* genoemd (*sthitaprajñā*). De mens is de uitdrukking van bewustzijn-intelligentie en gelukzaligheid. Dit is wat de mens altijd al geweten heeft. Vergetelheid is wat hem parten speelt.

Wie zich laat leiden door de uiterlijke, materiële wereld (vers 62) zal er betrokken bij raken. Die betrokkenheid geeft gehechtheid. Gehechtheid is bezit. Bezit geeft de begeerte naar nog meer bezit met alle gevolgen van dien. Voordat je het weet hebben *moha*, *bhaya* en *krodha* zich in je hart genesteld: misleiding en gebondenheid, angst en vrees, woede en toorn. Het zal een ieder duidelijk zijn dat wie zich hierdoor laat leiden al spoedig zijn gezond verstand, dus zijn intelligentie, verliest. Wie zijn gezond verstand verliest wordt een speelbal van de omstandigheden en kan als verloren worden beschouwd voor het pad van ontwikkeling. Die mens is geheel vergeten waar hij vandaan kwam en waarheen hij zou moeten gaan. Hij kan alleen nog hopen om wedergeboren te worden zodat hij of zij vroeg of laat wakker wordt en de draad weer oppakt, zoals Arjuna dat nu ook deed.

Deze vier verzen zijn van groot belang omdat zij aangeven hoe de mens is geworden als een verloren zoon, hoe de mens, als Lucifer, van zijn voetstuk is gestoten en gevallen is. Nu moet hij weer opstaan. Dat is de boodschap.

Betrokkenheid bij de objectieve wereld wordt veroorzaakt door te denken in termen van de objectieve wereld. Woede en toorn verschijnen wanneer een wens of een verlangen niet verwezenlijkt wordt. Uit toorn komt misleiding voort, misleiding geeft een onvermogen om onderscheid te maken en te nuanceren. Wanneer een mens in toorn ontsteekt is hij zelfs in staat de *guru* te beledigen. Uit het verlies van het onderscheidingsvermogen komt verlies van geheugen en herinnering voort. Dit betekent dat zelfs wanneer men in optimale omstandigheden verkeert en wanneer men de kans krijgt om de hoofdprijs uit de loterij te winnen, men die kans niet zal herkennen zodat het lot niet ingewisseld wordt. De dingen die geleerd werden worden niet herkend. Verlies van geheugen en herinnering maakt dat een mens zijn gezonde verstand verliest. Het verlies van het gezonde verstand betekent dat men niet meer in staat is te kiezen tussen juist en onjuist. Wanneer een mens het onderscheid tussen juist en onjuist niet meer kent gaat hij zijn eigen rampspoed tegemoet. Hij loopt het grote gevaar zijn menselijke gedaante te verliezen. Het wezenlijke van de menselijke gedaante is juist dit vermogen om onderscheid te maken tussen juist en onjuist. Door het verlies van dit vermogen wordt hem de toegang tot verdere ontwikkeling onzegd.

64. Wie zijn passie en afgunst weet kwijt te raken, zal zelfs temidden van zintuiglijke objecten, door die zelfbeheersing in zijn eigen vrede blijven.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De zintuigen leiden van nature tot voorkeur en afkeer (liefde en haat). Wie naar bevrijding verlangt gebruikt zijn zintuigen spaarzaam, wanneer het niet te vermijden is. Zijn zelfbeheersing is zo sterk geworden dat hij in staat is de zintuigen te gebruiken zonder voorkeur en afkeer aan hun werking te verbinden. Die mens bereikt innerlijke vrede, tevredenheid en is gevestigd in zichzelf.*

Voorkeur en afkeer, passie en afgunst zijn de (zure) vruchten van onze wensen en verlangens. Dit circuit wordt gevoed door onze verslaving aan zintuiglijke indrukken. Shrī Shankara geeft aan dat meditatie en bidden de geëigende middelen zijn om de zintuigen onder beheersing te brengen. Door te mediteren of te bidden leert de mens twee dingen: ten eerste leert hij wat concentratie is. Concentratie is het richten van de aandacht. Dat is een vorm van devotie, van toewijding; Ten tweede geeft Shrī Shankara aan dat de meditatie of het gebed gericht dient te zijn op Mij, op Vasudeva, op het Absolute, God zelf, *Brahman*. Alleen door terug te keren tot de bron en basis van het gezag zelf zal men de innerlijke anarchie kunnen oplossen. Wie dat verzuimt te doen is uiteindelijk God-verlaten en God-vergeten. Het richten van de aandacht op één punt, het concentreren van de geest op één doel geeft een grote helderheid en transparantie. Als die concentratie en toewijding naar binnen gericht zijn op het zelf, dan leiden zij tot *samādhi*. Die staat kan tijdelijk zijn of permanent. *Samādhi* is de vrucht van meditatie en is een staat van eenheid waarin subject, object en de actie zelf tot één geheel samensmelten.

Meditatie en bidden zijn bedoeld om een mens tot zichzelf te brengen, tot innerlijke rust en stilte en tot de vrede en het geluk die daar dan doorheen stralen. De waarheid is dat het Zelf bewustzijn is. In relatie tot de schepping is het Zelf datgene wat altijd toekijkt. Dat Zelf is de basis, de matrix van waaruit alles voortkomt terwijl het Zelf onveranderd blijft. Al het andere is tijdelijk, voorbijgaand en dus relatief.

65. Wie in zijn eigen vrede verblijft, is vrij van verdriet en in die heldere, stille staat van de geest wordt zijn intelligentie onmiddellijk ook stil en helder.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Bij het bereiken van die innerlijke vrede houdt alle ellende op die verband houdt met lichaam en geest. De buddhi van deze zuivere mens is standvastig geworden en doordringt nu, als de ruimte, alle voorwerpen en het hele menselijke systeem. Buddhi is standvastig en heeft zich geheel en al gericht op het Zelf....*

De bedoeling of het doel van de schepping is de manifestatie van geluk, *ānanda*. Dat wil zeggen dat we door onze manier van leven dit innerlijk geluk steeds naar buiten weten te brengen en tonen. Het geheim van geluk is vrede en is tevredenheid. Die vrede wordt alleen gevonden als de mens zichzelf vindt en bij zichzelf blijft. De diepte van zijn eigen innerlijk is als het ware de bruidskamer. Daar wacht de bruid op de bruidegom. Wanneer Hij komt is onbekend maar dat Hij komt is zeker als je de bruidskamer eenmaal hebt gevonden.

Wie deze innerlijke eenheid eenmaal heeft gevonden kan iets ervan mee naar buiten nemen om haar te tonen. Dat maakt een wereld van verschil uit. De kunst is dus om niet langer misleid te worden en zich niet te laten afleiden. In de volheid van aandacht wordt de eenheid weer gevonden. Dan is er geen binnen en geen buiten meer. Dan is God overal. Die staat heet Godvrezendheid of *yoga*.

66. Wie zich echter niet met zichzelf verbonden weet, heeft geen intelligentie ter beschikking, evenmin zal wie zich niet weet te beheersen tot concentratie kunnen komen en wie zich niet kan concentreren kan geen vrede verwachten. Waar zal iemand die geen innerlijke vrede kent vreugde vinden?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie niet standvastig van geest is en wie de geest niet weet te concentreren om tot contemplatie te komen kan niet tot wijsheid komen. De levende, echte, kennis van het ware Zelf blijft nog verborgen voor die mens. Wie innerlijk onrustig is en onstandvastig kan niet tot meditatie komen en kan ook geen verlangen ontwikkelen naar Zelfkennis. Wie geen verlangen naar Zelfkennis koestert, kent geen vrede en geen innerlijke rust. Hoe kan een ontevreden mens tevreden zijn? Tevredenheid bestaat juist hieruit dat er geen wensen meer zijn omdat de zintuigen onder beheersing zijn gebracht. Wie dorst naar zintuiglijk genot, vindt geen vrede. Integendeel, pijn en ellende worden zijn deel. Zolang die dorst er is, is er geen tevredenheid, dan kun je er ook de smaak niet van te pakken krijgen.*

In deze tijd hebben verreweg de meeste mensen de herinnering aan hun eigen onbegrensdeheid verloren. Zij leven in een kleine wereld van beperkte genoegens en beperkte mogelijkheden. Er zijn slechts zeer weinige gidsen en leermeesters die weten hoe je de mensen die herinnering weer kunt laten terugvinden. Niet voor niets moest iemand als Shri Krishna op het wereldtoneel verschijnen om dit bij Arjuna te laten gebeuren. Het terugkrijgen van de herinnering gaat stap voor stap en er is tijd voor nodig en een systeem. Wie geluk heeft vindt een gids of een leermeester of een *muni* om hem de weg te wijzen. De wijze roept dan de herinnering wakker in de discipel of ijveraar naar gelang het niveau waar de discipel zich bevindt. Zo krijgt de discipel stap voor stap de gelegenheid om zijn eigen grenzen te doorbreken. Telkens wanneer onwetendheid dominant en ondragelijk wordt, zijn aardverschuivingen, zoals de strijd op het slagveld van Kurukshetra, noodzakelijk. Indien bij meer mensen de herinnering weer kan worden opgewekt, zodat zij wakker worden en opstaan, kan wellicht de zoveelste ramp worden vermeden.

67. Wanneer de geest zich laat leiden door de ronddolende zinnen, zoals de wind doet met een schip op zee, dan raakt die mens zijn levende geweten kwijt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer de geest geheel en al in beslag wordt genomen door de zintuiglijke wereld, is er geen ruimte om onderscheid te maken tussen het Zelf en het niet-Zelf. Hoe gaat dat? Zoals een storm een schip zijn koers doet verliezen zodat het tenslotte strandt en men schipbreuk lijdt, zo sleurt de geest de aandacht van de mens die zich op het Zelf tracht te richten mee naar zintuiglijke objecten.*

Het woord dat voor 'levend geweten' wordt gebruikt is *prajña*. *Prajña* is de oorspronkelijke kennis die de mens ooit geweten heeft en daarmee eigenlijk altijd, diep van binnen, weet maar die bedekt is door de dekmantels en sluiers van vergetelheid. De meest oorspronkelijke kennis is dat de mens zelf *Brahman* is, onbegrensd bewustzijn en daarmee een en al gelukzaligheid. De werkelijke, paradijselijke, aard van de mens is *sat-cit-ânanda*.

68. Machtige in de wapens, dit geweten wordt echter weer tot leven gewekt en wordt standvastig wanneer de zintuigen niet langer gehecht zijn aan de objectieve, zintuiglijke wereld.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Reeds eerder werd aangetoond dat misleiding haar oorsprong vindt in de zintuigen die de geest meevoeren naar zintuiglijke objecten. Wie zijn zintuigen weet te beheersen en weet te voorkomen dat de aandacht getrokken wordt door zintuiglijke objecten, in alle vormen en maten, is standvastig geworden. Wie deze staat heeft bereikt en wie bovendien geleerd heeft onderscheid te maken tussen het Zelf en het niet-Zelf, verliest de ervaring van 'de wereld'. Zijn hele ervaringswereld, grof en subtiel, lost op wanneer de onwetendheid zelf oplost. Onwetendheid is immers tegengesteld aan ware kennis. Shrî Krishna legt dit uit:*

Dit vers lijkt op vers 58 en geeft in feite de conclusie van de zes voorafgaande verzen. Wie weet uit te stijgen boven de begrenzingen van de zintuiglijke en materiële wereld en wie zich innerlijk verbonden weet met zichzelf bereikt een staat van wijsheid. Die mens wordt tenminste een Kenner van het Zelf genoemd, een *brahmavit*. In termen van het Enneagram is dit Mens nr 4, hij is *sattvapatti*, hij heeft de beheersing over *sattva*.

69. Wie zichzelf weet te beheersen waakt en kijkt toe in wat duisternis is voor alle schepselen, maar als andere schepselen wakker zijn is het nacht voor de wijze ziener.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Voor vrijwel alle mensen is de opperste werkelijkheid, de werkelijkheid van het bestaan van het Allerhoogste, een duister gegeven. Duisternis is een kwaliteit van tamas en zoals helderheid duidelijkheid geeft, maakt duisternis de dingen onduidelijk en onherkenbaar. De ultieme werkelijkheid is alleen toegankelijk voor diegene die zich weer geworteld weet in prajña (datgene wat hij altijd geweten heeft). Voor een nachtbraker wordt de dag als de nacht. Dit betekent dat het heldere en zuivere licht van de ultieme Werkelijkheid als duisternis wordt voor de onwetende mens. Hij zal er niets van begrijpen: die werkelijkheid is ontoegankelijk voor wie er niet zelf mee verbonden is en erin verblijft. Alleen de yogi die als rotsvaste basis zijn eigen geweten heeft hervonden omdat hij de zintuigen onder beheersing heeft gebracht en die is ontwaakt uit de diepe slaap van onwetendheid, is werkelijk wakker.*

Men zegt dat de mensen overdag wakker zijn, maar in feite slapen zij overdag in de duisternis van onwetendheid. Zij leven in de overtuiging dat het ene ding anders is dan het andere ding. Zo kijken zij naar de dingen die gebeuren als in een droom. Maar in de ogen van de wijze mens die de werkelijkheid van Eenheid kent, is die overtuiging het bewijs van onwetendheid.

Omdat de mensen in de vergetelheid van onwetendheid de dingen als afgescheiden zien en de inherente eenheid over het hoofd zien, zullen zij moeten zwoegen en werken. Wanneer kennis daagt, verdwijnt onwetendheid zoals de duisternis van de nacht verdwijnt met de dageraad. Voordat kennis daagt heeft onwetendheid de overhand. Zij heeft het gezag en dat gezag uit zich in de vorm van handelingen, doelstellingen en resultaten, samen met de middelen om de doelstellingen te verwezenlijken. Zo wordt onwetendheid de bron van alle handelingen. Wat geen gezag heeft, heeft geen motiverende werking en brengt geen handelingen voort. Als iemand een handeling onderneemt die gedragen wordt door de Veda's en als hij die handeling als een taak of functie beschouwt, dan nog loopt hij in de duisternis van onwetendheid rond, zolang hij de objectieve wereld als werkelijkheid ziet en ook de dualiteit van subject en object die daarbij hoort. Alleen wanneer hij de polariteit van de objectieve wereld doorziet en wanneer hij op grond van dat inzicht deze objectieve wereld beschouwt als een droom of verbeelding, alleen dan zal hij ontwaken voor de werkelijkheid van het Ene Zelf en die werkelijkheid verwezenlijken. Dan is het niet langer zijn taak of plicht om in welke zin dan ook te handelen maar juist om iedere handeling op te geven. Zijn enige taak is zijn toewijding aan kennis en wijsheid.

Wanneer de kennis van het Zelf eenmaal is verworven en verwezenlijkt ziet het bewustzijn niet langer aparte organen van kennis noch objecten van kennis. Het uiteindelijke gezag ligt uitsluitend en alleen bij het Zelf. De enige werkelijkheid die voor het Zelf geldt is die van het onbegrensde, van *a-dvaita*. In het onbegrensde is geen apartheid, geen afgescheidenheid, er zijn geen objecten. Dan houdt zelfs het gezag van de Veda's op te bestaan. Je zou dit kunnen vergelijken met een droom die niet langer geldend is zodra je ontwaakt en wakker wordt. In het dagelijkse leven gebeurt hetzelfde: wanneer de ogen iets zien of de oren horen iets dan is dat voldoende voor onze waarneming. We hoeven de informatie van het oog en het oor niet in twijfel te trekken. Shrī Krishna toont aan dat alleen die ijveraar wijs genoemd kan worden die alle wensen en verlangens achter zich laat en die een innerlijke standvastigheid heeft gevonden. Wie nog wensen koestert zal *moksha*, echte vrijheid, (nog) niet bereiken.

70. Zoals de stromen opgaan in de zee die gevuld wordt en toch eeuwig dezelfde blijft, evenzo bereikt diegene innerlijke vrede in wie wensen en begeerten wegvloeien terwijl hijzelf stil blijft, maar niet diegene die met zijn wensen aan de haal gaat.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het kenmerk van de oceaan is dat zij een onmetelijke plas water is. Water dat erin stroomt verandert de oceaan niet. De oceaan blijft onveranderd dezelfde. Hetzelfde geldt voor de wijze mens die bevrijding, moksha, gevonden heeft. Wensen en verlangens stromen naar binnen maar zij beroeren hem niet. Zij worden opgenomen in het Zelf en de wijze wordt er zelf niet door geraakt. Zolang men nog wensen koestert gaat deze vergelijking niet op.*

De zee geldt als een onuitputtelijke bron van water. Alle rivieren lozen hun water in de zee. Toch blijft de zee zelf onberoerd en verandert niet. De wijze is als de oneindige zee. Wensen en verlangens stromen naar deze zee maar ongeacht de omstandigheden blijft hijzelf geheel vrij en onberoerd. De wensen worden opgenomen en komen tot rust in het Zelf. Hij blijft geheel stil en is een onuitputtelijke bron van vrede. Wie zich echter door de eigen wensen en verlangens laat meeslepen, wordt ambitieus en een bron van onrust.

71. Wie alle wensen laat gaan en wie niet langer bij alles betrokken wil zijn of zich door egoïsme laat leiden, die mens handelt vrij van iedere persoonlijke bedoeling. Die mens bereikt innerlijke vrede.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze mens doet afstand en geeft alle wensen en verlangens op. Hij beweegt zich door de wereld heen terwijl hij tevreden is met een minimum aan behoeften en zelfs daar is hij niet aan gehecht. Zelfs het allernoodzakelijkste beschouwt hij niet als het zijne ook als het nodig is voor het behoud van het fysieke lichaam. Trots op kennis is hem geheel vreemd. Deze mens heeft de standvastigheid van kennis gevonden. Hij weet wat het Absolute, Brahman, is en zo bereikt hij vrede (nirvâna). Daar lost samsâra op. Om kort te gaan: die mens gaat geheel en al op in Brahman.*

Zelfrealisatie heeft geen bepaalde vorm maar is evenmin een leegte. De enige manier om te zien of wijsheid echt is, is door te kijken naar de handelingen die als gevolg van die wijsheid verricht worden. Alle handelingen tonen zich via de wereld van *prakriti*. De daden van een wijze zijn een voorbeeld voor allen en munten uit in efficiëntie, schoonheid en juistheid. Anderen brengen hiervoor respect op en proberen eenzelfde diepgang te bereiken in hun eigen daden. Als de wijze en de dwaas zich op dezelfde wijze zouden gedragen, wie zou dan nog het verschil kunnen zien tussen wijs en onwijs? De verfijning van het handelen die bij wijsheid optreedt, is de enige maatstaf om de diepgang van de wijsheid vast te stellen. Het uiteindelijke bewijs en de toepassing van Zelfkennis is gelegen in de efficiëntie en in de oorspronkelijkheid van alle handelingen die eruit oprijzen. Voorts zal er sprake zijn van een niet-betrokken zijn, vanaf het begin tot het eind, terwijl men emotioneel ongebonden blijft. Vrede en vreedzaamheid raken niet op de achtergrond en alom wordt geluk ervaren.

Vuur kenmerkt zich door hitte. Zelfs als het vuur schuil gaat onder een hoop as, zal de hitte nog merkbaar zijn. Zo kan men bij de daden van een gerealiseerd mens eveneens de diepe wijsheid ontdekken die aan zijn handelingen ten grondslag ligt.

72. Pârtha, dit is de staat van het Zelf. Wie die staat bereikt, wordt niet langer misleid. Zelfs in zijn laatste uur zal hij daarin gevestigd blijven en zo wordt hij één met het Eeuwige waar de kaars van de schepping uitgeblazen is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De hierboven beschreven staat van vrijheid, waarin alles wordt opgegeven om alleen en uitsluitend in Brahman te verblijven, is de Goddelijke staat, de staat van Brahman. Die staat betekent een volledig opgaan in Brahman, het Absolute. Wie die staat bereikt, is niet langer misleid. Wie die staat zelfs in het laatste moment van dit leven bereikt, vindt bevrijding, moksha, de gelukzaligheid van Brahman zelf. Het spreekt vanzelf dat wie in een vroeg stadium van zijn leven afstand doet en gedurende zijn leven in Brahman verblijft de gelukzaligheid van Brahman vindt, Brahma-nirvâna.*

Hiermee eindigt het antwoord van Shrî Krishna op de vraag die Arjuna in vers 54 stelde naar de kenmerken van een wijs mens, de *stithaprajñâ*. Shrî Krishna noemt de (uiterlijke) kenmerken en geeft aan dat handelingen die vanuit een innerlijke onbegrensdeheid of openheid plaatsvinden een duidelijke mate van verfijning hebben. Voor die verfijning is toepassing van Zelfkennis nodig. Wie daar een begin mee maakt zal heel gemakkelijk de ware meester herkennen.

De staat van het Zelf, is de staat van *Brahman*, Zelfrealisatie. In die staat is er slechts de werkelijkheid van *Brahman*. Alles is geworteld in *Brahman* er is niets anders dan Dat. Dit is de Ene zonder tweede. Wie die staat bereikt is werkelijk wakker. Die mens is niet langer misleid. Hij droomt niet langer en verbeeldt zich niets meer. Wie in die staat verblijft op het moment van heengaan, blijft daar en keert niet meer terug.

In dit hoofdstuk wilde Shrî Krishna Arjuna wakker schudden voor de werkelijkheid van handeling. Om die werkelijkheid te doorgronden moest Arjuna over de nodige informatie kunnen beschikken. Die informatie werd hem gegeven in de vorm van de *samkhya* leer. Arjuna realiseerde zich niet dat de onvermijdelijkheid van de strijd hem juist de kans gaf om zich te voegen naar een handeling conform de geschriften, namelijk het verdedigen en beschermen van *dharma*. Hij wist niet dat hij juist daardoor de kans had om bevrijd te worden als hij maar wist hoe hij ermee diende om te gaan. De uitkomst van de strijd zelf – winnen of verliezen – was daarbij niet langer relevant, hoewel hij vanzelfsprekend de strijd inging om te winnen. Arjuna verkeerde in de waan dat hijzelf zijn lichaam was. Op grond daarvan meende hij dat hij kon doden en dat hijzelf gedood kon worden. Daarom trok hij zich terug uit de strijd. Toen vond hij echter Shrî Krishna tegenover zich. Shrî Krishna gaf hem de kennis en informatie van de *samkhya* leer en ging vervolgens over tot de praktische kant van de zaak: *yoga*: verbonden zijn met je eigen onbegrensdeheid die de basis is

voor al het menselijke functioneren. Op grond van die basis wordt een mens weer gewetensvol. Hij hervindt de verbinding met zichzelf in *prajña*. Samen geven de kennis en logica van de *samkhya*-leer en de praktische toepassing van *yoga* een stabiel geweten, een verankering in wijsheid: *sthitaprajñâ*.

De kaars die uitgaat wordt *nirvâna* genoemd. Dit *nirvâna* is echter niet de staat van zelfontkenning en van totaal nihilisme wat sommigen ons willen doen geloven. *Nirvâna* is het omslagpunt waar het persoonlijke helemaal opgaat in het universele. *Vyashiti* (het persoonlijke) wordt weer *samashti* (het universele) omdat het in feite altijd *samashti* is geweest. Het is puur een kwestie van vergeten of over het hoofd zien aan de ene kant en van Zelfherinnering en wakker worden aan de andere kant. Op deze subtiele manier verbindt de Gîtâ het strenge en statische Absolute, *Brahman*, met de dynamiek van gewetensvolheid in *yoga*. Zo worden *Vedanta*, *Samkhya* en *Yoga* bijna ongemerkt met elkaar verbonden. Deze triade vormt de basis van de boodschap van de Gîtâ. Zij maakt de weg vrij voor de volgende praktische stap: die van *bhakti*: toewijding en liefde.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 3

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 3

Over beheersing van het handelen

karma yoga

De Padma Purâna zegt:

Jada was een brahmaan met als stamvader de Wijze Kaushika. Hij woonde in de stad Janasthâna. De betekenis van het woord 'jada' is ondermeer 'lui, traag' en deze Jada deed zijn naam alle eer aan. Hij was een toonbeeld van luiheid, voerde geen spat uit en taalde niet naar geleerdheid. Een mens zonder enige kennis noch ervaring kan met een beest worden vergeleken, en Jada voldeed aan deze vergelijking. Langzamerhand verviel hij van kwaad tot erger. In plaats van zich te wijden aan zijn taken en plichten als brahmaan besloot hij de handel in te gaan, maar zijn activiteiten op dat gebied waren tot mislukken gedoemd. Uit wanhoop besloot hij tenslotte het dievenpad op te gaan en mensen te beroven.

Op een keer kwam hij heimelijk een gebouw binnen waar een grote religieuze ceremonie plaatsvond. Hij stal er alles wat los en vast zat, omdat de mensen hem niet hadden zien binnenkomen en met hun aandacht bij de ceremonie waren. Toen hij weer buiten stond met een waardevolle buit, besloot hij ver weg te reizen om in een andere streek een nieuw bestaan op te bouwen en zijn buit te vermeerderen.

Dat lukte hem en zo werd hij al spoedig heel rijk en plotseling had hij succes in zaken. Na elf jaar besloot hij dat het tijd was om naar zijn vrouw en kinderen terug te keren. Op zijn terugweg moest hij door een groot bos en hoewel het er erg donker was, dacht Jada geen moment aan de mogelijkheid dat hij daar een gemakkelijke prooi kon zijn voor rovers en kwaadaardige lieden. Wie kan aan zijn lot ontsnappen? In ieder geval niet deze Jada, want hij werd al spoedig overvallen en beroofd van al zijn bezittingen. Jada kon deze schok niet verdragen en hij gaf de geest. Hij werd veranderd in de gedaante van een wilde en kwaadaardige geest die altijd hongerig en dorstig was en die in het bos rondwaarde. De ironie van het noodlot was dat de rovers die deze Jada hadden overvallen snel naar huis gingen om de buit aan hun vrouwen te geven, terwijl Jada met dezelfde bedoeling op weg naar huis was toen hij overvallen werd. Jada had een vrome en godvrezende zoon die zich ongerust maakte over het lot van zijn vader. Hij besloot op zoek te gaan en alle reizigers en handelslui uit verre landen te vragen naar zijn vader. Niemand kon hem helpen en tenslotte besloot hij om zelf op reis te gaan om zijn vader te zoeken. Op zijn reis nam hij zijn dagelijkse bad in een rivier en na het bad deed hij zijn persoonlijke gebeden en offerandes en tenslotte ging hij ergens onder een boom

zitten om daar uit het hoofd het derde hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ te reciteren. Dit deed hij iedere dag.

Die dag gebeurde er een wonder. Jada's zoon bleek precies onder die boom te zitten waar zijn vader was vermoord. Op het moment dat zijn zoon klaar was met reciteren, veranderde Jada van gedaante en in plaats van de kwaadaardige geest werd hij plotseling een goddelijk wezen als een engel. Hij zegende zijn zoon en zei tegen hem dat hij niet langer hoefde te proberen om tenminste één keer in zijn leven naar Kashi (Varanasi) te gaan om tot bevrijding te komen, want het reciteren van deze verzen uit de Bhagavad Gîtâ had hetzelfde resultaat.

Jada's zoon was met stomheid geslagen en wist niet hoe hij het had van blijdschap toen hij plotseling zijn vader zag. Hij knielde voor de stralende vorm voor zich en zei: 'Ik ben gezegend dat ik mijn taak en plicht als zoon heb kunnen vervullen. Dit was alleen mogelijk, omdat u mij in het verleden hebt geleerd dagelijks uit de Gîtâ te reciteren. Vertel mij nu wat ik verder kan doen om mij van mijn taken te kwijten.'

Jada, de vader, zei: 'Mijn slechte en onwettige manier van leven heeft een afschuwelijk resultaat gehad. Door mijn onachtzaamheid hebben onze voorouders moeten lijden in de hel. De ijzeren ketens van mijn verschrikkelijke misdaden houden hen vast. Bevrijd hen uit die benarde positie en zorg ervoor dat zij tenminste de wereld van de *pitris* (voorouders) kunnen bereiken. Als je het derde hoofdstuk van de Gîtâ blijft reciteren zul je daar zeker in slagen.'

Jada's zoon deed wat van hem werd gevraagd en zijn toewijding en vertrouwen stemden de goden zo gunstig dat zij herauten wegstuurden om de zielen van Jada's voorouders uit de hel weg te halen en naar de hemel te brengen waar hun een groots onthaal werd bereid. Yama zelf bracht hen vervolgens naar Vishnu's verblijfplaats, zodat zij zelfs de *darshan* kregen van Vishnu zelf.

Het reciteren van verzen uit de Bhagavad Gîtâ brengt bevrijding uit de cirkelgang van geboorte en dood. Het reciteren van het derde hoofdstuk heeft de speciale eigenschap om het innerlijk te zuiveren van degene die reciteert, maar ook van zijn voorouders en van zijn nageslacht.

Inleiding

In hoofdstuk 2 kwamen twee aspecten van menselijke ontwikkeling aan de orde. In de eerste plaats de sâmkhya-filosofie die bestemd is voor wereldverzakkers zoals *sannyâsins*. Zij participeren nauwelijks meer in de dagelijkse gang van zaken in de wereld maar wijden zich aan contemplatie, reflectie en studie. In onze Westerse cultuur zijn *sannyâsins* nog het beste te vergelijken met de bedelmonniken uit de middeleeuwen, zoals de Franciscanen. In de tweede plaats is er het aspect van *karma* of actie (handelen). Indien men leert hoe je kunt handelen vanuit een innerlijke ongebondenheid dan is het gevolg ervan dat *karma* een mens met zichzelf in verbinding brengt. Dit maakt een mens waakzaam, oplettend en intelligent. Die innerlijke verbondenheid wordt yoga genoemd. Van daaruit openen zich de deuren tot echte kennis. Het eerste aspect (verzakking) wordt ook wel *nivritti* genoemd en het tweede aspect (participatie) wordt *pravritti* genoemd. Door aan de slag te gaan kun je in de praktijk leren handelingen te ondernemen als onderdeel van je taak en functie. Een chirurg vervult een functie. Hij geeft er al zijn aandacht en zorg aan en dikwijls geeft hij blijk van een grote mate van vakmanschap. Toch blijft hij innerlijk geheel ongebonden en vrij. Als de operatie en de nazorg eenmaal voorbij zijn, ‘verdwijnt’ de patiënt uit ‘beeld’ en is de chirurg klaar voor de volgende patiënt, enz. Juist door niet gebonden te geraken bij de operaties en zich niet te hechten aan de patiënten is hij in staat zo efficiënt en effectief te functioneren. Dit is een voorbeeld van het bereiken van een staat van ongebondenheid door participatie (in het maatschappelijk leven). *Nivritti* vanuit *pravritti*. Shrî Krishna geeft in dit hoofdstuk aan dat het geheim van karma is een geest van offervaardigheid. Hij gaat uitgebreid in op de diverse vormen van offers die mensen beoefenen. In vers 9 en 10 van hoofdstuk III zegt Shrî Krishna:

Deze wereld is gebonden aan handelen. Alleen een handeling die als offer wordt verricht, bindt niet. Daarom, O Zoon van Kuntî, handel steeds vanuit vrijheid zonder aan je handelingen gebonden te zijn, alsof je een offer brengt. Prajâpati heeft in het begin de mensheid geschapen samen met het offer. Daarbij zei hij: “door offer zullen jullie gedijen, door offervaardigheid zullen jullie wensen in vervulling gaan”.

In feite komt in dit hoofdstuk de verhouding tussen kennis en handeling naar voren. Tevens toont Shrî Krishna aan dat zowel kennis als handeling gebaseerd zijn op toewijding. Toewijding houdt in dat de geest zich niet laat afleiden noch misleiden en standvastig blijft. Dit geeft gelijkmoedigheid, die weer de basis vormt voor liefde. Zo hebben we in feite de drie traditionele wegen, die van kennis, handeling en devotie bij elkaar. Het wezenlijke verschil met de gangbare opvattingen over deze materie is dat Shrî Krishna overduidelijk aantoonde dat deze drie wegen niet

nevengeschikt zijn maar in elkaar overlopen. Geen behoorlijke taakvervulling zonder toewijding, zonder een standvastige aandacht, en geen bevrijding zonder kennis. Alleen kennis zal de onwetendheid, die ons vasthoudt en blokkeert, kunnen verwijderen. Handeling is bij uitstek de praktische route om tot ervaring en kennis in gelijkmoedigheid te komen. De bedding is toewijding, de oevers worden gevormd door de begrenzingen van juiste handeling en de stroom is de stroom van kennis en intelligentie die uit onbegrensde liefde oprijzen. Wanneer die drie aspecten bij elkaar komen, hetzij in de vorm van *pravritti* door *nivritti* (participatie vanuit verzaking), hetzij in de vorm van *nivritti* door *pravritti* (verzaking vanuit participatie) leiden zij vanzelf tot *moksha*, bevrijding. Het laatste vers van dit hoofdstuk trekt de vergelijking van het slagveld van Kurukshetra (waar Arjuna 'aan de slag diende te gaan'), onmiddellijk door naar een meer spirituele betekenis door te verwijzen naar het slagveld in onszelf:

Dus, O Machtige in de wapens, weet dat jijZelf boven intelligentie staat. Blijf bij jeZelf. Dood dan de vijand die zich verschanst heeft achter begeerten en die zich zo moeilijk laat vangen.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 3

De weg van handeling

karma yoga

Arjuna sprak:

1. Beweger van mensen! Indien u zegt dat kennis boven handelen staat, waarom vraagt u mij dan deel te nemen aan deze gruwelijke strijd, o, Keshava?

2. U spreekt uzelf gewoon tegen! Mijn verstand is verbijsterd! Leg mij dan tenminste onomwonden uit hoe ik het allerhoogste zeker kan bereiken.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als het de bedoeling was geweest kennis en actie samen te voegen dan zou dat betekenen dat de weg van handeling en de weg van kennis zouden samenvallen en hetzelfde zouden zijn. Dan zou Arjuna ook niet langer kunnen volhouden dat er een verschil is tussen kennis en handeling en evenmin zou hij dan nog langer kunnen suggereren dat de weg van kennis beter zou zijn dan de weg van handeling. Je kunt nu eenmaal niet stellen dat twee dingen gelijkwaardig en identiek zijn en tegelijkertijd volhouden dat hun uitwerking verschillend is. Evenmin zouden we dan kunnen begrijpen waarom Arjuna zo ver durft te gaan door Shrî Krishna's woorden bijna in twijfel te trekken wanneer hij Shrî Krishna vraagt 'waarom Hij hem (Arjuna) dwingt om deze verschrikkelijke strijd aan te gaan?' De redenering is dat als Arjuna ervan uitgaat dat de weg van handeling en de weg van kennis niet hetzelfde zijn en de weg van kennis is beter of 'hoger' dan die van actie, waarom (om welke onbegrijpelijke reden) zou Shrî Krishna hem dan toch aansporen tot deze onzalige handeling om de strijd aan te gaan?*

Als Shrî Krishna had willen aangeven dat kennis en handeling voor allen hetzelfde zijn en als Arjuna dit zo zou hebben opgevat, had Arjuna redelijkerwijs gesproken nimmer de vraag kunnen stellen naar het 'waarom' van Shrî Krishna's aansporing om de strijd aan te gaan. Shrî Krishna zelf valt geen verwijt te maken van 'onduidelijkheid'. De verwarring ligt bij Arjuna – bij mij dus – en Arjuna zegt dat ook. Tegelijkertijd stelt Arjuna vast dat het stichten van verwarring niet de bedoeling van Shrî Krishna kan zijn, want Shrî Krishna zou juist de verwarring en de twijfel bij Arjuna wegnemen. Arjuna zegt dus dat het er wel op lijkt dat Shrî Krishna verwarring sticht. Dan gaat hij verder en zegt: Als u denkt dat handeling en kennis bedoeld zijn voor verschillende soorten mensen en dus niet gelijktijdig door dezelfde persoon kunnen worden gevolgd, onderwijs mij dan tenminste in één van de twee, nadat u hebt vastgesteld welke van de twee voor 'Arjuna het beste is, omdat die weg overeenkomt met het niveau van zijn

begrip en intelligentie. Onderwijs mij dan in die weg van de twee, kennis of handeling, die mij tot gelukzaligheid voert'.

Als Shrī Krishna had willen zeggen dat kennis niet meer dan een hulpmiddel is om tot handeling over te gaan, waarom zou Arjuna dan vragen naar slechts één van de twee? Shrī Krishna heeft dit echter niet gezegd en evenmin willen zeggen. Shrī Krishna zou Arjuna niet onderwijzen in één van de twee wegen, dus óf handeling óf kennis. Was dat wel het geval dan zou het juist en terecht zijn geweest dat Arjuna vroeg om in één van beide te worden onderwezen.

De gezegende Heer antwoordt als volgt: (zie commentaar op vers 3)

Ondanks de verheven discussie over wijsheid en bevrijding waarmee het tweede hoofdstuk eindigt, blijkt Arjuna nog steeds verward te zijn. In zijn verwarring trekt hij de verkeerde conclusie en hij suggereert dat Shrī Krishna gezegd zou hebben dat het pad van het verstand (*buddhi*) beter zou zijn dan het pad van handeling (*karma*). Het woord 'gruwelijke strijd' is in dit verband ook tendentieus, want voor een krijgsman als Arjuna is het nu eenmaal de taak en functie om met dit soort gruwelijkheden om te gaan en het verstand noch de moed niet te verliezen. Door handeling en (gezond) verstand tegenover elkaar te stellen en te suggereren dat het ene beter zou zijn dan het andere is de verleiding natuurlijk groot om de twee paden met elkaar te gaan vergelijken. Anders geformuleerd zou je kunnen zeggen dat Arjuna Shrī Krishna in de mond probeert te leggen dat theorie boven praktijk zou gaan of: 'woorden gaan boven daden'. Shrī Krishna zal in zijn antwoord duidelijk aangeven dat er twee wegen zijn waarbij het erom gaat beide te combineren en samen te laten vloeien in *yoga*.

Opvallend is dat Arjuna wel zover is dat hij nu belangstellend vraagt naar de weg naar het allerhoogste. Die weg is niets anders dan de weg terug naar 'huis', naar jezelf of naar het Huis van de Vader zoals Jezus het zou formuleren. Het woord voor het 'allerhoogste' dat Arjuna hier gebruikt is *shreyas* wat 'beter' betekent en ook: hoger, uitmuntender. Zelfstandig gebruikt vervalt de vergelijkende trap en krijgt het woord de overtreffende betekenis van 'allerhoogst', meest uitmuntend enz.

De gezegende Heer sprak:

3. Zondeloze, ik heb altijd gezegd dat er in deze wereld twee wegen zijn. Er is de weg van kennis voor wie de *sâmkhyatraditie* volgt en er is de weg van handeling voor wie zich, door *yoga*, innerlijk met zichzelf verbonden weet.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Shrî Krishna zegt: Aan het begin van de schepping heb Ik de mens geschapen en heb ik de Vedische traditie weer tot leven geroepen die erop is gericht hoe je in deze wereld gelukkig en welvarend kunt worden. Daartoe heb ik voor de leden van de drie kasten, voor wie de boodschap van de geschriften is bestemd, een tweevoudig pad aangegeven. Het pad zelf bestaat overigens uit devotie of toewijding. Waarop is dat tweevoudige pad van devotie of toewijding gericht? Enerzijds op kennis, jñâna-yoga, en anderzijds op actie, karma-yoga. Jñâna-yoga is het pad van liefde (devotie) tot kennis. De kennis zelf vormt hier de yoga of de verbindende factor. Dit pad is bestemd voor de sâmkhya's, dat wil zeggen voor diegenen die reeds het precieze verschil kennen tussen het Zelf en het niet-Zelf. Deze sâmkhya's hebben vanaf hun vroege jeugd, toen zij zich nog in de staat van brahmacâri bevonden, afstand van de wereld genomen en hebben hun leven lang de aard van de dingen beschouwd vanuit het standpunt van de Vedische traditie. Deze wereldverzakkers-van-jongsaf-aan behoren tot de hoogste klasse van sannyâsins en staan bekend als Paramahamsa's. Zij verblijven met hun geest altijd bij het Absolute, bij Brahman.*

Het andere pad is het pad van liefde tot handeling, karma-yoga. Hier is handeling de yoga of de verbindende factor voor de mens. Dit pad is geschikt voor yogins die in dit verband ook wel karmins worden genoemd. Zij zijn geneigd om tot actie over te gaan....

... De superioriteit van kennis boven handeling waar Arjuna aan refereert in het eerste vers moet wel juist zijn, omdat die stelling niet wordt weersproken. Bovendien moet het juist zijn dat het pad van kennis alleen bestemd is voor sannyâsins. Arjuna gaf al aan dat de twee paden of wegen bestemd zijn voor verschillende soorten van mensen en dit is kennelijk ook de mening van Shrî Krishna. Arjuna ging ervan uit dat handeling bindt en op grond daarvan had hij besloten om niet tot handelen over te gaan. Arjuna verkeerde in grote innerlijke tweestrijd. In vers 4 geeft Shrî Krishna een rechtstreeks antwoord op dit dilemma.

Samenvattend kunnen we stellen: Omdat liefde tot kennis en liefde tot handeling aan elkaar tegengesteld zijn, is het onmogelijk om beide wegen tegelijkertijd te volgen. Hieruit zou je de conclusie kunnen trekken dat de twee wegen kennelijk op hun eigen wijze, en onafhankelijk van elkaar, tot hetzelfde doel leiden (moksha).

Deze conclusie is echter niet juist. De waarheid is als volgt: Liefde voor handeling leidt slechts indirect tot het uiteindelijke doel. Liefde tot handeling leidt tot liefde voor kennis. Het pad van handeling leidt dus tot het pad van kennis en het pad van kennis

leidt tot het uiteindelijke doel, zonder verdere hulp van buitenaf. Daarom geeft Shri Krishna in vers 4 het volgende antwoord (zie vers 4).

Het commentaar van Shankara is belangwekkend. Hij stelt heel duidelijk dat er eigenlijk maar twee paden zijn: die van kennis en die van handeling en dat beide gebed zijn in toewijding of devotie. Anders gezegd: Voor zover je kunt spreken van een 'pad van devotie' heeft dit pad twee aspecten: kennis en handeling. Shankara geeft vervolgens aan dat bevrijding of *moksha* alleen kan worden bereikt door middel van kennis, *jñāna*. Het Pad van kennis is niets anders dan de uiting van de liefde om het Zelf geheel en al te leren kennen en ermee te versmelten. Het Pad van kennis bestaat in feite uit het brandende verlangen naar bevrijding. Shankara zegt dat dit pad bestemd is voor *sannyāsins* en dat het Pad van handeling bestemd is voor *grihastās* (getrouwde mannen en vrouwen die de verantwoordelijkheid dragen voor een gezin en een familie). Het Pad van handeling leidt tot kennis die vervolgens tot *moksha* leidt. Het Pad van Handeling is dus ondergeschikt aan kennis omdat handeling tot (Zelf)kennis leidt.

Shrī Krishna geeft aan dat beide wegen hun eigen taak en functie hebben. *Sāmkhya* is het kennissysteem waarbij het maken van onderscheid en het vaststellen van nuanceringen centraal staan. *Sāmkhya* leert de mens onderscheid te maken tussen absolute, onveranderlijke en statische waarden enerzijds en relatieve, tijdgebonden en dynamische waarden anderzijds. *Sāmkhya* is een systeem dat de mens begrip en inzicht kan brengen. Je zou het bijna 'gezond verstand' kunnen noemen. De weg van handeling, *karma*, is heel praktisch van aard en heeft hier niet de gebruikelijke betekenis van het uitvoeren van de vele Vedische rituelen en offerceremonies. De tekst zegt dat de weg van handeling toebehoort aan *yogi's*, diegenen die op zoek zijn naar zichzelf en die de verbinding met zichzelf weer trachten te herstellen. Het woord *yoga* heeft in de Bhagavad Gītā vooral de betekenis van 'verbondenheid met God of het Zelf als een methode om verlossing te bereiken'. Die verlossing impliceert in de eerste plaats het vermogen om toe te kijken, getuige te zijn en om vanuit die onthechte staat toch handelend op te treden. *Yoga* heft de polariteit van de tweedimensionale wereld op, waardoor de tegenstelling verdwijnt en geeft ruimte als een nieuwe, extra dimensie om de geest vervolgens mee te voeren in de transcendentale staat van het Nū. De tekst verbindt zowel *sāmkhya* als *karma* met het sanskrietwoord *yoga* dat in dit verband 'methode' betekent maar ook 'verbinding' en daarmee 'weg' of 'pad'. Het gebruik van het woord *yoga* in dit vers is van wezenlijk belang. De *yogi* is de zoeker of de 'reiziger' die de thuisreis heeft aanvaard en die leert om innerlijk met zichzelf verbonden te zijn. Zo scheidt deze zoeker in zijn eigen innerlijk de mogelijkheid om zich los te maken van allerlei gehechtheden en bindingen en toe te kijken, als een getuige. Onder deze toekijkende blik zal die mens langzamerhand zelf ontdekken hoe spanningsvelden oplossen en hoe theorie en praktijk kunnen samensmelten in *yoga*.

4. Je bereikt geen vrijheid van handelen door met handelen te stoppen. Evenmin zul je tot je eigen vervulling komen door zomaar afstand van de wereld te doen.

Shankara zegt in zijn commentaar: ‘Handelen’ verwijst naar het verrichten van handelingen als een offerritueel (yajña) dat gericht is op het oplossen van zonden. Deze handelingen kunnen zijn verricht in een vroeger (vorig) leven of in dit leven. Zulke handelingen zijn gericht op de toename van sattva in het innerlijk van de mens. Een toename van sattva geeft innerlijke helderheid waardoor de geest schoon wordt en gezuiverd. Zulke handelingen leiden tot een toename van begrip en inzicht en daarmee van kennis. Zo neemt de liefde voor kennis steeds meer toe in die mens. In het Mahābharata epos wordt gezegd (Shantiparva, 204-8):

Kennis rijst op in de menselijke geest wanneer zondige handelingen worden opgelost en teniet gedaan. Dan wordt het Zelf als in een heldere spiegel in zichzelf gezien.

Het is onmogelijk om tot niet-handelen te komen (naishkarmya) door niet te handelen. Niet-handelen is de staat waarin men niet meer gebonden wordt door handelingen en dus er vrij van is. Niet gebonden zijn aan handelen rijst op uit liefde tot kennis en behoort tot de aard van het Zelf dat onbewegelijk is. Een mens raakt zijn gebondenheid aan handeling niet kwijt door niet langer te handelen of niet tot actie over te gaan. Het tegendeel is wel juist: door te handelen en door tot actie over te gaan wordt het mogelijk voor een mens om niet langer gebonden te raken aan handeling. Waarom bereikt een mens niet de staat van ongebondenheid door niet te handelen? Het antwoord luidt: Handelen, tot actie overgaan is bij uitstek de manier om er vrij van te komen. Wie een bepaald doel wenst te bereiken zal de juiste weg en de juiste middelen moeten kiezen. Met grote toewijding en plichtsbetrachting je taak en functie vervullen is de manier om niet langer door handelingen gebonden te worden en leidt rechtstreeks tot liefde tot kennis. Dit principe wordt bevestigd door de geschriften (shruti) en ook hier in de Bhagavad Gītā. In de geschriften vinden we bijvoorbeeld de uitspraak uit de Brihadaranyaka Upanishad, 4,4,22:

Brahmanen proberen dit Zelf te kennen door de Veda's te bestuderen alsmede door het uitvoeren van Yajña's, offerrituelen en door gebed.

In Bhagavad Gītā V,6 zegt Shrī Krishna:

O Machtige in de wapens, afstand doen is moeilijk te realiseren zonder Yoga. Maar de waarheidzoeker die gevestigd is in de Yoga van zichZelf, bereikt weldra de werkelijkheid van Brahman.

In V, 11 staat:

Wie door Yoga wijs is geworden maakt zonder enige gehechtheid gebruik van zijn lichaam, geest en verstand en zelfs van zijn zintuigen en zo reinigt hij zichzelf door te handelen.

..... Shrī Krishna zegt dus dat niemand tot volmaaktheid kan komen, dat wil zeggen tot de staat van ongebondenheid aan handelingen, dus tot liefde tot kennis, door alles

af te wijzen en niet langer tot handelen over te gaan, zonder daarvoor over de juiste kennis te beschikken. Hoe komt dat? Shri Krishna beantwoordt die vraag in het volgende vers (vers 5).

Het is van belang dat we niet vergeten dat Arjuna zojuist luid en duidelijk heeft verklaard ‘dat hij met niets en niemand meer te maken wil hebben en dat hijzelf vastbesloten is om deze strijd niet aan te gaan’. Hij weigert zijn eigen bloedverwanten over de kling te jagen. Tegen de achtergrond van deze opmerking – en crisis – zegt Shri Krishna dat het volstrekt zinloos is er het bijltje bij neer te gooien en dan te denken dat je daarmee verlost zult worden van je ‘problemen’. Niet dus. Voor ‘vrijheid van handelen’ wordt het woord *naishkarmyam* gebruikt. Dit woord verwijst naar een staat waarbij iedere vorm van doenerigheid en ieder idee van ‘ik doe dit of dat’ verdwenen is, omdat het ‘ik’ gevoel niet langer als parasiet aanwezig is. De levenssappen worden niet langer weggezogen door een parasiterend ego. Wat dan overblijft is de mens zelf die zich slechts dienend kan opstellen. Hier ligt de ware betekenis van dienend leiderschap: *Uw wil geschiede*. De wereld van *naishkarmyam* verwijst naar een transcendente staat en werkelijkheid waar de mens zich gevestigd weet in zijn eigen onbegrensdeheid en niet langer beperkt wordt door persoonlijke wensen, verlangens en daarmee ook door angsten en remmingen. Wie bij de pakken gaat neerzitten, bereikt helemaal niets. Nog erger: die mens verankert zichzelf in zijn eigen onvermogen en komt niet bij zijn eigen kracht. Dit is tevens het grote risico van de moderne verzorgingsstaat, waar tekortkomingen en ongemakken gemakkelijk en langs legitieme weg degenereren tot ongeschiktheid, onkunde en onvermogen.

Wat Shri Krishna bedoelt te zeggen is: Steek je handen uit de mouwen en ga aan de slag. Treur niet om wat onvermijdelijk is en gebruik je intelligentie en je geweten om het onvermijdelijke te transformeren naar datgene wat menselijk is en menswaardig. Dat is je taak en functie in dit leven. Dat is waarom de Schepper je ooit tot bestaan heeft gebracht. Navelstarend zitten aan de voeten van de meester biedt geen enkele oplossing en is niet conform de aloude traditie van redelijkheid en billijkheid. Arjuna had zijn boog neergelegd en was in een toestand van berusting en ‘niet-actie’ verzeild geraakt. Maar zijn geest was verre van inactief. Zijn geest was geheel verward en onrustig. Stoppen met fysiek handelen geeft geen enkele garantie op innerlijke rust en tevredenheid. In feite gaat het er om zowel geest als lichaam tot rust te brengen om vervolgens te ontdekken dat het mogelijk is om vanuit een stille geest fysiek actief te zijn. Valse sentimenten maken dat je wegloopt voor je eigen taak en functie en de ‘schuld’ altijd bij anderen legt. Arjuna’s geest was hoogst onrustig en daarmee was de weg naar innerlijke tevredenheid en heelheid geheel geblokkeerd.

5. Niemand kan ooit, zelfs niet voor een ogenblik, geheel inactief zijn; de guna's zullen hem vanzelf dwingen tot actie of hij wil of niet.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Er zijn drie vormen van energie of 'guna's': sattva, rajas en tamas.*

'Niemand' betekent letterlijk 'iemand die niet over de noodzakelijke kennis beschikt', dat wil zeggen die het Zelf niet kent. Van een wijs mens wordt gezegd dat die niet in beroering wordt gebracht door de guna's. In vers 3 werd al het onderscheid gemaakt tussen diegenen die als Kenners-van-het-Zelf kunnen worden beschouwd (Sâmkhya's) en de Yogins die nog gebonden zijn aan handeling. Karma-yoga, het met zorg en toewijding vervullen van je taak en plicht, is weggelegd voor diegenen die nog in onwetendheid verkeren, en niet voor diegene die wijsheid heeft bereikt. Karma-yoga, het pad van handeling, is niet van toepassing op de wijze mens die niet langer door de wisseling van de guna's in verwarring wordt gebracht. De wijze mens verandert niet meer en daarom heeft Karma-yoga geen vat op die mens. Het commentaar op Hoofdstuk II,21 gaat hier verder op in. Wie dus nog geen Kenner van het Zelf is, mag zijn taak en functie niet veronachtzamen. Daarom zegt Shrî Krishna in het volgende vers (vers 6):

Shrî Krishna brengt Arjuna een onontkoombaar feit in herinnering dat de Griekse filosoof Zeno kort en bondig formuleerde als *panta rhei*: alles stroomt. De hele schepping is één groot gebeuren, één wordingsproces dat uit het éne Zijn oprijst. Actie rijst op uit in-actie; de hele schepping is altijd in actie. In de vedânta filosofie wordt deze massa-in-beweging beschouwd als een spel van de *guna's*. De *guna's* zijn drie kwaliteiten of elementen die in iedere beweging liggen opgesloten: 1. creatief, 2. voedend en onderhoudend en 3. oplossend. In de elektriciteitsleer kent men deze krachten als actief, passief en neutraliserend. Zij zijn altijd aanwezig en wentelen om elkaar heen als in een dans, onophoudelijk. Het proces van evolutie gaat altijd door. Niemand kan ooit geheel inactief zijn: het is de natuur zelf die ons tot actie dwingt, al is het maar de hartslag, de spijsvertering of de ademhaling. Maar deze schepping is uiteindelijk niets anders dan een verbeelding van een absolute en onveranderlijke, bewegingloze werkelijkheid die geheel transcendent is en dus voorbij alles: *naishkarmyam*. Alleen in die absolute werkelijkheid is sprake van absolute stilte. Die staat wordt niet bereikt door zich te onthouden van handeling. Je kunt je taak en functie binnen deze schepping niet ontlopen. Er is geen nooduitgang en geen achterdeur waardoor je weg kunt glippen. Het leven moet geleefd worden! De enige oplossing is de werkelijkheid van de illusie van beweging te doorgronden.

6. Wie ergens gaat zitten en de ledematen weet te beteugelen maar aan allerlei zintuiglijke dingen blijft denken, houdt zichzelf voor de gek. Dat gedrag noemt men gewoon hypocriet.

Shankara zegt in zijn commentaar:

- *Ledematen: de handen, enz.*

- *Zichzelf voor de gek houden: deze mens is innerlijk misleid en wordt daarom hypocriet genoemd. Hij handelt onjuist en verkeerd en zondigt dus.*

Shrī Krishna neemt geen blad voor de mond en wijst Arjuna onomwonden op de hypocrisie van zijn weigering zijn taak en functie te vervullen. Hypocrisie is een vorm van egoïsme: je zegt het ene en doet het andere. Zo schep je een geheel eigen, persoonlijke, geheime en vooral privé-wereld voor jezelf. Niemand is welkom in die wereld tenzij bij hoge uitzondering en op allerlei randvoorwaarden. Dat is hypocriet en zonde van je tijd en energie. De menselijke dimensie is kosmisch, universeel en dynamisch en niet de benepen staat van geestelijk en lichamelijk onvermogen. De mens wordt geacht zijn talenten te gebruiken en te ontwikkelen. Voor een *kshatriya* houdt dat in dat hij altijd opkomt voor wat recht en redelijk is.

De hypocriete mens wordt in de tekst *mithyâcâra* genoemd: vals-speler. Die mens doet niet wat hij zegt. Weigeren om handelend op te treden in deze wereld door het bijltje erbij neer te gooien en op de grond te gaan zitten, terwijl de geest alle kanten uitgaat en hoogst onrustig is, is doodzonde van je tijd en energie. Dit is de basis van de leugen. Hij zegt niets te doen, maar in zijn geest is hij buitengewoon 'doenerig'. Het antwoord op dit 'probleem' is dat het er eerst om gaat te leren tot een innerlijke vrede en stilte te komen, om vervolgens van daaruit te handelen als dat nodig is. Wie dit principe weet te verwerklijken is werkelijk heel bijzonder.

7. Wie echter met zijn geest de zintuigen weet te beheersen en wie desondanks handelend optreedt in deze zintuiglijke wereld zonder zich erdoor te laten meeslepen, die mens, O Arjuna, is werkelijk bijzonder.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Een onwetende die weet hoe hij moet handelen en die als ambachtsman zijn handen gebruikt of zijn hoofd, of zijn tong of iets anders en die zijn geest weet in te tomen en zich geen zorgen maakt over succes of falen is veel prijzenswaardiger dan degene die alleen maar hypocriet bezig is.*

Wie een 'binnenvetter' wordt, wordt innerlijk alleen maar dikker en raakt tenslotte innerlijk geheel geconstipeerd met alle gevolgen van dien. De innerlijke, mentale energie vindt geen uitweg en heeft een verwoestende uitwerking op het hele innerlijk van de mens. Die mens is werkelijk rijp voor een therapie. Het onder beheersing brengen van de geest is de eerste en belangrijkste voorwaarde om de boodschap van de Gîtâ toe te passen. Het is een aloude en vooral goede gewoonte om deze zelfbeheersing te leren opbrengen. Alle grote filosofische en religieuze tradities van de mensheid zijn op de verwezenlijking van deze zelfbeheersing, *sâdhana*, gericht. Zij brengen de vergeetachtige en onwetende mens steeds in herinnering dat dienend leiderschap in overgave aan een transcendentale werkelijkheid de weg is die tot verlossing en bevrijding leidt.

Persoonlijke ambitie en hebzucht leiden onherroepelijk tot misère en ellende en tot innerlijke versnippering door een dubbele moraal en dubbelhartigheid. De mens is en blijft een universeel en kosmisch wezen dat geschapen is naar Gods beeld en gelijkenis. Dezelfde emotie die bij persoonlijke ambitie om de hoek komt kijken, kan aangewend worden om een hoger doel te dienen. Dat inzien, heeft ook te maken met naar binnen kijken, jezelf leren kennen.

8. Laat je handelen een voorbeeld van beheersing zijn! Een beheerste handeling is veel beter dan niets doen. Bedenk dat alleen al voor het in stand houden van het lichaam actie nodig is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Een beheerste handeling vormt onderdeel van plichtsbetrachting en is dus een handeling die je moet verrichten, omdat zij tot je taak of functie behoort terwijl zij niet in specifieke zin omschreven staat in de geschriften. Vanuit het oogpunt van effectiviteit is handelen een stuk beter dan niets-doen. Niets doen leidt in ieder geval niet tot een succesvolle levensloop. Het onderscheid tussen handelen en niet handelen is hetzelfde als tussen 'doen' en 'niets doen' en we weten uit ervaring hoe verschillend die twee zijn. Het is een grote misvatting te denken dat handelen als zodanig tot gebondenheid zou leiden en dat we daarom maar beter 'niets kunnen doen'. In vers 9 gaat Shri Krishna in op deze vraag.*

Het kernwoord in dit vers is *niyata karma*. Dit woord wordt veelal vertaald met 'plicht' of 'voorgeschreven handeling' en met 'datgene wat onvermijdelijk is' en daarom gedaan móet worden. Zo vertaald krijgt dit begrip iets sterk dwangmatig mee en voelt de lezer zich onmiddellijk 'voor het blok gesteld'. Dat zal slechts weinigen enthousiast maken. Het dwangmatige levert zombie-achtige spookfiguren op en het onvermijdelijke levert fatalistische navelstaarders. Dit kan niet de bedoeling zijn. De werkelijke betekenis van dit woord laat zich echter moeilijk in de dynamische en actieve cultuur van de westerse beschaving vertalen. De basis is dat men allereerst doordrongen raakt van de alomtegenwoordigheid van God zelf en van Zijn Geest en Wil. Het gevolg van dit inzicht is een natuurlijke en vanzelfsprekende overgave aan die Geest en Wil zonder daarin slaafs te worden. De overgave is juist de uiting van de persoonlijke levensvervulling. Handelen in wat op jouw pad komt, wat in jouw leven zich voordoet. Ieder mens zal op een persoonlijke en geheel eigen wijze overgave verwerkelijken en tonen.

Deze overgave staat echter geheel haaks op de westerse cultuur van individualisme. In het westen is de individualiteit van de mens een heilige koe geworden. Individualiteit betekent in zijn uiterste consequentie dat er een gebied in het innerlijk is dat geheel afgeschermd is, privé-bezit en dus geheim. De boodschap van de Gītā richt zich vooral en bovenal tegen deze vorm van ultieme afgescheidenheid en persoonlijk isolement. Dat isolement maakt dat niets kan stromen en er uiteindelijk geen communicatie is. Zo raakt de mens geheel ondervoed en uitgeput en is hij zelf de oorzaak van zijn eigen staat van onvermogen en onwetendheid. God heeft daar niets mee te maken. Het is een eigen keuze die ooit – meestal vele levens terug - heel bewust werd gedaan. De gevolgen van die keuze zijn dan onafwendbaar, totdat de mens besluit wakker te worden en het hele zaakje terug te draaien en te transformeren naar zijn oorspronkelijke staat van heelheid, harmonie en vanzelfsprekendheid.

9. Deze wereld is gebonden aan handelen. Alleen een handeling die als offer wordt verricht, bindt niet. Daarom, O Zoon van Kuntî, handel steeds vanuit vrijheid zonder aan je handelingen gebonden te zijn, alsof je een offer brengt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met 'offer' wordt hier de Heer zelf bedoeld, Ishvara. In Taittirîya samhitâ 1,7,4 wordt gezegd 'dat Yajña, offer, in feite Vishnu zelf is.*

Deze wereld: Heeft hier de betekenis van die mensen die hun taak en functie in de wereld moeten vervullen en die dat ook daadwerkelijk doen. De wereld wordt echter niet door handelingen gebonden die voor en vanwege de Heer worden verricht. Verricht dus handelingen zonder eraan te hechten.

Dit vers doet sterk denken aan de openingsverzen van de Îsha Upanishad:

Alles wat leeft is vol van de Heer. Eis niets op. Geniet van Zijn bezit doch begeer het niet. Hoop vervolgens honderd jaar te leven en je plicht te doen. Er is geen andere weg die kan voorkomen dat je gebonden raakt aan je eigen handelingen, gehecht als je bent aan je menselijke bestaan.

Wie het Zelf verloochent en hypocriet is, keert terug tot een goddeloos bestaan, blind en gehuld in duisternis.

Het belang van dit vers is dat Shrî Krishna hier een geheel nieuwe definitie geeft van het begrip 'offer'. In de Vedische traditie wordt 'offer' vrijwel altijd in formele zin uitgelegd: een rituele handeling of ceremonie als offer. Het vuuroffer neemt hier een belangrijke plaats in samen met de teksten die daarbij worden uitgesproken.

Nu geeft Shrî Krishna aan dat alle handelingen, dus alle doen en laten, van een mens als een vorm van offer dienen te worden beschouwd. Die visie maakt het mogelijk dat het hele leven van een mens als een offer wordt. Dit is de basis van dienstbaarheid en van een geest of houding van offervaardigheid. Die geest staat tegenover de hebzucht en het egoïsme van waaruit we meestal functioneren. Shankara gaat in zijn commentaar nog verder en zegt dat offer, *yajña*, de Heer, *Îshvara*, zelf is. Dit betekent dus dat wie leert zijn taak en plicht te doen als vorm van dienstbaarheid en plichtsbetrachting rechtstreeks met de Heer in aanraking komt. Zo wordt handeling het voorportaal voor de opperste (Zelf)kennis. Shankara haalt een vers aan uit de Taittirîya samhitâ om zijn opmerking te onderbouwen.

Wat er gebeurt in een ware geest van offervaardigheid is dat de mens van binnen zo ontvankelijk en open is dat hij alle persoonlijke ambities kan loslaten en eenvoudigweg kan toekijken op een situatie zonder zich door eigen wensen en verlangens te laten meeslepen. Deze mens bevindt zich in een transcendente staat als getuige. Deze staat zal nog van intensiteit kunnen verschillen en het hangt van de mate van oprechte inspanning af in hoeverre deze staat helemaal zuiver wordt en

zich tot kosmisch bewustzijn ontwikkelt. Als de aandacht naar binnen is gekeerd, zoals in meditatie, bereikt de mens uiteindelijk de staat van *samâdhi*. Door de aandacht helemaal terug te nemen naar deze hoge uitkijkpost in de geest of in het innerlijk worden alle persoonlijke wensen en verlangens opgelost. Dit proces van oplossing van het persoonlijke en individuele in het kosmische en universele wordt vergeleken met het verbranden van boterolie (*ghee*) in het offervuur. In de Christelijke traditie wordt dit proces vergeleken met het brengen van licht in duisternis. Dat wil zeggen de duisternis (onwetendheid) lost op wanneer het licht daagt.

10. Prajâpati heeft in het begin de mensheid geschapen samen met het offer. Daarbij zei hij: “door offer zullen jullie gedijen, door offervaardigheid zullen jullie wensen in vervulling gaan”.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De mensheid: Prajâpati richtte zich op de mensheid als verdeeld in drie kasten.*

In het begin: Bij het begin van de schepping

Wensen in vervulling gaan: letterlijk: de koe van overvloed. Zij doet wensen in vervulling gaan. Hoe kunnen wensen in vervulling gaan door offervaardigheid?

Dit vers houdt ons voor dat offervaardigheid aan de basis staat van het menselijke bestaan. Egoïsme, hebzucht en persoonlijke ambitie blokkeren iedere ontwikkeling en brengen stagnatie. Stagnatie geeft een eindeloze reeks van problemen in een dynamische omgeving. De hele schepping is één groot dynamisch gebeuren. De kunst is dus om ‘met de stroom van de schepping mee te gaan’ om zo de bedoeling van de Schepper te verwerkelijken. Dit is de basis van offervaardigheid. Het lagere moet nu eenmaal wijken voor het hogere. Dat is het offer. Alleen door offervaardigheid zullen wensen in vervulling gaan juist ook omdat de geest van offervaardigheid vanzelf zal voorkomen dat onze wensen egoïstisch worden en daarmee afgescheiden en benepen.

Het volgende vers geeft nog een extra dimensie aan de offervaardigheid door erop te wijzen dat de mens door offervaardigheid de goden voedt en dat de goden op hun beurt de mensen zullen voeden en bijstaan. Offervaardigheid betreft dus de hele kosmos die aldus gevoed wordt.

11. Voedt de goden door offer, dan zullen de goden jullie voeden! Door deze wederkerigheid zullen jullie het hoogste welzijn bereiken.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Dit vers zegt dat wie offert, de goden, zoals Indra, voedt en dat de goden op hun beurt de mensen zullen voeden, bijvoorbeeld met regen enz.*

Het hoogste welzijn: Dit is het, stap voor stap, verwerven van Zelfkennis (Kennis van Brahman) maar het kan ook 'de hemel' (svarga) betekenen.

Het principe van wederkerigheid en van de noodzakelijke interactie tussen de godenwereld en de mensenwereld wordt in dit vers benadrukt. Het ceremoniële maal dat Jezus Christus dikwijls had met zijn discipelen en zijn volgelingen is eveneens een rechtstreekse uitdrukking van dit principe van wederkerigheid en van interactie. Het is steeds weer opmerkelijk hoe kort de herinnering van de mens in dit tijdperk is en hoe dit principe door bijna iedere generatie opnieuw moet worden 'ontdekt' in plaats dat deze kennis als een levend principe van generatie op generatie wordt doorgegeven. De wederkerigheid en interactie tussen generaties is in onze tijd tot een minimum teruggebracht. Zo wordt iedereen aan zijn eigen lot overgelaten. In zijn rauwe botheid betekent dit 'dat iedereen kan barsten'. In die boodschap of wens valt weinig van het universele en kosmische terug te vinden en evenmin iets van enige offervaardigheid of dienstbaarheid. Geen wonder dat pijn en ellende de mensen deelachtig worden. God heeft daar niets mee te maken. Het kenmerk van 'iedereen kan barsten' is juist dat zo'n uitspraak volstrekt goddeloos is.

We weten allemaal dat als we bij iemand iets willen bereiken, we hem of haar gunstig zullen moeten stemmen. Er is een Frans spreekwoord dat luidt: *les petits cadeaux entretiennent l'amitié* (kleine cadeautjes onderhouden de vriendschap). Is het verwonderlijk dat hetzelfde principe ook geldt voor onze verhouding of vriendschap met de goden? Door onze offervaardigheid zullen de goden op hun beurt graag bereid zijn ons terwille te zijn en onze (realistische) wensen in vervulling laten gaan.

"Word een smakelijk hapje voor het goddelijke", zei een leraar eens tegen een leerling. Hij zinspeelt hiermee op een onderliggend principe dat in het universum "alles voedsel is voor alles." Anders gezegd, wij voeden ons met levensvormen in de voedselketen onder ons, terwijl hogere entiteiten zich met ons voeden. Het gaat hier niet om een vorm van spiritueel kannibalisme; het is een beschrijving van het proces van spirituele *sādhana* (spiritueel werk): je werkt aan jezelf om uiteindelijk tot de verwerkelijking van wat je bent te komen: goddelijk en onsterfelijk. Dit wordt zelfrealisatie genoemd. Je zuivert jezelf, je leven en stelt je open voor het werk van God. Je wordt gevuld met een innerlijke (uit)straling als een levenssap, als een aroma dat aantrekkelijk is. En dat blijft niet onopgemerkt! Mensen merken dat,

komen erop af en koesteren zich in de uitstraling van deze mensen. Sommigen zien een schitterende aura. Vooral kinderen merken het. Deze uitstraling gaat voorbij aan fysieke schoonheid, want ook bij mensen die niet naar de maatstaven van de reclamemakers “mooi” zijn of misschien wel gehandicapt, kan er dat speciale “iets” zijn dat mensen aantrekt. De attractie van de uitstraling is ook dat zij voedend is en daar komen mensen maar al te graag op af. In spirituele zin wordt er immers heel veel honger geleden en dan is voeding welkom. Van de beroemde wijze *Ashtavakra* wordt gezegd dat hij helemaal gebocheld was. Naar hem is de *Ashtavakra Gita* genoemd die een verhandeling is over de ‘thuisreis’.

Op dezelfde manier worden het goddelijke in ons en wezens van een meer fijnstoffelijke substantie aangetrokken tot innerlijke rijkdom. Het goddelijke in ons wordt gevoed met de uitstraling van God’s schepping. Het bijbelse scheppingsverhaal zegt dan ook in boek Genesis: *en God zag dat het goed was*. Hij schept en laat zich ook weer voeden door Zijn schepping. Hij laat zich voeden met het voedsel dat de schepping voortbrengt. Zo is ons bidden voedsel voor goden en daarmee is de cirkel rond. Wanneer wij bidden, voeden wij ons met het goddelijke. De ziel wordt net zo gevoed als het lichaam, maar niet met de grove substantie. De ziel eet en voedt zich met de liefde, waarmee het voedsel is bereid en de sfeer waarin het voedsel wordt opgediend, namelijk de indrukken van de omgeving. Wanneer deze zuiver en overvloedig zijn, wordt de ziel gesterkt; wanneer zij duister en grimmig zijn, zullen ze de ziel vergiftigen of mat maken, of zij zullen een bepaalde transformatie nodig hebben, zodat de ziel ze kan gebruiken.

12. De goden worden gevoed door offers. Zij kunnen jullie alle vormen van vreugde en genot schenken die jullie wensen. Wie van alle goede, Godgegeven, gaven geniet zonder iets ervoor terug te geven, is in feite een dief.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Omdat de goden gevoed worden zijn zij blij en goedgezind. Daarom zullen zij de mens alle mogelijke vormen van genot schenken inclusief vrouwen, rijkdom, kinderen enz. Maar wat door de goden is gegeven zonder iets aan de goden terug te geven, wie dus in feite uitsluitend uit is op de eigen behoeftenbevrediging is een dief. Hij steelt en rooft immers wat aan God toebehoort.*

De hele menselijke samenleving wordt gevoed en beschermd vanuit de wereld van de goden. Dit is, zelfs heden ten dage, welbekend want zodra er sprake is van (natuur)rampen lopen de kerken vol en gaan we weer bidden. We weten allemaal heel goed dat alles voortkomt uit moeder Aarde en dat Moeder Natuur alles voor ons geregeld heeft. Gelukkig wint het milieu-besef steeds meer terrein en is er inmiddels sprake van een bereidheid om de uitputting van onze natuurlijke hulpbronnen tegen te gaan en onze economische organisatie aan te passen. Het is een langzaam proces. Wat minder bekend is, is dat de goden gevoed worden door offers. Worden zij niet gevoed, dan kunnen zij ons ook niet voeden. Zo is er door de hele schepping heen sprake van wederkerigheid, van onderlinge verbondenheid, over en weer.

Het kenmerk van een dief is dat hij parasiteert op de rijkdom en welstand van anderen zonder bereid te zijn zelf productief bezig te zijn. Niet zelden is voor een 'goede kraak' een hoge mate van kennis en intelligentie nodig. Die kennis en intelligentie worden echter niet productief aangewend en de gemeenschap krijgt er niets voor terug. Uiteindelijk wacht de rechtszaal en het vonnis van de strafrechter.

Als we ons als een dief in de nacht opstellen ten opzichte van de goden en weigeren de goden te voeden en iets terug te geven of terug 'te doen' zullen we steeds verder wegzinken in ons stoffelijke, materiële bestaan. Het leven wordt dan heel concreet en heel hard. Een samenleving van dieven kan nimmer werkelijk gelukkig zijn, omdat ze geen levensdoel kent. Zo'n samenleving is slechts uit op zintuiglijk genot en op een volstrekt hedonistische levensstijl. Alle primaire levensbehoeften komen voort uit de aarde. Wie niet voor de aarde zorgt zal vinden dat de productie terugloopt en honger wordt zijn deel. Shri Krishna spoort ons aan een houding van offervaardigheid en dienstbaarheid te cultiveren. Alleen dat zal ons beschermen tegen het naderend onheil van een catastrofe zoals de strijd op het slagveld van Kurukshetra.

Wie vanuit een houding van offervaardigheid functioneert en bereid is zijn taak en functie in dit leven te vervullen, vindt goddelijke bescherming en de zegen van de goden op zijn of haar weg. Wensen en verlangens worden vervuld en geluk en tevredenheid worden ons deel. De Schepper heeft de mens geschapen met dit vermogen om dienstbaar te zijn. Niets is voor een mens onmogelijk als hij de goede gewoonte opbrengt om zich te voegen naar de regels en wetten van het universum zonder te hechten aan de vruchten van zijn handelen, maar er wel van te genieten zolang zij gegeven worden.

13. Goede mensen gebruiken wat van het offer is overgebleven en zo worden zij bevrijd van alle kwaad. Maar wie slechts leeft om zijn eigen lusten te bevredigen krijgt zijn eigen ellende als deel.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Diegenen die eerst offeren aan de goden en vervolgens wat overblijft zelf nuttigen, eten van onsterfelijkheid maar diegenen die in hun hebzucht alleen maar voor zichzelf eten klaarmaken, zonder het te offeren, voeden zich met zonde en zijn zondaars.*

Dit vers zegt zoveel als 'buigen of barsten'. Het buigen is het stukje overgave dat maakt dat je eerst de goden eer betuigt, voedt en vriendelijk stemt alvorens welke actie dan ook te ondernemen, zoals eten. Wie de goden of God gemakshalve maar vergeet, leeft letterlijk in de goddeloze wereld van lustbevrediging en hedonisme. Iedere actie roept nu eenmaal een reactie op. Goede handelingen roepen goede reacties op en minder goede handelingen roepen minder goede reacties op. Neutrale acties (handelingen die voortkomen uit overgave aan de Wil van God) roepen neutrale reacties op.

Anders gezegd, uit de staat van *yoga* rijzen neutrale handelingen op omdat zij niet langer voortkomen uit een persoonlijk verlangen of een persoonlijke wens. De reacties of gevolgen ervan zijn dan eveneens neutraal, dat wil zeggen zij zullen die mens niet binden noch hechten. Deze staat is voorbehouden aan wat Gurdjieff noemt de 'binnenste cirkel' van de mensheid. In de Vedische traditie wordt deze staat *asamsakti* genoemd: geheel ongebonden en vrij. De mens zelf is altijd vrij, want dat is zijn ware aard. Het Zelf is de getuige, de toekijker en evenmin als een getuige wordt gebonden aan datgene waarvan hij of zij getuige is, evenzo hoeft een mens niet gebonden te zijn aan datgene waarmee hij of zij geconfronteerd wordt in de gemanifesteerde wereld.

Offer en offervaardigheid zijn een prachtig instrument om een mens van zijn gewone *wakende* staat te brengen naar de transcendente staat waarin de objectieve wereld van namen en vormen als het ware wegvalt in een eindeloze oceaan; om vandaar verder te gaan naar het punt waar de kosmos tot bestaan komt en vandaar tot het God-bewustzijn zelf, de uiteindelijke staat van totale *yoga*. Iedere vorm van vasthouden en gehechtheid zal deze evolutie tot stilstand brengen en dan loopt de mens vast en komt hij niet meer verder, totdat hij besluit om los te laten en door te gaan. Het vasthouden is een vorm van weigering om te offeren en een vorm van zelfbevrediging. Dan wordt stilstand achteruitgang en dat voelt altijd ellendig aan. Dit is zonde, doodzonde van je tijd en inspanning.

Wat in meditatie als voeding en lofprijzing aan de kosmos en aan de goden wordt geofferd heeft een vrucht als resultaat. Die vrucht is 'wat van het offer overblijft'.

Daarmee kun je naar huis gaan om die vrucht met je huisgenoten te delen en ervan te genieten. In termen van bidden of mediteren is die vrucht tevredenheid en een innerlijke blijdschap die heel simpel en eenvoudig is. In die staat van innerlijke eenvoud zijn dingen niet langer krom maar recht. De mens wordt langzamerhand rechtschapen en zo wordt hij bevrijd van alle kwaad. Het woord voor 'kwaad' dat gebruikt wordt is *kilbisha*. Dit woord betekent niet alleen 'kwaad' maar ook: belediging, zonde, schuld en ziekte. Offervaardigheid verlost een mens van deze 'kwaden' en voert een mens naar opvolgende staten van transcendentie. Dit is de 'overkant' waar Jezus zich zo dikwijls terugtrok als hij in een bootje⁴ over de zee (transcendent bewustzijn) voer naar de een-zaamheid om er te bidden en te mediteren. Hij trok zich terug in deze een-zaamheid binnenin zichzelf waar hij samen één was met God (de Vader).

⁴ de *mantra* van mantrameditatie

14. Alle schepselen leven dankzij voedsel. Voedsel ontstaat door regen. Regen komt van offer. Offer is een vorm van handeling.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Alle schepselen komen voort uit voedsel, dat is duidelijk. Voedsel wordt omgezet in bloed en in zaad. Regen komt voort uit offer...*

Wat Shrî Krishna in dit vers wil aangeven is dat er een duidelijke relatie bestaat tussen schepsel, voedsel, regen, (offer)handeling. Uit voedsel komen levende wezens voort. Dit is welbekend. Zij worden bovendien in leven gehouden door voedsel en keren weer terug als voedsel voor andere wezens. Dit is de 'voedsel-sluier'. Dat voedsel uit regen voortkomt is ook welbekend. Droogte en hongersnood gaan hand in hand. Dat regen voortspruit uit offer is echter minder of in het geheel niet bekend. Bovendien geeft de tekst aan dat 'offer' in dit verband begrepen moet worden als iedere handeling die in een geest van offervaardigheid of dienstbaarheid wordt verricht. Wanneer offervaardigheid en dienstbaarheid (ook jegens het milieu!) dominant zijn, zullen welvaart en voorspoed overheersen. Voedsel in overvloed, mensen lijden geen honger.

Niet voor niets beschouwen onze voorouders de elementen als goddelijke krachten die gunstig gestemd kunnen worden. Hetzelfde resultaat kan men natuurlijk bereiken door je rechtstreeks tot God zelf te wenden, maar in een goddeloze maatschappij waar Gods werkelijkheid één ding is en de sociaal-economische werkelijkheid iets héél anders, valt er helemaal niets te herleiden. Dan zal de geest van offervaardigheid langzamerhand wegebben en zullen hongersnood en wateroverlast regelmatig met elkaar stuivertje wisselen. Het feit dat we thans in een goddeloze wereld leven is mede het gevolg van de scheiding van kerk en staat die nog steeds als heilige koe wordt beschouwd door het merendeel van onze politici. Hoe kortzichtig is de politiek! Regen en droogte zijn de lakmoestest bij uitstek om ons beschavingsniveau af te lezen. Hoe groter de hebzucht, hoe groter de droogte. Hoe groter de innerlijke onrust, hoe groter de wateroverlast. Regen is een product van offervaardigheid. Offervaardigheid is de praktische uitwerking van liefde. Hebzucht is liefdeloos. Gewetenloosheid ook.

15. Weet dat handeling haar oorsprong vindt in Brahman, het Zelf, de onvergankelijke Bron van alles. Daarom rijst ieder offer altijd op vanuit het altijd aanwezige en alles doordringende Zelf.

Dat iedere handeling uiteindelijk is terug te voeren op datgene dat de hele schepping draagt en schraagt zal geen weldenkend mens ontkennen. Dat dit betekent dat de mens daarom slechts uitvoerder is van de Wil van God, wordt door zeer weinigen aanvaard. Hier ligt dus het scherp van de snede. De snede is de vrijheid van het menselijke individu. God schiep de mens als vrij wezen. Maar de menselijke vrijheid bestaat slechts hieruit dat hij die vrijheid leert op te geven, te offeren om zich tenslotte uit vrije wil over te geven aan de Wil van God. Die Wil houdt in ieder geval in dat de mens zich houdt aan en leeft volgens de regels en wetten van het universum. Die regels zijn altijd gericht op het bewaren van een kosmisch evenwicht en op het bewaren van de harmonie van het geheel. Tevredenheid en innerlijke blijdschap vormen de basis van dit systeem. Waar onwetendheid en domheid dominant zijn geworden, valt er voor de kosmische mens weinig anders te doen dan de beschutting van een mini-klimaat op te zoeken midden in de winterkoude van een harde en liefdeloze wereld. Dit is de situatie van het huidige tijdperk, dat te vergelijken valt met een kosmische wintertijd.

16. Wie de cirkelvormige beweging van deze schepping niet onderhoudt, O Pārtha, die mens leidt een kwaadaardig, genotzuchtig en vruchteloos bestaan.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie een taak in de schepping heeft te volbrengen, maar die in plaats daarvan zich vermeit in allerlei vormen van lichamelijk genot, volgt het pad niet dat voor hem door de Heer (Īshvara) is uitgezet. Die mens leidt een nutteloos leven.*

Dit vers maakt duidelijk dat zolang een mens in onwetendheid leeft, hij noodgedwongen een actief leven moet leiden en dingen moet 'doen'. In vers 8 werd al gezegd dat een mens die het Zelf niet kent moet blijven handelen in deze wereld, totdat hij voldoende gekwalificeerd is om liefde tot kennis te koesteren. Door vanuit een houding van toewijding en overgave te handelen zal hij langzamerhand voldoende Zelfkennis verwerven.....

De cirkelvormige beweging van de schepping is deze voedselcyclus die zichzelf in stand houdt zolang de mens bereid is tot offervaardigheid en dienstbaarheid. Wie uit die cirkel stapt en slechts uit is op de bevrediging van zijn eigen genotzucht leidt een vruchteloos bestaan. Die mens verbrast zijn leven als een 'verloren zoon'. Zintuiglijk genot trekt die mens steeds verder de grofheid van het concrete in, waar iedere subtiliteit en finesse zoek zijn. De werkelijkheid is rauw en hard en het vluchtgedrag van de mensen wordt steeds groter. De mensen vluchten weg in een droom of illusie van geluk en nemen genoeg met ieder flinterdun laagje bladgoud die de ellende bedekt met glitter en glamour. Deze virtuele werkelijkheid is niet voedend en letterlijk vruchteloos. Deze vicieuze cirkel wordt de zee van *samsāra* genoemd en is het resultaat van een bijna eindeloze reeks van geboren worden en doodgaan.

Het kwaadaardige aspect van deze kwalijke (vicieuze) cyclus is dat deze vorm van zelfbevrediging en genotzucht de mens wegleidt uit zijn eigen natuur. Zijn ware natuur wordt geheel verdoezeld. Door de verbinding met zijn eigen natuurlijke bron te verbreken, krijgt de mens zijn eigen rekeningen te betalen, zoals de verloren zoon dat ook moest doen. Dan raakt hij langzamerhand aan lager wal en gaat zijn eigen ondergang tegemoet. Hij zet zelfs zijn mens-zijn op het spel en loopt een groot risico te vervallen tot een dierlijk of zelfs vegeterend bestaan.

17. Wie alleen in het Zelf de vreugde zoekt en met niets minder dan het Zelf genoeg neemt en het daarbij laat, heeft geen verplichtingen meer.

Shankara zegt in zijn commentaar: *'Wie alleen in het Zelf de vreugde zoekt': bedoeld wordt de sannyâsin of de sâmkhya die zich helemaal heeft toegelegd op de kennis van het Zelf. Zijn hart gaat uit naar het Zelf en hij kent geen hunkering meer voor enig wereldlijk object. Hij is alleen tevreden met het Zelf en geeft niet langer om allerlei soorten voedsel. Hij is alleen op zijn gemak in het Zelf. Alle anderen worden op hun gemak gesteld wanneer zij allerlei verschillende dingen verwerven. De sannyâsin schenkt hier geen aandacht aan, want zijn tevredenheid ligt bij het Zelf en bij niets anders. Hij koestert geen andere wens. Iemand die deze staat van ongebondenheid heeft bereikt, hoeft niet langer in actie te komen, noch te handelen. Er valt voor hem niets meer te doen noch te bereiken.*

Het *geen verplichtingen hebben* heeft hier de betekenis van de mens die niet langer dwangmatig dingen móet doen, want hij heeft zichzelf gevonden en daarmee vrijheid. Zeker, zijn vrijheid is gekoppeld aan het Uw Wil geschiede, maar die Wil is gericht op de continuïteit en vervulling van de hele kosmos. Die mens heeft aan zichzelf genoeg, want alles is een rechtstreekse uiting van dat ene Zelf. Die mens is *âtmasantushtaha*. De vrije keuze is dat je daarvoor kunt kiezen, of niet. Wie ervoor kiest om de continuïteit niet te willen waarborgen verliest zichzelf en valt terug. Die mens laadt veel 'boter op zijn hoofd' en kent dus vele verplichtingen.

Overigens valt het op dat deze uitspraak zowel voor de Godzoeker geldt als voor de volstrekte egoïst. Een egoïst zal uitsluitend uit zijn op zijn eigen behoeftebevrediging en op geen enkele wijze nog langer rekening willen houden met wie dan ook. Hij heeft immers geen enkele verplichting jegens wie dan ook? Dat hij uiteindelijk van honger en dorst zal omkomen, deert hem nu niet zolang zijn zintuiglijk genot maar gewaarborgd is. De Romeinen wisten dit maar al te goed en vatten dit uitgangspunt samen met de woorden 'geef hen brood en spelen'. In onze tijd ligt de zekerheid van 'brood' verankerd in ons stelsel van sociale zekerheid en de 'spelen' zijn er in alle vormen en maten, van voetbal tot computerspelletjes.

We zijn, of denken te zijn, wat anderen denken, terwijl het er niet om gaat wat te worden of wat te zijn, maar te worden wat we werkelijk zijn. We leven bij de gratie van waardering, bekendheid, beroemdheid, maar als we dood zijn, is het afgelopen, althans zo denken we. Niemand praat meer over ons, we hebben niets meer. We kunnen niets meer doen, we raken alles kwijt, denken we. Van dit "mooie" leven blijft niets meer over. Dit is niet wie we zijn en dat is niet wat we zijn. Wie of wat zijn we dan wel? Jezus vergelijkt ons met "de verloren zoon" die verloren en verdwaald raakt in de wereld, in de materie. Plotseling wordt hij wakker en dan beseft hij in wat voor 'varkenskot' hij eigenlijk huist. Hij herinnert zich zijn

goddelijke en stralende afkomst en dan keert hij terug en wordt hij – geestelijk – rijker dan hij ooit was. Hij wordt echter niet alleen geestelijk rijker, zijn inzicht en begrip groeien vanwege de levenservaring die hij nu heeft opgedaan. Hij wordt wijs en in wijsheid keert hij terug. Dit onderscheidt hem van de engelen die thuis bleven en niet de wijde wereld zijn ingetrokken. Een mens kán wijs worden, een engel niet.

18. Die mens koestert geen enkele bedoeling met wat hij doet of niet-doet en heeft geen enkele bedoeling nodig ten aanzien van wie of wat dan ook.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De wijze mens die zich verheugt in de aanwezigheid van het Zelf dient geen enkel doel bij het ondernemen van actie. Wat is dan het risico als hij niets doet? Hij loopt niet het risico van zonde en evenmin loopt hij het risico de verbinding met het Zelf te verliezen als hij niets onderneemt in deze wereld. Evenmin heeft hij iemand's hulp nodig, of het nu Brahmā zelf is of een sthāvana, een onbeweeglijk object. Er valt voor hem niets te winnen en niets te verliezen want hij is onafhankelijk....*

Wie uit vrije keuze besluit zich in te spannen voor het welzijn van het geheel en wie bereid is Gods genade en hulp daarvoor af te smeken, bijvoorbeeld door *kyrie eleison* te bidden, zal zich nadrukkelijker dan ooit gaan inspannen (en dus handelen) voor dat geheel. Ook dit is de boodschap van de Gītā. Arjuna weigert, om persoonlijke redenen, te functioneren als een krijgsman en te doen wat van hem wordt verwacht, namelijk de strijd aan te gaan. Shrī Krishna spoort hem echter juist aan om op te komen voor de continuïteit van het menselijke bestaan op basis van wat recht en redelijk is. Shrī Krishna introduceert het besef van *yoga* waardoor het spanningsveld tussen persoonlijk en onpersoonlijk wordt opgeheven en de mens tot overgave komt aan datgene wat 'onvermijdelijk' is. In *yoga* wordt de mens niet langer gemotiveerd door persoonlijke verlangens en ambities maar hij laat zich leiden door zijn eigen intelligentie en verstand en 'doet' slechts datgene wat voor de hand ligt en vanzelfsprekend is. Dit geeft hem een kwaliteit van innerlijke rust en kalmte en dan is het alsof hij of zij 'niets doet', omdat alles 'vanzelf spreekt'. Dit is een hoogst aantrekkelijke situatie die voor ieder menselijk wezen herkenbaar is.

Duidelijk is dat zelfs op dit punt, of misschien wel juist op dit punt het vermogen om onderscheid te maken ook daadwerkelijk dient te worden toegepast en steeds verder dient te worden verfijnd. Bekend is hoe de Spaanse veroveraars van Midden- en Zuid Amerika in grote eensgezindheid riepen dat God hen had uitverkoren om de lokale Indiaanse bevolking uit te roeien. Ze zijn daarin wonderwel geslaagd met behulp van paarden, kanonnen en allerlei ziekten waar de lichamelijke constitutie van de Indiaanse bevolking niet tegen bestand was, zoals bijvoorbeeld de pokken. Overall gebeuren in de wereld in naam van God de meest abominabele en gewetenloze dingen. God heeft hier niets te zoeken. Hij is er ook niet verantwoordelijk voor. Wij lijden allemaal aan de ziekte van Arjuna. Als het ons te heet onder de voeten wordt, lopen we weg en gooien we het bijltje erbij neer. Dan houden we onze mond en verworden we tot de zwijgende meerderheid die gelaten toekijkt hoe zinloos geweld zijn werk doet. Er staan maar heel weinigen op om het evenwicht te herstellen.

19. Hecht je dus niet aan wat je te doen hebt en handel vanuit dat besef. De mens die ongebonden blijft terwijl hij handelt, bereikt het Allerhoogste.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Door te handelen zonder enige persoonlijke betrokkenheid en alleen als offergave aan de Heer zelf, Īshvara, bereikt een mens bevrijding, moksha, door innerlijk geheel gezuiverd te worden.*

De aansporing om niet te hechten aan wat je te doen hebt en vanuit dat besef te handelen is de beste raad die een beginner kan worden meegegeven. Wie aan de terugreis van de verloren zoon begint, heeft een hele berg werk te verzetten. Dit geeft zo'n reiziger of zoeker een prachtkans om zich te oefenen in deze goede gewoonte om zich niet te hechten aan wat dan ook. Tegelijkertijd kan hij zich dan oefenen om in volle aandacht en met overgave datgene te doen wat zich als relevant voordoet. In vers 8 lazen we reeds dat *niyata karma* (handelen in ongebondenheid) het eerste doel is op de weg naar transformatie. Er is geen geheime uitgang noch enig ontkomen aan. De berg werk zal verzet moeten worden. God en Zijn krachten zijn echter maar al te zeer bereid om de oprechte zoeker te hulp te schieten. Dan wordt het werk snel en efficiënt verzet. De berg slinkt zienderogen. Wat tenslotte overblijft is de kosmische functie van de mens. Die functie is in volle omvang weggelegd voor wie het Allerhoogste heeft bereikt. Het Allerhoogste wordt hier *parama* genoemd. Dit woord vinden we, bijvoorbeeld, terug in *paramātma*: het opperste Zelf.

Dit vers geeft tevens de laatste twee stappen aan die een mens moet zetten om tot Zelfrealisatie te komen. Basis of uitgangspunt is de staat van vrijheid en ongebondenheid waarmee een mens de binnenste cirkel van de mensheid binnenstapt. Vanaf dat moment is de eerste stap om alles terug te leiden tot een emanatie van Gods wil en van Gods goedheid om vervolgens in volle overgave tot het Allerhoogste Zelf te komen, wanneer Hij deze mens roept. Die laatste stap kan slechts gezet worden, wanneer wordt vastgesteld: *het is volbracht*. Dan is de cirkel rond, alles is gedaan wat er te doen viel. De kaars is op en alles en allen keren terug naar huis.

Op de veel kortere schaal van mantra-meditatie krijgt een mens de gelegenheid om dit proces in mini-formaat regelmatig mee te maken. Naarmate de mantra-meditatie hem meeneemt naar de diepere, transcendente en kosmische lagen in zichzelf zal deze mens in een grotere wereld stappen. Het licht wordt steeds helderder en alles lijkt transparant en lichter te worden. Vormen worden ijler en lossen op en grenzen verdwijnen. Zo wordt deze mens op het bootje dat mantra heet, meegevoerd over de oceaan van *samsāra* heen. Hij laat zijn sterfelijk lichaam als het ware achter zich en de ziel zelf stijgt steeds hoger de ijle ruimte in op weg naar de vereniging met het allerhoogste. Dit alles is slechts mogelijk omdat hij heeft geleerd alles los te laten en

zich niet langer af te laten leiden. Als hij eenmaal aan de overkant is kan hij zelfs het bootje netjes afmeren en achterlaten om zo alleen verder te gaan in de ongerepte natuur van zijn eigen wezen. Tenslotte vindt hij daar – als het God behaagt – het allerhoogste en is er de vereniging waarin iedere vorm van tegengesteldheid geheel wegvalt.

De ziel in dit gebied heeft de dood reeds lang achter zich gelaten en heeft zijn eigen onsterfelijkheid, al is het maar tijdelijk, teruggevonden. Wanneer deze mens tenslotte weer terugkeert in de wereld van leven en dood, heeft hij iets van zijn (of haar) eigen onsterfelijkheid meegenomen. Een grote innerlijke vrede en blijdschap hangen om die mens heen alsmede vastberadenheid en een kosmische gewetensvolheid. Nu roept het werk die mens en in dankbaarheid zal hij deze bijzondere kwaliteit van zijn eigen onsterfelijkheid meegeven aan de handelingen die hij dan verricht. Vanuit die houding van offervaardigheid waarin de kwaliteit van de eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid wordt meegegeven zullen de vruchten iets van die kwaliteiten doorgeven. Zo transformeert de mens van consumerend naar creërend, van nemend naar gevend. Dit is de terugreis, dit is het Werk dat gedaan moet worden, in vrijheid.

20. Koning Janaka en anderen bereikten volmaaktheid door te handelen zonder eraan gebonden te zijn. Juist terwille van de voortgang van de schepping is het je plicht tot actie over te gaan.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Kshatriyas uit lang vervlogen tijden zoals koning Janaka en Ashvapati hebben geprobeerd moksha te bereiken door middel van handeling. Als zij over ware (Zelf)kennis beschikten dan moeten wij hun taakvervulling beschouwen als een voorbeeld voor anderen. Als zij nog niet over ware (Zelf) kennis beschikten trachtten zij moksha te bereiken door middel van handeling omdat zij daardoor innerlijk gezuiverd werden.....*

Arjuna was een *kshatriya* dat wil zeggen hij behoorde tot de klasse van krijgslieden en bestuurders. Uit deze klasse kwamen de koninklijke en prinselijke families. Hij was een vorst. Vanuit zijn achtergrond en opleiding zou hij kunnen denken dat Shri Krishna hem nu filosofische bakerpraat voorhield die wellicht onder *Brahmanen* relevant zou zijn, maar voor *kshatriyas* gold de harde werkelijkheid van oorlog en vrede. Om Arjuna 'de wind uit de zeilen te nemen' wijst Shri Krishna hem op dit punt nu op het majestueuze voorbeeld van de legendarische koning Janaka. Deze vorst wordt herhaaldelijk als vader van Sitā genoemd in het Ramāyana-epos en ook wordt hij genoemd in de Brihadāranyaka Upanishad waar zijn vele gesprekken en wederwaardigheden met de wijze Yajñavalkya worden vermeld. Zijn hof was overal bekend als een uitnemend centrum van kunst en cultuur, terwijl de koning zelf alom geëerd werd als *rajarshi*. De *rajarshi* is wat wij zouden noemen een filosoof-koning die ook door Plato als ideaalbeeld van een verlicht koningschap wordt geroemd en geprezen.

Er zijn zelfs heden ten dage nog veel legenden in omloop van deze koning die in lang vervlogen tijden leefde. Eén ervan is hoe hij op een dag besloot de wijzen en geleerden uit zijn rijk op de proef te stellen. Hij riep een vergadering uit waar alle filosofen en andere wijze en heilige mensen aanwezig waren. Opvallend was dat er geen onderscheid werd gemaakt tussen mannen en vrouwen. Een van de meest vooraanstaande aanwezigen was de wijze vrouw Gārgī genaamd. Zij zou een lang en intens debat aangaan met de wijze Yajñavalkya. Het debat ontstond omdat de koning een grote prijs had uitgelooft voor degene die de wijste zou blijken te zijn. Wie dat was zou moeten blijken. Niemand durfde op te staan om dat van zichzelf te zeggen. Toen niemand naar voren kwam stuurde Yajñavalkya één van zijn discipelen naar de ceremoniemeester om de prijs 'voor de ashram' op te eisen. In het gekrakeel dat vervolgens ontstond was Yajñavalkya bereid 'alle vragen' te beantwoorden. En zo geschiedde. Gārgī hield het langste stand maar moest zich tenslotte ook gewonnen geven. Zo toonde Yajñavalkya in de praktijk dat wijsheid uitsluitend in een levend debat kan blijken. Shri Krishna dacht ongetwijfeld ook aan dit welbekende voorbeeld uit de verre oudheid en nodigde Arjuna uit op zijn eigen

niveau hetzelfde te doen. Het gaat erom dat Arjuna in de praktijk zijn vooraanstaande positie bewijst. Het is niet relevant te komen met een lange en idealistische theorie die geen aansluiting vindt bij een taak als *kshatriya*.

Arjuna was bereid zijn hele achtergrond en opleiding te verloochenen. Shrí Krishna komt sterk in het geweer tegen deze neiging die wij allemaal hebben. Het lijkt heel edelmoedig maar het is de weg van de minste weerstand. Hij hamert op het belang dat wij allemaal onze taak en functie dienen te verrichten die passen bij onze opleiding en achtergrond. Wij hoeven onze afkomst niet te verloochenen. Het voorbeeld van koning Janaka wordt algemeen beschouwd als het voorbeeld bij uitstek van *nishkâma karma*. *Nishkâma karma* houdt in het verrichten van je taak en functie vanuit een houding van dienstbaarheid en overgave. Voor- en tegenspoed worden gelijkmoedig beschouwd en er is sprake van een vastberaden resoluutheid (Hoofdstuk 2,41). Die houding maakt dat je uitstijgt boven je persoonlijke wensen en verlangens en dat je uit vrije wil en van harte kunt zeggen *Uw Wil geschiede, of: mij geschiede naar Uw woord*.

Nishkâma betekent datgene wat voorbij (persoonlijke) wensen en verlangens is. In feite is dit de bevrijde staat (*moksha*) van eenheid met je eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Die staat is de staat van 'volmaaktheid' waarover in dit vers gesproken wordt. Het was de taak en functie van koning Janaka om de mensen die onder zijn gezag vielen leiding te geven, te beschermen en alle ruimte te geven om zich te ontwikkelen. Dit wordt *lokasangraham* genoemd. Van Arjuna en zijn broers wordt hetzelfde gevraagd. Shrí Krishna aarzelt geen moment om Arjuna nogmaals aan te sporen de strijd aan te gaan. Bijzonder is dat Shrí Krishna in dit vers wijst op de kosmische betekenis van deze oorlog. De inzet van deze oorlog stijgt ver uit boven de persoonlijke belangen en relaties van Arjuna. De vraag is of de rechtsstaat zal kunnen blijven voortbestaan of dat de mensengemeenschap verdrinkt in het moeras van hebzucht en van machtzucht. Arjuna wordt aangespoord voor het voortbestaan van de mensengemeenschap te vechten. De inzet is helder en duidelijk. Heel concreet dus, zoals een *kshatriya* het ook zou verwachten. De aard van hun functie houdt in dat zij, als het nodig is, heel concreet in termen van zwart-wit kunnen denken en handelen. Dit is wat Shrí Krishna dan ook aangeeft.

Hetzelfde geldt voor het persoonlijke leven: om verder te kunnen ontwikkelen is een conflict soms nodig; wie dit uit de weg gaat, ervaart stilstand. Het lijkt zo gemakkelijk een sluimerend conflict voor je uit te schuiven maar het ziekte wel door met alle gevolgen van dien! Een conflict aangaan kan ruimte voor jezelf en de ander scheppen. Het betekent ook dat die ander nu met diens eigen handelswijze wordt geconfronteerd.

21. Alles wat een groot mens doet, wordt door anderen nagevolgd. De mensen voegen zich naar de standaard die hij stelt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het voorbeeld van een leider wordt gevolgd door de onderdanen. Waar een leider zijn gezag uit put, dat gezag wordt ook door de onderdanen aanvaard. Shri Krishna bedoelt tevens tegen Arjuna te zeggen: 'Als je ook maar enigszins twijfelt over de noodzaak om de gemeenschap te beschermen, waarom volg je dan niet mijn eigen voorbeeld, Arjuna?'*

Shri Krishna gaat door en verwijst in feite nog steeds naar de legendarische koning Janaka en anderen. Die toevoeging maakt dat het voorbeeld van koning Janaka niet een soort uitzondering was, maar dat anderen ook tot deze houding van *nishkâma karma* kwamen. Ook andere vorsten zijn *rajarshi's* geweest. Geen enkel argument kan Arjuna ervan weerhouden het voorbeeld van deze illustere voorgangers na te volgen. Dit voorbeeld is dat van de *shreshta*. Een *shreshta* is een leider van een volk of een gemeenschap die bewust een voorbeeld stelt voor anderen om na te volgen. Zo'n leider is origineel, is geheel zichzelf en kenmerkt zich door zijn dienend leiderschap. Hij heeft voortdurend het welzijn van de gemeenschap en van zijn onderdanen in gedachten en handelt ernaar. Roem en glorie, eer, rijkdom, macht deren hem niet. Als die aspecten zich aandienen zal hij er dankbaar voor zijn. Als zij hem ontvallen, blijft hij er even gelijkmoedig onder. Hij (of zij) blijft geheel bij zichzelf. Niemand kan hem of haar Dât ontnemen. Een groot mens is diegene die in staat is in het dagelijkse leven de verbinding met zijn eigen innerlijke eenheid en vrede te bewaren. Zijn voorbeeld zal werken als een bron van inspiratie voor anderen om na te volgen. Navolgen, kopiëren is nu eenmaal een stuk eenvoudiger dan voortdurend zèlf 'het wiel te moeten uitvinden'.

Het gaat erom *niets* te willen zijn, *niets* te willen worden, maar te worden wie we werkelijk zijn. Steeds meer mensen ervaren de leegheid, de holheid van het streven naar carrière en luxe alleen. Dikwijls komen zij er dan, na een persoonlijke en diepingrijpende crisis in hun leven, achter waar het werkelijk om gaat. Door wat ze meemaakten leerden zij te luisteren naar de roep van hun ziel. Zo bezien zijn ook ziekten vaak signalen van de ziel...

De genoemde voorgangers worden in hoge mate in ere gehouden, omdat hun kennis en ervaring als voorbeeld werkt voor al diegenen die na hen komen. Zo kan een volgende generatie veel ellende worden bespaard. De enige hinderpaal wordt gevormd door onze eigenwijsheid, gemakzucht en arrogantie. Zelfs Arjuna ontkwam hieraan niet.

22. O *Pârtha*, in de drie werelden is er niets dat Ik zou moeten bereiken; noch is er iets dat Ik niet heb bereikt of nog moet bereiken. Toch ben Ik in actie verwickeld.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Er valt niets te bereiken, want alles is al bereikt.*

Nu aarzelt Shrî Krishna zelfs niet om zijn eigen levensstijl aan Arjuna als voorbeeld te stellen. Shrî Krishna herinnert Arjuna aan het feit dat zelfs of *juist* de incarnaties van God zelf zich in de wereld laten incarneren om *handelend* op te treden. Zij hebben een hele specifieke functie die er meestal op gericht is om het voortbestaan van de mensheid veilig te stellen. Toch blijven zij *zélf* geheel gevestigd in hun eigen, absolute staat van transcendente werkelijkheid. Als geen ander wéten zij om te gaan met de eeuwige paradox van absolute en relatieve werkelijkheid, van het eeuwige dat zich toont door middel van het tijdelijke. Zij zijn in actie verwickeld als taak en functie. Zelf blijven zij gevestigd in hun eigen, volstrekte, innerlijke rust.

23. Als Ik niet de moeite zou nemen om in een handeling verwickeld te raken, zouden de mensen maar al te graag Mijn voorbeeld volgen, O *Pârtha!*

Shankara zegt in zijn commentaar: *Mijn voorbeeld: Ik ben immers de leider van de mensen.*

We weten allemaal hoe gemakkelijk het is een slecht voorbeeld ter harte te nemen en hoe lastig het is een goed voorbeeld ter harte te nemen. Het 'lastige' vindt zijn basis in onze traagheid en gemakzucht. Als zelfs Shrî Krishna niet langer zijn taak en functie als vorst, als *shreshtha* (levend voorbeeld), zou vervullen, zou niemand nog langer een vinger uitsteken naar het welzijn van de hele mensheid. De gevolgen zijn dan geheel voorspelbaar. Het voorbeeld dat hij geeft is dat van een buitengewoon actieve man die alles tot in de puntjes en op een briljante en volstrekt efficiënte wijze afmaakt. Bovendien worden zijn innerlijke harmonie en zijn zoete stem, *madhura*, tot op de dag van vandaag alom geprezen.

Als incarnatie van God zelf is zijn actie als een kosmisch continuüm. Zijn voortdurende activiteit houdt de hele kosmos in beweging en geeft ons de wereld van zichtbare vormen. Zonder dit continuüm zou geen vorm tot manifestatie kunnen komen en onzichtbaar blijven.

24. De hele schepping zou te gronde gaan als Ik niet Mijn werk zou doen. Alle onderscheid zou wegvallen in één grote uniformiteit en alle schepselen zouden door Mijn toedoen worden vernietigd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als Ik niet langer handelend optreed, wordt de schepping niet meer bijeengehouden en zouden de drie werelden in elkaar storten. Bovendien zou Ik dan de oorzaak zijn van de vermenging van de kasten die dan eveneens verdwijnen en de mensen te gronde richten. Hoewel het Mijn taak is alles bijeen te houden en tot voorspoed te brengen, gebeurt het tegenovergestelde. Dat zou Mij niet passen, want Ik ben de Heer en Meester. Stel dat jij (Arjuna) of wie dan ook denkt dat je het doel van Zelfrealisatie hebt bereikt, dan nog zul je handelend moeten blijven optreden voor het welzijn van anderen, ofschoon er voor jezelf niets meer te doen noch te bereiken valt.*

Hier hebben we weer zo'n uitspraak waaruit overduidelijk blijkt dat de wijze waarop werkelijk grote mensen en de incarnaties van God zelf het woord 'Ik' gebruiken geheel anders is dan de manier waarop wij dat doen. Tevens blijkt dat zij op dit punt geen enkele concessie doen naar het niveau van de mensen om hen heen of naar de tijdgeest. Voor hen blijft 'Ik' het Absolute, de Vader, de Moeder, het Zelf, God. Hun 'Ik' heeft niets maar dan ook helemaal niets met een persoonlijk 'ik' te maken dat als ego de bron van al onze persoonlijke verbeelding is. Voor ons als 'zoekers' naar dat Absolute Zelf blijft dit maar lastig, omdat ons taalgebruik doordrenkt is van onze persoonlijkheid en van onze persoonlijke ervaringswereld. In onze tijdgeest draait vrijwel alles om de 'persoonlijke ervaring'. De persoonlijke ervaring is voor ons het instrument bij uitstek om te ontwikkelen en verder te gaan.

Belangwekkend is dat dit vers zo expliciet waarschuwt tegen nivellering. Nivellering wordt hier beschouwd als een zekere en glatte glijbaan naar anarchie en destructie. Hoe haaks staat deze visie op onze moderne democratiseringswoede! Zonder onderling vertrouwen, zonder mensen die bereid zijn zich dienstbaar op te stellen is democratie ongetwijfeld de enige maatschappijvorm die de gemeenschap nog enigszins bij elkaar houdt. Plato heeft hier veel over geschreven in zijn dialoog getiteld 'Politeia'. Opvoeding, opleiding, integriteit, dienend leiderschap en een diepe bezorgdheid voor het welzijn van de mensheid zijn nodig om de vervlaking en het verval van normen en waarden daadwerkelijk tegen te gaan. Dit is precies de boodschap van Shrî Krishna aan Arjuna. Ondanks zijn zorgvuldige opleiding en illustere afkomst is Arjuna kind van zijn tijd en overgeleverd aan de sentimentaliteit van een persoonlijke leefwereld. Zijn visie op en inzicht in het geheel is vooralsnog verduisterd. Dankzij de genade en hulp van Shrî Krishna zal Arjuna wakker worden voor de werkelijkheid van universaliteit en zal hij ervoor gaan staan. Nog sterker hij zal ervoor vechten!

Het commentaar van Shankara is heel expliciet en zegt onomwonden dat het weliswaar juist is dat een Zelfgerealiseerde, een *Jivan-mukta*, geen taak en functie meer heeft en dat voor hem *karma-yoga* niet langer geldt, maar dat een Zelfgerealiseerde zelfs dan nog handelend kan optreden voor het welzijn van de mensheid als geheel. Shrî Krishna geeft zelf het voorbeeld door als *kshatriya* in de wereld te komen, en niet als *brahmaan*. De *kshatriya* is de man bij uitstek die als bestuurder en als krijgsman-koning handelend moet optreden.

25. Onwetenden handelen vanuit eigenbelang, O Bharata. Om dezelfde reden dient een wijs mens geheel belangeloos te handelen. Zijn enige wens is om de hele schepping bijeen te houden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Een onwetend mens zal altijd het resultaat of de vrucht van een handeling opeisen als iets dat door hem tot stand is gebracht.*

Wijs mens: Een kenner van het Zelf.

Eigenbelang is de grote blokkade die maakt dat de levensstroom wordt afgedamd en stagneert. Die stagnatie veroorzaakt een eindeloze reeks van problemen. Stagnatie geeft vervuiling op ieder gebied. In vervuiling vervaagt datgene wat schoon, helder en transparant is. Duisternis treedt in en het vergt een forse inspanning om in die neergaande spiraalbeweging licht te brengen.

Het doen van je taak of plicht heet in gewoon Nederlands ‘plichtsbetrachting’. Plichtsbetrachting, *lokasangraham*, houdt in dat we onze taak en functie verrichten óók als we ons niet helemaal ‘lekker’ voelen. Met andere woorden: naar ‘leuk’ wordt niet gevraagd. Onwetendheid en eigenbelang maken dat we alléén nog maar ‘leuke’ dingen willen doen. De kortzichtigheid en het eigenbelang druipen ervan af! Shri Krishna zegt luid en duidelijk: *nee dus!* Dienend leiderschap, *shreshtha*, houdt het vermogen in om belangeloos te handelen. De vraag naar ‘leuk of niet-leuk’ is niet aan de orde. Wat aan de orde is, is de noodzaak om de schepping bijeen te houden. Dit betekent een visie en levensdoel die gebaseerd zijn op harmonie, eensgezindheid, loyaliteit, standvastigheid, trouw, barmhartigheid, compassie en een grote zorg voor ieder levend wezen. Alleen dienstbaarheid en dienend leiderschap kunnen aan deze voorwaarden voldoen. Het ‘voldoen’ betekent hier bovendien: toepassen, ernaar léven. *Praktische* filosofie die interactief is, is het leermodel bij uitstek om dit te leren.

Afzien van eigenbelang komt ook neer op liefhebben zonder voorwaarden, er voor iemand zijn zonder er iets voor terug te verwachten. In onze westerse samenleving sluiten mensen in relaties een deal met elkaar. We beloven voor elkaar te zorgen, beloven trouw als de ander aan bepaalde voorwaarden voldoet. Maar waar het om gaat is liefde geven, dienstbaarheid zonder er iets terug voor te verwachten. We kunnen onze medemens onvoorwaardelijk liefhebben als we ook geleerd hebben die onvoorwaardelijke liefde aan onszelf te geven, zonder overigens voorbij te gaan aan de minder “mooie en fraaie” aspecten van onszelf. Wie zichzelf onvoorwaardelijk liefheeft, kan die liefde ook aan een ander geven.

26. Een wijs mens zal nimmer de innerlijke verwarring nog groter maken onder onwetenden, die gehecht zijn aan hun bezigheden. Hij laat mensen genieten van hun bezigheden, maar handelt zelf steeds vanuit een innerlijke eenheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie onwetend is en gehecht aan zijn eigen doen en laten denkt: 'ik doe dit en zal van het resultaat genieten'. Een wijs mens dient niet tegen dat idee in te gaan.*

Het geheim van plichtsbetrachting, van dienend leiderschap (*lokasangraham*) is dat alle handelingen worden ondernomen vanuit een houding van overgave. Er zal nimmer sprake zijn van enige vorm van opeisen. Er is de diepe innerlijke overtuiging dat gehandeld wordt vanuit een overgave aan het eeuwige 'Nú'. Sommigen noemen dat 'Nú' Gods alomtegenwoordigheid. Maar daar schuilt een gevaarlijk trekje in. Want zodra we de levende God gekruisigd hebben met de dogmatiek van onze eigen wijsheid, en God dus 'dood' is, wordt in de naam van diezelfde dode God alles vergoelikt, wat de levende God ten strengste zou afkeuren. Werden Noord-, Midden- en Zuid Amerika niet veroverd en uitgemoord in de naam van die morsdode 'God'? Die dode God vertegenwoordigt een grote dosis eigenwaan en arrogantie en is een rechtstreekse uiting van een op hol geslagen hebzucht en machtzucht. Helaas lijkt dit wel de geest van onze tijd te zijn. De levende boodschap van Shrî Krishna, van Jezus Christus, van Lao Tze, van de Boeddha en van Chief Seattle is gelijkkluidend en actueler dan ooit. Die boodschap is gebaseerd op een innerlijke eenheid die alomvattend is. Deze grote voortrekkers van de mensheid zullen nimmer de verwarring nog groter maken. Onze tijdgeest is gebaseerd op gehechtheid aan actie en gericht op eigenbelang. Deze grote voortrekkers zijn altijd aanwezig en bereikbaar voor diegenen die blijven zoeken. Zij zijn bereikbaar voor diegene die innerlijk geheel stil wordt.

27. Alle bezigheden vinden plaats en rijzen op vanuit natuurlijke kwaliteiten (guna's). Alleen de egoïst denkt in zijn eigenwaan dat hij al die dingen 'doet'.

Er is veel geschreven en nagedacht over deze natuurlijke kwaliteiten of de *guna's*. Onze tijdgeest wil echter niet herinnerd worden aan het feit dat alles vanuit deze 'guna's' gebeurt en dat de mens eigenlijk niet meer dan een uitvoerend instrument is. In het Engels zou je zeggen dat de mens een *executive* is. Uitvoerend instrument zijn is de basis van dienend leiderschap, van *shreshta*. Als de *guna's* de dingen daadwerkelijk uitvoeren is er weinig ruimte voor onze eigenwaan, eigendunk en eigenwijsheid. Dat voelt niet goed voor onze trots en arrogantie. Dus willen we er liever niet over horen. Shrī Krishna laat zich echter niet uit het veld slaan en snijdt het onderwerp gewoon aan. Uit de atomaire structuur kennen we het bestaan van een positief, een negatief en een neutraliserend energieveld. Die velden zijn niets anders dan een uiting van het bestaan van deze *guna's*. *Rajas* is de actieve energie die op beweging is gericht. *Tamas* is de weerstand-energie die de actieve kant vasthoudt, bundelt en er vorm aan geeft. Bovendien fungeert *tamas* als een rem om te voorkomen dat de actieve energie onbeheersbaar wordt. *Sattva*, tenslotte, is een neutraal energieveld dat tussen beide andere velden in staat en dus in evenwicht is en helder. In *sattva* houdt polariteit op een werkelijkheidswaarde te hebben. Polariteit bestaat eenvoudig niet. Polariteit is relatief en heeft geen absolute waarde. *Sattva* verwijst altijd naar de absolute kant van de werkelijkheid.

In onze eigenwaan en hebzucht denken we dat wij handelen en dingen 'doen'. Dat denken maakt dat we van mening zijn dat we keuze hebben. Dan kiezen we al heel gauw voor 'leuke dingen doen' en iedere vorm van plichtsbetrachting is ons dan vreemd. Dit is het dilemma van Arjuna. Arjuna is niets anders dan het symbool voor de eigentijdse mens. Door onze vermeende keuzevrijheid zijn we bovendien van mening dat we alles kunnen wensen en verlangen wat we willen. Ook dat is een illusie. En dat is maar goed ook, want al spoedig zou de hele schepping verworden tot glitter en glamour waar de echte glorie en luister geheel verduisterd is. Zo is de buitenste duisternis. Jezus zegt daarvan dat die 'vol geweest is en geknars van tanden'. De wensen en verlangens die we werkelijk koesteren laten een indruk achter in de geest. Die indruk wordt in onze herinnering opgeslagen en zal, wanneer de tijd rijp is, weer naar buiten treden. Deze indrukken worden *vāsana's* genoemd. De *vāsana's* zijn de zaadvormen uit het verleden die maken dat we steeds terugkeren op hetzelfde punt om dat zaad te doen ontkiemen en vrucht te laten dragen. Het enige alternatief is, dat we die zaadvormen laten opgaan in een grotere vorm die dit zaad transformeert tot een betere vorm. Uiteindelijk kan alles oplossen in die ene zaadvorm die alomvattend is. Die vorm is de Wil van de Schepper zelf: *Uw Wil geschiede* is dan de enige bede die nog relevant is. De wens naar een mooi huis, een lieve partner, mooie en lieve kinderen, veel geld, en een koets-met-vierspan valt

geheel in het niet bij deze universele wens om de alomvattendheid van het geheel naar buiten te dragen. Wat daarvoor nodig is moet gedaan worden. Dat is de basis van echte plichtsbetrachting.

Meestal leven we in het verleden of in de toekomst. We vinden het heel moeilijk om in het hier en nu te leven. We dromen liever weg over de mogelijkheid van momenten waarop alles beter is; meer geld, meer succes, minder verdriet en dan vergeten we daardoor nú te leven. Jezus wees al op de vogels die zich geen zorgen maken over wat morgen komt. Wij maken ons druk over wat 'morgen' ons zal brengen en als het allemaal anders blijkt uit te pakken dan we droomden, hebben we verzuimd vandaag te leven.

28. O Machtige in de wapens, wie de werkelijkheid over de wederkerigheid tussen guna's en handeling kent, is niet langer gebonden. Hij kent de eindeloze keten van oorzaak en gevolg.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie de aard en de werking van de energievelden kent, weet dat deze 'guna's' binnen de schepping interactief bezig zijn en dat het Zelf hier geheel los van staat. Daarom zal deze mens zich niet binden aan handelingen.*

Wie de werkelijkheid kent, weet dat de mens de rechtstreekse manifestatie of uiting is van zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Die goddelijkheid en onsterfelijkheid wordt het Zelf, *Ātman*, genoemd. De Wil van de Schepper heeft om dit beginsel een instrumentarium gebouwd in de vorm van een menselijk systeem dat uit drie werelden bestaat: causaal, subtiel en fysiek of grof. Vervolgens is die mens in een fysieke vorm in de fysieke, materiële schepping neergezet met als opdracht of uitdaging om van daaruit zijn weg terug te vinden naar de bron. De mens mag er net zo lang over doen als hij zelf wil. Daarom beginnen we met te genieten van een paradijselijke vreugde die echter langzamerhand verwordt tot een lagere of mindere vorm van vreugde. Allerlei onwerkelijkheden dienen zich aan en zodra de mens er geloof aan hecht, nestelt die onwerkelijkheid zich in zijn hart in de vorm van afgescheiden, persoonlijke ambities en verlangens. Tenslotte raakt de mens vrijwel al zijn vermogens kwijt en dan gaat hij bij de pakken neerzitten in de futiele hoop dat iemand anders, 'ome Joop', hem wel uit de ellende zal halen. De wanhoop is totaal, zoals de wanhoop van Arjuna ook totaal was. Alleen God's incarnatie in de de vorm van een Krishna, Jezus Christus of een Boeddha kan hier nog soelaas bieden. En dat gebeurt dan ook. Deze incarnaties blijven altijd beschikbaar voor al diegenen die werkelijk op zoek gaan en die bereid zijn de inspanning te doen om naar huis terug te keren. Mediteren en bidden zijn de middelen bij uitstek om dit contact te herstellen.

Wie de werkelijkheid kent, laat zich niet langer om de tuin leiden door het *waanidee* van kortstondig persoonlijk geluk. Die mens verlangt alleen nog naar blijvend geluk en naar blijvende vrede. Dat geluk en die vrede zijn altijd in ons hart te vinden en aanwezig. Het gaat erom de sleutel tot de poort te vinden en de poort vervolgens open te doen en naar binnen te gaan. Zo wordt de eindeloze keten van oorzaak en gevolg definitief doorbroken. Die mens hervindt zijn of haar eigen vrijheid in de vorm van ongebondenheid. Die mens is niet langer gehecht. Het is heel goed mogelijk dat deze mens, als voorbeeld voor anderen of uit compassie, handelend optreedt, maar hij verbindt er niet langer zijn ziel en zaligheid aan, hoewel hij zo'n handeling of taak met de grootste nauwgezetheid zal volbrengen. Hij of zij is *asakti* geworden en is definitief in zichzelf gevestigd: *svāmi*.

29. Wanneer mensen de aard van de guna's niet begrijpen, raken zij betrokken bij het spel van de guna's. Wie de hele waarheid kent, moet diegene die de halve waarheid kent, niet in de war brengen.

Shankara zegt in zijn commentaar: Dwazen denken dat ze dingen kunnen doen en laten om een bepaald resultaat te behalen en dat op te eisen. Zij zijn puur resultaatgericht. Wie het Al kent, de Zelfkenner dus, zal mensen in deze droom laten en hun overtuiging niet ondermijnen. Hoe moet iemand te werk gaan die nog onwetend is maar die naar bevrijding streeft en die nog niet over de juiste kennis beschikt? Het antwoord is als volgt (vers 30).

Nogmaals waarschuwt Shrī Krishna tegen het in verwarring brengen van diegenen die geen weet hebben van de werkelijkheid. Jezus formuleert deze waarschuwing als het 'geen paarden voor de zwijnen gooien'. In het Nederlands kennen we de waarschuwing 'om geen slapende honden wakker te maken'. Doe je dat wel, dan schrikt de hond en dan bijt hij. De herhaalde waarschuwing geeft de ernst aan van dit risico. Wie de thuisreis aanvaardt, ontdekt al spoedig hoe oneindig veel groter de wereld en de werkelijkheid is dan eerst werd aangenomen. De mens wordt van nature enthousiast voor deze verruimende gewaarwording en dan willen we er graag over spreken. Dat is heel natuurlijk en valt te prijzen. Maar hoe dikwijls raken we dan niet verzeild in allerlei vormen van discussie die de onrust alleen maar vergroten? Daarmee neemt de tweedracht ook toe met het gevaar dat we in twist en ruzie uit elkaar gaan. Niemand wil plotseling wakker geschud worden of een emmer koud water over zijn of haar hoofd uitgestort krijgen wanneer we slapen. We zijn best bereid om wakker te worden, maar dan wel kalm aan en zachtjes. Dit is wat Krishna bedoelt te zeggen. Niet voor niets wordt hij de 'zoetgevooisde' genoemd, *madhura*. Zijn voorbeeld dient nagevolgd te worden: kalm en in vriendelijkheid en zachtmoedigheid maar met grote standvastigheid. Dit voorbeeld wordt ons getoond in de manier waarop hij met Arjuna – met ons dus – omgaat.

30. Laat al je doen en laten over aan Mij. Blijf met je aandacht bij Datgene wat voorbij alles is, de bron van alles. Stijf uit boven je eigen wensen en verlangens en word niet langer beheerst door de hebzucht van ‘ik’ en ‘mijn’. Ga dan over tot actie en vecht want je koortsachtige opgewondenheid is dan voorbij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Geef al je doen en laten over aan Mij, Vasudeva, de Opperste Heer. Bedenk daarbij dat ‘ik ben uitsluitend en alleen de agent en uitvoerder van de Wil van Īshvara en de zijnen’.*

Koortsachtige opgewondenheid: bezorgdheid, twijfel en smart.

Wie de moeite neemt om op zoek te gaan naar de diepere lagen van bewustzijn in zijn of haar eigen wezen, door te gaan mediteren of te bidden en door het aannemen van een meer beschouwende of contemplatieve levenshouding, zal al spoedig terechtkomen in het transcendente gebied dat zich voorbij naam en vorm bevindt. In plaats van geheel en al betrokken te zijn bij de oppervlakkigheid van naam en vorm – een lege dop dus – opent zich het gezichtsveld voor de werkelijkheid van een transcendent bewustzijn. Dat bewustzijn is de basis of de onderliggende staat van waaruit alles is voortgekomen. In de religieuze beleving wordt dat transcendente bewustzijn, dat voorbij alles is, meestal aangesproken en vereerd met ‘Moeder’, *mahā devī*, de grote Godin.

Naarmate we bedreven worden om dit gebied van transcendente werkelijkheid te betreden zal men gaan inzien hoe het kan dat het Zelf, het Absolute, in feite alleen maar toekijkt en als getuige niet gebonden is aan welke handeling dan ook. Een getuige kan niet verantwoordelijk worden gesteld voor de (mis)daad waarvan hij getuige is. Vanuit het gezichtspunt van het getuige-zijn gaan de ogen open voor de werking van de scheppende Wil en tevens voor de werking van onwetendheid die de scheppende Wil blokkeert. In de mythologie wordt dit spanningsveld of deze polariteit afgeschilderd als de strijd tussen goden en demonen. Alle mythen houden ons voor dat van tijd tot tijd de demonische krachten de overhand krijgen en dan moeten de goden heel hard om ‘hulp’ roepen. Meestal komen zij dan terecht bij één van de *guna’s* (*sattva*, *rajas*, *tamas*) die dan als godheden worden voorgesteld zoals Vishnu, Brahmā en Shiva.

Het strijdtoneel van het veld van Kurukshetra is hiervan een voorbeeld want Shri Krishna wordt beschouwd als een incarnatie van Vishnu (*sattva*). De krachten van onwetendheid worden opgeroepen vanuit de vrijheid van keuze die aan de mens is gegeven. De mens heeft nu eenmaal het vermogen meegekregen om de Wil van God te negeren en daar zijn of haar eigen wil voor in de plaats te stellen. Dat dit leidt tot een verduistering van het hele menselijke systeem wordt – helaas – door de meeste mensen voor lief genomen. De Kaurava’s zijn de uitbeelding van deze houding. Als

men nog verder doordringt in de diepere lagen van het eigen wezen en als getuige leert toe te zien op hetgeen (bijvoorbeeld in de meditatie of het bidden) aan de orde is, en als men de beweging naar binnen, de diepte in, blijft volgen, zal men het mysterie van beweging doorgronden. Beweging rijst op uit niet-bewegen, uit stilte. Tevens zal men dan eindelijk begrip krijgen over de eigen werkelijke taak en functie in het geheel. Dit is wat bedoeld wordt met: *blijf met je aandacht bij Datgene wat voorbij alles is, het transcendente, de bron van alles, en laat al je doen en laten over aan Mij.*

Het overlaten van de motivatie van handelingen aan God's Wil is de uitdaging bij uitstek voor de mens die een vrije wil heeft meegekregen. Dit is tevens het wezen van dienstbaarheid. Dienend leiderschap, *shreshtha*, en *lokasangraha*, totale zorg om de wereld waarin je leeft, zijn er de uitvloeisels van. Het gaat er dus om dat we tijdens onze handelingen verbonden blijven met onszelf en onszelf niet vergeten. Doen we dat wel, dan nemen onze hebzucht, begeerte en ons egoïsme onmiddellijk de teugels over. Dan zijn we weer gebonden aan allerlei vormen van 'ik vind', enz. Dan vult ons systeem zich onmiddellijk met allerlei vormen van angst, vrees en bezorgdheid. Wij ervaren die bezorgdheid en vrees als een koortsige opgewondenheid. Wie leert om voorbij te gaan aan deze kleine, relatieve, wereld van onze persoonlijkheid is rijp voor de strijd: *ga dan over tot actie en vecht, want je koortsige opgewondenheid is dan voorbij.*

Vaak zitten we zelf niet meer op de stoel, maar zit de stoel op ons. Anders gezegd, we hebben geen controle meer over onze lagere krachten, (begeerten) maar zij hebben wel macht over ons. Dat is de voortdurende strijd voor mensen die de spirituele weg gaan. Wie deze weg gaat, komt draken en monsters tegen, zoals dat in vele sprookjes wordt verwoord. Het is de verzinnebeelding voor de tegenkrachten, onze schaduwkanten die we op ons pad tegenkomen. Velen zijn voor hun schaduw op de loop, zoals de man die rende en rende om zijn schaduw kwijt te raken. Wie spiritueel wil groeien en wil mediteren, zal zich van deze krachten bewust moeten worden. Zit jij op de stoel of de stoel op jou?

31. Mensen die deze leer van Mij steeds toepassen omdat zij er vol vertrouwen achter staan en haar niet kleineren, zullen juist door te handelen tot bevrijding komen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie deze leer van Mij zonder meer toepast, wordt bevrijd van de gebondenheid aan handelen. Die mens wordt bevrijd van de tegenstelling tussen dharma en adharma en tussen juist en onjuist ten aanzien van handelingen.*

De leer die Shrī Krishna verwoordt, is de leer van de weg van handeling. Die leer houdt in dat we stoppen te denken dat wijzelf ook maar iets kunnen doen. Wie die illusie najaagt, is als Don Quichote en is gedoemd het onderspit te delven, in de vorm van het verlies van alle vermogens. Het scenario van ons leven en vooral het scenario van onze thuisreis ligt vast in die zin dat het een kwestie is van het steeds preciezer volgen van de regels of van het recept. Wie leert het recept van de thuisreis (menselijke ontwikkeling) precies te volgen, zal steeds minder boter op het hoofd laden. Langzamerhand wordt de last van onze eigen hebzucht die we te torsen hebben minder. We worden helderder, zuiverder, transparanter en universeler. Dit is de thuisreis. Tenslotte laten we alle banden en bindingen los om uitsluitend en alleen onszelf te zijn. Dat is bevrijding of verlossing, *moksha*.

Oppervlakkig gezien lijkt er bij velen het idee te leven dat wij zelf ons leven totaal in de hand hebben. In die visie is het een bespottelijke gedachte dat dit wel eens niet zo zou kunnen zijn. Het is lastig om deze visie te doorbreken, behalve wanneer je zelf open staat voor het idee dat er meer is dan wij mensen alleen. We zijn er niet (meer) aan gewend wanneer we het allerhoogste daadwerkelijk mee laten "spreken" in ons dagelijkse doen en laten. Bovendien wordt dit niet zo gewaardeerd door de mensen om ons heen. Gelukkig hoeven we er eigenlijk niet eens over te spreken, maar hoeven we alleen maar datgene gewoon te doen wat ons te doen staat. Wantrouwen en achterdocht werken kleinering in de hand; kleinering van de wetten van God, de wetten van de kosmos. Het resultaat is een merkwaardige benepenheid. Jezus noemt deze benepenheid 'kleingelovigheid'. Er is het gezegde: *Zo de waard is, vertrouwt hij zijn gasten*. Misschien moeten we nieuwe manieren en nieuwe woorden bedenken om steeds maar weer hetzelfde levend te houden. Het bijzondere van de boodschap van Shrī Krishna is dat hij de weg van handeling heeft 'opengebrouwen' tot een bevrijdingweg. De bevrijding verloopt nog steeds via kennis, maar de kennis wordt als vanzelfsprekend aangeleerd door de overgave en dienstbaarheid aan het Absolute, in deze samenhang door Shankara *Vasudeva* genoemd, in de Weg van Handeling.

32. Weet dat wie uit onvrede Mijn leer niet volgt en blind is voor alle kennis, dwaas is en zijn eigen teloorgang tegemoet gaat.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Waarom volgen deze mensen Uw leer niet, waarom zijn zij voortdurend met anderen bezig en letten zij niet op zichzelf. Hoewel zij U tegenstreven, waarom zijn zij niet bevreesd voor de gevolgen van hun ongehoorzaamheid?*

Shrī Krishna windt er geen doekjes om en stelt onomwonden vast hoezeer de onwetende mens, die eenvoudig niet wil weten dat er méér is dan een materiële grofstoffelijke werkelijkheid, de weg kwijtraakt in een buitenste duisternis waar hij zich heel ellendig voelt. Wie van zijn hoge positie als kosmisch en universeel wezen afvalt en de neerwaartse spiraal aflegt naar een steeds groter consumptivisme en naar steeds meer en buitensporiger zintuiglijk genot, zal zich vastklampen aan ieder stukje houvast dat hij meent te vinden. Het maakt zijn gehechtheid en gebondenheid aan allerlei fictieve zaken alleen maar groter. Onze privé denk- en gevoelswereld wordt dan één grote virtuele werkelijkheid: een persoonlijke droom dus, waarin wijzelf het centrum van ons eigen universum zijn. Juist met ons verstand kunnen we te weten komen wat werkelijk en blijvend is en wat niet.

33. Ieder mens, zelfs een wijze, handelt vanuit zijn eigen aard. Ieder wezen volgt zijn eigen natuur. Wat kan dwang dan bereiken?

Shankara zegt in zijn commentaar: *De Natuur is de voorraadschuur van samskāra (de latente zichzelf in stand houdende impressies van onze juiste en onjuiste handelingen uit het verleden) dat naar buiten treedt en zichtbaar wordt bij de geboorte. Zelfs een Kenner van het Zelf handelt volgens zijn eigen aard of natuur. Hoezeer zal dan een onwetende volgens zijn eigen aard handelen! Alle levende wezens volgen, hoe dan ook, hun eigen aard. Hoe kan dwang hier iets tegen doen? Niemand kan de Natuur weerstreven....*

Shrī Krishna houdt ons nu voor dat we allemaal ons eigen, natuurlijk gedrag hebben. Een gedrag dus, dat 'bij ons hoort'. Dit betekent dat als onze natuur (ons hart) volgestopt is met allerlei vreemde zaken die in feite niet bij ons horen maar waaraan we gehecht zijn, die vreemde zaken 'als onze tweede natuur' zullen worden. Dan ontstaat er dus een nogal schizofrene situatie van onze échte natuur enerzijds die geheel en al bedekt wordt door onze onechte (kunstmatige) natuur, *anderzijds*. Dit is heel herkenbaar en levert meestal bergen werk op voor de ontelbaar vele therapeuten en zielkundigen die ons met al hun goede bedoelingen veelal trachten te bevestigen in datgene wat we in feite niet zijn: sterfelijk, vol wensen en verlangens en nogal kortzichtig. Een therapeut of zielkundige kan alleen maar goed werk doen wanneer hij doordrongen is van het onlosmakelijke Ene waar we allen deel van uit maken. Dan wordt het een dienende taak anderen te helpen. Niets kun je dan afdwingen.

Ook houdt Shrī Krishna ons expliciet voor dat met dwang niets bereikt wordt. Vroeg of laat zullen we aan de spanning die de dwang oproept, willen ontsnappen. Vanwege de dwang gaat dat meestal met veel pijn en moeite en lawaai gepaard. Dwang geeft spanning en daarmee onrust.

34. Begeerte en afkeer worden opgewekt door zintuiglijke objecten en vinden hun oorsprong in het desbetreffende zintuig. Geef niet toe aan de aantrekkingskracht ervan. Die twee, de zintuigen en hun objecten, versperren de weg.

Shankara zegt in zijn commentaar: Alle zintuiglijke objecten hebben de eigenschap dat zij een plezierig of onplezierig gevoel ervoor oproepen. Nu zal ik zeggen waar de ruimte ligt voor persoonlijke inspanning en voor de Leer (traditie). Wie de aloude traditie volgt, zal allereerst moeten leren uit te stijgen boven de polariteit van leuk en niet-leuk. Wat wij de aard of de natuur van de mens noemen werkt immers langs de lijn van deze polariteit (plezierig, niet-plezierig; leuk en niet-leuk). Dat onderscheid maakt dat de mens gemakkelijk het risico loopt zijn eigen taak te negeren of zelfs niet te doen en zich druk te maken om wat anderen doen of niet-doen. Wie leert zich niet langer iets aan te trekken van de tegenstelling tussen leuk en niet-leuk, zal zich meer en meer aangetrokken voelen tot de aloude traditie. Zo ontsnapt hij aan de bindingen die in zijn eigen natuur liggen opgesloten. Laat niemand zich dus onderwerpen aan het gezag van de vermeende keuze tussen leuk en niet-leuk. Zij zijn de vijanden van wie wijsheid zoekt. Je kunt ze nog het beste vergelijken met struikrovers.

De gewone mens is vol passie en sentimentaliteit, die gebaseerd zijn op zintuiglijk genot en op de fictie dat de zintuiglijke wereld de ultieme werkelijkheid is. Zo maken we onszelf tot een speelbal van onze eigen genoegens en pleziertjes die we ongegeneerd najagen. Na jaren is er dan alleen nog een leuk verhaal over, een anekdote, een aaneenrijging van gebeurtenissen, zonder diepgang en eigenlijk is er niets overgebleven, zelfs wijzelf niet. Dit is onze lagere natuur die vervuild is geraakt en die nodig om een behandeling van water en zeep en een schrobber vraagt. Poetsen, schoonmaken en alles weer kraakhelder krijgen is wat er in dit gebied nodig is. Het vraagt een zorgvuldige aanpak en de nodige voortvarendheid, doorzettingsvermogen, goede wil en vooral ook toezicht. Wat ons daarbij dwarszit en blokkeert is het idee (en de tegenstelling) van 'leuk' en 'niet-leuk'. Wat 'niet-leuk' is doen we niet en wat 'leuk' is doen we wel. 'Leuk' en 'niet-leuk' worden bepaald door onze persoonlijke wensen en verlangens en angsten en bezorgdheden.

Zo blokkeren we onze eigen weg naar een grotere wereld die uitstijgt boven de benepenheid en kleingelovigheid van onze persoonlijkheid. Die grotere wereld is de wereld van de waarheid zelf. De waarheid zelf gaat voorbij aan 'leuk' en 'niet-leuk'. De waarheid *is*. Wie leert die waarheid, de werkelijkheid, lief te hebben zal al spoedig uitstijgen boven het persoonlijke en kortzichtige van 'leuk' en 'niet-leuk'. Wie snoept zal vroeg of laat naar de tandarts en de dokter moeten gaan, met alle gevolgen van dien. Wie tussen deze twee stromen van 'leuk' en 'niet-leuk' door weet te laveren om er uiteindelijk bovenuit te stijgen zal zijn lagere natuur onder controle

krijgen. De twee op hol geslagen paarden die 'Leukje' en 'Niet-leukje' heten, gaan weer aan de teugel lopen, liefst stapvoets, want dan kun je ze ook nog bijhouden.

Met deze herwonnen zelfbeheersing kan de mens vervolgens zijn hogere natuur ontdekken en ont-wikkelen. Dit wordt zelf-ontwikkeling genoemd. Het is de taak van zowel de filosofie als de religie om ons gewaar te maken van dit probleem van onze eigen wensen en verlangens die een heel systeem in stand houden van 'leuk' en 'niet-leuk'. Zij zijn ervoor om onze bijna totale opsluiting in deze isoleercel te doorbreken door ons te helpen te ontsnappen. 'Leukje' en 'Niet-leukje' staan klaar om ons mee te nemen in hun koetsje zodra ze weer aan de teugel lopen. De koetsier is ons eigen onderscheidingsvermogen en ons gezond verstand. Ons gevoel is primair gericht op het onderscheid tussen leuk en niet-leuk. Zolang we ons daardoor laten leiden volgen we onze eigen aard en blijven we onszelf eindeloos herhalen. Dit is de zee van *samsāra* die we op deze manier niet zullen oversteken. Shankara toont aan dat dit alleen kan door ons via het onderscheidingsvermogen te richten op de aloude traditie, die als het ware in de plaats treedt van onze eigen aard. Zo is verandering, transformatie, mogelijk.

35. Het is beter je eigen taak te verrichten, hoe gebrekkig ook, dan die van een ander, hoe bekwaam ook. Het is beter je eigen functie te verrichten en op je post te blijven en het leven te laten, dan de functie van een ander te doen want die van een ander is vol gevaar.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het is beter je eigen taak te doen zonder dat daar iets bijzonders aan is, dan de taak van een ander, zelfs als je die op een briljante wijze weet te vervullen. Wie de taak van een ander doet, bevindt zich op een hellend vlak dat rechtstreeks naar de hel (naraka) leidt....*

Shrī Krishna snijdt nu de tegenstelling aan tussen je eigen taak en je on-eigenlijke taak. Dit wordt *svadharma* en *paradharmā* genoemd. Meestal vervullen we in onze zinsbegoocheling onze oneigenlijke taak. Die taak leidt tot een verdere vereenzaming en isolement. De isoleercel wordt steeds kleiner. Onze oneigenlijke taak is dus de taak die niet voor ons is bestemd, maar wellicht voor een ander. Op het toneel gaat het ook zo. Er zijn ‘good guys’ en er zijn ‘bad guys’. Voor het toneelspel heeft ieder zijn eigen rol. Het zou heel verwarrend zijn als een ‘good guy’ plotseling voor het publiek de rol van de ‘bad guy’ zou overnemen, hoe goed ook. Dan is er geen ‘good guy’ meer op het toneel. Dan houdt het spel op te bestaan.

Zo bezien is de dood ook niet meer dan een tussenpauze die nodig is om de coulissen te veranderen, een ander kostuum aan te trekken en wellicht ook van rol te wisselen. Daarna begint het volgende bedrijf. Dit spel gaat in principe eindeloos door, tenzij je besluit naar de bar te gaan om er een glaasje sap te drinken of iets sterkers met je maatjes. Je kunt ook besluiten naar de producer te stappen en je ontslag te nemen. Dat ontslag wordt alleen gegeven als je je rol, dus je taak en functie, naar behoren hebt vervuld en er vervangers zijn gevonden. Dan mag je weer naar huis om niet meer terug te keren.

Wie de rol van een ander vervult, hoe goed ook, doorkruist het proces van evolutie van zichzelf. We willen allemaal wel eens zo goed zijn als...., zo sterk zijn als..., zo mooi zijn als...., enz., maar dat is onzin, dat gaat niet. Je kunt alleen functioneren zoals jezelf bent en niet als een ander. We zullen dicht bij onszelf moeten blijven. De weg van handeling is uitsluitend geïnteresseerd in de mate waarin we in staat en bereid zijn om, in overgave aan hetgeen op dat moment relevant is, die taak te vervullen. Precisie, oplettendheid, zorgvuldigheid en professionaliteit zijn daarbij vereist. Als we die kwaliteiten (nog) niet bezitten, zullen we die eerst moeten verwerven om dan onze ‘taak’ te verrichten. De vruchten of resultaten zijn niet voor ons maar voor het geheel. Het publiek klapt ook voor het geheel en niet voor een deel. Hoogstens krijgt de *prima donna* een extra applaus, want zij is en straalt als de Godin zelve. Zij verdient zeker een extra applaus.

Arjuna sprak:

36. Waarom wordt een mens aangezet tot kwaad doen, zelfs tegen zijn wil als door een kracht daartoe gedreven, O Afstammeling van Vrishni?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Aangezet en daartoe gedreven: als een dienaar die door een koning gecommandeerd wordt.*

Vrishni: De familiestam van de Vrishni's. De Heer zegt nu (vers 37) wie die vijand dan wel is; wie de oorzaak van alle ellende is.....

De meesten van ons weten vrij goed (in theorie) wat juist is en wat onjuist is. Maar als het op het feitelijke leven aankomt, geven we er meestal de voorkeur aan, datgene wat we in theorie zo goed wisten, toch maar even te vergeten. Waar komt deze merkwaardige en hypocriete houding vandaan? Als Arjuna goed had geluisterd en bij de 'les' was gebleven zou de uitleg van Shri Krishna in vers 6 meer dan voldoende zijn geweest. Deze hypocrisie vindt haar oorsprong in de *vāsana's* of de 'latente indrukken van onszelf (*ahamkâra*)'. Zolang we deze latente indrukken in ons hart blijven koesteren en zij niet de kans krijgen om zichzelf op te lossen of over te gaan in een betere indruk, zullen we ermee behept blijven en onszelf herhalen, zelfs tegen beter weten in. Dit is ook de achtergrond van de vraag van Arjuna. Per slot van rekening wordt hij op een wel heel dramatische manier herinnerd aan de kwaadaardigheid van Duryodhana, die hij nu moet gaan bevechten. Rekening houdend met de twijfel waarin Arjuna verkeert, is zijn vraag redelijk en ter zake. Als hij oorzaak en gevolg beter in beeld kan krijgen, zal zijn houding tegenover de strijd die op het punt staat te ontbranden ook standvastiger worden. Zijn zelfverzekerdheid wordt groter en daarmee ook de kans dat hij zijn taak goed volbrengt. De kracht die ons drijft om onjuist te handelen komt dus voort uit deze verborgen indrukken van *ahamkâra*. Bovendien zijn er die momenten dat we héél bewust voor een onjuiste handeling kiezen, zelfs tegen beter weten in. Dit hele stelsel dat ons in een houdgreep houdt, wordt onwetendheid, *avidyâ*, genoemd. Wanneer we beter zicht gaan krijgen op dit hele stelsel, wordt het een stuk gemakkelijker de rommel op te ruimen. Het is lastig om een kamer op te ruimen in het pikdonker. Volkomen eerlijk zijn tegenover jezelf en je bedoelingen, is een begin.

De gezegende Heer sprak:

37. Deze innerlijke woede komt voort uit lust in de vorm van begeerte en wordt veroorzaakt door *rajas*⁵. Weet dat deze vijand werkelijk bestaat uit een onbedwingbare en zeer kwaadaardige vraatzucht.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De vijand van de hele wereld bestaat uit wensen en verlangens. Alle kwaad en ellende komen vanuit deze vijand naar levende wezens. Wanneer een hindernis wordt opgeworpen, verandert de wens of het verlangen in boosheid en in woede. Zo beschouwd is boosheid of woede niets anders dan een uiting van wensen. Wensen komen voort uit het energieveld van rajas, maar je kunt ook zeggen dat wensen de oorzaak vormen van het ontstaan van het energieveld van rajas. Wanneer een wens oprijst, rijst rajas op, die een mens tot actie dwingt. Hoe vaak horen we de arme mensen niet klagen over hun gebondenheid en verslaving door toedoen van rajas? Hoe vaak roepen ze dan niet: 'ik ben tot deze daad gekomen, omdat ik niet anders kon. Ik kon mijn wens niet langer in bedwang houden'. Dit is een open deur die tot zondig (onjuist) gedrag leidt. Een mens begaat zonde omdat hij zijn eigen wensen en verlangens niet in bedwang kan houden. Weet dus dat wensen en verlangens de vijand zijn van een mens die zich nog in de zee van samsāra bevindt. Shri Krishna beschrijft nu hoe dat in zijn werk gaat.*

Boosheid en woede zijn vormen van wensen en verlangens. Zij vormen dikwijls de motivatie voor verkeerd handelen. Wensen en verlangens komen voort uit een overdosis van *rajas*. In *tamas* zullen de wensen en verlangens worden opgeslagen en 'vergeten' tot het volgende moment dat zij weer geactiveerd worden. Zo bouwen we onze 'verborgen indrukken van *ahamkāra*' op. Alleen in *sattva* ontstaat de mogelijkheid om al die wensen en motiverende situaties in beeld te krijgen. Wie dan gaat toekijken en zich niet laat meesleuren, ontkomt aan deze dramatische, dwingende kracht die de onwetende mens vasthoudt. Dan ontstaat de mogelijkheid om dingen werkelijk op te lossen en een andere weg te kiezen. Zo werkt transformatie. De kwaadaardige vraatzucht die gesymboliseerd wordt door het demonische van Duryodhana en door het blinde onvermogen van Dhritarāshtra, is deze overdosis aan *rajas*. Dit alles is heel herkenbaar. Deze vraatzucht is als een laaiend vuur dat gevoed wordt door wensen en verlangens.

⁵ *Rajas* betekent: actie, beweging. Als er een overmaat van is, omdat we onszelf niet kunnen beheersen, veroorzaakt *rajas* een grote onrust en innerlijke drukte met alle gevolgen van dien.

Tamas is de tegenpool van *rajas* en leidt tot in-actie. Een overmaat aan *tamas*, door gebrek aan zelfbeheersing, leidt tot lethargie, onvermogen, onkunde en domme botheid.

Sattva is een innerlijke (geestelijke) helderheid die maakt dat je kunt ingrijpen indien *rajas* en *tamas* dominant dreigen te worden. *Sattva* geeft de helderheid en het inzicht om in evenwicht te blijven en steeds je eigen balans te vinden.

Hoe meer wensen hoe groter de vraatzucht. Met andere woorden: onze persoonlijke wensen zijn onverzadigbaar. Zij zijn de oorzaak van onze verslaving aan onwetendheid. Is het niet merkwaardig hoe we de ogen meestal sluiten voor de aanwezigheid van een grote mate van *sattva*?

38. Vuur wordt verhuld door rook, een spiegel door stof en een kind door de moederschoot. Evenzo wordt 'dit' versluierd door begeerte.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Vuur zelf is heel helder en lichtgevend, maar vuur gaat gepaard met rook en rook versluiert datzelfde vuur. Hetzelfde gebeurt met onze wensen. Wat is dit 'dit' waarover de tekst spreekt, dat door begeerte versluierd wordt?*

De vergelijking die in dit vers wordt gegeven van de verschillende vormen van versluiering is drievoudig. Allereerst is er de meest lichte vorm van versluiering. Die van rook. Een klein briesje zal de rook wegblazen, zodat het vuur zichtbaar wordt. Dit voorbeeld geldt voor de *sattvische* mens. Het briesje is het gebruik van het relativerende vermogen en het vermogen om te nuanceren, *viveka*. Door ons onderscheidingsvermogen te gebruiken verdwijnt de rook en neemt de *sattva* toe. Onze persoonlijke wensen en verlangens worden niet geactiveerd en we vervullen onze rol op het toneel, zelfs als we dorst hebben.

De volgende vorm is die als van een vuile spiegel. Dit voorbeeld geldt voor de *rajasische* mens. Nu is een zacht briesje niet voldoende, maar moeten we water gebruiken en wellicht een spuitbus met glassex en een doekje. Dat vereist heel wat meer inspanning. Voor de glassex moeten we zelfs naar de supermarkt. Dit schoonmaakproces vereist oplettendheid, zorgvuldigheid en precisie. Een overmaat aan *rajas* betekent altijd dat we allerlei maten overschreden hebben. De maat van de dingen moet weer worden hersteld. Onze levenswijze moet weer aan maat gebonden worden. Zelfbeheersing dus en het aankweken van veel goede gewoonten.

Wat is dan de maat? Het handelen naar eerlijk en zuiver inzicht. Voldoende en goed voor jezelf zorgen, zodat je van daaruit oog en zorg kunt hebben voor een ander. Niet blijven steken in wat geweest is, altijd weer verder gaan. Niet meer omkijken, daar waar je last van hebt opruimen voor zover dat in je macht ligt. Als je genoeg hebt, is het genoeg, dan heeft het geen aandacht meer nodig. De tijd en energie die je dan hebt benutten om verder te komen, te groeien in je leven. De laatste vorm van versluiering is die als van een kind in de moederschoot. Het betreft de mens die door *tamas* beheerst wordt en niet in staat is zelf handelend op te treden. Hier moet de mens bijna met geweld tot leven worden gewekt in een pijnlijk barensproces. Deze vorm van versluiering is overal zichtbaar en voelbaar en dus de pijn ook. *Tamas* lost op in *rajas* en *rajas* lost op in *sattva*. Wanneer tenslotte *sattva* dominant geworden is, *sattvapatti*, kan de echte thuisreis beginnen: de laatste etappe.

39. Begeerte is als een onverzadigbaar vuur en is de eeuwige vijand van de wijzen. Zelfs hun kennis wordt erdoor verduisterd, O Zoon van Kuntī.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Een wijs mens weet, zelfs voordat hij met de gevolgen wordt geconfronteerd, dat hij zich heeft laten misleiden door wensen en verlangens. Daarom voelt hij zich dikwijls zo ellendig. Wensen en verlangens vormen de eeuwige vijand van de wijzen. Een onwetende zit er echter niet mee. Integendeel zelfs, wie onwetend is, beschouwt zijn eigen wensen en verlangens als een vriend die hem in staat stelt om allerlei objecten te bezitten. Alleen wanneer hij moet lijden vanwege zijn bezit, en niet eerder, zal hij de waarheid omtrent zijn lijden en ellende leren kennen. Alleen voor een wijs mens zijn wensen en verlangens een voortdurende vijand. Wensen en verlangens zijn onverzadigbaar en buitengewoon hebzuchtig. Er is nooit genoeg, dat wil zeggen er komt geen einde aan het consumptieve vermogen.*

In onze onwetendheid beschouwen we onze wensen en verlangens als onze vrienden, want daardoor kunnen we gelukkig worden, hoe kortstondig ook. Door zo met onze wensen en verlangens om te gaan, voeden we ze en spinnen we onze eigen cocon. We zien niet hoe we onszelf 'opvreten' door de vraatzucht die oprijst uit deze wensen en verlangens, hoe onschuldig ze er ook uitzien. In praktische termen is wijsheid vooral en bovenal een kwestie van oplettendheid, bereidheid om je in te spannen en bereidheid om in de eerste plaats naar je zelf te kijken. Wijsheid is zelfkennis.

40. Men zegt dat de zintuigen, het denken en de intelligentie de schuilplaats vormen van deze vijand, waardoor het belichaamde Zelf (de ziel) ermee vereenzelvigd wordt. Zo wordt de echte kennis verhuld en vergeten.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De schuilplaats (de zetel): de zetel van begeerte. Ermee: de zintuigen, het denken (manas) en de intelligentie of de rede (buddhi).*

De vijand bestaat uit onze eigen (persoonlijke) wensen en verlangens. Het is meer dan duidelijk dat zij zich 'verschuilen' in de zintuigen, het denken en in onze intelligentie. Ons hele innerlijke systeem, met de zintuigen als brug tussen innerlijk en uiterlijk, raakt erdoor besmet en wordt er als het ware 'ziek van'. De ziekte werkt uitputtend en langzamerhand vergeten we onszelf en onze goddelijke oorsprong. In plaats van een afstandelijke getuige die ziet hoe alles gebeurt en plaatsvindt als in een theater, raken we met hart en ziel betrokken bij het spel en worden we zelf een eigenwijze speler. Het echte spel raakt versluierd en al spoedig spelen we ons 'eigen' spel. Dan bevinden we ons op de neerwaartse spiraal die uiteindelijk leidt tot een diepe duisternis. Zo wordt de echte kennis verhuld en vergeten door onze persoonlijke wensen en verlangens. Onze wensen en verlangens zijn niet onze vrienden, zoals de therapeuten en zielkundigen ons willen doen geloven, maar onze grootste vijand. Dit is de boodschap. Hetzelfde zegt Gurdjieff: *herinner jezelf!* Als je jezelf herinnert, kun je afstand nemen en beseffen wat er gaande is, wat je doet of niet doet en wordt het je duidelijk waarom.

41. Daarom, O Stier van de Bharata's, bedwing eerst je zinnen en stop deze kwaadaardige waan. Zij maakt dat een mens zijn kennis en zijn wijsheid verliest.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Jñana: de kennis van het Zelf en van andere dingen die door de geschriften en door een leermeester (acârya) uit de doeken wordt gedaan.*

Wijsheid: De persoonlijke kennis en ervaring van datgene wat onderwezen is. Stop deze kwaadaardige waan die de kennis en wijsheid blokkeert waardoor de weg naar het allerhoogste versperd blijft....

Shrî Krishna neemt geen blad voor de mond en noemt onze persoonlijke wensen en verlangens 'een kwaadaardige waan'. Het bedwingen van de zintuigen kan echter onmogelijk met dwang gepaard gaan. Consequente toepassing van de regels van het spel is iets heel anders dan dwang. Een bokkig paard zul je nimmer temmen met dwang. Het ogenschijnlijk ontembare paard *Boukephalos* ('stierekop') van Alexander de Grote liet zich onmiddellijk temmen zodra Alexander op zijn rug zat. Zij werden een onafscheidelijk tweespan dat de wereld zou veroveren. Liefde en aandacht zijn de sleutelwoorden.

42. Men zegt dat de zintuigen belangrijk zijn, maar belangrijker dan de zintuigen is het denken en boven het denken staat intelligentie, maar boven intelligentie staat Het.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Er zijn vijf zintuigen. Ten opzichte van de beperkingen en relatieve grofheid van het lichaam zijn de zintuigen fijn en verfijnd. Zij staan in verbinding met het innerlijk en bestrijken een groot werkgebied. Dit is wat de wijzen ons zeggen. Boven de zintuigen staat de geest (manas). Manas bestaat uit onze gedachten en onze verlangens, onze vergissingen en onze twijfels. Boven de geest staat buddhi die de kenmerkende eigenschap heeft van het vermogen om onderscheid te maken en besluiten te nemen.*

Hij die achter al het zichtbare aanwezig is, inclusief de rede, is de Bewoner van dit lichaam. Die Bewoner is het Zelf, dat boven de rede staat.

Niemand zal moeite hebben met de oplopende reeks zintuigen-denken-intelligentie. Maar het idee dat jijZelf boven intelligentie zou staan, gaat ons verstand meestal te boven. Het is merkwaardig dat we steeds weer moeten vaststellen dat we over wel heel weinig zelfkennis beschikken. Zonder zelfkennis blijft de poort naar onze eigen innerlijke wereld gesloten. Zintuigen, denken en intelligentie staan ons weliswaar ter beschikking maar missen iedere verankering. Al spoedig wordt het devies: *hoe gekker, hoe beter*. En zo gebeurt het ook. Het is een levenshouding die iedere vorm van redelijkheid en gezond verstand tart. Toch volharden we erin. Jezus maakt ons niet voor niets het harde verwijt dat onze harten ‘versteend zijn’ en dat we ‘kleingelovig zijn’. De wat slimmeren onder ons, maar die zichzelf en God niet willen kennen, noemt hij ‘adderengebloed’. In onze omgang met anderen kunnen we onszelf leren kennen. Dankbaarheid doet ons voortgaan. Zo intelligent kunnen we zijn.

43. Dus, O Machtige in de wapens, weet dat jijZelf boven intelligentie staat. Blijf bij jeZelf. Dood dan de vijand die zich verschanst heeft achter begeerten en die zich zo moeilijk laat vangen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Weet dat het Zelf boven de rede staat. Stel jezelf onder discipline en leer jezelf, stap voor stap, te beheersen. Dood op die manier begeerte. Begeerte laat zich moeilijk vangen, omdat haar aard zo ingewikkeld en onbegrijpelijk (onredelijk) is.*

Dit hoofdstuk eindigt met de vaststelling dat begeerte de echte vijand is. De symboliek van de strijd van Kurukshetra is een innerlijke strijd die ieder mens te voeren heeft. Ieder mens zal er in het begin het bijltje bij neerleggen en een prachtige en idealistische redevoering houden waarom hij maar beter niet kan vechten. Shri Krishna legt duidelijk uit dat die neiging puur hypocriet en onwaarachtig is. We liegen eenvoudig tegenover onszelf. Weglopen voor je eigen onwetendheid is oliedom en lafhartig. Het strookt niet met onze statuur en natuur die goddelijk is en onsterfelijk. De dingen zijn zoals ze zijn en de dingen gebeuren wanneer de tijd rijp is. Hoe minder persoonlijkheid we aan dit proces toevoegen hoe vrijer en ruimhartiger we zullen worden. In ruimhartigheid ontstaat de ruimte om God te vinden en Hem te dienen. Al spoedig rijst het gewaarzijn op dat God niets anders is dan het onbegrensde bewustzijn als substratum van de hele schepping. Hij is tegelijkertijd en identiek met de barende Moeder. Wie Hem eert, eert Haar. Inderdaad, eert uw Vader en uw Moeder. Dit is de les. Hier is geen speld meer tussen te krijgen, misschien alleen nog aan toe te voegen: eert uw vader en uw moeder, eert Het die dat alles is. Eert Het waarin wij zijn, waar wij horen, waar wij vandaan komen, waar wij deel van zijn. Eer jezelf, je diepste zelf en datgene, waardoor wij met elkaar verbonden zijn. Buiten Dat is er niets, want het is alles.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 4

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 4

De discipline van Zelfkennis

jñâna yoga

De Padma Purâna zegt:

De heilige stad Vârânasî is gelegen aan de oevers van de rivier de Ganges. Ooit leefde er in deze stad een yogi die Bharata genaamd was. Hij was een grote ijveraar van Vishveshvara (Shiva als Heer en Meester over de wereld) die tevens de beschermgod is van Vârânasî. Na het opzeggen van zijn dagelijkse persoonlijke gebeden en het uitvoeren van het ochtendritueel ging Bharata mediteren om diep in zijn eigen substantie door te dringen (*svâdhyâya*). Daarbij reciteerde hij dikwijls ook de verzen van het vierde hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ. Steeds weer bracht deze discipline hem tot een grote innerlijke blijdschap, terwijl zijn gedachten helemaal opgingen in God zelf als Vishveshvara. Hij liet zich door niets en niemand afleiden.

Op een dag maakte Bharata een wandeling en tijdens zijn wandeling kwam hij in een park. Hij bracht er de gebruikelijke begroeting aan de beschermgod van dat park en vervolgens ging hij onder een boom zitten. De boom bestond in feite uit twee Badari bomen die in elkaar verstrengeld waren. Gewoontegetrouw gingen zijn gedachten uit naar de wijze raad van Shrî Krishna aan Arjuna uit het vierde hoofdstuk van de Gîtâ. Na enige tijd stond hij op om naar de Vishveshvara tempel te gaan. Op het moment dat hij opstond verloor de Badari boom al zijn blaadjes en was de boom helemaal kaal.

Uit de blaadjes van de twee bomen kwamen twee meisjes tevoorschijn die vervolgens als tweeling geboren werden bij een vroom brahmanen paar in de stad. Zeven jaar gingen voorbij en de meisjes groeiden voorspoedig op. Op een dag kwam Bharata in hun huis als bezoeker. De meisjes verwelkomden hem, wasten zijn voeten en zagen erop toe dat het hem aan niets ontbrak. Toen zeiden de meisjes tegen Bharata: "O meest uitnemende onder de yogi's, wij zijn u eeuwig dankbaar voor het feit dat u ons hebt bevrijd uit onze gevangenschap in een boom. Door uw genade hebben wij deze menselijke gedaante weer teruggekregen. Nu vragen wij u ons uw zegen te geven, opdat we verlost mogen worden uit de cirkelgang van geboorte en dood."

Bharata was stomverbaasd en vroeg de meisjes wie zij dan wel waren en wat er was gebeurd dat zij konden denken dat hij hen uit de vorm van een boom had bevrijd?

De meisjes vertelden hem precies wat er was gebeurd. De rishi Siddha Tapas verbleef ooit aan de oevers van de rivier de Godâvarî op een plek die als 'Cinnapâpa' bekend stond. Daar beoefende hij een strenge ascese. Deze hield bijvoorbeeld in dat hij midden in de winter tot aan zijn keel in het ijskoude water ging staan en dat hij in de brandende hitte van de zomerzon ging zitten tussen vijf hoog oploaiende vuren. De kracht van zijn ascese verspreidde zich over de omgeving en bomen bogen neer om hem in de zomer met hun bladerdek te beschermen tegen de hitte van de zon en tegen de regen. In en rond zijn verblijfplaats leefden dieren, die gewoonlijk elkaars natuurlijke vijanden waren, vreedzaam naast elkaar. De strenge ascese van de rishi baarde Indra echter de nodige zorgen. Indra voelt zich altijd onzeker worden als hij in de gaten krijgt dat mensen steeds sterker en krachtiger worden als zij zich aan strenge ascese (*tapas*) onderwerpen. Indra begint zich dan zorgen te maken over zijn positie als leider van de goden en zodoende kon hij niet langer toestaan dat de rishi nog krachtiger werd dan hij al was. Daarom riep hij twee hemelse meisjes (*apsaras*) bij zich met de opdracht om naar de verblijfplaats van de rishi te gaan en hem te verleiden. Zij moesten er zingen en dansen voor de rishi om hem daarmee af te leiden en zelfs te verleiden, zodat hij zou ophouden met zijn ascetische oefeningen.

Gedwee deden de meisjes wat hen was opgedragen, maar zij konden de rishi niet verleiden. Hun pogingen om de aandacht van rishi Siddha Tapas af te leiden bleken geheel vruchteloos. Het enige resultaat was dat zij zich de woede van de rishi op de hals haalden. Hij vervloekte hen en maakte dat zij gevangen werden in de vorm van een onbeweeglijke boom aan de oevers van de Ganges, terwijl hun blaadjes altijd zouden dansen op het briesje van de rivier. De berouwvolle *apsaras* vroegen de rishi om vergeving en knielden aan zijn voeten en zeiden hem dat zij gehandeld hadden in opdracht van hun meester, Indra. Zij plengden vele tranen en vroegen van de vloek verlost te worden. De barmhartige rishi schonk hun vergiffenis en zei dat de yogi Bharata hen ooit uit hun benarde positie zou bevrijden vanwege de kracht die het dagelijks reciteren van het vierde hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ hem had gebracht.

Toen de meisjes klaar waren met hun verhaal vroegen zij de yogi om zijn zegen. Toen hij het hele verhaal had gehoord en begrepen had wat er was gebeurd en waarom hij de oorzaak van hun bevrijding was, zegende hij de meisjes en vervolgens gaf hij zich weer naar de Vishveshvara tempel.

Het gezelschap van goede mensen is verheffend voor iedereen, waardoor de gedachten en gevoelens van allen naar een hoger niveau worden opgetild. De nabijheid van een grote ziel alleen al heeft bomen bevrijd uit hun benarde positie van onbeweeglijkheid. Hoe groot moet de uitwerking dan wel niet zijn als men dienstbaar is aan zulke mensen en in hun voetsporen wil treden!

Inleiding

In Hoofdstuk 4 gaat Shrī Krishna verder in op de consequenties van zijn oproep in vers 48 van Hoofdstuk 2:

Succesvolle, blijf altijd bij jeZelf en verricht je taken zonder erdoor gebonden te worden. Wanneer je voor- en tegenspoed gelijkmoedig tegemoet treedt, wordt die gelijkmoedigheid yoga genoemd: de staat van eenheid

Hoofdstuk 3 behandelde het antwoord vanuit het standpunt van handeling en in hoofdstuk 4 wordt het antwoord geformuleerd vanuit het standpunt van kennis of *jñāna*. Hier dreigt onmiddellijk een begripsverwarring op te rijzen. In het gewone taalgebruik wordt ‘kennis’ immers meestal gelijkgeschakeld met geleerdheid en met informatie. Alle encyclopedische kennis valt onder ‘geleerdheid’, terwijl ‘informatie’ ook alle vormen van technologisch vernuft en vakbekwaamheid omvat. Dit zijn vormen van lagere kennis die niet binnen het kader van filosofisch onderzoek relevant zijn. Voor filosofisch onderzoek is waarheidsvinding aan de orde. Het gaat om de vraag te ontdekken *wat de werkelijkheid is*. Is de werkelijkheid de waarheid? Zo ja, wat is die werkelijkheid dan en wat is die waarheid dan? Het antwoord op deze vraag heeft alles te maken met de waarheid over het verschijnsel mens. Sokrates en Plato houden ons al voor dat de mens zelf goddelijk en onsterfelijk is. Dat onsterfelijke en goddelijke wezen ziet zich vervolgens geplaatst in een sterfelijke wereld die – op zichzelf – beschouwd levenloos is, als een lijk en daarmee goddeloos. De bezieling die alles tot leven wekt is van een andere orde dan de materiële werkelijkheid. De materiële werkelijkheid is uiterst relatief en voorbijgaand van aard.

Het grondidee is dat handelingen alleen zinvol zijn voor zover zij gebeuren in verbondenheid met de scheppende Wil van God zelf. Dit impliceert het idee van offer en van overgave. Een houding van zelfzuchtige individualiteit waarin vrijheid wordt gedefinieerd als *ik doe en denk waar ik zin in heb* leidt onherroepelijk tot een goddeloos bestaan. Het is een bestaan in duisternis ‘waar sprake is van veel geween en geknars van tanden’. Shrī Krishna introduceert in dit hoofdstuk het fundamentele idee van een leven dat in feite uit offervaardigheid bestaat. Alle handelingen worden als een offer uitgevoerd. Alleen die houding resulteert in een innerlijke overgave en een innerlijke ongebondenheid. Ware kennis in de vorm van echte wijsheid kan dan opbloeien en tot wasdom komen.

Dit boek eindigt dan ook met de vaststelling in vers 41:

Wie door yoga, zelfbeheersing, niet langer resultaatgericht bezig is en afstand heeft gedaan van de vruchten van zijn handelingen, diens twijfel lost op in kennis. Die mens is in zichzelf gevestigd en zal niet langer gebonden worden door handelingen, O Prijswinnaar!

Ten slotte spreekt Shrî Krishna de oproep uit die voor ons allemaal in dit duistere tijdperk van de *kaliyuga* geldt:

Yogam âtishthottishtha Bhârata!

Dit betekent zoveel als: zoek de eenheid in jezelf en word in Godsnaam wakker, O zoon van de illustere Bharata! Sta op en ga aan de slag!

Voor ons betekent deze oproep een oproep om de strijd met onze innerlijke gespletenheid en innerlijke twijfel aan te gaan. Wij zullen moeten leren ons te laten leiden door de Scheppende Wil van God, of van Moeder Natuur zelf in plaats van geheel eigenwijs en verblind door onze ambities, hartstochten en remmingen, onze eigen 'zin' te 'doen'. Wie dat pad toch afloopt zal al spoedig merken dat het letterlijk een doodlopende weg is. Alleen een incarnatie zoals Shrî Krishna of Jezus Christus kan deze levende dode weer tot leven wekken. Daarom: word wakker, sta op en ga aan de slag!

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 4

De weg van kennis van het vrijgeven

jñâna yoga

De gezegende Heer sprak:

1. Deze aloude leer onderwees Ik Vivasvat. Vivasvat gaf haar door aan Manu en Manu aan Ikshvâku.

Shankara zegt in zijn commentaar: Deze leer van innerlijk verbonden zijn en van zelfbeheersing, waarover in de twee vorige hoofdstukken werd gesproken leerde ik aan Vivasvat, de Zon, aan het begin van de schepping. Ik onderwees hem in deze leer om de kaste van de kshatriya's de kracht te geven om over de wereld te regeren. Alleen wanneer de heersers zelf over deze kracht kunnen beschikken, zijn zij in staat Brahmanen in hun spirituele roeping te beschermen. Wanneer de spirituele en de heersende klassen goed functioneren en sterk zijn, is het mogelijk de wereld in stand te houden. Deze yoga is onvergankelijk, omdat de resultaten ervan onvergankelijk zijn. Moksha, bevrijding, is de vrucht van deze volledige toewijding aan en liefde voor ware kennis. Bevrijding zal er altijd zijn en vergaat niet. Vivasvat gaf deze leer door aan Manu en Manu gaf haar door aan Ikshvaku die de eerste wereldheerser was.

De traditionele manier van onderwijs en onderricht is via een ononderbroken lijn van vader op zoon en dus van generatie op generatie. Om deze beproefde methode kracht bij te zetten refereert Shrî Krishna aan deze aloude traditie. Hij gaat daarbij zelfs terug naar de zon zelf die als zon-god bekend staat als Vivasvat. Volgens de overlevering van de *purâna's* behoort de zon tot de eerste van de goden die de schepping binnentrad, lang voordat de mens tot bestaan kwam. Een ander punt van belang is dat door deze verwijzing naar het werkelijke begin van de tijd iedere vorm van historisch denken langs een lineaire tijdlijn als kortzichtig en bekrompen moet worden beschouwd. Shrî Krishna spreekt hier over een tijdlijn van enige miljarden jaren of zelfs nog meer. Hoe kun je je ooit in die bijna onmetelijke tijdspanne druk maken over perioden van tientallen of zelfs honderdtallen van jaren? Zelfs eeuwen zinken in het niet tegen deze reusachtige achtergrond die teruggaat naar het echte begin van de tijd. Het is futiel de bron van deze kennis in de tijd te willen achterhalen. Het gaat niet echt om een tijdlijn, want tijd bestaat in feite niet. Het gaat om de overlevering en om het feit dat wat waar is altijd al bestaat.

De zevende Manu, Vaivasvata Manu, wordt beschouwd als een zoon van Vivasvat. Hij wordt beschouwd als de stamvader van het huidige menselijke ras. Ikshvāku is een zoon van Manu en geldt als de eerste vorst van de zonnedynastie waartoe ook prins Rāma behoorde. Geschiedkundig onderzoek volgens de Vedische traditie houdt zich nadrukkelijk *niet* bezig met een chronologische volgorde maar richt zich uitsluitend op illustere voorbeelden uit het verleden die als baken kunnen fungeren in de tegenwoordige tijd om de mens te helpen zijn weg terug naar huis te vinden. Vedisch geschiedkundig onderzoek is niet geïnteresseerd in de chronologische opeenvolging van oorlog en vrede maar is slechts geïnteresseerd in de vraag hoe zelfkennis, *Yoga*, in alle tijdperken in praktijk wordt gebracht en mensen tot zichzelf heeft gebracht. Het woord 'aloud' moet vooral worden opgevat in de zin van *blijvend, onvergankelijk* en: *van begin af aan*. Om enig idee te krijgen van de omvang van dit woord kan men het beste de langste periode nemen die binnen het relatieve veld van de schepping geldt. Die periode wordt de leeftijd van de Grote of Universele Moeder genoemd. Zij is de bron van waaruit alles wat in de hele kosmos geschapen is en nog geschapen zal worden, voortkomt. Men zegt dat er ontelbare levens van de Grote Moeder zijn ten opzichte van het Absolute zelf. Eén leven van de Grote Moeder omvat duizend levens van Shiva. Eén leven van Shiva omvat duizend levens van Vishnu. Eén leven van Vishnu omvat duizend levens van Brahmā, de schepper. Eén leven van Brahmā beslaat honderd jaren (van Brahmā). Eén jaar van Brahmā omvat twaalf maanden van Brahmā. Eén maand van Brahmā omvat dertig dagen van Brahmā. Eén dag van Brahmā bestaat uit één periode van dag en nacht. De dagperiode wordt een *kalpa* genoemd. De nacht van Brahmā duurt even lang. Een *kalpa* (de dagperiode van de dag van Brahmā) bestaat uit de levens van veertien Manu's. De periode van één Manu wordt *Manvantara* genoemd. Men zegt dat iedere *manvantara* wordt afgesloten door een periode van een zondvloed. Eén *manvantara* bestaat uit 71 *mahâyuga's*. Eén *mahâyuga* bestaat uit vier *yuga's* of seizoenen (tijdperken): *satyuga*, *tretayuga*, *dvaparayuga* en *kaliyuga*. De maateenheid van deze *yuga's* wordt gevormd door de lengte van de *kali-yuga*, die de kortste periode omvat en die maximaal 432.000 zonnejaren duurt (of korter). De *dvaparayuga* is tweemaal zo lang (864.000 jaar), de *treta-yuga* is driemaal zo lang (1.296.000 jaar) en de *satyuga* is viermaal zo lang (1.728.000 jaar). Men zegt dat de strijd van Kurukshetra de overgang markeert van de *dvaparayuga* naar de *kaliyuga* en dat deze strijd ongeveer 5.500 jaar geleden plaats vond. Als men voor ieder jaar van de periode *satyuga* tot aan de *kaliyuga* één zin van 8 woorden zou reserveren, betekent dat een historisch werkstuk van 3.888.000 zinnen en van 31.104.000 woorden. Geschiedkundig onderzoek op basis van chronologie wordt tegen deze omvang van tijd onmogelijk, zeker als we bedenken dat de uitvinding van het schrift niet ouder is dan plm. 4000 jaar en dat computers pas sinds ongeveer 40 jaar beschikbaar zijn. Geschiedkundig onderzoek over deze omvang van tijd is noodzakelijkerwijs aangewezen op mondelinge overlevering en dus op de kracht van het menselijke geheugen. Om op grond hiervan de Bhagavad Gîtā te verwijzen

naar de regionen van mythen en legenden is verwerpelijk en doet geen enkel recht aan de historische authenticiteit van de gebeurtenissen die in de Bhagavad Gîtâ staan vermeld. Shrî Krishna staat zeker niet bekend als dromer en als verhalenverteller van mythen en legenden. Zijn leer en boodschap zijn uiterst actueel, praktisch en effectief. Een verslag van gebeurtenissen die meer dan vijfduizend jaar geleden plaatsvonden, krijgt juist door deze eerbiedwaardige datering een tijdloos karakter.

2. Koninklijke wijzen kenden deze leer en gaven haar door als hun traditie. Maar na lange tijd raakte zij in vergetelheid, O Vernietiger van de vijand.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze leer werd van generatie op generatie door de heersende klasse van de kshatriya's doorgegeven. Zij waren de wijze koningen, rajarshi's. Maar deze traditie is sinds lange tijd verbroken, O Arjuna. Toch ben jij de vernietiger van je vijanden door het vuur van je 'begeistering'. Nu zien we hoe deze leer verloren is geraakt, omdat zij tenslotte aan zwakke heersers werd doorgegeven die hun zintuigen niet in bedwang konden houden waardoor mensen niet langer het doel van het leven (moksha, bevrijding) konden bereiken.*

Voor 'koninklijke wijzen' wordt het woord *rajarshi* gebruikt: *raja rishi*. Zij zijn de koningen die als *kshatriya's* de staat dienen te beschermen tegen innerlijk verval en tegen gevaar van buitenaf. Voor deze koningen geldt deze 'koninklijke weg' van *raja yoga* die nu door Shri Krishna als het ware uit de vergetelheid wordt gehaald en door hem aan Arjuna uit de doeken wordt gedaan. Deze koninklijke weg of *yoga* is buitengewoon waardevol, omdat zij de weg is die leidt tot een goed en succesvol bestaan voor de hele gemeenschap, niemand uitgezonderd. De koninklijke wijze is bij uitstek de mens die de verantwoordelijkheid binnen de gemeenschap draagt om de continuïteit van deze *yoga* te waarborgen. Heel lang gaat het goed maar ten slotte treedt toch het onvermijdelijke verval in en dan begint tevens de onvermijdelijke spiraal van degeneratie, die tenslotte leidt tot de *kaliyuga*. Onderdeel van het verval is de neiging van de heersende klassen om kennis tot exclusief bezit te verheffen als instrument voor machtsuitoefening. Het einde van de *dvaparayuga* wordt gemarkeerd door deze ongebreidelde machtzucht en door het misbruik van de koninklijke autoriteit. Juist daarom roept Shri Krishna de herinnering op aan deze grote vorsten uit lang vervlogen tijden, zoals hij in het vorige hoofdstuk reeds het voorbeeld aanhaalde van een *raja rishi* bij uitstek: Koning Janaka. Shri Krishna's bedoeling is om de toepassing van de traditie een nieuwe impuls te geven en deze traditie niet langer het exclusieve bezit te laten zijn van een kleine en selecte groep, maar de traditie via Arjuna tot gemeengoed te maken en weer nieuw leven in te blazen. Veda Vyasa, de auteur van het Mahābhārata-epos zou ten slotte de hele boodschap vastleggen door haar op schrift te stellen met behulp van Ganesha.

3. Omdat je Mij bent toegewijd en Mijn vriend bent, heb Ik je deze esoterische en onbekende leer verklaard.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze leer van yoga is een groot geheim. Om zich ervan te vergewissen dat er geen enkele twijfel kan bestaan over de juistheid van de uitspraak van Shri Krishna, stelt Arjuna een vraag alsof hij een tegenwerping maakt, zodat Shri Krishna duidelijkheid kan verschaffen.*

Arjuna is symbolisch voor de zoekende mens die de weg terug nog niet gevonden heeft. Hij heeft een zorgvuldige opleiding gehad maar op het punt van zelfkennis is hij nog een volstrekt groentje. Desalniettemin is hij in staat om tot toewijding te komen en op basis van die toewijding en genegenheid zelfs bevriend te raken met Shri Krishna. Voor deze bijzondere mens is Shri Krishna bereid de esoterische en onbekende leer uit te leggen. De onbekendheid van de leer maakt haar geheim. De leer heeft haar eigen bescherming, want alleen op basis van die kwaliteiten, als toewijding en genegenheid, zullen we de ware boodschap van Shri Krishna kunnen ontvangen. Als we de toewijding nog niet kunnen opbrengen en als Shri Krishna ons nog niet als vriend heeft aanvaard, zal de echte boodschap voor ons verborgen blijven, alle commentaren en woord-voor-woord analyses ten spijt. De toewijding houdt in een bereidheid tot overgave aan de Heer, juist wanneer men zich midden in een (innerlijke) crisis bevindt. De wanhoop van Arjuna is hier een zeer beeldend voorbeeld van. Om in een staat van opperste wanhoop toch tot deze overgave te kunnen komen impliceert een grote innerlijke discipline en liefde in de vorm van je-openstellen-voor. Dit is wat Shri Krishna bedoelt met zijn opmerking dat Arjuna 'een vriend is' en daarom gerechtigd de *yoga* van de *rajarshi's* te ontvangen. De bedoeling is natuurlijk dat er na lange tijd weer een *rajarshi* zou opstaan, deze keer in de gedaante van Arjuna.

Arjuna sprak:

4. Mijn Heer! Vivasvat werd vóór U geboren, hoe kunt U het hem dan hebben geopenbaard? Hoe moet ik dit zien?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Uw geboorte is (veel) later in het huis van Vasudeva (uw vader), terwijl Vivasvat's geboorte (de zon) aan het begin van de schepping was. Hoe moet ik dit feit rijmen met uw uitspraak dat U deze leer aan het begin van de schepping aan Vivasvat onderwees, en dat u – nog steeds dezelfde Krishna – mij nu in deze leer onderwijst?*

Arjuna is kennelijk nog niet in staat de goddelijke kant van Shrī Krishna te begrijpen en te zien. Voor hem is Shrī Krishna wellicht een zeer gewaardeerde medestrijder en vriend, maar sterfelijk en vereenzelvigd met zijn fysieke belichaming. Arjuna leeft nog geheel in de grofstoffelijke wereld en heeft nog geen kijk op de transcendente en tijdloze werkelijkheid die daarachter ligt. Voor hem geldt de meetbare en zichtbare wereld als de ultieme werkelijkheid. Arjuna is de voorloper van het 'moderne' mensbeeld. Dat beeld is dringend toe aan herwaardering en dient opgewaardeerd te worden naar een kosmisch model dat de drie werelden, fysiek, subtiel en causaal, omvat met als begin- en eindpunt het Absolute zelf dat voorbij alles is en dat alles draagt en verdraagt. Arjuna ziet Shrī Krishna als een – bijzondere – vriend en leeftijdgenoot. Hij is geïntrigeerd door Shrī Krishna, want hij kan hem maar niet doorgronden. Tegelijkertijd heeft Arjuna genoeg inzicht en begrip om te weten dat een ongewapende Krishna als strijdmakker en wagenmenner veel meer waard is dan vele *akshauhini's* (legerdivisies). Kortom: Arjuna is nog steeds in verwarring en stelt daarom een 'concrete' vraag in de hoop op een 'concreet' antwoord. Arjuna kijkt nog niet verder dan 'zijn neus lang is'. Hij kijkt niet naar de dingen die zich achter datgene bevinden wat hij grofstoffelijk ziet. Hij maakt zelfs de connectie niet met de werkelijkheid achter de woorden van Shrī Krishna, maar hij staat wel geheel en al open voor wat Shrī Krishna hem te zeggen heeft. Deze openheid, die een vorm van geloof is, is Arjuna's redding.

De gezegende Heer sprak:

5. Ontelbare geboorten van Mij zijn voorbijgegaan en ook die van jou, Arjuna. Zij zijn Mij allemaal bekend, maar jij kent de jouwe niet, o brandend vuur voor de vijand!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Jij kent de jouwe niet: jouw visie wordt belemmerd door jouw handelingen uit het verleden (juist en onjuist). Ik ken mijn geboorten, omdat mijn natuur helder is, zuiver, vol kennis, ongebonden. Hierdoor wordt mijn visie niet belemmerd (zodat ik het geheel kan overzien).*

Hoe kunt u dan geboren worden, als u de Heer en Meester van alles en allen bent, zonder karma en zonder juiste en onjuiste handelingen uit het verleden (die uw visie kunnen belemmeren)?

Luister:

Het antwoord van Shrī Krishna is verre van ‘concreet’, zoals Arjuna het waarschijnlijk had gehoopt. Toch laat het antwoord van Shrī Krishna aan duidelijkheid niets te wensen over. Alleen spreekt hij nu over zijn menselijke geboorte als incarnatie van God, als *avatāra* en niet over een ‘gewone’ menselijke geboorte die past in een lange reeks van geboren worden en sterven. Deze lange reeks of cyclus wordt beheerst door de wet van *karma*, de wet van oorzaak en gevolg. Zo lang een mens zich door zijn dadendrang laat beheersen, zal hij terugkomen in deze wereld, totdat hij inziet dat zijn eigen dadendrang hem gevangen houdt en vastbindt. Als een mens dan wakker wordt en opstaat, gaat hij op zoek om ten slotte de thuisreis te aanvaarden.

Ook Jezus sprak voortdurend over deze gebondenheid aan deze wereld. *Bekeer, (keer terug), want het koninkrijk is nabij* is zijn boodschap. Ook hij ontmoette onophoudelijk een mengeling van inspiratie en inzicht enerzijds en wantrouwen en ongelooft anderzijds. Steeds weer blijkt hoe menselijke domheid van alle tijden is. Die domheid houdt in dat we - tegen beter weten - blijven vasthouden aan de vermeende werkelijkheid van deze zintuiglijke wereld. We koesteren onze aarzelingen of zelfs onze weigering om tot inkeer en bezinning te komen. In die zin is er ‘weinig nieuws onder de zon’.

Shrī Krishna’s antwoord geeft ook aan dat een Incarnatie niet beheerst wordt door deze wet van *karma*, deze wet van oorzaak en gevolg. Een Incarnatie is er uitsluitend om een bepaalde functie te vervullen en laat zich op geen enkele wijze leiden door welke persoonlijke motieven dan ook. Een Incarnatie is geheel vrij en ongebonden. Daarom heeft de karmische wet geen vat op een Incarnatie. Een Incarnatie leeft voortdurend in verbondenheid met zijn eigen bron en oorsprong die goddelijk is en

onsterfelijk. Daarom is een Incarnatie alwetend en kent Hij zijn incarnaties uit het verleden, in tegenstelling tot de gewone mens die onder de werking van de wet van oorzaak en gevolg staat en die zijn verleden ‘vergeet’ alvorens geboren te worden in een nieuw lichaam en *reïncarneert*. Het psychologische aspect van deze discussie wordt veelal in de Gîtâ verwoord met het gebruik van de vele titels voor zowel Shrî Krishna als Arjuna. Allereerst wijst Shrî Krishna Arjuna nogal direct op het feit dat de mens ‘in vergetelheid’ leeft, maar een Incarnatie niet. Onmiddellijk daarop spreekt Shrî Krishna Arjuna aan met zijn eretitel: *brandend vuur voor de vijand*. Zo weet hij het innerlijke evenwicht bij Arjuna weer te herstellen.

6. Het Zelf is ongeboren, onvergankelijk en Heer en Meester van alle schepselen. De natuur wordt door Mij gedragen. Ik kom door Mijn eigen macht en kracht tot manifestatie.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hoewel ik niet geboren ben, hoewel mijn visie niet wordt belemmerd en onvergankelijk is, hoewel ik Heer en Meester ben over de hele schepping van Brahmā (de schepper) af tot aan het kleinste schepsel, zoals een grassprietje, toch blijf ik mijn natuur besturen, de prakriti of de mâyâ van Vishnu die uit drie energie-velden bestaat in de vorm van sattva, rajas en tamas. De hele schepping is onderworpen aan de interactie van deze energieën. De wereld raakt betoverd door het spel van de guna's en kent zichzelf daarom niet langer, het ene Zelf, Vasudeva. Het lijkt alsof Ik geboren word en een belichaming aanneem door middel van Mijn eigen Natuur, maar in werkelijkheid is dat niet zo. Dit is het grote verschil met andere wezens.*

Waarom incarneert de Heer en wanneer? Het antwoord wordt in het volgende vers gegeven.

Shrî Krishna stelt vast dat hij niet als een gewoon mens ter wereld komt. Hij komt als Heer en Meester die niet vanuit karmische regels en wetten tot geboorte is gekomen. Hij is vanuit zijn eigen macht en kracht (*mâyâ*) tot manifestatie gekomen. Een Incarnatie kan zich vanuit een moederschoot geboren laten worden. Hij kan ook simpelweg tot manifestatie komen, zoals bijvoorbeeld de *narasimha* (mens-leeuw)-incarnatie van Vishnu die spontaan uit een pilaar tevoorschijn kwam om prins Prahlâda te redden. Het Zelf is onafhankelijk, zelfstandig, ongeboren en onvergankelijk. Waarom maakt dit Zelf zichzelf soms zichtbaar als een Incarnatie (*avatâra*)? De fysieke verschijningsvorm is tenslotte niet meer dan een uitbeelding van iets anders, dat onzichtbaar is? Het is duidelijk, dat dit uitsluitend gebeurt wanneer dit beslist noodzakelijk is. 'Zomaar' is hier niet aan de orde! Het volgende vers geeft het antwoord op deze vraag.

7. Steeds wanneer *dharma* uitgeput raakt, O Bharata, en onrechtvaardigheid toeneemt, treed Ikzelf weer tevoorschijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Dharma: met inbegrip van de verdeling van de mensen in drie klassen (varna's) en leeftijdscategoriën. Door de mensen in deze groepen in te delen zijn zowel voorspoed als verlossing mogelijk. Wanneer dharma uitgeput raakt, treed Ikzelf weer tevoorschijn door middel van mâyâ. Waarom?*

Een Incarnatie blijft volledig gevestigd in zichzelf. Niets in het innerlijk van de Incarnatie hindert of belemmert het licht en de volledige vermogens die de Incarnatie bij zich draagt. In totaal zijn er zestien verschillende vermogens of kwaliteiten die een Incarnatie ter beschikking heeft. Men zegt dat een mens maximaal vier van deze kwaliteiten tot ontwikkeling kan brengen. Alleen al op dit punt is er dus een groot verschil tussen een gewoon mens, zelfs een Zelfgerealiseerde, en een Incarnatie.

Deze zestien kwaliteiten (*kalâh*) zijn de zestien aspecten van *shakti* (de kracht of macht van het Absolute). *Shakti* is de vrouwelijke kracht die de dynamiek van de schepping vertegenwoordigt. Vrouwelijk is dynamisch, mannelijk is statisch. Deze zestien aspecten vinden hun verklanking in de zestien klinkers (*svârah*) van het sanskriet alfabet: a; â; i; î; u; û; ri; rî; lri; lrî; e; ae; o; ao; ang; ah. Een vergelijking die men kan trekken is die met de fasen van de maan. Op de eerste dag (nieuwe maan) is de maan onzichtbaar. Van de tweede tot de vijftiende dag ziet men de maan van dag tot dag wassen (toenemen) en op de zestiende dag is het volle maan, *pûrna*. Zo zijn er zestien aspecten (aangezichten) van de maan. De maan zelf verandert echter niet. Zij blijft steeds gelijk. Zij blijft zichzelf. Wij zien de maan wassen of afnemen door de positie die wij innemen en door de interactie tussen aarde, maan en zon. Toenemen en afnemen is dus relatief en dynamisch en niet absoluut of statisch. De zestien *kalâh* of aspecten (aangezicht) van het Absolute staan alle schepselen in verschillende maten ter beschikking. De gewone menselijke vorm is in staat om ten hoogste vier aspecten te tonen. Goddelijke wezens kunnen maximaal tien aspecten tonen. De Incarnaties van het Absolute kunnen alle zestien tonen. Het aantal dat getoond wordt, zal verschillen naar gelang de noodzaak van tijd en plaats. Alleen Shrî Krishna toonde alle zestien *kalâh*. Gewone mensen kunnen deze *kalâh* niet doorgronden. Toen Shrî Krishna nog heel jong was, doodde hij de vrouwelijke demon Pûtanâ, hoewel zij als een 'natte min' naar hem toekwam om hem de borst te geven.

Een gewoon mens stijgt reeds tot grote hoogte door slechts één *kalâh* volledig tot ontwikkeling te brengen, zoals een Mozart of een Shakespeare. Van Shrî Krishna wordt gezegd dat hij zestienduizendhonderdacht vrouwen (*shakti*) had. Dat is

slechts de beeldspraak van een dichter, want als men de eenheden van dit getal bij elkaar optelt, is de som zestien.

Deze zestien *kalâh* of *shakti* zijn latent in ons aanwezig. We kunnen ze het beste leren kennen door het voorbeeld van bijzondere mensen te nemen die één of meerdere aspecten tot volle ontplooiing hebben gebracht. We kunnen natuurlijk ook kennis nemen van het doen en laten van de verschillende Incarnaties, zoals Prins Râma, Shrî Krishna of Jezus. De meest bekende *kalâ's* zijn: *aishvarya* (luister), *dharma* (regel en wet), *yasha* (roem en goede naam), *shri* (glorie en luister), *jñâna* (kennis), *vairâgya* (niet gehecht zijn), en *madhûrya* (mildheid, zoetheid). Deze laatste kwaliteit van *madhûrya* (mildheid) wordt meestal nadrukkelijk verbonden met Shrî Krishna. Er waren momenten dat hij gedwongen werd om krachtdadig en afschrikwekkend op te treden, maar zelfs in die omstandigheden kwam en ging hij met een milde glimlach op zijn lippen. Hij voerde al zijn handelingen altijd met een grote zachtheid en mildheid uit. Zo komt het dat zijn naam nimmer verbonden wordt met afschrikwekkende kwaliteiten.

8. Van tijd tot tijd kom Ik tot bestaan om de rechtvaardigen te beschermen, het kwaaddoen teniet te doen en om regel en wet in ere te herstellen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De rechtvaardigen: goede mensen die zich op het juiste pad bevinden.*

Shrī Krishna gaat verder in op de oorzaak van zijn verschijning in deze wereld. Hij kwam om rechtschapen mensen te beschermen en voor het herstel van *dharma*. Beide aspecten dreigden verloren te gaan in de onbeheersbare machtzucht en hebzucht van de toenmalige wereldleiders. Het Sanskriet woord voor *rechtschapen* is *sādhu*. Meestal wordt dit woord vertaald met ‘heilige’ of met ‘wijze’. Het is afgeleid van de wortel *sādh* dat betekent ‘ergens recht op afgaan, voltooiën, afmaken, succesvol zijn, slagen, voorspoed hebben’. Wie deze betekenissen verwerkelijkt is dus ‘heilig’. Die mens is ‘héél’ en is dus bijzonder. In alle tijdperken zullen er echter steeds ten minste enkelen zijn die deze ‘rechtschapenheid’ weten te verwerkelijken. Zij zijn bovendien bereid voor *dharma* op te komen en te leven volgens de eeuwenoude regels en wetten van het universum. Dit laatste wordt *sanātana dharma* genoemd. Met de uitspraak ‘van tijd tot tijd’ geeft Shrī Krishna dus aan dat een Incarnatie met een zekere regelmaat verschijnt. Het verval van normen en waarden is kennelijk van alle tijden en kent ook een relatieve betekenis. Het constateren van verval van normen en waarden hoeft dus niet te leiden tot wanhoop, wel tot alertheid. Overigens is het begrip ‘rechtschapen’ ons ook uit de bijbel bekend. Zowel de vader van Johannes alsook de vader van Jezus worden als ‘rechtschapen’ gekenmerkt (Mt I:19 en Lk I:6). Lukas, de evangelist, laat een Romeins officier ook van Jezus zeggen dat hij ‘een rechtvaardig mens was’ (Lk 23:47)

Er is nog een ander punt ter overweging: het beschermen van de rechtvaardigen (*sādhu’s*) krijgt de hoogste prioriteit wanneer hun aantal beneden een bepaald minimum dreigt te komen. Een opleving van *dharma* kan alleen worden verwezenlijkt vanuit datgene wat er nog van over is. Als het vuur eenmaal is uitgegaan, zul je een nieuw vuur moeten maken. Maar een paar vonkjes zijn voldoende om – met de nodige zorg en aandacht – alsnog een groot vuur te doen opvlammen. De aanwezigheid van een aantal rechtschapen en rechtvaardige mensen in de hele mensengemeenschap is noodzakelijk voor de continuïteit. Als die in gevaar komt, is het tijd voor ingrijpen. Dan verschijnt een Incarnatie of *avatāra*. Hoewel Shrī Krishna het toonbeeld is van zachtmoedigheid en mildheid, aarzelt hij niet om het kwaaddoen teniet te doen. Compromissen sluiten met wat wezenlijk kwaadaardig is, zet geen zoden aan de dijk. Van buitenaf bezien lijkt rechtvaardigheid soms wel op meedogenloosheid. Een Incarnatie is bij uitstek in staat ‘rechtvaardigheid’ te koppelen aan mededogen en mildheid. Zo was Shrī Krishna.

9. Wie Mijn goddelijke geboorte en daden werkelijk kent, wordt niet meer wedergeboren, wanneer hij het lichaam verlaat. Hij gaat terug naar Mij, O Arjuna.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Mijn geboorte is een illusie (mâyâ) en komt voort uit de wereld van de goden. Mijn geboorte is geen natuurlijke zaak. Hij gaat terug naar Mij: Hij vindt bevrijding.*

De rechtstreekse aanleiding voor een Incarnatie om in de wereld te verschijnen werd in de vorige twee verzen uit de doeken gedaan. Die aanleiding heeft alles te maken met het herstel van de traditie van *dharmā*. Dit is echter de oppervlakkige betekenis. De meer subtiele en diepere betekenis houdt in dat de komst van een Incarnatie een enorme voorbeeldfunctie heeft voor diegenen die reeds op weg zijn, terug naar huis. Zij krijgen een enorme impuls om die reis nu met grote spoed af te leggen en hun vrijheid te hervinden. God komt naar de mensen toe als Incarnatie. De komst en de aanwezigheid van een Incarnatie onder de mensen stelt de mensen weer in staat om tot verlossing te komen en zich weer gehéél te verenigen met, of op te gaan in, God Zelf. Ieder menselijk wezen draagt dit verlossende en bevrijdende vermogen latent in zich. Het vermogen is er om, wanneer de tijd rijp is, tot ontwikkeling te komen en de mens zijn eigen volheid te laten vinden. Het voorbeeld van de Incarnatie doet de mens zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid begrijpen en inzien. Shrī Krishna zegt dat wie op zoek gaat *Mijn* goddelijke geboorte en daden werkelijk kan leren kennen. In die zin is de Incarnatie een Verlosser. De individuele mens wordt één met de Incarnatie en zo gaat deze mens op in de goddelijkheid en onsterfelijkheid van Gods aanwezigheid in zijn hart. *Ik en de Vader zijn één* is een bekende uitspraak van Jezus uit het Johannes Evangelie.

Shrī Krishna geeft aan dat goddelijk en onsterfelijk worden betekent: niet meer geboren worden binnen de cirkelgang van geboorte en dood (*samsāra*). Het betekent echter volstrekt niet dat zo lang deze mens als een vrije ziel (*jivan mukta*) in een belichaming huist in deze wereld, hij zich van verdere handeling zal onthouden. Het tegendeel is waar, zoals de boodschap van de Bhagavad Gītā het ons onverbloemd voorhoudt.

10. Velen hebben zich bevrijd van begeerte, angst en boosheid. Zij hebben hun toevlucht in Mij gezocht en hun geest is in Mij opgegaan. Gezuiverd door de effectiviteit en discipline van zelfkennis hebben zij Mijn wezensstaat bereikt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hun geest is in Mij opgegaan: dat wil zeggen dat zij kenners zijn geworden van Brahman en weten dat zij geheel en al verenigd zijn met Ishvara, de Heer en Meester van allen.*

Hun toevlucht zoeken in Mij: Ik ben Parameshvara, de Opperste Heer, de bron van alle wijsheid....

De tekst geeft hier een belangrijke reeks die de drie grootste belemmeringen aangeeft die een mens zal moeten overwinnen om definitief op weg te gaan naar huis. Het zijn:

- *rāga*: begeerte, ambitie
- *bhaya*: angst en vrees
- *krodha*: woede, onbeheerste boosheid.

Moeder Natuur maakt altijd gebruik van de mensen via begeerten, verlangens en ambities voor de voortgang van de schepping. De mens wil dit echter niet weten en ‘vergeet’ het eenvoudig. Dan wordt hij als een stuurloos schip dat meegesleurd wordt op de golven van de zee. Deze mens is geheel afhankelijk van de omstandigheden. Alle oorzaken van zijn eigen geluk en ellende liggen dan buiten hem of haar. De omstandigheden waarin men zich bevindt worden van allesoverheersend belang. Hier is geen vrijheid maar totale gebondenheid aan invloeden van buitenaf. Deze mens is slaaf van zijn eigen zinnenprikkeling die van buitenaf gestuurd wordt.

Angst en vrees zijn het gevolg van de gebondenheid aan de verworvenheden die men verkregen heeft op grond van begeerten, verlangens en ambities. De goede dingen die men verworven heeft wil men niet verliezen. Behoudzucht en hebzucht zijn de natuurlijke instrumenten in dit proces van veiligstellen. De tegenhangers zijn de angst en vrees om wat je verworven hebt weer te verliezen. Het enige wat je niet kunt verliezen is jezelf en je eigen intelligentie. Wie daarop vertrouwt, kent geen angst meer. Je lichaam en je zintuigen zijn een middel om te komen tot zelfverwerkelijking. Zij kunnen dat traject echter ook belemmeren. Dit is onvermijdelijk wanneer de mens gehecht en gebonden raakt aan lichaam en zintuigen.

Woede en boosheid zijn eveneens vormen van begeerten en verlangens. Als wij in onze ambities worden gedwarsboomd en gefrustreerd raken, zijn woede en onbeheerste boosheid het natuurlijke gevolg. Zelfkennis, kennis hoe je je eigen

evenwicht kunt bewaren, wordt verduisterd door onze onwetendheid. Onwetendheid is een combinatie van niet-weten en van niet willen weten. Domheid is er een goed ander woord voor. In onze domheid kiezen we voor de illusoire veiligheid van onze individualiteit en dan 'vergeten' we al spoedig onze universele dimensie. Zo vergeten we onszelf en raken we verstrikt in een web van begeerten en verlangens dat gedragen wordt door angst en vrees en door woede en onbeheerste boosheid.

Wat de mens hiertegen in stelling dient te brengen is een bereidheid om naar zichzelf te kijken en het innerlijk schoon te maken van deze eindeloze stroom van begeerten en verlangens. Dit vereist onbetwistbaar een innerlijke of geestelijke discipline. Die discipline dient gericht te zijn op het verlangen naar waarheid. Dat verlangen geeft een rechtheid die uiteindelijk zo natuurlijk wordt dat de mens rechtschapen wordt. Dit is de *sādhu* uit vers 8. Om dit verlangen nog beter handen en voeten te geven, spoort Shrī Krishna ons aan onze toevlucht in 'Mij' te zoeken. Dit 'Mij' heeft twee betekenissen. In de eerste plaats is er de letterlijke betekenis van Shrī Krishna als Incarnatie, als het voorbeeld van de levende God op aarde. Hij is, evenals Jezus en de Boeddha, de middelaar en daarmee de verlosser. Via Hem komt de mens weer in contact met zichzelf. De tweede betekenis van het 'Mij' is natuurlijk het universele Zelf dat de oerbasis en de grondslag vormt van het hele bestaan. Het Zelf in onszelf dus. Dat Zelf is onbegrensd bewustzijn, onvergankelijk en voorbij de schepping, omdat Het er de drager van is. Wie de Zelfdiscipline of Zelfbeheersing aanneemt die nodig is voor de thuisreis zal leren om steeds meer met dat Zelf in zichzelf, dat 'Mij', in contact te blijven. Dat dit pad en deze discipline van alle tijden zijn, wordt bevestigd door de beginuitspraak van dit vers die luidt 'velen hebben zich bevrijd'.

11. Op welke wijze mensen ook hun toevlucht in Mij zoeken, Ik heet al die mensen welkom. Vanwaar zij ook komen, zij volgen Mijn pad, O Pârtha.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik beloof de mensen door hun de dingen te geven waar zij om vragen. Wat hun gegeven wordt, hangt af van de manier waarop zij tot Mij komen en van hun motieven. Het overgrote deel van de mensen verlangt niet naar bevrijding. Het is nu eenmaal niet mogelijk om zowel plezier na te jagen als naar bevrijding te streven. Wie uit is op het genot van de vruchten van hun handelingen beloof Ik met datgene waar zij om vragen. Maar daardoor raken zij nog meer gebonden aan hun zelfzuchtige bedoelingen. Aan de andere kant beloof Ik diegenen die met onzelfzuchtige bedoelingen bij Mij komen en die hun taken en plichten uitvoeren zoals die hun gegeven zijn met de kennis die zij nodig hebben. Wanneer zij kennis hebben verworven en van de wereld afstand hebben genomen, beloof Ik hen met bevrijding wanneer zij daarom vragen. Mensen die in moeilijkheden verkeren, geef Ik soelaas. Zo beloof Ik een ieder naar de wijze waarop men tot Mij komt. Nimmer beloof Ik iemand uit voorkeur of uit afkeer of uit blinde genegenheid. De mensen volgen, hoe dan ook, Mijn weg, want Ik ben Heer en Meester over alles en allen....*

Ieder mens zoekt de verwerkelijking van geluk. Het is echter niet voldoende die wens te koesteren, maar men zal er ook voor moeten werken. Niet zelden zal men zich behoorlijk moeten inspannen om wensen in vervulling te laten gaan. In feite geeft de tekst aan dat alles tot stand komt dankzij het draagvermogen van 'Mij', van het Zelf. Niemand kan aan de werkelijkheid van het Zelf ontkomen. Vanwaar men ook komt, alle wegen leiden uiteindelijk tot Mij. Alle regen mondt uiteindelijk uit in de onmetelijke zee. Hetzelfde geldt voor al onze verlangens. Ook die monden uiteindelijk uit in de onmetelijkheid van het Zelf. Universeel is universeel en kent geen uitzondering. Dit is de werkelijke en ultieme uitdaging van wijsheid: niets en niemand buiten te sluiten. Ieder levend wezen is een scheppsel dat uit Gods scheppend vermogen is voortgekomen. Ieder levend wezen is een uitdrukking van Zijn scheppende wil, in vrijheid. *Uw Wil geschiede* geldt altijd en voor iedereen. Er is geen ontkomen aan.

Je kunt besluiten van Amsterdam naar Rome af te reizen via de kortste route over de Alpen. Je kunt ook besluiten van Amsterdam naar Rome te reizen via de Noordpool. Die reis is aanzienlijk langer maar uiteindelijk beland je toch op je eindbestemming: Rome. Je kunt ook nog besluiten via allerlei zigzag routes naar Rome te gaan terwijl je onderweg bovendien nog de weg kwijtraakt. Dan duurt de reis waarschijnlijk nóg langer. Toch zul je uiteindelijk in Rome aankomen. Zo is het met onze thuisreis ook gesteld. Iedereen wil uiteindelijk terug naar huis. Sommigen willen heel snel naar huis, anderen denken dat ze alle tijd hebben, en krijgen die tijd ook, weer anderen raken voortdurend de weg kwijt en verdwalen.

Toch blijft 'thuis' het enige einddoel van ieder schepsel: het is de enige plek waar je uiteindelijk geheel tot rust en tot vrede kunt komen. Alleen dan is een mens werkelijk gelukkig.

12. Mensen zijn altijd uit op resultaat en zo geven zij zich in deze wereld over aan allerlei krachten (goden). Hoe snel dragen hun handelingen in deze wereld vrucht!

Shankara zegt in zijn commentaar: *De vruchten van handelingen worden in deze mensenwereld heel snel geplukt. Zij wenden zich tot allerlei godheden en krachten om hun zelfzuchtige bedoelingen verwezenlijkt te krijgen. Zij houden zich wel aan de taken en functies die bij hun kaste en bij hun leeftijd horen. Voor deze mensen zijn de regels en aansporingen bedoeld die in de Veda's staan opgetekend. Met de verzuchting 'hoe snel in deze wereld' verwijst Shrī Krishna naar het feit dat ook in de andere werelden vruchten worden voortgebracht, maar alleen in deze mensenwereld geldt de verdeling naar kaste en naar leeftijd.*

Wat is de basis van de verdeling van de mensen naar kaste en naar leeftijd?.....

Mensen zijn kortzichtig en als gevolg daarvan resultaatgericht. Zo werkt onwetendheid. Ieder doel roept de kracht op die nodig is voor de verwezenlijking van dat doel. In een religieuze omgeving worden die krachten al gauw als goden vereerd. Zij kunnen de mens bijstaan bij de verwerkelijking van zijn ambities. Op grond hiervan is er binnen de Vedische traditie een zeer uitgebreid systeem ontstaan van ceremonies en rituelen. Dit systeem maakt allerlei resultaten mogelijk, als het ritueel of de ceremonie maar op de juiste manier wordt uitgevoerd. De kortzichtige en ongeduldige mens neemt natuurlijk graag genoegen met deze gemakkelijke en mechanische manier om zijn doelstellingen te verwerkelijken. Dit systeem kan echter één resultaat niet bewerkstelligen: bevrijding. Wie bevrijding wenst zal zich tot het Zelf, God, moeten wenden. Dat Zelf is niets anders dan de mens zelf. We zullen ons dus tot onszelf moeten wensen in zijn zuivere en alomvattende, tijdloze, vorm. Dit zijn we vergeten en dit is wat we moeten leren. Zelfontwikkeling is niets anders dan het ontwikkelen en in de praktijk ontdekken wat wijzelf werkelijk zijn: goddelijk en onsterfelijk. Iedere godheid, iedere kracht heeft zijn eigen reikwijdte. Alleen het Zelf kan de ultieme reikwijdte openstellen: die van het onbegrensde waar geen enkele gebondenheid meer is.

Er wordt zoveel gesproken over God zonder Hem wezenlijk te ervaren. Hele geloofsbelijdenissen, dogma's en rituelen worden vaak herhaald en herhaald zonder wezenlijk het hart te raken. Het is kenmerkend en onthutsend te horen dat het generaties lang 'not done' was om over je geloof of je ervaringen met God te spreken. Niet zo verwonderlijk dat steeds meer mensen buiten religies om God proberen te vinden en te ervaren en op zoek zijn naar zingeving. Als er iets populair wordt, zoals spiritualiteit en verlichting, is het gevaar niet denkbeeldig dat het zijn wezenlijke betekenis kwijtraakt, omdat ware spirituele beginselen nu eenmaal ongeschikt zijn voor massacommunicatie. Er mag dan vaak beweerd worden dat we in een tijd leven van evolutie waarin iedereen zonder al te veel moeite de verlichting kan

bereiken die vroeger slechts aan de enkeling was voorbehouden, maar de werkelijkheid ziet er helaas anders uit. In geen enkele periode, ook niet in de zogenaamde “nieuwe tijd” is de grote massa ooit bereid geweest de toewijding en overgave op te brengen die vereist zijn om een verlicht leven te verwezenlijken. De gebeurtenissen rond Jezus Christus en rond Sokrates tonen aan dat dit ‘onvermogen’ van de massa een bekend en aloude gegeven is. Wel is er sprake van een groeiend aantal mensen, dat bereid is als een soort zuurdesem voor verandering te zorgen. Een definitie van de veronderstelde verlichting zal altijd onvolledig zijn als we niet eerst een duidelijk onderscheid maken tussen allerlei vormen van zelfgekweekte spiritualiteit met al haar oude en nieuwe dogma’s en de traditionele, levenslange wegen naar bevrijding. *Instant liberation*, als een pakje soep, is een volstreekte utopie.

Wie het pad van de rituelen en ceremonies bewandelt kan allerlei doelstellingen verwerkelijken. Deze kunnen goed zijn of slecht. Goede doelstellingen leveren ‘goede’ resultaten op en kunnen tot de hemel leiden. Slechte doelstellingen zullen tot een zelfgeschapen hel leiden. Maar wanneer het ritueel is uitgewerkt of wanneer de vruchten van onze handelingen zijn opgesoupeerd, keert die ziel terug naar moeder aarde. Dan zal zij het leven op aarde opnieuw ter hand nemen. In deze wereld brengt iedere handeling vruchten voort. Het gaat heel snel. Het is een kwestie van actie – reactie. Wie echter een groots resultaat wenst, zoals de wereldbeker bij het voetballen, zal zich fors moeten inspannen. Bevrijding of *moksha* is de uiteindelijke hoofdprijs die voor ieder mens in het verschiet ligt. Is het een wonder dat voor die hoofdprijs geen inspanning te groot kan zijn?

Vele goeroes en spirituele leraren bieden een methode aan om ons meer op ons gemak te voelen in de droom van het ego en de illusie van het leven. De authentieke spirituele disciplines leren ons echter om juist door die droom heen te prikken. Bij de vaststelling van wat spiritualiteit is (zo dat mogelijk is!) heeft het zin ons daarvan bewust te zijn. Er is levenslang werk aan de winkel. We spreken allemaal heel gemakkelijk over vrijheid, bevrijding of over een spiritueel begrip en dan denken we dat we die begrippen reeds verwerkelijkt hebben door er over te spreken. Juist in de wereld van spiritualiteit geldt bij uitstek: “geen woorden, maar daden”. Het gaat er niet om wat we zeggen maar wat we doen of, anders gezegd, dat we, als we iets te zeggen hebben, er ook daadwerkelijk naar leven. Ons eigen leven is het levende bewijs van de mate van onze spiritualiteit. Een ander kan niet voor ons eten. Het vergt een forse inspanning om je een weg te banen door de moeilijkheden op het “smalle maar rechte pad” en werkelijk op je levenssituatie in te gaan. Waar het op aan lijkt te komen, is dat we ons moeten inspannen om onszelf onder ogen te zien, om door het proces van *zelfontmaskering* heen te gaan. We moeten leren op eigen benen te staan, en niet op een ander te leunen. Dat is vaak lastig.

13. De verdeling van de mensengemeenschap in vier types is door Mij geschapen en wordt beheerst door de uitwerking van de *guna's*. Hoewel Ik deze indeling heb gemaakt, moet je weten dat Ik geen handelingen verricht en dat Ik onveranderlijk ben.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De vier kasten of klassen van mensen zijn door Mij, Ishvara, geschapen naar gelang van de verdeling van de *guna's*, *sattva*, *rajas* en *tamas*. In een brahmaan overheerst *sattva* en hij kenmerkt zich door sereniteit, zelfbeheersing en eenvoud. In een *kshatriya* overheerst *rajas*, terwijl *sattva* op de tweede plaats komt. Een *kshatriya* kenmerkt zich door moed en durf. Bij een *vaishya* overheerst ook *rajas*, maar komt *tamas* op de tweede plaats. Zijn kenmerk is het verschaffen van productie en productiemiddelen om rijkdom te scheppen. Bij een *shudra* overheerst *tamas* en komt *rajas* op de tweede plaats. Zijn kenmerk is het dienen van de andere drie klassen. Dit zijn de kenmerken van de vier klassen van mensen. Deze indeling bestaat nergens anders, vandaar de verwijzing van Shri Krishna naar 'de mensengemeenschap'....*

Dit vers wordt natuurlijk graag gebruikt als legitimatie voor het kasten-systeem in India of voor het klassensysteem in andere landen. De vier types hebben te maken met de *guna*-verhouding. Wanneer het scheppingsproces begint, wordt het innerlijk evenwicht van de *guna's* doorbroken, waardoor zij in een voortdurende staat van afwisseling en onrust komen. Telkens zal één van de drie de overhand hebben. De twee uitersten zijn *sattva* en *tamas*, terwijl *rajas* de middenpositie inneemt. *Sattva* en *tamas* kunnen niet rechtstreeks naast elkaar bestaan. Daarom blijven er slechts vier combinaties over:

1. *Sattva* domineert en *rajas* volgt (*Brahmanen*)
2. *Rajas* domineert en *sattva* volgt (*kshatriya's*)
3. *Rajas* domineert en *tamas* volgt (*vaishya's*)
4. *Tamas* domineert en *rajas* volgt (*shudra's*)

Sattva is helder, transparant, waarheidslievend

Rajas is ambitieus, motiverend, actief en impulsief

Tamas is lethargisch, passief, geeft weerstand en absorbeert

Deze vier gesteldheden van de *guna's* geven tevens een verdeling van de mensen in deze vier types en bovendien een typering van de vier grote tijdperken. Het huidige tijdperk, de *kaliyuga*, kenmerkt zich door de dominantie van *tamas*. Dit betekent dat het overgrote deel van de mensheid onder de invloed van *tamas* staat en daarmee in een grote lethargie is ondergedompeld. In de *kaliyuga* is een classificatie van mensen nauwelijks mogelijk omdat slechts weinigen onder het juk van *tamas* vandaan weten te komen. De lethargie is er eenvoudig te groot voor. Natuurlijk zijn er velen die zich voordoen als *vaishya's* (kooplieden), *kshatriya's* (krijgslieden,

staatsmannen) en als *Brahmanen* (priesters en geleerden). Maar je voordoen als is nog lang niet hetzelfde als datgene te zijn wat je pretendeert te zijn. Iedereen wil de koek maar weinigen zijn bereid die koek te bakken, volgens het recept dat ervoor staat. Het overgrote deel van de huidige mensheid bestaat uit *shudra's*. Alleen in uitzonderlijke omstandigheden zullen mensen oprijzen tot hun eigenlijke en natuurlijke staat die varieert van *vaishya* tot *brahmaan*. Plato schrijft uitgebreid over het klassensysteem dat hij voorstaat in de dialoog *Politeia*. De *Brahmanen* noemt hij de 'wachters': diegenen die als herders waken over hun kudde. Helaas wordt het kastensysteem en ook het klassensysteem als erfelijk beschouwd. Zeker is dat een familietraditie aanmerkelijk kan bijdragen tot de instandhouding van de drie kasten (boven die van de *shudras*). Maar naast het erfelijke systeem is er ook de mogelijkheid van evolutie langs het pad van verdienste en omgekeerd. Men kan dus de ladder van de kasten of klassen opklimmen, zoals de nouveau-riches dat zo graag doen. Men kan de ladder echter ook afdalen en de hoge positie verliezen in onachtzaamheid.

De laatste zin van dit vers houdt in dat het Absolute zelf boven en buiten iedere kaste of classificatie staat. Het Absolute is *nirguna*, staat boven en buiten de *guna's*. De mens die naar Zelfrealisatie of *moksha* streeft zal, wanneer het aannemen van *sannyas* aan de orde is, de kaste waartoe hij of zij behoorde eveneens vaarwel zeggen. *Sannyas* betekent totale onthechting en het aannemen van *sannyas* is het uitspreken van de gelofte van armoede, kuisheid en Godvrezendheid.

14. Handelingen beoedelen Mij niet. Ik verlang niet naar enige vrucht van welke handeling dan ook. Zo komt het dat wie Mij werkelijk kent, niet langer aan zijn handelingen wordt gebonden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *In Mij is geen egoïsme aanwezig, daarom kunnen handelingen Mij niet beoedelen, waardoor incarnatie noodzakelijk zou zijn. Evenmin koester Ik enig verlangen naar de vruchten van welke handeling dan ook. Anderzijds is het juist en rechtvaardig dat handelingen mensen beoedelen die aan hun doen en laten gebonden zijn. Zij zijn immers van mening dat zij alles zelf doen en eisen op grond daarvan de gevolgen van hun doen en laten op. Maar omdat Ik geen persoonlijke wensen noch gehechtheden heb, kunnen handelingen Mij niet beoedelen. Hetzelfde geldt voor ieder ander die zelf weet dat Ik het Zelf ben en die op grond daarvan niet langer denkt de dader van een handeling te zijn. Ook zijn doen en laten zal hem niet langer binden en hem niet langer noodzaken om geïncarneerd te worden. Ik weet dat 'Ik geen dader' ben en daarom koester ik evenmin enig verlangen naar de vrucht van een handeling.*

In vers 28 van hoofdstuk 3 lazen we reeds hoe kennis van de wederkerigheid tussen de *guna's* en handelingen tot ongebondenheid leidt. Dit is een van de basisprincipes van de *samkhyaleer*. In vers 28 komt het doorgronden van de dynamiek van actie aan de orde. Die dynamiek is in feite een eindeloze cirkelgang van herhaling die alleen door inzicht kan worden doorbroken. Dan stopt de tredmolen, al is het maar voor even. In dit vers komt het statische aspect naar voren in de zin van kennis van het wezen van Mij, dat in dit geval verpersoonlijkt wordt door Shri Krishna. Dat wezen is de transcendente werkelijkheid die boven, achter en onder ieder verschijnsel te vinden is als de ultieme werkelijkheid. Die werkelijkheid heeft niets van doen met welke actie of handeling dan ook, zoals een toeschouwer in feite niets van doen heeft met het toneelstuk op het toneel: 'het is maar toneel, en niet de werkelijkheid'.

15. In het licht van deze wijsheid hebben onze voorouders uit lang vervlogen tijden en allen, die bevrijding zochten, gehandeld. Handel jij dus ook als zij die ons hierin voorgingen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Kom in actie, Arjuna, op dezelfde wijze als de mensen in lang vervlogen tijden dat ook deden. Blijf niet, als een nietsnut, bij de pakken neerzitten. Voor zover je nog in onwetendheid verkeert, gebruik je handelingen om je innerlijk te zuiveren en schoon te maken. Als je reeds wijs bent en als je de werkelijkheid kent, ga dan tot actie over om de mensenmassa te beschermen. In de verre oudheid deden vorsten, zoals koning Janaka, hetzelfde. Deze instructie is niet nieuw.*

Shrī Krishna geeft nogmaals duidelijk aan dat zijn boodschap van *nishkâma karma* (het 'Uw Wil geschiede') niet nieuw is. Zijn boodschap is even oud als er mensen in de schepping aanwezig zijn ('lang vervlogen tijden'). Deze vorm van overgave is van essentieel belang voor de continuïteit van het scheppende gebeuren. Daarom is het niet slechts een kwestie van de vrijblijvendheid van individueel belang en 'zin of geen zin'. Er is een noodzaak dat tenminste een aantal mensen zich aan deze discipline of zelfbeheersing overgeeft en van *nishkâma karma* een goede gewoonte maakt. Arjuna wordt uitgenodigd om deze aloude traditie binnen te treden en om zo omhoog geheven te worden op het pad van menselijke ontwikkeling. Naarmate een mens universeler wordt en meer bereid is zich het lot van allen aan te trekken en niet slechts van een beperkte groep vrienden en bekenden, zal zijn wereld universeler, verfijnder en energetisch voller worden. Dit pad staat altijd open, voor iedereen.

16. Wat is handelen en wat is niet-handelen? Dit is een vraag die zelfs de wijzen in verwarring heeft gebracht. Ik zal je uitleggen wat handeling is. Met die kennis zul je niet langer onjuiste handelingen verrichten. Dat wordt je bespaard.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zelfs de wijzen raken in verwarring over de vraag wat handelen is en wat niet-handelen is. Daarom zal Ik je de aard ervan uit de doeken doen. Als je die kennis eenmaal hebt verworven, zul je van de kwalijke gevolgen van samsāra worden verlost.*

Denk vooral niet dat je het verschil tussen handelen en niet-handelen al kent op de manier waarop de meesten die twee zouden definiëren. Zij zouden immers zeggen dat handelen betekent 'in beweging komen' en dat 'niet-handelen' betekent: 'rustig blijven zitten en niets doen'. Wat valt er dan nog te leren, en waarom?

Onwetendheid over onze natuurlijke en eigen gelukzalige wezensstaat, waarbij de mens ongebonden en vrij is, houdt de mens vast in een schier eindeloze cirkel van herhaling van handelingen. Daar komt nog bij dat het gemakkelijker is minder te doen en lethargisch te zijn dan aan de slag te gaan. Zo ondergaat de mens een natuurlijk proces van degeneratie. Deze degeneratie wordt veroorzaakt door 'onjuiste handelingen'. In die zin zijn zij kwaadaardig, omdat zij een degeneratieproces op gang brengen van licht naar duisternis. Dit is het 'kwaad', de cirkelgang van dood en geboorte. Ook Jezus spreekt hierover in het 'Onze Vader' wanneer hij ons voorhoudt te bidden *maar verlos ons van het kwade*. Wij zullen urgent moeten leren los te komen van het middeleeuwse idee van een duivel als een schimmige figuur met een drietand. Deze duivel of satan is niets of niemand anders dan wijzelf wanneer we ons onderdompelen in de lethargie van duistere *tamas* en onze eigen degeneratie op gang brengen. Het pad van licht naar duisternis loopt van de hemel naar de hel. Beide zijn in ons hart te vinden en zeker niet buiten ons. Hoe meer we vastlopen en blijven steken, hoe groter de kans om in die duistere substantie werkelijk verstrikt te raken. Dat voelt nimmer 'goed' aan en is als een hel.

Shrī Krishna geeft in dit belangrijke vers aan dat de wijze waarop we tot handelen overgaan, en dus tot actie komen, bepaalt in hoeverre we teruggaan naar het licht of onze tocht in de richting van een steeds grotere duisternis voortzetten. Alles draait om de houding en intentie waarmee we handelen. Dit is de sleutel tot de oproep om tot overgave en dienstbaarheid te komen die alle grote menselijke tradities ons voorhouden. Het gaat erom bereid te zijn vaste patronen te doorbreken. Patronen doorbreken, valt velen zwaar omdat het nu eenmaal makkelijker is de status-quo te handhaven dan in actie te komen en het pad van innerlijke verandering af te lopen. Onze patronen houden ons vast op de plek waar we ons bevinden.

17. Je zult moeten leren wat juiste handeling precies inhoudt, wat onjuiste handelingen zijn en wat niet-handelen betekent. Diep verborgen is de weg van handeling.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Er valt heel veel te leren over handelingen die door de geschriften worden gesanctioneerd en over handelingen die niet worden gesanctioneerd. Evenzo valt er heel veel te leren over niet-handelen. Het valt niet mee om het juiste onderscheid te maken tussen juiste handelingen en onjuiste handelingen en tussen juist en onjuist niet-handelen. Wat is dan de ware aard van handelen en van niet-handelen? U zegt dat hier veel over te leren valt en U hebt beloofd dat te doen? Luister:*

In onze eigengereidheid is de betekenis van het idee ‘juiste handeling’ verloren geraakt. In onze tijdgeest is er geen onjuiste handeling meer. Alles is geoorloofd, tenzij het verboden is. Wat verboden is, kan toch gebeuren, want dan kan het op zijn minst gedoogd worden. Het gevolg is een steeds grotere verloedering van het maatschappelijke bestel en van de kwaliteit van de samenleving. Om enig idee te krijgen wat traditionele teksten zoals de Bhagavad Gītā, maar ook de Bijbel en de Koran, bedoelen met ‘goede of juiste handelingen’ zou je zulke handelingen nog het beste kunnen definiëren als ‘professioneel handelen’. Wanneer we streven naar ‘professionaliteit’ in onze activiteiten, dan bedoelen we daarmee dat we langs objectieve maatstaven moeten kunnen vaststellen of we ‘goed’ functioneren. Het woord ‘goed’ betekent in dit verband immers óók ‘juist’. Als dit het geval is, krijgen we een ‘goed’ functioneringsgesprek als we binnen een bedrijf of instelling functioneren. Hier hebben we dus een voorbeeld hoe we langs objectieve maatstaven kunnen functioneren, terwijl we er toch ‘voor gaan’. Je taak of functie vervullen – plichtsbetrachting – heeft dus niets te maken met een houding van ‘je blik op oneindig zetten en doen alsof niets je raakt’. Iemand die goed functioneert in een bedrijf vertoont wel degelijk een grote mate van betrokkenheid met de mensen en dingen om hem of haar heen. Toch komt die mens ‘voor zijn of haar nummer op’. Neutraal handelen betekent niet koel of onbereikbaar zijn. Het betekent slechts dat persoonlijke ambities en motieven niet dominant aanwezig zijn. Wanneer dat wel het geval is, zullen er al heel snel allerlei spanningsvelden oprijzen en zijn ruzie en verdeeldheid aan de orde van de dag. Inderdaad, *diep verborgen is de weg van handeling.*

18. Wie niet-handelen in handeling kan zien en handeling in niet-handelen is een wijze onder de mensen. Hij weet zich innerlijk met zichZelf verbonden en verricht zo al zijn taken.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Handeling’ heeft de algemene betekenis van ‘datgene wat gedaan is’. Niet-handelen kan in handelen worden waargenomen en handelen kan in niet-handelen worden gezien. Beide vormen, handelen (pravritti) en niet-handelen (nivritti) hebben een ‘dader’ nodig. Onze ervaring van het verrichten van handelingen en het zijn van de ‘dader’ is alleen maar mogelijk in een staat van onwetendheid. Dat wil zeggen zolang de werkelijkheid nog voor ons verborgen blijft. Wie niet-handelen kan zien in handelen en handelen in niet-handelen wordt geacht een wijs mens te zijn. Bovendien is hij innerlijk verbonden (yukta, yogi) en zo kan hij alle handelingen verrichten. Daarom wordt hij zo geprezen....*

Het niet-handelen zien in handelen of, anders gezegd, stilte in beweging is uitsluitend mogelijk wanneer de geest verankerd is in zijn eigen centrum. Dat centrum is de essentie of het wezen van de mens. De mens is wezenlijk goddelijk en onsterfelijk: onbegrensd bewustzijn. Hoe kan er sprake zijn van beweging in het onbegrensd? Wie zo verankerd is in of wie ten minste in verbinding staat met dat onbegrensd, gaat de hele materiële, fysieke, wereld heel anders zien. In plaats van een harde en vooral meetbare werkelijkheid te zien, gaan de ogen van deze mens open voor het feit dat de fysieke wereld niet meer is dan een eindstation. Alles wordt daar gefixeerd en vastgelegd. De echte beweging vindt plaats in de geest. Wanneer je vanuit een innerlijke stilte, als een innerlijke getuige, leert toe te kijken op al die bewegingen en gevoelens die onophoudelijk in de geest oprijzen, ga je begrijpen hoe de hele schepping als een droom is. De schepping is een verbeelding die in de geest oprijst en die in de materiële wereld wordt vastgelegd of gefixeerd zoals dat ook met een foto of een film gebeurt. Een foto of een film is de fixatie van een gebeurtenis of situatie uit het verleden. De spelers en omstandigheden zijn inmiddels geheel gewijzigd en je kijkt alleen nog maar naar een lege dop. Zo illusoir is de zogenaamde ‘harde’ werkelijkheid van deze wereld.

19. Wie in alles wat hij onderneemt alle verlangens en bedoelingen heeft laten varen en wiens handelen gezuiverd is in het vuur van kennis, die mens noemen de wijzen een *panditā*, een geleerde.

Shankara zegt in zijn commentaar:*Wie handelen in niet-handelen kan zien, kortom wie de ware aard van handelen en niet-handelen doorziet, is vrij van gebondenheid aan handelen en wordt er ook niet door gebonden. Die mens heeft afstand genomen van de wereld en handelt niet langer. Hij is geen 'dader' meer. De enige handelingen die hij nog onderneemt zijn de handelingen die nodig zijn om in de minimale behoeften van het lichaam te voorzien. Vroeger was deze mens wel degelijk betrokken bij allerlei handelingen en ondernemingen. Nu doorziet hij echter de werkelijkheid en handelt hij niet meer. Anderzijds is het mogelijk dat iemand weliswaar vroeger allerlei handelingen ondernam en die nu tot het juiste inzicht en tot de ware kennis over het Zelf is gekomen en afstand neemt van alle handelingen en alles wat daarbij komt. Hij weet immers dat handelen geen zin heeft. Toch is hij tot de overtuiging gekomen dat hij door moet gaan met het vervullen van de functies die hij op zich had genomen om een voorbeeld te stellen voor alle mensen die met hem te maken hebben. Hij handelt en vervult zijn functie zonder er in het minst aan gebonden te zijn. Hij kent geen enkele persoonlijke voorkeur of afkeer meer. Die mens handelt in feite niet meer. Zijn manier van optreden staat gelijk aan niet-handelen; al zijn handelingen worden verteerd in het vuur van kennis en er blijft niets van over. Dit is wat Shrī Krishna aan Arjuna duidelijk probeert te maken en Hij zegt: (vers 20)*

Dit vers herhaalt nog eens dat het onze verlangens, begeerten en ambities zijn die onze handelingen kleuren en die maken dat we eraan gehecht en gebonden raken. Bovendien zullen we al heel snel de resultaten van die handelingen opeisen, omdat 'wij die handelingen immers gedaan hebben'. Uiteindelijk is onze hele rechtspraak op dit principe (terecht) gebaseerd. Wie de dader is, is aansprakelijk. In ons systeem is het ondenkbaar dat er geen 'dader' zou zijn van een handeling. Iedereen zou geheel verward raken, zelfs de fiscus. Als er geen 'dader' is, is er ook geen schuld en ook geen schuldenaar. Hoe kun je dan nog boekhouden?

Wie de stilte in beweging ziet, de inactie in actie, zal zelf geen wensen meer koesteren, omdat wensen en verlangens het blikveld verkleinen: alléén die ene wens, dat ene verlangen moet worden vervuld en niets anders. Zo werkt gebondenheid. Het is zelfs zo erg, dat we al gauw bereid zijn om de gewenste resultaten ten koste van alles te behalen. Dan houden we geen enkele rekening met de mensen om ons heen en wat zij daarvoor moeten doen of ervoor moeten boeten. Deze persoonlijke verlangens en ambities vormen de basis voor onze egoïstische hebzucht die slechts uit is op het eigen belang. Het is duidelijk dat een wijs mens het tegenovergestelde koestert. Wie wijs is, heeft een open hart en is ruimhartig tegenover ieder levend wezen. Wie wijs is, gebruikt geen dwang en geen geweld.

Wie wijs is, is vol medelijden, compassie, barmhartigheid en standvastige mildheid. Wie wijs is, is nimmer sentimenteel maar altijd innerlijk ‘bewogen’, in stilte.

In die innerlijke stilte kan ik mijzelf gadeslaan. Dan kan ik zien wie of wat ik werkelijk ben en dat is moeilijk in een tijd waarin er zoveel impulsen op ons afkomen. Radio, tv, cd's, telefoon, internet, e-mail, kranten, tijdschriften, boeken, ze geven ons weinig of geen gelegenheid de stilte van het hart te vinden. Wanneer we niet slapen wordt onze geest voortdurend gebombardeerd met impulsen die ook weer doorwerken in onze slaap, onze dromen. Daarom is meditatie van wezenlijk belang: even naar binnen gaan om onze geest tot rust te brengen en deze zal minder emotioneel of impulsief reageren. Managers ontdekken dat wanneer zij ‘even’ naar binnen gaan, even stil zijn, zogenaamde ‘hoofdpijndossiers’ makkelijker oplosbaar zijn.

Gewoonlijk wordt het woord *panditâ* vertaald als ‘(schrift)geleerde’. Het is duidelijk dat in dit vers niet de schrijfkamergeleerde wordt bedoeld. Gedoeld wordt op diegene die geleerd heeft bij zichzelf te blijven en die innerlijk met zichzelf verbonden blijft, een *yogi* dus. Door zijn innerlijke verbondenheid is zijn ego grotendeels opgelost. Het ego houdt een mens immers vast in de oppervlakkigheid van consumptivisme en eigenbelang waardoor de weg naar binnen geblokkeerd raakt en de mens innerlijk niet verbonden is. Wie innerlijk verbonden is, heeft zijn geweten weer ter beschikking en maakt er gebruik van. Die mens, die *panditâ* is gewetensvol. Dat heeft hij in de praktijk van het leven geleerd. Hij is een echte geleerde want hij heeft van het leven zelf geleerd en is wijs geworden.

20. Wie alle verwachting naar de vrucht van een handeling heeft laten varen, altijd innerlijk tevreden is en onafhankelijk blijft, handelt in feite niet, ook al zou hij tot zichtbaar handelen overgaan.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hier hebben we de mens die iedere bezorgdheid en betrokkenheid bij handeling heeft opgegeven. Hij is niet gehecht aan de resultaten ervan, want hij heeft de echte kennis van het Zelf verworven, zoals hierboven werd uitgelegd. Deze mens is altijd tevreden en verlangt niet langer naar enig zintuiglijk plezier of genot. Hij koestert geen enkele bedoeling meer om iets te bereiken. Hij kent geen persoonlijke wensen of verlangens en hoeft die dus niet te bevredigen. Daarom heeft hij afstand gedaan van iedere vorm van handelen. Toch kan het zijn dat het voor hem niet praktisch is om geen functie meer te vervullen. Zo kan het gebeuren dat deze mens doorgaat met het vervullen van de functies die hem zijn toevertrouwd. Dit doet hij hetzij om de wereld om hem heen een voorbeeld te geven (hoe je werkelijk zou moeten handelen), hetzij om de orthodoxe geleerden niet voor het hoofd te stoten. Wanneer deze mens toch doorgaat met het vervullen van zijn functie(s), handelt hij in feite niet, want hij heeft de levende kennis verworven over het Zelf, dat nimmer handelt.*

In tegenstelling tot deze wijze mens die doorgaat met het vervullen van zijn functie(s) in de wereld, is er die andere wijze die zijn eenheid met het Absolute heeft verwerkelijkt, als het stille, actieloze, Zelf in alles en in allen (Brahman). Hij kent geen persoonlijke verlangens meer en hunkert nergens naar, niet in deze wereld noch in de volgende wereld. Omdat er niets meer te bereiken valt, ziet hij het nut van handelen niet langer in en doet er afstand van. Ook doet hij afstand van alle andere dingen die bij het vervullen van een functie horen. Het enige wat nog overblijft is de noodzaak om het lichamelijke bestaan in stand te houden. Zijn toewijding aan de echte, levende, kennis is totaal en daarom heeft deze ijveraar bevrijding gevonden.

Dit vers herhaalt de strekking van het vorige vers. Wie geen persoonlijke verlangens en begeerten (meer) koestert en wie zich helemaal dienstbaar opstelt, zelfs zonder enig persoonlijk motief, handelt in feite niet, want onder zijn of haar toezien blik gebeuren de dingen 'als vanzelf'. Hier is de werkelijke betekenis van 'dienend leiderschap': zelfs het persoonlijke motief om te dienen ontbreekt. Toch is deze stille getuige geheel bereid om zijn of haar menselijk vernuft en menselijk vermogen geheel ten dienste te stellen van de omstandigheden waarin men zich bevindt. Nog sterker, de actiebereidheid is groter dan ooit omdat er geen persoonlijke verlangens zijn die opspelen en evenmin zijn er de gebruikelijke weerstanden en innerlijke blokkades die een soort onvermogen in stand houden. Dat alles is verdwenen, hetzij tijdelijk of voor altijd. In zo'n moment van vrijheid staat het volle menselijke vermogen klaar. Wat een efficiëntie, wat een inzicht en begrip zijn er dan mogelijk!

Iedere handeling die verricht wordt, is een uitdrukking van de staat van bewustzijn waarin de mens zich bevindt. Als die innerlijke staat de verfijnde staat van vrijheid en ongebondenheid is, zal de handeling of actie die vrijheid ook uitdragen. Vrijheid geeft opluchting en maakt blij. Dwang doet het tegenovergestelde en maakt een mens afhankelijk.

In de volle omvang van betekenis geeft dit vers een beschrijving van iemand die 'vrij' is, een bevrijde ziel dus. In het westen wordt dit 'verlossing' genoemd. Hier is de *jivanmukta*. Deze mens is geheel opgegaan in de werkelijkheid van het Absolute, van *Brahman*. Het individuele is geheel opgegaan in het universele. Deze mens is innerlijk geheel in evenwicht en in rust. Het lijkt alsof hij uiterlijk bij handelingen betrokken raakt, maar innerlijk blijft hij geheel bij zichzelf. Toch is het 'anders', want voor deze mens is er geen 'binnen' en geen 'buiten' meer. Er is slechts één bewustzijn en één scheppende wil die alles 'doet'. Zelfs de motivatie om een voorbeeld te stellen of om de orthodoxen 'niet voor het hoofd te stoten', zoals Shankara aangeeft, komt niet voort uit een persoonlijke motivering maar is vanwege 'Hem'.

21. Die mens koestert geen verwachtingen. Hij heeft zichzelf en ook zijn denken en voelen in bedwang. Zijn lichaam voert de handeling uit en hij koestert geen enkel verlangen naar het verwerven van enig bezit. Zo blijft hij zelf vrij en onbesmet.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze mens kent geen persoonlijke wensen meer en koestert geen persoonlijke motieven. Deze mens is heer en meester over lichaam en geest en hij heeft geen enkel persoonlijk bezit. Zelfs de handelingen die nodig zijn om zijn lichaam in leven te houden vervult hij zonder eraan gehecht of gebonden te zijn. Zo dragen de handelingen die hij toch nog verricht geen kwalijke vruchten. Voor die mens zal zelfs dharma een kwalijke vrucht zijn, zodra hij zich er aan hecht. Deze mens is zelfs vrij van het onderscheid tussen dharma en a-dharma. Hij is bevrijd van de gebondenheid aan samsāra (de cyclus van geboorte en dood)...*

De tekst gaat verder met het beschrijven van de geheel vrije staat van *jivanmukta*. Wie die geheel vrije staat heeft verwezenlijkt, kent geen *persoonlijke* wensen en verlangens meer. De vrijheid die bereikt is, impliceert immers een totaal opgaan in de alomvattendheid van God, *Brahman*, Zelf. Deze ziel is opgegaan in het universele. Er is geen individualiteit meer. Zo lang het lichaam echter nog bestaat en in de wereld aanwezig is, worden weliswaar handelingen ondernomen, maar niet meer vanuit enig gevoel van ondernemerschap. Het individuele ik-gevoel is niet meer actief noch motiverend. Er is slechts *Uw wil geschiede*. De vrijheid die verwerkelijkt is, is de vrijheid die de mens heeft om het idee van vrije wil geheel op te geven. De vrije mens is als een trouw paard geworden dat precies de bevelen van zijn meester uitvoert. De meester is de Schepper zelf. Een trouw paard koestert evenmin enig verlangen naar bezit of resultaat, maar is blij met een zak haver en een emmer water aan het einde van een harde werkdag.

Het *Uw Wil geschiede* is tegen het zere been van de moderne, autonome mens die meent zijn eigen leven te kunnen leiden en meent helemaal vrij te zijn. Hij realiseert zich niet dat hij in wezen *onvrij* is en een slaaf is van zijn eigen verlangens, begeerten en emoties. Wie zegt een *vrijdenker* te zijn zou in stille ogenblikken zijn gedachten eens moeten gadeslaan, die als een onafgebroken stroom komen en gaan. Hoe een bepaalde gedachte obsessief wordt en je ook niet meer loslaat. Wie zich bewust wordt van dit onderworpen zijn aan gedachten, impulsen en emoties, zal steeds meer moeite willen doen zich van dit juk te ontdoen. Laat niet mijn wil, niet mijn gedachten en impulsen, maar Uw wil, Uw geest mij beheersen. Als de bijbel zegt dat niet ik, maar Christus in mij leeft, betekent dit hetzelfde als totaal opgaan in de alomvattendheid van God, *Brahman*. Ook de o zo autonome mens loopt steeds meer vast, want het lukt niet om steeds weer alles, heel origineel en authentiek, zèlf uit te vinden. De zin van het leven alleen uit jezelf halen blijkt op den duur niet

bepaald gelukkig te maken. De mens wil niet meer alleen zijn, en is de authenticiteit moe. De moderne mens is uitgeput van de liefdesaffaire met zichzelf.

Een ander voorbeeld dat wel gegeven wordt, is dat van de rechter. Wanneer een rechter een vonnis uitspreekt deert hem dat niet, zo lang de rechter op integere wijze tot zijn oordeel is gekomen. Het uitspreken van het vonnis heeft niets te maken met de rechter *persoonlijk*. De rechter doet zijn werk en dat is alles. Zelfs als de rechter een doodvonnis uitspreekt, maakt dat van de rechter of de beul geen moordenaar. De rechter zelf blijft vrij en onbesmet van het vonnis dat hij uitspreekt.

22. Tevreden met wat op hem afkomt, niet langer geïnteresseerd in de keuze tussen tegenstellingen, vrij van enige vorm van hebzucht en evenwichtig bij succes en mislukking, zo wordt die mens niet gebonden zelfs wanneer hij in actie komt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze vrije mens is tevreden met alles wat hem toevalt. Hij spant zich er niet voor in en vraagt er ook niet om. Hij wordt niet belaagd door innerlijke tegenstellingen, zoals goed en kwaad en hitte en koude. Hij kent niet langer enig gevoel van afgunst noch van woede. Hij blijft innerlijk geheel kalm ongeacht of dingen hem wel of niet toevallen. Hij laat zich niet verleiden tot het doen van enige inspanning om een bepaald resultaat te bereiken. Hij kent geen gevoel van spijt of van blijdschap bij hetgeen hem, als voedsel en kleding, wordt gegeven. Hij ziet handelen in niet-handelen en omgekeerd. Hij is stevig gevestigd in de ware kennis van het Zelf. Hij zal zich nimmer laten verleiden om 'dader' te worden. Als geen ander wéét hij dat hij niets 'doet', geen dader is, en dat alles wat gebeurt het gevolg is van de guna's die op elkaar inwerken. Ook voor het in leven houden van het lichaam koestert hij geen enkel persoonlijk motief. Voor hem is de in-actie van het Zelf een levende werkelijkheid. Hij heeft zich er geheel mee verenigd. Wanneer hij iets doet voor de in stand houding van zijn lichaam, handelt hij niet, zelfs niet bij het rondgaan als bedelaar.*

In de ogen van de mensen om hem heen lijkt het echter alsof hij gewoon doorgaat met 'handelen'. Men ziet hem rondgaan als bedelaar en dus denkt men dat hij een bedelaar is omdat hij bedelt. Vanuit zijn standpunt bezien is dit echter in het geheel niet zo. Hij baseert zich op de leer van de geschriften die hem het juiste inzicht en de ware kennis hebben gegeven. Hij is geen 'dader' meer, zelfs het rondgaan als bedelaar 'doet' hij niet. Anderen denken dat hij dat wél doet maar dat is slechts schijn. Omdat hij niet langer handelt, is hij geen dader en treft hem dus geen enkele blaam. Ook de gevolgen van zijn 'daden' kunnen hem niet worden toegerekend. Alle vruchten van zijn handelingen worden geofferd in het offervuur van wijsheid. Dit vers herhaalt in feite de boodschap van vers 19 en van vers 21.

In vers 20 wordt gesproken over de mens die vanuit een actief leven is gekomen tot Zelfrealisatie en die het stille, bewegingloze Zelf heeft gevonden als ultieme en hoogste werkelijkheid. Hij heeft ingezien dat het idee van 'dader' een drogbeeld is en dus ook het idee van te kunnen handelen met alle gevolgen van dien. Dat inzicht geeft hem de kracht en de energie om niet langer op enigerlei wijze handelend op te treden. Toch kan het gebeuren dat deze mens desondanks doorgaat met handelen en met het vervullen van een functie in de wereld. Shri Krishna spreekt in vers 23 over deze mens.

De tekst gaat door met het beschrijven van de aard en kwaliteit van de *jivanmukta*, de vrije ziel die niet langer door enige vorm van egoïsme wordt gebonden. De werkelijk vrije mens staat boven de gedachten, gevoelens en impressies die in de

geest opkomen en verdwijnen. Hij weet dat hij in de wereld aanwezig is vanwege zijn belichaming maar is er niet aan gebonden noch gehecht. Zijn belichaming is werkelijk niet meer dan een instrument. Zo weet deze vrije ziel zijn of haar innerlijk evenwicht altijd te bewaren zonder geïnteresseerd te zijn in welke keuze dan ook. Er is eenvoudig geen keus meer en daarom ook geen hebzucht, geen wensen, geen verlangens, geen angst noch vrees. Succes en mislukking zijn slechts illusoire speeltjes die niet relevant zijn.

In onze samenleving bepalen succes of mislukking het leven van de mensen. Zij voelen zich neerslachtig en depressief als ze met mislukkingen en tegenslagen worden geconfronteerd. Het gaat erom – en dit wordt steeds meer ingezien – om leermomenten te zien in tegenslagen of een crisis waarmee we niet zonder reden worden geconfronteerd. Zelfs verliessituaties kunnen een *ommekeer* betekenen.

Het is opmerkelijk dat mensen met een bijna – doodervaring veel minder materialistisch zijn en veel minder uit hun evenwicht zijn bij “mislukking” of tegenslag. Mensen zonder een dergelijke ervaring zijn vaak getroffen door deze houding en gaan ook anders tegen het leven aankijken. Zo zouden mensen met een bijna-doodervaring een zuurdesem kunnen zijn in de samenleving. Teksten uit de Gītā roepen vaak weerstanden op omdat ze tegen ons ego ingaan; mensen met een BDE zeggen ze juist van harte te onderschrijven.

Het bekende gedicht *Bhaja Govindam* van Shrī Ādi Shankara begint met de volgende strofe:

Dwaas die je bent, waarom houd je niet op met die onlesbare dorst naar geld en kostbaarheden? Wees toch tevreden met wat vanuit je verleden op je afkomt. Zorg dat wat je daarmee doet juist is en rechtvaardig en laat je leiden door een houding van ongebondenheid.

23. De handeling van degene die uitsluitend zijn functie vervult vanuit offervaardigheid, laat geen sporen na. Zijn betrokkenheid bij handelingen is verdwenen, want hij is vrij en zijn geest is gevestigd in wijsheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Er is die mens wiens gehechtheid aan handelingen en de resultaten ervan verdwenen is. Alle mogelijke bronnen van gehechtheid en gebondenheid zijn opgedroogd, zelfs dharma en a-dharma hebben geen vat meer op die mens. Zijn geest is geheel en al verankerd in wijsheid. Voor zover hij handelt, handelt hij vanuit een geest van offervaardigheid. Zijn handelingen zijn als een offer en dat betekent dat de handeling zelf en de vruchten ervan opgaan in de rook van het offervuur, zodat er niets overblijft.*

Waarom blijft er van zijn handelingen niets over, zelfs geen natuurlijk resultaat? Luister: (vers 24)

Dit vers geeft de kern weer van de weg van handeling als weg tot bevrijding. Shri Krishna zegt in feite dat overgave, *bhakti*, de sleutel is tot bevrijding. Hiervoor dient de geest tevens gevestigd te zijn in Kennis (wijsheid). Kennis van wat? Zeker, kennis van wat je zelf in werkelijkheid bent: goddelijk en onsterfelijk. Dat wérkelijk te weten is de innerlijke verbondenheid van de *yogi*. In dit ene vers komen dus in feite alle drie wegen samen: *karma*, *bhakti* en *jñāna*. In feite leiden de drie wegen alleen gezamenlijk tot bevrijding. Het betekent ook dat iedere weg afzonderlijk vanzelf tot de twee andere wegen leidt in offervaardigheid en overgave. De nu volgende verzen zullen dan ook het idee van offer en offervaardigheid behandelen. Deze vier verzen (19–23) geven ons de grote kwaliteiten van de vrije ziel, de *jivanmukta*:

Vers 19:

- zonder wensen en verlangens, zonder bedoelingen
- beschikkend over het licht of vuur van kennis
(Dit licht of vuur van kennis is tevens het subtiele offervuur waarin alles geofferd kan worden: er blijft geen enkel ‘bezit’ meer over)

Vers 20:

- geen enkele verwachting naar de vrucht van een handeling
- altijd innerlijk tevreden
- onafhankelijk

Vers 21:

- geen verwachtingen koesteren
- beheersing over denken en voelen
- geen enkel verlangen naar enig bezit

Vers 22:

- tevreden met wat op hem afkomt
- niet geïnteresseerd in tegenstellingen
- vrij van enige vorm van hebzucht
- evenwichtig bij succes en mislukking

Vers 23:

- offervaardigheid
- gevestigd in kennis
- onbetrokkenheid

Samenvattend kan men zeggen dat een vrije ziel over de volgende kwaliteiten beschikt:

wensloos en vreesloos

innerlijk tevreden en in evenwicht

onafhankelijk en onbetrokken

bezitloos

neutraal

zelfbeheerst

offervaardig en dienstbaar

24. Het Zelf is overgave, het Zelf is offer. Wanneer de offerande zichZelf in het offervuur van het Zelf laat gieten, bereikt die mens zichZelf, want hij ziet in hoe het Zelf en handeling één zijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie de werkelijkheid van Brahman heeft gevonden ziet dat het instrument waarmee de offergave (bijv. de boterolie) in het vuur wordt gegoten niets anders is dan Brahman. Niets heeft enige bestaanswerkelijkheid die los staat van Brahman. Als je parelmoer ziet glinsteren en je denkt dat het zilver is, dan bestaat dat idee vanwege de aanwezigheid van het parelmoer. In feite is er geen zilver, maar alleen maar parelmoer. Dit principe geldt overal....*

Voor diegene die de werkelijkheid kent, is er niets anders dan Brahman. Brahman is de offerande, Brahman is de offerpriester en de hele handeling is eveneens niets anders dan Brahman. Dit betekent dat het resultaat eveneens niets anders dan Brahman is. Dit, althans, is het gezichtspunt van diegene die de werkelijkheid van Brahman kent. Wie, vanuit dit inzicht, een handeling onderneemt om daarmee een voorbeeld te geven aan de wereld, handelt in feite niet. Alle verschillen zijn immers opgegaan in de verwerkelijking van Brahman. De vergelijking van de kennis van de werkelijkheid met een offer (yajña) is juist, hoewel die mens alle ceremonies en rituelen heeft opgegeven. De vergelijking is een soort lofprijzing op deze werkelijke kennis. Voor wie de ultieme werkelijkheid heeft gevonden, zijn de instrumenten die bij de offerplechtigheid worden gebruikt niets anders dan Brahman, want die mens is verenigd met Brahman zelf. Er is niets anders. Daarom is het zinloos te spreken over aparte instrumenten als Brahman wanneer alles al Brahman is. Wie de werkelijkheid van Brahman gevonden heeft, handelt niet meer. Iedere gedachte aan een onderdeel of een uitwerking van het offer is afwezig, en zonder zo'n idee is het niet mogelijk om een offerceremonie uit te voeren.

Ieder ceremonieel offer, zoals agnihotra, is altijd verbonden met een idee erover en met een idee over alle dingen die ermee gemoeid zijn, zoals de Godheid voor wie de ceremonie wordt uitgevoerd. Bovendien is er de persoonlijkheid van de offerpriester en al datgene wat daarmee gemoeid is. Deze ceremoniële offers gaan uit van het bestaan van deze aparte elementen en hun aparte gevolgen. Zij bestaan vanwege de persoonlijkheid van de mensen en vanwege hun persoonlijke ambities en verlangens naar bepaalde resultaten. Het bijzondere van dit offer van wijsheid is dat we hier vinden dat juist wel ieder apart idee en ieder zelfstandig element oplost in de ene, alomvattende, werkelijkheid van Brahman. In die eenheid is er geen sprake meer van een aparte, zelfstandige handeling met haar eigen gevolgen. In vers 18 en in vers 20 is dit reeds ter sprake gekomen (zie ook III,28 en V,8). Shrī Krishna tracht met deze visie iedere vorm van dualiteit op te heffen, dat wil zeggen: Hij geeft aan dat, in haar uiterste consequentie, de handeling en het resultaat en alles wat erbij komt kijken, verdwijnen of oplossen. Dit betekent ook dat in het geval van een kâmya-agnihotra (een ceremonie die uit eigenbelang wordt uitgevoerd) de ceremonie ophoudt 'kâmya' te

zijn wanneer dat eigenbelang niet langer aanwezig is. Hetzelfde principe geldt voor alle handelingen. Gewoonlijk gaan we ervan uit dat iedere handeling haar eigen gevolgen heeft. Maar wanneer een wijze, Zelfgerealiseerde, zo'n handeling verricht, houdt die handeling op een handeling te zijn (met haar eigen, aparte gevolgen). Van buitenaf bekeken is er geen of nauwelijks een verschil. Innerlijk is er echter sprake van een groot verschil, omdat Brahman in de plaats is gekomen voor ieder zelfstandig en apart idee van alle elementen die ermee gemoeid zijn. Daarom laten de handelingen van een Zelfgerealiseerde geen sporen na, zoals vers 23 duidelijk stelt....

... In dit vers vergelijkt Shrī Krishna de kennis van de werkelijkheid met een offerceremonie. Nu gaat Hij verder en noemt hij nog andere vormen van offers om daardoor de kennis van de werkelijkheid te prijzen. (vers 25)

In het vorige vers zagen we reeds hoe de *jivanmukta*, de bevrijde ziel, als offervaardig wordt gekenschetst. Een bevrijde ziel is opgegaan in het Absolute en heeft zijn universele en onbegrensde dimensie verwerkelijkt. Hij is één met *Brahman*. Nu lezen we dat *Brahman*, het Zelf, overgave is en het offer zelf. Het idee is dat in totale eenheid iedere verscheidenheid en alle verschillen wegvallen. In totale eenheid is geen verscheidenheid. De kunst is natuurlijk om beide te zien: eenheid in verscheidenheid, maar ook verscheidenheid in eenheid. Zonder dat laatste zou het onmogelijk zijn in deze wereld (van verscheidenheid) te functioneren. Het gevolg hiervan is dat – zo bezien – de hele wereld van verscheidenheid in feite onwerkelijk is en als een droom: een verbeelding. We verbeelden ons dat er verschillen zijn. We verbeelden ons dat er beweging is, terwijl stilte de feitelijke werkelijkheid is. We verbeelden ons dat er zoiets is als goed en kwaad en – nóg verontrustender – we verbeelden ons dat we zoiets hebben als vrije wil. We beseffen in het geheel niet hoe geconditioneerd we zijn.

Vanuit het Zelf, het Absolute, bezien is dit alles pure verbeelding zoals een spel ook maar een spelletje is en niet “echt”. Dit spel wordt *līlā* genoemd. Daarom worden zowel Shiva als Vishnu dikwijls als danser, *nataraja*, afgebeeld. Beiden dansen hun kosmische dans. Shiva danst de dans om alles op te lossen en tot nul (of één) te herleiden, Vishnu danst om alles bijéén te houden en te voeden vanuit stilte. De handeling van een *jivanmukta* is altijd als een voorbeeld voor de hele wereld. Zo'n handeling is in feite geen handeling vanwege de innerlijke stilte en volstrekte overgave aan de scheppende wil die het spel tot stand bracht. Zo'n handeling vindt slechts plaats vanuit de wens om de kosmische regels en wetten daadwerkelijk toe te passen zonder enige persoonlijke toevoeging of weglating. In het vorige vers werd deze visie reeds verwoord: zo'n handeling laat geen sporen na.

Het offer dat hier beschreven staat is het offer van kennis, *jñâna yajña*. Het betekent dat ieder idee van resultaat, zelfs het idee dat iemand persoonlijk handelend optreedt, wordt opgegeven, geofferd in het vuur van echte kennis. Die kennis is de kennis dat alléén *Brahman* de echte werkelijkheid is.

25. Sommige zoekers offeren aan bepaalde goden terwijl anderen zich uitsluitend richten op het offer in het vuur van het Zelf.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Sommige zoekers (yogi's) die nog gehecht zijn aan handelingen, voeren offerceremonies uitsluitend uit ter ere van bepaalde Godheden. Maar zij die Brahman kennen, doen dat niet en offeren het Zelf door zichZelf in het vuur van het Zelf te offeren. In dit laatste geval is de offergave het offer zelf. Dat offer, yajña, is niets anders dan het Zelf, want er is niets anders. Het woord 'yajña' in deze tekst zou je kunnen vergelijken met Âtman. In werkelijkheid is Âtman ook geheel synoniem aan Brahman. Het roept echter de schijn van zelfstandigheid op door alle toe- en bijvoegsels die eraan verbonden worden (zoals het intellect, de geest enz). Al die toevoegingen zijn in feite dekmantels die de werkelijkheid versluieren. Het vers zegt hier dat het Zelf zichzelf offert en zichzelf uitgiet in het Zelf....*

.... Brahman kent geen enkele kwaliteit die wij uit de wereld kennen zoals honger en dorst. Brahman heeft geen enkele vorm, je kunt er alleen maar in het ongerijmde over spreken: 'niet dit, niet dit', zo ook: Brihadaranyaka Upanishad 3,2,1. Wie het Zelf met alle toe- en bijvoegsels uiteindelijk kent als identiek aan de transcendente werkelijkheid van Brahman, heeft dat geconditioneerde Zelf geofferd in het vuur van de kennis van de werkelijkheid (van Brahman). Dit offer wordt gebracht door al diegenen die iedere vorm van handelen hebben opgegeven en die altijd verankerd zijn in de wetenschap dat het zelf en Brahman identiek zijn. Dit is het offer van wijsheid dat in het vorige vers (24) uit de doeken wordt gedaan. In dit vers (25) wordt dit offer vergeleken met de offerceremonies ter ere van de goden (daiva-yajña's). Daarmee wordt de unieke en bijzondere positie van het wijsheidsoffer aangegeven en geprezen.

De tekst gaat verder en noemt nu het bestaan van andere offerceremonies waarbij de verschillende emanaties (goden) van het Absolute worden aangeroepen als doel van het offer (*daiva yajña*). Het tweede deel herhaalt het *jñāna yajña*, het offer van wijsheid waarbij iedere 'claim' op wijsheid of kennis wordt losgelaten: alles is afkomstig van het Absolute zelf en van niets of niemand anders. Zo werkt overgave.

De emanaties van het Absolute zijn alle universele krachten die het universum besturen, ordenen, schoonhouden, licht geven en in stand houden. Wie resultaatgericht bezig is, zal veel steun bij deze krachten kunnen vinden om een bepaald resultaat te behalen. De uitgebreide rituelen en offerceremonies die ons vanuit de Vedische traditie worden doorgegeven zijn ervoor om de gewenste resultaten ook daadwerkelijk te behalen. Dit kan slechts door middel van overgave. Geen wonder dat zo'n systeem gemakzucht in de hand werkt waardoor de devotie en offervaardigheid steeds minder worden. Als gevolg daarvan glijdt de mens onvermijdelijk weg naar een lager bewustzijnsniveau. Het mag dan zo zijn dat ieder mens het goddelijke kan bereiken zonder tussenkomst van wie dan ook, maar dit

betekent nog niet dat er geen rituelen of religies nodig zouden zijn. Als we alle rituelen afschaffen, vinden we ze wel weer uit. Steeds meer mensen willen bij een begrafenis ook weer rituelen. Rituelen hebben dus wel degelijk zin in een samenleving die door het afschaffen ervan wegglijdt naar lagere bewustzijnsniveaus.

Wie besluit de thuisreis te aanvaarden en wie bevrijding wenst, zal zich echter juist inspannen en in omgekeerde richting gaan. Die weg gaat bergopwaarts en lijkt daarom lastig en vermoeiend te zijn. Met geduld en doorzettingsvermogen valt het allemaal echter reuze mee. Het is vaak een moeizame klim, op weg naar de top. Sommige klimmers hebben de neiging om halverwege al te zeggen dat ze er al zijn. Wat heeft het voor zin om te spreken van de mooie ervaringen als je de top nog lang niet bereikt hebt? Een oude wijsheid zegt: *zij die weten, spreken niet; zij die niet weten, spreken*. Veel klimmers vallen weer omlaag en proberen het opnieuw. Toch blijven ze de top in de gaten houden, want daar zullen ze eens terechtkomen.

26. Weer anderen offeren hun zintuigen, zoals het gehoor in het vuur van zelfbeheersing, anderen offeren geluid, reuk enzovoort en de objecten die erbij horen in het offervuur van hun zintuigen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Sommige yogi's offeren het luisteren en de andere zintuiglijke functies in het vuur van zelfbeheersing (samyama). Zij zijn altijd bezig met de beheersing van de zintuigen.... Weer anderen beschouwen het als een offer om hun zintuigen zodanig te beheersen dat zij alleen nog aandacht geven aan gewaarwordingen die zijn toegestaan.*

De tekst gaat weer verder en noemt nu een aantal yoga-disciplines die dikwijls ook de vorm van een offer aannemen. De zelfbeheersing die in dit vers wordt genoemd is *samyama*: beteugeling. Het gaat er dus om dat we gaan leren om de zintuigen 'aan de teugel' te laten lopen. Het heeft geen zin als een op hol geslagen paard overal en nergens heen te galopperen in één grote woestheid. Deze beteugeling is niets anders dan leren *maat te houden*. Het gaat er dus om de juiste maat van alles te vinden. Alleen de juiste maat zal ons vrijwaren van gebondenheid aan overdaad of aan gebrek. Wat je niet direct nodig hebt, laat je eenvoudig liggen, zodat een ander het ook kan gebruiken en ervan kan genieten. Het vers geeft twee richtingen aan in het maat-houden:

- Een innerlijke maat in de zin van de beteugeling van de zintuigen omdat het gebruik van de zintuigen *van binnenuit* wordt aangestuurd
- Een uiterlijke maat waarbij we aanleren zo lang met het betrokken zintuig bij geluid, geur, smaak, gevoel of vorm te blijven als strikt noodzakelijk is. Alle overmaat is een vorm van hebzucht en wellust. Die dienen beteugeld te worden.

In deze zin kunnen we via het gebruik van de zintuigen tot offervaardigheid en overgave komen: door maat te houden en van niets te veel te nemen. Het maakt een mens sterk en gezond zowel geestelijk als lichamelijk.

27. Nog anderen offeren hun lichamelijke functies en de vijf vormen van de levensadem in het geestelijk vuur van zelfbeheersing, dat wordt gevoed door kennis.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Gevoed door kennis: hiervoor is onderscheidingsvermogen nodig, zoals een olielamp olie nodig heeft om te branden. De functies van de levensadem zijn de inademing, de uitademing enz. Het functioneren van de zintuigen en de levensadem gaat geheel op in de concentratie van de aandacht van de yogi op het Zelf.*

De lichamelijke functies zijn bijvoorbeeld het (voort)bewegen, het spreken, het eten, het uitscheiden, het voortplanten, enzovoort. Al die functies worden langzamerhand beteugeld en worden aan maat gebonden in het ‘geestelijk vuur van zelfbeheersing’. Hier is een voorbeeld van echte ascese. Deze ascese heeft niets te maken met het zitten op een Griekse of Romeinse zuil in het midden van een woestijn.

De vijf vormen of functies van de levensadem (*prāna*) zijn: *prāna*, *apāna*, *vyāna*, *samāna* en *udāna*: zij vormen samen de innerlijke huishouding van het lichaam: ademhaling, uitscheiding, spijsvertering, bloedsomloop en zenuwstelsel. Dit hele stelsel wordt ‘geofferd’ door het te beteugelen en daarom aan maat te binden. Zo neemt onze zelfbeheersing langzamerhand vorm aan. De zelfbeheersing is nu echter niet meer beteugeling (*samyama*), maar is letterlijk zelfbeheersing geworden: *âtmasamyama*.

Met het “gevoed worden door kennis” wordt bedoeld de zelfkennis die nodig is om deze systemen daadwerkelijk onder contrôle te brengen en dus te beteugelen of aan maat te binden. Het betekent eenvoudig dat je jezelf zult moeten kennen. Die zelfkennis begint vanaf het punt waar je je bevindt op de ladder van menselijke ontwikkeling. Dat punt wordt in de eerste plaats bepaald door je eigen zwakheden en gevoeligheden. Juist op die punten vergeten we ‘de maat der dingen’ en dan ‘gaan we uit ons dak’. Hier komen aandacht en concentratievermogen bij kijken alsmede het vermogen om je uit de uiterlijke wereld geheel terug te trekken.

Concentratievermogen betekent, juist in het beginstadium, het vermogen om naar je zwakheden te blijven kijken en die te observeren. De observatie ervan alleen al is dikwijls voldoende om ze te transformeren, te veranderen en om te zetten in iets van een betere kwaliteit. Het vermogen om toe te kijken, te observeren, is gebaseerd op de diverse meditatieve disciplines die de mens ter beschikking staan. Ook zijn er allerlei vormen van bidden zoals het bidden met behulp van een *māla* of gebedsnoer. Die disciplines zijn gericht op het richten van aandacht en op concentratie van de geest.

28. Het offer van zelfbeheersing kan bestaan uit het offer van materiële objecten of uit het offer van geestelijke ascese. Dan is er het offer van Veda-recitatie en het offer van kennis; dat zijn de offers van de asceten die vasthouden aan hun geloften.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Van al die anderen (die dus niet aan het wijsheidsoffer toekomen) zijn er sommigen die hun materiële bezit weggeven aan mensen die het nodig hebben en verdienen. Weer anderen onthouden zich van alles of doen aan yogaoefeningen zoals prānayāma en pratyāhāra. Nog weer anderen offeren door middel van recitatie van Vedische teksten, zoals de Rig Veda en ook zijn er die de geschriften (shāstra's) bestuderen als een offer.*

Dit vers noemt vijf andere vormen van offer:

1. *Dravya yajña*: het offeren (geven) van materiële rijkdom in de vorm van het geven van geld of bezit. Wij zouden zeggen 'aalmoezen geven'. Dit offer is erop gericht onze hebzucht en geldzucht aan banden te leggen of te beteugelen (aan maat te binden).
2. *Tapo yajña*: diverse vormen van lichamelijke en zintuiglijke disciplines (ascese) zoals vasten, zwijgen, zacht lopen, zacht spreken enz.
3. *Yoga yajña*: onder dit hoofdstuk vallen allerlei geestelijke disciplines of vormen van ascese. Zij staan meestal bekend als de acht vormen van *yoga*. De wijze Patañjali heeft ze als volgt gedefinieerd:

1. *yama* (geweldloosheid, waarheidlievendheid, kuisheid, integriteit)
2. *niyama* (zuiverheid, schoonheid, vredelievendheid, studie, Godvrezendheid)
3. *āsana* (diverse zithoudingen voor het beoefenen van studie en meditatie)
4. *prānayāma* (ademhalingsoefeningen die uitsluitend onder bevoegde leiding mogen worden beoefend)
5. *pratyāhāra* (het vermogen om de geest te ontkoppelen van allerlei objecten van aandacht en van wensen en verlangens)
6. *dhāranā* (concentratie)
7. *dhyāna* (meditatie)
8. *samādhi* (de diepe duik in jezelf)

4. *Svādhyāya yajña*: wie studeert en dingen leert, zal al spoedig denken dat hij of zij alles weet. Te weten dat je niets weet is het offer van studie.
5. *Jñāna yajña*: dit is een verdere verfijning van de *svādhyāya yajña*.

Studie geeft geleerdheid en die maakt de mens gemakkelijk arrogant. In feite geldt dit echter niet alleen voor studie (denk aan de schriftgeleerden uit de Bijbel), maar voor allen die kennis menen te hebben van wat dan ook (de 'experts'). Zij zijn te vergelijken met de Farizeeërs uit de Bijbel. Weten dat je eigenlijk niets weet, maakt

dat je altijd geïnteresseerd blijft om te leren. Van kennis en wijsheid kun je nooit genoeg krijgen. Dit principe ligt opgesloten in de aard van de schepping die immers voortdurend verandert en daarom om nieuwe formuleringen vraagt. Die zullen steeds opnieuw moeten worden 'ontdekt'. Zo houdt de Schepper ons bezig!

29. Ook is er het offer van inademing en uitademing en omgekeerd, waarbij beheersing over het inademen en uitademen tot beheersing van de levensadem leidt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Sommigen beoefenen de vorm van prānayaṁa die 'pūraka' wordt genoemd (inademing). Een ander houdt zich bezig met 'recaka' (uitademing). Weer anderen beoefenen 'kumbhaka' waarbij de uitgaande en ingaande luchtstromen via neusgaten en mond worden gestopt.*

(NB alle commentatoren zijn unaniem in hun waarschuwing om deze oefeningen uitsluitend en alleen onder bevoegde leiding te doen)

Onder het hoofd 'yoga yajña' kwam reeds de discipline van *prānayaṁa* naar voren. *Prānayaṁa* is een systeem van ademhalingsoefeningen dat uitsluitend onder werkelijk bevoegde leiding mag worden beoefend. *Prāna* betekent niet alleen 'ademhaling', maar staat ook voor het 'leven' als geheel. De uitdaging is ons hele leven aan maat te binden. Dat wordt een 'gedisciplineerde levenswijze' genoemd. Dit is niets nieuws: iedere sportman en sportvrouw weet dat. Alles wat je doet waar 'te' voor staat is niet goed.

30. Ook kan men levensadem laten opgaan in levensadem door de voedselstroom onder beheersing te brengen. Dit zijn de offers van diegenen die weten wat offer is. Door hun offer wordt, wat zij verkeerd hebben gedaan, tenietgedaan.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Onder beheersing brengen: de hoeveelheid voedsel wordt beperkt. Welke vorm van levensadem zij ook beheersen, alle andere vormen van prâna worden hierin geofferd. Zo gaat het ene op in het andere.*

In het vorige vers kwam de ademhaling aan de orde. Dit vers vermeldt de noodzaak om ook het voedsel dat we tot ons nemen aan maat te binden en te offeren. Het offeren van het voedsel houdt in het idee van *prasâda*: we eten uitsluitend en alleen *nadat* we het voedsel dat we tot ons nemen eerst aan God zelf hebben aangeboden. Wat er dan van overblijft is ‘van God gegeven.’ Dat geeft het voedsel een heel bijzondere kwaliteit mee, een mens waardig. In het algemeen kan worden gesteld dat ons voedsel aan de volgende eisen dient te voldoen:

- zuiver, en niet gemanipuleerd
- bescheiden hoeveelheden
- verkregen op rechtmatige wijze
- genuttigd op de juiste tijd (geen ‘tussendoortjes’)
- aan God geofferd (*prasâda*)

Het is bovendien ook zo dat wie volgens deze voedsel-eisen leeft, gezond eet. Het ‘laten opgaan van levensadem in levensadem’ is een verwijzing naar het principe dat het kleinere opgaat in het grotere. Met andere woorden: het individuele gaat op in het universele. Het is altijd goed dat we ons bewust zijn van het milieu waarin we leven en dat ons hele bestaan omvat. Hoe meer afvalstoffen we produceren, hoe groter de vervuiling. Hoe minder, hoe beter. Ten slotte geeft het vers aan dat door te ‘offeren’ de mens weer schoon wordt en wat verkeerd was, wordt weer goed. Jesaja, Johannes en Jezus roepen in koor: *maak recht de weg die krom is geworden!*

31. Zij genieten van de nectar van wat er van het offer is overgebleven en gaan naar het tijdloze Absolute (*Brahman*). Deze wereld is niet bestemd voor wie niet offert. Dan is de andere wereld helemaal niet bestemd voor wie niet offert, O Beste van de Kuru-stam!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zij voeren een van de hiervoor genoemde offerceremonies uit. Het voedsel dat zij nuttigen is voorgeschreven en wordt op de juiste tijd en op de juiste wijze genuttigd. Voedsel dat zo wordt genuttigd wordt ambrozijs genoemd of nectar. Als zij naar bevrijding (moksha) verlangen zullen zij die ten slotte vinden, maar niet onmiddellijk, dat zal wel duidelijk zijn in de samenhang van deze tekst. Zelfs deze wereld met zoveel verschillende schepselen is niet bestemd voor wie niet offert op één van de hierboven beschreven wijzen. Hoe kan er dan ooit nog een andere wereld voor die mens bestaan die slechts door hogere inspanning kan worden bereikt?*

In het vorige vers werd het voedsel-offer reeds genoemd. De beheersing over het voedsel dat je tot je neemt is niet alleen een beheersing in maat of hoeveelheid, maar ook een beheersing van het soort voedsel. Lang niet al het voedsel is geschikt voor diegene die serieus werk maakt van het bewandelen van het pad van *yoga* (de thuisreis). Er is dus sprake van voorgeschreven of geoorloofd voedsel dat bovendien op een voorgeschreven of geoorloofde wijze dient te worden genuttigd. Dit is de grotere betekenis van ‘aan maat binden’ of ‘onder beheersing brengen’. In dit vers wordt impliciet de noodzaak aangegeven dat al het voedsel eerst aan God dient te worden aangeboden of geofferd en pas daarna mag worden gegeten. Het reeds geofferde voedsel is dan van God gegeven en is daarom ‘als nectar’ of als ‘ambrozijs’. Een dergelijke houding, gekoppeld aan het loven en prijzen van de Heer op gezette tijden, heeft als resultaat dat de geest steeds meer op God of op het Zelf gericht wordt. Zo wordt een mens ‘Godvrezend’ en als hij dat geworden is, wordt hij vervolgens, zoals Zacharias en Jozef uit de Bijbel, Godvruchtig en rechtschapen. Deze mens is een *sadhu* geworden: hij heeft een innerlijke discipline of een mate van zelfbeheersing verworven die maakt dat hij innerlijk verbonden is en blijft met zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Deze mens is klaar om de ultieme gang naar Zelfrealisatie, in een aantal stappen, te verwerkelijken.

Tot zover de fysieke, materiële, kant van dit vers: het fysieke voedsel dat we tot ons nemen. Maar er is natuurlijk ook geestelijk en spiritueel voedsel dat we ook tot ons kunnen nemen. Hier geldt bij voorbaat al dat dit voedsel uitsluitend en alleen werkelijk ter beschikking komt als het eerst ‘geofferd’ wordt: als we in een gebied in onszelf komen dat boven het ego uitstijgt. Dit is het gebied waar we kennis en ervaring samen delen met mensen om ons heen, zonder enige terughoudendheid. Dit is tevens de praktische betekenis van *satsanga*. Jezus doelt hier op wanneer hij zegt *waar twee of meer bijeenkomen in Mijn Naam, ben Ik aanwezig*. Hoe dikwijls

ontdekken we niet dat na een geïnspireerde bijeenkomst, waar iedereen ‘meedoet’ en ‘meedeelt’ in het grotere geheel van het samenzijn, het goed toeven is in de atmosfeer die er dan als resultante is. Hoe dikwijls is er dan niet sprake van een gezamenlijke harmonie en zelfs van een stille ingetogenheid? Die grotere eenheid en verbondenheid worden ervaren vanwege de bijna tastbare aanwezigheid van een universeel geheel waarin iedereen is opgenomen. Dat geheel is het Zelf, dat universele is iedereen.

Ten slotte houdt dit vers ons, wellicht ten overvloede, voor dat zelfs in de materiële wereld geen plaats is voor de pure egoïst. Wanneer men louter en alleen met de vervulling van de eigen behoeften bezig is, heeft men geen oog voor anderen. Dat maakt een mens tot een pure egoïst. Offeren heeft te maken met oog hebben voor anderen in deze wereld; te weten dat je niet alleen bent, dat “God voor ons allen” met allen te maken heeft en “ieder voor zich” tenietdoet.

32. Zo zijn er vele vormen van offer die aan het Absolute, *Brahman*, kunnen worden aangeboden. Weet echter dat zij allemaal vormen van handeling zijn. Als je dat weet, zul je er vrij van komen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Er zijn vele vormen van offers die aan Brahman kunnen worden aangeboden. Zij zijn bekend uit verschillende teksten uit de Veda's.... Wie werkelijk inziet dat zijn handelingen niet werkelijk 'zijn handelingen' zijn. Wie zich realiseert dat 'Ik geen enkele handeling onderneem' en dat 'Ik nergens bij betrokken raak', zal door deze juiste kennis bevrijd worden van de dualiteit van goed en kwaad. Daarmee wordt die mens bevrijd van de gebondenheid aan samsāra.*

In vers 24 werd ware kennis vergeleken met een offerceremonie. Daarna kwamen een aantal andere offerceremonies aan bod. In dit vers wordt het kennis-offer wederom aangeprezen als de hoogste vorm van offer, omdat de andere vormen allerlei verschillende doeleinden beogen.

De uitgebreide en dikwijls ingewikkelde offerceremonies die in de Vedische traditie te vinden zijn, werden dikwijls gebruikt om hele specifieke resultaten te boeken in plaats van een hele procesgang van handelingen door te maken, zoals wij dat in deze tijd moeten doen. Offerceremonies werden beschouwd als gelijkwaardig aan de handeling zelf; en als je maar een goede priester kon vinden om een offerceremonieel heel precies uit te voeren, dan was het resultaat bijna verzekerd. In de loop der tijden werd misbruik van deze eigenschap gemaakt en daarmee degenereerde het systeem tot een legitimatie om zelf geen inspanning te doen. Juist de individuele inspanning is van wezenlijk belang om tot inzicht en begrip te komen en daarmee tot echte kennis. Alleen echte kennis stelt een mens in staat om tot Zelfrealisatie te komen. Arjuna dacht dat als hij weg zou lopen van het strijdtoneel hij zich ten minste zou kunnen wijden aan *moksha*, bevrijding. Het feit blijft echter dat handeling de eerste voorwaarde is om tot *moksha* te komen. Zonder actie, zonder handeling, geen inzicht. Wie geen inzicht heeft, heeft geen begrip en dus geen kennis van zaken. De essentie van handeling is dat iedere handeling in feite een offer is. Dit is wat bedoeld wordt met *Uw Wil geschiede*.

33. Het offer van kennis is te verkiezen boven het offer van materieel bezit, O Brandend vuur van alle vijanden. Iedere handeling vindt haar voltooiing altijd in kennis, O Pârtha.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het offeren van materiële zaken geeft gevolgen op materieel gebied. Maar dit is niet het geval bij het kennis- of wijsheidsoffer. Het offer van wijsheid staat op een hoger plan dan het offer van materiële zaken. Wijsheid of kennis is het middel om tot bevrijding, moksha, te komen en omvat alle handelingen. Dit wordt bevestigd door de shruti (de geschriften). Hoe wordt deze ultieme kennis verworven?*

Vanaf vers 23 heeft Shrî Krishna over het belang van offervaardigheid gesproken. Het idee van ‘offer’ staat centraal in de levensstijl van diegenen die bereid zijn ‘de strijd met hun eigen bloedverwanten (hun vertrouwde ideeën en meningen)’ aan te gaan in plaats van ervoor weg te lopen. Wie deze strijd aangaat, zal moeten leren al zijn eigen ideeën en principes te ‘offeren’. Dat wil zeggen dat hij of zij die zal moeten opgeven om er uitsluitend de ideeën en principes van de Schepper zelf voor in de plaats te stellen. Wie dat doet, volgt een pad van *dharma*: die mens leeft volgens de regels en voorschriften van het universum zelf. Deze leefwijze stelt die mens in staat zelf ook universeel te worden. Dit leidt tot Zelfrealisatie. Het hele pad is een pad waarin al het individuele, het privé-bezit van materiële en geestelijke zaken, wordt geofferd. Vanzelfsprekend is daarbij het offer of het loslaten van geliefde meningen en principes van een hogere orde dan het offeren van materieel bezit. Jezus doelt hier op wanneer de ‘rijke jongeling’ bij hem komt en hem vraagt *wat hij moet doen om het eeuwige leven te verwerven?* Jezus antwoordt hem dan *om zich te houden aan de geboden*. Als de jongeling hem dan antwoordt dat hij dat al doet, antwoordt Jezus: *indien je volmaakt wilt worden, verkoop dan al je bezit en geef het aan de armen, dan zul je een schat verwerven in de hemel. Kom vervolgens hier en volg Mij*. De tekst gaat dan verder en zegt: *toen de jongeling dit hoorde, ging hij bedroefd heen, want hij bezat vele goederen*.

Natuurlijk wordt deze aansporing van Jezus in de eerste plaats gelezen als een aansporing om al het materiële bezit weg te geven.. en zo is het ook. Door de eeuwen heen is gebleken dat de gelofte van armoede die Godzoekers dikwijls afleggen een belangrijke voorwaarde is om verder te komen. Maar voor een huisvader of huismoeder is dit niet mogelijk. Zij hebben nu eenmaal een verantwoordelijkheid jegens een gezin en wellicht ook jegens werknemers en andere mensen die van hen afhankelijk zijn. Voor hen geldt vooral de subtielere betekenis van deze aansporing die juist op het loslaten doelt van geestelijk bezit en iedere arrogantie en het opeisen van geleerdheid te laten varen. Dit is het offer van kennis dat te verkiezen valt boven het offer van materieel bezit. Wie de innerlijke eenvoud weet op te brengen van een open gemoed, zonder kennis of geleerdheid op te eisen,

is in staat om altijd en in alle omstandigheden te blijven leren. Die mens zal nimmer genoeg krijgen van kennis. Voor die mens zijn alle dingen, steeds nieuw, geheel nieuw. Die mens heeft zijn kennis 'geofferd', die mens is op weg om wijs te worden. Het valt niet mee om werkelijk radicaal te zijn, om totaal ervoor 'te gaan', om 'huis en familie' te verlaten om Zijn naam.

34. Leer dit door stille overgave, door vragen te stellen, door toewijding. Zij die werkelijk weten en die de dingen zien zoals ze zijn, zullen je tot kennis leiden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Leer nu hoe je tot deze kennis kunt komen. Ga naar een bevoegde leermeester (acârya) en werp je nederig aan zijn voeten. Vraag wat de oorzaak van gebondenheid is en hoe je daarvan kunt worden bevrijd. Vraag wat echte kennis (vidya) en wat onwetendheid (avidya) is. Dien de Guru. Hierdoor en door allerlei andere tekenen van eerbied en respect zul je deze leermeesters voor je winnen zodat ze bereid zullen zijn je hun kennis over te dragen. Zij kennen de werkelijkheid en hebben die ook gevonden. Die kennis is tevens wijsheid en werd hierboven reeds beschreven. Niet alle leermeesters kennen de werkelijkheid en hebben haar ook gevonden. Shrî Krishna geeft hiermee aan dat alleen de wijsheid die door een zelfgerealiseerde wordt doorgegeven effectief kan zijn. Alleen in dat licht kan het volgende vers (35) worden begrepen.*

Shrî Krishna gaat nog verder in op het belang om te komen tot het offer van kennis door een innerlijke overgave aan het moment van nú. In een staat van innerlijke overgave stapt de mens over zijn eigen gevoelens en gedachten heen en zo treedt hij als het ware uit zijn eigen beperkingen. De beperkingen van zijn eigen gedachten en gevoelens functioneren als een gevangenis en houden de mens gebonden. Die mens is niet vrij. Vrijheid wordt pas gevonden wanneer die innerlijke overgave een feit is geworden. Wie in staat is tot die overgave te komen, toont altijd een grote eenvoud, een voelbare, innerlijke stilte en heeft altijd belangstelling voor alles wat er gebeurt. Is het een wonder dat die mens altijd in staat is om vragen te stellen, want hij wil, steeds opnieuw, leren wat er te leren valt. De overgave houdt tevens in dat deze mens geheel openstaat voor impulsen en voor kennis die hem bereiken van diegenen die verder gevorderd zijn op het pad van *yoga*.

De staat van innerlijke overgave is het bewijs dat de houdgreep van individualiteit en de pretentie van privé-bezit steeds zwakker worden. Deze mens is rijp geworden om op zoek te gaan naar diegenen die over de echte kennis beschikken, omdat ze die *zelf* verwezenlijkt hebben. Wie naar die wijze mens op zoek gaat, zal hem of haar uiteindelijk altijd vinden. Aanvankelijk blijkt er altijd veel kaf onder het koren te zijn. Naarmate de innerlijke kracht en het innerlijke weten toenemen zal het echte zich gemakkelijk laten scheiden van het onechte. Dit geldt zowel voor al het echte en onechte in jezelf alsook voor het echte en onechte om je heen. Luister en wees stil, stil in jezelf, het antwoord op de vraag naar wijsheid komt in stilte voor wie er de aandacht aan geeft. Zo wordt deze zoeker uiteindelijk door wijsheid tot wijsheid geleid.

35. Als je die kennis eenmaal hebt bereikt, zul je niet langer misleid worden, O Zoon van Pāndu. Met behulp van die kennis zul je in staat zijn alle wezens in jeZelf te zien en ook in Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als je van hen eenmaal deze echte kennis in de vorm van wijsheid hebt ontvangen, zul je niet langer, zoals nu, in verwarring worden gebracht. Je zult alle schepselen vanaf Brahmā (de Schepper) zelf tot aan het kleinste grassprietje in jeZelf ervaren. Dan zul je de uitspraak begrijpen die luidt: ‘al deze schepselen bestaan in Mij’. Je zult hen bovendien zien in Mij als Vasudeva, als volgt: ‘al deze schepselen hebben hun bestaan in de Opperste Heer’. Dit betekent dat je de eenheid tot werkelijkheid maakt die er is tussen de ziel (kshetrajña) en Īshvara, de Heer. Dit is tevens de duidelijke boodschap van de Upanishaden. Deze kennis is werkelijk uitmuntend.*

De kennis waaraan Shri Krishna refereert is de echte kennis die oprijst wanneer de mens heeft geleerd over zijn ‘eigen’ meningen en uitgangspunten heen te stappen. Deze mens treedt een relatieve vrijheid binnen, omdat hij nu open staat of ontvankelijk is geworden voor nieuwe ideeën en nieuwe kennis. Die ideeën en kennis kunnen vervolgens weer tot bezit in de vorm van ‘geleerdheid’ worden verwrongen en dan staat het innerlijk weer ‘op slot’. Dit zal een zoeker aanvankelijk geregeld tegenkomen. Maar naarmate hij steeds alerter wordt, scheidt hij voor zich de mogelijkheid om niet aan deze verleiding van te willen ‘bezitten’ toe te geven. In plaats van zijn geestelijke bagage te vergroten, zal hij leren dat het er veel eerder om gaat zich van zijn geestelijke bagage te ontdoen. Dan wordt hij letterlijk lichter. Zo werkt verlichting. Naarmate de kracht van het innerlijke licht toeneemt, wordt deze zoeker zich steeds meer gewaar van de wereld en van de mensen om hem heen. Langzamerhand daagt het dan in hem dat wat hij om zich heen ziet en waarneemt een weerspiegeling is van wat hij aan herkenning-mogelijkheden in zich draagt. Zo wordt ‘kennis’ langzamerhand een proces van herkenning: dan herkent hij datgene wat hij innerlijk reeds weet. Nu wordt het geweten geactiveerd. Naarmate deze zoeker gewetensvoller wordt, zal hij zich steeds nauwgezet houden aan de regels die gelden voor menselijkheid en voor een menswaardig bestaan. Dit geldt voor hemzelf en voor alle mensen om hem heen. Nu bevindt hij zich stevig op het pad van *dharma*. Hij laat zich nu niet langer leiden door zijn eigen privé wensen en verlangens maar door de Ene Wil die door ieder schepsel heen blaast. Die Wil is gericht op de verwerkelijking van innerlijke eenheid, geluk en harmonie. De zoeker herkent zichzelf in de mensen om hem heen en hij ziet alle wezens weerspiegeld in zichzelf. Bovendien vergroot hij zijn blik nog verder omdat hij zich overgeeft aan ‘Mij’. *Zalig de reinen van hart, want zij zullen God zien*, zegt Jezus in de achtste zaligspreking van de ‘Bergrede’ (Mt 5,8). Dan ziet hij alle wezens in ‘Mij’. Dan is hij ‘thuis’. Daar is geen twijfel over mogelijk: alle misleiding is verdwenen.

Het commentaar van Shankara geeft nog een belangwekkende aanwijzing. Aan het eind van zijn commentaar verwijst hij naar versmelting van het individuele in het kosmische. Dat individuele noemt hij de ziel als *kshetrajña* en het universele noemt hij *Īshvara*. De *kshetrajña* is een kenner van het slagveld (*kshetra*). Dat is precies waar Arjuna nu mee bezig is, omdat hij Shrĭ Krishna als zijn wagenmenner opdracht had gegeven de strijdwagen in het midden, tussen beide legers in, op te stellen om zo het hele slagveld te kunnen overzien. Naarmate dit overzicht toeneemt zal het individuele steeds meer versmelten met het universele. Dit is precies wat Arjuna overkomt onder de bijzondere leiding van Shrĭ Krishna, *Īshvara*, zelf.

36. Al was je de grootste boosdoener, je zou boven alle slechtheid uitstijgen door dit schip van kennis.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met dit schip van wijsheid (kennis) zul je werkelijk in staat zijn deze zee van verderf (zonde) over te steken. Voor wie bevrijding zoekt, is zelfs dharma een zonde. Hoe wordt zonde door kennis vernietigd? Hier is een voorbeeld.*

In het vorige vers gaf Shri Krishna aan dat alleen in echte, ‘levende’, kennis misleiding oplost. In dit vers geeft Hij aan dat diezelfde kennis bovendien ‘slechtheid’ oplost. De vraag is onmiddellijk aan de orde ‘wat slechtheid dan wel is’. Bezien vanuit het standpunt van de Schepper is alles ‘slecht’ wat op een onjuiste wijze tot stand is gekomen. Dingen komen op een ‘onjuiste’ wijze tot stand als zij gedaan worden vanuit het valse standpunt van het ego. Het ego is een fictieve eenheid die de mens gevangen houdt in een beperkte leefwereld. Die beperkte leefwereld is zijn gevangenis. Daarom spreekt men over *moksha*, bevrijding of verlossing, om aan te geven dat die gevangenschap ongewenst is, onnodig en een grote verspilling van tijd en energie. De mens heeft iets veel beters te doen: instrument te zijn in handen van de Schepper zelf. Alleen die overgave geeft juiste handeling, al het andere geeft onjuiste handeling. Slechtheid maakt een mens grof en weinig subtiel. De mens verhardt innerlijk en zijn hart wordt zo hard en koud als ijs. Dit is slecht voor hemzelf en voor de mensen om hem heen. Als hij hiermee doorgaat en zijn hart raakt in een permanente staat van diepvries, loopt hij het grote risico uiteindelijk zijn menselijke belichaming te verliezen. Menselijkheid betekent immers een innerlijke warmte en een compassie van waaruit je rekening houdt met anderen. Het risico van afglijden naar een lager niveau, wordt vermeden door ‘het schip van kennis’. In de tekst wordt aan het woord *plavena* (schip) het woord *eva* toegevoegd. Dit woord wordt meestal als een opvulling beschouwd voor het metrum van het vers. Op zichzelf betekent het woord echter ook ‘waarlijk’ of ‘uitsluitend’. Er is alles voor te zeggen om dat schip van kennis deze exclusieve kwaliteit mee te geven: *alleen door kennis lost wat slecht en grof is op*. Zoals gezegd is de kennis hier niet geleerdheid, maar de innerlijke kennis die op grond van ervaring en inzicht in een praktische situatie als levende kennis – wijsheid - oprijst.

37. Vuur maakt as van brandhout, Arjuna, evenzo maakt kennis as van alle handelingen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *In een laaiend vuur wordt alle brandstof teruggebracht tot as. Hetzelfde gebeurt met het vuur van kennis (wijsheid). Dat vuur verbrandt alle handelingen met hun gevolgen en reduceert alles tot as. Zij verliezen hun zelfstandigheid en hun kracht. Dit gebeurt natuurlijk niet in letterlijke zin zoals dat bij materieel vuur wel het geval is. Ware kennis is er de oorzaak van dat alle handelingen erdoor ontkracht worden. Het materiële lichaam is echter voortgekomen uit handelingen in het verleden die er de bestaansoorzaak van zijn. Die zullen alleen ten einde komen wanneer hun gevolgen geheel en al zijn uitgewerkt. Dit komt omdat die handelingen al zijn geactiveerd en nu vrucht dragen. Kennis kan alleen die handelingen tot nul ('as') reduceren die in dit leven nog niet geactiveerd zijn en dus nog geen vrucht dragen. Daarbij doet het niet ter zake of het om handelingen gaat uit dit leven die werden ondernomen voordat de noodzakelijke kennis werd verworven of dat het gaat om handelingen die in een van de vele voorafgaande geboorten werden ondernomen.*

Dit vers benadrukt de belangrijke eigenschap van vuur dat alle onzuiverheden verbrandt en tot as maakt. Vuur is zuiverend, vandaar dat sinds mensenheugenis vuuroffers worden uitgevoerd. Kennis is als vuur en maakt as van alle handelingen. De kunst is immers om te leren dat de mens als individu niet in staat is tot enige handeling. Alles gebeurt vanwege God of vanwege 'Moeder Natuur'. Moeder Natuur geeft de energie die nodig is voor een handeling. Zonder brandstof geen beweging. Maar de brandstof wordt gegeven voor een bepaald doel, namelijk om de weg terug naar huis te vinden en die te gaan. Wie van dat pad afwijkt, laadt 'boter op zijn of haar hoofd' en zal de prijs dienen te betalen. Die prijs is een gebondenheid aan allerlei wensen en verlangens met de gevangenschap die erbij hoort. Die gebondenheid is een voortdurende bron van vervuiling. Echte kennis is zuiverend en maakt dat een mens weer loslaat wat hij eens zo krampachtig vasthield. Als iemand dreigt zelfmoord te plegen is het enige redmiddel die armzalige tot een ander 'inzicht' te brengen. Zo werkt kennis: zuiverend.

Een ander voorbeeld is dat van een jongen die snel terug naar huis moet omdat het laat is. In plaats van de straat met straatverlichting te nemen, neemt hij een klein, onverlicht pad, om sneller thuis te komen. Onderweg struikelt hij en dan bezeert hij zich behoorlijk. Hier kan hij weinig aan doen. Het is een speling van het 'lot'. Maar als hij eenmaal is thuisgekomen en de wond is verzorgd, dan is het mogelijk dat hij tot het inzicht komt dat het niet verstandig was om die kortere route te nemen, hoewel het wel verleidelijk was. De pijn valt niet meer terug te draaien. Die zal hij moeten aanvaarden en zijn 'lot in lijdzaamheid dragen'. Maar de les die hij uit dit voorval kan leren, is om dit niet meer te doen. Eigenzinnigheid in kennis wordt tot

as verbrand en dan verdwijnt zij. Zo wordt een mens wijs en raakt hij alle ballast langzamerhand kwijt. De mens wordt lichter, schoner, helderder en zuiverder. In zuiverheid kan hij God zien. Gelukzalig is de mens die God overal ziet.

38. In deze wereld is niets zo zuiverend als kennis. De echte waarheidszoeker zal die kennis mettertijd in zichzelf vinden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie bevrijding, moksha, zoekt en die zichzelf door de combinatie van karma- en samâdhi-yoga tot een hoger niveau heeft opgewerkt, zal na lange oefening, tenslotte zelf de spirituele wijsheid en kennis in zichzelf vinden. De meest zekere manier om wijsheid en kennis te verwerven is als volgt:*

Onwetendheid of pure domheid is de oorzaak van onze gebondenheid en gevangenschap. Levende kennis brengt ons wijsheid. Wijsheid is altijd vrij en universeel. Wijsheid is alomvattend. Daarom voelt ieder mens zich 'thuis' in een situatie waar wijsheid aanwezig is. In de aanwezigheid van wijsheid zwijgen we en worden we stil. Echte kennis is wijsheid en is de rijpe vrucht van overgave en toewijding. Dan hoeft men nergens anders meer vrede of geluk te vinden, want die mens heeft aan zichzelf genoeg. De wijsheid in zijn hart maakt dat hij altijd aanwezig is, dat hij innerlijke vrede kent en altijd alert is, altijd beschikbaar en dienend. Zo werken overgave en dienstbaarheid. *Nishkâma karma*. Dit is de boodschap van de Bhagavad Gîtâ. Voor 'de echte waarheidszoeker' gebruikt de tekst het woord *yogasamsiddhah* dat wil zeggen: diegene die de volheid van *yoga* (innerlijke eenheid) heeft verwerkelijkt of gevonden.

Wellicht ten overvloede zegt Shrî Krishna dat deze levende kennis nergens anders is te vinden dan in jezelf. Geleerdheid is in boeken te vinden en kan worden overgedragen, maar wijsheid niet. De uiteindelijke test van wijsheid is het vermogen om het blijvende, permanente en tijdloze te onderscheiden van het tijdelijke en voorbijgaande. Alleen dan zal men in staat zijn het tijdelijke en relatieve te koppelen aan of als uitdrukking te zien van het tijdloze, het absolute. Wie dit vermogen in zichzelf verwerkelijkt is waarlijk wijs geworden. Zijn of haar reacties en antwoorden zullen altijd de weerspiegeling zijn van het tijdloze in het tijdelijke. Wat die mens ook doet of zegt, het zal altijd een herinnering zijn aan datgene wat er altijd IS. Zo werkt de staat van eenheid, *Yoga*.

39. Wie gelooft, bereikt kennis. Wie zich aan die kennis overgeeft en zijn zintuigen in bedwang houdt, komt met behulp van die kennis heel snel tot opperste vrede.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie vol vertrouwen is, wordt wijs. Maar dat gebeurt niet zo maar. Daar is veel tijd en veel inspanning mee gemoeid. Daarom geeft dit vers de wijze en praktische raad om steeds gespits te zijn om de middelen of instrumenten van echte kennis en wijsheid te verwerven: om zelf wijs te worden. Dit betekent bijvoorbeeld dat men op zoek zal moeten gaan naar een bevoegde leermeester om door hem onderwezen te worden. Maar wie vol geloof en toewijding is, hoeft nog geen meester te zijn over zijn eigen zintuigen. Daarom de opdracht om de zintuigen onder beheersing te brengen. Dit betekent dat men leert om de zintuigen te ontkoppelen van hun verslaving aan wat wordt waargenomen. Wie deze drie verwerft: geloof, toewijding en zelfbeheersing zal zeker wijsheid verwerven. Uiterlijke tekenen zoals vele kniebuigingen en eerbetoon aan de guru zullen geen resultaat geven als zij niet voortkomen uit een eerlijk en oprecht hart maar uit hypocrisie en leugenachtigheid. Hypocrisie is onmogelijk voor wie werkelijk in zichzelf gelooft. Daarom zijn deze drie de middelen bij uitstek om tot wijsheid te komen. Wat is het resultaat van het verwerven van wijsheid? Het antwoord is als volgt: wie wijsheid heeft verworven, zal onmiddellijk de opperste vrede en rust, die moksha (bevrijding, verlossing) wordt genoemd, bereiken. Dat de juiste kennis en het juiste inzicht tot bevrijding leiden, wordt bevestigd door de rede (omdat het redelijk is) en door alle geschriften.*

Op de valreep van dit hoofdstuk aarzelt Shrī Krishna niet om nog snel drie voorwaarden te noemen om tot kennis te komen. Opvallend is dat hij als eerste voorwaarde *geloof* noemt. In de huidige betekenis van dit woord zouden we nauwelijks vermoeden dat geloof aan de basis staat van kennis. Ons empirisch wereldbeeld maakt dat we eerst alles willen meten, betasten en voelen alvorens tot kennis te komen. Geloof beschouwen we daarbij als een belemmering als een doekje-voor-het-bloeden voor domme mensen die niet beter weten. Nu zegt Shrī Krishna echter onomwonden: *wie gelooft, bereikt kennis*. Wat bedoelt hij hiermee?

Het is van belang stil te staan bij de diepere betekenis van ‘geloof’. In het gewone woordgebruik betekent geloof dat je iets op gezag aanneemt zonder zelf de moeite te nemen het te onderzoeken. Dit is niet meer dan een legitimatie voor geestelijke luiheid en het verkopen van ziel en zaligheid aan de grillen en luimen van een ander. Dit is volstrekt niet de boodschap van Shrī Krishna. Hij spoort Arjuna voortdurend aan om nu eens eindelijk wakker te worden, op te staan en zelf aan de slag te gaan in plaats van hard weg te lopen en de problemen voor anderen achter te laten. De boodschap van Shrī Krishna is juist nadrukkelijk gericht tegen iedere vorm van lichamelijke, geestelijke en spirituele luiheid. Alleen wanneer die sluier

van gezapigheid en de versluiering van dromen en illusies oplossen, zal het licht dagen en met het licht rijzen helderheid, inzicht, begrip en ten slotte wijsheid op. Wie wijsheid vindt, vindt vrede. Het is duidelijk dat deze weg gebaseerd móet zijn op zelfvertrouwen. Zonder zelfvertrouwen zal niemand bereid noch in staat zijn de thuisreis te aanvaarden. Die thuisreis houdt juist in om wakker te worden, op te staan en de werkelijkheid van een eeuwige strijd tussen duistere en heldere machten onder ogen te zien. Dan pas rijst de mogelijkheid op om tegen die machten van de duisternis (in jezelf) ten strijde te trekken. Dit heeft alles te maken met zelfvertrouwen en vervolgens met geloof in jezelf. Het woord voor *geloof* dat gebruikt wordt is *shraddha*. Dit woord staat in schrill contrast met bijgeloof of 'bevlieging': *manyatā*.

Wie een berg beklimt moet ook vertrouwen hebben dat hij de top bereikt. Grote bergbeklimmers kunnen alleen slagen door hun overtuiging dat ze, ondanks de vele ontberingen, de top eenmaal zullen bereiken. Wie de thuisreis, de weg naar de Vader begint, moet er ook op vertrouwen dat hij eenmaal thuis zal komen. Op de thuisreis kom je je schaduwen tegen waarvoor je niet op de loop kunt gaan, ze blijven bij je. In onze calvinistische cultuur zijn velen helaas zo overtuigd van hun zondigheid, hun slechtheid, dat ze ervan overtuigd zijn dat ze de hemel nooit zullen bereiken. Ze scheppen hun eigen werkelijkheid en komen er ook niet, althans dat denken ze.

De verloren zoon uit de bekende parabel had een ruig en misschien wel 'slecht' leven geleid; een leven waarin hij dacht vrij te zijn, maar waarin hij in feite slaaf was van zijn begeerten en hartstochten. Toen hij tot het inzicht kwam dat dit allemaal illusie was en dat zijn vaderhuis de werkelijkheid was, dacht hij niet: *daar ben ik te slecht voor*, maar hij besloot te gaan, want hij kende zijn vader. Deze zoon transcendeerde zijn 'slechtheid', hij kon de blokkade doorbreken en erboven uitstijgen. De zoon staat voor de reis van de ziel in vele levens, tot deze in een van die levens ontwaakt en besluit de weg terug naar huis te ondernemen.

De tweede voorwaarde die Shri Krishna noemt om tot kennis te komen is devotie in de zin dat men leert trouw te zijn aan datgene wat men zelf weet. Dit houdt niet in dat je door dik en dun je eigen 'kennis' doordrijft. Een innerlijk weten is véél subtieler dan eigenwijsheid. Een innerlijk weten is eindeloos flexibel en plooibaar en weet altijd uitersten bij elkaar te brengen. Een innerlijk weten is het vermogen bij uitstek om vrede te stichten. *Zalig de vredestiters, want zij zullen kinderen Gods worden genoemd*, zegt Jezus in de Bergrede (Mt 5,9).

Ten slotte is er de innerlijke discipline van zelfbeheersing die begint bij het aan maat binden van het gebruik dat we van de zintuigen maken. Pas als we de zintuigen onder beheersing krijgen zullen we de tijd en ruimte vinden om alles wat we

opvangen en waarnemen rustig te overwegen. Pas dan kunnen we vanuit die innerlijke rust onze conclusies trekken. Als we niet beschikken over die beheersing wordt ons innerlijk voortdurend overspoeld door nieuwe impulsen en nieuwe zintuiglijke prikkels. Dan hebben we het veel te druk met onszelf en onze geprikkelde geest. We hebben nergens tijd voor, raken voortdurend geïrriteerd en handelen daarnaar. In die toestand is geen enkele rust of vrede te vinden. Het is alsof we onszelf gedrogeerd hebben met de drug van onze eigen zintuigen.

40. Zonder kennis, zonder geloof en met een geest vol twijfel, is men verloren. Noch in deze noch in een andere wereld staat enig geluk te wachten voor wie altijd twijfelt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie zichzelf niet kent, is verloren en heeft zichzelf geruïneerd. Hetzelfde geldt voor degene die geen geloof hecht aan de woorden en het onderwijs van de leermeester en wiens geest een en al twijfel is. Zeker, wie dom is en kleingelovig, is ook verloren maar niet in dezelfde mate als degene die vol twijfel is. Twijfel is doodzonde. Waarom? Zelfs in deze wereld kom je geen stap verder als je vol twijfel zit en alles sceptisch beschouwt. Hoe zul je dan ooit in de andere werelden vooruit kunnen komen? Hoe zul je dan ooit gelukkig worden? Wie aan alles twijfelt, twijfelt immers aan zichzelf en aan zijn eigen geluk. Daarom: twijfel niet!*

Wat opvalt is dat onze westerse maatschappij uitmunt in gebrek aan zelfvertrouwen. Onze hang en bijna verslaving aan verzekeringen, garanties, zekerheden en eindeloze contracten zijn een uiting van een chronisch gebrek aan vertrouwen in onszelf, in elkaar en in de wereld als geheel. Ons zo hooggewaardeerd stelsel van sociale zekerheid is ook een uiting van zo'n gebrek aan vertrouwen. Natuurlijk zijn al deze systemen ontstaan en gegroeid vanwege misstanden die er waren en die er ook in de toekomst zullen zijn. Maar onze opruimwoede kent meestal geen grenzen en in mateloosheid schieten we veel te ver door. Dat scheidt nieuwe misstanden en nieuwe problemen die dikwijls nog veel groter zijn dan de misstanden waar het oorspronkelijk om ging. Twijfel is een heilloze weg.

41. Wie door yoga afstand heeft gedaan van de vruchten van zijn handelingen, en wiens twijfels zijn opgelost in kennis, die mens, O Prijswinnaar, is in zichzelf gevestigd en wordt niet langer gebonden door handelingen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie zicht heeft op het Allerhoogste, geeft alle handelingen op, zowel dharma als adharma. Dit komt door de kennis en het inzicht in de Eenheid van het Allerhoogste. Die mens bereikt dat niveau wanneer alle twijfels zijn opgelost in de verwerkelijking van de eenheid die er is tussen het individuele en het universele. Die mens weet en ziet hoe alle gebeurtenissen en handelingen het gevolg zijn van de interactie van de guna's en daarom wordt hij niet langer gebonden door deze handelingen. Zij hebben geen enkele uitwerking meer op diegene die, vanwege een innerlijke verbondenheid, afstand heeft gedaan van iedere vorm van handelend optreden. Die mens kijkt alleen maar toe en dan ziet hij zichzelf.*

Deze mens wordt niet langer gebonden door handelingen, omdat hij de discipline van karma-yoga (zoals uitgelegd door Shrī Krishna) heeft toegepast. Door de toepassing van karma-yoga is hij tot inzicht en begrip gekomen en die hebben zijn innerlijk gezuiverd en schoongemaakt. Zo komt het dat deze mens niet langer gebonden wordt door handelen. Al zijn vormen van persoonlijk handelen zijn opgegaan in de rook van het offervuur van wijsheid. Wie echter nog enige twijfel in zijn hart koestert over de effectiviteit van karmayoga en kennis haalt de eindstreep niet en valt af.

De yoga van zelfbeheersing houdt in dat je stopt met wat dan ook op 'eigen houtje' te ondernemen. De mens houdt op als individu nog enig initiatief te nemen. Hij heeft besloten – en brengt dat besluit in de praktijk – zich uitsluitend nog open te stellen voor datgene wat nú aan de orde is. Hij of zij laat zich niet langer dwarsbomen door eigenzinnigheid, eigenwijsheid of door welke eigenheid dan ook. Hier treedt de echte toewijding naar buiten. Die toewijding is geheel gericht op het openen van het hart voor de universaliteit van het geheel. De enige wens is nog om in dat universele te worden opgenomen en van daaruit slechts dienend op te treden. Ook dit is de essentie van de boodschap van de Gîtâ. Niet mijn wil, maar Uw wil geschiede, O Heer! Voor deze mens zijn er geen goede noch slechte handelingen meer. In feite zijn er geen juiste en geen onjuiste handelingen meer. Er zijn slechts handelingen die plaatsvinden vanuit overgave. Goed en slecht, juist en onjuist vallen gewoon weg. *Maar van de boom van de kennis van goed en kwaad zult gij niet eten.* En dat doet deze zoeker, deze yogi, ook echt! Zijn innerlijke twijfel is voorbij, want hij heeft de verbinding met de Heer, met het inwonende Zelf in zichzelf hersteld. Hij heeft een innerlijke eenheid en vrede verwerkelijkt. Nog sterker: hij (of zij) is er het levende voorbeeld van geworden. Hij weet en ziet hoe de hele schepping met alles wat er binnen dat raamwerk plaatsvindt – goede en minder goede dingen – het werk is van krachtenvelden die op elkaar inwerken. Die krachtenvelden volgen hun eigen

scenario en hij weet dat er geen andere keus is, dan dát krachtenveld te volgen dat hem omhoog stuwt, terug naar huis. In deze vrije en ongebonden staat dragen zijn handelingen veelvoudig vrucht, maar hij is er volstrekt niet aan gebonden. Deze zoeker is alert, oplettend en hoogst zorgvuldig om zich niet meer te laten binden of misleiden door wat dan ook. Zo leert hij (of zij) in zichzelf geworteld te zijn. Dit is de ware betekenis van zelfstandigheid. Zelfstandigheid is het tegenovergestelde van individualiteit. Individualiteit bindt en maakt een mens benepen. Zelfstandigheid is open en vrij en maakt een mens universeel.

Het beoefenen van *karma-yoga* heeft deze zoeker (*yogi*) tot echte, levende kennis gebracht. Die kennis wijst hem het verdere pad terug naar huis (*jñāna-yoga*) en naarmate inzicht en begrip groeien, verwerft hij een steeds grotere helderheid. Alle onzuiverheid wordt gezuiverd in het vuur van kennis. Hij offert al zijn geestelijke bagage in dit vuur en zo wordt hij een vrij mens. Hij wordt niet meer gebonden door zijn handelingen, omdat hij slechts doet wat het Nú hem in alle openheid ingeeft en toont. Wat hem wordt getoond is bovendien redelijk en billijk en daarmee universeel. Wie hieraan twijfelt, blijft geheel ontdaan achter.

42. Hak daarom de knoop van twijfel door met het zwaard van zelfkennis. Die innerlijke twijfel komt voort uit onwetendheid. Richt je op de discipline van yoga. Sta op, O Bharata!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Twijfel is doodzonde. Twijfel komt voort uit onwetendheid en ligt opgesloten in het intellect (buddhi). Die twijfel moet worden opgelost door middel van de juiste Zelfkennis. Kennis vernietigt alle kwaad zoals verdriet, dwaasheid, enz. Wie de innerlijke twijfel heeft opgelost, die de oorzaak is van alle pijn en ellende, dient zich toe te leggen op de toepassing van karma-yoga. Door karma-yoga openen zich de deuren naar juiste kennis en naar wijsheid. Daarom, Afstammeling van Bharata, sta op en vecht!*

Shankara verklaart onomwonden dat twijfel doodzonde is. Twijfel rijst op uit onwetendheid en verduistert onze rede en ons intellect. Twijfel lost alleen op wanneer kennis daagt. Die kennis is geen geleerdheid, maar is de levende kennis die we meestal tegenkomen als datgene wat we ‘gewoon’ weten. Ook komen we die kennis tegen als de spontaanheid van inzicht en begrip. In het Duits wordt dit wel de *aha Erlebnis* genoemd. Arjuna’s twijfel is een twijfel over zichzelf. Die twijfel mag hij nu doorhakken met het zwaard van zelfkennis. Onwillekeurig doemt hier het beeld op van Alexander de Grote die de Gordiaanse knoop wist te ‘ontknopen’ door de hele knoop met zijn zwaard door te hakken. In kennis lossen alle domme en kwaadaardige dingen op zoals verdriet, treurnis, dwaasheid, depressiviteit, enzovoort. Wie deze twijfel overwint met het zwaard van zelfkennis (zelfvertrouwen en geloof in jezelf), maakt een begin met het pad van handeling zoals beschreven in het vorige boek. Daarmee verwerft die mens langzamerhand het nodige inzicht en ook de kennis en ervaring die hem tot zelfkennis zullen brengen. Die zelfkennis is tevens de levende kennis die spontaan uit jezelf oprijst wanneer ‘je er helemaal bij bent’, in het nú. Die levende kennis is de stille wijsheid die op kennis, inzicht, begrip en ervaring steunt. Daarom: richt je op de discipline van yoga. Sta op en ga aan de slag!

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 5

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 5

De discipline van loslaten

karmasannyâsa yoga

De Padma Purâna zegt:

Een brahmaan met de naam Pingala leefde eens in de stad Purukutsa. Hij was een brahmaan van geboorte, maar leefde niet meer volgens de regels en de traditie van de brahmanen. In plaats daarvan werd hij zanger van beroep. Onderdeel van zijn activiteiten was dat hij regelmatig naar het paleis van de koning ging voor een uitvoering. Dan zong hij allerlei liederen en verzen waarin de koning werd geprezen. De koning was altijd blij als Pingala langskwam en beloonde hem op royale wijze. Zo kon Pingala in goede welstand en luxe leven. Maar langzamerhand steeg alle rijkdom en luxe naar zijn hoofd en begon hij te drinken en huwde vervolgens met een meisje Aruna die van lage komaf was. Het was dus niet verbazingwekkend dat Pingala na verloop van tijd niet langer in zijn vrouw was geïnteresseerd en naar andere vrouwen ging kijken. Aruna nam dit echter niet en in haar woede huurde zij een moordenaar die haar man vermoordde toen hij weer eens stomdronken op de grond zijn roes lag uit te slapen. Zij begroef het lijk en vertrok zo snel mogelijk naar een verre streek.

Toen Pingala in de onderwereld aankwam werd hij gefolterd door de hellepijn van de Kumbîpâka hel, van Mahâaurava, van Lâlâbhaksha en nog andere. Tenslotte kwam hij weer in deze wereld terug, maar nu als een aasgier. Aruna ontkwam haar straf evenmin en kreeg allerlei ziektes en kwalen. Niemand schonk haar enige aandacht en zij verkeerde in behoeftige omstandigheden. Na haar dood kwam ook zij in verschillende hellen terecht zoals die van Andhakûpa, Sîcîmukha, Sârameyâdana en andere. Tenslotte keerde zij in deze wereld terug als een papegaai. Maar de haat en nijd tussen Pingala en Aruna gingen zelfs na deze gedaantewisseling door. De gier viel de papegaai aan en verwondde het dier met zijn klauwen en zijn snavel waardoor de papegaai blind werd en op sterven na dood op de grond lag. De papegaai viel op de grond vlak naast een emmer water. Maar de gier was ook gewond geraakt en viel ook op de grond. Voorbijgangers deden er nog een schepje bovenop en gooiden stenen naar de gier. De bloedende vogel trachtte tevergeefs aan zijn belagers te ontkomen. Tenslotte viel de gier in de emmer met water en verdronk. Het water uit de emmer klotste over de rand heen en zo werden zowel de papegaai als de dode gier drijfmat. Spoedig daarna liet ook de papegaai het leven en zo kwamen beide aan in Yamaloka, de woonplaats van de Yama, de Dood.

Hij moest lang nadenken over wat er met beide zielen moest gebeuren. Tenslotte kwam hij tot de conclusie dat beide vrijgelaten dienden te worden en hij zei dat zij konden gaan waarheen zij maar wilden.

Beide zielen waren nogal verbaasd over dit vonnis van de Dood, want zij wisten heel goed dat zij allebei een zondig leven hadden geleid. Zij vroegen de Dood naar de achtergrond van zijn besluit. Yama antwoordde dat het water in de emmer hun zielen had schoongewassen. Het water behoorde immers toe aan een yogi die iedere dag het vijfde hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ reciteerde. De verzen hadden het water zo geheiligd dat het water in staat was beide zielen schoon te wassen toen zij als gier en papegaai met dat water in aanraking kwamen. Nu waren zij goddelijk en onsterfelijk geworden. Zij werden naar de hemel gebracht in de wagen van Yama zelf. Kunt u zich voorstellen hoe krachtig de verzen van hoofdstuk vijf zijn?

Er zijn vijf zintuigen en vijf functies van de geest die erbij horen. Mensen raken door deze tien functies geheel overdonderd waardoor zij zichzelf vergeten en een zondig leven leiden. Het reciteren van hoofdstuk vijf van de Bhagavad Gîtâ maakt dat een mens niet langer overmeesterd wordt door zijn eigen zintuigen en geest. Hij wordt meer mens, ja zelfs goddelijk.

Inleiding

In Hoofdstuk drie en vier bespreekt Shri Krishna de *yoga* van handeling en de *yoga* van kennis. In de laatste verzen van hoofdstuk vier geeft hij al aan dat door afstand te doen van gebondenheid aan handeling een mens tot wijsheid komt. Gebondenheid aan handeling is een broedplaats voor twijfel. Wie twijfelt, twijfelt tenslotte aan alles en dan verliest die mens zichzelf als het ware. In hoofdstuk vijf gaat Shri Krishna verder in op het afstand doen, daartoe aangespoord door Arjuna die hem terecht de vraag stelt wat nu beter is: handeling of afstand doen van handeling. In hedendaagse termen zouden we zeggen: is maatschappelijke participatie beter (*pravritti*) of is het je terugtrekken uit de wereld (*nivritti*) beter? Het antwoord is niet dat het ene beter is dan het andere maar dat beide paden inhouden dat we niet langer onze persoonlijke wensen en ambities in ons leven najagen.

Handelen als zodanig is onontkoombaar zolang de mens nog in een belichaming huist. Zelfs ademen kan gezien worden als een vorm van handelen. Wat we echter wel in de hand hebben zijn onze eigen wensen en verlangens. Vanuit onze wensen en verlangens bepalen we voor een groot deel wat we zullen doen of laten. Meestal laten we ons daarbij leiden door overwegingen van 'plezierig en leuk' of 'niet plezierig en niet leuk'. Plezierig en leuk dienen daarbij als een soort verzamelnaam voor alles wat we lichamelijk of geestelijk prettig vinden. Overwegingen van kosmische aard, de Wil van de Schepper of de wil van Moeder Natuur komen daarbij niet of nauwelijks aan de orde. Het idee van afstand doen dient ervoor om ons tot het besef te brengen dat uiteindelijk alles gebeurt vanwege God en niet vanwege onze persoonlijke wensen. Persoonlijke wensen leiden net zolang tot gebondenheid en eindeloze herhaling tot we onze les hebben geleerd en ermee ophouden. Meestal duurt dit erg lang omdat we vrijwel altijd ervan overtuigd zijn dat het ons geboorterecht is 'om te doen en te laten wat we willen'. En zo is het ook, maar 'wie kaatst kan de bal verwachten'. Het gevolg is dat we eindeloos gebonden zijn aan al die persoonlijke wensen en die blijven herhalen. Dit is de oorzaak van de eindeloze cyclus van geboorte en dood, de zee of oceaan van *samsāra*. Het geeft een relatief bestaan in een relatieve werkelijkheid. Voor God is in deze wereld weinig plaats.

Handelen is voor ieder mens een noodzaak en binnen het maatschappelijke bestel is het ook noodzakelijk dat mensen handelend optreden. Arjuna was een krijgsman (*kshatriya*). Hun taak bij uitstek is om handelend op te treden om de maatschappij te beschermen en te besturen. Persoonlijke motieven mogen en kunnen geen rol spelen wanneer een mens in functie is. Een *kshatriya* is altijd in functie. Afstand

doen van handelen impliceert een vorm van 'het verzaken van de wereld'. Dit is een pad dat is weggelegd voor *sannyâsins* (rondtrekkende monniken/predikers).

Zij leggen de gelofte van armoede af en van celibaat en richten zich op studie, contemplatie, prediken en lesgeven.

Door een houding van onthechting en van functionaliteit aan te nemen leiden beide lijnen tot hetzelfde doel: Godrealisatie. Het eerste vers van hoofdstuk zes bevestigt dit:

Wie zijn taak als taak vervult en niet om het resultaat ervan, is onbaatzuchtig en weet wat eenheid is. Die mens is zowel een sannyâsin als een yogi; niet degene die voor de vorm dingen opgeeft en zijn echte taak ontloopt.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 5

Over vrijlaten

karmasannyâsa yoga

Arjuna sprak:

1. Krishna, het ene moment raadt u afstand doen van handelen aan en het volgende moment spreekt u over de discipline van *yoga*. Welke van die twee is het beste? Dat moet u mij duidelijk uitleggen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *aan de ene kant zegt u dat we afstand moeten doen van handeling en aan de andere kant wijst u juist op het belang van handeling. U brengt me dus behoorlijk in twijfel en ik weet niet meer wat het beste is: handelen of juist niet-handelen? Het is onmogelijk om beide tegelijkertijd te 'doen'. Zeg mij dus wat voor mij het beste is.*

In het vorige hoofdstuk kwam, in het op één na laatste vers (42), de aansporing aan de orde om door *yoga* tot zelfbeheersing te komen. Wie *yoga* beoefent is 'innerlijk verbonden'. Die mens zal weliswaar 'resultaatgericht' zijn, maar daarbij kan hij of zij niet méér doen dan zijn best. Wie zijn best doet en alles geeft, accepteert dat niet alle resultaten haalbaar zijn en heeft daar vrede mee. Die mens geeft zich over aan de handeling, maar hecht niet aan het resultaat. Zich met alle aandacht en zorg overgeven aan een handeling, betekent zeker niet dat men daarmee ook gebonden is aan die handeling. Gebondenheid komt pas in het spel wanneer we een bepaald resultaat verlangen. Dat resultaat willen we dan ten koste van alles doordrukken. Als het lukt eisen we het eindresultaat onmiddellijk op als 'mijn' resultaat.

Wie zich echter aan de handeling zelf overgeeft, wordt vanzelf, stap voor stap, naar een resultaat geleid. Alles is open maar het gevoel van 'geleid worden' is nadrukkelijk aanwezig. Twijfels lossen op want men weet dat er die sturende hand is waar men zich aan overgeeft. Hoe kun je dan nog het resultaat opeisen? De oude formulering in de Christelijke traditie was dat alles gebeurde *ter meerdere glorie van God* (Ad Maiorem Dei Gloriam). Wie in zichzelf gevestigd is en blijft, wordt niet langer gebonden door handelingen.

De verwarring die nu ontstaat is dat Arjuna het woord *yoga* kennelijk letterlijk opvat als handelen. *Yoga* is er dan voor om in die drukte wat soelaas te brengen. *Yoga* wordt dan een prachtige vluchtroute uit het jachtige bestaan van deze wereld. Toch is de tekst van de Bhagavad Gîtâ zelf volstrekt duidelijk op dit punt.

De Gîtâ houdt ons voortdurend voor dat *yoga* niets te maken heeft met een vluchtroute uit dit jachtige bestaan. Er is op zich niets tegen het branden van wierook, het branden van kaarsen om een goede sfeer voor meditatie te scheppen, maar het mag geen vlucht zijn: binnen is veilig en buiten is het kommer en kwel. Het gaat er bij meditatie niet om dat je je lekker voelt, maar om verbonden te zijn met je eigen bron. Mediteren is geen uitvlucht uit het jachtige bestaan van alledag. Integendeel, mediteren maakt dat je innerlijk verbonden blijft met je eigen bewustzijn en creativiteit. Shrî Krishna noemt dat verbonden-zijn *yoga*. Juist daarom stelt *yoga*, innerlijke verbondenheid, ons in staat actiever en efficiënter dan ooit te worden.

Krishnamurti wijst erop dat meditatie je helemaal op eigen benen doet staan. “Het licht voor jezelf kan alleen ontstaan wanneer je jezelf onderzoekt; wat en wie je bent”. Meditatie is wel degelijk een weg van confrontatie en kent tal van onvermijdelijke en onverwachte hobbels. Soms denken we dat we ons doel hebben bereikt. Misschien ben je gedurende een bepaalde periode zelfs helemaal in de wolken. Meestal verdwijnt de extase echter als sneeuw voor de zon, als je de aandacht weer naar buiten richt. Het leven dwingt ons immers om na verloop van tijd terug te keren naar het leven van alledag: naar de afwas, de luiers van een kind, de autoritaire chef of naar die irritante medeweggebruiker. Het leven van alledag bevat veel momenten om spiritueel te groeien. Die groei kenmerkt zich door een groei in innerlijke rust, in tevredenheid en in vergevensgezindheid en compassie. Zo groeit de liefde in ons.

De vraag van Arjuna is dus een non-vraag. Het gaat er niet om dat het ene beter zou zijn dan het andere. Het is niet een kwestie van keuze. *Yoga* (wat Arjuna dus ‘handelen’ noemt) maakt dat we véél beter gaan functioneren. Handelen verbinden met het offer ‘van je eigen zin niet langer willen doen of volgen’ maakt ons werkelijk effectief en efficiënt. Dát is het allerbeste. *Yoga* is dan offervaardigheid, offer en offerande tegelijkertijd. Dit is de werkelijke boodschap van hoofdstuk vier.

De gezegende Heer sprak:

2. Afstand doen van handeling en juiste handeling leiden allebei tot het hoogste geluk, maar de *Yoga* van handeling is het beste van de twee.

Shankara zegt in zijn commentaar: *sannyas en karmayoga (afstand doen van handeling en handelen) leiden beide tot moksha of bevrijding omdat zij allebei leiden tot wijsheid en inzicht (spirituele kennis). Van de twee is het pad van yoga (gedisciplineerd handelen) echter het meest effectief zolang de sannyas niet gepaard gaat met werkelijk inzicht.*

Het commentaar van Shankara is heel belangwekkend omdat hij aangeeft dat zowel voor het afstand doen van de wereld (*sannyas*, onthechting, niet-handelen) als voor handeling het erop aankomt dat zij allebei pas zinvol worden als zij tot werkelijk inzicht en begrip leiden: tot wijsheid dus. Die wijsheid stelt een mens in staat om op een volstrekt natuurlijke en evenwichtige wijze tot vrijheid te komen. In feite is het komen tot vrijheid niets anders dan de verwerkelijking van een eigen en wezenlijke vrijheid die ieder mens altijd en overal bij zich draagt. Er daadwerkelijk uit leren putten is het doel van de discipline van *yoga*. Handeling is een buitengewoon probaat en nuttig oefenterrein om dit te leren.

3. Wie geen haat koestert noch enige wens of enig verlangen, staat bekend als de echte *sannyâsin*. Hij heeft afstand gedaan en wordt niet langer gekweld door allerlei tegenstrijdigheden, O Machtige in de wapens. Die mens wordt gemakkelijk bevrijd uit gebondenheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie handelt en zich niet langer laat leiden door de gedachte dat dingen plezierig moeten zijn en 'leuk' of dat je wat onplezierig is en 'niet-leuk' dient te vermijden en wie iedere functie vanuit deze gelijkmoedigheid beschouwt, is in feite iemand die altijd afstand doet van handeling hoewel hij voortdurend bezig is. Deze mens is de echte sannyâsin.*

We moeten natuurlijk niet vergeten dat deze hele discussie tot stand kwam vanwege de weigering van Arjuna om zich in de strijd te begeven. Hij verkoos afstand te doen van handeling maar dan zonder de wijsheid en het inzicht dat erbij hoort. Op die wijze werd de *sannyas* (afstand doen van handeling) van Arjuna niet meer dan een vluchtroute uit de werkelijkheid van een dreigende oorlog. *Sannyas* kan en mag geen excuus zijn om je aan je plichten te onttrekken. De echte *sannyâsin* schuwt op geen enkele wijze het vervullen van welke plicht of taak dan ook. Dit kan hij (of zij), omdat deze *sannyâsin* niet langer wordt gehinderd door voorkeur of afkeer. Als er een taak voor je ligt doe je die, ongeacht of de taak 'leuk' is en plezierig of juist niet leuk. Niemand vindt het 'leuk' om luiers te verschonen of bedden te verschonen van incontinentie patiënten. Deze dagelijkse taken komen echter voortdurend terug. Opruimen is in feite voor de meesten van ons geen 'leuke' bezigheid. Toch staat of valt een goed huishouden en een goede levensstijl met het vermogen om altijd opgeruimd te zijn. Dat is het geheim van *ânanda*, innerlijk geluk.

Met het 'haat' koesteren, wordt vooral bedoeld 'geen zin' hebben omdat er het idee van een keuze is, zoals bijvoorbeeld tussen 'leuk' en 'niet-leuk'. Die vermeende keuze geeft twijfel en wie twijfelt verliest het gezonde verstand. Wie het gezonde verstand verliest, gaat te gronde (II, 63). Tegenover de 'haat' (afkeer, 'geen zin') staan natuurlijk al onze wensen en verlangens en vooral onze ambities. Zij veroorzaken een grote gehechtheid en maken dat we ten koste van alles een bepaald resultaat verwachten.

Arjuna stond op het punt zijn vrijheid te verliezen en de wereld van totale gebondenheid binnen te stappen. Alleen Krishna kon hem nog redden. En dat gebeurde dan ook. Incarnaties zoals Shrî Krishna, Boeddha en Jezus Christus zijn onsterfelijk en zijn altijd aanwezig en beschikbaar. Binnen het historische gegeven van hun werkzaamheid onder de mensen waren zij gedurende enige tijd in vleselijke gedaante onder de mensen. Hun historische aanwezigheid op aarde is echter van ondergeschikt belang. Iedere zoeker weet hoezeer deze incarnaties in het eigen hart

gevonden kunnen worden. Voor iedere oprechte zoeker zijn zij een bron van troost en inspiratie.

Onthechting die niet gepaard gaat aan werkelijk inzicht en begrip is niet meer dan de tegenpool van onze gehechtheid aan actie en beweging. Die onthechting doet ons belanden in het spanningsveld van de vraag of je iets wel of niet moet doen. Meestal brengt die vraag een mens tot grote innerlijke twijfel en wanhoop. De vraag is echter een schijnvraag want in feite kunnen we zelf niets 'doen'. Er is slechts de overgave aan het *Uw Wil geschiede*. De kunst is die Wil te leren onderkennen in iedere situatie. Dit is wat Shrî Krishna ons tracht uit te leggen. Voor iemand als Arjuna – wij dus – is twijfel onbetamelijk.

4. Een onvolwassene zou kunnen denken dat er verschil is tussen *sâmkhya* en *yoga* maar een wijs mens niet. Wie het ene juist beoefent, vindt de vrucht van beide.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Mensen die nog niet tot de rijpheid van inzicht en begrip zijn gekomen, zien sâmkhya en yoga als tegengesteld. Hun resultaten zijn dan ook tegengesteld. Maar wie wijs is, op grond van het verworven inzicht en begrip, weet dat sâmkhya en yoga hetzelfde resultaat opleveren. Wie zich aan één van beide disciplines houdt, zal de vruchten van beide verkrijgen. Beide disciplines leiden tot moksha, bevrijding. Er is dus geen verschil in resultaat.*

Het woord ‘onvolwassene’ wordt hier gebruikt om een mens aan te geven die nog niet precies van de hoed en de rand weet en die dat wel wil leren. Die mens is nog een kind op de weg van menselijke ontwikkeling. De onvolwassenheid houdt in dat men nog geloof hecht aan de paren van tegenstelling en dat men nog steeds de illusie koestert van keuzevrijheid en van het hebben van een ‘vrije wil’. In feite is er geen vrije wil, er is alleen de Wil van de Schepper. Wie leert zich daarnaar te voegen en die Wil te dienen en uit te voeren, wordt volwassen en raakt verbonden met zijn of haar scheppend vermogen: de Schepper die binnenin altijd aanwezig is. Wie meent die Wil te kunnen negeren, zal onherroepelijk tot een mechanische staat vervallen waarin men net zolang dezelfde fout mag begaan totdat de les geleerd is. Dan leert men zich wèl te voegen naar wat onvermijdelijk is: de Wil van God. Die gaat altijd vóór, immers ‘wat het zwaarst is, moet het zwaarst wegen.’

Het woord *sâmkhya* wordt hier gelijkgeschakeld met *sannyas*. Wie afstand heeft genomen van de wereld en niet langer meedoet aan datgene wat de wereld in beroering brengt en doet bewegen is een *sâmkhya* of *sannyâsin*. Zij richten hun geest uitsluitend en alleen op verlossing, op *moksha* en volgen nauwgezet de heilige teksten die hierover spreken. Zij brengen hun leven door in meditatie, reflectie en in overweging en zingen de lof van de Heer en van de Schepping. Zij zijn wereldverzakkers. Diegenen die echter doorgaan met hun functie in de wereld kunnen eveneens tot verlossing of *moksha* komen door hun zelfwegcijferende dienstbaarheid. Hun hele doen en laten wordt een offer en lofprijzing voor de Heer. In plaats van de waarheid en de werkelijkheid te negeren leren zij nu aan alle vormen van domheid en onwetendheid voorbij te gaan en erboven uit te stijgen. Zo verwerven ook zij de levende kennis van het Zelf. Daarmee groeien het begrip en inzicht en worden zij, stap voor stap, steeds een beetje meer volwassen. In feite is het verschil tussen *sannyas* (*sâmkhya*) en *yoga* minimaal en zijn de vruchten in ieder geval gelijk: *moksha*, verlossing. De wijze waarlangs het resultaat bereikt wordt is verschillend maar het resultaat is identiek. Wie abusievelijk meent dat de twee paden wezenlijk verschillend zijn is nog niet volwassen. Die mens is ziende blind en horende doof.

5. De staat die bereikt wordt door middel van *sâmkhya* wordt ook bereikt door *yoga*. Wie inziet dat *sâmkhya* en *yoga* in feite hetzelfde zijn, weet hoe het werkelijk is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Sâmkhya's zijn diegenen die zich nog uitsluitend richten op Zelfkennis en die de wereld vaarwel gezegd hebben. Zij bereiken moksha, bevrijding. Maar diegenen die het pad van Yoga bewandelen (innerlijke verbondenheid) bereiken diezelfde staat hoewel zij de ware kennis langs indirecte weg verkrijgen. Zij zullen hun hele doen en laten richten op het verwerven van deze Zelfkennis en dragen al hun handelingen op aan de opperste Heer, zonder enig persoonlijk of hebzuchtig oogmerk. Wie beide paden aldus beschouwt, zal inzien dat zij beide tot hetzelfde doel leiden.*

Dit vers belooft bevrijding voor zowel degene die afstand van de wereld heeft genomen als voor diegene die in de wereld achterblijft en in de wereld zijn of haar functie blijft vervullen. Het laatste is de weg van de *grihasta* ('householder'). Bevrijding is het doel van beiden en wie de waarheid onder ogen ziet, zal zien dat dit zo is.

Het is duidelijk dat je geen wereldverzaker kunt zijn en tegelijkertijd gehecht kunt zijn aan allerlei dingen en aspecten van deze wereld. Voor wie in de wereld achterblijft om er een functie te vervullen, is er dit pad van *karma yoga*. Dit pad leidt tot een innerlijke staat die geheel en al uit dienstvaardigheid en uit plichtsbetrachting bestaat, in vrijheid. De dienstvaardigheid en plichtsbetrachting zijn op geen enkele wijze een vorm van slaafse volgzzaamheid of van zombieachtig gedrag. Integendeel, naarmate het idee en de ervaring van ware plichtsbetrachting wortel schiet in het innerlijk van de mens zal de verbondenheid met de Scheppende Wil steeds groter worden. Die mens zal een grote mate van intelligentie, van creativiteit en van betrouwbaarheid aan de dag leggen. Die mens zal zich steeds menswaardiger gaan gedragen.

Dit vers toont aan dat de paden van kennis, van handeling en van devotie parallel aan elkaar lopen. Zij leiden tot hetzelfde doel: *moksha*, verlossing. Zowel kennis als handeling leiden tenslotte tot overgave, dienstbaarheid en daarmee tot devotie of toewijding. Omgekeerd geldt dat devotie of toewijding vanzelf leidt tot kennis en ook tot handelend optreden, al was het maar om de Meester 'een plezier te doen'.

6. O Machtige in de wapens, afstand doen is moeilijk te realiseren zonder yoga. De waarheidszoeker die gevestigd is in de yoga van zichZelf, bereikt weldra de werkelijkheid van Brahman.

Shankara zegt in zijn commentaar: *met het 'afstand-doen' wordt in dit vers de echte sannyas (onthechting) bedoeld. Met yoga wordt het pad van handeling bedoeld of karma yoga. Dat pad houdt in het opdragen van alle handelingen aan de opperste Heer zonder enige persoonlijke bedoeling en zonder enige persoonlijke motivatie. Brahman betekent hier de staat van ultieme vrijheid, de staat van totale ongebondenheid of onthechting. De wijze mens die tot de volheid van yoga is gekomen (verbondenheid met zichzelf) zal heel snel Brahman bereiken, de staat van echte ongebondenheid. Die staat kenmerkt zich door de aanwezigheid en beschikbaarheid van ware kennis altijd en overal. Daarom zeg ik dat het pad van karma yoga beter is (want het is praktischer).*

Sannyâsa wordt meestal vertaald met 'afstand doen van wereldlijk bezit'. Wij Westerlingen zouden zeggen 'het afleggen van de gelofte van armoede'. De echte betekenis van *sannyâsa* is echter veel spiritueler en dus ook persoonlijker: afstand doen van iedere vorm van egoïsme en hebzucht. Wie als een *grihasta* zijn of haar taak en functie in de wereld blijft vervullen in volstrekte overgave aan de Wil van God is in feite een *sannyâsin* geworden. Deze mens kent geen voorkeur of afkeer meer. Niet binnen het gezin of de familie maar ook niet binnen zijn of haar omgeving. Deze mens is niet gehecht aan welke vorm van bezit dan ook. *Sannyas* is een innerlijke houding van ongebondenheid die maakt dat je altijd je evenwicht bewaart en onverstoort blijft in welke omstandigheid dan ook. Dit wil niet zeggen dat deze mens koel blijft met een koud hart. Wie het geluk heeft deze mens in de ogen te kijken zal zien hoezeer die ogen compassie en medeleven uitstralen en hoezeer die mens bij uitstek in staat is te troosten. Innerlijk evenwicht, gelijkmoedigheid, onverstoortbaarheid en innerlijke rust zijn de kwaliteiten bij uitstek die tot wijsheid en barmhartigheid leiden.

Wie dit pad bewandelt, dat uitsluitend uit toepassing bestaat en dus praktisch is, zal snel bevrijding vinden zegt de Gîtâ. Hoe wordt een vrucht zoet en rijp? Niet door haar onrijp te plukken maar juist door de vrucht aan de boom te laten en alle weersomstandigheden mee te laten maken. Een vrucht die zo is uitgerijpt zal werkelijk zoet zijn. Dan kan men genieten van de zoete vruchten van die boom. Hetzelfde geldt voor de boom van wijsheid die in de eerste plaats bestemd is voor de *karma yogi* die immers tot rijpheid komt in de praktische omstandigheden van het dagelijkse leven. De *karma yogi* is bij uitstek diegene die geleerd heeft om het niet meer druk te hebben en juist daardoor bergen werk te kunnen verzetten.

7. Wie door *yoga* in de eenheid van zichZelf verblijft, wie innerlijk schoon geworden is, wie zichzelf beheerst en meester is over zijn zintuigen, wie zijn eigen Zelf kent als het Zelf van alles en allen, die mens wordt niet besmeurd, zelfs al handelt hij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie het pad van karma yoga bewandelt en wiens hart daardoor is schoongewassen en die lichaam en zintuigen onder beheersing heeft gebracht, zal tot juist inzicht en begrip komen. Zijn eigen bewustzijn is uitgegroeid tot universeel bewustzijn. Voor die mens houden vormen op te bestaan. Er is slechts de werkelijkheid van één enkel en universeel Zelf. Deze mens wordt niet langer bezoedeld door handelingen noch geraakt door wat dan ook. Toch zal hij doorgaan met functioneren uit compassie en medeleven met alle mensen. Die mens is een levend voorbeeld van yoga geworden.*

Het woord *yoga* heeft hier een bredere betekenis dan *karma yoga* alleen. Shankara geeft in zijn commentaar reeds aan dat het gevolg van *karma yoga* is dat het innerlijk wordt schoongewassen vanwege de overgave of devotie aan Gods scheppende Wil. Het *Uw Wil geschiede* is eigenlijk de essentie van *karma yoga*. Het woord *yoga* geeft hier de vaste verbondenheid aan van de *jivanmukta*, de bevrijde ziel, met zichzelf. De bevrijde ziel heeft zichzelf verwerkelijkt, is een Zelfgerealiseerde. Het vers zegt dat dit betekent dat deze mens zichzelf geheel beheerst. Deze mens is meester over de zintuigen en kent zichzelf als het Zelf van alles en allen. Die mens is universeel geworden en alomvattend. Die mens wordt niet besmeurd zelfs als hij of zij handelt.

Waarom wordt deze mens niet meer besmeurd, zelfs als hij handelt? Eenvoudig omdat hij als een dienaar van de Schepper slechts de Wil van de Schepper uitvoert. Wordt een dienaar aangerekend dat hij de opdrachten van zijn meester uitvoert? Wordt een belastingambtenaar aangerekend dat hij uitreken hoeveel belasting moet worden betaald of wordt een politieagent aangerekend dat hij een bon uitschrijft? Zelfs wanneer deze ambtenaren-in-functie een vergissing begaan, wordt hen dat niet aangerekend, tenzij de 'vergissing' neerkomt op grove nalatigheid of ambtsmisbruik.

Het is zeker niet zo dat een *jivanmukta* niet meer tot handelen zou overgaan. Er is het bekende historische voorbeeld van Koning Janaka die tot aan zijn dood koning bleef ook al had hij Zelfrealisatie bereikt. Deze legendarische Koning Janaka was overigens de adoptievader van Sîtâ, de vrouw van Râma. Deze *jivanmukta*'s zijn geheel vrij en ongebonden, maar zij kunnen besluiten om gewoon door te gaan met functioneren zoals zij dat altijd al gedaan hadden. Dat hoeft echter niet en er zijn ook vele voorbeelden van *jivanmukta*'s die breken met hun verleden en zich

uitsluitend nog dienstbaar opstellen voor hun discipelen en volgelingen, zoals Shri Ramakrishna en Shri Ramana Maharshi.

Wie meester over zichzelf wil worden, met andere woorden: wie tot zelfbeheersing wil komen, zal eerst zijn zintuigen en zijn geest onder beheersing moeten brengen. De geest omvat zowel de denkende en voelende geest alsook het intellect dat allerlei besluiten neemt. Het nemen van besluiten is natuurlijk de lastige factor in dit geheel, want wie neemt al die besluiten? In werkelijkheid valt er geen besluit te nemen want er is slechts *Uw Wil geschiede*. Die Wil neemt de besluiten. Hier komt dus het ego om de hoek kijken en dat ego is in feite de grote vervuiler. Het maakt de mens zondig. Tot Zelfbeheersing komen impliceert dat het ego steeds meer een stapje terug doet waardoor de Wil van de Schepper steeds nadrukkelijker op de voorgrond treedt. Dit deel van ons wezen: zintuigen, geest en ego functioneert binnen het relatieve bestaan in een wereld van tijd en plaats. Daarnaast is er echter het hogere deel in ons dat verbonden is met de absolute werkelijkheid van het Zelf. Daar is alles het Zelf en dus hetzelfde. Daar zijn geen verschillen. De *jivanmukta* heeft dat absolute deel van zichzelf verwerkelijkt en het relatieve deel is in feite opgegaan in het absolute. Deze mens heeft de ultieme gelukzaligheid, *ānanda*, gevonden. Die mens wordt niet besmeurd zelfs als hij handelt. Er is immers geen ego meer dat zou kunnen besluiten om te handelen. Er is slechts de Wil van God zelf, als Vader van Hemel en Aarde. Die Vader is tevens de Moeder.

8. Wie weet hoe de dingen werkelijk in elkaar zitten en innerlijk verbonden is, houdt zichzelf voortdurend voor ogen: ik doe helemaal niets, ongeacht of ik kijk, luister, voel, ruik, eet, wandel, slaap of ademhaal.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De kenner van de werkelijkheid is diegene die de ware aard van het Zelf kent. Die mens ziet de Opperste Werkelijkheid. Hoe denkt deze mens wiens geest altijd op de werkelijkheid is gericht? Het antwoord wordt gegeven in de zin van 'hoewel hij ziet, luistert, voelt enz'*

De kenner van de werkelijkheid wordt ook 'kenner van de waarheid' genoemd want waarheid en werkelijkheid zijn identiek. Waarheid berust op de echte feiten van het bestaan. Dit vers tracht ons duidelijk te maken dat de echte feitelijkheid van het hele scheppende gebeuren inhoudt dat het om een soort virtuele werkelijkheid gaat, omdat beweging als zodanig eigenlijk een illusie is. De kenner van de werkelijkheid wéét dat, en laat zich er dus niet door beetnemen. Je kunt nu eenmaal geen water drinken uit een oase die zich in een luchtspiegeling aan je voordoet. Zolang je nog niet weet dat het slechts een luchtspiegeling is, zul je trachten naar dat water toe te lopen. Steeds verdwijnt dat water weer op het moment dat je denkt het te kunnen drinken. Van Sisyphus wordt hetzelfde verteld. Hij rolde steeds een steen naar boven die weer omlaag viel zodra de top bijna bereikt was. Het lijkt wel op 'water naar de zee dragen'. Shrī Krishna houdt Arjuna voor dat al zijn doen en laten irrelevant en futiel zal zijn zolang hij nog overtuigd is van het feit dat hij van alles kan doen.

Deze uitspraak is van fundamenteel belang voor ons Westerlingen, die juist zo volkomen overtuigd zijn van het feit dat we tot alles in staat zijn. Wij kunnen de sterren van de hemel plukken en bij ons vliegen de gebraden haantjes zomaar in de mond. Het idee alleen al dat alles van God gegeven is, is in onze trotse en Godvergeten denkwijze te belachelijk voor woorden.

De Kenner van de Werkelijkheid, *tattvavit* wordt die mens in het Sanskriet genoemd, weet echter beter. Hij of zij wéét dat alles van God gegeven is. In feite wéét die mens dat een feit een gegeven is. De grote vraag is: wie heeft dat feit 'gegeven'? Inderdaad: ieder feit is vanuit de Schepping gegeven; is dus gegeven vanuit Moeder Natuur, is van God gegeven, ter meerde eer en glorie van God. De Sanskriet tekst van dit vers wordt dikwijls geciteerd:

Naiva kiñcit karomīti yukto manyate tattvavit

('ik doe helemaal niets', is de overtuiging van een kenner is van Dat)

Het *yukto* in dit vers slaat op diegene die innerlijk met zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid verbonden is en blijft. Dit betekent dus dat die mens altijd vanuit die innerlijke verbondenheid zal spreken, denken en handelen. Zijn (of haar) hele

doen en laten ademt deze sfeer van goddelijkheid en onsterfelijkheid uit. De woorden die deze mens spreekt hebben een universele en tijdloze kwaliteit en alle doen en laten heeft een kwaliteit van stilte en sereniteit. Wie deze innerlijke verstilling verwezenlijkt 'ziet de opperste werkelijkheid' overal, zoals Shankara het formuleert in zijn commentaar. Dat inzicht geeft geen andere keus dan de wetenschap dat 'ik helemaal niets doe'. Nog sterker: 'ik' als individu en als persoonlijkheid, heb helemaal niets 'in de melk te brokkelen'. De meeste mensen denken dat zij héél veel in de melk te brokkelen hebben. In feite gebeurt alles echter vanwege de sturende hand van God. Alle schepselen zijn niet meer en minder dan levenloze schaakstukken in één groot schaakspel dat de Schepper met zichzelf speelt. Het schaakspel bestaat uit witte en zwarte stukken; uit goed en slecht en wie wint is onduidelijk. Uiteindelijk wint niemand want het is de Schepper die met zichzelf speelt, omdat er geen andere speler is.

Voor ons Westerlingen, met al onze therapeutische modellen en met ons ideaal van procesbeheersing is dit het moeilijkste van alles om te accepteren. Toch zijn feiten feiten en zijn zij een gegeven waarmee we maar beter kunnen leren omgaan. *It is all because of Râm*. Dit is de werkelijke boodschap van de spiritualiteit waarmee wij allemaal verbonden zijn.

9. Of hij nu spreekt, geeft, ontvangt, de ogen opent of sluit, hij is ervan overtuigd dat de zintuigen zich vermaken tussen zintuiglijke objecten.

Deze twee verzen (8 en 9) zijn een verdere uitwerking van vers 7. Dat vers zegt dat een kenner van het Zelf niet langer gebonden noch besmeurd raakt door handelingen zelfs wanneer hij handelt. In diepe meditatie of in gebed rijst de geest op tot zijn natuurlijke statuus van universaliteit en alomvattendheid. Dan worden alle functies en vermogens van de geest meegenomen naar dat ongekende en ongehoorde niveau. De zintuiglijk waarneembare wereld blijft echter gefixeerd in haar beperkte en relatieve materiële werkelijkheid. Zij kan niet mee naar die ongekende hoogten als een adelaar die vanuit de hoogte van de hemel neerkijkt op deze wereld. De subtiele zintuigen, worden echter wel meegevoerd naar die ongekende dimensie van alomvattendheid. Plotseling verblijven zij dan in een heel andere wereld. Vanuit die wereld nemen zij de fysieke ‘werkelijkheid’ waar in dit plotselinge en totaal nieuwe perspectief van stralend en universeel bewustzijn. De zintuigen zijn een rechtstreeks instrument geworden in de handen van dat stralende bewustzijn zelf. Zo functionerend, ‘doen’ de zintuigen nu eindelijk datgene waarvoor ze gemaakt zijn. Zij nemen gelukzaligheid en innerlijke vrede overal waar. Verbonden als zij zijn met het stralende en onsterfelijke bewustzijn zelf kunnen zij nu het kosmische perspectief zien van de schepping. Die schepping is een rechtstreekse uitdrukking van de gelukzaligheid, de *ānanda*, van de Schepper. De zintuigen zijn nu opgenomen in het kosmische visioen dat Krishna aan Arjuna vergunde en Jezus Christus aan zijn naaste discipelen en aan Maria Magdalena. Is het dan een wonder dat de geest inziet hoe de zintuigen zich vermaken tussen zintuiglijke objecten?

De individualiteit is een deel van God en zij bezit grote mogelijkheden. Zij kan alles zien, alles kennen en alles scheppen. Waar het om gaat, is de samensmelting van het individuele met het universele in ons. Om weer universeel te worden kunnen heel wat levens nodig zijn! Sommige mensen maken een crisis door om te ontwaken. Weer anderen krijgen een bijna-doodervaring om als getransformeerde mensen terug te komen en als veel universelere wezens verder te gaan. Innerlijke zuiverheid heeft alles te maken met ‘rekening houden met anderen’ en met ruimhartigheid. Wanneer we blijven streven naar innerlijke zuiverheid zullen we ruimhartiger worden. De gevoelens worden zuiverder, het verstand wordt helderder en de wil wordt sterker. Dan wordt onze individualiteit een instrument om het universele steeds beter uit te drukken en uiteindelijk zullen het individuele en het universele één worden, samensmelten. Er zal geen aparte ‘ikheid’ meer zijn maar er zal een universeel wezen naar buiten treden dat alles en iedereen omvat. Dat wezen is ‘vol’ en dus volmaakt. De mens die dat bereikt kan met Jezus zeggen: *Het is volbracht...*

10. Alle doen en laten laat hij over aan Brahman. Hij heeft zich ontdaan van iedere betrokkenheid en zo handelt hij dan ook. Die mens wordt niet besmeurd en blijft even onbesmet door zonde als een waterlelieblad door waterdruppels.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hij draagt alles op aan de Heer, aan Ishvara, in de overtuiging dat hij de dingen doet die hij moet doen als agent of als instrument van Hem. Hij stelt zich waarlijk op als een dienaar die zijn Meester dient. Hij kent geen enkele persoonlijke betrokkenheid en koestert geen enkele persoonlijke bedoeling. Zelfs niet voor bevrijding of moksha. Het gevolg van deze handelwijze is dat de geest helemaal wordt schoongewassen. Een ander gevolg is er niet.*

‘Een ander gevolg is er niet’ zegt Shankara. Hij bedoelt daarmee te zeggen dat *moksha* of verlossing geen resultante kan en mag zijn van welke persoonlijke bedoeling dan ook. *Moksha* of bevrijding is een geschenk van de Meester aan zijn dienaar en niet omgekeerd.

Voor ons Westerlingen is deze vorm van overgave lastig om te begrijpen. In feite is juist het willen begrijpen de blokkade die ons ervan weerhoudt. Wij Westerlingen zijn zeer gehecht aan ons intellect. Dan vergeten we maar dat er zoiets is als een innerlijke, natuurlijke, houding van waaruit je dingen doet omdat het ‘heel gewoon is’. Een kind redden uit het water is heel gewoon. Daar hoeft je niet over na te denken. Ons probleem is dat we vinden dat we over alles moeten nadenken. Al dat nadenken produceert echter alleen maar nóg meer meningen en met de meningen nóg meer gevoelens. Per slot van rekening vinden we nóg meer dan we al vonden. Houdt Jezus ons juist daarom voor: zalig de armen van geest want aan hen behoort het Koninkrijk? Is het een wonder dat Westerlingen niet zelden worden beschouwd als een verzameling van ‘denkende persoonlijkheden’? Het zou al heel bijzonder zijn als al die denkers weldenkers zouden worden. Wie is echter bereid het offer te brengen om tot weldenkendheid te komen? Dat offer impliceert immers dat je stopt met te denken waar je zin in hebt. Wie is bereid dat te doen?

De nadruk die Shrī Krishna legt op niet-betrokken zijn en op onthechting wordt meestal uitgelegd als een aansporing om met de geest steeds te blijven denken aan God of aan het Absolute als vorm van intellectuele overgave. Dit druist echter geheel in tegen de natuurlijke gang van zaken die heel anders is. Hoe die natuurlijke gang van zaken is, kunnen we zien aan een kind dat rustig in een zandbak of elders aan het spelen is. Al die tijd wéét het kind echter dat er de moeder of een juf of een oppas is die toekijkt, of op zijn minst in de buurt is. En wanneer moeder of de oppas roept is het kind niet verbaasd of verschrikt, maar houdt het op met spelen en gaat mee naar huis. Het gebeurt allemaal geheel vanzelf zonder enige intellectuele inspanning. In feite is juist de afwezigheid van een intellectuele inspanning de

kenmerkende eigenschap van deze natuurlijkheid die duidelijk gebed is in de natuurlijke aanwezigheid van de moeder in het innerlijk van het kind. Is verzonken zijn in gebed niet hetzelfde: je verzekerd weten van de aanwezigheid van de Heer in je hart, zodat je geheel ongedwongen kunt “spelen”?

Het schoonwassen van de geest (Shankara’s commentaar) of het *niet besmeurd worden door zonde* (Gîtā tekst) houdt in dat het ego in het niets oplost zoals een luchtspiegeling ook in het niets oplost. Dit in het niets oplossen is een kwestie van inzicht en begrip en dus een kwestie van (Zelf)kennis. Daarom wordt gezegd dat men uitsluitend tot bevrijding kan komen via kennis. Zolang die kennis nog niet geheel aanwezig is, blijft een zekere mate van persoonlijkheid actief met alle gevolgen van dien. Dat maakt het noodzakelijk dat we ons innerlijk steeds opnieuw schoonmaken en zuiveren. De reinheidsvoorschriften van alle grote tradities van de mensheid komen voort uit het besef dat we ons innerlijk moeten reinigen en dat we zuiver moeten worden. Zuiverheid is de basis voor integriteit.

Dan is er nog iets wat ons hindert; de interactie met anderen. We hebben met deze wereld en met de daarin geldende normen en waarden te maken. We zijn lid van de maatschappij met onze maatschappelijke verplichtingen. We mogen zelfs belasting betalen. Er zit niets anders op dan in stilte de naam van God aan te roepen. Het geeft de mens de kracht dingen te verdragen die tegen iedere vorm van waarachtigheid indruisen. Dan gaat het er om dat we proberen te begrijpen van waaruit een ander spreekt en handelt en dat we onze eigen reactie daarop onderzoeken.

11. Wie door yoga wijs is geworden maakt zonder enige gehechtheid gebruik van zijn lichaam, geest en verstand en zelfs van zijn zintuigen en zo reinigt hij zichzelf door te handelen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘zelfs van zijn zintuigen’: deze mens heeft geen ego meer en wéét dat hij uitsluitend en alleen dienaar is van de Heer en niets kan doen vanuit een persoonlijke bedoeling of eigen belang. Het ‘zelfs’ slaat evenzo op lichaam, geest en verstand die ieder op zich óók instrumenten zijn ten behoeve van de Heer. Wie door yoga wijs is geworden is diegene die handelingen geenszins schuwt, maar die zonder enige bijbedoeling handelingen uitvoert in opdracht van de Heer. Daarom zijn zij evenmin uit op enig resultaat. Hun handelingen zijn er voor om de geest te zuiveren. Deze aansporing om tot handelen over te gaan ter zuivering van het innerlijk zouden wij allemaal ter harte moeten nemen.*

De mens heeft in feite drie deklagen in de vorm van drie werelden die om hem heen gewikkeld zijn: causaal, subtiel en fysiek. De causale wereld herbergt de zaadvormen van wensen en ervaringen uit het verleden. Zij kunnen uit die voorraadschuur te voorschijn komen en gezaaid worden in de geest. Dat gebeurt door de aard van het contact dat de geest heeft met de buitenwereld. Het gezelschap waarin we ons bevinden is op dit punt heel belangrijk. De aard van dat gezelschap bepaalt immers het soort zaad dat in ons innerlijk (de causale wereld) geactiveerd wordt. Het wordt dan gezaaid in ons innerlijk in de vorm van een gedachte of een wens of verlangen. Op deze wijze houden we ons verleden in stand en versterken we onze eigen neigingen en tendensen. Naarmate bepaalde zaadvormen steeds opnieuw geactiveerd worden, zullen zij steeds weer nieuw en krachtig zaad voortbrengen. Deze zaadvormen worden de *vāsana’s* genoemd: de verborgen indrukken die we allemaal bij ons dragen en koesteren. In feite worden we in dit fysieke bestaan door deze zaadvormen of *vāsana’s* vastgehouden. We zitten vast aan het rad van fortuin dat ook het rondwentelende wiel van geboorte en dood wordt genoemd. We worden geboren met ontelbare aangeboren neigingen en tendensen in de vorm van deze zaadvormen. De echte uitdaging van ons leven is om ons langzamerhand van deze banden en bindingen te ontdoen. De meest effectieve manier is om daarbij gebruik te maken van de regel dat alleen het kleinere kan opgaan in het grotere en niet omgekeerd. De kwestie is dat we zoveel helderheid opbrengen dat we gaan zien dat de ene wens niet hetzelfde is als de andere wens. Er zijn grote en minder grote wensen. De minder grote wensen kunnen dan opgaan in de grotere. Naarmate het idee van zelfontwikkeling en bevrijding meer postvat in ons innerlijk zullen ook de grotere wensen steeds meer opgaan in die ene wens om de thuisreis aan te gaan om daardoor tot bevrijding, *moksha*, te komen. Dit wordt bedoeld met ‘reiniging’ en ‘zuivering’.

Door onze handelingen te gaan verrichten zonder enige bijbedoeling, zonder enig motief van eigenbelang, worden deze *vāsana's* niet geactiveerd. De vruchten van dit soort handelingen zijn als het ware 'blanco' en allerlei onzuivere bijbedoelingen kunnen daarin opgaan. Zo wordt ons innerlijk langzamerhand gezuiverd door handeling. Dit is het eminente belang van *nishkāma karma*, het verrichten van handelingen vanuit een houding van overgave en zonder enige bijbedoeling. De mens is dienaar en voert de opdrachten van de Meester uit. Niet meer en niet minder. Wie het Pad van Handeling bewandelt, doet dit om op die manier zijn innerlijk schoon te wassen en te zuiveren. De voorraad *vāsana's* of zaadvormen voor toekomstige wensen, verlangens en ambities wordt steeds kleiner en minder. De wensen en verlangens die nog latent overblijven zijn bovendien steeds meer gericht op dat ene verlangen naar bevrijding. Zo gaat deze mens verder met functioneren met steeds minder gehechtheid en steeds minder betrokkenheid. In plaats daarvan rijst creativiteit op met een steeds grotere helderheid en met oneindige waakzaamheid en alertheid. Deze mens brengt al zijn capaciteiten in stelling maar altijd in het nú. De toekomst is en blijft volstrekt onvoorspelbaar en deze mens heeft geleerd daarmee te leven. Nog sterker: deze mens wil niet anders, want alleen in dat eeuwige nú kan hij God vinden en kan hij met God verbonden zijn. Dat is *yoga*, *karma yoga* wel te verstaan.

12. Wie de eenheid van *yoga* heeft bereikt is niet langer gehecht aan de vruchten van zijn handelingen. Die mens bereikt eeuwige vrede. Wie innerlijk verdeeld is en niet verbonden met zichzelf, is gevangen, gehecht als hij is door verlangens en begeerten aan zijn eigen bedoelingen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie innerlijk standvastig is, heeft het besluit genomen dat hij slechts een dienaar is van de Heer en dat hij geen enkel eigen belang nastreeft. Die mens vindt de innerlijke vrede die bij moksha hoort. Dit is het resultaat van zijn toewijding en devotie (aan de Heer). Hij doorloopt hierbij de volgende stadia: allereerst het stadium van innerlijke zuivering, vervolgens het verwerven van inzicht en begrip in de vorm van (zelf)kennis. Ten derde is er het stadium van het opgeven van alle (bij)bedoelingen bij welke handeling dan ook. Tenslotte is er de overgave aan wijsheid als zodanig.*

Wie innerlijk nog niet standvastig is, zal zich nog steeds door zijn eigen wensen en verlangens laten leiden. Daarmee is die mens gebonden aan zijn of haar eigen bedoelingen en aan de resultaten ervan. Die mens denkt 'ik doe dit omdat ik dat wil bereiken'. Die mens is gevangen in zijn eigen bedoelingen. Word daarom innerlijk standvastig.

Het woord *yoga* in deze verzen slaat op de innerlijke verbondenheid van de mens die geheel vrij geworden is. Die mens heeft bevrijding, *moksha*, gevonden. Shankara wijst op de vier stappen die hierbij aan de orde zijn. Het zijn vier stappen die tevens in het octaaf (de diatonische toonladder) en daarmee op het Enneagram zijn terug te vinden. Het zijn zeven keer vier stappen die we terugvinden op de 'Weg van Kennis': de eerste stap wordt *zuivering* genoemd. Deze stap kent drie stadia (de punten 1-3 van het Enneagram):

- *juiste impuls (shubheccha)*
- *gebruik van de rede en toepassing (suvicarana)*
- *zacht en vloeibaar worden (tanumanasā)*

De tweede stap wordt het verwerven van kennis genoemd. De kennis die verworven wordt is natuurlijk Zelfkennis. Dit is het stadium waarin de zoeker heeft geleerd onderscheid te maken en waarin hij voortdurend kan nuanceren. Dit vermogen geeft de mens een grote innerlijke stabiliteit, omdat door te nuanceren vrijwel alle tegenstellingen overbrugd kunnen worden. Wat nog overblijft zijn persoonlijke voorkeuren en persoonlijke weerstanden. Die voorkeuren en weerstanden maken dat deze mens nog een standpunt inneemt van waaruit een bepaalde stelling verdedigd wordt. Wie de echte wijsheid heeft verworven heeft geleerd om zelfs geen enkel standpunt in te nemen. Die wijze mens is werkelijk alomvattend geworden en is geheel vrij. Maar in dit stadium van het verwerven van kennis is deze mens nog niet zó vrij. Hij staat bekend als een Kenner van het Zelf, *Brahmavit*. Op de weg van kennis is dit het stadium van *sattvapatti* (punt 5 op het Enneagram).

De derde stap wordt het opgeven van handelingen genoemd (*het opgeven van alle (bij)bedoelingen bij welke handeling dan ook*). Dit is punt 7 op het Enneagram. Op de Weg van Kennis wordt dit ‘opgeven van handelingen’ *asamsakti* genoemd. Het is een stadium waar alle beperkingen van het ego wegvallen. Het gevolg is een grote overvloed aan licht, helderheid, creativiteit en menselijk vermogen. Hier vinden we de echte mens die in zichzelf is gevestigd, *svâmi*.

De vierde stap is *moksha* of *turiya*: bevrijding, zelfrealisatie. De overgave aan de Heer is totaal, want het individuele is geheel opgegaan in het universele. Alle bedoelingen zijn verdwenen. Er is geen ego meer, geen ikheid die zijn eigen weg gaat. Er is slechts de alomtegenwoordigheid van bewustzijn, overal. De gelukzaligheid die er het gevolg van is, is ook totaal en compleet: punt 9 op het Enneagram, de voltooiing van *‘het is volbracht’*.

13. De mens die bewust afstand heeft gedaan van iedere vorm van handelen, verblijft in de innerlijke rust in de stad-met-de-negen-poorten. Die mens is geheel en al meester over zichzelf en is zelf niet meer ' bezig' en laat anderen evenmin ' bezig' zijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *wie geleerd heeft zijn zintuigen te beheersen, gaat gebruik maken van zijn onderscheidingsvermogen en ziet af van alle bedoelingen die hij zou kunnen koesteren bij het spreken, denken en handelen. Hij kent het geheim van inactie in actie en is daar heel gelukkig mee. Hij is gelukkig en tevreden, omdat hij geen bijbedoelingen meer koestert en geen zorgen kent. Zijn geest is kalm en rustig en gevestigd in zichzelf want al het 'andere' is uit zijn geest verdwenen. Waar is deze rust gelokaliseerd? In het lichaam dat negen openingen of poorten kent: zeven in het hoofd (twee ogen, twee oren, twee neusgaten en de mond) en twee beneden (anus en ureter). Vanwege deze openingen wordt het lichaam de stad-met-negen poorten genoemd. Het lichaam is ook werkelijk als een stad. Het Zelf is de heer en meester over die stad. De inwoners zijn de zintuigen, de geest en het intellect met alle objecten die erbij horen. Zij werken allemaal voor hun Heer en Meester en brengen het bewustzijn voort van het bestaan van de grote verscheidenheid aan objecten. In deze stad-met-de-negen poorten woont deze belichaamde ziel, die afstand heeft gedaan van iedere vorm van handelen.*

Vanaf vers 7 hebben we de ene beschrijving na de andere van de Zelfgerealiseerde wijze die geheel tot rust is gekomen in de vrede van zichzelf. Die mens koestert geen enkele (persoonlijke) bedoeling meer. Deze wijze mens is een *jivanmukta*, een bevrijde ziel. Het enige wat telt is de alomtegenwoordigheid van de Heer. Zijn scheppend vermogen is heel goed in staat de hele schepping te bestieren. Evenzo is ons eigen systeem van lichaam, geest en ziel heel goed in staat de Meester volledig en tot volle tevredenheid te dienen. Voor zover er bedoelingen zijn, liggen die bij het scheppend vermogen zelf, bij Gods Wil.

Hier hebben we een beschrijving van innerlijke tevredenheid en rust die ieder menselijk wezen kan verwerkelijken. De reden waarom slechts weinigen de kans ook daadwerkelijk benutten die geboden wordt, is onze grote betrokkenheid bij alles wat we doen en laten. In werkelijkheid zijn we in het geheel niet van plan om afstand te doen van wat dan ook. Jazeker, wel voor de schijn maar niet *daadwerkelijk*. Afstand doen geeft vrijheid en alleen in vrijheid is een mens in staat heerser te zijn over deze stad met haar negen poorten. Die mens is heer en meester over zichzelf, *vasī* genoemd in het Sanskriet. De mens zelf is gevestigd in het kasteel of het koninklijk paleis van waaruit de stad wordt bestuurd. Van daaruit kijkt de mens toe op het doen en laten van de burgers. De burgers zijn geheel vrij in het kiezen van hun functies. Wie besluit crimineel te worden of zich als een crimineel te gedragen zal de prijs moeten betalen. Wie besluit een vak te leren en op eerlijke

wijze in zijn onderhoud te voorzien is eveneens geheel vrij om dat te doen. De vorst kijkt toe en zijn dienaren innen de belasting. De stad zelf mag bovendien bepalen in hoeverre de stadsreiniging goed en optimaal functioneert. Wil men liever feestvieren zonder de rommel na afloop op te ruimen dan wordt het een vieze boel. Het staat de burgers vrij dit zelf zo te verkiezen. De vorst zelf kijkt alleen maar toe. Hij is een werkelijke constitutionele monarch! Wie zich het bestaan van deze toekijkende vorst herinnert, raakt langzamerhand verbonden met deze lieve en vreedzame vorst. Die mens ontworstelt zich stap voor stap aan de rommel en al het gedoe op de markten en pleinen van de stad.

Wat we in feite doen, hangt af van de verborgen indrukken die we bij ons dragen, van onze *vāsanā's*. Als we in het verleden gewend waren aan een zalig nietsdoen hebben we alle kans dat nu ook te wensen. Naarmate we ons echter dichter bij het koninklijk paleis vestigen en ons met de vorst verbinden, zullen we in betere woon- en leefomstandigheden terechtkomen. Zij zullen weer andere – edeler - verborgen indrukken in ons wakker roepen. De vroegere *vāsanā's* verliezen hun aantrekkingskracht en daarmee hun kiemkracht en tenslotte sterven ze af. Tenslotte is er slechts de vorst zelf die is overgebleven en dan is er de vereniging met Hem in Dat.

14. Handelingen worden niet voortgebracht door de Heer en Meester noch de middelen daartoe en evenmin het verband tussen de handeling en haar gevolgen. Dit alles is het werk van de natuur.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het Zelf, de Heer en Meester over de menselijke belichaming spoort niets en niemand aan om tot enige actie te komen. 'Doe dit of doe dat' is er niet bij. Het Zelf produceert evenmin voertuigen, zakken met geld, huizen of welk ander begerenswaardig object dan ook. Evenmin is het Zelf de oorzaak van de relatie die er is tussen de voertuigmaker en het voertuig.*

Wie of wat is dan wel de oorzaak van deze relatie?

Luister: Het is de natuur zelf die ook wel svabhāva (datgene wat spontaan tot bestaan komt) wordt genoemd of prakriti of mâyâ. Het is de goddelijke mâyâ samen met de guna's die dit alles tot stand brengt.

De Heer is niet verantwoordelijk voor onze handelingen. Het is de scheppende wil in de vorm van Moeder Natuur die dit alles bewerkstelligt. Het is tekenend dat deze Natuur ook *svabhāva* wordt genoemd: datgene wat spontaan ontstaat, dus geheel natuurlijk en uit zichzelf. Dingen ontstaan dus 'spontaan': uit zichzelf. Dit betekent niet dat er geen oorzaak zou zijn. De oorzaken voor de dingen die gebeuren liggen opgesloten in de *vâsanâ's*, d.w.z. onze verborgen indrukken die we activeren in de vorm van wensen en verlangens of in de vorm van ambities. Als het onze ambitie is om topsport te bedrijven dan zal dat ook gebeuren, wellicht na een aantal levens, maar 'wie zoekt, zal vinden'. Dit alles ligt opgesloten in Moeder Natuur. Moeder Natuur kan alleen functioneren vanwege de brandstof die vanuit het Zelf geleverd wordt: het onbegrensde bewustzijn.

15. Niemands kwade of goede daden zijn van invloed op de Alomtegenwoordige. Zelfkennis blijft in duisternis gehuld door onwetendheid waardoor de mensen misleid worden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *'Niemands': zelfs niet de daden van de toegewijde dienaren van de Heer. Waarom bekommeren de mensen zich dan nog om het verrichten van juiste handelingen, zoals een eredienst, een offer brengen, of rekening houden met anderen? Het antwoord is dat de echte zelfkennis door onwetendheid in duisternis gehuld is. Daarom denken de mensen die gebonden zijn aan de cirkelgang van geboorte en dood: 'ik doe dit' of 'ik laat anderen dit doen' of 'ik geniet' of 'ik laat anderen genieten', enzovoort.*

Dit vers herhaalt dat het Zelf slechts de getuige is, een toeschouwer die toekijkt. De toeschouwer is niet verantwoordelijk voor het spel van de spelers in het veld. Toch wordt het spel gespeeld ter wille van de toeschouwers. Hetzelfde geldt voor de zon. Die schijnt op alles en iedereen. Wat de mensen met die energie doen, ligt geheel aan hen. De zon danken voor de gave van licht is voor ons Westerlingen een geheel nieuwe gedachte. De zon is immers een gegeven, nietwaar? Inderdaad, de zon is een gegeven. En door wie of wat dan wel? Dit vergeten is een vorm van onwetendheid en hult de geest in diepe duisternis. In duisternis laten we ons gemakkelijk misleiden.

16. Wijsheid is als de zon. Zij openbaart de hoogste werkelijkheid aan diegenen bij wie die onwetendheid over het Zelf verdreven is door kennis.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De mensen die nog vastzitten aan het rondwentelende wiel van dood en geboorte zijn misleid, want zij gaan nog gehuld in onwijsheid. Wanneer wijsheid daagt verdwijnt de onwetendheid. Die wijsheid is gebaseerd op het vermogen onderscheid te maken tussen het Zelf en het niet-Zelf. Dan wordt de opperste werkelijkheid zichtbaar in het licht van wijsheid, zoals ook de zon alle dingen verlicht.*

In ons taalgebruik zijn kennis en wijsheid lang niet altijd identiek hoewel dit wel zou moeten zijn. In het Sanskriet is er het woord *jñāna* dat zowel kennis als wijsheid kan betekenen. Die wijsheid is dan gebaseerd op inzicht en ervaring die levende kennis geven. Die levende of echte kennis is wijsheid. Zolang we nog als slaapwandelaars rondlopen in onze eigen dromen en illusies, is de werkelijkheid ver en onbereikbaar. Zij gaat geheel schuil achter een dikke deken van onwetendheid, zoals de zon schuilgaat achter een wolkendek. Zelfs één wolk kan de zon tijdelijk ver sluieren. De tekst geeft aan dat kennis de onwetendheid verdrijft. Die kennis is dan niet een vorm van informatie of geleerdheid maar de levende kennis die stoelt op inzicht en ervaring, zoals hierboven al aangegeven. Geen bevrijding zonder kennis. Alleen in kennis zal de wolk van onwetendheid definitief oplossen. Het is dus belangrijk om (juist) te blijven handelen en daarin en daardoor kennis te verwerven.

De boodschap is dat het er niet om gaat te proberen aan de donkere wolk te ontsnappen die de zon versluiert en bedekt. Het gaat er om de nodige inzichten en ervaring te verwerven waardoor wijsheid toeneemt. Met de wijsheid neemt het vermogen toe om het wolkendek op te lossen.

17. Wie zijn intelligentie laat opgaan in Dat, wie zichzelf gevestigd weet in Dat, wie zich baseert op Dat en wie uitkijkt naar Dat, gaat daarheen vanwaar geen terugkeer meer is. Die mens heeft alle kwaad van zich afgeschud

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze wijzen zijn zich bewust van de alomtegenwoordigheid van Brahman. Zij weten van binnenuit dat Brahman hun eigen Zelf is. Daarom laten zij iedere geneigdheid tot handelen varen en verblijven uitsluitend en alleen in Brahman. Brahman is hun uiteindelijke doel, omdat zij alleen in het Absolute voldoening vinden. Bij deze mensen zijn door wijsheid en kennis alle zonden weggewist en daarmee ook alle oorzaken voor een bestaan in deze wereld. Wanneer zij uit deze wereld vertrekken is dat om nooit meer in een belichaming terug te keren.*

Dit vers maakt nogmaals duidelijk dat innerlijke zuiverheid en helderheid aan de basis staan van succes in deze wereld. Bovendien vormen zij de basis voor een blijvende innerlijke vrede die door wijsheid, door levende kennis dus, kan worden verkregen. Alleen wanneer de mens innerlijk helemaal gezuiverd is en schoongewassen zal hij niet meer terugkeren. Zolang dat niet het geval is, is er steeds nog een ego werkzaam, hoe gering ook. Zolang dat ego nog aanwezig is, zit de mens vast aan het rondwentelende wiel van geboorte en dood (*samsāra*). De discipline om 's ochtends en 's avonds te mediteren of in gebed verzonken te zijn geeft ons de gelegenheid in stilte terecht te komen. Diepe stilte gaat na verloop van tijd vanzelf over in de onbegrensdeheid van bewustzijn. Die momenten zijn momenten van zuivering en loutering en vormen de groeipunten van ontwikkeling bij uitstek.

Het leven vindt zijn bekroning in de staat van blijvende vrijheid en ongebondenheid. Die staat is de staat van het Zelf, *Ātman*. In de tekst wordt deze staat aangeduid met 'Dat'. 'Dat' is voorbij iedere vorm en voorbij iedere kwaliteit. Dat is transcendente werkelijkheid. Dat gaat aan alles voorbij. Er is in feite niets anders dan Dat. De Upanishaden houden ons voor dat de mens Dat is: *tat tvam asi*: Dat zijt gij. Wie de eenheid met Dat heeft verwerklijkt is ontstegen aan de cirkelgang van dood en geboorte. Die mens is opgegaan in Dat. Wanneer die mens het lichaam verlaat, keert hij niet meer terug. Niets houdt hem nog vast aan deze wereld waardoor hij alsnog een belichaming zou moeten aannemen.

18. Een wijs mens kijkt met een gelijk oog naar iedereen, geletterd en beschaafd of ongeletterd en ook om het even naar een koe, een olifant of naar een hond.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Eenvoud en pretentieloosheid geven de innerlijke rust die kenmerkend is voor een yogi. In alle verschillende belichamingen en verschijningsvormen die ook een uiting zijn van een verschillende dominante guna, ziet een wijs mens niets anders dan Hetzelfde. De mens die standvastig in wijsheid is geworden wordt niet langer beroerd door welke guna dan ook of door welke andere kwaliteiten dan ook. Die mens blijft geheel gevestigd in zichzelf.*

Voor de geletterde en beschaafde mens staat de brahmaan als voorbeeld. De beschaving van deze geletterde mens bestaat uit *vinaya* dat ook eenvoud en nederigheid betekent. Eenvoud en pretentieloosheid zijn het kenmerk van beschaving. Deze geletterde en eenvoudige mens die een hoog beschavingsniveau heeft, wordt vervolgens vergeleken met schepsels van een lagere orde: een koe, een olifant en een hond. De tekst houdt ons voor dat een wijs mens door alle verscheidenheid heen de eenheid van het enkelvoudige, universele en onbegrensde bewustzijn ziet. Dat bewustzijn doet schepselen leven en is er de bezieling van. We zijn gemaakt van God, zoals een jurk of broek gemaakt is van een lap stof. De hele schepping komt uit het substraat van die eenheid voort en keert er weer toe terug. Wie de thuisreis aanvaardt, begeeft zich op weg naar het onbegrensde als doel. Dat doel wordt bereikt wanneer die onbegrensde ook daadwerkelijk gerealiseerd wordt door zelf onbegrensd te zijn. Onbegrensdheid voorwenden is puur hypocriet en getuigt alleen maar van een groot ego dat die hele maskerade motiveert. Sommigen zijn heel bedreven om dit voorwenden te maskeren en te doen alsof het echt is. Zij zijn als wolven in schaapskleren.

Het is van groot belang dat we beseffen hoe groots en grootmoedig deze universele visie is. Intellectueel is het allemaal goed voorstelbaar. De praktijk van het leven bewijst echter dat het verreweg de meesten van ons heel moeilijk valt de hele schepping vanuit het standpunt van deze gelijkmoedigheid te beschouwen. Het leven kenmerkt zich door een eindeloze verscheidenheid en schakering aan verschillende kwaliteiten en kleuringen. Juist door het Ene door alles heen te zien, verliest de verscheidenheid haar aantrekkingskracht en dan lijkt het alsof het leven zijn zin heeft verloren. Hier ligt dus het grote strijdpunt voor ons allemaal: is het leven ervoor om ons vast te houden in de overtuiging dat alles verschillend is en dat iedereen juist daarom voor zichzelf en voor het eigenbelang moet opkomen of is het leven een veelkleurige dekmantel die een inhoud bedekt? Als het leven ervoor is om een inhoud te bedekken en te beschermen als een mantel dan is de inhoud dus belangrijker dan de verpakking. De *jivanmukta* heeft dit onderscheid doorzien en ter harte genomen. De *jivanmukta* laat zich niet langer meeslepen door welke

schijnbare verscheidenheid dan ook. De *jivanmukta* weet dat de verscheidenheid niet meer is dan een verpakking van iets dat overal hetzelfde is en onveranderlijk, zowel in plaats als in tijd.

Als we door die verscheidenheid heen kunnen zien dat ieder op zijn eigen wijze tracht de waarheid en het geluk te vinden, dan weten we dat iedereen op zoek is. Het gaat dan er dan om niet mee te gaan met de dwalingen van een ander, maar standvastig te blijven, alert te zijn om onderscheid te kunnen maken, te kunnen zien wat er toe doet en wat niet. Het is een van God gegeven “kunst” zo om te gaan met de buitenkant, met de uiterlijkheden, dat je toch de inhoud eer aan doet. De uiterlijkheden zijn de gereedschappen in deze wereld om elkaar te kunnen bereiken, om contact te kunnen maken met Hetzelfde.

19. Reeds op aarde heeft hij geboorte en dood overwonnen met een geest die vast geworteld is in gelijkmoedigheid. *Brahman* kent smet noch blaam en is altijd hetzelfde. Daarom weet deze mens zich gevestigd in *Brahman*.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De wijze mens die het Ene overal ziet heeft zelfs tijdens dit leven op aarde (weder)geboorte overwonnen. Innerlijk is deze mens geheel gericht op het feit dat Brahman altijd en overal hetzelfde is en blijft. Alle schepselen zijn een uitdrukking van dat zelfde. In de ogen van onwetenden lijkt Brahman bezoedeld te worden door de zonden van de mensen maar in feite is dit niet zo. Brahman staat hier geheel buiten, in alle helderheid en schoonheid. In Brahman zijn geen verschillen, er is geen enkele verscheidenheid omdat bewustzijn op zichzelf geen kwaliteiten heeft.....*

Brahman is vrij en zonder enige innerlijke tegenstelling zoals goed en slecht. Daarom eindigt dit vers met de uitspraak dat deze wijze mens (jivanmukta) zich gevestigd weet in Brahman.

Zoals reeds in vers 7 werd vastgesteld is de bevrijde ziel of *jivanmukta* door zelfbeheersing en *yoga* over zijn ego heengestapt. Hij of zij is er aan voorbij gegaan. Het ego in de *jivanmukta* is opgelost en niet meer aanwezig. Voor zover er nog specifieke dingen zijn die voorkeur of afkeer bepalen zijn dit de uitloopeffecten van geconditioneerde processen uit het verleden. Zij zijn autonoom en laten het systeem functioneren zoals het functioneert. De *jivanmukta* zal er echter geen aandacht aan besteden. Om die reden weigerde Shrî Ramakrishna bijvoorbeeld zijn zeer pijnlijke keelkanker zelf te genezen (bijvoorbeeld met een mantra). Om diezelfde reden zal zelfs een *jivanmukta* nog steeds blij zijn met bepaalde geschenken, omdat hij er in het verleden ook plezier aan beleefde. Een *jivanmukta* wijst niets af maar voegt evenmin iets toe, tenzij een situatie handelend optreden vereist als taak of functie. Alles wordt nu nog uitsluitend gedaan omdat de situatie een bepaalde handeling vereist, niet vanuit enige persoonlijke ambitie. Voor de *jivanmukta* is alles hetzelfde, omdat er slechts het ene Zelf is. Die Zelfheid is de basis en de bron van de gelijkmoedigheid waarmee alles wordt beschouwd en ondervonden. Inderdaad, deze mens weet zich gevestigd in *Brahman*.

De beschrijving van deze bevrijde ziel, *jivanmukta*, is tevens een beschrijving van het innerlijk evenwicht dat verwerkelijkt is. Als er geen evenwicht is, dan zijn er kennelijk nog persoonlijke motiverende krachten in het spel. Dan is die mens nog niet vrij, maar nog gebonden aan een persoonlijk ego, hoe gering ook. In evenwicht is het innerlijk in rust en standvastig gevestigd in zichzelf, in *Brahman*. Deze mens is opgegaan in *Brahman*. Het 'overwinnen van geboorte en dood' betekent tevens heer en meester zijn over de hele wereld van verschijnselen, dat wil zeggen de fysieke, zichtbare en meetbare wereld en tevens de subtiele wereld van de geest. We moeten bedenken dat de boodschap van Shrî Krishna wordt uitgesproken aan de vooravond

van een wereldoorlog waar juist de macht over de fysieke wereld de inzet is. Die macht wordt niet verkregen, althans zal geen enkel blijvend karakter hebben, als de geest niet geworteld is in gelijkmoedigheid. Een reden temeer voor Arjuna om wakker te worden en op te staan om de strijd aan te gaan.

20. Wie *Brahman* kent en wie zich in *Brahman* gevestigd weet, blijft innerlijk standvastig en zal niet verheugd zijn bij slagen en niet terneergeslagen bij falen omdat hij zich niet langer laat misleiden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Plezierige en onplezierige dingen geven de ondervinding van plezier en pijn aan diegenen die van mening zijn dat zij het lichaam zijn. Wie het echte Zelf aanschouwt, gaat voorbij aan de ondervinding van plezier en pijn omdat het Zelf er buiten staat. Die mens beseft terdege dat het Zelf vrij is van iedere misleiding. Die mens is gevestigd in Brahman en handelt niet langer, omdat hij iedere (persoonlijke) handeling en motivatie heeft opgegeven.*

De geest van een *jivanmukta*, een bevrijde ziel, blijft nog actief in de fysieke, zichtbare wereld, maar gaat er niet op in. Voor hem komen de dingen en gaan zij vanuit hun eigen motivatie. Zelf koestert hij geen voorkeur noch afkeer. Komen prettige en comfortabele dingen op hem (of haar) af dan aanvaardt hij dat in gelijkmoedigheid en in dank. Als onprettige dingen op hem afkomen aanvaardt hij ook dat in gelijkmoedigheid. Hij zal er geen traan om laten. Hij zal altijd in staat zijn om de verborgen boodschap van het onprettige te onderkennen. Dan zal hij die onprettige boodschap op een menselijke manier weten te transformeren naar de universele Wil van de Schepper zelf.

Het kennen van *Brahman* maakt van een mens een *Brahmavid*, een Kenner van *Brahman*. Men zegt dat deze kennis beschikbaar komt wanneer het innerlijk van de mens gevestigd is in *sattva*. Deze mens heeft dan de beheersing gekregen over *sattva* en is *sattvapatti* geworden. Dit is punt vijf op het Enneagram en de vierde stap op de Weg van Kennis, het domein van de *sāmkhya*⁶ filosofie. Deze mens kan inderdaad heel goed optellen en aftrekken en maakt geen fouten meer, want hij kent zichzelf. De tweede voorwaarde is echter die van verbondenheid met *Brahman*: gevestigd zijn in *Brahman*. Dit is een kwestie van je eigen wezen, van datgene wat je bent. Dit is de functie van *Yoga* zoals Shri Krishna dit woord gebruikt. Die innerlijke verbondenheid wordt vooral en bovenal verwezenlijkt door toewijding, door devotie. Alleen door toewijding kan de dienaar ooit hopen zelf Meester te worden.

⁶ Samkhya: 'rekenen' d.w.z. kunnen optellen en aftrekken

21. Wie niet meer uit is op uiterlijke contacten en hun gevolgen, wie in zichzelf zijn eigen vreugde heeft gevonden en wie zichzelf in *Brahman* gevestigd weet door *Yoga*, vindt eeuwige gelukzaligheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer het innerlijk van de mens (antahkarana) niet langer bezoedeld wordt door alles waar de zintuigen zich mee verbinden of door geluiden en andere zintuiglijke objecten die niet behoren tot de wereld van het Zelf, zal deze wijze mens de vreugde verwerklijken die in het Zelf aanwezig is. Zijn innerlijke blik weet zich door yoga in samādhi gevestigd. Hij is tot de diepe en standvastige contemplatie van Brahman gekomen. Dan bereikt deze wijze de onvergankelijke gelukzaligheid. Wie op zoek is naar de onbegrensde vreugde van zichzelf zal de zintuigen moeten terugtrekken uit de zucht naar tijdelijk plezier dat aan zintuiglijke objecten kleeft.*

Dit vers wordt in commentaren dikwijls misbruikt. Men wil er dan mee aantonen dat als je je maar isoleert van je omgeving en van de buitenwereld ‘eeuwige gelukzaligheid’ als manna uit de hemel zal dalen. Deze visie doet groot onrecht aan de boodschap van Shri Krishna en aan de betekenis van dit vers. Isolement is, hoe dan ook, een onzinnige en nutteloze bezigheid die niets oplost. Integendeel, isolement zal meestal de misleiding die er aan ten grondslag ligt voeden en versterken. Zo raakt men van kwaad tot erger en aan lager wal.

Waar het om gaat is om door *karma yoga*, het Pad van Handeling tot een innerlijke zuiverheid te komen. De geest wordt er helder door en de intelligentie wordt wakker en scherp. Vervolgens zal door *yoga*, dat wil zeggen innerlijke verbondenheid, een relatie zijn ontstaan met het wezenlijke in jezelf, namelijk met je eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Die verbinding opent de deuren naar echt geluk en echte vreugde die inderdaad losstaan van de omstandigheden. Ongeacht de omstandigheden waarin men zich bevindt, er zal altijd een innerlijke vreugde aanwezig zijn. Die vreugde is een blijmoedigheid die steeds een glimlach en een mildheid op je gezicht weet te toveren. Die glimlach is als een bij die rondzwermt in de lotusruimte van je hart. Daar gaat het om. Dit heeft niets te maken met de pretenties van een pilaarheilige die zo nodig de hemel wenst te bestormen. De combinatie van innerlijke zuivering en van innerlijke verbondenheid scherpt de intelligentie. Zij maakt de ‘zoeker’ zo wakker dat hij inderdaad naar zichzelf gaat kijken en zowel de lichtkant als de duistere kant beschouwt. Zo verwerft hij, stap voor stap, zelfkennis. Die zelfkennis stelt hem in staat zijn begrip en inzicht verder te ontwikkelen en dan groeit die mens in wijsheid.

Een vereiste bij dit proces van menselijke ontwikkeling is dat deze zoeker niet voor de verleiding van arrogantie, trots en pretenties valt. Hij begeeft zich nu immers stap voor stap van duisternis naar licht. Nu wordt hij geleid door de zegen van de *guru*

en door God's genade. Die verleiding is heel groot want het proces van ontwikkeling is vergelijkbaar met een muis die een olifant wordt. Iedere muis die zo'n vergroting van statuur meemaakt zal de verleiding nauwelijks kunnen weerstaan om deze genadevolle ontwikkeling op te eisen. Dan zal hij zich erop beroemen dat het allemaal het gevolg is van zijn eigen inspanningen. Zodra dit opeisen wordt gekoesterd, houdt iedere verdere ontwikkeling op. Dan kan men slechts een schone schijn ophouden en doen alsof. Dit is heel verleidelijk en het gebeurt voortdurend. Het kan ook zijn dat we in onze eigen valkuil trappen. Dan kunnen we bijvoorbeeld denken dat we iemand anders moeten "helpen" in zijn onbegrip. Uit vermeende sympathie gaan we dan meejammeren en raken we van de regen in de drup. Dan doen we onszelf voor als minder/kleiner dan we zijn. Ook dat is het werk van ons ego: te menen een ánder voort te moeten helpen, terwijl dat het terrein van de ander is waarin een ander door ervaring, confrontatie enz. groeien kan. Daarom staan zo weinigen in de rij voor het loket 'Zelfrealisatie': je zult daadwerkelijk je ego en je eigen arrogantie moeten opgeven. Wellicht kan zich een situatie voordoen dat het is alsof je arrogant bent maar dat komt alleen omdat de mensen om je heen nog steeds denken dat je een muis bent terwijl je inmiddels bent uitgegroeid tot een olifantenjong. Dat is al een hele verandering en mensen voelen er weinig voor om te erkennen dat er mensen zijn die zo'n ontwikkeling kunnen meemaken. Zouden zij dat wel erkennen dan betekent dat dat zij zelf ook tot dat proces van transformatie zouden moeten overgaan. Die inspanning is echter te veel gevraagd. In spiritueel opzicht is de moderne mens super lui, super arrogant en super vervelend. Wij zijn te verknocht aan onze luxe en comfort en gaan ieder risico om die schijnluxe van klatergoud en dat schijncomfort van *dolce far niente* (zalig niets doen) kwijt te raken uit de weg.

Die verknochtheid is precies de betrokkenheid met zintuiglijk genot waartegen de Gîtā ons, vers na vers, waarschuwt. Die verknochtheid leidt onherroepelijk tot pijn en ellende want na zonneschijn komt regen. Geluk en plezier in deze wereld zijn eindig. Zodra het geluk ophoudt is er de pijn van het afscheid en de pijn van het verlangen om het weer mee te maken. Zo blijven we onszelf herhalen. Die herhaling van onze ondervindingen en ervaringen wordt de zee van *samsāra* genoemd, de vicieuze cirkelgang van geboorte en dood. Wat geboren wordt, sterft. Dit is de ijzeren wet van deze wereld. Alleen in de ultieme werkelijkheid van *Brahman* zijn er het eigen, wezenlijke, geluk en de ultieme vreugde te vinden die blijvend zijn en onbegrensd.

22. Plezier is een gevolg van uiterlijk contact en is werkelijk een bron van pijn. Alle vormen van plezier hebben een begin en een eind, O Zoon van Kuntî. Een wijs mens neemt er geen genoegen mee.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het genot en het plezier die voortkomen uit de interactie tussen zintuigen en hun objecten brengen uiteindelijk slechts pijn en ellende voort. Zulke ervaringen komen immers voort uit onwetendheid. Het staat vast dat al onze lichamelijke kwalen terug te voeren zijn op onze gehechtheid aan zintuiglijk genot en zintuiglijk plezier. Dit geldt niet alleen voor deze wereld (hier op aarde) maar eveneens voor de volgende wereld. Dit wordt aangegeven met het woord 'werkelijk'. Wanneer een zoeker inziet dat in deze wereld van geboorte en dood (samsâra) geen blijvende vreugde is te vinden, doet hij er goed aan zijn zintuigen terug te trekken uit de illusie van wat de zintuigen menen waar te nemen. Zintuiglijk genot geeft niet alleen rechtstreeks pijn maar is bovendien voorbijgaand, want het heeft een begin en dus ook een eind. Het contact van een zintuig met een object markeert het begin en wanneer het contact verbroken wordt, is dat het einde. Genot is er dus slechts in de periode tussen begin en einde in. Wie geleerd heeft zijn onderscheidingsvermogen te gebruiken en wie de ultieme Werkelijkheid beschouwt, zal geen plezier hebben aan zintuiglijk genot. Alleen domme, onwetende mensen genieten van zintuiglijk plezier en zij gedragen zich als dieren.*

We weten hoe Jezus voortdurend blinden deed zien en doven deed horen. Dit weer laten zien en weer laten horen is een beeldspraak om te vertellen dat Jezus leerde om de zintuigen op een juiste manier te gebruiken. Het is zinloos om mateloos genot en consumptivisme na te jagen. De blindheid krijgt een extra dimensie wanneer we bedenken hoe blind we zijn voor het feit dat echt genot en echte vreugde in deze wereld niet te vinden zijn. Er kleeft altijd wel een of ander gebrek aan. Als het in een uitzonderlijk geval niet zo lijkt te zijn, dan is het enige werkelijke gebrek het feit dat iedere vorm van genot in deze wereld tijdelijk is en voorbijgaand. Hoe graag zouden we niet willen dat hemels genot op aarde blijvend is? Die wens en dat innerlijk verlangen naar blijvend geluk is niets anders dan de herinnering aan *ânanda*. *Ânanda* is onbegrensde gelukzaligheid. De ervaring van en het oneindige verblijf in deze gelukzaligheid, *ânanda*, is ons geboorterecht.

23. Wie in deze wereld, voor hij het lichaam verlaat, in staat is de innerlijke onrust te beheersen die voortkomt uit hebzucht en boosheid, heeft zelfbeheersing en is gelukkig.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘In deze wereld’ betekent: in dit leven en “voor hij het lichaam verlaat” betekent: voor hij komt te overlijden. De reden hiervan is dat hiermee een beginpunt en een eindpunt is aangegeven en daarmee ook de omvang van het risico. Shri Krishna zegt dat het leven lang het gevaar op de loer ligt van de verleidelijkheid van wensen en verlangens en ook van boosheid. Dat risico is niet te vermijden, omdat de oorzaken die wensen en verlangens laten oprijzen of aanleiding geven tot boosheid en woede ontelbaar zijn. Een mens moet dus hiervoor beducht zijn tot aan zijn dood. Wensen en verlangens (kāma) komen voort uit de verleidelijkheid van iets dat wij aangenaam vinden. Zodra dat ‘iets’ binnen onze leefwereld aanwezig is of beschikbaar komt, lopen we het risico van verleid te worden. Eraan denken of je een vergelijkbare herinnering voor de geest halen is al voldoende om de verleiding te activeren. Boosheid is een reactie op de weerstand tegen iets wat we onplezierig of ‘niet-leuk’ vinden. We verzetten ons dan tegen iedere gebeurtenis die aanleiding tot pijn kan geven. Het je voor de geest halen van dit soort onplezierige gevoelens is ook al voldoende om de geest in onrust te brengen. Wanneer we wensen of verlangens koesteren kunnen we dat zelfs aan ons gezicht aflezen. Hetzelfde geldt wanneer we boos worden, want daar reageert het lichaam ook op. We kunnen stampen van woede, of gaan transpireren van angst, of op onze lippen of nagels gaan bijten, de ogen gaan vuur spuwen, enzovoort. Wie in staat is om dit soort opwellingen onder beheersing te brengen is werkelijk een yogi. Die mens vindt blijvend geluk, zelfs in dit leven op aarde. Welke mens bereikt Brahman? Hierover gaat het volgende vers:*

Shankara is heel expliciet in zijn commentaar. Hij houdt ons voor dat onze verslaving aan zintuiglijk genot en onze weerstand tegen alles wat dat genot in de weg staat ons in feite vasthouden in deze droomwereld van voorbijgaand genot dat altijd in pijn en ellende eindigt. Toch gaan we stug door en houden ons stekeblind voor de werkelijkheid en horensdoof voor de waarschuwend stem van ons geweten. We weten allemaal dat de enorme energieconsumptie van de moderne wereld tot pure rampspoed moet leiden maar we gaan stug door. De gevestigde belangen en de hebzucht blokkeren iedere mogelijke oplossing. ‘Kan het een onsje minder’ is niet aan de orde. De politicus die de tering naar de nering wil zetten heeft al spoedig de hele goegemeente tegen zich met stakingen en maatschappelijke onrust. We willen eenvoudig geen maat houden en gaan door met onze mateloze behoeftebevrediging. Zijn we dan verbaasd dat mensen uit de minder bedeelde delen van de wereld ten koste van alles naar onze ‘vleespotten’ willen komen om er ook een hap uit te nemen?

Het werkelijke risico waar Shri Krishna over spreekt is het risico dat het ego steeds weer de kop op steekt. Zolang we nog ‘zoekers’ zijn dragen we dat ego in meerdere

of mindere mate bij ons. Naarmate we verder komen op de weg zal het ego minder dominant worden, maar tegelijkertijd ook steeds subtieler en daarmee gewiekster. Shrî Krishna zegt dat wie de verleiding van ‘plezierig’ en ‘leuk’ kan weerstaan en boosheid en weerstand te boven kan komen, gelukkig is. Het is duidelijk dat het geluk waar Shrî Krishna over spreekt niet het tijdelijke en voorbijgaande geluk is van genotzucht. Het gaat om die zweem van innerlijk geluk en blijdschap die je terugvindt in de mysterieuze glimlach van de Mona Lisa. Een blik, die voortkomt uit dat diepe geluk, brengt zegeningen en voorspoed. Die blik komt immers voort uit onze innerlijke verbondenheid met ons Zelf, met *Brahman*. Die blik is de herinnering aan *Brahman*. Er is geen grotere zegen denkbaar dan Dat.

24. Wie innerlijk gelukkig is en vrede gevonden heeft en daardoor innerlijk straalt, realiseert *Brahman* en vindt Zijn eeuwige verblijfplaats.

Shankara zegt in zijn commentaar: *de zoeker die dit innerlijk geluk en deze vrede vindt en als gevolg daarvan gaat stralen vindt moksha, bevrijding, zelfs in dit lichaam.*

Shankara maakt duidelijk dat een zelfgerealiseerde, een *jivanmukta*, zich kenmerkt door dit innerlijk geluk en deze innerlijke vrede. Hij heeft een glans en gloed om zich heen die een uiting is van het innerlijke licht van bewustzijn. Dat licht straalt ongehinderd vanuit het Absolute door het lichaam heen naar buiten.

Hier is de bekroning van dit hoofdstuk of boek dat over 'loslaten' gaat. Inmiddels is duidelijk dat dit 'loslaten' vooral gericht is op het doorknippen van onze banden met dit nogal bedenkelijke ego van ons. Het ego doolt als een spookgestalte door ons innerlijk heen. Het ego heeft geen werkelijkheidswaarde. Het is als gebakken lucht: vol pretenties en vol arrogantie, maar zonder inhoud. De hele menselijke uitdaging is om hiervan los te komen. Alle grote tradities houden ons dit voor en deze boodschap wordt van generatie op generatie doorgegeven. Het is verbijsterend hoe hardleers de mens is om zó dom, blind en doof te willen blijven tegen beter weten in. Is het een wonder dat wij zo onze eigen ellende en misère op onze rug laden? Wat wel verwonderlijk is, is dat als we de kans krijgen ons te ontdoen van die last, we boos worden en hard weglopen. Is dit niet het drama van Jezus Christus en van Socrates?

Dit vers toont weer een opvolging in stappen naar *moksha*. Naarmate de innerlijke discipline of zelfbeheersing in *Yoga* toeneemt zal het innerlijk geluk ook toenemen. Dit is het eerste stadium: de zoeker wordt innerlijk gelukkig. Hij (of zij) wordt blijmoedig en zachtmoedig. Door die blijmoedigheid wordt deze zoeker een stuk evenwichtiger. De vergevensgezindheid groeit en ook de compassie, het medeleven en de barmhartigheid. *Zalig de zachtmoedigen want zij zullen het aardrijk beërven (Mt 5,5).* Het *beërven van het aardrijk* is een zelfde uitspraak als in vers 19 van dit Hoofdstuk: *reeds op aarde heeft hij geboorte en dood overwonnen met een geest die vast geworteld is in gelijkmoedigheid.* Deze toename van innerlijk geluk omvat de eerste drie stappen op de Weg van Kennis (*Sâmkhya*). De volgende stap is die van innerlijke vrede. Die innerlijke vrede is niets anders dan een innerlijke rust die voortkomt uit innerlijk evenwicht. Dat innerlijk evenwicht is het gevolg van de steeds grotere en dominantere aanwezigheid van datgene wat de mens wezenlijk is: *sat-cit-ânanda* (bewustzijn, intelligentie en geluk). De innerlijke straling neemt evenredig toe en deze mens wordt letterlijk een kind van het licht en 'erfgenaam'. Deze stap omvat de volgende drie stappen op de weg van Kennis, terwijl de laatste stap de bevrijding zelf inhoudt: *moksha* of *turiya*: de verwerkelijking van het Zelf, waar *Âtman Brahman* is.

Zolang deze *jivanmukta* onder de mensen is, zal hij (of zij) blijven functioneren. Hij zal datgene doen wat iedere situatie aangeeft als relevant en aan de orde. Geest, intellect, zintuigen en het lichaam blijven functioneren en er is zelfs zoiets als een ego maar dat is puur voor de vorm. Het ego als zodanig heeft geen enkele zelfstandige zeggensmacht meer, maar is puur de spreekbuis voor het universele. Het ego dat er voor de vorm is, is het levende bewijs dat *Ātman* en *Brahman* in feite identiek zijn. De *jivanmukta* zelf blijft echter geheel en al geworteld in zijn eigen wezen dat *sat-cit-ânanda* is. Er is geen onzuiverheid meer, geen innerlijke vervuiling. Deze mens is werkelijk vrij.

25. De Zieners die zich van alle kwaad ontdaan hebben, die de knoop van twijfel hebben doorkliefd, die zichzelf weten te beheersen en die zich verheugen in het welzijn van alles en iedereen, die bereiken die Eeuwige Woonplaats (*Brahmanirvâna*).

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zieners (Rishis) zijn diegenen die over de juiste kennis beschikken en die niet langer betrokken zijn bij wat dan ook.*

De ‘zoeker’ wordt nu *rishi* genoemd. Dit is nogal ongebruikelijk en bijzonder en het betekent bovendien dat wij ons idee over een *rishi* zullen moeten bijstellen. Gewoonlijk worden de ‘Zieners’ vereenzelvigd met de zeven grote Zieners die over de hele scheppingscyclus waken. Ook kunnen zij duiden op de asceten die zich als heremieten hebben teruggetrokken en een leven leiden in contemplatie, reflectie, meditatie en gebed. Nu wordt een ziener gelijkgesteld aan een *jivanmukta*, een bevrijde ziel. En zo moet het ook zijn, want wat anders ziet een ‘Ziener’ dan God? Wat anders heeft een *jivanmukta* verwerkelijkt en gevonden dan *Brahman* of het Absolute?

Wanneer de mens het geluk heeft om door te dringen in de diepte van zijn eigen wezen, zoals bij diepe meditatie, treedt hij de wereld binnen van zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Die wereld is de wereld van *sat-cit-ânanda*. Er is niets anders dan gelukzaligheid gebed in stralend bewustzijn en in de scherpte van een wakkere en intelligente geest. Die wereld is een wereld van eenheid. Verscheidenheid wordt gezien als een vorm die het Ene, dat onuitsprekelijk is en vormloos, toch in vorm tracht te vangen. De futiliteit van deze eindeloze inspanning doet deze mens glimlachen, gevestigd als hij is in zijn eigen gelukzaligheid.

Deze ‘Ziener’ heeft alles gezien wat de wereld en de schepping te bieden hebben. Hij doorziet alles en daardoor is zijn hart gevuld met compassie en medeleven voor de lijdende mensheid die in haar blindheid en doofheid té geblokkeerd is om de thuisreis ook daadwerkelijk te aanvaarden. Hij zal alles doen om de pijn te verlichten en de ellende te verzachten. Wie ook maar bij hem komt vindt een barmhartig en gul hart, zonder enige terughoudendheid. Deze ‘Ziener’ hoeft je geen knollen voor citroenen te verkopen. Hij doorziet alles en kent geen enkele twijfel meer. Zo is deze ‘Ziener’, deze *jivanmukta* een levend baken die ons de weg terug wijst. Inderdaad: *de stem des roependen in de woestijn: bereidt de weg des Heeren, maakt Zijn paden recht!* (Mt 3,3, Jes 40,3)

Voor deze ‘Ziener’ bestaan ‘anderen’ niet meer. Zij zijn een uiting, een vorm, van het Ene Zelf, van *Brahman*. Dat inzicht vervult zijn hart met een en al liefde en zo heeft hij het welzijn voor alles en iedereen altijd voor ogen. Hij is het levende bewijs van het feit dat uiteindelijk kennis liefde is. Hij toont zijn goddelijkheid aan anderen

door wat hij doet. Anderen zullen wellicht zijn voorbeeld volgen en zo beginnen ook zij aan de thuisreis. Het impliceert dat zij zichzelf eerst innerlijk zullen gaan schoonwassen en gaan leren hoe zij hun zinnen kunnen beteugelen en zichzelf onder discipline kunnen stellen. Zijn deur staat open voor iedereen, maar hij zal niemand naar binnen halen, tenzij het nadrukkelijk en in alle oprechtheid wordt gevraagd. Shrî Krishna ging ook niet naar Duryodhana om hem de boodschap van de Gîtâ uit de doeken te doen. Dat deed hij wel bij Arjuna, omdat Arjuna er zo nadrukkelijk om vroeg.

26. *Brahmanirvāna* is binnen het bereik van diegenen op wie begeerte en woede geen vat meer hebben. Zij beheersen zich in lichaam en geest en kennen zichzelf.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Diegenen, die hebben afgezien van het ondernemen van welke actie of handeling dan ook, worden bevrijd, hetzij tijdens dit leven hier op aarde of in het hiernamaals. In dit Hoofdstuk heeft Shrī Krishna duidelijk verklaard dat wie uitsluitend handelingen verricht die geworteld zijn in juiste kennis, bevrijding zal verwerven. Shrī Krishna zal steeds opnieuw herhalen dat zolang Karma Yoga in volle overgave aan de Heer wordt beoefend en aan Hem wordt opgedragen deze stap voor stap tot moksha of bevrijding zal leiden. Allereerst is er het stadium van innerlijke zuivering. Ten tweede is er het stadium van het verwerven van (zelf)kennis. Ten derde is er het opgeven van alle handelingen en tenslotte is er de bevrijding zelf, moksha. In de laatste verzen van dit hoofdstuk snijdt Shrī Krishna een nieuw aspect aan. Het houdt verband met de wijze waarop men tot (zelf)kennis kan komen. Dit aspect wordt dhyāna yoga genoemd of meditatie.*

Vers 24 belooft bevrijding door middel van *yoga*, vers 25 benadrukt de kennis van de ‘Zieners’ (*sāmkhya*) en vers 26 benadrukt de onthechting. Deze volgorde weerspiegelt tevens de thema’s van Hoofdstuk 3, Hoofdstuk 4 en van Hoofdstuk 5. Dit vers geeft nogmaals een beschrijving van de *jivanmukta*. Hij is beheerst omdat hij zelfkennis verworven heeft. Genotzucht en boosheid (*kāma* en *krodha*) hebben geen vat meer op hem, terwijl de zelfkennis de onthechting geeft waardoor hij zichzelf in allen weerspiegeld ziet en allen weerspiegeld in zichzelf. Hij is voortdurend geworteld in *Brahman* wat de tekst betitelt als *Brahmanirvāna*.

Shrī Krishna houdt Arjuna voor dat hij niet hoeft te sterven en het lichaam dient te verlaten om bevrijd te worden. Wie zelfbeheersing verwerft, door *Karma Yoga* en wie zichzelf leert kennen door *sāmkhya*, bereikt bevrijding. Door devotie en toewijding leidt *sāmkhya* vanzelf tot actie en handeling. *Karma yoga* voert door devotie tot *samkhya*. Men kan ook zeggen dat zowel *karma yoga* als *sāmkhya* tot bevrijding leiden. De sleutel is devotie, dat wil zeggen: liefde en toewijding.

27. Die wijze weet zich af te sluiten voor uiterlijke contacten, hij houdt zijn innerlijke blik gericht tussen de wenkbrauwen, zijn inademing en uitademing gaan gelijkmatig door de neusgaten.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Geluid en andere zintuiglijke waarnemingen komen de geest binnen door middel van de respectievelijke zintuigen. Als men er niet aan denkt blijven zij echter buiten en komen niet binnen. Een wijs mens (muni) is diegene die zich heeft gewijd aan deze innerlijke contemplatie (mananam). Hij ziet af van het ondernemen van welke persoonlijke handeling dan ook. Hij gaat zitten in de houding zoals gezegd en hij beseft dat hij alle inspanning doet om uiteindelijk tot moksha, bevrijding, te komen.*

Nu komt in de volgende drie verzen het aspect van meditatie naar voren. In het volgende boek zal Shrī Krishna er uitgebreid op ingaan, maar in deze drie verzen wordt de essentie van zijn boodschap al weergegeven. De eerste stap is dat de aandacht zich naar binnen richt en dat de buitenwereld even wordt gelaten voor wat die is. De buitenwereld is op dat moment niet langer relevant. De poorten gaan dicht en de zintuigen komen tijdelijk op non-actief te staan. Ook het denken en voelen richt zich naar binnen en ook hier is de buitenwereld even afgesloten, het is tijdelijk een 'no-go area'. De tweede stap is dat de aandacht nu van binnenuit naar buiten wordt gericht tussen de wenkbrauwen door terwijl de ogen gesloten blijven. Er is geen fixatie maar slechts sprake van een richting kiezen. Die richting gaat tussen de wenkbrauwen door het bewustzijn in. In feite is dit een zeer ontspannen toestand voor de oogspieren en voor alle gezichtspieren terwijl het een effectieve bescherming geeft tegen impulsen van buitenaf die toch naar binnen zouden kunnen komen. Tenslotte is er de ademhaling die steeds gelijkmatiger wordt. Eerst worden inademing en uitademing gelijkwaardig en ook evenwichtig. Langzamerhand kan het verschil tussen inademen en uitademen wegvallen om in een staat van suspensie te komen.

28. Hij beheerst de zintuigen, de denkende geest en het intellect en zijn hoogste doel is bevrijding. Hij is vrij van begeerte, vrij van angst, vrij van woede. Die wijze mens is voor altijd vrij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer deze wijze mens deze innerlijke en uiterlijke discipline volhoudt en aan al het andere voorbijgaat, zal hij ongetwijfeld bevrijd worden. Dit is alles wat hem te doen staat. Waarop moet hij zijn geest in dat geval gericht houden, nadat hij zijn innerlijk evenwicht heeft gevonden? Dit wordt aangegeven in het volgende vers:*

Deze mens kent de juiste lichamelijke houdingen (*āsana's*). Vervolgens sluit hij zich van de buitenwereld af waardoor hij de gelegenheid schept de aandacht naar binnen te richten. Dan richt hij de aandacht van binnenuit tussen de wenkbrauwen door 'naar buiten' met de ogen dicht. Zo bereikt hij een innerlijke staat van stilte en evenwicht. De ademhaling komt geheel tot rust en wordt gelijkmatig. Tenslotte komt hij in een staat terecht die aan 'suspensie' doet denken. Deze mens heeft, heel praktisch, een vorm van zelfbeheersing gevonden die hem – al is het maar tijdelijk – naar de diepere lagen van zijn eigen wezen voert. Die ondervinding is natuurlijk van eminent belang, want op deze wijze worden inzicht en begrip aanzienlijk versterkt terwijl ook de (zelf)kennis aanzienlijk toeneemt. Door de beoefening van meditatie kan deze zoeker uit eigen ervaring – en dus met gezag – spreken over innerlijke stilte, over vrede en over evenwichtigheid. Begrippen als zachtmoedigheid, barmhartigheid, geduld en onthechting krijgen een bijzondere betekenis omdat wie mediteert er dagelijks mee te maken krijgt door er te verblijven. Zo groeit deze ziel enorm. Dit proces van ontwikkeling zal doorgaan zolang de arrogantie en trots, die deze bijzondere eigenschappen (*siddhi's*) zouden kunnen opeisen als een bijzondere en vooral persoonlijke verdienste, buiten de deur kunnen worden gehouden. Want wanneer dat wel gebeurt, sluit de poort naar het onbegrensde, naar *Brahmanirvāna*, zich onverbidlijk en onherroepelijk. Zij zullen alleen weer opengaan wanneer deze mens het hoofd weer leert te buigen en erkent dat alles van God gegeven is.

29. Hij kent Mij als degene die de offers van ascese met blijdschap ontvangt. Hij kent Mij als Heer en Meester van de hele schepping, als Vriend van alle schepselen. In die wetenschap stijgt hij op tot eeuwige vrede.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik ben Nârâyana. Heer en Meester van alle offers van ascese. Ik ben er de uitvoerder van en ook de ontvanger. Ik ben de Vriend van alles en allen. Ik ben de Weldoener voor iedereen. Ik verwacht geen enkele tegenprestatie. Ik ben aanwezig in ieders hart en deel de vruchten uit van alle handelingen die gedaan worden. Bovendien ben ik getuige van al wat wordt gekend. Wie Mij kent, bereikt vrede waarin samsâra tot rust komt.*

Dit vers geeft de bekroning van al het loslaten waar dit Boek over gaat. De uiteindelijke vrucht ervan is dat het persoonlijke en onpersoonlijke nu ineen vloeien en in elkaar opgaan. De erfgenaam is nu Meester geworden. Hij is nu zelf Heer en Meester geworden van de hele schepping. Hij is nu zelf Vriend geworden van alle schepselen. Hij heeft nu zelf de ultieme vrede in zichzelf gevonden en verwerkelijkt. Hij is zelf het onontkoombare bewijs geworden van vrede in de praktijk. Hij is zelf de verpersoonlijking van vrede geworden in dit leven. Alles wat hij doet, gebeurt vanuit die innerlijke Vrede. Dit is bovendien het ultieme voorbeeld van Shrî Krishna zelf. Hij liet overigens niet na om met regelmatige tussenpozen de nodige *rakshasas* of demonen (vrouwen en mannen) eigenhandig te doden. Toch bleef hij gevestigd in zijn eigen vrede. We hebben nog veel te leren over deze paradox!

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 6

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ Hoofdstuk 6

De discipline van zelfbeheersing en meditatie

dhyâna yoga

De Padma Purâna zegt:

De stad Pratishtâna ligt aan de Godâvarî rivier en is gewijd aan de goddelijke luister in de vorm van Pippalesha⁷. De koning van de streek, Jânashruthi genaamd, was een grote ijveraar van Pippalesha. Hij was doordrongen van de goddelijke alomtegenwoordigheid en daarom zag hij zijn onderdanen als zijn eigen kinderen. Hij was een goede en minzame vorst die punctueel voldeed aan alle religieuze en ceremoniële verplichtingen. Ook was hij heel vrijgevig tegenover de minder bedeeden en de zwakkeren in de samenleving. Zijn deugdzaamheid was voorbeeldig zodat zijn goede naam zich wijd en zijd verspreidde. Het land was welvarend en er heerste vrede en harmonie. Er braken geen epidemieën uit, noch was er tweedracht, er werd niet gemoord, niemand had honger en kindersterfte was er niet.

De goden waren blij met de koning en besloten hem van dienst te zijn. Zij namen de vorm aan van een vlucht zwanen en een vlucht ganzen en bereikten al spoedig het paleis van de koning. De ganzen vlogen langzamer dan de zwanen en vroegen de zwanen om iets langzamer te gaan, zodat ze tegelijk bij het paleis zouden aankomen en waarschuwden hen dat de streek verderop gevaarlijk en moeilijk toegankelijk was. De ganzen hadden de koning, die in de paleistuin aan het wandelen was, al ontdekt. Door zijn uitnemende levenswijze en grote vroomheid ging van de koning een stralende schittering uit. De zwanen vlogen echter door en merkten op dat niemand de gouden gloed van de brahmaan Raikva kon evenaren, dus waarom zouden ze voor deze koning langzamer gaan om hem samen te begroeten? Zij strooiden bloemen en kleine kiezelsteentjes naar de koning die zich verbaasd afvroeg wat dit schouwspel te betekenen had. Al spoedig begreep hij dat de boodschap over de luister van Raikva ging. Hij riep zijn wagenmenner bij zich en gaf hem opdracht deze Raikva te vinden en hem naar het paleis te brengen.

De wagenmenner vertrok onmiddellijk. Hij reisde door vele landen zoals Dvâravatî, Gauda, Avanti, Mahârâshtra, Magadha, Mâlva, Ashvamedha, Vishnugaya, Kolhâpura, Vittalapura, Shrîshaila, Mathurâ, Govardhana, Kâlindî, Kurukshetra en nog veel meer. Overal zocht hij naar Raikva zonder hem te vinden. Hij nam een bad in heel veel rivieren en overall richtte hij zijn gebeden tot de beschermgod van de

⁷ Pippala: een heilige vijgeboom, een banyan boom

plek waar hij zich bevond. Dan vroeg hij steevast om informatie over deze Raikva. Niemand kon hem helpen totdat hij in Kashmirkwam. Kashmir was een welvarend land met veel geleerden en wijzen. Op een keer was de koning van Kashmir uit jagen gegaan en tijdens de jachtpartij ontdekte hij een Svayambhu Shivalingam. Hij was heel dankbaar voor dit teken van voorspoed en liet een prachtige tempel bouwen rondom deze Shivalinga. De godheid was helemaal bedekt met kostbare edelstenen, parels en diamanten en stond daarom bekend als Mânikyeshvara.

Naast de tempel zag de wagenmenner een oude man tegen een afgedankte kar aanleunen. Hij was er slecht aan toe, want overal had hij wonden en zweren. Maar zijn gezicht straalde met een goddelijke glans. Aangetrokken door zijn goddelijke uitstraling begroette de wagenmenner de oude man met veel respect en vroeg hem of hij hem van dienst kon zijn en of hij wellicht in zijn noden kon voorzien. Langzamerhand begreep hij dat hij eindelijk deze Raikva had gevonden die hij moest zoeken. Raikva zei dat hij geen enkele materiële behoefte had, maar dat hij vooral iemand zocht die hem kon begrijpen en die bereid was hem bij te staan. Daarop keerde de wagenmenner terug naar huis en rapporteerde de zaak aan de koning. De koning was heel blij met het rapport en besloot om onmiddellijk naar Kashmir te vertrekken. Hij nam een hele bagagetrein mee inclusief koeien, paarden, goud, zilver, juwelen en kostbare zijde. Dat alles bood hij Raikva aan, maar de brahmaan weigerde op vriendelijke doch besliste wijze de gaven te aanvaarden. Hij zei: 'Ik wens geen rijkdom, u hebt me verkeerd begrepen'. De koning vreesde dat de brahmaan hem misschien wel zou vervloeken en hij boog diep voor Raikva en vroeg om vergeving voor zoveel onbegrip. Toen vroeg hij heel bedeesd naar de oorzaak van de goddelijke glans die vanuit Raikva naar buiten straalde.

Raikva zei: "O Koning, die glans is het gevolg van het dagelijks reciteren van het zesde hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ". Daarop vroeg de koning om ook het zesde hoofdstuk te mogen leren om het dagelijks te reciteren. Zo bereikte hij tenslotte de bevrijding uit de cirkelgang van geboorte en dood. Raikva bleef wonen bij de tempel van Mânikyeshvara en ging door met zijn dagelijkse recitatie. De goden keerden weer terug naar huis, nadat zij nogmaals de vorm van zwanen en ganzen hadden aangenomen en waren tevreden met de goede afloop.

De Heer is de verpersoonlijking van goedheid en vriendelijkheid. Hij leidt de zoekers op het pad van wijsheid. Jânashruti was van zichzelf al een goede koning, maar werd een nog beter mens door de woorden van de zwanen. De zwanen deden hun zuiver witte kleur alle eer aan door van de koning een beter mens te maken.

Inleiding

Het commentaar van Shankara op het eerste vers is in feite een inleiding tot het hele hoofdstuk 6 dat als ondertitel heeft: *over meditatie en zelfbeheersing*. De 'zelfbeheersing' duidt op de uitdaging om het hele leven als een taak of functie te beschouwen. Zo bezien is de mens *altijd* in functie zoals de *kshatriya* (krijgsman) dat ook is. Wie in functie is, mag zich niet laten leiden door persoonlijke motieven. Die regel is welbekend.

Wie handelt om ten koste van alles een bepaald resultaat te bereiken, verbindt zijn ziel en zaligheid aan die handeling. Zo is deze mens gebonden aan de resultaten die worden beoogd. Geheel verschillend is de vrije mens waarover in dit vers gesproken wordt. Deze mens verbindt zijn ziel en zaligheid niet aan de uitkomst van zijn handelingen. Zo behoudt deze mens zijn vrijheid, maar hij aarzelt niet om tot actie over te gaan wanneer dat nodig is. Hij zal zich tevens bekommeren om de vuuroffers en alles wat daarmee verband houdt, omdat hij dat als een heilige plicht beschouwt. De heilige plicht houdt in dat hij deze ceremonies uitvoert als een plicht en niet om er een bepaald resultaat mee te bereiken. In deze houding ligt het grote onderscheid en verschil tussen een handeling in gebondenheid (*kamya-karma*) en een handeling als plicht (*nitya karma*). De handeling als plicht staat op een hoger niveau dan de handeling die uit ambities of wensen voortkomt (*kamya-karma*). Om dit verschil te benadrukken vergelijkt de Heer deze *grihasta* met een *sannyâsin* en met een *yogi* en plaatst hij deze *grihasta* op gelijkwaardig niveau. Deze mens heeft immers alle kwaliteiten van onthechting en ongebondenheid (*sannyâsa*) en bovendien van innerlijk evenwicht en standvastigheid (*yoga*).

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 6

Zelfbeheersing en meditatie

dhyâna yoga

De gezegende Heer sprak:

1. Wie zijn taak als taak vervult en niet om het resultaat ervan, is onbaatzuchtig en weet wat eenheid is. Die mens is zowel een *sannyâsin* als een *yogi*; niet degene die voor de vorm dingen opgeeft en zijn echte taak ontloopt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Dit zesde hoofdstuk is een nadere uitwerking van de drie laatste verzen van het vorige hoofdstuk die over meditatie gaan als de beste manier om tot ware (zelf)kennis te komen. Een grihasta ('gezinshoofd') heeft als opdracht om een actief leven te leiden en handelend op te treden, totdat hij de essentie van meditatie heeft doorgrond....*

Voor een grihasta die naar wijsheid verlangt en die naar yoga (innerlijke verbondenheid) streeft, wordt handeling een middel om tot dhyānāyoga te komen: meditatie. Die handeling wordt dan een uiting van plichtsbetrachting. De mens vervult zijn functie als mens en is niet langer een functie van zijn persoonlijke eigenwijsheid. Zijn geest wordt helder en hij wordt innerlijk schoon. Daarom wordt deze mens als het ware vergeleken met een sannyâsin of een yogi. De vergelijking wordt gebruikt als lofprijzing en niet om een grihasta als sannyâsin of yogi te betitelen.

Het commentaar van Shankara is duidelijk genoeg en geeft aan dat het voor de gewone mens met een gezin óók mogelijk is zich als een *sannyâsin* of een *yogi* te gedragen. De vertaling van de laatste zin van het vers luidt: *niet degene die voor de vorm dingen opgeeft en zijn echte taak ontloopt*. Deze vertaling gaat in op de spirituele betekenis van dit deel van dit vers. De letterlijke vertaling luidt: *niet degene die niet langer vuur aanraakt en geen enkele actie onderneemt*. Het geen vuur aanraken en geen enkele actie ondernemen vormen de uiterlijke kenmerken van *sannyas*. Wanneer het daarbij blijft worden de uiterlijke kenmerken de uiteindelijke vorm van *sannyas*. Dan is de innerlijke houding, die zou kunnen leiden tot het niet langer aanraken van vuur, verdwenen. Wie zó *sannyas* 'bedrijft' is geen echte *sannyâsin* en ook geen *yogi* maar slechts een hol vat. De echte *grihasta* beperkt zich tot een innerlijke houding van onthechting, van ongebondenheid en van plichtsbetrachting. Wie deze kwaliteiten in zijn leven verwerkelijkt, vertoont een grote overeenkomst met het ideaal van de echte *sannyâsin*. Die mens wordt een *yogi* en wordt daarom geprezen door Shri Krishna. Wie een innerlijke houding van

edelmoedigheid aanneemt, hoeft nog geen edelman te zijn in *formele* zin maar inhoudelijk is die mens dat wel: hij heeft een edele inborst en dat telt veel zwaarder dan welk uiterlijk kenteken dan ook. Het ‘niet aanraken van vuur’ heeft nog een tweede, symbolische, betekenis. Wensen en verlangens worden dikwijls als verterend vuur beschouwd. De *sannyâsin* heeft alle wensen en verlangens opgegeven en hecht niet aan welk resultaat dan ook. Hij heeft het vuur van brandende verlangens gedooft en is geheel tevreden met de innerlijke rust die hij gevonden heeft.

Volgens de vedische traditie zijn er vier belangrijke levensfasen te onderscheiden. Na de vroege jeugd ging een jongen in de leer bij een volwassene. Dit kon reeds gebeuren vanaf het achtste levensjaar. De jonge man moest alles leren en was *brahmacari*: een celibataire student. Als zijn opleiding voltooid was, kon hij een gezin stichten als *grihasta* en zijn gezin met zijn arbeid onderhouden. Onderdeel van het leven als een getrouwd man, *grihasta*, was het onderhouden van het dagelijkse vuur, zoals wij nog zeggen *huis en haard*. De focus (brandpunt) van het huis en het gezin is het heilige offervuur dat altijd brandend werd gehouden. Dit was overigens de taak van de vrouw des huizes. Als tenslotte iedereen verzorgd achterbleef kon de man *sannyâsin* worden, maar alleen als hij daarvoor voldoende kennis en wijsheid had verworven. Hij moest tenminste een *muni* zijn. *Muni* wordt dikwijls vertaald met ‘heilige’ maar in werkelijkheid is het iemand die zich van binnenuit laat leiden. Hij kan de zelfbeheersing opbrengen om zich niet langer door externe (zintuiglijke) prikkels te laten verleiden. Een *muni* is degene die besloten heeft de thuisreis te aanvaarden en die er enthousiast voor is en welgemoed. Als hij dat innerlijke vertrouwen en dat enthousiasme in zichzelf gevonden heeft en alle gezinsleden blijven verzorgd achter, kan hij de volgende stap nemen. Dan kan hij in formele zin *sannyâsin* worden. Als teken van zijn nieuwe staat laat hij dan alles achter, hult zich in oker-bruin en onderhoudt niet langer het offervuur. Voor de *sannyâsin* geldt slechts één verlangen: *moksha* of bevrijding. Het is duidelijk dat ook ten tijde van Shrî Krishna de nodige wolven in schaapskleren rondliepen. Deze “wolven” bezoedelen de goede naam van de echte *sannyâsin*. Zij wekken bij onwetenden de ergernis op van uiterlijk vertoon. Wie echt weet, ziet het verschil tussen diegene die slechts een hol vat is of het kleed van een innerlijk zuiver verlangen draagt.

2. O Zoon van Pându, wat mensen onbaatzuchtigheid en afstand doen noemen, is in feite de yoga van eenheid. Alleen wie afstand doet van alle wensen en bedoelingen kan werkelijk een yogi worden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *We moeten begrijpen dat wanneer actie wordt ondernomen vanuit een houding van innerlijke verbondenheid (yoga) dit niet anders is dan sannyâsa. Dit wordt ons gezegd zowel door de shruti als de smriti (de geschriften). Ware onthechting en werkelijk afstanddoen kenmerken zich niet door actieloosheid. Wel door het ondernemen van actie uit plichtsbetrachting, ongeacht of de handeling tot succes zal leiden of juist niet.....*

Shrî Krishna zegt elders: niemand kan een yogi worden genoemd als hij niet eerst iedere vorm van resultaatgericht handelen heeft opgegeven. Een yogi kenmerkt zich door innerlijk evenwicht en standvastigheid. Het resultaatgericht handelen veroorzaakt echter een innerlijke onevenwichtigheid. Dat gebrek aan innerlijk evenwicht blokkeert de mogelijkheid om tot rust te komen....

Wie op deze onthechte en ongebonden wijze tot handelen overgaat (als vorm van plichtsbetrachting) is rijp om tot dhyâna yoga te komen (meditatie). Dit komt in het volgende vers tot uiting.

Dit hoofdstuk heeft als titel *âtmasamyama-yoga* en bovendien *dhyâna yoga*: zelfbeheersing en meditatie. De zelfbeheersing heeft alles te maken met integriteit. Zelfbeheersing is het vermogen om je niet te laten verlokken of verleiden tot het 'doen van dingen die je beter kunt laten'. Wie dat wel doet, verliest zijn innerlijke rust en raakt misleid. Dan wordt onwetendheid langzamerhand dominant en krijgen alle vormen van zelfzucht ruim baan. In hoofdstuk 2 kwam de goddelijkheid en onsterfelijkheid van de menselijke ziel aan de orde. In hoofdstuk 3 het verrichten van handelingen als vorm van overgave en plichtsbetrachting. Hoofdstuk 4 behandelde Zelfkennis en hoofdstuk 5 ging over onthechting en afstand doen. Deze vier hoofdstukken vormen de basis voor menselijke ontwikkeling. Nu is de mens klaar om 'naar binnen te gaan' en de bruidskamer van zijn eigen innerlijk te betreden. Dit is meditatie door zelfbeheersing.

Het sleutelwoord in het tweede deel van dit vers is *samkalpa*. Dit woord wordt veelal vertaald als 'wens' of 'verlangen' maar doelt vooral op creatief vermogen en op de scheppende en motiverende kracht, op 'bedoeling' dus. Tegenwoordig zijn wij ervan overtuigd dat wij met alles wat wij 'doen' een bedoeling moeten hebben. In het strafrecht gaat het er ook vooral om dat we de bedoelingen of de motieven van de dader leren kennen. Het motief bepaalt in hoge mate de strafmaat. De *sannyâsin* heeft echter afstand gedaan van motieven en bedoelingen. Voor hem (of haar) geldt slechts de Wil van God of van de Godheid die door de mens éénwerkt.: *Uw Wil geschiede.*

3. Men zegt dat voor een zoeker, die naar de yoga van eenheid (Zelfrealisatie) streeft, de weg van handeling de juiste weg is. Voor wie tot die eenheid gekomen is, is innerlijke stilte het middel om daar te blijven.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Voor een zoeker (een muni) die niet langer hecht aan de vruchten van zijn handelingen en die naar innerlijke verbondenheid, yoga, verlangt omdat hij de standvastigheid van yoga nog niet heeft bereikt, is handeling als plichtsbetrachting de juiste weg. Als hij die standvastige, innerlijke, staat van yoga echter heeft bereikt, is onthouding van iedere activiteit de juiste weg (om tot moksha, bevrijding te komen). Hoe sterker het afzien van handelen wordt, hoe groter de vrijheid wordt. De zintuigen komen onder beheersing en de geest wordt sterker en standvastiger. Zo rijst deze zoeker (muni), langzamerhand op tot de staat van yogârûdha, dat wil zeggen hij is nu werkelijk innerlijk verbonden in yoga. Elders in het Mahâbhârata-epos (Shantiparva 175,38) wordt gezegd: “Voor een brahmaan is geen grotere rijkdom denkbaar dan zijn inzicht in de eenheid en gelijkheid van Brahman (het Absolute) in alle schepselen, zijn waarheidslievendheid, zijn standvastig karakter, zijn koersvastheid, zijn geweldloosheid, zijn directheid en zijn afstandelijkheid ten opzichte van welke actie dan ook”.*

Zoals reeds gezegd is de *muni* diegene die zich van binnenuit laat leiden. Een *muni* is in staat de verleidingen van (zintuiglijke) prikkels van buitenaf te weerstaan. Hij of zij is welgemoed aan de thuisreis begonnen. Dit is de eerste stap van het onder beheersing brengen van de geest. In het Enneagram is dit het derde stadium, dat van *tanumanasâ*. Shrî Krishna gebruikt in dit vers heel bewust dit woord *muni*. Hij wil zeggen dat in dit stadium handeling niet alleen een ‘must’ is voor de actieve mens maar ook voor de contemplatieve mens die innerlijke rust en standvastigheid (*yoga*) zoekt. In dit stadium is ‘navelstaren’ dus niet aan de orde! Deze mens is nog gebonden aan de onrust van een creatieve geest omdat hij nog allerlei wensen en bedoelingen (*samkalpa’s*) koestert. Onbaatzuchtige handeling in een houding van overgave en offervaardigheid is de beste manier om tot werkelijke innerlijke rust te komen. Onbaatzuchtigheid maakt dat we uitstijgen boven het motiverende geweld van allerlei bedoelingen. Shrî Krishna zegt in feite: word innerlijk rustig en stil door te handelen. Met andere woorden: onbaatzuchtig handelen in de vorm van het vervullen van je plicht of functie zuivert de geest en geeft innerlijke rust. Daarmee breng je plezier in de handeling om de handeling zelf. *Yoga*, innerlijke verbondenheid, is een staat van de geest waar wensen en bedoelingen geen rol meer spelen. Er is slechts de Ene wil van God of van Moeder.

Deze weg van handeling kent drie stappen. Allereerst is er de ‘juiste’ handeling van het doen wat voor je ligt. ‘Doen wat voor je ligt’, is niets anders dan je functie op een menselijke en professionele manier vervullen. Ieder mens heeft een functie. Het

wordt hoog tijd dat we die gaan vervullen in plaats van allerlei ‘andere’ dingen te doen die niet bij onze functie horen.

In de tweede plaats is er de handeling die niet langer gericht is op het behalen van welk resultaat dan ook. Dit is een lastig begrip. Het betekent niet dat we ‘de blik op oneindig stellen’ en Gods water over Gods akker laten vloeien. In feite betekent het, dat we onze volle aandacht en zorg geven aan datgene waar we mee bezig zijn. Als we een wedstrijd tennis spelen, blijft het zeker de bedoeling dat we winnen. Dat impliceert echter ook dat er een verliezer is. In feite blijft het geheel in evenwicht. Om te winnen moet je er echter ‘helemaal bij zijn’. Daar gaat het om. Als je wegdroomt over het winnen van de wedstrijd, sla je de bal mis en dan verlies je. Dit wordt bedoeld met ‘niet werken voor een resultaat’ en met het ‘vervullen van je functie’. Sla de bal goed terug. De rest volgt vanzelf. Dit stadium impliceert overgave en dienstbaarheid en bovendien de innerlijke zekerheid en het vertrouwen ‘dat alles goed is’. Het is de subtiele staat van *tanumanasâ* waarin de *muni* leert om flexibel te zijn en doelgericht tegelijkertijd.

Ten derde is er de totale overgave aan de Wil van God, waaruit iedere persoonlijke bedoeling en motivatie en ieder persoonlijk verlangen verdwenen zijn. Dit is de transcendente staat van *yoga*. De *muni* is nu boven zijn oude vertrouwde wereld en boven zijn eigen verleden uitgestegen. Hij is nu gevestigd in *yoga*. Hij is *yogarûdha* geworden en is als herboren. Door zijn innerlijke verbondenheid is hij een kenner van het Zelf geworden, een *Brahmavit*. Nu rest nog één doel: dat van *moksha*. Voor de mens die dit punt of stadium heeft bereikt, wordt het beoefenen van innerlijke rust en het verblijven voor lange tijd in stilte, *mauna*, het medium om verder te komen op weg naar *moksha*. Shrî Krishna vat dit samen met het woord *shama*, innerlijke rust en stilte. Die innerlijke rust brengt de mens tot werkelijk innerlijk evenwicht en tot ware gelijkmoedigheid. Zo is *shama*.

4. Men zegt dat die mens tot de staat van innerlijke verbondenheid, *yogârûdha*, is gekomen die niet langer gehecht is aan de zintuigen die niet langer denkt iets te moeten doen en die geen eigen bedoelingen meer nastreeft of een eigen doelgerichtheid koestert.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De yogi, die innerlijk standvastig en evenwichtig is geworden, koestert geen enkele hunkering meer naar zintuiglijke genoegens en objecten, zoals de zoete klank van een mooi geluid. Evenmin zal hij nog langer denken dat hij iets moet 'doen' (of het nu verplicht is, of toevallig, of vanuit een bepaalde motivatie en zelfs een verboden handeling). Al die dingen en bedoelingen zal hij als irrelevant en nutteloos voor zichzelf beschouwen. Hij heeft ook geleerd om afstand te doen van alle vormen van denken en voelen voor zover zij verlangens oproepen naar de uiterlijkheden van deze wereld of van de toekomstige. Deze yogi heeft werkelijk de staat van *yogârûdha* bereikt.*

Het niet langer nastreven van 'eigen bedoelingen' houdt in dat men afstand heeft gedaan van iedere vorm van persoonlijk handelen en van persoonlijk denken. Alle verlangens komen voort uit ons denken, zoals de geschriften ons voorhouden (bijv. Mahabharata Shantiparva 177,25)...

Men zegt wel dat de fysieke wereld waarin wij leven niet meer is dan een projectie van ons eigen denken. Wie bijvoorbeeld van plan is enige mensen 'voor de thee' uit te nodigen zal al spoedig aan alle elementen denken die daarvoor nodig zijn. Een opgeruimd huis, mooi servies en bestek, bloemen, bediening, een selectie van theesoorten. Zilveren of porseleinen theepotten, een opgeruimde vestiaire, een goed verzorgd gazon en een stralende gastvrouw en gastheer. Vervolgens zijn er de presentjes voor de gasten terwijl het huisaltaar helemaal versierd is. De kinderen zijn ondergebracht bij de burens of er is voor oppas gezorgd. Misschien is er zelfs een 'valet-service' ingehuurd, enzovoort, enzovoort. De proliferatie en mogelijke expansie is bijna eindeloos. Het resultaat hiervan is de wereld waarin wij leven: een wereld met computers en met allerlei vormen van elektrische apparatuur, auto's, overal asfalt, treinen, vliegtuigen en tenslotte ook nog waterscooters. De vervuiling en de onrust die door dit alles worden geschapen zijn eveneens grenzeloos. Zo maken we voortdurend van één veel. Vermenigvuldigen is delen en zo raakt de werkelijkheid gefragmenteerd in een oneindig aantal piepkleine fragmentjes. De weg terug is het omgekeerde proces: van verdeeldheid éénheid maken. Die eenheid is het goede, zegt Jezus (Mt 19:17).

Deze wezensstaat is een staat van eenheid waarin alle begrenzingsen wegvallen. In meditatie en contemplatie zinkt deze *yogi* weg in zijn eigen, transcendente onbegrensdeheid. Hij dringt er diep in door. Die onbegrensdeheid is niets anders dan zuiver bewustzijn. Iedere tijdelijkheid, iedere relativiteit is opgelost en opgenomen in het onbegrensde. Het bewustzijn is onbegrensd, de intelligentie is onbegrensd, de

liefde is onbegrensd, de compassie is onbegrensd. Deze *yogi* heeft zichzelf gevonden. Deze staat van transcendent bewustzijn bereikt hij in meditatie en contemplatie. Als hij weer 'terugkomt' in de wereld valt hij weer terug in wat er nog rest van zijn persoonlijkheid. In de mystiek wordt dit opstijgen tot in de transcendente werkelijkheid als een nieuwe geboorte beschouwd. De mens is als herboren. Als hij weer terugkeert tot de relatieve en aardse werkelijkheid van 'deze' wereld is hij 'als dood'. Vervolgens wordt hij 'herboren' in de volgende meditatieperiode. Ook deze cyclus is als een eindeloze reeks van geboorte en dood. Het oversteken van de zee van *samsāra* krijgt dan een actuele betekenis binnen dit leven van de mens. Jezus deed dit voortdurend in een bootje als hij het Meer van Tiberias overstak om 'in de wildernis te bidden'. Er zijn nog twee stappen te zetten: naar kosmisch bewustzijn en naar Godbewustzijn dat de bevrijding zelf is.

Aanvankelijk is de zoeker, of de *muni*, nog niet in staat om lange tijd te mediteren en in volstrekte stilte te verblijven. Voor hem is actie een uiterst dankbaar middel om tot concentratie en standvastigheid te komen. Hij is nog een 'zoeker', een *arurukshu*, en is naarstig op zoek naar zijn eigen, innerlijk evenwicht. Hij is in staat zijn zintuigen terug te trekken en in zichzelf gekeerd te zijn. Maar zodra hij zijn aandacht naar buiten richt wordt het handelen voor hem het middel om zich innerlijk te zuiveren en de geest helder te krijgen. Langzamerhand groeit zijn concentratievermogen, *dharana*, en met de concentratie neemt de mate van innerlijke stilte ook toe. Zo ontwikkelt deze *arurukshu* zich langzamerhand tot een *yogârûdha*, een Kenner van het Zelf.

5. Een mens moet uit zichzelf opstaan en niet bij de pakken blijven neerzitten. De mens zelf is zijn eigen beste vriend maar kan ook zijn eigen vijand zijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Laat iemand die verdronken is in de zee van samsāra zichzelf redden. Dat betekent dat hij zal moeten leren zichzelf zodanig te oefenen dat hij de staat van yogârûdha bereikt. Laat hij er vooral voor zorgen dat hij niet nóg verder wegzinkt. Hij kan alleen zichzelf redden want hijzelf is zijn enige vriend. Niemand anders, zelfs geen beste vriend, kan hem uit deze benarde positie bevrijden. Hij zal het zelf moeten doen. Sterker nog, een zogenaamde vriend is op het pad van bevrijding eerder een vijand want vriendschap kent banden en banden binden. Daarom zegt dit vers ‘dat alleen de mens zelf zijn eigen beste vriend is’. Hij kan ook zijn eigen vijand zijn. Want als iemand anders een vijand is geworden, komt dat uitsluitend omdat hij over een ander denkt als vijand en de ander zo beschouwt. Daarom kan ‘de mens ook zijn eigen vijand zijn’.*

Wie is nu die mens die een vriend is voor zichzelf en wie is die mens die een vijand is voor zichzelf? Vers 6 geeft het antwoord.

Zolang wij nog op zoek zijn naar onszelf bestaat ons innerlijk uit allerlei tegenstrijdigheden. Innerlijke tegenstrijdigheid is onze grootste belemmering om verder te komen. Die belemmeringen zullen moeten worden opgeruimd. Dit betekent dat we op zelfonderzoek zullen moeten uitgaan. We zullen de eerlijkheid en ook de standvastigheid moeten leren opbrengen om óók naar onze duistere kant te kijken. Naar de lichtkant kijken we maar al te graag. Die andere kant blijft juist in duister gehuld omdat we er niet naar kijken. Hoe minder we kijken hoe duisterder het wordt. Het commentaar van Shankara stelt heel duidelijk dat we onszelf zullen moeten gaan oefenen om tot de helderheid van *yogârûdha* te komen. Dit is welbekend. Voor iedere sport of voor iedere discipline die we ons eigen willen maken moeten we ook een trainingsprogramma of een cursus doorlopen. Vervolgens zullen we wat we geleerd hebben moeten toepassen om de nodige ervaring en *know-how* op te doen. De mate en de kwaliteit van de toepassing zullen ons verder helpen en ons tot bekwaamheid brengen. Wie vervolgens de top wil bereiken zal zich echt moet gaan inspannen. Hij of zij zal zich veel moeten ontzeggen (afstand doen, onthechten) en zich geheel moeten gaan concentreren op dat ene doel: het bereiken van de top, het winnen van het Olympisch goud.

Op het spirituele pad van menselijke ontwikkeling is het niet anders gesteld. Ook dit pad leidt op tot bekwaamheid (*yogârûdha*) en vervolgens zal men alles op alles moeten zetten om de top te bereiken. Men zal het zelf moeten doen, maar een goede en bekwame leermeester is onontbeerlijk. Een boekje is echt niet goed genoeg. Shankara wijst in zijn commentaar ook op het gevaar om nog verder weg te zinken. Wie die glijbaan neemt is werkelijk zijn eigen vijand. Die mens raakt van de drup in

de regen. Toch is de verleiding groot en Shankara's waarschuwing is echt niet voor niets. Bergafwaarts gaan is nu eenmaal gemakkelijker dan bergopwaarts gaan. Onze zintuigen zijn heel sterk en zintuiglijk plezier is zoveel gemakkelijker dan het onzichtbare en onpeilbare geluk van transcendente werkelijkheid. Zo bezien zijn we inderdaad onze eigen vijand. Een onzuivere en verduisterde geest is onze vijand. Een heldere en standvastige geest is onze vriend. Vasthouden aan zuivere gedachten (zoals een mantra) wordt *japa* genoemd. Zo winnen we de strijd.

6. Wie zichzelf overwonnen heeft, is zijn eigen vriend, maar wie zichzelf niet overwint en bij de pakken neer blijft zitten, zal zichzelf als een vijand blijven zien.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie zichzelf weet te beheersen is zijn eigen vriend. Hij heeft zijn lichaam en zijn zintuigen onder controle gebracht. Wie die zelfbeheersing niet heeft verworven benadeelt zichzelf op dezelfde wijze als een vijand hem kan kwetsen en benadelen.*

Dit vers is een herhaling van het vorige vers. De tekst gebruikt het woord 'zelf' of 'zichzelf' in twee betekenissen. Aan de ene kant is er het innerlijk van de mens. Het hunkert naar bevrijding en naar de verfijnde en subtiële substantie van echte, transcendente, gelukzaligheid. Aan de andere kant is er het lethargische deel in ons dat genoeg neemt met het tijdelijke en voorbijgaande als surrogaatgeluk. Het ene voert de mens mee naar de thuisreis. Het andere deel trekt de mens steeds verder het moeras in van zijn eigen onvermogen en onwil.

Is het een wonder dat in het laatste geval de mens 'zichzelf' gaat haten als een vijand? Diep in zijn innerlijk wéét ieder mens dat hij zelf goddelijk en onsterfelijk is. De mens wéét dat hij niets te zoeken heeft in de wereld van voorbijgaand plezier en van voorbijgaande relaties. Vrienden worden vijanden en omgekeerd. Er is voortdurend sprake van een *renversement des pouvoirs*. In dit onmogelijke dilemma komt de genade van *dhyāna yoga* (meditatie) om de hoek kijken. Door te gaan mediteren op de voorgeschreven wijze wordt de mens een kijkje gegund in de echte werkelijkheid. Iedere keer dat hij in zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid belandt, neemt hij er een vleugje van mee. Zo wordt zijn herinnering versterkt en zijn geweten gevoed. In de dagelijkse handelingen en gedragingen neemt hij het heldere weten steeds duidelijker en bewuster mee, waardoor handelingen zuiverder worden en gevoed door het Goddelijke. Dan is hij of zij als herboren. Zo wordt deze mens langzamerhand wakker om tenslotte te besluiten op te staan en aan de slag te gaan.

7. Wie tot zelfbeheersing is gekomen, is innerlijk tevreden. Die mens blijft standvastig en in evenwicht zowel in momenten van koude als van hitte, van plezier en van pijn en ook bij eerbetoon en in momenten van smaad en schande.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer een mens zijn lichaam en zintuigen onder beheersing heeft gebracht en wanneer zijn geest tot rust is gekomen en hij afstand heeft genomen van het idee dat hij persoonlijk dingen zou moeten 'doen', dan wordt hij opgenomen in het Opperste Zelf en versmelt hij ermee.*

De zoeker, de *muni*, stelt zijn intelligentie in dienst van de speurtocht naar de thuisreis en van de thuisreis zelf. Dit is wat Shrî Krishna in de voorafgaande verzen herhaalt. Als we niet leren hoe we de geest kunnen beteugelen slaat die geest voortdurend op hol als een vurig paard. Dan kan er onmogelijk sprake zijn van een geordende en consequente speurtocht, laat staan van een thuisreis. Die verwarde geest laat zich continu afleiden en verleiden tot allerlei uitstapjes en fratsen. Zij leiden hem steeds verder van het doel af en maken dat het innerlijk zich vult met verkeerde tendensen en verkeerde zaadvormen. Op latere momenten of in een volgend leven zullen die zaadvormen, *vāsana's*, weer wortel schieten en zichzelf voortplanten. Alleen wanneer de geest tot rust komt en tevreden wordt, zal de intelligentie in staat zijn die geest te inspireren en te motiveren. Dan is de geest bereid om verder te gaan en steeds dieper door te dringen in de fijne substantie van zuiver en transcendent bewustzijn. De zintuigen zijn onder controle gebracht en het lichaam is een volgzaam lastdier geworden in plaats van een vraatzuchtig monster. Deze *yogi* blijft standvastig en in evenwicht zelfs temidden van de meest wisselende omstandigheden. Hij blijft onberoerd en is en blijft tevreden met het feit dat hij geworteld is in zichzelf. Hier is de echte *svāmi*, de zelfheid.

8. Men zegt dat de wijze mens, de yogi die zelf tevreden is met kennis en inzicht en die onbewogen blijft omdat hij zijn zinnen weet te beheersen, over een innerlijke eenheid beschikt. Voor hem zijn een kluit aarde, een steen of glanzend goud hetzelfde geworden.

Shankara zegt in zijn commentaar: Wanneer de yogi tevreden is met de kennis die hem door de geschriften is doorgegeven en met het inzicht dat die kennis hem geeft in de praktische ervaring van alledag, dan is hij met zichzelf verbonden. Hij is een yukta, en weet uit eigen ervaring hoe en wat samâdhi of standvastigheid is.

Deze *yogi* blijft onbewogen in alle wisselende omstandigheden. Hij beziet alles in gelijkmoedigheid. Verschillen houden op verschillen te zijn. Als substantie is alles niets anders dan een uitdrukking van het ene, onveranderlijke, onbegrensde, onsterfelijke en zuivere bewustzijn. De verschillen bestaan uitsluitend in naam en vorm. Wat substantie betreft, is er slechts een universeel bewustzijn. Dit is de kosmische en goddelijke dimensie van de mens zelf.

Het kernwoord in dit vers is *yukta*. Hier hebben we een *yukta yogi*. Hij blijft onbeweeglijk temidden van alle beweging om hem heen. Hij blijft onbegrensd temidden van alle vormen en begrenzingen. Hij verblijft in het tijdloze in het midden van het tijdelijke en voorbijgaande. Deze *yukta yogi* is tegelijk *kutastha*: onbeweeglijk en onbewogen. Hij is als de stille getuige die ook onbeweeglijk blijft en in stilte toekijkt. Hij kijkt toe op alle veranderingen om hem heen en ook op de bewegingen die in de geest en in zijn innerlijk plaatsvinden. Voor hem is er geen verschil meer tussen een klomp goud, een steen of een handvol aarde.

9. Hij beziet allen onpartijdig: vriend, collega, vijand. Hij bevindt zich midden tussen bekenden en onbekenden, tussen vriendelijke en onvriendelijke mensen tussen deugdzame en ondeugdzame mensen. Hij is een uitnemend mens.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze yukta yogi is de beste onder de yogârûdha's want hij is geheel vrij geworden. Hij beziet allen onpartijdig omdat hij niet langer let op hoe een mens zich voordoet of wat zijn functie is. Hij bevindt zich midden tussen bekenden en onbekenden omdat hij geen enkele verwachting koestert en van niemand iets verwacht. Hij is onpartijdig omdat hij geen partij kiest voor wie dan ook. Hij blijft neutraal temidden van deugdzame en ondeugdzame mensen. Deugdzaam zijn diegenen die zich houden aan de aloude traditie en ondeugdzaam zijn diegenen die dat niet doen en hun toevlucht nemen tot verboden dingen.*

Deze *yukta yogi* wordt terecht een uitnemend mens genoemd. Hier hebben we de beschrijving van een bevrijde ziel, een *jivan-mukta*. Zijn gelijkmoedigheid maakt dat hij uitnemend is geworden. Hier hebben we de mens die zichzelf werkelijk weerspiegeld ziet in alles en allen om zich heen die alles en allen weerspiegeld ziet in zichzelf. Hij of zij beziet alles met gelijke ogen. Hij is gelijk voor allen en gelijk aan allen en allen zijn voor hem gelijk. De gelijkheid is echter een gelijkheid naar substantie: bewustzijn. Gelijkheid naar vorm is er niet. Juist de vorm verandert voortdurend en is ongelijk. Deze mens is uitgestegen boven alle beperkingen van zijn eigen geest en kent geen enkele voorkeur of afkeer meer. Hij is de ideale bemiddelaar.

10. Die wijze, de yogi, moet zich steeds richten op het Zelf in alles en allen. Hij leeft in afzondering, geheel alleen, en met zijn geest en innerlijk in bedwang, vrij van begeerte en zonder bezittingen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met 'yogi' wordt hier bedoeld diegene die mediteert. De afzondering refereert aan een verblijf in de bergen, in een grot of in een hut en heeft betrekking op de onthechting van de sannyâsin. Hij neemt niet alleen afstand van de wereld maar tevens laat hij iedere vorm van bezit achter zich.*

In de volgende verzen beschrijft Shrî Krishna de leefwijze van de yogi die afstand heeft gedaan van de wereld en van iedere vorm van bezit. Hij begint met te beschrijven hoe deze yogi zou moeten zitten.

In meditatie neemt men – tijdelijk - afstand van de wereld en tevens doet men (tijdelijk) afstand van iedere vorm van bezit. Meditatie is een tijdelijk moment van *sannyas* en geeft dus inzicht in en ervaring over *sannyas*. Dit is heel waardevol, vooral wanneer men te maken krijgt met de fijnere vormen van bewustzijn en van intelligentie. De eenzaamheid is heel belangrijk. Voor degene die mediteert herkrijgt eenzaamheid echter haar letterlijke betekenis: samen-één-zijn. Het 'samen' is hier het hele samenstel van het menselijke systeem. Tijdens het mediteren wordt het tijdelijk opgenomen in de eenheid van het transcendente of van het kosmische. In deze eenzaamheid is zelfs goed gezelschap niet meer relevant want in eenzaamheid is de mens geheel op zichzelf teruggeworpen. Zo ontdekt hij zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Die mens is niet langer een volgeling maar een vrij mens die aan zichzelf méér dan genoeg heeft.

11. Laat hij een geschikte, schone plaats kiezen en evenwichtig gaan zitten op een zetel die niet te hoog en niet te laag is en bedekt met kushagrass, met een herte-huid en een kleed.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De meditatieruimte dient schoon te zijn en opgeruimd. Het kushagrass ligt op de zetel en daarop de herte-huid en vervolgens de doek of het kleed.*

De geschikte en schone plaats is natuurlijk niet alleen een netjes opgeruimde en goed schoongemaakte ruimte of kamer. Van groter belang is echter dat de ruimte van de geest netjes is en goed opgeruimd. En dat is voor ons meestal een heel andere kwestie die lang niet zo vanzelf spreekt. We mogen immers denken en voelen wat we willen en ons allerlei voorstellingen maken over ieder onderwerp dat we kunnen bedenken? Deze ongeordende en chaotische bende in ons innerlijk die meestal gedomineerd wordt door heimelijke en niet erg deugdzame gedachten en gevoelens is verre van een 'schone plek'. Zijn we dan verbaasd dat meditatie lang niet altijd 'werkt'? De atmosfeer waarin we verblijven en de geestelijke trillingen waarmee we verbonden zijn hebben een grote invloed op de kwaliteit van onze meditatie. De geest is een krachtig instrument en iedere gedachtestroom die wordt opgewekt zal zijn weg vinden door de kosmische geest heen. Zo staan we met elkaar in contact en met alles en allen. Naarmate wijzelf negatieve gevoelens en energie bij anderen oproepen zullen wij door die negativiteit worden geraakt en beïnvloed. Dit is niet-schoon en niet-helder. Meditatie gedijt niet in een negatieve atmosfeer. Om ons te helpen dit soort vicieuze energiecirkels te doorbreken raadt Shrī Krishna ons aan een schone ruimte op te zoeken. Wat is een 'schone' ruimte, afgezien van de fysieke reinheid van een plek? Bedevaartsoorden, hermitages waar heilige mensen en asceten gebeden en gemediteerd hebben, kerken en tempels waar voortdurend gebeden wordt, kloosters en andere gebedsruimten die gedurende lange tijd in gebruik zijn. Verder zijn er de *satsanga's* van gelijkgestemden die onder de zegen en bescherming van een bevoegde leermeester bij elkaar komen en mediteren en bidden. Dan zijn er de vuuroffers en andere ceremonies en rituelen tot zuivering. Als we het serieus menen met meditatie en gebed zullen we moeten leren oog te krijgen voor dit soort plekken. We zullen er regelmatig gebruik van maken.

12. Dan gaat hij daar zitten en concentreert de geest op één punt en laat de geest daarop rusten. Zo brengt hij zijn denken en de activiteiten van de zintuigen onder beheersing. Vervolgens geeft hij zich over aan de yoga van eenheid en maakt hij zich innerlijk schoon.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Om tot concentratie te komen zal de geest teruggetrokken moeten worden van alle zintuiglijke voorwerpen...*

Waar concentratie, *dharana*, eindigt en meditatie, *dhyāna*, begint, is een belangrijke overgang. Het is van belang hier oog voor te krijgen. Concentratie houdt in dat alle gedachtestromen gericht worden op één enkel punt en niet langer alle kanten uitgaan om de geest te verduisteren. De volgende stap is dat de verscheidenheid aan gedachtestromen herleid wordt tot gelijkvormige gedachtestromen. Het gebruik van een mantra samen met visualisatie is hierbij een probaat hulpmiddel. Dit is de eerste stap naar meditatie, *dhyāna*. Zo worden alle gedachten aan de wereld om ons heen getransformeerd naar het denken aan of het visualiseren van de Godheid of van God zelf. Dit proces gaat samen met de mantra die gegeven is. De gedachtestroom wordt kalm en sereen. Externe vervuiling houdt op de stroom te beïnvloeden terwijl de geest steeds éénpuntiger wordt (*ekāgra*). Het punt dat als ‘kapstok’ fungeert kan verschillend zijn en men kan ook verschillende punten ‘aflopen’. Traditioneel wordt één punt unaniem als relevant beschouwd: het snijpunt van de ooglijnen vlak vóór het puntje van de neus. Shrí Krishna zegt dit ook in het volgende vers.

Men zegt wel dat het juist de geest is die ons van onszelf afscheidt. De muur die er is tussen ons en ons echte zelf wordt gevormd door en in de geest. Er is een definitie van de geest die luidt: *méér dan één gedachte*. Het Zelf is dan datgene waar géén gedachte is. In de overgang van de gefragmenteerde situatie waarin er een grote verscheidenheid aan gedachtestromen is en de situatie waarin er géén gedachte is, is er natuurlijk het tussengebied waar de geest éénpuntig bezig is met één enkele gedachte (de *mantra*). Dit tussengebied is niet de geest en niet het Zelf maar iets er tussenin. Dit is het domein van meditatie, *dhyāna*. Dit domein is als een doorgangshuis en kent geen permanentie. De mens zal ofwel terugvallen in de gefragmenteerde staat van de wereld en het wereldse of opgaan in de goddelijke staat van *samādhi*. Shankara wijst hier al op in zijn commentaar op vers 8.

13. Evenwichtig en rechtop is hij gezeten met rechte rug en hoofd er recht boven. Hij is stil en bewegingloos en kijkt recht voor zich uit naar het puntje van de neus zonder acht te slaan op wat er om hem heen gebeurt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het lichaam is stil en beweegt dus niet. Hij kijkt – als het ware – naar het puntje van zijn neus. Duidelijk is dat Shrī Krishna niet letterlijk bedoelt te zeggen dat je ‘scheel gaat kijken’ naar het puntje van je neus. Het gaat om het innerlijk oog dat zich terugtrekt van iedere verbinding met uiterlijke objecten om dan in dat ene punt tot rust te komen. Dit hangt af van de mate van rust en stilte in de geest. Wie letterlijk naar het puntje van de neus gaat kijken, ziet het puntje van de neus en verliest het Zelf geheel en al uit het oog. Uiteraard gaat het er om dat de Yogi zijn aandacht op het Zelf richt. Dit komt ook in vers 25 aan de orde. Het gaat er dus om de aandacht op één punt gericht te krijgen.*

Dit vers behandelt de zithouding, *āsana* en de blik, *drishti*. Een evenwichtige houding met een rechte rug en het hoofd er recht boven terwijl het hele lichaam ontspannen is en stil, is de basisvoorwaarde voor meditatie. Zodra het lichaam gaat bewegen, is de geest ook in beweging. De rechte rug is van groot belang om de subtiele energie langs de ruggegraat omhoog en omlaag te laten gaan. Alleen bij een rechte rug zijn de subtiele doorgangen vrij en kunnen zij de energiestroom doorlaten. Als de ogen, en daarmee ook het innerlijk oog, op één punt worden gericht, vindt geen verlies van energie plaats in de voortdurende verwisseling van blikveld. Die wisseling maakt dat de ogen voortdurend moeten ‘inzoomen’ op nieuwe situaties. Dit vereist de nodige subtiele energie omdat ieder nieuw blikveld een nieuwe atmosfeer bij zich draagt waarop men zich moet instellen. Wanneer de blik op één punt wordt gevestigd en tot rust komt, valt deze noodzakelijke inspanning van opnieuw instellen weg en dan kan men werkelijk tot rust komen. Naarmate het innerlijk oog tot rust komt en geen prikkels meer afgeeft, komt de geest steeds meer tot rust en kan de meditatie zich verder verdiepen.

14. Innerlijk geheel stil, zonder angst of vrees, gevestigd in zijn gelofte van brahmacâri (zuiverheid) met zijn geest onder controle en met zijn aandacht bij Mij, zo is hij gezeten en is hij op Mij alleen gericht als Allerhoogste.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De gelofte van brahmacâri houdt in dat men zich dienstbaar opstelt naar de guru (leermeester). Bovendien dat men eet wat als aalmoes wordt gegeven enz. De brahmacâri zal zich strikt dienen te houden aan de regels die gelden voor een godvrezend leven. Zijn geest houdt hij voortdurend onder beheersing zodat de geest niet langer 'alle kanten op kan gaan'. De brahmacâri is met zijn gedachten steeds bij Mij, de Opperste Heer. Hij weet dat Ik het Absolute ben. Een minnaar zal ook steeds met zijn gedachten bij zijn geliefde vrouw zijn maar hij zal haar niet als het Absolute beschouwen. Die overweging reserveert hij voor de vorst of voor de Godheid van zijn keuze maar niet voor zijn liefde. De yogi, daarentegen, verblijft met zijn gedachten voortdurend bij Mij en aarzelt niet om Mij als het Opperste Wezen, als het Absolute, te beschouwen.*

Dit vers beschrijft de methode van meditatie door visualisatie. Dit wordt *sagunameditatie* genoemd en is vooral bestemd voor diegenen die moeite hebben met het volstrekt abstracte en vormloze begrip van een transcendente werkelijkheid (*nirgunameditatie*). Zij kunnen zich eenvoudig richten op een afbeelding of beeltenis van hun Godheid of Incarnatie (zoals Krishna en Jezus) en daarnaar kijken wanneer zij gaan mediteren. Langzamerhand nemen zij deze figuur 'mee naar binnen' zodat zij er met gesloten ogen stil in de geest naar kunnen kijken. De concreetheid van het beeld valt steeds meer weg. Beelden gaan over in een transcendente beschouwing als in het geval van de transfiguratie van Krishna en van Jezus naar hun kosmische vorm. Zo transformeert de persoonlijke en concrete meditatie op een persoonlijke *ishta deva* naar een onpersoonlijke meditatie op de alomtegenwoordigheid van die *ishta deva* als het Absolute, als *Brahman*. In meditatie gaat het persoonlijke via het transcendente over in het universele of kosmische en komt het universele naar ons toe in de concreetheid van 'Mij alleen'.

15. De wijze yogi die dit niveau van zelfbeheersing steeds bereikt omdat de geest onder controle is gebracht, gaat voorbij aan de adem van de schepping en bereikt de hoogste vrede door te zijn in Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: “Dit niveau’: zoals hierboven beschreven. Nu volgen de regels wat betreft voedsel en de rest.

De zelfbeheersing slaat op het hele menselijke systeem en niet alleen op de geest, dus op lichaam, ademhaling, zintuigen, geest en hart. Dit gebeurt vanzelf wanneer de mens in de fijnere en subtielere lagen van de geest terechtkomt. Om daar te verblijven is het volstrekt noodzakelijk dat alle niet ter zake doende dingen zich naar de achtergrond begeven en zich niet roeren. Gebeurt dat wel dan zal juist de fijnere substantie naar de achtergrond gaan en zich niet langer verroeren. De enige bescherming voor een weerloos lam in het bijzijn van een vraatzuchtig monster is dat het lam zich koest houdt in de hoop niet de worden opgemerkt. Zo is het ook met onze fijnere niveaus van bewustzijn. Zodra de grovere elementen in ons systeem de overhand krijgen, zullen die subtielere niveaus weer uit beeld gaan en zich verbergen achter de versluiering van onwetendheid. Het heeft alles te maken met eigenzinnigheid en egoïsme. In die zin lopen wij allemaal, als personificatie van het betere in ons, zwaar gesluierd rond, liefst in een *burq’ua*. Stel je voor dat we zouden zien hoe móóí we zijn!

Het Sanskriet woord voor zelfbeheersing dat hier wordt gebruikt is *yuñjan*. Dit woord is het tegenwoordig deelwoord van de wortel *yuj* waarvan *yoga* is afgeleid. Het betekent ‘onder het juk brengen’ of ‘beteugelen’ en vervolgens ‘concentreren’. Het hele menselijke systeem wordt beteugeld, onder het juk gebracht en gaat vervolgens doelgericht één richting uit. Opvallend is dat los hiervan de tekst nogmaals vaststelt dat *de geest onder controle is gebracht*. Dit onder controle brengen van de geest is de randvoorwaarde om uiteindelijk het hele systeem ‘onder het juk van innerlijke verbondenheid te brengen’ (*yoga*). Telkens wanneer de verbondenheid doorbroken dreigt te worden treedt de geest op om de verschillende elementen weer tot bedaren te brengen en zelf ook weer stil te worden. Het is een langdurig proces waar veel geduld en zachtmoedigheid bij nodig is. Een geest die onder controle is gebracht heeft hier echter geen enkele moeite mee.

Voor het *voorbijgaan aan de adem van de schepping* wordt het Sanskriet woord *nirvāna* gebruikt. Dit woord heeft de betekenis van ‘uitgaan, doven’ zoals een kaars die uitgaat. De symboliek is duidelijk: dit is de uiteindelijke bevrijding of *moksha*, omdat de wereld niet langer vat heeft op deze mens. De kaars is uit.

16. Yoga is niet mogelijk voor wie te veel eet noch voor wie te weinig of helemaal niet eet, en evenmin voor wie teveel slaapt of te weinig slaapt, O Arjuna.

17. Maar wel voor diegene die maat houdt in voedsel en in vrije tijd, en die de juiste maat in handelingen weet te bewaren. Wie maat houdt in slapen en waken zal door yoga verlost worden van al zijn ergernis en verdriet.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Te veel eten betekent meer voedsel tot je nemen dan wat goed voor je is... De yogi moet dus niet meer en minder eten dan wat goed voor hem is. Een andere betekenis is: yoga is niet mogelijk voor diegene die meer eet dan wat in de yoga shâstra's voorgeschreven is. Het volgende is voorgeschreven wat betreft voedsel: de helft van de ruimte in de maag is bestemd voor voedsel en kruiden, een kwart is bestemd voor water en het vierde deel blijft gereserveerd voor lucht. ... Wie zich aan de voorgeschreven maat houdt wat betreft voedsel en tijdbesteding (zoals wandelen) en die bovendien op tijd gaat slapen en op tijd opstaat, zal vooruitgang boeken op de weg van yoga. Dan verdwijnen de ellende en misère van samsâra.*

Het is een welbekend gezegde dat we steeds maat dienen te houden. Ieder exces geeft problemen. De Grieken kenden dit gezegde ook en zeiden: *mèden agân*: 'in niets teveel'. Wanneer we teveel eten worden we sloom en lui waardoor onze effectiviteit achteruit holt. Eten we te weinig dan wordt de geest onrustig en instabiel. In beide gevallen is de geest niet in staat op koers te blijven zodat de fijnere niveaus van bewustzijn versluierd blijven. De geest blijft in het gebied van de grove, fysieke en zintuiglijke waarneming en het transcendente wordt gemist. Vanuit het standpunt van menselijke ontwikkeling is dit een enorme misser omdat de momenten dat we open staan voor subtiele impulsen en invloeden al dun zijn gezaaid.

Menselijke ontwikkeling richt zich op een groei in helderheid en rijpheid en daarmee op een groei in blijmoedigheid, geduld, zachtmoedigheid, compassie en creativiteit. Al die kwaliteiten dienen echter door middel van een gerichte inspanning te worden aangeleerd. Wie teveel eet heeft geen zin en wie te weinig eet is te onrustig. Wie teveel slaapt moet nog wakker worden en wie te weinig slaapt, verliest zijn heldere kijk op de dingen. Zo missen we doorgaans de boot. We moeten goed voor ons lichaam zorgen en juist genoeg eten en drinken, zodat we niet gehinderd worden door ons lichaam, maar er juist door "gedragen" worden. Het lichaam is een instrument wat ons ten dienste staat in de wereld om (juist) te kunnen handelen. Dit vers spoort ons aan tot een matige levensstijl die comfortabel

is en gezond. Daarin ligt het succes op het pad van menselijke ontwikkeling, *yoga*, besloten.

Overdrijving op het punt van eten, slapen, bewegen en seks vormt een forse belemmering op de weg van *yoga*. Wat eten betreft is het bovendien van belang het gegeven van *prasāda* te respecteren. Je eet niets wat niet eerst aan de Heer is aangeboden en geofferd. Niet-geofferd voedsel mist de spirituele dimensie die van wezenlijk belang is voor spirituele groei. Teveel slapen veroorzaakt een eindeloze reeks aan dromen zodat de geest gehecht blijft aan dromen en zich niet laat beteugelen. Te weinig slaap verzwakt de geest die aan allerlei mogelijkheden gaat denken om toch te kunnen slapen en dat ook doet, vooral tijdens meditatie. Te veel beweging jaagt het hele systeem op dat veel tijd nodig heeft om tot rust te komen. Te veel seks vermoeit en verankert de mens in zijn eigen lichamelijkeheid.

Yoga, innerlijk verbonden zijn, betekent dat het hele menselijke systeem, inclusief de lichamelijke functies, gericht wordt op zijn eigen goddelijke oorsprong en daarin tot rust komt. Het betekent dat ook de lichamelijke functies weer verbonden raken met deze goddelijke dimensie en dat zij hun eigen, natuurlijke, maatvoering weer aanleren. Het betekent ook dat het hele zenuwstelsel en ook de klierhuishouding langzamerhand worden afgestemd op deze goddelijke dimensie in plaats van op een geheel individuele en persoonlijke zinbevrediging. Zeker voor de lichamelijke functies dient de gulden middenweg te worden bewandeld. Ieder exces op dit gebied blokkeert een verdere verdieping van de meer subtiele en soms zelfs extatische ervaring. De gulden middenweg houdt niets meer en niets minder in dan dat we weer leren ons natuurlijk te gedragen. Bovendien dat we ons lichaam door Moeder natuur zelf laten reguleren. Luisteren naar je lichaam en naar wat het nodig heeft en “zin maken” om dat te doen.

Het volgen van een natuurlijke levensstijl impliceert bovendien dat wat ervaren wordt op subtiel en spiritueel niveau langs natuurlijke kanalen en wegen naar buiten kan stromen. Dan kan die ervaring ter beschikking komen in de fysieke wereld van zintuiglijke realiteit. De subtiele blijdschap, de zachtmoedigheid, de overgave, de bereidheid om dienstbaar te zijn, de universele liefde en de creatieve intelligentie die in meditatie ontsluit en ontdekt worden, treden nu langs natuurlijke lijnen naar buiten. Zo wordt de *yogi*, en met hem of haar de hele omgeving, verlost van alle ergernis en verdriet. Maat houden heeft vergaande, vooral praktische, gevolgen.

18. Wie zich innerlijk weet te beheersen, wie helemaal opgaat in zichzelf en vrij is van alle wensen en verlangens, is, naar men zegt, *yukta*, dat wil zeggen innerlijk niet langer gespleten maar één.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het beheersen heeft hier de betekenis van éénpuntigheid en van concentratie.*

Opgaan in zichzelf: iedere gedachte aan uiterlijke objecten is verdwenen, het denkprincipe (citta) is stevig gevestigd in het Zelf.

Vrij van wensen: dit geldt zowel voor wensen en verlangens naar zichtbare dingen maar ook naar subtiele dingen die niet zichtbaar zijn.

Shankara wijst er reeds op dat *de innerlijke beheersing* duidt op concentratie en op éénpuntigheid van aandacht. De concentratie maakt dat al het 'andere' wegvalt zodat alleen het Ene overblijft, dat goed is. Wie door concentratie in de ervaring van dat Ene terechtkomt, is klaar om helemaal op te gaan in de substantie van zichzelf, dat wil zeggen in zuiver en onbegrensd bewustzijn. Die mens is per definitie vrij van alle wensen en verlangens en is niet langer innerlijk tegenstrijdig. Hier is de echte *yukta*, de *yogi* die zichzelf gevonden heeft.

19. De wijze yogi die zelfbeheersing gevonden heeft en die verzonken is in het Zelf, wordt in de geschriften vergeleken met een kaars die, op een beschutte plek, niet meer flikkert.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De vergelijking is welbekend en wordt dikwijls gebruikt door diegenen die weten hoe het denken werkt.*

De vergelijking met een brandende kaars die op een beschutte plek niet meer flikkert is welbekend. Het flikkeren van de kaars wordt veroorzaakt door wind. De wind symboliseert in deze vergelijking de stroom van gedachten en associaties die door de zintuigen kan worden opgeroepen. Een beschutte plek is nodig waar dit proces niet plaatsvindt. Die beschutting wordt niet alleen gevonden in een veilige plek waar geen afleiding is, maar vooral in een gedisciplineerde geest die éénpuntig is en geconcentreerd. Zo'n geest laat zich eenvoudig niet afleiden door wat dan ook. Als het echt waait, kun je de kaars niet eens aansteken. De geest moet daarom, hoe dan ook, eerst tot rust komen. Anders heeft mediteren geen zin. Het lijkt erop dat dit voor de meeste mensen in deze tijd een haast onmogelijke opgave is.

De geest tot rust brengen... Kom daar eens om in een tijd waarin we met zoveel impulsen worden geconfronteerd: radio, televisie, reclame, de manier waarop mensen zich – vooral in de zomer – kleden, zorgen voor een voortdurende stroom van prikkels en impulsen. En je terugtrekken in een klooster geeft je ook geen garantie tot bevrijding; daar wisten de woestijnvaders alles van. Ze spraken van demonen die hen 's nachts kwamen bezoeken, waarmee ze doelden op door hen ongewenste gedachten en beelden. Bevrijding komt niet uit de hemel vallen. Je verkrijgt het niet door de woestijn of een klooster in te vluchten. Waar het om gaat is de innerlijke weg te bewandelen, de moed te hebben de woestijn van het hart, de nacht van de ziel in te gaan. Dáár sta je oog in oog met je eigen schaduw. Wie de moed heeft de stilte van het hart in te gaan en ook de discipline kan opbrengen deze in meditatie regelmatig te ervaren, ervaart tegelijkertijd het licht van de schaduw.

Het licht zelf van de kaars symboliseert natuurlijk het licht van kennis of het licht van bewustzijn dat in alle rust en stilte tot ontbranding komt. Zolang de geest verbonden blijft met uiterlijke, zintuiglijke, objecten zal het licht blijven flikkeren. Wanneer die geest steeds dieper doordringt in de innerlijke stilte in zichzelf, zal de externe verbondenheid worden losgelaten. Dan flikkert het licht niet langer en is er slechts het stralende licht van kennis en van bewustzijn. Het hele innerlijk van deze mens wordt doorstraald door licht en de gloed ervan is voor anderen zichtbaar, door de fysieke vorm heen. In die staat houdt de geest als het ware op zelfstandig te bestaan. De bewuste geest gaat op in het bewustzijn zelf. Het individuele lost op in het universele.

Overigens is het van belang te overwegen dat de zelfbeheersing waarover dit vers spreekt niet is de beheersing van de geest maar de beheersing van de *citta* of het hart. Dat hart wordt ook gezien als de voorraadschuur van alle *vâsana's*, de verborgen indrukken van *ahamkâra*. Door verstilling is het hart geworden als het heldere, stille water van een meer dat zó transparant is dat de peilloze diepte bijna zichtbaar wordt. De volgende verzen behandelen de voortgang naar de uiteindelijke blijvende versmelting in de verwerkelijking van *Brahman*, in alle omstandigheden. Men zegt dat dit proces zich in drie stappen of stadia voltrekt.

20. Daar is het denken geheel tot rust gekomen vanwege de *yoga* van zelfbeheersing. Daar is de mens met zichzelf tevreden en ziet hij alleen zichzelf weerspiegeld in zichzelf.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer de geest aan alle kanten wordt betugeld en ingeperkt door de innerlijke verbondenheid in yoga ziet de yogi het opperste Zelf als opperste intelligentie en als stralend licht. Zijn hele geest wordt als het ware het oog dat dit kan zien omdat de geest in samādhi zó helder is geworden dat er slechts de tevredenheid van het Zelf overblijft.*

Dit vers is het eerste deel van één lange zin die zich over vier verzen (20-23) uitstrekt. Wanneer het denken geheel tot rust is gekomen en het hart transparant, treedt het licht van bewustzijn onbelemmerd naar 'buiten' en wordt het hele menselijke systeem erdoor verlicht. Deze situatie is het gevolg van de eenpuntige aandacht van een zich concentrerende geest. De concentratie wordt steeds preciezer en éénpuntiger en de geest duikt diep in zijn eigen substantie om daar in zichzelf vrede en tevredenheid te vinden. Daar heeft de mens aan zichzelf genoeg. Er is niets 'anders' meer, want al het 'andere' is opgegaan in dit ene licht dat alles en allen doorstraalt. Hier ziet de mens door middel van zijn hele geest en hart zichzelf weerspiegeld in zichzelf.

In dit punt gaat de drievoudigheid (*triputi*) van subject, object en de verbindende lijn van aandacht over in eenheid. Hier is de versmelting van minnaar, beminde in universele liefde. Hier is het Ene, zonder tweede. Dit gebeurt wanneer er de kennis of het gewaarzijn is van de aanwezigheid van het Zelf. Vervolgens verbindt dat gewaarzijn zich geheel en al met de mediteerder zelf, zodat alles in één grote en universele eenheid als het ware oplost. Dit is de ultieme ervaring van *samādhi* die ook wel wordt gedefinieerd als het oplossen van de drievuldigheid of *triputi*. Hier is slechts de Ene Getuige, *Brahman*.

21. Hij kent die plek van onbegrensd geluk. Die plek wordt bereikt door zijn eigen inzicht dat ver uitgaat boven het bereik van de zintuigen. Hij weet zich gevestigd in zichzelf en wijkt niet af van de werkelijkheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hij: dat wil zeggen de wijze, de Yogi. Het onbegrensde geluk kan worden ingezien door de intelligentie (buddhi) en bevindt zich buiten het bereik van de zintuigen. Dat onbegrensde geluk is niet de uitwerking van welk zintuiglijk object dan ook.*

De werking van de zintuigen bestrijkt uitsluitend de fysieke wereld. Onbegrensd geluk is echter een rechtstreekse manifestatie van de aanwezigheid van *Brahman* en behoort tot het wezenlijke van de mens zelf. Dat geluk en die vreugde zijn transcendent maar hun aanwezigheid kan worden ervaren, althans men kan zich ervan gewaar zijn. Inzicht en intelligentie behoren bij een goed werkende *buddhi* (het vermogen om te nuanceren en onderscheid te maken). Het is merkwaardig dat de tekst het woord *grahyam*, ‘be-grijpen’, gebruikt alsof dat wezenlijke geluk door *buddhi* ‘gepakt’ of omvat zou kunnen worden. Deze paradox wordt wel verklaard met de vergelijking van de kroonprins die na de dood van zijn vader de nieuwe vorst van het koninkrijk wordt. Ook dan zegt men wel dat de prins het koningschap ‘verworven’ heeft, hoewel het hem in feite toevalt. Zo is het ook met *buddhi* gesteld. Als ook de *buddhi* geheel stil is geworden en transparant valt het geluk die mens toe, omdat het vanzelf uit het wezen oprijst. De staat van de *yogi* die hier beschreven staat kenmerkt zich door standvastigheid: *hij wijkt niet langer af van de werkelijkheid.*

22. Wanneer hij Dat gevonden heeft, weet hij dat niets anders zó kostbaar is. Wanneer hij zich eenmaal in Dat gevestigd weet, kan zelfs een diepe smart of grote pijn hem niet meer verstoren.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Dat: het Zelf dat gevonden wordt.*

In Dat: in het Zelf.

Grote pijn: fysieke pijn zoals een messteek of een houw van een zwaard.

Het hoogste doel dat bereikbaar is, is de verwerkelijking van de staat waar alles 'vol' is en volmaakt. Er is geen enkel tekort, geen enkel gebrek. Dit is het onbegrensde. Onbegrensd bewustzijn, onbegrensd geluk, onbegrensde intelligentie. Dit is de wereld van het Zelf. De verwerkelijking van die wereld houdt in dat het individuele is opgegaan in het universele: *ayamâtma brahma*: dit individuele Zelf is waarlijk Universeel. In het onbegrensde zijn geen verlangens noch wensen mogelijk. Ieder zoeken is voorbij, want het doel is bereikt. De mens is eindelijk thuisgekomen en hoeft niet meer verder te gaan, want er is geen verdere weg meer. Dit is het onbegrensde. Smart en pijn horen thuis in de wereld van omhullingen waarachter het stralende Zelf versluierd gaat. In die werelden zijn scherpe afbakening en grenzen en daarmee ook smart en pijn. Wie in het onbegrensde is terechtgekomen heeft de verbinding met deze werelden losgelaten. Het is alsof hij zich onder narcose bevindt en zich niet meer gewaar is van de wereld van zintuiglijke en geestelijke waarneming. Opgenomen worden in het onbegrensde is letterlijk als een extase en men laat de banden met de fysieke en de subtiële wereld tijdelijk los. Vele voorbeelden uit het leven van Shrî Ramakrishna en uit het leven van vele andere *jivan mukta's* (bevrijde zielen) zijn er te geven hoe zij deze extase daadwerkelijk ondervonden. Zij kwamen geheel los van enig lichamenlijk gewaarzijn.

23. Je moet weten dat het verbreken van iedere verbinding met verdriet en smart, *yoga* wordt genoemd. Deze *yoga* moet met vastberadenheid in praktijk worden gebracht zonder neerslachtig te worden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Bijna ironisch stelt Shrī Krishna vast dat yoga (innerlijke verbondenheid) inhoudt dat men loskomt van het lichamelijke en geestelijke gewaarzijn en in eenheid verblijft. Het verdwijnen van pijn en smart is het resultaat van yoga. Om tot yoga te komen is vastberadenheid nodig zonder daarbij neerslachtig te worden.*

Het is merkwaardig dat Shankara in zijn commentaar neerslachtigheid als gevaar noemt op deze weg naar *yoga*, innerlijke verbondenheid. Hij geeft daarmee aan dat de vastberadenheid heel groot moet zijn en dat neerslachtigheid of depressiviteit langs zullen komen om de vastberadenheid te testen. Cynisme, bitterheid en neerslachtigheid zijn bekende aandoeningen van de praktische filosoof. Velen hebben met deze zwarte kant geworsteld als test van hun vastberadenheid. De Griekse filosofen zijn unaniem van mening om in deze gevallen toevlucht te zoeken in heilzame muziek. Zulke muziek dient dan gebaseerd te zijn op harmonische verhoudingen. Daarmee wordt een sfeer van eenheid en saamhorigheid geschapen. In de religieuze tradities vinden we de noodzaak van lofzangen, hymnen, rituele dansen en van *bhajans* en *kirtans*. Was Shrī Krishna zelf niet een meester van de dans en een meester op de fluit? De fluitspelende herder was één van zijn geliefde namen: *venugopala*.

Muziek activeert de levensenergie en verheft de ziel het meest van alle menselijke uitingen. Het therapeutische principe van muziek komt tot uiting in het versterken van de levensenergie, het beperken van de gevolgen van schadelijke prikkels en het stimuleren van de innerlijke, genezende kracht. Muziek brengt ons weer in aanraking met ons eeuwig zelfgenezende en helende vermogen. De wetenschap heeft nog niet zo lang geleden ontdekt dat deeltjes van zuurstofatomen op een hoge toon vibreren, dat grassprietten zingen en dat seksualiteit een muzikaal verschijnsel is. In een tijdperk waarin hele systemen van ogenschijnlijk betrouwbare kennis in elkaar gestort zijn, is het tonale karakter van de wereld een van de weinige dingen waar we zeker van zijn. De wereld is geluid, ritme en vibratie – het eeuwige lied van eenheid. Muziek is een waarachtige en grootse therapie die de levensenergie in ieder mens activeert. Hypocrates noemde haar de ‘vis mediatrix naturae’, de genezende kracht van de natuur. Ze is *prāna*, *ch’i*, geest. Ze roept de ware genezing op die van binnenuit komt. De schepping is gebaseerd op trillingen, op geluidsgolven.

De verzen 20–23 geven de definitie en werkzaamheid van *Yoga*, innerlijke verbondenheid, aan. Zij herinneren ons eraan dat lijden en het ervaren van pijn en smart niet nodig zijn. Zij zijn uitingen van onze eigen afgescheidenheid, dat wil

zeggen ons niet-verbonden zijn. De weg die *Yoga* ons toont is de weg naar binnen die ook wel de thuisreis wordt genoemd. Die weg is een speurtocht naar het Zelf dat versluierd gaat achter een aantal dekmantels of sluiers die door het ego worden opgeworpen. Eén enkele vonk van wezenlijke gelukzaligheid is al voldoende om iedere neerslachtigheid te laten verdwijnen en de zegeningen van God Almachtig over ons te laten neerdalen.

24. Daartoe zullen alle eigen en individuele wensen en verlangens zonder uitzondering moeten worden opgegeven, en de zinnen zullen op ieder punt door geestkracht onder beheersing moeten komen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Door geestkracht: dat wil zeggen een geest die over onderscheidingsvermogen (buddhi) beschikt.*

Nu keert Shri Krishna weer terug tot de techniek van *Yoga*. Het opgeven van alle wensen en verlangens – zelfs voor een korte tijd tijdens meditatie – is geen eenvoudige zaak. Het is vooral een kwestie van concentratie en van grote oplettendheid in een toeziende blik die het hele werkterrein van de geest overziet. Het is in feite een subtiel proces van zelfonderzoek dat hier plaatsvindt en dat zelfs de meest heimelijke vormen van zelfverheerlijking en van zelfgenoegzaamheid onderkent en doorziet. Hiervoor is grote openheid nodig en men zal moeten leren volstrekt eerlijk met zichzelf om te gaan. Geen enkel compromis is toegestaan. Als dat wel gebeurt wordt het hele proces gecompromitteerd en dan stopt de verdere ontwikkeling. Het is heel verleidelijk om die vermogens als een eigen verworvenheid op te eisen. Dit gebeurt vrijwel altijd wanneer het innerlijke licht toeneemt en daarmee het menselijke vermogen in het algemeen. Hier is volstrekte eerlijkheid met jezelf noodzakelijk. De beste manier om deze neiging te omzeilen is door van meet af aan een grote eenvoud aan te leren en alles onmiddellijk te schuiven op de zegeningen van de Heer of van Moeder.

Shri Krishna geeft hier de beschrijving van de eerste stap van innerlijke verbondenheid. Door concentratie vallen alle wensen en verlangens (tijdelijk) weg terwijl de zintuigen niet langer als stoorzenders de innerlijke stilte verstoren. Dit opent de deuren naar transcendent bewustzijn. Alles wordt helder, transparant en transcendent. *Sattva* domineert en het innerlijk vult zich ermee. Dit is het vierde niveau van menselijke ontwikkeling en punt 5 op het Enneagram: *sattvapatti*. Op dit niveau heeft de mens Zelfkennis en wordt hij een Kenner van het Zelf genoemd, *Brahmavit*. (Zie ook commentaar op vers 3).

25. Dan moet die yogi stap voor stap tot zijn eigen innerlijke vrede komen, aan de hand van zijn door vastberadenheid beheerste rede. Met zijn geest stevig gevestigd in zichzelf moet hij alle gedachten laten varen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De yogi richt zijn geest nu uitsluitend en alleen op het Zelf. Alleen het Zelf is werkelijkheid er is niets anders dan Dat. Dit is de hoogste vorm van yoga.*

Het pad van innerlijke ontwikkeling dat tevens de thuisreis is, houdt een graduele ontwikkeling in, stap voor stap dus. Er is geen sprake van een plotselinge volledige omdraai. Pas na een geleidelijke ontwikkeling zal er plotseling een niveausprong zijn en dan is er de volgende stap die wacht. Haastige spoed is zelden goed. Ongeduld en een brandend verlangen naar bevrijding zijn gezonde tekenen van enthousiasme. Zij ontslaan de zoeker geenszins van de noodzaak om de weg stap voor stap te gaan. De verwijzing naar de *door vastberadenheid beheerste rede* houdt in dat men innerlijk een grote overtuiging dient te hebben dat men het juiste pad en de juiste weg heeft gekozen. Twijfel en wankelmoedigheid zijn reeds lang achtergelaten en mogen nu geen rol meer spelen. Zij horen thuis bij de eerste twee stappen op de ladder van menselijke ontwikkeling, de punten 1 en 2 van het Enneagram. Het zijn de punten waar de mens zich openstelt voor de juiste impuls (en de tijd krijgt om die impulsen op zich in te laten werken om zo zijn twijfels weg te nemen) en waar hij leert de waarheid en de werkelijkheid omtrent zichzelf onder ogen te zien en daarbij zijn rede in stelling te brengen. Juist het verbinden van de rede met de diepste waarheid omtrent de mens zelf markeert een grote stap in de juiste richting.

Het proces dat Shri Krishna hier beschrijft is het werkelijk onder discipline brengen van de geest. Dit betekent dat de geest transparant wordt en heel helder omdat externe impulsen de geest niet langer opjagen tot het vormen van allerlei gedachtenstromen. Het denken komt tot rust in innerlijke stilte. Hiertoe dienen alle wensen te zijn opgegeven, er zijn geen bindingen meer. Iedere eigen motiverende impuls wordt losgelaten en lost op in overgave. Dit is het vijfde niveau van ontwikkeling, punt 7 van het Enneagram, *asamsakti* genaamd.

Mensen willen verlichting en bevrijding, maar het moet wel heel snel gaan. Velen haken af als men er achter komt dat het hier gaat om een vaak levenslange weg van vallen en opstaan. Er is geen snelweg naar de hemel. Het tot rust komen van het denken, het transparant worden van de geest is het gevolg van een lange weg van oefening en discipline. Zoals ook blijkt uit het volgende vers.

26. Steeds wanneer de vluchtige, denkende, geest wil afdwalen moet de yogi de teugels strakker aanhalen en de geest terugleiden tot een innerlijke staat van overgave aan het Zelf.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Geluiden en allerlei andere objecten van waarneming maken dat de geest wordt afgeleid en afdwaalt. Dit is een natuurlijke zwakte van de geest. Zintuiglijke objecten vormen een grote bron van afleiding. Men dient zichzelf te doordringen van het feit dat al die zogenaamde objecten van waarneming in feite onwerkelijk zijn. Dit kan men doen door de ware aard van ieder ding te overwegen. Daardoor wordt het ook mogelijk afstand te nemen van alle dingen van de wereld. Dan zal de geest zich gaan losmaken van deze zintuiglijke voorwerpen en waarnemingen. De geest komt tot rust in de substantie van het Zelf en verblijft daar. Door deze oefening zal de Yogi tenslotte de vrede van het Zelf bereiken.*

Het terugleiden van de geest naar het Zelf is de ware kunst van goede meditatie. Aanvankelijk duikt de geest diep om dan weer boven te komen en alles te vergeten om vervolgens weer ‘wakker te worden’ en weer te duiken enzovoort. Ook dit kan beschouwd worden als een proces van geboorte en dood, van wedergeboorte dus. In de Christelijke traditie wordt dit de wedergeboorte in Jezus Christus, in het Christusbewustzijn, genoemd. In de gang naar boven neemt de geest weer gedachtestromen op die vervolgens voor de nodige onrust zorgen zodat het proces weer van voren af aan moet beginnen. Toch wordt een emmer door druppels gevuld en wie vastberaden doorzet zal uiteindelijk steeds dieper gaan en in de diepte blijven. Het is dit doorzetten dat heel cruciaal is: je niet laten ontmoedigen als je weer eens ‘terugvalt’ en met je onrust, je schaduw geconfronteerd wordt. Men stopt nogal eens ontmoedigd en zoekt naar een volgende spirituele weg, maar welke weg je ook kiest, het is er een van vallen en opstaan. Wie zich niet laat ontmoedigen zal uiteindelijk de diepte ingaan.

Die diepte is de diepte van kosmisch bewustzijn. De hele kosmos wordt op dit niveau omvat en onderhouden. Het is een niveau waar het scheppend vermogen een aanvang neemt. De zoeker staat hier op de scheidingslijn van het gemanifesteerde en het ongemanifesteerde. Hoe dieper hij duikt en hoe minder hij bovenkomt des te meer wordt hij getrokken naar het ongemanifesteerde: de barende schoot van Moeder Natuur zelf. Dit is de laatste stap vóór de uiteindelijke bevrijding of verlossing. Deze stap (punt 8 op het Enneagram) wordt *padārthabhāvanī* genoemd. Deze mens is een Godziener geworden. Hij ziet Gods aanwezigheid in alles en allen en straalt dat inzicht aan alle kanten uit. Hij is werkelijk God-gelijk. Hierna is er slechts de bevrijding zelf, de versmelting met het Allerhoogste. Waar het om gaat is dat alle geluiden en impulsen je niet meer kunnen raken. Dan kun je zelfs in de grootste drukte en herrie verbonden blijven met Al wat is.

27. De volheid van geluk valt die yogi ten deel die zijn geest en zijn gevoelens tot rust heeft gebracht, die zelf één is geworden met Brahman en in wie geen kwaad aanwezig is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Gevoelens tot rust brengen: dat wil zeggen dat deze mens geen 'passie' meer kent, niet langer gehecht is aan wat dan ook. Alle oorzaken van de ervaring van pijn en ellende zijn bij deze mens opgelost. Deze yogi is een jivanmukta (bevrijde ziel in dit leven) geworden. Deze mens leeft in de dagelijkse werkelijkheid van het feit dat alles Brahman is. Deze mens raakt niet langer bezoedeld door wat dan ook, zelfs dharma en a-dharma deren hem niet.*

Hier hebben we weer een beschrijving van een *Jivan-mukta*, een Zelfgerealiseerde. Voor deze mens is het individuele geheel en al opgegaan in het universele. *Vyashti* (het individuele) is identiek geworden aan *samashti* (het universele). Dit betekent in de praktijk dat deze mens geen enkele persoonlijke wens meer kent. Voor zover deze mens uiting geeft aan een wens, zoals de wens om te eten of te drinken komen deze wensen voort uit Moeder Natuur zelf. Immers de natuur heeft een universele werking, altijd en overal. In die zin wordt gezegd dat het gedrag en de levensstijl van een Zelfgerealiseerde volstrekt natuurlijk is geworden. 'Natuurlijk' wordt *hier* letterlijk bedoeld en niet symbolisch. Deze mens is één geworden met Moeder en via haar met de Schepper en via de Schepper met *Brahman*.

Als Shankara zegt: *deze mens raakt niet langer bezoedeld door wat dan ook, zelfs dharma en a-dharma deren hem niet*, dan is dit binnen de Vedische traditie een nogal radicale uitspraak. Vooral het 'niet gedeerd worden door *dharma* en *a-dharma*' is voor ritueel ingestelde traditionalisten nogal onverteerbaar. Juist in de rituele traditie zijn *dharma* en *a-dharma* de pijlers waarop het hele bouwwerk van ceremonies en rituelen is gebouwd. Shankara zelf toonde de relativiteit van de rituele traditie (en dus ook van *dharma* en *a-dharma*) aan in diverse episodes uit zijn eigen leven. Zo liet hij alle onderscheidingen van het kastenstelsel achter zich door God zelf te vereren als een kastenloze (een *chandala*). Ook raakte hij vuur aan als *sannyâsin* door persoonlijk de crematie te verzorgen van het stoffelijk overschot van zijn moeder. Tenslotte is er de bekende episode dat hij debatteerde met een vrouw, Ubhaya Bhârâtî genaamd, over de geheimen en finesses van seks en zinnelijke liefde. Uiteindelijk bleek dat zij een incarnatie was van de godin Sarasvatî zelf. In Zuid India wordt zij vereerd als de godin Shâradâ of Shâradâmba (Moeder Shâradâ).

28. De yogi die zo voortdurend *yoga* in praktijk brengt en die geen enkel kwaad meer in zich draagt, gaat heel gemakkelijk en vanzelfsprekend op in Brahman en bereikt daarmee onbegrensde gelukzaligheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Voortdurend: er zijn geen belemmeringen meer. Nu volgt een beschrijving van de yoga die leidt tot het oversteken van de zee van samsāra. Deze yoga is de gewaarwording van het opgaan in de alomvattende eenheid van Brahman.*

Het woord ‘voortdurend’ heeft de betekenis van regelmatig als natuurlijk onderdeel van je hele manier van leven en van al je doen en laten. Het ‘geen kwaad in zich dragen’ duidt eveneens op het feit dat deze mens zich geheel heeft overgegeven aan Moeder Natuur. Zij treedt onbelemmerd door deze mens heen naar buiten. Zo kan zij zich uiten. Alleen Moeder Natuur zelf is in staat om ‘zonder kwaad’ te zijn want ‘het kwade’ betekent in feite ‘alles wat indruist tegen het natuurlijke.’ Het Middeleeuwse doemdenken heeft dit woord zo’n uiterst negatieve lading meegegeven. Wat onnatuurlijk is, is ‘kwaad’ of ‘kwaadaardig’. Onze maatschappij is tegennatuurlijk geworden en kan in die zin als ‘kwaadaardig’ worden beschouwd. Zo bezien is er veel, heel veel, werk aan de winkel. Dat werk zal gericht moeten zijn op het herstel van natuurlijke en harmonieuze verhoudingen in de maatschappij. Dit is de werkelijke betekenis van *dharma*.

Shrī Krishna doet nog een belangrijke uitspraak in dit vers. Hij zegt dat wie voortdurend *yoga* (innerlijke verbondenheid) in praktijk brengt, heel gemakkelijk in *Brahman* opgaat, dus tot Zelfrealisatie komt. Het begin van de thuisreis is het begin van Zelfontwikkeling. Wie aan die reis begint, zal zich soms vertwijfeld afvragen hoe je ooit een stap verder kunt komen. Iedere sportbeoefenaar en iedere ambachtsman zal ons kunnen vertellen en bevestigen dat ‘alle begin moeilijk en lastig is’ maar daarna niet meer. Dit is wat Shrī Krishna zegt.

29. Hij ziet hoe het Zelf aanwezig is in alle wezens en ook hoe alle wezens in het Zelf aanwezig zijn, want hij heeft zich onder de discipline van yoga gesteld en ziet overal het ene Zelf.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hij ziet hoe alle wezens, vanaf de Schepper, Brahmā, zelf tot aan een grassprietje in feite niets anders zijn dan het Zelf. In alle verscheidenheid van alle verschillende wezens, vanaf Brahmā, de Schepper, tot aan onbezielde voorwerpen ziet hij ook het Ene en hetzelfde. Met andere woorden: deze mens wéét dat het individuele zelf en het universele zelf, Brahman, één en hetzelfde zijn.*

Hier hebben we de essentie van de uitdaging van het menselijke bestaan in één vers geformuleerd: het absolute manifesteert zich via het relatieve. Het relatieve is niets anders dan het absolute en gaat er geheel in op. Eigentijds gezegd: God manifesteert zich door middel van de menselijke vorm. De menselijke vorm is niets anders dan de uiting of de manifestatie van wat zelf goddelijk is en onsterfelijk en gaat er geheel in op. In een zekere regelmaat manifesteert God zich in menselijke vorm in alle zuiverheid. Dan hebben we te maken met een goddelijke Incarnatie of een *avatara*. Râma, Krishna, Boeddha, Jezus worden beschouwd als incarnaties van *Vishnu*. Shankara wordt beschouwd als een incarnatie van *Shiva*.

Dit vers geeft een beschrijving van de eenheidservaring. De intensiteit van de ervaring hangt natuurlijk af van de staat van bewustzijn waarin men zich bevindt. De traditie houdt ons voor dat er vier staten van bewustzijn zijn: (diepe) slaap, droom, waken en *turiya*. *Turiya* is eigenlijk geen 'staat' maar de werkelijkheid. Het is de goddelijke staat die voorbij de drie eerdere staten gaat. *Turiya* impliceert vrijheid en daarmee Zelfrealisatie. Wat de wakende staat wordt genoemd kent zeven stappen of niveaus. De zevende is dan *turiya*.

Dat de eenheidservaring afhankelijk is van de staat waarin we ons bevinden is op zich niets bijzonders. Dat gegeven is welbekend. Als we blij zijn en opgeruimd is alles om ons heen 'blij en opgeruimd'. Als we neerslachtig zijn, is alles om ons heen ook neerslachtig. Wanneer we in het gebied in onszelf terechtkomen waar de verscheidenheid van vormen en dingen wegvalt en eenheid daagt, wordt de geest omhoog getild naar een goddelijke staat. In die staat komt de ervaring van eenheid en licht overeen met het goddelijke in onszelf. Eerst hebben we te maken met allerlei emanaties of uitstralingen van dat goddelijke in ons. Naarmate we echter dieper en verder gaan, zullen die emanaties zelf ons terugvoeren naar ons eigen Zelf dat in feite universeel is.

30. Wie Mij in alles ziet en alles in Mij, hem zal Ik nooit verlaten en hij zal Mij nooit verliezen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie Mij, Vasudeva, het Zelf van alles en allen, in alle wezens ziet en wie Brahmâ, de Schepper, en alle andere wezens in Mij, het Zelf van alles en allen ziet, is zich gewaar van de eenheid van het Zelf. Ik, Ishvara, de Heer en Meester, zal nimmer weg zijn uit zijn aanwezigheid noch zal die wijze mens afwezig zijn uit Mijn aanwezigheid. Zijn Zelf en Mijn Zelf zijn één en hetzelfde. Het Zelf is uitsluitend waarneembaar door die mens zelf.*

De kennis die in het vorige vers (29) aan de orde kwam luidt: 'Hij ziet hoe het Zelf aanwezig is in alle wezens en ook hoe alle wezens in het Zelf aanwezig zijn'. Wie deze kennis verwerkelijkt, heeft bevrijding, moksha, gevonden. Shrî Krishna spreekt nu in de volgende verzen over deze bevrijding of moksha als het gevolg van deze kennis.

In het commentaar op vers 14 kwam reeds aan de orde dat meditatie twee vormen kent. Er is de *saguna* meditatie en de *nirguna* meditatie. Dit vers behandelt de uiteindelijke staat van eenheid die door *saguna* meditatie kan worden bereikt. *Saguna* meditatie gaat uit van een *ishta deva*. Dat wil zeggen dat de mediteerder zijn geest en zijn meditatie richt op en in verband brengt met zijn *ishta deva*, met de goddelijke emanatie van zijn keuze. Dat kan ook een Incarnatie van God zelf zijn zoals Krishna of Jezus. Dit is de 'concrete vorm van meditatie': *saguna* meditatie. De eenheidservaring die in dit vers verwoord wordt, is de bekroning van deze vorm van meditatie.

Nirguna meditatie is veel abstracter en richt zich op een mantra waaraan alle aandacht wordt gegeven. Als de mantra een woord is dat refereert aan de Godheid of Incarnatie, dan krijgt men te maken met een mengvorm. Beide vormen hebben als doel om de geest tot eenheid te brengen. Zij hebben alles te maken met de traditionele paradox van een persoonlijke of een onpersoonlijke God. In Christelijke termen uitgedrukt: kunnen we tot God komen uitsluitend en alleen via Jezus of ook rechtstreeks? Het antwoord is natuurlijk dat beide wegen effectief en relevant zijn. Toch moet een keuze worden gemaakt, hoewel er de slimme tussenroute is van mantrameditatie op een van de namen van God. Als we in het Onze Vader bidden *Uw Naam worde geheiligd*, dan wordt op deze vorm van mantrameditatie gedoeld. Mantrameditatie en bidden zijn hetzelfde. Shrî Krishna zegt dat de naam en vorm van de persoonlijke God(heid) die aanbeden wordt, een steeds intensere aanwezigheid oproept van die Godheid of Incarnatie. Uiteindelijk transformeert het persoonlijke en individuele naar het universele. Dan is er geen verschil meer tussen een persoonlijke en een onpersoonlijke Godsbeleving. Wie alle wezens in zichzelf (weerspiegeld) ziet en zichzelf in alle wezens (weerspiegeld) ziet, is niet verloren voor de Heer. Met andere woorden die ijveraar loopt en leeft in de aanwezigheid van de Heer. De ijveraar leeft bij de gratie van de aanwezigheid van de Heer terwijl de

Heer zelf de ijveraar eveneens altijd 'bij zich draagt'. Hier is de vergelijking met beminde en minnaar geheel op zijn plaats. In liefde, en zelfs in verliefdheid, wordt de beminde altijd 'meegedragen'. De beminde woont in het hart en de minnaar woont in het hart van de beminde. Dit is wat dit vers verwoordt.

De aanwezigheid van de Heer wordt de ongebroken en voortdurende werkelijkheid. Hij is altijd aanwezig in het hart van de ijveraar. Er is niet langer sprake van een afscheiding, noch in tijd, noch in plaats, noch in vorm. Hier is de *yogi* die eenheid overal ziet en de werkelijkheid ervan ter harte neemt.

31. De yogi die Mij eert als wonend in alle wezens en die zich in eenheid gevestigd weet, verblijft in Mij, wat zijn lot ook moge zijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze mens beschikt over het juiste innerlijke weten (kennis) en daarom verblijft hij in Mij, dat wil zeggen in de hoogste staat (van bewustzijn), de staat van Vishnu. Die mens is altijd vrij. Niets staat hem nog langer in de weg. Die mens heeft bevrijding, moksha, bereikt.*

Er is het verhaal van de *devotee* (ijveraar) Sadana die het beroep van slager uitoefende. Toch was hij persoonlijk zó aan God toegewijd dat hij de eenheid van – en dus de vereniging met – God verwerkelijkte. Binnen de Vedische traditie, die strikt vegetarisch is, is het uitoefenen van het beroep van slager volstrekt ondenkbaar. Dit voorbeeld dient ervoor om te onderstrepen dat *moksha* of bevrijding niet het exclusieve voorrecht is van dogmatici, orthodoxen, schriftgeleerden of *Brahmanen*. Zelfs het volgen van een levensstijl die in het algemeen als *a-dharmisch* wordt beschouwd, is geen beletsel. Dit zagen we al in vers 27.

De Zelfgerealiseerde ziet zichzelf weerspiegeld in de oneindig grote verscheidenheid aan namen en vormen. Omdat hij zichzelf overal weerspiegeld ziet, is hij (of zij) zó vol begrip dat het hart overstroomt van liefde en compassie. De Zelfgerealiseerde weet dat wat hemzelf pijn doet een ander pijn doet, want er is geen verschil. Wat hemzelf plezier doet, doet een ander ook plezier. Zo worden zijn eigen kennis en ervaring zijn maatstaf en ijkstok voor de omgang met anderen. Dit geeft een universeel begrip en een universele uitstraling, Dit wordt *samashti*, universaliteit, genoemd. Deze mens kan anderen ook geen kwaad doen en evenmin pijn berokkenen, want dat doe je met jezelf ook niet, althans dat is niet natuurlijk. Als het nodig is een bittere pil te slikken, dan gebeurt dat uitsluitend omdat het nodig is. Deze *jivanmukta* is een en al mildheid, zachtmoedigheid en is onbegrensd in liefde en compassie. Tegelijkertijd kent de *jivanmukta* beter dan wie dan ook de precisie van gehoorzaamheid aan de Scheppende Wil van God. Die Wil gaat altijd dóór. Er is niets dat de werking van die Wil kan tegenhouden. Die Wil geeft deze mens tegelijkertijd de grootste precisie, standvastigheid, vastberadenheid en, als het moet, onwankelbare strengheid. Precisie en strengheid zijn in feite identiek.

32. O Arjuna, wie zichzelf overal gelijkelijk weerkaatst ziet - zowel in gelukkige als in ongelukkige omstandigheden - die wordt beschouwd als een volmaakte yogi.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wat plezierig is voor deze yogi is ook plezierig voor een ander, en wat niet plezierig is is ook niet plezierig voor een ander. Voor deze mens is er geen verschil tussen de eigen ervaringen en die van een ander. Deze yogi zal dan ook niemand pijn doen. Deze yogi kent geen kwaad. Daarom wordt hij als de personificatie van de hoogste graad van yoga beschouwd.*

Een *jivanmukta* is niet gewelddadig. Toch aarzelt hij niet, als dat nodig is, om een tegenstander te doden. Shrī Krishna zelf doodde vele demonen en andere kwaadaardige lieden. Gebruik maken van de machtige krachten waar je de beschikking over hebt wil niet zeggen dat je dan geweld gebruikt. Geweld gebruiken is *a-dharma* en wordt niet gesanctioneerd door de traditie. Zeker, sommigen beschikken over veel meer kracht dan anderen en wanneer zij van die kracht gebruik maken, lijkt het alsof er sprake is van geweld. Dat hoeft niet zo te zijn. Een grote kracht wordt pas geweld als die kracht gebruikt wordt voor persoonlijk gewin of voor persoonlijke motieven. Geweld staat dan gelijk aan diefstal en moord. Wanneer de omstandigheden dit vereisen, zal men gebruik moeten maken van de eigen (grote) kracht die beschikbaar is. Zo'n gebruik dient bovendien te stroken met de functie die men heeft. Als het daarbij blijft wordt er dus gebruik gemaakt van een grote kracht en macht. Die kracht en macht zijn dan echter geen geweld. Zij zijn onderdeel van een functie die vervuld wordt. Dit is wat Shrī Krishna steeds deed wanneer hij van zijn grote kracht gebruik maakte, omdat de omstandigheden dit vereisten.

Het onderscheid tussen geweld en grote kracht is subtiel en voor een oppervlakkige toeschouwer lang niet altijd waarneembaar. Dit maakt de discussie over geweldloosheid zo lastig. Wie niet gebruik maakt van de kracht die beschikbaar is, terwijl het wel nodig is, is een lafaard en geeft toe aan weekhartigheid. Dit is precies het grote dilemma van Arjuna en de les die hij te leren heeft: *hoe maak ik gebruik van mijn capaciteiten en ervaring als krijgsman, terwijl ik toch geen geweld gebruik?* Er is een incarnatie als Krishna voor nodig om ons deze lastige les te leren en deze lastige discussie op een verantwoorde wijze te voeren.

Arjuna sprak:

33. O Madhusūdana, u zegt dat de *yoga* van Zelfrealisatie een kwestie is van innerlijk evenwicht. Hoe kun je hier ooit een solide basis voor vinden als de geest zó ongedurig is?

Shankara zegt in zijn commentaar: *De vraag is welbekend*

Met deze vraag van Arjuna begint het laatste deel van dit hoofdstuk. Arjuna's vraag is gebaseerd op de dagelijkse ondervinding dat de geest rusteloos is en daarom ongedurig. Het is de functie van de geest om als verbinding te fungeren tussen de spirituele wereld van het hart en de ervaringswereld van een lichamelijk en concreet bestaan. Je kunt de geest vergelijken met een snelstromende rivier. De functie van verbinden maakt de geest bijna per definitie rusteloos. De geest is altijd in beweging en komt niet tot rust. Als de geest eens tot rust komt, dan heeft die rust geen blijvende kwaliteit. Die rust is het resultaat van een labiel evenwicht. Stabiliteit is ver te zoeken. Is die stabiliteit, is dat innerlijke evenwicht ooit te vinden?, vraagt Arjuna. Zij lijken ons steeds weer te ontglippen, zodat er hoogstens de ervaring is van een labiel en uiterst vluchtig evenwicht. Overigens doet Arjuna niet veel meer dan de woorden van Shri Krishna uit vers 26 te herhalen. Daar spreekt Shri Krishna zelf immers ook over de *vluchtige, denkende geest*.

Shankara zegt dat deze vraag *welbekend* is. De vraag zegt alleen maar dat dit 'probleem' een algemeen probleem is voor wie het pad van *yoga*, de thuisreis, bewandelt. De ijveraar krijgt in een moment van inspiratie en van concentratie de extatische ervaring van universaliteit en van eenheid. Daarna valt hij weer terug in de dagelijkse wereld van fragmentatie en van innerlijke verdeeldheid, waarin de geest heen en weer snelt. Dit komt mede omdat we ervan uitgaan dat deze ervaring van eenheid een kwestie is van aandacht. Dat is niet zo. Wie verliefd is, weet dat maar al te goed. In verliefdheid draagt de minnaar de beminde altijd bij zich in het hart, ongeacht waar de aandacht op gericht is. Het 'dragen van de beminde in je hart' is een kwestie van wat de mens wezenlijk beroert. Het heeft dus alles met je *wezensstaat* te maken. De juiste wezensstaat geeft de solide basis waar Arjuna naar vraagt.

34. O Krishna, de geest is werkelijk wispelturig, lastig, koppig en toch heel sterk. Het lijkt wel alsof het even moeilijk is de geest te bedwingen als de wind.

Shankara zegt in zijn commentaar: Het woord 'Krishna' is afgeleid van 'krish', dat schrapen betekent. Krishna schraapt het innerlijk schoon en neemt alle zonden en andere wortels van het kwaad weg uit de harten van diegenen die Hem zijn toegewijd. De geest is niet alleen rusteloos en wispelturig maar bovendien onstuimig. De geest brengt het lichaam en de zintuigen heel gemakkelijk in beroering. Daardoor worden zij van buitenaf manipuleerbaar. De geest in te tomen is niet mogelijk omdat de geest zich niet laat intomen....

In Hoofdstuk II, vers 60 en 67 noemt Shrî Krishna zelf de geest ook al 'wispelturig' en 'rondolend'. Ook Shrî Krishna gebruikt in vers 67 de vergelijking met de wind. De geest is wispelturig, lastig, koppig en tegelijkertijd zo sterk als een beer, of zo sterk als de wind, zoals Arjuna zegt. En zo is het ook. De wind is altijd bezig. Soms nauwelijks voelbaar als een rafijn briesje en soms als een orkaan of erger. Een enkele keer heerst er windstilte, maar die toestand is heel labiel en onzeker. De stabiliteit is echter uitsluitend te vinden in de stabiliteit van ons wezen en niet in de eenpuntigheid van onze aandacht. Ons wezen heeft zich echter gevuld met ontelbare zaadvormen van alle dingen die we ooit hebben gedaan en waar we ons aan gebonden hebben. Omdat we ons eraan hebben gebonden, zullen we al die dingen opnieuw beleven, zodra de omstandigheden waarin we ons bevinden, de verschillende zaadvormen activeren. Zoals bekend worden zij de *vāsana's* genoemd. In die voorraadschuur van ons wezen met al die zakken vol zaad zullen we eerst orde moeten scheppen. Alleen dan ontstaat er ruimte voor een nieuwe soort ervaring: die van toeschouwer te zijn zonder gehecht te zijn aan welke partij dan ook. Deze *vāsana's* houden ons vast en maken van ons een speelbal van de omstandigheden en van de wind.

Het is merkwaardig dat Shankara in zijn commentaar zover gaat dat hij zegt dat je de geest niet kunt intomen. Hij doelt hiermee op het feit dat het intomen niet een kwestie is van een rechtstreekse benadering waarbij de geest onder dwang 'bedwongen' wordt. Dat is niet mogelijk, zegt hij. In feite levert zulke dwang slechts frustraties op en daarmee een verlies aan zelfvertrouwen en geloof. Dat is werkelijk fnuikend. Wat wel helpt, is de oorzaken van de onrust weg te nemen en dan kom je bij de *vāsana's* terecht en bij zelfonderzoek en daarmee bij zelfkennis. Die twee maken dat de zoeker afstand leert nemen van allerlei wensen en verlangens en de nodige ruimte vindt in tijd en plaats om innerlijk te veranderen. Zo werkt transformatie. Wanneer de solide basis voor de onrust en het labiele evenwicht wegvalt, komt de weg vrij voor een solide basis voor innerlijk evenwicht en daarmee voor vrijheid.

De gezegende Heer antwoordde:

35. O Machtige in de Wapens, de bewegende geest is inderdaad moeilijk te bedwingen. O Zoon van Kuntī, met oefening en afstand doen kan dit echter worden volbracht.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met oefening wordt bedoeld het voortdurend herhalen van hetzelfde idee of dezelfde gedachte over één ding of één concept. Met 'afstand doen' wordt bedoeld het niet gebonden zijn aan wensen of verlangens naar zichtbare of onzichtbare zaken. Dit 'afstand doen' wordt verwezenlijkt wanneer men de irrelevantie van al die wensen en verlangens gaat zien en de ongewenste resultaten die zij voortbrengen. Door oefening en afstand te nemen kan 'vikshepa' beteugeld worden. 'Vikshepa' is de aantrekkingskracht die maakt dat de geest zich steeds uit zijn schulp laat trekken. Zo wordt de geest beteugeld.*

In vers 113 van Vivekacūdāmani van Shankara wordt gezegd: De tomeloze macht van *rajas* wordt *vikshepa* genoemd, die de oorzaak is van de eindeloze en onophoudelijke verscheidenheid in de schepping en van de beweging die daarmee verband houdt. Deze verscheidenheid geeft een verscheidenheid aan ervaring, zoals gehechtheid en pijn. De tekst gaat verder met vers 114: *Begeerte, woede, gierigheid, aanmatiging, wraakzucht, egoïsme, afgunst, jaloersheid enz. zijn de gevaarlijke eigenschappen van rajas. Zij sporen de mens aan tot handelen en veroorzaken gebondenheid.*

Wie de wijze raad van zowel Shri Krishna als van Shankara ter harte wil nemen zal de geest tot een punt van innerlijk evenwicht willen brengen. Hij zal dan gaan letten op deze eigenschap van *rajas* om steeds naar buiten te gaan en afgeleid of verleid te worden. Bekend zijn de 'verleidingen' waaraan asceten dikwijls worden blootgesteld. Grafisch of in de beeldende kunst worden deze verleidingen meestal weergegeven in de vorm van allerlei 'verleidelijkheden'. De verleiding zit in het denken aan iets anders dan wat aan de orde is. Dit komt door de *vāsana's*, de verborgen indrukken van *ahamkāra* die maken dat we gehecht zijn aan ervaringen uit het verleden waardoor we ze opnieuw willen beleven. Die beleving kan zijn in onze dromen, virtueel dus, of in de harde werkelijkheid van het fysieke bestaan. Het is duidelijk dat hiervoor zelfkennis nodig is. Die Zelfkennis heeft de vorm van het vermogen om naar jezelf te kijken en de geest onder observatie te houden. Dan kun je ook de nodige en juiste conclusies trekken. Dit is wat wordt genoemd: filosofisch onderzoek.

36. Ik zeg dat Zelfrealisatie moeilijk bereikbaar is voor wie innerlijk nog onbeheerst is, maar het is mogelijk voor degene die met de juiste middelen te werk gaat en die zich ervoor inspant om de geest te beheersen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met 'onbeheerst' wordt bedoeld een geest die niet onder beheersing is gebracht door voortdurende oefening. Die geest is nog steeds gehecht aan het verwerven van dingen in deze wereld. Beheersing van de geest houdt in: overgave.*

Wie dit pad van yoga gaat bewandelen zal daadwerkelijk afstand moeten nemen van alles wat succes in deze en in de komende wereld garandeert. Arjuna vraagt zich in het volgende vers echter af wat er gebeurt met de yogi die dit pad bewandelt maar die voortijdig komt te overlijden. Hij heeft nog niet voldoende echte (zelf)kennis verworven om tot bevrijding te komen. Zijn geest zal, hoe dan ook, op het moment van sterven wegdwalen en daarom zijn ondergang tegemoet gaan. Dit is de achtergrond van Arjuna's vraag in het volgende vers.

De juiste middelen zijn reeds in vers 35 ter sprake gekomen. Zij zijn in de eerste plaats oefening in doelgerichtheid en eenpuntigheid door regelmatige meditatie en in de tweede plaats door onthechting, dat wil zeggen het afstand nemen van allerlei wensen en verlangens. Deze kwaliteit wordt verkregen door gebruik te leren maken van het onderscheidingsvermogen waardoor de wensen en verlangens in beeld komen. Meestal zijn we zó gehecht aan onze wensen en verlangens dat we ze niet eens zien en hun uitwerking niet in de gaten hebben. We zijn hoogstens verbaasd als de werkelijkheid uiteindelijk anders is dan we zouden wensen. Dit is de basis voor ons vluchtgedrag in eindeloze 'vrije tijdsbesteding' en ook in allerlei vormen van verslaving. De slavernij is nog lang niet afgeschaft, integendeel zelfs. Het is duidelijk dat een niet-gedisciplineerde geest onmogelijk aan deze eis van Shrī Krishna kan voldoen. De allereerste stap impliceert dus om de geest onder discipline te brengen door meditatie.

De belangrijkste *levensles* is wel het inzicht dat we hier zijn om te leren en om ons tot volledige mensen te ontwikkelen. Deze mensen zijn niet alleen maar knap, of hebben alleen maar succes, maar zijn verbonden met hun diepste wortels. Wortels, die zijn gegrond in de Ultieme Werkelijkheid zelf. Anders gezegd, we worden geboren om onze spirituele bestemming te ontdekken: om te herinneren. Als we dit beseffen, verantwoordelijkheid nemen voor onze spirituele bestemming, betekent dit, dat wij kiezen voor een manier van leven. Die is gebaseerd op de spirituele principes, zoals die al duizenden jaren aan ons geopenbaard werden door de grote wijzen.

Het is hard werken op die levensschool. Innerlijke vrede en geluk bereiken, daar moet je wel wat voor doen. Je zult met de genade moeten meewerken. Dus zul je eerst moeten ontdekken wat genade is en hoe die genade werkt en zich openbaart.

Anders kun je niet meewerken. Innerlijke vrede en geluk bestaan voor een deel dankzij genade maar grotendeels dankzij hard werken en het toepassen van de kennis die gegeven wordt.

De geboorte van Jezus Christus of van Krishna in de menselijke ziel is als een spirituele verrijzenis. Opstanding vindt niet in het graf plaats. Als het lichaam eenmaal begraven is, is de bezieling er uit verdwenen. Dan valt er niets meer te 'verrijzen'. Bij de dood valt het lichaam uiteen en de ziel gaat verder of keert terug waar zij ooit vandaan kwam. Opstanding is gericht op spiritueel werk, hier en nú: in deze belichaming. Het is de opstanding uit een doods en mechanisch bestaan naar de onbegrensde en ongebondenheid van bewustzijn en intelligentie.

Arjuna sprak:

37. O Krishna, wat wordt er van degene die er niet in slaagt zichzelf te beheersen, wiens geest is weggeleden van het pad van yoga en die niet tot volle Zelfrealisatie komt, maar die zijn geloof behoudt?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Van belang is dat Arjuna ervan uitgaat dat deze yogi zijn geloof behoudt maar dat hij op het laatste, cruciale, moment de yoga niet toepast. In die laatste momenten voor zijn heengaan dwaalt de geest af en zo verliest hij op dat belangrijke moment zijn herinnering. Arjuna's vraag houdt in wat er met deze yogi gebeurt die de vrucht van yoga niet verkrijgt, in de vorm van ware kennis. Wat gebeurt er met deze mens?*

Arjuna betoont zich een snelle en goede leerling. Hij is zo 'kien' dat hij Shri Krishna met zijn eigen woorden probeert te weerstreven en vragen stelt. Natuurlijk laat Shri Krishna zich niet uit het veld slaan, maar daar gaat het niet om. Van belang is te zien hoe Arjuna blij geeft van een groot vermogen om te luisteren om van daaruit vragen te stellen. Arjuna stelt niet zomaar een vraag. Hij gaat in op wat de Meester heeft gezegd en legt een mogelijke onachtzaamheid bloot en aarzelt niet om dat te doen. Het is hoogst zeldzaam om iemand tegen te komen die deze geestelijke discipline weet op te brengen en niet in het wilde weg gaat 'slaan' door het stellen van irrelevante vragen of door vragen te stellen die geheel los staan van de samenhang.

Meer toegespitst op het verhaal van de Gîtā zelf, zal het Arjuna niet ontgaan zijn dat hij zelf ook wel eens in de strijd zou kunnen omkomen. Wetend dat hij nog niet de hoogste staat van yoga heeft bereikt vraagt hij Shri Krishna, in bedekte termen, naar zijn eigen lot. Het antwoord op die vraag is natuurlijk dat zij die gaan sterven reeds dood zijn. Dat wil zeggen dat zij die gaan sterven niets anders doen dan hun verleden, dat dood is, te herhalen. Alleen een impuls van buitenaf kan die cyclus doorbreken. Dit betekent dat alleen fundamenteel andere omstandigheden een mens uit de vicieuze cirkel van *samsāra* kunnen wegtrekken. Die andere omstandigheden liggen met name besloten in de Wil van God en niet in de wensen en verlangens van het individu. Die zullen vrijwel steeds de werking van Gods Wil frustreren en belemmeren. Krishna's aanwezigheid in het centrum van het slagveld met beide legers tegenover elkaar opgesteld symboliseert het soort hulp waarnaar we zullen moeten zoeken om uit deze vicieuze cirkel te komen. Van groot belang is de voorwaarde die Arjuna zelf aan zijn vraag stelt. Hij heeft het niet over zo maar iemand die in het wilde weg wat oefeningen is gaan doen of die de waan van de dag in spirituele zin is gaan volgen. Die mens moet duidelijk nog verder ontwikkelen en een zekere staat van rijpheid bereiken. Arjuna gaat uit van een zekere staat van

innerlijke rijpheid. Die staat wordt aangegeven door *het behoud van zijn geloof*. De mate van geloof en zelfvertrouwen die iemand heeft is een buitengewoon goede en precieze graadmeter voor de staat van ontwikkeling waarin die mens zich bevindt. Het betekent dat deze mens in ieder geval allerlei vormen van twijfel en wanhoop heeft laten varen, zoals Arjuna dat inmiddels ook had gedaan. Van daaruit is deze mens in staat om scherpe en relevante vragen te stellen en zelf aan de slag te gaan.

Wanneer we blijven streven naar innerlijke zuiverheid en blijven verlangen een kind van God te worden, zal onze persoonlijkheid beginnen te veranderen, te evolueren. Dit is persoonlijke groei. Die groei is een groei naar volwassenheid, stabiliteit, helderheid, inzicht en wijsheid. De gevoelens worden zuiverder, het verstand wordt helderder en de wil wordt sterker. De persoonlijkheid zoekt steeds meer een universeel standpunt op met als doel om er uiteindelijk helemaal in op te gaan. Ook hier is meditatie het geschikte hulpmiddel, en dan vooral de *saguna*-meditatie met de visualisatie van de *ishta deva*. Wie de *ishta deva* in zijn hart vindt, wordt als Arjuna aan het begin van de strijd van Kurukshetra. Voor die mens heeft de Bhagavad Gītā een totale relevantie. Voor die mens is de Bhagavad Gītā de directe routekaart naar bevrijding. Niets is dan nog symbolisch, het wordt allemaal héél concreet en héél direct. Dit is het gevolg van het feit dat Krishna of Jezus zijn woonplaats kiest in je eigen hart.

Sterven zonder verlicht te zijn is minder erg dan het lijkt. We gaan niet naar de hel, hoewel we wel onze eigen hel kunnen scheppen, maar wie vooruit wil en naar verlichting blijft streven zal vroeg of laat ontwaken. De zadjes zijn er, ze moeten alleen nog ontkiemen. We sterven zonder verlichting maar de kiem ervoor is gelegd. Wie nu bezig is met bewustwording zal daarvan vroeg of laat, bijvoorbeeld in een volgend leven, de vruchten mogen plukken.

38. Omdat hij zo tussen wal en schip is geraakt, is hij dan niet verloren als een donderwolk die oplost in de lucht en is er ergens nog hoop voor hem die zich zo verward heeft op het pad van Brahman, O Machtige in de Wapens?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Tussen wal en schip betekent hier dat hij noch geslaagd is op de Weg van Karma noch op de Weg van Yoga. Het Pad van Brahman: de weg waarlangs Brahman kan worden bereikt.*

Arjuna is een echte *kshatriya* en is dus gewend te denken in termen van slagen of falen, overwinnen of verliezen. Resultaten zijn voor hem zwart-wit. Voor hem is de mislukte *yogi* maar een ‘watje’ en hij is bang daar nu zelf voor te worden uitgemaakt. De gedachte alleen al is onverteerbaar. De vraag is niet alleen heel specifiek en toegespitst op dat slagveld waar Shrī Krishna en Arjuna zich bevonden. Het geldt ook voor al die gevallen dat men zich op weg begeeft en een begin maakt met de thuisreis, met de weg van *yoga* zoals door Shrī Krishna omschreven om dan na verloop van tijd te stoppen of in ieder geval een pauze in te lassen. Dit komt heel veel voor en ook voor deze mensen geldt de vraag in hoeverre hun – dikwijls niet onaanzienlijke inspanningen – niet geheel futiel blijken te zijn geweest en irrelevant. Zo bezien mist de vraag de grotere dimensie van het overzicht over een hele reeks van geboorten en doodgaan. Vanuit een groter en ruimer standpunt bezien is geboorte en dood niet meer dan een inademing en een uitademing. De mens ademt de eerste adem in en blaast de laatste adem uit. De tussenperiode, die leven wordt genoemd, is als de luttele seconde die tussen het inademen en het uitademen gelegen is. Wat is in die luttele seconde het nut van inspanning?

Het antwoord ligt in feite opgesloten in het commentaar van Shankara op het vorige vers (vers 37). Shankara zegt dat de oorzaak van het niet bereiken van *moksha* gelegen is in het feit dat deze mens op het cruciale moment zijn *herinnering verliest*. Verlies van herinnering is de sleutel voor het niet bereiken van het eindresultaat. Alle inspanning die gericht is op bevrijding en op het gaan van de weg van *yoga* versterkt de herinnering. Iedere inspanning in die richting laat een zaadvorm achter die in een volgend leven ooit weer tot ontkieming zal komen. Zo raken onze inspanningen niet verloren ook al lijkt alles verloren te zijn voor diegene die de eindstreep niet op het cruciale moment van het heengaan haalt. Het betekent eenvoudig dat deze *yogi* een herkansing krijgt en dan waarschijnlijk in betere omstandigheden terechtkomt.

Opvallend is ook dat Shrī Krishna deze keer door Arjuna wordt aangesproken als *Machtige-in-de-Wapens*. Als legeraanvoerder en vorst was Shrī Krishna zelf ook een *kshatriya* en geen Brahmaan. De titel die Arjuna gebruikt is een eretitel die geldt voor een ervaren *kshatriya*. Hier hebben we nogmaals een verwijzing naar het feit

dat geweldloosheid niet impliceert dat er geen oorlog meer wordt gevoerd als dat noodzakelijk is. Integendeel, je zult je behoorlijk moeten voorbereiden op een oorlog en als die komt, zul je bovendien er alles op alles moeten zetten om de overwinning te behalen. ‘Het alles op alles zetten’ is echter een functionele inspanning en geen inspanning die voortkomt uit persoonlijke motieven. Hij vervult zijn taak naar beste kunnen. Zo is *ahimsa*, geweldloosheid.

39. O Krishna, buiten U is er niemand in staat deze twijfel voor eens en voor altijd te verdrijven.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Niemand: zelfs geen ziener noch enige Godheid.*

Het commentaar van Shankara duidt op het bijzondere karakter van de *ishta deva*. In het geval van Arjuna is zijn *ishta deva* Shrī Krishna. Alleen Hij kan bij Arjuna de twijfel wegnemen. Zo is immers de relatie tussen minnaar en geliefde. Alleen de geliefde is in staat iedere twijfel bij de minnaar weg te nemen. *Saguna*-meditatie is er op gericht om deze speciale liefdesrelatie, die zo transformerend werkt, op te bouwen. De liefdesrelatie is de verbinding die er is tussen minnaar en geliefde. De mediteerder is de minnaar en de geliefde is de *ishta deva*, de godheid van zijn of haar keuze. Die godheid kan een emanatie van het Absolute zijn, zoals Shiva of Vishnu of Moeder maar ook een incarnatie zoals Shrī Krishna of de Heere Jezus of Shankara.

De gezegende Heer sprak:

40. O Pârtha, er is geen sprake van dat die mens ten gronde gaat, niet in deze wereld, en ook niet in de volgende. Geen ongelukkig lot wacht diegene die het pad van rechtvaardigheid bewandelt, Mijn zoon.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie het einddoel van Yoga niet bereikt in dit leven wacht geen lagere geboorte dan de geboorte die hij in dit leven heeft gekregen en ook niet hierna.*

Mijn zoon: 'tata' betekent in het sanskriet zowel 'vader' als 'zoon'. De vader ('tan') plant zichzelf voort in de vorm van zijn zoon. In die zin is de vader zelf zoon geworden en daarom wordt voor 'zoon' ook het woord 'tata' gebruikt. Zelfs een discipel, die weliswaar geen zoon is in de fysieke betekenis van het woord, kan als 'zoon' worden aangesproken omdat hij is als een zoon.

Wat gebeurt er met deze yogi?

Shrî Krishna begint met Arjuna gerust te stellen en verzekert hem vervolgens dat de yogi die het einddoel niet haalt in dit leven zeker niet ten gronde gaat. Het 'ten gronde gaan' moet in dit vers worden opgevat in de zin van 'dat zijn inspanningen niet teloor zullen gaan'. In de eerste plaats is er de voorwaarde van geloof en zelfvertrouwen. Geloof en vertrouwen kunnen als een stabiel winstpunt worden beschouwd. Zij zullen beklijven, ook in een volgend leven, hetzij hier op aarde, hetzij in de 'komende wereld'. De tweede reden is dat deze mens het pad van rechtvaardigheid heeft bewandeld. In feite zegt de tekst *kalyânakrit* hetgeen de betekenis heeft van deugdzaamheid beoefenen of een goed en rechtvaardig leven leiden. Het goede dat hij heeft gedaan is het aankweken van geloof en zelfvertrouwen en daarvoor heeft hij zich reeds op bijzondere wijze ingespannen. Zijn geest kent zeker een mate van discipline die zal beklijven. Waar gaat deze heen? Dat wordt in de volgende verzen duidelijk gemaakt.

41. Hij bereikt de wereld van de deugdzamen en verblijft daar gedurende lange tijd. Omdat hij van het pad van *yoga* is afgeleden zal hij tenslotte weer geboren worden in het huis van zuivere en vooraanstaande mensen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het vers gaat over de sannyâsin die het pad van meditatie (dhyâna yoga) volgt.*

De deugdzamen: diegenen die zich aan bijzondere offerceremonies houden zoals het paard-offer enz (ashva-medha). Nadat hij van alle genietingen waar hij recht op heeft in volle teugen heeft kunnen genieten (in het hiernamaals) wordt hij wedergeboren in het huis van zuivere en vooraanstaande ouders.

Zuivere mensen: diegenen zijn zuiver die zich houden aan de regels die zijn voorgeschreven.

Tijdens het verblijf in de ‘andere wereld’ (het hiernamaals, de wereld van de deugdzamen) krijgt deze *yogi* de gelegenheid in volle teugen te genieten van de vruchten van het goede werk dat hij heeft verricht. Tegelijkertijd geeft deze ‘adempauze’ hem de gelegenheid de *vâsana’s* die hem van het juiste pad deden afdwalen, tenminste tot rust te brengen en wellicht zelfs geheel of gedeeltelijk op te lossen. Zo keert hij uiteindelijk terug in deze wereld om, met minder ballast en innerlijke weerstanden dan voorheen, geboren te worden in het huis van zuivere en voorbeeldige mensen die tevens welgesteld zijn. Het is duidelijk dat dit antwoord zegt dat deze *yogi* in zijn volgend leven in een optimale startpositie is om zijn weg te vervolgen en af te maken. In hoeverre dit ook werkelijk gebeurt, blijft afhangen van de inspanning die hij zich getroost. Ook dat is weer een kwestie van de aard van de *vâsana’s*. Zij bevinden zich nog als zaadvormen in zijn hart. Bovendien is het een kwestie van de kans om een leermeester en goed gezelschap te vinden. Die laatste twee factoren zijn niet voorspelbaar en onttrekken zich aan de wetten van een lotsbestemming en van de gebruikelijke lijn van oorzaak en gevolg. Een bevoegde leermeester en goed gezelschap zijn factoren die van buitenaf worden binnengevoerd. Het enige wat je hierover kunt zeggen is wat Jezus zegt: *wie zoekt zal vinden; wie klopt zal worden opengedaan.*

In de Taittirîya Upanishad staat een prachtige beschrijving over de aard en omvang van de gelukzaligheid op diverse niveaus van het hiernamaals. Deze niveaus of werelden gaan open voor deze *yogi* die het doel niet heeft bereikt maar die zich tenminste heeft ingespannen en zijn geloof en zelfvertrouwen heeft bewaard. De mate van goedheid en rechtvaardigheid die men in dit leven heeft nagestreefd en verwerkelijkt, bepaalt het niveau van het hiernamaals waar men terecht zal komen. Deze werelden kennen een aanzienlijke grotere en fijnere vorm van gelukzaligheid dan de gelukzaligheid die in deze wereld te vinden is. Van enige bewuste inspanning om verder te komen kan geen sprake zijn. Deze werelden vormen een soort ‘vakantieadres’. Zij zijn als een adempauze waarin het ‘werk’ even wordt stopgezet

zodat je kunt uitrusten om vervolgens, geheel verkwikt, weer aan de slag te gaan. Dat aan de slag gaan kan echter uitsluitend en alleen gebeuren in deze, fysieke wereld. Deze materiële wereld is de uitdaging bij uitstek voor de mens en voor alle wezens om verder te komen en uiteindelijk bevrijding te vinden. Wanneer zij terugkomen, worden zij geboren bij integere (zuivere) en vooraanstaande ouders.

Wat zegt reïncarnatie over het doel van het leven? Alles wat er in ons leven gebeurt, heeft zin, heeft een doel, heeft een reden. Vanwege de keuzes die wij gemaakt hebben – minuten geleden of zelfs vele levens geleden -, ervaren wij ofwel heilzame ofwel lastige resultaten. Een groot deel van de zin van het leven is dat wij voor onszelf verantwoordelijk zijn. Bovendien duidt reïncarnatie erop dat de situaties waarin wij ons bevinden, op unieke wijze passend zijn voor spirituele groei. Problemen zijn kansen om iets aan onszelf te veranderen: een houding, een gevoel, een gedragswijze. Ook leert reïncarnatie ons dat het levensdoel uiteindelijk tweeledig is: onszelf een beetje beter maken dan wij in het vorige leven waren, en een beetje constructief gebruik maken van de talenten die wij uit vorige levens meebrengen. Gewoon woekeren met je talenten die de Schepper je schonk.

42. Of hij kan weer geboren worden in het gezin van wijze en geleerde yogi's. Maar zo'n geboorte is moeilijk te verkrijgen in deze materiële wereld.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het alternatief is dat hij juist geboren wordt in een arm gezin van wijze yogi's. Die geboorte is echter nog moeilijker te verkrijgen dan de geboorte bij integere en welgestelde mensen.*

Natuurlijk is zo'n geboorte moeilijker te verkrijgen omdat er immers maar weinig arme en wijze yogi's zijn die bovendien de weg van de *grihasta* (huisvader) volgen. Bovendien zal de boreling zelf ook een graad van innerlijke zuiverheid moeten hebben bereikt die aansluit op die van de ouders. Dat deze yogi's arm zouden of moeten zijn is een toevoeging van Shankara die niet in de tekst zelf staat. Wie in deze omstandigheden wordt geboren kan bijna niet anders dan de thuisreis verder af te maken en tot Zelfrealisatie te komen. Die mens keert niet meer terug.

43. Dan zal zijn vroegere kennis en ervaring weer tot leven komen en vandaar zal hij vuriger dan tevoren naar volmaaktheid streven, O Vreugde van de Kurustam!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Vuriger dan tevoren: met meer kracht dan tevoren.*

Het weer tot leven komen van zijn vroegere kennis en ervaring impliceert dat deze *yogi* in relatief korte tijd op het niveau van kennis en ervaring zal komen uit zijn vorige belichaming. Vandaar kan hij nu verder gaan om de reis voort te zetten.

Wanneer men met meditatie begint, komt een langzaam proces van innerlijke groei op gang. Deze innerlijke groei is een groei in de wezensstaat. Die staat blijft bij deze mens en maakt dat hij die in een volgend leven weer snel kan bereiken. Dan zal hij spoedig in de juiste omstandigheden terechtkomen, zoals in dit vers wordt aangegeven. Als hij zijn meditatiediscipline onderbreekt om die later (of in een volgend leven) weer op te pakken, zal blijken dat het wezensniveau niet verloren is gegaan. Hij zal de draad gewoon kunnen opnemen om vandaar verder te gaan. Zo komt God de mens die zich inspant op een wel heel bijzondere wijze tegemoet. Geen enkele inspanning, op het gebied van menselijke ontwikkeling en op het gebied van een zuiver en rechtvaardig leven, gaat verloren. Dit is heel belangrijk.

44. Zelfs tegen zijn eigen wil in, zal hij door zijn vroegere inspanning verder op het pad worden meegevoerd. Degene die echt verlangt naar kennis over Zelfrealisatie stijgt zeker uit boven degene die er alleen maar over praat en reciteert.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie in zijn vorige leven het doel van yoga niet bereikte, wordt door zijn inspanningen uit zijn vorige leven eenvoudig gedwongen om verder te gaan op het pad naar volmaaktheid. Als zijn tendensen naar a-dharma (onjuiste handelingen) niet dominant zijn ten opzichte van de discipline die hij verworven heeft, zal hij zeker op het pad van Yoga blijven. Als a-dharma wel dominant is wordt de discipline van Yoga weliswaar ontkracht maar zij gaat nog steeds niet verloren. Dit betekent dat wanneer de a-dharma tendensen zijn uitgeraasd het yoga-deel in deze mens weer naar buiten treedt en zijn gevolgen heeft. De inspanningen op het gebied van yoga gaan dus niet verloren, hoewel het soms heel lang kan duren voordat de uitwerking hiervan naar buiten treedt. Uit de samenhang valt op te maken dat zelfs als er een yogi (sannyâsin) is die uit een soort nieuwsgierigheid het pad van yoga bewandelt (zonder er met hart en ziel bij te zijn) hij toch zal ontsnappen aan deze woordverslaving-zonder-inhoud en aan de gevolgen van zijn daden. Hoeveel sneller zal het dan die yogi vergaan die zich oprecht aan yoga heeft overgegeven en die yoga oprecht en trouw beoefent?*

De tekst en het commentaar van Shankara geven beide aan hoezeer deze zoeker – zelfs als hij niet erg oprecht is geweest – geholpen wordt om zijn reis af te maken. Géén inspanning op deze weg, hoe oppervlakkig en mechanisch ook uitgevoerd, gaat verloren. Voorwaarde blijft natuurlijk het feit dat men een zekere mate van geloof en zelfvertrouwen heeft verworven en daarmee een zekere innerlijke discipline. Door geloof en vertrouwen is er iets in het wezen verankerd geraakt en die verankering maakt dat deze yogi niet meer op drift kan gaan. Dit vers houdt een grote belofte in voor iedereen die besluit de thuisreis te aanvaarden. Alle mogelijke belemmeringen zullen worden weggenomen en de weg wordt – hoe dan ook – vrijgemaakt om verder te gaan.

45. Wie volhoudt en zijn geest weet te beheersen en wie zich innerlijk geheel heeft gezuiverd, zal over meer dan één geboorte heen tenslotte dat Hoogste Doel bereiken.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Gedurende vele geboorten verwerft deze mens de benodigde kennis en ervaring op het gebied van yoga. Het proces voltrekt zich langzaam en gaat stap voor stap. De richting is in de richting van volmaaktheid. Tenslotte verwerft deze yogi de juiste, echte, kennis waardoor hij het uiteindelijke doel bereikt.*

Het is merkwaardig dat zelfs Shankara in zijn commentaar niet de moeite neemt om het woord 'geboorte' nader te verklaren, hoewel hij zo dikwijls aparte woorden van een verklaring voorziet. Maar – helaas – niet in dit geval. Het woord 'geboorte' wordt natuurlijk in de allereerste plaats opgevat als een fysieke geboorte in een nieuw, fysiek, lichaam. Dit kan zeker het geval zijn, hoewel de vorige verzen lijken aan te geven dat wie eenmaal op weg is, zich steeds sneller naar het einddoel zal begeven. Wat in dit vers in de eerste plaats wordt bedoeld is dat meerdere geboorten inhouden dat men, wanneer de meditatie wordt beëindigd, terugkeert uit de hogere wereld van transcendent bewustzijn waar de *yogi* of mediteerder was heengevoerd in de diepte van zijn meditatie. Om vanuit die transcendente wereld weer terug te komen in de wereld van fysieke, voorbijgaande werkelijkheid is *alsof* men is gestorven en wordt wedergeboren in dit leven. Dit kan zeker een groot aantal keren gebeuren in deze belichaming in deze wereld. Het opstaan uit de dood waar Jezus over spreekt is terug te voeren op ditzelfde principe. Het sluit aan bij vrijwel alle mystieke tradities uit de hele wereld. Alleen de dogmatici en schriftgeleerden weigeren om deze werkelijkheid te erkennen.

Om te verrijzen moet je ook op aarde terugkomen, leren, afstand doen van al je zwakheden en je opsluiten als een pop in je cocon, dat wil zeggen: je stopt ermee jezelf te voeden met egoïsme en baatzuchtige gedachten en gevoelens. We zullen bepaalde lessen moeten leren. Als we voor de examens die ons door het leven worden afgenomen willen slagen, moeten we dezelfde klas net zo lang overdoen tot we de les geleerd hebben. Anders gezegd: als we dood gaan kunnen we niet ontsnappen aan de verantwoordelijkheden van het leven, want we worden als het ware 'gerecycled', totdat we gereed zijn voor het opklimmen naar hogere bestaansniveaus. We hebben onze levensles geleerd wanneer we serieus beginnen een lichaam van licht voor onszelf te scheppen.

Wanneer de geest in meditatie opstijgt tot transcendent bewustzijn en van daaruit vervolgens tot kosmisch bewustzijn, dan verliest die geest zijn individualiteit. De persoonlijkheid lost op en de geest gaat geheel op in het kosmische of universele. Dit is de betekenis van *vyashti* (het individuele) dat opgaat in *samashti* (het

universele). Dit is het gevolg van *sagunameditatie*. De *ishta deva* brengt de minnaar daar vanzelf, want liefde overwint alle belemmeringen. Tenslotte is er het Godbewustzijn zelf dat bevrijding inhoudt. Nu versmelt de ziel geheel met God zelf, met het Absolute en gaat er geheel in op. Voor zover het bewustzijn dan nog terugkeert in deze wereld, is er geen individualiteit meer. Dan is er een belichaming die geheel en al de uitdrukking is geworden van het universele zelf. Die ziel keert niet meer terug, omdat er niets is om voor terug te komen, als het lichaam eenmaal is weggevallen.

46. De yogi gaat voorbij aan de asceet en ook aan de geleerde en aan de man van actie. Wees daarom een yogi, Arjuna!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Geleerde: de geleerde is diegene die de leerstellingen van de geschriften (shâstra's) kent.*

Actie: zoals de diverse rituelen, bijvoorbeeld agnihotra, het vuuroffer.

In dit vers maakt Shrî Krishna korte metten met iedere vorm van geforceerde inspanning of met inspanningen die uit zijn op het bereiken van een bepaald doel. Wie het pad van *Yoga* gaat volgen zal langzamerhand voorbijgaan aan deze mensen en hen achter zich laten. Inspanningen die voortkomen uit ambities en uit persoonlijke wensen en verlangens en die dus resultaatgericht zijn hebben altijd een beperkt gevolg en zullen nimmer tot het onbegrensde leiden. Alleen door *nishkama karma* kan het onbegrensde worden bereikt en verwerkelijkt. Dit is de les van *Yoga*. Meditatie is het middel bij uitnemendheid om daar te komen. Die meditatie kan zowel *saguna* als *nirguna* zijn. Dit maakt geen of weinig verschil. Tenslotte is er nog de mengvorm van het aanroepen van een naam van de Heer als mantra. *Uw Naam worde geheiligd.*

47. Wie van alle yogi's vol geloof en vertrouwen, Mij aanbidt met zijn innerlijk gevestigd in Mij, wordt door Mij als zeer toegewijd beschouwd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *yogis: diegenen die mediteren op Rudra, Aditya enz (een ishta deva).*

Met zijn innerlijk gevestigd in Mij: De antah-karana is geheel en al gericht op Mij, Vasudeva.

Shrî Krishna geeft duidelijk aan dat zelfs de meest eenvoudige ijveraar die zich vol geloof en vertrouwen op Shrî Krishna richt en die zich door Shrî Krishna laat meevoeren naar de hogere niveaus van het transcendente en vervolgens van het kosmische, gemakkelijk alle anderen voorbijstreeft. Deze eenvoudige ziel wordt door Shrî Krishna als toegewijd beschouwd en is Hem zeer dierbaar. Jezus geeft hetzelfde aan wanneer hij zegt *vele eersten zullen de laatsten zijn en de laatsten zullen de eersten zijn.*

Meditatie op de *ishta deva* alsmede meditatie op een mantra zonder enige vorm van visualisatie brengen een mens tot die hogere en fijnere staten van bewustzijn. Zij geven deze ijveraar de gelegenheid om kennis en ervaring op te doen met betrekking tot de 'andere wereld'. Wie zo mediteert, wordt een kijkje achter de coulissen gegund. Daar ontmoet hij de producer, de regisseur, de directie van het theater en alle andere akolieten die erbij horen. Hij krijgt de gelegenheid om met hen te spreken. Dan raakt hij geheel vervuld en geïnspireerd van die werkelijke wereld die zich achter de show op het wereldtoneel bevindt. Telkens wanneer hij weer terugkeert in *deze* wereld wordt hij als het ware wedergeboren. Zo bereikt hij tenslotte, na vele geboorten (in dit leven) het uiteindelijke doel, om vandaar niet meer terug te keren. Meditatie is de meest efficiënte en effectieve methode om de thuisreis te maken. Dit is de boodschap.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 7

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎÂ Hoofdstuk 7

Over kennis die wijsheid wordt

jñâna-vijñâna yoga

De Padma Purâna zegt:

In het welvarende koninkrijk van Pâtâlîputra (de huidige stad Patna aan de Golf van Bengalen) leefde een zekere Shankhukarna. Hij had een onmetelijke geldzucht en hield zich niet meer aan de normen en waarden die voor Brahmanen gelden. Hij bekommerde zich niet om zijn religieuze verplichtingen, bemoeide zich niet langer met offerplechtigheden, eerde zijn voorgangers niet en evenmin zijn ouders noch zijn gasten. Hij stortte zich op de handel en dacht alleen maar aan geld verdienen. Hij ontving zijn klanten en zijn opdrachtgevers thuis en onthaalde hen op grootse wijze in de verwachting daarmee de nodige goodwill te kweken en goede zaken te kunnen doen. Zijn klanten kwamen graag bij hem lunchen. Hij was heel slim en succes bleef niet uit. Shankhukarna was bovendien heel sensueel. Zijn vleselijke begeerte was onverzadigbaar. De wijze Vyâsa vergelijkt deze genotzucht wel met het onblusbare vuur van een grote bosbrand. Je kunt een vlam niet doven door olie op het vuur te gieten. Hetzelfde geldt voor het blussen van begeerten. Die laten zich niet bedwingen door er aan te voldoen. Integendeel, zij worden er alleen maar groter en sterker door.

Shankhukarna had drie vrouwen. Maar nóg was hij niet tevreden. Hij besloot voor de vierde maal in het huwelijk te treden met een vierde vrouw uit een naburige stad. Daartoe ging hij met zijn drie eerste vrouwen op reis. Zij moesten door een diep woud trekken en halverwege besloten ze even uit te rusten onder een grote boom. Daar werd Shankhukarna gebeten door een giftige slang en hij stierf ter plekke. Zijn drie vrouwen lieten zijn lichaam achter onder een hoop bladeren en keerden terug naar huis. Shankhukarna ontkwam niet aan zijn lot dat inhield dat hij op die plek bleef ronddolen als een geest. Hij had enige zonen, die zich wel aan de regels voor Brahmanen hielden en zij voerden de laatste ritën uit op de voorgeschreven wijze. Zo werd de ziel van Shankhukarna alsnog bevrijd uit de gebondenheid aan die plek in het woud. Maar daar bleef het niet bij, want op het moment van het sterven, toen zijn ziel het lichaam verliet, waren zijn gedachten bij die vreselijke slang. Het gevolg was dat hij als een slang op aarde terugkwam en de schat bewaakte die hij op een geheime plek had verborgen. Zelfs zijn vrouwen en zijn kinderen hadden geen weet van die schat. Ten slotte kreeg hij wroeging over het schandelijke en gewetenloze leven dat hij als Brahmaan had geleid. Hij verscheen in de droom van zijn verschillende zonen. Hij legde verantwoording af voor het leven dat hij had geleid

en voor de onafwendbare gevolgen. Hij vertelde over de geheime schat die hij had begraven en hij gaf de locatie aan waar zij die schat zouden kunnen vinden. Hij gaf hun de opdracht om het geld van de schat aan diegenen weg te geven die het verdienden en die het nodig hadden: geleerde Brahmanen en arme mensen. Hij voegde er aan toe dat dit de enige manier was om tot bevrijding te komen.

De volgende dag vertelde iedere zoon de droom aan de anderen. Zij verwonderden zich er over dat zij allemaal dezelfde droom hadden gehad. Zij besloten om de instructies van hun vader op te volgen en op zoek te gaan naar die schat. De oudste zoon wilde de slang doden en de schat meenemen. De tweede zoon beraamde een plan om er met de schat vandoor te gaan. Hij ging heimelijk op pad, vond de plek van de schat en trof er de slang aan die vervaarlijk siste. Hij schrok er geweldig van. De slang vroeg hem wie hij was. De zoon zei bevend van angst: 'Ik ben Shiva, uw zoon. Ik kwam hier om de schat op te graven en de opbrengst voor een goed doel aan te wenden om u daarmee te bevrijden.' De slang antwoordde: rituelen en ceremonies zullen mij niet vrij maken. Je zult dat alleen bewerkstelligen als je giften doet aan de Brahmaan die dagelijks verzen reciteert uit het zevende hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ. Alleen dat zal genade brengen voor deze gevangen ziel. Dat zal mij vrijmaken.'

Shiva ging terug naar huis en ging met zijn broers op zoek naar een Brahmaan die dagelijks reciteerde uit de Bhagavad Gîtâ. Uiteindelijk vonden ze er een. Zij begroetten hem in alle eenvoud en nederigheid en probeerden hem gunstig te stemmen met hun gaven. Zij vroegen hem om dagelijks enige verzen uit het zevende hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ te reciteren voor het zieleheil van hun vader. De Brahmaan stemde ermee in op voorwaarde dat zij zelf ook de verzen uit het zevende hoofdstuk van hem zouden leren. Aldus gebeurde. Door dagelijks enige verzen te reciteren uit het zevende hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ bereikten Shankhukarna's zonen na hun dood de woonplaats van Vishnu zelf.

Wie de Bhagavad Gîtâ bestudeert en er uit reciteert komt uiteindelijk tot de realisatie van zijn of haar eigen onsterfelijkheid en doorziet de vergankelijkheid van de materiële wereld. Laten wij vooral lezen en reciteren uit het zevende hoofdstuk om tot bevrijding te komen.

Inleiding

De Bhagavad Gītā wordt meestal in drie delen verdeeld van ieder zes boeken of hoofdstukken. Hoofdstuk zeven is dus het eerste hoofdstuk van het tweede deel. De toonzetting is heel anders dan in de voorafgaande zes hoofdstukken. De zes eerste hoofdstukken zijn als het ware als een spiegel die Arjuna (de mens) wordt voorgehouden waarin hij zichzelf kan leren kennen en ook de methoden en disciplines die nodig zijn om tot zichzelf te komen. Globaal gesproken gaan deze zes eerste hoofdstukken over handelen (*karma yoga*). De volgende zes hoofdstukken (hoofdstuk 7 – 12) roepen een heel ander klankbeeld op en gaan vooral over de aard van het Absolute (*Brahman*) en de persoonlijke relatie die de mens met het Zelf heeft. Dit tweede gedeelte gaat dus over *bhakti yoga*, over toewijding of devotie. De mate van devotie en de wijze waarop zij beoefend wordt bepaalt immers de kwaliteit van de persoonlijke relatie die een *bhakta* heeft met het goddelijke en onsterfelijke in zichzelf, en daarmee met God. Het derde en laatste gedeelte van de Bhagavad Gītā wordt gevormd door de hoofdstukken 13 – 18 en gaat over Zelfrealisatie en geeft de kennis (als informatie) die daarvoor nodig is (*jñāna yoga*). Het woord *yoga* heeft dan, zoals reeds eerder opgemerkt, de betekenis van 'pad' of van 'discipline/methode'.

De ondertitel van hoofdstuk 7 luidt: *over kennis die wijsheid wordt*. In het Sanskriet luidt de titel *Jñāna-vijñāna-yoga*: over de (zelf)discipline die van kennis wijsheid maakt. In het voorlaatste vers van hoofdstuk 6 zegt Shrī Krishna: *De yogi gaat voorbij aan de asceet en ook aan de geleerde en aan de man van actie. Wees daarom een yogi, Arjuna!* Met *yogi* wordt hier diegene bedoeld die daadwerkelijk afstand weet te nemen van zijn eigen wensen en verlangens en die bereid en in staat is om zijn hele leven te zien als een functie of een roeping binnen het kosmische gebeuren van de schepping. Voor deze mens geldt nog uitsluitend de wil van God, die zich meestal zal voordoen als de scheppende wil van Moeder Natuur. Of men wel of niet handelend moet optreden, wat men doet, welk pad men volgt, welke loopbaan men door het leven heen volgt, het ligt allemaal in Gods handen of in de schoot van Moeder Natuur. Deze mens heeft zoveel *bhakti* of devotie ontwikkeld dat hij of zij ten volle bereid is slechts die roepstem te volgen. Terecht zegt Shrī Krishna over deze *yogi* dat hij (of zij) verder komt dan ieder ander die nog wel gehecht is aan welke uiterlijke vorm dan ook. Ook asceten en geleerden kunnen zeer gehecht raken aan hun persoonlijke discipline. Wie *nitya karma* is, gaat hieraan voorbij. Die mens stelt zijn of haar hele leven in dienst van God, ongeacht of een habijt wordt gedragen of niet.

Shrî Krishna eindigt hoofdstuk 6 met de uitspraak: *Wie van alle yogi's vol geloof en vertrouwen, Mij aanbidt met zijn innerlijk gevestigd in Mij, wordt door Mij als zeer toegewijd beschouwd.* Deze uitspraak vormt tegelijkertijd de basis voor hoofdstuk zeven en voor het hele tweede deel van de Bhagavad Gîtâ. Wie werkelijk met zijn innerlijk gevestigd is in 'Mij' wordt spreekbuis en agent van 'Mij'. Dat 'Mij' is wat de mens zelf werkelijk is en waarvan Shrî Krishna een uiting is, zoals Jezus Christus ook vereerd wordt als een incarnatie van het goddelijke en onsterfelijke. Voor diegene die 'Mij' daadwerkelijk vindt, kan er geen onderscheid zijn tussen alle emanaties en incarnaties van datzelfde 'Mij'. Die mens zal zichzelf onmiddellijk herkennen in Krishna, in Jezus Christus, in Boeddha en in de andere incarnaties van het Absolute die van tijd tot tijd op aarde verschijnen. *Wie innerlijk gevestigd is in Mij zal langzamerhand het Ene overal zien.* Dat Ene is het Ene zonder tweede dat 'goed' is. Innerlijk gevestigd te zijn in 'Mij' is de hoogste vorm van devotie; het is als een tweede geboorte. Wie die tweede geboorte daadwerkelijk verwerkelijkt, treedt de binnenste wereld van de mensheid binnen. Die mens weet wat zelfbewustzijn is en raakt nu verbonden met objectief bewustzijn. Daarna is er slechts de eenheid zelf, de versmelting met God. Dat wordt Godrealisatie genoemd, de derde geboorte. Zoals gezegd, gaan hoofdstuk 7 – 12 van de Bhagavad Gîtâ over *bhakti* (devotie, toewijding) waardoor de mens tot deze tweede geboorte kan komen. Dan kan de werkelijke transformatie van geleerdheid naar wijsheid plaatsvinden. Die transformatie vindt plaats omdat deze mens, door echte en waarachtige zelfbeheersing, in staat is geweest de verbinding met God te herstellen en *innerlijk gevestigd te zijn in 'Mij'*. Die mens, zegt Shrî Krishna, *is Mij zeer dierbaar.*

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 7

Over kennis die wijsheid wordt

jñâna-vijñâna yoga

De gezegende Heer sprak:

1. Luister, Pârtha, hoe je zonder enige twijfel Mij in Mijn volheid zult kennen wanneer de geest in Mij is opgegaan en wanneer je *yoga* in praktijk brengt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De yogi heeft zijn aandacht geheel en al op Mij gericht, de Opperste Heer. Mijn eigenschappen zullen hierna worden genoemd. De yogi oefent zich in standvastigheid, dat wil zeggen: hij laat zich niet afleiden. Zo vindt hij Mij als basis of uitgangspunt van zijn bestaan. Wie dit niet doet en van mening is dat de mensenwereld voldoende soelaas biedt, zal zijn toevlucht nemen tot allerlei vormen van actie en van handelend optreden. Als hij religieus is ingesteld zal hij allerlei rituelen en offerceremonies uitvoeren, zoals agnihotra of hij zal een bepaalde discipline volgen of vrijgevig zijn om zijn doel te bereiken. Maar de yogi laat dat allemaal voor wat het is en richt zich uitsluitend en alleen op Mij. Hij is met al zijn aandacht bij Mij alleen. Luister nu naar wat ik je ga zeggen over de manier hoe jij ook zonder enige twijfel Mij in Mijn volheid zult leren kennen als jij hetzelfde doet als die yogi's. Je zult Mij dan leren kennen in mijn onbegrensde grootsheid, kracht, macht, genade enzovoort. Je zult uiteindelijk tot de overtuiging komen dat 'de Heer uitsluitend zó is en niet anders'*

Dit vers sluit nauw aan bij het laatste vers van hoofdstuk 6: *Wie van alle yogi's, vol geloof en vertrouwen, Mij aanbidt met zijn innerlijk gevestigd in Mij, wordt door Mij als zeer toegewijd beschouwd. Shrî Krishna noemt deze mens een yogi. De kenmerkende eigenschappen die van een yogi worden verwacht, zijn:*

- de volheid van geloof en vertrouwen
- innerlijk gevestigd zijn in Mij.

Dit eerste vers bevestigt deze uitspraak nogmaals en spreekt nu over 'het opgaan in Mij' en het in praktijk brengen van *yoga*. Door de hele Bhagavad Gîtâ heen bedoelt Shrî Krishna met *yoga* de discipline om innerlijk 'verbonden' te blijven. Verbonden met wie of wat? Met jezelf. Maar naarmate dat 'jezelf' transcenderen wordt en de staat van bewustzijn fijner en onbegrensd, nemen de onzichtbare en onpersoonlijke kwaliteiten toe zoals: universeel, grenzeloos, tijdloos, voorbij iedere

plaats, helder, transparant, alwetend, alkennend, alomtegenwoordig, grenzeloze liefde, genade, kracht, mededogen, overvloed, glorie, zuiverheid enz. Dat transcendente gebied is waar Jezus over spreekt als hij spreekt over 'de Vader', zoals in Joh. 6, 44 e.v.: *Niemand kan naar mij toe komen tenzij de Vader die mij gezonden heeft, die mens naar mij toehaalt Niet dat iemand ooit de Vader gezien heeft, behalve wie rechtstreeks uit God is, heeft de Vader gezien. Ik verzeker jullie dat wie werkelijk gelooft het eeuwige leven bezit.*

Het 'opgaan van de geest in Mij' verwijst naar de praktijk van meditatie waarin het bewustzijn zodanig kan opgaan in het transcendente dat niets anders overblijft dan Dat. In dit punt van totale absorptie in de substantie van het Absolute komen de wegen van kennis, actie en devotie geheel bij elkaar. In dat punt verliezen zij hun afzonderlijke kenmerken en daarmee hun functie, want het enige wat overblijft is Dat alleen: *niemand kan naar Mij toe komen, tenzij de Vader hem naar Mij toehaalt.*

2. Ik zal je deze kennis en de onovertroffen wijsheid ervan ten volle openbaren. Wanneer je dat weet, blijft er in deze wereld niets anders over om te kennen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze kennis over Mij zal ik je geheel verklaren op basis van mijn eigen ervaring. In het tweede deel van dit vers noemt Shri Krishna deze wijsheid 'onovertroffen' om daarmee de volle aandacht van Arjuna te krijgen. 'Niets anders': er zijn geen alternatieven voor deze kennis. Wie Mij werkelijk kent, wordt al-wetend. Deze kennis geeft grootse resultaten en is daarom moeilijk te verkrijgen.*

De kennis begint als geleerdheid uit de geschriften maar transformeert naar wijsheid indien en voorzover de praktijk van *yoga*, innerlijke verbondenheid, ook werkelijk wordt toegepast. Hier hebben we de kennis die tot wijsheid wordt, zoals aangegeven in de titel van dit hoofdstuk. Sommigen vertalen de wijsheid (*vijñāna*) als het vermogen om te nuanceren en onderscheid te maken. Dit vermogen is niets anders dan de statische kennis die in de traditie en in de geschriften verankerd ligt, te kunnen vertalen en toepassen naar de dynamische wereld van de actualiteit. De toepassing is de toepassing in de eigen leefwereld. De boodschap van de Bhagavad Gītā heeft alles te maken met transformatie, met het veranderen van onze manier van leven en onze levensstijl. Het *ten volle openbaren* impliceert dat er de nodige belemmeringen zullen zijn om tot die volle openbaring te komen. De meeste openbaringen die gedaan worden zijn slechts gedeeltelijk en relatief, maar nu neemt Shri Krishna het op zich om deze wijsheid *ten volle* te openbaren. Sceptis, cynisme en twijfels vormen de grootste struikelblokken op deze weg. Zij lossen geleidelijk op in reflectie en contemplatie. Het nadenken en het overwegen van de heilige geschriften van de mensheid vormen een wezenlijk onderdeel van het pad van zelftransformatie door kennis en wijsheid. Oefening baart kunst en wanneer onze contemplatie en ons nadenken een zekere rijpheid hebben gekregen, nemen onze bezonnenheid en universaliteit vanzelf toe. Zo nestelt een zekere wijsheid, *vijñāna*, zich langzamerhand in ons hart. De drukte van alledag lijkt contemplatie en overweging in de weg te staan. Maar juist door de overweging van deze teksten kan de hectiek van het bestaan tot rust komen. Dan gaan we ontdekken dat we meer bereiken door minder te “doen.”

3. Onder duizenden streeft een enkeling naar volmaaktheid. Maar zelfs onder diegenen die enige volmaaktheid hebben bereikt, is er nauwelijks iemand die Mij werkelijk kent.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Volmaakt: hiermee worden diegenen bedoeld die het pad van bevrijding volgen, die naar moksha streven.*

Aspiranten die reikhalzend uitzien naar het vergaren van nog meer informatie en nog meer geleerdheid over het pad van bevrijding of *moksha* zijn er meer dan genoeg. De gebruikelijke religieuze en filosofische opleidingsinstituten worden er jaarlijks mee gevuld. Maar diegenen die bereid zijn om het geleerde ook daadwerkelijk in hun eigen leven toe te passen en het pad van bevrijding ook daadwerkelijk af te leggen zijn er weinig. Nog minder zijn er *die Mij werkelijk kennen*. Zij zijn diegenen die in dit leven tot zelfrealisatie zijn gekomen. Zij zijn geheel vrij en worden meestal *jivanmukta* genoemd. Men zegt dat mensen als Shri Ramakrishna, Shri Ramana Maharshi, Shri Ananda Mayi Mā en Shri Candrasekhara Bhāratī tot deze categorie behoorden. Er zijn ongetwijfeld nog anderen te noemen, ook uit onze tijd, maar zeldzaam blijven ze. De kennis van de uiteindelijke werkelijkheid blijft moeilijk te verkrijgen. Die kennis wordt alleen verworven wanneer het God behaagt die mens die genade van kennis te geven. Het verleden en het daarmee verband houdende *karma* hebben hiermee te maken. Eerst zal al het *karma* moeten uitwerken, voordat een mens in staat wordt gesteld – door genade – om de laatste stap te zetten. De hele gang naar bevrijding is in feite één groot proces van innerlijke zuivering. Weinigen zijn er die naar bevrijding zoeken en nog minder zijn er die bevrijding ook vinden. De kennis die dan verworven wordt, is onbeschrijfelijk.

Hier lijkt sprake te zijn van een contradictie: we moeten alles in het werk stellen om de kennis deelachtig te worden, maar het is God die die kennis kan geven. Vroeger sprak men over *met de genade meewerken*. Wie op reis wil gaan moet zich op pad begeven en kan niet wachten tot hij gehaald wordt. Door de wegbewijzing goed in de gaten te houden, zal hij uiteindelijk zijn doel bereiken. Wie de spirituele weg wil volgen gaat ook op reis en heeft daarbij de hulp van de Heer nodig, om de ultieme bevrijding te bereiken.

4. Aarde, water, vuur, lucht, ether, de bewegende geest, het intellect en ikheid vormen de achtvoudige indeling van Mijn natuur.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Aarde verwijst naar de subtiele betekenis ervan, de tanmâtra, dus de prithivi (aarde)-tanmâtra. Hetzelfde geldt voor de andere elementen: water, vuur, lucht en ether. Ook zij verwijzen naar hun subtiele betekenis. De bewegende geest is manas en die symboliseert de bron waar de geest uit is voortgekomen: het ego. Het intellect (buddhi) is de rede die op haar beurt verwijst naar het grote gevoel van bestaan of mahat. Dat gevoel van bestaan is de bron waaruit ahamkâra, onze 'ikheid', voortkomt. Ahamkâra verwijst naar het ongemanifesteerde, avyakta, dat zich verbonden heeft met onwetendheid. Als je voedsel met gif mengt, wordt het voedsel zelf giftig. Hetzelfde geldt voor avyakta, de oerbron, die vermengd raakt met vâsanas. Deze vâsanas zijn de verborgen indrukken die we bij ons dragen in ons onderbewuste. Die indrukken zijn opgeroepen vanuit ahamkâra (onze ikheid). Daarom wordt de oerbron (avyakta) ook wel vereenzelvigd met ahamkâra omdat al onze motieven uit ahamkâra voortkomen. In de praktijk van het dagelijkse leven merken we voortdurend hoe onze handelingen en bezigheden oprijzen uit ons 'ik-gevoel' (ego). Dit is de achtvoudige indeling van Mijn natuur (prakriti). Die indeling is de structuur van mâyâ die door de Schepper zelf (îshvara) is opgeroepen.*

Deze achtvoudige indeling van het menselijke systeem vormt de basis van het mensbeeld binnen de Vedische traditie. Shankara wijst er op dat de vijf elementen die genoemd worden niet zozeer worden genoemd vanuit hun grove of fysieke verschijningsvorm maar vanwege hun subtiele betekenis. Die betekenis wordt de *tanmâtra* van dat element genoemd. Het zijn de functies van onze organen: ruiken (geur) hoort bij aarde; proeven (smaak) hoort bij water; zien (vormen) hoort bij vuur; voelen (tasten) hoort bij lucht en horen (geluid) hoort bij ether (ruimte). Vervolgens is er de denkende en voelende geest als *manas*. Shankara zegt dat die geest verwijst naar het ego, dat de geest voortdurend in beweging zet. Het intellect of de rede verwijst naar het grote gevoel van bestaan zoals de bekende uitspraak van Descartes: *ik denk dus ik ben*. Tenslotte is er onze ikheid of *ahamkâra*. Shankara zegt dat *ahamkâra* verwijst naar het ongemanifesteerde en naar de verborgen indrukken of *vâsanas* die wij als onze motiverende krachten in ons onderbewustzijn hebben opgeborgen. Telkens wanneer een impuls van buitenaf in dat onderbewuste doordringt, wordt een *vâsana* geactiveerd en dan staan wij onmiddellijk klaar met een antwoord. Zo houden we in feite ons eigen systeem als een gesloten circuit in stand en wonen en leven we in onze eigen privé-gevangenis van onze eigen 'ikheid'. Deze beschrijving is een beschrijving van de 'lagere natuur', dat wil zeggen van de materiële (zichtbare) schepping waarin de mens als het ware gevangen zit. Die zichtbare natuur wordt ook wel de *kshetra* genoemd of het slagveld waar de mens als overwinnaar dient uit te komen. Dit is tevens de symboliek van de Bhagavad Gîtâ die wordt uitgesproken op het slagveld, wanneer Krishna en Arjuna staan opgesteld

midden tussen beide legers in om het slagveld te kunnen overzien. Dit overzicht is precies wat we nodig hebben.

De boodschap van de Gîtâ is een verlossingsleer die er juist op is gericht om de *vâsanas* (de verborgen indrukken van ahamkâra) schoon te maken en vooral te laten oplossen. Naarmate deze *vâsanas* oplossen, scheppen we voor onszelf meer en meer de mogelijkheid om vanuit een blanco innerlijk te reageren zonder daarvoor 'een blik te hoeven opentrekken.' Juist dat opentrekken van al die blikjes veroorzaakt een grote vervuiling en bovendien het *déjà vu*-gevoel dat bepaald niet inspirerend is. De menselijke uitdaging houdt in om steeds geheel onbedekt als een pas geboren kind, in alle onbevangenheid dus, een situatie tegemoet te treden. Dat wil niet zeggen dat de mens geacht wordt kinds te zijn of kinderachtig maar hij neemt het voorbeeld van de onbevangenheid van een kind en vertaalt die naar de evenwichtige en weloverwogen reactie van een volwassene. Zo komen kennis, ervaring en geweten bij elkaar. Dan groeit de mens naar een veel grotere statuur die gedragen wordt door wijsheid, eindeloos begrip, liefde en compassie. Dit is wat Shrî Krishna aan Arjuna te zeggen heeft.

Over deze lagere natuur zegt Jezus in het Thomas-evangelie (log. 80):

Wie de wereld kent, vindt het fysieke en materiële, maar wie met het materiële weet om te gaan is meester over de wereld.

Over de onbevangenheid van kinderen zegt Jezus (nr 37):

Wanneer jullie je kleren afleggen zonder schaamte en die vervolgens opnemen en onder je voeten leggen en er dan, als kleine kinderen, overheen lopen, zullen jullie de Zoon van de Levende zien en niet langer bevreesd zijn.

Waar het om gaat is onze geconditioneerdheid los te laten, "te worden als een kind, zoals Jezus zei om bij de kennis van het hart, de gnosis, te komen. Zelfs de kennis van de Gita is ontoereikend wanneer ze niet door het hart ervaren en beleefd wordt. Wie tot zich laat doordringen wat Shrî Krishna eigenlijk bedoelt, kan niet anders doen dan daarmee aan de slag te gaan, het zich eigen te maken. Dat moet wel tot innerlijke veranderingen leiden.

5. Dit is Mijn zichtbare natuur, maar je moet weten, o machtige in de wapens, dat voorbij deze lagere natuur Mijn hogere natuur staat, die achter en voorbij alles is, het leven zelf dat de hele kosmos in stand houdt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De lagere, materiële, natuur is vermengd met onzuiverheden en is dus zelf onzuiver geworden en brengt daarmee onzuivere resultaten voort. Deze lagere natuur symboliseert de gebondenheid aan de eindeloze cyclus van geboorte en dood. De hogere natuur, daarentegen, is zuiver, onbezoedeld. Zij is het Zelf, de Kenner van het veld (kshetrajña) dat het leven in stand houdt en dat de hele schepping binnentreedt en onderhoudt.*

Nu spreekt Shri Krishna over de hogere natuur: het bewustzijn zelf. In verband met de vergelijking van het (slag)veld wordt dit bewustzijn hier de *kshetrajña* genoemd: de kenner van het veld. In de feitelijke situatie is Shri Krishna nu zelf de kenner van het veld die Arjuna de laatste instructies geeft voordat de strijd losbarst. Shri Krishna heeft bovendien als wagenmenner 'alle touwtjes in handen'. Deze hogere natuur is niets anders dan het zuivere, onbezoedelde bewustzijn zelf dat identiek is met intelligentie en met gelukzaligheid. Het is *sat-cit-ânanda*. Dat bewustzijn doordringt de hele schepping, overal, en kent een eindeloze schakering van niveaus en van kwaliteiten, al naar gelang de substantie of de materie die door dat bewustzijn doorstraald wordt. Al die materies en substanties zijn in feite niet meer dan een eindeloze opeenvolging van namen en vormen die in het zuivere licht van bewustzijn even oplichten om dan weer te verdwijnen. Zo ontstaat een kaleidoscopische werkelijkheid die niets anders is dan een uitdrukking van het licht van de lamp die de kaleidoscoop verlicht. De ziel van ieder wezen is daarbij niets anders dan de eenheid die er is tussen naam, vorm en bewustzijn. Naarmate de naam meer en meer transformeert naar Gods heilige naam, zal die ziel dichter bij huis komen om uiteindelijk weer in het huis van de Vader te worden opgenomen. Dan zet Moeder een kopje thee en dan is alles weer goed. Het slagveld behoort tot het verleden en was eigenlijk niet meer dan een droom, een illusie. Het kopje thee van Moeder is de werkelijkheid.

De verloren zoon ervoer Wein, Weib und Gesang als de werkelijkheid, maar moest ervaren dat de thee thuis wel even wat anders was. Eenmaal thuis stond de thee klaar, tot woede van z'n broer, die dat allemaal heel gewoon vond en niets begreep van die theeparty voor broerlief. Je kunt dus dicht bij de Vader leven en Zijn zegeningen niet eens ervaren...

Een geleerde vatte moed en liep naar een Meester en vroeg hem naar het verschil tussen subject en object en ook naar de definitie van objectieve kennis. De Meester antwoordde: mijn beste, ik heb geen weet van dit soort spitsvondigheden, ik ken alleen het Zelf dat in mij is en mijn Goddelijke Moeder.

6. Weet dat alle wezens hierin tot bestaan komen. Ik ben het begin en het einde van het hele universum.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Mijn lagere natuur en mijn hogere natuur vormen samen met materie (kshetra) en bewustzijn (kshetrajña) de barende schoot waaruit alle wezens tot bestaan komen. Omdat dit zo is, ben Ik het begin en het einde van de hele schepping. Dat wil zeggen: door deze tweedeling van mijn natuur ben Ik, de alwetende Īshvara, de oorsprong van het universum.*

De tekst zegt dat door de tweedeling van (onze) natuur in een materieel deel en in een spiritueel deel de schepping is ontstaan. De tweedeling veroorzaakt een spanningsveld, een *virtuele* tegengesteldheid en daardoor ontstaat een beweging om de spanning op te heffen. Die beweging geeft de schepping. Iedere beweging zoekt uiteindelijk het opheffen van de spanning. Iedere beweging – hoe verdraaid ook – zoekt uiteindelijk haar eigen opheffing in rust en vrede. Dit is de functie van Shiva. De tweedeling van de natuur in een materieel en in een spiritueel deel is dus de oorzaak en de barende schoot van alle wezens. Zij is de Grote Moeder die over al haar kinderen waakt en die altijd aanwezig is om troost en voeding te geven. Hoe merkwaardig dat wij in het Westen deze moederfunctie zo verwaarloosd hebben en slechts spreken over een ‘streng’ Vader. Alleen in de gnostische traditie is de functie van Moeder als *Sophia*, wijsheid, in stand gebleven.

Jezus zegt:

Mijn schapen luisteren naar mijn stem en Ik ken ze en ze volgen Mij. Ik geef hun eeuwig leven, nooit zullen ze verloren gaan. Niemand zal ze aan mijn hand ontrukken. Wat mijn Vader Mij heeft toevertrouwd, gaat alles te boven. Niemand kan het ontrukken aan de hand van mijn Vader. (Joh. 10,27-29)

Jezus zegt:

Want mijn fysieke moeder gaf mij een lichaam dat op zichzelf beschouwd dood is, maar mijn ware Moeder gaf mij het leven. (Th. 101)

7. Niets is er dat voorbij Mij is, o succesvolle. Dit alles, deze hele schepping, is rond Mij heen geweven, zoals parels verbonden worden door een snoer.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Er is geen andere oorzaak dan Ik, de Opperste Heer. Ik alleen ben de oorzaak van het universum. Daarom zijn alle wezens onderdeel van één groot weefsel, zoals de inslag in de schering en zoals rijen parels aan een snoer.*

Impliciet ligt in dit vers de boodschap opgesloten dat de enige werkelijkheid het Ene is, 'Mij', het Ene zonder tweede. Het hele spanningsveld tussen hoger en lager en de tegenstrijdigheden die erdoor worden opgeroepen zijn als een illusie, als een droom. In werkelijkheid zijn er geen namen en geen vormen. Er is slechts het Ene. Die Naam worde geheiligd. Wij denken de dingen een bestaan toe omdat we onszelf een apart bestaan toedenken. Dit is het gevolg van *ahamkâra*, onze *ikheid*, die gebaseerd is op de vermeende tegenstelling tussen een lagere en een hogere natuur. Maar in feite is er geen lagere en geen hogere natuur. Evenmin is er een Vader en een Moeder. Er is slechts zuiver bewustzijn. Dit hele onderscheid tussen lager en hoger wordt opgeroepen om als een spiegel te fungeren, waardoor we onszelf kunnen leren kennen: *Mens, ken jezelf!* Word wie ge werkelijk zijt. Eèn met het Ene... Eén met het Al. We zijn dan niet meer alleen: één met het Al, met Al wat is. Zoals de parels los staan van het snoer maar door hun verbondenheid met het snoer de betekenis krijgen van een gebruiksvoorwerp in de vorm van een paarlen collier, zo krijgt de hele schepping ook pas werkelijk betekenis als een gebruiksvoorwerp door verbondenheid met de Heer en Meester, met *îshvara*, die er een verband aan geeft. Als de draad wordt doorgeknipt vallen de parels als los zand op de vloer en zijn zij onbruikbaar.

8. Zoon van Kuntî, Ik ben het vloeibare van water, het licht van de maan en van de zon, de klank Ôm in de Veda's, geluid in ruimte en de kracht van het menselijke in de mens.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het wezenlijke kenmerk van water is de vloeibaarheid ervan. Ik ben dat wezenlijke van water en zo vinden de wateren hun oorsprong in Mij. Hetzelfde geldt voor alle andere elementen. Evenzo ben Ik het licht in de maan en in de zon , Ik ben de levensadem en ook de klank Ôm van de Veda's. Ik ben het mens-zijn in de mens. Ik ben de mensheid zelf waar alle menselijke wezens uit voortkomen. Geluid is het kenmerk van ruimte (ether). Daarom komt ether voort uit Mij.*

Shrî Krishna zegt in dit vers dat het wezenlijke kenmerk van ieder 'ding' voortkomt uit Mij. Dat 'Mij' is zuiver bewustzijn. Alles is een uitdrukking van het heldere, zuivere en transcendente bewustzijn. In het Sanskriet zijn 'vloeibaarheid' en 'smaak' hetzelfde woord. Vloeibaarheid of smaak is het actieve principe van water. Niemand drinkt graag zout water omdat de zuivere smaak van water vermengd is met zout. De aantrekkingskracht van water berust op de zuivere smaak – en de vloeibaarheid – ervan. In de zuivere smaak is de Heer te vinden. Hetzelfde geldt voor licht en voor de andere elementen. In de zuiverheid van ieder element is de Heer te vinden. De Heer is in dit geval het zuivere bewustzijn zelf. Vanuit een persoonlijk standpunt bekeken beschouwen we water – en met het water de andere elementen – als 'een geschenk uit de hemel' waardoor we onze taak en functie kunnen vervullen. Dan danken we God voor iedere ademtucht en voor ieder grassprietje dat Hij in zijn Almacht en Alwetendheid laat groeien. En we danken Moeder dat zij dit alles heeft voortgebracht.

Jezus zegt:

Blijf in Mij dan blijf Ik in jullie. Een rank die niet in de wijnstok blijft kan op zichzelf geen vrucht dragen. Hetzelfde geldt voor jullie als jullie niet in Mij verblijven. Ik ben de wijnstok en jullie zijn de ranken. Wie in Mij verblijft en Ik in hem, zal veel vrucht dragen want los van Mij kunnen jullie niets. (Joh. 15,4-5)

9. De zuivere geur van aarde ben Ik, de gloed van vuur, de bezieling in alle wezens en de zelfbeheersing van de asceet.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Aarde is in Mij aanwezig als geur. Op zichzelf is de geur van aarde heel aangenaam. Onwelriekendheid ontstaat wanneer meerdere elementen vermengd worden onder invloed van a-dharma of avidya (onwetendheid) van de individuele mensen. Hetzelfde geldt, mutatis mutandis, voor de andere elementen, zoals de smaak van water enzovoort. Ik ben de bezieling die in alle wezens aanwezig is en die alle wezens in leven houdt. Ik ben de discipline die het kenmerk van een asceet is.*

De zuivere geur is ook de oorspronkelijke geur, de oer-geur dus. Binnen de wereld van Krishna-devotie zal men dus zeggen dat Krishna de oorspronkelijke geur is van alle dingen. Die oorspronkelijke geur is allesdoordringend zodat Krishna's aanwezigheid door alle dingen heen dringt. Zonder vuur kunnen we niet zien, zonder vuur kunnen we niets doen en wordt niets verteerd. Dit vuur is Krishna. Krishna is het leven in alle wezens en het menselijke in de mens. Zonder Krishna geen wezens en geen mens. Zo is de devotionele houding die van Krishna de alomtegenwoordige maakt. Anderen kiezen Râma als voorbeeld, weer anderen Boeddha en weer anderen Jezus Christus. Alles komt echter bij elkaar in zuiver bewustzijn. Dan lossen zelfs de verschillen tussen de incarnaties van God zelf op. Niet voor niets zegt men: God is één, maar Hij manifesteert zich in alle vormen.

10. Pârtha, Ik ben het eeuwige zaad van alle wezens ben, het licht van intelligentie, Ik ben de luister van de luisterrijken; weet dat.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met 'zaad' wordt bedoeld op het vermogen om te groeien en te vermeerderen. Met 'intelligentie' wordt bedoeld het onderscheidingsvermogen (buddhi) van de mens.*

Iemand vroeg een Meester: "Geloofst u in God?"

- "Ja."
- "Hoe dan?"

"Omdat ik Hem hier aanwezig zie op precies dezelfde wijze als ik jou zie zitten alleen veel duidelijker en lichter."

Jezus zegt:

Ik ben het Licht dat boven alles schijnt. Ik ben het Al. Het heelal is uit Mij voortgekomen en heeft zich aan Mij geopenbaard. Kloof een houtblok en Ik ben daar. Licht een steen op en je zult Mij daar vinden. (Ev. v. Thomas, 77)

Zaad (*bija*) is een oorzaak die het gevolg in zich draagt. Een eikel is een potentiële eikeboom. Alle wezens in de schepping zijn oorzaak en gevolg in een eindeloze reeks van opeenvolging. Zo is de voortgang van de schepping veiliggesteld. Het uiteindelijke zaad is het zuivere bewustzijn, *Īshvara*, Heer en Meester waar alles uit is voortgekomen.

Het onderscheidingsvermogen, *buddhi*, is een onderscheidend kenmerk van de mens ten opzichte van andere wezens. De mens heeft het vermogen zijn *buddhi* te gebruiken of niet. Andere wezens missen deze keuzemogelijkheid en zitten dus vast op de plek of de wereld waar zij zijn neergezet. Juist dit vrije vermogen van de mens bestempelt de mens tot een uniek wezen, *dat geschapen is naar Gods beeld en gelijkenis*. Het is een voorrecht om op deze planeet te incarneren: juist om die keuzemogelijkheid.

11. Ik ben de kracht van wie sterk is, zonder passie en zonder hartstocht. In alle wezens ben Ik dat liefdevolle verlangen dat nimmer in tegenspraak is met *dharma*, stier van de Bharata's.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met 'passie' wordt kâma bedoeld. Kâma is een dorst naar dingen die niet met de zintuigen kunnen worden waargenomen. De hartstocht is 'râga': gehechtheid aan dingen die wel met de zintuigen worden waargenomen. Ik ben de energie die nodig is voor het in stand houden van het lichaam, niets meer en niets minder. Zeker niet datgene wat juist die passie en hartstocht oproept bij de mensen in de wereld. Ik ben het verlangen dat zich op geen enkele wijze verzet tegen de boodschap van de geschriften. Bijvoorbeeld: ik ben het verlangen naar die hoeveelheid eten en drinken wat precies genoeg is om in leven te blijven.*

Kâma in verband met dit vers kan het beste begrepen worden als het verlangen naar toekomstige dingen, terwijl *râga* de gehechtheid is aan dingen waarvan we reeds hebben geproefd en die we willen vasthouden om er van te blijven genieten. Zij zijn de basis voor hebzucht, jaloezie, argwaan, angst, vrees, haat en woede. Kortom zij vormen de voedingsbodem voor onze negatieve kant. Shrî Krishna erkent dat een mens die in de wereld een functie vervult niet zonder wensen en verlangens kan zijn. Bovendien zal een mens zijn kracht ervoor dienen te gebruiken. Dat is echter geenszins een vrijbrief voor hartstocht en passie. Zij binden de mens, zoals Arjuna, en houden hem gevangen in zijn privé wereld. Er is een heel gebied dat open staat voor wensen en verlangens waar hartstocht en passie niet aan te pas komen. Hartstocht en passie komen voort uit de combinatie van *rajas* en *tamas*. Het is echter mogelijk om wensen en verlangens te verbinden met *sattva*. In de tekst wordt die verbinding een 'liefdevol verlangen' genoemd dat 'nimmer in tegenspraak is met *dharma*.' Dat 'liefdevolle verlangen' wordt *kâma* genoemd dat gewoonlijk in het Sanskriet ook gebruikt wordt om seksuele omgang aan te geven. Shrî Krishna vereenzelvigd zich dus met deze *sattvische kâma*. Kort gezegd kunnen we stellen dat de Heer aanwezig is in alle wensen en verlangens die onze goddelijkheid en onsterfelijkheid voeden en naar buiten brengen.

In het Johannes evangelie zegt Jezus hetzelfde:

12. Voorwaar, voorwaar ik zeg jullie: wie op Mij vertrouwt zal dezelfde dingen doen als ik, en nog meer dan dat want ik ga naar de Vader. 13. Wat jullie in Mijn naam vragen, zal ik doen zodat de Vader verheerlijkt wordt in de zoon. 14. Als jullie iets vragen in Mijn naam, dan zal ik dat doen. (Joh. 14, 12-14)

12. Sattva, rajas en tamas hebben ieder hun eigen manier van doen. Weet dat ook die eigenschappen uit Mij voortkomen. Zij zijn in Mij maar Ik ben niet in hen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Alle wezens die tot bestaan komen, komen uit Mij voort. Het maakt niet uit of zij gevormd zijn uit sattva, rajas of tamas en evenmin maakt het soort karma dat zij bij zich dragen iets uit. Zij komen allemaal voort uit Mij. Hoewel zij dus uit Mij voortkomen ben ik niet aan hen gebonden zoals sterfelijke mensen wel gebonden zijn. Ik ben niet afhankelijk van hen maar zij zijn wel afhankelijk van Mij.*

*Sattva, rajas en tamas zijn de drie guna's die ook wel de kwaliteiten worden genoemd: helderheid (sattva), actie en beweging (rajas) en het oplossend vermogen van rust (tamas). Zij hebben zeker hun 'eigen manier van doen' en in onwetendheid degenereren zij naar arrogantie, ambitie en naar (geestelijke) duisternis. Ook deze eigenschappen komen uit Mij voort. Hier is dus geen sprake van een oorzaak-gevolg verhouding. Een papiertje rond een snoepje komt tot bestaan vanwege het snoepje maar het papiertje heeft geen enkele invloed op het snoepje. Hoewel het ene verpakt is in het andere blijven ze los staan van elkaar. De Heer is de getuige van wat er binnen het (menselijke) systeem plaats vindt. Als getuige is Hij er niet bij betrokken. Juist daarom is Hij slechts getuige. Hij is *nirguna*: voorbij de *guna's*.*

De beste vergelijking die getrokken wordt is die van het koord en de slang. In het schemerduister ligt een koord op de grond. Een nietsvermoedende wandelaar ziet dat koord en denkt in het halfdonker dat het een slang is. Tenslotte ontdekt hij dat het maar een koord is en dan vervolgt hij zijn weg. De slang was er niet maar de reactie van de aanwezigheid van een slang was er wel. De slang die ons mensen doet reageren is de slang van dualiteit. We denken dus dat er zoiets is als een object en een subject. De hele objectieve wereld en objectieve waarneming is op dat idee gebaseerd. Dus doen we van allerlei en bouwen we wereldmachten op en breken die weer af. Maar uiteindelijk was er nooit een object noch een subject. Er is dus ook geen objectieve waarneming. Dat alles is niet meer dan verbeelding zoals in een film. Uiteindelijk is de film niet meer dan het licht van een lamp dat figuren en bewegingen op een scherm projecteert. In werkelijkheid is er slechts *Īshvara*, Krishna of Jezus. Er is niets anders dan Dat. *Dat zijt gij!*

13. De verschijnselen die uit deze drie guna's oprijzen, brengen de hele wereld in verwarring. Deze wereld kent Mij niet. Ik ben onvergankelijk en voorbij de guna's.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Alle levende wezens worden verblind door zaken als haat en liefde en allerlei vormen van gehechtheid. Zij zijn allemaal uitingen van de guna's, steeds in een verschillende verhouding of samenstelling.*

Onvergankelijk: dat wil zeggen zonder enige verandering te ondergaan zoals de verandering van dood en geboorte. De hele wereld bestaat uit een voortdurend proces van verandering. Hoe kunnen we aan deze verbeelding (māyā) ontkomen? Luister:

Alle wezens komen voort uit de zuivere natuur, uit Mij. Maar vrijwel niemand is zich ervan gewaar. Vrijwel niemand is zich werkelijk gewaar van zijn of haar eigen transcendente werkelijkheid die goddelijk is en onsterfelijk. We blijven hangen in het schemergebied van haat en liefde en van plezier en pijn en dan kunnen we niet anders dan allerlei touwen voor slangen aanzien. Binnen een korte tijd is de chaos en verwarring compleet. We verliezen ons onderscheidingsvermogen en dan lopen we rond als blinden in het duister. We vergeten ieder onderscheid tussen vergankelijk en onvergankelijk, tussen werkelijkheid en schone schijn en we proberen voortdurend van het vergankelijke en voorbijgaande iets blijvends te maken en van de schone schijn de werkelijkheid. Merkwaardig dat we het omgekeerde niet doen: van de werkelijkheid een schone schijn maken en het onvergankelijke zichtbaar en merkbaar maken in het vergankelijke. *Deze wereld kent Mij niet.* Deze wereld is niet geïnteresseerd in het onvergankelijke en het tijdloze 'want daar krijg je geen brood mee op de plank'. Zo raakt de mensheid, keer op keer, hopeloos verward en verstrikt in de verwarring en chaos van de eindeloze verscheidenheid aan dingen die in de schepping te vinden is. Als het werkelijk de spuigaten uitloopt, moet iemand als Shrī Krishna ten tonele verschijnen om de zaak weer enigszins op orde te brengen.

Dat is ook de hoop voor deze wereld: het zal ons dan ook niet lukken onszelf te vernietigen en deze planeet op te blazen. Shrī Krishna leidde Arjuna niet 'zomaar' naar de overwinning. Was die overwinning niet behaald, dan zouden de krachten van machtzucht en persoonlijk gewin werkelijk dominant geworden zijn. De continuïteit van het menselijke bestaan was dan in gevaar gekomen met alle gevolgen van dien. De Heer geeft Zijn schepping niet zomaar prijs aan destructie, ook al lijkt dit soms zo...

Jezus zegt:

Ik ben in deze wereld gekomen om helderheid te scheppen zodat de blinden gaan zien en de zienden blind worden. Joh. 9, 39)

14. De verbeelding van *mâyâ*, komt uit Mij voort, is waarlijk schitterend, goddelijk en moeilijk te doorgronden. Alleen zij die Mij als basis hebben, zullen boven deze illusie uitstijgen en haar doorzien.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De verbeelding van *mâyâ* bestaat uit het spel van de *guna's* en is aan Mij gekoppeld, Vishnu, de Heer. Omdat dit zo is zal men alles achter zich moeten laten, zelfs de religieuze regels en normen om zich helemaal aan Mij over te geven, het Zelf dat in ieder mens aanwezig is. Dan zullen zij deze verbeelding of illusie tenslotte doorgronden die de mensen zo begoochelt. Dan worden zij bevrijd van hun gebondenheid aan *samsâra*.*

De wereld zelf biedt geen enkele uitweg naar bevrijding. De wereld is een gesloten circuit waar de dingen zich eindeloos herhalen over kortere of langere perioden. Het atoom dat zich rond een kern beweegt heeft die herhaling al in zich. Herhaling is de essentie van trilling. De schepping is opgebouwd uit electro-magnetische trillingen. Zij zijn de bouwstenen van de schepping. Zelfs materie blijkt niet meer te zijn dan het gevolg van deze trillingen. Waar is dan de harde, concrete werkelijkheid? De ruimte waarin de trillingen plaatsvinden is in ieder geval onmetelijk groter dan de reikwijdte van de trillingen. Wat is die ruimte? Waaruit bestaat zij? *Alleen zij die Mij als basis hebben zullen boven deze illusie uitstijgen en haar doorgronden.* Van nature hoort de mens tot de hogere natuur, zuiver bewustzijn, en is hij slechts getuige van het spel dat schepping heet. Maar door zijn verbinding met de materiële kant, zijn lagere natuur, raakt de mens bezoedeld en dan raakt hij in verwarring en langzamerhand zakt hij af naar een steeds lager niveau van bewustzijn. Hij raakt geconditioneerd door de *vâsana's*, die hij meedraagt in zijn hart. De *vâsana's* zijn de verborgen indrukken van alle dingen die de mens heeft meegemaakt en die hij als zijn eigendom of bezit beschouwt. Het idee dat zelfs ervaringen onderwerp van bezit kunnen zijn, is wat de dualiteit van ik-en-jij in stand houdt en daarmee blijft de mens gebonden aan de materiële wereld met alle ervaringen die daarbij horen. Plezier en pijn, vreugde en ellende wisselen elkaar af en daarmee zal de mens het moeten doen. Totdat hij besluit dat er méér is dan brood en spelen. Dan gaat hij op zoek naar het antwoord op steeds klemmender vragen over het hoe en waarom van zijn bestaan. Tenslotte gaat hij echt op zoek en dan is hij begonnen aan zijn thuisreis, de terugkeer naar het huis van de Vader, Moeder's pappot.

Shrî Krishna geeft duidelijk aan dat de illusie van *mâyâ* goddelijk is en schitterend maar niet onmogelijk om te doorgronden. Om dat te doen, zal de mens echter zijn toevlucht moeten nemen tot Mij en tot Mij alleen. Dat Mij is niets anders dan de substantie van het Absolute zelf, de substantie van Vishnu en van Krishna, zuiver bewustzijn, dat in feite onze eigen substantie is, hoewel we dat vergeten zijn. De illusie is door de Heer zelf opgeroepen als een goddelijke en stralende kracht waardoor de mens zichzelf kan spiegelen. De illusie is wezenlijk verbonden met dat bewustzijn zolang de Wil van God aanwezig is om de schepping tot bestaan te

brenge en in stand te houden. Het is ronduit kortzichtig om deze illusie (*mâyâ*) slechts af te doen als verbeelding en haar te negeren. Dat is in feite onmogelijk omdat we er midden in zitten zolang we een belichaming hebben in één van de drie werelden. Deze versluiserende kracht van de Heer dient gerespecteerd te worden omdat juist die kracht de schepping tot bestaan brengt. Zij ligt opgesloten in de scheppende wil zelf. Alleen God zelf heeft het vermogen en de genade om zich te onthullen en de mens mee te nemen naar het gebied áchter de illusie van *mâyâ*. Dit zal alleen gebeuren door onafgebroken toewijding voor de Opperste Heer en voor zijn regels en wetten en zijn normen en waarden. Zuiverheid ligt verankerd in de hogere natuur, in zuiver bewustzijn. In de lagere natuur is sprake van vermenging en daarmee noodgedwongen onzuiverheid. De enige manier om gezuiverd te worden is dus vanuit de bron van zuiverheid zelf. Daarom dient het Absolute, God, geëerd te worden en vereerd. De verbinding met die zuivere bron zal tenslotte het hele systeem schoonwassen. Dan wordt de sluier uiteindelijk weggenomen en treedt het zuivere licht van bewustzijn naar buiten: de Heer zelf. Voor deze zoekers is *mâyâ* of de lagere natuur niet langer een belemmering maar een hulp. Zij schiet de niet aflatende zoeker te hulp en wordt zijn voerspraak bij de Heer om zich te onthullen. Dan wordt de werkelijkheid verwerkelijk.

15. Wie moedwillig kwaad doet, is laaghartig en kent zichzelf niet. Door gehechtheid aan duistere dingen kan die mens niet bij Mij komen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met 'Mij' wordt de Opperste Heer bedoeld, Nārāyana. Duistere dingen: de manier van werken van de demonen. Zij werken door middel van list en bedrog, door middel van wreedheid en onwaarheid enzovoort.*

Mâyā laat alleen haar sluiers vallen voor diegenen die haar Heer en Meester werkelijk zoeken. Voor alles wat bruut is, laaghartig en kwaadwillend is zij een onneembaar fort. Deze mensen hebben geen enkele finesse, kunnen geen onderscheid maken tussen juist en onjuist en lappen iedere vorm van moraliteit en ethiek aan hun laars. Zij kennen de wereld absoluut niet in haar werkelijk perspectief, als uitdrukking van het transcendente. Zij zijn slechts uit op hun eigen belang en laten al het andere daarvoor wijken. Geen wonder dat Moeder Natuur zulke duistere figuren vasthoudt *in een buitenste duisternis waar er is geweest en geknars van tanden*. Hun toestand is betreurenswaardig want zij vonnissen zichzelf tot een ellendig bestaan in duisternis. Door het mechanische karakter van de lagere natuur is een uitweg uit deze benarde positie moeilijk te vinden. Door gebrek aan onderscheidingsvermogen worden de kansen die geboden worden niet benut. Mensen dan maar dwangmatig uit hun positie weghalen, strookt niet met het principe van vrijheid. Dwang kan geen oplossing zijn. Compassie en medeleven *karunya* vanuit de gemeenschap is het enige wat kan helpen. Bidden en mediteren om licht te brengen in deze duisternis helpt.

Hier is innerlijke zuiverheid geboden. Niet voor niets zegt Jacobus:

Je bidt wel, maar ontvangt niet, omdat je tijdens je gebed niet zuiver bent en aan verkeerde dingen denkt.

Aan de heiliging gaat eerst zuivering vooraf. Het Johannes evangelie zegt:

In het begin was het Woord en het Woord was bij God en God was het Woord. Dit Woord was in het begin bij God. Alles is door dat Woord zelf ontstaan en zonder dat Woord is er niets ontstaan van wat ontstaan is. Het leven is belichaamd in het Woord zelf, en het leven is het licht der mensen. Dat licht verlicht de duisternis maar de duisternis kan dat licht niet in zich opnemen. (Joh. I, 1-5)

Wie onzuiver blijft denken en handelen zal dit licht niet ontvangen noch begrijpen.

16. Er zijn vier soorten van deugdzame mensen die Mij vereren, o Arjuna: zij die lijden en gekweld worden, zij die op zoek zijn naar kennis, zij die rijkdom willen verwerven en tenslotte de wijze mens zelf, o stier onder de Bharata's

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zij die lijden zijn diegenen die zich om welke reden dan ook in kommervolle omstandigheden bevinden. Bijvoorbeeld wanneer iemand beroofd wordt of door een tijger wordt aangevallen of wanneer iemand geveld wordt door een ziekte enzovoort. De kennis die gezocht wordt is de kennis met betrekking tot de ware aard van de Heer. De wijze mens is de mens die de ware aard van de Heer, Vishnu, kent.*

De louterende werking van leed en rampspoed is welbekend. Vele zijn de getuigenissen van gevangenen die plotseling ver boven hun normale statuus uitstegen in deugdzzaamheid en opofferingsgezindheid in de vernietigingskampen van het derde Rijk. Zij namen hun mateloos lijden te baat om dichterbij God te komen. Shankara wijst er op dat de kenniszoekers waarover in dit vers gesproken wordt, de zoekers zijn die de ware aard van de Heer willen doorgronden. Op hun speurtocht naar die werkelijkheid en naar het antwoord op hun vraag, ontwikkelen zij van nature een Godsverlangen en gaan zij datgene vereren wat zij zoeken te verkrijgen. Rijkdomzoekers als deugdzame mensen klinkt nogal verrassend. Toch ziet men dikwijls hoe God hun gebed om vergankelijke rijkdom ombuigt tot een gebed om redding die hen met ware rijkdom overstelpt. Het Sanskriet woord dat voor deze rijkdomzoekers wordt gebruikt is *arthārthin*. Letterlijk betekent dit woord 'diegene die doelgericht bezig is'. De doelgerichtheid betreft meestal geld, maar dit hoeft niet. Een enkel commentaar wijst op het verband tussen *arthārthin* en *purushārta*: de vervulling van de menselijke functie, dat wil zeggen de inspanning die een mens zal doen om tot Zelfrealisatie te komen. De wijze mens zelf, tenslotte, is degene die verbonden is met God en die God uiteindelijk gevonden heeft of zal vinden in zijn eigen hart.

17. Van die vier is de wijze mens degene die zich altijd op het Ene en de eenheid richt. Die mens is de allerbeste, de eerste. Ik ben de wijze mens uiterst lief en hij is Mij lief.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Van deze vier is alleen de wijze mens zelf, altijd standvastig. Hij kent de werkelijkheid en houdt zich daaraan. Hij is geheel en al toegewijd aan het Ene omdat er niets anders is om toegewijd aan te zijn. Wie uitsluitend en alleen het ene zonder tweede vereert is ver verheven boven alle anderen. Ik ben het Zelf in ieder mens, daarom ben Ik zo dierbaar voor de wijze mens. Ieder mens heeft zichzelf lief, dat is welbekend. Daarom is Vasudeva, de Opperste Heer, zeer dierbaar voor de wijze. De wijze mens ben Ik zelf en daarom is de wijze mens zeer dierbaar voor Mij.*

Een wijs mens is *nitya yukta* dat wil zeggen dat hij altijd innerlijk verbonden is met het Zelf dat in hem is. Hij is bovendien *ekabhakti*, dat wil zeggen dat hij met hart en ziel verbonden is met het Ene en met eenheid. De wijze mens is een eenheidzoeker bij uitnemendheid. Is de letterlijke betekenis van universeel niet: *naar het Ene gekeerd*? Dit is de bekering of omkering waar Jezus en Johannes in hun prediking op doelen: Godzoeker en wijs te worden. Wie wijs wordt, wordt universeel: gericht op het Ene. Gewoonlijk zoeken we contact met God wanneer het ons uitkomt. Shri Krishna geeft al aan dat dit meestal het geval is wanneer we ons in kommervolle omstandigheden bevinden. Maar de wijze mens is altijd verbonden met God, onafgebroken. Dat neemt niet weg dat ook een wijs mens heel goed in staat is met zijn aandacht helemaal gericht te zijn op een bepaald punt of onderwerp. Dan is hij met niets anders bezig dan met *dat*, maar voor de wijze geldt dan: *dat zijt gij*. Alles waar hij mee bezig is, is Hij. Omdat je in alles God kunt terugvinden oftewel jezelf kunt terugvinden. De schepping is als een spiegel en kent dus het principe van wederkerigheid: *wie kaatst kan de bal verwachten*, maar ook: *wie goed doet, goed ontmoet*. Wie liefde geeft, ontvangt liefde. Wie haat geeft, ontvangt haat.

18. Alle vier zijn verheven mensen maar de wijze mens beschouw Ik als Mijn eigen Zelf. Die mens is geheel standvastig geworden en verblijft in Mij. Ik ben dat Onovertroffen Doel.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Iedereen die de Heer, Vasudeva, vereert is Hem dierbaar. Maar er is een kwalitatief verschil want een wijs mens is buitengewoon dierbaar. Waarom? Omdat de wijze mens het Zelf verwerkelijkt heeft en er één mee is geworden. De wijze mens is dus geheel opgegaan in de Opperste Heer zelf. Hij is niet langer verschillend of anders. De wijze verlangt hiernaar en naar niets anders. Hij is overtuigd van zijn ware identiteit met Vasudeva. Hij zoekt alleen Mij, Opperste Brahman, het hoogste doel dat bereikt kan worden.*

De vier typen van verheven mensen hebben als gemeenschappelijke kwaliteit dat zij Godvrezend zijn en de verbinding met God in meerdere of mindere mate hersteld hebben. Zij hebben God lief en worden door God liefgehad, met alle gevolgen van dien. Alleen de wijze mens zelf, *jñāni* genaamd, heeft de verbinding permanent gemaakt. Hij is *yuktātma* geworden om uiteindelijk in de substantie van het Absolute, zuiver bewustzijn, geheel en al opgenomen te worden. Die wijze mens die dat doel bereikt heeft is de *jivanmukta*, de bevrijde ziel. Hij is identiek met de Heer geworden. Daarom zegt het vers: *maar de wijze mens beschouw Ik als mijzelf.* Hier zijn minnaar en beminde één geworden. Hier is van twee één gemaakt.

Jezus zegt:

Wie van twee één maakt zal Mensenzoon worden. (Th. 106)

Dan zullen jullie weten dat ik in Mijn Vader ben en jullie in Mij en ik in jullie. Wie Mijn opdrachten ter harte heeft genomen en zich er aan houdt, heeft Mij lief. Wie Mij liefheeft wordt door Mijn Vader liefgehad en ook ik zal die mens liefhebben en ik zal Mij aan hem openbaren. (Joh. 14, 20-21)

19. Na vele levens bereikt een wijs mens Mij. Zeldzaam is de mens die zo verlicht is dat hij Vasudeva (Shrī Krishna) overal ziet.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Vele levens heeft deze zoeker besteed aan spirituele ontwikkeling als voorbereiding op de uiteindelijke stap die tot echte wijsheid leidt. Wie deze innerlijke rijpheid heeft bereikt, zoekt zijn heil uitsluitend nog bij Mij, Vasudeva, het innerlijke Zelf. Hoe doet deze wijze dat? Door het feit in te zien dat Vasudeva het Al is. Wie dit feit realiseert en zo bij Mij, Nârâyana, komt, het Al-Zelf, is werkelijk een grote ziel, een mahâtma. Niemand kan die mens evenaren en daarom is zo'n mens heel moeilijk te vinden. Niet voor niets wordt in vers VII,3 gezegd dat 'onder duizenden wellicht één iemand naar volmaaktheid streeft.'*

Wijsheid wordt hier als het uiteindelijke doel beschouwd en kan alleen door het verrichten van juiste handelingen worden bereikt. Juiste handelingen zijn handelingen volgens de regels en normen van *dharmā*. De wijsheid van de zelfgerealiseerde is de absolute bekroning op de reis van de mens door de schepping heen. Nu is de reis beëindigd en heeft deze mens zijn identiteit met Vasudeva, het innerlijke Zelf, teruggevonden. Deze wijze is waarlijk groots. Hij wordt terecht een *mahâtma* genoemd, een grote ziel. Geen wonder dat hij alle liefde van de Heer krijgt toebedeeld. Toch moeten de mindere zoekers, die dus nog op weg zijn en druk bezig zijn met 'zoeken' hierom de moed niet verliezen. Jezus zegt, terecht, *wie zoekt zal vinden; wie klopt zal worden open gedaan*. De werkelijke boodschap is dat het resultaat van deze speurtocht vrijwel verzekerd is, als je maar doorgaat en je niet laat misleiden. Maar het hele proces heeft wel tijd nodig. Het is niet mogelijk om ineens een heel stuk in die speurtocht over te slaan. De tijd die nodig is, is de tijd die wij zelf nodig hebben om ons innerlijk helemaal schoon te maken en ons te ontdoen van de last aan *vāsana's*, de verborgen indrukken van *ahamkâra*. Alleen wanneer die zijn opgelost kan de aanwezigheid van de Opperste Heer voor eens en altijd onthuld worden.

Het woord Vasudeva betekent letterlijk *de inwonende Godheid in alles en allen*. Hij is alomtegenwoordig, altijd en overal. De term betekent ook de Heer en Meester (*deva*) van de *Vasu's*. Deze *Vasu's* zijn de goden van de tweede natuur die dikwijls in offerceremonies en rituelen worden aangeroepen. De derde betekenis is niet *Vasudeva* maar *Vāsudeva*. Dit woord heeft de betekenis van Zoon van God, Zoon van Vasudeva. Met deze term, Zoon van God, wordt Shrī Krishna bedoeld. In dit vers wordt dit woord gebruikt, waardoor het vers in feite zegt dat Shrī Krishna het innerlijke Zelf is dat overal aanwezig is, als Zoon van God. Dit is tevens de symbolische betekenis van Shrī Krishna die met de herderinnen van Vrindavan omgaat.

Jezus zegt:

(De discipelen vroegen Hem: Wanneer komt het Koninkrijk?)

Jezus antwoordde: Het komt niet door erop te wachten. Men kan niet zeggen: hier is het of daar, want het Koninkrijk van de Vader is overal en alomvattend maar de mensen zien het niet. (Th. 113)

20. Mensen koesteren allerlei verlangens. Daardoor verliezen zij hun inzicht en begrip. Dan nemen zij hun toevlucht tot allerlei andere godheden en tot allerlei religieuze verplichtingen al naar gelang hun temperament.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Door allerlei verlangens naar kinderen, rijkdom, de hemel enzovoort raakt de geest van de mensen verduisterd en raken zij innerlijk verzwakt. Hun onderscheidingsvermogen laat hen in de steek en tenslotte nemen zij hun toevlucht tot de lagere goden (devata's) in plaats van Vasudeva zelf. Hun rituelen en ceremonies worden daarop afgestemd omdat zij geen andere keus hebben. Hun eigen verleden stuurt hen onafwendbaar in die richting.*

In vers 16 werden vier typen van mensen genoemd *die Mij vereren*: zij die zich in kammervolle omstandigheden bevinden, zoekers naar (zelf)kennis, zij die doelgericht bezig zijn (en daarmee rijk worden aan ervaring) en tenslotte de wijzen zelf. Nu richt Shrī Krishna zich tot de anderen die niet *Mij vereren* maar allerlei andere (lagere) godheden, zoals de godheid van de sport, de godheid van de lotto en van het casino, de godheid die reizen regelt en vakanties enzovoort. Wie deze godheden vereert zal noodzakelijkerwijs ook een lager resultaat boeken. Die mens zal met minder dan het allerhoogste genoeg moeten nemen. Dit betekent bijvoorbeeld dat de resultaten tijdelijk zullen zijn en voorbijgaand. Dan ben je dus voortdurend bezig om weer nieuwe ceremonies te regelen omdat de oude kennelijk zijn uitgewerkt. Wie zich echter tot Vasudeva richt, de Vader, richt zich tot het onvergankelijke en blijvende. Geen wonder dat de inspanning die geleverd moet worden ook groter moet zijn. Weinigen, misschien een enkeling onder duizenden, zijn bereid die inspanning te leveren. Maar als de inspanning eenmaal is geleverd, is het resultaat ook permanent. Toewijding jegens voorbijgaande zaken roept de noodzaak op van steeds weer nieuwe verplichtingen, zodat de wijze mens uiteindelijk het beste af is. Die mens kent geen wensen en geen verlangens meer want zijn ikheid is geheel en al opgegaan in Vasudeva zelf, de Vader. Ook dit is de diepere betekenis van *Uw wil geschiede*. Zij die zich tot de lagere godheden richten worden hiertoe als het ware gedwongen door de verborgen indrukken van *ahankāra*. Kort gezegd: hun eigen verleden dwingt hen daartoe en zij bevinden zich in de tredmolen van een vicieuze cirkel. De hulp en het soelaas dat hun wordt geboden vanuit de lagere natuur is niet blijvend en zo maken zij zich voortdurend blij met een 'dode mus'. Toch is er een uitweg. Daarover gaat het volgende vers.

21. Als die verering - ongeacht de vorm - in overgave en geloof plaatsvindt, maak Ik dat geloof standvastig en onwankelbaar.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als iemand ondanks alle wensen en verlangens die hij koestert toch tot overgave komt aan een of andere vorm van God (een devata), maak Ik zijn geloof in die vorm sterk.*

Hier is dus sprake van een soort éénrichtingsverkeer. Het zal niet zo zijn dat *devata's* (goddelijke emanaties van een lagere orde) hun volgelingen zullen doorsturen naar de 'baas', de Opperste Heer, Vasudeva. Ongetwijfeld zijn ook zij veel te blij met de uitingen van devotie en eerbied die hen ten deel valt. Maar de Opperste Heer kent zulke beperkingen niet. Hij is immers de stuwende kracht achter alle dingen. Voor de Opperste Heer geldt uitsluitend het geheel van alles en allen. Wat mensen aan devotie en toewijding opbrengen komt uiteindelijk bij Hem terecht. Vandaar dat hij mensen maar al te graag bevestigt in hun geloof en toewijding binnen de kaders van *dharma*. Want daar gaat het om. De duistere krachten van demonen en *asura's* zullen echter voor zichzelf moeten zorgen. Zij ontberen deze hulp, maar juist daarom zijn die duistere krachten zo goed in staat om voor zichzelf te zorgen in alle hebzucht en wreedheid die bij hen horen. Zij worden immers niet van hogerhand geholpen.

Als onder duizenden een enkeling naar volmaaktheid zoekt en nog weer enkelingen onder die zoekers Mij vinden, dan betekent dat niet dat er slechts enkelen zijn die het pad van devotie en toewijding volgen. Integendeel, velen zijn er die dat pad bewandelen en dankzij hun inspanning wordt het hele bouwwerk van de mensengemeenschap bij elkaar gehouden. Bovendien krijgen zij de hulp van 'hogerhand' zoals dit vers aangeeft, en worden deze toegewijde ijveraars nog bevestigd in hun geloof en toewijding. Hun inspanning is van het grootste belang om een soort van evenwicht te bewaren tussen de krachten van het licht en die van de duisternis. Als het evenwicht ernstig wordt verstoord door de krachten van de duisternis, komt het hele bouwwerk in gevaar. Dan zal een incarnatie ten tonele moeten verschijnen om de zaak weer op orde te brengen. Shrī Krishna was zo'n incarnatie. Hij kwam op de overgang van het bronzen naar het ijzeren tijdperk.

22. Wie in de volheid van dat geloof en vertrouwen de godheid benadert, zal alle wensen vervuld zien. Zij gaan door Mij in vervulling.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie het geloof kan opbrengen dat door Mij gewild is, en zijn toewijding op een (lagere) vorm van God richt, zal door toedoen van die godheid zijn wensen en verlangens in vervulling zien gaan. Zo heb Ik het immers gewild. Alleen Ik ken de precieze relatie tussen handelingen en hun vruchten. Hun wensen komen immers uiteindelijk ook voort uit de Heer en daarom zullen zij zeker worden vervuld. Er is echter een andere interpretatie mogelijk van dit vers. Die houdt in dat het koesteren van wensen voordeel brengt. Dat kan echter alleen op een indirecte wijze, want wensen als zodanig bieden niemand enig voordeel. Mensen volharden echter in hun blindheid en houden vast aan hun wensen en dus gaan zij door met het nastreven van tijdelijke en voorbijgaande resultaten. Dit is futiel.*

Door toedoen van de Opperste Heer wordt een toegewijde ijveraar bevestigd in zijn of haar geloof in de lagere godheid (*devata*) en ontwikkelt langzamerhand een grote devotie voor die goddelijke emanatie. De ijveraar is ervan overtuigd dat alle goede dingen die hem toevallen van de godheid afkomstig zijn en is blind voor de ultieme kracht die achter de schermen van *mâyâ* door alles heenwerkt. Shankara wijst op de futiliteit van het koesteren van wensen. Welke wens valt er te koesteren wanneer men zich in het onbegrensde bevindt? Iedere wens is beperkend van aard en is dus niet universeel. De enige wens die men redelijkerwijs gesproken kan koesteren is de wens om bevrijd te worden. Bevrijding hangt volledig af van de genade van de Heer wanneer het innerlijk eenmaal is schoongewassen en de *vâsanâs* zijn opgelost. Dan is de ikheid (*ahamkâra*) helder en transparant geworden. *Sattva* is de dominante *guna* en in die helderheid en in het innerlijke evenwicht dat erbij hoort is er slechts het wachten 'totdat Hij komt'.

Voor de minderen is er echter dit hele gebied van godheden en emanaties die de mens maar al te graag van dienst zijn. Immers door de toewijding en devotie van de mensen worden zij gevoed en op hun beurt zullen zij de mensen ter wille zijn. Deze wisselwerking en uitwisseling van goede gaven vindt echter geheel en al plaats binnen het raamwerk van de schepping, dus binnen de illusie van *mâyâ*. Met bevrijding en vrijheid heeft dit proces niets te maken. Het garandeert de mens slechts dat hij uiteindelijk met een 'goed gevoel' en een gevulde maag kan rondlopen. Zolang hij dat 'goede gevoel' nog niet heeft of niet meer heeft, valt er dus nog veel te vragen. Zo blijven we doorgaan. In feite gebeurt er niets en is er geen vooruitgang.

23. De vrucht die mensen met beperkt inzicht toevalt, is zelf ook beperkt en voorbijgaand. Wie de goden vereert gaat daarheen maar wie Mij vereert komt zeker tot Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De inspanning blijft gelijk bij beide vormen van devotie. Toch komen de mensen niet bij Mij voor het verkrijgen van een blijvend en onbegrensd resultaat. Helaas, dit is werkelijk betreurenswaardig. De Heer zelf geeft in dit vers uiting aan zijn teleurstelling en stelt de retorische vraag waarom de mensen dit doen. Het antwoord geeft hij in het volgende vers.*

In vers 16 gaf Shri Krishna al aan dat er vier soorten van ijveraars zijn die hun devotie richten op de Opperste Heer zelf: mensen die lijden en zich in kommervolle omstandigheden bevinden, mensen die op zoek zijn naar (zelf)kennis, mensen die doelgericht bezig zijn en hun mens-zijn willen vervolmaken en tenslotte de wijze mens zelf die het Zelf verwerkelijkt heeft of die op het punt staat dat te doen (als de Heer dat toestaat). De eerste drie worden ook gedreven door hun wens of verlangen en alleen de mens die wijsheid heeft gevonden is vrij geworden en kent geen wensen meer. Toch is er een materieel verschil met de anderen die genoeg nemen met toewijding aan lagere godheden of emanaties. De lagere godheden zijn geschapen en hebben hun eigen taak en functie. Daarbuiten kunnen zij weinig tot stand brengen. De godheid van de sport zal een mens niet de fitnesses van de aziatische keuken kunnen bezorgen enzovoort. Er treedt een eindeloze versnippering op en daarmee een versnippering en ontkrachting van de devotie en toewijding. Alleen de toewijding aan het Absolute zelf, persoonlijk of onpersoonlijk, houdt alle kracht bijeen. Daar kun je met alles terecht en voel je dat die kracht in dat Ene en Werkelijke de waarheid is. Door de drie eerste stadia heen zal die toewijding nog beperkingen krijgen maar naarmate een mens meer en meer het uiteindelijke doel van *moksha* benadert zal zijn innerlijke kracht en effectiviteit aanzienlijk toenemen en daarmee ook de kracht van zijn devotie en de resultaten die zij oplevert.

Jezus zegt:

Wat jullie dan in Mijn naam vragen, zal ik doen zodat de Vader verheerlijkt wordt in de zoon. Als jullie iets vragen in Mijn naam, dan zal ik dat doen. Als jullie Mij liefhebben, houd je dan aan wat ik jullie heb opgedragen. Dan zal ik de Vader vragen jullie een andere helper te sturen die altijd bij jullie zal zijn: de geest van de waarheid die de wereld niet kan vatten omdat zij hem niet kan zien noch kennen. Maar jullie kennen hem wel want hij blijft bij jullie en is in jullie aanwezig.

(Joh. 14, 13-17)

24. Onwetenden denken dat Ik als het ongemanifesteerde, toch een vorm heb aangenomen. Zij kennen Mijn werkelijke aard niet: onvergankelijk en onovertroffen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De mensen kennen mijn hogere natuur niet als het Opperste Zelf. De mensen denken alleen maar dat Ik nu tot bestaan ben gekomen in zichtbare vorm, terwijl ik daarvoor slechts onzichtbaar was. Maar Ik ben de altijd stralende Heer zelf.*

Vanaf vers 13 gaat Shrī Krishna eigenlijk behoorlijk te keer tegen de onvoorstelbare domheid en blindheid van de mensen. Onwillekeurig doet zijn uitbarsting denken aan de tirades die Jezus afgeeft tegen de schriftgeleerden en Farizeeërs.⁸

Vers 13:

mohitam: misleid en verward

nābhijānāti: niet opmerkzaam, niet in staat om te waar te nemen of te observeren

Vers 15:

dushkritinas: kwaadwillend, kwaadaardig, slecht

mūdhās: verward en verblind

narādhamāh: adderengebroed, het laagste soort

apahritajñānas: zij die hun gezond verstand zijn kwijtgeraakt

āsuramāshritas: gebonden aan een demonisch bestaan

Vers 20:

hritajñānās: zij die niet langer kunnen beschikken over hun gezonde verstand

prakṛityāniyatas: kleingelovig en bekrompen

Vers 23:

alpamedhasas: kleingeestig

Vers 24:

ajānantas: onwetend, zich niet bewust zijn van

Vers 25:

mūdhas: dom, misleid

In dit vers worden de mensen als ‘onwetend’ betiteld. Shrī Krishna verwijst daarbij naar het feit dat als je iets niet kunt zien en niet kunt meten, het niet bestaat. Alleen het gemanifesteerde geldt, het ongemanifesteerde bestaat niet. Zo is onwetendheid. Op die basis is het onmogelijk ooit de transcendente, onovertroffen en onvergankelijke werkelijkheid te kennen. Daarom richten de mensen zich tot de lagere godheden die dichterbij lijken te staan dan de Opperste Heer die in ons hart altijd aanwezig is. Zo is onwetendheid: oliedom.

⁸ Bijv. Hfdstk 23 Ev. Van Matt.

25. Ik ben niet voor allen zichtbaar, want Ik ben omhuld door de illusie van Mijn scheppingskracht. Deze misleide wereld kent Mij niet als ongeboren en onvergankelijk.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Lang niet iedereen kan zich gewaar zijn van Mijn aanwezigheid. Alleen diegenen die Mij zijn toegewijd kunnen zich gewaar zijn van Mijn aanwezigheid. Ik ga schuil achter de sluier en illusie van yoga-mâyâ (scheppingskracht). Yoga-mâyâ is de verbeelding die voortkomt uit de onderlinge werking van de gunas. Die werking is het gevolg van de scheppende wil van Īshvara. Die wil geeft een scherm of sluier waardoor de mensen zich van alles kunnen verbeelden en misleid worden. Dan kennen zij Mij niet langer als Ongeboren en Onvergankelijk.*

Deze yoga-mâyâ is Mijn scheppingskracht waarachter Ik schuil ga. Zij kan Mijn kennis echter niet weerstaan. Die kennis is de kennis van Īshvara, de Schepper die de mâyâ bezit en erover de beschikking heeft. Je kunt het vergelijken met de goocheltrucs van een goochelaar die zich ook niet laat misleiden door zijn eigen kunst en kunde.

De scheppingskracht van de Heer is spontaan en niet afhankelijk van welke andere kracht dan ook. Er is geen andere kracht. Staande in de schepping vergeet de mens maar al te gemakkelijk dat die schepping niet meer is dan een film of een 'soap' die eindeloos doorgaat zoals 'goede tijden, slechte tijden'. Goede tijden en slechte tijden wisselen elkaar voortdurend af evenals een uurwerk dat wordt opgewonden en weer afloopt. Vergeten is gemakkelijker dan zich herinneren en dus lopen we vrijwel allemaal de berg af. Dan nemen we het gevolg van het aflopen van de berg voor lief: onze krachten worden minder en het uitzicht wordt steeds beperkter. Ons inzicht ook.

Omdat de mensen het niet-gemanifesteerde niet kunnen waarnemen en er dus niet in geloven, incarneert de Opperste Heer van tijd tot tijd. In de Bhagavad GĪtā treffen we Hem aan in de vorm van Shrĭ Krishna met alle koninklijke insignia die bij een grote Koning horen. Bovendien zien we hoe Hij als *kshatriya* zelfs de strijd aangaat met de toenmalige machthebbers en diverse lieden zelfs aanzet tot onethisch gedrag om de overwinning veilig te stellen. Door te incarneren worden de rollen omgekeerd en raken de ijveraars die Hem kennen als het ongemanifesteerde geheel verward, terwijl de materialisten hun geluk niet opkunnen. Toch mag worden verwacht dat zij-die-beter-moesten-weten door de schijn van koninklijke pracht en praal en door de schijn van een slagveld kunnen héenkijken. Zij blijven gericht op de innerlijke, transcendente en levende aanwezigheid van de Heer, al dan niet in gemanifesteerde gedaante, in hun hart. Die verpersoonlijking van de devotie en toewijding tot een innerlijke gebeurtenis, al dan niet in een vorm, maakt de echte ijveraar standvastig en niet langer onderhevig aan het wisselende schouwspel van een Opperste Heer die van tijd tot tijd in allerlei gedaanten over de aardbol

rondloopt. Uiteindelijk is *moksha* het enige doel. Zij zijn de echte goudzoekers, de *arthârti's*, de zoekers naar rijkdom, want zij wéten dat *moksha*, bevrijding, de enige werkelijke overvloed is. Hoe kan er gebrek zijn in het onbegrensde?

Jezus zegt:

Omdat je mij hebt gezien, Thomas, geloof je. Gelukkig zijn diegenen die niet zien en toch geloven. (Joh 20:29)

Thomas Evangelie (91):

Zijn discipelen vroegen Hem:

Zeg ons wie Gij zijt, zodat wij kunnen geloven.

Hij antwoordde: Jullie weten alles van de hemel en van de aarde maar Wie voor jullie staat, herkennen jullie niet. Jullie weten eenvoudig niet hoe jullie met dit moment van aanwezigheid moeten omgaan.

26. O Arjuna, Ik ken alle wezens in het verleden, het heden en de toekomst; maar Mij kent niemand.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Niemand kent Mij behalve die enkeling die Mij aanbidt en die tot Mij komt. Omdat men Mijn ware aard niet kent, is men Mij niet toegewijd. Men zou zich de vraag kunnen stellen hoe het komt dat men Mij niet kent en dat de mensen zo misleid zijn? Hierover gaat het volgende vers.*

Door identificatie met de stoffelijke, materiële wereld wordt de zichtbare, meetbare en waarneembare wereld als de werkelijkheid gezien. Onze zintuigen reageren op uitwendige prikkels. Dus alles wat ons uitwendig en aan de oppervlakte prikkelt, wekt begeerten en verlangens op en alles wat zintuigelijk genot dwarsboomt wordt afgewezen. Zo laten we ons door onze zintuigen strelen en kwetsen en worden we heen en weer geslingerd tussen voorkeur en afkeer, tussen plezierig en niet-plezierig. De dingen moeten vooral 'leuk' blijven. In die denk- en gevoelswereld is geen enkele plaats voor een transcendente werkelijkheid die onzichtbaar en onmeetbaar is. Alleen in de diepte en intense stilte van het hart kan die wereld worden gekend en kan de werkelijkheid worden geopenbaard. Dit vereist een andere instelling en een forse inspanning die voor velen te veel is. Uiteindelijk zijn er drie typen van mensen die 'ervoor gaan', terwijl de vierde, de Zelfgerealiseerde Wijze, er al is. Die typen zijn diegenen die diep in de put zitten, diegenen die op zoek zijn naar zelfkennis en diegenen die de thuisreis welbewust en doelgericht aanvaard hebben. Alleen zij hebben 'oog' voor een transcendente werkelijkheid.

Vanuit die transcendente werkelijkheid wordt het hele gebied van tijd en plaats in één oogopslag overzien. Het hele script is bekend en alles wat erin voorkomt, voorgekomen is en nog zal voorkomen. Het is als een film die reeds bekend is.

27. O brandend vuur van alle vijanden, door hun voorkeur en afkeer en door de misleiding van het denken in tegenstellingen, zijn de mensen al bij hun geboorte in verwarring gebracht, o afstammeling van Bharata.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Voorkeur en afkeer en andere tegenstellingen zoals hitte en koude en plezier en pijn rijzen in ieder menselijk wezen om beurten op . Zij staan bekend als ‘paren van tegenstelling’ (dvandva’s). Wanneer voorkeur en afkeer oprijzen vanwege een plezierige of een minder plezierige gebeurtenis veroorzaken zij misleiding in de geest en vormen zij een belemmering voor de kennis van de Eenheid. De intelligentie wordt immers onderworpen aan dit spanningsveld van voorkeur en afkeer en dan kunnen de dingen niet meer in hun juiste perspectief worden beschouwd. Zelfs in de materiële wereld is het bekend dat wensen en verlangens het waarnemingsvermogen beïnvloeden en een objectieve informatie in de weg staan. Wanneer de intelligentie wordt geblokkeerd, raakt de kennis van het Zelf verloren. Alle wezens die in deze wereld geboren worden zijn onderhevig aan deze verwarring en misleiding. De intelligentie van de mensen wordt dus vanaf het begin verduisterd door deze paren van tegenstelling (dvandva’s). In die misleiding wordt eenvoudigweg vergeten dat Ik het Zelf ben. Dan kan de mens Mij ook niet aanbidden. Wie is vrij van deze misleiding? Hierover gaat het volgende vers.*

Onze eigen creativiteit staat de waardering van de werkelijkheid in de weg. Immers wijzelf zijn de bron en oorzaak van onze eigen creativiteit, nietwaar? Daarom houdt de Īsha Upanishad ons voor om *niets op te eisen* maar wel te genieten van ‘Zijn bezit’. Deze eenvoud en pretentieloosheid openen de deuren van ons hart naar de onbegrensde werkelijkheid. De andere blokkade is die waarover ook in dit vers wordt gesproken. Het is het denken in tegengestelden waardoor de geest overspoeld wordt door wensen en verlangens enerzijds en door defensief gedrag anderzijds. De verwoestende werking van deze misleiding is vooral gericht op het onderscheidingsvermogen dat steeds zwakker en onduidelijker wordt. Nuanceringen en onderscheidingen worden steeds vager. Het veld van diversiviteit wordt steeds meer uniform en iedere hiërarchische verhouding wordt weggenivelleerd. Het einddoel is de utopie van te kunnen doen waar je zin in hebt. Juist dat woordje ‘zin’ is het levensgrote gevaar dat ons tegemoet komt. Het is een valkuil waar we zonder hulp van buitenaf niet kunnen uitkomen.

Als we echter, als door een wonder, plotseling toch helder worden of een situatie klaart op en inzicht en begrip dagen, blijven we dan toch vasthouden aan onze twijfel, aan ons wantrouwen, aan onze pretenties en aan de duisternis die daarbij hoort, of stappen we over naar het licht? Daar is een bewuste inspanning voor nodig. Naar het licht gaan, gaat niet vanzelf. Want wat dood is blijft dood, duisternis blijft duisternis en licht blijft licht. Het vereist inderdaad een ferm besluit en veel geloof om van de duisternis in het licht te stappen, om van een innerlijke

gespletenheid tot eenheid te komen. Het is een hele klus om van twee één te maken. Ieder echtpaar zal dat beamen. Bovendien geldt dat het veel gemakkelijker is om van één 'twee' te worden dan omgekeerd. Het is veel gemakkelijker om ruzie te maken en onenigheid te veroorzaken dan vrede te stichten en eendracht. Dus wat zullen we doen als we 'twee' worden (innerlijk verdeeld en onwetend)? Dan blijven we daar toch? Dan zijn we echter wel 'doodgelopen'. Er valt inderdaad nog veel werk te verzetten voor ieder menselijk wezen.

Jezus zegt:

De hemel zal voorbijgaan en de hemel die daarboven is zal voorbijgaan. Wat dood is, leeft niet en wat leeft, is niet dood. Toen jullie nog van de dood aten dachten jullie dat dit het leven was. Dus wat zullen jullie doen als jullie in het Licht komen te staan? Want ooit waren jullie zelf één en heel en toen hebben jullie ervoor gekozen om innerlijk verdeeld - twee - te worden. Maar als jullie eenmaal twee zijn geworden, wat zullen jullie dan doen?

(Ev. van Th.11)

28. Maar zij die een einde hebben gemaakt aan deze misleiding en die handelingen in zuiverheid kunnen uitvoeren, vereren en prijzen Mij met grote vastberadenheid. Zij zijn verlost van het idee van tegenstellingen.

Shankara zegt in zijn commentaar: Zij die een einde hebben gemaakt aan deze misleiding zijn diegenen die er een juiste levenswandel op nahouden. Zij verrichten juiste en goede handelingen en wat zij doen is goed. Hun zonden zijn vrijwel weggewassen en zij worden niet langer geplaagd door de onrust en de spanning van paren van tegenstelling zoals hierboven aan de orde kwam. Zij zijn Mij geheel en al toegewijd, het Opperste Zelf. Zij zijn vastbesloten om al het andere achter zich te laten omdat zij weten dat alleen de werkelijkheid van het Absolute soelaas biedt. Er is geen andere werkelijkheid. Al het andere is slechts een vorm van verbeelding. In welke vorm aanbidden zij het opperste Zelf, het Absolute? Hierover gaat het volgende vers.

Zolang het onderscheidingsvermogen zwak is of zelfs helemaal niet functioneert, is er een groot en universeel probleem. Shrī Krishna geeft in dit vers aan dat het volgen van *dharma* (juiste handeling) soelaas biedt. Door middel van *dharma* kan onze innerlijke spankracht toenemen en zal het onderscheidingsvermogen langzamerhand geactiveerd worden. Dit gaat echter niet zomaar en meestal is er een hele reeks van opvolgende levens voor nodig om dit proces werkelijk op gang te brengen. Hoe lang het hele proces duurt valt onmogelijk te zeggen omdat het afhangt van de mate van inspanning. Wie zich veel inspant en werkelijk doelgericht te werk gaat, zal sneller vooruit komen dan de mens die zich voortdurend laat afleiden. Op school geldt hetzelfde. Oplettende kinderen schieten op en gaan door naar de middelbare school, maar de kinderen die liever gaan spelen, zullen blijven zitten of gaan naar het speciaal onderwijs. In de werkelijkheid is het niet anders gesteld. Wat wij vergeten is dat ons leven van maximaal honderd jaar niet meer is dan een enkele zucht in ons hele bestaan in de kosmos. Onze kleingeestigheid is groot en ons geduld is omgekeerd evenredig klein. Toch zijn er die enkelen die in een 'vloek' en een zucht of op hun sloffen de eindstreep halen. Dat is vanwege hun eigen verleden en de levens die zij reeds achter de rug hebben en de inspanningen die zij zich toen getroost hebben.

Doorgaan is de enige realistische houding die een zoeker kan aannemen. Want wie zoekt zal vinden.

29. Wie zich zich geen zorgen maakt over ouderdom en dood en wie zijn toevlucht neemt tot Mij realiseert zijn Absolute oorsprong als Brahman, als zijn eigen ware Zelf, waarin alle actie haar vervulling vindt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zij die zich werkelijk op Mij richten, de Opperste Heer, streven naar de bevrijding uit deze cirkelgang van geboorte en dood. Zij zullen de werkelijkheid vinden die de substantie is van het Opperste Zelf (adhyātma). Bovendien weten zij alles over handeling waardoor handelingen tot vervulling komen.*

Dit vers en het volgende vers vormen de brug naar het volgende boek of hoofdstuk. In het vorige vers was reeds de noodzaak van juiste of goede handelingen naar voren gekomen. Impliciet zijn dan ook slechte en onjuiste handelingen gedefinieerd en bekend. Handelingen worden gezuiverd en krijgen, stap voor stap, een geheel eigen helderheid mee. Door deze toename van helderheid in denken en handelen krijgt deze mens ook steeds meer zicht op zijn eigen innerlijk en op zijn verleden dat de bron is van alle verborgen indrukken van *ahamkāra* die hij nog bij zich draagt. Langzamerhand wordt hij zich gewaar dat juist die verborgen indrukken van *ahamkāra* zijn grootste struikelblok en belemmering vormen om verder te komen. Hij realiseert zich dat uitstel niet langer gewenst is en ook niet gedoogd kan worden. Dat inzicht overvalt hem meestal als een plotselinge ingeving als gevolg van een wijziging van omstandigheden waardoor hij niet langer op de 'automaat' van zijn verleden kan varen. Ineens blijkt die automaat defect te zijn. Wat nu? Een wegwacht is in geen velden of wegen te bekennen. Dus dan maar lopen, op eigen benen, in de hoop dat je ooit een lift kunt krijgen. Maar ook die lift is niet gegarandeerd. Je zult volledig bereid moeten zijn om de hele weg, te voet, af te leggen zonder enig hulpmiddel. Als God je in Zijn oneindige barmhartigheid toch nog een koets stuurt of een taxi dan is dat pure genade en 'mooi meegenomen', maar niet iets om op te rekenen. Langzamerhand daagt ook het inzicht dat de dood helemaal niet het einde is maar slechts de voortgang van eindeloze herhaling. Dan rest slechts één oplossing en die luidt om de motiverende kracht van de eindeloze herhaling te breken. Het betekent totale overgave aan Gods Wil en tevens de kennis en visie van gewetensvolheid. Denken en handelen worden gewetensvol en integer. Wanneer die staat van gewetensvolheid is verwerkelijkt, rest slechts de grote schoonmaak en de opruiming van oude voorraden. Die mens is klaar om met de Heer mee naar huis te gaan.

30. Zij kennen Mij als het hoogste wezen, bron en oorsprong van lichaam en geest. Ook weten zij hoezeer Ik de essentie van offervaardigheid ben. Zelfs op het moment van sterven blijven zij Mij kennen, omdat hun geest zich geheel met Mij verbonden heeft.

Het hoogste wezen is *Brahman*, het Absolute. Zijn werkelijkheid is absoluut en onveranderlijk. Hier is geen dynamiek meer maar pure vrede en tevredenheid. Hier komen bewustzijn, intelligentie en gelukzaligheid bij elkaar in één punt waaraan zij identiek zijn. Alle verschillen zijn weggevallen. Hier is slechts de werkelijkheid van het Ene zonder tweede. Er is geen enkel alternatief. Het leven is een eindeloze opeenvolging van geboorte en dood, maar het Zelf staat hier geheel los van. Het is de stille getuige van dit proces dat zijn kracht en motivatie aan de substantie van dat Zelf ontleent: zuiver bewustzijn. Wanneer de geest geheel en al in dit zuiver bewustzijn – in Mij – is opgegaan is er geen terugkeer meer, want op het moment van sterven blijven deze toegewijde ijveraars met hun geest geheel bij Mij.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 8

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ Hoofdstuk 8

Het onvergankelijke *akshara brahmayoga*

De Padma Purâna zegt:

In de provincie Dakshinâpatha (het huidige Kerala) is een stad die Âmardaka wordt genoemd. Een zekere Brahmaan, Bhâvasharma genaamd, woonde in die stad. Hij genoot van alles wat God verboden had voor Brahmanen: hij dronk alcoholische dranken, had een onblusbare seksuele libido en at vlees. Hij deinsde er niet voor terug zijn familieleden te chanteren en hen op alle mogelijke manieren geld afhandig te maken. Hij kwam te overlijden toen hij zijn roes lag uit te slapen. Het gevolg was dat hij op aarde terugkeerde als een palmboom in het bos. De dadels van deze palmboom werden gebruikt om er wijn van te maken. Het was een welverdiende straf waardoor hij voor zijn zondig leven kon boeten.

In diezelfde stad woonde een ander Brahmaan, Kushila genaamd. Deze Kushila was getrouwd met een zekere Kumatî (de stoute). Zij hield er een manier van leven op na die haar naam betekenis gaf. Zij had allerlei slechte gewoonten. Man en vrouw waren bijvoorbeeld heel gierig en hebzuchtig. Geheel volgens gebruik gaven mensen allerlei zaken aan dit Brahmanenechtpaar zoals buffels, paarden, ebbenhout, graan, olie enzovoort. Geheel tegen de regels in verkocht deze Kushila de goede gaven op de markt om er geld van te maken. Dat was nog niet erg genoeg, want het geld gebruikte hij zelfs niet om er armen en behoeftigen mee te helpen.

Deze manier van leven hielden zij lang vol en tenslotte stierven zij. Na hun dood werden zij afgevoerd naar de woonplaats van Yama (de Dood) waar zij als *Brahmarâkshasas* (demonen) vervloekt werden. Zij moesten zwervend door de bossen gaan en hadden voortdurend honger en dorst. Tenslotte kwamen zij bij die wijnpalmboom van Bhâvasharma. Kumatî verging van de honger en zij vroeg haar echtgenoot hoe lang hij dacht dat dit lijden nog zou voortduren. 'Is er geen uitweg uit dit verschrikkelijke bestaan?' Kushila, haar echtgenoot, antwoordde: 'We zullen alleen van dit lijden worden verlost als we tot de kennis en het inzicht van het Allerhoogste (*Brahman*) komen. Dat kan alleen door een spiritueel leven te leiden en er een juiste levenswandel op na te houden.' Voor Kumatî was dit een heel nieuw gezichtspunt. Zij vroeg: 'Wie of wat is *Brahman*, het Absolute? Wat is een spiritueel leven? Wat is plichtsbetrachting?' In het achtste hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ stelt Arjuna dezelfde vragen aan Shrî Krishna. Terwijl beide echtelieden hierover spraken, brak de palmboom in stukken en viel de boom op de grond. Daarmee werd

Bhāvasharma verlost uit zijn opsluiting in de vorm van een boom. Hij kreeg een hemelse vorm. Het zondige echtpaar werd eveneens verlost van hun vorm als *Brahmarâkshasas*. Daarmee is aangetoond dat zelfs het oplezen en uitspreken van de inhoud van het achtste hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ genoeg is om opgenomen te worden in de verblijfplaats van Vishnu zelf (*Vaikuntha*).

Vanuit zijn hemelse vorm keerde Bhāvasharma weer op aarde terug. Hij zorgde ervoor dat zijn verhaal samen met de eerste verzen van het achtste hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ op een steen werd gebeiteld. Hij koesterde de hoop dat andere zondaars daarmee gewaarschuwd zouden worden. Dan zouden ook zij kunnen besluiten om zich op bevrijding toe te leggen en naar *Vaikuntha* te gaan. Toen dat eenmaal was gebeurd vertrok hij naar de heilige stad Kañci. Deze stad is een uitnemende plaats om tot bevrijding te komen. Daar ging hij in de leer bij de geleerde Varadarâja Svâmi die hij vol toewijding diende. Zijn persoonlijke leefregel werd 'om daadwerkelijk te doen wat gevraagd wordt'. Op deze manier ontwikkelde hij een diep gevoel voor devotie, zoals die in de Bhagavad Gîtâ wordt beschreven.

Intussen vroeg Vishnu zich in *Vaikuntha* af wat hij met deze Bhāvasharma aan moest en hoe hij hem moest belonen voor zijn grote toewijding. Hij was zo in gedachten verzonken dat ook Lakshmî het opmerkte en hem vroeg waar hij aan dacht. Vishnu antwoordde dat hij erover nadacht hoe hij Bhāvasharma kon belonen voor zijn niet aflatende verering door voortdurend uit de Bhagavad Gîtâ te reciteren. Toen Bhāvasharma eenmaal was gestorven werd ook hij in de woonplaats van Vishnu (*Vaikuntha*) opgenomen om er eeuwige gelukzaligheid te vinden. Bovendien bevrijdde de Heer zijn voorouders en zijn voorgangers uit hun lijden.

Hoofdstuk acht van de Bhagavad Gîtâ gaat over het doorbreken van de vicieuze cirkel van geboorte en dood. Wie bij het verlaten van het lichaam het woord OM uitspreekt bereikt de Heer zeker. Om dat te laten gebeuren moeten we Hem altijd in gedachten houden en Hem in ons hart koesteren.

Inleiding

Het achtste hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ heeft als ondertitel 'het Onvergankelijke' en sluit aan, zoals steeds het geval is bij de overgang van het ene hoofdstuk naar het andere, bij de laatste verzen van hoofdstuk 7. De tekst opent met een aantal indringende vragen van Arjuna over het Absolute en hoe je *dat* weer kunt vinden. Hij stelt zeven vragen:

1. Wat is het universele Zelf, *Brahman*?
2. Wat is het persoonlijke Zelf, *âtman*?
3. Wat is de aard van handeling?
4. Wat is de aard van de fysieke wereld?
5. Wat is de aard van de subtiele wereld (de wereld van de geest)?
6. Wat is de aard van offervaardigheid?
7. Hoe moeten we innerlijk verbonden blijven op het moment van de dood?

Hoe blijft het Absolute, (*Brahman*), dat onvergankelijk is, met alles verbonden tot in de uiterste staten van vergankelijkheid? De tekst onderscheidt zes componenten:

1. Het Absolute als datgene wat onvergankelijk is, het universele Zelf, *Brahman*
2. Het ongemanifesteerde, *adhyâtma*
3. De Natuur zelf waarin de *guna's* in beweging komen en het scheppingsproces een aanvang neemt
4. De verschijning van alle wezens als namen en vormen
5. De bezieling van die wezens door het leven zelf, de Al-ziel
6. De wezens die weer worden opgenomen in de Al-ziel. Daarmee is de reis rond en volbracht.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschrijving hoe een ziel onsterfelijkheid bereikt. Shankara wijst in zijn commentaar al op de symboliek waarvan Shri Krishna zich bedient.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 8

Het onvergankelijke

akshara brahmayoga

Arjuna sprak:

1. Beste Krishna, zeg mij wat *Brahman* is. Wat is het hoogste Zelf als bron van alles? Wat is handeling? Wat verstaat men onder de fysieke wereld en wat onder de wereld van de geest?

2. Wat is offervaardigheid en hoe moeten we daarmee omgaan in deze belichaming, O Doder van Madhu? En hoe zult u worden herkend op het moment van de dood door al diegenen die innerlijke zelfbeheersing hebben bereikt?

Aan het einde van hoofdstuk 7 introduceert Shrî Krishna een aantal nieuwe begrippen die voor de *kshatriya* die Arjuna is, nieuw zijn. Het Absolute, *Brahman*, het hoogste Zelf, *Âtman*, het verschil tussen lichaam en geest, de essentie van handeling en de geest van offervaardigheid. Wat bedoelt Shrî Krishna precies? Arjuna heeft een grote behoefte aan een heldere definitie van begrippen die veelal te hooi en te gras gebruikt en misbruikt worden. Nu is het juiste moment aangebroken om deze begrippen heel precies te markeren.

Niet voor niets wordt Shrî Krishna in vers 1 aangesproken met *purushottama*: 'beste onder alle mensen'. Arjuna is zich inmiddels bewust van het unieke van Shrî Krishna als een goddelijke incarnatie. Terecht wordt Shrî Krishna aangesproken als 'beste onder de mensen'. In vers 2 spreekt Arjuna hem vervolgens aan als *Madhusûdana*: 'doder van Madhu'. Madhu was een demon die door Shrî Krishna werd gedood. In vergelijkende zin is Shrî Krishna tevens de doder of verdeler van duisternis. Arjuna wil de waarheid horen en wenst duidelijkheid. Hij verkeert nog steeds in twijfel en onzekerheid hoewel hij Shrî Krishna inmiddels erkent als incarnatie en niet langer als zijn ondergeschikte wagenmenner.

In dit hoofdstuk zal Shrî Krishna ons deze helderheid verschaffen. De vraag van Arjuna en het antwoord van Shrî Krishna onderscheiden zes aspecten ter overweging terwijl het zevende aspect de verbondenheid met *Brahman* op het moment van sterven betreft:

1. Wat is *Brahman*?
2. Wat is *Âtman*?
3. Wat is de aard van handeling?
4. Wat is de aard van de fysieke wereld?
5. Wat is de aard van de subtiële wereld (de wereld van de geest)?
6. Wat is de aard van offervaardigheid?
7. Hoe moeten we innerlijk verbonden blijven op het moment van de dood?

De gezegende Heer sprak:

3. Brahman is het onvergankelijke, voorbij alles. Als *purusha* (de ziel) is *Ātman* het eigene van de mens. De naar buiten gerichte kracht waardoor alle wezens ontstaan, staat bekend als karma (handeling).

Shankara zegt in zijn commentaar: *Brahman is het onvergankelijke, het hoogste Zelf. In Br. Up.III,8;9 staat: 'O Gargî, door de wil van het Onvergankelijke, akshara, blijven hemel en aarde bestaan en blijven zij op de hun toegewezen plaats.' Akshara betekent hier niet de klank 'Om'. Die betekenis komt pas in vers 13 aan de orde. Dit punt wordt door de tekst onderschreven door het gebruik van het woord 'uttama', hoogste. Dit woord past bij Brahman en niet bij 'Om' als klank of woord. Brahman als allerhoogste wordt Adhyâtman (of kortweg: Ātman) genoemd wanneer het wordt beschouwd vanuit het standpunt van een individu. Wat zichzelf in een belichaming voordoet als het innerlijke Zelf is, in feite, identiek met de opperste Werkelijkheid, met Brahman. Dit is de betekenis van 'Adhyâtma'.*

De offerhandeling van het offeren van gekookte rijst, koekjes enz aan de Goden, is de oorzaak van het ontstaan van alle schepselen. Die offerhandeling wordt 'karma' genoemd. Handeling is dus een offerhandeling. Vanwege deze offergave wordt het zaad gevormd van alle schepselen. Alle schepselen, bezielde en onbezielde, worden hierdoor tot leven gewekt. Zij ontkiemen wanneer het water van de regen en andere levenbrengende substanties met het zaad verbonden worden.

Shrî Krishna begint met de eerste vraag, de vraag naar *Brahman*. *Brahman* is het onvergankelijke. Het is bovendien onveranderlijk, onbewegelijk en voorbij tijd en plaats, de oerbron van alles, onbegrensd en zuiver bewustzijn waar alles uit oprijst en weer in terugkeert. Niets is er voorbij *Dat*. Het is het allerhoogste, *para*. Als oerbron en als onbegrensd en zuiver bewustzijn is *Brahman* tevens de eigen natuur (het eigene) van alles wat geschapen is (*svabhâva*). Als de *svabhâva* van ieder schepsel wordt *Brahman* de *Adhyâtman* of kortweg *Ātman* genoemd. Tenslotte geeft dit vers de essentie van handeling aan. Handeling is een offer. Deze gedachte staat natuurlijk geheel haaks op de 'moderne' visie die inhoudt dat we vrij zijn om te doen en te laten wat we willen. Het offer houdt juist in dat we iets weggeven en offeren, ongeacht of we daar zin in hebben of niet. Het komt neer op de houding dat de mens een kosmische functie heeft en dat die functie in feite bepaalt wat een mens zou moeten doen of niet-doen. Als de mens zich aan die functie overgeeft, volgt hij *dharma*. Doet hij zijn eigen zin en bekommert hij zich niet om zijn ware taak en functie, dan is er sprake van *a-dharma*.

De vertaling van svâmi Vireshvarânaanda van dit vers luidt:

Brahman is onvergankelijk, het allerhoogste. De aanwezigheid van Brahman in de belichaamde ziel wordt Adhyâtman genoemd en de offergave in het offervuur die de oorzaak is van het ontstaan en de groei van alles wat geschapen is, wordt karma, handeling, genoemd.

4. De natuur van de fysieke wereld kent een vergankelijk bestaan, de bezieling, *purusha*, staat aan de oorsprong van de wereld van de geest, maar de geest van offervaardigheid ben Ik Zelf, die nu in menselijke vorm voor je staat, O Beste onder de belichaamden!

Shankara zegt in zijn commentaar: *De fysieke wereld is het omhulsel van het bezielde schepsel en kenmerkt zich door haar vergankelijkheid. Wat geboren wordt vindt er zijn plaats. De bezielde mens is de Purusha. Letterlijk betekent 'Purusha' datgene waardoor alles gevuld en vervuld wordt... De geest van offervaardigheid is datgene wat zich vereenzelvigd met de handeling van offeren. Dat is Vishnu..... Een offergave wordt uitgevoerd in een belichaming, daarom wordt gezegd dat de geest van offervaardigheid in het lichaam woont.*

In het Sanskriet wordt voor 'de natuur van de fysieke wereld' het woord *adhibhūtam* gebruikt. Deze term wordt in vers 30 van hoofdstuk 7 gebezigd. En Arjuna vraagt naar een definitie of uitleg van dit woord. Het voorvoegsel *adhi* heeft de betekenis van 'het allereerste', zoals het Nederlands het voorvoegsel 'oer' kent. Voor 'de wereld van de geest' wordt in het Sanskriet wederom het voorvoegsel *adhi* gebruikt, nu in combinatie met *daivata*. Hiermee wordt de wereld van de goden en van de geest bedoeld, vanaf het allereerste beginpunt: de hele wereld van de geest. Ook voor 'de geest van offervaardigheid' wordt het woord *adhi* weer gebruikt: datgene waarin het offer zijn oorsprong heeft. Daarvan zegt Shrī Krishna dat Hij dat begin is. Shrī Krishna geldt als een incarnatie van Vishnu, dus kan men ook stellen dat Vishnu het beginpunt is van alle offers. Shankara verwijst voor deze uitspraak naar de Taittiriya Samhita, I,7,4.

De vertaling van Madhusūdana Sarasvati van dit vers luidt:

O beste van alle mensen, de materiële belichaming van alle wezens is vergankelijk en voorbijgaand. De Purusha is heer en meester over alle hemelse wezens. Ikzelf ben de oorsprong en bron van de effectiviteit van alle rituelen uit de Veda's. Ikzelf ben in al die belichamingen aanwezig.

5. Wie ook op het tijdstip van de dood aan Mij denkt en met die wetenschap het lichaam verlaat, komt zonder enige twijfel tot Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met 'Mij' wordt Vishnu bedoeld, de Opperste Heer.*

Nu wordt de laatste vraag van Arjuna beantwoord. Wie tijdens het leven innerlijk voortdurend met God verbonden is en blijft, zal op het moment van sterven die verbinding in stand houden, zelfs wanneer de menselijke vermogens zoals de zintuigen en het denken ophouden met functioneren. Naarmate de verbinding intenser is, zullen de mensen ook minder 'ikheid' bij zich dragen die maakt dat zij nog moeten terugkeren in deze vergankelijke wereld om de laatste resten van een afgescheiden bestaan ('ikheid') op te lossen en kwijt te raken. Indien alle afgescheidenheid is opgelost keren zij terug naar waar zij vandaan kwamen om niet meer in deze wereld terug te komen, tenzij als een bijzondere incarnatie.

Het woordje 'ook' is in dit vers van belang omdat het impliciet aangeeft dat een mens niet alleen aan God moet denken op het moment van sterven maar ook gedurende het leven dat eraan voorafging. Het advies is welgemeend want in feite zal men in de enorme verandering die het doodgaan met zich brengt (omdat de banden met het lichaam worden losgemaakt) zo van streek raken dat men eenvoudig niet aan God kán denken, tenzij het een in het systeem verankerd principe is geworden. Dit is een kwestie van steeds terugkerende oefening tijdens het leven. Het 'tot Mij komen' kan rechtstreeks en totaal zijn. Dit wordt *videha mukti* genoemd. Het 'tot Mij komen' kan ook geleidelijk gaan of stapsgewijs, zonder dat men een aardse belichaming hoeft aan te nemen. Dit pad wordt *kramamukti* genoemd (zie ook vers 23 – 28).

6. Als je bij de dood het lichaam verlaat, bereik je de wezensstaat waar je op dat moment aan denkt omdat je jezelf tot die staat transformeert door er steeds aan te denken, O Zoon van Kuntî.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De wezenstaat: dwz de godheid die de betrokken wezensstaat symboliseert.*

Een mens wordt wat hij denkt. Door steeds met je gedachten bij een bepaald idee te verblijven, word je zelf dat idee. We zeggen wel: *wat je zegt dat ben je zelf*. Hier geldt dus: *wat je denkt, dat word je zelf*. Shrî Krishna zegt dus dat je tot God op zult gaan als je voortdurend aan Hem denkt tijdens je leven en op het moment van sterven. Maar hetzelfde geldt op lager niveau: waar je voortdurend met hart en ziel mee bezig bent geweest tijdens je leven zul je bereiken als je er op het moment van sterven ook aan denkt. Die laatste gedachte is de vorm die de geest of de ziel meeneemt naar een volgende geboorte. In de volgende geboorte zal dat idee tot ontkieming komen. We kunnen dit principe ook nu al herkennen omdat je vrijwel altijd wakker wordt met de laatste gedachte waarmee je insliep.

Door Arjuna als ‘Zoon van Kuntî’ aan te spreken benadrukt Shrî Krishna de familieband die er is. Arjuna is de neef van Shrî Krishna en het in herinnering roepen van de familieband zal het vertrouwen bij Arjuna voeden.

7. Houd de herinnering aan Mij dus altijd bij je en vecht! Als je je innerlijk in Mij verankerd hebt zul je zonder twijfel tot Mij komen.

Shankara zegt in zijn commentaar: “Houd de herinnering aan Mij dus altijd bij je”: deze opdracht is conform de *shâstra's* (de Vedische traditie). Vecht!, dat wil zeggen: doe je plicht, vervul je taak en functie.

Mij: Vasudeva, Vishnu (Krishna geldt als een incarnatie of Avatara van Vishnu).

Tot Mij komen: omdat je in gedachten met Mij verbonden bent.

Dit vers spreekt impliciet over een terugreis na de dood. Als er sprake zou zijn van een Zelfgerealiseerde, een *jivanmukta*, is er geen terugreis meer: deze ziel wordt op het moment van het loslaten van het lichaam opgenomen in *Brahman* zelf. Een *jivanmukta* op aarde is een grote uitzondering. Toch zijn er velen verbonden met God. Zij kunnen het pad van geleidelijke terugkeer bewandelen en keren niet op aarde terug omdat zij op het moment van sterven aan God dachten. Zij worden als het ware in de hemel opgenomen (*Brahmaloka*) en vervolgen door de hemel heen hun reis om aan het einde der tijden in *Brahman* te worden opgenomen. Shankara wijst er al op dat alleen al het aangaan van de strijd van Arjuna het vervullen van zijn taak en functie betekent. Maar je kunt het ook omdraaien: het vervullen van je taak en functie is *als* een strijd aangaan. Strijd in de zin van een innerlijke strijd tegen je eigen zin en tegenzin en ook ‘vechten’ met anderen, in de zin dat je je niet laat afleiden hoezeer anderen ook met verleidelijke voorstellen kunnen komen om je van je plannen af te brengen. Het ‘bij je houden van de herinnering aan Mij’ is een nadere formulering van de discipline van *yoga*: innerlijk verbonden zijn. Dit is volstrekt geen belemmering om je tegelijkertijd met volle aandacht aan je taak te wijden. Het is een kwestie van te leren hoe je dingen ‘in je hart kunt dragen’, in alle stilte en discretie terwijl je tegelijkertijd je dagelijkse taken en plichten vervult. Als je een vak hebt geleerd draag je de kennis van dat vak ook altijd bij je. Die kennis is altijd paraat en beschikbaar. Toch belemmert die kennis je geenszins om al je dagelijkse plichten en taken te vervullen. Hetzelfde geldt voor *yoga*, innerlijk verbonden zijn.

8. Wie zich niet langer laat afleiden omdat de geest door *yoga* onder beheersing is gekomen, zal daardoor tot het Opperwezen komen dat voorbij alles is omdat hij zich daarop heeft toegelegd, O *Pârtha*.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De beoefening van yoga houdt hier in, de geconcentreerde herhaling van een en hetzelfde idee of van dezelfde gedachte. Dat idee of die gedachte staat in rechtsreeks verband met Mij, het enige einddoel van de geest. Wie deze discipline beoefent, doet aan yoga. Wie helemaal opgaat in deze oefening en nergens anders meer aan denkt en wie zich houdt aan de voorschriften van de traditie en van de leermeester bereikt de purusha, het transcendente wezen dat huist in de baan van de zon.*

Wat is die purusha precies? Luister: (vers 9)

De zeven vragen van Arjuna zijn nu beantwoord en Shri Krishna gaat nu dieper in op de laatste vraag over hoe je met God verbonden kunt blijven op het moment van sterven. De oefening die in dit vers beschreven staat als *abhyasa yoga* is niet hetzelfde als mantra-meditatie. Mantra-meditatie is als het ware het voorportaal en impliceert een mechanische of automatische herhaling van de mantra of van een vorm in de geest. Dit helpt de novice om zijn geest te concentreren zodat er geen afleiding is. Dit is het begin van *abhyasa yoga*. De volgende stap is dat het mechanische karakter verdwijnt en iedere herhaling in het volle bewustzijn plaatsvindt, terwijl de concentratie niet doorbroken wordt door welke afleiding dan ook.

Het Opperwezen dat in dit vers wordt genoemd is de *parama purusha*, de hoogste ziel, de Alziel. Deze is hetzelfde als *adhyâtman*, de individuele (persoonlijke) verbinding van de mens met *Brahman*, het Absolute. *Purusha* of de ziel is datgene wat het Zelf (*Âtman*) met zijn omhulsel (de belichaming) verbindt. In de ziel is de mens verbonden met zijn eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Daarom komt Sokrates tot de slotsom *dat de menselijke ziel goddelijk is en onsterfelijk*.

Het commentaar van Shankara verwijst naar de *purusha* als *het transcendente wezen dat is als de zon*. Deze vergelijking is illustratief en verwijst naar de zon als centraal punt binnen ons zonnestelsel, dat alles verlicht, verwarmt en tot leven brengt.

9. Wie zich richt tot de aloude Getuige, de Heerser, kleiner dan het kleinste, drager van alles, onvoorstelbaar, schitterend als de zon, buiten het bereik van duisternis,

10. zal dit goddelijke Opperwezen benaderen op het tijdstip van de dood. Zijn geest is niet langer in verwarring, maar doelgericht en vol toewijding door de kracht van zijn *yoga*, terwijl zijn levensadem zich op de juiste wijze terugtrekt in het punt tussen de wenkbrauwen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De getuige: alwetend*

De Heerser: heerser over het Al

Drager van alles: alles komt voort uit Hem als een keten van oorzaak en gevolg. Het is moeilijk om Hem een vorm toe te dichten hoewel die er is. Hij is schitterend als de zon door de straling van zijn oneindige intelligentie. Die intelligentie is voorbij de duisternis van onwetendheid en wordt er op geen enkele wijze door beïnvloed.

De kracht van yoga: dit is de standvastigheid van geest en het concentratievermogen als gevolg van het beoefenen van samâdhi. Het beginpunt ligt in de lotus van het hart als zetel van de 'citta' (de stille emotie). Dan wordt door de discipline van yoga de sushumna nâdi geactiveerd die stapsgewijs omhoog gaat en in een steeds fijner gebied komt. Tenslotte gaat zelfs de levensadem uit het hart mee omhoog en wordt gefixeerd in het punt tussen de twee wenkbrauwen. Zo gaat de wijze mens, de yogi, op in het Opperwezen dat een en al straling is.

De Opperste Heer, het Opperwezen, is voorbij naam en vorm en is onbeschrijfelijk. Toch kunnen vingerwijzingen worden gegeven uit een oneindig aantal mogelijkheden. Dit vers noemt er acht:

1. *Kavim:* de dichter, de ziener, de alwetende getuige
2. *Purânam:* aloud, zonder begin, nimmer geboren, niet geschapen
3. *Anushâsitâram:* heerser, in de zin van 'zijn aanwezigheid geeft betekenis aan alles'
4. *Sarvasya dhâtâram:* drager van alles, de uiteindelijke steun en toeverlaat voor al het geschapene
5. *Anoranîyâm:* kleiner dan het kleinste. Als alomtegenwoordige is Hij ook kleiner dan het kleinste.
6. *Acintyarûpam:* onvoorstelbaar. Wie kan zich 'kleiner dan het kleinste' voorstellen, of 'groter dan het grootste'?
7. *Âdityavarnam:* schitterend als de zon. Zuiver bewustzijn is stralende intelligentie. Die intelligentie doet zich in de schepping voor als kennis. Deze kennis rijst op in de meditatie van de Schepper.
8. *Tamasah parastât:* voorbij de duisternis van onwetendheid. Onwetendheid heeft geen enkele vat op deze zelfstralende bron en oorsprong van alles.

Het commentaar van Shankara geeft een beschrijving van het proces waarbij de levensadem uitmondt in het punt tussen de wenkbrauwen waar de uiteindelijke fusie of eenwording met *Brahman* plaatsvindt. Het moment van het verlaten van het lichaam is het moeilijkste moment om aan God te denken. 'We hebben dan wel iets anders aan ons hoofd', denken we. Zo missen we dit ultieme moment van bevrijding en schieten we door en belanden we in een volgende cirkelgang.

11. Nu zal Ik je in het kort uitleggen wat kenners van de Veda's het Onvergankelijke noemen. Asceten die niet langer gebonden zijn aan wat dan ook en die uit vrije wil een leven van onthouding leiden, treden dat Onvergankelijke binnen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Diegenen die de Veda's kennen zeggen dat het Onvergankelijke geen enkele kwalificatie of begrenzing kent. De Bri. Up. zegt (III,8,8): "Dit is waarlijk dat, Gargî. Het is het Onvergankelijke zoals de kenners van Brahman ons zeggen. Het is niet grof noch fijn." Sannyâsins die zichzelf altijd kunnen beheersen en die geen wensen of verlangens meer kennen treden dat Onvergankelijke binnen wanneer zij eenmaal geleerd hebben hoe zij er kunnen komen. Zij wensen het Onvergankelijke te kennen en daarom richten zij zich met de hulp van een leermeester op het leven van een ascet (brahmacârin)....*

Het binnentreden in het Onvergankelijke is hetzelfde als eenwording met *Brahman*. Dit wordt ook *nirvikalpa samâdhi* genoemd. Deze mens kent geen enkel ander verlangen meer dan alleen de éénwording met dat Onvergankelijke, met *Brahman*. Het vers noemt drie randvoorwaarden:

1. *Yatayah*: zelfbeheersing, ascese
2. *Vitarâgâh*: geen wensen koesteren (niet gebonden zijn)
3. *Brahmacârya*: een leven van onthouding leiden. Meestal wordt dit vereenzelvigd met het celibaat maar dat is een nogal beperkte betekenis van dit woord. Het betekent dat je de herinnering aan *Brahman* altijd bij je draagt. Er is geen ruimte voor iets anders in je hart (behalve het vervullen van je dagelijkse plichten).

De bedoeling van de randvoorwaarden is het bereiken van een vrije staat waarin er geen enkele ruimte is voor sentimentaliteit en sensualiteit, niet in gedachten, niet in woorden en niet in daden. Deze drievoudige discipline maakt een mens innerlijk schoon, in die zin dat de mens niet langer gespleten of verscheurd wordt door verlangens naar welke vorm van genot dan ook. Genotzucht houdt een mens stevig vast in de individualiteit van zijn ego en persoonlijkheid. Juist die dienen naar de achtergrond te gaan zodat er slechts ruimte is voor het ene Godsverlangen zelf.

12. Wie de poorten van het lichaam beheerst en zijn geest laat opgaan in het hart, wie zijn eigen levenskracht in het hoofd concentreert door de kracht van zijn *yoga*,

13. en wie dan dat ene woord “OM” uitspreekt dat Brahman is, en bij het verlaten van het lichaam aan Mij denkt, bereikt het hoogste Doel.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze yogi keert zijn aandacht helemaal naar binnen en sluit zich af voor alle impressies van buitenaf. Hij concentreert zich volledig op de lotus van het hart en gaat zo, langs de nâdi, naar omhoog en fixeert zijn levensadem in het hoofd. Dan spreekt hij het woord ‘Om’ uit, de naam van Brahman, en richt zijn aandacht geheel en al op Mij.*

Het verlaten van het lichaam: dit is het moment van vertrek. Het vertrek houdt in dat het Zelf (de ziel) het lichaam verlaat en niet dat het Zelf ‘vernietigd’ wordt.

Dit vers is een nadere uitwerking van de verzen 9 en 10. Het vers onderscheidt vier stappen:

1. *Pratyahâra*: het zich terugtrekken (naar binnen), losmaken uit de omgeving
2. *Dhârana*: overgave in de vorm van concentratie
3. *Dhyâna*: de eenpuntige aandacht van meditatie. In dit geval is de aandacht helemaal op het uitspreken van het woord ‘Om’ gericht.
4. *Samâdhi*: het opgaan in Mij alleen.

Deze twee verzen geven tevens de beschrijving hoe de Zelfgerealiseerde wijze in een belichaming (*jivanmukti*) uit deze wereld vertrekt en opgaat in de eenheid met het Onvergankelijke, *Brahman*.

14. Wie zijn geest voortdurend op Mij gericht houdt en die daarvan niet afwijkt, voor hem, O Pârtha, ben ik gemakkelijk te bereiken want die mens heeft innerlijke eenheid gerealiseerd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie aan Mij denkt, de Opperste Heer, en dat lang volhoudt, dat wil zeggen onophoudelijk gedurende het hele leven, dus niet voor zes maanden of een jaar, zal Mij gemakkelijk bereiken want die yogi heeft een innerlijke standvastigheid bereikt en kan zijn geest concentreren. Het gaat er dus om dat men leert om aan niets anders te denken dan aan de Heer. Dit is de betekenis van 'standvastig gevestigd zijn in Mij'.*

*Men kan de vraag stellen wat bedoeld wordt met 'het gemakkelijk bereiken van Mij'?
Luister: (vers 15)*

De verzen 11 – 13 beschrijven het rechtstreekse pad naar God-realiseren. Dit pad is weggelegd voor die asceten die niet langer gebonden zijn aan wat dan ook en die uit vrije wil een leven van onthouding leiden. Zij zijn in de eerste plaats de weinige Zelfgerealiseerden die als *jivanmuktas* in de wereld aanwezig zijn.

Dankzij hun inspanningen en hun aanwezigheid wordt de hele wereld en de mensengemeenschap bij elkaar gehouden. Hun werk vindt plaats in stilte en onttrekt zich volledig aan het publieke oog. Zonder hun aanwezigheid zou de mensengemeenschap al spoedig haar verband verliezen en geheel uiteen vallen. Maar daarnaast zijn er die Godzoekers die de werkelijkheid van het Onvergankelijke weliswaar nog niet volledig hebben gerealiseerd maar die inmiddels de innerlijke discipline en zelfbeheersing hebben bereikt die maken dat zij voortdurend en met hart en ziel *de geest op Mij gericht houden*. Zij zijn de ijveraars die door middel van een zichtbare incarnatie uiteindelijk tot God komen. Hier hebben we de Incarnatie als middelaar, als katalysator die de uiteindelijke fusie tussen minnaar en beminde tot stand brengt. Hier hebben we het pad van de Middeleeuwse mysticus en mystica die niets anders deden dan God dag en nacht in hun hart dragen terwijl ze 'gewoon' verder gingen met hun dagelijkse bezigheden en beslommingen, zoals de was doen, schrijven, zingen in de kapel, graan dorsen, bier brouwen of de oogst binnenhalen.

De wijze Patañjali (plm 200 v.Chr) zegt in zijn *Yoga Sûtras*:

- 1.12: *De wispelturigheid van de geest kan worden beteugeld door toepassing en door afstand te nemen*
- 1.13: *Toepassing houdt in het zich oefenen in het richten van aandacht om tot concentratie te komen.*
- 1.14: *Langdurige en oprechte oefening doet langzamerhand een gewoonte ontstaan.*
- 1.15: *Afstand nemen is het opgeven van verlangens voor wat dan ook.*

De Vedische traditie stelt dat het enige legitieme verlangen dat een mens mag koesteren het verlangen is naar Godrealisatie. Zeker is dat afstand nemen een staat van ongebondenheid veroorzaakt die langzamerhand over zal gaan in vrijheid. Vrijheid en het verlangen naar vrijheid zijn niet meer dan de bevestiging van de ware aard van de mens. Het is een bevestiging van wat er in feite al is en wat er altijd zal zijn. Die echte vrijheid gaat echter bijna altijd schuil achter ontelbaar vele bedekkingen en versluierungen. Die sluiers worden gevormd door verlangens naar iets anders, zoals de schoonheid van de fysieke verschijningsvorm van een vrouw die in Oosterse landen niet zelden versluierd gaat achter een *Burqu'a*.

De beoefening van concentratie en afstand nemen leidt tenslotte tot *samâdhi*, een tijdelijke staat van opgaan in het Goddelijke. In 2.45 zegt Patañjali dat deze staat van *samâdhi* verwerkelijkt wordt door totale toewijding aan de persoonlijke vorm van God. Hiermee zegt hij hetzelfde als Shri Krishna in dit vers.

15. Deze bijzondere mensen bereiken dat hoogste doel. Omdat zij Mij aldus bereiken zullen zij niet meer herboren worden in deze vergankelijke en voorbijgaande wereld van smart en pijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Bereiken het hoogste doel: zij bereiken Mijn wezen en worden niet meer herboren. Geboren worden is symbolisch voor de oorzaak van alle fysieke pijn en ellende. Die smart is blijvend en gaat niet voorbij. Niet herboren worden betekent het bereiken van de hoogste staat die moksha wordt genoemd. Wie Mij niet bereikt, wordt weer herboren op aarde.*

Voor 'bijzondere mensen' wordt het Sanskriet woord *mahâtma* gebruikt, letterlijk 'grote ziel'. Het hoogste doel is de bevrijding of verlossing uit 'het dal van tranen' dat de wereld heet. Het is een staat van volheid waarin een mens tot volle wasdom is gekomen. Hij heeft zijn eigen doel bereikt en is een *siddha* geworden. Het hoogste doel of de hoogste wereld die binnen de schepping bereikbaar is, is de woonplaats van de Schepper, *Brahmâ*. Die woonplaats is de hemel. Maar ook de hemel is geschapen en is dus onderworpen aan tijd en plaats. Men zegt dat er zeven hemelen zijn (en dus ook zeven vormen van de hel). Binnen de schepping is het bereiken van de hemel het hoogste wat bereikt kan worden. Maar als de *punya* van een mens is uitgewerkt, dus als de vruchten van alle goede werken die een mens heeft gedaan zijn opgebruikt, keert hij weer terug op aarde om zijn reis voort te zetten en af te maken. In die zin kan de hemel het beste gezien worden als een vakantieoord. De inschaling naar luxe en comfort kent een indeling in 7 categorieën. De hoogste is *Brahmaloka*. Die hemel heeft dus zeven sterren. Dat zijn er dus nog twee meer dan het meest luxe 5-sterren hotel op aarde! Het verlangen naar de hemel lost dus in feite weinig op, behalve dat een mens geheel verfrist van vakantie terug kan komen om weer op de aarde terug te keren en opnieuw aan de slag te gaan. De werkelijkheid van *moksha*, bevrijding, is geheel anders. Die werkelijkheid is gebaseerd op het opgaan in het Absolute zelf waardoor het virtuele karakter van deze wereld wordt ingezien, en de mens alleen maar blij is toeschouwer te zijn. Terwijl de mens toeschouwer is, neemt deze mens toch geheel deel aan het leven in deze wereld. Hij is als een begaafd uitvoerend kunstenaar, die ook toekijkt terwijl hij of zijn de rol vervult of het stuk speelt dat hem is toebedeeld. Door toe te kijken wordt het spel een écht spel en komt hij veel dichterbij tot zichzelf en tot wat hij werkelijk is. Dan krijgt zijn spel een extra dimensie mee van tijdloosheid.

Wat is geboorte? Geboorte impliceert het aannemen van een fysieke belichaming en tevens een naam en vorm. Wie geboren wordt, moet ook sterven. Althans, het lichaam wordt geboren en sterft. Door te leven in een belichaming is de mens onderhevig aan alle sensaties van plezier en pijn, van honger en van dorst en van de gelukzaligheid van voldoende te kunnen eten en drinken. De mens is ook onderhevig aan alle sensaties van warmte en koude, kortom: de mens is onderhevig

aan het ontvangen van zintuiglijke impressies. Die kunnen er overmatig en veel zijn of juist te weinig of precies voldoende. Het is in ieder geval een wankel en voorbijgaand evenwicht, zodat de mens gedwongen wordt zijn aandacht te richten op de juiste maatvoering in de fysieke, materiële, wereld. Dit is wat meestal wordt vergeten en zo stapelen we versluiering op versluiering en raakt de werkelijkheid verdoezeld. Godrealisatie is niet eenvoudig en vereist een maximum aan motivatie en aan toewijding. Wie een sport op topniveau wil bedrijven zal een strenge discipline moeten ondergaan en een toptrainer moeten vinden. Het is merkwaardig dat we denken dat we op spiritueel gebied met een doe-het-zelf handleiding ook zo'n super resultaat kunnen bereiken. We koesteren een grote weerstand tegen het opzoeken van een echte en 'gediplomeerde' spirituele leermeester. Kwakzalvers zijn er te over, maar echte leermeesters zijn alleen te vinden met een grote inspanning. Toch geldt, juist op dit punt: *wie zoekt zal vinden*. Dit wil geenszins zeggen dat we onze zelfstandigheid en ons persoonlijke pad zouden moeten opgeven. Integendeel, we gaan juist op zoek naar een bevoegde leermeester of trainer om te leren hoe we onze *eigen* zelfstandigheid kunnen vinden en verwerklijken. We kunnen alleen ons eigen en persoonlijke pad bewandelen. Het bewandelen van het pad van een ander leidt op termijn tot afhankelijkheid en tot gebondenheid.

16. Wedergeboorte vindt plaats in alle werelden tot en met de wereld van Brahmâ, O Arjuna. Wie Mij bereikt zal niet herboren worden, O Zoon van Kuntî.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Waarom zijn alle werelden inclusief de woonplaats van Brahmâ onderhevig aan de cyclus van geboorte en dood? Omdat zij zelf aan de cyclus van tijd onderhevig zijn.*

In den beginne schiep God de hemel en de aarde lezen we in Boek Genesis. *Brahmâ* is de scheppende kracht uit de *trimurti* of de drieëenheid van de Vedische traditie. In termen van de drie grote kwaliteiten zijn we deze drieëenheid in de Bhagavad Gîtâ al dikwijls tegengekomen als *sattva*, *rajas* en *tamas*. In religieuze termen worden deze kwaliteiten of krachten *Vishnu*, *Brahmâ* en *Shiva* genoemd. Hierbij geldt dat Shrî Krishna als een incarnatie van Vishnu wordt beschouwd, evenals de Boeddha. De filosoof en grote hervormer Shankara wordt als een incarnatie van Shiva beschouwd.

Shrî Krishna zegt onomwonden dat het bereiken van de hemel nauwelijks soelaas biedt in *deze vergankelijke en voorbijgaande wereld van smart en pijn* (vers 15). De hemel is niet meer dan een tijdelijke verblijfplaats die een functie heeft in de soap die *Goede tijden, slechte tijden* heet. De hemel symboliseert dan de goede tijd en biedt dus een tijdelijk geluk. De enige plaats waar werkelijke gelukzaligheid te vinden is, is in Mij. Dat wil zeggen dat de mens al zijn dekmantels aflegt en helemaal opgaat *in Mij*. Alleen *in Mij* is de werkelijke bevrijding, *moksha*, te vinden. *In Mij* is er geen plaats voor het schizofrene ego dat de wereld verdeelt in ‘ik en hij’ en dat dus polariseert. *In Mij* is geen polaire tweedeling maar is er slechts de werkelijkheid van het onbegrensde. Je kunt die onbegrensdeheid zelfs geen eenheid noemen want eenheid impliceert ook het alternatief van verdeeldheid. In het onbegrensde is er geen alternatief. Dat is de werkelijkheid. De werkelijkheid is enkelvoudig. Er is geen enkel alternatief. De werkelijkheid van het onbegrensde, *kaivalya* of *nirvâna*, stijgt geheel en al uit boven de virtuele werkelijkheid zelfs van *Brahmaloka*, de hemel.

17. Zij die weet hebben van de kosmische dag en nacht, weten dat een kosmische dag zich uitstrekt over duizend (mahâ)yuga's en een nacht is even lang. Zij staan bekend als de kenners van dag en nacht.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Brahmâ is de oervader, Prajâpati of Virât. Diegenen die de tijd kunnen berekenen weten dat een dag van Brahmâ zich uitstrekt over duizend yuga's. Een nacht van Brahmâ duurt even lang. Vanwege hun begrensdsheid (in plaats en tijd) moeten alle schepselen steeds weer terugkeren. Wat gedurende een dag en wat gedurende een nacht van Brahmâ plaatsvindt wordt in het volgende vers beschreven.*

Een dag van *Brahmâ* staat bekend als een *kalpa*. De tekst zegt dat de nacht van *Brahmâ* even lang duurt. Gedurende de dag is er een gemanifesteerde schepping en gedurende de nacht keert alles terug in een toestand van slaap: het ongemanifesteerde. De eenheid van tijd wordt in de orthodoxe berekeningen gelijkgesteld aan de duur van de *kaliyuga* (ijzeren tijdperk).

Men zegt dat deze maximaal 432.000 (zonne)jaren in beslag neemt. De *dvaparayuga* (bronzen tijdperk) duurt tweemaal zolang (864.000 jaar), het zilveren (*treta yoga*) driemaal: 1.296.000 jaar en het gouden tijdperk (*satyuga*) viermaal zo lang: 1.728.000 jaar. De vier tijdperken bij elkaar geven 1 *mahâyuga* van 4.320.000 jaar. Duizend *mahâyuga's* geven 1 dag van *Brahmâ* d.w.z. 4,32 miljard jaar. De Vedische geleerden zijn unaniem in hun oordeel dat de huidige *kaliyuga* aanving na het einde van de oorlog die in het *Mahâbharata* epos beschreven staat. De Bhagavad Gîtâ vormt een onderdeel van dit epos en de dreigende strijd is de achtergrond waartegen de samenspraak tussen Shrî Krishna en Arjuna plaatsvindt. Men gaat ervan uit dat de strijd plaatsvond plm 3100 v.Chr.

Er is echter een andere visie, die ervan uitgaat dat er door onkunde een fout in deze tijdrekening is geslopen. De fout houdt in dat men de getallen heeft opgewaarderd met 360 en dat alle getallen door 360 moeten worden gedeeld om ze weer te herleiden tot hun ware grootte. Dan wordt de *kaliyuga* 1200 jaar, de *dvaparayuga* wordt 2400 jaar, de *tretayuga* wordt 3600 jaar en de *satyuga* wordt 4800 jaar. Een *mahâyuga* wordt dan 12.000 jaar.

Bovendien is de cyclus doorgaand zodat er sprake is van een opgaande en neergaande lijn: 1200-2400-3600-4800-3600-2400-1200-2400 enz (satya-treta-dvapara-kali-dvapara-treta-satya-kali enz.) Probleem van deze visie is dat de 'dag van Brahmâ' van 1000 *mahâyuga's* van (in totaal 1,2 miljard jaar) veel te kort wordt ten opzichte van de bevindingen van de moderne wetenschap ten aanzien van de leeftijd van Moeder Aarde. Zelfs de *kenners van dag en nacht* hebben verschil van inzicht. Wat is dan de werkelijkheid?

18. Bij het aanbreken van de kosmische dag treden alle schepselen weer naar buiten om zich te manifesteren en bij het vallen van de nacht lossen zij weer op in het ongemanifesteerde.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het ongemanifesteerde (avyakta) is de slaap van de Schepper (Prajâpati, Brahmâ). Bij het ontwaken (het aanbreken van de dag) treden alle bewegende en niet-bewegende schepselen weer naar buiten en bij het aanbreken van de nacht verdwijnen alle schepselen weer in het ongemanifesteerde. Men zou kunnen denken dat op grond van deze onontkoombare cirkelgang de regel van 'loon naar werken' niet langer geldt. Mensen zouden dus niet langer de zoete of de bittere vruchten plukken van wat zij tijdens hun leven hebben gedaan. Dit is echter een aperte misvatting en in het volgende vers gaat Shri Krishna hier op in. De boodschap van Shri Krishna over bevrijding en gebondenheid heeft wel degelijk betekenis. Die boodschap is juist gericht op het doorbreken van deze vicieuze cirkel van geboorte en dood en van de dag en de nacht van Brahmâ door een bewuste en geconcentreerde inspanning. Als gevolg van de vruchten van hun handelingen uit het verleden (karma) worden mensen – ongewild – steeds weer geboren. Die cirkel kan worden doorbroken.*

Zoals de dag voortkomt uit de nacht en de nacht uit de dag zo komt het gemanifesteerde voort uit het ongemanifesteerde. Het ongemanifesteerde is de latente staat van het gemanifesteerde. Het ongemanifesteerde is een onverdeelde, homogene staat die 'zwanger' is van de mogelijkheid van manifestatie. De schepping is met een onvoorstelbare precisie en intelligentie tot stand gekomen. Toch is zij in haar aspect van eindeloze cirkelgang een soort dwangbuis, *bhûtagrama*, waar men niet vrijwillig verblijft, maar gedwongen is om te verblijven, totdat alle bindingen zijn opgelost. Dan 'vloeit' de mens als verschijnsel geheel vanzelfsprekend terug in het onbegrensde van Brahman.

Onwetendheid roept de motiverende kracht van het ego op en daardoor leeft de mens in een wereld van innerlijke verdeeldheid en spanning. In feite is er slechts het onbegrensde maar de mens denkt dat er verdeeldheid en spanning is. Dan wordt het leven heel 'spannend' en zo laten we ons, telkens opnieuw, pakken of vangen.

19. Dezelfde veelheid van wezens wordt steeds opnieuw, weerloos, teruggenomen bij het vallen van de nacht, *Pârtha*, om bij het aanbreken van de volgende dag weer tot manifestatie te komen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De veelheid van wezens omvat alle schepselen, zowel bewegend als niet-bewegend. Deze veelheid is dezelfde veelheid die in een vorige kalpa ook al bestond. Er is geen verweer mogelijk tegen deze ijzeren wetmatigheid van deze cirkelgangen. Aan het einde van de dag keert alles terug tot de ongemanifesteerde staat om bij het aanbreken van de nieuwe dag weer naar buiten te treden. Er is geen alternatief, geen verweer. De mens als individu heeft hier niets te 'willen'.*

Binnen de schepping is er slechts de kosmische cirkelgang van dag en nacht, van geboorte en dood. Gemanifesteerd en ongemanifesteerd wisselen elkaar voortdurend en voor gelijke perioden af. Dit is nu eenmaal de aard van een omwenteling. De enige uitweg is om de blik te richten naar Datgene wat voorbij de grenzen van hemel en aarde ligt. Datgene wat niet geboren is en dus ook niet sterft. Datgene wat niet onderhevig is aan tijd en plaats. Dat wordt *akshara*, het onvergankelijke, genoemd.

De dag verwijst naar geboorte en de nacht verwijst naar de dood. De dag is de periode van 'schepping' en de nacht is de periode van oplossing (*pralâya*). Schepping maakt de dingen steeds jong en nieuw. Het is de levensadem die door materie heenstroomt. Wanneer een schepsel geboren is, zich dus heeft losgemaakt van de moeder of het ei, krijgt het een eigen naam en een eigen vorm. Het heeft zijn eigen kwaliteiten en daarmee zal het genoeg moeten leren nemen. Deze kwaliteiten worden bepaald door de aard van het leven zoals dat in het verleden werd geleefd. Men zegt dat de invloed van zeven voorafgaande belichamingen (levens) in een belichaming aanwezig is. Om tot bevrijding te komen, zullen al deze kwaliteiten een soort transparantie moeten krijgen. Het enige wat werkelijk geldt is de werkelijkheid van Gods aanwezigheid en Zijn Wil. De individuele wil en de daaraan verwante zin en tegenzin vormen de basis voor onze ballingschap in deze wereld. Vanuit het oogpunt van vrijheid en werkelijkheid zijn zij volstrekt irrelevant. Zij zijn niet irrelevant in die zin dat wij ons erdoor laten pakken waardoor wij vastgehouden worden. Juist deze eigen-wil en eigen-zinnigheid dienen op te lossen in dat ene Godsverlangen dat ons tot Zelfrealisatie brengt.

20. Voorbij deze oerstaat is nog een andere ongemanifesteerde staat die, in tegenstelling tot alle wezens, onvergankelijk is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het onvergankelijke, akshara, staat geheel los van het ongemanifesteerde, avyakta. Dat onvergankelijke is de Opperste Heer, het Opperwezen, het Allerhoogste, Brahman. Men zou nog kunnen denken dat akshara en avyakta dezelfde natuur delen en om dat te ontkennen gebruikt Shrī Krishna het woord 'andere'. De zintuigen kunnen het onvergankelijke niet bevatten. Het ongemanifesteerde, avyakta, daarentegen is gebaseerd op de werking van onwetendheid en wordt dus door onwetendheid in stand gehouden. Onwetendheid is het zaad voor de veelheid aan wezens. Brahman is onvergankelijk.*

Dat de hele schepping een product van onwetendheid zou zijn valt voor ons moeilijk te rijmen. Hoe kun je de Schepper betichten van onwetendheid? Shankara zegt dat dan ook niet in zijn commentaar. Hij zegt dat de schepping een virtuele werkelijkheid oproept en daarom illusoir is. Wie erin gelooft, is onwetend. Het staat echter een ieder geheel vrij erin te geloven of niet. Wie er niet in gelooft, is en blijft er vrij van. Wie zich wèl laat 'pakken' door de schone schijn van deze illusie die schepping heet, is er aan gebonden en blijft erin steken totdat hij of zij besluit dat het zo wel genoeg is en dus wakker wordt. Dan is er nog een hele weg te gaan waarin alle gewoontepatronen zullen moeten worden opgelost, opgeruimd en schoongemaakt. Naarmate dit proces zich voltrekt nemen de helderheid en innerlijke zuiverheid toe en komt de mens tot wasdom om uiteindelijk als een *siddha* tot de volle wasdom van zijn eigen gelukzaligheid te komen.

21. Van deze ongemanifesteerde staat wordt gezegd dat die onvergankelijk is. Mensen zeggen dat die staat het allerhoogste doel is, dat voorbij al het andere is gelegen. Wie dat doel bereikt, keert niet meer terug, want dat is Mijn allerhoogste woonplaats.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Dat doel: deze ongemanifesteerde staat is niet avyakta maar akshara, het onvergankelijke. Wie die staat bereikt, keert niet meer terug tot de cirkelgang van geboorte en dood. Dat Doel is Mijn eigen woonplaats.*

Het onvergankelijke is ook een ongemanifesteerde staat omdat het zich voorbij het bereik van de zintuigen en van de denkende geest (*manas*) bevindt. Shankara wijst er op dat dit *niet* hetzelfde is als de ongemanifesteerde natuur die zich binnen de schepping bevindt. Wanneer Shrî Krishna, en in zijn voetspoor, Jezus Christus het woord 'Mijn' gebruiken, geven zij daarmee het persoonlijke aan van God of het Absolute. Deze God is dus ook niet de Schepper van hemel en aarde (zoals *Brahmā* of de demiurg van Plato en van de gnostici) maar is het Onvergankelijke zelf. Het onvergankelijke van onbegrensd en zuiver bewustzijn. Het persoonlijke aspect van dit onbegrensde en onvergankelijke is dat dit het Zelf is van ieder levend wezen. Dit Zelf wordt in Sanskriet *Ātman* genoemd. Dit Zelf, *Ātman*, is *Brahman*. In de verzen 11 –13 zagen we hoe de Godzoeker langs de onpersoonlijke kant tot zichzelf kan komen. Maar in vers 14 geeft Shrî Krishna zelf al aan hoe het veel gemakkelijker is om God, het Absolute, als 'Mij' te aanbidden. In gevisualiseerde vorm is dit dan – bijvoorbeeld – één van de incarnaties van God zelf, zoals Shrî Krishna. De kunst is echter om niet vast te houden aan die vorm, zoals je uiteindelijk ook moet weten dat je jezelf niet kunt zien, zelfs niet in een spiegel. Een spiegel geeft louter informatie, maar je bent niet wat je in de spiegel ziet. Als je werkelijk weet dat de werkelijkheid voorbij naam en vorm is, is de gevisualiseerde vorm van een incarnatie niet meer dan een brandpunt of een kristallisatiepunt waar Zelfrealisatie plaatsvindt.

22. Dit, O Pârtha, is de Al-ziel, Purusha, die uitsluitend door gerichte toewijding kan worden bereikt. Alle wezens vinden daarin hun oorsprong. Deze hele schepping is ervan doordrongen.

Shankara zegt in zijn commentaar: Purusha is het Zelf dat in het lichaam woont. Niets is hoger dan Dat. Purusha kan uitsluitend worden bereikt door totale toewijding samen met kennis. Alle schepselen verblijven binnen deze Al-ziel. Purusha is de ultieme grondslag van alles. De hele schepping wordt doorgrond door Purusha en is ervan doordrongen.

Nu is het nodig om te spreken over de thuisreis en over 'het Noordelijke pad' dat tevens het lichtpad is. Langs dit pad bereikt de yogi het onvergankelijke, Brahman. Dit geldt zowel voor de yogi die Brahman hier en nu verwerkelijkt als voor de yogi die dit geleidelijk doet. In de verzen 23 e.v. wordt deze thuisreis verder uit de doeken gedaan.

In de laatste zin uit het vorige vers zegt Shri Krishna: Wie dat doel bereikt, keert niet meer terug, want dat is Mijn allerhoogste woonplaats. Hij brengt dat 'doel' in verband met de mens Zelf, die hij als 'Mij' betitelt. Dat 'Mij' is echter tevens de persoonlijke en gemanifesteerde God als incarnatie. Nu wordt 'dat doel' omschreven als de Al-ziel, als de *para-purusha*, de oerstaat van het ongemanifesteerde. Hier komen dus de persoonlijke God en de onpersoonlijke God bij elkaar. Hoeveel ruzies, meningsverschillen en tegengestelden zijn niet voortgekomen uit deze paradox van een persoonlijke en een onpersoonlijke God? In dit vers geeft Shri Krishna echter aan dat er geen verschil is. Ruzie maken is niet nodig! De Godzoeker zal uiteindelijk moeten leren het gemanifesteerde te beschouwen als een transcendent werkelijkheid. Hier ligt een voortdurend spanningsveld tussen vergeten en zich herinneren. Om onze herinnering te sterken, is ons het middel gegeven van niet dit, niet dit (*neti neti*). De hele schepping is een 'alsof'. Zij verwijst altijd naar de werkelijkheid van het transcendente. Dit is wat we zo vaak vergeten.

De gerichte toewijding is vooral bedoeld om het vergeten van de werkelijkheid te stoppen. We geloven in het klatergoud van oppervlakkigheid en vergeten de inhoud. De gerichte toewijding is ervoor om ons geloof te voeden en te doen groeien. Geloof in deze zin is niets anders dan de primaire kennis van Zelfkennis. Dat zijt gij!

23. O Stier van de Bharata's, nu zal Ik je uitleggen in welke gevallen de eenheid-zoeker (yogi), bij het verlaten van het lichaam, niet meer terugkeert en wanneer wel.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Niet meer terugkeren: niet meer geboren worden. Met eenheidzoeker (yogi) wordt zowel de yogi bedoeld die zich toelegt op concentratie van de geest door middel van meditatie als diegene die zich geheel en al wijdt aan het op de juiste wijze uitvoeren van handelingen en het vervullen van een taak of functie (karma). Deze karma-yogi's worden door Shrî Krishna in vers III, 3 gelijkgesteld aan de sannyâsin-yogi's die zich op meditatie toeleggen....*

In vers III,3 doet Shrî Krishna al de uitspraak dat hij *sannyâsins* en *karmins* in feite gelijkstelt en dit gegeven geldt dus ook in dit vers. In zijn algemeenheid betekent de term *yogi* dus: eenheidzoeker. Het niet meer terugkeren betekent het niet meer in deze wereld geboren worden. Dit kan dus betekenen dat een *zoeker* tot Zelfrealisatie is gekomen, of dat er sprake is van een stapsgewijze verwerkelijking die haar bekroning vindt aan het einde van de *kalpa* waarbij deze ziel geheel opgaat in *Brahman*. Tot dat moment rest er voor deze ziel ergens een kosmische taak en een kosmische plek om 'het Werk' af te maken.

24. De kenner van Brahman keert terug tot Brahman, wanneer hij overdag heengaat in vuur en licht, in de periode van de wassende maan en in de eerste zes maanden vóór de zonnwende in de zomer.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Vuur: de godheid die heerst over de tijd. Hetzelfde geldt voor 'licht'. Natuurlijk kunnen ook de godheden van vuur en licht zelf worden bedoeld.... Met 'overdag' en de 'periode van de wassende maan' en 'de zomerzonnwende' worden wederom de betrokken godheden bedoeld. Deze uitleg wordt gegeven in Sharîraka Mimamsa IV, 3-4....*

Ook Shankara benadrukt het symbolische aspect van dit vers. Het geeft aan dat de thuisreis een weg is die leidt naar een steeds intenser en helderder wordend licht. Het is een pad van verlichting, een goddelijk pad, want goden zijn wezens van het licht. We hebben de uitdrukking 'het licht van kennis.' Wie steeds meer (Zelf) kennis verwerft, wordt zelf ook lichter en helderder. Een *jñâni* bereikt *jñâna*.

25. Wanneer hij echter heengaat in het licht van de maan, in duisternis, 's nachts, in de periode van de afnemende maan en in de zes maanden ná de zomerzonnwende, zal hij herboren worden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het licht van de maan, duisternis, de periode van de afnemende maan en de tweede helft van het jaar verwijzen allemaal naar de betrokken godheid. Langs dit pad komt de yogi niet verder dan het weerkaatste licht van de maan en wanneer dit licht uitgaat (nieuwe maan) keert deze yogi weer terug op aarde.*

Dit vers is de tegenhanger van het vorige pad. De maan is symbolisch voor de inerte materie die zelf geen licht geeft maar die licht slechts weerkaatst. In termen van menselijke ontwikkeling stelt de maan hier de mens voor die zelf geen eigen inbreng heeft maar die slechts het licht van een ander weerspiegelt. Er is slechts het innerlijke verlangen om te genieten van de grote verscheidenheid aan dingen die de schepping te bieden heeft. Al het andere, het niet-zelf dus, wordt weerspiegeld en gekoesterd. Wie zich hiermee identificeert beweegt zich in de richting van buitenste duisternis *waar er is geweest en geknars van tanden*. Genotzucht maakt dat je ergens niet genoeg van kunt krijgen. Door gebondenheid blijf je genieten van steeds hetzelfde en dus keer je terug, totdat deze vicieuze cirkel wordt doorbroken.

Deze twee verzen dienen beslist in hun symbolische betekenis te worden opgevat. Het zou te dwaas zijn te denken dat wanneer iemand in de periode tussen 21 Juni en 21 December komt te overlijden, er geen hoop op *moksha kán* zijn. Voor het zuidelijk halfrond zou dan in ieder geval het omgekeerde moeten gelden, en ook daar zegt dit vers niets over.

26. Dit zijn de twee paden, licht en donker. Men zegt dat zij altijd hebben bestaan in de schepping. Langs het ene pad keert men niet meer terug, langs het andere wel.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het ene pad is licht en helder omdat het op het licht van kennis is gericht. Het andere pad is duister omdat het dit licht ontbeert. Je kunt ze niet tegelijkertijd gaan. Zij hebben altijd bestaan omdat samsāra er altijd is. Langs het lichtpad keert een mens niet meer terug.*

Het lichtpad is het pad dat de spiritualiteit in de mens tot ontwikkeling brengt. Dat wil zeggen dat het lichtpad een mens in staat stelt te doen wat hij zegt. Die trouw en stabiliteit is in het pad van duisternis, het pad van zintuiglijk genot, nimmer te vinden. Wispelturigheid en steeds veranderende verlangens en ambities maken dat een mens alles ‘vergeet’, om te beginnen zichzelf. Hoe kan een mens trouw zijn aan zichzelf en aan zijn woord als hij zichzelf vergeet?

Het pad van duisternis is dus het pad van zintuiglijk genot en van materialisme. Het is oppervlakkig en kent geen enkele diepgang. Het geeft een mens een eindeloos gevoel van onvoldaanheid. Dat gevoel van onvoldaanheid tracht de mens dan te compenseren door nog meer verlangens te koesteren. Het is als een ‘gebed zonder eind’. Het hele menselijke bestaan draait rond deze twee uitgangspunten of wegen.

27. O Pârtha! Wie het onderscheid kent tussen deze twee paden, raakt niet langer verward. Wees daarom als een echte yogi altijd standvastig en verbonden met jezelf, Arjuna.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De yogi die weet dat het ene pad tot samsâra leidt en het andere tot bevrijding, is niet langer misleid.*

Studie is van eminent belang voor spirituele ontwikkeling. Die studie is er altijd op gericht om het onderscheid tussen deze twee paden steeds scherper en preciezer te krijgen. Vergeten is de grote vijand van de mens die het pad van menselijke ontwikkeling bewandelt. Het vergeten gebeurt in een oogwenk en dan heb je het niet in de gaten. Uiteindelijke bevrijding houdt in dat er geen enkel vergeten meer is, nooit meer. Zonder deze kennis, zal het vergeten steeds weer terugkeren en in dat vergeten kiest men uit pure gewoonte voor het oppervlakkige pad van klatergoud en schone schijn. Het ego steekt de kop op en het licht van kennis wordt opgeëist. Jezus zegt hierover: *aan een iegelijk die heeft zal gegeven worden, maar wie niet heeft van dien zal genomen worden ook wat hij heeft.* Wat 'heeft' deze mens waarover gesproken wordt en wat heeft hij niet? De oplossing luidt: aan wie zichzelf herinnert zal meer kennis gegeven worden, maar wie zichzelf niet herinnert (en wie niet in zichzelf gelooft en vol twijfel zit) van die mens zal zelfs het beetje (zelf)kennis dat hij (of zij) heeft, genomen worden (die zal dus zelfs dat beetje zelfvertrouwen verliezen).

Er is nog een punt dat overwogen kan worden. Het onderscheid tussen deze twee paden is natuurlijk ook het onderscheid tussen letterlijk en symbolisch. In feite is de hele schepping één grote verwijzing of één groot symbool voor een onzichtbare en metafysische, transcendente, werkelijkheid. Wie dat onderscheid kent en de dingen niet al te letterlijk neemt, raakt niet meer verward. De roep naar 'concreetheid' is een roep naar de gezapigheid van een luie geest die niet bereid is zelf enig werk te doen, maar die slechts verwacht hapklare brokjes voorgeschoteld te krijgen. Het is een geest die iedere zelfwerkzaamheid en creativiteit ontbeert. Dit is met name een duistere en verduisterde geest.

28. De eenheid-kenner (yogi) die dit weet, stijgt uit boven alle verdiensten die voortvloeien uit de studie van de Veda's, uit offervaardigheid, uit ascese en zelfdiscipline en uit vrijgevigheid. Daaraan voorbijgaand bereikt hij de hoogste staat die tevens de oorsprong van alles is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De traditie stelt allerlei resultaten en goede vruchten in het vooruitzicht van diegene die een leven van studie, offervaardigheid, plichtsbetrachting, onthouding, zelfbeheersing en vrijgevigheid leidt. De yogi die de boodschap van Shri Krishna werkelijk volgt, laat al die vruchten achter zich en volgt de Heer en luistert naar Zijn antwoord op de zeven vragen die aan het begin van dit hoofdstuk door Arjuna werden gesteld. Zo bereikt hij daadwerkelijk het hoogste Doel, dat er altijd was, dat is en dat er altijd zal zijn. Hij bereikt Brahman Zelf, de oerbron van alles en allen.*

Ook onder de Godzoekers, de *sādhakas*, is er nog een grote verscheidenheid. Er zijn diegenen die de Veda's bestuderen en die het pad van kennis bewandelen. Dan zijn er de *karma-yogis* die zich overgeven aan de Wil van God zelf en die in overgave slechts hun handelingen op de juiste en voorgeschreven wijze willen verrichten. Er zijn asceten die zich toelagen op afstand-doen en beheersing van zintuigen en van de geest. Tenslotte zijn er diegenen die met hun vrijgevigheid alle goede wil van de wereld verzamelen. Maar in al deze gevallen ligt de illusie van *mâyâ* op de loer en blokkeert het ego een verdere voortzetting van de reis. De vruchten worden opgeëist en gegeten. *Maar van deze boom van kennis van goed en kwaad zult gij niet eten* zegt het Boek Genesis van de Bijbel. Alleen wie het Zelf kent als Brahman en de werkelijkheid ervan doorziet in alle omstandigheden, bereikt het hoogste doel. Die mens heeft werkelijk begrip en met zijn begrip heeft hij de werkelijke kennis en wijsheid gevonden die hem tot wasdom hebben gebracht. Die mens keert niet meer terug.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 9

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ Hoofdstuk 9

Over kennis die verborgen is

râjavidyâ râjaguhya yoga

De Padma Purâna zegt:

Er was een stad, Mâhishmatî genaamd, die aan de oevers van de Narmadâ rivier was gelegen. In die stad woonde een zekere Brahmaan, Mâdhava genaamd, die een grote ijveraar van Shiva was. Hij behoorde tot de stam van Shivadhvaja. Deze Mâdhava was heel geleerd en wist alles over de Veda's en de Vedânga's. Hij leidde een rustig en vreedzaam bestaan en volgde de Vedische traditie.

Geheel volgens de Vedische uitspraak *jyotishtomena svargakâmo yajeta* besloot hij een grote offerceremonie uit te voeren. In deze ceremonie moet een geit geofferd worden. Toen hij op het punt stond de geit te doden en te offeren, begon de geit luid te lachen en hij stelde hem de vraag: "Mijn beste en geleerde Brahmaan! Denk je nu werkelijk dat deze ceremonie je iets zal brengen? Als je mijn kwetsbare staat overweegt, denk je dan werkelijk dat het zinvol is om met deze ceremonie door te gaan?" Alle aanwezigen waren stomverbaasd een geit te horen spreken. Mâdhava liet zich echter niet van de wijs brengen en begroette de geit met de nodige eerbied en vroeg hem in alle eenvoud: "Mijnheer, wie bent u? Hoe komt het dat u in de vorm van een geit bent beland?" Daarop vertelde de geit zijn verhaal.

"Beste Brahmaan! Ik kwam uit een heilige en zuivere familie van Brahmanen. Ik was goed op de hoogte van de Veda's en ik hield veel offerceremonies en rituelen. Ik was getrouwd maar wij bleven lange tijd kinderloos totdat wij toch nog een kind kregen. Ons kind werd echter ziek. Om hem van zijn gevaarlijke ziekte te genezen vroeg mijn vrouw mij een geit te offeren aan de Godin Câmundî devî. Uit liefde voor mijn zoon offerde ik een geit aan de Godin. Maar de moedergeit ontstak in grote woede omdat zij haar kind verloor. Zij vervloekte mij vanwege het schenden van de regels van de *Shâstra's* door een geit te doden en te offeren. Zij veroordeelde mij tot de wedergeboorte in de vorm van een geit. Na mijn dood onderging ik vele andere geboorten om uiteindelijk de vorm van een geit te krijgen. Door Gods genade kan ik mij al mijn eerdere geboorten herinneren." De omstanders vonden het een heel wonderlijk verhaal en zij vroegen de geit gretig naar zijn eerdere geboorten.

De geit zei: "Allereerst werd ik geboren als een aap. Ik werd gevangen door een bedelaar die er zijn werk van maakte om apen allerlei kunstjes te leren. Hij gaf dan voorstellingen in steden en dorpen en zo verdiende hij wat geld. Ik had een ellendig

bestaan omdat hij mij nauwelijks te eten gaf. Ik had altijd honger. Op een dag mijmerde ik weg door te denken aan de goede tijd van vroeger toen ik nog van mijn bewegingsvrijheid als mens kon genieten. Ik dacht aan de goede tijd die ik had doorgebracht met mijn ouders en mijn vrienden en bekenden. Terwijl ik zo wegdroomde vergat ik naar mijn meester te luisteren. Hij ontstak in grote woede en sloeg mij uit alle macht met een stok. Uit pure ellende at en dronk ik niet meer en zo kwam mijn einde als aap.

In de volgende cyclus kwam ik terug als een straathond die zich moest voeden met de schamele resten van een maaltijd die mensen achter lieten. Kinderen pestten mij voortdurend en ik had weer een ellendig bestaan. Op een keer zag ik dat er ergens in een huis een deur openstond. Ik liep naar binnen en zag een grote hoeveelheid voedsel liggen. Ik begon ervan te eten. Op dat moment kwam de vrouw des huizes binnen. Ze was grootmoeder en zij riep haar kleinkinderen. Zij joegen mij weg en gooiden mij allerlei stenen na. Ik raakte lelijk gewond en na verloop van tijd begonnen de wonden te etteren en kreeg ik een infectie die mij een pijnlijke dood bezorgde. Hierna nam ik de vorm aan van een paard. Weer kreeg ik een wrede meester die mij dag en nacht afbeulde. Ik werd oud en stram en kon niet langer werken. Hij verkocht mij aan een oude vrouw die op het punt stond op pelgrimstocht te gaan. De oude vrouw zette haar kleinkinderen op mijn rug en ook haar omvangrijke bagage. Zo gingen wij op weg. Vanwege de regen was de weg glibberig geworden en het was onmogelijk om verder te gaan. De kinderen begonnen mij te slaan en bleven daarmee doorgaan totdat ik tenslotte struikelde en dood neerviel. Nu heb ik de vorm van een geit gekregen en ben ik aan jouw genade overgeleverd."

Mādhava had aandachtig geluisterd en hij vroeg de geit om hem te vertellen waarom zijn offerceremonie zo weinig resultaat zou hebben. Wat moest hij doen om wel resultaat te krijgen? De geit ging verder en vertelde een verhaal. "Ooit was er een koning die Candrasharma heette. Hij was een rechtstreekse afstammeling van de Zonnedynastie en hij heerste over de streek rond Kurukshetra. Die streek is een heilige streek die heel geschikt is om tot bevrijding (*moksha*) te komen. Op een keer besloot hij een zwarte papegaai te offeren tijdens een zonsverduistering om op die manier allerlei boze geesten weg te sturen en van zonden gereinigd te worden. Hij bracht alle benodigdheden voor de ceremonie bij elkaar en hij vroeg een geleerde Brahmaan, die de ceremonie goed kende, om het ritueel uit te voeren. De ceremonie vereiste het nemen van een ritueel bad en toen zowel de koning als de priester naar de rivier liepen voor hun bad, begon de papegaai te lachen en riep: 'Beste en geleerde Brahmaan! Dacht je nu werkelijk dat iemand dit offer van jou zal aannemen? Je offer druipt van zonde. Denk aan de gevolgen van je schandelijke daad.'" Zowel de koning als de Brahmaan moesten hartelijk lachen om die papegaai en liepen rustig door naar hun bad. Toen zij klaar met baden waren reciteerde de

koning de gebruikelijke verzen en gaf hij de papegaai aan de Brahmaan. De zonde van de koning werd samengebald tot de vorm van een *cândâla* (een onaanraakbare) en zijn kritiek en eigenwijsheid vormden zich tot de vrouw van de *cândâla*. Beiden liepen naar de Brahmaan die net begonnen was met het reciteren van het negende hoofdstuk uit de Bhagavad Gîtâ. Plotseling werden beide belichamingen opgenomen in de lucht. Alle omstanders werden doodsbenauwd want zij voorvoelden dat groot gevaar dreigde. De dienaren van Vishnu kwamen uit het lichaam van de Brahmaan naar buiten en zij verjoegen de *cândâla* en zijn vrouw (*cândâlî*). Vervolgens vroegen zij de Brahmaan of zij iets voor hem konden doen.

Ook de koning was stomverbaasd en hij vroeg eerbiedig aan de Brahmaan om hem deze gebeurtenis uit te leggen en hem te zeggen wie die *cândâla* met zijn vrouw was. De Brahmaan antwoordde: "Koning! Uw zonden namen de vorm aan van een *cândâla* en uw eigenwijsheid nam de vorm aan van zijn vrouw. Door uit het negende boek van de Bhagavad Gîtâ te reciteren en door de genade van Vishnu zelf kwamen zijn boodschappers hierheen en verjoegen zij uw zonden en uw eigenwijsheid in de vorm van de *cândâla* en zijn vrouw. Zo bevrijdden zij u van uw zonden." Nadat hij zo had gesproken nam de Brahmaan de zwarte papegaai aan en vertrok. De koning was een ander mens geworden. Hij ging op zoek naar een leermeester die hem het negende boek van de Bhagavad Gîtâ kon leren om hem op die manier tot verlichting te brengen.

Toen de geit was uitgesproken, dankte Mâdhava de geit voor zijn verhaal. Hij was tot inzicht gekomen. Het verhaal had hem de ogen geopend. Hij besloot de ceremonie zonder het doden van de geit voort te zetten. Aldus gebeurde. Alle aanwezigen besloten, samen met Mâdhava, het negende hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ te gaan leren van een leermeester. Zij volgden de instructies van Shrî Krishna die in dit hoofdstuk genoemd staan. Zo maakten zij de weg vrij die leidt tot uiteindelijke gelukzaligheid. Door hun handelwijze maakten zij dat ook de geit zijn menselijke gedaante terugkreeg en eveneens tot bevrijding kwam.

Hoofdstuk negen van de Bhagavad Gîtâ is een van de meest belangrijke hoofdstukken. In dit hoofdstuk geeft Shrî Krishna de garantie dat Hij voor alle ijveraars zal zorgen die zich met hart en ziel aan Hem overgeven. Ook in dit hoofdstuk zegt Bhagavân (Shrî Krishna): "Ik neem uitsluitend en alleen genoegen met pure en onvoorwaardelijke overgave. Niets meer en niets minder".

Inleiding

Boek negen is het middelste boek van de Bhagavad Gītā en gaat over *bhakti*, toewijding en devotie. De ondertitel in het Sanskriet luidt: *Rājavidyā-rājaguhya yoga*: over de koninklijke kennis die tegelijkertijd verborgen is. Dit boek gaat over de kennis van en over 'Mij' en geeft er een korte beschrijving van. Shrī Krishna zegt over dat 'Mij' dat een mens (Arjuna) moet leren om daar geheel toegewijd aan te zijn. Dat 'Mij' is niet Krishna noch Jezus, noch Boeddha of welke andere incarnatie dan ook, maar het is het 'Mij' waarvan zij, en met hen alle menselijke wezens een uitdrukking zijn. Dat 'Mij' is het goddelijke en onsterfelijke principe dat in ieders wezen aanwezig is en er zijn woonplaats heeft. In 'Mij' zijn wij allen met elkaar verbonden. Daarom kan Jezus in universele zin zeggen: *komt allen tot Mij want Ik zal u rust geven*. Hier hebben we dus de ultieme glorie en luister van het Absolute dat in ieder mens aanwezig is. In die zin is ieder menselijk wezen een incarnatie van God zelf. Daarmee weer verbonden te worden en uiteindelijk daarin op te gaan is de bekroning van menselijke ontwikkeling en van de thuisreis. Hier ligt ook de uitdaging en de oplossing van de paradox om de persoonlijke God te 'verzoenen' met de onpersoonlijke God. Hier, in het eindpunt van de reis, gaan het individuele en persoonlijke op in het universele en transcendente. In die samensmelting rijst de mens en de menselijke ziel uit boven het tijdelijke en voorbijgaande. De mens gaat dan voorbij aan naam en vorm en wordt opgenomen in *Brahman*. Dit is waar Shri Krishna op doelt wanneer hij in het eerste vers van dit boek zegt: *Omdat je niet langer twijfelt, zal ik je nu het geheim uitleggen van de wisselwerking tussen kennen en weten. Met die wetenschap word je van alle duisternis bevrijd*.

Tenslotte zegt hij in het laatste vers tegen Arjuna: *Vestig je geest op Mij, wees Mij toegewijd, geef je over aan Mij, buig je hoofd voor Mij. Je zult zeker tot Mij komen, als je in alle rust Mij tot doel kiest van al je doen en laten*.

Deze kennis wordt ook 'koninklijke kennis' genoemd (*rājavidyā*) omdat juist de vorst als eerste deze toewijding en devotie voor dat goddelijke en onsterfelijke principe dient te beschermen en te dienen. De koninklijke taak is een dienende taak jegens de hele gemeenschap, iedere dag van het jaar en het hele etmaal. Reeds vanaf zijn vroegste jeugd werd de kroonprins de beginselen van deze kennis uit de geschriften bijgebracht. Hij diende die teksten uit het hoofd te leren. Dat geldt voor ons ook: *met die kennis word je van alle duisternis bevrijd*.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 9

Over kennis die verborgen is

râjavidyâ râjaguhya yoga

De gezegende Heer sprak:

1. Omdat je niet langer twijfelt, zal ik je nu het geheim uitleggen van de wisselwerking tussen kennen en weten. Met die wetenschap word je van alle duisternis bevrijd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het geheim: de kennis van Brahman die nu uiteengezet gaat worden en die al in het voorafgaande ter sprake is gekomen.*

Nu: dit woord geeft aan dat deze kennis alleen gegeven kan worden wanneer de vereiste voorbereidende stappen zijn gezet. Deze kennis leidt rechtstreeks tot bevrijding, moksha.... Er is geen andere rechtstreekse verbinding met moksha dan door middel van kennis... Wie zich die kennis werkelijk eigen maakt wordt bevrijd van de gebondenheid aan samsâra.

Shrî Madhusûdana Sarasvatî zegt in zijn commentaar het volgende: "Het vorige hoofdstuk geeft een uitleg over de weg die men stapsgewijs aflegt om tot bevrijding te komen. Het gaat over een gradueel proces van een steeds intenser wordende concentratie waardoor de levensenergie vrijkomt in het innerlijk van de mens. Op deze weg is het nodig regelmatig 'naar binnen te gaan' en de zintuiglijke indrukken helemaal te stoppen. Vervolgens dient ook de geest tot innerlijke stilte te komen en de vitale energie wordt geheel en al geconcentreerd op het punt tussen de wenkbrauwen. De geest richt zich vervolgens op de klank OM. Dan is de ziel klaar om het lichaam te verlaten en is zij in staat om langs de lichtweg in de wereld van de Algeest te worden opgenomen. Op haar weg kan haar kennis nog verder vervolmaakt worden zodat zij geheel en al kan opgaan in de ultieme Werkelijkheid aan het einde van de huidige scheppingscyclus. Dit is het pad van bevrijding in stappen (*kramamukti*)".

We moeten echter niet denken dat dit relatief langzame proces de enige manier is om tot bevrijding te komen. In dit boek spreekt Shrî Krishna over een rechtstreekse manier. Hij verwees hier reeds naar toen hij in vers 14 van het vorige hoofdstuk zei: *wie zijn geest voortdurend op Mij gericht houdt en die daarvan niet afwijkt, voor hem, O Zoon van Prithâ, ben ik gemakkelijk te bereiken want die mens heeft innerlijke eenheid gerealiseerd.* Wie de uiteindelijke en absolute grondslag of bron vindt waar alles uit voortkomt, verwerft vrijheid van het relatieve. Shrî Krishna zegt dat de werkzame factor op deze weg *Bhakti* is, toewijding.

In hoofdstuk 9 zegt Shrî Krishna dat dit pad van devotie rechtstreeks tot de Heer leidt en geen tussenstappen kent. Het gaat om het rechtstreekse gewaarzijn van Zijn aanwezigheid en om de devotionele toewijding die daaraan gepaard gaat.

Shrî Krishna gaat nu verder met een uitleg van dit rechtstreekse pad omdat Arjuna niet langer twijfelt en bereid is oprecht en aandachtig te luisteren.

2. Dit is het koninklijke geheim van koninklijke kennis. Het zuiverste, het beste, heel begrijpelijk en juist, maar ook gemakkelijk in praktijk te brengen en onvergankelijk.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze kennis is zo luisterrijk dat zij terecht 'koninklijk' wordt genoemd. Zelfkennis is de hoogste en meest heldere kennis maar bovendien het grootste geheim. Haar helderheid kent haar gelijke niet. Die helderheid is tegelijkertijd zuiverheid omdat deze kennis karma geheel en al tot as laat vergaan. Alle vruchten van handeling – goed en slecht – verdwijnen in aanwezigheid van deze kennis zelfs wanneer zij over vele duizenden geboorten zijn opgezameld. De echtheid van die kennis kan rechtstreeks worden ervaren (pratyaksha) omdat je je er wèl bij voelt. Wat plezierig is, is lang niet altijd in overeenstemming met wat recht en redelijk (dharma) is. Maar dit geldt niet voor Zelfkennis. Die is altijd in overeenstemming met dharma. Zij is er onlosmakelijk mee verbonden. Shrī Krishna zegt met nadruk dat deze kennis gemakkelijk toepasbaar is. Meestal zien we dat wanneer iets gemakkelijk uitvoerbaar is, de resultaten er ook naar zijn. Als iets niet zo gemakkelijk uitvoerbaar is, zijn de resultaten meestal bijzonder. Als deze Zelfkennis zo gemakkelijk in praktijk te brengen is, zou je dus kunnen denken dat de resultaten er een afspiegeling van zijn en niet bijzonder. Om te voorkomen dat iemand dit zou denken voegt Shrī Krishna er aan toe dat deze kennis bovendien onvergankelijk is. Zelfkennis is het dus waard om verkregen te worden.*

Ook Shankara wijst er op dat de gemakkelijke toepasbaarheid van Zelfkennis nog niet betekent dat zij niet bijzonder is. Integendeel zij is onvergankelijk en dat is heel bijzonder. De toepasbaarheid is weliswaar heel gemakkelijk maar dat is nu juist het probleem. Ons denken gaat er altijd van uit – zoals Shankara ook aangeeft – dat iets bijzonders lastig te verwerven is. Om een hoog cijfer te halen voor je rapport zul je je fors moeten inspannen en het nodige begrip en enthousiasme aan de dag moeten leggen. De moeilijkheid van Zelfkennis is juist dat ons denken blokkeert wegens haar eenvoud. We zeggen niet voor niets dat 'eenvoud het kenmerk van het ware is'. Daarom wordt die kennis ook 'koninklijk' en soeverein genoemd. Zij is *raja vidya*. De soevereiniteit van de mens is gevestigd in wat de mens werkelijk is: het Zelf. Die koninklijke kennis is Zelfkennis. Alleen wie zichzelf kent zal alle pretenties en verhullingen laten varen, omdat het in de eenvoud van het Zelf niet nodig is. Toch ontmoeten we zelden werkelijk eenvoudige mensen die bovendien een groot begrip en een zeer heldere intelligentie aan de dag leggen die gepaard gaan aan een zuiver en feilloos gevoel. Die combinatie is inderdaad heel bijzonder, maar zij is wel het kenmerk bij uitstek voor Zelfkennis. Wie zichzelf kent, wordt geheel pretentieloos en eenvoudig. Hypocrisie en dubbelhartigheid zijn bij deze wijze mens niet te vinden. Zijn of haar wijsheid is zó ongecompliceerd dat het innerlijk vol is van compassie, liefde, mededogen, sympathie, medeleven en een diep begrip voor

letterlijk alles wat zich voordoet, hoe ingewikkeld ook. Het kenmerk van wijsheid is juist om wat ingewikkeld is of lijkt héél eenvoudig te maken.

Hier hebben we dus te maken met een merkwaardige maar heel reële tegenstrijdigheid: we doen zó moeilijk over wat zó gemakkelijk te verwerven is. Shankara spreekt over al die duizenden geboorten die we doorlopen om toch om de 'hete brij' heen te blijven lopen. Zo is het automatisme van een mechanische levensstijl.

Shankara wijst terecht op het feit dat Shrī Krishna er aan toevoegt dat deze kennis 'onvergankelijk' is en dus tot onvergankelijkheid (onsterfelijkheid) leidt. Daarmee geeft hij aan dat wat zo gemakkelijk is, tegelijkertijd bijzonder is. Velen hebben onsterfelijkheid – die eenvoudig is – gezocht. Toch vinden slechts weinigen haar. Juist om deze paradox te doorgronden en te begrijpen – hoe eenvoudig ook - is een bevoegde leermeester nodig en een vastbesloten discipel om 'naar de overkant te gaan'.

3. Wie geen geloof hecht aan dit juiste pad, O Brandend vuur van alle vijanden, zal Mij niet bereiken. Die mens zal herboren worden op het pad van dood en wedergeboorte.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met het 'juiste pad' wordt dharma bedoeld omdat Zelfkennis en dharma altijd in overeenstemming zijn. Diegenen die niet in dharma geloven, leven in duisternis en volgen het duistere pad van de asuras (zoals egoïsme en zelfzucht) terwijl zij denken dat het lichaam de mens zelf is. Deze duistere en zelfzuchtige lieden kunnen Mij niet bereiken, de Opperste Heer.*

Het gevolg van deze uitspraak is dat deze duistere en zelfzuchtige mensen evenmin tot de toewijding van bhakti kunnen komen. Immers, bhakti is een pad dat tot Mij leidt. Zij blijven zeker hangen binnen de tredmolen van een werelds bestaan wat uiteindelijk tot de lagere en nog duisterder vormen van bestaan leidt zoals de wereld van dieren en planten en tot de hel (naraka).

Als alles zo eenvoudig is, waarom volgen dan niet veel meer mensen dit pad van zelfontwikkeling en waarom gaan niet veel meer mensen op zoek naar zichzelf en naar de eenvoud die daarbij hoort? Dit komt in de eerste plaats omdat een op het ego gerichte levensstijl niet anders dan mechanisch kan zijn. Het ego kan niet anders doen dan zichzelf voortdurend voorhouden dat het ego prachtig is en dat plezier het ultieme doel is. Het ego is een spookbeeld dat geen eigen bestaan kent. Het is een parasiet die leeft op de energie van iets anders (de mens zelf). Zodra het ego de mond houdt, verdwijnt het, omdat het niets 'is'. In stilte lost het ego op. Dus moet het voortdurend roepen 'ik ben de beste, ik ben prachtig, met mij is alles prima voor elkaar', enz. Die vicieuze cirkel blokkeert het uitzicht op de eigen onbegrensdsheid. Deze mensen worden *ashraddhadhana* genoemd: ongelovig. Zij geloven uitsluitend in de werkelijkheid van deze voorbijgaande wereld van geboorte en dood en worden dus steeds opnieuw in de een of andere vorm in deze wereld geboren, of zij krijgen (als ze het erg bont hebben gemaakt) een uitstapje naar de hel.

De essentie van de werkelijkheid is dat zij vol intelligentie is, vol bewustzijn en één en al gelukzaligheid. Het is heel merkwaardig hoe weinig geloof we aan dit feit hechten en – steeds opnieuw – toch maar kiezen voor de voorspelbare vergankelijkheid van een eindeloze mengeling van plezier en pijn. Steeds opnieuw zullen we de pijnlijke uitgang van een moederschoot op onze weg vinden om als boreling deze wereld van vergankelijkheid weer binnen te treden.

4. Deze hele schepping is doordrongen van Mij. Toch is mijn vorm niet zichtbaar. Alle schepselen bestaan in Mij maar Ik besta niet in hen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze hele wereld is doordrongen van Mijn hoogste wezen dat voor de zintuigen onwaarneembaar is. Alle wezens bestaan in Mij, vanaf de Schepper zelf, Brahmā, tot aan het kleinste wezen. Wat geen Zelf heeft kan niets ervaren. Alle wezens hebben hun bestaan vanwege Mij, het Zelf. Als het Zelf van alle wezens lijkt het alsof Ik in hen besta, maar dat is onjuist. Ik besta niet in hen, maar zij bestaan in mij. Ik ben het wezenlijke in al het bestaande, zelfs van de ruimte. Wat zelf niet geraakt kan worden kan niet omvat worden. Ik ben niet verbonden met welk object dan ook.*

Als er één Zelf is dat alles doordringt en ongemanifesteerd is, waar is dan de menselijke zelfstandigheid en de menselijke individualiteit? Dit is een kernthema van de a-dvaita filosofie. In absolute werkelijkheid is er geen relativiteit. Individualiteit betekent verdeeldheid en begrenzungen: definities en dus vormen. In het onbegrensde zijn geen grenzen en geen vormen. Dus ook geen individualiteit. Hier ligt de werkelijke betekenis van het individuele dat opgaat in het universele. Het wordt erin opgenomen om niet meer terug te keren. Het is als met een suikerklontje dat in water oplost. De vorm van het klontje is verdwenen en keert niet meer terug. De suiker kan alleen worden gekend door kennis en ervaring. Dat is wat deze bevrijde mens heeft gedaan: hij is tot de kennis van zichzelf gekomen en heeft die kennis geheel ervaren en doorgrond in de relatieve werkelijkheid van een voorbijgaande en tijdelijke wereld. Die mens heeft het tijdloze verwerkelijkt in het tijdelijke. Dit is de boodschap. Alle mensen bestaan in Mij maar Ik besta niet in hen. Ik besta slechts in Mijzelf. Ik ben zelfstandig. Toch ben Ik in ieder schepsel aanwezig als datgene wat op zichzelf staat en onafhankelijk is.

Als we in een spiegelzaal staan, kunnen we een bijna oneindig aantal weerspiegelingen van onze fysieke verschijningsvorm in de spiegels waarnemen. Dan ben ik (als weerspiegeling) in de spiegels aanwezig. Maar de spiegels zijn niet in mij aanwezig! Zij staan in de zaal.

5. Toch bestaan de schepselen niet werkelijk in Mij. Zie toch Mijn meesterschap! Hoewel Ikzelf oorzaak en grondslag ben van alle wezens, blijf Ik er toch buiten!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze schepselen van Brahmā tot aan het kleinste schepsel bestaan in Mij maar ook weer niet. Hier is sprake van een waar mysterie: de ware aard van het Zelf. De geschriften spreken altijd over de volstreekte onafhankelijkheid van het Zelf, want het Zelf is niet verbonden met wat dan ook. (Br.Up. 3,9,26).*

Er is nog een ander merkwaardig aspect aan dit vers. Want de tekst zegt dat Ikzelf oorzaak en grondslag ben van alle wezens maar dat Ik er toch buiten blijf. Wat bedoelt Shrī Krishna met dat woord 'Ik' of 'Ikzelf'? Hij volgt het gewone taalgebruik maar voor Hem is er geen enkel verschil tussen 'Ik' en tussen 'Ikzelf' en evenmin is 'Mijzelf' iets anders dan 'Ikzelf'. Voor hem is er geen verschil tussen Âtman, het Zelf, en 'Ik'. Uit dat 'Ik' rijzen alle wezens op. In het volgende vers geeft hij hiervan een illustratie.

De verzen 4,5 en 6 behandelen het transcendente aspect van de Heer (het Absolute). Dat Absolute is de grondslag van al wat geschapen is. De hele schepping bestaat in het Absolute. De schepping is een omhulsel en een verhulling die de Absolute werkelijkheid verhult. Zij is als een verpakking. De verpakking omhult de chocolade die erin verpakt is. De chocolade is dus in de verpakking aanwezig. Is dan de verpakking ook in de chocolade aanwezig? Nee dus. Bovendien verliest de verpakking iedere betekenis indien de chocolade weggenomen wordt. Dan hebben we, zoals men zegt, een 'lege dop'; een inhoudloze betekenis. Zo is de verhouding tussen het ongemanifesteerde (het transcendente) en het gemanifesteerde (het waarneembare). Zonder de aanwezigheid van het niet-waarneembare transcendente verliest de waarneembare wereld iedere betekenis. Dit zien we dan ook in de praktijk van alledag gebeuren. Zodra we denken dat er geen andere werkelijkheid is dan de waarneembare, fysieke 'werkelijkheid' van deze wereld verliest het menselijke bestaan al spoedig zijn betekenis. Dan rest er niets anders dan een verregaande vorm van hedonisme en kortzichtigheid, met alle gevolgen van dien. Het absolute is als bron van al het geschapene aanwezig. Het is de 'inhoud' van de schepping. Die inhoud is niet in de verpakking, juist daarom kun je genieten van de inhoud en doe je de verpakking weg.

6. Stel je het zo voor: de machtige wind gaat overal heen en heeft geen andere woonplaats dan de ruimte zelf. Evenzo wonen alle wezens in Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Steeds weer kunnen we zien hoe de machtige wind overal heen en weer beweegt. Dat 'overal' is de ruimte. Hetzelfde geldt voor 'Mij' dat net als de ruimte overal aanwezig is en waarin de schepselen heen en weer bewegen zonder die ruimte te kunnen beïnvloeden.*

Brahman is het Absolute en is de uiteindelijke werkelijkheid. Toch wordt *Brahman* op geen enkele manier beïnvloed door de relatieve werkelijkheid van de 'verpakking' die schepping heet. Shrī Krishna trekt hier de vergelijking met de wind die binnen de ruimte heen en weer beweegt. De ruimte wordt op geen enkele wijze beïnvloed door de wind, maar de wind kan niet bestaan als er geen ruimte is. Het kleinere gaat op in het grotere maar niet omgekeerd. Een andere vergelijking die advaitins graag trekken is die van de slang en het touw. Als je in het schemerduister denkt dat een touw een slang is, dan is er in werkelijkheid geen slang maar een touw. Omdat je echter denkt dat er een slang ligt, handel je daarnaar en ga je zeer omzichtig te werk. Als je wist dat het een touw was, liep je gewoon door. Hier geldt hetzelfde: de slang is er vanwege het touw. Maar het touw is er op geen enkele manier vanwege de slang, alleen al omdat er geen slang is. Zo is dus ook de relatie tussen het gemanifesteerde en het transcendente.

In werkelijkheid is er slechts het Absolute, *Brahman*. Om de relatie te herstellen met dat Absolute zullen we door de verpakking moeten heenbreken. De hele verpakking is een soort begoocheling, een spel, waarachter de echte werkelijkheid schuilgaat. De echte werkelijkheid kan slechts worden afgeleid uit de betekenisloosheid van de verpakking. De werkelijkheid van het transcendente is impliciet aanwezig in de onwerkelijkheid van het tijdelijke en voorbijgaande bestaan in deze wereld. Dit inzicht vormt de kern van de filosofie van advaita vedānta.

7. O Zoon van Kuntî, alle wezens gaan aan het einde van een *kalpa* (dag van Brahmâ) op in Mijn natuur, en aan het begin van de volgende dag laat Ik hen weer ontstaan.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Natuur: dit is prakriti, mijn lagere natuur die uit de drie gunas bestaat. Het einde van een kalpa wordt gekenmerkt door een proces van oplossing (pralâya). Het begin van een kalpa kenmerkt zich door een proces van manifestatie (utpatti, srishti).*

Het commentaar op vers 32 van Boek II geeft een overzicht van de tijdsindeling volgens de Vedische traditie. Een *kalpa* is een periode van 4,32 miljard (zonne)jaren. Deze periode wordt een dag van Brahmâ genoemd. Er is ook een nacht van Brahmâ en die duurt even lang. Tijdens de dag van Brahmâ treedt de schepping naar buiten en is zij waarneembaar in een gemanifesteerde vorm. Tijdens de nacht is alles teruggenomen in het oorspronkelijke bewustzijn en in rust (in evenwicht). Het proces van naar buiten treden wordt *utpatti* genoemd en de periode van zichtbaar bestaan wordt *srishti* genoemd. De 'natuur' wordt in dit vers neergezet als een staat of positie tussen het Absolute (*Brahman*) en de schepping in. Het uitgaande en terugkerende proces vindt plaats vanuit deze natuur als een eindeloze slingerbeweging of als een cyclus. De gemanifesteerde schepping kan dus als een schepping worden beschouwd die oprijst vanuit de natuur of als een oplossing die weer wordt teruggenomen in diezelfde natuur. Het is niet anders dan met het wakker worden aan het begin van de dag en het gaan slapen aan het einde van de dag. Dag en nacht zijn even lang en je kunt onmogelijk zeggen welke periode van meer belang is. De ene kan niet zonder de ander. In feite is het eindresultaat altijd 0 omdat beide perioden even lang zijn. Ook hier vinden we dus de symboliek dat de hele schepping maar een schijn is of liever een 'weerschijn' van een andere werkelijkheid die impliciet aanwezig is als een transcendentie. Shankara zegt in zijn commentaar dat de natuur (*prakriti*) de lagere natuur is die uit de drie gunas (*sattva*, *rajas* en *tamas*) bestaat. Aan het begin van de dag worden zij uit de nachtrust gehaald door in beweging te komen. Zij wisselen elkaar dan voortdurend af in dominantie en vanuit die eindeloze afwisseling komen schepselen tot bestaan en keren zij weer terug. Aan het einde van de dag keren de *guna's* weer terug tot een staat van rust en evenwicht. Dan is er dus geen dominantie van een guna. Zij zijn in rust. Het woord 'Ik' in dit vers zegt dat ook prakriti geen zelfstandig bestaan kent, maar dat alles terug te herleiden valt tot het Absolute zelf, tot *Brahman*.

8. Door middel van Mijn natuur zend Ik de hele menigte van schepselen steeds weer uit, want zelf zijn zij machteloos en geheel afhankelijk van de kracht van Mijn natuur.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De natuur is in dit verband tevens de avidyā of onwetendheid. Alle schepselen komen door Mij voort uit de Natuur zodat ze kunnen worden waargenomen. Door onwetendheid en andere verhullingen zijn zij krachteloos en worden zij beheerst door Prakriti of de Natuur. Staat de Heer zelf dan ook onder de werking en invloed van dharma en a-dharma? Hierover gaat het volgende vers.*

De beste manier om deze slingerbeweging van dag en nacht te beschouwen is als een droom die oprijst. De droom heeft geen enkel bestaansrecht zonder het bewustzijn van de dromer. De droom vindt plaats in zijn of haar bewustzijn. De dromer wordt vervolgens geacht in de droomwereld aanwezig te zijn want dat geeft de droombeelden hun betekenis en kracht. Maar in feite is dat niet zo en niet meer dan een illusie. Want als de dromer wakker wordt zegt hij (of zij): het is maar een droom. Daarmee bedoelt hij dan dat de droom geen werkelijkheidswaarde had. De droombeelden die oprijzen zijn niet zelfstandig en in die zin machteloos en geheel afhankelijk van de indrukken die in het innerlijk (de natuur) zijn opgeslagen. Zo is het met de schepping ook gesteld.

Wat is de bedoeling van deze schepping? De enige zinvolle gevolgtrekking die men kan maken is door te erkennen dat 'dingen niet zo zijn als zij er uitzien'. Shrī Krishna zal dit thema in de volgende verzen verder uitwerken. De natuur en alle daarop volgende stadia van de schepping ontlenen hun kracht aan het Absolute. Het valt niet te zeggen wat dat Absolute, *Brahman*, is. Het is voorbij begrip, voorbij woorden. Het enige wat je nog zou kunnen zeggen is dat het is als onbegrensd bewustzijn.

Alle stadia in het scheppingsproces zijn in feite versluieringen van de ultieme (absolute) werkelijkheid. Daarmee kunnen zij worden beschouwd als lagen van onwetendheid (*avidyā*). Zo worden zij ook in deze tekst beschouwd. Het Absolute bezielt dus als het ware deze lagen van onwetendheid die een 'doen alsof' inhouden. Het alsof is dan het alsof van te denken dat er zoiets is als een apart en individueel bestaan. Het is niet anders dan te denken dat de verpakking de chocolade is.

9. Toch, O Succesvolle, bindt deze handeling Mij niet. Ik ben er weliswaar in aanwezig maar Ik zit er niet aan vast. Ik ben niet aan deze handelingen gehecht.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Bij het scheppen ontstaat een onevenwichtigheid die de grote veelvormigheid van wezens doet ontstaan. Toch word Ik er niet door gebonden. In dit vers zegt Shrī Krishna waarom dat zo is. Ik ken immers de onbeweeglijkheid van het Zelf en daarom raak ik niet gehecht aan de gevolgen van het scheppingsproces. Er is geen enkel idee van 'Ik doe'. Dit maakt dat het omgekeerde ook geldt: wanneer het gevoel van een afgescheiden 'ikheid' (die alles doet en denkt) afwezig is en er geen gehechtheid meer is, brengt dit bevrijding. Wie zich echter laat misleiden en blijft denken dat hij iets kan 'doen' blijft gebonden aan zijn eigen handelingen zoals een zijderups gebonden is aan de cocon. Toch is er sprake van een tegenstrijdigheid tussen vers 7 en vers 9. In vers 10 gaat Shrī Krishna hier op in.*

Onder het licht van de zon groeien planten en dieren en blijven de mensen gezond. De zon schijnt echter geheel vrij en onthecht op alles en iedereen. De zon kent geen voorkeur noch afkeer. De zon blijft geheel vrij. Alle schepselen zijn een afgeleide van de zon, maar de zon is geen afgeleide van de schepselen. De zon is en blijft geheel vrij en onthecht, ondanks het feit dat alle schepselen van de zon afhankelijk zijn en er aan gehecht zijn. Het hele proces van het ontstaan, de instandhouding en de oplossing van de schepping is als een droom of een goocheltruc van de Heer. In een droom rijzen goed en kwaad op maar de dromer laat het allemaal gebeuren, totdat hij wakker wordt en de droom weer oplost 'in het niets'.

Shrī Krishna spreekt Arjuna aan als Dhanañjaya, Succesvolle, als aansporing om toch vooral op deze weg door te gaan. Arjuna was in het gewone leven in alle opzichten succesvol en zorgde ervoor dat zijn oudste broer Yudhishtira uiteindelijk de troon zou bestijgen.

10. Onder Mijn toezien oog brengt de natuur alle schepselen voort, zowel bewegend als niet-bewegend. Daarom draait deze schepping steeds maar rond, O Zoon van Kuntī.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Onder mijn toezien oog: dat wil zeggen als een stille getuige die alles overziet. Mijn mâyâ, die onwetendheid is, bestaat uit de drie gunas en brengt het hele universum tot bestaan met alles wat erin aanwezig is, bewegend en niet-bewegend.*

De Svetasvatara Upanishad, VI,11 zegt:

Het Ene is stralend en toch verborgen aanwezig in alle wezens. Het is allesdoordringend, het Zelf van alles en allen, toekijkend op alle gebeurtenissen, toevluchtsoord voor alle wezens, de getuige, de waarnemer, het ene zonder tweede, geheel vrij.

Vanwege het feit dat Ik de Getuige ben, het toezien oog dat alles overziet blijft alles, bewegend en niet-bewegend, doorgaan. Alles wat we 'doen' in deze schepping zoals 'Ik ga hiervan genieten', 'Ik zie dit', 'Ik hoor dit', 'Ik heb plezier', 'Ik heb pijn', 'Om dat te bereiken zal ik dit doen', 'Ik zal dit leren' komt voort uit een idee dat in ons bewustzijn oprijst. Al die ideeën vinden hun basis in bewustzijn en keren terug tot bewustzijn... Omdat er geen ander bewustzijn is dan het bewustzijn van het Ene kan er geen aparte ondervinder zijn. Daarom is het zinloos te vragen naar de bedoeling van het Ene, het Goddelijke, het Bewustzijn, als het niet geïnteresseerd is in wat er binnen de schepping plaatsvindt.

De Taittirīya Brahmana (2-8-9) zegt:

Wie kan deze schepping rechtstreeks waarnemen, wie kan zeggen waarom deze schepping van verscheidenheid tot bestaan is gekomen?

Het waarom van deze schepping blijft intrigeren en blijft onbeantwoord. De schepping blijft een paradoxaal gegeven zoals: zij is niet werkelijk maar ook niet onwerkelijk. Wie desondanks de werkelijkheid wil kennen en doorgronden zal in intellectuele zin moeten leren leven met dit soort tegengestelden. Dat is de dualiteit van het leven. Vrede in onvrede, wijsheid in onwijsheid, licht in duisternis, blijven onbeantwoordbaar voor het intellect. Je kunt deze tegengestelden hoogstens in vergelijkende zin nader uitleggen. Dit is steeds aan enkelen gegeven en daarom blijft het 'hele zaakje' steeds maar rondwentelen. Nu en dan heeft een vermeteziel, die onsterfelijkheid zocht, omgezien en zichzelf gevonden, zegt de Katha Upanishad in Boek 2.

11. Wie innerlijk verward is, zal Mij negeren zodra Ik een menselijke vorm aanneem. Een verwarde geest kent Mijn hogere wezen niet, de Heer en Meester over alles en allen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Innerlijk verward: dat wil zeggen dwazen die geen onderscheidingsvermogen hebben en dus hun gezond verstand niet gebruiken. Wanneer Ik in menselijke gedaante onder de mensen verschijn, herkennen zij Mij niet, nog sterker: ze zullen Mij minachten en afwijzen. Zij hebben geen begrip voor Mijn hogere wezen en weten niet dat Ik het Hoogste Zelf ben. Evenmin zien zij in dat Ik als de ruimte zelf Heer en Meester ben over alles en allen. Door mij te minachten en te verachten gaan deze arme mensen hun eigen ondergang tegemoet.*

Het 'hogere wezen' van de Heer is *sat-cit-ânanda*: onbegrensd bewustzijn, intelligentie en gelukzaligheid. De onbegrensdheid ervan betekent dat er geen enkele gehechtheid kan zijn. Het betekent ook dat dit hogere wezen onvergankelijk is en voorbij alle grenzen. Een verwarde geest haalt hoofd- en bijzaak door elkaar en ook gevolg en oorzaak. In de verwarring die dan ontstaat worden de dingen 'voor het gemak' gelijkgeschakeld en genivelleerd. Verschillen zijn er niet meer. Zelfs wanneer de Heer zelf incarneert, wordt Hij niet herkend maar beschouwd als een gewoon mens zoals ieder ander. Iedereen doet toch al 'gek genoeg' dus Zijn verschijning is daarop geen uitzondering. Het Johannes Evangelie vat dit heel bondig samen:

Hij was het waarachtig licht dat ieder mens verlicht. Hij kwam in de wereld en was in de wereld. De wereld is door Hem gemaakt maar de wereld heeft Hem niet gekend. Hij is gekomen tot het Zijne, maar de Zijnen hebben Hem niet aangenomen. Wie Hem echter wel heeft aangenomen die heeft hij de mogelijkheid gegeven kinderen Gods te worden omdat zij in Zijn Naam geloven.

12. Wie ijdele verwachtingen koestert, ijdele daden najaagt, ijdele kennis herbergt en een ijdel verstand heeft, kenmerkt zich door een onbetrouwbare, lage en leugenachtige aard.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het ijdele is gelegen in het feit dat deze ijdelheid maakt dat rituelen zoals agnihotra en andere handelingen die worden ondernomen geen vrucht zullen dragen. Deze mensen negeren hun ware aard. Zelfs hun kennis is futiel omdat zij geen onderscheid (kunnen) maken. Hun aard of karakter komt overeen met die van de rakshasas en de asuras. Het lichaam is voor hen het begin en het einde. Daarom zijn zij bloeddorstig, wreed en hun hele levensstijl laat zich omschrijven als 'plempen, brassen, breken, beroven en verslinden'.*

Wie dwaas is en onwetend, is meestal zó bot dat die mens zelfs niet inziet hoe dwaas of bot hij of zij wel is. Integendeel, we vinden onszelf meestal een toonbeeld van wijsheid en beschaving. Onze blindheid voor de feitelijke staat (van bewustzijn) waarin we ons bevinden is een bewijs van ons gebrek aan intelligentie, inzicht en begrip. Om dit alles te maskeren koesteren we allerlei vormen van wensen en verlangens terwijl we onze ambities torenhoog opschroeven. Dan hebben we eenvoudig geen tijd om over onszelf na te denken en naar onszelf te kijken. Als het – soms – toch gebeurt, voelen we ons buitengewoon ongemakkelijk en zullen we alles in het werk stellen om de aandacht af te leiden. Zintuiglijk genot en hedonisme in het algemeen krijgen ruim baan. We bekommeren ons geenszins om de consequenties voor onze medemens of voor planten en dieren of voor het milieu in het algemeen. Inderdaad, hoe dwaas en hoe verward is deze mens!

Shrī Krishna windt er geen doekjes om. Deze beschrijving van ongeveer 5000 jaar geleden is nog steeds even actueel. Hoe weinig is er veranderd in deze vijf millennia! Waar is de voortschrijdende lijn van een zich ontwikkelende beschaving? Die is er niet, want we draaien in een cirkel rond in dit IJzeren tijdperk.

Juist daarom heeft diegene die besluit om zich om te draaien en naar huis te gaan een unieke kans om alle hulp te krijgen om die reis te volbrengen. Die hulp komt uit Moeder Natuur zelf omdat de behoefte aan deze zoekers zo groot is. Zij zijn diegenen die, in stilte en anonimiteit, de energie genereren waarmee het verband van het geheel in stand wordt gehouden. Slechts sporadisch hoor je van zo iemand, en dan nog... Want juist deze mensen worden genegeerd, veracht en afgewezen. In spirituele zin leven we in een barbaarse tijd.

13. Wie kan bogen op een goddelijk en stralend innerlijk, Pârtha, heeft een spirituele statuur. Deze mensen zijn vol toewijding en concentratie. Zij vereren Mij omdat zij (Mij als) de onvergankelijke oorsprong van al het geschapene kennen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Statuur: zij zijn de mahâtmas, grote zielen. Wie kan bogen op een goddelijke en stralende inborst heeft beheersing verkregen over de instrumenten die hem zijn toevertrouwd: lichaam, geest en de zintuigen, Bovendien kenmerkt deze mens zich door vriendelijkheid, zelfvertrouwen enzovoort.*

Een *Mahâtma* (letterlijk: grote ziel) is iemand die, volgens Shankara, een grote mate van zelfbeheersing heeft verkregen over zijn of haar hele systeem, zoals lichaam, geest en zintuigen. Door die zelfbeheersing zijn zij in staat het innerlijke licht van bewustzijn naar buiten te laten uitstralen, als een baken voor iedereen. Zij zijn innerlijk geheel verbonden met God en met Zijn emanaties. Zij hebben hun toevlucht in Hem gezocht en gevonden. Zo zijn zij als goden in een menselijke belichaming. De *guna sattva* is altijd dominant in hun systeem aanwezig en omdat zij altijd innerlijk ‘verbonden’ zijn, zijn zij een kenner van het Zelf geworden. Zij dragen terecht de titel van *mahâtma*. Zij zijn instrumenten in Zijn handen geworden. Voor hen geldt letterlijk: *Uw Wil geschiede*.

14. Zij vereren Mij altijd. Zij richten zich voortdurend op Mij met alle toewijding. Zij geven zich over aan Mij met vaste overtuiging.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zij vereren Mij altijd: de Heer en Meester, Brahman zelf.*

Zij richten zich voortdurend op Mij: d.w.z. dat zij zich niet langer laten afleiden door zintuiglijke prikkels. Zij beoefenen zelfbeheersing en zijn een voorbeeld van vriendelijkheid en zijn niet langer vooringenomen. Zij komen hun beloften na en hebben Mij lief. Ik ben hun eigen Zelf, dat in de diepte van hun hart aanwezig is.

Voor het woord *vereren* wordt het Sanskriet woord *kirtayantas* gebruikt. Dit is niet alleen het feitelijk zingen van lofzangen (*kirtans* en *bhajans*). Het is eerder een geestelijke houding die inhoudt dat je steeds op de wereld van goddelijke emanaties bent gericht. Je bent verbonden met de wereld van de goden. Dit betekent dat je in woord en daad uitsluitend deugdzaamheid uitstraalt. Je wordt een spreekbuis voor de godenwereld. Het menselijke wordt goddelijk. Als wij zeggen: 'niets menselijks is ons vreemd' dan bedoelen we daarmee dat een mens soms 'uit de band zal springen'. Wie de *kīrtan* in zich draagt, zal niet meer dat verboden gebied van 'uit de band springen' binnengaan. Die mens is stabiel geworden en gegrondvest in licht. Duistere zaken en duistere praktijken die het licht niet kunnen verdragen zijn hem of haar vreemd geworden. Deze mens zal zijn of haar energie niet langer besteden voor zichzelf maar zal altijd behulpzaam zijn voor anderen of voor God zelf. Deugd krijgt in deze mens een uitsluitend praktische en vanzelfsprekende betekenis. Geen enkele theorie of gefixeerde gedragslijn komt hieraan te pas. Ieder moment wordt als nieuw en vanuit het moment zelf, in openheid, benaderd en tegemoet getreden. Deuren gaan vanzelf open, zonder geweld en zonder enige manipulatie. Deze mens blijft innerlijk in evenwicht en koerst rechtstreeks af op vrijheid en bevrijding.

Toewijding is standvastig en voortdurend. Dit wordt *bhakti* genoemd. De toewijding verandert niet, zelfs niet wanneer 'het even tegenzit'. Ook hier is de grondslag zelfbeheersing en standvastigheid. De standvastigheid wordt *dridha* genoemd. Het is de standvastigheid van je woord gestand doen in alle omstandigheden (*dridha vratâh*). Tenslotte is er het woord *namah*: de eerbetuiging in de vorm van een diepe buiging als teken van onvoorwaardelijke overgave. Deze verregaande vorm van overgave is uitsluitend mogelijk omdat deze mens heeft vastgesteld dat de Heer, als het Zelf, werkelijk in het hart aanwezig is, altijd.

15. Sommigen eren Mij door hun kennis te offeren. Anderen aanbidden Mij als het Ene. Weer anderen als het veelvoudige in al haar veelzijdigheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De kennis van de Heer is van zichzelf uit altijd een offer. Wijsheidzoekers vereren Mij op die wijze. Alle andere vormen van aanbidding hebben zij opgegeven. Dit offer van kennis is het enige dat telt. Die kennis kan zich in verschillende vormen tonen: sommigen richten zich uitsluitend op de werkelijkheid van het Ene, Para-Brahman, anderen richten zich op de aanwezigheid van de Heer in alles en allen zoals de zon, de maan enz. Weer anderen zien in Hem de alwetende die zich juist in de rijke schakering van de schepping in al haar veelzijdigheid toont.*

In het vorige vers kwam de rechtstreekse methode om tot Zelfrealisatie te komen naar voren. Het is de volheid van (*para*)*bhakti*, toewijding, die overigens een grote mate van zelfbeheersing vergt. Die zelfbeheersing wordt alleen verwerkelijkt door voortdurende oefening en toepassing. In vers 15 komen drie andere vormen van overgave (offer) aan de orde. De hoogste vorm is de onvoorwaardelijke overgave van kennis. Dan stroomt kennis vanzelf naar buiten. Shankara wijst er op dat Zelfkennis altijd het kenmerk van offer in zich draagt. Als die overgave (offer) er niet is dan wordt de kennis gedomineerd door het ego. Dan is de kennis niet de levende en sprankelende kennis van het Zelf in het eeuwige nú. Zij is niet meer dan een theorie, een dogma of (schrift)geleerdheid. De volgende vorm van kennis die genoemd wordt is het inzicht dat je de aanwezigheid van de Heer in alle verscheidenheid herkent en ziet. Alles is vol van de Heer. Tenslotte zijn er diegenen die zich beperken tot de veelzijdigheid en een facet of aspect van het goddelijke (de Heer) vereren. Zij richten zich dan tot een van zijn emanaties die zij vereren.

Shrī Krishna geeft dus aan dat als men een handeling uitvoert als een offer (in overgave) die handeling de mens dichter tot bevrijding brengt. Een offer is een handeling die in de juiste maat in tijd en ruimte wordt uitgevoerd. Er is sprake van een grote precisie en men heeft het duidelijke gevoel dat alles verloopt ‘omdat het zo moet en niet anders’. Wie dat inzicht volgt, verricht het offer van kennis. Wie in deze geest van offervaardigheid gaat handelen en leven zal de dingen met de grootste aandacht gaan verrichten. Anders raakt hij ‘de verbinding’ kwijt met datgene wat aangeeft ‘hoe het moet’. De aandacht en de geest van offervaardigheid brengen een innerlijk reinigingsproces op gang dat maakt dat deze mens tenslotte ook de vruchten van zijn handelingen als vanzelfsprekend ‘uit handen geeft’. Wie een functie als een offer gaat zien, krijgt tevens een diep inzicht in de relatie tussen meester en dienaar of tussen meester en discipel. Wanneer een handeling zowel het individu als de gemeenschap tevreden kan stellen en wanneer beiden er beter van worden, is er sprake van een ‘juiste handeling’. Wanneer echter alleen de handelende persoon zelf ervan beter wordt, terwijl de gemeenschap verlies lijdt, is er sprake van

een onjuiste handeling. Hoe meer mensen kunnen delen in de goede gaven en vruchten van een product, hoe beter het product is. De werkelijke uitdaging is om al onze handelingen te gaan verrichten als een offer. Dan kan alle aandacht naar het werk vloeien en niet naar ons eigen gewin of iets anders.

16. Ik ben zowel het offerritueel en ook het offer zelf en de offerande. Ik ben het voedsel en de medicinale drank die geofferd worden. Ik ben de mantra die wordt uitgesproken, en de boterolie. Ik ben het offervuur en ook het gieten van de boterolie in het vuur.

Shankara zegt in zijn commentaar: *'...voor offerande staat 'svadha' dit is in feite voedsel dat aan de voorvaderen (pitris) wordt geofferd. Voor medicinale drank wordt het woord aushadha gebruikt. Aushadha omvat niet alleen alle eetbare planten en graansoorten (voedsel) maar kan ook op medicinale kruiden slaan, vandaar 'drank'. De 'mantra' is de heilige tekst die wordt uitgesproken bij de offerande aan de pitris en de devatas. Ik ben het vuur waarin geofferd wordt.*

In de tijd van de Bhagavad Gîtâ (aan het einde van het Bronzen Tijdperk) vormden rituelen een belangrijk onderdeel van de dagelijkse eredienst. De verzamelnaam voor de rituelen of ceremonies is *kratu*. Sommige van deze rituelen houden tevens het aanroepen van de voorouders (*pitris*) in en het offeren van voedsel, zoals dat in de Egyptische traditie gebruikelijk was en in India en in Boeddhistische landen nog steeds gebruikelijk is. Het voedsel wordt in feite aan de Heer zelf geofferd (via de *pitris*). Andere ceremonies maken gebruik van vuur waarbij geklaarde boter onder het reciteren van *mantra's* of heilige teksten in het vuur gegoten (geofferd) wordt.

Het gebruik van de sterke zin 'Ik ben' is natuurlijk niet zonder reden. Het benadrukt dat alles via het 'Ik ben' met elkaar verbonden is, zoals de spaken van een wiel met elkaar verbonden zijn in de as. Gedachten worden als taal in zinnen uitgedrukt. De grammatica is ervoor om die vormgeving ordelijk te laten verlopen. Woorden worden gegroepeerd rond een werkwoord, dat het 'werk' doet. Woorden hebben verschillende grammaticale functies en hoedanigheden. De Heer is het werkwoord, en de woorden tezamen. De Heer is alomtegenwoordig. Ook zinnen kunnen als een offer of in overgave worden uitgesproken.

In overgave aan wat?

17. Ik ben de Vader van deze wereld, en tegelijkertijd de Moeder, de Regelaar, de Grootvader, het Gekende, de Zuivere, de Klank Om en de drie Veda's.

Shankara zegt in zijn commentaar: *de Regelaar: dat wil zeggen hij die toeziet op de lijn van oorzaak en gevolg en die de vruchten uitdeelt.*

De Heer is zowel Vader als Moeder. Dit is een belangrijk gegeven omdat de feministische theologen in het Westen sinds jaar en dag door haar mannelijke collega's met veel argwaan bejegend worden. In het Thomas Evangelie vinden we twee vergelijkbare uitspraken van Jezus:

101....Want mijn natuurlijke moeder gaf mij een lichaam dat op zichzelf beschouwd dood is, maar Mijn ware Moeder gaf Mij het leven.

105. Wie vader en moeder kent, zal een hoerkind worden genoemd.

De Heer is dus Vader en Moeder tegelijkertijd. In Hem zijn twee Eén. Hij is de Ene zonder tweede, daarom is hij mannelijk en vrouwelijk tegelijkertijd en ook onzijdig. Hij is het die alles laat functioneren zoals het functioneert: de zuivering, de dingen die we willen weten en kennen, de heilige teksten en de *mantra's* en ook de Veda's. Hoewel de tekst spreekt over 'drie' Veda's moeten we aannemen dat de Atharva Veda (die niet genoemd wordt) er impliciet bij betrokken is. Hier is drie dus vier!

18. Bovendien ben Ik doel, instandhouder, baas, getuige, tehuis, schuilplaats, vriend, oorsprong, leven, dood, schatkamer en het onvergankelijke zaad.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Doel: vrucht (resultaat, bedoeling) van een handeling.*

Getuige: Getuige van wat de schepselen doen en niet-doen. Getuige van hun doen en laten.

Tehuis: Alle schepselen hebben hun tehuis in Mij.

Schuilplaats: Ik ben het toevluchtsoord voor diegenen die verdrukt en vernederd worden. Wie tot Mij komt zal Ik rust geven en troosten.

Vriend: Ik doe dingen zonder er iets voor terug te verwachten.

Oorsprong: Ik ben de oerbron van de wereld. De wereld lost op in Mij en verblijft in Mij.

Schatkamer: Levende wezens zullen ooit van deze schatkamer gaan genieten.

Onvergankelijk zaad: Datgene wat alles wat kan ontkiemen doet groeien en wat in stand blijft voor de volle duur van de schepping (samsāra). Er is niets dat niet uit zaad voortkomt. Groei is een vaststaand gegeven dus zaad ook (onvergankelijk).

Shrī Krishna geeft in dit vers verschillende vormen of aspecten aan van de verering voor de Heer. Iedere zoeker is op zoek naar hetzelfde doel. Dat doel is de Heer zelf, het Zelf, het Absolute, *Brahman*. Om die speurtocht 'handen en voeten te geven' is ons het hulpmiddel van verering gegeven. Dan dichten we het Absolute een vorm toe – niet zelden zelfs een menselijke gedaante – om Hem op die manier 'dichterbij' te krijgen. Shrī Krishna geeft hier dus enkele van deze vormen of aspecten aan. Het risico met deze vormen is natuurlijk dat zij een zelfstandig bestaan gaan krijgen en daarmee ontkoppeld worden van de Heer als vormloos en onbegrensd bewustzijn: *Brahman*. De verering vindt dan plaats op een lager niveau en het effect zal dan ook begrensd zijn.

De verering van de Heer kan natuurlijk zowel in de mannelijke als in de vrouwelijke vorm. *Brahman* is, als zodanig, noch mannelijk, noch vrouwelijk en ook niet onzijdig. In devotionele zin is het beschouwen van *Brahman* als Vader of als Moeder echter buitengewoon effectief omdat in die vorm de liefdesrelatie van kind tot ouders onmiddellijk geactiveerd wordt en ter beschikking komt. Dit is van groot belang voor spirituele ontwikkeling. Echte kennis is levende kennis die vanuit het nu en vanuit het hart oprijst. Die kennis wordt ook wel 'gnosis' genoemd. Hier zit niets theoretisch aan vast. Het intellect is er slechts om die kennis te ordenen en te verwoorden. In wezen is die echte, levende kennis niets anders dan pure liefde die uit het hart opwelt. Die kennis is in de allereerste plaats erop gericht om de eenheid in de verscheidenheid te zien. Het betekent ook het vermogen om hoofd- en

bijzaken te onderscheiden. De hoofdzaak is de alom-tegenwoordigheid van het Absolute, *Brahman*.

In logion 106 van het Thomas Evangelie zegt Jezus:

Wie van twee één maakt zal mensenzoon worden. Wie dan zegt: berg verplaats u, maakt dat de berg zich verplaatst.

Als de rust en vrede van de Heer over ons neerdaalt, omdat hij in ons hart nú aanwezig is (voelbaar en kenbaar) heeft de berg die dit voelen blokkeerde zich daadwerkelijk verplaatst. Verering is heel effectief om bergen te verplaatsen. Iedere vorm van afgescheidenheid levert een individualiteit op. Individualiteit is onlosmakelijk verbonden met een ego, hoe 'zuiver' en zelfwegcijferend en dienend dat ego ook is. Het blijft een begrensde affaire. Scherper gezegd: het blijft nogal benepen. 'Zo ge zaait zult ge oogsten', zegt Jezus. Wie benepenheid zaait, zal benepenheid oogsten. Wie vanuit een ego-ambitie al dan niet onverhoopt in de hemel belandt is 'benepen' bezig. Die mens of ziel zal dus in de benepenheid of begrenzing van een belichaming moeten terugkeren om zijn of haar reis af te maken. Dan zal die ziel er bovendien voor moeten oppassen om niet nóg een keer in de hemel terecht te komen. Voor wie terug wil gaan naar huis, is de hemel een verkeerde plek. De hemel is een soort vijf sterren gevangenis.

Wie naar huis gaat wenst maar één ding: tot bevrijding te komen. Bevrijding is de realisatie dat alleen het onbegrensde werkelijkheid is. Al het andere is begrensd, benepen en onwerkelijk. Hoe kan er een begrenzing zijn in het onbegrensde? Voor zover het lijkt dat er zo'n begrenzing is, komt dat omdat we doen alsof. Doen alsof is als spelen. Daarom wordt de schepping ook wel het spel van de Heer genoemd, *lila*.

19. Ik ben de hitte van de zon. Regen komt en gaat vanwege Mij. Ik ben sterfelijkheid en onsterfelijkheid. Ik ben Zijn en Niet-zijn, O Arjuna.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als de zon straal Ik warmte uit. Diezelfde straling veroorzaakt de regen tijdens de regentijd en veroorzaakt droogte in de droge tijd. Ik ben de onsterfelijkheid van de goden en de dood van de mensen. Ik ben het zijn zelf van het bestaan en het zijn van het niet-bestaan. De Heer kan nimmer helemaal niet-bestaand zijn maar evenmin kun je zeggen dat het gevolg het bestaan is en de oorzaak het niet-bestaan.*

Wijze mensen die Mij zijn toegewijd en die Mij op een van bovenstaande manieren vereren leiden een teruggetrokken bestaan zoals hiervoor beschreven is. Zij beschouwen Mij als het Ene of zelfs als het Bijzondere. Zij bereiken Mij al naar gelang de mate van hun kennis. Over het lot van onwetenden en dwazen die nog gehecht zijn aan hun eigen wensen en verlangens, spreekt het volgende vers:

Shrī Krishna geeft nu met paren van tegenstelling aan dat het Zelf voorbij iedere beschrijving en definitie gaat. Het Zelf is sterfelijk en onsterfelijk, droogte en natheid, zijn en niet-zijn. Hij geeft aan dat *Brahman* transcendent is en niet in deze tegengestelden kan worden 'gevangen'. Al die tegengestelden zijn uitvloeisels van begrenzingen en daarmee van een relatieve werkelijkheid. In absolute zin is er geen vorm en geen begrenzing. Het doet er niet toe hoe je de Heer vereert, als je hem maar vereert als Vader, als Moeder, als de Zon of als de Regen maar nimmer als een verzelfstandigde vorm. Al die vormen zijn bijvoeglijk. Zij zijn als wegwijzers die de richting aangeven waar je Dat zult vinden.

20. De kenners van de drie Veda's, zoekers naar onsterfelijkheid en die gereinigd zijn van zonden, vereren Mij met hun offers. Daardoor is hun hoop gericht op de hemel. Zo bereiken zij de deugdzame verblijfplaats van de grote Indra. Daar genieten zij dan van hemelse en goddelijke genoegens.

Shankara zegt in zijn commentaar: Zij die de drie Veda's kennen, de Rig Veda, de Sama Veda en de Yajur Veda en die de somadrank drinken zodat zij innerlijk gezuiverd worden, en die Mij met hun offers vereren zoals het Agnishtoma offer en die naar de hemel verlangen als beloning voor hun offervaardigheid, gaan naar de hemel waar Indra heerst omdat hij honderden van dit soort offers had uitgevoerd. Daar genieten zij van genoegens die niet in deze wereld te vinden zijn.

In vers 14 doet Shri Krishna het rechtstreekse pad van *Bhakti* uit de doeken. In vers 15 noemt hij het drievoudige pad van contemplatie dat in stappen (dus niet rechtstreeks) tot bevrijding leidt. In vers 16 – 19 werkt hij dit verder uit. Nu spreekt hij over diegenen die niet zozeer naar bevrijding verlangen maar naar de hemel. Zij kunnen in de hemel terechtkomen, waar Indra zetelt, als zij hun rituelen en offers op de juiste wijze hebben uitgevoerd. De hemel is geschapen en vormt dus een onderdeel van de schepping. Het verlangen naar de hemel is dus niet hetzelfde als het verlangen naar bevrijding dat de ziel juist bevrijdt van de gebondenheid aan de schepping. Die gebondenheid – zelfs aan de hemel – maakt dat die ziel, vroeg of laat weer op aarde zal moeten terugkeren om haar reis af te maken. Hierover gaat het volgende vers.

21. Wanneer hun verdiensten zijn uitgewerkt en zij genoten hebben van de wijde hemel, keren zij weer terug in de wereld van de stervelingen. Zij worden gehouden aan wat de drie Veda's voorschrijven. Zij zoeken naar bevrediging van hun verlangens en dan is vergankelijkheid hun deel.

Shankara zegt in zijn commentaar:

'Wat de drie Veda's voorschrijven': de dharma van de drie Veda's.

Gedoeld wordt op het rituele aspect van de drie Veda's (en niet de spirituele boodschap). Zielen kunnen naar de hemel gaan maar moeten op aarde terugkeren. Zo zullen zij nimmer bevrijding vinden. In het volgende vers spreekt Shri Krishna over deze bevrijding.

Wat is er verkeerd aan rituelen? Zij geven een mens veel punya ('goodwill') mee waardoor de hemel binnen bereik komt. Daar kan die ziel lange tijd genieten van hemelse genoegens. Maar het geheel blijft gedragen door persoonlijke motieven (om in de hemel te komen). Dit betekent dat het ego (het individuele, afgescheiden bestaan van die ziel) niet is opgelost. Het innerlijk is weliswaar gezuiverd maar het is nog steeds begrensd. Hoe uitgestrekt de hemel ook moge zijn, zowel in tijd als naar plaats, het verblijf aldaar wordt bepaald aan de hand van de grootte van de verdienste die is opgebouwd. Als de verdienste is uitgewerkt, is terugkeer naar de aarde onvermijdelijk. Die terugkeer is een terugkeer naar een wereld die zich kenmerkt door een mengeling en voortdurende afwisseling van plezier en pijn. Die afwisseling is in de hemel onbekend. Shri Krishna is heel duidelijk en zegt dat wie persoonlijke verlangens blijft koesteren vergankelijkheid zal blijven vinden.

De mens heeft zijn onderscheidingsvermogen juist meegekregen om hem voor deze 'valkuil' van de hemel te behoeden. Je zou kunnen zeggen dat de hemel de schone schijn vertegenwoordigt van een 'alsof bevrijding'. In feite is het een grote illusie of een doen alsof. Je zou dus kunnen zeggen dat er in feite geen hemel is. De hemel bestaat in de geest, is een geestesstaat van de ziel die bereikt wordt vanuit de ambitie om in de hemel te komen en om die reden 'goede dingen te doen'.

22. Wie Mij vereert en de aandacht op Mij gericht houdt, zonder aan iets anders te denken, zal Ik vanwege die standvastigheid geven wat hij zoekt en laten houden wat hij al bezit.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De sannyāsins die Mij als de alomtegenwoordige, altijd en overal vereren en die weten dat zij niet zijn afgescheiden van Mij en die de werkelijkheid overal zien, geef Ik wat zij zoeken. Zij weten dat de opperste Heer, Narāyana, niets anders is dan hun eigen Zelf. Ik geef hun wat zij nog niet bezitten en ik laat hen veilig behouden wat zij reeds bezitten. Zoals reeds in boek VII, 17 en 18 werd gezegd zijn zij Mijzelf en zijn zij Mij zeer dierbaar. Men zou kunnen zeggen dat de Heer andere toegewijde ijveraars ook ‘beloont’. Die vaststelling is juist: de Heer geeft andere ijveraars ook wat zij zoeken en laat hen behouden wat zij reeds hebben. Toch is er een verschil. Andere ijveraars dragen nog een afgescheidenheid in zich ten opzichte van de Heer en zoeken nog persoonlijk gewin. Wie geen afgescheidenheid meer kent, kan onmogelijk voor persoonlijk gewin handelen. Die laatsten kennen zelfs de wens niet meer om te leven of om te sterven. Alleen de Heer is hun toevluchtsoord. Zij hebben niets anders. Daarom geeft de Heer hun wat zij reeds hebben.*

Deze uitspraak doet ons onwillekeurig denken aan de bekende uitspraak van Jezus die luidt:

Want zo wie heeft, dien zal gegeven worden; en wie niet heeft van dien zal genomen worden, ook wat hij heeft.

(Mk 4,25, Lk 19,26, Mt 13,12)

Wat heeft deze mens ‘die heeft’? Die mens heeft de verbinding met Mij hersteld. Hij is *yukta*, ‘verbonden’ en is daardoor een *yogi* geworden. Zijn (of haar) geheim is dat door de verbinding met Mij alles weer verbonden raakt zodra dat alles in het blikveld van deze meester komt. Zijn of haar blik is transformerend en levenbrengend. Zijn of haar kennis is niet langer de gortdroge begrensde kennis van geleerdheid maar een levende kennis die uit het hart zelf opwelt. Die kennis wordt gedragen door onbegrensde liefde, compassie, mildheid, vriendelijkheid, striktheid en rechtvaardigheid. Wie met deze mens spot, spot met God zelf. Met God valt niet te spotten.

Shrī Krishna vat in dit vers de *bhakti* methode nog eens samen: verering van Mij alleen door altijd innerlijk verbonden te zijn met Mij in gedachten, woord, geschrift en daad.

23. Zelfs degenen die andere goden met geloof en vertrouwen vereren, vereren ook Mij, hoewel hun verering in onwetendheid plaatsvindt, O Zoon van Kuntí.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met geloof en vertrouwen: zij geloven in de effectiviteit van hun vorm van eredienst. Waarom vereren zij in onwetendheid? Hierover gaat het volgende vers.*

Jezus zegt: *Geloof en gij zult vinden, klopt en u zal worden opengedaan.* In onze tijd vinden wij het heel moeilijk om enig begrip op te brengen voor de echte betekenis van ‘geloof’. Natuurlijk staat ‘geloof’ in verband met lofprijzen, met de lof bezingen van datgene wat vereerd wordt. Dus staat geloof in verband met verering en met eer bewijzen. Eer bewijzen heeft met respect en met vertrouwen te maken. Hier zien we allerlei emotionele kwaliteiten langskomen die in de gortdroge woestijn van ons intellect verdorren en verdrogen en niet tot leven gewekt worden. Vanwege onze innerlijke droogte, als van een woestijn, vinden we het moeilijk om tot ‘geloof’ te komen. Dit geloof heeft niets met missie of zending te maken. Verspreiding van geloof heeft alles te maken met het tonen van een innerlijke, levende kennis die vanuit het nú gegeven wordt. Het nú is een onbegrensde waar we alléén in terecht kunnen komen als we bereid zijn ons er onvoorwaardelijk en geheel aan over te geven. Een voorwaarde voor ‘geloof’ is dus een onvoorwaardelijke overgave aan het nú.

Dit alles druist geheel in tegen de manier waarop we zijn opgevoed en geprogrammeerd om in bloed, zweet en tranen in ons onderhoud te voorzien. Vanuit het nú is er een onbevanging en een onbezorgdheid die voor de zwoegende ploeteraar als volstrekt roekeloos en onbesuisd overkomt. Ook die opvatting blokkeert de transformatie naar geloof. Geloof is een lastige kwaliteit om te verwerven, vanwege de onvoorwaardelijke overgave aan jeZelf die het impliceert. Die overgave is zo belangrijk en zo bijzonder dat zelfs wanneer die overgave gericht is op een lagere kracht dan die van de Heer zelf, de Heer er toch Zijn zegen aan geeft. Ook dat is heel bijzonder.

Heer vermeerder ons geloof! (Lk 17,5)

24. Ik geniet van alle offers en vormen van overgave. Ik ben er Heer en Meester over. Mensen zien dit niet en gaan eraan voorbij, waardoor zij misleid worden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik: de verschillende devatas (goden) tot wie men zich kan richten met een offerritueel. Daarom heb Ik er ook het uiteindelijke genot van en ben Ik Heer en Meester over alle offerceremonies die worden voorgeschreven zoals reeds gezegd in Boek VIII,4. Mensen kennen Mijn ware aard niet. Zij aanbidden Mij in onwetendheid waardoor zij de echte vrucht van het offer (bevrijding) mislopen. De specifieke vrucht waarop hun offer is gericht zullen zij wel verkrijgen, omdat zij, ondanks onwetendheid, Mij in feite vereren.*

Wanneer Jezus zegt: *wie zoekt zal vinden* stelt hij niet de voorwaarde van: *wie Mij zoekt zal vinden*. Hij stelt – evenals Shrî Krishna – heel duidelijk dat wie zoekt vinden zal. Dit zoeken impliceert echter wel een doorzettingsvermogen en dus toewijding. Het vereist een niet aflatende inspanning, zoals topsport ook een niet aflatende inspanning vereist. Op die wijze kunnen alle wensen en verlangens worden bevredigd. Maar zolang dit vanuit de begrenzing van een ambitieus en afgescheiden ego gebeurt, zal die mens niet tot bevrijding kunnen komen. Die mens of ziel zal steeds weer op aarde terugkeren totdat het ego verdwijnt omdat de aandacht alleen nog op God zelf is gericht. Het ego verpietert en verdwijnt door gebrek aan aandacht.

Wie zich met hart en ziel ergens aan overgeeft offert zichzelf eraan. Als die overgave niet op Narâyana, de Heer zelf, is gericht is er sprake van een toewijding voor een kracht of godheid die van de Heer is afgeleid. Dan hebben we dus te maken met een lagere godheid. Ieder voorwerp van onze wensen en verlangens is zo'n godheid of – in demonische zin – een demonische of diabolische kracht. Als de toewijding oprecht is, zal men het gewenste object uiteindelijk ook verwerven. Wie de Davis cup wil winnen en er alles voor over heeft, zal vroeg of laat, die Davis cup ook daadwerkelijk winnen. Als het moet zal men er een of meerdere levens voor terugkomen. Dikwijls verklaart die gedrevenheid juist waarom sommige kinderen op heel vroege leeftijd al een grote mate van vakkennis aan de dag leggen. Wij noemen die kinderen 'wonderkinderen'. Er komt echter geen wonder aan te pas. Het is een kwestie van ambities uit vorige levens. Steeds weer benadrukt de Gîtâ het belang om niet 'voor deze lagere wensen en ambities te buigen' (buigen is offeren). Buig slechts voor één wens: de wens naar bevrijding.

25. Wie de goden vereert, gaat naar de goden. Wie de voorouders vereert, gaat naar de wereld van de voorouders. Wie met spoken en geesten omgaat, krijgt daarmee te maken. Evenzo gaan diegenen die zich aan Mij overgeven naar Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De ijveraars van de goden gaan naar de wereld van de goden. Wie de voorouders ('pitris') vereert gaat naar hun wereld. De spoken en geesten zijn de 'bhūtas' in de vorm van vinayakas, māttris, bhaginis enzovoort. Mijn (Vishnu's) ijveraars gaan naar Mij. De inspanning die al deze ijveraars opbrengen is gelijk maar het resultaat is verschillend vanwege onwetendheid. Wie lagere krachten vereert krijgt een lager resultaat. Mijn ijveraars verkrijgen een onbegrensd resultaat omdat zij niet meer terugkeren in deze wereld. Bovendien is het aanbidden van Mij heel eenvoudig. Hierover gaat het volgende vers.*

Eenvoudig gezegd houdt dit vers ons voor dat 'wat je zegt of denkt, dat ben je zelf'. Waar we onze aandacht en ons enthousiasme aan geven, bepaalt de vrucht die we zullen ontvangen. *Zo ge zaait zult ge oogsten* zegt Jezus. De *devas* of de *devatas* zijn geen abstracte begrippen van in het zwerk rondwentelende wezens die onsterfelijk zijn. Zij zijn uitstralingen van het zuivere licht van bewustzijn die in de opvolgende werelden steeds oplichten. Uiteindelijk zijn zij ook de krachten die onze zintuigen en onze geest beheersen en besturen. Soms zeggen we wel dat het lijkt alsof iemand door een goddelijke ingeving is geïnspireerd. Dan spreken we over de aanwezigheid van zo'n *deva*. Meestal verkeert onze geest echter in zo'n staat van verwarring dat allerlei krachten voortdurend om de heerschappij strijden. De afwisseling en de omwentelingen die er dan plaatsvinden gaan zó snel dat er geen blijvend resultaat overblijft. Al spoedig klagen we dan over hoofdpijn, stress, hartkloppingen en allerlei andere onbestemde aandoeningen. Ons innerlijk is meestal een behoorlijke janboel en functioneert slecht en ondoelmatig. Alleen wanneer we onszelf gaan aanpakken en tot een besluit komen om ons met hart en ziel ergens aan over te geven, zal ons innerlijk opveren en gaan functioneren. Waar onze overgave op gericht is kan van alles zijn, zowel een goddelijke kracht maar ook een demonische kracht. In beide gevallen zullen we echter een vakman of vakvrouw worden door onze toewijding en onze overgave. Wie een boef en schurk wil worden zal ook een strenge leerschool moeten doorlopen. Men zegt wel dat een gevangenis een prima leerschool is op dit gebied.

Over deze geesten gaat het volgende verhaal:

Een *yaksha* of geest kan heel goed bepaalde dingen in de fysieke wereld tot manifestatie brengen. Die kunnen dan enige tijd in stand blijven. In feite zijn het echter tijdelijke dingen, die na korte tijd weer verdwijnen. Ook kunnen zij de mensen bepaalde dingen laten zien, in een visioen. Men zegt ook dat zij dingen steeds verplaatsen of verleggen, zodat het lijkt alsof je ze kwijt bent.

In Delhi woonde er iemand aan de oevers van de rivier de Yamunâ. Hij had contact met een vrouwelijke *yaksha*. Hij stond bekend om de wonderlijke dingen die hij tot stand kon brengen. Op een keer besloten enige lieden hem op de proef te stellen en zij vroegen hem om een maaltijd. Ogenblikkelijk zorgde hij (met behulp van de *yaksha*) voor een copieuze maaltijd. De bezoekers waren geheel voldaan en gingen tevreden weer naar huis. Op hun terugweg kwamen zij in een feestgedruis terecht. Iedereen stond zich in verbijstering af te vragen hoe het mogelijk was dat hun hele feestmaaltijd plotseling was verdwenen. Toen de feestgangers gevraagd werd wat er zoal miste, werd al spoedig duidelijk waar al die gerechten heen waren gegaan. Vanwege het risico van zo'n onethisch gedrag, voelen mensen met een gevoel voor spiritualiteit er niet veel voor zich met dit soort krachten en praktijken in te laten.

26. Wie graag en van ganser harte een blad, een bloem, een vrucht, water aan Mij offert, wordt innerlijk gereinigd. Iedere gave die van harte wordt gegeven zal Ik aannemen.

27. O Zoon van Kuntî, wat je ook doet, wat je ook eet, wat je ook offert, wat je ook geeft, waarvoor je je ook inspant, doe dat als een offer voor Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wat je ook doet: zelfs de dingen die niet vermeld staan in de geschriften en die je dus geheel uit eigen wil onderneemt.*

Wat je ook offert: de dingen die wel genoemd staan in de geschriften.

Wat je ook geeft: Je kunt geld en dingen schenken aan Brahmanen en aan anderen.

Wat je ook doet: offer het eerst aan Mij.

Als je dit advies ter harte neemt zul je bevrijd worden. Hierover gaat het volgende vers. (Vers 28)

Er was eens een olifant, de grootste van allemaal. Hij was heel trots op zijn omvang en kracht. Op een keer ging hij naar een rivier om te baden en om wat te drinken. Daar werd hij gegrepen door een krokodil. De krokodil trok hem steeds verder het diepe water in, en de sterke olifant was machteloos omdat hij geen enkel houvast had. Hij verzette zich, maar tevergeefs. Toen hij bijna verdronken was, kon hij nog net een bloemetje dat op het water dreef oppakken. Hij bood het aan de Heer aan en bad daarbij om hulp en medelijden. Het gebed was waarachtig en werd beantwoord. De Heer snelde toe en doodde de krokodil. De olifant was gered en stapte weer uit het water. Plotseling zag hij een stralend lichaam dat omhoog steeg naar het hemelgewelf. De olifant vroeg de Heer wat dat te betekenen had. De Heer antwoordde dat het de krokodil was op weg naar de hemel. De olifant vond dit maar vreemd. Hij had de hulp van God moeten invoeren met als resultaat dat de zondaar werd meegenomen naar de hemel. De olifant vroeg om uitleg.

De Heer antwoordde dat de olifant om hulp had geroepen uitsluitend en alleen om zichzelf te redden. Die roepstem was gehoord en het gebed was verhoord waarbij de krokodil gedood werd zonder dat daar enige reden voor was. De krokodil moest dus genoegdoening ontvangen en dat kon op deze wijze gebeuren.

De weg van handeling, de weg van kennis of zelfs de weg van toewijding zijn beperkt zolang zij door een wens of verlangen worden gedragen. Draai de wens terug en alles wordt onbegrensd.

28. Zo zul je zeker bevrijd worden van gelukkige en ongelukkige gevolgen die je tot handelen dwingen. Geef je over aan een houding van vrijheid en ongebondenheid dan zul je die vrijheid ook verwerven en tot Mij komen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Totale overgave waarbij alles aan Mij wordt opgedragen en geofferd is in feite sannyāsa of onthechting. Deze mens heeft alles weggegeven en heeft zich in feite aan Mij overgegeven. Dit overgeven is een handeling. Handelen in een geest van overgave leidt tot bevrijding in dit leven. Wie dan het lichaam verlaat, komt tot Mij.*

Rāma Dāsa was een heilige man uit Zuid India met veel volgelingen, wel 150.000. Hij trok voortdurend rond van de ene plaats naar de andere en preekte. Op een dag besloot hij zijn discipelen op de proef te stellen. Hij nam een rijpe mango en bond die vast aan zijn been alsof het een grote steenpuist was. Hij begon tegenover zijn volgelingen te klagen en te jammeren over de pijn en over al het gif dat zich in de etter bevond. Hij zei dat hij spoedig dood zou gaan als de steenpuist niet genas. De discipelen uit zijn omgeving stelden voor een dokter te halen en hem een medische behandeling te geven. De meester wilde hiervan niet weten. Hij zei dat genezing uitsluitend mogelijk was als een van de discipelen zich vrijwillig aanbood om het gif uit de wond te zuigen.

Al spoedig bleek dat niemand bereid was dit te doen. In plaats daarvan begon men de meester alvast te troosten. Men wees hem op het prachtige leven dat hij had gehad en op de grote schare volgelingen die hij bij elkaar had weten te brengen. Ook herinnerde men hem aan het feit dat hij heel India was rondgetrokken. Hij had overal gepreekt en velen waren getroost en gesterkt door al zijn inspanningen. Door zijn toedoen liepen er nu meer verlichte mensen dan vroeger rond. Tenslotte suggereerde men 'dat God het wellicht zo bedoeld had'. Nog steeds bood niemand zich aan om datgene te doen wat de meester had gevraagd. Tenslotte bood iemand zich toch aan. Nogmaals waarschuwde de meester hem en zei 'dat er heel veel gif was dat dodelijk was en dat het beter was om de meester rustig te laten sterven.' De discipel hield voet bij stuk. Hij zei: 'als ik kom te sterven zal ik in u verenigd worden maar als u komt te overlijden blijven wij reddeloos achter'. Toen begon hij te zuigen en kreeg hij de zoete smaak van een mango in plaats van de bitterheid van vergif. Hier is een voorbeeld van de echte discipel. In liefde is er altijd sprake van offer voor de geliefde. In liefde valt er niets te halen en alles te geven. Zich in liefde ontwikkelen betekent alles voor de geliefde over te hebben.

29. Ik ben hetzelfde in alle schepselen. Niemand wordt door Mij gehaat of bemind. Wie Mij in liefde en overgave vereert, verblijft in Mij en Ik in hem.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Vuur geeft warmte aan diegenen die om het vuur heen staan maar niet aan wie er ver van verwijderd is. Hetzelfde geldt voor Mij. Ik schenk Mijn genade aan wie mij toegewijd is en dichtbij staat. Niet aan anderen. Wie mij in volle overgave vereert, verblijft in Mij als een vanzelfsprekendheid en niet vanwege enige gehechtheid aan Mijn kant. Ik ben ook in hen (voelbaar) aanwezig als een vanzelfsprekendheid en niet in anderen. Niemand kan Mij op grond daarvan verwijten dat Ik iemand, wie dan ook, zou haten.*

De Heer trekt niemand voor en laat de wet gewoon zijn werk doen. Wie dichtbij het vuur staat kan zich eraan verwarmen. Wie er ver van verwijderd is heeft het koud. Met de Heer is het net zo gesteld. Wie in Zijn nabijheid verkeert omdat hij of zij met Hem verbonden is, krijgt Zijn genade uitgestort. Wie niet verbonden is, blijft ervan verstoken. Het is een pure wetmatigheid. Niemand wordt voorgetrokken. Zo werkt het systeem nu eenmaal.

Wij klagen er altijd over dat God ons in de steek laat. Vooral wanneer de dingen anders verlopen, dan wij wensen, zoeken we graag een zondebok. Dan geven we God maar al te graag de schuld en worden we schamper en cynisch. Al snel wijzen we Hem af en dan is iedere verbinding ver te zoeken. We raken alleen maar dieper in de put. De Heer is altijd heel dichtbij ons want Hij woont in de diepte van ons hart. Maar als we die diepte hebben afgedekt en dichtgestopt zijn we innerlijk niet verbonden. We missen die diepte en hebben geen diepgang. Zijn we dan verbaasd dat we in feite doelloos rondzwalken op de baren van de zee? Het ligt geheel aan ons om te besluiten de deksel van de put weg te nemen en de diepte binnen te treden. De Isha Upanishad zegt het heel duidelijk:

De werkelijkheid gaat schuil achter een sluier van klatergoud. Neem die sluier toch weg O goddelijke Zon, alleen dan kan ik U zien. Mijn leven lang heb ik naar die werkelijkheid verlangd en gezocht.

(vers 15)

We leven in de soap van goede tijden, slechte tijden. Ons leven is een eindeloze mengelmoes van plezierige en minder plezierige dingen. Alleen wanneer we alles even loslaten en de diepte van ons eigen wezen opzoeken, zullen we tot het inzicht en de overtuiging komen dat er een alternatief is voor dit klatergoud dat wereld heet. Wie zich dan met hart en ziel aan die diepte overgeeft, zal Mij vinden.

30. Zelfs als een slechterik geen ander dan Mij gaat vereren, zal hij als een goed mens worden beschouwd, want hij bevindt zich op de juiste weg.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hij bevindt zich op de goede weg: hij heeft het juiste besluit genomen. Door een innerlijk besluit is hij in staat geweest zijn slechte levenswandel te veranderen.*

Valmiki was een ongeletterde brahmaan die als struikrover en moordenaar in een bepaald deel van een woud mensen beroofde. Toch zou hij op latere leeftijd de auteur worden van het Rāmāyana-epos. In die tijd kende hij echter nog geen genade. Hij was echt meedogenloos. Dit hield hij wel twintig jaar vol. Op een dag trok een gezelschap van zeven *rishi's* (zieners) door het bos en ook dit gezelschap werd door hem overvallen. Hij gebod de reizigers om al hun bezittingen en waardevolle dingen aan hem te geven of anders gedood te worden. Een van de *rishi's* merkte op dat zijn gedrag wel heel laaghartig was en dat hij zou moeten boeten voor deze zonden. Valmiki hoorde de woorden van de *rishi* en hij vroeg hem wat hij eraan kon doen? Hij moest immers in het onderhoud van zijn gezin voorzien. Daarop vroeg de *rishi* hem of hij er wel zeker van was dat zijn gezinsleden wel zo bereid waren om niet alleen in de buit te delen maar ook in zijn zonden? Valmiki had geen antwoord op die vraag. Dus stelde de *rishi* hem voor naar huis te gaan en daar de vraag te stellen. Zij zouden intussen in het bos achterblijven om op Valmiki te wachten. Valmiki ging terug naar huis en vroeg zijn ouders, zijn vrouw, zijn kinderen wie van hen bereid was zijn zonden met hem te delen. Iedereen weigerde om in de zonden te delen. Zij zeiden dat zij hem nooit hadden gevraagd om in het levensonderhoud te voorzien door crimineel gedrag. Het was zijn eigen verantwoordelijkheid om te bepalen of hij geld wilde verdienen door hard te werken of door te stelen en te moorden. Zo ging Valmiki terug naar de *rishi's* in het bos en hij legde hun uit wat iedereen thuis had geantwoord en hij vroeg zich af of de *rishi's* wellicht raad konden geven om dit probleem op te lossen. De *rishi's* vroegen hem alleen maar om het woord *Rāma* uit te spreken. Dat kon hij niet. Toen raadden zij hem aan het omgekeerde te doen en het woord *Mara* uit te spreken dat 'gedood' betekent. Valmiki was een moordenaar en dus kon hij gemakkelijk het woord 'gedood' of *Mara* uitspreken. Al spoedig merkte hij dat hij toch in staat was het woord *Rāma* op de juiste wijze uit te spreken door het woord *Mara* te herhalen. Toen begon hij al zijn tijd aan meditatie te besteden en zo bereikte hij de staat die *samādhi* wordt genoemd. Daarna werd hij een van de grootste Sanskriet-kenners en de auteur van het Rāmāyana-epos.

31. Weldra zal zijn deugd toenemen en komt hij tot een staat van diepe vrede. Weet, O Zoon van Kuntî, dat wie Mij aanbidt nooit verloren gaat.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De waarheid is dat wie Mij innerlijk is toegewijd nimmer verloren gaat.*

De mens of ziel waarover in dit vers gesproken wordt is nog steeds de zondaar uit vers 30. Verbonden zijn met de Heer zelf maakt het onmogelijk dat men nog langer van het juiste pad afwijkt. *Sattva* is in die mens dominant geworden en *rajas* en *tamas* hebben slechts een dienende functie. Langzamerhand zal de *sattva* zodanig verfijnen dat het innerlijk van die mens transparant wordt. Deze verbondenheid geeft een grote zuiverheid als een vanzelfsprekendheid. De raad die ons gegeven kan worden is dus niet zozeer om ons toe te leggen op 'zuiverheid' want wie dat doet, loopt in feite niet meer dan een beeld van zuiverheid achterna. Wie zich erop toelegt om innerlijk weer verbonden te geraken met de Heer, krijgt de zuiverheid en daarmee alle andere deugden vanzelf toegeworpen.

Wie innerlijk verbonden raakt met God zelf, zal ontdekken hoezeer God zelf ons redt en ons leidt. Onze handelingen worden vanzelf juist en gerechtvaardigd. Deze mensen worden *dharmâtma*. Zij volgen de *dharma* (leefregels en lifestyle) van het Zelf, van *Brahman*. Deze mensen zullen niet te gronde gaan. Dat wil niet zeggen dat er zich geen omstandigheden zullen of kunnen voordoen (zeker in het Westen) waarbij men gedwongen wordt de gifbeker te drinken, zoals Sokrates overkwam, of waarbij men aan het kruis wordt geslagen, zoals in het geval van Jezus Christus, of waarbij men de brandstapel tegemoet ziet.

32. Wie van lage geboorte is, O Pârtha, en toch tot Mij komt als toevluchtsoord, zoals vrouwen, kooplui of slaven en bedienden, ook zij gaan naar het Hoogste doel dat aan alles voorbij gaat.

33. Hoeveel te meer geldt dit voor heilige Brahmanen en voor toegewijde koninklijke zieners! Je leeft nu eenmaal in deze vergankelijke en ongelukkige wereld. Geef je daarom over aan Mij!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Heilig: dat wil zeggen van zuivere komaf. Deze wereld: de wereld van de mens. De menselijke geboorte is het instrument bij uitstek om tot bevrijding te komen. Die geboorte is moeilijk te verkrijgen.*

Deze tekst is vijfduizend jaar oud en wordt uitgesproken in een maatschappij die duidelijk in klassen en verschillende rangen en standen is verdeeld. Ook vrouwen hebben in deze situatie een ondergeschikte positie. Wij leven nu in een tijd waarin deze onderscheidingen zijn weggefallen of een andere invulling hebben gekregen. Het zou getuigen van kortzichtigheid om twee verschillende situaties in tijd en plaats toch met elkaar te vergelijken. Dan vergelijkt men appels en peren. Ondanks de indeling in klassen en de ondergeschikte positie van de vrouw, stelt Shrî Krishna duidelijk dat iedereen langs de weg van *bhakti* tot het Zelf, de Heer, kan komen en bevrijding kan verwerven. Gegeven de starre indeling van de maatschappij in rangen en standen en gegeven de ondergeschikte positie van de vrouw is Shrî Krishna's onomwonden uitspraak op zijn zachtst gezegd bijzonder. Vanuit het standpunt van *advaita* is de uitspraak echter kristalhelder en onvermijdelijk. Iedereen kan tot *moksha*, bevrijding, komen indien hij of zij naar God op zoek gaat.

Als zelfs de allerlaagsten uit de maatschappij tot *moksha* kunnen komen, hoe gemakkelijk zou *moksha* dan te bereiken zijn voor de hogere rangen en standen. Steeds weer blijkt echter dat die status of bevoorrechte positie lang niet altijd in het voordeel werkt. Het ego is werkzaam op ieder niveau en is in staat om navenante obstakels en versperringen op te werpen. Bezien vanuit het oogpunt van inspanning zal iedereen dezelfde inspanning moeten doen om tot bevrijding te komen. Die inspanning wordt echter wel gemeten naar vermogen. Noblesse oblige, nietwaar?

34. Vestig je geest op Mij, wees Mij toegewijd, geef je over aan Mij, buig je hoofd voor Mij. Je zult zeker tot Mij komen, als je in alle rust Mij tot doel kiest van al je doen en laten.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Mij: Vasudeva.*

In alle rust: het innerlijk (citta) is geheel tot rust gekomen. Ik ben het Zelf van alle wezens. Ik ben het uiteindelijke doel.

Heel lang geleden leefde de wijze Yājñavalkya. Naast zijn wijsheid beschikte hij ook over een zekere rijkdom. Hij had twee vrouwen. Op een dag besloot hij zich terug te trekken in het woud en hij deelde zijn bezit in tweeën om te verdelen tussen beide vrouwen. De ene vroeg hem: “welke grotere rijkdom streef je werkelijk na? Want niemand laat zo maar zijn bezittingen in de steek maar zal dat altijd doen omdat hij op iets beters hoopt.” De *rishi* antwoordde: “ik ga die schat verwerven die nimmer verloren gaat en die ondeelbaar is. Zelfs als mensen erin delen is die onuitputtelijk. Ik ga op zoek naar de uiteindelijke gelukzaligheid: *sat-cit-ānanda*.”

Deze vrouw besloot met hem mee te gaan en zich ook terug te trekken om die staat te verwerkelijken en zij liet het hele bezit over aan de ander.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 10

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ Hoofdstuk 10

Over het onzichtbare dat toch zichtbaar wordt

Hoe maakt God zich zichtbaar en kenbaar?

Vibhûti yoga

De Padma Purâna zegt:

Ooit leefde er in de heilige stad Kâshi⁹ een deugdzaame en heilige brahmaan. Zijn naam was Dhîradhîra.¹⁰ Hij was een en al eenvoud, had een nobel karakter, was wijs en geleerd. Hij was voortdurend met zijn geest gericht op de aanwezigheid van zijn geliefde Godheid Shiva. Zijn gedachten, zijn woorden en zijn daden waren altijd gefocust op *Parameshvara*, zijn Opperste Meester. Het overkwam hem dikwijls dat hij geheel in gedachten verzonken op straat liep omdat zijn geest helemaal op de Opperste Heer was gericht. Hij kon dan de glorie en de luister van de Heer visualiseren. Op zulke momenten hield de Heer Dhîradhîra's hand liefdevol vast om hem vervolgens terug naar huis te brengen. De dienaren van de Heer verbaasden zich hierover en vroegen de Heer hoe het kwam dat de Heer aan Dhîradhîra deze gunst had verleend?¹¹ 'Wat voor bijzondere vorm van discipline en van ascese heeft deze brahmaan verricht om hem deze gunst te verlenen?' vroegen ze.

De Heer¹² antwoordde:

"Op een avond was ik aanwezig in *Punnâgavana* op de berg *Kailâsha*.¹³ Allerlei liederen en lofzangen werden gezongen. Een geurig en zacht briesje ging door de tuin heen. Plotseling zag ik hoe een vogel voorbij kwam en mij eerbiedig begroette om vervolgens als een mens te gaan spreken. Ik was verbaasd over deze plotselinge transformatie en zei: 'Beste vogel, je lijkt op een zwarte zwaan. Wie ben je in werkelijkheid? Vertel me hoe het zit.' De vogel antwoordde: 'Heer, ik ben het voertuig van de grote Schepper Brahmâ. Op een dag was ik vanuit de verblijfplaats der goden bij het *Mânasarovâra meer* op weg naar de mensenwereld, *Bhûloka*. Onderweg kwam ik langs een meer in het Koninkrijk Saurâshtra. Het meer was bedekt met prachtige lotusbloemen. Ik daalde af en at van de jonge loten en wortelstokken van de lotusbloemen. Bovendien nam ik er wat van mee voor

⁹ Het tegenwoordige Varanasi of Benares

¹⁰ Letterlijk: zeer deugdzaam en beschaafd

¹¹ Sanskriet: kara sparsha

¹² Shiva

¹³ Berg op de grens van India en Tibet, 6640 mtr hoog. Heilige berg binnen de traditie van Hindoeïsme, Boeddhisme en van de Jains.

onderweg. Toen ik wilde opvliegen viel ik pardoos naar beneden op de grond. Mijn sneeuw witte lijf was plotseling pikzwart geworden. Na de eerste schrik begon ik me af te vragen hoe dit had kunnen gebeuren en hoe ik plotseling een zwart lijf had meegekregen. Ik hoorde een stem vanuit het meer die zei: 'sta op, zwaan, dan zal ik het uitleggen.'

Verwonderd stond ik op en ging naar de oever van het meer. Uit het meer rees de gedaante van een vrouw op die vijf lotussen had als ledematen. Op haar hoofd zaten wel 60.000 engelen die allemaal een kinkhoorn in hun handen hadden alsmede het wiel van de goden en die de *pîtâmbara*¹⁴ droegen. Het leek alsof zij nauw verbonden was met de Heer Vishnu en ik vroeg haar hoe ik zo naar beneden kon vallen. Ze zei dat het kwam omdat ik haar zomaar voorbij was gevlogen zonder haar enige aandacht te schenken. Toen vroeg ik haar naar de goddelijke wezens die haar hoofdtooi uitmaakten. Ze gaf de volgende uitleg:

'Deze zielen waren ooit heilige wezens die er een gedisciplineerde en ascetische levenswijze op na hielden aan de oevers van dit meer. Op een fatale dag kwam er een prachtige vrouw langs met haar *vinâ*¹⁵ waar zij op speelde. De melodieuze klanken en haar prachtige verschijning boeiden deze heilige mannen ten zeerste. Het was alsof zij erdoor gehypnotiseerd raakten en zij kregen onderling ruzie omdat zij zich allemaal aan haar wilden binden. Het werd zo ernstig dat zij met elkaar op de vuist gingen en vervolgens begonnen zij met stenen naar elkaar te gooien, met stokken te slaan en met alles waar zij hun hand op konden leggen. Zij waren helemaal in de ban van wellust. Alle asceten kwam in dat gevecht om.

Omdat zij allemaal schuldig waren aan de ernstige zonde van het doden van brahmanen¹⁶ werden zij in families en gezinnen geboren die aan lager wal waren geraakt en gedegenereerd. Zij verloren hun hoogstaande positie en werden het schuim der natie. Ze schrokken niet terug voor allerlei vormen van roof en brandstichting en overvielen zonder enige schroom eenzame reizigers in de jungle. Maar zij dronken slecht water uit een meer en gingen dood. In opvolgende geboorten werden zij geboren als kamelen, muil dieren, katten, jakhalzen en tenslotte als bijen die afkwamen op de nectar van de bloemen in en langs dit meer. Zij werden bevrijd van hun verbanning door de geur van mijn aanwezigheid en zullen nu op weg gaan naar de verblijfplaats van Vishnu.'

Mijn nieuwsgierigheid was gewekt en ik vroeg haar wie zij in werkelijkheid was en wat het geheim was van haar bovennatuurlijke gaven?' Zij antwoordde: 'Vier

¹⁴ Vrouwendracht, sjaal

¹⁵ Indiase luit

¹⁶ Brâhmahatya

geboorten terug werd ik geboren als een Brahmaans meisje Sarojavadana genaamd: het meisje met het gezicht als een lotus. Geheel volgens de traditie werd ik uitgehuwelijkt. Ik behandelde mijn echtgenoot als een godheid en diende hem met lichaam, ziel en hart. Ik was nog jong en speelde graag met mijn fantasie. Ik had een papegaai gevangen die ik in een kooi bij me hield. Ik leerde de papegaai allerlei goede en heilige teksten als liedjes en bracht op die manier veel tijd door met mijn papegaai. Mijn echtgenoot werd hierover zo boos dat hij een vloek uitsprak die inhield dat ik in een volgende geboorte als papegaai zou terugkomen. Aldus geschiedde en ik nam de vorm aan van een papegaai die in handen kwam bij een jonge discipel van een wijze man die in een ashram woonde. De wijze reciteerde iedere dag hoofdstuk 10 van de Bhagavad Gītā en mediteerde vervolgens op de verzen. Als een papegaai leerde ik deze verzen ook en de kracht ervan was zo groot dat ik uit de papegaaienvorm werd bevrijd en ik weer geboren werd als een mooi meisje dat een gelukkig leven leidde in dienst van de godin Mahālakshmī.

Op een dag wilde ik gaan zwemmen in dit meer en nam het voertuig van de goden om hier te landen. Terwijl ik rondzwom en van het water genoot kwam de grote wijze Durvāsa langs. Zodra ik hem zag bedekte ik mijn lichaam met de lotusbloemen uit het meer. Maar hij had me al gezien en zei dat ik honderd jaar lang in deze staat zou moeten blijven. Tijdens deze periode reciteerde ik weer iedere dag de verzen uit hoofdstuk 10 van de Bhagavad Gītā en de pure kracht ervan beschermde me tegen alle onheil terwijl ik de gave van spraak niet verloor. Ik richtte mij geheel en al op de Heer en bleef de verzen van de Gītā reciteren. Jij vloog over mij heen zonder me te begroeten of voor me te buigen. Dat was een uiting van gebrek aan respect voor de heilige verzen en dat veroorzaakte jouw val naar beneden.” Maar omdat zij een edele en deugdzame vrouw was, reciteerde zij het hoofdstuk nog een keer waardoor ik mijn oorspronkelijke vorm weer terugkreeg en verder vloog met een lotusbloem in mijn bek. Daarop blies de zwaan zijn laatste adem uit terwijl hij de lotusbloem aan Shiva aanbood.

De wijze Bhrigu vroeg de Heer naar de afkomst van de verlichte vogel in vorige levens en naar de speciale discipline die hij had gevolgd. De Heer zei: “De zwaan die Brahmā als voertuig gebruikte was vroeger een vrome discipel die zijn meester in strikte eenvoud en vol respect diende. Op een zeker moment stapte hij per ongeluk op het bed van de meester. Deze misstap maakte dat hij in een volgend leven als een zwaan terugkwam en nu is hij de vrome brahmaan Dhīradhīra geworden. Zij boetedoening heeft hem bevrijd van alle gebondenheid als gevolg van persoonlijke wensen. Hij verkeert in een staat van opperste gelukzaligheid en heeft zich helemaal aan mij overgeven. Zo ben ik als een gids voor hem en toon hem de weg.”

*Wie naar het verhaal van de grote ijveraar Dhīradhīra
vol geloof en vertrouwen luistert, zal vele weldaden oogsten.*

Inleiding

De titel van dit hoofdstuk luidt *vibhûti yoga*. Wij kennen het woord of begrip *vibhûti* vooral van het wonderlijke vermogen van Satya Sai Baba om *vibhûti* uit zijn mouw te schudden. Deze *vibhûti* is als as, een hele fijne vorm van het element aarde. De letterlijke betekenis van *vibhûti* is 'alles doordringend, overvloedig, machtig, veel, wonderbaarlijke vermogens, de as van koemest die vooral in de eredienst van Shiva wordt gebruikt'. De wonderbaarlijke vermogens doen ook denken aan de vermogens die vanuit Yoga kunnen worden opgewekt (*siddhi's*). In verband met *vibhûti* zijn er acht van deze vermogens:

- *Animam*: het vermogen zo klein als een atoom te worden.
- *Laghimam*: het overwinnen van zwaarte en massa en dus vederlicht te worden.
- *Prâpti*: het vermogen om alles te kunnen verwerven.
- *Prâkâmya*: een onweerstaanbare wil.
- *Mahiman*: het vermogen groter dan groot te worden
- *Îshitâ*: ultieme heerschappij over alles en allen.
- *Vashitâ*: toverkunst, magie
- *Kâmâvasâyitâ*: beheersing over alle wensen en verlangens

In dit hoofdstuk toont Shrî Krishna hoe de transcendente werkelijkheid van het Absolute, *Brahman*, door de begrenzingen van de relatieve wereld van tijd en ruimte heen werkt en alle vormen kan aannemen. Hij noemt de belangrijkste, verdeeld in categorieën, en aarzelt niet om ook de demonische vormen te noemen. Steeds noemt hij de grootste en meest expliciete vorm om aan te geven dat de almacht in het Absolute huist en dat alle vormen, ook de demonische, uiteindelijk oplossen in het transcendente. Demonische vormen zijn nodig omdat er zonder ontkenning geen erkenning kan zijn. Alle spanning verdwijnt en de wereld houdt op te bestaan. Dit is ook de regel die geldt voor *moksha*: inzien hoe de hele schepping als een illusie is en geen werkelijk bestaan kent. De hele schepping is een illusie die met de toverstaf van de Schepper in leven is geroepen. Wanneer de toverstaf weer teruggaat in het foedraal, houdt de illusie op. Anders gezegd: wanneer we wakker worden uit een droom, verdwijnt de droom onmiddellijk en neemt de werkelijkheid van wakker-zijn de touwtjes weer in handen. Wie wakker is, is als een getuige, als zuiver bewustzijn.

Het zien van al die vormen en het al dan niet genieten van wonderbaarlijke vermogens is niet de echte uitdaging van ons menselijke bestaan. Genieten is heel legitiem maar het wordt pas echt genieten wanneer je weet dat het allemaal een spel is of een droom. Dit betekent dat we door de schijn van vormen heen kunnen kijken

en vormen uitsluitend kunnen zien als een reflecterend vermogen dat Gods aanwezigheid kenbaar maakt. Als we ons niet laten meeslepen door een film of een toneelstuk maar bij onszelf blijven, kunnen we pas echt genieten van het spel of van de film, in vrijheid en ongebonden. Ieder kind kan een gouden armband zien liggen. Het vereist echter een zekere oefening en innerlijke discipline om te begrijpen dat de gouden armband een vorm is van goud en dat goud een vorm is van metaal en metaal een vorm van bewustzijn. In een moment van oplettendheid kost ons dit niet zoveel moeite. Maar zodra het leven van alledag weer doorgaat, verliezen we ons in een oogwenk in een 'alsof' situatie en dan vergeten we, gemakshalve, het liefst 'alsof' en nemen we aan dat 'alsof' de werkelijkheid is. Dan krijgt een gouden armband een eigen waarde en moet je er voorzichtig mee omgaan om te voorkomen dat de armband gestolen wordt en verloren raakt. Zo zijn we voortdurend bezig om bezit te verwerven en om te proberen dat verworven bezit ook te behouden. Het leven dat we leiden gaat wezenlijk uit van de noodzaak van vormen zoals mannen, vrouwen, kinderen, huizen, dieren en voorwerpen. Vanaf onze geboorte leren we om met deze vormen en voorwerpen om te gaan. Eerst de moederborst en vervolgens alle speeltjes waarmee we kinderen overladen. Maar we staan niet meer stil bij het gegeven dat al die vormen uit een scheppende bron voortkomen. Dit is de onwetendheid waaraan we zó verslaafd raken dat we niet langer geïnteresseerd zijn in de transcendente werkelijkheid van het Absolute, van *Brahman*. De transcendente werkelijkheid is voor ons veel te vaag en weinig concreet geworden. En zo is het ook. Die werkelijkheid is niet grof en oppervlakkig maar fijner dan het fijnste en allesdoordringend. Wie de ogen sluit voor de transcendente werkelijkheid van Shrī Krishna en van *Brahman* áchter de wereld van vormen, belandt in een wereld die steeds lastiger en complexer wordt. Het leven wordt steeds leger zodat tenslotte alleen nog 'brood en spelen' overblijven.

Vanaf vers 20 legt Shrī Krishna uit welke de belangrijkste vormen zijn waarin Hij kan worden herkend. Maar in feite zijn alle vormen een uitdrukking van de transcendente werkelijkheid van het Absolute. Hij begint en stelt vast: *Ik ben het Zelf, Ātman, O langharige Arjuna. Ik verblijf in het hart van alle wezens. Ik ben het begin van hun leven, het leven zelf en ook hun levenseinde.*

Vanaf vers 20 tot vers 42 noemt Shrī Krishna een lange rij op van verschijningsvormen. In vers 42 eindigt hij met de vraag: *Wat is echter het nut van al deze kennis? Met slechts een klein deel van Mijzelf ondersteun Ik voortdurend en altijd dit heelal.*

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 10

Over het zichtbare dat uit het onzichtbare oprijst

vibhûti yoga

Shankara zegt in zijn commentaar: *In hoofdstuk VII en IX is de ware aard van de scheppende macht van de Heer reeds uit de doeken gedaan. Nu worden de vormen van Heer aangeduid waarin Hij het beste kan worden beschouwd als vorm van contemplatie. Omdat het lastig te begrijpen valt, komt de essentiële aard van de Heer nogmaals aan de orde. Met het oog hierop zegt Shrî Krishna:*

De gezegende Heer sprak:

1. Luister nogmaals naar Mijn uiteindelijk woord. Ik zal het voor jouw innerlijk welzijn aan je meegeven, omdat je Mijn woorden in je opneemt als nectar.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Uiteindelijk: het laatste woord dat de ultieme werkelijkheid aanduidt.

De relatie tussen Shrî Krishna en Arjuna is inmiddels overgegaan naar die van leermeester en leerling. De rollen zijn dus omgedraaid. De wagenmenner is meester geworden en de opdrachtgever is leerling geworden. Arjuna is nu in staat om de woorden van de meester in alle openheid en als nectar in zich op te nemen. Het laatste vers van het vorige hoofdstuk luidde: *Vestig je geest op Mij, wees Mij toegewijd, geef je over aan Mij, buig je hoofd voor Mij. Je zult zeker tot Mij komen, als je in alle rust Mij tot doel kiest van al je doen en laten.*

In dit hoofdstuk vult Shrî Krishna de ontelbare vormen van 'Mij' in. Zij zijn ontelbaar en eindeloos want alle vormen in de hele schepping komen uit 'Mij' voort, dat wil zeggen uit de creatieve substantie uit het bewustzijn dat zich in de fysieke wereld als aarde of als as – *vibhûti* - toont. Dit hoofdstuk draagt als titel *vibhûti yoga*. *Vibhûti* heeft de betekenis van *doordringend, machtig, luisterrijk* en ook van de *as* waarmee Shiva zich insmeert. De as symboliseert het fijne element aarde waaruit de hele fysieke wereld is opgebouwd. De fysieke wereld is de wereld van gemanifesteerde vormen. De spirituele uitdaging voor ons is om door de vormen heen het vormloze absolute te 'zien' als transcendente werkelijkheid. Deze schijnbare tegenstelling maakt dat de werkelijkheid van het Ene, d.w.z. de werkelijkheid van God's alomtegenwoordigheid zo vaak genegeerd wordt. Hoe

kunnen we dan verwonderd zijn als het lijkt alsof God ons in de steek laat, terwijl wijzelf met oogkleppen rondlopen en ons niet gewaar zijn van zijn altijddurende aanwezigheid? Om dit te doorzien is het intellect niet voldoende. We zullen onze intuïtie en ons geestelijk oog moeten leren gebruiken om door deze sluier heen te prikken. Het weer tot eenheid brengen van de wereld van gemanifesteerde en concrete vormen met de transcendente wereld van het vormloze is een uitdaging voor de kennis die oprijst uit een innerlijk schouwen en uit intuïtie en is een uiting van universeel bewustzijn. In dat bewustzijn lossen alle vormen op in het onbegrensde. Dit hoofdstuk gaat dus over de vraag hoe we het goddelijke kunnen herkennen in de tijdelijke en concrete schijnwerkelijkheid van de fysieke wereld.

2. Zelfs de grote schare der goden en de grote zieners kennen Mijn oorsprong niet. In werkelijkheid ben Ik zelf de bron van alle goden en grote zieners, overal en altijd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Prabhava: oorsprong of almacht.*

Grote zieners: zoals Bhrigu. Hoe kan het gekende de kenner, als oorsprong en als almachtige, kennen?

Niemand kan het oneindige meten want dan is het oneindige of het onbegrensde niet langer onbegrensd. Hoe kan het gekende de kenner kennen? Dat kan alleen wanneer gekende en kenner samensmelten en in eenheid opgaan. Maar dan eindigt de dualiteit van kenner en gekende. De wereld van vormen, concreet en gemanifesteerd, is als het gekende. De transcendente werkelijkheid is de wereld van de kenner of van de eeuwige getuige. In dit vers zegt Shrī Krishna dat zelfs de grote zieners zoals Bhrigu en de goden, die als alwetend worden beschouwd, Zijn oorsprong niet kennen. In feite is er geen oorsprong, er is slechts het Ene zonder tweede. De 'Heer' in de 'Ik' vorm is hier het onbegrensde, zuivere bewustzijn dat de oorsprong van alles en allen is. Uit dit zuivere bewustzijn rijst de polariteit van kenner en gekende op. Die polariteit kan slechts oplossen in dat onbegrensde bewustzijn zelf. Nergens anders. Zolang we ons schrap zetten en vasthouden aan de vermeende werkelijkheid van de dualiteit van kenner en gekende houden we onze eigen afgescheidenheid en dus onze individualiteit in stand. Dan glipt de eenheid tussen onze vingers weg en blijven we vastzitten binnen het begrensde van de schepping.

3. Wie Mij kent als ongeboren, beginloos, Heer en Meester van de wereld, wordt van alle kwaad bevrijd en is als sterveling niet langer misleid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik ben de oorsprong van al het geschapene inclusief de goden en de Grote Zieners maar ben zelf zonder oorsprong. Ik ben ongeboren en zonder begin. Wie Mij zó kent, als Heer en Meester over de drie werelden, kent mij als de ‘Vierde’, als ‘turiya’, als de transcendente werkelijkheid, zuiver en onbezoedeld. Deze mens is niet langer misleid en is van alle kwaad bevrijd.*

De Heer, dat wil zeggen het Zelf, *âtman*, is ongeboren, zonder begin en zonder einde en Heer en Meester over al het geschapene (de drie werelden). Het ‘kwaad’ in dit vers is de overtuiging dat de hele schepping een eigen werkelijkheidswaarde heeft en dualiteit dus ook. De werkelijkheid van de schepping is slechts relatief en is dus afhankelijk en veranderlijk. Daarom wordt ‘deze wereld’ vanuit het oogpunt van praktische filosofie als een droom of illusie beschouwd. De wereld waarin we leven is niet ‘echt’ zoals een soap ook niet echt is en evenmin een film of een toneelstuk. Het is allemaal theater en beschrijft in geuren en kleuren een ‘alsof’ situatie. Alleen het Ene telt, eenheid is werkelijkheid en dualiteit is als een spelletje, is ‘alsof’. In een ‘alsof’ gedragen we ons allemaal een beetje ‘gek’. Zodra we in die gekte gaan geloven is het kwaad geschied: dan zitten we eraan vast omdat we erin geloven. Dan zitten we gevangen in deze schepping met haar eindeloze afwisseling van plezier en pijn en van goed en kwaad. Wie dit ragfijne spel dat schepping heet, echter doorziet heeft een heldere geest gekregen en is niet langer misleid. Die mens is niet langer innerlijk bezoedeld met allerlei neigingen om het ‘alsof’ toch als werkelijkheid te beschouwen. In die vermeende en relatieve werkelijkheid zijn eigendom en bezit de motiverende factoren om ons het gevoel te geven toch innerlijk gevuld en vervuld te zijn. Dat is een grote vergissing met kwalijke – het kwaad – gevolgen: we verliezen onze vrijheid en raken verslaafd aan deze wereld. De transcendente werkelijkheid is dan als een nare en niet-concrete droom.

4. Het intellect, kennis, niet misleid zijn, geduld, waarheidslievendheid, zelfbeheersing, innerlijke kalmte, plezier en pijn, komen en gaan, vrees en vreesloosheid,

5. Geweldloosheid, onpartijdigheid, tevredenheid, onthouding, vrijgevigheid, goede naam en slechte naam, zij vormen de vele karaktertrekken van de mensen en komen uit Mij alleen voort.

Shankara zegt in zijn commentaar:

- *Buddhi: het intellect is het innerlijke vermogen om ideeën en subtiele gedachten te begrijpen. Wie dit vermogen beheerst, wordt als intelligent beschouwd.*
- *Jñāna: kennis, dat wil zeggen kennis van het Zelf, wijsheid.*
- *Asammoha: niet misleid zijn of het vermogen om tot actie over te gaan op basis van juist onderscheid.*
- *Kshama of geduld: je innerlijke rust en evenwicht niet verliezen wanneer je onder druk komt te staan, zoals wanneer je wordt uitgescholden of aangevallen.*
- *Satyam of waarheidslievendheid: het vermogen om naar anderen toe heel precies te verwoorden wat je gezien of gehoord hebt.*
- *Dama of zelfbeheersing: het tot rust brengen van de zintuigen.*
- *Shama of innerlijke kalmte: een geest die tot innerlijk evenwicht is gebracht.*
- *Sukha-dukhka: plezier en pijn die elkaar eindeloos afwisselen*
- *Bhava-abhava: komen en gaan, geboorte en dood, in de eindeloze voortgang van de schepping.*
- *Bhayam en abhayam: vrees en vreesloosheid.*
- *Ahimsa of geweldloosheid: geen pijn of leed berokkenen (verwonden) aan levende wezens.*
- *Samatā: gelijkmoedigheid, onpartijdigheid.*
- *Tushti of tevredenheid: tevreden zijn met wat gegeven wordt.*
- *Tapas: onthouding, hitte. Lichamelijke beheersing waaraan beheersing van de zintuigen vooraf gaat.*
- *Dāna: vrijgevigheid.*
- *Yasha-ayasha: goede en slechte naam vanwege rechtschapenheid of onrechtschapenheid.*

Al deze kwaliteiten komen uit Mij, de Heer, voort en vallen de mensen toe als gevolg van het leven dat zij leiden.

Deze twee verzen noemen allerlei kwaliteiten die de mensen kunnen aannemen en koesteren. Alle wezens komen tot bestaan als gevolg van de Scheppende Wil van God. Zij komen uit Hem, uit zuiver bewustzijn voort. Hetzelfde geldt voor alle kwaliteiten en karaktereigenschappen van de mensen. Ook die komen voort uit

Gods almacht, *vibhuti*. Maar de Schepper, God, is en blijft onpartijdig. Deze eigenschappen komen uit Hem voort maar worden niet door Hem uitgedeeld. Zij zijn het gevolg van de *vâsanâs* of van de verborgen indrukken uit dit en uit vorige levens die we bij ons dragen totdat ze allemaal zijn opgelost in het Ene of het onbegrensde dat de ultieme werkelijkheid is en waar alle verschillen oplossen. Al deze eigenschappen kleuren ons karakter en maken ons individueel. De transcendente werkelijkheid van het Ene gaat versluiert achter deze veelkleurige sluier van apartheid. Het lijkt allemaal zo eenvoudig maar echt geloof te hechten aan de transcendente werkelijkheid is het moeilijkste wat er is. Het is de menselijke uitdaging bij uitstek.

6. De zeven grote zieners, de vier grote wijzen en de (veertien) wetgevers zijn uit Mij voortgekomen, uit Mijn geest. Uit hen zijn al deze schepselen hier geboren.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De zeven grote zieners zoals Bhrigu en de anderen behoren tot lang vervlogen tijden en staan bekend als de 'sāvarnas'. Al hun doen en laten stonden altijd in verband met Mij. Zij beschikten over de kracht van Vishnu en waren door Mijn geest tot bestaan gebracht. Alle schepselen in deze wereld zijn het nageslacht van deze voorvaders.*

De hele schepping, of de macrokosmos is *samashti* terwijl de microkosmos zoals de individuele mens bekend staat als *vyashti*. Onze geest maakt noodzakelijkerwijs onderscheid tussen de dingen omdat anders alles in eenheid zou blijven en er niet meer kan worden nagedacht. Alle verschillen zijn immers weggevallen. De zeven grote zieners zijn Bhrigu, Marīci, Atri, Pulastya, Pulaha, Kratu en Vāsishtha. Zij zijn ontstaan uit de geest van de Schepper en zijn geheel en al met God verbonden en hebben ons de kennis van het Zelf, *Brahmavidya* meegegeven. Maar zijn zijn ook het symbool voor de componenten waaruit de schepping is opgebouwd: *mahat* of de kosmische *buddhi*, het kosmische ego of *ahamkâra*, en de vijf *tanmâtras* of de subtiele elementen in de vorm van ruimte, lucht, vuur, water en aarde (horen, voelen, zien, proeven en ruiken). De microkosmos is opgebouwd uit vier componenten: de actieve geest (*manas*), het intellect (*buddhi*), het onderbewuste (*citta*) en het ego (*ahamkâra*). Zij worden gesymboliseerd door de vier wijzen: Sanaka, Sanandana, Sanatkumâra en Sanatsujâta. Tenslotte zijn er de veertien wetgevers of aartsvaders die over de schepping heersen ieder voor een periode van 4,32 miljard jaar. De eerste aartsvader of *Manu* staat bekend als *svâyambhuva*, de huidige *manu* is de zevende uit de reeks van veertien en staat bekend als *vaivasvata*. In al deze complexiteit blijft echter gelden dat het individuele Zelf, *âtman*, en het universele Zelf, *brahman*, een en hetzelfde zijn. De macrokosmos en de microkosmos zijn één. *Vibhuti yoga*, de titel van dit hoofdstuk, is de gedisciplineerde uitkomst van het innerlijke weten dat er geen verschil is tussen het individuele, *vyashti* en het universele, *samashti*. De uitdaging is dus om te leren omgaan met eenheid in verscheidenheid en met verscheidenheid in eenheid en steeds verbonden te blijven met het Zelf, de Heer, zoals het volgende vers aangeeft.

7. Wie Mijn luister en scheppend vermogen werkelijk kent, is in onwankelbare eenheid met Mij verbonden. Dat lijdt geen enkele twijfel.

Shankara zegt in zijn commentaar: *wie zich deze yoga of dit scheppend vermogen van Mij eigen heeft gemaakt en kent, zal altijd het Ene overal zien.*

De luister en het scheppende vermogen van God vormen een relatieve werkelijkheid maar binnen de tijdelijkheid van het relatieve heeft ook die werkelijkheid een waarde. Wie deze relatieve werkelijkheid helemaal doorziet met al haar namen en vormen en wie het onderscheid kent tussen individueel en universeel zal in onwankelbare eenheid met Mij verbonden zijn. Die staat is *samâdhi*. Het gaat er om dat we leren ons vertrouwen te stellen in Gods alomtegenwoordigheid en er met onwankelbaar geloof mee om te gaan. Alle kracht, alle vermogens die wij tonen, zijn vanuit het Zelf opgerezen.

8. Ik ben de oorsprong van alle wezens. Alles komt uit Mij voort. Wie dit onderscheid kent, zal Mij vanuit liefdevolle overgave vereren.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als de bron of oorsprong van de hele schepping word Ik Vāsudeva genoemd. Vanuit Mij komt de hele wereld tot bestaan met al haar veranderlijkheid zoals geboorte en dood, actie en haar gevolgen samen met het genot van haar vruchten. Dit wetend, hebben de wijzen de aard van de ultieme werkelijkheid doorground en vereren zij Mij met onwankelbare loyaliteit.*

Wat is het kenmerk van verering? Het betekent dat de geest geheel en al gericht raakt op iets wat hoger is en heel bijzonder. Het vers geeft de dualiteit aan van een oorsprong, het Zelf, 'Mij', en alwat daaruit als het geschapene oprijst onder invloed van de scheppende Wil. *Alles komt uit Mij voort.* Binnen deze uitspraak is er geen ruimte voor een aparte individualiteit die los staat van het Ene. Individualiteit is een 'alsof' en vertegenwoordigt dus een schijnbare werkelijkheid die geen echt bestaansrecht heeft. Zolang we blijven vasthouden aan deze schijnwerkelijkheid zijn we on-wijs en 'een beetje dom'. Wie wijs is, *budha*, zal Mij als oorsprong van alwat geschapen is, met onwankelbaar geloof en in liefdevolle overgave vereren.

9. Wie zijn geest op Mij gericht houdt en het leven in Mij geworteld heeft, deelt zijn wijsheid en inzicht met gelijkgestemden en spreekt voortdurend over Mij. Zo is deze mens tevreden en gelukkig.

Shankara zegt in zijn commentaar: *al hun zintuigen zijn op Mij gericht, hun hele leven is aan Mij toegewijd. Zij kennen Mij uitsluitend nog als bron van alle wijsheid, kracht, macht en andere kwaliteiten. Zij vinden hier volledige voldoening en ervaren Mijn aanwezigheid als die van een geliefde.*

Dit vers geeft een beschrijving van *bhakti* of verering van het Zelf, de Heer. Verering is een vorm van concentratie, van intens gerichte aandacht op een focuspunt. Het focuspunt is in dit vers het Zelf, de Heer. In deze geconcentreerde staat raakt het hele systeem steeds meer afgestemd op de Heer, het Zelf, waardoor al het ‘andere’ uit beeld lijkt te verdwijnen, al is het maar voor even. Deze tijdelijke staat wordt *savikalpa samâdhi* genoemd. Maar naarmate het innerlijk steeds zuiverder en helderder wordt en de mens innerlijk steeds meer en intenser met het Zelf, zichzelf, verbonden raakt, gaat de relatieve staat van *savikalpa samâdhi* over in de permanente staat van *nirvikalpa samâdhi*. Deze laatste staat is onderwerp van dit vers en doet sterk denken aan de beschrijving van de *sthita prajña* uit hoofdstuk II, 54 e.v.

Randvoorwaarde voor deze staat van onwankelbare overgave aan Mij, de Heer of het Zelf, is dat er sprake is van verankering van het inzicht dat de wereld als zodanig niets te bieden heeft. Dit inzicht is een vorm van verzaking maar zonder dat de wereld wordt afgewezen. De wereld is een relatieve werkelijkheid die komt en gaat, het tegendeel van standvastigheid. Om het menselijke bestaan te stabiliseren is het beslist noodzakelijk bij de oorsprong te beginnen en daarin je basis te zoeken en niet in de wereld die slechts een projectie is die vanuit de oorsprong oprijst. Zonder de wereld af te wijzen zal een wijs mens zijn innerlijk evenwicht in zichzelf – het Zelf – zoeken om vervolgens met de wereld liefdevol om te gaan: *pravritti* door *nivritti*: deelname (aan de wereld) door (innerlijke) verzaking zonder hypocriet te worden. De *nivritti* of verzaking is de liefdevolle overgave aan Mij uit het vorige vers.

10. Wie standvastig is en innerlijk verbonden en vol liefde en overgave toegewijd is, die geef Ik het vermogen van onderscheid maken waardoor die mens tot Mij komt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Aan diegenen die Mij vereren in oprechte en liefdevolle overgave geef Ik de kennis die nodig is om mijn natuur te kennen (buddhi-yoga). Hierdoor kunnen zij Mij, de allerhoogste Heer, het Zelf, als zichzelf leren kennen.*

Dit vers benadrukt de standvastigheid van overgave en van innerlijke verbondenheid en de liefdevolle houding die daaraan gepaard gaat. Wie innerlijk werkelijk verbonden raakt, merkt vanzelf hoe het hele systeem zich, stap voor stap, en steeds intenser met liefde vult. Liefde, compassie en mildheid worden kenmerkende eigenschappen. De standvastigheid is een rechtstreekse vrucht of een gevolg van de mate van innerlijke concentratie en van gerichte aandacht. Zij gaan als vanzelf over in een natuurlijke innerlijke verbondenheid die inhoudt dat de aanwezigheid van de eenheid van het Zelf overal en altijd ervaren wordt. Dit wordt mogelijk gemaakt door te leren door de namen en vormen heen te kijken en iedere vorm te beschouwen als een manifestatie van de Heer, het Zelf (*vibhūti yoga*). Door het intenser worden van de ervaring van eenheid en verbondenheid zullen liefde en compassie steeds meer toenemen. Door deze intenser wordende innerlijke verbondenheid wordt het steeds vanzelfsprekender om niet langer mee te gaan met allerlei versnipperende en destructieve impulsen. Er rijst een innerlijke standvastigheid op en de geest blijft, eindelijk, gericht op eenheid en verbondenheid. Alle mensen vormen immers één groot gezin. Stap voor stap wordt de werkelijkheid van God, van het Zelf, ingezien en wordt de uiterlijke werkelijkheid steeds relatiever. Dit markeert de groei van *buddhi-yoga*. Meditatie, *dhyāna*, is hierbij onontbeerlijk. *Bhakti*, overgave en *jñāna*, zelfkennis, zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. *Jñāna* leidt tot *bhakti* en *bhakti* leidt tot *jñāna*.

11. Uit compassie jegens hen verdrijf Ik met het stralende licht van kennis de duisternis van onwetendheid, want Ik ben in hun hart aanwezig.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De duisternis van onwetendheid veroorzaakt een onvermogen om onderscheid te maken tussen juist en onjuist. Zo raakt deze mens onherroepelijk verdwaald en misleid. Ik ben in hun innerlijk aanwezig en naarmate deze mens de geest steeds meer richt op Mij verdrijf ik met het licht van kennis de duisternis van onwetendheid die ontstaat door gebrek aan onderscheidingsvermogen. Dit licht wordt gevoed door de olie van toewijding en overgave aan Mij en tot leven gewekt door contemplatie....*

Een verkeerd idee brengt verwarring en onduidelijkheid. Deze brengen duisternis en verhullen de werkelijkheid. Alleen het licht van ware kennis kan deze duisternis verdrijven. Wanneer het licht aangaat in het donker worden allerlei voorwerpen plotseling zichtbaar. Er is geen verdere inspanning meer nodig. Wanneer het licht van (Zelf)kennis aangaat verdwijnt onwetendheid. Onwetendheid is altijd gericht op het in stand houden van de vermeende werkelijkheid van een apart bestaan en dus van een ego. Eenheid heeft geen begin en geen einde en is dus onvergankelijk en niet relatief.

Arjuna sprak:

12. U bent Brahman, het opperste Zelf, het echte Tehuis, de werkelijke Reiniger, de eeuwig stralende Geest, het Absolute, ongeboren, allesdoordringend.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Brahman is het opperste Zelf, het echte tehuis is de opperste of ultieme uitstraling (van het zuivere licht van bewustzijn).*

13. Alle zieners noemen u zo zoals de goddelijke ziener Nârada en ook Asita Devala en Vyâsa en nu zegt u het zelf ook.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Alle zieners zoals Vasishtha en anderen zoals Nârada, Asita Devala en Vyâsa kennen u als zodanig en nu zegt u het zelf ook.*

14. Ik geloof dat wat u zegt waar is, Keshava. Inderdaad, Heer, noch de goden noch de demonen kennen uw waarneembare vorm.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Noch de goden noch de demonen kennen uw manifestaties of uw oorsprong, gezegende Heer!*

Keshava is een ere- of aanspreektitel van Shrî Krishna en betekent 'borstelharige'. Hij kreeg deze naam na het doden van de demon Keshî. Een tweede betekenis van *Keshava* is 'oplosser van alle verdriet'. De goden en de demonen zijn de *devas* en de *dânavas*. De goden symboliseren ook allerlei natuurlijke verschijningsvormen en vertegenwoordigen een hoger niveau van inzicht in de aard en werkelijkheid van de Heer, het Absolute. De *dânavas* zijn demonen. Zij zijn meestal slimmer en gewiekster dan de goden maar door hun hebzucht en opgeblazen ego delven zij op den duur toch het onderspit. Hun gewiektheid maakt dat het steeds opnieuw lijkt alsof onjuist, crimineel en hebzuchtig gedrag loont. Het vraagt moed, geduld en vertrouwen om de verleiding van kortzichtigheid en hebzucht te weerstaan. Door kortzichtigheid en hebzucht verdwenen de asceten uit het verhaal aan het begin van dit hoofdstuk als de 60.000 engelen in de hoofdtooi van de wijze Sarojavadana. Zij lieten immers hun 'hoofd op hol slaan' bij het zien van een liefvallige jonkvrouw die op een *vinâ* speelde.

De *dânavas* zijn de afstammelingen van Danu die de vrouw was van de wijze Kashyapa. Op individueel niveau, symboliseren de goden onze lichtkant en onze goede en stralende kwaliteiten en talenten terwijl de *dânavas* of *râkshasas* onze duistere, donkere kant vertegenwoordigen. Maar geen van beide kampen kan de ware aard van het Absolute doorgronden.

15. U kent uzelf uitsluitend en alleen door uzelf. U bent de Allerhoogste, Bron van alle welzijn, Heer en Meester over goden en mensen, Heerser van het Al.

Shankara zegt in zijn commentaar: *O opperste Geest! U bent de bron van al het bestaan. U brengt alles tot bestaan en bent Heer en Meester over de drie werelden.*

Vanuit een dualistisch standpunt beschouwd is deze uitspraak logisch en juist. Je zou bijna zeggen: *politically correct*. Maar vanuit het monistische standpunt van *advaita* betekent deze uitspraak dat alleen de mens zelf zichzelf kan kennen en naarmate zijn gewaarzijn universeler wordt zal hij 'anderen' steeds meer en indringender als zichzelf gaan beschouwen. Langzamerhand opent zich het hogere bewustzijn en raakt hij verbonden met de universele geest waarop hij kan toekijken. Dan ontstaat het vermogen om woordloos te communiceren en ook op grote afstand. Woorden schieten dan tekort maar er blijft een beslist weten over. Voor zo'n ontwikkeling hebben we een schat aan (eigen) ervaring en inzicht nodig, de zorgvuldige leiding en sturing van een leermeester, de kennis die ons als erfenis is nagelaten uit de grote geschriften en, tenslotte, Gods genade.

16. Ik bid u, om mij alles te zeggen over de glorie en luister waarmee U uzelf vertoont en waardoor U alle werelden doordringt en erin aanwezig bent.

17. Meester, hoe kan ik U kennen door mijn geest op U gericht te houden? Aan welke verschijningsvormen moet ik blijven denken, O Gezegende?

18. Leg mij nog eens de volheid uit van uw macht en uw verschijningsvorm, O Janardana (Beweger van mensen). Ik kan niet genoeg krijgen van het luisteren naar de nectar van uw woorden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Leg mij nog eens, tot in detail, uit hoe het zit met uw goddelijke macht die Yoga wordt genoemd en ook met uw soevereiniteit en alle andere eigenschappen waarop we kunnen mediteren.*

Het woord Janardana (Beweger van mensen) komt van het wortelwoord 'ard' dat 'wegzenden' en 'uitsturen' betekent. De Heer stuurt de demonen, de tegenstanders van de goden, naar de hel of vergelijkbare plekken. Een andere uitleg is dat het woord met 'bidden' in verband staat omdat alle mensen altijd bidden om voorspoed, geluk en voor hun zieleheil.

Arjuna kan niet genoeg krijgen van de woorden van Shrî Krishna. Zij zijn voor hem als ambrozijn, de godendrank die onsterfelijkheid brengt. Die ambrozijn is onuitputtelijk en daarom kun je er nooit genoeg van krijgen. Arjuna is nu duidelijk van een eigengereide generaal en scepticus een werkelijke ijveraar, *bhakta*, van zijn wagenmenner Shrî Krishna geworden. Generaal Arjuna is de discipel. Wagenmenner Shrî Krishna is de leermeester. Het noemen van alleen al de kwaliteiten van de Heer, is genoeg om de *bhakta* om 'meer' te laten vragen. Een *bhakta* kan nooit genoeg krijgen van de Heer. Er is geen grens aan de *bhakti* of toewijding. *Bhakti* is een onbegrensde en eindeloze verslaving aan het luisteren naar de glorie en luister van de Heer.

De gezegende Heer sprak:

19. Luister, beste van de Kuru's! Ik zal je nu alleen Mijn belangrijkste verschijningsvormen uitleggen want zij zijn zonder tal en zonder einde.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Nu zal Ik je de goddelijke en hemelse vormen van Mijn glorie en luister noemen, maar alleen de meest belangrijke want in geen honderd jaar zou ik ze allemaal kunnen beschrijven omdat zij eindeloos zijn. Luister nu:*

Dit hoofdstuk gaat over de verschillende gemanifesteerde vormen van God, van de Heer. Hoe kunnen we Gods aanwezigheid herkennen in deze (fysieke) wereld? In vers 4 en 5 zijn we al een aantal kenmerken tegengekomen maar nu krijgen we te maken met een reeks van 'Ik ben' uitspraken die we ook zo dikwijls tegenkomen uit de mond van Jezus Christus in het Johannes evangelie. Alleen de meest belangrijke worden genoemd want in feite is al het geschapene een uitdrukking van Zijn aanwezigheid.

20. Ik ben het Zelf, Âtman, O langharige Arjuna. Ik verblijf in het hart van alle wezens. Ik ben het begin van hun leven, het leven zelf en ook hun levenseinde.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Beschouw Mij als het Zelf, aanwezig in het binnenste van ieder schepsel O Gudakesha, meester over de slaap!*

Guda betekent slaap en Isha is heer en meester. Dus Gudakesha is diegene die heer en meester is over slaap. In de tweede plaats kan Gudakesha, lang- of dikharige betekenen. Wie niet in staat is dit te doen kan over Mij nadenken of Mij beschouwen als aanwezig in de schepselen en dingen die hierna worden genoemd. Ik ben het begin en de oorsprong van alle wezens, ik houd alles in stand en los tenslotte alles weer op.

Shankara zelf gaat in op de dubbele betekenis van *Gudakesha*. Gewoonlijk wordt *gudakesha* vertaald als 'lang'- of 'dikharige'. In Westerse termen zouden we zeggen Arjuna-met-de-gouden-lokken. Maar Arjuna had waarschijnlijk zwart haar, dus gaat deze vergelijking niet op. Shrî Krishna zelf wordt ook wel aangeduid als *hrishikesh* of 'borstelharige'. Dus kortharig tegenover langharig. In symbolische zin wordt het haar ook beschouwd als een verwijzing naar de zintuigen. Shrî Krishna houdt de zintuigen kort en in toom, terwijl Arjuna als koningszoon nog van de zintuiglijke wereld geniet hoewel hij er heer en meester (*Isha*) over is. De betekenis van *gudaka* waar Shankara echter op wijst is die van 'slaap' en 'luiheid'. Dus dan wordt Arjuna aangesproken als *gudaka-isha*: 'heer en meester over slaap' of 'hij die niet lui of traag is' dus: de wakkere Arjuna. Om de alomtegenwoordigheid van de Heer in de schepping te ontdekken en in te zien kun je niet verblind of verdoofd zijn door slaap maar zijn alertheid en inzicht noodzaak. De slaap is hier de kwaliteit van *tamas* die de wortel is van onwetendheid. We zijn halverwege de tekst van de Gîtâ beland en Arjuna's onwetendheid is opgelost. Hij kan nu boven zijn onwetendheid uitstijgen en is daarmee een competente leerling geworden om aan de hand van Shrî Krishna verder te gaan.

Het eerste feit dat Shrî Krishna noemt is: *Ik ben het Zelf, Âtman*. Dit 'Ik ben' is niet meer het persoonlijke *Ik ben Krishna* of *Ik ben Jezus* maar is het universele IK BEN dat de basis en oorsprong vormt van ieder schepsel of wezen. Ook Shankara wijst hierop in zijn commentaar: *Ik ben het begin en de oorsprong van alle wezens*. Dit IK BEN is de eeuwige en tijdloze basis, het substratum, van de hele schepping. De basis van manifestatie is dat het gemanifesteerde individualiteit uitbeeldt en dus een begrenzing inhoudt. De werkelijkheid is echter die van het onbegrensde, onveranderlijke en tijdloze. Dit is de kern van de uitspraak dat de gemanifesteerde schepping *mithya* is, een illusie. We leven in een droom van een schepping. De droom wordt door de schepper gedroomd zoals wijzelf de schepper zijn van onze eigen, individuele, dromen. De relatie tussen het individuele en het universele houdt in dat het individuele in werkelijkheid het universele is: *vyashti* is *samashti*, dit is *vibhuti yoga*: de titel van dit hoofdstuk.

21. Van de Âditya's ben Ik Vishnu; van het licht ben Ik de stralende zon, amshumân; van de Maruts ben Ik Marici; van de sterrenhemel ben Ik de maan, shashî.

Shankara zegt in zijn commentaar: *van de twaalf 'Âdityas' ben Ik Vishnu. Van de lichtgevende voorwerpen ben Ik de stralende zon, van de stormgoden ben Ik de grootste, Marîci en onder de hemellichamen ben Ik de maan.*

De *âdityas* zijn de zonen van Aditi, de godin van ruimte en de dochter van Daksha. Er zijn twaalf *âdityas*. Zij vertegenwoordigen diverse natuurkrachten en worden ook uitgedrukt in de twaalf maanden. Hun namen zijn: Dhâtâ, Mitra, Aryamâ, Shakra, Varuna, Amshu, Bhaga, Vivasvân, Pûshâ, Savitâ, Tvashtâ en Vishnu. De vergelijking met de zon houdt in dat Vishnu beschouwd wordt als de bron van alle energie. De Maruts zijn stormgoden en zijn bevriend met Indra. De naam Marîci is ook een naam die toebehoort aan Prajâpati, de leermeester der goden. De maan symboliseert de vrouwelijke kant van het licht maar als hemellichaam is de maan tevens de grootste 'ster' aan de hemel.

Van het licht ben Ik de stralende zon; de Heer is steeds het ultieme voorbeeld van de soort die de tekst noemt. Van licht is Hij dus de stralende zon, van de stormgoden is Hij de grootste of de leider: Marîci en onder de hemellichamen is Hij de maan omdat die vanuit de aarde gezien, het grootste hemellichaam is. De Heer is alomtegenwoordig, overal en altijd, maar Hij kan het gemakkelijkste worden gevonden in datgene wat het meest in het oog springt: de leider of de grootste.

22. Van de Veda's ben Ik de lofzangen van de Sâma Veda; van de goden ben Ik Indra; van de zintuigen ben Ik de geest, *manas*; van de wezens ben Ik het bewustzijn, *cetanâ*.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Van de Veda's ben Ik de Sâma Veda, van 'goden' zoals de Rudras en de Âdityas ben ik de leider, Indra. Van de elf zintuigen, zoals het gezichtsvermogen ben Ik de geest die wezenlijk bestaat uit verbeeldingskracht en uit een opbouwend vermogen. Van alle wezens ben ik het bewustzijn, de intelligentie, die alles en allen doordringt.*

De Sâma Veda bestaat uit hymnen en lofzangen en geeft de essentie weer van de Rig Veda. De Sâma Veda wordt meestal gezongen en soms begeleid met muziek en wordt gebruikt in de Soma (Homa) offers. De meest bekende lofzang is de *Gâyatri mantra*. De Sâma Veda combineert zang met dichtkunst. Omdat Shrî Krishna dikwijls als fluitspeler wordt afgebeeld is zijn relatie met de Sâma Veda duidelijk. In deze samenhang en in combinatie met de Sâma Veda wordt muziek beschouwd als de harmonie der sferen. Met zijn betoverend fluitspel roept Shrî Krishna de schepping op zoals Shiva de schepping uitbeeldt als een kosmische dans: *Shiva Nataraja*. Indra is de leider van de goden en wordt ook wel vereenzelvigd met de actieve geest als verbeeldingskracht: *manas*. Deze actieve geest analyseert alle zintuiglijke impulsen en vertaalt die naar acties of handelingen. De vijf zintuigen: horen, zien, voelen, ruiken en proeven worden de *indriyas* genoemd. Daarnaast zijn er vijf organen van handeling (spraak, handen, voeten, genitaliën en afscheiding) en de actieve geest zelf als *manas* of Indra. Samen vormen zij elf aspecten of goden. De mens is begiftigd met onderscheidingsvermogen en kan nuanceren en verschillende niveaus (van bestaan) herkennen. De mens kan de volle reikwijdte van het bewustzijn doorgronden als kosmisch wezen. De mens is gemaakt naar Gods beeld en gelijkenis.

23. Van de Rudra's ben ik Shankara (Shiva); van de Yaksha's en de Rakshasa's ben Ik Kubera; van de Vasu's ben Ik Pāvaka en van de bergen Meru.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Onder de elf Rudras ben Ik Shankara. Onder de demonen ben Ik Kubera, die over rijkdom gaat. Van de acht Vasus ben ik het zuiverende vuur (Pāvaka) en van de bergen ben ik de hoogste: de (gouden) berg Meru.*

Rudra is een aspect van Shiva en vertegenwoordigt vernietiging, dood, oplossing. Zonder dood geen leven, zonder destructie geen constructie. Zonder vertering geen actie. Er worden elf Rudras genoemd waarvan Shankara de leider is: Hara, Bahurūpa, Tryambaka, Aparājita, Vrishākapi, Shambu, Kapardī, Raivata, Mrigavyādha, Sharva en Kapâlī. Deze elf rudras symboliseren de tien prānas samen met de geest als nummer elf. Yakshas zijn lagere godheden zoals kabouters en woudbewoners. De Rakshasas zijn demonen en demonische krachten en kunnen alle vormen aannemen waardoor zij zo moeilijk te controleren zijn. Zij zijn het nageslacht van Khasā, een van de dochters van Daksha.

Merkwaardig genoeg wordt Kubera, de godheid van rijkdom, als een van de Rakshasas of demonen beschouwd. Hij wordt altijd afgebeeld met een afzichtelijk en vervormd gezicht met acht uitstekende tanden. Waarschijnlijk vonden de oorspronkelijke *Rishis* of zieners materieel bezit zó afzichtelijk dat zij de godheid ervan, Kubera, als een afzichtelijke demon neerzetten. Het demonische aspect van rijkdom is natuurlijk niet de rijkdom zelf. In vroegere tijdperken was er dikwijls sprake van grote, soms zelfs onmetelijke rijkdom die een onderdeel vormde van het maatschappelijke bestel. Het demonische aspect ligt natuurlijk in de hebzucht die erop uit is de rijkdom voor zichzelf – persoonlijk dus – op te eisen in plaats van die te beschouwen als een kwaliteit van de hele gemeenschap.

De Vasus staan in verband met de seizoenen. Agni, vuur, is het hoofd ervan. De Vasus staan ook bekend als de Vishvedevas die ons beschermen tegen onheil. De mythologische berg Meru wordt als het centrum van het universum beschouwd en als woonplaats van de goden en omgeven door hemellichamen zoals de zon, de maan en de sterren.

24. Weet, O zoon van Prithâ, dat Ik Brihaspati zelf ben onder de huispriesters; onder de opperbevelhebbers ben Ik Skanda en van alle wateren ben Ik de oceaan, sâgara.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Brihaspati is de opperpriester van de goden want hij is de huispriester van Indra. Skanda is de legeraanvoerder van de goden....*

Als hogepriester is Brihaspati heer en meester over de gebeden en over het bidden. Hij ziet toe op de hoge moraliteit van de gebeden en offerceremonies waarbij het belangrijk is dat de vruchten van de offerceremonies aan de juiste persoon toevallen. De goden hadden een leger omdat zij het altijd aan de stok hebben met de demonen en, zoals reeds gesteld, meestal aan de verliezende hand zijn totdat 'van hogerhand' wordt ingegrepen zoals door Vishnu, Shiva of Brahmâ. De zwakte van de demonen is hun grenzeloze hebzucht waardoor de goden tenslotte altijd winnen. Skanda wordt ook Karttikeya genoemd. Zonder oceaan geen regen en zonder regen geen rivieren en meren.

25. Onder de grote zieners ben Ik Bhrigu; onder de woorden ben Ik de ene klank Ôm; onder de offers ben Ik het stille gebed, *japayajña*, en onder de onbeweeglijke dingen ben Ik de Himâlaya.

Shankara zegt in zijn commentaar: ...Onder offers ben ik het stille gebed dat als 'japa' wordt beoefend....

Van de zeven grote zieners of *rishi's* is Bhrigu de leider. Hij wordt vooral gezien in samenhang met vuur. Hij stak als eerste het altaarvuur aan en is een zoon van Manu, zoon van Brahmâ. Bhrigu geldt als de vertolker (reciteert) van de *mânava dharmashâstra*.

Het woord of de klank Ôm verwijst naar het onbegrensde en naar de transcendentale werkelijkheid van het Absolute, *Brahman*. Als Ôm als mantra wordt gebruikt voor meditatie, leidt deze meditatie tot *moksha*, bevrijding als degene die mediteert bevoegd is deze mantra te gebruiken. De traditie schrijft voor dat alleen *sannyâsins* en *yogi's* de klank Ôm als mantra mogen gebruiken.

Het stille gebed is hier mantra-meditatie waarbij de mantra in stilte wordt herhaald. Deze stille herhaling wordt *japa* genoemd. Doel van meditatie is om te komen tot een steeds intensere vorm van concentratie waarbij de geest uiteindelijk opgaat in het punt van concentratie, de mantra. De uitwerking van meditatie is dat denken, spreken en handelen steeds meer op elkaar worden afgestemd en coherent worden. Deze mens zegt wat hij denkt en doet wat hij zegt. Dat maakt een groot verschil.

Van belang is dat Shankara vaststelt dat bidden en mantra-meditatie ten nauwste met elkaar overeenkomen en als een vorm van een offer kunnen worden beschouwd.

26. Onder de bomen ben Ik de heilige vijgenboom, *ashvatta*; onder de goddelijke zieners Nârada; onder de Gandharva's Citraratha en onder de *siddha*'s de wijze Kapila.

Shankara zegt in zijn commentaar: ...hoewel de goden hemelbewoners zijn kunnen sommigen, zoals Nârada, ziener (*rishi*) worden. Onder de goddelijke zangers (*gandharva*'s) ben Ik hun leider Citraratha...

De vijgenboom, *ashvatta*, wordt als zeer heilig beschouwd omdat men zegt dat deze boom altijd, dag en nacht, zuurstof afgeeft. De meeste bomen geven overdag zuurstof af maar 's nachts kooldioxide. Daarom kiezen spirituele mensen dikwijls de vijgenboom om onder te zitten en om te mediteren.

Als ziener of *rishi* geldt Nârada als degene die de hymnen en lofzangen van de Sâma-veda heeft 'gezien' en voor ons heeft nagelaten. Alle schepsels in de schepping hebben hun eigen plaats en functie meegekregen. Hetzelfde geldt voor de goden. Die kunnen dus ook in categorieën worden ingedeeld, zoals bijvoorbeeld de goddelijke zangers of minstrelen, *gandharva*'s, genaamd. Deze goden of goddelijke krachten bestaan in subtiele vormen maar zij kunnen allemaal naar believen en tijdelijk een fysieke vorm aannemen en zich zo zichtbaar maken voor de gewone mensen. Er zijn altijd mensen die in staat zijn de goden te zien in hun subtiele vorm als de geest maar zuiver is en voldoende gedisciplineerd. Naast de zangers zijn er de *kinmaras* die muziekinstrumenten bespelen terwijl de vrouwelijke *apsaras* bekend staan om hun schoonheid en danskunst.

Al deze goddelijke manifestaties kunnen worden vereerd, als men maar weet hoe en als men zich aan de regels houdt. Toch richt de Koninklijke weg naar het Absolute, *Brahman*, zich rechtstreeks op de transcendente werkelijkheid van het Absolute en niet op een of andere begrensdheid. Het is slimmer zich te richten op de genade en de blijdschap van het Absolute zelf dan op die van een van de (lagere) goden en godheden. Kapila geldt als een buitengewoon begenadigde *yogi* en geldt als de grondlegger van de *samkhya* filosofie.

27. Weet dat Ik onder de paarden Uccaiśhravas ben, het uit nectar voortgekomen paard van Indra; van de machtige olifanten ben Ik Airāvata en onder de mensen ben Ik de grote koning.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Van de paarden ben Ik hun koning Uccaiśhravas genaamd die uit de oceaan is voortgekomen, bij het karnen door goden en demonen die op zoek waren naar de ambrozijn....*

Uccaiśhravas is het mythische paard van Indra. Zowel het paard *Uccaiśhravas* als de olifant *Airāvata* kwamen uit de zee voort toen de zee door goden en demonen werd 'gekarnd' om nectar en ambrozijn te vinden. Als bestierder van het hele universum is de Heer ook de grote Koning onder de mensen.

28. Van de wapens ben Ik de bliksem, *vajra*, en onder de koeien ben ik de Koe van overvloed, *Kâmadhuk*. In het verwekken ben Ik Kâma zelf en van de kruipende dieren ben Ik Vâsuki, de koning der slangen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Van de wapens ben Ik de bliksem die is ontstaan uit de beenderen van de wijze Dadhîci. Van koeien ben Ik de koe van overvloed van de wijze Vâsishtha die alle wensen in vervulling doet gaan. In het verwekken en voortplanten ben Ik Kandarpa (Kâma) zelf en van de kruipende dieren ben ik Vâsuki.*

Vajra, de bliksem is het speciale wapen van Indra. Het is onverwoestbaar en is gemaakt uit een van de ribben van de wijze Dadhîci om een demon te doden die strijd leverde met de goden. *Kâmadhuk* of *kâmadhenu* is de koe van overvloed die toebehoorde aan de wijze Vâsishtha en die vanuit haar overvloed alle wensen in vervulling deed gaan.

29. Van alle slangen ben Ik Ananta, die eindeloos is; onder de waterdieren ben Ik hun koning Varuna; van de voorvaderen ben Ik Aryaman en onder de heersers ben ik de Dood, Yama.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Van de voorvaderen ben Ik hun koning Aryamā en van de heersers die anderen onderwerpen ben Ik Yama, de dood.*

Vanaf vers 19 geeft Shrī Krishna een opsomming van de gemanifesteerde vormen van de Heer. In vers 20 stelt Shrī Krishna vast dat alles zijn oorsprong vindt in de werkelijkheid van het Ene, het transcendente Zelf. Dit is de wereld van het onbegrensde dat de ultieme werkelijkheid is. Alle gemanifesteerde en daarmee waarneembare vormen komen voort uit de dualiteit van een polaire werkelijkheid. Die werkelijkheid is gebaseerd op paren van tegengestelden: man-vrouw, licht-duisternis, goed-kwaad, plus-min; allemaal binaire vormen en eenheden. Deze vormen zijn vergankelijk maar omdat het polaire systeem altijd in beweging is, neemt de polaire of relatieve werkelijkheid de schijn aan van eeuwigheid: de cyclus die schepping heet, lijkt eindeloos.

Vanaf vers 21 geeft Shrī Krishna vervolgens een opsomming van de ontelbare vormen die het transcendente en absolute Zelf aanneemt in de relatieve werkelijkheid van een vergankelijke wereld. Begrijpelijkerwijs begint Shrī Krishna met Vishnu, waarvan hijzelf een incarnatie en uitstraling is.

30. Onder de Daitya's ben Ik Prahlâda; onder de rekenkundigen ben Ik de ontelbare Tijd zelf, *kâla*. Onder de dieren ben Ik de leeuw, koning der dieren en onder de vogels ben Ik Garuda.

Shankara zegt in zijn commentaar: ...*Van de dieren ben Ik hun koning, leeuw of tijger en van de vogels ben Ik Garuda, zoon van Vinatâ.*

Garuda is de legendarische vogel die volgens de legende het vervoermiddel is van Vishnu. Prahlâda is de legendarische zoon van koning Hiranyakashipu die zelf een *daitya* of demon was. Hij koesterde een diepe wrok en haat tegen Vishnu en toen hij ontdekte dat zijn eigen zoon Prahlâda een grote devotie koesterde voor Vishnu deed hij er alles aan om zijn zoon daarvan af te brengen. Hij gaf zelfs het bevel hem te vermoorden maar wat men ook probeerde, het lukte niet. Uiteindelijk werd de koning door Vishnu zelf gedood toen Vishnu de vorm aannam van een leeuw-mens, een sfinx, Narasimha genaamd.

31. Onder het louterende ben Ik de wind, *pavana*. Koning Râma onder de krijgers; van de waterdieren ben Ik het zeemonster Makara en van de rivieren ben Ik de Ganges, de dochter van Jahnu.

Shankara zegt in zijn commentaar: ...Onder de vissen en andere waterdieren ben Ik de haai....

Het louterende aspect van de wind ligt in het gegeven dat de wind alle geuren en bacteriën die in de lucht verblijven kan wegblazen. Prins en later koning Râma is een eerdere incarnatie van Vishnu. Het Râmâyana-epos is naar hem genoemd. *Makara* is een zeemonster of een grote haai die als voertuig dient voor Varuna, de god van de regen. De haai wordt ook beschouwd als een symbool van vruchtbaarheid en is een goed voorteken in de handen van Vishnu. Jahnu is een legendarische wijze die de hele rivier de Ganges opdronk toen zij overstroomde en veel schade toebracht. In symbolische zin stelt de rivier de Ganges de stroom van kennis voor die uit de sneeuwitte en zuivere Himalayas naar beneden stroomt. De wijze Jahnu verlangde zó naar (zelf)kennis dat hij de hele rivier opdronk, die vervolgens door zijn oren weer naar buiten stroomde en de aarde weer tot leven bracht.

32. Van alle scheppingen ben Ik het begin en het einde en ook het midden. O Arjuna, van kennis ben Ik de hoogste Zelfkennis, *adhyâtma*vidya, en van de sprekers ben Ik de spraak, *vâda*, zelf.

Shankara zegt in zijn commentaar: *O Arjuna! Ik ben het begin, het midden en het einde van de schepping en dus ook de oorsprong, het bestaan zelf en de oplossing van alle levende wezens....*

33. Van de letters ben Ik de eerste letter 'A' en Ik ben de *dvandva*, van samengestelde woorden. Ik alleen ben de onvergankelijke Tijd en de alwetende Behoeder die alle kanten uitkijkt.

Shankara zegt in zijn commentaar: ... *Ik alleen ben de onvergankelijke Tijd die zich voordoet als een eindeloze reeks van 'momenten'. Welnu, Ik ben Shiva, de opperste Heer, die zelfs Yama zelf, de dood, overwint. Ik ben die veelkoppige verdeler van de vruchten van alle daden en handelingen in de hele wereld.*

De eerste letter van het Sanskriet alfabet (en het onze) is de letter 'A'. De letter 'A' of liever: de klank 'A' is de oerklank, de eerste klank waaruit alle andere klanken en letters voortkomen. Alle woorden en daarmee alle dingen komen uit de klank 'A' voort. Als eerste en voornaamste klank ben Ik de klank 'A'.

Als alwetende behoeder die alle kanten uitkijkt heeft de Heer zijn woonplaats in het innerlijk van ieder levend wezen. Hij is getuige van al ons doen en laten en van alle gedachten en gevoelens die we koesteren en niet koesteren. Vandaar dat deze getuige en behoeder 'alle kanten uitkijkt'. Al onze fysieke, mentale, intellectuele en emotionele uitingen zijn uitsluitend en alleen mogelijk vanwege Zijn aanwezigheid in ons innerlijk. Die aanwezigheid is in de vorm van onbegrensd bewustzijn en als de individuele ziel, de *jiva*, die uiteindelijk niets anders is dan het Zelf, *âtman*.

34. Ik ben de allesverslindende Dood; de moederschoot van de toekomst; van de deugden die vrouwelijk zijn ben Ik de goede naam, schoonheid en voorspoed, spraak, herinnering, intelligentie, standvastigheid en geduld.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De dood is tweevoudig: in de eerste plaats verslindt de dood rijkdom en bezit en in de tweede plaats doodt de dood het leven en daarmee is de dood 'allesverslindend'. Wanneer het moment is aangebroken dat de hele schepping weer wordt teruggenomen is de Heer 'allesverslindend'.*

De schepping is gebaseerd op paren van tegengestelden die elkaar zoals geboorte en dood in een schier eindeloze opeenvolging voortdurend aflossen. Het is net zoals bij de ademhaling en de hartslag: inademen-uitademen; samentrekken-openen. Het ene kan niet zonder het andere. Destructie en constructie zijn 'meer van hetzelfde'. Wat echter opvalt is dat door het leven heen hart en longen als zodanig niet veranderen. Ook de mens zelf blijft zichzelf door alle stadia van het leven heen. De werkelijkheid waarin we leven is relatief en voorbijgaand, maar wijzelf niet. Zelf overstijgen we de cyclus van geboorte en dood en kijken er, als een getuige, op toe.

Nu noemt de tekst een zevental deugden of eigenschappen die als vrouwelijk worden beschouwd. Zijn zij deugden die specifiek en kenmerkend zijn voor vrouwen of wordt bedoeld op de grammaticale vrouwelijke uitgang van elk van deze zeven woorden? Gelukkig trekt de Heer deze kwaliteiten of deugden naar zich toe en maakt ze zo toegankelijk voor mannen en vrouwen en dan speelt de vraag niet meer.

- Goede naam (*kirti*): iemand met een goede naam wordt lang herinnerd en overal herkend. Een goede naam snelt die mens vooruit als een lopend vuurtje. Wie kennen wij nog als iemand met een goede naam? Nelson Mandela en Moeder Amma?
- Schoonheid en voorspoed (*Shri*): De schoonheid is een schoonheid in de drie werelden die de tijd overstijgt en niet alleen geldt voor een jonge vrouw. De voorspoed is het geluk en de blijmoedigheid die te vinden zijn in een goed functionerend gezin of in een creatieve relatie die tegelijkertijd standvastig is en vol loyaliteit. In zo'n voedingsbodem gedijt voorspoed.
- Spraak (*vak*): vrouwen hebben gemakkelijk toegang tot welbespraaktheid in alle werelden. Spraak of het gesproken woord fungeert bovendien als inspiratiebron voor creatieve ideeën en tevens voor filosofische beschouwingen. Ook worden de gezaghebbende uitspraken van de Veda's als vrouwelijk beschouwd. Het gesproken woord is de basis voor beschaving en voor een zorgvuldige opvoeding.
- Herinnering (*smriti*): een goede herinnering is dat je met gemak dingen uit het verleden naar boven kunt halen en is de aanvoerlijn voor een heldere intelligentie. Door herinnering zijn allerlei situaties uit het heden te

verbinden met voorvallen en ervaringen uit het verleden. Herinnering is de 'database' van het leven nú.

- Intelligentie (*medha*): intelligentie betekent het vermogen om relatieve kennis uit wat ooit geleerd, gelezen, gehoord of ervaren werd in het nú te plaatsen en in een actuele situatie toepasbaar te maken. Intelligentie vereist een grote mate van flexibiliteit, inzicht en relativerend vermogen.
- Standvastigheid (*dhriti*): moed is een vorm van standvastigheid, trouw en loyaliteit. Al deze aspecten vallen onder de betekenis van *dhriti*: trouw blijven, ook wanneer het stormt en onweert om je heen.
- Geduld (*kshamā*): tolerantie is een vorm van geduld en houdt tevens gelijkmoedigheid in, die maakt dat je bij jezelf blijft in voorspoed en in tegenspoed.

Ieder mens, man of vrouw, die deze kwaliteiten duidelijk en helder naar buiten weet te brengen als kenmerkend voor zijn of haar karakter geldt als een bijzonder mens. Geen wonder dat de Heer bijna zichtbaar in die mens aanwezig is.

35. Van de lofzangen ben Ik de Brihat-Sâma, van de versmaten ben Ik de Gâyatrî, van de maanden ben Ik de eerste maand na de herfstmoesson en van de seizoenen ben Ik het bloemenseizoen, de lente.

Shankara zegt in zijn commentaar: *...van de Vedische versmaten ben Ik de Gâyatrî mantra. Van de maanden ben Ik Mârgashîrsha en van de seizoenen de lente wanneer er bloemen in overvloed zijn.*

De *brihat-Sâma* is een lofzang op Indra en geldt als de meest melodieuze lofzang uit de Veda's. De lofzang vormt onderdeel van de *Atirâtra*-ceremonie. De *Gâyatrî* mantra komt uit de Rig-Veda en vormt onderdeel van de ochtend- en avondgebeden. De mantra richt zich tot de Zon om in dat licht de Opperste Heer te beschouwen en op de Heer te mediteren vanuit een intens verlangen naar *moksha* of bevrijding.

36. Ik ben het dobbelen van de valsspeler en de luister van de luisterrijke; de overwinning, de inspanning en de goedheid zelf.

Shankara zegt in zijn commentaar: ... *Ik ben de kracht van wie sterk is, de overwinning zelf van de overwinnaar...*

'Ik ben het dobbelen van de valsspeler' is geen vrijbrief om te liegen en bedriegen maar is veeleer het omgekeerde. De Heer is de essentie van de intentie van de valsspeler en die is altijd om niet vals te spelen of te bedriegen. Hij overwint de valsspeler en zal daarom slimmer en misschien wel nóg leper moeten kunnen zijn dan de valsspeler zelf. In het Mahābhārata-epos vinden we de merkwaardige situatie dat Shrī Krishna zelf in het uiterste geval de valspelers, zoals Duryodhana, met eigen klinkende munt betaalt en een slag onder de gordel geeft om het hele spel af te maken en te stoppen.

37. Ik ben Krishna van de Vrishni-stam, Arjuna onder de Pândava's, Vyâsa onder de wijzen en de ziener Ushanas onder de dichters.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Onder de Yâdavas ben Ik, jouw metgezel Krishna, Vâsudeva. Onder de Pândavas ben ik jij. Van de alwetenden ben Ik Vyâsa en onder de zieners ben Ik Ushanas (de wijze Shukra).*

38. Ik ben de scepter van de heersers, de krijgskunst van de overwinnaars, de stilte van het geheim en de wijsheid van de wijzen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik ben scepter van de heersers waarmee zij hun macht bevestigen en rebellie onderdrukken, Ik ben de krijgskunde van wie de strijd aangaat en overwint. Als er een geheim moet worden bewaard, ben ik de stilte zelf en van wijze mensen ben Ik de wijsheid.*

39. Ik ben het zaad van alwat leeft, O Arjuna! Geen enkel schepsel, bewegend of onbewegend, kan leven zonder Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik ben het zaad van alle wezens dat hen dwingt zich te vermenigvuldigen, O Arjuna! Shri Krishna vat zijn almacht nu samen en zegt dat er onder de levende en levenloze wezens en voorwerpen niemand en niets is dat zonder Mij kan bestaan. Wat door Mij niet wordt opgepakt of wordt afgewezen heeft geen Zelf meer en kan daarom niet bestaan. Alles en allen hebben Mij als hun eigen Zelf. Dat is de boodschap.*

In symbolische zin is de betekenis van zaad de potente mogelijkheid voor het tot manifestatie brengen van de vorm die in het zaad ligt opgesloten. Slaap brengt deze potente mogelijkheid. Gedachten en andere impulsen rijzen op en komen tot manifestatie in een droom. Maar in diepe slaap komt het innerlijk werkelijk tot rust en blijft het zaad als potente mogelijkheid onaangeroerd. Het is dan als de winter waarin de lente wordt voorbereid.

Over welk seizoen je ook spreekt, over welk tijdperk dan ook, feit blijft dat dit alles oprijst uit het zuivere en onbegrensde bewustzijn van het Absolute. Zonder dat bewustzijn komt niets tot leven.

40. Er komt geen einde aan Mijn goddelijke verschijningsvormen, O brandend vuur van de vijand. Ik heb er slechts enkele genoemd bij wijze van voorbeeld.

Shankara zegt in zijn commentaar: *de reikwijdte van Mijn kracht en macht is onbegrensd. Niemand kent de maat van de Goddelijke almacht, van het Zelf van alles en allen. De vormen die hier genoemd zijn dienen slechts als illustratie.*

Alleen het Ene telt. Vanuit dat absolute standpunt bezien zijn de dualiteit en de polariteit waaruit de schepping is opgebouwd slechts irrelevant, want relatief. De grote verscheidenheid aan namen en vormen van de schepping is eigenlijk een misplaatste droom. Shrī Krishna heeft in dit hoofdstuk 54 voorbeelden gegeven van zijn manifestaties. Maar de schepping kent er vele miljarden. Het is onmogelijk die allemaal te noemen, laat staan te kennen. De Heer, het Zelf, is en blijft onzichtbaar maar Zijn aanwezigheid kan worden ervaren en zijn manifestaties kunnen met het oog van de geest worden gezien en overwogen.

41. Weet echter dat, hoe luisterrijk en machtig zo'n vorm ook mag lijken, die vorm slechts voortkomt uit een heel klein deel van Mijn luister.

Shankara zegt in zijn commentaar: *ieder wezen, ieder schepsel in deze wereld heeft een potente kracht, luister en energie. Weet dat ieder wezen en ieder schepsel een afgeleide is van een fragment van Mijn almacht en luister.*

Iedere kwaliteit, ieder talent, ieder woord dat we spreken en iedere gedachte die we koesteren kunnen uitsluitend en alleen bestaan dankzij het onbegrensde bewustzijn waaruit al deze dingen voortkomen. Eén van deze kwaliteiten voor jezelf opeisen is hypocriet, leugenachtig en een beetje dom. Dat opeisen miskent geheel en al onze eigen goddelijke en onsterfelijke oorsprong. Wie de geest op het eeuwige gericht houdt in de vergankelijkheid van deze wereld is een moedig mens want die mens gaat tegen de tijdgeest in. Zo'n zoeker is niet 'van deze wereld' hoewel hij of zij er wel middenin staat. De kunst is te ontdekken hoe dat mogelijk is. Meditatie, contemplatie en reflectie zijn van oudsher de middelen die dit mogelijk maken waardoor Gods aanwezigheid altijd ervaren wordt. Dat maakt een wereld van verschil.

42. Wat is echter het nut van al deze kennis, O Arjuna? Met slechts een klein deel van Mijzelf ondersteun Ik voortdurend en altijd dit heelal.

Shankara zegt in zijn commentaar: ... *alle wezens maken slechts een kwart uit van Hem. (Rig Veda 10.90.3, Taittirîya Arânyaka 30.12)*

Het Absolute overstijgt alle namen en vormen en is transcendent. Niets kan bestaan zonder Zijn aanwezigheid. De kunst is Zijn aanwezigheid overal en altijd te herkennen.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 11

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 11

Het kosmische visioen

vishvarûpa sandarshana yoga

Meghankara was een stad gelegen aan de oevers van de rivier de Pranitâ. De inwoners van deze stad waren rijk, deugdzaam en edelmoedig. Vishnu was in de vorm van Trivikrama, met het goddelijk wiel in zijn hand, de belangrijkste godheid van Meghankara. Vlakbij de tempel was een vijver die voor rituelen werd gebruikt. De naam van de vijver was Mekhala. Toegewijde volgelingen die in dit water een bad nemen en onderricht ontvangen in de wijsheid van de Heer, bereiken, volgens de legende, zijn goddelijke verblijfplaats.

In deze stad woonde een brahmaan. Zijn naam was Sunanda. Hij was een geleerde, die zeer wel thuis was in de filosofie. Hij was plichtsgetrouw en vroom. Iedere dag reciteerde hij het elfde hoofdstuk van de Gîtâ. Gezegend door de genade van de Heer had hij een vreedzaam en aangenaam leven. Sunanda wenste te gaan baden in het water van de heilige rivier de Narmada. Met die wens in gedachten sloot hij zich aan bij een groep pelgrims en begon aan zijn reis. Onderweg bezocht hij vele heiligdommen, baadde in het water van acht heilige rivieren en bracht de vereiste rituele offers aan zijn voorouders (*pitris*). Ook bezocht hij veel tempels. Op een dag verscheen de godin Mahâlakshmî voor hem en stelde hem voor een bepaald heiligdom in het koninkrijk Karasthâna te bezoeken. Meteen gingen Sunanda en zijn medepelgrims op weg naar Karasthâna. De duisternis viel in tegen de tijd dat zij hun doel bereikt hadden.

Zij verzochten de bewoners en ieder die een eigen huis had om onderdak voor de nacht, maar er was niemand die hen daarin tegemoetkwam. Nu hen door de burgers gastvrijheid werd onthouden vroegen zij aan de wacht van de koning om hen een passende ruimte aan te bieden. Zij kregen een plek waar ze konden verblijven. Tevreden met wat er was legden de reizigers zich te ruste. Spoedig vielen zij in slaap. Bij de dageraad werd Sunanda wakker en hij was verbaasd om te zien dat hij buiten het huis lag. Sunanda was ontsteld om te zien dat de andere pelgrims allemaal waren verdwenen. Heel verdrietig vroeg hij de wachten naar de verblijfplaats van zijn medepelgrims. Hij wilde ook weten waarom de bewoners niet gastvrij tegenover pelgrims waren. De wachten waren verrast om Sunanda levend te zien en dachten dat hij geheimzinnige krachten bezat en vertelden hem dit verhaal.

Een demon, die de stad was binnengedrongen, placht inwoners van de stad te doden om zijn honger te stillen. De inwoners verzamelden moed en smeekten de demon

hun gezinnen niet zo maar te verwoesten en alleen de reizigers op te eten, die in het stedelijk rust-lokaal verbleven. Ze verzekerden de demon, dat reizigers die naar de stad kwamen in geen van hun huizen onderdak zouden krijgen, waardoor ze wel gedwongen zouden worden in het rust-lokaal te overnachten. De demon stemde met deze afspraak in en begon mensen, die in het rust-lokaal verbleven, te doden voor zijn voedsel. Dit was de reden voor het ongastvrije gedrag van de stedelingen. De zoon van een van de wachten, die ook in het lokaal lag te slapen, trof hetzelfde lot als de anderen. Toen de vader de demon smeekte om zijn zoon terug te geven, antwoordde de demon: “Een brahmaan in deze groep kon ik niet doden, omdat hij enorme goddelijke krachten heeft, die hij heeft verkregen door zijn gewoonte om het elfde hoofdstuk van de Bhagavad Gītā elke dag te reciteren. Ik heb hem het lokaal uitgegooid. Hij alleen kan je helpen om je zoon terug te krijgen.”

De wacht wilde de reden voor de geheimzinnige kracht van het elfde hoofdstuk weten. De demon antwoordde: “Er was eens een gier, die met een bot in zijn bek vloog. Het bot gleed weg en viel in een bassin. Een yogi die vlakbij zat te mediteren tapte water uit het bassin voor zijn bad en gebruikte het voor zijn rituelen. De mensen die dit zagen waren verbaasd. Het waterbassin was nooit eerder als heilig beschouwd. Wat had plotseling deze verandering gebracht? Hoe kon een bot water heilig maken? Daarop vertelde de yogi hen dat het bot had toebehoord aan een geleerde, die voortdurend de verzen van het elfde hoofdstuk van de Bhagavad Gītā reciteerde en erop mediteerde. Maar op een dag werd hij door bandieten overvallen en gedood. De gier had een bot van deze yogi opgepikt en liet het in het bassin vallen waardoor het water werd gezuiverd en geheilgd. De demon vertelde de wacht, dat als Sunanda water in zijn hand zou nemen en de verzen van het elfde hoofdstuk zeven keer zou reciteren, het water zo heilig zou worden dat, als het op de demon werd gesprenkeld, het de kwade betovering van de demon zou weghalen en hem zou bevrijden. Indien het op de lichamen van de dode personen werd gesprenkeld, dan zouden zij allen weer levend worden.

Sunanda was benieuwd om te weten waarom de demon was vervloekt. De wacht antwoordde: “In deze stad was er eens een brahmaan, die zijn plichten veronachtzaamde door de taken van iemand uit de kaste van de boeren en kooplieden te doen. Hij had de landbouw als beroep gekozen. Op een dag, toen hij op het veld aan het werk was, zag hij een gier neerstrijken en iemand aanvallen. Ook al kermde die persoon van pijn en schreeuwde hij om hulp, toch hielp de Brahmaan hem niet. Hij hield zich doof voor de hulproep van de gewonde man. Een wijze, die deze grove nalatigheid van de brahmaan zag, vervloekte de brahmaan zodat hij de vorm van een demon moest aannemen. Toen hij zich zijn fout realiseerde viel de brahmaan neer aan de voeten van de wijze en vroeg hem om vergeving. De wijze zei, dat de vloek beëindigd zou worden als iemand, die het elfde hoofdstuk zou

reciteren, water op hem zou sprenkelen. De kracht van de verzen zou hem bevrijden.”

Toen de attente Sunanda dit hoorde deed hij wat er verlangd werd. Het geheiligde water gaf de doden hun levens terug. Zij werden getransformeerd tot verlichte goddelijke zielen. De wacht was niet in staat zijn zoon te herkennen. Toen de demon, weer brahmaan was geworden en hem zijn zoon aanwees, rende de wacht, overmand als hij was door genegenheid, naar zijn zoon toe en zei: “Mijn kind, vele jaren bad ik om een kind en toen pas werd je geboren. Het lot zorgde ervoor dat je werd opgegeten door de vervloekte demon. Maar nu ben je weer levend door de genade van de Almachtige. Ik ben werkelijk erg gelukkig. Kom, laten we naar huis gaan.” De jongen, die nu verlicht was, vermaande zijn vader en zei: “Deze wereld is onwerkelijk. Op aarde zijn relaties als die van vader en zoon, broeders etc. van nature bedrieglijk. Wij zijn allen vonken van de Allerhoogste. Dit is de waarheid. In plaats van voort te gaan op het pad van zelf-verwerkelijking vraagt u mij verstrikt te raken in de gebeurtenissen van de alledaagse wereld. Het is bij toeval dat we zulke kansen krijgen, die ons de ogen openen en ons naar God leiden. Ik kan deze kans niet voorbij laten gaan. U zou ook de betekenis moeten begrijpen van studie van de heilige teksten en beoefening van wat is voorgeschreven voor zelfbevrijding.”

De vader was onder de indruk en aanvaardde zijn wijze zoon als zijn leermeester. De leermeester gaf de vader een aantal oefeningen mee om aan te leren terwijl Sunanda hem het elfde hoofdstuk leerde, dat hij elke dag reciteerde. Het reciteren alleen al bracht hem veel voorspoed en bij zijn dood bereikte zijn ziel Vishnu's woonplaats, *Vaikuntha*.

Ofschoon wij geboren zijn als menselijke wezens leven we als demonen. De studie van de Gîtâ zuivert ons en dan worden we menselijk. Voortdurende studie van de Gîtâ onder leiding van een bekwame leermeester maakt ons aan de goden gelijk en zo bereiken we bevrijding.

Inleiding

Tot nu toe ging het Shrī Krishna vooral om kennisoverdracht en dus om informatie over de ware aard van de mens als goddelijk en onsterfelijk wezen. Hij gaf informatie over de wijze waarop de mens die voortdurend voor de uitdaging staat om de ene werkelijkheid die voorbij vorm, tijd, en plaats is, in de wereld van tijd en plaats te blijven 'zien'. Hoe kun je het onvergankelijke dóór het vergankelijke heen herkennen. Dat is de belangrijkste vraag die in de Bhagavad Gītā wordt gesteld. Die vraag roept onmiddellijk als antwoord op dat de fysieke wereld, die wezenlijk vergankelijk is, nimmer op zichzelf de werkelijkheid kan zijn. De fysieke wereld is een weerspiegeling van iets dat zelf onzichtbaar is. Ons hele bestaan in deze wereld is als een droom, als een verbeelding. Een verbeelding van datgene wat zich niet laat verbeelden. In het eerste vers van dit hoofdstuk zegt Arjuna al dat Shrī Krishna hem het grote geheim van het Zelf als bron van alles had uitgelegd zodat hij (Arjuna) wakker werd uit de droom van het geloof in de werkelijkheid van het ondermaanse. Arjuna heeft nu inzicht gekregen in de vergankelijkheid van de fysieke en subtiele werelden en weet dat de echte stabiliteit slechts te vinden is in het 'Koninkrijk *dat in U is*', zoals Jezus dat formuleerde. Vervolgens vraagt Arjuna aan Shrī Krishna om hem de kosmische vorm te laten zien die de vergankelijkheid van deze wereld overstijgt omdat in de kosmische vorm tijd en plaats in één punt samenkomen en de hele tijdlijn vanuit dat punt in één oogopslag kan worden overzien. In de kosmische vorm vloeien verleden en toekomst in elkaar, in het eeuwige Nū.

Het wonderlijke is echter dat zodra Arjuna de kosmische vorm ook werkelijk te zien krijgt, hij al spoedig in paniek raakt om tenslotte te vragen dat de Heer Zijn kosmische vorm weer terugneemt om zijn vertrouwde vorm weer aan te nemen: vierarmig met kroon, scepter en discus in de handen (vers 46). Dit hoofdstuk is heel emotioneel en volgt de stemmingswisselingen van Arjuna op de voet. Het kosmische visioen begint met de beschrijving van Sañjaya (vers 13) dat Arjuna de hele schepping in al haar verscheidenheid als één geheel zag in de kosmische vorm van Shrī Krishna. Hij wordt overstelpt door ontzag en barst dan in een lofprijzing uit. In het Sanskriet verandert het metrum van de verzen als Arjuna de oneindigheid van vormen noemt. Hij kan geen begin, geen midden noch een einde ontdekken (vers 16). Vanaf vers 24 slaat de paniek bij Arjuna toe en ziet hij plotseling een laaiend en verzengend vuur, niet als object om naar te kijken, maar binnenin zichzelf. Plotseling wordt hij zelf één met de ontbindende krachten en dat is precies wat hij moest weten vlak voor het losbranden van de strijd die juist als ontbindende kracht werkt om de overgang van het bronzen tijdperk naar het ijzeren tijdperk te bewerkstelligen. Shrī Krishna geeft Arjuna heel precies en op maat gesneden de informatie die hij nodig heeft om als overwinnaar uit deze strijd naar voren te komen. Shrī Krishna zegt dan dat Hij de Al-tijd is, de machtige Vernietiger

die de wereld (het bronzen tijdperk) verdelgt. Niemand kan daar verandering in brengen. De kosmische dans en noodzaak gaan gewoon door al dan niet met Arjuna.

Arjuna's ogen zijn nu werkelijk geopend en hem rest geen andere keus dan het hoofd te buigen en zich aan de onvermijdelijkheid van het voortschrijden van de tijd over te geven. Arjuna wordt wel heel direct geconfronteerd met de grote uitspraak van *Uw Wil geschiede* uit het 'Onze Vader'. Dit hoofdstuk eindigt dan met de opmerking van Shri Krishna dat het inzicht dat Arjuna werd vergund alleen door onafgebroken toewijding kan worden verkregen en dat alleen op die manier een mens één wordt met Mij. Voor een goed begrip van dit hoofdstuk en het volgende hoofdstuk is het van groot belang dat we het begrip 'toewijding' zorgvuldig overwegen en ontdoen van alle sentimentaliteit die er in de loop der eeuwen aan is blijven hangen. Toewijding is niets anders dan standvastige en onwankelbare concentratie, tegenwoordig zouden we zeggen: *mindfulness*. Het is de hoogste vorm van gefocust zijn van de aandacht en van de geest. In concentratie van aandacht ligt de sleutel naar echte transformatie. Want iedereen weet dat hoe meer aandacht je ergens aan geeft hoe meer je ermee vereenzelvigd raakt. Het is de sleutel zowel tot alle vormen van verslaving alsook tot bevrijding. Het ligt er maar aan waar je je aandacht aan geeft. Jezus geeft al aan dat we onmogelijk twee heren kunnen dienen. We zullen moeten leren op een menswaardige en bevrijdende manier gebruik te maken van ons onderscheidingsvermogen door ons verlangen naar bevrijding aan te wakkeren *mumukshutva*.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 11

Het kosmische visioen

vishvarûpa sandarshana yoga

Shankara zegt in zijn commentaar: *de almacht van de Heer is uit de doeken gedaan. Arjuna hoort de bevestiging van de Heer in het voorgaande vers (het laatste vers van boek 10) en verlangt er nu naar rechtstreeks de kosmische oervorm te aanschouwen.*

Arjuna sprak:

1. U hebt mij het voorrecht gegeven mij te vertellen over het grote geheim dat bekend staat als het Zelf als bron van alles. Hierdoor is mijn verwarring verdwenen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘u hebt mij het voorrecht gegeven’: dat wil zeggen u hebt mij uitgelegd wat de betekenis is van ‘het allerhoogste’, van ‘datgene wat onovertroffen is’ en ook ‘wat verborgen is, mystiek en spiritueel’. Die uitleg is als een zegen en heeft rechtstreeks betrekking op het onderscheid tussen het Zelf en het niet-Zelf. Door de nadruk te leggen op het belang van dit onderscheid is mijn verwarring verdwenen; ik sta niet langer perplex als met een mond vol tanden. Dat is het idee.*

In het vorige hoofdstuk heeft Shri Krishna verteld over de ontelbare vormen die het Absolute aanneemt, of – beter gezegd – die uit het onbegrensde bewustzijn, *Brahman*, oprijzen. Maar nu vraagt Arjuna om niet alleen een uitleg te horen maar de kosmische vorm ook werkelijk te mogen zien. Het merkwaardige is dat *het Zelf als bron van alles* ‘het grote geheim’ wordt genoemd. Je zou je kunnen afvragen waarom de oerbron, de eerste oorzaak, de onbegrensde moederschoot van de hele schepping, ‘het grote geheim’ wordt genoemd. Als een vrouw een kind baart weet iedereen dat zij de moeder is en zo wordt zij ook behandeld. Maar in het geval van de Schepping zelf wordt diezelfde grote Moeder-Vader genegeerd en ‘vergeten’. Hier ligt de oorzaak van onze onwetendheid die in dit vers ‘verwarring’ – *moha* – wordt genoemd. Het blijft verbijsterend dat we eenvoudig niet willen weten dat de werkelijkheidswaarde van de relatieve wereld beperkt is en afhankelijk. We willen niet weten dat er een absolute en onvergankelijke werkelijkheid is die transcendent is en voorbij iedere vorm. We zijn kennelijk zo ‘vormvast’ of gebonden aan de wereld van concrete vormen dat we ten ene male de moed missen om door die zeepbel heen te prikken. Nog liever leven we in een lastige en complexe wereld van dromen en ambities dan die wereld los te laten en uitsluitend en alleen te vertrouwen op God zelf.

2. U hebt het komen en gaan van alle wezens uitgelegd en ik heb er tot in detail over gehoord en ook over Uw onvergankelijke heerlijkheid, O Lotusogige!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Lotusogige is degene met ogen als de knoppen van een lotusbloem. Uw grootmoedigheid is een vorm van uw onveranderlijke grootsheid.*

Shankara geeft in zijn commentaar de letterlijke betekenis van 'lotusogige' maar het Sanskriet woord *kamalapatrāksha* verwijst ook naar de kennis van het Zelf. Het Zelf kan worden gevonden aan de hand van Zelfkennis. Dat Zelf is *kamalapatrāksha*.

3. Het is zoals U zegt: nu verlang ik ernaar Uw eigen stralende vorm te zien, O zeer Hoge!

Shankara zegt in zijn commentaar: *'het is zoals u zegt' en niet anders. Maar nu wil ik daadwerkelijk zien waarover u gesproken hebt, over uZelf. Ik wil uw allesdoordringende vorm zien, die gekarakteriseerd wordt door kennis, almacht, kracht, sterkte, heldenmoed en luister en glorie.*

Het verlangen van Arjuna naar het Kosmische visioen van de Heer komt niet voort uit scepsis of uit cynische nieuwsgierigheid maar uit een oprecht verlangen naar werkelijk inzicht om tot bevrijding – vrijheid – te komen. De overgave van generaal Arjuna aan dienaar Krishna is volstrekt duidelijk geworden. De rollen zijn geheel omgekeerd en de overgave van Arjuna is oprecht.

4. Als U vindt dat het mogelijk is mij die onvergankelijkheid zo te tonen, laat mij Uzelf dan zien, want U bent Heer en Meester over yoga.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als u van mening bent dat ik, Arjuna, in aanmerking kom om uw kosmische vorm te zien, laat mij dan uw onveranderlijke Zelf zien om mijnentwil. Ik verlang er met hart en ziel naar.*

In vers 3 vraagt Arjuna om het kosmische visioen maar in dit vers relateert hij zijn verzoek en maakt hij het afhankelijk van het inzicht en goeddunken van de Meester, *yogeshvara*. Het verlangen en de wens zijn echt maar de vraag blijft of Arjuna er de kwalificaties voor heeft. Met andere woorden: is hij er rijp voor? Het kosmische visioen is een zeldzaamheid die door de Meesters alleen aan de zeer toegewijde discipelen wordt gegeven. Hetzelfde zien we bij de transfiguratie van Jezus waar de kwalificatie van zijn leerlingen nog verre van duidelijk is.¹⁷ Hun slaperigheid en hang naar concreetheid spelen nog steeds een rol en eisen hun tol.

¹⁷ Lukas 9,32: Petrus nu, en die met hem waren, waren met slaap bezwaard; en ontwaakt zijnde, zagen zij zijn heerlijkheid en de twee mannen, die bij hem stonden

De gezegende Heer sprak:

5. Zoon van Prithâ, kijk en zie Mijn hemelse vormen, honderdvoudig, duizendvoudig, verschillend van soort, kleur en gedaante.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Kijk, Arjuna! Zie Mijn honderdvoudige, duizendvoudige verscheidenheid aan vormen. Zij zijn veelsoortig en goddelijk of hemels en komen niet voort uit Prakriti of uit de materiële natuur. Ook zijn zij veelkleurig, geel, blauw enz. en veelvormig.*

Shrî Krishna toont niet ‘het Ene in veelheid’ maar juist ‘veelheid in eenheid’. Om alle vormen van een pot die je uit klei kunt maken, te zien is vrijwel onmogelijk vanwege de eindeloze veelheid aan vormen. Maar om iedere pot van klei als een uitdrukking van klei te zien is niet moeilijk. In het vorige hoofdstuk was deze veelheid van vorm in de eenheid van de Heer reeds uitgebreid aan de orde gekomen en uitgelegd maar nu voegt Shrî Krishna de daad bij het woord en laat hij die aan Arjuna zien. Het is alsof de lens van het innerlijk oog van Arjuna nu gefocust raakt en het visioen helder in beeld komt.

Shrî Krishna is kennelijk van oordeel dat Arjuna nu de juiste kwalificaties heeft verworven en rijp is om dit visioen te ontvangen. Zijn innerlijk oog is nu voldoende gegroeid en ontwikkeld. In plaats van zich te bekommeren om de concrete oorlogsdreiging op het slagveld, heeft hij geleerd te vertrouwen op de Meester zelf en de hele situatie aan Hem over te laten. Arjuna wordt slechts uitvoerder van Zijn wil in plaats van de ambitieuze en wilskrachtige bevelhebber die hij tot voor kort nog was. Om tot deze fijne en indringende vorm van overgave te komen, waar alle persoonlijke wilskracht wordt opgeofferd om daar de Wil van de Heer en Schepper zelf voor in de plaats te stellen, vereist veel moed en, merkwaardig genoeg, veel wilskracht. De onwil om tot dat niveau van overgave te komen vormt een van onze grootste blokkades op de weg naar verdere innerlijke ontwikkeling, *purushârta*. Het doel van vereniging van het individuele met het universele wordt alleen bereikt door deze innerlijke discipline en inspanning om tot overgave te komen en boven iedere vorm van persoonlijkheid, individualiteit en daarmee afgescheidenheid uit te stijgen. Je laat je persoonlijkheid en afgescheidenheid gewoon achter je om er niet meer op terug te komen. Dit vereist, moed, wilskracht, standvastigheid, eindeloze oefening en dus inspanning en tenslotte, als beloning, de genade van de Heer zelf, zoals Arjuna die nu ook ontvangt in de vorm van het kosmische visioen.

In het vorige vers werd de Heer reeds als *Yogeshvara* aangesproken, Heer en Meester over Yoga. Zijn *yoga* is niet alleen de verbondenheid in eenheid maar is ook het vermogen om die verbondenheid in eenheid te verhullen achter de sluier van *mâyâ*,

dus achter de sluier van een schone schijn of van 'alsof'. Zoals reeds gesteld vergeten we gemakshalve het 'alsof' en dan zijn we onmiddellijk de weg kwijt en raken in verwarring (*moha*) zodat twijfel ons ten deel valt. De schone schijn van de zichtbare en concrete wereld van naam en vorm werkt als een betovering en we raken er allemaal door gedrogeerd, we verkeren 'onder invloed'. Zo zijn de verwarring en de chaos optimaal. De innerlijke twijfel en wankelmoedigheid van Arjuna zijn hier het symbool van. Zijn geest is helder geworden en zijn innerlijk oog is gericht op het Ene zodat hij nu in staat is het kosmische visioen ook daadwerkelijk te ontvangen. Arjuna heeft nu de 'gave van het innerlijk oog', *netradiksha*, meegekregen.

6. Zie de Âditya's, de Vasu's, de Rudra's de twee Ashvins en ook de Maruts. Zie ook vele wonderlijke dingen die nog nooit eerder werden gezien, afstammeling van Bharata.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zie de twaalf Âditya's, de acht Vasu's, de elf Rudra's de twee Ashvins en de zeven groepen van Maruts. Zie ook allerlei wonderlijke dingen die nooit eerder door jou of door wie dan ook in de wereld van mensen werden gezien, Prins Bhârata! Maar er is nog veel meer.*

7. Bezie nu hier de hele beweeglijke en onbeweeglijke schepping in Mijn lichaam en al het andere wat je wilt zien, O Arjuna met je lange lokken.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Bezie nu hier’ verwijst naar het focuspunt dat zich in Mijn lichaam bevindt. Dat lichaam is in feite de hele wereld, de hele schepping samen met alles wat beweegt en niet-beweegt, O overwinnaar van luiheid (Arjuna). Kijk ook naar al het andere wat je wilt weten zoals overwinning en nederlaag.¹⁸ Ook daar zul je antwoord op vinden als je ernaar zoekt. Maar ...*

Shrī Krishna toont nu de hele schepping aan Arjuna vanuit één punt waarin verleden, heden en toekomst op elkaar vallen en als één en geheel verbonden kunnen worden gezien. Het is alsof Arjuna de hele database van de schepping te zien krijgt en het staat hem vrij om op iedere knop te drukken om te kunnen zien wat hij wil zien. Hij kan ook op de knop drukken die hem de uitkomst van de strijd tussen Kaurava’s en Pândava’s zal geven. In dit visioen blijkt dus hoe alles verbonden is en daarmee eigenlijk muurvast. Alles is al bestemd. Toch blijft de mens de keus houden om zich aan dat gegeven te onderwerpen of toch de illusie van een eigen, vrije wil na te jagen. Het bijzondere van het kosmische visioen is dat het visioen niet alleen de mooie en plezierige dingen omvat maar ook alle duistere en onwetende handelingen die gedaan worden. Het kosmische visioen is dus ook gebouwd op paren van tegengestelden. Het vereist een groot innerlijk evenwicht bij degene die het voorrecht verkrijgt om dat visioen te ontvangen. Die mens moet niet in de war raken bij het zien van de tegengestelden en bij het zien van de rampzalige gevolgen. Dan is er ook nog het eindeloze bloedvergieten als gevolg van egoïsme en onwetendheid. Wie zijn innerlijke vrede niet verliest en rustig blijft zonder in paniek te raken, is een werkelijke *dvandvatita*. Die mens blijft in alle tegengestelde omstandigheden bij zichzelf en in rust. Die mens is de rust zelve. Zelfs Arjuna zal het hiermee moeilijk krijgen zoals zal blijken aan het einde van dit hoofdstuk.

¹⁸ Dwz overwinning en nederlaag in de strijd tussen Kaurava’s en Pândava’s op het slagveld van Kurukshetra. De vraag waarmee de Bhagavad Gītā begint.

8. Met je eigen ogen kun je Mij echter niet zien. Ik zal je dus het oog van een godheid geven en zie dan Mijn macht en majesteit!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Maar je kunt Mijn kosmische vorm niet met je gewone, fysieke oog, zien. Ik zal je het innerlijke, goddelijke, oog geven waarmee je dit kosmische visioen kunt opvangen. Zie met dat oog hoe Mijn Yoga soeverein is en oppermachtig. Dit is de betekenis van dit vers.*

Het probleem van het fysieke oog is dat het bestaat binnen de tijd en vergankelijk is. Om het kosmische visioen te ontvangen, waarbij de tijd wegvalt en alles in één punt bij elkaar komt, is een onvergankelijk, goddelijk of hemels oog nodig. Shri Krishna geeft aan Arjuna nu het vermogen van het innerlijk of spiritueel oog waardoor hij het tijdloze wel kan opvangen. Zo kan hij de wereld achter deze vergankelijke en tijdelijke wereld binnentreden.

De grote blokkade waar we bij het lezen van deze teksten tegenaan lopen is de vanzelfsprekendheid waarmee we aannemen dat de drie werelden van elkaar gescheiden zijn en dat de wereld van de goden en van subtiele krachten en vormen geheel anders is dan de wereld van naam en concrete vormen waarmee wij vertrouwd zijn. God is ver verwijderd en daarmee de goden ook. Krishna, Jezus, Boeddha leefden in lang vervlogen tijden en zijn als onbereikbare iconen. Maar juist dit kosmische visioen dat Shri Krishna aan Arjuna meegeeft is het bewijs van de eenheid die er is tussen de drie werelden. De opeenvolging van tijd in verleden, heden en toekomst werkt als een grote schaar die alles in drieën verdeelt met als gevolg dat we gebeurtenissen en dingen als apart gaan zien en niet in verbondenheid. Ons rotsvaste geloof in de werkelijkheid van tijdelijkheid en vergankelijkheid dwingt ons naar de oppervlakte te gaan en daar ons leven te spenderen in het zweet van ons aanschijn en levend van dag tot dag. In de bronzen, zilveren en gouden tijdperken is de herinnering aan en het weet hebben van deze verbondenheid van de drie werelden veel groter en hadden mensen veel gemakkelijker toegang tot de subtiele wereld van de goden en demonen. Het innerlijk oog was sterker ontwikkeld en meer mensen hadden toegang tot dit kosmische visioen. Wie goddelijke hulp en genade buiten zichzelf zoekt, zoekt tevergeefs want wat buiten is, is binnen. Onze omgeving is een projectie van wat er zich binnenin ons afspeelt. Wie hulp zoekt, zal dus naar binnen moeten gaan om daar hulp te zoeken, tenzij men de politie belt of de brandweer die met grof geweld de zaak moet blussen. Ons onvermogen om de goddelijke hulp van binnen te zoeken heeft rechtstreeks te maken met onze overtuiging dat wijzelf verantwoordelijk zijn voor onze daden en dat wij voor alles zelf moeten 'opdraaien' en alles zelf moeten doen. Het kosmische visioen van Shri Krishna aan Arjuna toont juist het tegendeel. De menselijke uitdaging is niet de uitdaging overal alleen voor te staan en alles zelf te moeten doen maar de uitdaging om niet langer te denken dat

we zelf iets in de melk te brokkelen hebben behalve onze overgave aan Gods ondoorgrondelijke Wil. Dit is de essentie van de boodschap van de Gîtâ. De transformatie van Arjuna is die van de ambitieuze en succesvolle krijgsman naar de deemoedige maar uiterst dappere volgeling van de Heer zelf. Ons ego blokkeert de toegang naar de subtiele wereld van de geest. Met ons ego zet zich tevens een niet-verbondenheid af tussen wat we weten, wat we zeggen en wat we doen. Zo wordt God uit ons leven gebannen. Zelfkennis, meditatie en bidden zijn de instrumenten bij uitstek die ons vanuit de aloude traditie worden meegegeven om ons leven op orde te brengen en een leven te leiden in de volheid van Gods genade.

Het 'innerlijk oog' is geen nieuw zintuig dat door middel van een speciale chirurgische ingreep in het menselijke systeem wordt geplant. Het innerlijke oog komt beschikbaar door het wegnemen van allerlei versluierungen in de geest. Wanneer die verdwijnen, wordt de geest helder en gaat de geest de dingen vanuit een heel ander standpunt en als nieuw zien. Het innerlijk oog is niets anders dan een gedisciplineerde en opgeruimde geest.

Sanjaya sprak:

9. O koning, nadat hij zo had gesproken toonde Shrî Krishna, de almachtige vorst van yoga, aan Arjuna zijn allerhoogste en majestueuze vorm.

Shankara zegt in zijn commentaar: *O koning Dhritarâshtra, nadat Hari (Krishna) – Yogeshvara of Nârâyana - zo had gesproken, toonde hij Arjuna zijn transcendente of kosmische vorm.*

In zes verzen beschrijft Sañjaya het kosmische visioen dat Shrî Krishna aan Arjuna meegaf. Sañjaya is hier de getuige en maakt het relaas afstandelijker en daarmee objectiever. Sañjaya zelf had de gave van profetie en helderziendheid. Hij had nog het oorspronkelijke vermogen om met het innerlijke oog, de geest, subtiële vormen en dingen te zien die zich áchter de fysieke verschijningsvormen schuil houden.

10. Met talloze monden en ogen en met ontelbare mystieke vormen, met talloze schitterende sieraden getooid en met ontelbare opgeheven hemelse wapens,

Shankara zegt in zijn commentaar: *Een vorm met talloze monden en ogen, met allerlei verschillende en wonderlijke aspecten, getooid met goddelijke sieraden en met opgeheven wapens zoals zwaarden enz. Dit is wat Shrî Krishna toonde aan Arjuna (zie vers 9).*

11. Getooid met hemelse kransen, gekleed in schitterende gewaden, gezalfd en omgeven door goddelijke parfums, zo toonde Hij zich als de Luisterrijke, de Prachtige, de Onbegrensde en de Alomtegenwoordige.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hij toonde zich met prachtige bloemenkransen en met allerlei bloemen en prachtige gewaden. Hij had de goddelijke geur van fijne parfums en Zijn glorie en luister waren onbegrensd en wonderbaarlijk. Tegelijkertijd was hij zichtbaar het Zelf van alle wezens. Dit is wat Arjuna zag.*

12. Als duizend zonnen tegelijk konden schijnen aan het firmament zou dat schijnsel nog slechts een flauwe afspiegeling zijn van het stralende licht van dat hoog verheven Wezen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De uitdrukking ‘aan het firmament’ zou letterlijk genomen kunnen worden en dan heeft ‘firmament’ de betekenis van het hemelgewelf, de lucht. Ook kan ‘firmament’ verwijzen naar de derde hemel waar de luister en schittering is van duizend zonnen tegelijkertijd. Die betekenis verwijst dan naar de straling en schittering van het laaiende en stralende vuur van dat machtige Wezen in Zijn kosmische vorm. Maar misschien is het toch anders, want het licht van dat Wezen overtreft zelfs die stralende luister. Dit is het idee.*

Saṅjaya probeert het onmogelijke te beschrijven. In feite is het Vyāsa zelf, als de auteur van het Mahābhārata epos, die deze prachtige beschrijving geeft. Tenslotte is er het bizarre gegeven dat Saṅjaya deze poëtische en beeldende beschrijving geeft aan de blinde koning Dhritarāshtra. Zonder de gave van het innerlijk oog zijn wij als lezers van deze tekst minstens even blind als de koning en blijft de beschrijving een povere poging om blinden ziende te maken. We kunnen nog niet naar het licht van één zon kijken, laat staan naar het licht van duizend zonnen. De aansporing is ook voor ons om ‘innerlijk oog’ te ontwikkelen en uit onze cocon van afgescheidenheid te komen. Overgave en stille, voortdurende inspanning zijn hiervoor nodig.

13. In dat visioen zag de zoon van Pându de hele schepping in al haar verscheidenheid als één geheel in het lichaam van de Allerhoogste.

Shankara zegt in zijn commentaar: *In dat enkelvoudige Wezen dat zich toonde in Zijn kosmische vorm – de belichaming van Hari, de God der goden zelf, zag de Pândava Prins Arjuna ‘de hele schepping met haar eindeloze mogelijkheden’ in de vorm van mensen, voorouders, goden enz.*

Nu stijgt Arjuna ver uit boven de begrenzingen van plaats en tijd en treedt een wereld binnen waar de opeenvolging van oorzaak en gevolg niet langer meespeelt. In feite zijn er geen monden, geen ogen en geen ledematen van het Absolute dat als onbegrensd bewustzijn geen vorm heeft en dus ook geen belichaming. Zelfs deze beschrijving van Sañjaya is dus een ‘alsof’.

14. Daarop werd Arjuna overstelpt door ontzag en zijn haar rees hem te berge. Met gebogen hoofd en eerbiedig samengevouwen handen richtte hij zich als volgt tot de Heer:

Shankara zegt in zijn commentaar: *Toen Arjuna Hem zo aanschouwde in Zijn kosmische vorm, stond hij perplex. Zijn haren stonden overeind en hij boog het hoofd als teken van nederigheid met samengevouwen handen om zijn respect te betuigen. Hij sprak de Heer in Zijn kosmische vorm als volgt toe:*

Arjuna bevindt zich in een staat van extase en heeft geen andere keus dan zich aan dit grandioze visioen geheel en al over te geven.

Arjuna sprak:

15. Almachtige God! Ik zie in U de goddelijke machten en krachten en voorts alle schepselen tezamen en zelfs Brahmâ, de Schepper, gezeten op zijn lotustroon, en alle zieners en de goddelijke slangen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *O Heer ik zie en herken in uw kosmische belichaming alle goden en allerlei groepen van afzonderlijke wezens, bewegend en niet-bewegend, in alle mogelijke vormen en maten. Ook zie ik Brahmâ met zijn vier gezichten terwijl hij zit op de lotustroon. Hij is de Schepper van al deze wezens en verblijft op de berg Meru die op één grote lotusbloem lijkt. Voorts zijn er de zieners zoals Vâsishtha en alle anderen en de hemelse slangen zoals Vâsuki en de zijnen.*

Nu neemt Arjuna het van Sañjaya over en geeft hij zijn eigen beschrijving van wat hij ziet. Het metrum van de verzen verandert hier om deze overgang te benadrukken. In de volgende vijftien verzen geeft Arjuna zijn verhaal en beschrijving.

16. Uw vorm is oneindig met armen, ogen en ledematen overal; ik kan aan U geen begin, geen midden noch een einde ontdekken. Het hele universum is Uw vorm. U bent Heer en Meester over alles.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik zie hoe U talloze handen hebt, buiken, gezichten en ogen, overal zijn Uw vormen oneindig. Er is geen einde, geen midden, en dus geen ruimte tussenin en geen begin voor U, Heer! Ik zie geen einde, midden noch begin. Uw wezen omvat alle vormen!*

Het lijkt wel alsof Arjuna naar een onmetelijk snelle cirkelgang kijkt als van een wiel dat onmetelijk snel ronddraait. Het oog kan die beweging niet meer volgen en dan lijkt het alsof alles weer statisch is geworden. Begin, midden en einde zijn niet langer waarneembaar.

17. Ik zie U nu gekroond met scepter en discus in de hand, één stralend geheel, overal. Ik kan U nauwelijks aanzien, zo onmetelijk is Uw straling, als een laaiend vuur, als de zon zo schitterend.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik zie dat U in het licht staat als van een laaiend vuur en in het onmetelijke en onbegrensde licht van de zon.*

Aprameyam staat voor onmetelijkheid. De aard van de kosmos is onmetelijk. Hoogte en diepte ervan zijn onbepaald en dus niet meetbaar. Arjuna neemt universeel en individueel bij elkaar en beschouwt hen als één. De individuele vorm van de Heer is even onmeetbaar als de kosmos zelf die, in zekere zin, beschouwd kan worden als Zijn belichaming of als Zijn vorm hoewel de Heer zelf onbelichaamd blijft.

18. Onvergankelijk bent U, het hoogste doel van alle kennis en de uiteindelijke rustplaats van alles en allen. U bent de onsterfelijke beschermer van de eeuwige wet, de aloude Geest; dit is mijn overtuiging.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wat niet vergaat en niet vernietigd wordt is wat zelf onvergankelijk is. Dat is het Absolute, Brahman. Het doel van alle Zelfkennis van diegenen die bevrijding zoeken. Van het hele universum bent U het uiteindelijke rustpunt, de kom waarin alles bijeen wordt gehouden en rust, de ultieme stut waarop het hele bouwwerk van het universum rust. U bent de onvergankelijke hoeder van de eeuwige gerechtigheid, de ultieme Geest, het eeuwige Ene.*

Arjuna trekt de conclusie en komt tot de overtuiging, of tot het geloof dat de Heer onvergankelijk is, het hoogste Doel van alle kennis en de uiteindelijke rustplaats waar alles tot rust komt en bij elkaar wordt gehouden als in een kom of als de stut die het hele bouwwerk ondersteunt. *Sanatanah purushah* is de aloude, eeuwige en tijdloze geest of Alziel.

19. U bent zonder begin, zonder midden, en zonder einde met grenzeloze macht. Uw armen zijn ontelbaar, zon en maan zijn uw ogen. Uw gelaat is als een laaiend offervuur dat de hele schepping verzengt met zijn glans en gloed.

Shankara zegt in zijn commentaar: *U hebt geen begin, geen midden en geen einde. Uw energie is onbegrensd en Uw armen zijn ontelbaar. Zon en maan zijn uw ogen. Zo zie ik U en uw aangezicht is als een laaiend vuur dat dit hele universum in vuur en vlam zet.*

De toonzetting van de beschrijving draait nu van verwondering naar vrees. In plaats van de stralende luister en pracht van het briljante licht te beschrijven merkt Arjuna nu het aspect op van een alles verzengende hitte. Hitte is de tegenhanger van licht. Beide komen voort uit straling. De verbazingwekkende schoonheid is tevens afschrikwekkend door het vermogen om alles onmiddellijk tot nul te reduceren. Uiteindelijk is ook de schepping niet meer dan een droom. De achtergrond van de plotselinge verandering in toonzetting is natuurlijk dat Arjuna in een regelrechte crisis terecht was gekomen omdat hij voor de taak stond de strijd aan te binden met al zijn naasten. Dit was de duidelijke opdracht die naar hem toe was gekomen vanuit de omstandigheden en vanuit de situatie waarin hij zich bevond. Iedereen, ook Shri Krishna, had er alles aan gedaan om deze strijd te voorkomen maar het onvermijdelijke moment van strijd was aangebroken. Er was geen legale uitweg meer. Arjuna trok zich echter terug in zijn eigen droomwereld van geborgenheid binnen de gesteldheid van zijn vrienden en relaties en weigerde de strijd aan te gaan. Hij daagde als het ware het Lot zelf – de onontkoombare wil van de Schepper zelf – uit om hem tot andere gedachten te brengen. Vandaar dit visioen waarbij Arjuna langzamerhand de schrik om het hart slaat als hij ziet hoe groots en onvermijdelijk het wiel van de schepping ronddraait terwijl het lijkt alsof alles statisch is. Er is geen ontkomen aan.

20. De ruimte tussen hemel en aarde wordt door U alleen gevuld, overal. De drie werelden beven bij het zien van Uw prachtige en ontzagwekkende vorm, almachtige Heer!

Shankara zegt in zijn commentaar: *De ruimte tussen hemel en aarde, de hele atmosfeer en alles wat zich daarbuiten bevindt eveneens, wordt uitsluitend en alleen door U doordrongen, O drager van de kosmische Vorm! Alle punten van het kompas worden door U gedragen en omvat. Als ik deze wonderbaarlijke vorm van U zie, voel ik me bevreesd en bedreigd want zelfs de drie werelden zijn vervuld van angst en sidderen en beven bij Uw almacht, O Machtige!*

Arjuna beschrijft nu hoe alles in de hele schepping en in het universum doordrongen is en blijft van Zijn substantie, zowel in de macrokosmos als in de microkosmos van de wereld van atomen. De Heer is het substratum, de basis, van alwat geschapen is. Maar ook hier komen ontzag en vrees nauw bij elkaar samen. Dit is de les: met deze Almacht valt niet te spotten en haar negeren is op zijn allerminst 'een beetje dom'.

21. De scharen der hemelse wezens treden in U binnen, sommigen roepen U in vrees aan, met gevouwen handen, terwijl de grote Zieners en volmaakten U voluit loven en prijzen en zeggen: ‘U zij alle eer’.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Vasu’s en andere hemelbewoners die de menselijke vorm hebben aangenomen zijn nu de strijd aangegaan om de last van de aarde te verminderen. Zij treden Uw lichaam binnen; dat is nu zichtbaar. Onder hen zijn er ook die bevangen zijn van angst en vrees en die U met gevouwen handen aanroepen omdat ze zelfs de kracht niet meer hebben om te vluchten. Wanneer de strijd op het punt van ontbranden staat, zien hele scharen van zieners en volmaakten allerlei ongunstige voortekenen en bidden ‘dat de wereld er wel bij mag varen’ onder het zingen van betekenisvolle hymnen en lofzangen.*

In dit vers worden twee tegengestelde stromingen van mensen en wezens genoemd. In de eerste plaats zijn er diegenen die vol vrees en angst zijn omdat zij een bezwaard gemoed hebben. Hun last weegt zwaar en Shankara geeft aan dat Vasu’s en hemelbewoners zich al voor de strijd hebben aangemeld om de last van de aarde te verminderen. In hun angst en vrees hebben zij zelfs de kracht niet meer om dit onheil te ontvluchten. Zij kunnen geen kant uit en ontkomen niet aan hun lot. Dit geldt als het ware als een waarschuwing voor Arjuna om vooral niet eigenwijs en eigenzinnig te zijn en zoals Krishna hem al had gezegd ‘zijn plicht te doen en te vechten’. Arjuna krijgt maximale steun om over zijn innerlijke weerstand heen te stappen. Gegeven de beeldspraak dat Arjuna symbool is voor de oprechte zoeker naar Gods werkelijkheid, mogen we aannemen dat zulke hulp iedere oprechte zoeker, vroeg of laat zal toevallen in één of andere vorm.

22. De Rudra's, de Âditya's, de Vasu's en ook de Sâdhya's en de Visve Deva's, de twee Ashvins, de Maruts en de Ūshmapa's en voorts de hele menigte van Gandharva's, Yaksha's, Âsura's en de volmaakten, zij allen houden vol ontzag de blik op U gericht.

Shankara zegt in zijn commentaar: De volmaakten hebben betrekking op Kapila en alle anderen zoals hij. Zij staren U allemaal aan en zijn verwonderd.

De *sâdhya's* zijn een soort van halfgoden die de gebeden van de ijveraars aan de Heer doorgeven waardoor het mogelijk wordt dat hun gebeden verhoord worden. Eenzelfde functie is weggelegd voor *Agni*, de vuurgod. De *sâdhya's* worden beschreven in de Rig Veda (X, 99-15). Het kosmische visioen is zo bijzonder dat iedereen er in verwondering naar kijkt.

23. Bij het zien van Uw overweldigende vorm, O Machtige, met zijn vele monden en ogen, met zijn talloze armen, benen en voeten, met veel buiken en met veel verschrikkelijke en grote slagtanden sidderen alle werelden en ikzelf ook.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Uw vorm gaat alle maat te boven en heeft vele monden en ogen, O Machtige! Uw vorm heeft talloze handen, benen en voeten. Alle wezens die in de wereld wonen zijn verbijsterd en staan uit angst en vrees als aan de grond genageld. Daar is een reden voor:*

Het visioen wordt steeds angstwekkender want nu verschijnen er grote slagtanden en alle werelden sidderen en beven en ook Arjuna is nu bevangen door angst. Dit laatste is op zich ook bijzonder omdat vreesloosheid juist het kenmerk was van Arjuna. Hij was onbevreesd en kon de strijd in alle omstandigheden aangaan. Vanwege zijn innerlijke twijfel en verwarring is die vreesloosheid echter verdwenen en nu kent hij de last van angst en vrees als gevolg van het negeren van zijn taak en functie die zich als een onvermijdelijk lot aan hem voordoen maar waaraan hij weigerde te gehoorzamen. De precisie van goddelijke gerechtigheid is heel groot!

24. Ik zie hoe U als een laaiend en veelkleurig vuur tot in de hemel reikt, met opengesperde mond en grote vuurschietende ogen, ik zie U nu binnen in mijzelf, O Vishnu, en mijn moed en gemoedsrust laten mij in de steek!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als ik zie hoe U zich nu voordoet, als een laaiend vuur, raak ik innerlijk zeer bezorgd. De moed zinkt mij in de schoenen, mijn innerlijke rust is verdwenen, ik heb geen vrede meer O Vishnu! Hoe komt dat?*

Arjuna ontkomt er niet aan om het hele visioen ook naar binnen te nemen en de les van wat hij ziet en ervaart ter harte te nemen als Zelfkennis. Gelukkig brengt hij de oprechtheid voort om zich af te vragen hoe het komt dat hij alle moed verliest en als aan de grond genageld staat uit angst en vrees, een krijgsman geheel onwaardig.

25. Zoals ik Uw monden met hun verschrikkelijke slagstanden heb gezien, zie ik ook het verzengende vuur van het einde der tijden. Ik weet niet waar ik moet blijven en kan geen rust vinden. Wees genadig, O Heer, de hele schepping bevindt zich in U!

Shankara zegt in zijn commentaar: ... *Ik heb ieder gevoel van richting verloren en kan daarom geen rust meer vinden. Allerhoogste God, toevluchtsoord van alle werelden, help mij!*

De vertwijfeling van Arjuna is totaal en nu moet hij zelfs om genade smeken, wat even daarvoor nog ondenkbaar was. Shankara stelde in het vorige vers de vraag 'hoe komt dat?' Het antwoord is dat Arjuna eigenwijs en eigenzinnig was geweest. In plaats van zich te houden aan de strakke planning van een militaire strategie, is zijn geest aan de haal gegaan met allerlei schijnbaar redelijke argumenten, die echter hun basis vonden in een gevoel van sentimentaliteit. In een oogwenk verliest Arjuna zijn moed en wordt een hopeloze twijfelaar. Ter wille van het strijd en de noodzaak om de overwinning te behalen schiet Shri Krishna hem nu te hulp met dit kosmische visioen waarin ook de afschrikwekkende kant nadrukkelijk wordt getoond zodat de schrik Arjuna om het hart slaat. Shri Krishna wil voor eens en voor altijd korte metten maken met deze sentimentele kant van een weifelende Arjuna en aarzelt niet om gebruik te maken van afschrikking en angst en vrees. Shri Krishna is wellicht een toonbeeld van zachtmoedigheid maar hij is nu verre van zachtaardig. Hij pakt Arjuna keihard aan. Zijn methode werkt want Arjuna zegt nu zelf dat de moed hem in de schoenen zinkt (vers 24) en dat hij ieder gevoel van richting kwijt is geraakt. Arjuna is nu tot inkeer gekomen en erkent de hopeloosheid van de situatie waarin hij zich bevindt. Gelukkig brengt hij de oprechtheid op om hulp te vragen en zich over te geven aan het onvermijdelijke. Dat is precies wat Shri Krishna wenst te bereiken. Deze les geldt natuurlijk voor ons allemaal. Twijfel, wankelmoedigheid en moedeloosheid zijn kenmerkende aspecten voor de tijd waarin wij leven. Lange tijd heeft Arjuna (wij, mensen) op het kompas gevaren van zijn persoonlijkheid en van alles wat hij had geleerd. Maar nu is hij in de diepe put gevallen van zijn eigen geweten en moet hij leren onderscheid te maken tussen wat hij werkelijk weet en wat hij denkt te weten. Dat 'denken te weten' is zijn valkuil. Hoe anders staan de goden, de halfgoden en de volmaakten uit vers 23 in deze situatie! Zij houden zich aan de spelregels en houden hun blik en richtinggevoel geheel op de Heer gericht en worden dus niet gehinderd door twijfel, vrees en angst.

26. Al deze zonen van Dhritarâshtra samen met de scharen van koningen en prinsen en ook met Bhîshma, Drona en Karna en met alle andere aanvoerders die aan onze zijde staan,

27. Storten zich allemaal in Uw opengesperde muilen met al hun slag tanden. Sommigen ziet men hangen tussen de tanden met verbrijzelde hoofden.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Al deze zonen van Dhritarâshtra samen met alle andere koningen en prinsen en ook Bhîshma, Drona en Karna en de grote leiders die aan onze kant staan, storten zich in Uw opengesperde muilen. Het is een vreselijk gezicht vanwege de vlijmscherpe slag tanden waarbij sommigen tussen de tanden blijven steken. Het is alsof ze als stukken vlees worden verscheurd met de vleesresten tussen de tanden en hoofden die tot poeder zijn vermalen.*

Arjuna krijgt nu een glimp te zien van wat er in de strijd te wachten staat. Hij ziet de toekomst is haar kosmische dimensie. De Heer zelf die boven en buiten de werking van Tijd staat, vertegenwoordigt de toekomst in het heden. In Hem zijn er geen verleden, heden en toekomst. De driedeling van tijd is het gevolg van de begrenzingen die we in onze geest hebben verankerd. Hierdoor maken we ons afhankelijk van de eeuwige kringloop van oorzaak en gevolg en van dood en geboorte. Wie de toekomst echter in het heden ziet, is niet langer bevreesd voor de cyclus van oorzaak en gevolg en evenmin voor geboorte en dood. Die mens blijft bij zichzelf en wordt zo een Kenner van het Zelf, een *brahmavid* of een *jñâni*.

Er is nog een ander belangrijk punt om te overwegen en dat is dat aan het begin van de Bhagavad Gîtâ (Hoofdstuk 2) Arjuna weigerde aan de strijd mee te doen om te voorkomen dat hij tegen zijn leermeesters, Bhîshma en Drona, zou moeten vechten met de bedoeling hen te doden. Hij nam eerder de schande van lafheid voor lief dan de zonde van de dood van zijn leermeesters op zijn geweten te hebben. Vanaf dat moment treedt Shrî Krishna de situatie binnen, nu niet langer als wagenmenner en dus als ondergeschikte van Arjuna, maar als zijn leermeester. Hij zegt dat Arjuna geen keuze heeft en dat het veel beter is om zich naar het onvermijdelijke te voegen. Nu toont Shrî Krishna in het kosmische visioen, waar hij Arjuna een blik gunt op het verloop van de strijd, hoe zelfs deze leermeesters hun eigen ondergang tegemoet gaan. Met of zonder Arjuna, het zal toch gebeuren. Arjuna wordt helemaal klem gezet. Shrî Krishna heeft hem in een hoek gedrukt en Arjuna kan zich slechts voegen naar wat de situatie hem aangeeft: vechten.

28. Zoals gezwollen rivieren zich in woedende vaart in de zee storten, zo werpen deze helden, de dappersten onder de mensen, zich in uw vlamme muilen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zoals woest stromende rivieren uitsluitend naar de zee stromen en er in uitmonden, zo treden deze menselijke helden zoals Bhîshma en al die anderen, Uw vurige en lichtende monden binnen. Hoe doen zij dat?*

De vergelijking met de woest stromende en gezwollen rivieren verwijst naar de cyclus van geboorte en dood of van schepping en destructie. Wie geboren wordt, zal sterven. Dat is onvermijdelijk. De woeste stroming verwijst naar de enorme motivatie en vechtlust die in beide kampen oprijst en die gericht is op destructie.

29. Zoals motten op een felle vlam afvliegen om er de dood te vinden, zo snellen deze mannen uw muilen binnen en gaan zij hun eigen ondergang tegemoet.

Shankara zegt in zijn commentaar: zoals vliegende insecten op een laaiend vuur afvliegen en het binnengaan om daar de dood te vinden, zo snellen ook deze levende wezens uw monden binnen om er de dood te vinden.

Hoewel de mot weet heeft van het verzengende vuur, is de attractie van het heldere licht te groot en vliegt zij toch op het vuur af om er dood te gaan. De mot heeft nu eenmaal een passie voor het genot van licht. Hetzelfde geldt voor al deze mannen die hun dood tegemoet snellen. Hun wellust en machtlust maakt dat zij het risico van een dodelijke strijd voor lief nemen om zolang mogelijk van genot en macht te kunnen genieten. De Kaurava's wisten heel goed hoezeer zij met 'vuur' speelden door de Pândava's voortdurend te vernederen en met alle mogelijke list en bedrog van de macht af te houden. Nu krijgen zij hun loon en Arjuna ziet dit. Eindelijk begrijpt hij hoe hij niet meer dan een instrument is in een veel groter spel waar hij geen vat op heeft.

30. Het lijkt wel alsof u de hele wereld maar al te graag met huid en haar verslindt met uw vuurspuwende mond. Uw glorie vult de hele schepping in een stralende luister en de straling ervan is zo groot dat alles erin opgaat, O Vishnu!

Shankara zegt in zijn commentaar: *U geniet er van om keer op keer al deze wezens 'op te slurpen' en 'naar binnen te werken' met uw vuurspuwende monden waarbij uw straling en glorie de hele wereld met een lichtgevende energie vervult. Uw vreselijke straling en vlammen roosteren de aarde, O Vishnu, O alles doordringende Geest!*

Het visioen wordt nog bizarder als Arjuna tot de conclusie wordt geleid dat de Heer er genoeg in scheidt om deze destructie te laten gebeuren waarin al deze mensen in één groot bloedbad verslonden worden door zijn vuurspuwende monden. Dit was wel het laatste wat Arjuna verwachtte. Arjuna had in al zijn sentimentaliteit verwacht dat het visioen bij een lieflijk plaatje van pais en vree zou blijven. Het laatste wat hij verwachtte was getuige te zijn van een enorm bloedbad, dat zich overigens weldra voor zijn ogen op het slagveld van Kurukshetra zou afspelen. Destructie paste in zijn ogen niet bij de Heer die slechts het welzijn van de hele wereld voor ogen had. Arjuna had nooit geleerd te kijken naar de paren van tegengestelden en had er nooit bij stilgestaan dat dood en leven, dag en nacht, constructie en destructie als twee polen onverbrekkelijk met elkaar zijn verbonden. Zonder het ene kan het andere niet bestaan. Het is een fundamenteel principe waarop de hele schepping is gebaseerd.

31. Zeg mij dan wie u bent met zo'n verschrikkelijke vorm? Ik buig mij voor u neer, O Machtige, wees barmhartig. Ik verlang ernaar u werkelijk te kennen. U bent de Allereerste. Maar ik weet niet hoe u te werk gaat.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Vertel me wie U bent in deze ontzagwekkende vorm die afschuwelijk is om te zien. Wees gegroet O Heer en Meester over alle goden! Wees mij genadig. Ik wil U begrijpen en ik wil U vooral kennen als het Eerste Wezen. Ik heb geen idee hoe U te werk gaat.*

Arjuna is nu helemaal in de war en heeft geen idee wat er gebeurt en waarom. Hij had een idee van een lieflijke Heer en Meester en wordt nu geconfronteerd met het afschrikwekkende aspect van verschrikkelijke destructie. Op dit cruciale moment verliest Arjuna zijn 'koelbloedigheid' en laat hij zich meesleuren door zijn sentimenten. Hij verliest zijn innerlijk evenwicht en kan slechts om genade (barmhartigheid) smeken. Wat hem echter door doet gaan is zijn echte verlangen om tot werkelijke Zelfkennis te komen.

De gezegende Heer sprak:

32. Ik ben de Al-tijd, de machtige Vernietiger die de wereld doet verdwijnen. Ik ben bezig om de werelden tot hun einde te laten komen. Zelfs zonder jouw inmenging zullen al deze krijgers die tegenover elkaar in slagorde staan opgesteld de dood niet ontkomen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als de Al-tijd die alles reguleert bewerkstellig Ik de ontbinding en oplossing van de werelden. Luister waarom dit zo is. Zelfs zonder jouw toedoen zullen al deze grote krijgsmannen ophouden te bestaan: Bhīshma, Drona, Karna en al die anderen. Zij zien er afschrikwekkend uit en zijn angstaanjagend. Bovendien zijn ze nu jouw tegenstanders. Omdat het zo is gesteld: (zie volgend vers).*

Het moment van de strijd op het slagveld van Kurukshetra markeert, volgens de traditie, de overgang van het bronzen tijdperk (*dvapara yuga*) naar het ijzeren tijdperk (*kali yuga*). Dit is een moment van kosmisch belang en dat heeft tot gevolg dat al het 'lagere' moet wijken voor het hogere. Met andere woorden: het kosmische belang gaat voor het individuele belang. Op zulke fatale momenten neemt de kosmos het roer in handen en moet het individuele zich voegen naar het kosmische. Individuele overwegingen spelen geen rol meer en ondanks alle goede bedoelingen van individuele zielen gaat het kosmische drama door. In feite is dit altijd zo maar het kosmische aspect versluiert zich meestal achter de wet van oorzaak en gevolg. Dan denken we dat wij zelf iets in de melk hebben te brokkelen, zoals Arjuna dat ook dacht. Maar in feite geldt altijd: *de mens wikt, maar God beschikt*. In hedendaagse termen: *in sha-allah* (deo volente; zo God het wil). Arjuna wordt ook in het kosmische visioen geconfronteerd met het natuurlijk ontzag dat al deze grote krijgsmannen inboezemen. Zij waren zijn leermeesters en meerderen maar zullen heengaan omdat de kaste der krijgslieden in deze overgang naar het ijzeren tijdperk haar dominantie zal verliezen. Niemand is onontbeerlijk en alle schepselen blijven onderhevig aan de (kosmische) werking van de tijd. Deze kosmische werking moet worden uitgevoerd met of zonder Arjuna. Het allesverslindende karakter van de Al-tijd is het ene, destructieve en oplossende aspect van de tijd. Het andere aspect is juist het creatieve dat maakt dat door de tijd alle dingen tot wasdom komen en vrucht dragen. De tijd is als een rondwentelend wiel dat in zijn opgang creatief en bouwend is en in zijn neergang destructief en oplossend om dan weer creatief te worden. De opvolging der seizoenen is er een rechtstreekse afspiegeling van.

33. Sta dus op en verkrijg de roem van de overwinning! Wanneer de vijand overwonnen is, geniet dan van een welvarend koninkrijk. Al deze krijgers zijn door Mij reeds bij voorbaat gedood.. Wees dus Mijn instrument, links- en rechtshandige boogschutter!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Sta dus op, verkrijg de roem die het onvermijdelijke gevolg is van het feit dat jij, Arjuna, helden als Bhīshma, Drona en al die anderen hebt overwonnen wat zelfs de goden niet lukt. Alleen door goddelijke inmenging kan deze roem worden verwerkelijkt. Overwin Duryodhana en al die andere vijanden en pluk de vruchten van de overwinning door zijn rijk in te nemen zonder enige verdere tegenstand. Door Mij alleen kunnen al deze helden worden overwonnen. In feite zijn zij al gedood. Het enige wat je te doen staat is je te voegen naar het onvermijdelijke. Je hebt een fantastische boog Arjuna, gebruik hem zowel rechtshandig als linkshandig, zoals je is geleerd.*

Shrī Krishna windt er geen doekjes om en spreekt Arjuna nu rechtstreeks aan in de taal die hij heeft geleerd als krijgsman. Hij verwijst naar de geduchte tegenstanders maar hij spiegelt Arjuna voor hoezeer het lot onontkoombaar is. De allesverslindende tijd laat niet met zich spotten en gaat gewoon door. Het is onvermijdelijk. Het genot van een welvarend koninkrijk wordt Arjuna als vanzelf in de schoot geworpen. Ook dat is onvermijdelijk. Het enige wat Arjuna hoeft te doen is zich op deze stroom van het onvermijdelijke te laten meevoeren in de bereidheid om zijn taak en functie als krijgsman te vervullen. Arjuna is bij uitstek het symbool van de mens zelf, van ons mensen dus. De onvermijdelijkheid der dingen geldt voor ons allemaal ondanks het feit dat we bijna altijd overtuigd zijn van onze eigen, individuele vrijheid van handelen. Ons idee van vrijheid is uit het lood geslagen en geïndividualiseerd. We hebben iedere kijk op de kosmische aspecten van ons leven en van de schepping verloren, tenzij we besluiten naar onze horoscoop te kijken en astrologisch advies in te winnen in de hoop op een bevestiging van onze individuele wensen en verlangens. Als de dingen dan in feite omgekeerd gaan, zijn we meestal geheel en al in verwarring en diep teleurgesteld. Het *Uw Wil geschiede* vinden we maar lastig om te begrijpen en dus doen we liever alsof die Wil niet bestaat. Maar die Wil is onvermijdelijk en ligt in de voortgang van de tijd opgesloten. Daar helpt geen lieve moeder aan.

34. Drona en Bhīshma, Jayadratha en ook Karna zijn, samen met al die andere krijgslustige strijders, door Mij reeds ten dode opgeschreven. Aarzel dus niet en dood hen! Vecht! Je zult je vijanden in de strijd overwinnen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *de krijgslieden die zoveel ontzag inboezemen en angstaanjagend zijn, zijn ten dode opgeschreven. Arjuna's vrees is geheel ongegrond hoewel begrijpelijk. Drona is een meester in het boogschieten en in het gebruik van metafysische wapens. Hij is de hooggeëerde leermeester zelf van Arjuna. Ook Bhīshma is een zeer geduchte tegenstander want Bhīshma had het voorrecht verkregen om zelf het moment van zijn dood te mogen bepalen. Ook Bhīshma was een volleerde meester in het gebruik van metafysische wapens. Zelfs Parasurāma kon hem niet doden in een duel. Ook Jayadratha viel zeer te duchten omdat zijn vader had bewerkstelligd dat wie zijn zoon zou doden zelf onthoofd zou worden. Karna had de beschikking over een trefzekere pijl, die hem door Indra was geschonken en was de zoon van de Zon en van zijn maagdelijke moeder. Al deze helden zijn door Mij reeds gedood. Het enige wat van jou wordt verlangd is instrument te zijn om het onvermijdelijke te laten gebeuren. Koester geen enkele vrees en geen enkele wroeging. Vecht zoals het je betaamt, dan zul je Duryodhana en al die andere tegenstanders overwinnen in deze strijd.*

Om er zeker van te zijn dat Arjuna zijn angst niet inkapselt en negeert, noemt Shri Krishna de grote krijgsmannen bij naam: Drona, Bhīshma, Jayadratha en Karna. Al deze krijgsmannen genoten op een of andere manier een goddelijke bescherming en waren dus in feite onoverwinnelijk. Daarom voelde Duryodhana zich zo zeker van zijn zaak. Maar zelfs onoverwinnelijk-zijn heeft een relatieve betekenis binnen de schepping. De schepping is immers een wereld van tijd en plaats en daarin komen de dingen en gaan zij weer. Scheppen en oplossen of vernietigen vormen immers één geheel en zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zelfs deze 'onoverwinnelijke' mannen zijn voorbestemd om in deze kosmische strijd het leven te laten. Wie de kosmische kant van de zaak weet op te pakken en te begrijpen, wordt echt onoverwinnelijk. Die mens hoeft slechts zijn taak en functie te verrichten om vervolgens van het ongestoorde genot van de vruchten te kunnen genieten. Wat de aard van die 'vruchten' is, valt niet te zeggen. Er zijn drie werelden en de vruchten kunnen binnen het raamwerk van de drie werelden vallen of – in enger verband – binnen het raamwerk van één of twee werelden. De vruchten van deze wereld - en van deze tijd, de *kaliyuga* - zijn fysiek en concreet: geld, roem, bezit en een welvarend gezinsleven. De vruchten van twee werelden (fysiek en subtiel) zijn die van het bronzen tijdperk, de *dvaparayuga*: geestelijke en fysieke rijkdom en welvaart die gekoppeld zijn aan een bloeiende en vooral beschaafde cultuur waar mensen in vrede en harmonie met elkaar kunnen omgaan. De flagrante schending van dit stelsel van normen en waarden door Duryodhana en de zijnen kenmerkt het einde van deze periode. De vruchten van drie werelden (fysiek, subtiel en causaal)

zijn die van de *treta yuga*: innerlijke vrijheid en Godvrezendheid. *Dharma*, integriteit, is de norm waar de mens zich aan houdt maar dit tijdperk kent ook de opkomst van demonische invloeden waarin hebzucht en machtzucht hun intrede doen. De traditie stelt dat Prins Râma en de demon Ravana in dit tijdperk leefden, zoals beschreven in het Râmâyana epos. Tenslotte is er de *satyuga*, het gouden tijdperk waarin de mens doet en leeft naar wat het verbond van God met Abraham voorschrijft: *Weet dat Ik Brahman ben, het Absolute, bewandel Mijn paden en leef onberispelijk*. Een gemeenschap die dat doet heeft geen regering, geen overheid, geen politie en geen leger meer nodig: die zijn impliciet in de Godvrezendheid van *Ik ben Brahman* aanwezig. Dat is het kenmerk van het Gouden Tijdperk, de *Satyuga*.

Sanjaya sprak:

35. Toen prins Arjuna deze woorden van Keshava (Shrī Krishna) had gehoord, maakte hij een eerbiedig gebaar en toen hij zo zijn aanhankelijkheid had betuigd, sprak hij trillend en met een verstikte stem Shrī Krishna als volgt toe, nadat hij nogmaals voor Hem had neergebogen:

Shankara zegt in zijn commentaar: *Arjuna spreekt met een verstikte stem want hij wordt nog steeds door vrees overmand maar tegelijkertijd is er de liefde en eerbied voor Shrī Krishna. Hij heeft een prop in zijn keel en daarom is zijn stem onduidelijk en zacht. Hij hakkelt maar wat en dus rest hem weinig anders dan het hoofd te buigen en dan te spreken.*

Arjuna wordt in dit vers aangeduid als de ‘gekroonde’. Arjuna droeg een diadeem (*kiritī*) dat hij van Indra had gekregen als teken van waardering voor zijn moed. Van belang is ook dat het nu Sañjaya is die spreekt. Hij brengt verslag uit aan de blinde koning Dhritarâshtra. De symboliek is heel specifiek. De oude blinde koning die de macht aan zijn onbesuisde jonge zoon Duryodhana had overgedragen, verkeert tussen hoop en wanhoop over de continuïteit van zijn koninkrijk en zijn geslacht. Tegelijkertijd noemt Sañjaya Arjuna ‘de gekroonde’ (*kiritī*) en refereert hij aan het gebaar van Indra, de koning der goden, die Arjuna al gekroond had. Een rechtstreekse verwijzing naar de onvermijdelijkheid der dingen. Duryodhana, de door een blinde koning gekroonde kroonprins en Arjuna, de door de koning der goden gekroonde. Tegelijkertijd koesterde de oude blinde koning nog de hoop dat Arjuna zou opgeven, overmand als Arjuna was door angst en wroeging. Maar vanuit dit diepe dal roept Arjuna trillend en met verstikte stem Shrī Krishna aan en dan heeft zelfs Shrī Krishna geen andere keus dan hem bemoedigend toe te spreken en vervliegt de hoop van de oude koning. Vrede sluiten is niet meer mogelijk. De teerling is geworpen.

Arjuna sprak:

36. O Heer, met uw kortgeknipt haar, het is juist dat de hele schepping zich verheugt en dankbaar is vanwege uw roem en luister. Want de demonen slaan vol angst op de vlucht en alle scharen der heiligen brengen u hun eerbiedige groet.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het is juist dat alle werelden zich verheugen en verblijden bij het eren van uw grootheid. De zin kan echter ook anders worden vertaald wanneer men het woord 'juist' bij datgene wat geprezen wordt, trekt: dat wil zeggen Shri Krishna zelf. Dan zegt het vers dus dat het juist is dat Shri Krishna de reden is om blij en verheugd te zijn. Hij is het ene Zelf van allen, de vriend van alle levende wezens. Daarom is de hele wereld vervuld van dankbaarheid en blijdschap. Ook dit is een juiste vaststelling waardoor alle demonische invloeden zich terugtrekken en de ruimte in wegvluchten. Ook dit is juist en onvermijdelijk: alle volmaakte zielen met de wijze Kapila voorop brengen eer aan Shri Krishna.*

Het kortgeknipte haar van Shri Krishna (*hrishiksha*) staat als tegenstelling tegenover het lange en overvloedige haar (*gudakesha*) van Arjuna. *Hrishiksha* (kortgeknipt, borstelig) is ook symbool voor de beheersing van de zintuigen, waarbij de zintuigen worden vergeleken met het 'haar'. Arjuna kan zijn zintuigen nog niet beheersen en laat zich nog overmannen door angst, vrees en verdriet. Maar hier is tegelijkertijd het omslagpunt voor Arjuna want hij erkent nu dat het juist en waarachtig is dat de hele schepping de grootheid van de Heer prijst en dat juist daarom alle demonen wegvluchten, de duisternis in. Door dit inzicht slaan de angst en de vrees van Arjuna, als vormen van demonisch gedrag, ook op de vlucht en raakt hij uit hun houdgreep bevrijd. Arjuna kan nu weer ademen en functioneren. Eindelijk komt Arjuna tot het inzicht dat het verschrikkelijke en destructieve visioen dat hem werd gegund ten doel had om zijn eigen angst en vrees op de vlucht te doen slaan. En dat gebeurde zodra hij het hoofd boog voor de Heer en hem alle eer betuigde. Overgave is en blijft de sleutel tot innerlijke verandering en tot menselijke ontwikkeling. Dit vers (36) wordt dikwijls geciteerd als effectief middel om uit een depressieve bui te geraken.

*sthâne hrishiksha tava prakīrtyā jagat prahrishyatyanurajyate ca |
rakshāmsi bhītāni disho dravanti sarve namasyanti ca siddhasamghāh ||*

37. Hoe kunnen zij anders, O grote Ziel? U bent groter dan Brahmâ, u bent de eerste Schepper, Oneindig, Woonplaats van de hele schepping, Onvergankelijk, Zijn en niet-Zijn tegelijkertijd en toch erboven verheven!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Waarom zouden alle levende wezens niet voor U buigen, O groot Wezen! U bent groter dan allemaal. U bent de oervader, zelfs de schepper van Brahmâ en van het kosmische ei, Hiranyagarbha. Waarom zouden de wezens u geen eer bewijzen? Uw aanwezigheid is altijd het geschikte moment tot vreugde en een reden voor verering. U bent oneindig! God der goden! De rustplaats voor alle werelden. Transcendent en onvergankelijk zoals die door de Upanishaden wordt uiteengezet. Wat is die onvergankelijkheid? Zijn en niet-zijn. Het zijn is wat bestaat en het niet-zijn geeft het idee van niet-bestaan. Zij zijn de toegevoegde aspecten van het Onvergankelijke. De kenners van de Veda's zeggen dat het Onvergankelijke voorbij het zijn is en ook voorbij het niet-zijn. U alleen bent Dat en niemand en niets anders. Maar Arjuna gaat door:.....*

Arjuna heeft eindelijk weer de veerkracht gevonden om zich te verheugen. Zijn somberheid, gevoed door angst en vrees, is opgeklaard en hij kan weer helder denken. Hij kan de Heer nu weer zien als ultieme rustplaats en als uiteindelijke woonplaats. Alles is van daaruit voortgekomen. Zelfs de Schepper, Brahmâ zelf, is ooit van daaruit tot bestaan gebracht. Weg angst, weg vrees, weg gehakkel maar in plaats daarvan een vreugdevolle lofprijzing.

38. U bent de eerste en enige God, de Essentie van alle tijden, het uiteindelijke Rustpunt van de hele schepping. U bent de Kenner en tevens het Gekende, het hoogste Doel. De hele schepping is doordrongen van uw substantie. Uw vorm is eindeloos en onbegrensd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *U bent de eerste en enige Heer, de bron van het scheppend vermogen van dit universum. De geest, de purusha, die in de stad van dit lichaam woont. Aloud. U alleen bent het ultieme toevluchtsoord voor dit universum. Wanneer de hele schepping wordt teruggenomen en weer oplost wordt alles daarin teruggenomen. Bovendien bent U de kenner van al het gekende, maar het omgekeerde geldt ook: U zelf bent het gekende en tevens de transcendente werkelijkheid van het hoogste doel. Het hele universum is van U doordrongen. Uw vormen zijn eindeloos en onbegrensd.*

Arjuna heeft nu zijn vroegere energie teruggevonden maar nu gekoppeld aan zijn innerlijke verbondenheid met de Heer zelf. Als in vervoering gaat hij nu door met het prijzen van de Heer. De Heer is de Ene werkelijkheid. Er is niets anders. In de eenheid van het Absolute is er slechts het Ene. Pas wanneer de scheppende wil oprijst, ontstaat polariteit. Want een scheppende wil scheidt de dualiteit van schepper en geschapene, van kenner en gekende, van wil en wat gewild wordt. Dit is de basis voor de spanning die in de schepping altijd aanwezig is en die de schepping in stand houdt. De schepping moet immers 'onder spanning' staan. Valt de stroom uit dan werkt er niets meer en is er slechts het Ene, dat telt. De schepping kent geen enkel apart of afgescheiden bestaan. Alles komt uit de Heer, het Ene, voort en alles keert er weer in terug zodra de spanning uitvalt. De allesdoordringende aanwezigheid van de Heer werkt als de spanningsbron van waaruit de schepping wordt gevoed en in stand gehouden. Al het bestaande bestaat dankzij dit Ene en dankzij de permanente aanwezigheid ervan. Maar ook bestaat al het niet-bestaande dankzij het Ene, dat telt. Het verband tussen dat Ene, de Heer, en de schepping is slechts empirisch en pragmatisch maar kent geen absolute waarde, want alleen het Ene telt. Het immanente gaat op in het transcendente.

39. U bent de wind, de dood, het vuur, het water, de maan. U bent heer en meester over alle schepselen, en Prajâpati, de stamvader. Nogmaals alle eer aan u. Duizendmaal alle eer en glorie! Nogmaals duizendmaal gegroet!

Shankara zegt in zijn commentaar: *U bent de god van de wind, de god van de dood, van vuur, U bent Varuna, de god van het water, de maan, de oervader, U bent Kashyapa en zelfs de Vader van de schepper van dit universum. Het vers geeft aan dat zelfs de Schepper, Brahmâ, zelf ook geschapen is. Duizendmaal gegroet en nogmaals duizendmaal gegroet. De reden dat de begroeting steeds opnieuw wordt herhaald is dat de spreker (Arjuna) voelt dat zijn lofprijzingen, liefde en gevoel van ontzag onvoldoende zijn om werkelijkheid maar te benaderen.*

Arjuna krijgt er maar niet genoeg van om de Heer te prijzen. En dat mag ook want het uitgangspunt was dat de Heer als wagenmenner van Arjuna, de onbetwiste leider van het leger der Pândavas, zou fungeren. Inmiddels zijn de rollen geheel omgedraaid en zijn de ogen van Arjuna geheel geopend. Alle levende wezens zijn de uitdrukking van de aanwezigheid van de Heer als zuiver bewustzijn in alles en allen. Arjuna ziet in hoe de schepping op zich niet bestaat maar in totale afhankelijkheid bestaat van het Ene dat telt, zuiver bewustzijn. Hier heeft een enorme ommedraai plaatsgevonden en Arjuna heeft nu eindelijk de kans om zijn hart te luchten, dat wil zeggen uiting te geven aan zijn ware emoties in plaats van allerlei vermeende emoties zoals angst en vrees en de rest. In het kosmische visioen heeft Arjuna (de mens) eindelijk inzicht gekregen in het illusoire karakter van de zogenaamd concrete werkelijkheid. Er is geen eigen wil maar alleen de Ene wil, die telt. Wie zijn eigen wil en eigen zin(nigheid) doorzet, moet de tol van gebondenheid betalen. Het is een hoge prijs want die mens – wij allemaal dus – verliest zijn of haar vrijheid en neemt genoeg met de fictieve vrijheid van ‘ik mag doen en laten wat ik wil’. Niet dus. Zoveel is inmiddels wel duidelijk geworden. De boodschap van de Bhagavad Gîtâ is in de eerste plaats gericht op het ‘Uw Wil geschiede’ door ons te wijzen op de onvermijdelijkheid van het lot en op de onontkoombaarheid van de wet van oorzaak en gevolg: zo ge zaait, zult ge oogsten. Die wet is de wet van *karma*. Het gaat er om dat we de vruchten van *karma* uit ons verleden leren op te lossen door ze niet meer te eten. Het Bijbelse boek Genesis houdt ons dit al voor in het scheppingsverhaal: *maar van de boom van de kennis van goed en kwaad mag je niet eten, want op de dag dat je daarvan eet, zul je sterven.* (Genesis 2,17). Wie het idee van polariteit en dus van plus en min of, in het algemeen gezegd, wie gaat denken in termen van tegengestelden verliest de vrijheid en gaat dood. Het ‘doodgaan’ is dat de verbinding met het goddelijke wordt afgesneden en de mens alles vergeet. Arjuna is hier het rechtstreekse voorbeeld van. Met alle zorgvuldige opleidingen en opvoeding die hij had meegekregen had hij tenminste één ding niet ter harte genomen. Dat ene ding was dat de Heer altijd en overal aanwezig is. Zijn Wil is daarmee onontkoombaar. Wij zijn uitvoerders van die Wil omdat Ik en God één zijn.

40. Wees gegroet! Van voren en van achteren en van alle kanten. U bent het Al. Uw macht is oneindig. Uw majesteit is onmetelijk. U doordringt alle dingen. U bent zelf het Al.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Van voren’ betekent ook: ‘in het Oosten’. Alle eer aan U. Laat U ook van achteren, vanuit het Westen, worden begroet en vervolgens vanuit alle windstreken. U bent overal aanwezig U bent alles en allen. Uw krachten zijn oneindig en uw energie is onmetelijk. ‘Kracht’ heeft hier vooral ook de betekenis van ‘talent’ of ‘vermogen’. Energie heeft de kwaliteit van de actie van een held. Zelfs een krachtig wezen kan zijn taak negeren en weigeren vijanden uit te roeien of hij kan blijk geven van een zekere traagheid om tot actie over te gaan. Maar Uw kracht is eindeloos en uw energie is onmetelijk. Daarom dat de tekst U zo eert. U doordringt de hele schepping. U bent alles en allen. Niets staat los van U of is van U afgescheiden. Er is geen ontkomen aan.*

De allesdoordringendheid van Het Ene, dat telt, is *vishvarûpa*. Dit is het grote punt of aspect dat we, met Arjuna, steeds maar weer vergeten. Iedere mystieke traditie, *bhakti*, is er in de eerste plaats op gericht om de alomtegenwoordigheid van de godheid, van *Brahman* of het Absolute in de geest en in onze herinnering te verankeren: *Nârâyana smaranam*. Zonder die basis is geen transformatie mogelijk. Zelfs een verandering heeft slechts een relatieve waarde als die niet door de Heer zelf, *Nârâyana*, wordt gezegend.

41. Alle dingen die ik onbesuisd tegen u heb gezegd, toen ik u slechts voor een vriend hield en u aansprak met Krishna, Yadâva of ‘vriend’, heb ik gezegd in gedachteloze gemeenzaamheid of uit affectie maar zonder begrip voor uw ware grootheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Denkend dat U niet meer dan een vriend was, een leeftijdgenoot van mij, heb ik in onwetendheid gedacht. Ik sprak u in onbesuisdheid aan als ‘Krishna’, als toonbeeld en leider van de Yadu-stam en als kameraad. Waar bestond mijn onwetendheid uit? Uit het niet inzien van Uw werkelijke grootheid, Uw universele en alomvattende majesteit. Grootheid en majesteit staan niet naast of los van U maar behoren wezenlijk bij U. Ik heb in haast en onzorgvuldigheid gesproken. De ‘affectie’ waarnaar de tekst verwijst draagt de betekenis van respect en vertrouwen die uit liefde en genegenheid voortkomen.*

Arjuna realiseert zich welke vergissing hij heeft begaan en welke fatale gevolgen zijn vergissing heeft gehad door het Universele en tijdloze te nivelleren tot het niveau van het individuele en tijdelijke. Hij realiseert zich de verschrikkelijke gevolgen van nivellering en dus van het onvermogen en de onwil om in gezagsverhoudingen te denken en te functioneren. Zonder gezag aan te nemen en je eigen en persoonlijke systeem als de maat der dingen te beschouwen wordt de geest geheel en al verblind en als eerste gevolg is er het verlies van de herinnering. Die herinnering is de herinnering van wat de mens werkelijk is, waar hij vandaan komt en waar hij geacht wordt heen te gaan. Wie dat vergeet dwaalt rond als een blinde in de woestijn, hongerend en dorstend naar gerechtigheid die er niet te vinden is. Arjuna realiseert zich zijn kapitale fout en vraagt om vergeving.

42. O Onverstoorbare, als ik U spottend of oneerbiedig bejegende, in spel of in rust, in gesprek of aan het feestmaal, alleen of in een menigte, daarvoor vraag ik vergeving. U bent werkelijk onmetelijk.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ter wille van het najagen van mijn eigen genoegens heb ik U overal respectloos bejegend ongeacht of U wel of niet aanwezig was. U bent onveranderlijk, overal en altijd dezelfde! U bent Oneindig en voorbij ieder begrip. Ik vraag U om vergeving voor mijn misdragingen.*

Hier zijn we getuige van een hartverscheurende roep om vergeving en boetedoening. Arjuna wil helemaal schoon schip maken om zijn innerlijk weer zuiver en kraakhelder te krijgen. Vergeving is daarbij onontbeerlijk. Tevens is deze scène een wel zeer beeldend voorbeeld over de juiste en correcte omgang van discipel en leermeester. Door Arjuna's boetedoening wordt de gezagsverhouding tussen hem en Shrī Krishna hersteld. Zonder die herstelde relatie is geen transformatie of verandering mogelijk. De boetedoening en de roep om vergeving zijn het natuurlijke gevolg van het inzicht hoe de werkelijke verhoudingen in elkaar steken. De koning wordt dienaar en de dienaar wordt koning. Zolang onze herinnering nog niet sterk genoeg is, kan de roep om vergeving helpen om de herinnering te sterken op voorwaarde dat de roep om vergeving uit het innerlijk komt en zuiver is.

43. U bent de Vader van de bewegende en niet-bewegende dingen. U bent de geëerde en eerbiedwaardige Leermeester. In de drie werelden is er niemand en niets gelijk aan u. Hoe kan er dan een hogere zijn? Uw glorie en luister zijn weergaloos.

Shankara zegt in zijn commentaar: *U bent de Vader en verwekker van al het geschapene. U bent niet alleen de Vader van deze wereld maar U komt alle eer toe. U bent de ultieme leermeester. Niemand is gelijk aan U.*

Natuurlijk is het onmogelijk dat er twee Absoluten zijn. Onze hele ervaringswereld stort in elkaar als er meer dan één Absolute zou zijn. Niemand is aan U gelijk. Nog minder kan er sprake zijn van iets of iemand in de drie werelden dat groter dan U zou kunnen zijn. Uw macht is ongeëvenaard. In een vergelijking worden vergelijkbare dingen naast elkaar geplaatst. Maar Uw almacht is onvergelijkbaar. Daar zijn Uw glorie en luister weergaloos en onovertroffen. Dit is de betekenis.

De Heer is uniek, de Ene zonder tweede, het ultieme. Dit is de logische consequentie van *vishvarûpa*, alomtegenwoordigheid. Vanuit dit standpunt kan iedere vorm vereerd worden als het Ene omdat alles een rechtstreekse uitdrukking is van dat Ene. Dat Ene is zuiver en onbegrensd bewustzijn.

44. Daarom kniel ik voor u neer in gehoorzaamheid en vraag ik om uw genade, O Aanbiddelijke! Zoals een vader zijn zoon kracht geeft en een vriend vriendschap schenkt aan een vriend en een minnaar liefde aan een geliefde, zo vraag ik om uw genade. Wees barmhartig, O God!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik heb U begroet en nu kniel ik voor U neer en vraag om genade. U bent aanbiddelijk. Zoals een vader de fouten van zijn zoon vergeeft, zo vraag ik U hetzelfde te doen. Onder kameraden en vrienden gebeurt hetzelfde en ook een minnaar zal zijn geliefde vergeven.*

Arjuna's overgave is nu totaal. Een bijna ondenkbare situatie voor een krijgsman. Hieruit blijkt dat Arjuna nu de grenzen van zijn kaste overstijgt en langzaam uitgroeit tot een universeel wezen. Arjuna is nu op weg naar bevrijding nu hij tot de realisatie en het begrip van de almacht van de Heer is gekomen en gebruik maakt van zijn bijzondere, persoonlijke en rechtstreekse relatie met de Heer in de gedaante van Shrī Krishna.

Arjuna noemt vier aspecten van omgang in de mystieke verering van de Heer, in *bhakti*:

1. De dienaar-meester relatie
2. De vader-zoon relatie
3. De vriend-vriend relatie
4. De minnaar – geliefde relatie

Deze vier aspecten van *bhakti* hebben hun eigen specifieke relatie en kenmerken zich door een steeds grotere vrijheid en mogelijkheid van vrijpostigheid die slechts verworven kan worden door een groei in vertrouwen. Het respect van de dienaar voor de meester groeit uit in het wederzijdse vertrouwen tussen vader en zoon. Dat vertrouwen groeit uit in de genegenheid en de vriendschap tussen vrienden om tenslotte de bekroning te vinden in de liefde tussen geliefden.

45. Ik ben verheugd en dankbaar dat ik mocht zien wat nimmer gezien werd. Toch beef ik van angst en schrik. Laat mij toch weer uw eerste vorm zien, O Heer, wees barmhartig. U bent het Tehuis van de hele schepping.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik mocht zien wat nimmer gezien werd is een verwijzing naar de kosmische vorm van de Heer die zo zeldzaam is om te zien zowel onder de mensen als onder de goden. Ik voel mij buitengewoon vereerd dat ik die vorm mocht zien. Maar toch beef ik van angst en vrees en vraag ik U mij uw vertrouwde vorm weer te laten zien. Wees mij genadig, Heer. U bent het tehuis van alle werelden.*

Arjuna begrijpt heel goed dat het zien van de kosmische vorm aan heel weinigen is gegeven. Bovendien kon hij de afloop van de strijd in ogenschouw nemen en weten dat de overwinning verzekerd was. Maar hij voelt nog de wroeging voor zijn blinde domheid dat hij de Heer niet in Shrî Krishna had herkend en Shrî Krishna als niet meer dan zijn 'maatje' had beschouwd. Hij wist maar al te goed dat dit punt nu eens en voor altijd weggepoetst moest worden. Zijn overgave is dan ook totaal. Hoe de vroegere vorm van de Heer is wordt nu uit de doeken gedaan:

46. Ik verlang ernaar u weer te zien met de kroon, de scepter en de discus in uw handen en ook met uw vier armen. Toch zijn uw armen ontelbaar en uw vormen oneindig.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik verlang er naar U weer te zien met Uw kroon, de scepter en de discus in Uw handen. In Uw kosmische vorm hebt U ontelbaar veel armen, neem die vorm weer terug en laat mij U zien in Uw vorm met vier armen als de zoon van Vasudeva.*

De vierarmige gedaante van Shrī Krishna is de gebruikelijke vorm van Shrī Krishna voor al diegenen die Shrī Krishna als de Heer willen vereren en aanbidden. Arjuna is ervan overtuigd dat zijn onzorgvuldige omgang met Shrī Krishna alleen werkelijk is vergeven als Shrī Krishna weer zijn milde, vierarmige vorm aanneemt en niet de confronterende *vishva-rûpa*, kosmische vorm. Wanneer de Heer zelf weer de ‘normale’ vorm aanneemt is dat het ‘bewijs’ dat alles weer ‘normaal’ is en goed. Vergeven en vergeten dus.

De gezegende Heer sprak:

47. O Arjuna, alleen vanwege Mijn genegenheid jegens jou en door Mijn eigen Genade heb ik je deze opperste en totale vorm getoond. Hij bestaat uit alle straling en glorie, is universeel, oneindig, al-oud. Niemand behalve jij heeft deze vorm ooit gezien.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het woord 'genade' heeft hier de betekenis van 'welwillendheid'. Mijn genegenheid voor jou is je bekend en vanuit die genegenheid heb Ik je deze vorm getoond door de kracht van Mijn yoga.*

Straling: een stralende naar buiten gekeerde kracht.

Universeel: kosmisch.

Oneindig: zonder einde.

Al-oud: datgene wat er in het begin reeds was.

Deze vorm heeft niemand gezien behalve jij.

Shrī Krishna neemt nu het woord en maakt Arjuna duidelijk dat hij zich geen zorgen moet maken omdat Shrī Krishna's genegenheid voor Arjuna (de mens) onveranderd groot is. Niemand heeft die vorm ooit gezien, zelfs de goden niet.

48. Noch door studie van de geschriften, noch door offers of aalmoezen, noch door ceremonies of door strenge onthouding is het de mens op aarde mogelijk te zien wat jij hebt gezien, Held van alle Kuru's!

Shankara zegt in zijn commentaar: *Men kan Mij in deze kosmische vorm niet zien zelfs niet wanneer men zich toelegt op de bestudering van de vier Veda's of op het uitvoeren op de juiste wijze van allerlei rituelen of door een gift in goud te doen naar het gewicht van de gever. Evenmin volstaat het uitvoeren van de vuuroffers zoals die in de Veda's en andere geschriften beschreven staan of door het doen van boetedoening zoals cāndrāyana. Het bestuderen van de Veda's is inclusief het bestuderen van alle offerceremonies uit de Veda's.*

Het commentaar van Shankara geeft al aan hoe onmogelijk het is om dit kosmische visioen vanuit een eigen discipline op te roepen. Dat is onmogelijk en dit visioen wordt alleen aan diegenen gegeven aan wie de Heer dat wil. Al deze inspanningen zijn futiel en vallen in het niet ten opzichte van de kracht van overgave en toewijding aan de goddelijke Wil. Uw Wil geschiede is het enige dat het ontvangen van dit kosmische visioen mogelijk maakt 'als het de Heer behaagt'.

49. Wees niet langer bevreesd noch verward, omdat je Mijn afschrikwekkende vorm hebt gezien. Laat je vrees nu varen en zie Mij in Mijn eerdere vorm.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wees niet langer bevreesd en verward in je geest vanwege het zien van Mijn kosmische en afschrikwekkende vorm. Wees vrij van vrees en zie hoe Ik nu weer mijn vertrouwde vorm aanneem met kinkhoorn, discus en scepter.*

Shrī Krishna neemt nu weer zijn oude vertrouwde vorm aan als zoon van Vasudeva met vier armen met scepter, discus en kinkhoorn zoals hij wereldwijd wordt vereerd. Arjuna kan gerust zijn.

Sañjaya sprak:

50. Nadat Shrî Krishna aldus tot Arjuna had gesproken, toonde Hij hem weer zijn vroegere en gebruikelijke vorm. Zo bracht Hij Arjuna weer tot rust, nadat Hij zijn vriendelijke en wonderlijke vorm weer hernomen had.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Na zo gesproken te hebben nam Shrî Krishna zijn vroegere vorm weer aan die hij al toonde bij zijn geboorte in het huis van Vasudeva, zijn vader. En het Almachtige wezen troostte Arjuna en nam alle vrees bij hem weg door zijn oude vorm weer aan te nemen.*

Sañjaya neemt nu het woord en zegt tegen de blinde koning hoe Shrî Krishna zijn oude vorm weer aannam. Nu wordt de draad van het verhaal weer opgenomen en is de relatie tussen Arjuna en Shrî Krishna hersteld maar nu op een geheel andere basis.

Arjuna sprak:

51. Nu ik weer uw milde en menselijke vorm zie, O Mensenschudder, ben ik weer gerust en is mijn geest gekalmeerd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Nu ik uw oude en vertrouwde vorm weer zie ben ik weer gerustgesteld en heb ik mijn evenwicht herwonnen. Nu kan ik weer normaal functioneren.*

Het kosmische visioen was mogelijk voor Arjuna omdat hij de gave van inzicht kreeg, *netra diksha*, zodat hij het onzichtbare zichtbaar voor ogen kreeg. Nu is hij weer teruggekeerd tot de relatieve werkelijkheid van de fysieke wereld die hem echter veel vertrouwder overkomt. Nu kan hij weer ‘normaal’ communiceren met zijn vriend en toeverlaat Shrí Krishna en kan hij tevens ‘normaal’ functioneren als legeraanvoerder.

De gezegende Heer sprak:

52. Het is heel moeilijk de vorm te zien die jij hebt gezien. Zelfs de goden verlangen er steeds naar dit visioen op deze manier te verkrijgen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Weet dat de kosmische vorm die jij te zien hebt gekregen heel moeilijk verkrijgbaar is. Zelfs de goden verlangen er naar die vorm van Mij te zien te krijgen en toch krijgen zij die niet te zien, maar jij wel. Zij zullen die vorm ook niet te zien krijgen. Waarom niet? (Zie het volgende vers)*

Shrī Krishna benadrukt nogmaals het bijzondere karakter en het voorrecht van de gunst die Arjuna is gegeven. Arjuna raakte in paniek en vroeg om de oude vertrouwde vorm weer te zien. De goden zouden echter maar al te graag deze kosmische vorm voortdurend te zien krijgen en toch wordt hen dat niet vergund. Dit komt omdat in de hemel, de verblijfplaats der goden, er geen sprake is van een vermenging van goed en kwaad zoals dat in de fysieke wereld wel het geval is. Dit wordt de *dvandvatita*-staat genoemd. De staat waarin alles gebaseerd is op paren van tegengestelden. Door die vermenging van goed en kwaad doen de mensen ervaring op en leren zij, tenslotte, het 'kwade' dat wil zeggen onjuist gedrag vaarwel te zeggen en zich geheel toe te leggen op het *Uw Wil geschiede* zoals Arjuna dat had gedaan. Om tot die staat van vrijheid te komen, zegt men dat zelfs de goden op aarde moeten komen of terugkeren om dit ontbrekende stuk in hun leefwereld aan te vullen en te vervolmaken.

53. Noch door studie van de geschriften, noch door strenge ascese, noch door giften of offers is het mogelijk Mij te zien zoals jij Mij hebt gezien.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik kan niet in de vorm worden gezien zoals jij Mij hebt gezien als gevolg van het bestuderen van de vier Veda's of door zware boetedoening of door ascetische oefeningen zoals cândrâyama en evenmin door grote giften te doen of door offerrituelen uit te voeren.
Hoe kan dat kosmische visioen dan worden verkregen?*

Iedere vorm van 'eigen' inspanning die dus uit individualiteit oprijst is futiel en zinloos om de kosmische vorm te ontvangen.

54. O Arjuna, alleen door onafgebroken toewijding kan Ik op deze manier worden gekend en gezien. Alleen zo kan een mens één worden met Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Devotie is een absolute voorwaarde om de kosmische vorm te kunnen ontvangen. Maar de devotie of overgave moet totaal zijn, onverdeeld en op niets en niemand anders zijn gericht dan op het Absolute zelf, de Heer. Als alleen Vasudeva nog wordt gekend, dan is er sprake van onverdeelde toewijding. Volgens de geschriften kan Ik alleen op die wijze in mijn kosmische vorm worden gezien. Volgens diezelfde geschriften, kan ik niet alleen gezien en gekend worden in die vorm maar je zult Mij ook in waarheid zien en erin opgaan om zo bevrijd te worden.*

Hier is een beschrijving van eenduidige aandacht en eenduidige devotie of toewijding. Deze toewijding, *ananya bhakti*, kwam reeds ter sprake in hoofdstuk 9 waar yoga en *kshema* overgaan in *ananya bhakti*. *Ananya bhakti* is de hoogste vorm van *bhakti*: *para bhakti*. In deze volstrekt eenduidige toewijding transformeren alle vormen naar de Heer en zo ontstaat de juiste basis of voedingsbodem om tot het kosmische visioen te komen. Om het goddelijke te kennen moet men zelf goddelijk worden. Dat is het idee.

55. Wie Mijn werk verricht, zich van Mij afhankelijk maakt, aan Mij is toegewijd, wie alle gehechtheid laat varen en niet langer enige haat of vijandschap koestert tegen wie of wat dan ook, die zal tot Mij komen, O Zoon van Pându!

Shankara zegt in zijn commentaar: *In dit vers wordt de essentie van de boodschap van de Gîtâ verwoord. Die boodschap is gericht op moksha, bevrijding. Moksha kan slechts door oefening en toepassing worden verworven.*

Werk dat voor Mij wordt gedaan is 'Mijn werk' ongeacht wie het werk uitvoert. Een dienaar voert het hem opgedragen werk uit voor zijn meester maar bereikt die meester niet als het ultieme doel van zijn leven. Maar in dit geval, dus wie 'Mijn werk' verricht, wordt het werk niet alleen voor Mij gedaan maar ben Ik tevens het ultieme doel. Tegelijkertijd is die mens Mij geheel en al toegewijd omdat hij Mij op alle mogelijke manieren en met hart en ziel vereert. Die toegewijde mens maakt zich geheel los van ieder verlangen naar rijkdom, kinderen, vrienden, een gezin en relaties. Gehechtheid komt voort uit het verlangen naar plezier of uit genegenheid en deze mens is daar vrij van. Deze toegewijde mens koestert geen enkele kwade gedachte jegens wie dan ook, is vrij van iedere vorm van vijandschap, zelfs tegenover diegenen die hem het meeste kwaad hebben gedaan. Wie aan deze beschrijving beantwoordt, komt tot Mij omdat Ik zijn uiteindelijke doel ben. Die mens heeft geen ander doel. Dit is mijn raad voor je, Arjuna!

In deze wereld van paren van tegengestelden en dus van polariteit is de werkelijke uitdaging om boven deze paren van tegengesteldheid uit te stijgen en het verbindende in alles altijd en overal te eren. In werkelijkheid zijn er geen tegengestelden. Alleen het Ene telt. Geen gehechtheid, geen haat, geen wrok, geen andere bedoeling dan de Ene Wil, geen tegenstellingen en geen dualiteit.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 12

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 12

Bhakti Yoga

bhakti yoga

De Padma Purâna zegt:

In de streek Dakshinapatha (ten zuiden van de huidige stad Patna) ligt de stad Kolhapura, de zetel van de almachtige Godin Mahalakshmi. Hier hebben veel wijze zielen hun doel, bevrijding, bereikt en hier bevindt zich ook het beroemde bedevaartsoord Rudragaya.

Eens kwam een prins naar die plaats. Nadat hij een bad genomen had in de Manikunda Tirtha rivier, bezocht hij de tempel van Mahalakshmi. In het heilige der heiligen richtte hij zich tot Haar. "O Moeder! U bent altijd al barmhartig en vriendelijk geweest voor alle schepselen. Door uw genade heeft Brahma deze wereld geschapen, beschermt Vishnu haar en zal Shiva haar weer terugnemen. Wie kan spreken van uw grootheid? U bent zowel eindig als oneindig. Stort op mij uw genade en zegeningen uit. De godin was blij met dit gebed en zij verscheen voor hem en vroeg: "Kind! Ik ben blij met je gebed. Wat wil je? Vraag maar." Hij antwoordde, "Moeder! Mijn vader begon met het uitvoeren van de *Ashwamedha yajna*. Maar voordat het ritueel was voltooid werd hij ziek en stierf. Ik heb het stoffelijk overschot echter niet gecremeerd maar in plaats daarvan heb ik het bewaard en geconserveerd tegen verval.

Na een onderbreking van een jaar was het paard, dat zegevierend was teruggekeerd vastgebonden aan een paal en toen werd het gestolen. Ondanks intensief zoeken is het niet gevonden. Op aanraden van wijze en geleerde mensen ben ik naar u toe gekomen. Help me om het paard te vinden, zodat de *yajna* verder zonder belemmeringen kan worden voltooid. Alleen dan kan ik mezelf als een goede zoon beschouwen.

De godin antwoordde:

"Buiten mijn tempel leeft een brahmaan Siddha Samadhi genaamd. Hij zal uw paard vinden en u helpen om uw onvoltooide werk te voltooien.

De prins benaderde de brahmaan, begroette hem en legde hem uit wat de godin had gezegd. Siddha Samadhi dacht na over de woorden van de godin en ging zitten om vervolgens mantra's te zingen. Onmiddellijk verzamelden alle goden zich en gingen

voor hem staan. Toen hij hen zag vertelde de Brahmaan hen: "Indra heeft het paard van deze prins gestolen. Breng het paard onmiddellijk hier." Toen zij dit hoorden verdwenen ze. Na enige tijd brachten ze het paard naar hem toe en verdwenen.

De prins was zeer verrast en zei tegen Siddha Samadhi, "O, heilige wijze! Wat is het geheim van uw ascese? Zelfs Indra, de heer van alle werelden heeft naar uw orders geluisterd en het paard teruggebracht. Het is ongelooflijk! Mijn vader, die begonnen is met de *Ashwamedha yajna*, stierf voor de voltooiing ervan. Ik heb zijn lichaam bewaard. Ik bid U, adem leven in zijn lichaam, zodat hij de *yajna* kan voltooiën." De Brahmaan vroeg de prins om hem naar de plek te brengen waar zijn vader's lichaam lag.

Toen ze bij de plaats kwamen waar het lichaam van de koning lag, zong Siddha Samadhi weer een mantra en sprenkelde water op het lichaam. Alsof hij ontwaakte uit een diepe slaap stond de koning op. Hij was erg blij om zijn zoon en de stralende Siddha Samadhi te zien. Hij vroeg zijn zoon: "Wie is deze Siddha?". De prins antwoordde: "O, vader, wees gegroet. Hij is de persoon gezegend door Mahalakshmi zelf. Hij bracht je weer tot leven." Toen de koning dit hoorde begroette hij de Brahmaan met gepaste eerbied en met zijn hulp voltooide de koning het ritueel. Na een heilig bad te hebben genomen, gaf hij de wijze Brahmaan veel geld en geschenken en vroeg hem "Verhevene ! Door welke mantra hebt U de goden voor U opgeroepen? Alstublieft, onderwijs mij dat." Siddha Samadhi antwoordde: "Ik heb dit alles kunnen bereiken als gevolg van de kwaliteiten die ik heb verworven door het regelmatig reciteren van het twaalfde hoofdstuk van de Gîtâ. Hij leerde de koning en de prins het twaalfde hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ.

Door het toegewijd reciteren van het twaalfde hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ en door de zegening van Siddha Samadhi bereikte de koning verlossing en ook de prins bereikte welvaart en regeerde het koninkrijk gedurende vele lange jaren.

Recitatie van dit hoofdstuk maakt het voor iemand mogelijk alle tegengestelden te overwinnen. Het dertiende vers van dit hoofdstuk wordt vaak geciteerd door grote zieners. Ook in dit hoofdstuk verklaart de Heer van wie hij het meest houdt.

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de essentie van *bhakti* of toewijding weergegeven. Zoals steeds het geval is, wordt in het laatste vers van ieder hoofdstuk de inhoud van het daarop volgende hoofdstuk uit de doeken gedaan. Zo ook in hoofdstuk 12. Hoofdstuk 11 eindigt met vers 55 en stelt:

Wie Mijn werk verricht, zich van Mij afhankelijk maakt, aan Mij is toegewijd, wie alle gehechtheid laat varen en niet langer enige haat of vijandschap koestert tegen wie of wat dan ook, die zal tot Mij komen, O Zoon van Pāndu!

Het 'tot Mij komen' moeten we natuurlijk niet beschouwen in dualistische zin of als een tegengestelde tussen Arjuna (de mens) en Shrī Krishna (de Heer) maar als uitdrukking van een kosmische werkelijkheid die inhoudt dat alles doordrongen is van de Heer en dat het 'Mij' vrijwel steeds de kosmische betekenis heeft van het 'Koninkrijk dat in U is'. 'Mij' slaat dus letterlijk op iedere mens zelf en op de goddelijke en onsterfelijke oorsprong van de mens. *Wie tot Mij wil komen*, betekent dus *wie zich afhankelijk maakt van het Koninkrijk dat in u is*. Dit is heel radicaal want wie heeft de moed om dat te doen? Dat koninkrijk is onzichtbaar, transcendent maar toch is het overal. Voor een redelijk denkend mens is het dan vrij normaal om zich te voegen naar datgene wat overal is omdat er 'geen ontkomen aan is' want het is overal. De praktijk is echter heel anders. 'Normaal denkende mensen' gaan om wat zichtbaar en concreet lijkt hoewel dat 'concrete' juist zo vergankelijk is als wat. Het verandert voortdurend en komt en gaat. Vandaag is Griekenland kredietwaardig en de volgende dag blijkt Griekenland failliet te zijn. Zo vergaat het met alle dingen. Vandaag zijn ze er en morgen ineens niet meer.

De kosmische vorm en werkelijkheid was het onderwerp van hoofdstuk 11. Wie tot 'Mij' wil komen, moet dus naar binnen gaan, de schatkamer van het hart in, om daar de eigen onsterfelijkheid te vinden en de verbeelding van een fysieke en subtiele werkelijkheid van vergankelijke vormen ver achter zich te laten. De transcendente werkelijkheid gaat over onszelf en niet over iets of iemand anders. Jezus zegt hierover heel direct: *Ik en de Vader zijn één*. Het feit dat hij begint met 'Ik' en niet met 'de Vader' is een heel bewuste keus, die de werkelijkheid weergeeft. Menselijke ontwikkeling gaat over de vergoddelijking van de mens, over zijn *deificatio*. Dit hoofdstuk dat over *bhakti* gaat, behandelt de kracht van concentratie. Zoals reeds gezegd zijn concentratie en toewijding synoniem. Vervolgens legt Shrī Krishna uit dat er twee vormen van *bhakti* zijn. De ene vorm is in een menselijke belichaming lastig te verwerklijken omdat die zich uitsluitend richt op de transcendente en dus vormloze werkelijkheid. In vers 5 zegt Shrī Krishna dat het *Ongemanifesteerde als doel heel lastig is om te verwerklijken voor wie zelf belichaamd*

is. Daarbij geldt dat de betekenis van ‘wie zelf belichaamd is’ verwijst naar een nog sluimerende identificatie met de fysieke wereld, die de wereld is van belichaming. Om ons vertrouwen te versterken geeft hij vervolgens in vers 6 en 7 aan dat het ook mogelijk is om ‘tot Mij’ te komen door de geest helemaal te focussen op een vorm ‘van Mij’. De sleutel voor deze vorm van toewijding is het *Uw Wil geschiede*, dat wil zeggen dat we overal en altijd afzien van de vruchten van onze handelingen en voortdurend erkennen dat alles ‘van God’ komt. De werkelijkheid is een verzameling van gegevens. Alles wat in de schepping plaatsvindt, is ‘van God gegeven’. Wie dat ‘vergeet’ of zelfs ontkent, belandt onherroepelijk en onmiddellijk in een ‘godverlaten’ wereld die in feite onwerkelijk is, gebaseerd als zij is op de ontkenning van Gods almacht en alomtegenwoordigheid. Daarbij geldt natuurlijk dat ‘God’ geen man met een baard is die door het luchtruim zweeft, maar de transcendente werkelijkheid van het Ene, dat telt: het Absolute of *Brahman*. In vers 12 zegt Shrī Krishna: *Innerlijke vrede volgt onmiddellijk op het afzien van de vruchten van handeling*. Als Jezus zegt: *vrede laat Ik u, Mijn vrede geef ik u* dan doelt hij op de vrede die oprijst uit het geloof in en uit de erkenning van de werkelijkheid van het Ene, van *Brahman*. In de volgende acht verzen geeft Shrī Krishna vervolgens een opsomming van de kwaliteiten die zullen oprijzen wanneer men eenmaal deze grote innerlijke hindernis of blokkade van het opeisen van de vruchten van handeling heeft geslecht. De innerlijke vrede die ervan het gevolg is, is de basis voor *moksha*, bevrijding. In vers 20 verzekert Shrī Krishna ons dat: *Wie van deze onsterfelijke wijsheid kennis heeft genomen en die ter harte neemt, wie in Mij gelooft en zich op Mij als Allerhoogste richt, is Mij boven alles dierbaar*.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 12

Bhakti Yoga

bhakti yoga

Shankara zegt in zijn commentaar: *De eerste tien hoofdstukken van de Bhagavad Gita hebben de verschillende aspecten van God en van zijn Almacht uit de doeken gedaan. De bedoeling ervan was om het Absolute, Brahman, te vereren, het ultieme Zelf, pure en zuivere Onvergankelijkheid. In bepaalde passages is ook de verering van U, Shrî Krishna, als rechtstreekse emanatie van God zelf, uit de doeken gedaan. U hebt Uw Yoga-krachten getoond en ook Uw Alwetendheid. In het vorige hoofdstuk hebt U Uw kosmische vorm getoond om de noodzaak van verering van het goddelijke te benadrukken. Die kosmische vorm is de oervorm en de basis van waaruit de hele schepping oprijst. Tenslotte hebt U in het laatste vers van het vorige hoofdstuk gezegd: 'Wie Mijn werk verricht, zich van Mij afhankelijk maakt, aan Mij is toegewijd...' Nu wil ik weten welk pad ik het beste kan volgen.*

Arjuna sprak:

1. Wie heeft het beste inzicht in Yoga? Zijn het diegenen die zich in hun toewijding geheel en al op U richten of zijn het diegenen die zich richten op het onzichtbare en transcendent?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Dit vers slaat terug op het vorige vers, het laatste vers van hoofdstuk 11 en verwijst naar diegenen die helemaal standvastig zijn geworden in hun toewijding aan de Heer en die Zijn Wil uitvoeren en niet hun eigen wil. Enerzijds zijn er diegenen die in alles wat ze doen en denken U als toevluchtsoord hebben en die U beschouwen in Uw kosmische, universele, vorm. Anderzijds zijn er diegenen die alle verlangens en ambities hebben laten varen en niets meer ondernemen. Zij aanbidden het onvergankelijke Zelf als Brahman, zoals eerder werd beschreven. Brahman is niet-gemanifesteerd, heeft geen bij- of toevoegingen en bevindt zich voorbij de zintuiglijk waarneembare wereld. Wat binnen de waarneembaarheid van de zintuigen valt, wordt in het algemeen als gemanifesteerd beschouwd zoals blijkt uit de wortel 'añ' in 'avyaktam' (het ongemanifesteerde, onzichtbare en transcendent). Het onvergankelijke kan niet het gemanifesteerde zijn en wordt verder aangegeven door de kwaliteiten die in dit verband worden genoemd. Wie van deze twee groepen heeft een groter begrip van Yoga? Dat is de vraag.*

Arjuna vraagt naar het onderscheid tussen *nirguna* en *saguna Brahman*. *Nirguna* is datgene wat geen kwaliteiten heeft. Daarmee is het ongemanifesteerd en voorbij de reikwijdte van de zintuigen. *Nirguna* is dus de onzichtbare, transcendente 'vorm' (die geen vorm is) van het Absolute, *Brahman*. *Saguna* heeft wel kwaliteiten en is dus de manifestatie van het transcendente, het onvergankelijke, in de vergankelijke wereld van zichtbare dingen. De persoon van Shri Krishna is zo'n *saguna* vorm. Ook het 'kosmische visioen' uit het vorige hoofdstuk is zo'n gemanifesteerde vorm. De vraag is dus of toewijding aan de Heer in een persoonlijke, levende, vorm 'het beste' is, of een toewijding die zich uitsluitend en alleen op het onpersoonlijke en transcendente richt, voorbij vorm en voorbij tijd en plaats? Gaat het dus om een persoonlijke of onpersoonlijke benadering van het Absolute? Deze aloude vraag wordt nu door Shri Krishna beantwoord. Arjuna was, als krijgsman, een man van actie en dus wil hij graag een concreet antwoord.

De gezegende Heer antwoordde:

2. Diegenen die zich in hun geest altijd met Mij verbonden weten en die Mij altijd eren met onwankelbaar geloof, die zijn Mij het meest toegewijd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De besten zijn diegenen die hun aandacht helemaal op 'Mij' hebben gericht. Zij aanbidden Mij in Mijn kosmische vorm. Ik ben Heer en Meester van hen die volmaakte yogis zijn geworden, Alwetend en ver verheven boven alle vormen van gehechtheid zoals uiteengezet in het laatste vers van het vorige hoofdstuk. Hun uitmuntend geloof is onwankelbaar en 'absoluut' geworden. Zij zijn altijd, dag en nacht, met Mij verbonden en daarom zijn zij de 'besten'...*

In vers 46 van het vorige hoofdstuk had Arjuna al aangegeven dat hij naar de persoonlijke vorm van de Heer terugverlangde in de vorm van de Krishna zoals hij die kende: *Ik verlang ernaar u weer te zien met de kroon, de scepter en de discus in uw handen en ook met uw vier armen. Toch zijn uw armen ontelbaar en uw vormen oneindig.* Shri Krishna omzeilt de vraag en houdt een middenkoers aan. Hij zegt dat het om innerlijke verbondenheid gaat en om onwankelbaar geloof of vertrouwen in die band, ongeacht of die band persoonlijk of onpersoonlijk is. Uiteindelijk zijn persoonlijk en onpersoonlijk ook vormen, terwijl de werkelijkheid er achter verborgen blijft. Er is geen keuze. De onpersoonlijke vorm is abstract en kan slechts door kennis, in de 'vorm' van een innerlijk weten worden doorgrond. Die vorm gaat voorbij aan alle persoonlijke invullingen en gevoelens die altijd als reflecties werken. Maar een reflectie is de weerspiegeling van een object. Het Absolute is echter geen object omdat het object en subject tegelijkertijd is. Er is echter geen keuze omdat sommigen van nature geneigd zijn tot een persoonlijke en anderen juist tot een onpersoonlijke benadering. De verering van een vorm van het Absolute in een persoon (zoals Krishna, Boeddha of Jezus) wordt *bhakti* genoemd. De abstracte verering die gericht is op de transcendente werkelijkheid is het pad van kennis en van onderzoek, *jñāna*. Waar het werkelijk om draait is om de mate of de kracht van concentratie en van gerichtheid van de geest. Het gaat er dus om, dat we ons niet laten afleiden en 'overspelig' zijn. Om kort te gaan: het gaat om de mate van geloof, *shraddha*.

Toewijding of devotie kent drie aspecten die in dit vers worden genoemd:

- Innerlijke verbondenheid met God of de Heer: *mayyâveshya*
- De geest op Hem gefocust houden: *nityayuktâh*
- Onwankelbaar geloof in Hem: *shraddhyâ upetâh*

Deze toewijding of devotie geldt zowel voor de persoonlijke benadering als de onpersoonlijke benadering. Onze geest is altijd bezig en in beweging. Wanneer we de geest op God gericht houden, komt, stap voor stap, het verlangen tot ontkieming naar juiste en zuivere gedachten in de geest en al het andere te negeren. Door al het andere te negeren zal dat tenslotte in onbruik raken en afvallen. Verscheidenheid en verschillen worden dan als vanzelf teruggeleid naar eenheid. Als de mediterende geest geheel en al op God is gefocust, is er geen ruimte voor enige andere gedachte. Dit is de basis van zelfbeheersing. Wie als een piloot wil leren vliegen, zal een onwankelbaar vertrouwen en zelfs geloof moeten hebben in de betrouwbaarheid van het vliegtuig dat hij moet besturen. Geloof en vertrouwen zijn verre van blind maar komen voort uit een innerlijk weten. Dat is de essentie van zuiver geloof, *shraddha*. Het kenmerk ervan is dat het nimmer verbroken wordt, wat er ook gebeurt. Eens gekend, altijd gekend. Zelfs als men er niets mee wint en alleen maar gevaar en verlies lijkt op te leveren, zal het geloof groeien omdat er sprake is van een innerlijke en volle eenheid. Geloof heeft alles met jezelf te maken. Dat zelf raak je nimmer kwijt en gaat niet verloren. Hetzelfde geldt voor vast geloof (*shraddha*).

3. Zij die het Onverwoestbare, het Ondefinieerbare, het Ongemanifesteerde, het Alomtegenwoordige, het Ondenkbare, het Onveranderlijke, het Onbeweeglijke, het Standvastige diep vereren,

4. En die het geheel van de zintuigen onder beheersing hebben gebracht, die evenwichtig en gelijkmoedig zijn geworden en die zich verheugen in het welzijn van alle wezens, ook zij komen tot Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zij die het Onverwoestbare, het Ondefinieerbare enz. proberen te 'vinden', zoeken naar iets wat niet gemanifesteerd is. Het is voorbij de reikwijdte van woorden en kan niet worden beschreven. Het is ongemanifesteerd omdat Het niet door de instrumenten van kennis kan worden onthuld.*

- 'Diep vereren': 'paryupāsate'. Zij vereren het transcendente op alle mogelijke manieren. Met 'verering' wordt hier bedoeld een langdurige staat van de geest waarin één enkel idee op de voorgrond treedt en daar blijft. Het is te vergelijken met een oliestroom die wordt veroorzaakt omdat de geest gefocust raakt op één thema en één object voor meditatie, conform de voorgeschreven regels.
- 'Alomtegenwoordig': is als onbegrensde ruimte.
- 'Ondenkbare': Wat zich binnen de reikwijdte van de zintuigen bevindt, is een object van de geest en dus denkbaar. Het tegenovergestelde ervan is het Ondenkbare.
- 'Onveranderlijk': 'kūtaśtha'. Wat aantrekkelijk is aan de buitenkant maar misvormd aan de binnenkant is 'kūta' zoals in 'valsheid' of 'vals bewijs' enz. Hetzelfde geldt voor begrippen als 'māyā' (illusie) en 'avyakta' (ongemanifesteerd) enz. die binnenin zich ontelbaar veel zaadvormen dragen die naar buiten kunnen treden om tot manifestatie te komen. Ook zij zijn vormen van kūta. Zie ook, bijvoorbeeld, hoofdstuk 7, vers 4: Aarde, water, vuur, lucht, ether, de bewegende geest, het intellect en ikheid vormen de achtvoudige indeling van Mijn natuur. Maar de drijvende kracht achter 'kūta' is en blijft het Onveranderlijke. 'Kūta' is als een massa (die van buitenaf tot leven komt). Daarom is Het onbeweeglijk en tevens standvastig en eeuwig.
- 'Helemaal onder beheersing brengen': de zintuigen worden steeds teruggeroepen en er is sprake van een niet-aflatende en evenwichtige gelijkmoedigheid, zowel in voorspoed als in tegenspoed, in plezier en pijn.

Zo bereiken deze wijze en heilige zielen Mij. Hun inspanningen zijn altijd gericht op het welzijn van alle wezens. Meer valt er niet te zeggen over deze mensen. In hoofdstuk 7,8 zegt Shri Krishna al: 'maar de wijze mens beschouw Ik als Mijn eigen Zelf. Die mens is geheel standvastig geworden en verblijft in Mij. Ik ben dat Onovertroffen Doel' met andere woorden: de Kenner, dat ben Ikzelf. Verdere

uitweidingen over hun mate van eenheid of vereniging zijn onbetamelijk, want zij zijn geheel verenigd met de Heer.

Het pad van kennis dat gericht is op de absolute en transcendente werkelijkheid is lastig te bewandelen omdat de ziel vastgeklemd zit in een fysieke belichaming. De ziel zal moeten leren de zintuigen geheel en al onder beheersing te brengen en alle zintuiglijke impulsen te kunnen negeren als dat gewenst is. Dit wordt bevestigd in het volgende vers. De acht kwaliteiten of aspecten van het Transcendente, van het Absolute, zijn niet meer dan richtingwijzers omdat het Transcendente geen bijvoegingen noch toevoegingen kent.

5. Maar het vereist een grotere inspanning om de geest verbonden te laten zijn met het Ongemanifesteerde. Het Ongemanifesteerde als doel is lastig te verwerkelijken voor wie zelf belichaamd is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *'het vereist een grotere inspanning': de inspanning die geleverd moet worden om Mijn Wil uit te voeren is reeds groot. Maar nog groter is de inspanning van diegenen die zich uitsluitend en alleen op het Transcendente en Onvergankelijke richten. Zij richten zich rechtstreeks tot het Zelf (en niet op een reflectie van dat Zelf). De extra inspanning die deze zoekers zich moeten getroosten komt voort uit het feit dat zij iedere gebondenheid aan het lichaam moeten opgeven. Hun geest is alleen verbonden met het ongemanifesteerde. Hun inspanning is dus dubbel zo groot. Wie zich het Onvergankelijke, dat ongemanifesteerd is, tot doel stelt heeft het lastig en is voor een belichaamd wezen pijnlijk om te bereiken vanwege de verbondenheid met het lichaam.*

Shrī Krishna zegt in dit vers dus dat het Transcendente als rechtstreeks doel moeilijk te bereiken is voor een belichaamd wezen. De belichaming betekent op zich al een verbondenheid tussen ziel en lichaam en om het Transcendente rechtstreeks te bereiken betekent dat de natuurlijke verbinding met het lichaam moet worden verbroken. *Nirguna* verering is lastig en moeilijk en daarom is *saguna* verering gemakkelijker. Dit is wat hij Arjuna aanraadt.

In 1987 zei ZH Shrī Shântânanda Sarasvatī over *saguna* en *nirguna Brahman* het volgende:

Saguna brahman is de hele waarneembare wereld van eindeloos veel vormen in de schepping. Het bestaan van nirguna brahman kan slechts worden afgeleid omdat het boven en buiten al het geschapene staat. Het is uitsluitend en alleen datgene wat altijd toekijkt waarvan de toekijker als subject is afgeleid. Het omvat bewustzijn, maar niet kennis (omdat het voorbij en buiten de schepping staat). Er is geen zweem van dualiteit in te bekennen.

De saguna brahman is veelkleurig en veelvormig. In deze relatieve werkelijkheid is dualiteit een natuurlijk gegeven, omdat het geheel beheerst wordt door de wet van drie guna's. Zolang men zich bewust is van een activiteit in deze schepping zal er altijd een of andere vorm van kennis oprijzen die een bepaald aspect van saguna brahman belicht. Iedere vereenzelviging met deze saguna brahman geeft een gehechtheid en een opeisen. Wanneer dat gebeurt, neemt onze geestelijke mechaniteit de zaak onmiddellijk over waardoor de cirkelgang van geboorte en dood binnen de wereld van saguna brahman begint. Toch blijft de nirguna brahman altijd aanwezig. Neem bijvoorbeeld een feodaal heerser die als heer en meester over zijn onderdanen regeert. Wanneer hij echter in de privé-appartementen van zijn paleis komt, is hij niet langer de heerser, maar wordt hij gekend als echtgenoot, vader, broer, etc. Deze benamingen of kwalificaties staan bekend als upādhi. Zij rijzen op uit de interactie van de guna's.

Toch blijft de mens zelf boven en buiten al deze benamingen of kwalificaties staan. Die persoon is in feite datgene wat altijd toekijkt, de getuige in wie de kennis van deze upâdhi's oprijst. Deze getuige zelf raakt nooit betrokken bij enige kwalificatie. Deze persoon of deze getuige staat bekend als het Zelf, âtman, wat hetzelfde is als nirguna brahman. Wanneer men deze nirguna brahman echter beschouwt in samenhang met al deze upâdhi's en met het systeem van de menselijke belichaming er omheen, dan is dat geheel de saguna brahman.

Al deze kwalificaties en benamingen zijn ontwikkeld om verschillende vormen en aspecten aan het licht te brengen, zodat je erover kunt spreken. Alleen door de verschillende aspecten en vormen te beschouwen kan men enig idee krijgen van de werkelijkheid van nirguna brahman.

Diegenen die de zware last van deze toevoegingen en benamingen in de vorm van upâdhi's dragen, blijven steken in de wereld van saguna brahman, terwijl diegenen die de moed en avontuurlijkheid opbrengen om al die kwalificaties achter zich te laten en uitsluitend bij het toekijken te blijven, aan saguna brahman kunnen ontsijgen en een idee krijgen van wat nirguna brahman werkelijk inhoudt.

6. Wie iedere handeling aan Mij opdraagt en wie zich op Mij richt als het Absolute en zich met Mij verbonden weet in de geest,

7. O zoon van Prithâ, die zal Ik spoedig redden uit de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood want het innerlijk van die mens is in Mij opgegaan.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wat gebeurt er met diegenen die al hun handelingen aan Mij, de Heer, opdragen en die Mij beschouwen als het uiteindelijke doel, die op Mij mediteren en die hun geest op Mij gericht houden in een staat van onverdeelde eenheid of concentratie? Zij kennen geen andere gedachten dan de gedachte aan de Heer in Zijn kosmische vorm. Wat gebeurt er met hen?*

Ik ben de Heer en Ik zal hen bevrijden omdat zij uitsluitend en alleen Mij aanbidden. Waarvan zal ik hen bevrijden? Van de zee van samsâra, van de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood. Daarvan zal Ik hen bevrijden, en niet na verloop van lange tijd maar weldra, O Arjuna! Hun geest is immers op Mij gericht, in Mijn kosmische vorm.

In hoofdstuk 7, vers 19 zei Shrî Krishna al: *Na vele levens bereikt een wijs mens Mij. Zeldzaam is de mens die zo verlicht is dat hij Vasudeva (Shrî Krishna) overal ziet.* In hoofdstuk 9, vers 34 zegt hij: *Vestig je geest op Mij, wees Mij toegewijd, geef je over aan Mij, buig je hoofd voor Mij. Je zult zeker tot Mij komen, als je in alle rust Mij tot doel kiest van al je doen en laten.* In hoofdstuk 10, vers 9 zegt hij: *Wie zijn geest op Mij gericht houdt en het leven in Mij geworteld heeft, deelt zijn wijsheid en inzicht met gelijkgestemden en spreekt voortdurend over Mij. Zo is deze mens tevreden en gelukkig.* Tenslotte is er het laatste vers van het vorige hoofdstuk: *Wie Mijn werk verricht, zich van Mij afhankelijk maakt, aan Mij is toegewijd, wie alle gehechtheid laat varen en niet langer enige haat of vijandschap koestert tegen wie of wat dan ook, die zal tot Mij komen, O Zoon van Pându!* Wie zo gefocust raakt op Shrî Krishna of op een andere incarnatie van de Heer dat zijn of haar geest helemaal vervuld raakt van de Krishna energie, dan kan het niet anders of die mens wordt geheel verenigd met Zijn wil. Alle persoonlijke wensen en verlangens raken op de achtergrond om tenslotte geheel en al terug te treden en te verdwijnen. Zo werkt *bhakti*.

8. Houd je geest op Mij alleen gericht; laat jouw intellect geheel opgaan in Mij. Aldus zul je voortaan zonder enige twijfel in Mij verblijven.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Op Mij alleen’: dat wil zeggen de Heer in Zijn kosmische vorm. De geest kenmerkt zich door twijfel en door verbeeldingskracht. Wanneer de geest ‘op Mij alleen’ gericht wordt, gaat de geest samen met het onderscheidingsvermogen en de intelligentie helemaal op in ‘Mij’. Wat betekent dit voor de zoeker? De zoeker wordt één met Mij en wordt in Mij opgenomen wanneer het lichaam eenmaal is weggevallen. Heb hierover geen twijfel.*

De tekst gaat nu over tot een beschrijving van meditatie binnen het raamwerk van *bhakti*, toewijding of devotie. Shrī Krishna spreekt over meditatie op een beeld of voorwerp. In dit geval op het beeld of de projectie in de geest van Shrī Krishna zelf in zijn kosmische vorm. Traditioneel is dat het beeld met vier armen en een fluit maar het kan ieder beeld zijn. Ook een andere incarnatie, zoals Rāma, Boeddha of Jezus Christus zijn effectief. Van belang daarbij is dat het om een vorm gaat waar het hart vanzelf naar uitgaat zodat het relatief gemakkelijk wordt er met hart en ziel naartoe te gaan en gefocust te raken. Dit is de eerste stap waarbij zintuiglijke impulsen op de achtergrond geraken en de geest niet meer beïnvloeden.

De volgende stap is dat ook het intellect, *buddhi*, geheel opgaat ‘in Mij’. Dit intellect omvat ons vermogen onderscheid te maken en opent daarmee de deur naar het gebruik van de rede. De bewegende geest (*manas*) wikt maar *buddhi* beschikt. De rede heeft het vermogen om alles tot één te herleiden en te verbinden. In meditatie raakt door de werking van *buddhi* alles in eenheid verbonden en groeit de persoonlijke Krishna langzamerhand uit tot een alomtegenwoordige en universele Krishna. Naarmate ons intellect, *buddhi*, meer en meer opgaat ‘in Mij’ wordt de effectiviteit van de meditatie steeds groter en opent de geest zich steeds meer voor de universele kant van de dingen waar alles en allen in eenheid verbonden zijn. Begrip rijst op voor het ene grote gezin dat de mensheid is en harmonie en vrede dalen neer. Deze vorm van meditatie laat vrede achter als resultaat.

In deze diepe staat van rust en evenwicht verdwijnt de geprojecteerde vorm van Krishna en treedt naar de achtergrond. Langzamerhand rijst een transcendente werkelijkheid op van vrede, rust en innerlijk evenwicht. De bewegende en onrustige geest, *manas*, vindt rust en vrede in Shrī Krishna als vertrouwde vorm. Het intellect, *buddhi*, waardeert de vrede en het innerlijke evenwicht in hun volheid en *ānanda*, gelukzaligheid daalt neer over deze ziel die haar al dan niet tijdelijke rustplaats van vrede en harmonie heeft gevonden. Dit is de staat van *samādhi*. In *samādhi* komt het bewustzijn tot een staat van totale eenwording waar zelfs het verschil tussen degene die mediteert (subject) en de mantra (het object van meditatie) en het

mediteren zelf wegvalt in onbegrensde eenheid. Daarbij is *savikalpa samâdhi* een tijdelijke staat van eenheid en *nirvikalpa samâdhi* een permanente staat van eenheid.

Wie 'in Mij' verblijft heeft een innerlijke zuiverheid bereikt. Vroeger werd deze staat *godvrezendheid* genoemd. Wanneer de geest zuiver en helder is geworden is *godvrezendheid* een vanzelfsprekendheid. Shankara geeft aan dat 'voortaan' betekent na het overlijden van het lichaam.

9. Maar als je de geest niet voortdurend op Mij gevestigd kunt houden, probeer Mij dan te bereiken door steeds opnieuw Yoga, innerlijke standvastigheid, te beoefenen, O succesvolle.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als je echter niet in staat bent om de geest voortdurend en alleen op Mij gericht te houden neem dan je toevlucht tot het steeds opnieuw proberen. Door deze herhaling raakt de geest steeds opnieuw gefocust en laat de geest zich niet afleiden door wat dan ook. De geest raakt gefixeerd op het object van meditatie, mantra of vorm. Yoga heeft hier de betekenis van concentratie als gevolg van de voortdurende herhaling en oefening.*

- Probeer Mij dan te bereiken: dat wil zeggen in Mijn kosmische vorm.

Het bereiken van de Heer vereist een grote inspanning. Wie die permanente staat bereikt, is vrij en ongebonden geworden en is in dit leven – met een belichaming – een *jivanmukta*, een bevrijde ziel. Iedere biografie die het leven van deze mensen beschrijft, zal aangeven welke grote inspanning nodig is om die staat te bereiken. Dat geldt ook voor grote zielen, *mahātmaś*, zoals Shrī Ramana Maharshi, Ramakrishna, Hazrat Babajân, Ânanda Mayī Mâ, Mirabai en zo vele anderen. Voor ons, reizigers die nog onderweg zijn, is de tijdelijke staat van *samâdhi* echter als een verkwikkende regenbui in de droogte van de zomer. Steeds opnieuw. Juist de herhaling maakt dat we steeds een stapje verder kunnen zetten. Ook door druppels raakt een emmer tenslotte gevuld. Zoals in het vorige vers al werd aangegeven is de werking van het intellect en de rede heel belangrijk om verdere stappen te zetten in meditatie en de meditatie te verdiepen naar innerlijke vrede en harmonie. Een goed functionerende *buddhi* is daarbij onontbeerlijk waardoor onze rede heer en meester wordt over de altijd bewegende geest, *manas*. Het is uiteindelijk een kwestie van voortdurende toepassing waardoor discipline wordt aangeleerd en verkregen. Wanneer de geest eenmaal gedisciplineerd is en *manas* dus beheerst wordt door *buddhi* gaat het proces veel sneller en wordt innerlijke vrede een dagelijkse ervaring. In feite heeft die ziel een grote stap vooruit geboekt.

Shankara geeft in zijn commentaar op vers 8 aan dat men in meditatie gebruik kan maken van de concentratie op een vorm (bijvoorbeeld de (kosmische) vorm van Shrī Krishna) of men kan gebruik maken van een *mantra*. In geval van een *mantra* is het noodzakelijk deze op de voorgeschreven ceremoniële wijze te verkrijgen van een bevoegde leermeester. De bevoegdheid valt af te leiden van de *parampara* (de lange lijn van opvolging van meester op discipel. De discipel wordt weer meester en die krijgt weer discipelen enz.) Gebruik maken van informatie uit een boekje of uit internet heeft weinig nut omdat het noodzakelijke energieveld ontbreekt. Aan het einde van de lijn, in de oorsprong, is er een hoogstaande ziel, bevrijd, die aan de lange lijn van opvolging de impuls heeft gegeven. Een *mantra* kan een zaadvorm zijn, een *bhīja* mantra, maar kan ook zijn in de vorm van een korte zin of uitspraak

die betekenis heeft. Een *bhīja* mantra als zodanig heeft geen concrete betekenis en is als wat in de Westerse grammatica een wortelvorm wordt genoemd. Neem bijvoorbeeld de *bhīja mantra* 'RAM'. Als zaadvorm heeft dit woord (nog) geen betekenis maar er worden veel woorden van afgeleid. De *bhīja mantra* zelf verwijst naar het licht van bewustzijn en van intelligentie. Door de geest op deze *bhīja mantra*, te focussen wordt het hele veld van het licht van bewustzijn opgeroepen waardoor het innerlijk van de mens (hart en geest) ervan vervuld raakt. Dit heeft een grote praktische betekenis in verband met menselijke ontwikkeling. Het wezen raakt vervuld van licht en wordt vervuld van intelligentie, liefde, begrip en compassie. Dat zijn grote veranderingen die binnen het menselijke systeem kunnen plaatsvinden als men als uitgangspunt het straatniveau neemt. Dit is wat dit vers in praktische zin ons te zeggen heeft. Als men een vorm als uitgangspunt neemt, geldt hetzelfde proces maar dan is van belang *welke* vorm men tot zich neemt. In verband met Shrī Krishna is de liefelijke vorm van Shrī Krishna de gebruikelijke. De geest wordt dan vervuld van dominante *sattva*. Als men de kosmische vorm van Shrī Krishna kiest, ontstaat in eerste instantie een afschrikwekkende vorm die een onmetelijke kracht inhoudt maar die ook heel ordenend werkt met een zeer grote precisie en een grote strengheid. Verreweg de meeste mensen lopen hiervoor hard weg. In hoofdstuk XI komt dit kosmische visioen uitgebreid aan de orde. Aan het einde van het hoofdstuk vraagt zelfs Arjuna aan Shrī Krishna om zijn liefelijke vorm (met vier armen) weer aan te nemen en niet langer de kosmische vorm die zo confronterend is:

46. Ik verlang ernaar u weer te zien met de kroon, de scepter en de discus in uw handen en ook met uw vier armen. Toch zijn uw armen ontelbaar en uw vormen oneindig.

Shrī Krishna antwoordt dan:

47. O Arjuna, alleen vanwege Mijn genegenheid jegens jou en door Mijn eigen Genade heb ik je deze opperste en totale vorm getoond. Zij bestaat uit alle straling en glorie, is universeel, oneindig, al-oud. Niemand behalve jij heeft deze vorm ooit gezien.

10. Als je zelfs niet in staat bent deze standvastigheid te beoefenen, richt je dan op het uitvoeren van Mijn wil als enige doel, want ook dan zul je volmaaktheid bereiken.

Shankara zegt in zijn commentaar: Maar als je zelfs niet in staat bent om deze regelmatige oefening te doen omdat de geest ervoor te zwak is, richt je dan op actie en doe 'Mijn werken'. Ieder werk dat voor Mij wordt gedaan is 'Mijn werk'. Richt je dan daarop en laat het verrichten van 'Mijn Werken' de eerste en grootste taak voor je zijn. Zelfs zonder de regelmatige beoefening van meditatie in de geest kun je volmaaktheid bereiken door 'Mijn werken' te doen. Daardoor zal jouw geest gezuiverd worden en zul je de kennis van Yoga bereiken.

De vraag rijst op waarom een mens niet in staat is 'deze standvastigheid' te beoefenen? Dit brengt ons onherroepelijk tot de kwestie van *karma* van onze handelingen uit vorige levens die, als zij niet helemaal zuiver zijn, altijd een residu achterlaten als een zaadvorm om bij een volgende vergelijkbare gelegenheid weer naar buiten te treden in de hoop dat de handeling nu wel zuiver kan worden afgerond. Door het principe van eindeloze herhaling ligt het echter niet voor de hand dat zo'n handeling in zuiverheid wordt afgerond, maar de handeling zal de neiging hebben zich gewoon te herhalen en weer een zaadvorm als residu achter te laten enz. Het vereist het nodige bewustzijn en zelfonderzoek om hier bewust mee te leren omgaan om zo een echte innerlijke verandering te bewerkstelligen. Zoals we hebben gezien is meditatie een hulpmiddel bij uitstek om ons de innerlijke helderheid en zuiverheid (en dus het verlangen) mee te geven om met deze zaadvormen om te gaan. Deze zaadvormen worden *vāsanās* genoemd: de verborgen indrukken van ons ego (*ahamkāra*) die wachten op zuivering. Innerlijke zuivering is het proces van het opschonen en oplossen van deze verborgen indrukken van ons ego die we altijd bij ons dragen, *vāsanās*. Shrī Krishna stelt dus dat zelfs de weg van handeling voldoende is om de zoekende ziel terug te leiden naar huis om *en route* de nodige kennis en toewijding op te doen om tenslotte werkelijk thuis te komen.

11. Als je ook hiervoor te zwak bent verenig je dan met Mijn kracht en zie dan af van de vruchten van al het handelen en beheers jezelf.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als toewijding tot 'Mijn werken' zelfs te hoog gegrepen is, houd dan vereniging met Mij als jouw doel voor ogen. Leer vervolgens zelfbeheersing en zie af van alle vruchten van handeling. 'Vereniging met Mij' betekent het verrichten van allerlei soorten van handeling in een houding van overgave. Zelfbeheersing slaat op het aankweken van een gedisciplineerde geest.*

Het lijkt wel alsof Shrî Krishna eindeloos is in zijn bereidheid om het ons steeds gemakkelijker te maken. Uiteindelijk is dat natuurlijk niet zo en blijft de inspanning om thuis te komen voor ons allemaal even groot. Er kunnen echter grote verschillen optreden vanwege het soort *karma* dat we in ons dragen. Onze *vāsanas* dus of onze innerlijke neigingen. Als we last hebben van een innerlijke neiging tot intense luiheid zal het hele proces van de thuisreis langer duren dan wanneer die hindernis eenmaal is genomen. Maar over de hele reis beschouwd moeten we allemaal dezelfde inspanning leveren. Als er maar één weg naar Parijs is, zullen we die allemaal moeten aflopen om naar Parijs te gaan. Sommigen zijn al verder gevorderd op die weg, vanwege het *karma* dat zij bij zich dragen en anderen moeten van verre beginnen. Maar uiteindelijk leggen ze allemaal dezelfde lengte af. De hindernissen waarmee we vooral te maken hebben zijn alle innerlijke blokkades en weerstanden die verhinderen dat we ons verbinden met de goddelijke wereld die in ons is en met onze eigen onsterfelijkheid. Als Jezus zegt *zie het Koninkrijk is in u* dan knikken we allemaal 'ja' maar hoevelen nemen die uitspraak werkelijk ter harte en verwerklijken haar? De *vāsanas* roepen ons op om met onze belemmeringen om te gaan. Het vers eindigt met de uitspraak: mens, beheers jezelf! De *Gîtā* roept ons op die les ter harte te nemen.

12. Geen toepassing zonder kennis, geen kennis zonder contemplatie, geen contemplatie zonder afzien van de vruchten van handeling.. Innerlijke vrede volgt onmiddellijk op deze onthechting.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Kennis is beter dan pure toepassing zonder onderscheid te maken. Meditatie is een vorm van concentratie en is beter dan die kennis op zich. Deze meditatie maakt gebruik van de kennis die beschikbaar is. Maar op een nog hoger plan dan meditatie en kennis tezamen is onthechting, dat wil zeggen het afzien van de vruchten van handeling. Wie dat punt bereikt vindt innerlijke vrede als resultaat. Dan komt het hele bestaan in de uiterlijke wereld tot rust en in evenwicht, zonder uitstel.*

Het afzien van de vruchten van handeling is een absolute voorwaarde om tot spirituele ontwikkeling te komen. Deze regel is in de eerste plaats bestemd voor de onwetende mens die allerlei handelingen onderneemt en die niet in staat is om aan de in de voorgaande verzen genoemde spirituele disciplines te voldoen. Deze discipline van onthechting of van het afzien van de vruchten van handeling wordt voorgeschreven voor diegenen die nog niet aan de hogere disciplines kunnen voldoen. Op basis waarvan wordt deze discipline aanbevolen?

- *Katha Upanishad II,3,14: Wanneer de begeerten van het hart ten einde zijn dan wordt een mens onsterfelijk en bereikt hij, zelfs in het lichaam, Brahman.*
- *Brihadāranyaka Upanishad IV,4,6: Maar de mens die geen wensen koestert omdat hij geen wensen meer heeft en vrij van wensen is en wiens enige wens gericht is op het Zelf, bereikt onsterfelijkheid. Omdat hij Brahman is, gaat hij op in Brahman.*

De geschriften houden ons voor dat de vruchten van handeling altijd uit wensen voortkomen. Wie afziet van wensen en wie contempleert en mediteert terwijl hij over kennis van zaken beschikt, bereikt onmiddellijk innerlijke vrede. Deze algemene eigenschap van onthechting of van 'afzien van' geldt op alle niveaus tot en met het afzien van de vruchten van handeling door de onwetende mens die pas begint. De nadruk op het belang van onthechting is bedoeld om er een verlangen naar op te roepen.....

Meditatie is een vorm van concentratie en omvat drie aspecten: contemplatie, reflectie en meditatie. In het Westen hebben de zg contemplatieve kloosterorden eeuwenlang een contemplatieve en meditatieve leefwijze mogelijk gemaakt. Hun grootste bijdrage is geweest de mystieke traditie die bij uitstek in het Westen heeft postgevat, ondanks alle brandstapels van de Pauselijke inquisitie.

Dit vers windt er geen doekjes om: kennis en contemplatie zijn futiel en inhoudloos zolang zij ego-gedreven zijn en worden beoefend om iets voor jezelf te verwerven.

De boodschap is dat deze subtiele zelfzuchtige benadering in het spirituele veld niet werkt, althans niet tot innerlijke vrede en rust leidt. De geest blijft even ongedurig als ervoor en wat is dan het nut van al die inspanning? Hier ligt een groot breekpunt in onze Westerse levensstijl. Spiritualiteit is 'in', dat is zeker, maar vrijwel steeds gedreven door motieven om er iets 'voor jezelf' uit te halen en niet voor het geheel. Spiritualiteit en zelfzucht zijn twee tegengestelden die zich niet laten verenigen. Men zegt wel dat *doen wat je zegt* een uiting is van spiritualiteit. De consequentie is dat in zelfzucht niemand zal doen wat hij of zij zegt. Alles blijft steken in woorden, hoe mooi en verheven ook, maar de dubbele agenda verdwijnt er niet door. Zelfzucht baart leugens.

Wat is dan dit 'afzien van de vruchten van handeling', wat is onthechting? Sommigen stellen dat het 'niet uit zijn op het resultaat van een handeling' een vorm van onthechting is. En als een handeling dan hopeloos dreigt te mislukken of in een drama uitmondt, dan wordt er al gauw gezegd: 'het doet me niets'. Dan *denken* we dat dit de essentie van onthechting is. Het zal duidelijk zijn dat dit niet zo kan zijn. Iedere handeling is gebaseerd op een motivatie. De hele Bhagavad Gītā heeft als basisthema de harde strijd tussen Kauravas en Pāndavas. Daar is niets zoetsappigs aan. Het ging beide partijen maar om één ding: de hoofdprijs van de totale overwinning. En zo is het ook: om de overwinning te behalen moeten we zéér gefocust zijn. Gefocust zijn is een kwestie van concentratie. Meditatie is er de beste en meest effectieve oefening voor.

Menselijke ontwikkelijking in de vorm van de thuisreis is als een wedstrijd waarbij de gouden plak de inzet is. Iedereen die meedoet streeft naar het verwerven van die gouden plak als resultaat. Niet geïnteresseerd zijn in een resultaat strookt niet met de ervaring van alledag. Wie mis schiet, heeft een probleem, omdat hij opnieuw zal moeten schieten, en als het kan, raak. Mis-schieten doet ons heel veel omdat het over moet. We worden geacht wel degelijk gefocust te zijn en naar het beoogde resultaat toe te werken. Dat geldt voor iedereen, vriend en vijand. Ook de Taliban zijn gefocust op hun overwinning. Niet gefocust zijn op het resultaat is niet meer dan een laf excuus voor innerlijke luiheid en verwarring. Waar gaat het dan om bij het 'afzien van de vruchten van handeling'?

Het draait allemaal om de leugen die maakt dat een overwinnaar, winnaar van een gouden plak, op geen enkele manier enige gedachte koestert die inhoudt dat het behalen van de overwinning te danken is aan een persoonlijke en individuele inspanning. Op zich lijkt zo'n gedachte redelijk en legitiem maar het venijn ligt in het gemakshalve vergeten van de onderliggende kracht en het onderliggende energieveld. Die onderliggende kracht, de oerkracht, heeft het behalen van welk resultaat dan ook mogelijk gemaakt. Wie de overwinning voor zichzelf opeist vergeet God, vergeet de oerkracht en vergeet de eigen goddelijke onsterfelijkheid en

blijft hangen in het schemerduister van een individuele wereld die vol onzekerheid is en vol geknars van tanden. Ere wie ere toekomt. Alle eer komt aan God toe. Zo eenvoudig is het. Dan zullen Godvrezendheid, innerlijke zuiverheid, helderheid en zelfherinnering al heel snel hun opwachting maken. Dan is die mens bijna thuis.

13. Wie geen afkeer koestert jegens welk levend wezen dan ook, wie vriendelijk is en vol mededogen, vrij van zelfzucht in de vorm van ‘ik’ en ‘mijn’, wie onverschillig is voor pijn en plezier en vol geduld,

14. Wie altijd, als een yogi, innerlijk tevreden is, wie zichzelf weet te beheersen en resoluut is, wie zich met hart en ziel met Mij verbonden weet en zich aan Mij overgeeft, die mens is Mij zeer dierbaar.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Dit vers en de volgende verzen geven de kwaliteiten aan van de mens die de geest uitsluitend richt op het Onvergankelijke. Zij beschikken reeds over de juiste kennis en een geoefend waarnemingsvermogen en kennen geen wensen meer.*

‘Altijd tevreden’: dus zowel in voorspoed als in tegenspoed en ook als hij niets meer te eten heeft. Deze mens leeft altijd in het besef dat hij genoeg heeft. Hij blijft altijd blijmoedig ook wanneer hem onheilsberichten bereiken. Omdat zijn geest helemaal in Mij is gevestigd, is hij onophoudelijk met Mij verbonden. Hij heeft een gedisciplineerde geest omdat zijn natuur daarom vraagt. Zijn geest en intellect zijn gevestigd in Mij. De geest vult zich met verbeeldingen en twijfel terwijl het intellect besluiten neemt. Dit vers gaat uit van de onthechte mens wiens geest en intellect geheel en al op Mij zijn gericht. Een ijveraar die aan deze kwalificaties voldoet is Mij zeer dierbaar. Dit kwam reeds in hoofdstuk 7,17 aan de orde.

Shankara geeft aan dat deze twee verzen zich richten tot de vergevorderde yogi en de *sannyâsin* die heel dicht tot de Heer is gekomen en die zich met hart en ziel met Mij verbonden weet en zich aan Mij overgeeft. Deze ziel combineert dus onthechting met kennis en met het vermogen om tot een staat van concentratie (*samâdhi*) te komen.

De tekst noemt in dit vers en de verzen tot aan het einde vijfendertig eigenschappen van degene die werkelijk is toegewijd aan de Heer, van een echte *bhakta*.

1. *Adveshtâ sarvabhûtânâm*: geen haat of afkeer jegens welk wezen dan ook. Een echte *bhakta* ziet overal en altijd de aanwezigheid van de Heer. Hoe kan hij dan ooit afkeer of haat koesteren?
2. *Maitrah*: vriendelijk. Een echte *bhakta* is altijd vriendelijk, jegens iedereen.
3. *Karunah*: mededogen. Hij is vol mededogen jegens allen ongeacht rang of stand, huidskleur, kaste, religie, opvoeding, sociale status of wat dan ook. Ook wie zondigt of zich crimineel gedraagt kan rekenen op mededogen of compassie. Deze *bhakta* is zich er geheel van bewust dat een innerlijke verandering uitsluitend van binnenuit mogelijk is en dat verlangen naar een

werkelijke innerlijke verandering bij alle mensen moet worden gevoed en aangewakkerd.

4. *Nirmamah*: zonder het gevoel van ‘ik’, ‘mij’ en ‘mijn’.
5. *Nirahamkârah*: vrij van zelfzucht.
6. *Samaduhkhasukhah*: onverschillig voor pijn en plezier. Dit is een vorm van innerlijk evenwicht waarbij externe factoren zoals de sensatie van plezier en pijn deze mens niet meer uit het evenwicht brengt. Deze mens heeft aan zichzelf genoeg en is daar blij en tevreden mee, *âtmânanda*.
7. *Kshamî*: geduld. Dit geduld gaat als vanzelf over in vergevensgezindheid wanneer dat nodig is. Een *bhakta* kent geen wrok.
8. *Santushtah satatam*: altijd tevreden. Een *bhakta* is altijd tevreden omdat hij tevreden met wat hem gegeven wordt en wat gegeven is. Voor hem komt alles van de Heer.
9. *Yogî*: ‘Yogi’. Een *yogi* is altijd innerlijk verbonden als gevolg van de dagelijkse beoefening van meditatie, contemplatie en reflectie en van zelfonderzoek, leidend tot Zelfherinnering.
10. *Yatâtma*: Zelfbeheersing. Een *bhakta* heeft de controle verworven over zowel het functioneren van de zintuigen als van de geest, zowel de bewegende geest, *manas*, als over het intellect en de rede, *buddhi*.
11. *Dridhanishcayah*: Innerlijk geheel overtuigd, resoluut. De echte *bhakta* begrijpt de uitspraak van Jezus geheel en al wanneer hij tegen sommigen zegt: ‘uw geloof heeft u gered’. De resoluutheid en innerlijke overtuiging stoelt op een innerlijk weten. Dat innerlijk weten hoort bij iedere mens zelf.
12. *Mayyarpitamanobuddhih*: met geest en intellect geheel gericht op Mij. Wanneer dit het geval is, is de *bhakta* geheel gevestigd in *bhakti* en zullen al zijn of haar handelingen toewijding en devotie uitstralen. Geen wonder dat zo’n *bhakta* geliefd is bij de Heer.

15. Diegene, voor wie de wereld niet bang is, die zelf niet terugdeinst voor de wereld en die zich heeft losgemaakt van gehechtheid aan plezier, boosheid, angst en vrees is Mij ook zeer dierbaar.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie deze graad van onthechting (sannyas) heeft bereikt, roept geen enkele vrees of bange gevoelens op. Hij zal geen enkele opwindende veroorzaken maar aan de andere kant zal hij evenmin terugdeinzen voor de wereld. Hij is vrij van ieder gevoel van overmatige blijdschap, onverdraagzaamheid, angst en onrust. Overmatige blijdschap is de uitgelatenheid die kan oprijzen wanneer iets plezierigs is verworven, zodat een mens kippenvel krijgt terwijl de tranen over de wangen vloeien enz. Onverdraagzaamheid is een vorm van ongeduld. Vrees is een gevoel dat oprijst wanneer de geest gealarmeerd raakt, terwijl onrust voortkomt uit tegengestelden waar de geest geen raad mee weet. Wie deze onthechting in zich draagt is Mij dierbaar.*

- 13, 14. *Nodvijate:* Wie niet terugdeinst en voor wie niet wordt teruggedeinst. Mensen zijn altijd bang voor hun bezit dat ze niet willen kwijtraken. Zo niet met een echte *bhakta*. Hij koestert geen enkel verlangen naar bezit en dus hoeft de wereld niet bang voor hem of haar te zijn. Omgekeerd deinst de *bhakta* geenszins terug voor de wereld, zoals Jezus duidelijk heeft aangetoond.
- 15 *Harshâmarshabhayodvegair:* Bevrijd van plezier, boosheid, angst en vrees. Deze vrijheid is het gevolg van het afzien van vruchten van handeling. Alles is van de Heer afkomstig en dus is het goed, ook wanneer de omstandigheden 'tegen' zitten.

16. Wie geen persoonlijke verwachtingen koestert, wie innerlijk geheel open blijft en efficiënt en capabel is, wie innerlijk geheel stil blijft, wiens bezorgdheden zijn opgelost zodat zij geen enkel persoonlijk initiatief noodzakelijk maken en wie zich aan Mij heeft overgegeven, is Mij ook zeer dierbaar.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De bhakta koestert niet langer enige wens ten aanzien van het lichaam, de zintuigen en fysieke voorwerpen. Hij koestert geen wensen. Hij is van binnen en van buiten zuiver en schoon. Hij aarzelt geen moment en is in staat om onmiddellijk een zaak te doorzien en een besluit te nemen wanneer dat nodig is. Hij kiest geen partij en kent geen bezorgdheid. Hij zal steeds afzien van alle handelingen die gericht zijn op het verwerven van gewenste objecten of dingen ongeacht of zij tot voorwerpen van deze wereld behoren of tot de andere wereld van de overkant. Wie Mij zo is toegewijd is mij dierbaar.*

16. *Anapekshah*: Vrij van wensen, neutraal. De uiterlijke wereld heeft geen vat meer op deze *bhakta*. Zijn geest raakt niet meer opgewonden en hij verliest het innerlijk evenwicht niet langer. Zijn werkelijke inspiratie en levensvreugde wellen vanzelf van binnenuit op. Hij heeft een onuitputtelijke bron gevonden.
17. *Shuci*: puur, zuiver. De *bhakta* is van binnen en van buiten puur en zuiver. Fysieke reinheid is een belangrijk element vanwege de impressie die zij oproept. Geestelijke zuiverheid en helderheid worden verkregen door diepe meditatie en door het afzien van de vruchten van handeling, onthechting.
18. *Dakshah*: efficiënt en capabel. Deze kwaliteiten zijn het gevolg van een grote alertheid. De geest van de *bhakta* wordt niet langer verduisterd door allerlei irrelevante zaken die de aandacht afleiden. Zo is er alle tijd om efficiënt te zijn.
19. *Udāsīna*: Niet betrokken en innerlijk stil. Een echte *bhakta* maakt zich niet langer druk om het lot dat lichaam of geest kan treffen. Hij zal zijn uiterste best doen om lichamelijke ziektes en zwakheden te voorkomen of als dat niet lukt te verzorgen maar als een gegeven en dus zonder persoonlijke bedoelingen. Men kan lang niet iedereen tevreden stellen maar men kan altijd het eigen geweten geruststellen en in innerlijke rust verkeren.
20. *Gatavyathah*: Vrij van bezorgdheid. Bezorgdheid wordt veroorzaakt door het koesteren van wensen en door de angst en vrees om niet aan die wensen te kunnen voldoen. Wanneer we, tenslotte datgene verkregen hebben waarnaar we verlangden, zijn we bezorgd om het weer te verliezen. Zo gaat de cirkelgang van onze wensen eindeloos door totdat we er bewust iets aan gaan doen om dit te stoppen en niet langer bezorgd te zijn.
21. *Sarvārambhaparityāgī*: het opgeven van ieder initiatief. Het initiëren van een handeling heeft vrijwel steeds een persoonlijke bedoeling, hoe verheven die

bedoeling ook kan zijn. Dit maakt dat de handeling voortkomt uit een persoonlijk motief en een persoonlijk 'ik' zodat die handeling niet langer aan de Heer kan worden opgedragen. Dan zal eerst dat persoonlijke 'ik' moeten verdwijnen, door af te zien van de vruchten van de handeling. De hele schepping is gericht op het Ene: *Uni-versum*, dus is alles wat ons te doen staat voor het welzijn van het geheel en niet voor een persoonlijk gewin. Het hele menselijke bestel dient aan de Heer te worden opgedragen zonder iets achter te houden. Dit is de echte betekenis van onthechting.

17. Wie niet langer uitbundig is van vreugde of verscheurd wordt door afkeer en droefheid en evenmin allerlei verlangens koestert, wie afstand heeft genomen van wat plezierig is en van wat niet-plezierig is en wie zich aan Mij heeft overgegeven, is Mij ook zeer dierbaar.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Een bhakta raakt niet uitgelaten wanneer hem iets goeds toevalt en evenmin raakt hij in de put wanneer ongeluk zijn deel wordt. Hij heeft geen verdriet wanneer datgene wat hem dierbaar is wordt weggenomen of verloren raakt. Hij verlangt niet naar iets wat nog niet verworven is. Hij laat zich niet langer in verwarring brengen door goed en kwaad. Zo'n toegewijde bhakta is Mij dierbaar.*

22. *Na hrishyati*: raakt niet uitgelaten. De *bhakta* weet maar al te goed dat wat in de wereld van buiten verkregen wordt ooit verloren gaat. Hij kent het tijdelijke karakter van fysiek bezit en dus volgt op de uitgelaten blijdschap van het verwerven van bezit de teleurstelling en de pijn bij het verlies ervan. In de uiterlijke wereld komen de dingen om vervolgens weer te gaan. Zo is er een eindeloze cirkelgang van geboorte en dood, van winst en verlies.
23. *Na dveshti*: kent geen afkeer. Iedere weerstand op ons pad vinden we vervelend en we zijn er afkerig van. Dit komt vanwege de wensen en verlangens die we koesteren. De echte *bhakta* koestert geen verlangens meer en kent dus ook geen afkeer. Als we geen wensen koesteren kunnen we ook niet haten.
24. *Na shocati*: kent geen droefheid. Droefheid is het gevolg van gebondenheid en betrokkenheid. Gebondenheid aan ons lichaam brengt droefheid wanneer we lichamelijk pijn lijden en wanneer ons dat overkomt. Gebondenheid aan gezin, familie en kennissen brengt droefenis wanneer mensen ons ontvallen.
25. *Na kânkshati*: koestert geen wensen. Een echte *bhakta* koestert geen wensen meer. Hij is toegewijd uit een diep besef van plicht en als gevolg daarvan wordt hij vrij, *mukti*. Hij verlangt zelfs niet naar bevrijding.
26. *Shubhâshubhaparitÿâgî*: afstand doen van wat plezierig is en niet-plezierig. Wanneer een handeling plezier oplevert zijn we blij. Maar wanneer alles onplezierig wordt zijn we niet blij maar eerder boos. Beide zijn gemoedstoestanden. Een *bhakta* bewaart zijn innerlijk evenwicht en waakt ervoor dat hij of zij betrokken raakt en het innerlijk evenwicht verliest. Hij is heel alert om dat te voorkomen. De wereld zit vol betrokkenheden en trekt voortdurend aan ons om vooral betrokken te zijn. De *bhakta* doet daar niet langer aan mee.

18. Diegene voor wie vriend en vijand gelijk zijn, die gelijkmoedig blijft in eer en in schande, in hitte en in koude, in genot en in pijn en die niet langer gehecht is aan wat dan ook,

19. Diegene voor wie lof en afkeur geen verschil uitmaken, die innerlijk stil weet te blijven, tevreden met wat dan ook, die geen vaste woonplaats heeft, die standvastig is en vol toewijding, die mens is Mij zeer dierbaar.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Een bhakta beschouwt vriend en vijand gelijkelijk en blijft gelijkmoedig in eer en in schande en ook in lofprijzingen en verwensingen. Hij blijft gelijkmoedig in hitte en in koude en kent de beperkingen van plezier en pijn. Een echte bhakta blijft onthecht in alle omstandigheden.*

Lof en afkeur maken voor hem geen verschil. Hij blijft innerlijk geheel stil en is tevreden met wat hem wordt gegeven om het fysieke bestaan in deze wereld in stand te houden....

De bhakta heeft geen tehuis in deze wereld en heeft geen vaste verblijfplaats. Zijn geest is altijd gericht op de ultieme werkelijkheid van het Absolute, Brahman. De opsomming van de karakteristieken van de sannyasins die de geest gericht houden op het Onvergankelijke en die alle wensen hebben laten varen en die alleen gericht zijn op de kennis van de werkelijkheid wordt afgesloten in het volgende vers:

27. *Samah shatrau ca mitre:* Gelijk zijn voor vriend en vijand. Voor een *bhakta* is de wereld niet langer verdeeld in vriend en vijand. In feite is hij ontstegen aan alle paren van tegenstelling. Het is onmogelijk wie dan ook als vijand te beschouwen als alles en iedereen een rechtstreekse uitdrukking is van de Heer zelf.
28. *Mânâpamânayoh:* Eveneens ten aanzien van eer en schande. Eer en schande zijn voor de *bhakta* niet langer relevant. Zij zijn voor hem gelijk als gemoedsgesteldheden van de bewegende geest en gaan voorbij.
29. *Shîtoshna:* Eveneens ten aanzien van hitte en koude. Dit geldt niet voor fysieke hitte en koude. De zorg voor het lichaam maakt dat een *bhakta* over de juiste lichamelijke bescherming beschikt, tenzij het gaat om de *yogi* die God zelf als zijn bescherming beschouwt en geen kleren meer draagt. Een *bhakta* laat zich niet beïnvloeden door allerlei vormen van subtiele hitte en koude.
30. *Sukhaduhksheshu:* Eveneens ten aanzien van plezier en pijn. Een *bhakta* zal de Heer danken voor alle fijne en goede dingen die hem ten deel vallen maar hij zal de Heer nimmer verwijten maken noch gedepriimeerd raken wanneer hem pijn ten deel valt of het noodlot hem treft.

31. *Sangavivarjitah*: vrij van gehechtheid en betrokkenheid. Door vrij te blijven en niet bij van alles en nog wat betrokken te geraken kan men heer en meester blijven over iedere situatie. De gehechtheid en betrokkenheid doen zich natuurlijk vooral gelden op de meer subtiële niveaus van ons innerlijk.
32. *Tulyanindāstutih*: Vrij van de invloed van lof en afkeur. De *bhakta* weet dat lof en afkeur elkaar afwisselen als dag en nacht en voorbij gaan. Hij blijft evenwichtig en bij zichzelf.
33. *Maunī*: Innerlijk stil. De zelfbeheersing of innerlijke discipline van de echte *bhakta*, de *sannyāsin* is zo groot dat de altijd bewegende geest niet langer zijn eigen gang gaat maar aan de teugel van *buddhi* loopt en slechts in beweging komt wanneer *buddhi* dit aangeeft. De geest wordt niet langer belaagd door *vāsanās* en kan nu echt zijn werk doen.
34. *Samtushtah yena kenacit*: tevreden met wat dan ook. Een echte *bhakta* en *sannyāsin* is tevreden met wat hij ook krijgt.
35. *Aniketah*: zonder vaste woon- of verblijfplaats. Jezus zegt: *De vossen hebben holen en de vogelen des hemels nesten, maar de Zoon des mensen heeft geen plaats om het hoofd neer te leggen.* De Zoon des mensen is de Westerse, Christelijke, titel voor een echte *bhakta*, een *sannyāsin* en voor een bevrijde ziel, *jīvanmukta*. In de Westerse wereld is het leven zonder vaste woon- of verblijfplaats vrijwel onmogelijk vanwege burgerlijk registratie en dergelijke. Het gaat echter vooral om een houding van innerlijke vrijheid en ongebondenheid.

Deze vijfendertig kwaliteiten maken een *bhakta* standvastig en vol devotie. Voor hem geldt slechts het *Uw Wil geschiede*. Deze mens is Mij heel dierbaar.

20. Wie van deze onsterfelijke wijsheid kennis heeft genomen en die ter harte neemt, wie in Mij gelooft en zich op Mij als Allerhoogste richt, is Mij boven alles dierbaar.

Shankara zegt in zijn commentaar: De sannyasins die zich op deze kwaliteiten richten die tot onsterfelijkheid leiden zijn Mij buitengewoon dierbaar. Ik ben hun Onvergankelijke Doel, het Onvergankelijke Zelf, en zij zijn toegewijd geworden door hun kennis van de Ultieme Werkelijkheid. In vers 12 werd gesteld: Ik ben de wijze mens uiterst lief en hij is Mij lief. De betekenis ervan is: wie de Onsterfelijke Wet (sanatana dharma) volgt welke nu uit de doeken is gedaan wordt voor Vishnu, de Opperste Heer, zeer dierbaar. Daarom moet deze Onsterfelijke Wet precies worden gevolgd door iedere oprechte zoeker naar bevrijding, moksha, en door een ieder die ernaar verlangt de Woonplaats van Vishnu te bereiken.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 13

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 13

Het veld en de bespeler ervan

- over materie en geest -

kshetrakshetrajnâ vibhâga yoga

De Padma Purâna zegt:

In het zuiden aan de oevers van de rivier Tungabhadra ligt een stad Hariharapura genaamd. De Godheid van die stad is Deva Hariba. Deze Deva Hariba vergaf de ondeugden van alle mensen die bij hem op bezoek kwamen. In die stad leefde een grote Brahmaan, die ook bij hem op bezoek kwam, Hari Diksit genaamd. Hij was een kenner van de veda's en een rechtschapen volgeling van de aloude traditie en had een vrouw, Duracara genaamd. Getrouw aan haar naam ('zij die verzot is op stoute dingen') bezat zij alle verkeerde verlangens en omringde zich met slecht gezelschap. Zij bleef niet thuis zitten en beschouwde haar echtgenoot en haar familieleden als haar vijanden. Zij was verslaafd aan alcohol en ging heel graag 'vreemd' met andere mannen. Ze had altijd woorden met haar echtgenoot en twistte met zijn familie als zij ook maar iets zeiden. Haar echtgenoot, bang als hij was voor de maatschappelijke consequenties zoals verlies van respect en aanzien, zei niets en leidde een leven opgedragen aan God, terwijl hij haar aanwezigheid negeerde.

Het was lente, de bomen en planten waren in volle bloei. De bijen zogen de nectar op uit de bloemen en zoemden rond in vrolijke ongedwongenheid. De volle maan scheen moedgevend over minnende paartjes. Duracara was geheel betoverd door de sfeer en kon zich niet beheersen. Zij ging weg om haar minnaar te ontmoeten. Zij voelde zich alsof zij niet kon wachten tot de avond als haar echtgenoot en familieleden in slaap waren gevallen. Zij zond een boodschap naar haar minnaar om hem in de tuin te ontmoeten. Zodra haar echtgenoot sliep rende zij de tuin in. Buitensporig drinken en hartstochtelijk verlangen maakten haar blind. Haar minnaar kwam niet opdagen. Toen omhelsde zij een boom en denkend in haar dronken staat dat die boom haar minnaar was, zei ze: 'mijn lieveling, mijn held waarom ben je zo boos? Waarom verstopt je je? Ik heb je gezien!' Ze doolde rond en raakte helemaal in de war. Een slapende tijger, die haar praatjes had gehoord, stond op en viel haar aan. Pas toen realiseerde zij zich, dat het niet haar minnaar was maar een tijger. Zij schreeuwde: 'waarom wil je mij doden?' De tijger stopte en begon zijn geschiedenis te vertellen. 'Ik werd geboren als een brahmaan in een stad, die lag aan de oevers van de Malapaha-rivier, en die Munipura heette. Ik leidde een zondig leven en zat op het verkeerde pad, waardoor ik opnieuw werd geboren als een tijger,

maar ik kan mij mijn vorige leven herinneren. Zo koos ik ervoor alleen slechte mensen te doden en op te eten.'

Na dit gezegd te hebben doodde hij haar en at haar op. Na het ondergaan van veel kwellingen en lijden in de hel werd zij geboren in het huis van een *candala* (iemand van lage komaf). Zij had lepra en was blind. Zij moest ondraaglijke moeilijkheden ondergaan en struinde zonder enige richting van plek tot plek. Op een dag overweldigd door vermoeidheid viel zij onder een boom neer. Zoals gewoonlijk zat Vasudeva daar het 13de hoofdstuk uit de Gita te bestuderen en te reciteren. Terwijl zij ernaar luisterde, stierf zij en als gevolg van de kracht van die verzen verkreeg zij bevrijding. Er zijn geen woorden om de grootheid van die verzen te beschrijven waardoor zelfs een zondaar gezuiverd wordt.

Dit hoofdstuk noemt de kwaliteiten, die een zoeker kan bezitten. Een studie van die verzen maakt dat wie deze kwaliteiten in praktijk brengt, een echte kenner wordt.

Inleiding

Het openingsvers van dit hoofdstuk geeft de kernvraag weer die Arjuna aan de orde stelt. De kernvraag behelst het onderscheid tussen materie en geest. De Sanskriet tekst gebruikt hiervoor drie verschillende paren van termen. Allereerst is er de terminologie uit de klassieke *Samkhya* school: *wat is de natuur (prakriti) en wat is de ziel (purusha)*. Het onderscheid dus tussen *prakriti* en *purusha*. Dan gebruikt Arjuna de terminologie uit de Vedānta traditie: *wat is het speelveld en wat doet de bespeler van het veld*. De bespeler van het veld is tevens de ‘kenner van het veld’. Tenslotte vraagt hij naar het filosofische verschil tussen *kennis* en *gekende*. In feite worden deze drie paren van termen als synoniem beschouwd waar men *materie* en *geest*, als moderne termen aan toe zou moeten voegen. Omdat Arjuna de vraag stelt kunnen we ervan uitgaan dat lang niet iedereen overtuigd was dat deze termen synoniemen zijn. Zoals niet ongebruikelijk is in filosofische discussies rijzen er gemakkelijk verschilpunten op waardoor wat oorspronkelijk synoniem leek, uit elkaar valt en a-synoniem wordt. In dit hoofdstuk wordt de eenheid van begrippen hersteld. Voor ons is de term ‘het veld’ en de ‘bespeler of kenner van het veld’ nieuw en niet gemakkelijk om mee om te gaan.

Toch is de vergelijking heel relevant want uiteindelijk wordt de hele kosmos als een kosmische dans beschouwd. Die dans komt tot stand door de wisselwerking tussen veld (materie) en de bespeler van het veld (Kenner). Het openingsvers wordt wel beschouwd als een (nuttige) latere toevoeging en daarom heeft het vers geen nummer en begint de nummering bij het volgende vers waar Shri Krishna onmiddellijk ‘met de deur in huis valt’ en stelt dat ‘het veld’ de menselijke belichaming is, waar drie werelden in één samenkomen: de fysieke wereld (het fysieke lichaam), de subtiele wereld van de geest en tenslotte de wereld van het Zelf, de causale wereld. Arjuna’s vraag is dus ook gericht op de aard en functie van de menselijke belichaming ten opzichte van de Kenner of de Bespeler van het veld. Die Kenner of Bespeler is in dit verband de Ziel. De Ziel is het Absolute of *Brahman* dat door een belichaming een woonplaats verkrijgt en daarin begrensd wordt. Het Absolute is onbegrensd maar neemt de schijn van begrenzing aan. Zonder speciaal en zorgvuldig onderwijs en opvoeding doorziet een ‘gewoon’ mens dit onderscheid niet dat de essentie uitmaakt van het spel dat schepping heet. Het gevolg is dat alle speelsheid verdwijnt en alles heel serieus en zwaarwichtig wordt. Dit heeft ernstige gevolgen want terneergeslagen door zijn eigen vergeten veroordeelt de mens zichzelf tot een zwoegend en ploeterend bestaan in een zelfgemaakte en fictieve wereld die hij als weerbarstig en zelfs vijandig ervaart.

Waar is hier het veld en de Kenner van het veld? Door volledige vereenzelviging zijn zij tot één fictieve eenheid versmolten: ‘ik’ dat geheel tegengesteld is geworden aan

het Zelf, *âtman*, *Brahman*. Door algehele identificatie is ‘het veld’ verworden tot een soort ikheid waarvan we denken dat *wij* die ‘ikheid’ zijn. In deze verduisterde visie verdwijnt het gegeven van de ‘Kenner van het veld’ geheel en al. We weten niet wie of wat de menselijke ziel is, wat die doet of niet-doet, welke functie de ziel heeft en hoe het allemaal in elkaar steekt. Er heerst verwarring alom. Shrî Krishna stelt heel duidelijk dat de Ziel, *purusha*, de Kenner is als de getuige. Een getuige is degene die toekijkt, het Zelf, en heeft daarom kennis van datgene wat gezien of waargenomen wordt. Hij of zij ‘weet’ ervan en in praktische termen kunnen wij onze ziel nog het beste omschrijven als ons ‘geweten’. In feite hebben we heel veel ‘geweten’ toen we ooit aan onze reis door de schepping begonnen. De vraag is dus of dat ‘geweten’ een voltooid verleden tijd is van het werkwoord ‘weten’ of een zelfstandig naamwoord dat er altijd *is*. Ook dit is de vraag. Het hoofdstuk stelt heel duidelijk dat de ziel goddelijk is en onsterfelijk, zoals Sokrates dat ook deed en dat de reis van de mens door de schepping heen, de reis van de ‘zoeker’ dus, als doel heeft om weer terug te komen in dat geweten, dat onze Ziel is. Om dat te bereiken zullen tot het wezenlijke inzicht moeten komen dat onze ikheid – de algehele identificatie tussen onze geest en materie – een droom is en een totale illusie. Juist die droom van het hebben van een ikheid bindt ons aan deze wereld, aan materie. Zelfrealisatie of bevrijding staat hier haaks op.

Het hoofdstuk eindigt met de uitspraak van Shrî Krishna dat *het Zelf, dat in het lichaam is gezeteld, niet bezoedeld wordt door materie en zoals de zon de aarde verlicht en niet bezoedeld raakt, evenzo verlicht de eigenaar van het lichaam, de ziel, het hele menselijke systeem.*

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 13

Het veld en de bespeler ervan

- over materie en geest -

kshetrakshetrajña vibhâga yoga

Arjuna vroeg:

Wat is de natuur, wat is de ziel, wat is het speelveld en wat doet de bespeler van het veld? Wat is het verschil tussen kennis en het gekende, O Krishna met jouw prachtige haar? Ik verlang ernaar dat te weten.

Shankara zegt in zijn commentaar: *In hoofdstuk VII worden de twee naturen van het Zelf uit de doeken gedaan. De eerste natuur, de lagere van de twee, bestaat uit de drie guna's en is achtvoudig. Deze lagere natuur vormt de grondslag van de zichtbare, empirische, wereld. De tweede natuur is de hogere: drager van het leven en vol bewustzijn, het wezen van het Zelf, âtman. Door middel van deze tweevoudige natuur is het Zelf de oorsprong van het begin, van de instandhouding en van de oplossing van de schepping. Dit hoofdstuk behandelt het veld en de kenner van het veld waardoor de waarheid van het Zelf kan worden vastgesteld. Het veld en de kenner van het veld komen uit het Zelf voort. In het vorige hoofdstuk, vers 13 – 20, werd de discipline uit de doeken gedaan die geldt voor die wereldverzakkers die kennis hebben van de waarheid van het Zelf. Wat is de aard van deze kennis die maakt dat men, samen met de toepassing van de discipline die in de verzen 13-20 uit het vorige hoofdstuk staan vermeld, dierbaar wordt in de ogen van de Heer? Hoofdstuk XIII begint met het formuleren van een antwoord op deze vraag. De kwaliteiten van de guna's maken dat de kracht van de guna's wordt omgezet in allerlei verschijnselen, middelen en voorwerpen of objecten. Zo neemt deze kracht bijvoorbeeld de vorm aan van het menselijke lichaam, van de zintuigen enz. Hierdoor kan de mens omgaan met de zintuiglijke wereld en kiezen voor bevrijding. Het menselijke lichaam is een samenstelsel van al deze elementen bij elkaar. De Heer legt dit verder uit:*

De gezegende Heer sprak:

1. O zoon van Kuntī, men zegt dat dit fysieke lichaam het speelveld is. Wie dit speelveld kent, wordt door hen die het kunnen weten de kenner van het veld, de bespeler ervan, genoemd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het fysieke lichaam wordt hier als ‘het speelveld’ beschreven omdat het bescherming biedt, maar ook voorbijgaand is en verandert en omdat het vruchten kan voortbrengen. Voor diegene die dit ‘veld’ helemaal kent, van hoofd tot voeten, is het lichaam dus een object van kennis geworden. Die mens wordt een ‘bespeler van het veld’ genoemd omdat hij het veld helemaal kent. Wie zijn deze bespelers van het veld? Is dit alles wat gekend moet worden? Het antwoord is ‘neen’.*

Het is duidelijk dat met ‘de bespeler van het veld’ of ‘de kenner van het veld’ ‘ik’ wordt bedoeld, de mens zelf dus zoals hij of zij in de schepping staat met alle deugden en ondeugden eraan toegevoegd. Dit ‘ik’ is het subjectieve element in ons bestaan. Het kan natuurlijk zo zijn dat ‘jij’ even bewust bent als ‘ik’ maar daar weet ik niets van. Maar ‘ik’ en ‘jij’ zijn in empirische zin geheel apart en afgescheiden. Zo scheppen we onze eigen, individuele, wereld waarin we gevangen zitten. ‘Jij’ heeft voor mij een objectieve betekenis en geen subjectieve, tenzij ik de bewuste inspanning lever om op het standpunt te gaan staan van eenheid waar ‘jij’ en ‘ik’ in eenheid samensmelten omdat er slechts het Ene is dat telt. Maar dat vereist veel oefening en veel inspanning omdat dit niet het standpunt van de ‘wereld’ is. De wereld ziet alles als apart en afgescheiden. Hetzelfde geldt voor alle andere voorwerpen en objecten die we met onze zintuigen waarnemen. Zij zijn allemaal apart en niet met ‘mij’ verbonden, tenzij we een bewuste inspanning leveren om het anders te ‘zien’. Het fysieke lichaam is de primaire verblijfplaats van dit afgescheiden ‘ik’. Geest en zintuigen zijn dan de middelen of het instrumentarium waarmee we onze afgescheidenheid of individualiteit rechtvaardigen. Dit alles komt bij elkaar in wat wij het ‘ego’ noemen of *ahamkāra*. Dat ego maakt dat we alles vanuit een persoonlijk standpunt beschouwen en in afgescheidenheid. Bevrijding of verlossing houdt in dat we onszelf van dit drogbeeld bevrijden en erboven uitstijgen. Shankara stelt terecht de vraag of dit alles is wat we moeten weten. Het antwoord is ‘neen’.

2. Weet dat Ikzelf in alle opzichten de bespeler van dat veld ben! Afstammeling van Bharata, weet dat echte kennis zowel het speelveld als de bespeler ervan omvat.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ken Mij, de Opperste Heer, die onvergankelijk is en niet onderhevig aan de cirkelgang van geboorte en dood, ook als de Bespeler of Kenner van het veld. Weet dat deze Kenner aanwezig is in al deze velden en voorwerpen en in alle vormen en maten waarin ze voorkomen. Het begint bij Brahmā, de Schepper zelf, en strekt zich uit tot in de allerverste uithoeken van de schepping tot een kluit aarde toe. In deze Kenner is geen enkele verscheidenheid. Verschillen zijn er niet. Deze Kenner is zelfs voorbij het besef van bestaan of van niet-bestaan. Vanuit Mijn standpunt beschouwd, het standpunt van de Opperste Heer of Vishnu, is er geen verschil tussen het veld, de bespeler of kenner van het veld en God zelf. Ware kennis bestaat dus uit de kennis van het veld en uit de kennis van de kenner van het veld.....*

Het ego herleidt het bestaan tot een geheel subjectieve beleving maar nu geeft Shri Krishna aan dat God zelf, het 'Ik' of het goddelijke principe in ieder mens, ook in alle opzichten een bespeler van het veld is. Je kunt Gods aanwezigheid dus niet negeren. Er zijn dus twee 'kenners': een fictieve en een echte. De fictieve kenner heeft geen begin en geen einde maar droomt slechts dat er een tijdelijk begin en een tijdelijk einde is. We kunnen eindeloos dromen totdat we besluiten wakker te worden en besluiten uit de droom te stappen. De Heer zelf is vanzelfsprekend degene die de bespeler van het veld – zichzelf – van haver tot gort kent. Je zou Zijn aanwezigheid in ons hart in praktische zin kunnen vergelijken met ons eigen geweten waarin we onszelf ook van haver tot gort kennen tot in de verste uithoeken van ons innerlijk. Vervolgens gaat de tekst van dit vers een stap verder en zegt dat Ik evengoed de Kenner van het veld ben en dus zowel de bespeler als het speelveld ken en omvat. Alleen het Ene telt. Al het andere is als een droom. Al dat 'andere' is dus datgene wat als in een droom oprijst omdat de droom gebaseerd is op de stelling dat er een verschil is tussen 'ik' en 'jij'. Als Jezus zegt *heb de ander lief*, dan is dat niet 'alsof' die 'ander' en jij hetzelfde zijn maar *omdat* zij één en dezelfde zijn. Dit is de les.

Shankara gaat in zijn commentaar uitgebreid verder in op de identiteit die er is tussen de menselijke ziel en Ishvara, de Heer, die in zijn hart verblijft maar dit standpunt is al vele malen ter sprake gekomen.

3. Hoor nu in het kort wat dat speelveld inhoudt, hoe het verandert en waarom en ook wat de bespeler ervan voorstelt en wat zijn macht en mogelijkheden zijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘dat speelveld’ refereert aan het (dit) lichaam. Laten we nu onderzoeken welke de eigenschappen van dit lichaam zijn. Daarbij zullen we ook beschouwen hoe het lichaam kan veranderen en welke oorzaken daaraan ten grondslag liggen. Ook zullen we kijken naar de eigenschappen van de Kenner van het veld en hoe deze eigenschappen in feite (latere) toevoegingen zijn. Luister nu naar mijn korte uitleg van de waarheid omtrent de Kenner van het veld en het veld zelf. Wanneer je deze kennis in je hebt opgenomen, weet je het voor zeker. Dit is de betekenis van dit vers. Om de luisteraar de oren te doen spitsen begint Shrî Krishna met een lofzang op het veld en op de Kenner van het veld.*

Het veld symboliseert materie en is geschapen vanuit Moeder Natuur. Bovendien symboliseert het veld het (menselijke) lichaam. Dat lichaam kan niet op zichzelf bestaan want dan wordt het onmiddellijk een lijk. Het levende lichaam is dus onherroepelijk verbonden met de subtiele wereld van de geest waarbij de zintuigen als verbindingstukken fungeren. De combinatie lichaam-geest-zintuigen maakt dat ervaringen van allerlei wensen en verlangens en van plezier en pijn kunnen oprijzen enz. We mogen natuurlijk niet vergeten dat de hele Bhagavad Gîtâ een strijd voorstelt tussen twee kampen. Dan is het van groot belang de kracht en zwakte van de tegenstander te kennen en ook de hoedanigheden van het slagveld, de *kshetra* (het veld). We moeten deze hoedanigheden leren kennen en ook hoe zij kunnen veranderen en transformeren. Tevens is zelfkennis nodig, dus kennis van de Kenner van het veld, de *kshetrajña*. Pas wanneer we ons eigen verborgen potentieel leren kennen kunnen we als overwinnaar uit de strijd te voorschijn komen.

4. Dat veld is vele malen duidelijk bezongen door alle zieners in hun lofzangen en hymnen. Bovendien geven de *Brahmasûtras* er een duidelijke en redelijke uitleg aan.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De zieners zijn de grote wijzen zoals Vāsishtha die het veld bezongen hebben. Ook de Veda's zoals de Rig Veda en andere Vedische lofzangen bezingen de kwaliteiten van het veld. Bovendien zijn er de teksten van de Brahmasûtras. De Brahmasûtras hebben Brahman als doel en omdat zij de weg naar Brahman aangeven worden deze sûtra's ook wel pada's genoemd (voeten of voetverzen). Hieruit volgt dat deze lofzangen en voetverzen uitleg geven van zowel het veld als van de Kenner van het veld. In Brihadarânyaka Upanishad, 1.4.7 wordt gesteld: 'laat de ijveraar Brahman, het Absolute, vereren vanuit het innerlijke weten dat Hij het Ene is'. Door zulke uitspraken kan het Zelf worden gekend. Deze woorden (uit de geschriften) zijn redelijk en duidelijk. Zij laten geen twijfel toe en daarmee roepen zij ware kennis op. Arjuna luistert nu vol aandacht en overgave waarna Shri Krishna het volgende zegt:*

De vraag hoe het zit met de relatie tussen het Absolute en de schepping is een vraag van alle tijden die steeds opnieuw wordt gesteld en opnieuw wordt beantwoord. Gelukkig hebben we de beschikking over de uitspraken van de Wijzen uit de Upanishaden, de hymnen van de Veda's en de *Brahmasûtras* die tijdloos zijn. De kunst is echter om het tijdloze steeds opnieuw te verwoorden in het tijdelijke. Dat is precies de vraag waar de schepping om draait. De *Brahmasûtras* staan ook bekend als de *Vedântasûtras*. Zij vormen mede de basis van de filosofie van *advaita vedânta*. De traditie houdt ons voor dat zij ooit door de Wijze Vyâsa zijn samengesteld. Zij geven kennis en inzicht in de esoterische betekenis van de Upanishaden.

5. De vijf universele elementen, *ahamkâra* (het ego), het intellect, het ongemanifesteerde, dan elf elementen in de vorm van de tien zintuigen, samen met de actieve geest en de vijf werkgebieden ervan,

Shankara zegt in zijn commentaar: *De vijf elementen zijn universeel en doordringen alle veranderingen die binnen de Natuur, prakriti, plaatsvinden. In dit vers wordt met 'de elementen' de subtiele vorm ervan bedoeld. De fysieke of grove elementen worden aangeduid als zintuiglijke voorwerpen. Het ego, in de vorm van ahamkâra, doet de elementen oprijzen. Dat ego komt op zijn beurt weer voort uit Buddhi of het intellect. Het intellect heeft het vermogen onderscheid te maken en komt voort uit de ongemanifesteerde staat van prakriti. In de ongemanifesteerde staat van prakriti zijn er nog geen onderscheidingen of verschillen. Er is geen verscheidenheid. De ongemanifesteerde staat van prakriti staat voor Gods almacht. In Hoofdstuk VII, 14 zegt de Heer hierover: 'De verbeelding van mâyâ, komt uit Mij voort, is waarlijk schitterend, goddelijk en moeilijk te doorgronden. Alleen zij die Mij als basis hebben, zullen boven deze illusie uitstijgen en haar doorzien'.....*

Het 'veld', *kshetra*, wordt gekenmerkt door 24 aspecten, *tattva's* genaamd. De grondoorzaak, de basis van waaruit de gemanifesteerde schepping oprijst is het ongemanifesteerde, *avyakta* of *paraprakriti*. Deze oergrond wordt ook vereerd als het vrouwelijke principe of *shakti*. De *shakti* is het motiverende vermogen dat de hele schepping doordringt en is vol dynamiek en kracht. De schepping is een polair fenomeen en dus is er een tegenpool die als mannelijk wordt beschouwd: de *shaktimâna* of de drager van de kracht. In het ongemanifesteerde of *avyakta* zijn al deze potentiële elementen of aspecten van de oerkracht in ongedifferentieerde staat latent maar ook impliciet aanwezig. Als vergelijking wordt wel de vergelijking van melk gegeven. Melk laat zich onderscheiden of splitsen in vijf verschijningsvormen: (1) melk, (2) kwark of wrongel, (3) karnemelk, (4) boter en (5) geklaarde boter of *ghee*. De wrongel, de karnemelk, de boter en de *ghee* zijn latent in de melk in ongemanifesteerde vorm aanwezig. Hetzelfde geldt voor alle veranderingen die de oersubstantie door de kracht van *prakriti* of de natuur ondergaat. Die kracht wordt gedragen door zuiver bewustzijn dat uitsluitend waarneemt als bewustzijn en zelf geenszins verandert. De veranderingen zijn letterlijk 'verschijnselen': zij verschijnen en verdwijnen en zijn dus tijdelijk en veranderlijk.

1. Als eerste is er dus het ongemanifesteerde, *avyaktam*
2. Als tweede rijzen er dan door de inwerking van de scheppende Wil de vijf universele elementen op. Zij zijn in subtiele vorm: ruimte (*akâsha*), lucht (*vâyu*), vuur (*agni*), water (*sneha*) en aarde (*bhûmi*). Deze vijf elementen vermengen zich met elkaar in een eindeloze variëteit van onderlinge verhoudingen en laten zo alle opvolgende substanties en objecten oprijzen, te beginnen met de overblijvende 18 *tattva's*.

3. Als derde rijst het intellect, *buddhi*, op dat noodzakelijk is om tussen de verscheidenheid aan elementen onderscheid te maken. *Buddhi*, als het onderscheidingsvermogen, is het belangrijkste element van de menselijke psyche of geest. Door onderscheid te maken, wordt de waarde van de dingen vastgesteld en kan er een besluit vallen, meestal in de vorm van een keuze. Dat besluit, die keuze, wordt vervolgens doorgegeven aan het volgende element, de *manas*, of de bewegende geest. Die *manas* is wat wij gewoonlijk als onze (onrustige) geest ervaren met alle stress, spanningen, angsten, wensen en verlangens die erbij horen. De *manas* is meestal het veld van psychologen hoewel de oorzaak van de persoonlijke structuur van de geest niet in de *manas* is te vinden maar in de *buddhi*.
4. Als vierde worden de tien zintuigen genoemd plus één (dus elf): de bewegende geest, *manas*. Deze bewegende geest, *manas*, vormt de verbinding tussen het hogere deel van de geest, het intellect, en de zintuigen. De bewegende geest geeft de impulsen van de zintuigen door aan het intellect, *buddhi*, om ze analyseren en de waarde ervan te bepalen. Omdat de zintuiglijke impulsen steeds doorgaan, als onvermijdelijk onderdeel van het leven, is dit deel van de geest, *manas*, altijd in beweging en onrustig. Het tot rust brengen van dit deel is het belangrijkste basis-onderdeel, de eerste stap, van menselijke ontwikkeling. Concentratie van de geest brengt de *manas* onder discipline, 'aan de teugels', zodat *manas*, als een wild paard, handelbaar wordt.
5. *Ahamkâra* of het ego is het beste te beschrijven als onze 'persoonlijkheid', onze individualiteit, het persoonlijke 'Zelf'. Het 'probleem' is dat dit persoonlijke Zelf in feite niet bestaat en ons dus in een *alsof* situatie brengt. Onze hele privé wereld en privé beleving van het leven is fictief. Wanneer de geest werkelijk stilvalt is het fictieve karakter van onze persoonlijkheid onmiddellijk herkenbaar omdat die wegvalt. In het eeuwige Nû valt persoonlijkheid weg en keert alles terug tot een alomvattende eenheid. Inderdaad, alleen het Ene telt.
6. Al deze onderscheidingen vormen onderdeel van de 'Samkhya filosofie' die vervolgens 'de' tien zintuigen noemt en de bewegende geest, *manas*, als elfde. Wij zijn gewend te spreken over vijf zintuigen maar in deze indeling worden 'de vijf zintuigen' samengenomen met de 'organen van handeling'. De vijf zintuigen zijn de bekende oren, ogen, neus, tong en huid (horen, zien, ruiken, proeven, betasten). De organen van handeling zijn de handen, voeten, spraak, de armen en het geslachtsorgaan. Zij voeren uit wat door de zintuigen en de geest is opgevangen en doorgegeven.
7. Tenslotte zijn er de *indriyagochara* de zintuiglijke objecten. Zij weerspiegelen het licht van bewustzijn op hun eigen karakteristieke manier. Zo krijgen we: geluid (oren, horen), zichtbaarheid (ogen, zien), reuk (neus, ruiken), smaak (tong, proeven), tastbaarheid (huid, betasten of voelen).

Zij vormen in totaal de vierentwintig elementen van de menselijke belichaming:

Het ongemanifesteerde:	1
De vijf elementen:	5
<i>Buddhi</i> , het intellect	1
<i>Manas</i> , de bewegende geest	1
<i>Ahamkâra</i> , het ego	1
De zintuigen	10
Zintuiglijke voorwerpen	5

	24
	==

6. Wensen, afkeer, plezier, pijn, lichamelijkheid, intelligentie en eensgezindheid, dat zijn – in het kort – de bestanddelen van het veld en de vormen die het kan aannemen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

“Wensen” geven in dit verband het hele innerlijke orgaan van de geest aan. Door wensen te koesteren gaan we op zoek naar bezit en willen we dingen verwerven, vooral die dingen die ons reeds eerder plezier deden. Het hele innerlijke orgaan van de geest vormt onderdeel van ‘het veld’. Hetzelfde geldt voor het tegendeel van wensen: ‘afkeer’. Afkeer is (meestal) gebaseerd op een pijnervaring en die willen we vermijden. Ook deze ‘afkeer’ vormt onderdeel van het veld. Plezier zelf verwijst naar datgene wat aangenaam is. Wat aangenaam is, is in wezen sattvisch en ook dat vormt onderdeel van het veld. Wat daaraan tegengesteld is – pijn – is ook onderdeel van het veld. ‘Lichamelijkheid’ slaat op het geheel van lichaam en zintuigen. Intelligentie is ook een vorm van ‘gewaarzijn’ en rijst op vanuit de interactie tussen lichaam en zintuigen.....
 In de voorafgaande verzen is het ‘veld’ al gedefinieerd als een afdalende reeks van transformaties of veranderingen, van fijn naar grof. Nu komen de kenmerken aan de orde van de Kenner van het veld. In vers 12 gaat de Heer er nog dieper op in. Kennis van de Kenner van het veld en de potentie ervan geeft Zelfkennis en leidt tot onsterfelijkheid. Allereerst komen echter de karaktereigenschappen aan de orde zoals onbaatzuchtigheid enz. In feite zijn deze typeringingen middelen om tot kennis te komen maar worden hier met die kennis gelijkgeschakeld. Wie deze karaktereigenschappen verwerft, verwerft tevens het vermogen om de hele kenbare wereld te bevatten. Naarmate de intentie om de kenbare wereld werkelijk te kennen sterker wordt, wordt de wereldverzaker (sannyasin) steeds meer toegewijd aan Zelfkennis.

De vierentwintig elementen of *tattva*’s uit het vorige vers vormen de structuur of het staketsel van het menselijke systeem. Zij zijn de ‘hardware’. Nu komt de ‘software’ aan de orde. Deze software is vastgelegd in de persoonlijkheid en uit zich via *manas*, de bewegende geest. Wij herkennen de software als ‘tendensen’ in onze geest. De werkelijke oorzaken liggen echter verankerd in de ‘verborgen indrukken van *ahamkāra*’ die in de vorm van *vāsanas* in het causale lichaam, het ongemanifesteerde of *avyakta*, liggen opgeslagen. Deze tendensen rijzen in de geest op als een gedachte die vervolgens, al dan niet, wordt verworpen of aanvaard. Wanneer zo’n gedachte aanvaard wordt krijgt die gedachte (tendens) tijdelijk de controle of de macht over de geest totdat *buddhi* ingrijpt en een andere wens voorrang geeft. Dit spel van voorkeur en afkeur gaat eindeloos door en is onlosmakelijk verbonden met de ervaringen van plezier en pijn. Hier ligt het grondmechanisme van de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood. Dit mechanisme is even wisselvallig als wisselstroom en functioneert op basis van polariteit of van paren van tegenstelling (*dvandva*’s). Wensen vormen de basis voor gedachten die een verlangen naar ‘leuke dingen’ oproepen en de mens aansporen

om toch vooral 'leuke dingen' te blijven doen. Door gebrek aan opleiding en goede scholing zijn verreweg de meeste mensen niet (meer) bestand tegen deze verleiding en zijn dus voortdurend op zoek naar 'leuke dingen' zonder dat zij zelf (*buddhi*) in staat zijn om in te grijpen en dit proces te stoppen. Afkeer en afkeur zijn in feite niet anders dan negatief geformuleerde wensen. We mogen natuurlijk niet vergeten dat deze onmacht om in te grijpen in ons eigen systeem (onze eigen vicieuze cirkel van plezier-pijn) aan de basis staat van de Bhagavad Gītā. De hele tekst van de Gītā vindt zijn oorsprong in de onmacht van Arjuna om in te grijpen in wat hij als onwenselijk beschouwt: het doden van zijn familieleden en stamgenoten. Shrī Krishna spoort hem echter aan om te stoppen met deze vorm van sentimentaliteit en zijn taak als krijgsman te doen. Arjuna moet vechten. Die opdracht geldt voor ons allemaal. Wij zullen allemaal de strijd met onszelf en met onze vertrouwde neigingen en intenties aan moeten gaan. Onze geliefde neigingen en intenties zijn als onze familieleden en clangenoten. Zij zijn ons zeer dierbaar. Maar Shrī Krishna wil daar niets van weten en dramt er dwars doorheen. Het doet denken aan de Augias-stal die alleen kon worden schoongemaakt met behulp van de kracht van een hele rivierstroom die door de stal werd heengeleid.

De eensgezindheid of standvastigheid die in dit vers wordt genoemd is *dhriti* en is in feite een vorm van cohesie die alle samenstellende bestanddelen bij elkaar houdt. Neem bijvoorbeeld de vijf elementen. Zonder een samenbindende kracht kunnen zij niet in vrede naast elkaar functioneren want zij zijn als water en vuur of als hond en kat of als kat en muis. Het is de cohesie van *dhriti*, eensgezindheid, die maakt dat zij elkaar niet voortdurend in de haren vliegen en onderling strijd voeren. Op een slagveld is onderlinge strijd onwenselijk, dan is het alsof je in eigen doel schiet. Standvastigheid is noodzaak.

7. Ware kennis houdt in: afwezigheid van trots, afwezigheid van leugens en huichelarij, lijdzaamheid, geduld, oprechtheid, eerbied voor de leermeester, reinheid, standvastigheid, zelfbeheersing,

Shankara zegt in zijn commentaar: *trots is de staat van verwaandheid waar die mens bovendien nog prat op gaat. Tegenover trots staat eenvoud. Huichelarij is dat iemand zich voordoet als deugdzaam en zich daarop laat voorstaan. Afwezigheid van huichelarij is discretie en dat je je nergens op laat voorstaan. Lijdzaamheid is geweldloosheid waarbij geen enkel levend wezen geweld wordt aangedaan. Geduld is een vorm van verdraagzaamheid waarbij de geest niet in beroering raakt, zelfs wanneer de geest geconfronteerd wordt met onjuiste zaken. Oprechtheid is het tegenoverstelde van kromheid. Eerbied voor de leermeester impliceert dat de discipel zich in alle opzichten opstelt als een dienaar van de leermeester omdat de leermeester hem kan leren hoe hij tot bevrijding kan komen. Reinheid is zowel fysiek (lichamelijk) als geestelijk. Lichamelijke reinheid betekent het wassen met water en zeep (aarde). Innerlijke reinheid betekent het opgeven van allerlei gehechtheden die als vervuiling werken door het tegenovergestelde van de gehechtheid te cultiveren. Standvastigheid is een vorm van resoluutheid en kracht. De weg tot bevrijding is exclusief en laat geen afleiding toe en is dus gebaseerd op een resoluut en standvastig besluit. Zelfbeheersing is de discipline die gericht is op lichaam en zintuigen, wanneer die ons proberen mee te sleuren in de verkeerde richting waardoor lichaam en geest alleen nog ten dienste staan van juiste handelingen in rechtschapenheid.*

8. Niet betrokken raken bij zintuiglijke objecten, onzelfzuchtigheid, inzicht in de nadelen van geboorte en dood, ouderdom, ziekte en pijn,

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Niet betrokken raken bij zintuiglijke objecten’ is gericht op allerlei vormen van geluid enz., zowel direct als indirect. Onzelfzuchtigheid is de afwezigheid van egoïsme. ‘De nadelen van geboorte, dood, ouderdom, ziekte en pijn’ zoals, bijvoorbeeld, in geboorte, dat wil zeggen, opgesloten te zijn in de moederschoot en de pijn van de geboorte zelf. Hetzelfde geldt voor de dood. De nadelen van ouderdom zijn de neergang van de intellectuele vermogens en het afnemen van kracht en energie. Ziekte geeft allerlei kwalen zoals hoofdpijn enz. Pijn kan van binnenuit komen of van buitenaf of veroorzaakt worden door goden of demonen..... Door niet betrokken te geraken bij al deze dingen vindt er een verschuiving van de aandacht plaats en in plaats van gehechtheid aan lichamen en zintuiglijk plezier gaat de aandacht uit naar het innerlijke Zelf, in de hoop er een glimp van te mogen opvangen. Al deze overwegingen roepen kennis en inzicht op zodat deze overwegingen als vormen van kennis kunnen worden beschouwd.*

9. Geen gehechtheid en geen grote gebondenheid aan kinderen, echtgenoten en evenmin aan huis en haard enz, voortdurende gelijkmoedigheid ten opzichte van gewenste en ongewenste dingen,

Shankara zegt in zijn commentaar: *Gehechtheid komt voort uit het plezier dat we ervaren wanneer we in aanraking komen met aantrekkelijke dingen. Een grote gebondenheid komt voort uit betrokkenheid en geeft een vereenzelviging of identificatie met het voorwerp van affectie zoals in het geval dat iemand zelf blij of terneergeslagen is of wordt wanneer iemand anders blij is of terneergeslagen of die zich als dood of levend voelt wanneer iemand anders dood of levend is. Het 'enzovoort' verwijst naar andere naasten die dierbaar zijn. Zowel het niet-gehecht zijn als het niet-koesteren van grote gebondenheid zijn vormen van kennis. Gelijkmoedigheid of evenwichtigheid toont zich wanneer men niet uitgelaten van blijdschap wordt wanneer een gewenst resultaat wordt behaald en niet diep bedroefd wanneer dat resultaat niet wordt gehaald. Deze standvastige gelijkmoedigheid is eveneens een vorm van kennis.*

10. Onwankelbare toewijding aan Mij door een devotie die uitsluitend op Mij is gericht, eenzaamheid minnend, een afkeer van menigten,

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze toewijding aan Mij heeft geen ruimte voor iets of iemand anders. De overtuiging dat er in feite niets anders is dan de Heer zelf, en dat de Heer dus het enige toevluchtsoord is, is eenduidige toewijding. Er is geen enkele gehechtheid aan iets anders. Een toewijding die onwankelbaar is geworden is gebaseerd op innerlijke overtuiging en is ook een vorm van (Zelf)kennis. 'Eenzaamheid minnend' slaat op eenzame plekken in de fysieke wereld zoals een zandbank in een rivier, een stille plek in het bos, een tempel of een kapel drie ontdaan zijn van allerlei ongewenste 'gasten' zoals slangen, dieven, tijgers enz. Deze verstilde plekken hebben een gunstig en kalmerend effect op de geest die zich dan open kan stellen voor Zelf-meditatie. Wie zich regelmatig terugtrekt in zo'n verstilde plek of omgeving komt tot (Zelf)kennis. Een 'afkeer van menigten' slaat op de omgang met grove, ongecultiveerde en niet-gedisciplineerde mensen en niet op de omgang met beschaafde en gedisciplineerde mensen. Dergelijk gezelschap genereert ook (Zelf)kennis. Afkeer van de omgang met grove en ongedisciplineerde mensen is een vorm van kennis omdat die tot (Zelf)kennis leidt.*

11. Standvastigheid in Zelfkennis, inzicht in de essentie van de kennis van waarheid, dit zijn de elementen die onder ware kennis vallen. Al het andere is onwetendheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Standvastigheid in Zelfkennis: Zelfkennis is spiritueel die oprijst en ter beschikking komt in standvastigheid en doorzettingsvermogen bij het overwegen van al deze aspecten die genoemd zijn (vanaf vers 7). Al deze aspecten leiden tot (Zelf)kennis. Het doel ervan is om tot bevrijding, moksha, te komen, dat wil zeggen: te ontsnappen aan de kringloop van geboorte en dood (samsāra) en daarmee aan deze wereld die alleen maar ervaringen oproept. Het is van groot belang dit doel voor ogen te houden want alleen dan kan men doelgericht aan het verwerven van Zelfkennis werken. Al deze genoemde aspecten (vanaf vers 7) leiden tot kennis en kunnen ook zelf als vormen van kennis worden beschouwd. Al het andere is onwetendheid zoals verwaandheid, ijdelheid, geweld, ongeduld, hypocrisie, kromheid enz. Deze moeten worden onderkend om ze te kunnen vermijden want zij houden een mens vast in deze wereld van ervaringen, samsāra.*

In de verzen 7 – 11 worden twintig kwaliteiten of aspecten genoemd die tot Zelfkennis leiden. Deze kwaliteiten gelden als instrumenten van Zelfkennis maar kunnen ook als vormen van kennis worden beschouwd. De Zelfkennis staat gelijk aan volmaaktheid, dat wil zeggen aan de totale overgave aan het Ene, dat telt. Alleen het Ene is volmaakt. De volmaaktheid van het Ene verwerkelijken is het domein van de Zelfgerealiseerde wijze. Al het andere komt te kort, namelijk zijn eigen eenheid. Deze twintig kwaliteiten moeten steeds verder worden ontwikkeld en verankerd in het menselijke systeem. Omdat zij ook als vormen van kennis kunnen worden beschouwd, wordt het verwerkelijken van Zelfkennis tegelijkertijd een praktische aangelegenheid. De twintig kwaliteiten of aspecten zijn:

1. *Amānitvam*: afwezigheid van trots en zelfverheerlijking. Zelfverheerlijking is een van de eerste valkuilen waarin een zoeker kan vallen. Het tegendeel van zelfverheerlijking is pure eenvoud. Wie zijn eigen kennis of geleerdheid opeist en zich erop laat voorstaan, heeft zijn eigen graf van spirituele ontwikkeling gegraven.
2. *Adambhitvam*: afwezigheid van leugens en hypocrisie. Nederigheid is een eigenschap die in alle oude tradities als van groot belang naar voren wordt geschoven: pretentieloosheid. Vaak genoeg betrappen we ons erop dat we van onszelf vinden 'dat we nederig zijn en niet arrogant'. Dit is pure hypocrisie en schandalig vanuit het standpunt van spirituele ontwikkeling. Een echte zoeker slaat zich nimmer op de borst en laat zich nergens op voorstaan. Shri Krishna getuigt van een groot inzicht in de menselijke aard en psyche door zo de nadruk te leggen op afwezigheid van trots, *amānitvam* en afwezigheid van hypocrisie, *adambhitvam*. Eenvoud en nederigheid worden in de wereld van

vandaag als ‘slap’ beschouwd en behorend bij ‘watjes’. Die onjuiste visie blokkeert de weg naar verdere ontwikkeling volledig.

3. *Ahimsâ*: geweldloosheid, dat wil zeggen geen enkel levend wezen geweld aandoen, noch in gedachten, woord of daad. *Ahimsâ* is sterk *sattvisch* en heeft een grote bekendheid gekregen door de politieke acties van Mahâtma Gandhi die ermee bewerkstelligde dat de Britten het Indiase subcontinent voortijdig (in hun ogen) verlieten. *Ahimsâ* is vooral een geestelijke discipline omdat gewelddadige gedachten door het geweld dat erin ligt opgesloten vrijwel oncontroleerbaar zijn. Daarom is er ook – tegen beter weten in – zoveel geweld in de wereld. Wij weten niet meer hoe we onze geest kunnen beheersen. Geweld werkt als een ongeleid projectiel en heeft een desastreuze uitwerking.
4. *Kshânti*: verdraagzaamheid. Verdraagzaamheid maakt dat een mens lijden en pijn kan ondergaan zonder erdoor in de war te geraken. Hij weet bovendien heel goed dat alle dingen en alle ervaringen komen en gaan en dus vergankelijk zijn. Tegelijkertijd zal deze mens alles in het werk stellen om het lijden van mensen om zich heen te verlichten of op te heffen en blijft zeker niet bij de pakken neerzitten. Verdraagzaamheid heeft niets te maken met ‘niets-doen’.
5. *Ârjavam*: oprechtheid. Deze oprechtheid heeft alles te maken met niet liegen, betrouwbaarheid en geen dingen wensen die van een ander zijn. Het taalgebruik van deze zoeker is verfijnd en niet langer grof en ook zijn geest koestert niet langer onzuivere gedachten. Zijn kracht ontleent hij aan zijn vermogen het Zelf te herkennen (*âtmadrishti*). Hierdoor valt veel innerlijke spanning en stress weg en kan hij bij zichzelf blijven in oprechtheid.
6. *Âcâryopâsanam*: eerbied voor de leermeester. Zonder de zegen van de leermeester is verdere spirituele vooruitgang niet mogelijk. Nederigheid in aanwezigheid van de leermeester is van essentieel belang. De gedachte ‘beter te weten’ werkt als een onmiddellijke blokkade en verspert de weg en is niet meer of minder dan pure eigenwijsheid of eigenzinnigheid. De eerbied heeft ook een praktische betekenis die inhoudt dat een zoeker dienstbaar is aan de leermeester in de drie werelden en de adviezen van de leermeester toepast. Er is sprake van een essentiële vereenzelviging tussen leermeester en discipel zoals Shankara in zijn *Vivekacûdamani* uitgebreid uit de doeken heeft gedaan.

Wie of wat is een *guru*? Wanneer een kind wordt geboren, is de moeder de *guru*, dat is wel duidelijk. Dit beeld moeten we dan doortrekken naar de opvolgende stadia van ontwikkeling en naar de levensfasen van de mens. Wanneer een kind opgroeit, komt de vader steeds meer in beeld hoewel de vader in een vroeger stadium de functie van ‘moeder’ ook geheel of gedeeltelijk kan overnemen. Dan zijn er al diegenen die het opgroeiende kind scholing geven en opleiden. Daarna is er de middelbare opleiding en het

hoger onderwijs. Ook die leermeesters vallen onder het begrip *guru*. Zij zijn de docenten in de fysieke en subtiele wereld en moeten worden gerespecteerd en, nog beter, geëerd. Wat de spirituele wereld betreft is de situatie niet anders maar hier doet het probleem zich voor dat er veel zelf-benoemde leermeesters rondlopen in de vorm van coaches, therapeuten, psychologen, psychiaters, persoonlijkheidsadviseurs en gedragsdeskundigen. Zij gaan echter dikwijls gebukt onder de last die vanuit de tijdgeest wordt opgeworpen en die de menselijke individualiteit en de persoonlijkheid van de mens als 'heilig' verklaart. De norm geldt dat het niet geoorloofd is om als therapeut in de individualiteit en/of persoonlijkheid van de cliënt te treden en daarin te gaan wroeten. Respect voor de menselijke afgescheidenheid, de individualiteit, geldt als een heilig dogma. Deze in het Westen vrij algemeen aanvaarde visie laat zich echter niet rijmen met de aloude traditie. De aloude traditie houdt ons voor dat menselijke ontwikkeling bij uitstek een pad van transformatie is van onze persoonlijke kwaliteiten en een steeds verdere universalisering van het individu inhoudt. De bede van Jezus Christus *Uw Wil geschiede* wordt niet gehoord en we vinden dat onze eigen wil heilig is. Wij laten ons niets zeggen en niet dwingen. We zijn heel gewoon eigenwijs. Nu is dwang ook op het pad van spirituele ontwikkeling niet geoorloofd. Dwang is een vorm van geweld. Geweldloosheid, *ahimsā* is een essentiële kwaliteit voor spirituele ontwikkeling. Merkwaardig genoeg aanvaarden we de strakke hand van discipline en transformatie wel in de topsport waar we verwachten dat de trainers en coaches juist wel hun pupillen strak en gedisciplineerd verder leiden. Het komt echter niet in ons op dat spirituele ontwikkeling nog veel meer vergt dan topsport. Voor topsport is 12.000 uur trainen over tien jaar voldoende. Voor spirituele ontwikkeling is de training levenslang op basis van 24/7. Het gevolg van dit alles is dat er, zeker in het Westen, vrijwel geen bevoegde leermeesters beschikbaar zijn op het pad van spirituele ontwikkeling. Gelukkig heeft de Natuur daarin voorzien en de mogelijkheid geschapen van 'trainees' en van assistent leermeesters die dikwijls op effectieve wijze kunnen lesgeven vooral in de beginfase van ontwikkeling. Voorwaarde is en blijft dat er in het spirituele veld een eindverbinding moet zijn met een hoogstaand, wijs en heilig mens. Die mens moet op zijn minst een echte kenner van het Zelf zijn, een *brahmavid*. Ons taalgebruik toont ons al de armoede aan die er op dit gebied heerst, want we vinden het moeilijk zo niet onmogelijk om te bepalen wie wijs is, om maar niet te spreken over heiligheid. Een heilige man of vrouw is voor ons als een vreemdeling uit een andere wereld. We hebben er geen verbinding mee en herkennen de wijsheid niet. Deze armoede blokkeert werkelijke spirituele ontwikkeling. Het vinden van een hulp-guru (*upaguru*) die verbonden is met een Zelfgerealiseerde en die van die verbinding gebruik maakt is de enige mogelijkheid die we hebben in deze tijd. Gelukkig zijn er voldoende *upaguru's* die ons kunnen helpen bij

het zetten van de eerste stappen op de weg. Meditatie en concentratie van aandacht die tot toewijding leiden, blijven essentiële randvoorwaarden. Een goede opleiding in meditatie is onontbeerlijk. Internet en boeken zijn niet geschikt om tot echte spirituele ontwikkeling te komen. Spirituele ontwikkeling is bovenal een methodiek die op toepassing is gericht en die *praktisch* is en niet analytisch of geleerd. Een analytische geest ontwikkelt zich vanzelf vanuit toepassing. De twintig kwaliteiten die Shrī Krishna in deze verzen noemt, zijn de *bread and butter* voor toepassing en verwerking. Als één kwaliteit geheel verwerkelijkt is, volgen de andere vanzelf. Dan is er sprake van een wijs en heilig mens, geheel getransformeerd vanuit de oorspronkelijke en zwaar begrensde persoonlijkheid waar de reis begon. Deze mens heeft geleerd uit zijn *comfortzone* te stappen en over grenzen heen te stappen. Hij of zij is werkelijk veranderd. Jezus zegt hierover: *Wees dus niet verwonderd als Ik jullie zeg dat jullie opnieuw geboren moeten worden* (Joh. 3,7).

7. *Shaucam*: zuiverheid, reinheid. De reinheid geldt zowel voor lichaam als voor de geest. Een zoeker wordt zelf een stralend voorbeeld van het goddelijke licht van bewustzijn dat in ieder mens aanwezig is. Om dat licht te tonen moeten lichaam en geest voortdurend schoon worden gemaakt en gehouden. Daar gaat veel tijd en heel veel inspanning in zitten. Alleen dan wordt een mens werkelijk briljant. Het verwerven van deze helderheid van geest en lichaam is een van de belangrijkste uiterlijke kenmerken van een zoeker. Door de mate van helderheid en reinheid wordt deze mens vanzelf herkenbaar als integer en 'echt' en briljant.
8. *Sthairyam*: standvastigheid. Als er al een fors besluit voor nodig is om een serieuze studie te volgen of een topsporter te worden is het niet verwonderlijk dat dit nog meer geldt voor het bewandelen van het pad van menselijke ontwikkeling. Standvastigheid, doelgerichtheid, resoluutheid vallen allemaal onder *sthairyam*.
9. *Ātmanigraha*: Zelfbeheersing. Het woord *ātma* of het 'Zelf' in 'Zelfbeheersing' slaat op de noodzaak om geest en zintuigen te gaan beheersen. *Ātman* zelf laat zich niet beheersen en hoeft ook niet beheerst te worden. Dit is, zeker in het begin, een van de moeilijkste opdrachten om uit te werken. Er is veel moed, durf en vooral enthousiasme nodig om jezelf te 'beteugelen'. Het goede gezelschap van gelijkgestemden is een probaat en vooral dankbaar hulpmiddel om deze Zelfbeheersing aan te leren. Zelfbeheersing loopt langs twee stappen. In de eerste plaats is er het aanleren van de goede kwaliteiten die in de verzen 7-11 worden opgesomd. Dit geeft reliëf en 'karakter' aan de zoeker. Hij of zij gaat rechtop staan, wordt een toonbeeld van betrouwbaarheid en verwerft dikwijls aanzien. De tweede stap is het uitbannen van alle ondeugden en belemmeringen die het innerlijke en stralende licht van bewustzijn nog tegenhouden. Stap voor stap gaat de zoeker

aan den lijve ondervinden dat de geest de zintuigen aanstuurt en dat de geest zich – door gewenning en *karma* – maar al te graag laat afleiden van de weg naar Zelfontwikkeling. Dan komen er allerlei ongenode gasten in de geest die de leiding tijdelijk overnemen. Dit kan niet voortduren, anders komt de speurtocht naar het Zelf ten einde. De zoeker gaat begrijpen hoezeer het nodig is om niet langer afgeleid te worden en allerlei andere zaken voor de speurtocht naar de Ene werkelijkheid in de plaats te stellen en voorrang te geven. ‘Nog even dit, nog even dat’ zeggen we dan en voor we het weten is het leven voorbij en dan kunnen we weer opnieuw beginnen. Dat zet geen zoden aan de dijk.

Er is het voorbeeld van de jachthond die bij de minste beweging in de omgeving de oren spitst en de ogen opzet om dan twee hazen of fazanten in het vizier te krijgen. De hond rent erop af en dan rennen de hazen weg of de fazanten vliegen op. Als dan de ene haas links afbuigt en de andere rechtsaf, blijft de hond in opperste verwarring achter en stopt met speuren en geeft op. In gerichte aandacht is er slechts het Ene. Voor ‘twee’ is er geen plaats. Wie voor ‘twee’ kiest, raakt – net als de hond - in verwarring en geeft op. Twee is spannend en is gebaseerd op de polariteit van tegengestelden. ‘Twee’ maakt dat je eindeloos blijft speuren zonder het doel te bereiken.

10. *Vairâgyam*: onthecht zijn. Onthechting is altijd een lastig begrip. Dikwijls wordt onthechting verward met een geestelijke staat van luiheid en gemakzucht waardoor een mens denkt ‘neutraal’ te kunnen zijn. Onthechting is dan een vorm van neutraliteit. Maar neutraliteit bestaat niet in het Zelf. Neutraliteit betekent letterlijk ‘geen van beide’. Maar er is geen ‘beide’ dus kan er geen neutraliteit zijn. Er is altijd en voortdurend de *ene* keuze: die voor het Ene dat werkelijk telt. Die keuze is een keuze voor wat waar en waarachtig is. Het is niet gemakkelijk om in de praktijk van het leven vast te stellen wat ‘de waarheid’ is maar ieder mens kan herkennen of iets waarlijk waarachtig en echt is of geveinsd. De onthechting behelst het loskoppelen van onze gebondenheid aan zintuiglijke waarneming omdat we denken dat door zintuiglijke waarneming de werkelijkheid kan worden gevonden. Die werkelijkheid is echter de werkelijkheid van het Koninkrijk *dat in U is* (Lk 17,21).

11. *An-ahamkâra*: afwezigheid van zelfzuchtigheid of egoïsme. *Ahamkâra* is de fictieve of illusoire persoon waarvan we denken dat wij die persoon zijn. Vanwege het fictieve karakter dichten we allerlei vergankelijke kwaliteiten aan die figuur toe en vergeten onze ware identiteit die goddelijk is en onsterfelijk. Bovendien is dat ego altijd bezig want als het ego ophield ‘druk’ te zijn zou de waarheid omtrent onszelf al heel snel naar buiten treden. Het ego ‘vindt’ altijd van alles, bedenkt van alles, voelt van alles en ervaart van alles. De schepping heeft voor ‘van alles’ eindeloos veel mogelijkheden en zo kunnen we continu ‘van alles’ denken, bedenken, voelen, ervaren, vinden, menen en zelfs

begrijpen en inzien. Het ego is buitengewoon creatief en altijd bezig. Totaal toegewijd aan zijn eigen voortbestaan als uitvreter van onze energie en talenten. De vruchten en gevolgen van het ego zijn als onkruid in een tuin. Het onkruid moet voortdurend gewied worden en liefst met wortel en al worden uitgerukt. Vanuit het ego werken we voortdurend aan het vergaren en behouden van bezit en bovendien denken we dat wijzelf van alles kunnen ondernemen. We denken eenvoudigweg dat 'ik iets kan doen,' maar enige observatie toont al spoedig dat 'ik niet eens mijn teen kan bewegen, noch met mijn vinger kan wijzen.' Al die dingen gebeuren als vanzelf. Vanuit het ego maken we ons veel te druk en bovendien over 'van alles.' De waarheid is echter dat *alleen het Ene telt*. In het Ene is geen plaats voor een fictief ego.

12. *Doshânudarshanam*: het onder ogen zien van je eigen tekortkomingen. Vanuit het standpunt van bevrijding, *moksha*, zijn het juist al die dingen zoals geboorte en dood, ouderdom, ziekte en pijn die ons binnen de schepping vasthouden en die maken dat we niet vrij zijn.
13. *Asaktih*: ongebondenheid. Het idee van bezit is het meest probate middel om ons vastgebonden te houden met alle kettingen en touwen van onze wensen en ambities. Wensen zijn eindeloos en hebben er geen moeite mee zich te richten op het bezit van de hele wereld, van alles en allen. Een mens die op alles het stempel drukt van 'dat is van mij' raakt hopeloos gebonden aan de dingen van deze wereld. Met al dat bezit wordt het besef van de werkelijkheid van een andere, transcendente, wereld steeds minder.
14. *Anabhisvanga*: gehechtheid. Deze gehechtheid is een vorm van gebondenheid en staat vooral in verband met gezin en huishouden en de mensen in de onmiddellijke omgeving. Dit is geen aansporing om niet van je gezin en niet van de mensen om je heen te houden. Dat is in feite onmogelijk. De aansporing behelst echter het advies om ook de omgang met de naaste mensen om je heen te baseren op de regels die door de geschriften en de traditie worden voorgeschreven. Al deze verhoudingen krijgen dan veel meer een functionele uitstraling in plaats van een puur persoonlijke, in gebondenheid en gehechtheid. Zij worden bovendien aan maat gebonden. Mateloosheid is altijd een vorm van gebondenheid en gehechtheid.
15. *Samacittatvam*: gelijkmoedigheid. De ware zoeker kent alleen een relatie met zijn ziel, zijn innerlijk. Alle andere relaties zijn voorbijgaand, tijdelijk en niet erg relevant. Vandaar dat deze zoeker zich niet langer opwindt over de dingen van deze wereld en gelijkmoedig blijft in goede tijden en in slechte tijden.
16. *Bhaktiravyabhicâriṇi*: onwankelbare toewijding. Onwankelbare toewijding betekent zeker niet dat een zoeker geacht wordt dag en nacht in een tempel te verblijven om er te bidden en te mediteren. Integendeel. Een echte zoeker wordt in zijn wereldse activiteiten steeds effectiever en efficiënter juist omdat hij onwankelbare toewijding kent en zich in het geheel niet meer laat afleiden. De sleutel tot deze alomvattende toewijding is het gegeven van de

alomtegenwoordigheid van God. Als God overal en altijd aanwezig is, kun je Hem ook altijd en overal toegewijd zijn. Het vereist echter inspanning om de geest tot dat inzicht te brengen. De geest laat zich vrijwel steeds en onmiddellijk afleiden. Als een hond niet als speurhond is opgeleid kan hij wel ruiken maar niet speuren. De niet-opgeleide hond laat zich binnen seconden afleiden en speurt overal naar 'iets' en dus naar niets.

17. *Viviktadeshasevitvam*: eenzaamheid minnend. Om een zoeker te helpen minder afgeleid te worden, wordt hem aangeraden een voorliefde te koesteren voor eenzaamheid. Shankara geeft aan dat deze 'eenzaamheid' slaat op eenzame plekken in de fysieke wereld zoals een zandbank in een rivier, een stille plek in het bos, een tempel of een kapel die ontdaan zijn van allerlei ongewenste 'gasten' zoals slangen, dieven, tijgers enz. Deze verstilde plekken hebben een gunstig en kalmerend effect op de geest die zich dan open kan stellen voor Zelf-meditatie. Wie zich regelmatig terugtrekt in zo'n verstilde plek of omgeving komt tot (Zelf)kennis.
18. *Aratir janasamsadi*: afkeer van menigten. Menigten vormen een zeer diffuus en gemengd gezelschap met veel gemengde gevoelens en gedachten en sterk gericht op de zintuiglijke wereld en op zintuiglijk genot. Het vereist een forse inspanning om in zulke omstandigheden, zeker voor een beginner, bij jezelf te blijven. Een zoeker zal dit soort gezelschap trachten te vermijden en zeker niet opzoeken. In plaats van *dussangha* zal een zoeker *satsanga* zoeken. Een bijeenkomst van gelijkgestemde mensen in een sattvische omgeving. Een *satsanga* staat gelijk aan eenzaamheid. Uiteindelijk zal een echte zoeker leren om in eenzaamheid te verblijven zelfs in de drukte van de stad en van een warenhuis.
19. *Adhyātmajñānānityatvam*: standvastigheid in Zelfkennis. Dit is wat in de kringen rond Gurdjieff en Ouspensky *selfremembrance* wordt genoemd. Het heeft geen zin lange redevoeringen te houden over het Zelf, over het Zelf te spreken en er boeken over schrijven als de werkelijkheid van het Zelf niet wordt gezocht. De speurtocht naar het Zelf is uitsluitend praktisch en niet theoretisch. De praktische kant is dat je altijd in je eigen licht blijft staan en de geest niet toestaat nog langer duistere plekken op te zoeken. Stap voor stap wordt de zoeker 'een kind van het licht'. *Geloof in het licht zolang jullie het licht bij je hebben, dan zijn jullie kinderen van het licht.* (Joh. 12,36)
20. *Tattvajñānārthadarshanam*: inzicht in de essentie van de kennis van waarheid. De essentie en het doel van de kennis van waarheid is bevrijding, *moksha*. Kennis werkt bevrijdend. Bevrijding kan niet worden gekocht, geërfd of gestolen want zij is een volstrekt persoonlijke zaak die door inspanning kan worden verkregen. De inspanning is door het doen verdwijnen van onwetendheid, waarmee deze serie van kwaliteiten ook besloten wordt: *dit zijn de elementen die onder ware kennis vallen. Al het andere is onwetendheid.*

12. Nu zal ik je zeggen wat je moet weten. Wie dat werkelijk weet, bereikt onsterfelijkheid. Wat gekend moet worden is het Absolute, het Opperste Zelf, Brahman, dat zonder begin is en waarvan men zegt dat het noch bestaat noch niet bestaat.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het kenbare is datgene wat gekend moet worden. Ik zal dit nu duidelijk en feitelijk uitleggen. Om de aandacht van de luisteraar te focussen wordt de vrucht van deze kennis aangegeven. Wat gekend moet worden is datgene waardoor en waarmee een mens onsterfelijkheid kan bereiken. Wie die kennis verwerft, kent niet langer de dood. De Opperste Heer heeft geen oorsprong en is Brahman, het thema van dit gesprek. Sommige commentatoren geven echter een andere uitleg van 'Het opperste Zelf, Brahman, dat zonder begin is'. In plaats van 'anâdimat param brahma' lezen zij: 'anâdi matparam brahma' hetgeen betekent: 'zij beschouwen Mij als de opperste Heer, Brahman. Zij stellen dus: 'Ik, Vâsudeva, ben de eerste en meest vooraanstaande uitvoerende macht van Brahman'.....*

Gewone kennis die binnen de wereld beschikbaar is, leidt niet tot onsterfelijkheid. Binnen de wereld is er immers de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood. Die cirkelgang is het tegengestelde van onsterfelijkheid hoewel de cirkelgang zelf eindeloos is. De kennis waarover Shri Krishna spreekt is de kennis van het Zelf, Brahman. Zelfkennis dus. Maar de betekenis van 'kennis' in dit verband is niet de kennis die gelijk staat aan 'geleerdheid'. De kennis die hier wordt bedoeld is de kennis die oprijst vanuit een innerlijke realisatie van de werkelijkheid. Die realisatie stoelt zowel op de ervaring van de praktijk ('je moet het meegemaakt hebben') als op de combinatie van innerlijk inzicht en onderscheidingsvermogen. Deze drie: ervaring, inzicht en onderscheidingsvermogen vergen zoveel innerlijke stabiliteit en doorzettingsvermogen (*sadhana*) dat er, zoals Shankara zegt in zijn *Vivekacûdâmani*, sprake moet zijn van een 'brandend verlangen' om tot de verwerkelijking te komen van Brahman. In meer praktische termen is het doel de diepe ervaring van onsterfelijkheid. Hiertegenover staan de eindeloze beperkingen van onze sterfelijkheid, van een komen en gaan van dingen, ideeën, concepten en ervaringen. De echte zoeker zal al deze vergankelijke zaken meer en meer als een groot blok aan het been beschouwen en zal op zoek gaan naar hoe een mens daarvan los kan komen. Het pad naar jezelf betekent bovenal leren hoe alle belemmeringen op te lossen en te laten verdwijnen zodat het pad open blijft en niet langer versperd wordt. Onsterfelijkheid kan niet verworven worden want die is er al. Zij is 'zonder begin, anâdi. Brahman heeft geen enkele toevoeging noch kwaliteit. We kunnen zelfs niet zeggen dat het bestaat of niet-bestaat. Brahman overstijgt alle tegengestelden.

13. Het Absolute, *Brahman* heeft handen en voeten overal, en ook ogen, hoofd, gezicht en oren om alles overal te horen. *Brahman* is altijd aanwezig, is alomvattend.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Datgene wat gekend moet worden heeft 'handen en voeten overal'. Het bestaan van de Kenner (Bespeler) van het veld kan worden afgeleid door middel van de zintuiglijke organen van levende wezens. Zij zijn aan de Kenner toegevoegd of bijgevoegd. De Kenner wordt Kenner van het veld genoemd vanwege deze toevoegingen die het veld vormen. Het veld is meervoudig en bestaat altijd uit verschillende organen zoals handen, voeten enz. De veelvoudigheid van de bestanddelen die de belichamingen van de levende wezens uitmaken is vanuit het standpunt van de Kenner onwerkelijk en als een illusie. Als je het onwerkelijke, de illusie, 'weglaat' blijft 'datgene wat gekend moet worden' over. Dit is de betekenis van de uitspraak uit vers 12: 'waarvan men zegt dat het noch bestaat noch niet bestaat'. Toch kan men vanuit het illuloire karakter van het veld (vanwege de toevoegingen, zoals de zintuigen) komen tot de erkenning van de ultieme werkelijkheid. Zo beschouwd kan men van het 'veld' zeggen dat het een toevoeging is van het Kenbare zoals blijkt uit dit vers: 'Brahman heeft handen en voeten overal'. Geleerden uit vroegere tijden stellen dan ook vast dat datgene wat voorbij de kosmos is (nishprapanca) tot voorwerp (van kennis) wordt door het proces van prapanca of toevoegen en wegnemen. Handen en voeten worden altijd als ledematen van het lichaam beschouwd, ieder met zijn eigen functie. Zij bewegen en functioneren dankzij de aanwezigheid van het Kenbare, en zodoende zijn zij – in figuurlijke zin – het bewijs van het bestaan van het Kenbare. Hetzelfde geldt voor de andere organen. Dit wordt bedoeld met 'het Absolute dat handen en voeten overal heeft'. Dus ook ogen, monden, hoofden enz. Alle oren van alle levende wezens zijn Zijn oren. Zijn alomvattendheid is op zich al het bewijs van Zijn bestaan.*

De laatste zin van het commentaar van Shankara stelt dat de alomvattendheid van het Absolute op zich al het bewijs is van Zijn bestaan. Vers 12 stelt echter dat we niet kunnen zeggen dat Het bestaat, noch dat Het niet-bestaat: *na sat na asat ucyate*. Hoe zit dat? Het 'niet bestaan' van *Brahman* (*na sat*) is in relatie tot alle bestaande dingen binnen de schepping. Hun bestaan is afgeleid van *Brahman* maar de dingen zelf zijn illusoir. Het lijkt alsof binnen de schepping *Brahman* niet bestaat. Dit maakt *atheïsme* zo'n schijnbaar attractieve stroming: alles is vergankelijk en is doelloos. Er is de vrijheid om te doen en laten wat je wilt want er is geen uiteindelijk doel. In absolute zin is de alomtegenwoordigheid van *Brahman*, het Absolute op zich al het bewijs van Zijn werkelijkheid, die bestaat. De Heer, *Brahman*, heeft handen, voeten, oren, ogen enz overal. Alle zintuigen en organen van alle mensen bij elkaar zijn Zijn oren, ogen, handen, voeten enz. Hij is de werkelijke innerlijke leidsman hoewel Hij geen enkele actie onderneemt, hij is de *antaryamin*, ons eigen geweten.

14. Zijn straling geeft luister aan iedere zintuiglijke waarneming. Toch is Brahman zelf geheel vrij van de zintuigen. Zelf ongebonden, onderhoudt Brahman alles. Zelf vrij van alle attributen is alle ervaring erop gebaseerd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Iedere zintuiglijke waarneming’* betreft alle zintuigen zoals de oren, enz. Het innerlijke orgaan van de geest omvat zowel het intellect (buddhi) als de bewegende geest (manas). Zij zijn ook toevoegingen die aan het Absolute toebehoren en vallen ook onder het begrip ‘zintuiglijke waarneming’. Zij vormen als het ware de verbinding tussen de zintuigen en het Absolute als de Kenner. De Kenner, die gekend moet worden, toont zich door middel van deze toevoegingen die maken dat we zowel naar binnen als naar buiten kunnen waarnemen inclusief ons vermogen van waardebepaling, onderscheid maken, verbeeldingskracht, horen, spreken enz. Door middel van deze attributen kan de Kenner gekend worden. Zie ook Brihadaranyaka Upanishad 4.3.7: “Het is alsof Hij mediteert; het is alsof Hij beweegt”. Als het is alsof Hij mediteert en alsof Hij beweegt dan ligt de conclusie voor de hand dat het ook is alsof hij alles bestiert. Maar Brahman heeft zelf geen zintuigen en heeft geen enkel instrument nodig. Weet dus dat de Kenner (die gekend moet worden) de zintuigen ook niet nodig heeft. Zo ook Shvetashvatara Upanishad 3,19: “Zonder handen of voeten is het Zelf sneller dan de snelste en kan Het overal bij. Zonder ogen, ziet Het alles. Zonder oren hoort Het”. Het idee hierachter is dat de Kenner (die gekend moet worden) alle kenmerken van de verschillende attributen kan aannemen zonder hun functies ook daadwerkelijk uit te voeren. De betekenis van dit vers doet denken aan de uitspraak in Taittiriya Aranyaka, 1,11: “De blinde man vond een juweel”. De Kenner is vrij van alle attributen en is daarom ongebonden en vrij. Toch ondersteunt Het alwat geschapen is, want alles is in de werkelijkheid van de Kenner geworteld. Die werkelijkheid is het bestaan zelf dat alles doordringt. Zelfs verschijnselen zoals luchtspiegelingen hebben een bestaansgrond en komen voort uit Dat. Er is echter nog een factor die wijst op de werkelijkheid van de Kenner (die gekend moet worden). De Kenner zelf is voorbij de reikwijdte van de drie guna’s: sattva, rajas en tamas. Toch komt alle ervaring terug bij de Kenner in de vorm van alle veranderingen die door de guna’s worden voortgebracht en die ervaren worden als plezier, pijn, verbeelding en misleiding.

Īsha Upanishad vers 4 zegt: *Het Zelf is één, onbeweeglijk. Toch beweegt Het zich sneller dan iedere gedachte. De zintuigen kunnen er onmogelijk bij, want het Zelf snelt steeds voor hen uit. Terwijl Het onbeweeglijk blijft, ontvlucht Het zijn achtervolgers. Uit het Zelf rijst het leven op dat alles tot leven brengt.*

Brahman is de ongeziene ziener, de onhoorbare toehoorder, de ondenkbare denker. Brahman ziet zonder ogen, ruikt zonder neus, hoort zonder oren, beweegt zonder ledematen enz. Zonder zintuigen worden alle zintuigen en zintuiglijke impulsen gekend. Voorbij de guna’s ziet het Zelf toe op het functioneren ervan: scheppen-onderhouden-oplossen. De guna’s zijn werkzaam binnen de schepping. Brahman

staat erbuiten, maar alle ervaringen keren terug tot *Brahman* en lossen op in het zuivere en onbegrensde bewustzijn van het Absolute, *Brahman*. Alle ervaringen, waar en hoe dan ook, zijn gebaseerd op het zuivere en onbegrensde bewustzijn, het transcendente licht van het Absolute, *Brahman*. *Brahman* is noch dit, noch dat want *Brahman* is alles tegelijkertijd en daarom ongeboden aan wat dan ook. *Brahman* is het al: een buitengewoon mysterieuze en magische Bespeler van het veld. Onzichtbaar, onhoorbaar, onvoelbaar en toch overal en altijd aanwezig in ons diepste innerlijk als ons geweten, *antaryamin*.

15. *Brahman* staat buiten alle beweeglijke en onbeweeglijke dingen en is er tevens binnenin. Door zijn subtiliteit is het niet gemakkelijk *Brahman* te kennen. Het Absolute, *Brahman*, is ver weg en toch dichtbij.

Shankara zegt in zijn commentaar: *als gevolg van onwetendheid maken mensen de vergissing dat zij denken dat het lichaam dat door de huid wordt omvat en begrensd, het Zelf is. Dit is waarnaar het woord 'buiten' verwijst. Als er een 'buiten' is, is er ook een 'binnen' zodat het is alsof er een vacuüm tussenin is. Zo ook voor 'beweeglijk' en 'onbeweeglijk'. Toch is deze fysieke verschijningsvorm – die doet denken aan het dilemma van de slang en het touw – ook de Kenner (die gekend moet worden). Als alwat beweegt en niet-beweegt – dus alle empirische verschijningsvormen – de Kenner (die gekend moet worden) is, waarom zien alle mensen dat dan niet? Het antwoord is: Inderdaad, alleen de Kenner toont zich als het Al, maar zelf is het als de lucht zo subtiel. Omdat Het subtiel is maar toch op zich Kenbaar, lijkt het voor onwetende mensen alsof het onkenbaar is. Maar verlichte zielen kennen Het altijd. Zie bijvoorbeeld de uitspraak uit Br.Up. 2,4,6: "Alleen dit Zelf is dit alles" en: "Alleen Brahman is dit alles" (2,5,1). Als onbekende is Het ver weg, voorbij de reikwijdte van een onwetende geest, zelfs voor miljoenen jaren. Maar voor wie wijs is, is hun eigen Zelf, heel dichtbij.*

Brahman is binnen en buiten al het geschapene, zowel bewegend als niet-bewegend. *Brahman* is allesdoordringend zoals ruimte, *akāsha*. Maar *Brahman*, het Absolute, is nog veel subtieler dan *akāsha* en doordringt de ruimte geheel en al. Shankara duidt er al op dat voor onwetende mensen, dat wil zeggen diegenen die zich door polariteit en paren van tegengestelden laten leiden, *Brahman* onkenbaar is. Als Jezus zegt *laat de doden hun doden begraven* (Mt 8,22) dan doelt hij op deze mensen die altijd 'iets anders te doen hebben', altijd druk bezig zijn en met geen mogelijkheid tot zichzelf kunnen komen en bij hun eigen onsterfelijkheid. *Brahman*, het Absolute is allesdoordringend en daarmee overal en altijd aanwezig. Daarom is *Brahman* tegelijkertijd bewegingloos want er is geen enkele plek om heen te gaan waar *Brahman* niet zou zijn. *Brahman* is zuiver bewustzijn en daarmee de oersubstantie van waaruit al het geschapene – als een droom – oprijst. Een gevolg kan de oorzaak 'niet zien' maar kan hoogstens terugkeren tot de oorzaak om erin opgenomen te worden. Daarom is *Brahman* onwaarneembaar voor de zintuigen en ook voor de geest. In het commentaar op het vorige vers werd *Īsha Upanishad* vers 4 reeds aangehaald, nu vers 5: *Onbeweeglijk is Het, toch beweegt Het. Ver weg is Het. Toch is Het dichtbij. Binnenin alles is Het, maar ook erbuiten.*

16. *Brahman* is onverdeeld maar schijnbaar ook verdeeld aanwezig in alle wezens. *Brahman* schraagt alles. Dit is wat moet worden geweten. Alles gaat erin op en alles komt eruit voort.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De Kenner van het veld (die gekend moet worden) is in ieder lichaam onverdeeld aanwezig zoals ruimte ook onverdeeld aanwezig is. Het is in alle levende wezens aanwezig en dan lijkt het alsof het zich heeft afgescheiden en verdeeld. Maar die fysieke verdeeldheid is slechts schijn. De Kenner (die gekend moet worden) schraagt alle wezens gedurende hun hele bestaan. Wanneer zij weer verdwijnen, worden zij geconsumeerd en wanneer zij weer tot manifestatie komen, laat Hij dat gebeuren maar ook nu weer als illusie. Het is niet anders dan met een touw dat de schijn van een slang kan aannemen.*

Brahman is onverdeeld en ondeelbaar maar wanneer de op polariteit gebaseerde schepping oprijst neemt *Brahman*, het Absolute, de schijn aan verdeeld te zijn. Dan denken mensen al heel gauw dat zij hun lichaam zijn en dat er niets anders is dan 'deze wereld'. In deze wereld is noch voor God, noch voor het Absolute enige plaats. Alle ruimte wordt ingenomen door ons gevoel van bestaan in de vorm van 'ik'. Dat 'ik' wordt opgeblazen tot buitengewone proporties en dan raken we al spoedig ieder gevoel voor maat en voor verhoudingen kwijt. Dit is de prijs van onwetendheid, van ons geloof in de werkelijkheid van 'deze wereld'. In feite is de boodschap van de Bhagavad Gītā voortdurend gericht om op alle mogelijke manieren deze overtuiging te doorbreken en af te breken om er de echte werkelijkheid voor in de plaats te stellen. Het begon al met Arjuna die bijna verstek liet gaan omdat hij geloofde in zijn familierelaties en niet zag hoe al die relaties onderdeel vormen van een veel groter geheel. Daarbij geldt dat het kleinere altijd moet wijken voor het grotere. Op dit cruciale moment van de overgang van het Bronzen Tijdperk naar het IJzeren Tijdperk moest – hoe dan ook – voorrang worden gegeven aan kosmische overwegingen en de onvermijdelijkheid ervan. Stap voor stap werd Arjuna – wij dus – hiervan doordrongen.

17. Licht van alle licht en voorbij duisternis, zegt men. Kennen, kennis en gekende tegelijkertijd, gezeteld in ieders hart.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De Kenner (die gekend moet worden) is het Licht der lichten, evenals de zon. Maar de zon straalt dankzij het zuivere licht van bewustzijn van het Zelf. Zie bijvoorbeeld: Shvetashvatara Upanishad VI,14:: “Daar schijnt geen zon, geen maan, geen ster, geen bliksemflits verlicht het heelal. Het is de straling van het Licht der lichten die zon en maan en sterren schijnen doet, de hele wereld straalt door Zijn licht” en Bhagavad Gita XV,12: “Weet dat de straling van de zon, die het hele universum verlicht, en die ook in het licht van de maan en van vuur aanwezig is, Mijn eigen straling en luister is”. Van dat Licht wordt gezegd dat het zich bevindt voorbij de duisternis van onwetendheid en er dus niet door wordt beïnvloed. Shri Krishna probeert Arjuna moed in te spreken vanwege Arjuna’s twijfel over het kunnen verwerven van de nodige (Zelf)kennis en zegt dat kennis (XIII, 7-11) en Datgene wat gekend moet worden (13,12) in ieders innerlijk aanwezig en beschikbaar is samen met de kennis die men er op dat moment al over heeft. Dat innerlijk is in dit verband ons intellect dat het vermogen heeft om dit soort onderscheidingen te maken.*

Brahman, het Absolute is het Licht der lichten, is zuiver bewustzijn. Er is geen ‘voorbij zuiver bewustzijn’. *Brahman* is dus in alle opzichten ‘het Ultieme’. De zoeker is steeds op zoek naar dat Ultieme in alle omstandigheden, in iedere situatie, altijd en overal. *Brahman* is ook voorbij duisternis omdat er in *Brahman* slechts het Ene is en niet de dualiteit van licht-duisternis. Als van *Brahman* wordt gezegd dat Het het Licht der lichten is, dan is het dus niet licht als tegengestelde van duisternis maar licht als het Ene. Dat licht is als een soort transparantie. Tevens is dat Licht het licht van bewustzijn zodra de schepping oprijst en ook het licht van kennis dat alles verlicht en alles kent. Die kennis is de Zelfkennis van de echte en verlichte zoeker en niet de kennis van de wereld die niet meer is dan geleerdheid samen met een vermogen om logische redeneringen op te zetten. Zelfs intuïtie kan het Licht van kennis niet bevatten. Intuïtie is wezenlijk gebaseerd op beelden uit het verleden die in een nieuw daglicht komen te staan. Die beelden zijn apart en afzonderlijk en dus polair.

Het hart waar ‘kennen, kennis en gekende’ tegelijkertijd aanwezig zijn is *buddhi*. In die zin kan *buddhi* worden beschouwd als een spiegel die het Licht van kennis, het Licht der lichten als de maan weerspiegelt. Hoe schoner en zuiverder de spiegel, hoe sterker het licht. Het schoonmaken van het hart, *buddhi*, en alle deklagen van aangekoekt vuil wegnemen beslaat het overgrote deel van onze inspanning, *sādhana*, om tot onszelf te komen en onze eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid te verwerklijken. Dit hart, *buddhi*, is ook de zetel van ons geweten juist omdat in ons geweten ‘kennen, kennis en gekende’ in één punt bij elkaar komen: de mens *zelf*.

18. Dit is – in het kort – het speelveld, dit is de kennis van het spel en ook het spel zelf. Wie dit begrijpt en Mij vereert, bereikt Mijn wezen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Zo hebben we nu het veld (XIII,5,6), kennis (XIII7-11) en datgene wat gekend moet worden (XIII12-17) in het kort besproken. Tot dusverre hebben we in het kort de boodschap van de Veda's en van de Gītā uit de doeken gedaan. Wie is in staat om dit te bevatten? Dat is alleen die ijveraar die Mij, de opperste Heer, geheel en al is toegewijd. Ik ben de Al-meester, alwetend en ultiem. Diegene die de innerlijke overtuiging heeft dat alles wat ooit werd en wordt waargenomen, niets en niemand anders is dan Vāsudeva, de Al-meester, is Mij toegewijd. Naarmate deze ijveraar hiervan steeds meer en dieper overtuigd raakt, wordt hij de juiste persoon om in Mij op te gaan en Mijn status te verwerven: die van het opperste Zelf en zo wordt hij bevrijd.*

Wie helemaal overtuigd is geraakt van de alomvattendheid en alomtegenwoordigheid van de Heer, *Vāsudeva*, en wie echt weet dat de Heer ook overal en in allen en in alles aanwezig is, is de juiste persoon 'om in Mij op te gaan'. Hier vinden we dus dat wanneer kennen, kennis en gekende in één punt samenkomen, dit het gevolg is van *bhakti*. *Bhakti* is uiteindelijk de discipline of *sādhana* om de geest op één ding of punt gefocust te houden. Meestal wordt *bhakti* gelijkgesteld aan toewijding in de vorm van het zingen van bhajans of het verrichten van allerlei taken in dienstbaarheid. Die betekenis is alleen juist als al die activiteiten leiden tot eenpuntige aandacht. *Bhakti* gaat over concentratie van de geest en over 'gefocust' zijn. Hier is waar de uitspraak van Jezus dat *alleen het Ene telt* een wel heel bijzondere betekenis krijgt: de essentie van *bhakti*. Dit is waar het in toewijding om gaat: niet aflatende aandacht voor dat Ene. Wie 'Mijn wezen' bereikt, is bevrijd, heeft *moksha* verkregen. 'Mijn wezen' is het onbegrensde, tijdloze, vormloze en absolute bewustzijn. De kennis waarover gesproken wordt is natuurlijk de Zelfkennis die in levenservaring tot wijsheid wordt getransformeerd. Wie zo'n staat van wijsheid heeft bereikt en de aandacht geheel op *Brahman* of het Ene gericht houdt, zal door Gods genade tenslotte *buddhi-yoga* verwerven waardoor hij of zij oprijst tot de werkelijkheid van Kenner van het veld (die gekend moet worden). Die wijze mens gaat, door *buddhi-yoga*, geheel in dat Zelf op. Door op te gaan en één te worden met de Kenner van het veld is alles de uitdrukking van de Heer zelf geworden. Deze kenner, deze *jñāni* kent de niet-duale aard van de werkelijkheid door en door.

19. Weet bovendien dat Mijn natuur (*prakriti*) en de Ziel (*purusha*) beide zonder begin zijn en weet ook dat alle veranderingen en het hele spel van de guna's uit de natuur (*prakriti*) oprijzen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Weet dat zowel prakriti als purusha emanaties zijn van Gods almacht en dat zij zonder begin zijn. Omdat God zonder begin is en eeuwig moeten zijn krachten dat ook zijn. De goddelijkheid van God zelf bestaat hieruit dat Hij door Zijn kracht en almacht de schepping laat ontstaan, onderhoudt en weer oplost. Deze beginloze Almacht is de oorzaak van de schepping.....*

Tot nu toe besprak Shrî Krishna het onderscheid tussen *Kshetra*, het veld, en *Kshetrajña*, de kenner of bespeler van het veld. *Kshetra* vertegenwoordigt de hele schepping, gemanifesteerd en ongemanifesteerd, terwijl de *kshetrajña* het toekijkende bewustzijn is als een getuige. Nu gaat hij over naar het onderscheid tussen *prakriti* (Moeder Natuur) en *purusha* (de ziel). Binnen de systematiek van Indiase filosofie is dit een relevant onderwerp omdat de zeer oude *Samkhya* school stelt dat *prakriti* en *purusha* niet alleen zonder begin en eeuwig zijn maar ook onafhankelijk en zelfgeschapen. Volgens die visie zijn er dus twee onafhankelijke entiteiten: *Brahman* (het Absolute) als *purusha* en *prakriti*. *Brahman* of het Absolute is dan niet langer de ultieme werkelijkheid maar een relatieve werkelijkheid. Volgens de school van Vedânta filosofie is er echter geen twijfel over mogelijk dat *Brahman* de ultieme werkelijkheid is en dat *prakriti*, die geen begin kent, oprijst op het moment dat de scheppende wil oprijst en de schepping een aanvang neemt (in *prakriti* of *mâyâ*). De hele schepping rijst op als een illusie en is een 'alsof' staat. Vanwege het 'alsof' (je anders voordoen dan je bent, namelijk dubbel in plaats van enkelvoudig) wordt die staat ook 'onwetendheid' genoemd. Ieder spel is een vorm van 'alsof' want het 'is maar een spel' en dus niet serieus. Shrî Krishna neemt kennelijk afstand van de visie van de *Samkhya* school en stelt dat *prakriti* uit *Brahman* oprijst (vers 23).

20. Men zegt dat *prakriti* de oorzaak is van alle doen en laten en daarvoor de instrumenten aanreikt. Men zegt ook dat *purusha* de bron en oorzaak is van alle ondervinding van plezier en pijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het effect van de activiteit van prakriti is het lichaam en de dertien instrumenten die in het lichaam aanwezig zijn. De vijf elementen waaruit het lichaam is opgebouwd, de vijf zintuiglijke 'objecten' en alles wat vanuit prakriti is voortgekomen, wordt onder 'alle doen en laten' gerangschikt. De bestanddelen die uit prakriti oprijzen en die gevoelens van plezier, pijn en misleiding oproepen, zijn 'de instrumenten' omdat zij in de zintuigen gegrondvest zijn. Iedere oorzaak heeft gevolgen en een begeleidend instrumentarium. Die oorzaak wordt prakriti genoemd. Door het laten ontstaan van gevolgen en een heel begeleidend instrumentarium is prakriti ook de oorzaak van transmigratie van de ziel....*

Vanuit praktisch oogpunt hebben wij als geschapen menselijke wezens echter bovenal met *prakriti* te maken; met *mâyâ*, illusie. De verleiding is dan ook heel groot om met de illusie mee te gaan en aan te nemen dat het spel dat schepping heet werkelijk 'echt' is en serieus genomen moet worden. Niet dus, want alleen het Ene telt en al het andere niet. In de wereld waarin we leven is dit standpunt wellicht theoretisch nog aanvaardbaar maar in praktische zin wordt de betekenis niet begrepen. De wereld gaat uit van betrokkenheid, van gehechtheid en van gebondenheid aan allerlei acties, hoe verheven of hoe laag-bij-de-grond ook. Een 'wereldverzaker' heeft voor ons geen betekenis en wordt hoogstens beschouwd als een 'andersdenkende malloot', tenzij de man of vrouw een soepjurk aantrekt of een sari want dan kan alles gezegd worden. Inderdaad, hoe gelijk heeft Jezus wanneer hij in Mt 13,57 stelt: *Nergens wordt een profeet zo miskend als in zijn eigen stad en in zijn eigen familie.* Zo werkt onwetendheid.

21. *Purusha*, de ziel, woont in het hart van *prakriti* en ondervindt de kwaliteiten die uit *prakriti* voortkomen. Gehechtheid aan deze kwaliteiten maakt dat de ziel in goede of in slechte omstandigheden wordt geboren.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De ziel, purusha, is gevestigd in prakriti die tevens onwetendheid vertegenwoordigt. Zo kan het gebeuren dat de ziel, purusha, zich vereenzelvigd met het lichaam en de zintuigen die uit prakriti voortkomen. De ziel is misleid en denkt dat prakriti het Zelf is. Zo ervaart de ziel allerlei kwaliteiten die uit prakriti voortkomen in de vorm van plezier en pijn en misleiding. Dan betreft de ziel deze ervaringen op zichzelf en denkt: ‘ik ben gelukkig, ik ben bedroefd, ik ben teleurgesteld, ik ben misleid of ik ben geleerd’.* Omgeven door misleiding wordt de voornaamste oorzaak van de belichaming van de ziel haar identificatie met allerlei ervaringen zoals die van plezier, pijn en misleiding. Zie bijvoorbeeld Brihadaranyaka Upanishad: 4.4.5: “zoals zijn wensen zijn, is zijn wil”. Dit wordt bedoeld met het laatste deel van dit vers: ‘Gehechtheid aan deze kwaliteiten maakt dat de ziel in goede of in slechte omstandigheden wordt geboren’....

Hier vinden we een belangrijke definitie van *purusha*. *Purusha* is de ‘ondervinder’, is diegene die alle gevolgen van handelingen, goed en slecht, ervaart. *Purusha* staat gelijk aan *Kshetrajña* (de Kenner van het veld) en ook aan *Jīva* (de ziel). In deze formulering is *purusha* dus niet het zuivere Absolute, *Brahman*, zonder enige toevoeging maar is hier het Absolute in relatie tot een belichaming. Hetzelfde geldt voor *Kshetrajña* en *Jīva*. Zij zijn synoniem. De essentie van de schepping is dat Moeder Natuur, *prakriti*, een ‘alsof’ situatie oproept als een spel. Het is slechts een kwestie van tijd binnen dat spel dat de zuivere ziel of *purusha* zich laat omhullen in een wolk van onwetendheid en daarmee de werkelijkheid vergeet om geheel in het spel op te gaan. Dan ontstaan de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood (*samsāra*) en wordt de ziel datgene wat plezier en pijn heel rechtstreeks en als absolute gegevens ervaart. De ziel is dan gevangen in een eindeloze reeks van belichamingen en is als het ware ‘levend dood’. Dit gaat door totdat de ziel ontwaakt en de thuisreis aanvaardt om alles af te leren wat zij (verkeerd) had aangeleerd. Het afleren is het inzien dat de werkelijkheid van deze wereld relatief en vergankelijk is en dat alleen de absolute werkelijkheid van het Ene hieraan kan ontsnappen. Het vers voegt er nog als waarschuwing aan toe: *Gehechtheid aan deze kwaliteiten maakt dat de ziel in goede of in slechte omstandigheden wordt geboren.* De in de wereld van belichamingen gevangen ziel kan niet anders dan doorgaan met goede en slechte kwaliteiten te ervaren en ook plezier en pijn. Zij wisselen elkaar voortdurend af en worden opgeroepen vanuit het *karma* of *samskāra* van die ziel. *Karma* levert de omstandigheden waarover in dit vers wordt gesproken.

Het gaat er vervolgens om deze omstandigheden niet langer vanuit gehechtheid en gebondenheid tegemoet te treden maar vanuit vrijheid. Die vrijheid wordt uitsluitend verkregen door de combinatie van (zelf)kennis en toewijding, *bhakti* waarover Shri Krishna in de vorige verzen heeft gesproken.

22. Zo verblijft *purusha*, als de ziel in het lichaam van de mens: de getuige, het geweten, de schragende, de ondervinder, de verheven Heer die ook het Opperste Zelf, het Absolute, wordt genoemd.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De getuige is de 'upadrashtri', een toeschouwer die zelf niet aan de actie deelneemt. Wanneer een offerceremonie plaatsvindt zijn er de priesters en de celebrant (pujâri). Zij zijn verantwoordelijk voor de gang van zaken en hebben er hun handen vol aan. Maar dan is er altijd een andere priester of expert die, als Brahmâ, toekijkt en vaststelt wat er goed en verkeerd is gegaan in de ceremonie zonder zelf aan de ceremonie deel te nemen. Hetzelfde geldt voor het Zelf. Het is vlakbij en kijkt toe op lichaam en zintuigen en al hun doen en laten. Een andere uitleg luidt als volgt: het lichaam, het gezichtsvermogen, de bewegende geest, manas, het intellect, buddhi en het Zelf zijn de toeschouwers. Het lichaam is het verst verwijderd en vanuit het standpunt van het lichaam is het Zelf de binnenste. Voorbij het Zelf is er geen getuige meer. Omdat het Zelf het meest nabij staat is hij de 'upadrashtri', de echte getuige. Het Zelf kijkt op alles toe als de upadrashtri in een offerceremonie. Het Zelf is ook het geweten, 'anumantri', dat goedkeuring hecht aan alle handelingen die plaatsvinden of ze afkeurt. Zo komt het dat het lijkt alsof het Zelf ook handelt samen met lichaam en de andere instrumenten. In werkelijkheid is het Zelf echter de getuige die toekijkt en niet handelt en die nimmer zal ingrijpen in welke handeling dan ook. Vervolgens is het Zelf de grote ondersteuner die alles schraagt, de 'bhartri'. Het schragen of ondersteunen is het voeden en onderhouden van de verschillende vormen en instrumenten van de menselijke belichaming die allemaal over een zekere intelligentie lijken te beschikken: de zintuigen, de bewegende geest (manas) en het intellect (buddhi) die allemaal tezamen dienaren van het Zelf – de ultieme intelligentie – zijn. Het Zelf is ook de ondervinder, 'bhoktri', want door de aanwezigheid van het Zelf, verkrijgen de staten van de geest een zekere toevoer van bewustzijn vanuit de bron zelf en kunnen zo als verschillende staten worden ervaren zoals plezier, pijn en allerlei andere vormen van afleiding. De verheven Heer, 'maheshvara', is het ene Zelf van alles en allen en is geheel ongebonden en onafhankelijk. Hij is de verheven en onafhankelijke getuige van het hele menselijke instrumentarium. Alleen door onwetendheid wordt dit hele samenstelsel als het Zelf beschouwd. In de geschriften wordt de verheven Heer ook als het opperste Zelf, het Absolute, aangeduid. Waar is dat Zelf? Purusha, de ziel, gaat vooraf aan het ongemanifesteerde, avyakta, en is heel dichtbij, te weten: hier in dit lichaam zoals in hoofdstuk XV vers 17 wordt gezegd: de eeuwige Heer en Meester die de drie werelden doordringt en schraagt. Tot zover de beschrijving van de Bespeler van het veld uit vers 2.*

Zolang de ziel in het lichaam verblijft en ermee verbonden is, is die ziel, *purusha*, datgene wat alles ervaart en er al dan niet van geniet. Toch is en blijft het een 'alsof' situatie omdat het Zelf zelf niet geniet, noch ervaart. Dit gebeurt slechts binnen de grenzen van het spel dat schepping heet en dat vanuit het Zelf, *Brahman*, van

energie en bewustzijn wordt voorzien. *Purusha*, de ziel, speelt als het ware een 'dubbel spel'. Enerzijds genietend van de schepping en van het leven met een eindeloze afwisseling van plezier en pijn en anderzijds slechts het onbegrensde, zuivere bewustzijn zonder enige toevoeging. Als *purusha* is er *de getuige, het geweten, de schragende, de ondervinder, de verheven Heer* maar als onbegrensd bewustzijn is er slechts *het Opperste Zelf, Brahman, het Absolute*. Zo beschouwd is er een lagere en hogere staat van de Ziel. De hogere staat is de vrije staat waarin de ziel geheel is opgegaan in onbegrensd en zuiver bewustzijn en iedere individualiteit is weggevallen. In de lagere staat zijn er verschillende gradaties en niveaus van ervaring, van kennis en van ondervinding. Zij kenmerken zich allemaal door een zekere mate (meer of minder) van 'ikheid'.

23. Wie het onderscheid kent tussen *purusha* en *prakriti* en hun kwaliteiten zal niet meer geboren worden, ongeacht de vorm van zijn bestaan.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie purusha, de Ziel, werkelijk kent als het Zelf, zoals hierboven is uiteengezet, en wie de echte betekenis kent van 'dit ben Ik', en wie bovendien de kracht van Moeder natuur, prakriti, onderkent als avidyā samen met het hele instrumentarium zoals hierboven beschreven, wordt niet meer geboren, dat wil zeggen: die mens neemt geen nieuwe belichaming aan wanneer het huidige lichaam is weggefallen. Voor wie niet afwijkt van zijn ware identiteit komt de kwestie van herboren worden niet meer aan de orde.*

Tegenwerping:

Voor wat betreft het niet meer herboren worden na het verwerven van (Zelf)kennis kan worden opgemerkt dat zelfs voor een kenner een reeks van drie geboorten onvermijdelijk is. Het is immers niet redelijk te veronderstellen dat alle handelingen die werden verricht vóór de Zelfkennis ter beschikking kwam en ook de handelingen die erna werden verricht en al die handelingen die in vele levens ervoor werden verricht zomaar zullen verdwijnen zodat hun gevolgen niet meer aan de orde kunnen komen. Het principe is immers dat niets wat gedaan werd zomaar uitgewist kan worden. Het is niet anders dan met handelingen uit dit leven die ook allemaal resultaten opleveren. Je kunt geen onderscheid in de tijd maken tussen handelingen. Dus brengen de drie soorten van handelingen drie geboorten met zich mee of ze kunnen allemaal tezamen nog één geboorte met zich meebrengen. Anders wordt de onontkoombaarheid aan de wet geweld aangedaan. Dat ondermijnt het vertrouwen in de werking van gerechtigheid en van de wet en blijken alle regels en wetten uit de geschriften slechts een relatieve waarde te hebben. Daarom is het niet redelijk te stellen dat deze mens niet meer geboren wordt.

Antwoord:

Dit is onjuist omdat er vele honderden uitspraken in de geschriften zijn die stellen dat wanneer echte kennis beschikbaar komt alle gevolgen van handelingen uit heden, verleden en toekomst oplossen:

Mundaka Upanishad, 2,2,8: 'Hij die Hem kent als de gevormde en de vormloze, snijdt de knoop van zijn hart door, lost iedere twijfel op en put iedere handeling uit'.

3,2,9: 'Hij die Brahman kent, wordt Brahman (en bereikt onsterfelijkheid)'.

Chandogya Upanishad 5,24,3: 'alle handelingen worden verbrand als riet in een vuur'.

Bh. Gita 4,37: 'Vuur maakt as van brandhout, Arjuna, evenzo maakt kennis as van alle handelingen'.

18,66: 'Laat al je taken en plichten eerst varen, neem eerst je toevlucht tot Mij. Ik zal zorgen dat je van alle twijfel en duisternis wordt bevrijd'.

Deze uitleg is ook redelijk want alleen handelingen die uit onwetendheid (avidyâ) oprijzen, zoals uit persoonlijke wensen, verlangens en neigingen, brengen het zaad van herboren worden met zich mee. Op verschillende plaatsen in de Gîtâ zegt Shrî Krishna dat alleen egoïstische handelingen die uit persoonlijke wensen oprijzen vruchten voortbrengen en daarmee zaad. Onzelfzuchtige handelingen brengen geen zaad voort. Als zaad wordt verbrand, kan het niet meer ontkiemen en vruchten voortbrengen. Hetzelfde geldt voor alle neigingen en gekoesterde wensen die in het vuur van kennis worden geworpen. Zij verbranden en verliezen hun uitwerking die maakt dat een ziel herboren wordt.....

Nu komen enige andere paden aan de orde die tot Zelfrealisatie leiden, zoals het pad van meditatie:

Wie het onderscheid tussen *purusha* en *prakriti* in alle omstandigheden ter harte neemt en wie bovendien weet hoe de guna's als kwaliteiten van *prakriti* de hele schepping oproepen (scheppen), onderhouden (voeden) en weer oplossen (laten verdwijnen) geeft blijk van de beschikking te hebben over een goed functionerend onderscheidingsvermogen (*viveka*). Ongeacht de vorm van zijn of haar laatste bestaan, keert die mens niet meer terug en ontsnapt daarmee aan de armen van Moeder Natuur.

24. Sommigen ontdekken het Zelf in zichzelf door hun eigen meditatie. Anderen door middel van de rede (*sâmkhya*) en weer anderen door met zichzelf verbonden te raken in handeling.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Meditatie (dhyâna) bestaat uit het terugtrekken van het gehoor en van de andere zintuigen in de bewegende geest (manas) zodat de koppeling met externe geluiden en andere zintuiglijke voorwerpen wordt doorbroken. Vervolgens wordt manas gericht op het innerlijke Zelf.*

Chandogya Upanishad 7.6.1: 'Meditatie staat boven concrete gedachten. Aarde, uitspansel, hemel, water, bergen, mensen, goden zij allen mediteren. De grootheid van de groten komt van meditatie. Kleine mensen maken ruzie, bedriegen, klagen aan; grote mensen mediteren en genieten van de grootheid die het brengt; beoefen meditatie.

7.6.2: Wie meditatie beoefent en dit als Brahman ziet, beweegt zich binnen de grenzen van datgene waarover hij mediteert, al naar het hem zint, mits hij over niets anders dan Brahman mediteert'.

Hieruit valt op te maken dat meditatie een onophoudelijke gedachtestroom inhoudt als een oliestroom. Hierdoor kunnen sommige Yogi's in zichzelf (buddhi) het Zelf beschouwen omdat hun innerlijk (antahkarana) gezuiverd is. Weer ander Yogi's doen aan Zelf-contemplatie door middel van de Sâmkhya-discipline. In dit verband is de betekenis van 'sâmkhya' het analytische vermogen van de geest. Zij denken als volgt: sattva, rajas en tamas zijn niet meer dan kwaliteiten van het Zelf, guna's, maar het Zelf (Âtman) is tegengesteld en is de getuige van hun functioneren. Dit inzicht is de Yoga die maakt dat zij 'het Zelf door en in zichzelf' zien en beschouwen. Dan is er nog de Yoga van handeling (karma-yoga). Die bestaat uit het opdragen van alle handelingen rechtstreeks aan de Heer (Ishvara). Door die overgave wordt innerlijke eenheid, Yoga, bereikt. Karma-yoga leidt tot Yoga als innerlijke eenheid en daarmee tot innerlijke zuivering (sattva) waardoor Zelfkennis kan oprijzen.

Dit vers noemt drie wegen die tot bevrijding leiden:

1. *Dhyâna yoga*: meditatie. Dit pad is mogelijk voor diegenen die niet langer geplaagd worden door een eindeloze onrust en wispelturigheid in de geest. Zij zijn in staat met éénpuntige aandacht naar binnen te kijken zonder voortdurend door externe impulsen te worden afgeleid. Shrî Krishna zegt in het vorige hoofdstuk dat dit pad in het algemeen moeilijk begaanbaar is. *Dhyâna* vormt onderdeel van het achtvoudige pad (*ashtanga yoga*) van Patañjali.
2. *Sâmkhya yoga*: het pad van kennis (*jñana yoga*). Dit pad houdt een ontwikkeling in van het verwerven van Zelfkennis door geleerdheid. Het betekent een diepe en intense bestudering van de geschriften en van de toepassing ervan. Tevens leert deze zoeker gebruik te maken van de diverse technieken die voor een ontwikkelde geest open staan: analyse, synthese,

reflectie, contemplatie. Zij genieten van filosofische discussies en oefenen zich zo in het ontwikkelen van hun onderscheidingsvermogen. Zij zijn buitengewoon erudiet.

3. *Karma yoga*: het pad van handeling. Dit pad is bestemd voor diegenen die 'niet kunnen stilzitten' maar altijd bezig zijn. In plaats van druk bezig te zijn met druk-zijn verleggen zij hun aandacht naar het vervullen van hun handelingen in overgave aan de Heer. Zij nemen de bede van Jezus in het 'Onze Vader' zeer ter harte: *Uw wil geschiede*. In hun handelingen proberen zij zoveel mogelijk en steeds intenser in verbinding te komen met die wil om die vervolgens uit te voeren zonder de vruchten ervan op te eisen.

Deze drie paden zijn gericht op het oplossen van de innerlijke neigingen die uit persoonlijkheid en individualiteit oprijzen in de vorm van *vāsanās*, de verborgen indrukken van *ahamkāra*. Naarmate de zoeker zich minder laat leiden door zijn of haar eigen wensen, verlangens en neigingen maar zich steeds meer openstelt voor de omstandigheden zelf en de les die daaruit valt op te maken, raakt het innerlijk steeds meer gezuiverd, wordt het stiller en er wortelt zich een diep verlangen naar innerlijke eenheid. Al dat steeds maar opnieuw ondervinden van plezier en pijn wordt minder aantrekkelijk en deze zoeker leert, stap voor stap, aan zichzelf meer dan genoeg te hebben en aan de omstandigheden waarin hij of zij zich bevindt. Deze zoeker heeft de handen vol om in alle omstandigheden Gods Wil te ontdekken, met name in pijnlijke en dramatisch geladen situaties.

Het valt op dat het vers het vierde pad niet noemt: *Bhakti yoga*: overgave. Wellicht omdat dit onderwerp in het vorige hoofdstuk al uitgebreid aan de orde kwam. Een onderdeel van het pad van *Bhakti yoga* wordt in het volgende vers genoemd en betreft diegenen die niet in staat zijn zelf rechtstreeks tot kennis en inzicht te komen maar die de aanwijzingen en leringen uit de mond van een leermeester moeten horen en toepassen. Zij hebben geen andere keuze dan die aanwijzingen heel precies en toegewijd toe te passen. Zij ontwikkelen een grote toewijding voor de persoon van de leermeester. Door die vorm van overgave bereiken ook zij onsterfelijkheid.

25. Anderen weten dit niet rechtstreeks maar horen erover van derden en komen aldus tot innerlijke overgave. Door hun overgave aan wat zij hebben gehoord overstijgen ook zij de dood.

Shankara zegt in zijn commentaar: *weer anderen die het Zelf niet kennen op een van de manieren zoals hierboven beschreven horen over het Zelf van anderen , van leermeesters of acāryas, die hen leren om in overgave te bidden of te mediteren. Ook zij overstijgen de dood en ontsnappen aan de cirkelgang van transmigratie die aan de dood gelijk wordt gesteld. Zij zijn gefocust op wat zij gehoord hebben en zijn dus afhankelijk voor hun kennis van de instructies van hun leermeesters omdat zij zelf het juiste onderscheidingsvermogen missen om tot deze Zelfkennis te komen. Hoeveel gemakkelijker zal degene die wel over het juiste onderscheidingsvermogen beschikt dan over de dood kunnen heen stappen?*

In vers 2 werd al vastgesteld dat Zelfkennis het middel is om tot bevrijding te komen. Hoe komt dat? Het volgende vers geeft er een verklaring voor.

In het vorige hoofdstuk gaf Shrī Krishna al aan dat, zeker aan het begin van de reis, het bewandelen van de eerste drie paden lang niet voor iedereen is weggelegd. Dit komt vooral omdat er nog geen sprake is van een intens of brandend verlangen naar bevrijding. In de tijd waarin wij leven missen we ten ene male het gevoel van urgentie en genietend van de zaccultuur denken we dat we alle tijd hebben en dat alles vrijblijvend is. Zo'n houding zal niet voldoende motivatie en doorzettingsvermogen geven om de drie genoemde paden te volgen die zich juist kenmerken door doorzettingsvermogen, geduld en trouw. Dit vers richt zich tot deze groep van zoekers en geeft de wijze raad dat zij een *bevoegde* leermeester moeten zoeken en hun vertrouwen geven. Dit is het begin van overgave. Als zij in staat zijn hun vertrouwen te geven, kunnen zij op basis van de aanwijzingen en leringen die worden gegeven hun stappen zetten. Door een steeds grotere innerlijke groei in overgave en toewijding raakt hun innerlijk gezuiverd en wordt het steeds helderder. Zij hebben aan dit pad meer dan genoeg en vinden, tenslotte, hun eigen vrijheid waarin zij uiteindelijk zelfs loskomen van de leermeester. Een goed voorbeeld van deze mens is *Holy Mother* de vrouw van Shrī Ramakrishna. Na zijn heengaan ontpopte zij zich tot een vrouw van grote wijsheid en begrip. Zij had nimmer enig formeel onderwijs genoten maar had zich altijd dienstbaar opgesteld naar haar echtgenoot die haar vereerde als de personificatie van de grote Godin zelf.

26. O stier onder de Bharata's, weet dat ieder schepsel, bewegend en niet-bewegend, oprijst uit het samenspel tussen veld en de Bespeler van het veld.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ieder afzonderlijk schepsel dat in de wereld wordt geboren, bewegend of niet-bewegend, ondergaat dit vanwege de vereniging tussen het veld en de Kenner van het veld, O beste onder de Bharata's!*

Bezwaar:

Wat wordt bedoeld met deze 'vereniging'? Het is duidelijk dat we het niet hebben over de relatie tussen zoiets als een emmer en een touw waardoor de emmer uit een put omhoog kan worden getrokken. De Kenner van het veld is immers onverdeeld zoals de ruimte. Evenmin kan er sprake zijn van een inherente relatie omdat het veld en de Kenner van het veld geen oorzaak-gevolg relatie met elkaar hebben.

Antwoord:

Het antwoord luidt dat de vereniging waarover wordt gesproken, gebaseerd is op 'superimpositie' dat wil zeggen de twee lijken, met hun toevoegingen, over elkaar te zijn heen gelegd omdat het onderscheidend vermogen ontbreekt. Het onderscheid tussen veld en Kenner van het veld wordt niet onderkend en dus worden zij niet als apart beschouwd, als object en subject. Het essentiële verschil tussen het veld en de Kenner van het veld wordt niet ingezien. Deze schijn-eenheid lijkt op die van de slang en het touw of van parelmoer en zilver. Dat betekent dat het ene voor het andere wordt aangezien omdat een duidelijk onderscheid ontbreekt. Deze schijn-eenheid is in feite niets anders dan onwetendheid. Deze onwetendheid lost vanzelf op wanneer het onderscheid of het verschil tussen veld en Kenner van het veld wordt ingezien. Deze onwetendheid is de vijand van juist inzicht op basis van onderscheidingsvermogen en zal verdwijnen wanneer men eenmaal inziet dat Brahman, dat gekend moet worden, geen enkele toevoeging heeft en verschilt van het 'veld' zoals het sap van de stam van een plant ook verschilt van de stam zelf. Als dat onderscheid eenmaal wordt gekend wordt de hele schepping als een magische voorstelling met olifanten, huizen, voorwerpen, steden en luchtkastelen die in werkelijkheid niet bestaan. Wanneer de oorzaak voor wedergeboorte verdwijnt zoals beschreven in vers 23 is het niet meer dan redelijk om aan te nemen dat de Kenner dan ook inderdaad niet meer in deze wereld wordt geboren.

Het resultaat van juist inzicht dat gebaseerd is op onderscheidingsvermogen is dus het wegvallen van de oorzaak om opnieuw geboren te worden. Dit wegvallen komt omdat het zaad van wedergeboorte is verdwenen. Zoals in vers 23 wordt gesteld is dat zaad onwetendheid. Ook is duidelijk uit de doeken gedaan dat de oorzaak van wedergeboorte ligt in de schijn-eenheid tussen veld en Kenner van het veld. Opnieuw (in het volgende vers) wordt nu geformuleerd wat de kennis inhoudt die onwetendheid doet verdwijnen:

Shrī Krishna keert nu weer terug naar het thema van dit hoofdstuk: het veld en de Bespeler van het veld. De hele schepping rijst, als een spel, op uit de interactie en vereniging van *Prakriti* en *Purusha*. In meer religieuze termen: uit de verbinding en eenheid die er is tussen *Shiva* en *Shakti*. Hun schijnbare polariteit doet een spanningsveld ontstaan en zodra Shiva zijn kosmische dans begint als *Shiva Nataraja* roept deze dans een energiestroom op die de schepping naar buiten brengt. Zonder *shakti* geen schepping. Zonder *shakti* geen dans want dan blijft alles in rust. In die zin veroorzaakt *shakti* altijd onrust die zo aantrekkelijk lijkt. De vereniging van *Shiva* en *Shakti* is ook de vereniging tussen geest en materie. Toch ligt juist op dit punt de grote vergissing. Want *Kshetra* en *Kshetrajña* zijn niet twee gelijkwaardige en zelfstandige eenheden die zich in eenheid verenigen. De dualiteit van *kshetra* en *kshetrajña* is op zichzelf al een illusie zodat de vereniging in feite een illusie is. Waar is de vereniging tussen droom en werkelijkheid? Die twee zijn niet met elkaar te verbinden. Maar de vereniging tussen dromer en de mens zelf is er wel omdat de dromer in feite de mens zelf is. De dromer kan niet onafhankelijk van de mens zelf bestaan. Hetzelfde geldt voor *kshetra* en *kshetrajña* of voor *prakriti* en *purusha* of voor *Shiva* en *Shakti*, voor de mens zelf en zijn leven. Hun vereniging is geen vereniging van twee aparte polen maar is een eenheid die vereniging overbodig maakt. Voor zover er vereniging lijkt te zijn is zij een schone schijn. Alleen het Ene telt. In het Ene is geen plaats voor twee. Het samenspel tussen veld en bespeler van het veld is dus letterlijk een spel, als een droom, een illusie (*adhyāsa*). In feite is er geen veld, is er geen Bespeler of Kenner van het veld maar is er slechts het Ene, *Brahman*, het Absolute, zuiver en onbegrensd bewustzijn.

27. Wie inziet hoe het Absolute, de Opperste Heer, evenzeer aanwezig is in alle wezens, onvergankelijk te midden van vergankelijkheid, die weet echt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *de Opperste Heer is aanwezig zonder enig aanzien des persoons in alle levende wezens, vanaf de Schepper, Brahmā, tot aan onbeweeglijke objecten. Hij is de Opperste Heer ten opzichte van lichaam, zintuigen, manas, buddhi, avyakta (het ongemanifesteerde) en de individuele ziel (jīva). Alle levende wezens zijn vergankelijk maar de Opperste Heer is onvergankelijk. In dit opzicht is er dus een groot verschil tussen de Opperste Heer en al het geschapene. Van alle voorbijgaande staten van het bestaan vormt geboorte de grondslag. Alle andere veranderingen die kunnen optreden vinden na de geboorte plaats en eindigen met de dood (van het lichaam). Na de dood kan er geen verandering van staat zijn omdat het object zelf niet meer bestaat. Toevoegingen bestaan dankzij datgene waaraan zij zijn toegevoegd. Als dus de laatste verandering (de dood) niet aanwezig is, vervallen alle veranderingen die er aan vooraf zijn gegaan.*

De gewone mens 'ziet' slechts het veld, de *kshetra*, *prakriti* en vraagt zich af hoe hij ooit stabiliteit zal vinden in deze eindeloos bewegende en onrustige massa. Niet wetend hoe gebruik te maken van zijn onderscheidingsvermogen klampt hij zich vast aan de meest dichtbij stroming die hij denkt te vinden: zichzelf als geheel gebonden aan materie. Hij vergeet zijn eigen aard als een ziel, *purusha*, die goddelijk en onsterfelijk is en veroordeelt zich zo tot een krampachtig bestaan in vergankelijkheid. De tekst herinnert ons echter aan het gegeven dat de ziel, *purusha*, onsterfelijk is. Die ziel omhult zich met de vergankelijkheid van een lichaam, als een jas. Wanneer de jas versleten is, is er altijd C&A of een kringloopwinkel voor een nieuwe jas. Totdat blijkt dat een jas niet langer nodig is, dan blijft slechts een onbedekte en onsterfelijke ziel over, zonder enige toevoeging. De jas is niet meer nodig omdat die eigenlijk nooit heeft bestaan. De hele jas was een mythe, een droom van een jas. Het veld, *kshetra* of *prakriti* is een illusie die geen zelfstandig bestaan kent. De mens die dit inziet, onderkent tegelijkertijd de alomtegenwoordigheid van de Heer. Als Kenner van het veld weet hij dat het veld niet anders is dan een speelveld. Als het spel ophoudt, verliest het speelveld zijn bestaansgrond en raakt in onbruik. Het gras verwildert, schiet op en binnen afzienbare tijd is het hele speelveld één grote wildernis en niet langer bruikbaar omdat er niet meer wordt gespeeld. Wanneer al het geschapene verdwijnt, verdwijnt de Kenner van het veld niet. Omdat er geen veld meer is, spreken we niet meer over een Kenner van het veld maar is er slechts *Brahman*, onbegrensd en zuiver bewustzijn. De kennis vergaat niet maar treedt niet naar buiten. Alleen het bewustzijn blijft. Dit is de aard en reikwijdte van het innerlijke oog van wijsheid.

28. Hij ziet hoe de Heer overal aanwezig is en dus zal hij een ander niet kwetsen. Zo bereikt hij het Allerhoogste.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie werkelijk inziet dat de Heer, Īshvara, zoals beschreven in het vorige vers overal aanwezig is en hetzelfde is en blijft, dus wie ziet dat Hij woont in alle schepselen, zal zichzelf niet kwetsen. Omdat hij het Zelf niet kwetst, bereikt hij het Hoogste Doel, bevrijding.....*

.... Wie inziet hoe het Zelf in ieder wezen aanwezig is en onveranderlijk blijft, zal zelf het Zelf niet kwetsen. Men zou kunnen tegenwerpen dat het lijkt alsof er heel veel zelve zijn vanwege de verschillen die ontstaan door de werking van karma en van de guna's. De Heer geeft het volgende antwoord:

Een ziener is de wijze mens die inziet hoezeer het ene bewustzijn alles doordringt en omvat. Bewustzijn is altijd en overal aanwezig. Het is onbegrensd en zuiver, zonder enige toevoeging. Zonder aanzien des persoons ziet deze wijze mens hoe het Zelf in alle wezens evenzeer aanwezig is. De heer is net zo aanwezig (*samavasthitam*) in een onwetende domkop als in een hooggeleerde en gewaardeerde slimme vos. De verschillen die er zijn rijzen uitsluitend op vanwege het verschil in reflecterend vermogen in het innerlijk, de *buddhi*, van ieder mens. Het is de innerlijke spiegel die gekleurd raakt met kwaliteiten en besmeurd met persoonlijke wensen, verlangens en ambities. Voor het 'kwetsen van een ander' staat letterlijk: *die mens zal het zelf door het zelf niet kwetsen*. Vanuit het standpunt van wijsheid is er geen verschil tussen het Zelf, *ātman*, in het ene wezen en het Zelf, *ātman*, in een ander wezen. Niemand zal zichzelf van nature willen kwetsen tenzij in een staat van diepe en cynische onwetendheid. Een wijs mens is wezenlijk *ahimsā*, gebruikt geen geweld en kwetst niet. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat een wijs mens geen oorlog voert, zoals de Gītā zelf aantoont. De hele grondslag van de Gītā is oorlog voeren. De kunst is om dit te laten gebeuren zonder zelf geweld te gebruiken en zonder zelf letsel te berokkenen. Oorlog voeren in dit verband betekent *prakriti* het onvermijdelijke te laten uitvoeren door middel van de guna's zonder er zelf bij betrokken te geraken maar wel als bespeler van het veld mee te doen. Dit is het thema van het volgende vers.

29. Wie evenzo inziet dat alle handelingen uitsluitend en alleen verricht worden vanuit *prakriti* en dus weet dat hijzelf niets te doen heeft, die mens weet echt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Prakriti, Moeder Natuur, vormt samen met de drie guna's de mâyâ, de betovering, van de Heer. Shvetâshvatara Upanishad 4,10 stelt: 'weet dat Prakriti de toverkracht van de Heer is, mâyâ. De Heer zelf is de tovenaar die met mâyâ speelt. Deze hele wereld wordt gevuld met wezens die deel uitmaken van Hem'.*

Als gevolg daarvan neemt Prakriti vervolgens eindeloos veel vormen aan en wordt er een heel arsenaal van instrumenten geschapen zoals het gevoel van bestaan (mahat) enz. Door deze instrumenten kunnen we op alle mogelijke manieren spreken, denken en ons bewegen. Wie dit werkelijk weet en tevens inziet dat het Zelf of de Kenner van het veld zonder toevoegingen geen enkele actie onderneemt is een kenner van de waarheid. Een entiteit die geen toevoegingen of instrumenten heeft, zoals ruimte, handelt niet. We kunnen nu eenmaal niet aantonen dat er verschillen bestaan in ruimte.

Nogmaals gaat de tekst in op het belang van juist onderscheid en daarmee van juiste waarneming:

Het Zelf, *purusha* is als een getuige en onderneemt zelf geen enkele actie. Alle actie wordt ondernomen vanuit het veld waarop de Kenner toekijkt. Een wijs mens weet dit helemaal en van binnenuit. Voor een wijs mens is dit geen geleerd lesje maar een feit waar je niet omheen kunt. Voor de 'minder wijze mensen' is en blijft dit een grote blokkade. Zij blijven verstrikt in de verscheidenheid aan dingen en de grote verscheidenheid aan individuele eigenschappen van alle mensen. In die verwarring kennen zij aan alle mensen en dingen om zich heen een apart bestaan toe en zo scheppen zij een illusoire werkelijkheid die uit eindeloos veel verschillen bestaat en die daarmee voortdurend spanningsvelden oproept. Die visie werkt als een dwangbuis en als een tredmolen tegelijkertijd. Een wijs mens ziet de tredmolen en ziet hoe de mensen hopeloos verstrikt zijn geraakt in wat zij 'het leven' noemen hoewel zij eerder dood dan levend zijn. Een wijs mens blijft toekijken en blijft zich de alomvattendheid van de Heer herinneren. Die herinnering alleen al heeft een grote transformerende werking en al spoedig ontstaat rond die mens een serene sfeer van gelijkheid, broederschap en van vrijheid. Al is het maar een zweem, het is voldoende om mensen te troosten en nieuwe hoop te geven. Ruimte doordringt de hele schepping. Ruimte blijft ondeelbaar hoewel het kan lijken alsof de ruimte in een pot niet hetzelfde is als de ruimte in een voetbalschoen. Een wijs mens zit het verschil niet want die kijkt niet langer naar de vorm en de oppervlakkigheid ervan maar naar de inhoud.

30. Wie ziet hoe de verscheidenheid aan levensvormen in het Ene geworteld is, en hoe al die vormen van daaruit oprijzen, die zal *Brahman* bereiken.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie direct inziet dat de grote verscheidenheid van levensvormen haar woonplaats vindt in het Ene Zelf, weet werkelijk dat dit het Ene Zelf is. Chândogya Upanishad 7.26.1: 'Wie dit denkt, voelt, weet, put leven uit zichzelf, hoop uit zichzelf, herinnering uit zichzelf, lucht vuur, water uit zichzelf; geboorte, dood, voedsel, macht, kennis, meditatie, geest, wil, spraak, naam, woorden, handeling, alles uit zichzelf'. Die mens wordt Brahman.*

Het bereiken van *Brahman* is geen intellectuele exercitie maar is praktisch en berust op ervaring. Juist daarom heeft de *purusha* een lichaam aangenomen om er mee te kunnen spelen en functioneren en het veld te leren kennen. De hoofdprijs van het spel is de gouden bokaal van gelukzaligheid, *ânanda*. Naarmate de aanwezigheid van het Zelf, *Brahman*, zich steeds nadrukkelijker in het innerlijk van de mens aandient, zullen de aspecten van het zelf in de vorm van *sat* (bewustzijn, aanwezigheid), *cit* (intelligentie, inzicht) en *ânanda* (gelukzaligheid) steeds intenser worden ervaren. Deze drie aspecten vormen een soort drieëenheid die inhoudt dat het ene aspect niet zonder de andere kan bestaan. Zij zijn alle drie steeds aanwezig omdat de Heer zelf, het Zelf, altijd en overal aanwezig is. Voor een wijze zoeker die zo dicht bij zichzelf komt, heeft de verscheidenheid aan dingen en vormen die de schepping zo aantrekkelijk lijken te maken geen aantrekkingskracht meer. De gelukzaligheid van *Brahman*, het Ene, is oneindig veel aantrekkelijker. Deze mens heeft steeds meer aan zichzelf genoeg en onttrekt zich, stap voor stap, aan de gebondenheid aan de natuur. Geen wonder dat zich wonderlijke dingen rond die mens kunnen afspeelen hoewel dat voor lang niet iedereen zichtbaar zal zijn. Jezus zegt hierover *wie oren heeft om te horen, die hore* (Mk 4,9).

Men zegt dat een wijs mens zich als een kind gedraagt en tegelijkertijd alles weet van natuurlijk gedrag. Maar een wijs mens is zeker niet kinderlijk en ook geen groentje. Want wie wijs is, verstaat de kunst om geen enkele last meer te dragen en zeker niet gebukt te gaan onder de last van wijsheid. Wie wijs is, past er voor op om zich als een expert op welk gebied dan ook voor te doen en zichzelf als expert serieus te nemen. Een wijs mens straalt altijd, is vol licht en super eenvoudig. Een wijs mens zal met het grootste gemak genoeg nemen met het allermiste dat nodig is om in leven te blijven en zal alle hechtingen en bindingen ver achter zich laten om zo geheel vrij te blijven en daarmee onbegrensd. Er is niets dat nog enige aantrekkingskracht uitoefent, en er is niets waarover deze wijze mens nog kan treuren of zich over verheugen. Geen enkel verlies van wat dan ook zal pijn veroorzaken. Maar omgekeerd zal het verwerven van wat dan ook evenmin enige vreugde scheppen. Zo komt het dat dingen komen en gaan zonder enige indruk achter te laten. Een wijs mens blijft innerlijk zo stil als het stille water van een meer.

31. Dit onvergankelijke, opperste Zelf heeft geen begin en is niet afhankelijk van de guna's. Zelfs verblijvend in het lichaam, O zoon van Kuntî, handelt Het niet en wordt Het niet bezoedeld.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het Zelf heeft geen begin, geen oorzaak waar Het uit voortkomt. Datgene wat een oorzaak heeft, verdwijnt vroeg of laat maar het Zelf verdwijnt niet omdat Het geen oorzaak heeft. Het Zelf is onverdeeld. Het Zelf verdwijnt niet omdat er geen kwaliteiten zijn. Datgene wat kwaliteiten heeft, verdwijnt wanneer de kwaliteiten verdwijnen. Het Zelf is zonder kwaliteiten. Het Opperste Zelf is onvergankelijk en verdwijnt niet. Hoewel Het in het lichaam verblijft – dat wordt van het Zelf gezegd omdat Het zich toonbaar maakt door middel van het lichaam – handelt Het niet. Omdat het Zelf niet handelt, wordt het niet beïnvloed door de vruchten van handeling. Wie iets onderneemt is onderhevig aan de gevolgen van wat ondernomen is. Maar het Zelf onderneemt niets en wordt daarom ook niet beïnvloed door de vruchten van handeling.....*

Door de verbinding met een belichaming lijkt het steeds alsof het Zelf toch, al is het maar in beperkte mate, handelt en dingen onderneemt. Ook dit is een illusie. Shri Krishna is weliswaar wagenmenner voor Arjuna, en uit eigen hoofde vorst van Dvârakâ en dus lijkt hij ondernemend genoeg te zijn. Zijn systeem is betrokken bij een grote verscheidenheid aan avonturen maar zelf blijft Shri Krishna in de eenheid van zichzelf. Die eenheid en die aanwezigheid werken sterk transformerend. Shri Krishna zelf kijkt slechts toe en is niet gebonden en niet betrokken.

Het Zelf, *Brahman*, is er altijd in alle schoonheid, luister en gelukzaligheid. Het Zelf is onbegrensd en zoekt geen enkele vorm van identificatie, noch in tijd en evenmin in ruimte. Identificatie vindt altijd plaats in tijd en ruimte. Het is onmogelijk om het onbegrensde ergens te plaatsen of het tijdloze te herleiden tot iets tijdelijks. Maar in onwetendheid kan het lijken alsof dit wel mogelijk is en dan ontstaat er een bepaalde identiteit. Het is mogelijk om in het licht van echte kennis een ongecompliceerd leven te leiden zonder enige gehechtheid. Maar wanneer men dingen wil bereiken en er prat op gaat datgene gedaan te hebben wat bereikt is, zal men onmiddellijk blij zijn met dat succes maar ook diep teleurgesteld wanneer het plan mislukt. Zo werkt identificatie. Het feit is en blijft dat het Zelf van nature altijd gelukkig is. Geluk, *ânanda*, kan nimmer het resultaat zijn van een handeling. De mens is *Brahman*. Dit betekent dat wanneer men zichzelf aanvaardt als zelfstandig en onbegrensd, er geen enkele reden meer is dat het Ene zich met iets of iemand kan identificeren, want er is niets anders. Zo'n mens functioneert als een toneelspeler in een toneelstuk en men kan dan iedere rol spelen zonder er aan gehecht te zijn. De ene keer speel je de held en een andere keer speel je de sukkel.

32. Zoals ruimte, hoewel overal aanwezig, vanwege haar eigen fijnheid niet bezoedeld wordt, evenzo wordt het Zelf, dat in het lichaam gezeteld is, niet bezoedeld.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ruimte is alles-doordringend en is een zeer fijne en subtiele substantie en kan niet bezoedeld worden. Ruimte gaat geen relatie aan met de dingen die zij doordringt. Hetzelfde geldt voor het Zelf dat alomtegenwoordig is en allesdoordringend. Toch raakt het Zelf niet bezoedeld door wat dan ook.*

Ruimte kan iedere vorm aannemen maar blijft altijd zichzelf. Als de vorm verdwijnt blijft de onbegrensde ruimte over. Vormen zijn niet meer dan tijdelijke en vergankelijke begrenzingsen in ruimte. Dit beeld geldt ook voor *Brahman*. Als *purusha* neemt *Brahman* alle vormen van de wezens aan. Het zijn er eindeloos veel. Maar zodra zo'n vorm of wezen verdwijnt, blijft het onbegrensde Zelf over. Een schoen is nieuw en modieus en na lang gebruik raakt de schoen afgetrapt en verdwijnt. Maar de ruimte die de schoen innam in de vorm van een schoen blijft achter en keert terug tot het onbegrensde wat zij altijd al was.

33. De zon verlicht deze hele aarde. Evenzo verlicht de eigenaar van het veld het hele veld, O afstammeling van Bharata.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De ene zon verlicht de hele aarde evenzo wordt de hele schepping van de grote elementen af door het Zelf verlicht. Dat Zelf is de eigenaar van het veld, O Arjuna! De vergelijking met de zon heeft een tweevoudig doel: 1) Er is één zon en zo is er ook één Zelf. 2) Het Zelf is onbezoedeld zoals de zon ook niet wordt geraakt door datgene wat de zon verlicht.*

Nu geeft Shrī Krishna het voorbeeld van de zon als datgene wat alles verlicht. De Heer verlicht het hele veld, de hele schepping zoals de zon het hele zonnestelsel van licht voorziet. Het licht van de Heer is het zuivere licht van bewustzijn dat tevens en tegelijkertijd het licht van kennis is. Het licht van bewustzijn verlicht de hele schepping vanaf het allereerste begin wanneer de schepping oprijst in het ongemanifesteerde (*avyakta*), tot aan de aardse dingen in de fysieke wereld toe. Als je een hele reeks glazen met water neerzet is het goed mogelijk even zoveel zonnen in die glazen met water weerspiegeld te zien hoewel er in feite maar één zon is. Wanneer iemand zou zeggen dat de zon zich plotseling heeft vermenigvuldigd, zal hij of zij onmiddellijk hard worden uitgelachen. Hoe vreemd dat we niet gaan lachen als we allemaal de vergissing begaan te denken dat de mensen met hun eigen en persoonlijke intelligentie apart zijn hoewel er in feite maar één Zelf is, *âtman*.

34. Wie met het oog van kennis dit verschil tussen het veld en de Bespeler of de Kenner van het veld kent en wie weet hoe alle wezens bevrijd kunnen worden uit de houdgreep van de natuur gaat naar het Allerhoogste.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Diegenen die het juiste onderscheid weten te maken tussen het veld en de Kenner of Bespeler van het veld bereiken Brahman, de ultieme werkelijkheid, het Opperste Zelf en nemen geen belichaming meer aan. Dit is mogelijk door middel van het oog van kennis, door middel van de kennis die in de geschriften is neergelegd en door de genade van de leermeester. Zij zullen ook moeten inzien dat prakriti een illusie is, onwetendheid, het ongemanifesteerde en daarmee de materiële oorzaak van het tot bestaan komen van alle wezens.*

Het verschil tussen het veld en de Bespeler of Kenner van het veld is hiervoor reeds aan de orde gekomen. Dit verschil is hetzelfde verschil als tussen materie en geest. *Prakriti*, het veld, is op zichzelf een mythe, een illusie want er is alleen het Ene dat onbegrensd en zuiver bewustzijn is. Iedere vorm van dualiteit is een illusie. Shri Krishna benadrukt in het laatste vers van dit hoofdstuk het absolute belang om onderscheid te leren maken en ons onderscheidingsvermogen ook daadwerkelijk te gaan gebruiken. Shankara heeft er een hele handleiding voor geschreven: *Vivekacūdāmani*. Dit onderscheidingsvermogen is een unieke eigenschap die maakt dat we oorzaken en gevolgen kunnen onderscheiden en ook de waarde en relativiteit van de dingen kunnen inzien. Ons hele menselijke vermogen en onze intelligentie is gebaseerd op een juist en efficiënt gebruik van ons onderscheidingsvermogen. Zelfs in intuïtie is onderscheidingsvermogen onvervangbaar omdat juist in intuïtie hele subtiele verschillen naar buiten komen om te worden onderscheiden. Onderscheidingsvermogen stelt ons bovendien in staat om te nuanceren en te relativeren waardoor onze natuurlijke stabiliteit niet wordt aangedaan.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 14

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 14

De drie Guna's *gunatraya vibhâga yoga*

De Padma Purâna zegt:

Kashmir geldt sinds jaar en dag als de verblijfplaats van de Godin Sarasvatî. Mensen aanbidden haar en bereiken daardoor Brahmaloeka. Lang geleden was Shaurya Varma koning van deze streek. Hij had een vriend genaamd Vikrama Vethala, koning van Sri Lanka en een groot kunstliefhebber. Beide vrienden wisselden vaak zeldzame voorwerpen uit.

Op een dag zond Shaurya Varma als cadeau twee slimme en drukke jachthonden. Als tegenprestatie stuurde Vethala hem een olifant. Vikrama Vethala ging op jacht met deze honden samen met een gevolg van prinses en anderen. Ze amuseerden zich kostelijk en hielden een race wie als eerste een konijn zou vangen. Koning Vethala liet de teef van zijn twee jachthonden speuren naar konijnen in de nabije bosjes. En inderdaad de teef rook de aanwezigheid van konijnen. Onmiddellijk beval hij zijn drijvers de bosjes op te schudden. Toen een konijn naar buiten rende, liet de koning de hond los om het konijn te vangen. Het konijn kroop een hol in maar de hond groef het hol uit, kreeg het konijn te pakken, greep het bij de nek en kwam ermee naar buiten. Het jachtgezelschap applaudisseerde en riep: "De koning heeft gewonnen. De koning heeft gewonnen." Te midden van alle rumoer raakte de hond echter in de war en opende haar bek en liet zo het konijn weer vrij. Het losgelaten konijn rende een eind weg met een bloedende nek en viel neer binnen de grenzen van de hermitage van de wijze Vatsa waar dieren hun natuurlijke vijandschap vergaten en in harmonie leefden. De volgelingen van de wijze waren op dat moment juist zijn voeten met water aan het wassen toen het konijn in dit water viel. De hond sprong het konijn na in het water. Onmiddellijk wierpen de twee dieren hun lichamen af, verkregen een hemelse vorm en stapten aan boord van het hemelse voertuig dat hen naar Brahmaloeka bracht. De mensen die dit zagen waren met stomheid geslagen.

Koning Vethala vroeg de wijze: "Wat is dit? Wie zijn deze dieren? Waarom zijn ze nu in deze hemelse staat?" De wijze antwoordde: "O Koning! In de staat Maharastra is een heiligdom Pratyodaka genaamd, waar een brahmaan genaamd Keshava leefde. Hij was echt onbetrouwbaar want hij dacht aan één ding, zei iets anders en deed weer iets anders. De naam van zijn vrouw was Vilobhana. Ook zij had geen goed karakter maar Keshava wist dit niet. Op een dag toen hij zag hoe zij allerlei

verkeerde dingen deed, doodde hij haar hoewel hij heel goed wist dat hij daarmee een grote zonde beging. Niet veel later stierf hij ook en ontmoette zijn vrouw in de hel. Beiden moesten er allerlei kwellingen ondergaan om uiteindelijk herboren te worden, zij als een teef en hij als een konijn. Zich haar laatste geboorte als Vilobhana herinnerend trachtte zij hem zelfs nu, uit wraak, te doden.

Mijn leermeester reciteerde dagelijks het veertiende hoofdstuk van de Gîtâ en hij leerde mij de tekst. Hij zei dat het reciteren van deze tekst de weg naar verlossing vrij maakt. Ik reciteer dit hoofdstuk voortdurend. Toen die twee in het water vielen waarmee mijn voeten werden gewassen, werden hun zonden weggewassen en bereikten ze verlossing." Bij het horen van dit relaas voelde de koning zich heel gelukkig. Hij nam vol respect afscheid van de wijze en leerde vervolgens het veertiende hoofdstuk van hem en reciteerde het met een intense devotie.

Kennis hebben van de drie guna's, sattva, rajas en tamas is voor ieder mens een vereiste. Wanneer de wijsheid van dit hoofdstuk gekoppeld wordt aan gedegen zelfonderzoek leidt deze tekst de zoeker naar de staat die zich voorbij de werking van de guna's bevindt, waar hij onbegrensde gelukzaligheid geniet.

Inleiding

Hoofdstuk 14 gaat over de drie ‘guna’s’. In het Westen hebben we geen idee van de betekenis van dit woord *guna*. Dit komt omdat de oorsprong van de schepping in de Westerse (Joods/Christelijke) traditie niet duidelijk uit de doeken wordt gedaan. We hebben het Bijbelse boek Genesis en zelfs over dat boek bestaat veel onduidelijkheid en verschil van inzicht. De wetenschap komt niet veel verder dan de theorie van de ‘big bang’ maar weet niets te vertellen over het voortraject van die ‘big bang’. Verder is er de leer van de drieëenheid maar ook over die leer kunnen weinigen iets werkelijk zeggen. De drieëenheid van Vader, Zoon en heilige Geest lijkt nog het meest op de eenheid die er is tussen het Absolute en zijn scheppend vermogen om de schepping tot manifestatie te brengen. Het idee van drieëenheid valt nog het beste te vergelijken met de heelheid die er is tussen Kshetra en Kshetrajnā, tussen het Veld en de Kenner van het veld uit het vorige hoofdstuk. Wanneer die zich verenigen rijst de geest van heelheid, de Heilige Geest op of zoals Jezus zegt: de Geest van Waarheid. Deze vereniging vindt plaats vóór de actie van de guna’s, dus vóór de ‘big bang’. Wie of wat zijn dan die *guna’s*? Letterlijk betekent het Sanskriet woord *guna* ‘kwaliteit’.

Een *guna* is dus een kwaliteit. Van wat? Een kwaliteit van de scheppende energie. Deze kwalitatieve benadering vindt haar weerspiegeling in de elektriciteitsleer waar ook sprake is van drie energetische kwaliteiten: positief, negatief en neutraal. In religieuze zin zijn de *guna’s* beter bekend uit devotionele aspecten die uit India zijn komen overwaaien. Zij laten zich dan vertalen naar Vishnu (neutraal), Brahmā (actief) en Shiva (negatief). De *guna*-namen zijn: *sattva*, *rajas* en *tamas*. Merkwaardig genoeg wordt *Brahmā* als scheppende kracht, *rajas*, in religieuze zin nauwelijks vereerd en richt het overgrote deel van de religieuze devotie zich tot Vishnu (*sattva*) en Shiva (*tamas*). Wonderlijk is daarbij dat in dit hoofdstuk de *tamas* zeer negatief wordt neergezet. Alles wat duister, demonisch en ondeugdelijk is, komt voort uit *tamas*. Zo ongeveer luidt de boodschap van dit hoofdstuk. Vers 18 besluit met de opmerking: *maar wie in tamas verblijft, gaat naar beneden en degenereert*. Omdat Shiva de *guna tamas* is zullen vereerders van Shiva zich verbijten wanneer ze dit vers lezen. Het zou geen kwaad kunnen de grote geestelijke leiders van India eens op dit punt aan te spreken. Wie dat doet zal als antwoord krijgen dat de tekst de *guna’s* bespreekt in hun bindende kwaliteit en in een situatie waarin zij dominant zijn.

Wat is de bindende kwaliteit van de *guna’s*? *Sattva* brengt helderheid, duidelijkheid, zuiverheid en gelukzaligheid. Wat is er ‘verkeerd’ aan om je te binden aan *sattva*? Het ‘verkeerde’ is dat de bindende kracht van *sattva* een mens heel gemakkelijk binnen de relatieve en tijdelijke werkelijkheid van deze wereld vasthoudt omdat het

‘zo goed aanvoelt’ en het de mens gelukkig maakt in de volheid van geleerdheid en kennis. Zo bezien kan het niet beter. Maar door gehechtheid ontstaat er onmiddellijk een gevoel van angst en bevreesdheid om die *sattvische* kwaliteit te verliezen. Die angst bindt de ziel vast aan de begrenzing van een ikheid en werkt als een grote weerstand om die aangename en plezierige cocon van zelfgenoegzaamheid te doorbreken. Dit vastbindende vermogen van *sattva* wordt *avarâna* of *kashâya* genoemd en werkt als een subtiele maar op het eerste gezicht aangename gevangenis. In deze relatieve wereld komen en gaan alle dingen en dus zal vroeg of laat ook deze *sattvische* kwaliteit ruimte maken voor een van de andere twee *guna*'s en dan is er sprake van een heel ander verhaal. Om hier begrip voor te krijgen is het noodzakelijk een veel grotere tijdschaal aan te nemen dan de paar honderd jaar geschiedenis die we meestal als relevant beschouwen. De tijdschaal die we moeten toepassen is kosmisch en beslaat gemakkelijk vele millennia en daarmee ontelbare keren dat de ziel geboren wordt en weer heengaat om weer geboren te worden. Over die hele lange periode zal de klok van de tijd langzaam aflopen en vindt een vermindering van kracht plaats. Het Gouden Tijdperk wordt *satyuga* genoemd. Dit is het tijdperk dat *sattva* dominant in de hele maatschappij aanwezig is. Maar ook dat tijdperk komt ten einde en dan komt *rajas* ervoor in de plaats. Allereerst is er de combinatie *sattva-rajas* en die combinatie geeft het Zilveren Tijdperk, de *Treta Yuga*, het tijdperk van Prins Râma uit het Râmâyâna epos. Vervolgens is er het Bronzen Tijdperk waar *sattva*, *rajas* en *tamas* elkaar voortdurend afwisselen. Het is een tijdperk vol tegengestelden en tegenstrijdigheden. Het Mahâbhârata-epos, waarvan de Bhagavad Gîtâ een onderdeel is, geeft er een goede beschrijving van. Aperte ondeugdelijkheid, onmenselijkheid en leugenachtigheid wisselen voortdurend stuivertje met sublieme wijsheid, deugdzaamheid en heldenmoed. Tenslotte is er het IJzeren Tijdperk waar *rajas* en *tamas* de overhand hebben. Gelukkig geeft de traditie aan dat er geen tijdperk is waarin alleen maar *tamas* de overhand heeft. Dat zou ook onmogelijk zijn omdat het menselijke bestaan dan onmiddellijk uiteen zou vallen. Er blijft, gelukkig, altijd nog een zweem van waarheidlievendheid, integriteit, menselijkheid, deugdzaamheid en opofferingsgezindheid over waardoor de wereld kan blijven doordraaien ondanks een ontstellende hoeveelheid van misleiding, domheid en hebzucht.

Wanneer *rajas* dominant wordt, wordt de mens hyperactief en dan denkt hij dat hij alles zelf moet doen en waarmaken. Het is een enorme voedingsbodem voor ongebreidelde wensen en verlangens die stuk voor stuk de mens vasthouden in deze wereld, alleen al om ervoor te zorgen dat al die wensen en ambities tot vervulling komen. Dit zal nooit gebeuren omdat de wensen en ambities gericht zijn op de individuele ikheid van de mens en geen enkele rekening houden met anderen. Het idee dat de hele mensheid één groot gezin vormt, is er geheel vreemd aan. Het gevolg is een voortdurende en eindeloze afwisseling van genot en pijn. Alles komt

en gaat immers. Vandaag ben je koning en morgen mag je bedelen in Rio de Janeiro of in Mogadishu.

Wanneer *tamas* dominant wordt, gaan alle remmen los in die zin dat de inertie en de fysieke en geestelijke luiheid zo groot worden dat een rem niet meer nodig is omdat alles stil komt te staan en vastloopt. Wie hierin doorgaat en erin volhardt, degenerereert onherroepelijk en verliest het voorrecht om in een menselijke belichaming terug te keren. Vers 15 zegt het een beetje omfloerst: *wanneer tamas de overhand heeft, zal die mens geboren worden vanuit een misleide en verduisterde schoot*. Zo'n misleide en verduisterde schoot betreft de lagere levensvormen zoals die van dieren en planten. Voor *vanuit een misleide en verduisterde schoot* staat het Sanskriet woord *mûdhayonishu*. Het woord *mûdha* komt van de wortel *muh* dat de betekenis draagt van bewusteloos raken, bewustzijn verliezen.

Dit hoofdstuk functioneert als een sterke richtingaanwijzer om toch vooral de menselijke uitdaging bij uitstek aan te nemen die inhoudt de thuisreis te aanvaarden en boven de *guna's* uit te stijgen om de eigen en oorspronkelijke vrijheid van de onsterfelijke ziel te hervinden.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 14

De drie guna's

gunatraya vibhâga yoga

Shankara zegt in zijn commentaar: *Er wordt gezegd dat alwat geboren wordt het gevolg is van de vereniging van het veld met de Kenner of Bespeler van het veld. Hoe zit dat? Die vraag wordt in dit hoofdstuk beantwoord. In tegenstelling tot wat de Samkhya school voorhoudt (dat er sprake is van twee onafhankelijke eenheden: veld en Kenner van het veld) zijn veld en Kenner van het veld niet onafhankelijk maar afhankelijk van Ishvara (God). Het feitelijke menselijke leven in deze wereld is gebaseerd op het gegeven dat mensen betrokken raken bij de werking van Moeder Natuur, prakriti, en erin verstrikt raken door gehechtheid aan de guna's. Deze betrokkenheid veroorzaakt de eindeloze cyclus van geboorte en dood (samsâra) zoals in vers 21 van het vorige hoofdstuk wordt gesteld:*

“Purusha, de ziel, woont in het hart van prakriti en ondervindt de kwaliteiten (guna's) die uit prakriti voortkomen. Gehechtheid aan deze kwaliteiten (guna's) maakt dat de ziel in goede of in slechte omstandigheden wordt geboren”.

Waar komt deze betrokkenheid met de guna's vandaan? En met welke guna's? Wat zijn de guna's? Hoe raak je er niet langer in verstrikt? Welke is de definitie van een bevrijde ziel? Shrî Krishna gaat nu in op deze vragen:

De gezegende Heer sprak:

1. Nu zal Ik je de hoogste kennis meegeven. Van hieruit hebben alle wijzen die deze allerbeste kennis verwerkelijkten opperste volmaaktheid bereikt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hoewel dit onderwerp in de vorige hoofdstukken regelmatig aan de orde is geweest, zal Ik deze kennis nogmaals uitleggen. Het gaat om de 'hoogste kennis' omdat deze kennis gaat over de ultieme werkelijkheid. Wat is die kennis? Deze kennis wordt de 'allerbeste' genoemd omdat zij de beste resultaten oplevert. Deze kennis is niet de kennis waarvan de vormen in de verzen 7-10 van het vorige hoofdstuk worden uitgelegd maar heeft betrekking op offers en alles wat daarmee verband houdt. De vormen van kennis uit vers 7 -10 leiden niet tot bevrijding maar de hoogste kennis doet dat wel. Daarom wordt deze kennis 'allerbest' genoemd in de hoop de aandacht van de toehoorders te trekken. Door zich deze kennis eigen te maken en erover na te denken hebben alle wijzen en sannyasins deze opperste volmaaktheid bereikt in de vorm van bevrijding. Zij stegen uit boven de betrokkenheid bij hun belichaming en waren niet langer erin verstrikt.*

Shri Krishna legt dit nu verder uit:

Dit hoofdstuk is getiteld 'de drie guna's' en geeft daarmee de verhouding aan die er is tussen de mens of de menselijke ziel en zijn natuur. Ieder menselijk wezen komt voort uit de vereniging tussen het veld (de natuur, *prakriti*) en de Kenner of de Bespeler van het veld (XIII,26). De reden waarom dit proces op een eindeloze cirkelgang lijkt, is gelegen in het feit dat de mens de werkelijkheid of de waarheid omtrent zichzelf vergeet door de inwerking van onwetendheid. De mens vergeet dat in werkelijkheid alleen het Ene telt en er geen sprake *kan* zijn van een waarnemer en iets wat waargenomen wordt (subject en object). De subject-object relatie is polair en dualistisch en dus illusoir omdat alleen het Ene (eenheid) de werkelijkheid is. De werkelijkheid is die van het Ene zonder tweede: *a-dvaita*. Door onwetendheid of in praktische termen geformuleerd: door het niet te willen horen, zien, ruiken, proeven of voelen zien we de Eenheid van het Ene niet en denken we dat de werkelijkheid is opgebouwd uit tegengestelden zoals goed-kwaad, juist-onjuist, licht-donker, ja-nee. Zolang we denken dat de werkelijkheid polair is zullen we eindeloos druk bezig blijven. Het is alsof we ons leven lang water naar de zee aan het dragen zijn. Het niet willen weten van onwetendheid houdt ons vast in deze fictieve wereld van polariteit die schepping heet. Zolang we daaraan vasthouden, blijven we in deze droom van een schepping eindeloos terugkeren.

2. Zij gaven zich aan deze kennis over en verenigden zich met Mij. Daarom worden zij zelfs niet bij het begin van de schepping geboren en raken zij niet in verwarring wanneer de schepping weer wordt teruggenomen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Zij gaven zich over aan deze kennis’ betekent dat zij de stappen genomen hebben die nodig zijn om tot deze kennis te komen. ‘Zij verenigden zich met Mij’ betekent dat zij innerlijk aan Mij gelijk zijn geworden: identiek met de opperste Heer. Het is dus geen staat waarin zij op Mij (ge)lijken, want in de Bhagavad Gītā is er geen verschil tussen de Kenner van het veld en God. Het tweede deel van dit vers moet gelezen worden als het aanprijzen van vrijheid en ongebondenheid als het eindresultaat van deze kennis. Deze zielen zijn geheel in God opgegaan en keren niet meer terug, zelfs niet aan het begin van een volgende scheppingscyclus noch aan het einde wanneer zelfs Brahmā, de Schepper, wordt teruggenomen en van het toneel verdwijnt. Ook in dat geval raken zij niet in verwarring noch bedroefd.*

In het volgende vers verklaart Shrī Krishna hoe de vereniging van veld en Kenner van het veld leidt tot het ontstaan van alle wezens:

Het is alsof Shrī Krishna in dit vers het omgekeerde proces aangeeft: dat van bevrijding. Gebondenheid aan eindeloos opnieuw geboren worden is het gevolg van onwetenschap: het niet willen weten wat de werkelijkheid is. De waarheid omtrent onszelf willen we niet weten en niet horen. Vanuit onwetenschap zoeken we vervolgens naar allerlei strohalmen om ons aan vast te klampen en zo ontstaat er een eindeloze reeks van identificaties en bindingen. Die reeks ontstaat omdat we steeds maar houvast zoeken en ons aan van alles willen vastklampen. Deze houding genereert eindeloos veel wensen in ons met alle gevolgen van dien. Dit alles bindt de mens met handen en voeten aan de schepping die een product van Moeder Natuur, *prakṛiti*, is. Zo worden we door haar vastgehouden. Het omgekeerde proces houdt in dat we ons niet meer op Moeder Natuur, *prakṛiti*, richten maar juist op de Kenner of de Bespeler van het veld. In plaats van zich te verenigen en te verbinden met *prakṛiti*, met het veld, richten zij zich op Mij en verenigen zij zich met Mij als de Kenner van het veld. Door dat te doen verdwijnt, stap voor stap, alle verwarring en keren zij niet meer terug.

3. *Brahman* zelf is voor Mij de grote moederschoot. In die schoot plant Ik het zaad. Ik ben de oorsprong van alle wezens. Van daaruit komt alles tot bestaan, O afstammeling van Bharata.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Moederschoot’ betekent Mijn eigen natuur, prakriti. Prakriti is mâyâ en bestaat uit de drie guna’s, die de materiële oorzaak vormen van het geboren worden van alle wezens. Zij wordt ‘groot’ genoemd omdat zij als basis of oorzaak groter is dan alles wat eruit voortkomt. Zij is de Al-voedster en bron van alle wezens. In deze Moederschoot plaats Ik het zaad dat Hiranyagarbha doet oprijzen, het gouden ei. Uit dat ei worden alle wezens geboren. Ik omvat de twee prakritis van kshetra (het veld) en van kshetrājña (kenner van het veld) en verbind die twee met elkaar. Hierdoor ontstaat de verbinding tussen de Kenner van het veld, kshetrājña, en alle attributen of toevoegingen die uit onwetendheid, avidya, en uit kâma, wensen, en karma, handeling, oprijzen. Vanuit Mijn zaad rijst hiranyagarbha, het gouden ei, op en uit dat gouden ei worden alle wezens geboren, O Arjuna!*

Shrî Krishna laat er geen onduidelijkheid over bestaan: *prakriti*, Moeder Natuur is niets anders dan *Brahman*. Zij kent geen afgescheiden bestaan. *Brahman* is de ultieme werkelijkheid en niet Moeder Natuur, *prakriti*. Alles komt – vanuit de grote moederschoot - voort uit *Brahman*. Om dat te laten gebeuren moet het zaad in het veld worden gezaaid. Dat zaad is het Woord, de wil van het Absolute die de schepping tot manifestatie brengt als een grote droom. De eerste vijf verzen van het Johannes evangelie beschrijven dit heel beeldend: *In het begin was het Woord en het Woord was bij God en God was het Woord. Dit Woord was in het begin bij God. Alles is door dat Woord zelf ontstaan en zonder dat Woord is er niets ontstaan van wat ontstaan is. Het leven is belichaamd in het Woord zelf, en het leven is het licht der mensen. Dat licht verlicht de duisternis maar de duisternis kan dat licht niet in zich opnemen.*

4. O zoon van Kuntî, in allerlei schoten komen vormen tot bestaan, maar alles komt uit die ene grote Moederschoot voort, Brahman. Ik ben de zaadgevende Vader.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Allerlei schoten’ verwijst naar goden, voorvaders, mensen, vee, dieren. Welke individuele vorm ook oprijst, zij komt altijd uit deze grote Moederschoot, Brahman, voort. Deze grote Moederschoot manifesteert zich op ieder niveau, terwijl Ik, Ishvara, de Vader ben die het zaad in de schoot brengt. Wat zijn de guna’s en hoe binden zij? Hier is het antwoord:*

Het zaad is dat sprankje van het absolute bewustzijn dat aan ieder wezen wordt meegegeven. Het is en blijft als een zaadje en het is aan het individu zelf om dat bewustzijn te laten opgroeien en binnen deze ervaringswereld tot wasdom te laten komen en niet ten prooi te vallen aan onwetendheid met alle gevolgen van dien. Alle levende wezens komen uit de grote Moederschoot voort. Het zaad bezielt de inerte en levenloze materie die door het zaad tot leven wordt gewekt.

5. *Sattva, rajas, tamas* zijn de *guna's* die uit Moeder Natuur, *prakriti*, voortkomen. Zij binden de onsterfelijke Alziel vast in het lichaam, O Arjuna, met je machtige armen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De guna's zijn sattva, rajas en tamas. Het woord 'guna' is een technische aanduiding zoals 'bestanddeel' en geeft kwaliteiten zoals kleur enz. Er is geen onderscheid te maken tussen wat ze zijn en wat ze 'doen'. Evenals andere toevoegingen of kwaliteiten zijn zij afhankelijk van en gerelateerd aan de Kenner van het veld, het Zelf. Als onderdeel van prakriti hebben zij de beschikking over de versluiserende macht van onwetendheid waardoor het kan lijken alsof zij de Kenner van het veld, het Zelf, kunnen binden. Zij staan altijd in relatie tot Hem en door die relatie hebben zij een bindende macht. Zij komen voort uit Moeder natuur, prakriti zelf – de mâyâ van de Heer – en kunnen de onvergankelijke maar belichaamde ziel vastbinden.*

Arjuna wordt hier aangeduid als 'met machtige armen'. Zijn sterke armen zijn lang en reiken tot aan zijn knieën. In vers XIII,31 werd al gesteld dat de ziel onvergankelijk is en dus niet bezoedeld wordt. Het vastbinden is natuurlijk een 'alsof' omdat de ziel zelf ongebonden blijft.

De *guna's* zijn geen aparte substantie maar zijn kwaliteiten van de levensenergie die door de vereniging van Veld en Kenner van het veld naar buiten treedt. De kwaliteiten worden *sattva, rajas* en *tamas* genoemd. Het zijn de kwaliteiten van licht, van omfloerst licht en van duisternis. Zij komen nooit apart voor maar altijd in een drievoudige combinatie. Dit betekent dat steeds één van de *guna's* meer of minder dominant zal zijn. Hun eeuwige en voortdurende afwisseling is de oorzaak van alle verscheidenheid die in de schepping voortkomt. Hun bindende kracht is uitsluitend door de werking van onwetendheid. Wie boven de *guna's* uitstijgt, is vrij.

6. O zondeloze, van deze is *sattva* zuiver, helder, heilzaam. Maar *sattva* bindt door gehechtheid aan het goede en aan kennis.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Sattva is smetteloos en kristalhelder, stralend en zeer aangenaam. Hoe komt het dat ook sattva de mens vastbindt? Door onze gebondenheid aan wat aangenaam is, wat je gelukkig maakt. Wanneer we iets ervaren wat plezierig is of aangenaam, veroorzaakt het genot ervan – plezier dus – een futiel verlangen om dat plezier vast te houden. Dit is onwetendheid ten voeten uit, want de karakteristieken van wat waargenomen of ervaren wordt, zijn niet de karakteristieken van de waarnemer. De kwaliteiten die in vers XIII,6 genoemd worden horen bij het waargenomene zoals de Heer reeds heeft vastgesteld. Onwetendheid is gebaseerd op de onwil om onderscheid te maken tussen subject en object en daarom kan het gebeuren dat sattva een verlangen naar het aangename en plezierige in de waarnemer oproept. Dat verlangen is echter onecht en hoort niet bij de waarnemer. Zo raakt het Zelf door sattva gebonden, hoewel het Zelf zelf geheel vrij is en ongebonden aan welk objectief plezier dan ook. Dan lijkt het alsof het Zelf naar iets verlangt wat het al heeft: gelukzaligheid. Op dezelfde wijze roept sattva een verlangen naar kennis op in het Zelf. Deze kennis hoort bij het innerlijke orgaan van de mens, de kshetra of het veld, en wordt dus waargenomen. Die kennis is geen onderdeel van het Zelf. Als die kennis wel bij het Zelf hoorde, zou er geen verlangen naar kunnen oprijzen en dus geen gehechtheid veroorzaken. Gehechtheid aan kennis rijst dus op dezelfde wijze op als gehechtheid aan het aangename. De aanspreektitel van Arjuna als ‘zondeloze’ verwijst naar het gegeven dat Arjuna vrij was van iedere ondeugd.*

Sattva is zuiver en helder. Toch heeft het een bindende kracht omdat het zo aantrekkelijk is. *Sattva* maakt een mens werkelijk gelukkig, maar dan wil de mens dat geluk steeds weer opnieuw ervaren. In plaats van het lied zelf te zingen nemen we een grammofoonplaat of een MP3 opname en draaien die eindeloos en steeds weer opnieuw af. Uiterst mechanisch dus. Wanneer dat gebeurt heeft *tamas* de leiding van *sattva* overgenomen en vallen we in slaap om de onbegrensde van zuiver bewustzijn te vergeten. We nemen dan genoegen met het minuscule beetje vrij bewustzijn dat ons binnen onze persoonlijkheid ter beschikking staat. Dan zijn we weer terug bij af en zitten we weer gevangen in de cocon van onze eigen zelfgenoegzaamheid. Daar is geen bevrijding, maar – net als bij de grammofoonplaat – een eindeloze herhaling: die van geboorte en dood.

7. Weet dat *rajas* gekenmerkt wordt door passie en hebzucht die voortkomen uit een innerlijk gevoel van dorst en gebrek. Zo wordt een mens door passie en hebzucht gevangen, O zoon van Kuntî. Hij bindt zich aan een ‘altijd-moeten-doen’.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Weet dat rajas van nature vol passie en ambitie is. Daardoor worden de dingen in de ziel gekleurd zoals met een stukje rood krijt. Rajas geeft gehechtheid, rāga, en roept daarmee wensen en verlangens op. Een verlangen gaat altijd uit naar iets wat er op dat moment nog niet is omdat het onbereikbaar is. Een wens is bovenal de wens om iets vast te houden wat er op dat moment al is zodat de mens het niet meer los wil laten. Rajas bindt het belichaamde Zelf aan handelingen die een doel hebben, zowel zichtbaar als onzichtbaar.*

Rajas is vol actiegerichtheid, drukte, spanning, doelstellingen, motivaties. Al die druk doet echter veel stof opwaaien, waardoor het innerlijke licht van bewustzijn omfloerst raakt en niet meer helder is. De tijd nemen om de stof te laten neerslaan is er niet bij. Het is alsof de atmosfeer vervuld raakt van een combinatie van mist en rook: smog. Als het erg wordt, kun je geen hand voor je ogen meer zien. Het verschijnsel stress in deze wereld is ons welbekend maar stress in subtiele zin maakt dat je geen geduld kent, geen ruimte noch de tijd hebt om verder te kijken dan je neus lang is en af te wachten. In *rajas* is het puur toeval als dingen toch op het juiste moment plaatsvinden. In spirituele zin betekent *rajas* dat er geen tijd is om te stoppen zodat de trein alleen maar doordendert en vastgekleusterd is aan de cirkelgang van geboorte en dood. Alle stoppen slaan door en een rem is er niet. Alles herhaalt zich als een oude grammofoonplaat die doordraait.

8. Weet dat *tamas* voortkomt uit onwetendheid en alle schepselen in verwarring brengt. *Tamas* werkt door middel van misleiding, luiheid en slaperigheid waardoor mensen verstrikt en gevangen raken, afstammeling van Bharata.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Tamas is de derde guna of kwaliteit en brengt misleiding waardoor de geest geen onderscheid kan maken. Tamas bindt door de macht van misleiding, luiheid en slaperigheid, O Arjuna!*

Tamas heeft in feite een groot oplossend vermogen. Maar wanneer *tamas* dominant is, valt er een deken van slaap over ons heen. Terwijl we fysiek wakker lijken, slaapwandelen we in de wereld van de geest. Alles wordt door elkaar gehaald en raakt vermengd. Er zijn geen onderscheidingen meer, alles is platgeslagen en wordt uniform. Een mens die door *tamas* wordt overheerst, raakt hopeloos de weg kwijt en raakt misleid. Wat goed is wordt voor slecht aangezien, wat juist is wordt als onjuist beschouwd. De hele wereld staat op zijn kop terwijl het ego in alle luiheid en hebzucht het centrum van het universum lijkt. Wanneer we gaan slapen is *tamas* onontbeerlijk en in slaap komt het lichaam tot rust en lossen dingen op. Maar wanneer we overmatig slapen, raken we er al spoedig aan gewend en worden we steeds luier en indolent. De drie guna's zijn altijd aanwezig maar de kunst is om door wakker te blijven en toe te kijken de juiste maat aan te houden. In mateloosheid worden de guna's een kraamkamer voor gebondenheid, misleiding, en duistere onwetendheid.

9. *Sattva* geeft gehechtheid aan geluk, *rajas* geeft gehechtheid aan actie en doenerigheid, terwijl *tamas* alle kennis verduistert en gehechtheid geeft aan onoplettendheid en verwarring.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Sattva* brengt gehechtheid aan het aangename, *rajas* brengt gehechtheid aan actie. *Tamas* heeft een versluiserende macht die de kennis en het heldere onderscheid dat in *sattva* oprijst versluiert, waardoor men gehecht raakt aan iets wat er niet is. Dat is een vergissing die maakt dat men niet langer de eigen taak of plicht kan vervullen.

Wanneer roepen de guna's deze resultaten op?

Zoals reeds gesteld kunnen we niet ontkomen aan de werking van de guna's zolang we in deze wereld verblijven. Zij vormen de bouwstenen voor deze wereld. De kunst is bovenal om het innerlijke evenwicht te bewaren en de juiste maat aan te houden. Een overmaat die dominantie brengt van een van de guna's brengt gehechtheid en daarmee gebondenheid. Zelfs *sattva* doet dat. Het innerlijk evenwicht bewaren en toekijken zodat de juiste maat steeds gevonden en gevolgd wordt, is de beste remedie tegen dit bindende vermogen van de guna's. Ze zijn altijd aanwezig en wisselen voortdurend van onderlinge samenstelling. Wie wakker is, kijkt toe op dat proces en laat zich niet meeslepen. Het is een alom bekend gegeven dat van een filosoof of een wijs mens verwacht wordt dat hij of zij altijd evenwichtig is en ruimte heeft voor alles. Ruimte is een vorm van afstand en dus van afstandelijkheid. Toekijken kan slechts plaatsvinden in de ongebondenheid van afstandelijkheid. Deze wereld stelt als algemene eis dat een mens 'betrokken moet zijn bij de dingen die gedaan worden'. De wereld aan de overkant eist juist het tegenovergestelde van ons: ruimte voor geduld, voor vergevensgezindheid, trouw, loyaliteit, barmhartigheid, vriendelijkheid en een innerlijke glimlach.

10. O afstammeling van Bharata, *sattva* heeft de overhand wanneer *rajas* en *tamas* overwonnen zijn. *Rajas* heeft de overhand wanneer *sattva* en *tamas* overwonnen zijn en evenzo heeft *tamas* de overhand wanneer *sattva* en *rajas* overwonnen zijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer de intensiteit van sattva toeneemt waardoor rajas en tamas minder worden, is sattva dominant met als gevolg dat kennis en geluk ook oprijzen. Hetzelfde principe geldt wanneer rajas dominant wordt met als gevolg het ondernemen van allerlei acties en handelingen. Wanneer tamas dominant wordt en sattva en rajas teruggreden is het gevolg dat kennis versluierd wordt enz.*

De uitleg van Shankara geeft al aan dat de onderlinge dominantie van de guna's voortdurend wisselt. In onoplettendheid en wanneer we niet wakker zijn en niet-geïnteresseerd kan die dominantie gemakkelijk ontaarden in gehechtheid en dan is de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood (*samsāra*) onvermijdelijk. Bovendien geldt dat over een langere periode luiheid en vermoeidheid toenemen waardoor de duisternis van *tamas* steeds dominanter wordt en het voor de twee andere guna's steeds lastiger wordt om *tamas* te overwinnen en af te wisselen. Dan worden we intens lui en zelfzuchtig. De geest is dan wel zeer verduisterd. Deze mens is levend dood en verschilt nog nauwelijks van de lagere levensvormen zoals dieren en planten. Als Jezus spreekt over de *opstanding uit de dood* dan is het dit levend-dood zijn als 'homo mechanicus' waar hij op doelt en niet op het overlijden van het fysieke lichaam. Dat is onvermijdelijk en zal vroeg of laat plaatsvinden. Maar levend dood-zijn is verre van onvermijdelijk. In feite is het ooit geheel en al onze eigen keuze geweest om ons langs deze neerwaartse spiraal te bewegen in de richting van een buitenste en uiterste (innerlijke) duisternis waar we diep ongelukkig, gefrustreerd, cynisch en lusteloos zijn geworden. We kunnen alleen nog maar voor onze vermeende rechten opkomen en willen niet horen van welke plicht dan ook. Het is de laagste denkbare vorm van ons mens-zijn. Jezus richt zich tot ons allemaal voor zover we deze diepe wens naar onwetendheid in ons innerlijk blijven koesteren. In die zin zijn we kinderen van de duisternis, terwijl zowel Jezus Christus als Shrī Krishna ons nadrukkelijk oproepen en waarschuwen om toch vooral weer kinderen van het licht te worden en ons om te keren om terug naar huis te gaan. Deze wedergeboorte in het licht maakt ons weer tot kinderen van God zodat we gedoopt kunnen worden in de Geest van Heelheid en met vuur. Dat vuur is het innerlijke vuur van enthousiasme en van het licht van bewustzijn dat weer naar buiten gaat stralen. Kunstenaars beelden dat innerlijke licht meestal uit met een lichtkrans om het hoofd: een diffuus lichtschijnsel rond een scherper gedefinieerde bron ('halo').

11. Als het licht van kennis in alle ramen van het lichaam ontstoken is, weet dan dat *sattva* de overhand heeft.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De zintuigen zijn voor het Zelf als de poorten van waarneming en ervaring. Het licht treedt naar buiten via buddhi, het intellect en wanneer alle zintuigen erdoor worden verlicht, is het kennis. Wanneer het licht van kennis door de zintuigen heen naar buiten straalt, weet dan dat *sattva* dominant is. Het kenmerkende van dominante rajas is als volgt:*

Weer geeft de tekst een definitie van *sattva*, nu als het licht van kennis dat door het hele lichaam naar buiten straalt. Deze mens is een kenner van het Zelf, *Brahmavid*. Er zijn vier gradaties: *brahmavid*, *brahmavidvaryan*, *brahmavidvarishtha* en *tenslotte turīya*. *Sattva* betekent letterlijk het hebben van de kwaliteit van aanwezigheid, van 'te zijn'. Deze aanwezigheid is altijd in het Nu en werkt sterk transformerend. Met de *sat* zijn tegelijkertijd de intelligentie van *cit* aanwezigheid en een intens gevoel van geluk(zaligheid), *ânanda*. Vooral de *ânanda* maakt *sattva* zo aantrekkelijk waardoor een mens zich al te gemakkelijk aan *sattva* bindt en blijft steken in *ânandamayakosha*, de sluier van gelukzaligheid.

12. O stier onder de Bharata's, hebzucht, het willen handelen en actie ondernemen, innerlijke onrust en ambitie rijzen op wanneer *rajas* de overhand heeft.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hebzucht komt voort uit het verlangen om zich andermans bezit toe te eigenen. Handelen en actie ondernemen slaat op alle mogelijke handelingen. Het ondernemen van actie slaat op het beginnen van handelingen uit een motivatie. Innerlijke onrust slaat op inspanningen die oprijzen uit een verlangen naar plezier en gehechtheid. Ambitie kan zich richten op allerlei gewone voorwerpen. Deze zijn de karakteristieken van dominante rajas.*

Nu volgt een tweede definitie van *rajas*: hebzucht, actie- en resultaat-gerichtheid met als gevolg innerlijke onrust en ambities. Wanneer *rajas* dominant is, wordt het heel lastig om tot rust te komen. Fysieke rust is nog wel te doen maar innerlijk tot rust komen wordt heel lastig wanneer *rajas* dominant is. De enige remedie hiertegen is *sattvische* invloeden opzoeken en de geest te focussen in plaats van de geest als een op hol geslagen paard zijn gang te laten gaan. Wanneer je het druk hebt, is juist het laatste wat je zult doen: stilvallen. In plaats daarvan hollen we maar door totdat we van vermoeidheid neerploffen en in de armen van *tamas* vallen die dan dominant wordt met alle gevolgen van dien. Van alle drukte verval je plotseling tot een merkwaardige luiheid, indolentie, traagheid en gemakzucht terwijl de geest in slaap valt en geheel verduisterd raakt. Het is hollen of stilstaan en *sattva* is meestal ver weg. Het enige wat echt werkt is dat we wakker worden en gaan toekijken. In het licht van toekijken, verdwijnt een dominante *tamas* die dan als grote schoonmaker goed en juist gaat functioneren. In het licht van toekijken verdwijnt ook de grote stofwolk van drukte en doenerigheid van *rajas* en dan blijft *sattva* als dominante factor over. Dan rest alleen nog de gebondenheid aan wat aangenaam, blijmoedig en gelukkig is. Daaraan gehecht te zijn getuigt van een merkwaardige kortzichtigheid, want de mens zelf is die gelukzaligheid: die hoeft je niet te hebben en je hoeft er ook niet naar te streven want zij is er al. In toekijken wordt dat klip en klaar duidelijk.

13. Duisternis, traagheid, onoplettendheid en verwarring rijzen op wanneer *tamas* de overhand heeft, O vreugde van de Kuru-stam.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Duisternis is het gevolg van het gebrek aan onderscheidingsvermogen. Traagheid is een soort lethargie als gevolg van de duisternis van 'geen licht'. Hetzelfde geldt voor onoplettendheid en verwarring. Wanneer *tamas* dominant wordt, zijn dit de gevolgen, O Arjuna!*

In zekere zin is het jammer dat zelfs de Bhagavad Gîtâ tekst zich op nogal negatieve wijze uitlaat over *tamas*. In werkelijkheid is *tamas* de grote oplosser en schoonmaker. Zonder *tamas* raakt alles hopeloos vervuild, als een Augias-stal. Dan is er een hele rivier voor nodig om de stal schoon te maken.

14. Wanneer *sattva* domineert, gaat de ziel, bij het verlaten van het lichaam, over naar de zuivere regionen, waar diegenen wonen die het Hoogste kennen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer een mens overlijdt terwijl *sattva* dominant is, bereikt deze ziel de zuivere regionen die toebehoren aan de kenners van het Allerhoogste, die mahat tattva kennen (het grote gevoel van bestaan).*

Hier hebben we een van de weinige passages die gaan over het principe van *kramamukti* of bevrijding in stappen. Geleidelijke bevrijding dus die zich uitstrekt over een verblijf in verschillende zuivere regionen ‘waar diegenen wonen die het Hoogste kennen’ nadat de ziel het lichaam heeft verlaten. Meestal wordt gesproken over het bereiken van bevrijding of *moksha* terwijl de ziel nog in ‘dit’ lichaam aanwezig is. Ook dat proces voltrekt zich langs zeven stappen maar in dit lichaam. Zo’n bevrijde ziel wordt dan een *jivanmukta*. Er zijn veel voorbeelden in de geschiedenis van deze bijzondere zielen die een grote bijdrage leveren en hebben geleverd aan de stabiliteit en de continuïteit van het menselijke ras. Keer op keer is het echter heel bijzonder en een buitengewoon voorrecht om zo’n mens te mogen ontmoeten. Juist op dit gebied heerst er veel verwarring en lopen er wolven in schaapskleren. Een echte *jivanmukta* is echter gemakkelijk herkenbaar voor wie oren heeft om te horen en ogen om te zien. Je moet wel wakker zijn en kunnen toekijken.

Het eindpunt van deze ‘zuivere regionen’ is *Brahmaloka*, de woonplaats van *Brahmā*, de Schepper zelf. Dit is de hoogste woonplaats of ervaringswereld binnen dit relatieve bestaan. Maar ook *Brahmā* is (zelf)geschapen en komt vroeg of laat tot zijn einde. *Brahmaloka* wordt in dit vers *loka amala* genoemd: zuivere en smetteloze wereld. Hier is *sattva* altijd dominant en is er niet langer het risico dat *rajas* en *tamas* het heft in handen nemen en de geest overmeesteren. De angst om in slaap te vallen en niet langer oplettend te zijn is niet meer relevant en is dus verdwenen. Dit maakt een enorm verschil. Nu kan in alle rust en op de juiste momenten gecommuniceerd worden met diegenen die het Hoogste kennen en dan zal deze ziel vroeg of laat ‘geroepen’ worden en in de eenheid van het Zelf opgaan en ermee versmelten. Dan is *moksha* toch een feit. Deze hoogste en smetteloze ervaringswereld of woonplaats is de laatste sport van de ladder die tot bevrijding leidt. Met de laatste stap valt de ladder weg en is er slechts de onbegrensde van het Absolute, van *Brahman*.

15. Wie de dood ingaat terwijl *rajas* de overhand heeft, wordt weer geboren te midden van diegenen die gehecht zijn aan actie. Maar wanneer *tamas* de overhand heeft, zal die mens geboren worden vanuit een misleide en verduisterde schoot.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie komt te sterven terwijl rajas de overhand heeft, wordt weer geboren als een mens die gehecht is aan actie en die ondernemend is. Een misleide schoot is een schoot die geen toegang heeft tot de rede: vee en dieren.*

Deze verzen behandelen – heel summier – het proces van reïncarnatie of wedergeboorte. Het principe is dat wat je zaait geoogst zal worden. Wie dus komt te overlijden in de drukte van een dominante *rajas* keert terug in een belichaming waar alle niet- vervulde wensen en verlangens, de *vāsanās*, opgeslagen liggen, klaar om bij de eerste impuls naar buiten te treden en vrucht te dragen. Dit proces zal heel automatisch doorgaan totdat een mens wakker wordt en zelf vaststelt dat het zo wel genoeg is om vervolgens de wenskraan dicht te draaien en de innerlijke rommel schoon te maken. Wakker worden, oplettendheid en toekijken zijn hiervoor onontbeerlijk. Dit schoonmaakproces maakt geheel gebruik van de werking van de *guna's* omdat schoonmaken als zodanig een essentieel onderdeel vormt van deze relatieve wereld waarvan *Brahmaloka* de hoogste en smetteloze woonplaats is van *Brahmā*, de Schepper. *Sattva* is helder en maakt dat we toekijken, *rajas* geeft ons het vermogen om actie te ondernemen zoals schoonmaken en *tamas* geeft de regels en de grenzen aan waarlangs dit proces zich als vanzelf en op natuurlijke wijze kan voltrekken.

16. Men zegt dat de vrucht van een verdienstelijke handeling vlekkeloos is en vol *sattva*. De vrucht van *rajas* is verdriet en pijn maar de vrucht van *tamas* is onwetendheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: ‘men zegt’ dat wil zeggen: de wijzen. Een verdienstelijke handeling vindt plaats wanneer *sattva* dominant is. De vrucht van *rajas* is pijn. Wanneer *rajas* dominant is, zullen de gevolgen de kwaliteit van *rajas* hebben. Onwetendheid is de vrucht van *tamas* en brengt onrecht en onrechtvaardigheid: *adharma*. Wat zijn de verdere gevolgen van de *guna*’s?

Een verdienstelijke handeling is een handeling die zich geheel als vanzelf en natuurlijk voltrekt conform *dharma*. We kunnen *dharma* nog het beste omschrijven als ‘gewetensvol’ en ‘integer’. *Dharmisch* is het *Uw Wil geschiede* uit het ‘Onze Vader’. Het vereist grote oplettendheid en een vermogen om de geest te beheersen om dit natuurlijke proces zich te laten voltrekken. Het heeft alles te maken met ‘timing’, het juiste moment. We weten allemaal dat op het ‘juiste moment’ de legpuzzel van waar we mee bezig zijn als vanzelf in elkaar valt. Zo gaat het met *sattva* ook. Voor een verdienstelijke handeling moet *sattva* dominant zijn. *Rajas* geeft altijd een mengvorm: een mengsel van plezier en pijn. Er is de voldoening van het vervullen van een wens en vervolgens de pijn wanneer die vrucht opgegeten is of verdwenen. Het is een eindeloze en vooral mechanische cirkelgang waar het idee van bevrijding geen enkele rol speelt. Wanneer *tamas* dominant is, staat de wereld – alles dus – op zijn kop. Alles wordt verdraaid en bij elkaar gelogen en gemanipuleerd. Een wereld die zich kenmerkt door één grote aaneenschakeling van ondeugden: het tegendeel van ‘verdienstelijk’.

17. *Sattva* geeft kennis, *rajas* geeft wensen en verlangens en *tamas* geeft onoplettendheid, gebondenheid en gebrek aan kennis van zaken.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer sattva dominant is wordt kennis geboren. Kennis rijst op uit sattva. Hebzucht rijst op uit rajas. Misleiding, vergissingen en onwetendheid zijn het resultaat wanneer tamas domineert.*

Voor een derde keer herhaalt de tekst de eigenschappen en gevolgen wanneer één van de drie guna's dominant is. Een stabiele en dominante *sattva* brengt een mens naar *Brahmaloka* om vervolgens tot bevrijding te komen. Een dominante *rajas* biedt geen uitzicht op bevrijding maar laat een mens eindeloos terugkeren op aarde om zichzelf te herhalen totdat hij wakker wordt en inziet hoe futiel hij, leven na leven, bezig is geweest. Een dominante *tamas* is ronduit gevaarlijk want dan dreigt de mens tot lagere vormen te vervallen en niet meer in een menselijke belichaming terug te keren.

18. Wie in *sattva* verblijft wordt omhooggeheven, *rajas* maakt dat een mens blijft waar hij is maar wie in *tamas* verblijft, gaat naar beneden en degenerereert.

Shankara zegt in zijn commentaar: ‘Omhooggeheven worden’ betekent geboren worden in de wereld van de goden. Dit pad is weggelegd voor de *sattvische* mens. Wie een natuur heeft waarin *rajas* dominant is, wordt onder de mensen geboren. Wie in *tamas* verblijft, kenmerkt zich door slaap, luiheid, traagheid, misleiding en begeeft zich op een neerwaarts pad. Deze zielen worden uiteindelijk geboren in de schoot van dieren.

In het vorige hoofdstuk werd al kort uitgelegd dat de oorzaak van de geboorte van de mens in deze wereld gehechtheid is. Hierdoor worden mensen geboren in goede of minder goede moederschoten. De gehechtheid komt tot uiting in de gedachte ‘ik ben gelukkig’, ‘ik ben ongelukkig’, ‘ik ben misleid’, en wordt bepaald door de guna die dominant is. Een mens doet deze ervaringen op zolang hij beheerst wordt door onwetendheid en daarmee geketend wordt door de guna’s. Deze mens denkt voortdurend dat hij almaar bezig is in de materiële wereld die uit prakriti is voortgekomen. In dit hoofdstuk wordt, vanaf vers 5, verder ingegaan op de oorzaak van deze wedergeboorte. Deze verzen behandelen de aard en werkwijze van de drie guna’s en de gevolgen ervan voor de mens. Nu komt de aard van bevrijding aan de orde die door middel van kennis plaatsvindt.

De gezegende Heer zegt:

In het vorige vers werd al vastgesteld wat de gevolgen van iedere dominante guna zijn. *Sattva* laat een mens evolueren om tenslotte in de smetteloze wereld van *Brahmaloka* – de hemel - terecht te komen. *Rajas* maakt dat een mens zichzelf blijft herhalen en geen stap vooruit noch achteruit komt, maar *Tamas* laat een mens degenereren. Centraal staat in dit vers het gegeven van menselijke evolutie. In *sattva* evolueert de mens naar een hoger plan om in de wereld van de goden en van andere fijnzinnige wezens terecht te komen om tenslotte tot bevrijding, *moksha*, te komen. In *rajas* stopt de evolutie en draait de mens eindeloos rond in de cirkelgang van geboorte en dood (*samsâra*). In dominante *tamas* loopt de mens een groot risico te degenereren tot de wereld van lagere wezens omdat hij zich als een beest misdraagt en op geen enkele wijze zijn menselijke statuur eer aandoet. Waar zijn menselijkheid, waarheidlievendheid en deugdzaamheid wanneer *tamas* het leven van de mens geheel en al overheerst waardoor de mens steeds meer op een beest gaat lijken?

19. Wanneer de toeschouwer ziet hoe het enkel en alleen de guna's zijn die de dingen doen en als hij weet heeft van Datgene wat voorbij de guna's is, dan bereikt hij Mijn verblijfplaats.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie verlicht is, weet dat het alleen de guna's zijn die acties oproepen en laten gebeuren. Zij hebben zich getransformeerd tot levende wezens samen met alle zintuigen en de zintuiglijke objecten. Wanneer deze mens inziet dat het altijd de guna's zijn die handelend optreden – in welke vorm dan ook – en als hij bovendien de wereld kan zien die zich achter of boven de guna's bevindt (dat is de wereld van het toekijken) dan bereikt deze mens Mijn staat als de Alomvattende Vāsudeva. Die mens wéét dat alles Vāsudeva is.*

De Heer legt nu uit hoe die staat te bereiken is.

In onze tijdgeest worden we geacht zodanig betrokken te zijn bij de dingen waarmee we bezig zijn of zelfs 'bezeten' dat de gedachte alleen al 'dat het enkel en alleen de guna's zijn die de dingen doen' te belachelijk is voor woorden, laat staan erover na te denken. Als dan geopperd wordt dat dit de wijze raad van Shrī Krishna zelf is, zal men niet aarzelen om Shrī Krishna naar het gesticht door te verwijzen. Daarmee wordt tegelijkertijd het levende bewijs geleverd dat bij een dominante *tamas* de wereld op zijn kop staat. Wat juist is wordt als onjuist beschouwd en wat apert verkeerd is wordt als 'je van het' beschouwd. Wie de thuisreis aanvaardt zal rekening moeten houden met de nodige schimpscheuten en kritiek. Je kunt nu eenmaal geen twee heren dienen. Je kunt niet tegelijkertijd vanuit Amsterdam de trein naar Groningen nemen en de trein naar Den Haag. Een keuze moet gemaakt worden. In deze tijd lopen we voor dat fatale moment maar al te graag weg. Dit is ronduit hypocriet en weer een bewijs voor dominante *tamas*. Dat de guna's 'het werk' doen klinkt als belachelijk en irrelevant. Daar komt natuurlijk bij dat we ons geen enkele voorstelling kunnen maken van wat die guna's werkelijk zijn. Shankara zegt in zijn commentaar dat alle verschijnselen in de fysieke wereld, te beginnen met onze eigen menselijke belichaming, afgeleiden zijn of vormen van de guna's in hun altijd wisselende samenstelling. De hele zichtbare wereld is de zichtbare uitdrukking van het spel dat door de guna's wordt gespeeld. Dit spel is *inclusief* onze eigen belichaming en onze eigen 'inbreng'. Om dus een idee te krijgen wie of wat de guna's zijn kunnen we het beste beginnen met naar onszelf en ons eigen leven te kijken om vast te stellen dat wij zelf heel weinig in te brengen hebben hoewel het lijkt alsof 'wij' alles 'doen'. Zo lijkt het, maar zo is het niet. Het zijn de guna's die de dingen 'doen'. De enige inbreng die wij kunnen hebben is die van de Kenner van het veld. De Kenner van het veld is als een toeschouwer of een stille getuige. Maar juist dat stille toekijken heeft een rechtstreekse invloed op de guna-verhouding op ieder moment. Door toe te kijken wordt *sattva* gevoed en neemt de helderheid toe. In helderheid worden de dingen helder en de acties die ondernomen worden ook. Dan wint David

het van Goliath zoals het numeriek veel kleinere leger van de Pândava's het reusachtig grote leger van koning Duryodhana toch versloeg. Hetzelfde gebeurde met Alexander de Grote. Zijn aanwezigheid en visie gaven een enorm elan mee aan de Griekse horden. Enkele aanwezigheid is vele malen sterker dan welke drukdoenerigheid dan ook. In de enkele aanwezigheid van een Godvruchtig mens is God heel dichtbij. Daarom stond Krishna zo dichtbij Arjuna, hoewel Arjuna op het punt stond er de brui aan te geven.

20. Wanneer de mens in zijn belichaming de drie guna's te boven komt, die uit het enkele feit van zijn belichaming oprijzen, wordt hij bevrijd van zijn gebondenheid aan geboorte, dood, ouderdom en pijn en zo realiseert hij onsterfelijkheid.

Shankara zegt in zijn commentaar: Deze wijze mens overstijgt in dit leven de drie guna's die de instrumenten zijn waarmee mâyâ haar betoverende spel laat gebeuren. Hij overstijgt de reikwijdte van het zaad dat zijn lichaam deed ontstaan. Terwijl hij nog in dit lichaam verblijft wordt hij geheel vrij en raakt bevrijd van geboorte, dood, verval en pijn. Hij bereikt onsterfelijkheid en bereikt Mijn wezen.

Nu stelt Arjuna een vraag:

Nogmaals herhaalt Shrî Krishna dat de guna's de hele zichtbare wereld dragen en bestieren. De mens zelf, de ziel, is onsterfelijk. Wie dat inziet en toekijkt om door dat toekijken een stille getuige te zijn beïnvloedt de onderlinge verhouding tussen de guna's en zal *sattva* doen toenemen. Dit is precies wat Shrî Krishna bewerkstelligde bij Arjuna die door *tamas* overmand was en de wereld op zijn kop zag. Door de verduisterde geest van Arjuna weer helder te maken veranderde Shrî Krishna, door zijn enkele aanwezigheid, de hele atmosfeer en konden de guna's door Arjuna heen hun kosmische plicht vervullen.

Arjuna sprak:

21. O grote Heer, waaraan kan de mens die de guna's te boven is gekomen, worden herkend? Hoe handelt hij? Hoe gaat hij aan deze drie guna's voorbij?

Shankara zegt in zijn commentaar: *Arjuna vraagt nu naar de kenmerken van iemand die de guna's te boven is gekomen, hoe gedraagt hij zich en hoe gaat hij aan de guna's voorbij?*

De Heer antwoordt:

In hoofdstuk 2 vroeg Arjuna aan Shrî Krishna naar de (karakter) eigenschappen van een wijs mens, een *sthitaprajña*. In hoofdstuk 12 kwamen de eigenschappen van de ijveraar, de *bhakta*, aan de orde en in hoofdstuk 13 de Kenner, de *jñâni*. Nu vraagt hij naar de eigenschappen van diegene die de guna's te boven is gekomen, een *gunâtîta*. Hij stelt in feite drie vragen:

- Wat zijn de kenbare eigenschappen van deze mens?
- Hoe staat een *gunâtîta* in de wereld, hoe handelt hij?
- Hoe komt hij de werking van de guna's te boven?

De gezegende Heer sprak:

22. Hij is niet bang voor de werking van de guna's en evenmin verlangt hij ernaar, O zoon van Pāndu.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Een wijs mens wijst de guna's niet af en aanvaardt de wijze waarop zij zich in vorm voordoen. Wie nog onder de werking van de guna's staat, weet en ervaart hoe de juiste kennis hem ontvlieft, zoals wanneer tamas dominant is en er sprake is van misleiding, of wanneer rajas dominant is en er een wens oprijst naar actie die altijd in een vorm van pijn zal eindigen. Wanneer hij hierop toekijkt en ziet hoe de guna's hem meesleuren, weet hij ook dat hij uit zijn natuurlijke staat is getrokken. Daar maakt hij zich zorgen over en ervaart dat als pijnlijk en verdrietig. Ook de heldere en verlichte staat van sattva kan deze mens vastbinden door de wens om gelukzaligheid te ervaren. Wie werkelijk boven de guna's is uitgestegen is niet langer bezorgd. Wie nog onder de werking van de guna's staat, verlangt steeds opnieuw naar de dominantie van de guna waaraan hij gewend is geraakt. Een sattvische persoon verlangt naar sattva, een rajasische persoon verlangt naar rajas en wie aan tamas is gewend verlangt naar tamas wanneer tamas op de achtergrond treedt. Maar een wijs mens die boven de werking van de guna's is uitgestegen, verlangt naar geen van deze staten, die wat hem of haar betreft verdwenen zijn. Van buitenaf valt dit deze mens niet aan te zien, want niemand kan de innerlijke zieleroerselen van een ander zien en ervaren.*

Nu beantwoordt Shri Krishna de vraag hoe een wijs mens die boven de werking van de guna's is uitgestegen handelt en zich gedraagt.

De *gunâtîta*-staat is hetzelfde als de vrije staat van de *jivanmukta*. Een *gunâtîta* is een zelfgerealiseerde wijze. Zolang deze mens zijn stoffelijke belichaming nog niet heeft afgelegd zal hij of zij betrokken blijven bij het spel van de guna's. De hele menselijke belichaming is immers een uitdrukking van het spel van de guna's. Maar deze vrije ziel laat zich niet storen door welke werking van de guna's dan ook omdat hij alleen maar toekijkt en handelingen verricht vanuit een natuurlijke vanzelfsprekendheid. De guna's doen hun plicht en deze vrije ziel kijkt daar slechts op toe. Wanneer het pauze is, drinkt hij zelfs een glaasje ranja. Maar ook dat is onderdeel van het spel van de guna's. In het voorstadium was de zoeker nog steeds op zijn of haar *qui-vive* om te voorkomen dat de werking van een van de guna's de toekijkende blik zou verduisteren en daardoor betrokkenheid veroorzaken. Maar nu hij boven de werking van de guna's is uitgestegen, verlangt hij er niet naar en evenmin is hij nog langer bevreesd om zijn innerlijk evenwicht te verliezen.

23. Wie zich niet laat verstoren door de guna's en leeft alsof hij afzijdig is, omdat hij weet dat het de guna's zijn die de dingen tot stand brengen, wie standvastig blijft en niet twijfelt,...

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie zich afzijdig houdt, kiest geen partij. Dit geldt ook voor de wijze mens die het pad bewandelt dat hem voorbij de guna's leidt. Deze mens is de echte Kenner van het Zelf en heeft afstand van deze wereld gedaan. Hij laat zich niet langer van het pad afleiden door welke interruptie van de guna's dan ook. Hij weet bovendien heel goed dat het juist de guna's zijn die zich hebben omgevormd tot het lichaam en tot alle lichamelijke functies zoals die van de zintuigen en van zintuiglijke voorwerpen. Hij weet dat zij geheel en al met elkaar verweven zijn als in een grote kluwen. Hij blijft bij zichzelf in alle zuiverheid en helderheid.....*

De *gunâtīta* is evenals de *sthītaprajña* altijd in evenwicht en in eenheid. Dit is de eenheid van *Ik en de Vader zijn één*. Zelfs een zweem van dualiteit of polariteit is er niet meer bij. Hij leeft *alsof* hij afzijdig is. Maar dat is hij geenszins want in eenheid met de Vader is Hij overal. Toch weet hij heel precies met dualiteit en polariteit om te gaan omdat hij dat heel professioneel aan de guna's kan overlaten. Zonder zelfs een zweem van schaamte of gekrenkte trots nam Shrī Krishna, koning van Dvārakā, het van harte op zich om wagenmenner van Arjuna te worden. Er is geen twijfel over mogelijk dat Shrī Krishna bovendien de beste wagenmenner van allen was, omdat hij precies wist hoe de guna's het werk voor hem deden en hij er zelf juist niet bij betrokken raakte. Hij leverde de helderheid van zuiver bewustzijn waarin *sattva* gedijt. Geen wonder dat hij standvastig blijft en niet twijfelt.

24. Wie genot en pijn aanvaardt zoals zij komen en gaan en wie bij zichzelf blijft, voor wie klei, een steen of een klomp goud geen verschil uitmaakt, wie genegenheid noch afkeer heeft, wie standvastig is en voor wie lof en afkeur geen verschil uitmaken,...

Shankara zegt in zijn commentaar: Voor de mens die deze staat van wijsheid heeft bereikt, maken plezier en pijn niet langer een verschil. Hij blijft in alle rust gevestigd in zichzelf en wordt niet in verwarring gebracht door welke ervaring dan ook. Voor deze mens is er niet langer een materieel verschil tussen een klomp klei, een steen en een stuk goud. Hetzelfde geldt voor het onderscheid tussen plezierig en pijnlijk, tussen blameren en prijzen.

Het centrale woord in dit vers is *tulya*: gelijk, vergelijkbaar, hetzelfde als. Dit woord komt van het werkwoord *tul*: omhoog heffen, wegen, vergelijken. Het beeld dat wordt opgeroepen is dat van de geïnteresseerde toeschouwer die geniet van het schouwspel en alles afweegt zonder er zelf bij betrokken te geraken. Alle tegengestelden worden als gelijk beschouwd hoewel ze nog steeds tegengesteld zijn. God is immers alomtegenwoordig en overal en *Ik en de Vader zijn één*.

25. Wie eer en oneer met gelijke ogen beschouwt, wie vriend en vijand even lief heeft, wie alle initiatief laat varen, van die mens wordt gezegd dat hij boven de guna's uitstijgt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Deze kenmerken die in de verzen 23-25 genoemd worden, vereisen de nodige inspanning om ze te verwerven. De zoeker die dit pad bewandelt zal deze kenmerken moeten aanleren en koesteren omdat juist door deze kenmerken de zoeker boven de guna's kan uitstijgen. Wanneer de zoeker zich deze kenmerken eigen heeft gemaakt, worden zij direct herkenbaar en worden zij als het ware zijn stempel. Nu volgt het antwoord hoe de zoeker boven de drie guna's uitstijgt.*

Een *gunâtīta* leeft in de staat van *advaita*: er is geen tweeheid, dualiteit of polariteit maar alleen het Ene telt. Dat is de werkelijkheid en niet de schijn van twee. Er is dus geen ikheid meer en daarmee geen persoonlijkheid noch individualiteit. Er is slechts de alomvattendheid van het Ene, van *Ik en de Vader zijn één*. Deze vrije mens ziet alle mensen als een uiting, als een weerspiegeling van zichzelf. Hij heeft zichzelf lief, dus hoe kan hij ooit een ander haten als er geen ander is? In diepe meditatie wordt dit – tijdelijk – heel duidelijk en zichtbaar.

26. Wie Mij dient met onwankelbare toewijding en boven de guna's uitstijgt, is klaar om opgenomen te worden in *Brahman*.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie Mij, Ishvara of Nârâyana, dient met onwankelbare toewijding wetend dat Ik in ieders hart aanwezig ben, zal boven de guna's uitstijgen. Deze toewijding is pure liefde die de kennis brengt om steeds het juiste onderscheid te kunnen maken door toedoen van Gods genade. Deze zoeker is nu rijp om tot bevrijding te komen en bereikt Brahmabhûya, de staat van Brahman.*

De derde vraag van Arjuna komt in deze twee laatste verzen aan de orde: Hoe komt hij de werking van de guna's te boven? In dit antwoord wordt het 'te boven komen' gelijkgesteld aan het bereiken van de staat van *Brahman*, *Brahmabhûya*. Het antwoord is de toewijding, *bhakti*, aan Mij. Dit onderwerp en deze discipline is uitgebreid aan bod gekomen in hoofdstuk 12. Het hoeft natuurlijk nog nauwelijks betoog dat het 'Mij' waarover zowel Shrî Krishna als Jezus Christus zo dikwijls spreken niet in persoonlijke, afgescheiden zin moeten worden beschouwd maar in de universaliteit van *Ik en de Vader zijn één* of van *ayamâtma brahma*: dit Zelf is *Brahman*; *Ik ben Brahman*. Het is een van de grootste vergissingen uit de verschillende religieuze tradities om het 'Ik' en 'Mij' als persoonlijk te zien terwijl zij onpersoonlijk zijn in de zin van universeel en alomvattend. Je kunt pas werkelijk over 'ik' spreken als je werkelijk weet dat de menselijke ziel goddelijk is en onsterfelijk. Die goddelijke onsterfelijkheid ben Ik.

27. Ik ben de substantie van *Brahman*: onsterfelijk, onvergankelijk, de bron van eeuwige deugd en van het ene en enige Geluk.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik ben het echte innerlijke Zelf, pratyagâtman, de woonplaats van Brahman, paramâtman: onsterfelijk, onveranderlijk, eeuwige dharma, bereikbaar door middel van de dharma van jñânayoga, de combinatie van kennis en devotie. Dat innerlijke Zelf is de nimmer aflatende gelukzaligheid, het hoogste en onsterfelijke geluk. Ik ben dat echte en onsterfelijke innerlijke Zelf, pratyagâtman, de woonplaats van Brahman. Door de juiste kennis van jñânayoga weet de mens dat het innerlijke Zelf en Brahman één zijn. Daarom wordt in het vorige vers gezegd dat deze zoeker klaar is om 'opgenomen te worden in Brahman'.*

De betekenis is als volgt: door de kracht van de Heer, door Īshvara-shakti, toont Hij zich als Īshvara, als de Heer van het universum. Door die kracht daalt Zijn genade neer op diegenen die Hem zijn toegewijd. Ik toon Mij als kracht of als Shakti wanneer de schepping als een manifestatie naar buiten treedt. In werkelijkheid ben Ik Brahman. Kracht, dynamiek of Shakti kan immers niet worden losgekoppeld van de drager van de kracht.....

Op zich doet dit vers een merkwaardige uitspraak door te zeggen: *Ik ben de substantie van Brahman* terwijl we juist zo moeizaam hebben geleerd dat *Brahman* de ultieme werkelijkheid is en geen basis, geen substantie nodig heeft. Er is slechts het Ene. Dat Ene is Absoluut, *Brahman*. Waarschijnlijk wordt met het woord *Brahman* in dit vers de *saguna Brahman* bedoeld waarvan *nirguna Brahman* inderdaad de substantie is of de basis. *Saguna Brahman* is de *Purusha*, de ziel, die zich verbonden heeft met *prakriti*, Moeder Natuur als *shakti*. De *saguna Brahman* staat voor de vereniging van de kracht en de drager van de kracht waaruit de Schepper, *Brahmâ* oprijst en met *Brahmâ* als Schepper rijst tegelijkertijd de schepping op die een product is van de *guna's*.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 15

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 15

Het Allerhoogste

purushottama yoga

De Padma Purâna zegt:

Er was een koning in Gowda Desâ die Kripânanarasimha heette. Kripâna betekent 'zwaard'. Hij had deze naam gekregen omdat hij zoveel vijanden succesvol had overwonnen. Tijdens zijn regeerperiode leefde de bekende Patañjali die een incarnatie was van de slangenkoning Âdishesa. Hij schreef een verhandeling over grammatica die de naam kreeg van Patañjali Sûtra.

De eerste minister van Kripânanarasimha was Sarabha Berunda. Hij was goed bekend met de techniek van oorlogvoeren, maar hij was ook een kenner van de geschriften. Hij koesterde echter een heimelijk verlangen om zelf over het koninkrijk te regeren en hij wachtte op een gunstig moment om naar de macht te grijpen. Maar zover kwam het niet want hij kreeg ernstige maagklachten en stierf. Hij was echter een vermaard ruiter en in zijn stervensuur dacht hij sterk aan zijn paard. Hierdoor werd hij als een volbloed paard geboren in Sindhûdesa.

Een bevriende koopman kocht dit paard en bood het de koning aan als bewijs van zijn aanhankelijkheid. De koning waardeerde het gebaar en betaalde een goede prijs voor het paard. Hij was heel blij met het paard en besloot het paard als zijn eigen rijpaard, als het koninklijke paard, te gebruiken. Op dit prachtige paard ging de koning vaak op jacht. Op een dag joeg hij achter een groep herten aan en hij belandde diep in het woud waarbij hij het contact met zijn gevolg verloor. Hij werd moe en dorstig en bond het paard aan een boom. Daarop beklom hij een uitstekende rots in de hoop vanuit dat uitkijkpunt water te ontdekken. Op dat moment viel er een blad op zijn hoofd. Hij raapte het blad op en las hardop wat erop stond geschreven. Onmiddellijk na dit te horen wierp het paard zijn omhulsel af en veranderde in een knap persoon die in een hemels voertuig stapte dat hem regelrecht naar de hemel, Vaikuntha, bracht. De koning probeerde van alles om het gevallen paard weer op de been te krijgen, maar alle pogingen waren kansloos. De koning had geen andere keus dan te voet verder te gaan en al spoedig bereikte hij de ashram van een grote rishi (ziener). Hij boog voor de rishi en vertelde hem het hele verhaal over wat hem overkomen was.

Door zijn bijzondere gave van inzicht zei de mahârishi: "O koning, het paard was niemand anders dan uw vorige minister, Sarabha Berunda, die een heimelijk

verlangen koesterde om over dit land te regeren. Maar omdat hij voortijdig stierf aan een maagziekte, werd hij geboren als een paard om u op zijn rug te dragen. Toen hij de versregel hoorde, die op het blad geschreven stond en die u hardop voorlas, verkreeg hij bevrijding. O koning, u las een deel van het vijftiende hoofdstuk van de Gîtâ dat deze kracht heeft.

Toen de koning over de kracht van dit hoofdstuk hoorde, nam hij de grote ziener mee naar zijn koninkrijk, kroonde zijn zoon en ging in de leer bij de mahârishi als zijn guru. Van hem leerde hij de geheimen van het vijftiende hoofdstuk van de Gîtâ. De koning bereikte bevrijding door steeds de tekst van dit hoofdstuk te reciteren. Aldus werd dit hoofdstuk een van de belangrijkste van de Gîtâ. De titel van dit hoofdstuk is Purushottama Yoga, de yoga of de leer die spreekt over het allerhoogste.

Als zelfs een kwaadaardig mens, die de gedaante van een paard heeft aangenomen, door het horen van de tekst van het vijftiende hoofdstuk van de Gîtâ, bevrijding kan verkrijgen, waarom proberen wij dit hoofdstuk niet te lezen met een zuivere geest om zo bij de voeten van de Opperste Heer, Purushottama, te komen en één met Hem te worden?

Inleiding

Dit hoofdstuk draagt als titel *purushottama yoga*: de discipline of de weg die leidt tot het Allerhoogste wezen. Het Sanskriet woord en begrip *purusha* neemt er een belangrijke plaats in. Ons woord ‘persoon’ is hiervan afgeleid. Zoals dit woord in het Nederlands niet duidelijk is gedefinieerd, is dat ook in het Sanskriet het geval. De tekst onderscheidt drie aspecten van *purusha*. Het eerste aspect is dat van een veranderende en eindige persoonlijkheid die nauw verbonden is met de menselijke belichaming en die steeds opnieuw leert om met de oneindige wisseling van naam en vorm om te gaan. Deze *purusha*, persoonlijkheid, is *kshara* of vergankelijk. Het tweede aspect is dat van een stabiele persoonlijkheid die onvergankelijk, *a-kshara*, is binnen de grenzen van een eindige schepping. Zij is de ontstaansbron van de vergankelijke persoonlijkheid die steeds verandert. De onveranderlijke *purusha* is de bedding waar de eindeloze stroom van namen en vormen doorheen stroomt. Dit is de causale wereld of het causale lichaam van de mens. Sommigen noemen dit tweede, onvergankelijke, aspect van *purusha* ‘de ziel’ maar dat is verwarrend. De ziel is veel meer het transcendente, het derde, aspect van *purusha*: het goddelijke en onsterfelijke deel dat zich buiten de reikwijdte van *prakriti*, moeder Natuur, bevindt en dat als een getuige alleen maar toekijkt. In deze tekst wordt deze ziel, de *jiva*, *Purushottama* genoemd: de opperste *purusha*. In haar persoonlijke aspect wordt *purushottama* Nârâyana genoemd: de opperste Heer. Om het nog ingewikkelder te maken noemt Shankara deze *Nârâyana*: *Vishnu*.

Deze wirwar van definities en onderscheidingen is een typisch kenmerk van Indiase filosofie. Enerzijds scheidt deze houding een grote rijkdom aan begrippen en onderscheidingen maar anderzijds scheidt zij ook een – in onze ogen – onbegrijpelijke en nodeloze complexiteit. Wat op zichzelf heel eenvoudig en recht is, wordt ingewikkeld en soms zelfs krom als mensen ‘goede sier’ willen maken met hun vermogen om te nuanceren. Eindeloze debatten zijn er het gevolg van, die we ook terugvinden in de Upanishaden en de *purâna’s*. Pagina volgt op pagina in een eindeloos lijkende discussie. Zelfs het commentaar van Shankara ontkomt niet aan deze oude traditie en bevat lange stukken waarin een stelling wordt weersproken door een vermeende tegenstander om vervolgens uitgebreid te worden beantwoord. Na een lange discussie hakt Shankara dan tenslotte de knoop door. Wij zouden liever zien dat hij – heel direct – de knoop meteen doorhakt, maar dat gaat wel ten koste van de rijkdom van de redeneertrant en maakt de lezer wat gemakzuchtig en ongeduldig. Wie het geduld niet kan opbrengen, zal deze passages graag overslaan. Overigens is ons deze vorm van nuancering en haarkloven niet vreemd want vooral op de universiteiten tiert het onkruid van specialisatie welig. Zelden zijn er nog mensen te vinden die het geheel kunnen overzien. Het detailwerk en eindeloze nuancering neemt alle tijd en aandacht in beslag.

In hoofdstuk 13, 23 gaf Shrī Krishna al aan dat: *Wie het onderscheid kent tussen purusha en prakriti en hun kwaliteiten, zal niet meer geboren worden, ongeacht de vorm van zijn bestaan.* Vervolgens zegt hij in vers 29: *Wie evenzo inziet dat alle handelingen uitsluitend en alleen verricht worden vanuit prakriti en dus weet dat hijzelf niets te doen heeft, die mens weet echt.* Hoofdstuk 15 is een verdere uitwerking van dit gegeven en vooral ook van de verhouding tussen het Absolute (*Brahman, Purushottama*) en *prakriti* of moeder Natuur.

Dit 'probleem' is en blijft de belangrijkste filosofische uitdaging en is van alle tijden. Anders gesteld luidt de vraag: *hoe kun je van één twee maken?* Mechanisch gesproken zou je zeggen: als je 1 bij 1 optelt, krijg je 2. Maar als alleen het Ene telt (de werkelijkheid is), hoe kun je dan '1 bij 1 optellen'? Er is geen 2. Dus is er geen verscheidenheid en zijn er geen verschillen. De verscheidenheid en de verschillen die er lijken te zijn, vormen onderdeel van de illusie van *prakriti*. In werkelijkheid is er geen schepping. De schepping is niet meer dan een speeltje. Als kinderen met een pop of met een auto spelen, gaan zij er geheel in op en dan wordt de pop een levend wezen en de auto wordt een echte auto. Maar in 'werkelijkheid' is er slechts een bruine beer-pop en een *dinky toy*. De schepping is, hoe dan ook, een *alsof* schepping. Tegen deze achtergrond krijgt vers 19 een bijzonder en duidelijke betekenis: *Wie niet langer misleid is en Mij als het Allerhoogste kent, is alwetend en vereert Mij met hart en ziel, O Bhârata.* Shrī Krishna besluit dit hoofdstuk dan met: *Nu heb Ik je deze mystieke kennis geopenbaard, zondeloze. Wiens ogen hiervoor zijn opengegaan is verlicht en wijs en bereikt de vervulling van zijn leven, O afstammeling van Bharata.* Het merkwaardige gegeven doet zich hierbij voor dat de kennis van het onderscheid tussen Absoluut en relatief als mystieke of geheime kennis wordt gedefinieerd. Toch is niets meer open, duidelijk en letterlijk vanzelfsprekend dan het Absolute, *Brahman, Paramâtman, Purushottama*, omdat de mens dat Zelf is. Het relatieve valt eenvoudig weg, zoals een droom ook verdwijnt en niet meer 'speelt' wanneer we wakker worden. Laten we dus wakker worden!

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 15

Het Absolute

purushottama yoga

Shankara zegt in zijn commentaar: *De mensen zijn van Mij afhankelijk voor de vruchten (de resultaten) van hun handelingen en de wijzen voor de vruchten van hun kennis. Dat is de reden waarom diegenen die Mij zijn toegewijd vanuit bhakti-yoga bevrijding vinden wanneer zij de bindkracht van de guna's zijn ontstegen door de kennis en het inzicht die zij door Mijn genade verkrijgen. Hoeveel eerder bereiken dan diegenen bevrijding die de ware aard van het Zelf doorgrond hebben? Hoewel Arjuna er niet naar vraagt, gaat de Heer nu verder en legt Hij Zijn ware aard uit in de verzen van dit hoofdstuk.*

Hij begint met een uitleg van de aard van het leven binnen een vergankelijk bestaan en binnen de cirkelgang van geboorte en dood. Hij geeft daartoe de vergelijking met een boom. Doel ervan is een verlangen naar onthechting, vairâgya, op te roepen. Alleen wanneer iemand zich ontworsteld heeft aan alle vormen van gehechtheid aan deze wereld kan hij tot begrip en inzicht komen van de werkelijkheid van de Heer, het Ene. Niemand anders is dat vergund.

De gezegende Heer sprak:

1. Er is een boom, de onvergankelijke vijgenboom, *Ashvattha* genaamd. Men zegt dat hij omgekeerd staat: de wortels omhoog, de takken omlaag. Zijn bladeren zijn de lofzangen en hymnen van de Veda's. Wie die boom kent, is een kenner van de Veda's.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Brahman, het Absolute, is fijner dan de tijd zelf omdat het verschijnsel tijd uit het Absolute oprijst. Brahman samen met mâyâ is tijdloos en groot, de ultieme oorzaak van alles. Het Absolute wordt wel beschreven als 'datgene wat boven alles staat'. Dat Absolute, Brahman, is de wortel van deze boom van samsâra, van het vergankelijke bestaan. Dit wordt bevestigd in de geschriften zoals Katha Up. 2,3,1: 'de eeuwige schepping is als een eeuwenoude vijgenboom met de wortels hoog in de hemel, de takken beneden in de wereld van vergankelijkheid. Wat boven is, is het zuivere, tijdloze Absolute, Brahman. Onsterfelijk is het, alwat leeft en bestaat komt daaruit voort; dit is Dat....*

.... Men zegt dat deze boom van vergankelijkheid een illusie is. De takken groeien naar beneden. Zij bestaan uit het intellect (mahat), de ikheid van de mens (ahamkâra) en de zintuigen. Deze boom houdt geen dag stand en wordt daarom 'ashvattha' genoemd. Ieder moment is de boom aan verandering onderhevig. Toch is die boom eeuwig en eeuwenoud vanwege de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood die ook eeuwig is. Er is nog een ander aspect en dat zijn de bladeren van de boom die met de Vedische hymnen en lofzangen worden vergeleken. Zij geven bescherming aan de boom zoals het bladerdak van iedere boom of struik dat doet. Zij maken dharma (juist) en adharma (onjuist) zichtbaar en ook hun gevolgen. Wie deze boom werkelijk kent, wordt 'een kenner van de Veda's' genoemd. Behalve deze boom en haar worteling valt er niets meer te kennen. Wie deze boom werkelijk kent, is alwetend. Deze uitspraak is als een lofzang op de kennis van deze boom van samsâra en op de oorsprong ervan.

Zoals Shankara al aangeeft is het beeld van de omgekeerde *ashvattha* boom ook bekend uit de Upanishaden waar de vergelijking gegeven wordt in Katha Up. II,3,1: *de eeuwige schepping is als een eeuwenoude vijgenboom met de wortels omhoog en de takken naar beneden. Wat boven is, is Brahman, eeuwig en zuiver bewustzijn, onsterfelijk. Daaruit komt alles voort wat leeft en bestaat: dit is Dat.*

De boom wordt onvergankelijk genoemd en staat als symbool voor de hele schepping in haar drie aspecten: fysiek, subtiel en causaal. De boom is omgekeerd omdat binnen de schepping de werkelijkheid is omgedraaid. Wat vergankelijk is en steeds verandert in de cyclus van dood en geboorte (*samsâra*) wordt vrijwel altijd als 'de werkelijkheid' beschouwd terwijl het transcendente en onmeetbare als speculatief wordt gezien en dus illusoir of als een droom. Deze omkering is zo

essentieel dat de mens zich juist daardoor binnen de schepping steeds opnieuw laat vangen. In de transcendente werkelijkheid valt dit omgekeerde standpunt weg en dan weten onze ‘wetenschappers’ die géén kenners van de Veda’s zijn, zich geen raad. Wie de aard en essentie van die boom kent is een ‘kenner van de Veda’s’ zegt dit vers.

Vanuit de transcendente werkelijkheid is juist het omgekeerde relevant: de wereld is een illusie, alleen het Ene (*Brahman*) telt of is werkelijkheid. Zonder een kenner van de Veda’s te zijn, is bevrijding niet mogelijk, want dan leven we in een droom. Wie de transcendente werkelijkheid van het Ene (*Brahman*) kent, is een kenner van de Veda’s. De Veda’s zijn in dit verband natuurlijk niet de opgeschreven uitspraken in oude geschriften maar vormen het hele kennissysteem dat in ons *geweten* ligt opgeslagen. Toen we ooit aan de reis door de schepping heen begonnen, wisten we van de werkelijkheid van het Ene en kenden we de Veda’s. Ons ‘geweten’ behoorde niet tot de verleden tijd maar was een levende werkelijkheid, een levende vorm van zelfkennis. Dat hebben we ooit geweten en dat is nog steeds zo. Die levende kennis is echter onder ‘het tapijt geveegd’ en het wordt hoog tijd dat we het tapijt optillen en de kennis weer naar buiten brengen. De Veda’s vormen het hele stelsel dat zegt dat alleen *het Ene telt* of dat de echte werkelijkheid een werkelijkheid is van *niet-twee, a-dvaita*.

Shankara geeft overigens een andere uitleg aan het woord *Ashvattha*. *Stha* betekent datgene wat blijft of blijvend is. *Shvastha*, of *shvattha* is datgene wat er morgen ook is. Dan is *a-shvattha* datgene wat er morgen niet meer is. In *samsâra* verandert alles voortdurend, maar *samsâra* zelf is blijvend en eeuwig (*avyaya*). Tot zover de uitleg van Shankara. De vergelijking met een vijgenboom is dat paarden (*ashva’s*), in de tijd dat er nog geen gemotoriseerd vervoer was, dikwijls beschutting zochten onder deze grote boom met haar brede bladerendak. De Latijnse naam voor deze boom is de *Ficus religiosa*. In India staat de boom bekend als de *pîpulboom*.

2. Zijn takken spreiden zich wijd uit: omlaag en omhoog. Zij worden gevoed door de guna's. Zijn loten zijn de zintuiglijke objecten. De wortels gaan diep naar beneden en die doen de mensenwereld bewegen.

Shankara zegt in zijn commentaar: 'omlaag' dat wil zeggen naar de vergankelijke wereld van dit relatieve bestaan van mensen en dingen. 'Omhoog' dat wil zeggen tot en met de woonplaats van Brahmâ, de Schepper van dit universum. Tussen deze twee uitersten zijn de vruchten van kennis en handeling werkzaam, al naar gelang hun aard en kwaliteit. Zij vormen de zich uitspreidende takken van deze (Ashvattha) boom. Zij worden gevoed en onderhouden door de drie guna's waaruit zij zijn voortgekomen. De zintuiglijk waarneembare dingen, zoals geluid, zijn als de jonge loten van deze boom. Deze jonge loten van de takken van de boom zijn tevens de vruchten van handeling die door lichaam, spraak en geest zijn voortgebracht. De uiteindelijke wortel van deze boom van Samsâra werd reeds aangegeven. Nu zullen we naar de secundaire wortels kijken die tot dharmische (juiste) of a-dharmische (onjuiste) handelingen leiden. Die secundaire wortels zijn de verborgen indrukken van ahamkâra, de vâsanâs. Zij roepen vormen van gehechtheid op en ook gevoelens van afkeer en zijn op hun beurt weer de oorzaak van nieuwe reeksen van handeling, zowel juist als onjuist. Deze wortels spreiden zich uit over deze hele wereld en zijn kenmerkend voor de wereld van de mens. Het verschijnsel 'mens' is immers het product van deze verborgen indrukken van ahamkâra, de vâsanâs. Het is immers welbekend dat de mensen hier op aarde leven om te handelen op basis van wat zij in het verleden reeds gedaan hebben.

Dit vers stelt dat de takken van deze boom niet alleen naar omlaag groeien maar ook omhoog. Naar omlaag betekent van licht naar de duisternis van een ingewikkelde en verwarde wereld. Naar omhoog betekent het omgekeerde. Wie binnen de schepping 'naar omhoog' transformeert, komt uiteindelijk terecht in de woonplaats (de hemel) van de Schepper zelf, *Brahmâ*. Onderweg daarheen zijn er allerlei andere verfijnde en subtiele regionen waar men- tijdelijk - kan verblijven als een soort pleisterplaats. De traditie zegt dat deze regionen o.a. worden gevormd door de zon, de maan, de planeten, de sterren, de sterrenstelsel, de melkweg, de wereld van de voorouders (*pitris*), de wereld van de zieners, de wereld van Indra en van de goden en vervolgens de wereld van de wijzen en de grote asceten, tenslotte is er *satyaloka*, de wereld van *hiranyagarbha* of het kosmische ei of *Brahmâ*, de Schepper. Maar zelfs het bereiken van de woonplaats van *Brahmâ* is eindig en is niet het uiteindelijke doel. Het uiteindelijke doel wordt slechts bereikt wanneer de dualiteit tussen subject en object wegvalt en de werkelijkheid van het Ene daagt. Vroeg of laat zal de hele boom verdwijnen omdat er in werkelijkheid geen boom blijkt te zijn.

Opvallend is dat dit vers niet de takken noemt die zijwaarts of horizontaal groeien. Zij symboliseren de wereld van de mens. De mens kan drie kanten uit: naar omlaag,

naar omhoog of horizontaal zonder te veranderen en zichzelf alleen maar te herhalen. Naar omlaag is een vorm van degeneratie waarbij de mens het gevaar loopt zijn menselijke vorm te verliezen en een lagere belichaming aan te nemen, zoals die van dieren, planten of nog lagere wezens. Naar omhoog is een vorm van evolutie waarin de mens op gelijke voet komt met allerlei hemelse of goddelijke wezens. Naar 'opzij' is het vasthouden van de 'status quo'. Een beweging naar omlaag is gemakkelijk te volbrengen: freewheelend bergafwaarts. Een beweging naar omhoog vereist een forse inspanning en impliceert dat we allerlei weerstanden en innerlijke blokkades zullen moeten overwinnen of slechten. Zelfonderzoek, *vicāra*, is onontbeerlijk. Voor dit pad zullen we naar onszelf moeten leren kijken. Dat betekent in de eerste plaats dat we de nukken en luimen van ons ego in beeld krijgen en onder toezicht plaatsen. De naar opzij groeiende takken houden de mens vast in zijn 'status quo'. Het principe dat hieraan ten grondslag ligt is heel eenvoudig. We weten allemaal dat onze wensen onbeperkt en eindeloos zijn. Zodra een wens (een actie of doelstelling) is vervuld, nemen zovele andere wensen en verlangens de opengevallen plaats in beslag. Het beeld van 'water naar de zee dragen' dringt zich dan onweerstaanbaar op. Dit is de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood, *samsāra*. Die cirkelgang wordt voortdurend gevoed door zintuiglijke objecten die we willen bezitten of waaraan we proberen te ontkomen. De hele wereld van de mensen is hierop gebaseerd. Zo zijn we eindeloos ' bezig ' en vooral 'druk' met alle gevolgen van dien: we hebben nergens de tijd voor en zeker niet om naar onszelf te kijken en afstand te nemen. De wereld is immers zó boeiend.

In het eerste vers wordt gesteld dat de boom omgekeerd is met de wortels omhoog en de takken omlaag. In dit vers wordt echter gesteld dat de wortels diep naar beneden gaan. De *ficus religiosa* is als de *banyan*boom. Zij hebben allebei luchtwortels die uiteindelijk in de grond wortelen. In de vergelijking heeft de boom dus zijn eigen wortelstelsel in de grond maar dat nu is omgedraaid naar omhoog omdat de hele boom als omgedraaid wordt beschouwd. Maar de boom heeft ook luchtwortels die vanuit de takken 'diep naar beneden gaan', de grond in. De boom is dus dubbel geworteld: omhoog en omlaag.

3. In deze wereld kent men de ware vorm van deze boom niet, evenmin als zijn oorsprong of zijn einde, noch hoe de boom zich in leven houdt. De boom is goed geworteld en men heeft de scherpe bijl van ongebondenheid nodig om hem om te hakken.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De vorm van de boom zoals die hier beschreven staat, is lang niet overal bekend. Want die vorm is als een droom of als een luchtspiegeling of als een imaginaire stad in de lucht zoals die door de zangers der goden (de gandharvas) kan worden opgeroepen. Deze vorm komt en gaat voortdurend, is niet concreet maar wel eindeloos. Maar de boom heeft ook geen begin en niemand weet of de boom ook daadwerkelijk in stand wordt gehouden. Deze Ashvattha boom wordt uitsluitend en alleen ontworteld door het scherpe wapen van onthechting. Deze onthechting bestaat uit de afwezigheid van een verlangen naar nageslacht, rijkdom, goede naam en faam. Zo bereikt een mens deze staat van onthechting. 'De scherpe bijl van ongebondenheid' is het gevolg van een geest die steeds éénpuntiger en preciezer op het Opperste Zelf wordt gericht. Die bijl wordt geslepen op de slijpsteen van kennis die oprijst uit nuanceren en onderscheid maken.*

Omdat de wereld zo 'boeiend' is en ons dus gevangen houdt in een horizontale beweging in een plat vlak, zijn we eindeloos bezig en is de Ashvattha boom ons niet of nauwelijks bekend. Shankara zegt heel duidelijk dat deze boom in wezen niet meer is dan een droom. De voorstelling van de boom is geworteld in onwetendheid, *avidya*. In onwetendheid wordt aangenomen dat de werkelijkheid van het Ene onwerkkelijk is en de onwerkelijkheid van tegengestelden werkelijkheid. Vandaar dat de boom omgekeerd staat. De scherpe bijl van ons onderscheidingsvermogen is nodig om die boom om te hakken. In relatieve zin is de boom immers heel reëel, zodat 'omhakken' een reële propositie is. Pas wanneer de bijl van het onderscheidingsvermogen zó scherp is geworden dat de boom niet meer doorklieft wordt maar zich vanzelf opent en omvalt, houdt de droom op. Het is een 'ragfijn' spel. Het doel van het verfijnen en steeds scherper maken van het onderscheidingsvermogen is om in de mens een innerlijke afstandelijkheid op te roepen en van daaruit een innerlijke onthechting. De wereld is niet langer meer 'zo boeiend' maar is nodeloos ingewikkeld en tegenstrijdig. Wat is daar nu zo boeiend aan? Deze innerlijke houding van afstand-houden, van onthechting en van innerlijk evenwicht is het groeipunt naar echte vrijheid: de vrijheid van het Ene. Die vrijheid is geen droom maar de echte werkelijkheid. Tot dat moment blijft 'houthakken' echter een inspannende bezigheid. Doorzetten is onontbeerlijk.

4. Vandaar is de weg vrij die men zal moeten gaan om niet meer terug te keren. Die mens overweegt: ‘Ik neem mijn toevlucht tot dat oorspronkelijke bewustzijn, van waaruit deze zeer oude schepping naar buiten vloeide.’

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het vereist hard werk en een voortdurende inspanning om die weg naar vrijheid te vinden en af te lopen. Deze zoektocht is een speurtocht naar kennis. Wanneer die vrijheid eenmaal is gevonden is er geen terugkeer meer naar dit relatieve en zich eindeloos herhalende bestaan. Hoe moeten we die speurtocht volbrengen? Zoek naar dat ‘oorspronkelijke bewustzijn’. Geef je over want alleen in een houding van overgave vindt men die vrijhaven. Uit dat oorspronkelijke bewustzijn is die aloude Ashvattha boom voortgekomen eindeloos en altijdddurend. Het is de boom van de eindeloze transmigratie van de ziel maar even illusoir als de illusies van een illusionist. Over welke deugden moet deze zoeker kunnen beschikken?*

Ook Shankara benadrukt dat de speurtocht naar bevrijding hard werk impliceert en een voortdurende inspanning vereist. Dit komt omdat we te maken hebben met onze eigen wensen, verlangens en neigingen (*vāsanās*) die steeds zullen terugkeren zodra we denken dat ons huis is opgeruimd. Hun bron is immers ons eigen niet-Een zijn waardoor we denken afgescheiden te zijn en alleen op de wereld te zijn. We zijn ervan overtuigd dat we voortdurend ‘voor onszelf moeten opkomen’ en dat we niets aan een ander kunnen overlaten. Zelfs niet aan God want ook God is ‘anders’. Wij vinden de uitspraak van Jezus *Ik en de Vader zijn één* pure heiligschennis die bestreden moet worden. Zolang we dat doen, is de bijl van ons onderscheidingsvermogen nog behoorlijk bot. De tekst houdt ons voor dat de enige remedie tegen de misvatting van de werkelijkheid van deze wereld is om terug te gaan naar het oorspronkelijke en zuivere bewustzijn. Dat zuivere bewustzijn, *cid*, is onbegrensd en staat geheel buiten de tijd. Het is ontijdelijk. Omdat het ontijdelijk is, staat het ook boven en buiten de werkingsfeer van *prakriti* en van de *gunā’s*. De tekst gebruikt het woord *purusha* om dat oorspronkelijke bewustzijn aan te geven: het Absolute zelf dat zijn woonplaats in ons individuele systeem (belichaming) heeft gekozen. De tekst zegt dat de ziel die dat bewustzijn weet te vinden - die zichzelf in alle zuiverheid dus weet te vinden - niet meer terugkeert in deze wereld.

Het zuivere bewustzijn, dat Zelf, wordt gevonden door concentratie van geest, door ‘eenpuntige aandacht’ en door doelgerichtheid. Deze zoeker laat zich niet langer afleiden door welke bloemen dan ook, of ze nu langs de waterkant groeien en bloeien of niet. Wensen en verlangens zijn niets anders dan zaadvormen die steeds nieuwe bloemen tot bloei laten komen. Wie de eindeloze futiliteit ervan inziet, zal zich er niet langer door laten boeien. Dit is het wezen van de boodschap van de Gītā. Dat inzicht staat tevens aan de basis van echte vrijheid.

5. Diegenen die niet meer arrogant zijn en zich niet langer in verwarring laten brengen, gaan rechtstreeks naar dat onvergankelijke doel omdat zij de duisternis van gebondenheid overwonnen hebben. Bovendien zijn zij stevig geworteld in zichZelf als bron van alles, zij hebben zich afgewend van wensen en verlangens en zijn geheel bevrijd van paren van tegengestelden zoals plezier en pijn.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Diegenen zijn niet meer arrogant en niet langer in verwarring die dat stadium ontstegen zijn. Zij zijn vrij van arrogantie en verwarring of misleiding. Dit komt omdat zij er niet meer aan gehecht zijn; zij geven er niet meer om en zijn alleen nog geïnteresseerd in het wezenlijke van alle dingen: het Opperste Zelf. Hun passie is verdwenen en in die zin zijn zij asceten geworden of wereldverzakkers. Zij worden niet langer bestookt of geplaagd door paren van tegengestelden zoals plezier en pijn. Zonder zich nog langer te laten misleiden stevenen zij recht op hun onvergankelijke doel af.*

Deze tekst wordt dikwijls gebruikt om de herinnering te sterken van al diegenen die rechtstreeks met de dood van een stervend lichaam worden geconfronteerd. Het 'onvergankelijke doel' is niet de hemel of woonplaats van *Brahmā* maar is het Absolute, *Brahman*. De kwaliteiten die nodig zijn om daar te komen worden in dit vers en in het volgende vers genoemd.

Nirmānamoha: zonder trots en niet langer misleid of verward.

Jitasangadosha: zonder nog langer behept te zijn met het kwaad van gehechtheid (zij hebben de duisternis van gebondenheid overwonnen).

Adhyātmanityā: stevig geworteld in *ātman*, het Zelf.

Vinivrittakāmāh: afgewend van wensen.

Dvandvair vimuktāh: paren van tegengestelden overwonnen hebbend.

Sukhaduhkhasanjair: zoals bijvoorbeeld plezier-pijn.

Gacchanti: zij gaan.

Amūdhāh: niet langer misleid noch verward; rechtstreeks.

Padam avyayam tat: Naar dat onvergankelijke doel.

6. De stralen van de zon kunnen er niet bijkomen, noch het licht van de gevlekte maan en evenmin het vuur. Wie daar eenmaal is heengegaan, keert niet meer terug, want, O Arjuna, Dat is Mijn uiteindelijke woonplaats.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Hoewel het kenmerk van de zon het geven van licht is, kunnen haar stralen die ultieme verblijfplaats niet verlichten want het Zonlicht zelf komt daaruit voort. Die verblijfplaats is als een groot stralend geheel. Evenmin kan het licht van de maan erbij of het licht van vuur. Dit is de verblijfplaats van Vishnu....*

Na tad bhāsayate sūryo: de stralen van de zon kunnen die plaats (dat doel) niet verlichten

Na shashanko: noch de stralen van de maan (de maan wordt hier vergeleken met de afbeelding van een haas *shashanka*).

Na pāvaka: noch door vuur.

Yad gatvā na nirvartante: wie daarheen zijn gegaan, keren niet meer terug.

Tad dhāma paramam mama: want dat is Mijn allerhoogste woonplaats.

Het is merkwaardig dat Shankara deze ‘allerhoogste woonplaats’ gelijkstelt aan de verblijfplaats van Vishnu. Dit komt omdat de hele Gītā een uitdrukking is van en uitgesproken wordt door Shrī Krishna als Vishnu. Voor de Gītā is de *saguna*-vorm van *Brahman* de vorm van Vishnu zodat Vishnu de rechtstreekse uitdrukking wordt van het Absolute, *Brahman*, dat zelf geheel vormloos en onpersoonlijk blijft. In het Ene kan geen sprake zijn van een woonplaats.

De arrogantie of hoogmoed waar de tekst van vers 5 mee begint, lijkt de nodige nadruk te krijgen aan het begin van deze opsomming. Dat is ook nodig omdat in onwetendheid de mens luidkeels zal ontkennen dat hij of zij hoogmoedig is of arrogant. Toch is juist het ego gebaseerd op hoogmoed en arrogantie. Niemand ziet zichzelf graag als hoogmoedig of arrogant. Toch is er het gezegde: *hoogmoed komt ten val*. Onwetendheid leidt altijd tot een drama en tot een grote valpartij.

Het licht van de zon, de maan en van vuur komt niet in de buurt van het licht van zuiver bewustzijn want zon, maan en vuur zijn uit dat bewustzijn opgerezen. Zij komen eruit voort. Het bewustzijn komt eerst, en vervolgens alle vormen van de schepping, die vormen van bewustzijn zijn op verschillende niveaus. Alleen het licht van zuiver bewustzijn is alomvattend. Het is het ‘licht der lichten’. Dat zuiver bewustzijn is Absoluut, *Brahman* en is zelfstralend of zelflichtend. Het heeft geen andere lichtbron nodig om verlicht te zijn.

7. Een minuscuul deeltje van Mij wordt een onsterfelijke ziel in deze wereld van de levenden. Het trekt de zintuigen naar zich toe en ook de denkende geest als zesde zintuig. Zo ligt het bestaan van de mens verankerd in de natuur (*prakriti*).

Shankara zegt in zijn commentaar: *Een klein deel van Mij, het Opperste Zelf of Nārāyana wordt een ziel in de wereld van levende wezens. Die Ziel wordt beschouwd als diegene die handelingen onderneemt en die het leven ervaart. De weerspiegeling van de zon in water vormt onderdeel van de zon en keert niet meer terug wanneer het water eenmaal is verdwenen; evenzo geldt dat de ruimte in een aarden kruik haar begrenzing verliest wanneer de kruik in duigen valt. Dan keert de ingesloten ruimte van de kruik weer terug tot de onbegrensde ruimte en keert niet meer terug. Hetzelfde principe geldt voor de ziel. Wanneer de ziel weer één geworden is met Mij, keert zij niet meer terug (wanneer het lichaam komt te sterven). ‘Wie daar eenmaal is heengegaan, keert niet meer terug’ (vers 6).*

Hoe kan er sprake zijn van ‘een klein deel van Mij’ als het Zelf ondeelbaar is? Als er delen zouden zijn, kunnen deze verdwijnen zodat ook het Zelf zou verdwijnen? Dit is een drogredenering want ‘een klein deel van Mij’ is een droombeeld, een illusie die oprijst in onwetendheid. Dit standpunt is reeds uitgebreid besproken in hoofdstuk 13.

De eerste zes verzen van dit hoofdstuk gaven een algemene beschrijving van de *Ashvattha*-boom, de relatieve wereld die bestaat uit namen en vormen die steeds veranderen. Nu komt het verschijnsel mens aan de orde. Het vers begint met de belangrijke vaststelling dat de menselijke ziel het best kan worden beschouwd als een ‘minuscuul deeltje’ van Mij. Hier ligt al onmiddellijk de fundamentele verwarring op de loer. Want in het Ene is er geen verschil tussen groot en klein. Een ‘minuscuul deeltje’ bestaat dus niet. Maar het kan wel *lijken* alsof het bestaat en zo is het ook. In onze gemakzucht nemen we dan maar aan dat wat op de werkelijkheid *lijkt* ook de werkelijkheid *is*. Hier ligt al direct de grondoorzaak van het bestaan van de omgekeerde vijgenboom, *ashvattha*. Wat waar *lijkt* te zijn wordt als waarheid beschouwd. Alleen het vlijmscherpe mes of de bijl van onderscheidingsvermogen kan ons uit deze droom wakker schudden. Je kunt nu eenmaal het ondeelbare niet delen, maar – bij wijze van grap of spel – kun je natuurlijk wel doen ‘alsof’. Helaas vergeten we het ‘alsof’ gemakshalve en dan zitten we gevangen in deze ‘alsof’ droom. Bevrijding houdt in dat wijzelf (onze ziel) weer opgaan in het Absolute, *Brahman*, zodra de begrenzingen van lichaam en geest wegvallen. Het sterven van het lichaam biedt geen soelaas want de zaadvormen van onze wensen, verlangens en neigingen hechten zich als een omhulsel rond de ziel en dwingen de ziel tot transmigratie totdat die dwang verdwenen is en de ziel zelf overblijft. Dan is er geen enkele begrenzing meer die de ziel kan tegenhouden. Dan is er ook geen terugkeer meer.

8. Wanneer de Heer een belichaming aanneemt en deze weer verlaat, neemt Hij de zintuigen en de geest met zich mee zoals de wind een geur van hier naar elders meeneemt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wanneer de ziel als Heer en Meester over lichaam en geest, het lichaam verlaat om naar een nieuwe belichaming over te stappen, neemt zij de zintuigen en de geest (manas) mee. Zoals geuren door de wind van de ene plaats naar een andere plaats worden meegevoerd.*

Bij het vorige vers werd al opgemerkt dat wensen, verlangens en neigingen de ziel omhullen en door de ziel worden meegenomen wanneer het lichaam afsterft. De tekst gebruikt de vergelijking van de geur van bloemen die door de wind wordt meegenomen van de ene plaats naar een andere. De mens is hier op aarde om zichzelf in alle vormen en maten te leren kennen en, vooral, zichzelf te ervaren. In de werkelijkheid van het Ene is geen ervaring mogelijk. Hoewel de ervaring als een droom is en geen echte 'zoden aan de dijk zet', vinden we het altijd fijn om naar een 'alsof' situatie te kijken. De hele entertainment industrie is daarop gebaseerd. Dit geldt ook voor het oorspronkelijke en zuivere bewustzijn, *purusha* dat zichzelf een spiegel voorhoudt om zichzelf te zien en te ervaren. Haal de spiegel weg en wat overblijft is het volmaakte bewustzijn.

9. Zo is Hij meester over horen, voelen, zien, ruiken en proeven en tevens over zijn denkende geest en geniet Hij van zintuiglijke objecten.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Met een belichaming als verblijfplaats maakt de ziel gebruik van de vijf zintuigen en van de geest als zesde en ervaart zij de dingen van de zintuiglijke wereld.*

‘Hij’ is de *purusha* die in een belichaming de *jiva*, de ziel en de bezieling, wordt van die belichaming. Wanneer vervolgens het ‘alsof’ in onwetendheid vergeten wordt en het spel van de schepping voor ‘echt’ wordt aangezien, lijkt het alsof de ziel van het geheel – het Ene – wordt afgesneden en een apart bestaan meekrijgt. Die apartheid wordt het ego genoemd. Vanaf dat moment is er niet meer het *Uw Wil geschiede* maar alles draait om ‘mijn’ individuele, persoonlijke en zeer private wensen en verlangens. Dan is de ziel als een ego vastgebonden aan deze alsof schepping die een harde werkelijkheid lijkt te worden hoewel die in feite niet bestaat. Het geheel is ooit begonnen puur vanuit de Scheppende wil om jezelf te leren kennen en – vooral – te ervaren. Het ervaren is een genieten. Daarom zegt de tekst: *en geniet Hij van zintuiglijke objecten*. Dat genot van zintuiglijke objecten is wezenlijk maar bezien vanuit de werkelijkheid van het Ene wordt geweten dat het hele samenstel van objecten een pure droom en illusie is: om van te genieten, als van een film of van een ‘soap’ op de televisie.

10. Onwetenden zien Hem niet wanneer Hij komt en gaat, wanneer Hij blijft en wanneer Hij te midden van de guna's geniet van de wereld van de zintuigen.

Shankara zegt in zijn commentaar: *De ziel verlaat vroeg of laat de belichaming die zij ooit als verblijfplaats koos. In de tussentijd ervaart zij dus de zintuiglijke wereld zoals geluiden, zichtbare dingen enz. en daarmee ook de uitwerking van de guna's zoals plezier, pijn en misleiding. Op zich is dit klip en klaar helder en duidelijk maar de misleide mens is niet in staat dit in te zien omdat zijn geest steeds wordt afgeleid en blijft hangen in de houdgreep van allerlei ervaringen. De Heer heeft medelijden met deze misleide en verwarde geesten. Maar dan zijn er diegenen die wel beschikken over de innerlijke helderheid en die kunnen beschikken over inzicht in en begrip van juiste kennis. Zij hebben het juiste instrumentarium verworven en maken er daadwerkelijk gebruik van. Zij herkennen Hem.*

De drie guna's zijn als een deken van mist of als een wolk die de werkelijkheid van het Ene verhult en een spel opvoert met allerlei tegengestelden. Hoe helderder het licht van *sattva*, hoe helderder het genot van het spel. Er zijn slechts weinigen die dit door hebben. Meestal ontgaat het ons geheel en al hoe Hij komt en gaat en hoe Hij geniet van de wereld van de zintuigen. Meestal blijven we hangen in ons verdriet en cynisme hoe er van alles zogenaamd verkeerd gaat in deze wereld van relatieve werkelijkheid.

Wie echter werkelijk op zoek gaat en zich innerlijk ontwikkelt, gaat op zoek naar een bevoegde leermeester en spant zich allereerst in om het hele innerlijk een grote schoonmaakbeurt te geven. Hierbij speelt het hele samenstelsel van heden en verleden een grote rol. In dit opzicht heeft een 'oude ziel' – dus een ziel die in een vorig leven al het nodige werk heeft verzet – een duidelijke voorsprong op een 'jonge ziel'. Toch blijkt steeds opnieuw dat de werkelijk werkzame factor is het vinden van een bevoegde leermeester en het kunnen werken onder zijn of haar zegen. Die zegen is natuurlijk een rechtstreekse afgeleide van Gods zegen zelf. Overgave is hierbij onontbeerlijk en is een rechtstreekse oefening om de houdgreep van afgescheidenheid lossen te maken. Dit is de eerste stap.

11. Eenheidzoekers spannen zich in om Hem tenslotte in zichzelf te vinden maar wie zijn gedachten er niet bij kan houden, zal ondanks alle inspanning, Hem niet kunnen vinden omdat die mens innerlijk verdeeld is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie zich werkelijk inspant en in innerlijk evenwicht blijft, ontwaart de jiva in de geconcentreerde geest, buddhi, en weet van zichzelf: 'dit ben Ik'. Maar diegenen die zich weliswaar hard inspannen en de juiste middelen gebruiken (zoals de studie van de geschriften), maar die hun innerlijk nog niet onder beheersing hebben gebracht en nog niet voldoende hebben gezuiverd door middel van onthouding en zintuiglijke beheersing en die nog niet geheel vrij zijn van een verkeerde levenswijze en nog een zekere ijdelheid en arrogantie in zich dragen, zien Hem niet. Zij maken nog geen juist gebruik van hun onderscheidingsvermogen, viveka.*

Het ultieme doel is het Zelf. Het verlicht alles en heeft de straling van vuur, van de zon of van de maan niet nodig. Wanneer zoekers Dat eenmaal gevonden hebben, keren zij niet meer terug in dit relatieve bestaan van geboorte en dood. Alle wezens komen daaruit voort al naar gelang de samenstelling van hun innerlijk en de guna's. In de volgende vier verzen wordt dit nog eens uitgelegd en wordt gesteld dat het Zelf de grondslag is voor alle ervaringen die in deze relatieve wereld worden opgedaan.

Dit vers geeft duidelijk aan dat concentratie van geest, oplettendheid en het vermogen om koers te houden zonder te worden afgeleid de fundamentele factoren zijn die iedere speurtocht dragen. Wie zich laat afleiden, raakt onmiddellijk de weg kwijt en zal opnieuw moeten beginnen of het punt moeten terugvinden waar hij van de weg afraakte.

Shankara wijst nog eens op het belang van onderscheidingsvermogen. De bijl van onderscheidingsvermogen wordt echter alleen gescherpt op de wetsteen van het leven. We weten allemaal hoezeer het leven een praktische leerschool is. Het is een volstrekte illusie te denken dat we, door ons van de wereld af te sluiten, één stap verder kunnen zetten op de weg naar onszelf. Wie zich zo afsluit veroordeelt zichzelf om te wachten tot een volgende bus, trein of boot. We kennen de dienstregeling echter niet en soms betekent dat een ondraaglijk lange wachttijd. Het is een stuk gemakkelijker om de kans die ons nu wordt gegeven met beide handen aan te grijpen en mee te gaan naar de volgende halte. Die volgende halte is de tweede stap op de weg van innerlijke ontwikkeling en betekent de noodzaak om onze innerlijke tegenstrijdigheid werkelijk onder ogen te zien en te leren daarmee om te gaan. Door met onze innerlijke tegenstrijdigheid te leren omgaan, is er een reële kans dat die oplost. Niets doen lost niets op. Dit oplossen van onze innerlijke tegenstrijdigheid maakt ons koersvast en markeert daarom de derde stap op de weg van ontwikkeling.

We hebben het doel van de werkelijkheid van het Ene voor ogen en zijn nu in staat ons leven daarop te richten. Daardoor verfijnt het hele innerlijk en is er sprake van een innerlijke harmonie. De werkelijkheid van het Ene komt in beeld.

12. Weet dat de straling van de zon, die het hele universum verlicht, en die ook in het licht van de maan en van vuur aanwezig is, Mijn eigen straling en luister is.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘De straling van de zon’ is de licht-energie van de zon die de hele wereld van licht voorziet. Het is hetzelfde licht als dat van de maan en van vuur. Weet dat dit licht van Mij, Vishnu, is. Dit ‘licht’ kan ook worden beschouwd als het ‘licht van bewustzijn’.....*

Bijna ten overvloede herhaalt de tekst dat al het licht waarmee het universum wordt verlicht Mijn eigen straling is. In omgekeerde zin stelde de tekst dit al in vers 6 door aan te geven dat het licht van de zon het zuivere licht van bewustzijn niet kan verlichten omdat de zon uit dat bewustzijn is voortgekomen. Shankara stelt nogmaals dat het zuivere licht van bewustzijn *Vishnu* is, als *Brahman*. De invloed van de maan en dus van het licht van de maan op vrijwel alle biologische cycli is welbekend. In antroposofische kringen is een uitgebreid kennissysteem uitgewerkt voor agriculturele activiteiten gebaseerd op de maancycli. De menselijke hormonale huishouding reageert sterk op de invloeden van de maan. Dat het licht van de zon en van de maan van grote invloed is op het hele leven op aarde zal niemand ontkennen. Het licht van de maan is een afgeleide van het licht van de zon, terwijl het licht van de zon een afgeleide is van het licht van bewustzijn: ‘Mijn straling’.

13. Ik doordring de hele aarde en onderhoud en ondersteun alle wezens met Mijn energie en kracht. Ik ben er de oorzaak van dat de planten groeien en bloeien want Ik ben het sap zelf van de Soma-drank.

Shankara zegt in zijn commentaar: *‘Ik doordring de hele aarde’ betekent dat Ik alle wezens ondersteun en in leven houd – de hele schepping dus – met Mijn energie zonder enig verlangen of gehechtheid. De hele aarde is doordrongen van Mijn energie en blijft daardoor in stand en wordt daardoor bij elkaar gehouden zonder uiteen te vallen (zie ook Taittirīya Samhitā 4.1.8). Ik doordring de hele aarde en houd alle bewegende en niet-bewegende wezens in stand. Bovendien ben Ik als de maan (soma) die alle kruiden en het graan zoals rijst en tarwe, hun smaak en sap meegeeft. Soma, de maan, is de voorraadschuur van alle sappen en smaken die zij over alle kruiden verdeelt.*

‘Aarde’ is niet alleen de planeet ‘aarde’ maar ook het element ‘aarde’. Het vers zegt dus ook dat de hele schepping door Mijn energie wordt gedragen en doordrongen. Over het woord *soma* is veel geschreven en er bestaat de nodige verwarring over de aard en betekenis van deze ‘godendrank’. Shankara doelt in zijn commentaar op de symbolische betekenis van *soma* als ‘de maan’. Als drank is *soma* de godendrank die wij in het Westen kennen als de drank van onsterfelijkheid, ambrozijn. Het negende boek van Rig Veda is geheel gewijd aan *soma*. De conclusie is gerechtvaardigd dat *soma* een sleutelrol speelde in vroeger tijden. Toch bestaat er geen overeenstemming over de aard van deze mysterieuze drank en welke plant als basis dient voor deze drank. Er worden ongeveer twintig planten genoemd waarvan de *Asclepias acida* (zijdeplant) hoge ogen gooit, alsmede de *Ephedra* plant, de vliegenzwam (*Amanita muscaria*) en de Wolfsmelk (*Sarcostemma acida*). In Rig Veda VIII,48 vers 1 en 2 lezen we: *Ik heb de zoete drank van het leven (soma) geproefd en ken de goede en mooie gedachten die het drinken ervan oproept en ook de expansie van bewustzijn tot in het onbegrensde. Goden en mensen zoeken ernaar en noemen die drank honingzoet. Wanneer je naar binnen gaat kom je terecht in een onbegrensdeheid terwijl je de toorn van de goden tegenhoudt. O Soma-drank je bent een vriend van Indra zelf. O druppel van de Soma-drank, breng toch de ervaring van rijkdom zoals een tamme os zich onder het juk laat vastbinden.*

14. Als het vuur van de spijsvertering treed Ik de lichamen binnen van alle wezens die ademen en samen met de vitale stromen van *prāna* en *apāna* verteer Ik de vier verschillende soorten van voedsel.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik word het vuur van de spijsvertering (Vaishvānara) in de maag en ben aanwezig in het lichaam van alle levende wezens. Ik ben verbonden met de inademing en de uitademing. Zo verteer ik de vier soorten voedsel. Br. Up 5.9.1.: dit vuur dat binnenin het lichaam aanwezig is, is het universele vuur, Vaishvānara waardoor het voedsel dat gegeten is, verteerd wordt.*

De vier soorten voedsel zijn: het voedsel dat gekauwd wordt, dat doorgeslikt wordt, dat gelikt wordt en dat opgezogen wordt. Wie inziet dat de eter in feite het vuur van Vaishvānara (de spijsvertering) is en dat wat door het vuur verteerd wordt Soma is, en dat de combinatie van vuur en soma de hele spijsvertering vertegenwoordigt, blijft gevrijwaard voor de gevolgen van onzuiverheden in voedsel.

Shankara geeft aan dat *Soma* ook de levenssappen vertegenwoordigt die in het proces van spijsvertering uit het voedsel worden gehaald als voeding voor het menselijke gestel. De spijsvertering is een afgeleide van vuur en wordt hier vereenzelvigd met *Vaishvānara*. In de *Māndukya Upanishad* wordt *Vaishvānara* gelijkgesteld aan *Vishva*, de individuele ziel die 'wakker is' en niet slaapt, de letter 'A' uit de klank *AUM (ŌM)*. In orthodoxe Hindoe kringen wordt dit vers geciteerd aan het begin van iedere maaltijd samen met vers IV, 24 waarbij water uit de palm van de rechterhand over het bord wordt gesprekeld. Pas daarna kan het eten beginnen en is de maaltijd een vorm van *yajña* of offer geworden. Omdat het eten een offermaaltijd is geworden, gelden er een aantal regels die om toepassing vragen. In de eerste plaats wordt steeds een beetje voedsel opzij gelegd dat aan het einde van de maaltijd met de andere etensresten meegaat en als voedsel dient voor andere wezens zoals de dieren, de planten en bacteriën, die immers ook onderdeel van Gods schepping vormen. Vervolgens moet altijd eten worden gegeven aan mensen die honger hebben en om eten vragen zoals bedelaars. Het voedsel moet *sattvisch* zijn zoals beschreven in XVII,8 en 9. Het voedsel moet op legitieme wijze verkregen zijn. God is onze onafscheidelijke toezichthouder. Dit wordt ook vastgesteld in het volgende vers. Voedsel tot je nemen is een dagelijkse en wezenlijke bezigheid. Juist daarom is de herinnering van Gods aanwezigheid van essentieel belang.

15. Ik ben in ieders hart aanwezig. Uit Mij komen herinnering, kennis en vergeten voort. Ik ben Datgene wat volgens de Veda's gekend moet worden. Ikzelf ben de samensteller van *vedānta*. Ikzelf ben de Vedakenner.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Als het Zelf ben Ik in het hart (buddhi) van alle levende wezens aanwezig. Door Mijn aanwezigheid, het Zelf, hebben zij de beschikking over herinnering, kennis en het verlies van deze vermogens. Wanneer wezens deugdzaam zijn, hebben zij de beschikking over kennis en herinnering. Maar wanneer zij niet deugdzaam zijn en onjuiste handelingen verrichten, verliezen zij de kennis en ook het herinneringsvermogen. Ik ben het Opperste Zelf, dat alleen gekend kan worden door middel van de Veda's. Door Mijn toedoen wordt de leer van Vedānta (de Upanishaden) doorgegeven van generatie op generatie. Ik ben de Kenner van de leer van de Veda's....*

Dit vers begint met een vaststelling die reeds vele malen herhaald is: *Ik ben in ieders hart aanwezig*. Toch doet het vreemde feit zich voor dat terwijl de Heer zó dichtbij is – in ieders hart – er zeer weinigen zijn die dat feit met hart en ziel omarmen om dit ook te verwerklijken in de persoonlijke levenssfeer. Dit komt mede omdat niet alleen herinnering en kennis oprijzen uit Zijn aanwezigheid maar ook het vergeten. Het vergeten is niet alleen noodzakelijk om ruimte te maken voor nieuwe impressies die voortdurend bij de geest aankloppen voor aandacht maar is ook verbonden met het verrichten van onjuiste handelingen die weer hun eigen vruchten – en herhaling – oproepen. Onjuiste handelingen zijn handelingen die oprijzen vanuit een innerlijke tweespalt en tegenstrijdigheid. In werkelijkheid is de mens goddelijk en onsterfelijk maar voor 'praktische doeleinden' (dus bij de feitelijke invulling van ons leven) vergeten we liever onze goddelijke en onsterfelijke oorsprong en pretenderen we liever dat we van alles te kort komen en er voor moeten zorgen die tekorten op te heffen. Hierdoor roepen we een eindeloze stroom van wensen en verlangens op. Zij houden ons af van de thuisreis en maken dat we ons laten afleiden en misleiden. Omdat de zaadvormen van onze handelingen in ons innerlijk worden vastgehouden, zullen zij keer op keer naar buiten treden en zich herhalen. Zij gaan rechtstreeks in tegen het feit van onze goddelijke en onsterfelijke oorsprong en maken dat we die vergeten. Zo zitten we gevangen in onze eigen vicieuze cirkel van wensen, verlangens en tekorten. De Veda's zijn erop gericht ons onze goddelijke en onsterfelijke oorsprong in herinnering te brengen. De *Vedānta* vormt het filosofische deel van de Veda's en omvat in de eerste plaats de *Upanishaden*. Deze *Upanishaden* worden gerekend tot de *shruti*. *Shruti* betekent datgene wat 'gehoord' is door de *rishi's* (de 'zieners'). Deze *rishi's* werden geïnspireerd door wat zij 'hoorden' of 'zagen' en hebben dat doorgegeven. Zij zijn niet de auteurs van de *Upanishaden* maar hebben de kennis slechts doorgegeven. Dit vers stelt dat de Heer zelf de auteur van de *Vedānta* (*Upanishaden*) is.

16. In deze wereld zijn er twee zijnsvormen: een vergankelijke en een onvergankelijke. Alle wezens zijn vergankelijk. Wat zelf niet verandert is onvergankelijk.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Binnen de begrenzingen van samsāra (deze wereld van relatieve werkelijkheid) zijn er twee aspecten van onze essentie die beide als 'purusha' worden aangeduid. Het ene aspect is vergankelijk (kshara) en het andere aspect is onvergankelijk (akshara). Dat laatste aspect bestaat uit de toverkracht van mâyâ (mâyâ-shakti) die het zaad vormt van waaruit de eerste (vergankelijke) groep oprijst. Dit vergankelijke aspect is ook de voorraadschuur van alle neigingen, verlangens, verborgen handelingen en impressies van alle sterfelijke wezens. De Heer zegt dat het vergankelijke aspect uit het hele universum van veranderende vormen bestaat terwijl het onvergankelijke aspect onbeweeglijk blijft als een grote hoop zand, kûta. Kûta staat in verband met mâyâ, de kracht om af te leiden, te misleiden, in verwarring te brengen, ingewikkeld maken en krom. Het zaad van samsāra is onuitputtelijk en eindeloos en daarmee ook onvergankelijk.*

Het opperste Zelf, staat hier geheel buiten: buiten het vergankelijke en buiten het onvergankelijke en wordt er niet door aangedaan. Het is altijd wakker, zuiver, helder en vrij.

Steeds weer blijkt dat het gegeven van *purusha* moeilijk te bevatten valt. Dat is ook niet verwonderlijk want *purusha* is het Goddelijke dat in ons woont. *Ik en de Vader zijn één* zegt Jezus. En zo is het ook. Dit is het opperste Zelf, transcendent en buiten de werkingssfeer van *prakriti* maar als *purusha* is dat Zelf een bewoner van de wereld van *prakriti* en volgt daarmee de regels en wetten van *prakriti*. *Purusha* is als het ware het transcendent Zelf dat zich nestelt in de vergankelijkheid van *prakriti*. Zelf blijft het transcendent en voorbij alles maar in zijn aspect van verbondenheid met een belichaming lijkt het Zelf 'mee te lopen' in de droom van de schepping, *mâyâ*. De tekst van dit vers spreekt over twee vormen van *purusha* binnen de schepping, binnen de wereld van *prakriti*. Die twee zijnsvormen zijn twee aspecten van het Zelf dat als inwonend Zelf, *purusha*, alles draagt en in ieders hart aanwezig is. De twee aspecten zijn: vergankelijk en onvergankelijk. Het vergankelijke deel is altijd in beweging en veranderend en wordt ook als *mâyâ* beschouwd. Dat deel omvat tevens alle zaadvormen van onvervulde wensen en verlangens die we bij ons dragen totdat al die wensen en verlangens tot rust zijn gebracht. Wanneer dat een feit is geworden rest er alleen nog voldoening. Het geheim van het 'oplossen' van deze wensen is dat een 'kleinere' wens altijd opgaat in een grotere wens, totdat uiteindelijk uitsluitend en alleen het *Uw Wil geschiede* overblijft. Het kleinere gaat op in het grotere: *vyashti* (het persoonlijke) gaat op in *samashti* (het universele). De heilige vijgenboom, *Ashvattha* is in *mâyâ* geworteld en hier ligt tevens de worteling

van de eindeloze cyclus van geboorte en dood, *samsâra*. Zolang het persoonlijke, *vyashti*, nog een rol speelt is er sprake van vergankelijkheid.

Het tweede aspect van *purusha* is het feit dat de stroom van vormen en namen die uit *mâyâ* oprijst, eindeloos is en dus als 'onvergankelijk' (binnen de relatieve werkelijkheid van *prakriti*) kan worden beschouwd. Die stroom is eindeloos en staat rechtstreeks in verband met *samsâra*. De namen en vormen zelf komen en gaan voortdurend en zijn vergankelijk, maar *samsâra*, de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood, is onvergankelijk. Zelfs de piramiden zijn vergankelijk. De kraan staat open en het water blijft maar eindeloos stromen. Het water stroomt vanwege de oneindige bron van het Absolute, *Brahman*. Dit onvergankelijke aspect van *purusha* binnen de relatieve werkelijkheid van *prakriti* kan ook worden beschouwd als het causale lichaam. Als alle persoonlijke en individuele wensen en verlangens zijn opgegaan in hun universele vorm is ook het causale aspect geheel helder en schoon geworden. Dan straalt het heldere en zuivere licht van bewustzijn ongehinderd naar buiten. De mens die deze staat bereikt is vrij en is een bevrijde ziel als een *jivanmukta*.

Deze twee aspecten van *purusha* zijn eigenlijk een beetje 'fake', omdat ze binnen de relatieve werkelijkheid van de schepping bestaan en dus in een eindeloze droom. De echte *purusha* is het transcendente Zelf dat in ons hart altijd aanwezig is: *purushottama*. Dat Zelf doordringt de werelden die in het Zelf, het Absolute, oprijzen en bestaan zoals een droom oprijst en bestaat in onze slaap. Dat Zelf is absoluut en onvergankelijk want het heeft geen begin en geen einde, het is *avyaya*. Dat Zelf wordt ook *paramâtman* genoemd: het opperste of absolute Zelf. Hierover gaat het volgende vers.

17. Maar de hoogste zijnsvorm is anders dan deze twee: het opperste Zelf, *paramâtman*, dat als de onvergankelijke Heer en Meester de drie werelden doordringt en schraagt.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Het opperste Zelf verschilt van deze twee zijnsvormen. Het Zelf is de ultieme, opperste werkelijkheid terwijl de twee andere zijnsvormen binnen de werkingssfeer van avidyâ ontstaan, zoals het fysieke lichaam. Het opperste Zelf is het Zelf, het innerlijke Zelf, van alle levende wezens en wordt het 'opperste Zelf' genoemd in de Upanishaden. Door Zijn enkele aanwezigheid en door de kracht die daarvan uitgaat, wordt het hele universum, met alle drie werelden, erdoor gedragen en geschraagd. Het Zelf is onbeweeglijk want het kent geen vermindering. Het Zelf wordt ook de alwetende Heer genoemd, Nârâyana. Nârâyana is de 'opperste Heer', Heer en Meester over alles. Dat is immers vanzelfsprekend.*

De Indiase traditie scheidt er kennelijk een groot genoeg in om steeds maar te differentiëren en onderscheidingen aan te leggen. Voor ons in het Westen is iets absoluut of niet. Als het niet absoluut is, dan is het relatief en vergankelijk. Maar in de Indiase filosofie worden voortdurend nieuwe onderscheidingen aangebracht en dan worden – naast het onveranderlijke en transcendent Absolute, *Brahman* – verschillende 'zelden' opgevoerd zoals een vergankelijke en een onvergankelijke *purusha*. Wij zouden zeggen: een *purusha* 1 en een *purusha* 2. Beide vormen bestaan echter binnen relatieve werkelijkheid van de schepping, van *prakriti*. Het Absolute dat zijn woonplaats in het menselijke systeem heeft is dan het inwonende Zelf of *Paramâtman* en wordt ook wel *Purushottama* genoemd. Bovendien is het Absolute in Indiase (Vedische) termen *Brahman*. Voor ons westerlingen is deze rijk geschakeerde woordkeuze en deze rijke buit aan synoniemen nogal verwarrend. Bij Shankara lezen we ook dat dit Zelf *Nârâyana* wordt genoemd. *Nârâyana* is bovendien een van de benamingen voor *Vishnu*. En zo gaat de verwarring door. Shankara besluit zijn commentaar met de opmerking dat dit alles *immers vanzelfsprekend is*. Daar zullen we het dan mee moeten doen. Het grondpatroon blijft echter heel eenvoudig en is inderdaad vanzelfsprekend: alleen het Ene telt, alleen het Absolute, *Brahman*, *Paramâtman*, is de werkelijkheid. Er is niets anders hoewel het wel lijkt alsof er ook nog andere dingen zijn of bestaan. Maar dat is slechts schijn. Het is de schijn van een mooie en tegelijkertijd zeer complexe droom. Maar daar zijn dromen voor: zij maken wat eenvoudig is complex. De complexiteit huist in de verscheidenheid. Onwillekeurig doen deze laatste verzen van dit hoofdstuk denken aan de verzen 5-8 van de *Īsha* Upanishad:

5. *Onbeweeglijk is Het, toch beweegt Het. Ver weg is Het, toch is Het dichtbij. Binnenin alles is Het, maar ook erbuiten.*
6. *Het is zeker dat wie alle schepselen in zichzelf herkent en zichzelf herkent in alle schepselen geen droefheid kent.*

7. *Hoe kan een wijs mens, die de fundamentele eenheid van het leven kent en die alle schepselen in zichzelf herkent ooit bedroefd zijn of misleid worden?*
8. *Het Zelf is overal. Het is onbelichaamd, heeft geen vorm, is heel, zuiver, wijs, alwetend, vèr-schijnend, zelfstandig, boven alles verheven, in de eeuwige tijdsloop vindt iedere periode zijn eigen plaats en taak.*

18. Ik sta boven het vergankelijke en zelfs boven het onvergankelijke. Daarom word Ik in de wereld en in de geschriften vereerd als *Purushottama*, het Allerhoogste.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Ik ga voorbij aan het relatieve en vergankelijke bestaan van deze wereld van de Ashvattha-boom. Ik ga zelfs voorbij aan het onvergankelijke zaad van die boom. Omdat ik dus voorbij ga aan zowel het vergankelijke als het onvergankelijke, word Ik in deze wereld en in de Veda's gekend als het opperste Zelf. Zo kennen diegenen Mij die Mij zijn toegewijd. Alle dichters vereren Mij op deze wijze.*

Het is gemakkelijk om te zien hoe alle dingen in deze fysieke en ook in de subtiele wereld vergankelijk zijn en dus komen en gaan of geboren worden en sterven. Niemand zal dat ontkennen. Ten aanzien van de causale wereld wordt het een stuk lastiger omdat we nauwelijks kijk hebben op die wereld. Het is de wereld waar onze neigingen en verborgen indrukken liggen opgeslagen als in een voorraadschuur van veel zakken met zaad. Zo beschouwd is het duidelijk dat ook die voorraadschuur eindig is. Als alle zakken geleegd zijn, is de voorraadschuur niet langer nodig en zal dan ook verdwijnen. De causale wereld is de wereld van het ongemanifesteerde. Maar wat nog niet tot manifestatie is gekomen, is wel degelijk aanwezig en eindig.

Alle inspanning om dichter bij de werkelijkheid te komen moet erop gericht zijn om die zaadvormen op te laten gaan in een groter geheel of ze helemaal uit te laten werken. Dat laatste geldt voor de zaadvormen die reeds gezaaid zijn in dit leven en die nu moeten uitwerken. Dit wordt *prarabdha* genoemd. Het Absolute, *Brahman*, *Purushottama* gaat aan deze drievoudige droomwereld geheel voorbij zoals de dromer zelf ook aan de droom voorbijgaat omdat hij of zij de droom droomt. Er is altijd een verschil tussen dromer en droom. In de hoogste sferen van bewustzijnsverruiming kunnen we een glimp opvangen van deze absolute staat van onbegrensd bewustzijn die ook wel *nirvikalpa samādhi* wordt genoemd. Daarnaast hebben we natuurlijk de uitspraken van de geschriften en van de grote zieners die ons deze wereld uit de doeken hebben gedaan, zoals Shri Krishna dat nu ook doet.

19. Wie niet langer misleid is en Mij als het Allerhoogste kent, is alwetend en vereert Mij met hart en ziel, O Bhârata.

Shankara zegt in zijn commentaar: *Wie niet langer misleid is – en dus geen verwarring meer kent – en wie Mij kent zoals hierboven beschreven, kent dat opperste Zelf als ‘Hij is Ik’. Die mens kent het Zelf van allen en is daarom alwetend. Hij vereert Mij als het inwonende Zelf van alle wezens, als het Zelf van allen, O prins uit het huis van Bharata!*

Na dit lange en nogal abstracte exposé van Shrî Krishna over het Absolute, *Brahman*, *Purushottama* belanden we weer terug in de tastbare wereld van vergankelijkheid en keert de tekst terug naar het onderwerp van overgave of *bhakti*. Door overgave is het mogelijk *purushottama* te leren kennen. De zoeker geeft zich over aan het beeld van een persoonlijke god, zelfs in de vorm van bijvoorbeeld Shrî Krishna, en wordt één met deze zichtbare, waarneembare en gemanifesteerde vorm in de vergankelijkheid van deze wereld. In die overgave kan de zoeker worden meegenomen en meegevoerd naar, bijvoorbeeld, een kosmisch visioen of heel eenvoudig naar de onbegrensdeheid in zichzelf. Dan worden eenheid in verscheidenheid en verscheidenheid in eenheid een rechtstreekse ervaring en het weten dat daar bij hoort, opent datgene wat we altijd al wisten in ons geweten. Dit wordt *sarvabhava* of *mahâbhava* genoemd. Het is een kwestie van overgave met hart en ziel naar de persoonlijke godheid die wordt vereerd als de *ishta deva*. De hele geest raakt gefocust op deze *ishta deva* en gaat erin op.

Hoofdstuk 9 eindigt bijvoorbeeld met de aansporing: 34. *Vestig je geest op Mij, wees Mij toegewijd, geef je over aan Mij, buig je hoofd voor Mij. Je zult zeker tot Mij komen, als je in alle rust Mij tot doel kiest van al je doen en laten.* Dit is de essentie van wat wij in het Westen *godvrezendheid* noemen.

20. Nu heb Ik je deze mystieke kennis geopenbaard, zondeloze. Wiens ogen hiervoor zijn opengegaan is verlicht en wijs en bereikt de vervulling van zijn leven, O afstammeling van Bharata.

Shankara zegt in zijn commentaar: Hoewel de hele tekst van de Bhagavad Gītā als één van de heilige geschriften wordt beschouwd, blijkt uit de tekst dat dit vijftiende hoofdstuk bijzonder is en op zichzelf beschouwd ook als één van heilige geschriften wordt beschouwd. Hierdoor krijgt dit hoofdstuk een eigen glans en gloed mee. In feite wordt in dit enkele hoofdstuk de hele boodschap van de Bhagavad Gītā in het kort weergegeven. En niet alleen van de Bhagavad Gītā maar van de Veda's als geheel. In vers 1 van dit hoofdstuk wordt al gesteld dat 'wie de Ashvattha-boom kent' (de aard en werkelijkheid van dit relatieve bestaan) een kenner van de Veda's is. In vers 15 wordt gesteld: 'Ik ben Datgene wat volgens de Veda's gekend moet worden'. Wie deze kennis heeft verworven, wordt wijs. Er is geen andere manier om wijs te worden. Zo'n kenner zal zich van al zijn taken hebben gekweten omdat de werkelijkheid van de Heer geheel en al wordt gekend. Er is geen andere manier om je van al je taken te kwijten. Hoofdstuk 4 vers 33: Het offer van kennis is te verkiezen boven het offer van materieel bezit, O Brandend vuur van alle vijanden. Iedere handeling vindt haar voltooiing altijd in kennis, O Pārtha.

Omdat je deze transcendente kennis over het opperste Zelf van Mij hebt ontvangen, ben je een gelukkig mens, O prins.

De kennis van purusha en purushottama wordt hier 'mystieke of verborgen kennis' genoemd. Als 'verborgen' kennis wordt deze kennis ook wel als geheim beschouwd maar dat is heel verwarrend want niets is er minder geheim dan jezelf. Juist omdat de mens zelf zowel zichtbaar aanwezig is alsook transcendent zou de relatie tussen purusha 1 en purusha 2 en tussen het transcendente, purushottama, overduidelijk moeten zijn en verre van geheim. Toch verkiest de mens onwetendheid boven het integere weten van gewetensvolheid en dan wordt alles hopeloos ingewikkeld en dramatisch. Met het oog op deze tegenstrijdigheid eindigt de tekst met de opmerking: Wiens ogen hiervoor zijn opengegaan is verlicht en wijs en bereikt de vervulling van zijn leven. Die mens heeft het natuurlijke, vanzelfsprekende en oorspronkelijke geluk weer teruggevonden, zegt Shankara.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 16

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ Hoofdstuk 16

Het onderscheid tussen goddelijk en demonisch

daivâsura sampad vibhâga yoga

De Padma Purâna zegt:

Een koning genaamd Khadgabhahu heerste over Saurâstra in de streek Gurjana. Op een keer sloeg zijn koninklijke olifant op hol. De mensen op straat die deze woeste olifant tegenkwamen zochten hals over kop een veilige plek op. Wie veilig thuis kon komen, keek veilig vanuit het raam naar het verdere verloop van deze gebeurtenis. Toen de koning hoorde dat zijn olifant op hol was geslagen en amok maakte, ging hij met zijn zonen op het balkon van het paleis staan. Hij maakte zich zorgen over de goede afloop en over de veiligheid van de mensen op straat. Hij bedacht een plan om de olifant te vangen en de situatie weer onder controle te krijgen.

Op dat moment kwam een oude man de straat aflopen terwijl hij het zestiende hoofdstuk van de Gîtâ reciteerde. Vanuit hun veilige huizen waarschuwden de mensen de oude man voor de dolle olifant. Ondanks de waarschuwing vervolgde de oude man zijn weg. De koning die stond te kijken, was verbaasd over het vreemde gedrag van de oude man. De olifant die alles wat op zijn weg kwam verbrijzelde en die zelfs hele muren van huizen omverhaalde, kwam voor de oude man tot stilstand en boog zijn knieën voor hem. De oude man gaf de olifantendrijver een teken om de olifant weer vast te binden.

De koning was heel verbaasd en met ontzag vervuld. Hij kwam naar beneden, liep naar buiten en begroette de oude man met de nodige eerbied. De koning gaf ruimschoots uiting aan zijn bewondering voor het bijzondere vermogen van de oude man om de dolle olifant aan te pakken en vroeg eerbiedig naar de *mantra* die de oude man gebruikte om de olifant te kalmeren. De oude man zei: "O Koning! Ik reciteerde de verzen van het zestiende hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ. Het is geen wonder dat het gedrag van de olifant veranderde. Ik heb vele andere wonderlijke dingen zien gebeuren, die toe te schrijven zijn aan deze recitatie." Daarop nodigde de koning de oude man uit in het paleis, schonk hem vele eerbewijzen en maakte hem tot zijn *guru*. Zo werd ook de koning zelf ingewijd in de tekst en de betekenis van het zestiende hoofdstuk van de Gîtâ en hij begon nu zelf deze tekst te reciteren.

Als deze tekst een gevaarlijke en dolle olifant kan bedwingen, is de geest ook gemakkelijk te beheersen door deze tekst te reciteren. Denkend aan deze betekenis van het zestiende hoofdstuk besloot de koning de macht aan zijn zoon over te

dragen, organiseerde een kroningsfeest en trok zich terug in het woud. Door steeds maar het zestiende hoofdstuk te blijven reciteren kwam hij tot bevrijding.

Zelfs een dolle olifant wordt getemd door de verzen van dit hoofdstuk. Er leven zes schurken in ons innerlijk. Zij heten kâma (begeerte, wellust), krodha (boosheid, woede), lobha (hebzucht, kleingeestigheid), moha (misleiding, gebondenheid), mada (verwaandheid, koppigheid, ikheid) en matsârya (jaloersheid, trots). Intense bestudering van dit hoofdstuk zal zeker onze demonische inborst doen verdwijnen waardoor onze goddelijke kant kan opbloeien. Dat zal ons eeuwige gelukzaligheid geven.

Inleiding

Hoofdstuk 16 gaat over het goddelijke en het demonische in onze natuur. Het kenmerk van deze tweedeling of ook wel dubbelhartigheid is dat al onze handelingen en onze ervaringen deze dubbelheid bij zich dragen. Gelukkig bestaat het overgrote deel van de mensheid uit een individualiteit die een mengvorm inhoudt van het goddelijke en demonische. Bij verreweg de meeste mensen is er dus sprake van ‘meer of minder’. Als we voor ‘goddelijk’ ‘integer’ lezen of ‘gewetensvol’ is er dus sprake van meer of minder integriteit en gewetensvolheid in ons en tevens meer of minder ‘gewetenloosheid’ of leugenachtigheid (hypocrisie). Een mens die zijn of haar geweten tot ontwikkeling en ontplooiing heeft gebracht is een ontwikkeld mens. Wie daar niet toe gekomen is, is onontwikkeld en is niet ver verwijderd van een dierlijk bestaan. Onze dubbele natuur of inborst treedt door de drie werelden – dus door onze drie lichamen heen – naar buiten en wordt waarneembaar. Aan onze daden kunnen we ‘gekend’ worden. In het causale deel van ons ligt deze natuur nog onaangeraakt en in rust. Wanneer we in diepe slaap terecht komen, trekken we ons terug in dit causale deel en dan ervaren we de rust en kalmte van een niet-geactiveerde natuur.

Toch liggen alle zadvormen van onze dubbelhartigheid daar opgeslagen en zodra we uit de diepe slaap oprijzen en weer gaan dromen of wakker worden, wordt eerst onze wereld van gedachten en gevoelens (de subtiele staat) wakker. Als dan ook het lichaam in actie komt en we ‘ontwaken’ is onze hele fysieke verschijningsvorm de uitdrukking van onze dubbele natuur: een mengeling van goddelijke en demonische invloeden. Dit hoofdstuk legt de aard en vorm van deze eigenschappen nauwkeurig uit en begint met een opsomming van de goddelijke (gewetensvolle) eigenschappen die de mens ten dienste staan. Het is een lange lijst van deugden. Het typeert onze tijdgeest dat we in het openbare domein deze deugden nauwelijks nog als relevant ervaren en eindeloos harrewarren over de ontelbare mengvormen die er zijn van goddelijk-demonisch. Toch, als puntje bij paaltje komt, ontkomen we er bijvoorbeeld in een rechtszaal niet aan om de ‘waarheid te spreken’.

Waarom wordt er in onze opvoeding en opleiding dan zo weinig aandacht aan gegeven? Ons hele menselijke systeem is een rechtstreekse uitdrukking van onze inborst of van onze individualiteit. Menselijke ontwikkeling houdt de uitdaging in om de schaal stap voor stap te doen doorslaan naar onze goddelijke lichtkant en naar deugdzaamheid terwijl we leren afstand te nemen van de duistere kant in ons. Dit afstand nemen begint met zelf-observatie en de beschrijving in dit hoofdstuk is er voor om die duistere kant herkenbaar te maken aan de hand van alle ondeugden die worden genoemd. Op deze manier kunnen we ons ‘probleem’ of anders gezegd: de uitdaging van menselijke ontwikkeling ter hand nemen en het pad van

ontwikkeling volgen. Shankara zegt heel duidelijk dat wie dat pad niet ter harte neemt onherroepelijk vast blijft zitten in zijn of haar eigen dubbelhartigheid en geen geluk zal vinden. Er is niet veel inzicht voor nodig om in te zien dat door toedoen van de tijd en de eindeloze herhaling deze mens langzamerhand degenerereert naar lagere bestaansvormen zoals dat van een dier of nog lager.

De Gītā is hier heel duidelijk over. Mensen vragen wel eens naar een definitie van ‘de hel’. Het is duidelijk dat het vastzitten in deze gevangenis van onze eigen lusten en lasten ons steeds dichterbij de poorten van de hel voert. De tekst zegt in vers 20 en 21 dat er drie hoofdboorten zijn (een drievoudige poort): wellust, woede en hebzucht.

Shankara zegt dat *deze misleide zielen keer op keer opnieuw worden geboren in een duistere moederschoot en steeds verder afdwalen. Zij zinken weg in een diepe en stikdonkere duisternis en er is geen sprake van dat zij mij ooit zullen bereiken.*

... De drievoudige hel moet, hoe dan ook, vermeden worden. De drie aspecten van de hel vormen de basis voor alle vormen van ongeluk en smart.

Deze tweedeling in onze natuur of inborst is nauw verbonden met het gegeven dat de schepping als een theaterstuk is of een film. Geen theater en geen drama zonder de verdeling van de rollen in deugdzame en niet-zo-deugdzame mensen. Boeven en schurken zijn nodig om het theater theater te laten zijn. Dit standpunt gaat terug naar het gegeven van *mâyâ* of de verbeeldingskracht van de Schepper zelf. Dit onderwerp kwam reeds uitgebreid aan de orde in hoofdstuk 7. In vers 14 zegt Shri Krishna: *De verbeelding van mâyâ, komt uit Mij voort, is waarlijk schitterend, goddelijk en moeilijk te doorgronden. Alleen zij die Mij als basis hebben, zullen boven deze illusie uitstijgen en haar doorzien.* Het teruggaan naar ‘Mij als basis’ is niets anders dan de thuisreis afleggen, terug naar onszelf, naar wat we werkelijk zijn: goddelijk en onsterfelijk. Om onze goddelijke afkomst weer terug te vinden en te verwerkelijken, zullen we de duistere, demonische kant in ons ver achter ons moeten laten. Nog sterker: die kant is een illusie en zal slechts dan verdwijnen wanneer we weten dat zij een illusie is. Water in de fata morgana van een woestijn kan ons niet meer verleiden of bekoren wanneer we weten dat het een fata morgana is en dus als een droom.

Dit hoofdstuk eindigt met de aansporing om ons te laten leiden door de aloude traditie die in feite in ons geweten verankerd ligt. Dat geweten treedt altijd naar voren in het hier en nú en nimmer in het verleden of de toekomst. Die zijn niet meer dan een droom. Alleen het hier en nú is werkelijkheid.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 16

Het onderscheid tussen goddelijk en demonisch

daivâsura sampad vibhâga yoga

Shankara zegt in zijn commentaar: *In hoofdstuk 9 werd reeds verwezen naar de verdeling van de natuur van levende wezens in goddelijke en demonische wezens. In dit hoofdstuk wordt deze verdeling verder uitgewerkt en uit de doeken gedaan. Een goddelijke natuur is gericht op bevrijding uit de cirkelgang van geboorte en dood (samsâra). Een demonische en beestachtige natuur leidt juist tot een steeds grotere gehechtheid en gebondenheid aan samsâra. De boodschap is om het goddelijke te voeden en te ontwikkelen en de twee andere aspecten met rust te laten.*

De gezegende Heer sprak:

1. Onbevreesdheid, innerlijke zuiverheid, vasthouden aan wat je weet, vrijgevigheid, zelfbeheersing, offervaardigheid, studie van de geschriften, onthechting, rechtschapenheid,

Shankara zegt in zijn commentaar:

- *Onbevreesdheid: het tegenovergestelde van lafheid*
- *Innerlijke zuiverheid: de zuiverheid en helderheid van het hele innerlijke systeem zonder bedrog, zonder valse streken, zonder manipulatie want alle handelingen en transacties vinden op een volstrekt eerlijke wijze plaats.*
- *Vasthouden aan wat je weet: begrip over de ware aard van alle dingen, het Zelf, zoals dat wordt uitgelegd door de geschriften en de leermeester. Het vasthouden aan wat je weet vormt onderdeel van de discipline van yoga. Deze discipline houdt in het vermogen van introspectie (naar binnen kijken) waardoor datgene wat is geleerd voorwerp van innerlijke waarneming wordt terwijl de zintuigen onder beheersing staan en worden ingetoomd. De verwerkelijking van onbevreesdheid, innerlijke zuiverheid en vasthouden aan wat je weet zijn de drie belangrijkste aspecten van een sattvische natuur en zijn de vrucht van toewijding.*
- *Vrijgevigheid: weggeven van voedsel en geld naar vermogen.*
- *Zelfbeheersing: het onder beheersing brengen van de naar buiten gekeerde zintuigen. De beheersing over het hele innerlijke systeem wordt in het volgende vers genoemd.*

- *Offervaardigheid: betekent het uitvoeren van rituelen zoals het vuuroffer en de rituelen die in de geschriften worden genoemd met inbegrip van het eren van de goden.- Studie van de geschriften: de studie van de Veda's zoals de Rig Veda waarmee impliciete resultaten worden verkregen: wat onzichtbaar was, wordt zichtbaar.*
- *Onthechting: vormen van ascese die lichaam en geest onder beheersing brengen.*
- *Rechtschapenheid: deze kwaliteit moet altijd worden beoefend.*

2. Geweldloosheid, waarheidlievendheid, afwezigheid van boosheid, onthechting, tevredenheid, niet kwaadspreken, mededogen jegens alle wezens, geen wensen koesteren, vriendelijkheid, bescheidenheid, zonder wankelmoedigheid,

Shankara zegt in zijn commentaar:

- *Geweldloosheid: het niet kwetsen of letsel berokkenen aan levende wezens.*
- *Waarheidlievendheid: zeg hoe de dingen zijn of ervoor staan zonder erom heen te draaien of onvriendelijk te zijn.*
- *Afwezigheid van boosheid: geen boosheid hebben wanneer je geslagen wordt of uitgescholden.*
- *Onthechting: in de tekst wordt het woord 'tyāga' gebruikt: opgeven, oplossen.*
- *Tevredenheid: innerlijke vrede of sereniteit.*
- *Niet kwaadspreken: is een vorm van compassie. Verwijt iemand zijn of haar zwakke kanten niet.*
- *Mededogen: medelijden tonen jegens diegenen die te lijden hebben.*
- *Mildheid: afwezigheid van boosheid, zachtmoedigheid.*
- *Bescheidenheid: is een vorm van nederigheid*
- *Afwezigheid van wankelmoedigheid: waardigheid, geen onnodige mentale of fysieke bewegingen maken.*

3. Energiek, geduld, geestkracht, zuiverheid, vrij van haat of trots. Dit zijn de eigenschappen van diegenen die op zoek zijn naar hun goddelijke oorsprong, afstamming van Bharata.

Shankara zegt in zijn commentaar:

- *Energiek of 'tejas': tejas is 'vuur' en heeft hier de betekenis van 'vurige voortvarendheid, energiek' en niet die van een subtiele uitstraling van licht die door de huid naar buiten straalt.*
- *Geduld: niet geprikkeld of geagiteerd raken wanneer er sprake is van uitschelden of van fysiek geweld. Geduld is nauw verbonden met de 'afwezigheid van boosheid' uit het vorige vers maar is meer dan het 'onderdrukken of beheersen van boosheid' en duidt op 'vrijheid of afwezigheid van boosheid'.*
- *Geestkracht: is een innerlijke staat die voorkomt dat lichaam en zintuigen uitgeput raken en verzwakken.*
- *Zuiverheid: heeft twee aspecten: uiterlijk en innerlijk. Het uiterlijke aspect is het schoonmaakproces dat gebruik maakt van water en aarde en is een vorm van 'schoonschrobben'. Het innerlijke aspect is de innerlijke zuiverheid en schoonheid die vrij is van alle tendensen om te liegen en te bedriegen of om allerlei wensen te koesteren.*
- *Zonder haat: welwillendheid jegens iedereen en zonder enige bedoeling om iemand schade te berokkenen of te kwetsen: een vorm van geweldloosheid.*
- *Zonder trots: men koestert niet langer het idee dat men verhevener is dan een ander.*

Deze kwaliteiten, vanaf de onbevreesdheid uit vers 1, behoren toe aan een mens met een goddelijke inborst die rijp is om goddelijke kwaliteiten te verwerven en gelukzaligheid te vinden.

In hoofdstuk 13 gaf Shrī Krishna al een opsomming van twintig kwaliteiten van een mens die over zelfkennis beschikt: een mens die gewetensvol is. Nu geeft hij in de verzen 1 – 3 van dit hoofdstuk een opsomming van 26 deugden. De rest van het hoofdstuk besteedt hij aan de duistere kant, de demonische kant in ons die ons vasthoudt in deze wereld omdat we er zo aan gehecht zijn. Tenslotte de aanwijzing om, als je twijfelt, *de regels van de aloude traditie te volgen om zo tot jezelf te komen. In het licht van de aloude geschriften zul je je taak en functie in deze wereld kunnen vervullen.*

In westerse termen gaat dit hoofdstuk over de mogelijkheden en beperkingen van goed en kwaad. De tekst neemt ons mee naar binnen en laat ons zien dat 'goed en kwaad' niets anders zijn dan 'deugd en ondeugd' als karaktereigenschappen van onszelf, niemand uitgezonderd. In ons dagelijkse doen en laten spelen 'deugd en ondeugd' echter nauwelijks een rol omdat we verzuimd hebben ze opnieuw te

definiëren. Tot op de dag van vandaag moeten we het nog steeds doen met Latijnse termen uit de Middeleeuwen en uit de klassieke oudheid. De zeven deugden uit de Christelijke Middeleeuwen zijn dan: *prudentia* (voorzichtigheid, verstandigheid), *justitia* (rechtschapenheid), *temperantia* (matigheid, zelfbeheersing), *fortitudo* (moed, standvastigheid), *fides* (zelfvertrouwen, geloof), *spes* (hoop), *caritas* (naasteliefde). De opsomming uit dit hoofdstuk is aanzienlijk gedetailleerder. Wat opvalt is dat ‘hoop’ niet in de lijst van Shrī Krishna voorkomt.

Zoals iedere zakenman met grote regelmaat, zo niet dagelijks, zijn balans opmaakt zo zouden ook wij dagelijks de balans kunnen opmaken van onze lichtkant en van onze duistere kant. Menselijke ontwikkeling houdt dan in dat de lichtkant groeit en de duistere kant in ons afneemt. We doen dus niet aan tweezijdig boekhouden maar eenzijdig. Bij tweezijdig boekhouden houden de lichtkant en onze duistere kant elkaar in evenwicht. Dat is *niet* het doel van menselijke ontwikkeling. Wanneer goden en demonen elkaar in evenwicht houden ontstaat er een onduidelijke mengvorm die alles in het ongewisse laat. Juist dat ongewisse is dan onze valkuil. Dan zijn we eindeloos bezig met het oppoetsen van ons innerlijk maar wanneer we even niet opletten neemt de ‘andere kant in ons’ te vaak moeiteloos de teugels over, al is het maar voor even. Dit innerlijke gewiebel vormt een grote belemmering voor een voorspoedige reis naar onszelf. Zelfherinnering, zelfobservatie en precieze waarneming zijn nodig om dit gewiebel een halt toe te roepen. Dan worden we innerlijk aanzienlijk sterker.

De ‘studie van de geschriften’, *svādhyāya*, uit vers 1 heeft twee betekenissen. De eerste is de bestudering van de heilige geschriften van de mensheid zoals de Bhagavad Gītā, het Rāmāyana-epos, Yoga Vāsishtha, de Bijbel, de Koran e.d. Wie tot de wezenlijke boodschap van deze geschriften weet door te dringen zal al spoedig in contact komen met een levende kennis die ons ter beschikking staat als we ervoor open staan. De andere betekenis van *svādhyāya* is: zelfstudie, zelfobservatie. Het is niet voldoende alleen de geschriften te bestuderen die ons vanuit de traditie zijn ‘toegevallen’. Menselijke ontwikkeling heeft uitsluitend en alleen met jezelf te maken en dat impliceert dat we leren om heel precies en scherp naar onszelf te kijken en naar ons eigen persoonlijke systeem dat zich juist kenmerkt door een eindeloze wisselwerking tussen goddelijke en demonische invloeden. Wie slechts toekijkt en niet ingrijpt wegens gebrek aan motivatie komt geen stap verder. Ingrijpen is alleen effectief als het plaatsvindt vanuit een innerlijk brandend verlangen om verder te komen op het pad van bevrijding. Dat brandende verlangen staat bekend als *mumukshutva* en overwint alle belemmeringen. Alleen maar toekijken maar dan vanuit het standpunt van dit brandende verlangen naar bevrijding is ook een vorm van ingrijpen. In die brandende blik wordt vuil verbrand en lossen dingen op als in de zee. Daar is veel innerlijke spankracht voor nodig. Alleen iedere mens zelf weet voor zichzelf hoe hij of zij dit verlangen kan oproepen en intensiveren. Niemand

anders kan dat voor ons doen. Hoogstens zijn een aantal ‘facilitators’ te noemen zoals innerlijke stilte ontwikkelen, meditatie, reflectie, bidden en contemplatie en vooral het goede gezelschap van gelijkgestemde zoekers.

De Sanskriet namen van de zes en twintig deugden die de tekst noemt zijn:

1. *Abhayam*: vreesloosheid
2. *Sattvasamshuddhi*: innerlijke zuiverheid, helderheid
3. *Jñānayogavyavasthiti*: vertrouwen op een innerlijk weten
4. *Dānam*: vrijgevigheid
5. *Dama*: beheersing van de zintuigen en hun functies
6. *Yajña*: offervaardigheid
7. *Svādhyāya*: studie en zelfonderzoek
8. *Tapas*: zelfbeheersing als vorm van onthechting
9. *Ārjavam*: rechtschapenheid, recht-door-zee
10. *Ahimsā*: geweldloosheid
11. *Satyam*: waarheidlievendheid
12. *Akrodha*: vrij van boosheid
13. *Tyāga*: afstand doen, bijvoorbeeld door op een ander standpunt te gaan staan
14. *Shāntih*: tevredenheid, innerlijke rust en kalmte
15. *Apāishunam*: niet kwaadspreken, de tong in bedwang houden
16. *Dayā bhūteshu*: mededogen jegens alle wezens
17. *Aloluptvam*: zonder wensen en verlangens
18. *Mārdavam*: vriendelijkheid
19. *Hrīḥ*: bescheidenheid
20. *Acāpalam*: niet wankelmoedig zijn, concentratievermogen
21. *Tejas*: vuur, vurigheid, licht, visie
22. *Kshamā*: geduld, vergevensgezindheid
23. *Dhṛitih*: (geest)kracht
24. *Shaucam*: zuiverheid
25. *Adroha*: vrij van haat
26. *Nātimānitā*: vrij van trots

4. Maar huichelachtigheid, arrogantie, verwaandheid, drift, lelijk taalgebruik en onwetendheid zijn de eigenschappen van diegenen die geboren zijn voor een demonisch en duister bestaan, O zoon van Prithâ.

Shankara zegt in zijn commentaar:

- *Huichelachtigheid: een vorm van dikdoenerij, 'showing off' waarbij rechtschapenheid wordt voorgewend, farizeïsme.*
- *Arrogantie: het opeisen van geleerdheid, academische scholing, je voor laten staan op rijkdom, en belangrijke contacten enz.*
- *Verwaandheid: denken op een hoger niveau te staan dan een ander.*
- *Ruw en lelijk taalgebruik: rauwheid, bijvoorbeeld recht praten wat krom is of iets anders voordoen dan het is.*
- *Onwetendheid: nivellering van het denken zonder gebruik te maken van het onderscheidingsvermogen en van nuancering, verkeerde ideeën over de aard en inhoud van taken en plichten.*

Deze kwaliteiten behoren bij diegene die een demonische inslag heeft meegekregen.

Een merkwaardigheid doet zich voor in die zin dat niemand er op zichzelf moeite mee heeft om *huichelachtigheid, arrogantie, verwaandheid* als 'slechte' eigenschappen te kwalificeren. Toch zal degene die ermee behept is, zich uit alle macht verdedigen om dit soort duistere kwaliteiten te ontkennen. Zelfs de grootste schurk zal zijn uiterste best doen zich als een respectabel persoon voor te doen die zich om het welzijn van velen bekommert. Ziedaar het zoveelste bewijs dat we de lichtkant wel willen kennen maar onze duistere kant uit alle macht ontkennen. In die zin doen we ons graag voor als een onschuldig lam, terwijl we maar al te vaak op een wolf in schaapskleren lijken. Opvallend is dat lelijk taalgebruik hoog op de lijst staat genoteerd. Lelijk taalgebruik is altijd krom.

5. Een goddelijke en stralende afkomst leidt tot bevrijding terwijl men zegt dat een demonische afkomst tot gebondenheid leidt. Wees niet bezorgd, O zoon van Pându, want jij bent geboren voor een goddelijke bestemming.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Goddelijke kwaliteiten maken bevrijding uit de cirkelgang van geboorte en dood mogelijk terwijl demonische en beestachtige kwaliteiten tot steeds meer gebondenheid leiden. Shrî Krishna merkt op dat Arjuna zich nu afvraagt of hij demonische of goddelijke kwaliteiten heeft en stelt Arjuna gerust door te zeggen dat hij is geboren voor een goddelijke bestemming en gelukzaligheid zal vinden.

Het gebruik van het woord ‘afkomst’ duidt op het grote belang van de omstandigheden waarin we opgroeien en opgevoed worden. Gezin en familie zijn van grote invloed op onze vorming in onze jeugd. Juist de eerste jaren in onze huidige belichaming zijn van grote invloed op ons latere gedrag. Ouders die een bewuste inspanning leveren om hun kind(eren) op te voeden in Godvrezendheid, respect en zelfvertrouwen leveren een enorme bijdrage aan de mogelijkheid dat dit kind later leert deze kwaliteiten als basis te nemen voor alle doen en laten. Dat maakt een zeer groot verschil terwijl het besluit om het pad van menselijke ontwikkeling te gaan en de lichtkant verder te ontwikkelen veel gemakkelijker genomen kan worden. Zo brengt elke generatie bijzondere mensen voort. Visie en leiderschap worden dan een natuurlijk en vanzelfsprekend gegeven en dan ontstaat er geen groot tekort aan leiders van mensen die hun blik gericht houden op het welzijn van allen en op een deugdelijke en deugdzame mensenmaatschappij.

6. Er zijn twee soorten wezens in deze wereld: goddelijke en demonische. Goddelijke wezens zijn reeds uitvoerig besproken. Luister nu naar de beschrijving van de demonische, zoon van Prithā.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Twee soorten mensen zijn geschapen: mensen met een goddelijke inborst of natuur en mensen met een demonische. Zo is er sprake van een tweedeling. Zie ook Brihadāranyaka Up. 1.3.1: 'Het nageslacht van Prajâpati kent twee soorten van wezens: goddelijke en demonische.' Zij zijn overal in deze empirische wereld te vinden. Wezens met een goddelijke inborst zijn duidelijk beschreven in de eerste verzen van dit hoofdstuk. Nu volgt een beschrijving (tot aan het einde van dit hoofdstuk) van de demonische kwaliteiten. Luister nu naar deze beschrijving en wees gewaarschuwd! De beschrijving is duidelijk en beeldend zodat je deze kwaliteiten kunt vermijden.

Shrī Krishna doet een duidelijke uitspraak met de 'tweedeling' van het fenomeen 'mens': er is de goddelijke kant en ook de demonische kant. Zij zijn altijd interactief bezig en werken dus op elkaar in. Het gevolg is de eeuwige strijd tussen goden en demonen. De uitspraak is expliciet en duidelijk. Toch is er een uitweg uit deze spagaat. Die uitweg is het pad naar bevrijding dat uiteindelijk leidt tot het inzicht en de realisatie dat zelfs de goden en demonen een illusie zijn, een verbeelding die in het leven is geroepen om het spel dat schepping heet, voortgang te doen vinden. Als theorie is deze vaststelling redelijk en zelfs logisch. Maar als levensdoel is er slechts één weg te volgen: die van de aloude Traditie waarin het levende geweten in ons zó zuiver en helder wordt dat het 'ragfijne spel van de schepping' doorzien wordt omdat *alleen het Ene telt*.

7. Mensen met een demonische aard weten niet wanneer ze moeten beginnen of wanneer ze moeten eindigen. Evenmin hebben ze enig idee van de betekenis van zuiverheid noch van juist gedrag. Waarheidlievendheid is er bij hen niet bij.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Mensen met een demonische aard weten niet wat hun te doen staat om menselijke waarden te ontwikkelen. Evenmin weten ze hoe ze kwalijke waarden moeten vermijden. Zij hebben geen idee van hoe en wanneer te handelen en wanneer niet. Het begrip actie-inactie is hen onbekend. Bovendien is er bij hen geen sprake van enige innerlijke zuiverheid, van het verrichten van juiste handelingen en van liefde voor waarheid. Zij zijn eenvoudigweg onzuiver en niet integer, ze liegen en bedriegen en kennen de waarheid niet.

Het is een opvallend kenmerk van vrijwel alle schurken dat ze grote moeite hebben met de maat der dingen te vinden omdat een grenzeloze hebzucht vrijwel altijd aan de basis staat van hun handelen. In grenzeloze hebzucht wordt maathouden onmogelijk. Een tweede kenmerk is dat ze zich meestal als een echte 'Bul super' in onbespiede ogenblikken laten voorstaan op hun grote intelligentie en slimheid. Dat is puur arrogant. Vroeg of laat zullen hun mateloosheid en arrogantie hun tol eisen. 'Hoogmoed komt ten val'.

8. Ze beweren dat de schepping vals, onbetrouwbaar en goddeloos is. Bovendien zeggen ze dat zij is voortgekomen uit dualiteit en uit seksuele lust.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Mensen van demonische aard beweren dat de hele wereld onwaarachtig is omdat de mensen zelf onwaarachtig en vals zijn. Rechtschapenheid, juiste handelingen bestaan niet want er is geen opperste Heer die toeziet op juist en onjuist gedrag. De schepping is volgens hen goddeloos en komt slechts voort uit de seksuele vereniging tussen mannen en vrouwen en is ontstaan uit lust. Er is geen andere oorzaak. Er is geen onzichtbare en transcendente oorzaak en zoiets als 'karma' bestaat niet. Dit is de visie van de 'lokayatikas' die slechts geloven in een fysieke werkelijkheid waarbij alles is ontstaan uit wellust.

Als we de woorden van Shankara serieus nemen, betekent dit dat het overgrote deel van onze academici – zeker uit de 'B'-studies – tot deze groep van *lokayatikas* behoort. Onze natuurkundigen en andere 'logen' houden zich immers heel bewust bezig binnen de grenzen van de fysieke wereld. Een metafysische werkelijkheid is voor hen niet-te-betreden terrein. Geen wonder dat regelmatig stemmen oprijzen die beweren dat het hele menselijke psychische vermogen voortkomt uit min of meer toevallige uitingen van hormonen en klieren en dat bewustzijn een product van de hersenen is. Dat zij daarbij rechtstreeks ingaan tegen de ontelbare mystieke ervaringen van vele zoekende mensen en ook tegen het overweldigende bewijs van een alomvattende Eenheid is voor hen niet relevant.

9. Omdat ze aan deze visie vasthouden, hebben ze het contact met zichzelf verloren en zijn ze klein van geest. Met hun wreedheid ontpoppen zij zich als vijanden van de wereld en zijn zij uit op haar ondergang.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Zij baseren hun hele doen en laten op deze visie en hebben ieder contact met hun ware aard verloren en kunnen de overgang naar de volgende wereld niet maken. In hun kleingeestigheid kijken zij niet verder dan hun neus lang is en geloven zij slechts in een fysieke werkelijkheid. Zo strompelen ze voort maar zijn tegelijkertijd uiterst gewelddadig en zijn erop uit de wereld te vernietigen. Zij zijn de vijanden van deze wereld.

Dit vers laat geen twijfel bestaan over de kortzichtige visie van de ultieme werkelijkheid van de fysieke wereld. Men zou zich de vraag kunnen stellen of werkelijk godvruchtige geleerden – zelfs in oorlogstijd – hadden *kunnen* meewerken aan het ontwikkelen van een atoombom – als zij vertrouwd waren geweest met de metafysische werkelijkheid van ons bestaan. De vernietigingskracht die inmiddels wereldwijd is ontwikkeld en beschikbaar is, is meer dan voldoende om de ondergang van de wereld daadwerkelijk uit te voeren. Gelukkig is er nog voldoende Godvrezendheid over om dit te voorkomen.

10. Zij geven zich over aan onverzadigbare begeerten en lusten, ze liegen en bedriegen en gaan op in hun arrogantie en lustgevoelens. In hun verblinding houden zij vast aan hun valse ideeën en zijn hun bedoelingen vunzig.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Lusten zijn wensen en begeerten die nooit genoeg hebben en dus onverzadigbaar zijn. Het liegen en bedriegen en ook de arrogantie komen voort uit een totaal gebrek aan onderscheidingsvermogen. Hun valse ideeën zijn gebaseerd op vunzige bedoelingen.

Mensen die zich geheel in de greep bevinden van demonische impulsen zijn onverzadigbare materialisten. Verblind als ze zijn, is hun eigen ego het centrum van het universum en kennen hun begeerten en lustgevoelens geen grenzen. Trots, arrogantie, wraakgevoelens, leugens en bedrog worden hun dagelijks voedsel dat zichzelf vermeerdert: 'toorn baart toorn'. Tenslotte is alles zo buiten proportie gekomen dat de eigen ondergang nabij is. Soms is er echter de incarnatie van God zelf voor nodig, zoals een Shri Krishna, om dit heilloze pad af te sluiten en allen die dat pad bewandelden een 'toontje lager te laten zingen'. Het heeft allemaal te maken met het verlies van het contact met zichzelf, zoals in vers 9 wordt gesteld, en met het verlies van het besef van een alomvattende eenheid. *Vasudaiva katumbakham* de mensengemeenschap is één groot gezin.

11. Zij gaan op in hun grenzeloze begeerten en plannen die pas bij de dood een einde vinden. Zintuiglijk genot blijft hun hoogste doel, in de overtuiging dat er niets anders in deze wereld te vinden is.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Hun talloze plannen zijn altijd gericht op het verwerven en behouden van bezit en aantrekkelijke dingen. Zintuiglijk genot – hedonisme - is voor hen het hoogste doel.

12. Ze zijn verstrikt geraakt in ontelbare ketenen van ijdele verlangens en zijn de slaaf geworden van hun eigen passie en toorn. Zo vergaren zij bergen van onrechtmatig verworven bezit om hun lusten te bevredigen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Hoop is bij hen verworden tot 'ijdele verlangens'. Ze koesteren er ontelbare van en worden daarom voortdurend heen en weer geslingerd, gedreven als ze worden door hun lustgevoelens en boosheid. Zij vergaren rijkdom uitsluitend voor hun zintuiglijk genot en geven niets om juist en menswaardig gedrag (dharma). Het onrechtmatig verworven bezit is het gevolg van diefstal en bedrog.

In de verzen 11 en 12 geeft Shri Krishna een opsomming van de belangrijkste karaktereigenschappen van een demonisch wezen:

- Grenzeloze begeerten.
- Doel van het leven is zintuiglijk genot.
- 'Ik ben de allerhoogste, niemand is groter dan ik'. Dat is hun credo.
- Totale gebondenheid aan hun wensen en begeerten.
- Bezeten van angst en (wel)lust.
- Hun bezit is onrechtmatig verkregen en dient voor het bevredigen van hun wensen en verlangens.

Het 'verstrikt zijn geraakt in ontelbare ketenen van ijdele verlangens' is een vorm van verslaving. Verslaving aan wat? Aan het eigen egoïsme in al zijn facetten. De verslaving maakt dat hoe meer je krijgt hoe nog meer je wilt ontvangen in de toekomst. De hebzucht is letterlijk onverzadigbaar. Werkelijk tevreden zijn met rechtmatig verworven bezit betekent, hoe dan ook, het beteugelen van verlangens naar nog meer. Hoe relatief *genoeg is genoeg* ook mag zijn, toch roept het in iedere specifieke omstandigheid een halt toe aan onverzadigbaarheid. Dat is een goed begin.

13. ‘Dit heb ik vandaag bereikt, morgen zal ik een andere begeerte bevredigen, dit is van mij en dat ook en zo zal mijn rijkdom verder toenemen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Zij gaan ervan uit en zeggen: ‘deze rijkdom heb ik zelf verworven. Wat ik heb zal ik altijd behouden om mezelf tevreden te stellen en zo zal ik ook in de toekomst rijk en bemiddeld zijn’.

14. Deze vijand heb ik gedood, de anderen zal ik ook verslaan. Ik ben mijn eigen Heer en Meester en geniet van alles. Ik ben volmaakt, machtig en gelukkig.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Jan en alleman is mijn vijand. Ik zal ze allemaal vermoorden. Wat kunnen deze sukkels nog uitrichten? Zij kunnen mij in de verste verte niet evenaren. Ik ben oppermachtig en heer en meester en ik geniet er in volle teugen van. Mijn succes is ongeëvenaard en ik heb kinderen en kleinkinderen. Ik ben geen gewoon mens want ik ben zo sterk en gezond. Anderen zijn de aarde slechts tot last.

15. Ik ben rijk, van goede afkomst, wie is gelijk aan mij? Ik zal offers brengen, ik zal geschenken geven en genieten.' Zo laten zij zich verblinden door onwetendheid.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Mijn geld maakt mij rijk en mijn familie is sinds mensenheugenis verbonden met eerbiedwaardige namen van grote geleerden. Zelfs in dit opzicht is niemand aan mij gelijk. Maar ook in offervaardigheid zal ik alle anderen voorbijstreven. Ik zal een patroon van de kunsten worden om er ten volle van te genieten.

Zo denken deze demonisch ingestelde mensen en in hun onwetendheid hebben zij ieder gevoel voor maat en relevantie verloren.

In de verzen 13,14 en 15 druipt het 'ik' van deze mens er van af. *Wie is gelijk aan mij? Dit alles is van mij. Ik ben volmaakt, machtig en gelukkig.* De verblinding van ego-gedreven arrogantie van de *asura* (demonisch wezen) is totaal en als gevolg daarvan raken zij vroeg of laat onherroepelijk verstrikt in hun eigen hebzucht. Zij kunnen met geen mogelijkheid de kracht nog opbrengen om te vragen naar het onderscheid tussen werkelijkheid en onwerkelijkheid en in de droom van hun zintuiglijke bevrediging stapelen zijn eindeloos veel 'boter' op hun hoofd in de vorm van vruchten van heilloze en zondige handelingen. Geen wonder dat zij uiteindelijk wegzinken in een hel van onreinheid, wanneer zij hun menselijke belichaming eenmaal hebben verloren.

16. Zij laten zich door hun eigen ingebeeldheid in verwarring brengen en zijn verstrikt geraakt in een web van misleiding. Geobsedeerd door de bevrediging van hun lusten, zinken zij weg in een hel van onreinheid.

Shankara zegt in zijn commentaar:

‘Ze zijn verstrikt geraakt in een web van misleiding’ vanwege hun onwil en onvermogen om van hun onderscheidingsvermogen gebruik te maken. Hun onwil werkt als een dekmantel die de lading verbergt. Door hun wellust vermeederen zij voortdurend hun zonden waardoor zij onherroepelijk belanden in een hel van onreinheid, ‘vaitarani’.

De hel is géén plek ergens in het universum maar is een ervaringswereld die geheel gevuld wordt met pijn, ellende en onmenselijk lijden. *Samsâra* leidt een demonisch ingesteld wezen uiteindelijk en onherroepelijk tot ‘een hel van onreinheid’.

17. Verwaand, koppig en vervuld als zij zijn van de arrogantie en zelfingenomenheid van rijkdom, brengen zij hun offers slechts in naam en vol huichelarij zonder zich aan de regels te houden.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Zij eisen alle goede en bijzondere menselijke kwaliteiten voor zich op, maar integere mensen zullen hen niet prijzen. Door hun koppigheid zijn zij hard geworden, het tegendeel van mild, en door hun rijkdom zijn zij verwaand, arrogant en zelfingenomen geworden. Als zij iets doen aan 'goede doelen' doen ze dat alleen in naam maar niet van harte. Alle andere bijkomende zaken, zoals speciale regels en normen en waarden, negeren zij geheel en al als 'irrelevant'.

Een *asura* deinst er niet voor terug om zich ook met religie bezig te houden en als dat gebeurt gaat dat gepaard met een maximum aan pracht en praal. Als voorbeeld moge dienen het bouwen van een kopie van de St Pieter kathedraal uit Rome in het straatarme Burkina Fasso. Offers zijn bedoeld voor de goden terwijl hun tegenhanger de *asura* is: een duister en demonisch wezen. *Deva* betekent in het Sanskriet letterlijk 'stralend van licht en luisterrijk'. *A-sura* betekent 'zonder (*a-*) licht (*sura*)'. *Yajña* – offer – is in beginsel een religieuze activiteit die dient om de goden of de godheid gunstig te stemmen. In tijden van droogte kan men God aanroepen en bidden om regen. Dat is een *yajña*, zeker als het bidden gekoppeld wordt aan een innerlijke discipline. Er is ook een goddelijke kracht die het hele proces van regen beheerst. Ook die kan worden aangeroepen. Als de droogte oplost omdat het gaat regenen heeft iedereen er profijt van en heeft iedereen er baat bij. Op deze basis kan vrijwel iedere legale activiteit worden beschouwd als een uiting van goddelijke inwerking en kan die goddelijke kracht – als Godheid – worden aangeroepen. Vanuit dat standpunt bezien komen 'offeren' en 'werken' heel dicht bij elkaar. In feite zal een religieus ingestelde mens zonder enige moeite 'werken' als een vorm van 'offer' beschouwen waarover hij of zij als vanzelfsprekend goddelijke inwerking – genade – af zal roepen. Niets van dit echter voor een demonisch wezen wiens geest geheel verduisterd is, behalve voor dat stukje dat 'ego' heet en zijn hele systeem beheerst als een vorm van 'bezetenheid'. Deze duistere geest gaat voor de schijn van licht en scheidt er veel genoeg in een maximum aan pomp en praal binnen te halen, zelfs als dat een zeer kostbare aangelegenheid wordt. *Ik ben de grootste en de beste* denkt deze mens en iedereen 'zal dat weten'. Deze mens kent geen enkele devotie noch toewijding omdat hij niet in God gelooft.

18. Opgeblazen door hun eigen verwaandheid, onmatig, vol brute kracht, wellust en onbeschaamde razernij haten ze Mij, hoewel Ik in hen en in alle anderen aanwezig ben.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Zij hebben een hoge dunk van zichzelf en dichten zich alle mogelijke feitelijke en vermeende eigenschappen toe. Deze verwaandheid is hun zwakste punt en de basis voor al hun perversiteit en destructieve bedoelingen. Hun brute kracht is slechts gericht op het kleineren en op de vernietiging van anderen. Hun wellust is gericht op de bevrediging van hun seksuele lusten. Hun onbeschaamde razernij maakt hen blind voor iedere vorm van rechtschapenheid of van juiste handeling zodat zij geheel opgaan in de beleving van zondige handelingen.

Zij zijn helemaal ondergedompeld in deze eindeloze reeks van ondeugden. Zij koesteren een diepe haat jegens Mij als Heer en Meester van de schepping en als de eeuwige getuige in het geweten van ieder mens. Mij haten is hetzelfde als Mijn regels en wetten negeren. Zij zijn intens kwaadaardig en zijn zeer gebeten op diegenen die wel een deugzaam leven leiden.

Door een ongebreidelde eigenwaan haten ze niet alleen het Ene, het Absolute of God maar omdat God alomtegenwoordig is en in ieder levend wezen aanwezig, haten ze ook alle mensen en wezens om hen heen. Het enige wat ze tot rust brengt is de vleierij van anderen die hun eigenwaan voedt en schijnbaar legitimeert. Wie anderen haat, haat de Heer, haat het Ene. De Heer liefhebben is iedereen liefhebben. Een echte zoeker kent geen haat of wrok jegens wie dan ook (XII,13).

19. Die mij zo haten en vol wreedheid zitten, de droesem van het mensdom, veroordeel Ik tot een ellendige en demonische wedergeboorte, steeds weer opnieuw.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Deze demonische mens is de ware vijand van rechtschapenheid. Demonische wezens zitten vol wrok en ze haten deugdzame mensen. Zij zijn mensen van het allerlaagste allooi en leiden een leven dat naar de hel leidt. Zij kennen geen enkele godsvrucht vanwege hun destructiviteit en worden daarom steeds opnieuw geboren in de schoot van wrede en verscheurende dieren zoals tijgers en leeuwen.

20. Zo wedergeboren slijten zij het ene leven na het andere in verblindings en zijn zij niet in staat Mij te bereiken, zoon van Kuntī. Zij glijden steeds verder af naar een lager bestaan.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Deze misleide zielen worden keer op keer opnieuw geboren in een duistere moederschoot en dwalen steeds verder af. Zo zullen ze mij nimmer bereiken, O Arjuna! Zij zinken weg in een diepe en stikdonkere duisternis en er is geen sprake van dat zij mij ooit zullen bereiken.

... De drievoudige hel moet, hoe dan ook, vermeden worden. De drie aspecten van de hel vormen de basis voor alle vormen van ongeluk en smart.

Gaat deze goddeloze levenswijze geheel ongestraft voorbij? We kennen meer dan genoeg voorbeelden van verduisterde zielen die, vroeg of laat, hun onherroepelijk lot onder ogen kregen. Maar ook zijn er zovelen die ogenschijnlijk ‘wegkomen’ met hun demonisch gedrag om ogenschijnlijk in alle rust te sterven. Maar dat is maar schijn, want in de wedergeboorte zullen zij geconfronteerd worden met hun wandaden en de wrange vruchten ervan plukken. Shri Krishna spreekt in dit verband over een ‘ellendige en demonische wedergeboorte’. Wie eenmaal in die neergaande spiraal is gevangen komt daar niet gemakkelijk uit. Bezoek, aandacht en zorg van (relatief) zuivere zielen is een van de weinige reële opties voor zo’n verduisterde geest om er weer bovenop te komen. Dan is de hoop dat zij niet wéér vervallen tot hun duistere praktijken. De onherroepelijke herhaling van dit proces dat geheel door *samsāra* wordt beheerst, is de ergste straf die zo’n ziel te wachten staat. Zoals een dier gevangen zit in de eigen vorm en belichaming, zo zit zo’n gewezen menselijke ziel gevangen in de vorm van een dier, een plant, een insect of een bacterie tot stenen toe. Omdat wij in de huidige tijdgeest alles het liefst in het ongewisse laten, beschouwen we zo’n ‘lamentatie’ als overdreven en niet zo relevant. We sussen ons liever in slaap in onwetendheid. De tekst laat er echter geen twijfel over bestaan dat het systeem zo werkt ongeacht of wij dit nu niet zo prettig en wellicht zelfs irrelevant vinden.

21. Drievoudig is de poort naar de hel die tot zelfvernietiging leidt: zinnelijke lust, woede en hebzucht. Vermijd deze drie.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De drievoudige poort naar de hel bestaat uit het feit dat zij de verbinding met het Zelf verbreekt. Wie door een van de drie poorten naar binnen gaat, verliest zichzelf en daarmee zijn menselijke belichaming. Een menselijk doel wordt onbereikbaar. Deze drievoudige poort bestaat uit wellust, woede en hebzucht.

Geprezen is de mens die deze poort vermijdt en er niet door naar binnen gaat!

De tekst herhaalt nogmaals dat een duister bestaan is gebouwd op een basis die bestaat uit lust, woede en hebzucht. Allemaal onmenselijke kwaliteiten die de mens tot een dierlijk en beestachtig niveau leiden. Dat laatste is zelfs in onze tijd welbekend omdat er vele voorbeelden van te geven zijn. Toch mogen we nimmer vergeten dat zelfs een verduisterde ziel uiteindelijk een uitdrukking is van het Ene Zelf. Hoewel een verduisterde ziel als tegengestelde, als 'vijand' kan worden gezien, blijft de Christelijke leefregel geheel intact om ook je vijanden lief te hebben. In het kielzog van de lust zijn er onmiddellijk woede en hebzucht. Zij completeren de drievoudige poort naar de hel. Terecht laat Shankara zich ontvallen: *Geprezen is de mens die deze poort vermijdt en er niet door naar binnen gaat!*

22. Wie deze drievoudige poort van duisternis weet te vermijden en het heil van zijn ziel nastreeft, bereikt het hoogste doel, O zoon van Kuntī!

Shankara zegt in zijn commentaar:

De drievoudige poort van de hel leidt tot lijden en misleiding. Wie de gehechtheid aan wellust, woede en hebzucht achter zich laat, zal werken aan 'wat goed voor hem is'. Dat pad was eerst nog geblokkeerd maar is nu vrij en begaanbaar. Dit pad leidt tot bevrijding, het hoogste doel.

De geschriften vormen de basis en het gezag voor het achter je laten van demonische invloeden. Hun gezag is van dien aard dat wie hun boodschap ter harte neemt de demonische invloeden te boven kan komen om vervolgens het pad naar bevrijding daadwerkelijk af te leggen. Er is geen alternatief.

Het vermijden van deze drievoudige poort naar de hel is in feite het vermijden van ondeugden. Ondeugden zijn ondeugdelijk voor een mens die bevrijding zoekt. Zij vormen een onoverkomelijk obstakel en dwingen zo'n zoeker om, vroeg of laat, de speurtocht op te geven en zich dan maar over te geven aan zintuiglijke bevrediging met alle gevolgen van dien. De werkzaamheid van ondeugden ongecontroleerd door laten gaan is als spelen met vuur. In een moment van onoplettendheid staat het hele huis in lichterlaaie of woedt er een onblusbare bosbrand die allesverzengend is. Wat dan overblijft is dorre en verschroeide aarde. Dat beeld is dan het beeld van het innerlijk van zo'n demonisch wezen: dorre en verschroeide aarde. Om te overleven moet je dan alles bij de burens en elders 'weghalen' en uitvreten. Daar rust geen zegen op.

Wie deze hele neergang echter weet te vermijden zal het hoogste doel, vrijheid, bereiken zegt Shrī Krishna. Vele aanwijzingen en suggesties heeft Shrī Krishna al gedaan om dit pad naar bevrijding ook daadwerkelijk te gaan. In dit hoofdstuk staat het belang van een deugdelijk en vooral deugdzaam leven voorop.

23. Wie echter zijn eigen begeerten en verlangens achterna holt en de regels van de aloude traditie negeert, zal die volmaaktheid niet bereiken, noch geluk en evenmin het uiteindelijke doel.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De aloude traditie is vastgelegd in de Veda's. Wie de regels van de Veda's omtrent ons doen en laten negeert en wie zijn eigen lusten naholt, zal het uiteindelijke doel van bevrijding niet bereiken en is evenmin geschikt om het pad van menselijke ontwikkeling te bewandelen. Die mens wordt niet gelukkig, zelfs niet in deze wereld, en zal het geluk van vrijheid niet smaken.

Nogmaals verzekert Shrī Krishna ons dat het nalopen van de eigen begeerten en verlangens tot de dood leidt, een doodlopende weg is. In de eerste plaats is de dood het leiden van een volstrekt mechanisch leven waar heel weinig 'vrije wil' aanwezig is. De 'opstanding uit de dood' heeft vooral met deze betekenis te maken en is een oproep om de teugels van je eigen leven weer in handen te nemen en je niet mechanisch naar het einde te laten voeren. In de tweede plaats leidt de neergaande spiraal uiteindelijk tot het verlies (de dood) van de menselijke belichaming tot de allerbuitenste duisternis toe. Zielen die hun menselijke belichaming verliezen worden geheel afhankelijk van andere mensen, zoekers, die zich inspannen om een deugdzzaam leven te leiden. De zorg voor alle levende wezens, *ahimsā*, is daarbij een absolute noodzaak. Juist die zorg en aandacht van deze mensen kan een gevangen ziel bevrijden uit het zeer enge en beangstigende bestaan van een lagere vorm dan die van de mens.

24. Volg daarom de aloude Traditie als je twijfelt over wat je te doen staat. Als je eenmaal weet wat de aloude geschriften te zeggen hebben, zul je je taak en functie in deze wereld kunnen vervullen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Volg dus de aanwijzingen uit de geschriften over al het doen en laten. Vervul vervolgens je taak in die wetenschap. In het hier en nu zul je precies weten wat je te doen of niet te doen staat.

De aloude Traditie omvat de grote en heilige geschriften van de mensheid maar bovenal de levende kennis in de vorm van een levend en persoonlijk 'weten' wat juist is en wat niet juist. Het volgen van de aloude Traditie staat gelijk aan het ontwikkelen van gewetensvolheid. Louter studie van de geschriften is niet voldoende want zij brengt geleerdheid maar nog geen levende kennis. Levende kennis wordt verkregen in het 'hier en nu' in deze wereld die drievoudig is. De fysieke wereld is een uitdrukking van de subtiele wereld en beide werelden worden in stilte gedragen door de causale wereld. Tenslotte is er de alomvattendheid van het Ene dat geen aparte wereld is maar alles omdat de drie werelden uiteindelijk een droom, een verbeelding, zijn. Het Ene kan zichzelf niet zien en scheidt zich dus een spiegel om in te kijken. Het beeld in de spiegel is niet de werkelijkheid maar is er een afspiegeling van.

Alles wat we op onze weg naar onszelf niet langer nodig hebben, zoals alle ondeugden, moeten we achter ons laten liggen. Laten we er aan voorbij gaan. Dan kunnen we welgemoed doorlopen naar het einddoel. De tekst zelf geeft aan dat 'doorlopen' niets anders is dan het offer brengen van het vervullen van je taak en functie in de wereld zoals Arjuna ook een taak en functie te vervullen had.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 17

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 17

Drie vormen van geloof

shraddhatrayavibhaga yoga

De Padma Purâna zegt:

Het vorige verhaal ging over een agressieve en onhandelbare olifant. De knecht van de koning, Dussâsana genaamd, vroeg om de olifant te mogen verzorgen. Iedereen waarschuwde hem voor de risico's die hij liep maar hij liet zich niet overtuigen. Hij sloeg alle goede raad en de waarschuwingen in de wind en probeerde de olifant onder controle te krijgen. Hij stelde zich bedreigend en straffend op en stak de olifant regelmatig met zijn speer. De olifant werd woedend, pakte hem op met zijn slurf en smiet hem op de grond. Zijn lichaam werd verbrijzeld zodat hij op slag dood was. De dolle olifant vertrapte hem bovendien.

Dussâsana werd wedergeboren in de vorm van een olifant in het koninkrijk Simhala. De koning van dat land, Jayadeva, gaf die olifant ten geschenke aan koning Khadgabâhu, de koning van Saurashtra uit het vorige verhaal. De olifant was zeer bedreefd over zijn komst naar het land want hij zag er zijn vroegere familieleden en vrienden, omdat hij zich nog de gebeurtenissen uit zijn vorige leven kon herinneren.

Een groot dichter in die regio had een lastig probleem opgelost en de koning was heel blij. De koning gaf de dichter veel waardevolle geschenken waaronder de olifant. De dichter hield de olifant enige tijd maar vond hem erg duur in onderhoud en verkocht hem aan de koning van Malava. Na een paar maanden in de stal van deze koning werd de olifant ziek. De koorts reageerde op geen enkele behandeling. Zijn toestand ging snel achteruit en de olifant lag op sterven. De verzorger van de olifant haalde de koning erbij om de olifant te zien. De koning zag de slechte toestand van de olifant en voelde zich terneergeslagen. Toen zei de olifant: "O koning! Waarom bent u zo bedrukt? Mijn ziekte is niet te genezen door welke behandeling dan ook." Iedereen was verrast door de menselijke stem van een olifant. De olifant ging verder: "O koning! Als u mij echt wilt helpen wees dan zo vriendelijk om een brahmaan te zoeken die het zeventiende hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ kan reciteren en vraag hem om dat dagelijks te doen. Dat zal mij bevrijden van dit lijden en deze pijn."

De koning gaf zijn bediende opdracht om naar zo'n brahmaan te zoeken. Na enig zoeken vond de bediende er een en nam hem mee naar de olifant. Terwijl de brahmaan de verzen van het zeventiende hoofdstuk reciteerde, verliet de olifant zijn lichaam en bereikte bevrijding. Vlak voor zijn vertrek vroeg de koning aan de hemelse vorm die het lijf van de olifant verliet, waarom hij in de gedaante van een olifant was? De hemelse gedaante vertelde zijn verhaal. De koning was zeer onder de indruk en ontroerd. Hij vroeg de brahmaan om hem het zeventiende hoofdstuk van de Bhagavad Gîtâ ook te onderwijzen. Door de prachtige verzen van dit hoofdstuk te reciteren en door de boodschap ervan in praktijk te brengen, bereikte de koning ook bevrijding.

Zoals Dussâsana de zegeningen ondervond van de verzen van dit hoofdstuk, kunnen wij ook met toewijding en in volharding op zoek gaan naar het pad van sâttvika shraddhâ, van echt geloof, waardoor ons leven nuttiger en zinvoller wordt.

Inleiding

In de laatste twee verzen van het vorige hoofdstuk geeft Shrī Krishna al aan dat: *Wie zijn eigen begeerten en verlangens achterna holt en de regels van de aloude Traditie negeert, zal die volmaaktheid niet bereiken, noch geluk en evenmin het uiteindelijke doel. Volg daarom de aloude Traditie als je twijfelt over wat je te doen staat. In het licht van de aloude geschriften zul je je taak en functie in deze wereld kunnen vervullen.*

Dit hoofdstuk gaat dan vervolgens over *shraddha*. Meestal wordt dit met ‘geloof’ vertaald maar het woord heeft een grotere reikwijdte en betekent ook *vertrouwen, loyaliteit, respect* en verwijst ook naar een ceremonie voor overledenen (voorouders). Shrī Krishna beschrijft drie aspecten of kwaliteiten van *shraddha* volgens de dominante *guna*. De verschillen zijn groot waarbij *sattvische shraddha* vanzelfsprekend het meest helder, duidelijk en effectief is. Het *sattvische* aspect kenmerkt zich altijd door afwezigheid van zelfzucht en een ego dat op zijn minst naar de achtergrond is gegaan en even ‘niet meespeelt’. Het *sattvische* aspect is het meest effectieve maar zodra de effecten onderdeel van onze bedoelingen worden, bevinden we ons op het overgangsgebied naar *rajas*. In *rajas* zijn we uit op de effecten als vruchten van zo’n handeling en eisen die op. Als de gewenste gevolgen uitblijven, om welke reden dan ook, zijn we diep teleurgesteld en belanden we al spoedig in een geloofs- en vertrouwenscrisis met alle gevolgen van dien. In *rajas* wordt alles gefocust op naam en vorm en die zijn per definitie tijdelijk, voorbijgaand en wispelturig. In *sattva* gaat het puur om de inhoud. In het geval van *shraddha* gaat het om de rechtstreekse relatie met het goddelijke en onsterfelijke in onszelf, met God, met het Zelf, *Brahman* of het Absolute. In *tamas* wordt alles omgedraaid en wat in *sattva* dramatisch verkeerd was lijkt in *tamas* juist te zijn. Dus in plaats van dichter bij God te komen mondt *tamasische shraddha* (geloof) uit in diepe duisternis vol tranen, gejammer, ellende en zoals Shrī Krishna aangeeft: vernietiging. Eerst de vernietiging van mensen uit de omgeving en vervolgens de vernietiging van die persoon zelf waardoor hij of zij de menselijke belichaming verliest. Deze *tamasische* vorm moet worden vermeden. Het in onze tijd op religieuze gronden gebaseerde terrorisme met alle destructieve doelstellingen is hier een goed voorbeeld van.

In vers 3 onderstreept Shrī Krishna het wezenlijk belang en de wezenlijke aard van *shraddha*, geloof en (zelf)vertrouwen. Hij zegt: *Het geloof van ieder mens stemt overeen met ieders aard. Een mens is van nature vol geloof. In feite is ieder mens het product van geloof.* Je bent dus wat je gelooft. Onze hele wezensstaat wordt beheerst door wat we geloven en waar we in vertrouwen. Hoe zwakker en veranderlijker ons geloof hoe veranderlijker onze wezensstaat. Zo’n veranderlijke staat maakt echte

ontwikkeling onmogelijk want die is juist gebaseerd op de stabiliteit van een rotsvast geloof en een onwankelbaar vertrouwen. We zullen, hoe dan ook, hard moeten werken en steeds de juiste middelen en instrumenten moeten zoeken om ons geloof en ons zelfvertrouwen te stabiliseren en te doen groeien. De tekst geeft een aantal van deze mogelijkheden aan zoals het doen van giften, het uitvoeren van rituelen en ceremonies en ook ascese en boetedoening. Deze laatste twee begrippen zijn in onze tijd vrijwel betekenisloos geworden of hebben een verkeerde betekenis meegekregen. In feite kun je zeggen dat ascese en boetedoening vormen van zelfbeheersing zijn. Regelmatig vasten kan er een voorbeeld van zijn.

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 17

Drie vormen van geloof

shraddhatrayavibhaga yoga

Arjuna vroeg:

1. O Krishna, hoe staat het met diegenen die de voorschriften van de traditie negeren maar vanuit geloof toch tot offervaardigheid en overgave komen? Welke *guna* speelt dan een rol? Is het *sattva*, *rajas* of *tamas*?

Shankara zegt in zijn commentaar:

*De vraag is in het algemeen gesteld en richt zich op diegenen die niet precies op de hoogte zijn van de regels en voorschriften die door de geschriften (shâstra's) gegeven worden maar die uit geloof en vertrouwen in het voorbeeld van hun voorouders hun offers brengen en hun devotie tonen. De vraag is niet gericht op diegenen die willens en wetens de voorschriften negeren en in hun eigenwijsheid volharden. Waarom? Omdat zij vanuit geloof handelen en het onmogelijk is om vanuit geloof willens en wetens de regels en voorschriften te negeren. Welke kwaliteit heeft deze vorm van verering vanuit geloof? Is die *sattvisch*, *rajasisch* of *tamasisch*?*

In boek IV, 39 stelt Shrî Krishna al heel duidelijk dat geloof aan de basis staat van het verwerven van kennis. De kennis waarop Shrî Krishna doelt is niet de geleerdheid waar onze moderne scholing en academische doelstellingen op zijn gebaseerd. Niet voor niets wordt een academicus nog wel eens aangesproken met 'welgeleerd', 'weledelzeergeleerd' of met 'hooggeleerd'. Allemaal geleerdheid dus. De kennis waar Shrî Krishna op doelt is zelfkennis. Aan de basis van zelfkennis staan zelfrespect en zelfvertrouwen. Waar in de wereld 'geleerdheid' voorop staat, staat in het religieus-spirituele veld de mate van innerlijke verbondenheid met jeZelf voorop. Natuurlijk begint dat met een verbondenheid met het ego en met de persoonlijkheid, maar naarmate een mens subtieler wordt en steeds verder verfijnt zal deze innerlijke verbondenheid steeds meer gericht raken op het goddelijke en onsterfelijke deel dat aan de basis staat van ieder menselijk wezen. Geen wonder dat die basis de grondslag is voor gewetensvolheid en voor echte zelfkennis. Geloof is dan het vermogen om dat Zelf te respecteren en te loven. Loven is de essentie van geloof.

Arjuna wist heel goed dat de voorschriften van de aloude Traditie de mens zijn meegegeven om bij het nauwgezet opvolgen van die regels en voorschriften de mens

in een *sattvische* staat te brengen waardoor een ritueel of ceremonie vrijwel zeker effectief zal zijn. Maar de dagelijkse praktijk toonde hem dat offers en ceremonies die de precisie van de *shâstrâs*, de aloude Traditie, nauwgezet volgden slechts zelden werden uitgevoerd en dat sprake was van een combinatie van onwetendheid en gemakzucht terwijl er toch sprake was van geloof. Wat is de waarde van deze overgave en offervaardigheid? In de volgende verzen wordt steeds de driedeling naar de drie *guna's* aangehouden en geanalyseerd. Duidelijk is dat bij *rajas* sprake is van een mengeling van 'echt' en 'onecht'. Het 'echte' is dan het tijdloze en Aloude Zelf en het onechte is dan het tijdelijke en steeds veranderende ego en de persoonlijkheid. De toevoeging of bedekking van het echte Zelf met de onechte persoonlijkheid geeft een gemengd resultaat dat in alle gevallen tijdelijk is en daarmee voorbijgaand is. Wanneer *tamas* de boventoon voert is er sprake van een totale dominantie van het ego met alle gevolgen van dien. Door het uitvoeren van een ceremonie krijgt dat ego zelfs extra kracht mee met desastreuze resultaten voor het geheel. Deze mens is bereid om de hele wereld te verpatsen als hij of zij er zelf maar 'beter' van wordt. Een desastreuus resultaat waarbij de wereld al spoedig uitgeput raakt en alleen nog een impuls vanuit een andere wereld soelaas kan brengen. Toen Shrî Krishna ten tonele verscheen was er sprake van zo'n extreem precaire situatie waar het ego van Duryodhana de hele wereld in het verderf dreigde te storten.

Alleen de *sattvische* kant van geloof herstelt de innerlijke verbondenheid en is in staat de tekortkomingen in precisie en nauwgezetheid te neutraliseren. *Sattvische* offervaardigheid is effectief en is een grote hulp voor iedere zoeker op het pad van Zelfrealisatie.

De gezegende Heer antwoordde:

2. Onder de mensen in deze wereld is er sprake van drie vormen van geloof. Zij komen uit het innerlijk van de mens voort en zijn gebaseerd op verborgen indrukken, *vāsanas*, en zijn vormen van *sattva*, *rajas* of *tamas*.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Geloof kent drie vormen of kwaliteiten en komt uit het innerlijk van ieder mens voort. De verborgen indrukken of vāsanas zijn het gevolg van allerlei handelingen die in het verleden zijn verricht en die op het moment van sterven hun invloed doen gelden. De kwaliteit van geloof wordt bepaald door de kwaliteit van deze verborgen indrukken. Geloof dat gebaseerd is op sattva is gericht op de verering van het goddelijke en alles wat daarmee samenhangt. Geloof dat gebaseerd is op rajas is gericht op de verering van lagere goden en demonen. Geloof dat gebaseerd is op tamas is gericht op de verering van voorouders en geesten. Dit is de driedeling van geloof. Houd daar rekening mee!

De drie vormen van geloof – *sattvisch*, *rajasisch* of *tamasisch* – komen uit het innerlijk van iedere mens voort. Met ‘innerlijk’ worden in de eerste plaats de *vāsanas* bedoeld of de verborgen indrukken die we bij ons dragen en op grond waarvan we een bepaalde betekenis en waarde toekennen aan woorden en begrippen. Die betekenis en waarde worden op hun beurt weer bepaald door indrukken die we in het verleden – zelfs in vorige levens – opdeden en die in onze herinnering liggen opgeslagen om in vergelijkbare huidige situaties geactiveerd te worden en naar buiten te treden. Als geheel vormen zij een groot deel van de ‘box’ waarin we onszelf levend en wel begraven hebben. De speurtocht naar bevrijding is er bovenal op gericht om uit deze ‘box’ te stappen en ons innerlijk schoon te maken en te zuiveren. Dat kan alleen in *sattvische* omstandigheden en nimmer wanneer *rajas* of *tamas* dominant zijn. Zij maken dat we onszelf eindeloos blijven herhalen en dat we vastgeklonken zitten aan het rad van geboorte en dood. Niet voor niets geeft Shankara ons de waarschuwing ‘om daar rekening mee te houden’. Geloof is immers de motiverende kracht achter al onze wensen en verlangens. Handelingen worden vanuit wensen en verlangens ondernomen en op gang gebracht. Wanneer die niet in *sattva* worden vastgehouden zullen zij onze persoonlijkheid alleen maar versterken waardoor, stap voor stap, een proces van degeneratie in stand wordt gehouden. Uiteindelijk belandt deze mens in een buitenste duisternis vol ellende en geweeklaag. Daar is geen uitweg tenzij met hulp van buitenaf. In dit opzicht zijn wij allemaal buitengewoon hulpbehoevend geworden. Het is de bijzondere taak van diegenen die enigszins gevorderd zijn op het pad van zelfontwikkeling om mensen voortdurend uit de put te halen en te motiveren om zich om te draaien.

Een ander woord voor zo'n ommedraai is 'beking'. Bekering heeft alles te maken met onze eigen speurtocht naar onze werkelijke statuur en achtergrond als goddelijk en onsterfelijk wezen. Bekering heeft bitter weinig te maken met een vorm van de gangbare religies.

3. Het geloof van ieder mens stemt overeen met ieders aard. Een mens is van nature vol geloof. In feite is ieder mens het product van geloof.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De aard en mate van geloof in ieder mens, O Arjuna, wordt bepaald door de individuele vāsanas die in het innerlijk van de mens liggen opgeslagen. Wat is de betekenis hiervan? De mens in deze wereld is onderhevig aan samsāra, de cirkelgang van geboorte en dood en zijn geloof stemt daarmee overeen. Een mens is de uitdrukking van de aard en mate van zijn geloof. De aard van zijn geloof – sattvisch, rajasisch of tamasisch – kan worden bepaald aan de hand van zijn devotie voor God zelf en het goddelijke (sattvisch) of voor de andere elementen die genoemd zijn.

Ook nu weer een belangrijke uitspraak van Shrī Krishna. Ieder mens is het product van de mate en aard van zijn of haar geloof (in zichzelf). Zolang dat ‘zichzelf’ als het ego of als persoonlijkheid wordt beschouwd zal dat geloof door *tamas* worden bepaald met alle gevolgen van dien. Zo’n mens is uit op de macht en op de destructie van alles en iedereen die hem of haar in de weg staat. Wie zo slim en intelligent is om niet voor de diepe duisternis van *tamasisch* geloof te kiezen, zoekt vanuit een afgescheidenheid naar hulp in de vorm van een goddelijk wezen en in de vorm van magische krachten. Geloof in dominante *rajas* is sterk dualistisch ingesteld en stelt meestal een zondig en onvolmaakt mens tegenover een stralende, heldere en integere goddelijke kracht. De effectiviteit van *rajasisch* geloof is in ieder geval tijdelijk van aard en daarmee wisselvallig.

Shrī Krishna zegt dus dat de mens het product is van (de aard en mate van) geloof. Geloof staat aan de basis van alle wensen en verlangens die vervolgens handelingen oproepen. In *tamas* is dat geloof totaal zelfzuchtig en destructief. In *rajas* is het geloof dynamischer geworden en maakt dat de mens uit is op persoonlijk gewin in alle omstandigheden. Alleen in *sattva* is de mens uit op welzijn en harmonie voor alles en allen, niemand uitgezonderd. In *sattva* is de mens innerlijk diep overtuigd van de wezenlijke eenheid die alomvattend is. In *sattva* is geen afgescheidenheid maar slechts één gezamenlijk doel en voorspoed voor allen. De aarde wordt geheel gerespecteerd en raakt niet uitgeput. Het leven voltrekt zich langs natuurlijke lijnen en grenzen.

In zijn eerste brief aan de geloofsgemeenschap van Thessaloniki spoort Paulus de gemeente aan om de *sattvische* kant van het geloven toch vooral te versterken:

Wees altijd blij. Bid onophoudelijk. Wees God altijd dankbaar. Blus de geest niet uit en kleineer het spirituele niet. Gebruik je gezonde verstand en richt je op het behoud van wat goed en juist is. Houd je ver van alle vormen van kwaadaardigheid. Moge de God van vrede zich over jullie ontfermen.

4. In *sattva* is er overgave aan de goden. In *rajas* is er overgave aan subtiele en magische krachten en aan demonen. In *tamas* is er de overgave aan de geesten van de doden en aan allerlei geesten.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Diegenen die een sattvische inborst hebben, richten hun devotie op God zelf en het goddelijke. Wie een inborst heeft die door rajas wordt beheerst richt zijn devotie op de lagere goden en op demonen. Wie door tamas wordt beheerst richt zich tot de voorouders, allerlei geesten, de zeven moeders enzovoort.

Of er sprake is van een dominante sattva kan worden afgeleid uit de vruchten van hun devotie. Devotie op basis van dominante sattva komt zelden voor. Je kunt aannemen dat slechts één op een aantal duizenden zich tot God zelf en het goddelijke wenden en daaruit hun inspiratie putten. Verreweg de meeste mensen voelen zich aangetrokken tot de rajas en tamas. Hoe komt dat?

Ook Shankara vindt er geen doekjes om en stelt duidelijk dat *sattvisch* geloof zeldzaam is en dat er meestal slechts één onder ettelijke duizenden te vinden is die zo'n dominante *sattvische* inborst heeft. Alle anderen hebben te maken met meer of minder *rajas* en *tamas*. De uitspraak doet sterk denken aan vers 3 uit hoofdstuk VII waar Shrī Krishna hetzelfde zegt: *Onder duizenden streeft een enkeling naar volmaaktheid. Maar zelfs onder diegenen die enige volmaaktheid hebben bereikt, is er nauwelijks iemand die Mij werkelijk kent. Sattvische mensen richten zich rechtstreeks tot het Zelf als Ātman of Brahman of zij richten zich tot de krachten en kwaliteiten die rechtstreeks uit dat Absolute naar buiten treden. De krachten en kwaliteiten zijn die van vrede, voorspoed, welvarendheid, gezondheid en leiden een ziel naar licht en zuiverheid. Het menselijke innerlijk wordt gezuiverd en wordt steeds helderder door de rechtstreekse inwerking van dit soort goddelijke kwaliteiten. Hoofdstuk III, vers 9 stelt: Voedt de goden door offer, dan zullen de goden jullie voeden! Door deze wederkerigheid zullen jullie het hoogste welzijn bereiken.*

Geloof dat gebaseerd is op dominante *rajas* zoekt steeds de bevrediging en voldoening van persoonlijke wensen en verlangens en gaat voorbij aan de noden en behoeften van anderen. Dit geloof is zelfzuchtig vol ambitie en is vooral gericht op het verwerven van fysieke rijkdom en macht.

Geloof dat gebaseerd is op dominante *tamas* is uit op destructie en uitputting van anderen, soms zelfs van de hele mensheid. Uiteindelijk zullen deze zielen hun eigen ondergang tegemoet gaan, maar niet dan nadat zij veel lijden, pijn en ellende hebben veroorzaakt.

5. Sommigen onderwerpen zich aan allerlei verschrikkelijke vormen van zelfkastijding die niet door de geschriften worden gesanctioneerd. Zij kenmerken zich door huichelarij, beschouwen zichzelf als het middelpunt van het universum en laten zich meesleuren door lust, passie en drift.

Shankara zegt in zijn commentaar:

'Niet gesanctioneerd door de shâstras' dat wil zeggen dat de regels en voorschriften van de aloude Traditie niet worden gevolgd. Het gevolg ervan is dat mensen die door rajas of tamas worden beheerst zichzelf en anderen onderwerpen aan allerlei verschrikkelijke en pijnlijke vormen van zelfkastijding die gevoed worden door lust, passie en drift waarmee zij van binnen vol zitten.

6. In hun dwaasheid pijnigen zij hun lichaam en de elementen en Mij ook omdat Ik in hun belichaming huis. Weet dat zij door hun demonische bedoelingen worden meegesleurd.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Deze mensen gebruiken hun gezond verstand niet en verzwakken hun lichamelijke en geestelijke functies terwijl ze Mij ook geweld aandoen omdat Ik in hun innerlijk woonachtig ben en Getuige ben van hun doen en laten. Zij negeren Mijn voorschriften. Weet dat hun bedoelingen duister zijn en vermijd hun gezelschap.

Deze twee verzen refereren aan ernstige vormen van zelfkastijding waaraan onwetenden zich overgeven in de mening dat zij daardoor, bijvoorbeeld als vorm van boetedoening, hun innerlijk kunnen zuiveren. Zo'n visie is ronduit dom en dwaas. Geen enkele *sattvische* traditie of discipline schrijft zelfkastijding voor als sleutel naar hogere sferen of naar bevrijding. Lichaam en geest zijn ten nauwste met elkaar verbonden en wanneer het lichaam allerlei kwellingen moet ondergaan om de geest te zuiveren zal het enige resultaat zijn dat de geest gealarmeerd raakt en onrustig wordt. Geheel anders is het omgekeerde. Als door welke oorzaak dan ook een in zichzelf gevestigde geest geconfronteerd wordt met pijn en ellende is het mogelijk dat de geest bij zichzelf blijft en in rust. Een gedisciplineerde geest is heel goed in staat om te gaan met lichamelijke pijn die niet bedoeld is als examen voor geestelijke standvastigheid. Jezus was heel goed in staat allerlei vormen van foltering en marteling te ondergaan zonder gealarmeerd te raken. Het kunnen verdragen van pijn is een hogere discipline binnen de traditie van *Yoga* maar pijn kan geen brug zijn naar een hogere geestesstaat. Door pijn kan de geest in coma geraken maar niet in vervoering.

Dit vers betitelt vrijwillige zelfkastijding en foltering als een vorm van hypocrisie en leugenachtigheid. Zulke 'oefeningen' worden gedragen door lust, passie en drift. In deze ernstige vorm van onwetendheid in *tamas* vergeet de mens geheel en al dat het lichaam de tempel en woonplaats is van de Heer en dat het als zodanig moet worden gekoesterd en verzorgd. Het lichaam wordt geacht vrede, innerlijke rust en evenwichtigheid uit te stralen en niet de onrust van zelf opgelegde folteringen. Zelfkastijding als vorm van ascese of *tapas* is een regelrechte ontkenning van de zelfdiscipline die erop gericht is het ego te ontstijgen.

Niet voor niets waarschuwt Shankara ons tegen het gezelschap van dit soort gedegenereerde zielen.

7. Ook zijn er drie soorten voedsel waar de mensen van houden evenals hun offers, hun devotie en hun giften. Luister nu naar het onderscheid ertussen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Er worden drie soorten voedsel genoemd die ieder hun eigen kenmerken hebben zoals aantrekkelijkheid, vetgehalte enzovoort. Zij zijn sattvisch, rajasisch of tamasisch. Zij zijn dus aantrekkelijk voor diegenen die zelf ook sattvisch, rajasisch of tamasisch zijn. Naar de aard van het voedsel waartoe men zich aangetrokken voelt kan men afleiden of men sattvisch, rajasisch of tamasisch is. Men zal steeds de ene soort zoeken en de andere twee afwijzen. Hetzelfde geldt voor de aard van de offerceremonies en de devotie die men koestert waarbij de zoeker stap voor stap een voorkeur ontwikkelt voor het sattvische type.

Mensen hebben dus de keuze uit drie soorten voedsel. Hetzelfde geldt voor de vormen van offers, ceremonies, devotie, boetedoening en vrijgevigheid.

Voedsel is een dagelijkse behoefte en heeft drie aspecten. Het meest grove deel wordt van de rest afgescheiden en verlaat het lichaam als ontlasting. Het 'gewone' deel fungeert als de voeding voor ons lichaam. Maar het fijnste deel van voedsel wordt helemaal in het systeem opgenomen en fungeert als voeding voor geest en intellect. Ook het fijnste deel van voedsel kan een toxische uitwerking hebben op de geest en het intellect zoals in het geval van drugs en hallucinogene middelen. Andere fijne vormen hebben juist een kalmerende werking. Waakzaamheid en oplettendheid zijn geboden om de juiste vormen te kiezen en om in alle gevallen maat te houden.

8. Wie de kwaliteit van *sattva* steeds bij zich draagt en dus *sattvisch* is, zoekt voedsel dat het leven ten goede komt en vitaliteit brengt, kracht, gezondheid, geluk en tevredenheid. Dat voedsel is bovendien oliehoudend, sappig en lekker.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Voedsel dat een lang leven geeft samen met geestkracht, fysieke kracht, gezondheid en een goed gevoel en dat oliehoudend, sappig en lekker is, is aantrekkelijk voor sattvische mensen.

Dit vers noemt een aantal belangrijke kwaliteiten van *sattvisch* voedsel:

- *Āyuh*: Voedsel dient ervoor het leven in stand te houden zodat we van een lang leven kunnen genieten.
- *Sattva*: Voedsel moet zuiver zijn en puur en eerlijk. Eerlijk voedsel heeft een rechtstreekse uitwerking op onze spirituele inspanningen. Vrijwel alle asceten in India leiden een gezond en krachtig leven op basis van fruit, wortelen en melk. Hun spirituele kracht neemt steeds toe en hun goddelijke en onsterfelijke afkomst treedt steeds zichtbaarder naar buiten in heiligheid (heelheid).
- *Bala*: Voedsel moet ons kracht geven en energie. We hebben fysieke kracht en weerstand nodig om ons lichaam te wapenen tegen ziekte maar we hebben ook geestkracht nodig om onze lagere instincten en onze hang naar zintuiglijk genot in bedwang te houden.
- *Ārogya*: Juist voedsel geeft kracht en energie en houdt ons gezond. Zelfs heden ten dage is dit principe alom bekend. Geen wonder dus dat alle voedsel advertenties om het hardst roepen hoe 'gezond' het betrokken product is. Zeker ook als het gaat om allerlei preparaten om ons dagelijks voedsel heen. Niet zelden worden er allerlei stoffen aan het voedsel toegevoegd om het 'nog gezonder' te maken. Eerlijk en *sattvisch* voedsel heeft echter aan zichzelf genoeg en vraagt niet om toevoegingen of preparaten. Gezond en eerlijk voedsel dat met mate wordt genuttigd geeft de beste garantie op gezondheid van lichaam en geest.
- *Sukhaprīti*: Voedsel moet 'lekker' zijn zodat een mens er tevreden van wordt en blij.
- *Rasya*: Voedsel moet smakelijk zijn, sappig en vers.
- *Snigdha*: Voedsel moet olie en vet bevatten. Men zegt dat olie en vet brandstoffen zijn voor welbespraaktheid.
- *Sthira*: Voedsel moet voedend zijn en substantieel. Hard en zwaar fysiek werk vraagt om calorierijk voedsel, denkwerk en een zittend beroep vraagt om licht verteerbaar voedsel.

- *Hrdya*: Voedsel moet aantrekkelijk zijn zodat je er al blij van wordt bij het zien en ruiken ervan.

Door al deze aspecten klinkt het grote belang van maathouden heen. Teveel voedsel tot je nemen maakt van zelfs het meest gezonde en *sattvische* voedsel een potentiële vijand die ziek maakt en het menselijke systeem verzwakt. Het concentratievermogen vermindert navenant en alle spirituele disciplines komen tot stilstand. We ontwikkelen ons voedselpatroon vanaf onze geboorte. Door de dagelijkse herhaling zijn deze patronen vanaf onze vroege jeugd vast verankerd in ons systeem. Hier zullen we goed naar moeten kijken. Vooral het overmatig suikergebruik vanaf onze vroege jeugd en het intensief gebruik van ander fabrieksmatig geproduceerd voedsel heeft desastreuze gevolgen voor onze energiehuishouding en voor ons gebit. Als eerste slachtoffer is er onze spirituele ontwikkeling.

9. Wie door *rajas* gedomineerd wordt, zoekt voedsel dat extra scherp, bitter, zuur, zout, wrang, droog en brandend is. Dergelijk voedsel brengt pijn, verdriet en maakt een mens ziek.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het woord 'ati' benadrukt dat het hier om een vorm van mateloosheid gaat: 'extra scherp' enz. Dergelijk voedsel is aantrekkelijk voor iemand met een rajasische inborst en brengt pijn, verdriet en maakt een mens ziek zodat hij eronder te lijden heeft.

Sattvisch voedsel kan zeker ook 'scherp, bitter, zuur, en zout' zijn. Shankara wijst er op dat het *rajasische* aspect ligt in het woordje 'ati' in het Sanskriet: extra of: 'te'. Uien, knoflook en pepers zijn niet-*sattvisch* maar voeden de *rajas*. Wie door *rajas* gedomineerd wordt zal ook heel snel geen of te weinig maat houden zodat deze mens door zijn voedsel wordt 'opgegeten' in plaats dat hij zijn voedsel eet.

10. Wie door *tamas* wordt gedomineerd, zoekt voedsel dat oud is, rot, smaakloos en bedorven. Dit voedsel bestaat uit restjes, is schraal en onrein.

Shankara zegt in zijn commentaar:

*Voedsel dat aantrekkelijk is voor de mens die door *tamas* wordt beheerst is niet goed klaargemaakt, is smakeloos en krachteloos. Wat niet lekker smaakt mist voedend vermogen en is smakeloos. Voedsel dat bedorven is omdat het te lang heeft gestaan en de restjes van een vorige maaltijd is 'onzuiver' en niet geschikt voor ritueel gebruik. Dit voedsel is tamasisch.*

In India wordt algemeen aangenomen dat de Bhagavad Gītā ongeveer 5000 jaar geleden is ontstaan. Westerse geleerden houden daar geheel andere ideeën op na maar India zelf heeft hier toch het eerste recht van spreken omdat het om zo'n fundamenteel werk gaat dat aan de basis staat van de religieus-filosofische ontwikkeling van India sinds die tijd. Het is de tijd van de veldslag op het slagveld van Kurukshetra met de strijd tussen Pândavas en Kauravas. Koelkasten en electriciteit waren in die tijd nog niet beschikbaar maar zelfs vandaag zal iedere topkok er verre de voorkeur aan geven om zijn voedsel zo vers mogelijk te laten zijn en zo vanaf het fornuis op tafel te serveren. Alleen dan zijn smaak en aantrekkelijkheid maximaal gegarandeerd. Dit is en blijft de maatstaf voor *sattvisch* voedsel terwijl in *tamas* het voedsel juist oud zal zijn, fabrieksmatig geproduceerd met een maximale houdbaarheidsdatum en eindeloos veel smaakversterkers en andere toevoegingen die de ware (oudbakken en bedorven) staat van het voedsel in feite maskeren. *Tamasisch* voedsel is van huis uit oudbakken, smakeloos, niet-voedend, bijna bedorven en levenloos. Dit type voedsel is nauwelijks voedend en maakt dat men veel te veel eet terwijl het gevoel van honger niet wordt gestild. *Tamasisch* voedsel wordt afgebroken en met de ontlasting afgevoerd. Het lichaam wordt er niet sterk en krachtig van en geest en intellect krijgen niet de subtiele voeding die zij nodig hebben. Het hele systeem wordt gemakzuchtig, verliest de lichtkant en raakt verduisterd. Zo werkt *tamas*.

11. Een offer is *sattvisch* wanneer men de vrucht ervan niet begeert en de voorschriften van de traditie volgt, vanuit de stellige overtuiging dat het een menselijke plicht is om te offeren.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Een offer is sattvisch wanneer het overeenkomt met de regels en voorschriften van de Aloude Traditie en wanneer het wordt verricht zonder de verwachting van een beloning. Zo'n offer wordt verricht vanuit de overtuiging dat het ritueel een functionele verplichting is zonder enige bijbedoeling van persoonlijk gewin.

In hoofdstuk 3 kwam het uitvoeren van een offer(ritueel) reeds uitgebreid aan de orde. De hoogste vorm van offer en overgave is de *sattvische*. De kwaliteit van *sattva* maakt dat het offer of de overgave wordt uitgevoerd zonder enige zelfzuchtige (bij)bedoeling. Het ego is niet aanwezig of helemaal naar de achtergrond verbannen. Het is een kwestie van 'doen omdat het gedaan moet worden'. De hoogste vorm van overgave is niet de persoonlijke overgave maar een overgave vanuit het besef dat dit vereist wordt. Een persoonlijke overgave bindt. Een overgave die van harte wordt uitgevoerd vanuit plichtsbesef werkt bevrijdend. Zoals reeds eerder gesteld is een van de kwaliteiten van de traditionele (Vedische) offerceremonies dat deze op onpersoonlijke basis worden uitgevoerd en door hun nauwgezetheid en precisie geen ruimte laten voor persoonlijke inkleuring. Zij zijn functioneel en alle deelnemers kunnen in die functionaliteit worden meegevoerd waardoor de hele situatie en de hele ceremonie omhooggeheven kan worden naar kosmisch niveau. Er is een groot verschil tussen een ceremonie die op persoonlijke basis wordt uitgevoerd en een ceremonie die een kosmische dimensie heeft. De eerste vorm voedt de persoonlijkheid, de tweede vorm werkt grensverleggend en bevrijdend. Dit is de *sattvische* kwaliteit.

12. Een offer dat wordt uitgevoerd met het oog op resultaat en met bijbedoelingen, is *rajasisch*, O beste van de Bharata's.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Een offer is rajasisch wanneer het wel wordt verricht met het oog op persoonlijk gewin en dus een dubbele bodem heeft.

Een *rajasisch* offer heeft een relatieve en dus tijdelijke waarde. De grondslag van zo'n offer is *rajas* wat betekent dat er sprake is van persoonlijke wensen en verlangens en van persoonlijke motieven. Er zal altijd sprake zijn van een zekere mate van zelfzucht, al is het maar het verlangen om er op één of andere manier 'beter' van te worden. Al is het maar vanwege het verlangen een 'goede naam' en reputatie op te bouwen. De motieven zijn altijd gebaseerd op de verwachting 'er iets voor terug te krijgen'. Zelfs bij een klein offer is er de verwachting van onbegrensde beloning. In *rajas* is het onmogelijk iets 'pro deo' te doen. Er is altijd een zekere en bepaalde verwachting die meespeelt zelfs als die verborgen blijft.

13. Maar een offer dat gedaan wordt zonder geloof, zonder de geldende voorschriften en gebeden en zonder dat voedsel en geld worden uitgedeeld, is *tamasisch*.

Shankara zegt in zijn commentaar:

‘Zonder de geldende voorschriften’ betekent dus dat zo’n offer het tegenovergestelde is van wat de geschriften beogen. ‘Zonder dat voedsel en geld worden uitgedeeld’ slaat op de plicht om wijze mensen, heiligen en ook arme mensen te voeden. ‘Zonder de geldende gebeden’ slaat op de recitatie van heilige teksten die slordig en verkeerd worden uitgesproken en met de verkeerde klemtoon. ‘Geld’ slaat op de voorgeschreven beloning voor de celebrerende priester. Een offer dat zonder geloof wordt uitgevoerd is, naar men zegt, ook tamasisch.

Een offer dat in *tamas* wordt verricht, zal zoveel mogelijk de regels en voorschriften die voor dat offer of die ceremonie gelden, trachten te veranderen, te omzeilen of te negeren. Offerplechtigheden en ceremonies hebben hun eigen nauwkeurige regels en voorschriften volgens de aloude Traditie. Maar in *tamas* wordt daar geheel aan voorbijgegaan en worden de regels met de voeten getreden. In *tamas* is de intentie om ‘iets voor niets’ terug te krijgen en deze geestelijke luiheid en lichamelijke gemakzucht maken dat het offer tot niets leidt. Voor zover er enige inspanning wordt gedaan, zal dit offer tot ongeluk leiden en uiteindelijk tot vernietiging. Zulke intenties dienen altijd en met klem te worden vermeden.

14. Godvrezendheid, eerbied voor het spirituele en voor de leermeesters, liefde voor wijsheid, zuiverheid, oprechtheid, kuisheid en geweldloosheid zijn de kenmerken van fysieke zelfbeheersing.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Zelfbeheersing is ook een vorm van boetedoening en eerbied voor het spirituele, voor de leermeesters, en eerbied voor wijsheid vormen de eerste factor. Dan zijn er zuiverheid, oprechtheid, eenvoud, maat houden en geweldloosheid. Zij vormen de verschillende facetten van zelfbeheersing van het lichaam omdat zij rechtstreeks voortkomen uit het hele interactieve samenstelsel van lichaam en geest. In hoofdstuk XVIII,15 komt Shri Krishna hierop terug.

Het is tekenend voor de tijdgeest waarin wij, in het Westen, leven dat het woord ‘ascese’ geen of nauwelijks betekenis meer heeft. Ook ‘boetedoening’ roept nog nauwelijks enig begrip op. Het zijn woorden uit een verleden tijd toen religie nog onderdeel vormde van het maatschappelijk bestel. Voor ‘ascese’ doemen al gauw beelden op van uitgemergelde kluizenaars en van andere wereldvreemden en verzakers. Dit is een geheel verkeerde voorstelling van zaken. Ascese, *tapas*, heeft alles te maken met het beoefenen van zelfbeheersing en met maathouden. Het vinden van de juiste maat in alle situaties waarin een mens kan belanden is een teken van een verfijnde vorm van ascese, *tapas*. In de Griekse cultuur stond deze leefregel (maathouden) bekend als *mèden agân*: in niets teveel. Wellicht gold als enige uitzondering het organiseren van feestelijke maaltijden en braspertijen zoals die uitvoerig worden beschreven door Plato en waarin Sokrates niet zelden excelleerde. Naast de ascese van maathouden is er ook het gegeven van boetedoening. Ook voor dit begrip gebruikt het Sanskriet het woord *tapas*. Een voorbeeld van boetedoening is het vasten. Er is een Vedische discipline die inhoudt dat er op de dag van de nieuwe maan gevast wordt en dat er vervolgens iedere dag één hap voedsel wordt ingenomen, tot en met de volle maan. In totaal 15 happen. Vervolgens vermindert men het aantal happen met één hap per dag volgens de afnemende maan. Deze discipline staat bekend als ‘maanvasten’. Het is duidelijk dat wanneer *tamas* overheerst er iedere dag excuses zullen zijn om niet aan deze discipline mee te doen. Ascese is gewoon een vreemd woord voor *zelfbeheersing*. Hetzelfde geldt voor boetedoening waarin een mens zich iets uit vrije wil ontzegt hoewel er normaal gesproken niets op tegen is om de actie die men zich ontzegt toch te ondernemen. Ook hier geldt dat wanneer *tamas* overheerst men zich niets zal willen ontzeggen. Integendeel, in *tamas* gaat het er juist om dat *iets voor niets* wordt verkregen. In boetedoening en in *sattva* is *niets voor iets* de norm: men beoogt geen specifiek resultaat om dat resultaat vervolgens op te eisen. In *tamas* geldt precies het omgekeerde: alle resultaten of vruchten van handeling worden opgeëist zelfs als er geen enkele inspanning voor is gedaan, zoals in een loterij.

In onze genivelleerde maatschappij is het tonen van eerbied eerder uitzondering dan norm. Wie het hoofd boven het maaiveld uitsteekt loopt kans weggemaaid te worden. Een spirituele houding is echter juist gebaseerd op eerbied. In de eerste plaats natuurlijk voor het Zelf, het Absolute, *Brahman*. Maar onmiddellijk daarop volgend eerbied jegens al diegenen die behulpzaam kunnen zijn bij de speurtocht naar dat Zelf, naar de hogere vermogens in onszelf. Dat zijn ouders, leermeesters, wijze en heilige mensen die door hun levende voorbeeld een inspiratiebron zijn voor al diegenen die ogen hebben om te zien en oren om te horen. Het tonen van eerbied betekent afstemmen op het hogere in onszelf. Eerbied werkt als een focuspunt voor de transcendente werkelijkheid.

15. Taal die niet kwetsend is, maar waardig, waarheidsgetrouw en aangenaam om te horen behoort bij de discipline van het spreken samen met het reciteren van heilige teksten en hymnen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Taal die niet kwetsend is, is waarachtig, aangenaam voor de oren en goed. Deze taal mag niet pijnlijk of kwetsend zijn voor enig levend wezen ook niet stil in de geest. Woorden mogen dus nimmer aanstoot geven. Voor het spreken en reciteren van heilige teksten gelden dezelfde regels. Als woorden een van deze kwaliteiten missen is er geen sprake van zelfbeheersing in het spreken. Alle kwaliteiten moeten aanwezig zijn. Bijvoorbeeld: ‘kalm aan, zoon, bestudeer de Vedas, doe je Yoga oefeningen en daar zul je wel bij varen’. Wie zich aan de regels houdt bij het reciteren van teksten, beoefent eveneens de discipline van het spreken.

Ook hier zien we hoe de gave van het woord – de discipline van het spreken – een kosmische dimensie krijgt wanneer er sprake is van maathouden en waarheidlievendheid. Het op de juiste wijze reciteren van heilige teksten is een uitstekende oefening om de juiste maat te vinden. Spraak is een essentiële voorwaarde om tot sociaal contact te komen. Spraak is het communicatiemiddel bij uitstek dat ons ten dienste staat en is tevens de graadmeter bij uitstek van onze innerlijke staat en gesteldheid. Spraak weerspiegelt de mate van intelligentie waarover we kunnen beschikken en tevens de mate van zelfbeheersing die we kunnen uitoefenen. Beheersing van spraak is een van de eerste vereisten voor spirituele ontwikkeling. De tekst noemt als belangrijke graadmeters van spraakbeheersing:

- niet kwetsend
- waardig,
- waarheidsgetrouw
- aangenaam om te horen

Het reciteren van heilige teksten en hymnen omvat de studie ervan. Studie van deze teksten leidt vanzelf tot zelfreflectie, zelfonderzoek en zelfanalyse waardoor de studie een zeer praktische inslag krijgt.

16. Geestelijke discipline omvat innerlijke rust, mildheid, zwijgzaamheid, zelfbeheersing en innerlijke zuiverheid.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Innerlijke rust kent een diepgang en gaat altijd gepaard met innerlijke zuiverheid. Mildheid scheidt vertrouwen en goede wil. De innerlijke staat van de geest kan worden afgelezen aan de zichtbare uitdrukking op het gezicht. Zwijgzaamheid is een discipline van het spreken die gebaseerd is op geestelijke zelfbeheersing. De oorzaak valt af te lezen aan het gevolg. Zelfbeheersing is daarbij een algemene term, terwijl 'zwijgzaamheid' een specifieke vorm is van geestelijke zelfbeheersing. Innerlijke zuiverheid is gebaseerd op openhartigheid zonder een zweem van hypocrisie in de omgang met anderen. Dit zijn de elementen van de discipline van het spreken.

Geestelijke *tapas* (discipline) bestaat uit:

- *Manasprasāda*: Dit is innerlijke rust, sereniteit. Zonder een vorm van beheersing of discipline zal de geest onophoudelijk worden overspoeld door zintuiglijke prikkels en impulsen. De reclamemakers maken altijd gebruik van dit gegeven en proberen hun prikkels en impulsen zo aantrekkelijk mogelijk te verpakken. Andere prikkels zijn onaangenaam en zo wordt de geest steeds weer heen en weer geslingerd tussen de uitersten van plezierig en onplezierig. Daar is geen innerlijke rust te vinden. Een onrustige geest kan onmogelijk tot zelfreflectie en zelfonderzoek komen. Hiervoor is de kwaliteit van *sattva* nodig. Het gaat om het zoeken van innerlijk evenwicht en de blik van de geest regelmatig naar binnen leiden, 'tot inkeer komen'. Dit alles vereist een forse inspanning en als er geen sterk innerlijk verlangen is om tot inkeer te komen, blijft alles oppervlakkig en blijft de geest onrustig. Innerlijke rust vereist dat de geest zo rustig en helder wordt als het stille en heldere water van een bergmeer. Dan zal het licht van bewustzijn de geest verlichten en helder maken.
- *Saumyatvam*: vriendelijkheid, verbondenheid met de omgeving. Lichaamstaal is meestal heel duidelijk en valt vrijwel niet te stoppen. Echte vriendelijkheid zal zich alleen tonen in fysieke zin – zoals door middel van een gezichtsuitdrukking – wanneer alle negatieve en zelfzuchtige gevoelens en emoties, zoals boosheid, woede, haat, angst en hebzucht al dan niet tijdelijk zijn verdwenen. Dan krijgt het menselijke gezicht een natuurlijke uitdrukking van vriendelijkheid en sereniteit. Zo'n mens verbindt zich van nature met zijn of haar omgeving en wordt vanzelf een thuishaven voor velen. Dit is het resultaat van *ātmavinigraha* of zelfbeheersing. Dit is de *sattvische* vorm van geestelijke *tapas*.
- *Maunam*: innerlijke stilte. Ondanks de grote kwaliteiten van verfijnde spraak, kan deze alleen werkelijk worden beoefend als de spraak en ook het denken is

gebed in innerlijke stilte. Een onrustige geest toont zich onmiddellijk in de klank van de stem en in de manier van spreken. Het is net als muziek waarvan de kwaliteit en de draagkracht in feite wordt bepaald door de intensiteit van de stilte tussen de noten. Innerlijke stilte werkt als een stofzuiger waarin alle overbodige, ongewenste en kwalijke gedachten worden opgezogen om te worden verbrand of verzwolgen in stilte. *Maunam* maakt de geest heel sterk en helder. Een *muni* is de mens met een zodanig gedisciplineerde geest dat de innerlijke stilte altijd aanwezig is, *maunam*. Er gaat een grote aantrekkingskracht van de mens uit die over deze innerlijke stilte vrijelijk kan beschikken.

17. Deze drievoudige zelfdiscipline is *sattvisch*, wanneer zij standvastig en in oprechtheid wordt beoefend zonder resultaatgericht te zijn.

Shankara zegt in zijn commentaar:

*‘Oprechtheid’ in dit verband is een vorm van geloof en is rechtstreeks verbonden met de Aloude Traditie. Wanneer de regels en normen van de Aloude Traditie precies worden opgevolgd door zoekers die niet uit zijn op een resultaat of beloning is er sprake van een discipline die *sattvisch* is.*

Het grote verschil tussen *rajasische tapas* en *sattvische tapas* is dat in *rajas* de resultaten tijdelijk zijn en bovendien het ego voeden. In *sattva* is er slechts de belangeloze deelname zonder enige vrucht op te eisen maar alles wat gegeven wordt letterlijk als ‘gegeven’ te beschouwen. De mens wikt maar God beschikt. In *sattva* ligt die wetenschap diep verankerd in het systeem zodat alle handelingen in verband met God en met God-zoeken worden gebracht. Deze mens is een ware Godzoeker.

18. Wanneer disciplines worden beoefend met bijbedoelingen of om er in deze wereld lof, aanzien en respect mee te verwerven, is zij rajasisch. Deze discipline is onstandvastig en voorbijgaand.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Een rajasische discipline is er altijd op gericht om erkenning te krijgen bijvoorbeeld in de vorm van aanzien en algemeen respect. Het opstaan voor iemand om die te verwelkomen valt hier ook onder en ook het wassen van de voeten, bloemen aanbieden en een maaltijd aanbieden. Wie erop uit is om deze 'gunsten' op manipulatieve manier te verwerven is hypocriet en wordt beheerst door rajas. Het resultaat is bovendien altijd tijdelijk en onzeker.

Een discipline zoals offervaardigheid en overgave in *rajas* is altijd tijdelijk en onstandvastig. Ook de vruchten ervan zijn onvoorspelbaar en voorbijgaand. Het lijkt een beetje op 'water naar de zee dragen'. Dit komt omdat allerlei persoonlijke intenties en bedoelingen de offervaardigheid verstoren en verminken. Dan zijn de resultaten er ook naar. Tekenend is dat de tekst in dit vers in plaats van *tapas* als ascese of zelfbeheersing het woord *pūjā* gebruikt. *Pūjā* betekent in de eerste plaats 'verering' of 'aanbidding' en is dus wezenlijk dualistisch terwijl *tapas* veel meer met zelfbeheersing heeft te maken en dus op het Zelf is gericht. In *rajas* wordt de godheid of een goddelijke kracht vereerd om daarmee iets te verwerven zoals een goede naam, eer, aanzien en algemeen respect. Op zich zijn deze kwaliteiten geenszins verkeerd maar het 'willen hebben of verwerven' ervan, geeft er net een draai aan die de hele inspanning onstabiel maakt en onzeker.

19. Disciplines die op grond van misleiding en met zelfkwelling worden verricht of met de bedoeling om anderen te beschadigen worden *tamasisch* genoemd.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De misleiding bestaat uit een vorm van doordrammen zonder het gezonde verstand te gebruiken en leidt onherroepelijk tot zelfkwelling van die mens zelf en van anderen. In die zin is deze discipline destructief en wordt als tamasisch beschouwd.

In *tamas* wordt iedere discipline een drama dat meestal tot zelfdestructie leidt en tot destructie in het algemeen. In *tamas* is ieder gevoel voor maat en voor juiste handeling verdwenen en deze mens is overgeleverd aan de krachten van toeval en van duisternis. Verblindings, verdwazing en verveling vieren de boventoon en zelfzucht heeft vrij spel. Ogenschijnlijk kan er sprake zijn van een grote discipline met wonderbaarlijke resultaten maar dat is slechts schijn en oppervlakkig. Van binnen woedt een onblusbare bosbrand met een verzengende hitte. Gedreven door *rajas* zal een mens ervoor zorgen dat zijn paarden goed getraind zijn en sterk om hem naar het doel en de eerste prijs te brengen. Maar gedreven door *tamas* is de luiheid en gemakzucht zo groot dat deze mens liever zijn toevlucht zoekt in verboden middelen zoals drugs om daarmee de paarden van de tegenstander te drogeren. Maar in zijn innerlijke blindheid en verdwazing vergist hij zich meestal en wordt het eigen paard gedrogeerd en komt hij als verliezer uit de bus.

20. Een gift die uit onbaatzuchtigheid en in vrijgevigheid wordt gedaan aan de juiste persoon, zonder er iets voor terug te verlangen, en op het juiste moment en op de juiste plaats wordt als *sattvisch* beschouwd.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Sattvische vrijgevigheid bestaat uit het doen van giften aan mensen die er niets voor 'terug kunnen doen' of als ze dat wel zouden kunnen, dat er geen enkele bijbedoeling is die op wederkerigheid is gericht. 'Op het juiste moment en op de juiste plaats' is heel specifiek en precies en geen algemeenheid. 'De juiste persoon' is eveneens heel specifiek bedoeld zoals een schriftgeleerde, een kenner van de Veda's.

Nu komt vrijgevigheid aan de orde: het doen van giften, *dāna*. Zoals in alle vorige gevallen is de *sattvische* vorm van vrijgevigheid de beste. Hier is sprake van onbaatzuchtigheid die dikwijls in vrijwilligerswerk te zien is. De praktijk leert dat juist de *sattvische* onbaatzuchtigheid als een eindeloze bron van kracht en inspiratie fungeert waardoor vrijwilligers dikwijls voor zeer lange tijd en in zelfopoffering hun taken doen. Juist omdat er geen verlangen is naar een tegenprestatie behoort vrijwilligerswerk tot de meest dankbare werkvormen die er zijn. Goed vrijwilligerswerk kent vrijwel zijn weerga niet, vanwege de stroom van *sattva* die in dit werk wordt opgeroepen. Juiste plaats en juiste moment dienen zich meestal als vanzelf aan.

21. Een gift die met tegenzin wordt gedaan en met de bedoeling van een tegenprestatie of beloning of met het oog op een bepaald resultaat wordt als *rajasisch* beschouwd.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Een gift die met het oog op een beloning wordt gedaan is altijd gericht op deze wederkerigheid of in de hoop op een onzichtbaar resultaat. Als gevolg van deze bijbedoelingen is de gift niet van ganser harte en daarom rajasisch.

In *rajas* is er sprake van een grote gebondenheid aan de vruchten van iedere handeling. Dus ook een actie van vrijgevigheid zal in *rajas* vanuit berekening plaatsvinden en de gulle geveer ziet dan reikhalzend uit naar de goede vruchten die hem of haar ten deel zullen vallen al is het ‘maar’ een goede naam of reputatie. Een anonieme gift in alle bescheidenheid gedaan is vreemd aan de geveer die zich door *rajasische* motieven laat leiden.

22. Een gift die wordt gedaan op een verkeerd moment en in verkeerde omstandigheden aan iemand of iets die het niet waard is, en die een uiting is van minachting, zonder enig respect, wordt als *tamasisch* beschouwd.

Shankara zegt in zijn commentaar:

‘Verkeerde omstandigheden’ is een onjuiste plaats waar verkeerde en onzuivere mensen verblijven. ‘Een verkeerd moment’ is een astrologisch onjuist moment zoals momenten die vanuit astrologisch oogpunt niet gunstig zijn voor het verwerven van religieuze verdiensten zoals de overgang van de zon van het ene huis naar een ander huis. ‘Iemand die het niet waard is’ slaat op dwazen, boeven en schurken. Zelfs als tijd en plaats geschikt zijn kan de waarde van een gift nog teniet worden gedaan omdat de gift niet gepaard gaat met vriendelijke en juiste woorden, of met een voetwassing of het doen van eerbetuigingen. In zekere zin wordt zo’n gift een belediging of een uiting van minachting.

Shankara merkt aan het einde van zijn commentaar op dit vers terecht op dat een gift of vrijgevigheid die uit *tamas* wordt gedaan in zekere zin een belediging wordt en een uiting van minachting. Zoals gebruikelijk draait *tamas* alle rollen en functies compleet om en wat ooit goed en juist was, wordt nu kwalijk en onjuist. De giften worden dan ook vrijwel steeds aan de verkeerde mensen gegeven, op de verkeerde plaats en op een verkeerd moment. Er is geen respect, geen liefde noch genegenheid. Deze vrijgevigheid brengt uitsluitend en alleen onheil. Hoeveel zogenaamde vrijgevege voedselprogramma’s ten bate van de derde wereld hebben de lokale landbouw vernietigd en hele gemeenschappen afhankelijk gemaakt van nog meer kwaadaardige en zelfzuchtige vrijgevigheid terwijl de lokale landbouwgrond verwildert en in onbruik raakt omdat de lokale boeren niet kunnen concurreren met het gratis voedsel dat door donorlanden uit hun landbouwoverschotten zogenaamd gegeven wordt. Zo brengen deze donorlanden de lokale bevolking tot de bedelstaf en tot een welkome afnemer van ongewenste landbouwoverschotten. In zekere zin geldt hetzelfde voor de meeste subsidieregelingen van de overheid die mensen lui maakt en geen enkele impuls of prikkel geeft om naar de omgeving te kijken of naar een markt. De gesubsidieerde instellingen en personen raken vervreemd van de markt en van de wereld om zich heen. Subsidie stelt hen in de gelegenheid in hun eigen droomwereld te leven: verkeerde plaats, verkeerde tijd, verkeerde mensen. *Tamas* stapelt zich op *tamas* met alle gevolgen van dien.

23. Ôm tat sat is de drievoudige aanduiding van het Absolute, Brahman en staat aan de basis van de oorspronkelijke opvoeding van Brahmanen en van de wijding van geschriften en offerceremonies.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De woorden Ôm tat sat zijn in de Aloude Traditie een rechtstreekse verwijzing naar het Absolute, Brahman. Op deze drievoudige uitspraak is de driedeling gebaseerd van Brahmanen, van de Veda's en van offerrituelen. Dit vers dient te worden beschouwd als een lofzang op de oorspronkelijke drievoudige indeling in Brahmanen, Veda's en offerceremonies.

Ôm tat sat is een fundamentele uitspraak die aan de basis staat van de Aloude (Vedische) Traditie. De betekenis ervan is de erkenning (Ôm) dat het Absolute (Brahman) en aangeduid als *tat* ('dat') bestaat of werkelijkheid is (*sat*): 'het bestaan van het Absolute is een feit'. Het woord Ôm bestaat uit drie componenten of klanken: A, U en M. Hierbij staat 'A' voor het individu ('ik'), 'U' staat voor het Universum en 'M' is de feitelijke werkelijkheid: 'Ik en het universum zijn werkelijkheid'. De uitspraak van Jezus die luidt 'Ik en de Vader zijn één' is hier rechtstreeks van afgeleid. Het woord Ôm – dat uit drie delen bestaat – kan ook beschouwd worden als de aanduiding van het Ene (*Ik en de Vader zijn één*). Zo beschouwd wordt de betekenis van Ôm tat sat: 'het Ene is datgene wat bestaat' of: 'alleen het Ene is de werkelijkheid'. Het niet-Ene is een droom.

24. Offergaven, disciplines en giften moeten altijd beginnen met het uitspreken van het woord Ôm door diegenen die weet hebben van Brahman, want zo staat het in de Aloude Traditie voorgeschreven.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Alleen na het uitspreken van Ôm kunnen rituelen, disciplines en giften worden uitgevoerd. Aldus is het in de Aloude Traditie voorgeschreven en vormt een ongebroken lijn van discipline onder diegenen die aan Brahman vasthouden.

Dit vers geeft een duidelijke en concrete aanwijzing: alle handelingen dienen te worden voorafgegaan door het uitspreken van het woord of de klank Ôm. Het uitspreken van dit woord aan het begin van een handeling heeft echter alleen werkelijk zin indien het woord wordt uitgesproken met inzicht en begrip en in de volle overgave van geloof. Zijn die elementen niet of niet voldoende aanwezig dan vervalt deze discipline tot een automatisme zonder werkelijke betekenis. In inzicht, begrip en volle overgave wordt de hele handeling en de situatie waarin dit woord wordt uitgesproken opgeheven tot een spirituele dimensie waardoor andere, fijnere, krachten te hulp kunnen schieten om de handeling te verfijnen en tot iets bijzonders te maken. De volle overgave staat er borg voor dat *rajas* en *tamas* geen vat zullen krijgen op deze onderneming, tenzij de overgave ‘vergeten’ wordt en naar de achtergrond verdwijnt vanwege alle drukte en de waan van de dag.

25. Wie bevrijding wenst, begint iedere handeling inclusief een offerhandeling of een discipline of een gift met het woord ‘Tat’ zonder te letten op welke beloning of tegenprestatie dan ook.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wanneer het woord ‘Tat’ is uitgesproken (dat naar Brahman verwijst) en wanneer er geen bijbedoelingen zijn, kunnen de offerceremonies beginnen en ook alle andere vormen van gedisciplineerd handelen zoals zelfbeheersing in de vorm van boetedoening en het doen van giften zoals het weggeven van grond en van goud. Dit geldt speciaal voor alle zoekers naar bevrijding (moksha).

Shankara geeft aan dat het woord ‘Tat’ naar *Brahman* verwijst. Wie dus het woord ‘Tat’ uitspreekt verwijst naar *Brahman*, het Absolute. Hierdoor krijgt een handeling of een situatie een absolute kwaliteit mee en dus een hele bijzondere en kosmische dimensie. In ons gewone leven is dat heel bijzonder en bijna ondenkbaar. Voorwaarde is en blijft natuurlijk dat dit woord ‘Tat’ alleen effect zal hebben als het wordt uitgesproken in volle overgave en met begrip en inzicht. Een Absoluut aspect van ieder ding of wezen is dat het daarmee tijdloos wordt, voorbij vorm is, universeel, en overal en altijd hetzelfde blijft. Het woord ‘Tat’ kan dus onmogelijk naar bepaalde vormen verwijzen want die komen en gaan continu evenals geboorte en dood. *Tat* verwijst naar het bewustzijn zelf dat altijd en overal aanwezig is en blijft, zonder vorm, zonder naam, alleen zichzelf. *Tat* maakt dat degene die dit woord met begrip en inzicht en in volle overgave uitspreekt zich intens bewust wordt van de Alomtegenwoordigheid van het Absolute of (in religieuze termen) van God, van het Ene zonder tweede.

26. Het woord ‘Sat’ wordt gebruikt in de betekenis van ‘waar en goed’ en ook om een prijzenswaardige handeling aan te geven, O zoon van Prithā.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het woord ‘Sat’ slaat op toekomstige gebeurtenissen zoals de geboorte van een zoon die nog niet verwekt is alsook het tot inkeer komen van mensen die van het pad van rechtschapenheid zijn afgedwaald. Ook het woord ‘sat’ is een verwijzing naar het Absolute, naar Brahman. Het woord staat ook in verband met de goede wensen voor – bijvoorbeeld - een huwelijk, O Arjuna.

Sat betekent letterlijk: ‘het bestaat’ en verwijst daarmee naar datgene wat er altijd en overal is. Het woord *sattva* staat met het woord ‘sat’ rechtstreeks in verband want *Sat* is een werkwoordsvorm (het bestaat) en *sattva* maakt er een zelfstandig naamwoord van zoals *bestaandheid*, *werkelijkheid*. Het werkelijkheidsgehalte van deze wereld is heel relatief en wisselend. Dingen komen en gaan voortdurend maar wat blijft is die ene onveranderlijke werkelijkheid van het Ene dat altijd zichzelf blijft. Dit is het kenmerk van het Absolute dat het altijd *is*, onveranderlijk, voorbij alles, transcendent, alomtegenwoordig, voorbij alle namen en vormen en voorbij iedere beweging. Dat is waar *Sat* naar verwijst, want dat is de werkelijkheid van niet-twee, *a-dvaita*, van het Ene.

27. In verband met offerceremonies en bij het beoefenen van disciplines worden volharding en standvastigheid ook met *sat* aangeduid met inbegrip van de handelingen die daarmee in verband staan.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het woord 'sat' roept ook de juiste toewijding en concentratie op die nodig zijn voor offerceremonies, boetedoening of zelfbeheersing en voor het doen van giften inclusief alle activiteiten die daarmee in verband staan. Bovendien staan alle activiteiten die aan God worden opgedragen en toegewijd hiermee in verband. De betekenis van dit vers is dat zelfs niet-sattvische activiteiten alsnog sattvisch kunnen worden wanneer deze drievoudige aanduiding van Brahman, in diep geloof en vertrouwen wordt uitgesproken. Alles hangt dus af van de mate van geloof en vertrouwen. Wanneer geloof en vertrouwen dominant zijn, volgt de rest vanzelf.

Shankara zegt dat zelfs *niet-sattvische* activiteiten alsnog *sattvisch* kunnen worden wanneer de *mantra* *Ôm tat sat* in diep geloof en vertrouwen wordt uitgesproken. Een wel zeer praktische aanwijzing en een aansporing tot het soort geloof te komen dat voor dit begrip en inzicht nodig is. Bovendien zegt Shankara dat dit vermogen tot transformatie voor alle handelingen en activiteiten geldt.

28. Offers of een discipline die zonder geloof worden volbracht, worden als *asat* beschouwd. Zij zijn nutteloos en hebben geen waarde, niet nu en ook niet later, O zoon van Prithâ.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Alle offergaven, alle giften aan heilige en wijze mensen die in zelfbeheersing en als boetedoening worden uitgevoerd zijn nutteloos en worden als 'asat' beschouwd als zij zonder geloof en vertrouwen worden uitgevoerd. Zij vallen buiten het pad dat tot Mij leidt, O Arjuna! Zelfs als zij met veel inspanning gepaard gaan zal blijken dat zij van geen nut zijn en geen waarde hebben, niet in dit leven en niet in een volgend leven. Zij zijn immers geen uitingen van rechtschapenheid.

Dit vers windt er geen doekjes om en zegt heel duidelijk dat zonder geloof geen spirituele ontwikkeling mogelijk is. Een mens zonder geloof en zonder zelfvertrouwen is gedoemd om een heel oppervlakkig leven te leiden zonder enige diepgang en zonder enige kans op menselijke ontwikkeling. Menselijke ontwikkeling is een proces van tot inkeer komen samen met een brandend verlangen om jezelf in alle aspecten te leren kennen. Wie echter de voorkeur geeft om met de waan van de dag mee te gaan zal onherroepelijk in die waan blijven hangen. Voor de goddelijke en onsterfelijke ziel is dat een heel pijnlijk vooruitzicht van een leven in diepe duisternis en in de pijn en ellende die erbij horen omdat er geen lichtpuntje is, tenzij men tot inkeer komt. Dan ontvouwt zich een heel ander en nieuw perspectief in licht en niet in duisternis.

BHAGAVAD GÎTÂ

De yoga van Oost en West

Hoofdstuk 18

DE LUISTER VAN DE ONSTERFELIJKE GÎTÂ

Hoofdstuk 18

Zelfrealisatie en wereldverzaking

sannyâsa yoga

De Padma Purâna zegt:

Dit hoofdstuk vormt de essentie van praktische filosofie. Het verklaart het belang en de betekenis van de *shâstras*, de *purânas* en de *upanishaden*. Dit hoofdstuk hielp de wijze Sanaka om spiritualiteit, geluk en opperste tevredenheid te vinden. Het hoofdstuk is een tegengif voor alle fysieke en psychische stoornissen. Het is een manier om onze zonden weg te wassen en is zoeter dan nectar. Het is de berg *Kailâsa* onder de bergen, *Indra* onder de goden, *Ashwamedha yâjña* onder de offers, *Pushkara* onder de heilige wateren, de lotus onder de bloemen en de deugdzame *Arundhathi* onder kuise vrouwen. Zoals het schenken van land geldt als de hoogste gift, zo is de *Bhagavad Gîtâ* het belangrijkste boek onder alle spirituele teksten met speciale nadruk op het achttiende hoofdstuk.

Amaravati is een stad van vermaak en is door *Shiva* gesticht op de berg *Meru*. In die stad was een paleis gebouwd rond de *cintâmani*, de steen der wijzen. Net als de wensboom, *kalpavriksha*, geeft deze steen alles waar men om vraagt. Deze stad met het paleis werd aan *Indra* aangeboden. Zodra *Indra* met zijn vrouw *Indrânî* op de troon zaten, kwamen boodschappers van *Vishnu* bij hem op bezoek. *Indra* verwelkomde hen met gepaste eerbied en bood hen een stoel aan. Maar op dat moment kwam er nog een ander de paleiszaal binnen. Hij had wel duizend ogen, die straalden als de bliksem. Iedereen in de zaal stond op en verwelkomde deze nieuwkomer. Maar tegelijkertijd viel *Indra* van zijn troon en de nieuwkomer besteede de troon en nam *Indrânî* op zijn schoot. Hij was de nieuwe *Indra*.

Indra wist niet wat hem overkwam en verzonk in diep gepeins. Hij dacht: "Wie is deze verlichte ziel? Hij heeft nog nooit honderd *Aswamedha yâjña's* uitgevoerd, nooit meren of putten laten graven, nooit bomen geplant. Ik heb hem nooit *Shiva* in zijn heilige woning zien aanbidden. Evenmin nam hij ooit een duik in de heilige rivier *Virajâ*, en nog nimmer ondernam hij een bedevaart naar *Vârânasî*. Hij maakte nooit zijn opwachting bij moeder *Renukâ devî* in *Mâtâpura*, noch aanbad hij ooit *Shrî Ranganâtha* aan de oevers van de rivier *Kâverî*. Hij heeft nooit voedsel aangeboden aan de hongerigen of een tempel gebouwd. Ik heb nog nooit van zijn deugden of daden gehoord. Hoe komt het dat hij door iedereen met zoveel respect en genegenheid werd ontvangen en bovendien nog op de troon gezet? Hierdoor geïntrigeerd ging hij naar *Vishnu* om zijn verwarde geest helder te krijgen. *Vishnu*

legde hem uit dat dit allemaal kan worden bereikt door het zingen en het in praktijk brengen van het achttiende hoofdstuk van de *Bhagavad gîtâ*. Hij zei dat hij een speciale voorliefde had voor het reciteren van het achttiende hoofdstuk. Dit had de nieuwe *Indra* gedaan waardoor hij in staat werd gesteld om het bijna onmogelijke te bereiken. Toen hij dit hoorde zocht *Indra* tot in de verre omtrek naar een brahmaan die hem de verzen en de beginselen van het achttiende hoofdstuk kon leren. Hij raakte zo onder de indruk van de leer en de verzen, dat hij het paleis opgaf en afzag van zijn verlangen naar de functie van *Indra* en alle andere gemakken. Zo bereikte *Indra* permanente vrede aan de voeten van Shrî Krishna.

Indra, anders nogal bezitterig van aard, gaf het verlangen naar de functie op. Laten we het verlangen naar deze wereldse rijkdom vermijden en goddelijke rijkdom vergaren, die ons verheft tot het niveau van aham brahmâsmi, Ik ben het Al.

Inleiding

Hoofdstuk 18 van de Bhagavad Gītā is het langste en tevens laatste hoofdstuk van dit geweldige boek. Het geeft een samenvatting van de boodschap die Shri Krishna in de voorafgaande zestien hoofdstukken uit de doeken heeft gedaan. Hoofdstuk 1 geldt dan als introductie waarin de hele situatie die tot het gesprek tussen Shri Krishna en Arjuna aanleiding gaf, beschreven wordt. Het gesprek wordt geplaatst in de historische context van de burgeroorlog tussen twee partijen, de Kauravas en de Pândavas, die op het punt van losbarsten stond. Volgens de Indiase traditie vond deze strijd of veldslag van Kurukshetra ongeveer 5000 jaar geleden plaats. Dit achttiende en laatste hoofdstuk is bijzonder omdat het de verbinding legt tussen handelen – als plichtsbetrachting – en concentratie van geest of toewijding om zo tot de volheid van Zelfkennis te komen. De volheid van Zelfkennis is bevrijding.

Dikwijls gaan we ervan uit dat wereldverzaking inhoudt dat we niet meer moeten handelen. Maar dat is een grove misvatting die uiteindelijk tot luiheid, gemakzucht en inertie leidt. Alle grote mensen – bevrijde zielen – die ons zijn voorgegaan hebben overduidelijk aangetoond hoezeer zij een actief leven hebben geleid, in welke vorm dan ook. Zelfs de legendarische koning Janaka wordt als een bevrijde ziel beschouwd terwijl hij zijn leven lang met de drukte van zijn koningschap te doen had. Shri Krishna, Jezus Christus en de Boeddha leidden een zeer actief bestaan. Wereldverzaking heeft dus niets te maken met niet actief te zijn. De verzaking ligt echter in de betrokkenheid die ‘verzaakt’ wordt. Die persoonlijke betrokkenheid vindt haar grondslag in het onwetende idee dat ‘ik doe’. We denken allemaal dat we iets kunnen ‘doen’ en koesteren daarom onze ambities, motivaties, bedoelingen en doelstellingen. Die zijn allemaal ego-gedreven en veroorzaken een steeds grotere gebondenheid aan de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood. Zolang we aan het idee van ‘ik doe’ vasthouden, en in het kielzog van ‘ik doe’ ook aan ‘ik weet’, valt aan die cirkelgang niet te ontkomen. Zo houden we onszelf vast binnen het raamwerk van de schepping.

In dit hoofdstuk wordt uitgebreid ingegaan op het thema van ‘loslaten’ of afstand doen: *tyāga* en *sannyāsa*. Zij houden in dat er slechts plichtsbetrachting is en niet de fictie van een ‘ikheid’ die iets in de melk te brokkelen heeft. Als er iets vanuit die ikheid wordt ‘gebrokkeld’, is het de gebondenheid aan onze persoonlijke betrokkenheid bij alles wat we doen en ondernemen. Persoonlijke betrokkenheid wordt dan ook in onze tijdgeest als een uitnemende ‘deugd’ beschouwd. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat wie zich opsluit in een ivoren toren ‘niet betrokken’ zou zijn. Integendeel, wie dat doet is alleen nog maar bezig met het in stand houden van zijn of haar afstandelijkheid en zelfgekozen isolement en is daar helemaal bij betrokken. De werkelijkheid is echter dat alleen Gods wil telt, de scheppende Wil van de Schepper zelf: het *Uw Wil geschiede*. Maar die Wil negeren we, omdat we

niet weten hoe we bij die Wil kunnen komen en hoe we daarmee kunnen en moeten omgaan.

Het is op dit punt dat het idee van *plichtsbetrachting* ten tonele komt. Vrijwel altijd hebben we wel een idee over wat onze 'plicht' is op ieder moment. Vreemd dat we die specifieke kennis altijd en overal zo dicht bij ons dragen. Die kennis is nauw verbonden met ons geweten en in het laatste deel van dit hoofdstuk gaat Shri Krishna dan ook in op het grote belang om van deze stem gebruik te leren maken. Het is de stem die te beluisteren valt in een heldere geest die met zijn eigen oorsprong verbonden is: *buddhi yoga*. In *buddhi yoga* komen handeling (*karma*), devotie (*bhakti*) en kennis (*jñāna*) bij elkaar en vormen de poort naar onze eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid van waaruit we tot actie kunnen overgaan zonder in de valkuil van ons ego en van onze persoonlijkheid te vallen. Aanvankelijk zal zich dit sporadisch voordoen en worden deze momenten als bijzonder herkend. Maar door voortdurende oefening en toepassing van de kennis die gegeven wordt, zullen deze momenten frequenter worden en zal het innerlijk worden gezuiverd van alle wezensvreemde elementen.

Tenslotte de belangrijke aanwijzing dat de studie van de Gītā gebaseerd moet zijn op geloof en vertrouwen in de kracht en het gezag van de woorden van Shri Krishna zonder enige vorm van cynisme of fundamentele afwijzing van de tekst. Voor cynici en voor wie sceptisch is, is het lezen van de Gītā vergeefse en verloren moeite. Wie de Gītā onderwijst zal zelf het levende voorbeeld en het levende bewijs moeten zijn van de waarheid die pagina na pagina in deze tekst beschreven staat. Lezen, voorlezen, reciteren en bestudering van deze tekst hebben een wonderlijke uitwerking op het innerlijk van de mens en zijn ontwikkeling bij zijn speurtocht door deze wereld. *The proof of the pudding is in the eating!*

BHAGAVAD GÎTÂ

Hoofdstuk 18

Zelfrealisatie en wereldverzaking

sannyâsa yoga

Arjuna vroeg:

1. O Machtige, O Hrishikesh, wat is de echte betekenis van verzaking en van afstand doen of onthechting, O Doder van Keshi?

Shankara zegt in zijn commentaar:

Dit hoofdstuk geeft een samenvatting van de boodschap van de Bhagavad Gîtâ die parallel loopt aan de boodschap van de Veda's. De samenvatting is volledig en omvat alle hoofdstukken. Arjuna wil nu het onderscheid weten tussen verzaking (sannyâsa) en afstand doen of onthechting (tyâga).

In het voorafgaande kwamen de begrippen 'sannyâsa' en 'tyâga' al verschillende keren aan de orde maar zij werden tot nu toe niet precies gedefinieerd. Shri Krishna gaat nu op Arjuna's vraag in om uitleg te geven:

Tot nu toe werd er geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen de termen tyâga en sannyâsa, afstand doen en verzaking. Beide termen dienen te worden beschouwd vanuit het standpunt van de Weg van Handeling. Zij geven aan hoe men tot een staat van ongebondenheid of vrijheid kan komen door niet langer door handelingen te worden gebonden en gehecht te raken. En ook door geen verwachtingen noch wensen te koesteren ten aanzien van de resultaten of vruchten van deze handelingen. In het volgende vers geeft Shri Krishna aan dat sannyâsa gericht is op het uitstijgen boven de beperkingen van persoonlijke wensen, verlangens, motieven en bedoelingen. Sannyâsa richt zich op het neutraliseren van de werking van het ego of ahamkâra, terwijl tyâga gericht is op het niet-opeisen van welke vrucht of van welk resultaat dan ook van een handeling. Het opgeven van handelingen als zodanig is onmogelijk en dus hebben noch sannyâsa, verzaking, noch tyâga, afstand doen, iets te maken met het 'opgeven van alle handelingen'. Op dit punt bestaat de nodige verwarring omdat binnen deze wereld het ondernemen van handelingen altijd beschouwd wordt vanuit het persoonlijke en individuele standpunt van degene die handelend optreedt. In deze tijd is het idee van Uw Wil geschiede vrijwel betekenisloos geworden en beschouwen de mensen zichzelf als persoonlijk verantwoordelijk voor hun handelingen. Er is echter een vorm van overgave waarin dit persoonlijke element steeds verder teruggreedt op de achtergrond en er slechts het uitvoeren van noodzakelijke handelingen overblijft als taak of plicht. 'Je taak vervullen' of 'je plicht doen' wordt dan het leidende principe in plaats van de

persoonlijke motivatie en de persoonlijke bedoelingen die gekoesterd worden. In onze tijdgeest wordt dit onderscheid nauwelijks als relevant beschouwd. Het ontbreken van een juist begrip ten aanzien van dit essentiële onderscheid frustreert vrijwel alle pogingen tot echte zelfontwikkeling te komen met als gevolg dat een zoeker, ondanks alle goede bedoelingen blijft steken in de cocon van zijn of haar eigen en individuele persoonlijkheid als het ego, als ahamkâra. Het gevolg is een gebondenheid aan het 'Rad van Fortuin' of aan de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood (samsâra).

De gezegende Heer antwoordde:

2. Zij die het weten, zeggen dat verzaking, sannyâsa, het achterwege laten is van handelingen die uit wensen of verlangens oprijzen terwijl afstand doen, tyâga, het opgeven is van de vrucht of het resultaat van een handeling.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Sommige wijzen zeggen dat 'sannyâsa' inhoudt dat men afstand doet van alle handelingen die oprijzen uit een persoonlijk verlangen of wens naar de vruchten ervan, zoals bijvoorbeeld het paard-offer (ashva medha). Wanneer niet wordt tegemoet gekomen aan de wens voor zo'n handeling (zoals het uitvoeren van het paard-offer), dan zou die vorm van afstand doen sannyâsa zijn. Andere geleerden zeggen echter dat juist 'tyâga' het afstand doen betekent van alle vruchten van alle handelingen of ze nu zijn voorgeschreven of niet.

In het algemeen kan worden gesteld dat 'sannyâsa' en 'tyâga' dezelfde betekenis hebben of dat hun afzonderlijke betekenissen heel dicht bij elkaar liggen. Er is geen duidelijk en concreet verschil zoals dat bestaat tussen een 'pot' en een 'doek'.....

Zelfs Shankara erkent dat het verschil in betekenis tussen sannyâsa en tyâga klein is en subtiel. Het verschil is niet een kwestie van het zwart-witte verschil tussen een pot en een doek. Die zijn wat hun betekenis en functie betreft heel verschillend. De tekst van dit vers geeft als leidraad aan dat sannyâsa gericht is op het overstijgen en neutraliseren van de werking van het ego zodat er tenslotte geen enkele persoonlijke wens of verlangen nog een rol speelt, terwijl tyâga zich vooral richt op het afstand doen van alle vruchten van een handeling en op het niet opeisen van de resultaten. Een overwinning behalen is nimmer een persoonlijk wapenfeit maar is een door God of door Moeder Natuur gestuurd resultaat waarbij de 'overwinnaar' niet meer is dan een trouwe dienaar en uitvoerder van Zijn of Haar Wil. De overwinnaar is slechts 'Your most obedient servant'. Alles is God-gegeven en God-gestuurd en het rechtstreekse gevolg van de inwerking van Goddelijke genade. Dit standpunt was als een levende werkelijkheid aanwezig in de beginperiode van de Reformatie in Europa en heeft in ieder geval de Republiek der Zeven verenigde Provinciën een Gouden Eeuw bezorgd. Die periode kwam abrupt ten einde in het 'rampjaar' 1672 toen de regering 'radeloos' was, het volk 'redeloos' en het land 'reddeloos'.

Eenvoudig gezegd kan men stellen dat sannyâsa inhoudt het 'overstijgen van het ego' terwijl tyâga inhoudt het 'opgeven van alle vruchten van een handeling'. Natuurlijk is degene die een handeling uitvoert gefocust op het resultaat van die handeling. Dat resultaat moet af en 'puntgaaf' zijn. Een 9 is niet goed genoeg. Alleen een 10 met een

griffel voldoet. Maar als het resultaat eenmaal is behaald, is er het innerlijk weten dat men slechts iets 'deed' in overgave aan Gods wil en dat Gods genade het resultaat tot stand bracht. Bovendien zal deze mens altijd uitkomen voor dat innerlijke weten en dat naar buiten brengen.

3. Er zijn geleerden die zeggen dat alle handelingen een kwaad zijn waarvan men zich dient te onthouden maar anderen maken een uitzondering voor handelingen die in overgave worden gedaan zoals offers, giften en vormen van zelfdiscipline of ascese.

Shankara zegt in zijn commentaar:

.... Dit vers slaat op diegenen die het pad van karma yoga nog bewandelen en niet op diegenen die het pad van kennis bewandelen en die niet langer gehecht zijn aan handelingen. In hoofdstuk III,3 wordt reeds gewezen op het verschil tussen karma yoga en jñāna yoga.

Tegenwerping:

In dit laatste hoofdstuk van de Bhagavad Gītā, die een samenvatting is van de hele Gītā, worden alle handelingen beschouwd. En hoewel in hoofdstuk III, vers 3 een onderscheid wordt gemaakt tussen het pad van kennis en het pad van handeling, kan men van de zoekers naar wijsheid, de sāmkhya's, niet zeggen dat zij niet meer hoeven te handelen.

Antwoord:

Deze tegenwerping is onjuist omdat diegenen die het pad van kennis bewandelen onmogelijk een taak kunnen opgeven wanneer het verrichten van zo'n taak pijnlijk zou zijn. De inschatting van 'pijnlijk' is een vorm van misleiding, een vergissing. De sāmkhya's (zij die het pad van kennis bewandelen) kunnen in het Zelf geen fysieke pijn ontdekken omdat pijn en wensen onderdeel vormen van het veld (kshetra) zoals uiteengezet in hoofdstuk XIII. Daarom kunnen zij handelingen die fysieke pijn opleveren en ongemak nimmer op grond daarvan opgeven. Evenmin zien zij enige actie of handeling binnen het Zelf. Het niet verrichten van noodzakelijke handelingen is een vorm van misleiding en van plichtsverzaking waaraan iemand die wijs is geworden nimmer zal meewerken. Wat wordt opgegeven is een gebondenheid aan het werk van de guna's. Wie wijs is, laat de guna's gewoon hun gang gaan. Dit is uitgebreid uit de doeken gedaan in V,8 e.v. Een wijs mens (een sāmkhya) zegt: "ik doe helemaal niets". Hoe dit pad verder verloopt is uitgelegd in V,13. Het gaat dus in dit vers om diegenen die nog geen 'kenners van het Zelf' zijn. Zij zijn nog onderhevig aan misleiding en kunnen denken dat zij 'handelend kunnen optreden'. Zij zijn nog onderhevig aan de invloed van rajas en tamas. Voor hen is het opgeven van handeling nog een forse uitdaging en zij worden geprezen, telkens wanneer zij in staat zijn handelingen op te geven. In XII,16-19 wordt de sannyāsīn beschreven die alle handelingen heeft opgegeven, die innerlijk stil en in evenwicht blijft en altijd tevreden is. In vers 50 van dit hoofdstuk wordt beschreven hoe deze wijze mens uiteindelijk tot realisatie komt. Dit vers slaat dus niet op die wijzen en sannyāsīns die het pad van kennis al volgen en die alle vormen van persoonlijk handelen hebben opgegeven. Het opgeven van de vruchten van handeling is een sattvische uitdaging die geldt voor

diegenen die nog niet tot Zelfkennis zijn gekomen en nog onderhevig zijn aan de dominantie van rajas en tamas. Echte sannyâsa, het algehele opgeven van iedere vorm van persoonlijk handelen, is in dit vers niet aan de orde.....

Dit vers refereert naar een vermeend onderscheid tussen de Weg van Handeling en de Weg van Kennis. Het onderscheid is echter theoretisch en niet praktisch want de Weg van Handeling gaat van nature over in de Weg van Kennis en ook in de Weg van Devotie. De Weg van Kennis is dus als een soort voorportaal en dient om de zoeker over zijn of haar persoonlijke invulling van het leven heen te tillen. 'Mijn leven' wordt dan 'Uw leven' of het Ene leven waarin allen delen. Het kunnen leiden van een persoonlijk leven is een illusie die voortkomt uit mâyâ, de toverkracht van Moeder Natuur, prakriti. Zolang een zoeker nog meent dat hij of zij 'iets in de melk heeft te brokkelen' valt hij of zij onder de werking van het Rad van Fortuin, van de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood. Gebondenheid aan dit fysieke bestaan, dit 'dal van tranen', is het onherroepelijke lot dat hem of haar toevalt. De menselijke uitdaging is en blijft om juist aan dat lot te ontkomen door het te overstijgen en de blik te richten op een transcendente, universele en niet-persoonlijke werkelijkheid. Wie daar terecht komt, wordt vrij en ongebonden. Zoals reeds eerder gesteld gaat dit standpunt lijnrecht in tegen de gangbare opvatting van wat wel 'persoonlijke ontwikkeling' wordt genoemd.

4. Luister nu naar wat Ik hierover te zeggen heb, beste van de Bharata's. Afstand doen heeft drie aspecten, Tijger onder de mensen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Beste Arjuna, luister nu goed naar Mijn uitleg van de verschillende vormen van afstand doen. Beschouw ook dat de Heer nu één woord gebruikt voor zowel sannyâsa als tyâga waarmee Hij bedoelt aan te geven dat sannyâsa en tyâga hetzelfde zijn. Afstand doen heeft drie aspecten, al naar gelang de guna die dominant is. Deze vormen hebben echter louter betrekking op die zoeker die nog geen kenner van het Zelf kan worden genoemd en die met actie te maken heeft. Zij zijn irrelevant voor een kenner van het Zelf. Deze materie is subtiel en lastig te begrijpen. Daarom kan alleen de Heer zelf je hierin onderwijzen. Luister dus goed en let op.

Shrî Krishna neemt hier weer de rol van leraar op zich en deelt met Arjuna zijn visie op het thema van 'afstand doen' of overgave. Alleen degene die zich een onderwerp geheel en al eigen heeft gemaakt en weet waarover hij spreekt heeft het gezag om anderen te onderwijzen. Die leraar voedt de discipelen met levende kennis die rechtstreeks van binnenuit, uit een innerlijk weten, oprijst. Alle anderen zijn niet meer dan papegaaien die slechts kunnen napraten en kopiëren. Shankara wijst er bijna ten overvloede op dat de tekst van nu af aan de begrippen sannyâsa en tyâga als synoniemen beschouwt.

5. Offervaardigheid, vrijgevigheid en allerlei vormen van zelfdiscipline of ascese mogen niet worden opgegeven. Integendeel, zij moeten juist worden beoefend want zij louteren het innerlijk van de mens.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De drievoudige actie in de vorm van offers brengen, vrijgevigheid en zelfdiscipline (boetedoening en ascese) mogen niet worden opgegeven. Zij moeten juist worden uitgevoerd. Waarom? Omdat zij het innerlijk van diegenen zuiveren die niet langer uit zijn op de vruchten van zulke handelingen.

De drievoudige actie wordt genoemd: yajña, dāna en tapas: offervaardigheid, vrijgevigheid en zelfdiscipline of zelfbeheersing. Deze vormen mogen nimmer worden opgegeven en alle handelingen kunnen onder deze drie aspecten worden gerangschikt. Wie consequent en altijd een houding van offervaardigheid, en dus van overgave, aanneemt krijgt de twee andere aspecten er als het ware 'gratis' bij: zij zijn dan als vanzelfsprekend geworden en kunnen moeiteloos worden aangewend.

6. Deze handelingen zijn echter alleen dan zinvol wanneer zij in vrijheid worden verricht zonder enige gehechtheid vanwege een beoogd resultaat. Dit is Mijn stellige overtuiging en Mijn gezaghebbende uitspraak.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Offers doen, vrijgevigheid en Zelfbeheersing of ascese hebben alleen werkelijk zin wanneer zij worden volbracht zonder enige vorm van gehechtheid en zonder enige wens te koesteren ten aanzien van de resultaten. Dit is mijn gezaghebbende uitspraak die overigens niets nieuws inhoudt maar de nadere uitwerking is van vers 4. Ik zeg dus dat deze handelingen zinvol zijn omdat zij het innerlijk zuiveren. Voor diegenen die nog onderhevig zijn aan gehechtheid en betrokkenheid zullen ook deze handelingen hen binden en vasthouden. Zij moeten er dus aan werken om alle gehechtheid los te laten als zij op zoek zijn naar bevrijding. Er is geen alternatief.

.....

Shrī Krishna doet in dit vers een zeer belangrijke uitspraak die inhoudt dat de drie genoemde aspecten alleen een zinvolle handeling opleveren wanneer men in vrijheid handelt. Allereerst zal deze vrijheid een relatieve en afwisselende betekenis hebben maar naarmate de zoeker verder zoekt, waardoor zijn of haar speurtocht intenser wordt, zal de inwerking van het ego en de daaraan verbonden hebzucht steeds minder worden. Het aanleren van deze houding van overgave en offervaardigheid vereist veel geduld en standvastigheid en heeft een grote zuiverende werking op het innerlijk dat steeds rustiger, vreedzamer, eenvoudiger en helderder wordt. Hieraan kan men afmeten dat de zoeker vorderingen maakt op de weg.

De tekst geeft nu een beschrijving van de kwaliteiten van een handeling of actie onder de drie gunas.

7. Het is beslist onjuist om noodzakelijke handelingen niet uit te voeren. Het nalaten ervan wordt als een vorm van verblinding beschouwd die hoort bij een door tamas verduisterde geest.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het opgeven van noodzakelijke handelingen (offers brengen, vrijgevigheid en ascese) is onjuist en onlogisch. Voor een onwetende zijn ze nodig om zich innerlijk te zuiveren. De vraag van 'opgeven' of 'nalaten' is het onvermijdelijke gevolg van misleiding. Het opgeven van een noodzakelijke handeling is bovendien innerlijk tegenstrijdig en het gevolg van onwetendheid door tamas waardoor de geest niet helder is.

'Noodzakelijke handelingen' zijn handelingen die gedaan moeten worden. Die beginnen met de voorgeschreven handelingen uit de geschriften en uit de aloude traditie. 'Zondag naar de kerk gaan', op tijd opstaan en baden of douchen, regelmatig vasten en iedere dag mediteren en bidden zijn voorbeelden van zulke verplichte handelingen. Maar er zijn er nog veel meer, totdat de zoeker ontdekt dat zij allemaal onder één noemer zijn te vangen: alle handelingen kunnen worden ondergebracht onder de noemer van Uw Wil geschiede. Daarmee vallen alle onmenselijke, gewetenloze, hebzuchtige, wraakzuchtige, kortom alle onjuiste handelingen af. Het vers stelt dan ook duidelijk dat wie zich niet houdt aan deze opdracht zichzelf tot slachtoffer maakt van zijn of haar eigen verblinding en misleiding als gevolg van een overmacht aan tamas. Dan is er sprake van een verduisterde geest waar 'een oog koning is'. De uitspraak van dit vers verwijst natuurlijk ook naar het begin van de Bhagavad Gītā waar Arjuna er de brui aan dreigde te geven en niet langer bereid was zijn taak en plicht als bevelhebber te vervullen. Arjuna dacht – en met hem wij allemaal – dat hij 'de dans van oorlog' en dus van moord en doodslag kon ontspringen door snel even sannyâsin te worden en een oranje geel gewaad aan te trekken. Maar Shrî Krishna wilde daar helemaal niets van weten en veegde hem de mantel uit met de onsterfelijke tekst van de Bhagavad Gītā. Zelfs vandaag de dag is het verzaken van je plicht een schandelijk vergrijp en niet zelden een misdrijf, zoals een kapitein die voortijdig zijn zinkend schip verlaat. Arjuna deed bijna hetzelfde.

8. Wie nalaat een noodzakelijke handeling te verrichten omdat die hem te moeilijk of te lastig lijkt of omdat hij terugdeinst voor de inspanning die gedaan moet worden bedrijft een vorm van onthechting die bij rajas hoort. Deze mens zal de vruchten van onthechting zeker niet vinden.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wie voor een taak of inspanning terugdeinst omdat er een zware lichamelijke inspanning mee gemoeid is en ook andere vormen van fysiek lijden, bedrijft een vorm van onthechting die bij rajas hoort. Deze mens verwerft op die manier geen bevrijding, moksha. Door de dominantie van rajas mist deze mens het werkelijke inzicht en begrip en daarmee de kennis die nodig is om zo'n taak te volbrengen. Kortom: deze mens mist de boot van bevrijding.

Niemand zit te wachten op een zware inspanning die bovendien lastig en moeilijk te volbrengen is, maar een wijs mens die zich door niets of niemand laat meeslepen en innerlijk geheel ongebonden blijft, ziet dit heel anders en laat met plezier en met gratie het zware en lastige werk door de gunas verrichten en blijft zelf onwrikbaar gevestigd in de eigen vrede. Jezus verrichtte een bijna bovenmenselijke en lastige taak, maar hij verloor nimmer zijn innerlijke blijmoedigheid en compassie.

Sattvische overgave is zuivere plichtsbetrachting ongeacht de consequenties en ongeacht de inspanning die gedaan moet worden. In sattva worden alle elementen en risico's zorgvuldig overwogen en het antwoord zal nimmer uitmonden in roekeloosheid of blinde heldendom. Roekeloosheid samen met lafheid om voor een lastige taak weg te lopen is een kenmerk van overgave die gedomineerd wordt door rajas. In rajas haalt men alleen de krenten uit de pad waarbij succes min of meer verzekerd is, zoals koning Duryodhana, de tegenspeler van Arjuna, deed. De rest van de pap wordt niet gegeten en het liefst genegeerd. Maar zulke dingen kunnen niet zomaar verdwijnen en dus gaat de overgebleven pap gisten en stinken om tenslotte alle voeding te vergiftigen en de mens innerlijk ziek te maken. Plichtsverzuim, zelfs als die relatief is, is een drama voor de zoeker naar bevrijding. Deze mens zal de vruchten van onthechting zeker niet vinden. Die vruchten zijn: innerlijke verbondenheid, helderheid en intelligentie en tenslotte bevrijding: yoga, bodha, moksha.

9. O Arjuna, als een noodzakelijke handeling op een gedisciplineerde wijze wordt verricht, zonder gehechtheid en niet omwille van het resultaat, is er sprake van een onthechting of overgave die bij sattva hoort.

Shankara zegt in zijn commentaar:

O Arjuna, als een taak zonder dralen of talmen wordt verricht in een houding van ongebondenheid en zonder de vruchten ervan op te eisen, dan bevestigt dit vers dat deze handeling vruchten oplevert. Hoewel de geschriften niet met zoveel woorden zeggen dat noodzakelijke handelingen vruchten opleveren zal diegene die nog onder invloed van onwetendheid leeft gemakkelijk aannemen dat het verrichten van noodzakelijke handelingen goede resultaten oplevert en nalatigheid voorkomt. Maar volgens de tekst van dit vers moet zelfs die aanname worden vermeden. Deze vorm van onthechting en innerlijke vrijheid hoort bij sattva.

.....

Het innerlijk van een zoeker die op een ongebonden wijze zijn taken verricht en de resultaten ervan niet opeist raakt niet opgewonden en wordt zo helder. Alleen een heldere en gezuiverde geest is werkelijk geschikt om over het Zelf na te denken en Het te overwegen. In het volgende vers wordt uitgelegd hoe deze mens zich steeds meer richt op Zelfkennis omdat zijn innerlijk is gezuiverd door taken op een ongebonden en vrije manier uit te voeren.

Shankara geeft aan dat iedere actie of handeling consequenties oplevert. Dat is de vaststaande wet van oorzaak en gevolg waarvan Jezus zegt: zo ge zaait zult ge oogsten. Wie plichtsbetrachting en ongebondenheid zaait, zal Gods Wil en vrijheid oogsten. Alle handelingen brengen resultaten. Van iedere bevelhebber wordt verwacht dat hij naar de overwinning streeft. Denken en zeggen 'dat het er allemaal niet toe doet want alles is hetzelfde' is een dom en kortzichtig excuus voor plichtsverzuim en voor 'doen waar je zin in hebt'. De bevelhebber zal dus gefocust zijn op de overwinning. Maar er kan slechts één overwinnaar zijn. Is de verliezer dan een echte verliezer? Niet als hij zijn taak als plicht heeft vervuld en in ongebondenheid. Dan zal de schande van verlies hem niet toevallen en is hij klaar voor de volgende rol die gespeeld moet worden: misschien wel die van overwinnaar in een volgende strijd. Voor deze wijze verliezer geldt er slechts het spel of toneelstuk van de gunas waarbij de mens zelf alleen maar toekijkt terwijl lichaam en geest hun werk doen en hun taak tot vervulling brengen ook als die een verliezer oplevert.

10. Wie dit duidelijk inziet, intelligent is en niet langer twijfelt omdat de kwaliteit van sattva dominant is geworden, zal nimmer terugdeinzen voor lastige en moeilijke taken en zal evenmin gehecht zijn aan handelingen die als aangenaam of plezierig worden beschouwd.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wie ongebonden is geworden gaat handelingen waar geen eer mee te behalen valt, niet uit de weg. Die mens weet inmiddels dat alle handelingen die uit wensen en ambities oprijzen en worden uitgevoerd, wedergeboorte veroorzaken en een nieuwe belichaming oproepen. Deze mens koestert geen afkeer meer en is bereid iedere noodzakelijke handeling te verrichten. Anderzijds zal deze mens niet gehecht zijn aan verdienstelijke handelingen zelfs als die de nodige innerlijke zuivering en Zelfkennis opleveren. Wie is deze mens? Waar gaat het om? Het betreft de zoeker die niet langer gebonden is aan deze wereld en die niet langer de vruchten en resultaten van handelingen opeist. Deze mens verricht uitsluitend nog de taken die zich aandienen. Dit kan alleen gebeuren wanneer sattva dominant is geworden zodat het mogelijk wordt onderscheid te maken tussen het Zelf (waarheid) en het niet-Zelf (onwetendheid). Wie sattvisch is geworden en onderscheid kan maken is een intelligent wezen geworden die niet langer geplaagd wordt door twijfels en onzekerheid. Deze mens is er geheel en al van overtuigd dat de enige weg tot de ultieme werkelijkheid is gelegen in Zelf-verbondenheid. Deze intelligente mens zal zijn innerlijk steeds verder zuiveren en transparanter maken door te handelen in vrijheid en ongebondenheid. Zo treedt deze mens de werkelijkheid binnen van het onbeweeglijke Zelf en raakt bevrijd van veranderlijkheid zoals geboorte en dood. Innerlijk is deze mens geheel vrij en laat zich niet binden door welke handeling dan ook. Hij onderneemt geen enkele handeling uit persoonlijke motieven noch laat hij anderen tot handelen overgaan op grond van zulke persoonlijke overwegingen. Dit is de essentie van toewijding tot kennis die geen enkele persoonlijke handeling toelaat. Dit is tevens het doel van de Weg van Handeling, van Karma Yoga.

Hoe zit het met de schijnbaar intelligente en competente mens die nog overheerst wordt door identificatie met het lichaam en die de zware last ervan met zich meedraagt? Deze mens is nog steeds onwetend en is nog steeds ervan overtuigd dat hij persoonlijk in staat is om tot handelen over te gaan. Deze mens denkt nog steeds dat hij er bedoelingen op na kan houden en dingen kan ondernemen. Het is duidelijk dat deze mens op die basis onmogelijk van handelingen afstand kan doen. Hij kan handelingen verrichten die door de geschriften zijn voorgeschreven en hij kan afstand doen van de vruchten van zulke handelingen. Maar geheel en al afzien van persoonlijk handelen en ondernemen is voor deze mens niet mogelijk. Dit wordt in het volgende vers duidelijk gemaakt.

De innerlijke wijsheid in de vorm van levende kennis als gevolg van de dominante aanwezigheid van sattva maakt deze zoeker stabiel en standvastig. Hij twijfelt niet langer en weet zich innerlijk verbonden. Door die innerlijke verbondenheid is het ego naar de achtergrond gegaan en neemt de oprechte en zuivere plichtsbetrachting steeds meer toe en wordt intenser. De hele handeling wordt nu als een offerceremonie waarin alle vruchten rechtstreeks aan de Heer worden aangeboden. De vorm van de vrucht is niet langer van belang maar des te meer de voedende inhoud ervan. Die voeding en inhoud zijn sattvisch en hebben een universele uitwerking over lange tijd. Soms zullen deze mensen in het licht van de publieke schijnwerpers staan en zal men nog vele generaties lang over hen spreken en zal men hen prijzen. Anderen blijven heel bewust in de discretie van anonimiteit en vervullen heel stil maar uiterst effectief hun taken en plichten. Ook hun werkzaamheid en plichtsbetrachting geven een voeding die nog eeuwenlang zal doorwerken. Neem als voorbeeld de middeleeuwse kathedralen en de stichters en bewoners van kloosters die na vele eeuwen nog steeds drommen van mensen aantrekken en de bezoeker een vleugje van Gods alomtegenwoordigheid en almacht meegeven. Vrijwel alle universele taken en plichten zijn lastig en moeilijk, maar in overgave aan Gods almacht en vooral aan Gods genade worden zij vanzelf eenvoudig en is het resultaat ernaar. Niemand weet meer hoe dat resultaat tot stand kwam, omdat het resultaat niet werd opgeëist. Wie God overal ziet en overal met God verbonden is, let niet meer op de vraag of een taak plezierig is of niet en of met een taak eer te behalen valt of niet. Al die overwegingen vallen weg wanneer de levende God zelf aanwezig is waardoor alles vanzelf transformeert naar sat-chit-ânanda en vrijheid daagt.

11. Zolang men nog een lichaam heeft, is het onmogelijk alle handelingen op te geven. Daarom staat het niet-opeisen van de vruchten van een handeling gelijk aan het niet-opeisen van de handeling zelf.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De belichaamde mens is degene die nog een lichaam 'bij zich draagt' en die overtuigd is van de noodzaak ervan. Daarom wordt deze mens ook wel een drager-van-het-lichaam, een lichaamdruager, genoemd. Deze mens beschikt slechts over een beperkt onderscheidingsvermogen omdat zijn geest vol is met de drukte van 'doenerigheid' waardoor het onmogelijk is om geheel en al afstand te doen van alle vormen van het ondernemen van handelingen. Deze niet-intelligente mens kan zich echter van zijn taken kwijten en is ook in staat om de vruchten van zijn handelingen niet op te eisen. Hoewel hij nog steeds handelingen onderneemt als 'doener' wordt hij toch als een 'verzaker' beschouwd wanneer hij de vruchten van zijn acties niet langer opeist. Het niet langer opeisen van de vruchten van handelingen is de enige aanbevelenswaardige weg voor diegenen die nog de last van het lichaam dragen in onwetendheid. Alleen die mens die de ultieme Werkelijkheid geheel en al doorziet en er oog in oog mee staat, is niet langer een 'lichaamdruager' en is geheel vrij. Alleen die mens kan werkelijk alle handelingen opgeven. Dit vers doet nog een belangwekkende uitspraak want de tekst stelt dat het opgeven (niet-opeisen) van de vruchten van een handeling gelijk staat aan het opgeven van de handeling zelf. Hier zien we weer hoe sannyāsa en tyāga vrijwel hetzelfde zijn. Wie het gevolg (de vrucht) opgeeft, ontkoppelt tegelijkertijd de oorzaak (hebzucht). Het ontkoppelen van de oorzaken, zoals het opgeven van hebzucht is echter een stuk abstracter dan het opgeven in de vorm van een niet-opeisen van een concreet resultaat. Het opgeven van hebzucht vereist een grote mate van oplettendheid waardoor de aandacht heel gemakkelijk verdeeld raakt en niet meer gefocust is. Het niet-opeisen van het resultaat van een gefocuste aandacht houdt de aandacht geconcentreerd waardoor de kans op een uitmuntend resultaat veel groter is en het gemakkelijk wordt om dankbaar te zijn dat je dat resultaat niet hoeft op te eisen, omdat Goddelijke genade samen met de gunas dat resultaat hebben bewerkstelligd.

Wat is het gevolg van het opgeven van alle ondernemingslust? Hierover gaat het volgende vers.

12. Wie de vruchten van handelingen echter blijft opeisen heeft, na de dood, te maken met drie soorten vruchten: goed, slecht en gemengd. Maar dit geldt niet voor diegenen die de vruchten van een handeling niet langer opeisen want voor hen zijn er geen vruchten meer.

Shankara zegt in zijn commentaar:

'Slechte' vruchten of resultaten zijn, bijvoorbeeld, het belanden in de hel of het aannemen van een lagere belichaming. 'Goede' vruchten zijn resultaten zoals het bereiken van de hemel en te leven te midden van de goden. De gemengde vruchten zijn een combinatie van goede en slechte elementen die het leven van de mensheid vullen. Deze vruchten zijn het gevolg van de inwerking van verschillende externe factoren samen met onwetendheid en zijn te vergelijken met het werk van een goochelaar of illusionist. Zij zijn misleidend en werken in op het innerlijk van de mens. Etymologisch beschouwd, duidt het Sanskriet woord voor 'vrucht', phala, op iets wat, als een droom, verschijnt en verdwijnt. Deze vruchten vallen diegenen toe die nog steeds gebonden zijn en niet-vrij en die nog geen afstand kunnen doen van alle ondernemingslust en dus van alle handelingen. De echte verzakers vallen hier buiten omdat zij zich uitsluitend en alleen hebben toegewijd aan de discipline van de echte kennis van de werkelijkheid. Handelingen die uit ondernemingslust voortkomen en alle dingen die daarmee gepaard gaan zijn toevoegingen die door onwetendheid het Zelf verhullen en bedekken. Geheel en al afstand doen van alle ondernemingslust om tot handelen over te gaan is niet mogelijk voor iemand die nog steeds onder de invloed van onwetendheid staat en die allerlei hulpmiddelen en relatieve factoren voor absolute kwaliteiten aanziet. Hierover gaat het volgende vers.

Sinds mensenheugenis zijn er diegenen die zich gelukkig prijzen in de overtuiging dat alle handelingen slecht zijn en noodzakelijkerwijs tot gebondenheid en gehechtheid leiden. Zij zijn dan van mening dat men zich maar het beste zich zoveel mogelijk van handelen dient te onthouden. 'Navelstaren' wordt dan tot deugd verheven. Maar het is een bekend gegeven dat zolang een mens nog in een belichaming huist, handelingen onvermijdelijk zijn. Een mens zal van jongs af aan alles moeten aanleren en dit gaat het hele leven door. Leven is leren en is vol actie. Wie dat principe ontkent zet de sluisen wagenwijd open voor een overweldigende stroom van tamas vol geweld en destructie. Die vorm van 'verzaking' is pure luiheid en lafheid en heeft niets met afstand doen te maken. Wie anderzijds vol enthousiasme en vol ondernemingslust gaat handelen raakt onherroepelijk aan allerlei consequenties van dat handelen gehecht waardoor het leven steeds ingewikkelder lijkt te worden. Tenslotte kijkt die mens reikhalzend uit naar de pensioengerechtigde leeftijd om dan te gaan golven en zich te begraven in een zalig nietsdoen. Ook dat biedt geen enkel soelaas. Die mens zal in een nieuwe belichaming terugkeren net zo lang totdat de zinloosheid van dit hollen en stilstaan werkelijk is begrepen en ter harte is genomen om dan op zoek te gaan naar de echte oplossing. Voorlopig wordt deze zoeker echter geconfronteerd met drie soorten

van vruchten: goed, slecht en gemengd. Dit is de werkelijkheid waarmee alle zoekers worden geconfronteerd. Goede vruchten zijn de resultaten van handelingen die in een geest van offervaardigheid en plichtsbetrachting zijn verricht. Zij werken bevrijdend en verhelderend. Slechte vruchten zijn de resultaten van handelingen die vanuit hebzucht en ambitie zijn verricht. Zij brengen gebondenheid en verduisteren de geest die steeds kleiner wordt en zieliger: kleinzielig. Gemengde vruchten zijn de mengvorm van plichtsbetrachting en zelfbeheersing enerzijds en hebzucht en ambitie anderzijds. Het zuiveren van de geest of het zuiveren van het innerlijk is gericht op het transformeren van slechte vruchten naar goede vruchten en op het verwijderen van onzuiverheden in de mengvormen. Juist voor dat grote schoonmaakproces zijn handelingen van eminent belang. Door juiste handelingen te gaan verrichten in de vorm van een integere en juiste plichtsbetrachting wordt het innerlijk schoongemaakt. Hoe intenser de houding van taakvervulling in de vorm van het Uw Wil geschiede hoe intenser en sneller het schoonmaakproces zich voltrekt. Studie van de geschriften en dus van de aloude traditie van de mensheid, uitmuntende opvoeding en scholing en voortdurende toepassing zijn hierbij onontbeerlijk. Zij maken een mens intelligent, standvastig, integer en doelgericht.

13. O Machtige, weet dat er in het Sâmkhya-systeem vijf factoren meespelen bij het uitvoeren van een handeling.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het woord 'weet' dient ervoor om de aandacht te trekken en die te richten op deze factoren die een rol spelen bij het uitvoeren van een handeling. Sâmkhya is de wetenschap binnen de Vedânta traditie waarin de principes die gekend moeten worden, uitgelegd worden. De Vedânta traditie omvat ook de kennis en de principes die een eind maken aan het handelen uit persoonlijke motieven of ondernemingslust. De verzen II,46 en IV,33 geven de kennis aan die een eind maakt aan handelen op basis van persoonlijke motieven. De Vedânta traditie maakt onderscheid tussen de verschillende elementen die maken dat handelingen tot vervulling kunnen komen en daarmee ten einde kunnen worden gebracht.

Welke zijn deze oorzaken? Hierover gaat het volgende vers:

Het Sâmkhya systeem is reeds eerder (zie met name hoofdstuk II) een aantal keren ter sprake gekomen en is terug te voeren op de wijze Kapila. Hoofdstuk XV gaat over de verhouding tussen *Purusha* en *Prakriti* en dit thema is een van pijlers van het systeem van Sâmkhya. In vers 19 erkent Shankara de autoriteit van de wijze Kapila als het om een uitleg van de werking van de *gunas* gaat. Sâmkhya is het oudst bekende filosofische systeem binnen de Vedische traditie. Oorspronkelijk werd de leer van Sâmkhya mondeling doorgegeven van generatie op generatie. De eerste geschreven tekst dateert van ongeveer 200 v.Chr. In de Bhagavad Gîtâ wordt Sâmkhya yoga beschouwd als onderdeel van de Weg van Kennis, *jñâna yoga*.

14. Allereerst is er het fysieke of lichamelijke aspect. Dan zijn er de uitvoerder zelf en de instrumenten in de vorm van de zintuigen die gebruikt worden. Vervolgens zijn er de verschillende functies en tenslotte, als vijfde, is er de goddelijke inwerking.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het fysieke of lichamelijke aspect wordt hier als de grondslag beschouwd of als het veld. Hierin liggen alle vormen van gehechtheid en van angst, voorkeur en afkeer opgeslagen, zie bijvoorbeeld vers XIII,6. De uitvoerder is de mens die vindt dat hij van alles kan doen en uitvoeren en die dus zonder blikken of blozen de vruchten en gevolgen van zijn handelingen opeist. De instrumenten die worden gebruikt zijn de innerlijke en uiterlijke zintuigen, twaalf in totaal, zoals het oor en het horen. De 'verschillende functies' slaat op de bewegingen van de levensadem zoals het in- en uitademen. De goddelijke inwerking slaat op de Zon en de andere goddelijke wezens die maken dat de zintuigen en organen naar behoren kunnen functioneren.

Dat het lichaam een belangrijke rol vervult bij het uitvoeren van een handeling is duidelijk. Om een handeling te kunnen ervaren en ervan te genieten of niet is een belichaming noodzakelijk. Het lichaam is ervaringsgericht. Hetzelfde geldt voor het innerlijke systeem van de mens dat ook wel het subtiele aspect wordt genoemd of het subtiele lichaam. Dit bestaat uit de combinatie van geest en intellect en ahamkâra of de persoonlijkheid van de mens. In dit deel liggen ook alle verborgen indrukken van ahamkâra opgeslagen in de vorm van vâsanas. Deze vâsanas kunnen worden vergeleken met de DNA strengen in het fysieke lichaam. De vâsanas zijn de DNA strengen van het subtiele lichaam en geven de begrenzingen aan van de persoonlijkheid. Om boven deze begrenzingen uit te stijgen dienen deze vâsanas stap voor stap te worden opgelost. De werking van de vâsanas is altijd herhalend. Als je vindt dat iemand dom of knap is, blijf je dat altijd vinden zonder verder te kijken en zonder dit idee nader te onderzoeken, tenzij je besluit wakker te worden en niet langer genoeg te nemen met deze vooroordelen. Dan gaat het er om een situatie steeds weer als geheel fris en nieuw te beschouwen zonder terug te vallen op een oud referentiekader. De zintuigen vormen als het ware de verbinding tussen de wereld van buiten en de wereld van binnen. De zintuiglijke impulsen worden door de bewegende geest, manas, omgezet in gedachten en betekenissen en door buddhi, het intellect, verder geanalyseerd en gewaardeerd. De uitdrukking 'de verschillende functies' slaat op de vijf prânas: inademen (1), uitademen (2), de circulaire beweging van de levenssappen (3), de spijsvertering (4) en het uit- of afscheiden van afvalstoffen (5). Tenslotte is er de goddelijke inwerking. Shankara zegt hiervan dat hiermee de goden worden bedoeld die achter de werking van de zintuigen staan, zoals Aditya of de Zon die achter de werking van de ogen staat enz.

15. Bij iedere handeling, juist of onjuist, die een mens onderneemt, hetzij met zijn handen of met woorden of met de geest, steeds spelen deze vijf factoren een rol.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het doet er niet toe welke van de drie instrumenten wordt gebruikt (lichaam, geest en spraak) en ook niet of ze juist of onjuist worden gebruikt, dat wil zeggen conform dharma en de shāstras (geschriften) of niet want de oorzaken blijven steeds dezelfde zoals beschreven in het vorige vers. Zelfs onbewuste bewegingen van het lichaam, zoals het knipperen van de ogen en dergelijke worden bepaald door juiste of onjuiste handelingen uit het verleden. 'Juist of onjuist' is dus verbonden met de werking van 'dharma' en van 'a-dharma'. De vijf factoren die in het vorige vers worden genoemd, zijn de oorzaak van alle bewegingen binnen het menselijke systeem.

Tegenwerping:

Alle handelingen en bewegingen worden uitgevoerd door de vijf factoren die in het vorige vers worden genoemd. Waarom spreken we dan nog over bewegingen door middel van lichaam, geest en spraak?

Antwoord:

Dit is geen vergissing. Alle handelingen en alle bewegingen – juist en onjuist – komen uit een van deze drie bronnen voort. Zien, horen, voelen enzovoort maken hiervan deel uit en kunnen onder een van de drie hoofdoorzaken worden gerangschikt. Wanneer de vruchten van al die activiteiten worden geoogst worden zij in de eerste plaats ervaren door middel van een van de drie bronnen: lichaam, geest en spraak. De vijf factoren vormen inderdaad de grondslag voor alle handelingen en activiteiten.

Neem als voorbeeld een auto. Deze bestaat uit een aantal elementen zoals het casco (het lichaam), de motor en de besturing (de zintuigen), de bestuurder (degenen die handelt), de interne beweging als gevolg van de brandstof (de vijf prānas) en tenslotte de goddelijke inwerking in de vorm van het bewustzijn en de aandacht van de bestuurder.

Shankara past een vereenvoudiging toe en schaaft de 'vijf factoren' onder drie noemers: lichaam, geest en spraak.

16. Omdat dit zo is, gedraagt degene die denkt dat hijZelf de enige is die alles doet, zich als een dwaas die niet bij zijn gezonde verstand is.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het woord 'dit' slaat op de uitspraak dat alle bewegingen en handelingen uitsluitend tot stand komen vanuit de vijf genoemde grondslagen of bronnen. Toch vormt de uitspraak 'omdat dit zo is' een bron van verwarring voor de onwetende mens die gemakkelijk kan denken dat deze verwijzing slaat op een zelfstandige betekenis van de vijf grondslagen. De vijf grondslagen worden dan als 'apart' beschouwd, los van het Zelf. Het Zelf wordt dan beschouwd als datgene wat alles doet en onderneemt en zo mist de onwetende de ware betekenis van deze uitspraak over de relatie tussen het Zelf en handelingen of activiteiten. Deze vergissing komt voort uit het feit dat zo'n onwetende geest kennelijk niet voldoende geoefend is in de Vedānta-traditie of geen goede scholing heeft meegekregen of niet voldoende geoefend is in het gebruik maken van de logica en het gezonde verstand. Zelfs de mens die ervan overtuigd is dat het Zelf niet het lichaam is, noch de geest noch spraak, vergist zich wanneer hij meent dat het Zelf enige actie onderneemt. Hij kent de waarheid niet met betrekking tot het Zelf en actie. Zijn 'begrip' is in feite een wanbegrip en is verkeerd gericht met als gevolg een eindeloze reeks van geboorte en dood. Die mens denkt dat hij bij zijn gezonde verstand is maar is dat niet. Zijn blik is verduisterd en onbetrouwbaar zoals iemand die denkt dat hij vele manen kan zien of een maan die snel langs het zwerk beweegt terwijl hij in feite niet de maan ziet maar wolken die langs de hemel trekken. Of zoals iemand die op een draagstoel zit en ergens heen gaat terwijl hij denkt dat hijzelf daarheen loopt, terwijl hij juist daarheen gedragen wordt.

Shankara geeft op beeldende wijze aan hoe een dwaas zich kan vergissen die denkt dat het Zelf – hij of zijzelf – iets 'doet' of iets onderneemt. Die mens lijkt op de dwaas die in een draagstoel zit of die op een brancard ligt en dan denkt dat hij zelf ergens heen beweegt terwijl de dragers of het ambulancepersoneel de man of vrouw ergens heenbrengen en hij of zij zelf stil op de stoel zit of op de brancard ligt. Die dwaas is inderdaad 'niet goed snik'.

17. Maar degene wiens innerlijk niet bezoedeld en verduisterd is door trots en eigendunk, doodt niet ook al doodt hij eigenhandig al die mensen die daar in slagorde staan opgesteld. Hij wordt er niet door gebonden.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Alleen degene die weet dat hij niet degene is die doet of handelt beschikt over het juiste inzicht en begrip. Die mens ziet de dingen in het juiste perspectief. Zijn innerlijk is gezuiverd en helder gemaakt door de studie van de geschriften (de shāstras), hij heeft het juiste onderricht gehad dat hij ter harte heeft genomen en heeft geleerd hoe hij zijn geest en intellect moet gebruiken. De vijf grondslagen of factoren die in vers 14 worden opgesomd zijn de oorzaak van alle actie en van alle handelingen. Zij bedekken het Zelf en doen het voorkomen, door onwetendheid, dat het Zelf enige handeling onderneemt. 'Ik' onderneem niets. Ik ben uitsluitend en alleen een toeschouwer en getuige die stil toekijkt. Mundaka Upanishad, II.1.2 stelt: 'Het Onveranderlijke is zonder vorm, zonder geboorte, zonder adem, zonder gedachte, het is boven alles, buiten alles, binnen in alles.' Een intelligent wezen weet dit omdat zijn innerlijk geheel helder en zuiver is geworden en hij niet langer geteisterd wordt door te denken dat hij iets verkeerd heeft gedaan en dus in de hel belandt. Zijn denken is helder en helend geworden. Zijn inzicht en begrip is juist en hij ziet de werkelijkheid in. Zelfs als al deze mensen die in slagorde staan opgesteld door hem worden gedood, weet hij dat hij niet degene is die doodt en er dus niet door gebonden of bezoedeld wordt. Hij weet immers dat hij niet verantwoordelijk kan zijn voor de gevolgen die voortkomen uit onjuiste handelingen (a-dharma) en onjuist inzicht en begrip.

Tegenwerping:

Hoewel de woorden 'hij doodt niet zelfs als hij al die mensen doodt' ongetwijfeld bedoeld zijn als een lovende uitspraak, zijn ze tegenstrijdig.

Antwoord:

Deze tegenwerping kan de toets van zorgvuldige overweging niet doorstaan. Het gaat hier immers om een onderscheid tussen een werelds en empirisch standpunt en een absoluut standpunt. Het empirische standpunt van de wereld gaat uit van de identificatie van het Zelf met het lichaam. Vanuit dat standpunt is er inderdaad sprake van 'doden' maar het 'niet-doden' gaat uit van het absolute standpunt van een transcendente werkelijkheid waarin het Zelf nimmer gedood wordt en de mens zelf altijd vrij en ongebonden blijft.

Tegenwerping:

Maar het is toch zo dat het Zelf samen met lichaam, geest en zintuigen al het werk verricht want in vers 16 wordt alleen maar weersproken dat het Zelf alleen het werk zou verrichten.

Antwoord:

Dit standpunt is onhoudbaar want het Zelf is van zichzelf onveranderlijk en onsterfelijk en laat zich daarom niet verbinden of combineren met het veld (het lichaam) dat veranderlijk is en sterfelijk. Een combinatie of een mengvorm is alleen mogelijk als de mengvormen kunnen veranderen. Alleen dan is een mengvorm mogelijk die als 'doener' kan optreden. Maar het Zelf laat zich niet vermengen met wat dan ook om daardoor veranderlijk te worden en dingen te gaan 'doen'. Het op zichzelf staan en dus enkelvoudig zijn is het essentiële kenmerk van het Zelf. Onveranderlijkheid als essentieel kenmerk van het Zelf wordt door alle geschriften geroemd en geprezen en wordt gedragen door de rede. Zie bijvoorbeeld de verzen II,25, III,27, XIII, 21 en ook Brihadarânyaka Upanishad IV,3,7 enz. De rede zegt ons: het Zelf is onpartijdig, onafhankelijk en onveranderlijk. Zelfs als het Zelf veranderlijk zou kunnen zijn, is die veranderlijkheid Zelfgeschapen. Je kunt nu eenmaal de daden van de een toerekenen aan een ander die er niets mee te maken heeft. Wat in onwetendheid aan iemand of iets wordt toegedicht is niet eigen aan die mens of dat ding zelf. Zilver wordt toegedicht aan parelmoer maar parelmoer is geen zilver. Als kinderen in hun onervarenheid troebel water zien, is die troebelheid nog geen kenmerk van de lucht die in het water weerspiegeld wordt. Hetzelfde geldt dus voor veld (lichaam), geest en zintuigen: alle veranderingen die daarin plaatsvinden behoren daarbij en niet bij het Zelf. Dit vers stelt terecht dat 'degene wiens innerlijk niet bezoedeld en verduisterd is door trots en eigendunk, doodt niet ook al doodt hij eigenhandig al die mensen'. Hetzelfde thema van de onsterfelijkheid van het Zelf vinden we terug in de verzen II, 19-21 waar ook wordt gesteld dat 'dit Zelf doodt niet, noch wordt Het gedood' en ook: 'het Zelf wordt niet geboren, noch sterft Het'. Tenslotte stelt Shri Krishna in II,21 de retorische vraag: 'hoe kan degene die weet dat het Zelf onverwoestbaar, onsterfelijk, ongeboren en altijd hetzelfde is, doden of zich laten doden?' Met andere woorden: hoe kan een wijs mens betrokken raken in handelingen of in actie? In dit vers herhaalt Shri Krishna dat een wijs mens niet doodt noch gebonden raakt (aan de cirkelgang van geboorte en dood). Het is dus niet meer dan redelijk om vast te stellen dat de drievoudige vrucht van actie en handelen geen invloed heeft om de echte sannyâsins die niet langer gehecht zijn aan lichaam, geest en zintuigen en op grond daarvan alle vormen van ondernemingslust en handelen hebben opgegeven. Omgekeerd geldt ook dat wie nog niet tot de algehele verzaking is gekomen van de echte sannyâsin wel onderhevig is aan de uitwerking van de drievoudige vrucht van handeling: zuiver, onzuiver en gemengd. Hiermee wordt dit onderwerp in het kader van de bestudering van de Bhagavad Gîtâ afgesloten. Dit onderwerp vormt een essentieel onderdeel van de hele Vedânta traditie en dient door wijze en intelligente zoekers te worden bestudeerd en begrepen. Daarom zijn wij op dit onderwerp steeds opnieuw en regelmatig ingegaan geheel conform de uitleg van de geschriften en de rede.

In het volgende vers behandelt de tekst de oorsprong van de motivatie om tot handelen over te gaan.

Shankara gaat uitgebreid in op de betekenis van dit vers dat het centrale thema van de Bhagavad Gītā omvat: het Zelf doodt niet, noch wordt het gedood. Deze transcendente betekenis geldt altijd maar kan alleen werkelijk worden begrepen als de mens weet dat hij het lichaam niet is maar dat hijzelf het Zelf is en niet een met het lichaam geïdentificeerde persoonlijkheid. De mens is zijn lichaam niet en ook niet zijn geest, noch de spraak zoals Shankara in het vorige vers heeft vastgesteld. Maar in deze wereld wordt dit vrije standpunt genegeerd en vergeten en gaat vrijwel iedereen ervan uit dat hij of zij het lichaam is en als het lichaam komt te sterven, sterft die mens. Maar de mens zelf is goddelijk en onsterfelijk en gaat niet dood. Dit thema vormt ook de grondslag voor de verwarring bij Arjuna die ervan uitging dat alle lichamen die zouden omkomen in de gigantische strijd die op het punt van losbarsten stond, ook de dood zou betekenen voor al die mensen. De boodschap van Shrī Krishna is er juist op gericht om die fundamentele misvatting geheel en al te ontzenuwen. Terecht wijst Shankara er op dat dit onderwerp een essentieel onderdeel vormt van de hele Vedānta traditie en door wijze en intelligente onderzoekers dient te worden bestudeerd en begrepen.

18. Kennis, het gekende en de kenner zijn de drie factoren die met een handeling samengaan. De dader, de daad zelf en het middel om tot een daad te komen zijn de drie componenten van handelen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Met 'kennis' wordt hier kennis in het algemeen bedoeld. Met 'het gekende' worden alle objecten van kennis bedoeld. De kenner is hier degene die al die dingen ervaart en erin deelt. Hij is onderhevig aan de inwerking van avidyā, onwetendheid. Deze drie factoren maken dat een mens dingen onderneemt en handelingen of actie verricht. Alleen wanneer kenner, kennis en het gekende bij elkaar komen in één punt of moment kan het begin van een handeling of actie oprijzen. De handeling is dan gericht op het verwerven of juist het afweren van een bepaald resultaat. Vervolgens zijn er de drie componenten van actie. Het middel of instrument zijn de uiterlijke zintuigen zoals het oor enz. samen met de inwendige instrumenten zoals het intellect. De daad is de actie die gezocht wordt en die in handelen overgaat. De dader is datgene wat de instrumenten bestuurt en kenmerkt zich door toevoegingen zoals die van lichaam en geest. Dit zijn de drie componenten van actie.

De factoren en componenten van actie worden gekwalificeerd door de inwerking van de gunas. Hierover gaan de volgende verzen:

De kennis omvat in deze samenhang alle herinneringen en ervaringen die zijn opgedaan. Het gekende zijn de ervaringen, verleidingen en teleurstellingen die ervaren zijn. De kenner is degene die dit alles ervaart en vol verlangens, ambitie en bedoelingen zit. Wij zijn deze 'kenners' en we zitten vol met goede en minder goede bedoelingen als gevolg van gemengde vruchten uit het verleden, die op hun beurt weer gemengde vruchten in de toekomst zullen voortbrengen zodat de cirkelgang van samsāra doorgaat, totdat we besluiten hiermee te stoppen en op onderzoek uitgaan.

Op dezelfde wijze is er het onderscheid tussen dader, persoonlijkheid en ego. Wij zitten vol wensen en ambities die de motivatie vormen om tot een daad of actie over te gaan. In dit verband is de daad ons karma: een zich uit het verleden herhalend patroon van handelingen en acties. Tenslotte zijn er de instrumenten om tot handelen over te gaan: onze zintuigen, de geest, het intellect en het lichaam zelf.

19. Vanuit het leer van de drie guna's beschouwd kan men ook drie aspecten onderscheiden bij kennis, handeling en degene die handelt. Hoor ook hierover.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Handeling of actie, kennis en degene die handelt staan onder invloed van de inwerking van de drie gunas. De 'de leer van de drie gunas' slaat op de leer van de wijze Kapila die met gezag gesproken heeft over de drie gunas en over hun invloed op de mens. Hoewel de leer van Kapila de enkelvoudige werkelijkheid van Brahman tegenspreekt geeft deze leer een goede en betrouwbare uitleg van de gunas en hun werking. Daarom wordt zijn leer als gezaghebbend aangehaald. Luister naar deze uitleg maar blijf alert en gebruik je rede. De onderscheidingen die worden gemaakt zijn gebaseerd op de verschillende kwaliteiten van de gunas. Luister dus.

Ook kennis is onderhevig aan de inwerking van de gunas. Hierover gaan de volgende drie verzen:

In zijn commentaar haalt Shankara de wijze Kapila aan, de grondlegger van de Sâmkhya leer. Tegelijkertijd deelt hij Kapila een veeg uit de pan uit door te zeggen dat hij niets heeft begrepen van de enkelvoudige (a-dvaita) werkelijkheid van Brahman. Kapila houdt vast aan een vermeende werkelijkheid van polariteit in de vorm van paren van tegengestelden. Dit is een dualistisch standpunt dat in de filosofie van a-dvaita geen gezag kan hebben. Tenslotte vermaant hij zijn lezers en luisteraars om toch vooral hun gezonde verstand (de rede) te blijven gebruiken.

20. De kennis waardoor men het Ene en onvergankelijke ziet in alle wezens, ongedeeld en ondeelbaar in al die verscheidenheid, is sattvisch en is de werkelijkheid.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Sattvische kennis houdt in dat men alle wezens, van het ongemanifesteerde (avyakta) tot aan de wereld van bewegingloze objecten toe, zoals stenen, beziet in het licht van één groot en universeel bestaan. Dit is immers de echte werkelijkheid van het onveranderlijke Zelf. Deze werkelijkheid is zelf ook onveranderlijk. Zij verandert zelf niet en laat zich evenmin door welke toevoeging dan ook veranderen. Deze werkelijkheid is aanwezig in de grote verscheidenheid van alle dingen en blijft zelf ondeelbaar. Het ondeelbare Zelf is als het element ether dat zelf ook ondeelbaar is. Deze kennis van de niet-polair werkelijkheid is onmiddellijk en waarachtig. Zij is een kwestie van rechtstreekse waarneming en is sattvisch.

Waarneming die gebaseerd is op paren van tegengestelden is polair en verhult de werkelijkheid. Zij wordt beheerst door rajas of door tamas en brengt geen bevrijding uit de kringloop van geboorte en dood.

Sattvische kennis is geheel gebaseerd op de werkelijkheid van a-dvaita. De schepping is een verschijnsel dat tot bestaan komt uit paren van tegengestelden en dus uit polariteit. A-dvaita betekent niet-twee. Kenmerkend voor de schepping is de dualiteit van 'ik en jij' of van 'ik en alles wat anders is dan ik'. Maar omdat de fundamentele eenheid van de schepping in polariteit onzichtbaar wordt en naar de achtergrond verdwijnt, zien we met onze gewone ogen die eenheid niet. We vinden het lastig om dingen te onderzoeken en te gaan kennen wanneer zij onzichtbaar zijn. Jezus zegt: zalig die niet zien en toch geloven. Dit is de uitdaging bij uitstek: om door alle schepselen en door al het geschapene Gods alomtegenwoordigheid te zien en altijd met Zijn aanwezigheid verbonden te zijn. Re-ligie betekent dan ook letterlijk: weer verbinden. In deze tijd van consumptivisme, hedonisme en een a-theïstische grondhouding is de werkelijkheid en het primaatschap van het 'onzichtbare' vrijwel onbegrijpelijk. Wie daarin gelooft en zijn of haar leven daarop inricht wordt al heel snel uitgelachen en voor 'kinds' aangezien. Omdat alleen het Ene de echte werkelijkheid is, is dat Ene altijd ondeelbaar, onvergankelijk, tijdloos en onbegrensd. Dit is de werkelijke aard van ieder menselijk wezen. De menselijke ziel is goddelijk en onsterfelijk. Wie ziet dit werkelijk in? Het volgende vers legt uit hoe rajasische kennis altijd naar de verdeeldheid en apartheid kijkt van de dingen waardoor alles complex wordt en verzandt in eindeloze details die zich op hun beurt ook weer verder verdelen.

21. De kennis die maakt dat men overal alles als gescheiden ziet en als individueel en verschillend, heeft *rajas* als kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Weet dat kennis die uit rajas voortkomt altijd de verschillen ziet in verschillende dingen. De kennis 'ziet' zelf natuurlijk niet maar is het instrument om tot kennis te komen.

Rajas en tamas zijn vrijwel altijd de dominante factoren in de gewone wereld. In rajas zien we de dingen steeds als gescheiden en als individuele grootheden met hun eigen kwaliteiten. De wereld wordt verdeeld in eindeloos veel aparte eenheden, klassen, sektes, verschijnselen en een ieder heeft een grondwettelijk vastgelegd recht op de eigen individualiteit en eigenheid. Alleen wanneer geld en macht een rol spelen worden deze principes gemakshalve vergeten en dan worden hele volksstammen uitgeroeid, zoals bijvoorbeeld de inheemse volkeren voor zover die de massamoordpartijen in naam van 'beschaving' hebben overleefd. Dit is een van de onherroepelijke consequenties wanneer de eenheid van het geheel uit het oog wordt verloren. De verschillen zijn eindeloos en noopt een mens bijna om die verschillen weer op te delen en vrienden en vijanden als geheel verschillend te beschouwen. De waarheid is en blijft echter dat iedere menselijke ziel goddelijk en onsterfelijk is, ook die van onze 'vijanden'. Een wijs mens zal niemand als vijand beschouwen maar altijd als broer of zuster. Zeker, sommige broers en zusters lijken op heiligen en zijn dat wellicht ook terwijl anderen geneigd zijn tot een leven in duisternis en weer anderen hebben te maken met een mengvorm. Zij zijn en blijven echter een rechtstreekse uitdrukking van het Ene dat door hun belichaming naar buiten straalt.

22. Maar de kennis die zich, vanwege gehechtheid, uitsluitend richt op één enkele zaak alsof deze het geheel zou zijn, zonder naar de achtergrond te kijken en zonder de ware aard te kennen en die beperkt van visie blijft, heeft *tamas* als kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

*De kennis die maakt dat men een belichaming of een vorm of verbeelding als het geheel gaat beschouwen komt voort uit *tamas*. Dan wordt het Zelf of God ook als begrensd beschouwd en relatief. Er zijn sektes binnen de Jain-traditie, zoals de *Shramanakas*, die zeggen dat het Zelf of de ziel even groot is als het fysieke lichaam waarin het woont. God is voor hen niet meer en niet anders dan het houten of stenen beeld dat aanbeden wordt. Deze visie mist iedere redelijke grondslag en is vals, onwaar en kleingeestig waarbij het onbegrensde verkleind wordt tot iets wat begrensd is. De vruchten van die visie zijn navenant. Zulke kennis komt voort uit *tamas*. Alleen wezens die overheerst worden door *tamas* en geen enkel onderscheidingsvermogen hebben kunnen er dergelijke kennis op na houden.*

Nu behandelt de tekst de drie vormen van actie of handeling:

In *tamas* wordt de verduistering van de geest nog groter. De gehechtheid en de identificatie met slechts enkele dingen is zo alles overheersend geworden dat er geen enkele ruimte meer is voor iets of iemand anders. Alleen het ego geldt en de visie die zo'n ego er op nahoudt. *Tamas* als voedingsbodem of als kraamkamer genereert een tyran, baart wreedheid, trouweloosheid tot het uiterste, de enige 'trouw' die er is, is de trouw aan het eigen bestaan en aan het verlangen om dat bestaan tot in het oneindige voort te zetten. Er is geen innerlijke wereld want alleen de uiterlijke wereld geldt. Een metafysische werkelijkheid is ondenkbaar en onbestaanbaar. De reikwijdte van de geest is volledig ingeperkt en gaat niet verder dan de lengte van de neus. In zo'n voedingsbodem is geen enkele spiritualiteit te vinden maar alleen grenzeloze en wrede hebzucht.

23. Een handeling die vrij is van gehechtheid, die wordt uitgevoerd zonder voor- of afkeur en zonder verlangen naar de vruchten ervan, heeft *sattva* als kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Sattvische handelingen worden beschouwd als handelingen die noodzakelijk en dus verplicht zijn. Zij worden in vrijheid en ongebonden uitgevoerd en tevens zonder passie en ook zonder tegenzin. Bovendien zal deze mens geen verlangen koesteren naar de resultaten of vruchten van zulke handelingen.

Na de drie vormen van kennis te hebben beschouwd als een driedeling op basis van de drie *gunas*, worden nu de drie vormen van handeling beschouwd volgens de *gunas*. De tekst stelt dat handelingen die vrij zijn van gehechtheid en zonder verlangen naar de vruchten ervan *sattvisch* zijn. Hoe kunnen handelingen zonder gehechtheid worden uitgevoerd? Gehechtheid veronderstelt dat iemand of iets zich hecht aan iets anders waardoor gebondenheid ontstaat. Het kenmerk van het zuivere Zelf is juist de ongebondenheid ervan want gebondenheid en gehechtheid zijn primaire uitingen van dualiteit terwijl het Zelf juist boven de dualiteit staat en *a-dvaita* is. Wie of wat zich aan iets of iemand hecht zal dus nimmer het echte Zelf zijn omdat dat altijd ongebonden is en vrij. Gehechtheid en gebondenheid komen voort uit een afgescheiden entiteit die meestal het ego wordt genoemd of ook de persoonlijke en individuele mens. Die hecht zich in volle overgave aan van alles en hoe meer gehechtheid hoe kleiner de reikwijdte van de geest wordt. Handelingen kunnen oprijzen uit het Zelf of uit het menselijke individu als afgescheiden grootheid, als een apart ego. Als handelingen voortkomen uit de bedoelingen, wensen, verlangens en ambities van een menselijk individu hebben zij altijd een bindende kwaliteit die uiteindelijk losgelaten moet worden als een mens zijn oorspronkelijke vrijheid wil terugvinden. Tot zover de aard van onze persoonlijke handelingen die oprijzen uit onze persoonlijke bedoelingen, wensen en ambities.

Wat zijn dan 'noodzakelijke handelingen'? Dit zijn de handelingen die rechtstreeks oprijzen vanuit de Wil van de Schepper en die dus geheel en al stroken met de aard en de functie van de schepping zelf. Om hier enig gevoel voor te krijgen zal de mens zich open moeten stellen voor zijn verbondenheid met het goddelijke in zichzelf. Vanuit die innerlijke verbondenheid rijst in het geweten al spoedig enig besef op van wat gewenst is en wat niet. Gewenst door de Schepper wel te verstaan. Dit is niet lastig te onderkennen omdat we altijd toegang hebben tot ons geweten dat, waar we ons ook bevinden, altijd een lichtpuntje kan tonen en ons moed inspreken. Niet voor niets weet de collectieve mensheid maar al te goed dat pure hebzucht destructief is en geheel ongewenst. Vervuiling, het uitputten van de aarde, ongebreidelde drang naar verovering en al die andere zaken worden heel gemakkelijk door een overgrote meerderheid herkend als 'ongewenst'. Maar dat wil

nog niet zeggen dat we er dan ook naar gaan leven. De stem van ons geweten is altijd beschikbaar maar laat zich aanvankelijk nog al te gemakkelijk overstemmen door de stem van ons ego waardoor we toch kiezen voor al die ongewenste zaken. De bede van Jezus *Uw wil geschiede* heeft hier alles mee te maken. *Sattvische* handelingen zijn niet moeilijk te herkennen maar door onze innerlijke weerstanden zijn ze wel lastig te verwerkelijken. Noodzakelijke handelingen zijn handelingen die we in overgave aan ons zuivere geweten en aan de echte stem van onszelf uitvoeren. Zij kunnen het beste worden beschouwd als vormen van plichtsbesef. Die taak wordt ons niet opgelegd door iemand anders met gezag maar door onze eigen keuze om ons onder gezag te plaatsen en binnen dat kader te gaan functioneren. Uiteindelijk is dat gezag uitsluitend en alleen gebaseerd op de stem van ons eigen geweten en op de echte stem van onszelf. Dit is het centrale thema van de Bhagavad Gîtâ. Shrî Krishna raadde Arjuna alleen maar aan 'om zijn plicht als opperbevelhebber van een leger te doen en niet weg te lopen'.

24. Een handeling die echter met veel inspanning en uit eigenbelang wordt verricht, met als doel eindeloze zintuiglijke bevrediging, heeft *rajas* als kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Rajasische handelingen zijn handelingen die worden uitgevoerd met het oog op de verwachte resultaten en kenmerken zich door hebzucht terwijl kennis van de werkelijkheid ontbreekt. De hebzucht van deze mens stijgt uit boven de 'gewone hebzucht' die bij iedere zoeker nog aanwezig is. Los van deze 'gewone hebzucht' is er de bijzondere mens die geheel vrij van hebzucht is en die alleen al op grond daarvan een kenner van het Zelf wordt genoemd. Voor zo'n kenner van het Zelf is hebzucht een onmogelijkheid. Maar zolang een mens nog een zoeker is, zal er sprake zijn van enige hebzucht, zelfs bij diegenen die sattvisch zijn en die sattvisch handelen. De hebzucht bij dominante rajas en dominante tamas zal dus navenant groter zijn. Een kenner van de Vedas die nog niet een volleerde kenner van het Zelf is, wordt in het algemeen als niet-hebzuchtig beschouwd. Vergeleken met zo'n kenner is diegene die door rajas wordt overheerst, zeer hebzuchtig. Handelingen die uit rajas voortkomen vereisen zeer veel inspanning.

Omdat *rajas* alle dingen als zelfstandig en apart beschouwt, raakt het besef van een alomvattende eenheid al spoedig geheel op de achtergrond. Het gevolg is een grote complexiteit waarin alle dingen moeilijk, lastig en inspannend worden. Op die basis zijn nooit de pyramides en de andere reusachtige bouwwerken uit het verleden gebouwd. Voor zover wij nog in staat zouden zijn dergelijke gebouwen neer te zetten met hun onwaarschijnlijk grote precisie, zou dat uitsluitend kunnen met volledige gebruikmaking van alle moderne technische middelen die ons ten dienste staan inclusief uitgebreide computer capaciteit. Maar onze voorouders hadden niet meer dan een passer, een meetlat en een schietlood ter beschikking. Vanuit *rajas* hadden zij deze gebouwen nimmer kunnen neerzetten. Maar in het besef van een alomvattende eenheid waarin de *gunas* niet meer doen dan het uitvoeren van een scheppende wil, verstonden onze voorouders de kunst om vanuit dat standpunt deze gebouwen neer te zetten en maximaal gebruik te maken van de vanzelfsprekendheid dat de scheppende wil zelf de middelen en instrumenten zal aandragen om zulke werken te realiseren. Zij hadden toegang tot de subtiele en spirituele werelden die voor ons gesloten blijven vanwege een grote overdosis aan *rajas* en aan verslavende *tamas*. Onze geest is al te zeer verduisterd geraakt waardoor een *sattvische* handel en wandel voor ons vrijwel onhaalbaar lijkt. Gelukkig zijn er vanuit de scheppende wil overal en altijd het juiste antwoord en de juiste aanwijzingen te vinden die ons wel degelijk uit deze houdgreep van hebzucht en arrogantie kunnen bevrijden.

Shankara zegt in zijn commentaar dat er, zolang een zoeker nog een zoeker is, altijd sprake zal zijn van enige hebzucht. Dat is onvermijdelijk omdat juist de zoeker op zoek is naar die innerlijk staat van vrijheid waarin geen enkel persoonlijk verlangen nog aanwezig is. Juist het feit van het zoeken maakt dat deze mens er nog steeds – hoe gering ook – een persoonlijke wens op nahoudt: die naar bevrijding.

25. Een handeling die vanuit misleiding en verblinding plaatsvindt terwijl men zich niet bekommert om haar gevolgen noch om de schade en het letsel die anderen ervan kunnen ondervinden en waarbij de nodige zelfoverschatting een rol speelt, heeft *tamas* als kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

*'Deze gevolgen' rijzen op vanuit *tamas*. De schade is het verlies van macht en rijkdom als gevolg van zulke handelingen. Letsel is het gevolg van het toepassen van geweld. De zelfoverschatting betekent dat deze mens misleid is en geen onderscheid kan maken. Dit zijn de gevolgen van de overheersing van *tamas*.*

Het allesoverheersende kenmerk van handelingen die vanuit *tamas* worden uitgevoerd, is dat zij plaatsvinden zonder enig onderscheid te maken. In plaats daarvan is er sprake van een grote dosis ongezonde zelfoverschatting. Het is botte grofheid ten top, zeer zelfzuchtig en naar anderen toe geheel destructief. Hier is de tyrannie van zelfzucht ten voeten uit. Shankara geeft aan dat zulke handelingen noodzakelijkerwijs uiteindelijk leiden tot verlies van macht en geld. Koning Duryodhana is er het tastbare voorbeeld van.

26. Wie vrij is en niet langer handelt vanuit een persoonlijk en individueel standpunt maar standvastig is geworden, trouw en besluitvaardig en wie zich evenmin laat beïnvloeden door slagen of falen, die mens verricht handelingen als dader vanuit een *sattvische* kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wie alle gehechtheid heeft opgegeven en zich niet op de voorgrond plaatst, wie over veel verdraagzaamheid beschikt en besluitvaardig is, wie onverstoorbaar blijft bij slagen en falen, wie zich houdt aan de regels en wetten van de aloude traditie en niet uit is op de vruchten van een handeling wordt als sattvisch beschouwd.

In vers 19 werd al gesteld dat men kennis, handeling en degene die handelt steeds kan beschouwen vanuit het standpunt van de drie *guna's*. Kennis en handeling zijn reeds aan de orde geweest. Nu wordt de 'dader' beschouwd. De motivatie van de 'dader' komt voort uit zijn wensen en verlangens. In *sattva* is het mogelijk om over deze wensen en verlangens heen te stappen en niet meer te handelen van uit een persoonlijk, individueel standpunt maar vanuit overgave en plichtsbetrachting. Een belangrijk woord in deze tekst is het woord *dhriti* dat moed en standvastigheid betekent. Het is het vermogen om tegengestelde krachten bij elkaar te brengen. Dit is precies wat er in *sattva* gebeurt. De universele geest is tot aan de rand gevuld met tegengestelden die juist maken dat we altijd opnieuw cirkeltjes draaien en van hot naar her lopen zonder dat er veel gebeurt. In *sattva* breken we door deze vicieuze cirkel heen en openen we de weg voor nieuwe ontwikkelingen die voorbij de grenzen gaan van de tijdgeest en van onze eigen, *karmische*, beperkingen. We gaan voorbij aan onze persoonlijke en individuele standpunten. Dikwijls wordt zo'n houding gekenschetst als een van onverschilligheid en van niet betrokken zijn. Dan lijkt het wel alsof deze mens 'er niet bij is'. Niets is minder waar want door het wegvallen van allerlei innerlijke beperkingen en belemmeringen is deze mens juist heel goed in staat om zich te concentreren en zich helemaal te wijden aan de taak of plicht die voor hem of haar ligt. De concentratie maakt dat een extra dosis bewustzijn en aandacht ter beschikking komt en deze mens pakt de dingen – in vrijheid en met grote ijver - groots en integer aan zonder er aan gebonden te zijn. Vrijheid is de kwaliteit van zo'n handeling.

27. Wie echter nog vol passie is, resultaatgericht en hebzuchtig en wie niet schroomt gebruik te maken van geweld, wie onzuiver is en vervuld van plezier en smart, handelt – als dader – vanuit een *rajasische* kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wie vol passie is, zoekt altijd naar de vruchten en resultaten van handelingen, wie hebzuchtig is, verlangt naar de bezittingen van een ander en houdt zich niet aan de regels van vrijgevigheid zoals voorgeschreven door de traditie. Wie gebruik maakt van geweld, kwetst en beschadigt anderen. Onzuiver geldt zowel voor innerlijke als uiterlijke onzuiverheid. Plezier en smart impliceren de aanwezigheid of afwezigheid van plezierige ervaringen. Wanneer handelingen succesvol verlopen, heeft de mens er plezier in en wanneer zij niet succesvol zijn, ervaart hij smart. Deze 'doener' wordt beheerst door rajas.

Wie vol passie is, is een *râgī* dat wil zeggen iemand die bezeten is door zijn zich herhalende wensen en verlangens waar hij of zij nooit genoeg van krijgt. Deze bezetenheid slaat heel gemakkelijk door naar hebzucht. De passie is heel intens en deinst er niet voor terug om gebruik te maken van geweld, bedrog en allerlei vormen van manipulatie om haar zin te krijgen en de vruchten van haar acties te kunnen plukken. Natuurlijk vallen die mens plezier en pijn ten deel in een nimmer aflatende afwisseling: *sukha* – *dhuhkha* (plezier – pijn). In deze mens is geen innerlijk evenwicht, noch harmonie te vinden. Deze mens die zo gehecht is aan zijn bestaan in deze wereld doet denken aan een stier die zich midden in een korenveld te goed doet aan het graan. Wee degene die de stier daarvan probeert af te brengen.

28. Men zegt dat wie op een onbeheerste, grove, koppige, bedrieglijke, kwaadaardige, luie, depressieve manier door het leven gaat en geneigd is alles altijd uit te stellen – als dader – vanuit *tamas* handelt.

Shankara zegt in zijn commentaar:

*Het onbeheerste heeft vooral betrekking op het niet kunnen richten van de aandacht. Grofheid is een vorm van kinderlijkheid en van onjuiste opvoeding gekoppeld aan een intellect dat geen onderscheid kan maken. Koppigheid is het onvermogen om voor wie of wat dan ook te buigen. Wie bedrieglijk is, verbergt zijn kracht en ware aard. Kwaadaardigheid zet mensen tegen elkaar op en ruïneert ze. In luiheid wordt iedere taak of functie genegeerd of veronachtzaamd. In depressiviteit is de geest altijd pessimistisch gestemd en wie alles uitstelt, maakt geen enkele haast, zelfs niet als de dingen onmiddellijke aandacht en zorg vereisen. Wie zich zo opstelt wordt beheerst door *tamas*.*

Een vijand is er op uit schade toe te brengen evenals als een mens vol haat. Toch is het gevaar van de eigen geest die zich op het verkeerde richt nog veel groter. Dat ‘verkeerde’ wordt in dit vers duidelijk verwoord: onbeheerst, grof, koppig, bedrieglijk, kwaadaardig en lui. Zij zijn de voedingsbodem voor depressiviteit die maakt dat er helemaal niets meer tot stand komt. Woede uitbarstingen en gebruik van grof geweld zijn dan onvermijdelijk. Het sleutelwoord in dit vers is *dīrghasūtra*: eindelijk uitstellen en geen enkele actie ondernemen. Zo werkt *tamas*. Een onwetende dwaas is laks en onoplettend maar een wijs mens leeft bewust en beschouwt dit als zijn grootste schat.

29. Luister nu naar de drievoudige indeling van onderscheidingsvermogen en standvastigheid volgens de inwerking van de *gunas*. Ik zal je deze helemaal uitleggen, O verkrijger van rijkdom!

Shankara zegt in zijn commentaar:

Luister nu naar de indeling van onderscheidingsvermogen en resoluutheid volgens de gunas. Dit vers is als een aforisme dat heel in het kort aangeeft wat er in de volgende verzen besproken wordt. 'Helemaal' betekent dat het onderwerp helemaal en zonder 'losse eindjes' wordt behandeld. Arjuna wordt hier 'Dhanañjaya' genoemd omdat hij tijdens zijn verschillende en succesvolle reizen grote rijkdom had verworven in de drie werelden.

Tot nu toe werd het intellect, *buddhi*, steeds als een vaststaand gegeven beschouwd maar nu wordt ook *buddhi* beschouwd vanuit het standpunt van de drie *guna's* die de werking van *buddhi* sterk beïnvloeden. Een *buddhi* die geheel verduisterd is door de inwerking van *tamas* is een totaal ander instrument dan een *buddhi* die door *sattva* wordt gedomineerd. Een groter verschil is nauwelijks denkbaar. Opvallend is ook dat dit vers er ook *dhriti* bij haalt (zie vers 26): moed en standvastigheid. In dit verband gaat het bij *dhriti* vooral om de innerlijke verbondenheid en cohesie die in *dhriti* verankerd liggen. In *sattva* is de innerlijke cohesie van alle factoren, elementen en functies van het menselijke systeem helder en duidelijk. In *tamas* is deze cohesie op zijn zwakst en nauwelijks zichtbaar.

30. Het innerlijk weten dat het verschil kent tussen actie en in-actie en wanneer je iets wel of niet moet doen en wat je wel en niet te vrezen hebt en dat het verschil kent tussen vrijheid en gebondenheid heeft *sattva* als kwaliteit, O zoon van Prithâ.

Shankara zegt in zijn commentaar:

*Actie valt onder de weg van Handeling zoals die door de traditie gedefinieerd wordt en leidt tot gebondenheid aan deze wereld. In-actie is het tegendeel en leidt tot bevrijding als gevolg van afstand-doen. Naast elkaar geplaatst in combinatie met de termen vrijheid en gebondenheid hebben zij in dit vers een algemene betekenis en verwijzen zij naar het Pad van Handeling en het Pad van afstand-doen. Het gaat dan om plichtsbetrachting wanneer er sprake is van vrijheid en om plichtsverzaking wanneer er sprake is van gebondenheid zoals beschreven in de geschriften. Zij hebben zichtbare en concrete gevolgen maar ook subtiele en niet-concrete gevolgen. ‘Wat je wel en niet te vrezen hebt’ slaat op de dingen die wel of geen vrees inboezemen zoals een dief in de nacht, een tijger enz. Ook deze oorzaken kunnen worden onderscheiden in zichtbare en onzichtbare zaken. Een intellect dat door *sattva* wordt beheerst kent de reikwijdte en uitwerking van gebondenheid en bevrijding en kent ook de oorzaken ervan. Kennis is een staat van het intellect. Het intellect zelf is een functie die onderhevig is aan verandering en ontwikkeling. Hetzelfde geldt voor de innerlijke cohesie of standvastigheid (*dhriti*) uit het vorige vers: die is ook een staat van het intellect.*

Buddhi is in dit vers vertaald met ‘innerlijk weten’ met als functie ‘onderscheid maken’ (*viveka*). Wanneer dit innerlijk weten helder en duidelijk is vanwege *sattva* werkt het vermogen om te nuanceren en onderscheid te maken optimaal. Het gaat dan om het onderscheid tussen wat relevant is en wat niet en ook om de blik altijd gericht te houden op de ultieme werkelijkheid van het Ene en niet op de relatieve werkelijkheid van paren van tegengestelden. Dat onderscheid maken is niet een kwestie van een logische intellectuele analyse maar is veel meer een kwestie van innerlijk inzicht. De kwaliteit en de kracht van dat innerlijk inzicht zijn sterk afhankelijk van het vermogen tot zelfbespiegeling, en zelfanalyse. Zij versterken het vermogen om onderscheid te maken en de geest flexibel te laten zijn. Allerlei als absolute waarheden beschouwde principes blijken in het licht van deze toeziende blik toch relatief te zijn en tijdelijk. Een *sattvisch* intellect is in staat om alle dingen steeds opnieuw ‘nader te beschouwen’ en niets voetstoots aan te nemen. Dit is tevens het kenmerk van een vrije geest. Het enige dat blijft, is de werkelijkheid van het Ene. Onderscheid maken tussen actie en inactie, tussen wat je wel moet doen en wat niet, tussen wat je wel en niet te vrezen hebt en tussen gebondenheid en vrijheid is in een *sattvische buddhi* een vanzelfsprekend. Die staat wordt ondersteund vanuit een houding van standvastigheid, *dhriti*.

31. Je vergissen in wat juist is en wat onjuist is en het juiste moment altijd missen is het gevolg van een haperend onderscheidingsvermogen dat door *rajas* wordt beheerst, O zoon van Prithâ.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Onderscheid kunnen maken tussen juist en onjuist wordt aangegeven door de aloude Traditie. Het 'haperen' is een gevolg van de uitwerking van rajas die maakt dat de dingen niet langer tot op de bodem worden uitgezocht en er geen besluit of conclusie wordt getrokken. Dit doet een door rajas gedomineerd intellect.

Een door *rajas* gedomineerde *buddhi* (intellect) kent de uitdaging van onderscheid maken maar door innerlijke onrust en een innerlijk 'rookgordijn' zijn de tegenstellingen onduidelijk en dan worden er gemakkelijk verkeerde keuzes gemaakt met alle gevolgen van dien. Shankara noemt dit een 'haperende' werking van het onderscheidingsvermogen. Door de innerlijke onrust wordt een nadere beschouwing niet afgemaakt zodat de ultieme werkelijkheid vrijwel steeds wordt 'vergeten'. Dan wordt er ook een verkeerde conclusie getrokken. Arjuna was tot de verkeerde conclusie gekomen dat het beter was om niet langer de strijd aan te gaan maar zich als kluizenaar terug te trekken. Gelukkig kwam hij op het laatste moment tot inzicht dat hij geen overhaast besluit moest nemen en om raad moest vragen. Dit kwam door de dominante aanwezigheid van Shrî Krishna als zijn wagenmenner. Shrî Krishna was de verpersoonlijking van *sattva* en kreeg de overhand met als gevolg de tekst van de Bhagavad Gîtâ. Kennis van de werkelijkheid is de menner van onze strijdswagen, althans: zou dat moeten zijn.

32. Een verduisterd begripsvermogen dat onjuist als juist beschouwt en alles verdraait, wordt door *tamas* beheerst, O zoon van Prithâ.

Shankara zegt in zijn commentaar:

*Het intellect dat geheel in onwetendheid is gehuld en dat wat onjuist is als juist beschouwt en dat als gevolg daarvan al het kenbare in zijn tegendeel beschouwt, wordt door *tamas* beheerst.*

Wanneer het intellect en dus het hele innerlijke orgaan van de geest door *tamas* wordt beheerst is er sprake van *viparîta*: totaal onbegrip. Deze mens heeft geen enkele verbinding meer met zijn of haar innerlijk weten dat geheel verduisterd is geraakt. Het gevolg is dat alles wordt omgedraaid. Wat juist is wordt als 'verkeerd' beschouwd en wat geheel en al verkeerd is, wordt als juist beschouwd. Deze mens of ziel verblijft in een buitenste duisternis vol gewezen en geknars van tanden. Deze mens is totaal ongelukkig met als gevolg een hopeloze vlucht in zintuiglijke bevrediging en in 'niets doen'. Deze mens is letterlijk een *nietsnut* geworden. In plaats van de schoonheid van de ziel en van een helder intellect te waarderen en te respecteren, kiest deze mens maar al te graag voor de tijdelijke en cosmetische schoonheid van het lichaam en van de fysieke omstandigheden. De gedachten die een mens beheersen, bepalen en vormen zijn geest.

33. Onwankelbare standvastigheid die maakt dat de geest, de vitaliteit en de zintuigen juist blijven functioneren door middel van de *yoga* van aandacht en concentratie is *sattvisch*, O zoon van Prithâ.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De 'onwankelbare standvastigheid' slaat terug op de standvastigheid of dhriti uit vers 29. Het juist functioneren van geest, prânas (vitaliteit) en zintuigen wordt bepaald door de aloude Traditie zoals die gedefinieerd wordt door de Geschriften. Om juist of correct te functioneren moet men de regels van de aloude Traditie volgen. Hiervoor is gerichte aandacht of concentratie nodig. Dit is de betekenis van het woord 'onwankelbaar' aan het begin van dit vers. Onwankelbare standvastigheid is een vorm van yoga, van verbondenheid met het Zelf. Deze onwankelbare standvastigheid is sattvisch.

Nu komt de standvastigheid en innerlijke cohesie van *dhriti* aan de orde. *Dhriti* is het rechtstreekse resultaat van een trouwe en onwankelbare toepassing en oefening in concentratie en in het richten van de aandacht zonder afgeleid te worden. In de *rajasische* omgeving van 'de wereld' vergt deze onwankelbaarheid de nodige inspanning, moed en trouw. Zij vormen de basis voor een geest die allengs gedomineerd gaat worden door *sattva*. Wat een groot verschil is er om van een door *tamas* gedomineerde en geheel verduisterde geest tot dit punt te komen zodat we ons daadwerkelijk gaan oefenen in innerlijke standvastigheid en daarvoor de nodige moed en trouw gaan opbrengen? De meeste mensen denken dat een paar keer oefenen en het doen van enkele lichamelijke oefeningetjes voldoende is om tot de verlichting van een *sattvische* geest te komen. Gemakshalve en uit luiheid 'vergeten zij dat allen die ons echt zijn voorgegaan en die een *sattvische* geest hebben verwerkelijkt daar levenslang mee bezig zijn geweest. Dit is de werkelijke dimensie van *dhriti*.

34. De hardnekkigheid waarmee men vasthoudt aan wat als ‘juist’ wordt beschouwd, aan ambities en aan geld heeft *rajas* als kwaliteit, O zoon van Prithâ.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De hardnekkigheid die maakt dat men meent dat deze aspecten altijd en overal moeten worden uitgevoerd vanwege de vruchten ervan die men verwacht te oogsten, is rajasisch, O Arjuna.

In *rajas* verwordt *dhriti* tot hardnekkigheid en koppigheid en is daarmee sterk ego-gedreven. Die hardnekkigheid geeft een grote mate van gebondenheid die zelfs zo groot kan zijn dan men ten koste van alles toch vasthoudt aan een verkeerd begrip als gevolg van een ‘haperend’ onderscheidingsvermogen. Zoals het voorbeeld van Shrî Krishna en Arjuna aantoont heeft de dwalende ziel juist op dit punt de grootste behoefte aan een heldere en vooral bevoegde leermeester die zelf een stralend lichtbaken is van *sattva*. Door de innerlijke onrust en de tendens naar oppervlakkigheid loopt deze koppige mens het risico deze *sattvische* hulp niet te ‘zien’ en dus te missen of te negeren. Dan blijft deze ziel net zolang ronddolen totdat de innerlijke nood groot genoeg is om toch nog, al is het maar voor even, wakker te worden. Op een bergtop kan geen zaad ontkiemen, wie, al is het maar voor even, opstijgt tot de bergtop van verlichting, ontsnapt voor dat moment aan het eindeloze zaad van hartstocht en komt tot inkeer. Dat is een gouden moment en een unieke kans om je om te draaien en naar ‘huis’ te gaan.

35. De hardnekkigheid waarmee men zich in alle domheid vastklampt aan slaap, angst, verdriet, depressiviteit en verwaandheid heeft *tamas* als kwaliteit, O zoon van Prithâ.

Shankara zegt in zijn commentaar:

*Een botte domkop is van mening dat zintuiglijke bevrediging het hoogste doel is en zal deze lustbevrediging nimmer opgeven. Hij beschouwt slaap, angst, verdriet enzovoort als onvermijdelijk en noodzakelijk. Deze mens wordt door *tamas* beheerst.*

Hiermee is de uitleg van de drievoudige aard van handeling en de factoren die er een rol bij spelen beëindigd. Nu volgt een uitleg van de drievoudige aard van vreugde dat het gevolg is van handelingen.

Tenslotte het drama van een door *tamas* gedomineerde standvastigheid of *dhriti*. In die staat is de mens hopeloos verstrikt geraakt in een web van hedonisme en hebzucht. De luiheid, het onvermogen om iets te doen, en de inertie zijn allesoverheersend en deze ziel ervaart innerlijk de voortdurende pijn en angst van een buitenste duisternis tegen beter weten in. Gevangen als deze ziel is, is er geen uitweg behalve door middel van hulp van buitenaf. Het is de speciale en bijzondere plicht van diegenen die niet zo door *tamas* worden overheerst dat zij steeds opnieuw impulsen afgeven om deze totaal verduisterde geesten een reddingsboei toe te werpen zodat zij wakker worden en zich kunnen omdraaien. Maar ook voor die draaiing is de nodige inspanning vereist en meestal zal het een aantal keren vergen om de echte draai te vinden vanuit deze totaal verduisterde positie. Hier is de heilzame werking van hoop een eerste vereiste. Maar zolang die draai niet wordt gemaakt, is *vishâdam*, wanhoop, vooralsnog het lot. Deze geheel verduisterde ziel wordt in de tekst *durmedha* genoemd: haar intelligentie is, mede vanwege de wanhoop, loodzwaar en pikzwart geworden.

36. O Stier onder de Bharatas, hoor nu over de drievoudige vreugde die oprijst uit de praktijk van het leven en die al het lijden doet ophouden.**Shankara zegt in zijn commentaar:**

Luister nu naar mijn uitleg van 'drievoudige vreugde'. Let op! De ervaring van deze vreugde wordt verkregen door herhaaldelijke oefening en brengt het einde aan smart en pijn.

Al het geschapene is op zoek naar vreugde en geluk. Dit is een universele motiverende factor die in de aard van de schepping - de scheppende Wil van de Schepper- is opgenomen. Omdat dit principe in de scheppende Wil zelf is opgenomen, ligt ook vast hoe een ziel dat geluk en die vreugde kan vinden. Dat is door zich heel eenvoudig aan de spelregels te houden. Maar de scheppende Wil heeft de mens met een vrije wil begiftigd en dus heeft de mens de vrijheid om voor de scheppende Wil een eigen wil in de plaats te stellen. Aanvankelijk lijkt dat zonder problemen te gaan maar naarmate de persoonlijke vrijheid steeds meer terrein wint, nemen de eigenzinnigheid, eigenwijsheid en eigendunk toe zodat de ziel verstrikt raakt en van de weg terug naar huis afdwaalt. Voor deze ziel is het buigen of barsten: of buigen voor de scheppende Wil van *dharma* of barsten in je eigenwijsheid en koppigheid.

37. De vreugde die aanvankelijk op vergif lijkt maar naderhand als nectar werkt en die voortkomt uit innerlijke rust en vrede heeft *sattva* als kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Aanvankelijk lijkt sattvische vreugde op vergif en komt zij als iets pijnlijks over vanwege de inspanning die gedaan moet worden. Dit geldt zowel voor het verkrijgen van kennis en begrip, voor het aankweken van een houding van onthechting, voor het regelmatig mediteren en voor het richten van de aandacht als concentratie. Maar tenslotte transformeert de pijnlijke ervaring naar de vreugde van ambrozijn die voortkomt uit de rijpheid van kennis. Deze vreugde rijst op omdat het innerlijke orgaan van de geest helder en zuiver is geworden en tot Zelfkennis leidt die rechtstreeks uit het Zelf oprijst (âtmabuddhi). Daarom wordt deze vreugde sattvisch genoemd.

Gewend als de ziel is geraakt aan een persoonlijke motivering en aan de vermeende luxe van een eigen wil kan het niet anders dan dat het volgen van de scheppende Wil als vergif is. In zekere zin is dat ook zo want die scheppende Wil is dodelijk voor ons ego en dus voor onze persoonlijkheid. Al het persoonlijke dient, stap voor stap, te transformeren naar een universele en kosmische dimensie. Voor vrijwel iedereen betekent dat een heel groot en langzaam gewenningsproces. Wie eraan gewend raakt merkt echter dat innerlijke rust en tevredenheid stap voor stap toenemen en dat maakt een zeer groot verschil. Zolang er innerlijke onrust en twijfels zijn is het moeilijk om de boog van aandacht te richten maar door oefening en toepassing leert een mens als een ware boogschutter zijn peilen te richten om zijn doelen te bereiken. Dat maakt hem blij.

38. Zintuiglijk genot dat oprijst vanuit de wisselwerking tussen de zintuigen en de zintuiglijke voorwerpen lijkt allereerst op nectar maar blijkt later vergif te zijn. Die vreugde heeft *rajas* als kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De vreugde die oprijst uit zintuiglijke indrukken en contacten lijkt in het begin 'goddelijk' te zijn maar wordt tenslotte als vergif omdat de ervaring ervan leidt tot een vermindering van de beschikbare fysieke en geestelijke kracht. Schoonheid verlept, de intelligentie verliest haar glans en het begrip wordt steeds minder terwijl rijkdom en motivatie ook afnemen. Deze vreugde leidt tot onjuiste handelingen en uiteindelijk tot de hel en wordt daarom als rajasisch beschouwd.

Hier zien we wederom de uitwerking van *rajas* op het innerlijk van de mens. Het onderscheidingsvermogen gaat haperen, geeft de voorkeur aan tijdelijk plezier boven eeuwige gelukzaligheid en ontmoet tenslotte het vergif van onwetendheid. De enige uitweg uit deze heilloze afgang is dat deze ziel tot inzicht komt, dat tijdelijk plezier wel heel tijdelijk en kortstondig is maar verreikende en langdurige gevolgen heeft. Deze ziel dient zich urgent bewust te worden van de grote risico's die zij loopt. De eindeloze herhaling van steeds dezelfde ervaring van plezier leidt onherroepelijk tot verslaving en daarmee tot de buitenste duisternis van *tamas*. Dit is het risico van een dominante *rajas*. Een onbeheerste geest is even hulpeloos als een blinde die zonder geleide over straat loopt.

39. De vreugde die van begin tot eind misleidend is en die oprijst uit slaap, luiheid en onachtzaamheid heeft *tamas* als kwaliteit.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De vreugde die vanaf het allereerste begin tot het einde toe misleidend is en verkeerd en die uit slaap, luiheid en onachtzaamheid oprijst, wordt als tamasisch beschouwd.

Het volgende vers sluit dit gedeelte af:

Tamas is de basis van onwetendheid en verduistert de geest geheel en al. De spirituele dimensie van werkelijk inzicht en begrip is geheel verloren geraakt. De bedgenoten van *tamas* zijn:

- *nidrâ*: slaap of het verlies van contact met onze omgeving; we raken geheel ingekapseld in onze eigen droomwereld.
- *âlasya*: luiheid en inertie. We stellen alles uit en leveren geen enkele inspanning meer denkend dat het 'manna' zomaar uit de hemel valt. Deze mens is altijd 'te laat' en mist dus altijd zijn of haar aansluiting en verbinding met zichzelf.
- *pramâda*: onoplettendheid en onverschilligheid. Een vooraanstaande menselijke kwaliteit is juist een grote mate van aandacht, zorg en bezorgdheid voor alle wezens en alle schepselen in de wereld. De aandacht en zorg zijn in feite onbegrensd en universeel.

In *tamas* is deze universaliteit geheel verdwenen en is er slechts het eigen belang dat telt en dat er op uit is om het luie en gemakzuchtige bestaan van een 'zalig niets doen' eindeloos voort te zetten ongeacht de gevolgen en het leed dat anderen wordt berokkend. Het tegendeel van duurzaamheid. In *tamas* is de waarschuwendende stem van het geweten die tot gewetensvolheid stemt geheel verdwenen. Het verschil met een beestachtig bestaan is minimaal geworden.

40. Niets is er tussen hemel en aarde dat zich kan onttrekken aan de werking van deze drie gunas die oprijzen uit de aard van de dingen zelf.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Er zijn geen levende wezens op aarde noch onder de goden, noch in de hemel, noch enig ander wezen die niet onderhevig zijn aan de werking van de drie gunas. Zij rijzen uit de aard van de Natuur zelf, prakriti, op.

.... De hele schepping is het gevolg van de werking van de drie gunas. Als gevolg daarvan lijkt het wel alsof het onmogelijk is aan de begrenzing van de schepping te ontsnappen. De schepping lijkt wel onontkoombaar. Dus rijst vanzelf de vraag op hoe je er wel aan kunt ontkomen. Op dit punt beland, rijst ook de vraag naar de kernboodschap van de Bhagavad Gītā op en naar de betekenis van de Veda's en de geschriften. Hun aanwijzingen en raad zullen moeten worden opgevolgd door diegenen die het hoogste doel van menselijke ontwikkeling willen bereiken. Dit is het thema van het volgende tekstgedeelte:

Al onze handelingen zijn het gevolg van de inwerking van de *guna's* op ons menselijke systeem. Hun werking is alomvattend zowel in tijd als in ruimte. De wijze waarop we functioneren en tot handelen overgaan (of niet) is geheel afhankelijk van de uitwerking van de *guna's*. Shri Krishna stelt dat in *advaita* er, in werkelijkheid, niet zoiets is als een hemel en een aarde. Zij zijn geschapen en vormen onderdeel van de droom die 'schepping' heet. De *guna's* rijzen op vanuit onze natuur, het veld, *kshetra*, of *prakriti*. Samen vormen zij de betoverende wereld van *mâyâ*. De wereld, de schepping, is letterlijk een verschijnsel en is daarmee niet de ultieme werkelijkheid die nimmer een verschijnsel is of kan zijn. Er zijn geen twee aparte eenheden zoals 'ik en de hemel' of 'ik en de wereld'. Er is slechts het 'Mij' van de Heer die in ons innerlijk woont. Wie dit verwerkelijkt, is vrij geworden. Wie zal deze wereld overwinnen en ook de wereld van de goden, ja, zelfs de wereld van de dood? Wie vindt de weg naar volmaaktheid? Zoek toch vooral zoals een mens naar bloemen zoekt en de mooiste vindt.

41. O Brandend vuur van de vijand, de taken van de priesters, van de bestuurders en krijgers, van de kooplui en van de dienaren worden toegeedeeld volgens het *guna*-patroon dat uit de natuur zelf van die wezens oprijst.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De term 'shudra' (dienaar) staat in het Sanskriet van dit vers los van het samengestelde woord voor priesters-bestuurders-kooplui (brāhmanas-kshatriyas-vaishyas) omdat het de shudras of dienaren niet is toegestaan de Veda's te bestuderen. Met 'de natuur' wordt in dit vers de natuur of prakriti van de Heer zelf (Ishvara) bedoeld: de mâyâ die is opgebouwd uit de drie gunas en die vanuit deze natuur of mâyâ naar buiten treden. Zij bepalen de aard en functies van de vier klassen, zoals het vermogen om tot Zelfbeheersing en innerlijke rust te komen.

Anders geformuleerd kan men ook stellen dat de guna sattva van nature bij de brahmanen hoort, rajas die sattva overheerst, hoort bij de bestuurders en krijgers en rajas die tamas overheerst, hoort bij de vaishyas of de kooplieden en de boeren terwijl tamas die rajas overheerst bij de shudras hoort. De natuurlijke kwaliteiten die bij deze klassen horen zijn innerlijke rust en vrede of sereniteit (brahmanen), macht (bestuurders en krijgslieden), begeerte en hebzucht (vaishyas) en domheid of misleiding (shudras).

Nog anders geformuleerd kan worden gesteld dat de aard (svabhâva) van ieder wezen bepaald wordt door de indrukken die in voorafgaande levens zijn opgedaan (samskâra, vâsanas) en die in dit leven naar buiten treden om weer vrucht te dragen. Deze aard bepaalt het onderlinge patroon van de gunas. De gunas hebben een patroon nodig om zich te kunnen manifesteren. Dat patroon is te vinden in de aard zelf van ieder wezen (samskâra of de vâsanas). De kenmerkende kwaliteiten van de vier klassen (sereniteit, macht, begeerte en hebzucht en domheid of misleiding) komen dus voort uit de aard zelf van de vier klassen....

Spreken of schrijven over het kastenstelsel houdt de garantie in zich van onbegrip en boosheid in de Westerse maatschappij waarin wij leven. Shri Krishna spreekt zich in alle duidelijkheid uit over het feit dat de mensheid, hoe dan ook, verdeeld is in deze vier categorieën. Er is geen enkele democratische besluitvorming die hier iets aan kan veranderen. Hoe we feitelijk met dit soort classificaties omgaan, is een geheel andere zaak. Zodra hebzucht en machtzucht een rol gaan spelen raakt iedere classificatie uit balans, en zeker een klassen-indeling. We kunnen ongetwijfeld democratisch besluiten dat de aarde plat is en dat de zon om de aarde draait maar wanneer dat besluit eenmaal is genomen is de aarde nog steeds bolvormig en draait zij om de zon heen. Enig respect voor de aloude Traditie en voor de wijze woorden van Shri Krishna zou ons niet misstaan in plaats van onmiddellijk in de weerstand

te duiken. Het ‘probleem’ met het vraagstuk van het kastenstelsel is dat het huidige kastenstelsel zoals dat in India nog steeds geldt heel ver is verwijderd van het oorspronkelijke principe. Eeuwenlange hebzucht en machtzucht hebben hun zware tol geëist. In zijn oorsprong gaat het om een verdeling van vrije mensen in vier groepen en niet om een verdeling van de macht en van de rijkdom en welvaart zoals dat nu het geval is.

Merkwaardig is ook dat zelfs vandaag de dag niemand zich druk maakt om de mate van verdeling van wijsheid. Die is er kennelijk niet in onze tijdgeest. Ook Plato baseert zijn ideale Staat op een indeling in vier klassen. De zwakke schakel is de erfelijkheid van het stelsel van vader op zoon en van de ene generatie op de volgende. Bekend is dat het dikwijls voorkomt dat goede vaders relatief slechte zonen verwekken en hoe zit het dan met de indeling in klassen of kasten? Kan een niet goed functionerende zoon blijven behoren tot de kaste van zijn familie en van zijn afkomst? Is de enige uitweg die van opnieuw geboren worden in een volgend leven en dan in de kaste of klasse die van nature bij je past? Dit laatste is het orthodoxe antwoord dat in India zal worden gegeven. Dit antwoord impliceert geduld maar impliceert ook dat een slechte zoon zijn onwaardige levensstijl kan doorgeven aan een volgende generatie die dan een goed voorbeeld mist. Zo raakt het hele stelsel over een langere tijd uit zijn evenwicht. Anderzijds kan worden gesteld dat alleen op deze wijze de oorspronkelijke zuiverheid langs overerving van generatie op generatie behouden kan blijven. Helaas ontbreekt in de huidige tijdgeest iedere ruimte om deze situatie opnieuw te ijken en te waarderen. Het gevolg is dat de hele verdeling in klassen of kasten verloren dreigt te gaan in een democratisch genivelleerd Walhalla van eigenzinnigheid. Alleen een niet-staatkundige maar informele indeling kan dan nog stand houden waarin de overgebleven echte vertegenwoordigers van de vier kasten hoogstens kunnen overleven. Dit is de situatie waarin de wereld zich heden ten dage bevindt. Tegelijkertijd is het een vast gegeven dat er in alle commotie rond het kastenstelsel tot op de dag van vandaag sommige families van Brahmanen in India zijn die de zuiverheid van de oorspronkelijke Traditie zo goed mogelijk in stand proberen te houden zonder in sectarische afgescheidenheid te vallen maar te blijven functioneren zelfs in de sterk vervuilde atmosfeer van de huidige tijdgeest. Men kan slechts de grootste bewondering opbrengen voor de vasthoudendheid, moed en trouw die door de Indiase overheid op alle mogelijke manieren worden tegengewerkt. Over de situatie in Tibet zijn weinig gegevens beschikbaar maar de Chinese bezetting van Tibet doet het ergste vermoeden. Het risico is dat de hele natuurlijke indeling geheel en al verloren dreigt te gaan en de wereld in het platte vlak van vrijheid, gelijkheid en broederschap terechtkomt zoals ooit verwoord tijdens de Franse en Russische revoluties en tijdens de Amerikaans ‘vrijheids’oorlog.

Het is op zijn minst van belang de woorden van Shrî Krishna en van Shankara ter harte te nemen die er op wijzen dat deze indeling natuurlijk is en uit de aard van de schepping zelf oprijst. Daar tegenin te gaan is een heilloos pad, zoals de geschiedenis keer op keer aantoonde.

De grondslag van het kasten- of klassensysteem is om de mens al naar gelang zijn aard tot spirituele volwassenheid te brengen en tot vervulling van de eigen aard. Het gaat niet om het vervullen van persoonlijke en individuele motieven en ambities. Die zijn vrijwel steeds sterk ego-gekleurd en juist dat ego, *ahamkâra*, is de grote blokkade naar de ontwikkeling van een universeel mens voor wie uitsluitend de totale verbondenheid met het Zelf – met God zelf – als doel geldt. Dan wordt het *Uw Wil geschiede* een vanzelfsprekendheid. Als gevolg van deze innerlijke verbondenheid wordt de mens het meest nuttig voor de maatschappij als geheel en is (maatschappelijk) evenwicht het meest verzekerd. Het is duidelijk dat wij in deze tijdgeest heel ver verwijderd zijn van dit oorspronkelijke ideaal. Vrijwel alles is uit verband getrokken en uit balans geraakt. De grote onevenwichtigheden en de grove vervuiling waar de huidige maatschappij mee te maken heeft, maken een terugkeer naar het oorspronkelijke ideaal vrijwel onmogelijk. Alleen de Wil van de Schepper kan hierin verandering brengen die gedragen wordt door een intens verlangen van de individuele mens om door te groeien naar de volwassenheid van een zichtbaar en levend spiritueel en universeel menselijk wezen. Alleen in een kosmisch raamwerk kan zo'n verandering verwerkelijkt worden. In de huidige tijdgeest zijn wij daar ver van verwijderd; de prachtige voorbeelden van diegenen die deze innerlijke verbondenheid wel hebben gerealiseerd – zoals bijvoorbeeld Moeder Amma - daargelaten.

42. Kalmte, zelfbeheersing, discipline, zuiverheid, geduld, oprechtheid, kennis, onderscheidingsvermogen en geloof horen van nature bij de functie van een geestelijk leider of brahmaan.

Shankara zegt in zijn commentaar:

De termen 'shama' (kalmte), 'dama' (zelfbeheersing) en 'tapas' (discipline) zijn reeds aan de orde gekomen in de verzen XVI,1-2 en in de verzen XVII, 14-16. Hetzelfde geldt voor 'sauca' (zuiverheid) in XVI,3. Geloof is vertrouwen in de boodschap van de geschriften. 'Van nature' heeft hier dezelfde betekenis (die van 'aard') als in het vorige vers. Deze kwaliteiten horen bij de functie van de brahmaan.

In een Brahmaan is *sattva* dominant. De praktijk laat echter zien dat ook de kaste en dus de families van Brahmanen sterk onder de invloed van de wisselende tijdgeest zijn komen te staan en daarmee langzamerhand vele fundamentele principes van hun kaste hebben losgelaten, meestal gedwongen door de omstandigheden. Toch zijn er nog steeds enkelen over die zich – naar vermogen – nauwgezet aan de strikte discipline van hun kaste houden en die zich daarmee de kwaliteiten die in dit vers worden genoemd eigen hebben gemaakt zoals *kalmte, zelfbeheersing, discipline, zuiverheid en geduld*. De omgang met niet-Brahmanen geldt daarbij als een groot risico om tot onzuiverheid te vervallen alleen al door de interactie die steeds zal plaatsvinden. De kaste-indeling is niet meer 'van deze tijd', althans oppervlakkig beschouwd en plaatst dus deze mensen in een bijzonder moeilijk parket. Men kan slechts bewondering opbrengen voor de integere inspanningen die zij doen om de traditie in stand te houden. Alleen wanneer zij opstijgen tot het niveau van een echte *yogi* of een *sannyâsin* zullen zij grote moeite hebben met interactie met niet-Brahmanen. Ook andere strikte tradities kennen dezelfde problematiek zoals die van het orthodoxe Jodendom en van de Islam.

- De kaste der Brahmanen is opgebouwd op basis van de dominantie van *sattva*. Juist in deze tijd is die dominantie niet langer als een vanzelfsprekendheid beschikbaar.
- De kaste der *Kshatriyas* is opgebouwd op basis van de dominantie van *rajas* met enige *sattva*.
- De kaste der *Vaishyas* is opgebouwd uit de combinatie van *rajas* en *tamas*.
- De kaste der *Shûdras* is opgebouwd uit *tamas*.

In deze tijd bestaat het overgrote deel der mensheid uit *shûdras*. Er is een groot gebrek aan leiderschap en menselijke visie. Hoewel in lang vervlogen tijden mensen door de familietraditie in een bepaalde kaste werden geboren en er dus sprake was van overerving, is juist deze erfelijke kwaliteit een grote blokkade voor een meer dynamische opzet. Ook Plato verwijst naar dit 'probleem' van overerving en pleit

voor een meer dynamische opzet. Bekend zijn de talloze voorbeelden van begaafde en alom gerespecteerde koningen die nutteloze opvolgers en nietsnutten hebben voortgebracht. Een van de meest bekende voorbeelden is dat van Keizer Marcus Aurelius en zijn verdorven zoon Commodus. In India is er het vreselijke voorbeeld van Shah Jahan (de bouwer van de Taj Mahal) en zijn fundamentalistische zoon Aurangzeb die zijn leven lang een pogrom hield tegen Hindoes en de Vedische traditie. De problemen rond de Râma-tempel in Ayodhya zijn er tot op de dag van vandaag een gevolg van.

43. Heldhaftigheid, grootmoedigheid, vastberadenheid, vaardigheid, standvastigheid in de strijd, edelmoedigheid en heerlijkheid horen van nature bij de functie van bestuurder of krijgsman.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Heldhaftigheid is een kenmerk van moed. Grootmoedigheid is een kenmerk van een groot (innerlijk) vermogen. Vastberadenheid is een kenmerk van wilskracht die maakt dat men onder geen enkele omstandigheid de moed verliest. Vaardigheid is de kunst beheersen om met intelligente en slimme oplossingen te komen in onverwachte omstandigheden. Standvastigheid in de strijd betekent dat men niet op de vlucht slaat. Edelmoedigheid is het vermogen om in vrijheid te kunnen geven en heerlijkheid is de kunst van te kunnen heersen over onderdanen. Deze kwaliteiten vormen de kenmerken die van nature horen bij de klasse van de bestuurders en de krijgslieden.

De kenmerkende kwaliteit van de koning (bestuurder) die tevens een krijgsman is, is zijn moed, heldhaftigheid en grootmoedigheid. Ook in dit vers wordt gesteld dat deze kwaliteiten *van nature* bij de Koning horen. Er wordt wel gesteld dat juist deze uitspraak strookt met de dynamische visie dat deze eigenschappen van nature bij de aard van iemand horen die voor het functioneren in de kaste is bestemd. Juist door overerving is het verre van voorspelbaar dat een nutteloze zoon toch deze kenmerkende eigenschappen in zich zou dragen vanwege zijn geboorte. De praktijk toont duidelijk aan dat dit lang niet altijd het geval is. De controverse van kaste-door-geboorte en van kaste-door-verdienste staat bekend als de controverse tussen *janma-krita-varna* en *guna-krita-varna* met andere woorden: is het behoren bij een bepaalde kaste het gevolg van geboorte (*janma*) of het gevolg van het natuurlijke *guna* patroon dat in ieder mens aanwezig is (*guna-krita*)? Wellicht is de dynamische oplossing te zoeken in het gegeven dat beide complementair zijn en elkaar aanvullen. Het kastensysteem is ervoor bedoeld om stabiliteit te geven. Onder de werking van onwetendheid staat die stabiliteit altijd onder druk. Wat denken, geest en aandacht wordt genoemd, verandert zonder ophouden. Als een aap die zich van tak naar tak slingert, zo slingert de mens van de ene gedachte naar een andere en van idee naar idee. Steeds veranderen de geest en onze gedachten.

44. Landbouw, veeteelt en handel zijn de natuurlijke functies van de vaishya, de koopman, terwijl alle vormen van dienstbaarheid van nature bij de functie van de shûdra horen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Landbouw heeft te maken met het verbouwen van oogsten en de zorg voor het land. Verder is er de veeteelt en de koop en verkoop van goederen. Deze dingen horen bij de functie van de vaishyas (kooplieden).

De shudras zijn de dienaren. Het is hun aard om dienstbaar te zijn aan hun meester.

Handelingen die op basis van deze klasse-indeling worden uitgevoerd, leiden vanzelf tot hun natuurlijke vrucht: de hemel (svarga). Dit wordt bevestigd door de geschriften zoals Gautama Dharma Sutras XI,29. Deze vruchten komen ter beschikking na de dood. Op grond van wat er dan nog aan karma overblijft, wordt zo 'n ziel opnieuw geboren in nieuwe en gunstige omstandigheden zoals een weldadig land, een bepaalde klasse, een goede familie, een goede functie (dharma), een bijpassende levensperiode, de juiste kennis en bekwaamheden, het juiste karakter, de juiste rijkdom met bijbehorende vreugde en intelligentie. In de Purânas worden verschillende uitspraken gedaan over de plaats en omstandigheden waarin deze zielen terecht komen. Maar nu komt de vraag aan de orde wat er gebeurt als iemand niet langer op grond van het verleden en op grond van een verlangen naar deze resultaten handelt, maar als deze mens handelt vanuit het nieuwe standpunt van de zoektocht naar bevrijding (moksha).

Shankara houdt kennelijk vast aan het traditionele standpunt van kaste-doorgeboorte (*janma-krita-varna*) maar stelt tevens vast dat voor alle kasten geldt dat wie zich aan de functie en activiteiten houdt die bij die kaste passen als een vanzelfsprekendheid de natuurlijke vrucht van hun handelingen zullen plukken: de hemel (*svarga*). De echte problemen ontstaan pas wanneer de mensen zich niet langer aan hun natuurlijke en passende functies houden en pretenderen 'God in Frankrijk' te zijn. Die mens is niet langer een behoeder van *dharma* en begeeft zich op een pad dat van innerlijke verbondenheid afleidt. Allerlei persoonlijke, individuele motieven gaan dan een rol spelen en het hele natuurlijke bouwwerk van de mensengemeenschap valt in duigen. Het is alsof er sprake is van een uitslaande brand en dan geldt: *nood breekt wet*. Heden ten dage lijkt het wel alsof de hele mensheid 'in brand staat' waardoor de natuurlijke wet naar de achtergrond is geraakt en allerlei onnatuurlijke zaken dominant zijn geworden: *redden wat er te redden valt*. Uiteindelijk blijft voor ieder wezen gelden dat het oogst wat het gezaaid heeft.

De verzen 41 - 44 behandelen het kastensysteem als onderdeel van de natuurlijke ordening van een maatschappij. Door de tand der tijd en door een langdurig degeneratieproces lijkt het alsof het kastensysteem heeft afgedaan. Zeker is dat het kastensysteem zich niet goed verhoudt tot de democratische rechtsorde waar wij aan gewend zijn geraakt. Socrates worstelde reeds met dit 'probleem' en koos uiteindelijk ook voor een kastensysteem of een klassemaatschappij die gebaseerd was op verdienste. Hij koos voor een soort meritocratie. Wat er ook van zij, vast staat ook dat de klasse der onaanraakbaren nergens wordt genoemd en op geen enkele wijze strookt met de Vedische traditie. Er zijn vier klassen of kasten en de laagste is die der *shudras*, de dienaren. Als we goed kijken naar de opbouw van het huidige maatschappelijke bestel, zien we dat dit sjabloon nog steeds doorwerkt. Het grote verschil is dat deze structuren niet langer als erfelijk worden beschouwd terwijl het erfrecht er meestal voor zorgt dat slechts enkelen een lange familietraditie kunnen voortzetten.

De sociale gevolgen van een klassemaatschappij zijn duidelijk een punt van overweging voor sociologen, politici en anderen. Zij trekken hun conclusies en zoeken daar een politieke meerderheid voor om die ideeën in het maatschappelijk bestel te verankeren. Soms met succes en soms met minder succes.

Wat het kastensysteem echter te betekenen heeft binnen het filosofische kader van menselijke ontwikkeling en binnen het kader van de zoekende mens die op weg is naar zijn of haar (oer)bron is een andere kwestie. De kaste van de Brahmanen kenmerkt zich door het verworven hebben van praktische wijsheid en kennis van zaken. Brahmanen zijn op basis van hun kennis en ervaring de natuurlijke adviseurs en de priesters van de bestuurders en krijgslieden (de *kshatriyas*). De kwaliteiten van de Brahmaan die in vers 42 worden genoemd (kalmte, zelfbeheersing, discipline, zuiverheid, geduld, oprechtheid, kennis, onderscheidingsvermogen en geloof) zijn *sattvisch* van aard. De guna *sattva* is bij deze mensen dominant. De kaste der bestuurders (*kshatriyas*) wordt gedomineerd door *rajas* en heeft als kenmerkende eigenschappen: heldhaftigheid, grootmoedigheid, vastberadenheid, vaardigheid, standvastigheid, edelmoedigheid en heerlijkheid. De kaste van de handel en landbouw en veeteelt kenmerkt zich door een mengeling van *tamas* met enige *rajas* en met *sattva* als 'sluitpost' terwijl de kaste der *shudras* zich kenmerkt door een sterk dominante factor *tamas*. Deze indeling valt ook terug te vinden in het *enneagram* zoals Gurdjieff die naar het Westen heeft gebracht. Het *enneagram* is direct terug te leiden tot het natuurlijke octaaf en binnen de Vedische traditie tot de weg van kennis die zich langs zeven stadia of stappen ontwikkelt, zoals uitgebreid uiteengezet in de *Yoga Vāsishtha*.

De eerste vier stappen in de opgaande lijn (een stijgend octaaf, dus do-re-mi-fa-sol) zijn:

- juiste impuls (*shubheccha*)
- besluit en inspanning (*suvicarana*) ook wel weloverwogenheid en redelijkheid genoemd
- verfijning (*tanumanasa*)
- bezonnenheid (*sattvapatti*)

Gurdjieff en Ouspensky geven aan dat na het punt van bezonnenheid de mens binnentreedt in de binnenste cirkel van de mensheid waar het kastenstelsel niet langer geldt.

Wij kennen deze opbouw nog steeds in de opbouw van ons schoolsysteem:

- juiste impuls: kleuterschool: kinderen maken voor het eerst kennis met een klas en met het functioneren van een klas en leren spelenderwijs een aantal basisprincipes. Dit is het niveau van de *shudra*
- Besluit en inspanning: lagere school: kinderen leren hier lezen, schrijven en rekenen en leren ook een aantal basisprincipes op het gebied van religie en sociale vaardigheden. Dit is het niveau van de handel en van de ambachtslieden en boeren (in onze tijd: het niveau van handel, industrie, de agrarische sector en de voedingsindustrie)
- Verfijning: Middelbaar onderwijs: het domein van de bestuurders en politici
- Universitair onderwijs: het domein van de adviseurs en de priesters.

De binnenste cirkel blijft buiten beeld en onttrekt zich aan een oppervlakkige waarneming.

Zo beschouwd fungeert het kastenstelsel als een soort plan of proces dat ieder mens op zijn speurtocht naar zijn of haar eigen oorsprong zal doorlopen. Heden ten dage wordt het kastenstelsel veelal afgedaan als een symbool van bevoorrechtting enerzijds en van onderdrukking anderzijds en dus als 'verwerpelijk'. Het kastenstelsel zoals dat in India nog steeds in leven wordt gehouden is slechts een zwaar gedegeneerde afspiegeling van de stappen in ontwikkeling die ieder mens en iedere maatschappij zullen moeten doorlopen om tot volheid te komen en kan geen instrument voor onderdrukking zijn. Als het dat wel is, wordt er op een verkeerde, onjuiste en vooral onwetende manier gebruik van gemaakt. Dan dient het stelsel gezuiverd, schoongemaakt en weer stralend te worden gemaakt. Afschaffen lijkt geen optie.

45. Wie zich steeds helemaal houdt aan zijn eigen (*karmische*) taak of functie, bereikt volmaaktheid. Ik zal je nu uitleggen hoe deze mens volmaaktheid bereikt.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wanneer de mensen uit deze vier klassen zich vol overgave toeleggen op hun eigen taak en functie, worden zij innerlijk gezuiverd en worden zij rijp om (zelf)kennis te verwerven. Kan deze kennis worden verkregen door simpelweg je eigen taak of functie te vervullen? Het antwoord is 'neen'. Hoe gaat dit dan? Luister nu goed hoe de zoeker vanuit deze overgave aan taak en functie tot kennis en bevrijding komt.

De tegenstanders van het kastensysteem kijken naar de in hun ogen fundamentele ongelijkheid die door dit systeem in stand wordt gehouden. Zij zien er geen kwaad in om veel ruimte te scheppen voor de bevrediging van allerlei persoonlijke lusten en gevoelens in zijn niet in de eerste geïnteresseerd in een proces van innerlijke zuivering en ontwikkeling om tenminste op te stijgen tot de hemel als zelfrealisatie nog niet aan de orde is. Hier zijn twee sterk tegengestelde uitgangspunten. Het ene uitgangspunt geeft alle ruimte aan persoonlijke vrijheid en persoonlijke ontwikkeling ongeacht de gevolgen ervan voor de mensheid als geheel en voor de natuur en het milieu. Dit uitgangspunt beschouwt tevens het behalen van winst als een prioriteit. Het andere uitgangspunt is vooral gericht op de ontwikkeling van het individu allereerst tot een sociaal wezen en vervolgens tot een kosmische dimensie binnen de maatschappij en het kader waarin deze mens geboren wordt en functioneert. Persoonlijke ontwikkeling staat niet bovenaan het prioriteitenlijstje maar veeleer de interactie tussen persoonlijk en onpersoonlijk (kosmisch) en de duurzaamheid ervan.

Het bereiken van de hemel (*svarga loka*) kan geen einddoel zijn want wie in de hemel terechtkomt, keert weer terug als menselijk wezen om zijn of haar reis af te maken en op te gaan in het Absolute zelf. Dat opgaan in wordt bevrijding (*moksha*) genoemd. Wat is het verschil tussen de hemel die de poorten opent voor de integere Brahmaan en tussen de hemel die de poort opent voor een even integere *shudra*, *kshatriya* of *vaishya*? Wij zijn helemaal vergeten dat het leven ons is gegeven om ten hemel op te stijgen en niet te blijven hangen in de verslaving aan onze wedergeboorte inclusief alle ongelijkheden die daarmee gepaard gaan. Uiteindelijk zal de echte vrije mens ook de hemel beschouwen als een onwenselijke toestand en uitsluitend nog naar de ultieme vrijheid verlangen: die van *moksha* of bevrijding.

46. Wie Hem als alomtegenwoordige oerbron van alle wezens vereert door de eigen taak en functie nauwgezet te vervullen bereikt volmaaktheid.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het draait allemaal om de Heer die in het innerlijk van de mens zijn woonplaats heeft, God zelf. Alle wezens zijn uit Hem voortgekomen terwijl Hij de hele schepping doordringt en alomtegenwoordig is. Door Hem alle eer te bewijzen en Hem te vereren door op een juiste en stipte wijze je van je taak en functie te kwijten binnen de klasse waartoe je behoort, opent deze mens de poort naar de weg van kennis .

De consequentie van deze uitspraak is dat wie vanuit een andere kaste de taak en functie wil verrichten van de ene kaste geen volmaaktheid zal bereiken omdat die mens de eigen taak en functie niet naar behoren vervult. Een *shûdra* is geen Brahmaan maar kan wel een *yogi* worden. Een *sannyâsin* worden is weggelegd voor Brahmanen.

Het vervullen van de eigen taak en functie wordt beheerst door de regels en normen van *karma-yoga*. Het vereren van het Ene als alomtegenwoordige bron wordt beheerst door de regels en wetten van *bhakti-yoga* en het bereiken van volmaaktheid is onderdeel van het pad van kennis, *jñâna-yoga*.

47. Het is beter je eigen taak en functie te vervullen, hoe gebrekkig ook, dan die van een ander, hoe goed men die ook kan vervullen. Men laadt geen schuld op zich als men een handeling verricht die past bij het eigen wezen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Het verrichten van je eigen taak, zelfs als die gebreken kent, is beter dan de taak van een ander, hoe goed die ook wordt verricht. De plichtsvervulling die bij je aard en klasse past (zie verzen 43 en 44) maakt dat je geen zonden vergaart, evenmin als een worm die uit een giftige omgeving is voortgekomen geen last heeft van dat gif.

... Die regels en wetten die voor iemand anders gelden werken als vergif en zijn bedreigend. Wie (nog) geen kenner van het Zelf is, zal moeten blijven handelen en kan niet zonder taak of functie.

Het vervullen van de taak van een ander brengt geen enkel soelaas behalve de persoonlijke voldoening van succes als de taak naar behoren wordt uitgevoerd. Maar omdat het in feite de taak van een ander betreft is er feitelijk sprake van een door het ego gedragen motivatie. Dat zal een mens nimmer verder brengen en vasthouden op dat punt. Die mens zal moeten terugkeren in de hoop wakker te worden en die fout niet nog een keer te begaan. Ezels stoten zich geen drie keer aan dezelfde steen. Maar wij mensen zijn meestal zo koppig en eigenwijs dat we ons steeds opnieuw vele malen stoten aan dezelfde steen. Langs dit pad van actie waarbij een mens zich houdt aan het vervullen van de eigen taak en functie, heeft die mens zijn eigen toekomst in handen. De taak en functie is niet zozeer het hebben van een baan als ambtenaar, als boekhouder, als veehouder, als winkelier, als soldaat of als studenten-pastor maar die taak en functie zijn gericht op het aankweken van een juiste en zuivere houding ten opzichte van het leven dat ons is meegegeven: de waarheidslievendheid van de brahmaan, de moed en standvastigheid van de *kshatriya*, de welvaart en rijkdom van de *vaishya* en de dienstbaarheid van de *shûdra*. De vier kasten zijn ingesteld om een harmonieuze ontwikkeling mogelijk te maken voor *alle* mensen naar de verwerkelijking van juist inzicht, *viveka*, en, tenslotte, naar vrijheid, *moksha*.

48. Negeer de taak of plicht niet die bij je aard past, O zoon van Kuntî, zelfs als je die gebrekkig uitvoert. Alle handelingen worden immers door gebreken ontsierd. Want waar rook is, is vuur.

Shankara zegt in zijn commentaar:

‘Wat bij je aard past’ is datgene wat bij je geboorte aan je is meegegeven aan talenten en kwaliteiten. Wat betekent dat? Het betekent om niet weg te lopen voor die kwaliteiten en dat alle handelingen en taken die je van daaruit toevallen niet genegeerd mogen worden. Alle handelingen zijn onvolmaakt omdat ze altijd iets van alle drie guna’s in zich dragen. Dit geldt zowel voor je eigen taken en plichten als voor die van anderen. Zij dragen allemaal de drie guna’s in zich en tonen daarom gebreken, zoals vuur schuil gaat achter rook. Het opgeven van handelingen en daarvoor in de plaats die van anderen doen, helpt niet om gebrekkige handelingen te vermijden. Alle handelingen zijn – min of meer – gebrekkig. Daar komt nog bij dat het doen van de taak van een ander onnatuurlijk is en daarom een bron wordt voor angst en vrees. Zolang een zoeker nog onwetendheid bij zich draagt, is het onmogelijk te stoppen met handelen. Wijs dus geen taak of plicht af.

We mogen natuurlijk niet vergeten dat de hele boodschap van de Bhagavad Gîtā haar oorsprong vindt in de dreigende plichtsverzaking van Arjuna die op het punt stond ervoor te kiezen om als illegale *sannyâsin* zich te verstoppen in een hutje op de hei. Uiteindelijk weet Shrî Krishna Arjuna te overtuigen en vervult hij zijn plicht als legeraanvoerder. Er is nog een ander punt dat meespeelt. Zolang het verrichten van allerlei taken en functies die niet bij ons passen ongehinderd doorgaat en dus als basis het persoonlijke en individuele ego, *ahamkâra*, heeft, blijft het innerlijk van deze mens bevuild omdat de vervulling van zulke taken en plichten op het ego is gebaseerd dat eigenwijsheid voortbrengt. Dit geeft een subtiele maar intense innerlijke vervuiling waar we helemaal aan gewend zijn geraakt. We zijn geheel vergeten dat eigenwijsheid een hele reeks van demonen baart die ons vervolgens lastig vallen. Niet voor niets werd Jezus er steeds bijgehaald om dit soort demonen uit te drijven en de vragende mens van zijn of haar eigenwijsheid en koppigheid af te helpen. Wie prijst wat laakbaar is en wie laakt wat te prijzen valt, zaait door zulke woorden verderfelijke planten die geen geluk zullen geven maar wie de innerlijke vreugde van juist inzicht ervaart, is gelukkig in zijn eenzaamheid. Deze mens zal geen enkel schepsel kwaad berokkenen.

Het geheim van het pad van handeling, dat diep verborgen ligt in ons innerlijk, wordt uitgebreid uit de doeken gedaan in hoofdstuk IV.

49. Wie innerlijk altijd en overal ongebonden en vrij blijft en wie zichzelf overwonnen heeft en geen wensen meer koestert, bereikt door afstand-doen (verzaking) de echte volmaaktheid van niet-handelen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Gewoonlijk roepen kinderen, een echtgenote enzovoort allerlei bindingen en gehechtheden op. De zoeker die geleerd heeft zich niet meer te binden en van dit soort gehechtheden vrij te komen, heeft Zelfbeheersing ontwikkeld en is niet langer gehecht aan de geneugten van het lichaam, van het leven en van al het genot dat ermee samenhangt. Deze mens is een kenner van het Zelf geworden en is een verzaker geworden. Alle persoonlijke inspanningen en initiatieven zijn tot rust gekomen en zijn verdwenen vanwege zijn kennis van het Zelf dat altijd in rust is. Deze kwaliteit wordt 'Naishkarmya-siddhi' genoemd en is onderwerp van dit vers. Anders gezegd kan men ook stellen dat dit betekent het bereiken van de staat van het stille en actieloze Zelf en staat in tegenstelling tot de volmaaktheid van handelen uit vers 47. Het bereiken van deze staat van Naishkarmya-siddhi is hetzelfde als onmiddellijke bevrijding en wordt bereikt door verzaking of afstand doen als gevolg van de juiste kennis die beschikbaar is gekomen en die maakt dat men al het doen en handelen opgeeft. Deze staat wordt ook beschreven in hoofdstuk V vers 13:

13. De mens die bewust afstand heeft gedaan van iedere vorm van handelen, verblijft in de innerlijke rust in de stad-met-de-negen-poorten. Die mens is geheel en al meester over zichzelf en is zelf niet meer 'bezig' en laat anderen evenmin 'bezig' zijn.

Nu volgt er een uitleg van de stappen die genomen moeten worden door de mens met voldoende Zelfkennis en een ontwikkeld onderscheidingsvermogen om tot deze algehele staat van innerlijke rust en stilte te komen. Deze mens heeft het eerste stadium doorlopen en achter zich gelaten van het vervullen van alle handelingen, taken en plichten als een overgave aan Gods Wil.

Shankara geeft aan dat wie eenmaal de les heeft geleerd om uitsluitend en alleen de taak en functie te vervullen die van nature bij je past klaar is voor het volgende stadium. Hij stelt dat deze mens inmiddels voldoende Zelfkennis en een ontwikkeld onderscheidingsvermogen heeft verkregen waardoor hij in staat is om de volgende stappen te zetten die leiden tot een algehele staat van innerlijke stilte en rust, *moksha* of bevrijding. Dit is een staat waar niet langer sprake is van enige vorm van persoonlijk handelen. Hiertoe moet het innerlijk geheel gezuiverd worden en alle sporen van ego-gedreven tendensen (*vāsanas*) moeten zijn opgeruimd en schoongemaakt. Plichtsvervulling leidt tot innerlijke zuivering, plichtsverzaking leidt tot innerlijke vervuiling. Vervolgens is het van wezenlijk belang om te voorkomen dat als reactie op behaalde resultaten het ego toch weer binnengehaald

wordt. Het gaat dan dus om het niet opeisen van welke vrucht van handelen dan ook. Deze twee samen brengen een algehele sfeer van een serene rust en kalmte door niet-handelen, *naishkarmya*. Natuurlijk vinden er wel alle handelingen plaats die noodzakelijk zijn. Zij vormen onderdeel van de taak van plichtsvervulling. In een oorlog worden juist buitengewoon veel handelingen uitgevoerd en acties ondernomen. Niet-handelen is dus nimmer een staat van plichtsverzaking maar juist van plichtsvervulling. In een staat van niet-handelen is een vrij mens in staat om veel meer te 'doen' dan duizenden anderen bij elkaar. Nu gaat de tekst verder en laat nogmaals de wereld van verzaking, *sannyâsa* de revue passeren: *in vrijheid vind ik bevrijding*.

50. Luister, O zoon van Kuntī! Ik zal je nu in het kort uitleggen hoe je de hoogste staat van kennis bereikt en daarmee de werkelijkheid van het Absolute (*Brahman*), nadat je de volheid van niet-handelen eenmaal hebt doorgrond.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Allereerst zal de zoeker naar bevrijding ervoor moeten zorgen dat zijn lichaam en zintuigen geschikt zijn gemaakt om de discipline van kennis te kunnen opnemen. Deze geschiktheid valt de mens toe vanuit Gods genade die verkregen wordt door juist gedrag en het verrichten van taak en plicht. De tekst verwijst dus naar het beginpunt van dit proces en niet naar het eindpunt, de werkelijkheid zelf. Die laatste stap komt in de volgende verzen aan de orde. Het gaat dus om de manier waarop een zoeker tot die werkelijkheid zelf kan komen door middel van kennis. Luister nu naar Mijn woorden en leer welke stappen je moet zetten om tot die ultieme kennis te komen en daar te blijven zonder die te vergeten. Ik zal kort zijn. Het bereiken van Brahman staat gelijk aan het verwerven van de hoogste staat van kennis. Het woord 'nishthā' wordt gebruikt en heeft betrekking op een einddoel. Doel van wat? De opperste kennis van Brahman, het Absolute, het ultieme Zelf. Die kennis is niets anders dan Zelfkennis. Waar lijkt het op? Het is wat je werkelijk bent, het is je Zelf. Waar lijkt dat Zelf op? Dit is door de Heer al verwoord in vers 17 en wat hij zegt komt overeen met de informatie uit de Upanishaden en appelleert aan de rede....

.... Dan zijn er de materialisten, de lokāyatikas, die volhouden dat het bewustzijn een eigenschap van het lichaam is en op grond daarvan stellen zij dat de mens zelf zijn lichaam is. Het heeft volgens de materialisten het intelligente bewustzijn als kenmerkende eigenschap. Evenzo zijn er diegenen die beweren dat de zintuigen als zodanig intelligent zijn en voor weer anderen is het intellect de basis voor intelligent bewustzijn. Dan zijn er nog diegenen die zeggen dat er een innerlijk principe is dat ongedifferentieerd is en blijft en verzonken is in onwetendheid maar dat toch het Zelf zou zijn. Al deze verschillende standpunten, van het lichaam tot aan het intellect, vormen echter tegelijkertijd het bewijs van de aanwezigheid van het zuivere en zelfstandige bewustzijn dat het Zelf in hen is. Deze verschillende standpunten gaan uit van de onhoudbare stelling dat er een zelfstandig bewustzijn aanwezig is in de verschillende 'dragers' van dat bewustzijn. Het gaat in feite om het wegnemen van alle sluiers en belemmeringen in de vorm van namen en vormen die het Zelf verbergen en die geen kwaliteiten of kenmerken van het Zelf zijn. De Zelfkennis en het bewustzijn zijn altijd aanwezig: zij komen uit het Zelf voort. In al die andere standpunten wordt het Zelf beschouwd als een vorm van de drager van het bewustzijn. Maar die dragers zijn sluiers die zich om het Zelf heen hebben gelegd. Dit is de reden waarom de 'vijñānavadins' (de Boeddhisten) zeggen dat alleen ideeën tot de werkelijkheid behoren en dat deze ideeën geen bestaansbewijs van buitenaf nodig hebben omdat zij 'Zelfbekend' zijn.

Het gaat er dus om dat we al datgene wegnemen dat bij vergissing aan Brahman wordt toegeschreven maar in feite op onwetendheid berust. Zelfkennis als zodanig behoeft geen inspanning omdat die kennis vanzelfsprekend is. Maar wanneer het onderscheidingsvermogen nog niet sterk genoeg is ontwikkeld en wanneer een mens zich nog laat afleiden door allerlei zaken van naam en vorm die uit avidya (onwetendheid) oprijzen dan lijkt het vanzelfsprekende Zelf wel heel ver weg te zijn. Hoewel het Zelf heel dichtbij is, lijkt Het heel moeilijk om te worden gekend en lijkt Het vreemd te zijn. Maar wanneer buddhi zich heeft omgedraaid en niet langer gebonden of gehecht is aan allerlei externe dingen en wanneer de genade van een bevoegde leermeester beschikbaar is en innerlijke rust en vrede bereikt zijn, is niets gemakkelijker om te worden gekend en begrepen en is niets dichterbij dan het Zelf zelf, Brahman. Zie ook vers IX,2.

.... Sommige zelfbenoemde geleerden stellen dat het intellect (buddhi) het Zelf, dat vormloos is, nimmer kan vatten of begrijpen zodat Zelfkennis heel moeilijk te verwerven is. Dit geldt echter uitsluitend voor diegenen die niet het voorrecht hebben om het juiste pad van kennis te bewandelen en die niet over een echte leermeester kunnen beschikken als gids. Zij zijn niet bekend met de wijsheids-traditie van de Upanishaden en klampen zich nog vast aan uiterlijke vormen en objecten. Zij hebben zich niet kunnen oefenen om op de juiste manier van hun menselijk instrument gebruik te maken. Zij die zich wel op de juiste manier en onder een bevoegde leermeester hebben kunnen bekwamen zullen onmogelijk aan vormen en voorwerpen een echte werkelijkheidswaarde kunnen toekennen. Zij zullen zich niet laten meeslepen door de aantrekkelijkheid van de dingen in de grofstoffelijke wereld, die – hoe dan ook – gebaseerd zijn op de dualiteit van ‘kenner en gekende’. Zij weten dat de ultieme werkelijkheid gelegen is in het zuivere bewustzijn van het Zelf. Wij hebben dit reeds omstandig uitgelegd en ook Shrī Krishna heeft hierover gesproken in vers II,69. Zo kunnen we dus stellen dat het gaat om het zich terugtrekken van de geest uit de wereld van vormen en objecten zodat de mens tot het wezenlijke van het Zelf kan doordringen. Het Zelf is nooit en te nimmer een vreemde die je al dan niet kunt bereiken en waarmee je al dan niet kunt omgaan. Als het Zelf een onbekende was zouden alle oefeningen en disciplines die op dat Zelf zijn gericht nutteloos zijn. Deze oefeningen zijn niet gegeven om levenloze dingen, zoals het menselijke lichaam, in stand te houden en te dienen als de ultieme werkelijkheid. Plezier en pijn kunnen zichzelf niet in stand houden. Alle handelingen zijn uiteindelijk gericht op het verwerven van Zelfkennis. Zoals er geen bewijs van buitenaf nodig is om het eigen lichaam te kennen, is er evenmin extern bewijs nodig om het Zelf te kennen dat nog veel dichterbij ons staat dan ons lichaam. Voor de zoeker die geleerd heeft gebruik te maken van zijn onderscheidingsvermogen is de discipline van Zelfkennis zeer vertrouwd en bekend.

Zelfs diegenen die zeggen dat kennis van het transcendente (het vormloze) geen vanzelfsprekendheid is, zullen moeten toegeven dat het object van kennis door die kennis gekend wordt. Evenals plezier en pijn onmiddellijk ervaren en gekend kunnen worden kan ook de kennis onmiddellijk worden ervaren. Evenzo geldt dat de wens om tot kennis te komen geen bestaansrecht heeft omdat de kennis onmiddellijk kan worden ervaren. Als dat niet zo was zou men inderdaad op zoek gaan naar die kennis zoals men steeds op zoek gaat naar het onbekende. Als iemand wil weten wat een pot is zal hij op zoek moeten gaan naar een pot om een pot te kennen. Dan zou hij om te weten wat kennis is, op zoek moeten gaan naar andere kennis om de kennis die hij zoekt te vinden. Maar zo is het niet want kennis rijst vanzelf op en het besef van een kenner te zijn rijst evenzo vanzelf op. Om te weten wat Zelfkennis is, is geen speciale inspanning nodig. De enige inspanning die gedaan moet worden is om er niet langer van uit te gaan dat het niet-Zelf het Zelf is. De toewijding aan Zelfkennis is gemakkelijk te bereiken. Hoe wordt die toewijding verworven?

*Brahman, het Absolute, is de ultieme werkelijkheid: zuiver, helder, het Ene zelf. Maar de schepping met haar relatieve werkelijkheid houdt met alle macht vast aan het relatieve zodat we heen en weer geslingerd worden tussen twee polen, zoals een wisselstroom. Shankara stelt in zijn uitgebreide commentaar op dit vers terecht vast dat Zelfkennis als zodanig geen inspanning behoeft omdat die kennis vanzelfsprekend is. Maar wanneer het onderscheidingsvermogen (buddhi) nog niet sterk genoeg is ontwikkeld en wanneer een mens zich nog laat afleiden door allerlei zaken van naam en vorm die uit avidya (onwetendheid) oprijzen dan lijkt het vanzelfsprekende Zelf wel heel ver weg te zijn....Maar wanneer buddhi zich heeft omgedraaid en niet langer gebonden of gehecht is aan allerlei externe dingen en wanneer de genade van een bevoegde leermeester beschikbaar is en innerlijke rust en vrede bereikt zijn, is niets gemakkelijker om te worden gekend en begrepen en is niets dichterbij dan het Zelf zelf, Brahman. Het doel van de Gītā is om uit te leggen hoe een zoeker tot deze ommedraai komt en op basis van zijn vermogen om onderscheid te maken en te nuanceren tot de echte kennis van het Ene, *advaita*, komt. De weg van handeling, *karma*, die op basis van plichtsbetrachting tot een 'niet handelen' leidt is het instrument om in de praktijk te ontdekken hoe *buddhi* werkt en hoe de zoeker door onderscheid te maken tussen werkelijkheid en onwerkelijkheid tot de verwerkelijking van het Ene kan komen. De uitdaging is natuurlijk om aan den lijve te ondervinden dat er uiteindelijk geen werkelijkheid en geen onwerkelijkheid is: er is slechts het Ene dat echt telt. In de volgende verzen gaat Shri Krishna in op het pad van verinnerlijking, *dhyāna*, waarbij de geest zich alleen nog op het Ene richt, *Brahman*.*

51. Wie rotsvast innerlijk verbonden is met zijn eigen heldere en zuivere intellect (*buddhi*) en helemaal tot zelfbeheersing is gekomen, neemt afstand van geluid en van de andere zintuiglijke objecten en overstijgt alle vormen van begeerte en afkeer.

Shankara zegt in zijn commentaar:

*Innerlijk verbonden met het intellect impliceert dat het intellect (*buddhi*) helder en zuiver is geworden terwijl het intellect onder beheersing is gekomen samen met het hele innerlijke orgaan van de geest waarbij allerlei zintuiglijke functies en objecten tot een minimum zijn teruggebracht en niet langer een doel op zich. Ook is geheel afstand genomen van alle andere objecten die aanleiding kunnen geven tot wensen en verlangens of tot afkeer. Wat dan nog overblijft is slechts het minimum dat nodig is om het lichaam in stand te houden.*

Het commentaar van Shankara windt er geen doekjes om: de echte inspanning ligt in het zuiveren van het innerlijk (*buddhi*, intellect). Kenmerkend voor dit raffinageproces is het innerlijk afstand nemen van alle objecten die aanleiding kunnen geven tot wensen en verlangens of tot afkeer. Dit proces van innerlijk loslaten wordt *pratyahâra* genoemd: een terugtrekkende beweging uit de wereld van objecten (zowel fysiek als subtiel). Dit is de betekenis van het eerste deel van dit vers: *wie rotsvast innerlijk verbonden is met zijn eigen heldere en zuivere intellect (*buddhi*)...* Innerlijke helderheid impliceert een loskomen van alle vormen van twijfel, onjuiste gedachten en angst en leidt tot *samâdhi*. In *samâdhi* komt alles in één punt bij elkaar en verdwijnt alle polariteit en verdwijnen alle tegengestelden. Er blijft niets anders over dan het Ene. Dit is wat éénpuntige aandacht doet. Het innerlijke losmakingsproces is totaal en impliceert dat er geen enkele binding met wat dan ook nog is. Zeker geen gehechtheid aan objecten of bedoelingen en evenmin aan welke ideeën en concepten dan ook. Dit is de betekenis van het tweede deel van dit vers.

52. Deze mens verkeert in een staat van eenzaamheid, eet licht verteerbaar voedsel, beheerst zijn spraak, beheerst zijn doen en laten en tevens zijn geest. Zijn aandacht is voortdurend verbonden met Mij en kent geen wensen en begeerten meer.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Hij zoekt steeds eenzame plekken op zoals het bos, de oever van een rivier, de heuvels en een grot. Hij eet licht verteerbaar voedsel om de behoefte aan slaap te verminderen en de geest helder te houden. Hij beheerst zijn spraak, zijn lichaam en zijn geest en bewandelt doelgericht het pad van kennis. Zijn zintuigen staan onder beheersing en hij houdt zich voortdurend bezig met de vraag naar de ware aard van het Zelf en met de discipline om innerlijk verbonden te blijven. Hij koestert geen wensen meer en heeft mantra-herhaling (japa) niet langer nodig. Geen enkel object of voorwerp, zichtbaar en onzichtbaar, in de schepping kan hem nog boeien.

Dat concentratie van de geest en doelgerichtheid op *Brahman* tot een staat van eenzaamheid zal leiden is een vanzelfsprekendheid. Deze mens raakt helemaal verbonden met zichZelf als goddelijk en onsterfelijk wezen en realiseert zo zijn of haar eigen goddelijkheid, *deificatio*. De staat van eenzaamheid is natuurlijk een innerlijke staat of houding maar het is duidelijk dat ook fysieke plekken van eenzaamheid behulpzaam zullen zijn om deze innerlijke ruimte en afstand te verankeren met zo min mogelijk afleiding. Afleiding is de grote boosdoener en tegenhanger van eenpuntigheid. Afleiding is gericht op het scheppen van de misvatting van een 'alternatief'. Er is geen alternatief voor het Ene, dat telt.

53. Hij laat alle zelfzucht, alle ambitie, alle arrogantie, alle wensen en verlangens, alle boosheid en woede en alle bezit varen. Zo verblijft deze mens in een stille staat van vrede en onbaatzuchtigheid en is nu geschikt om één te worden met het Absolute zelf, met *Brahman*.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Zelfzucht heeft hier de betekenis van de identificatie met het niet-Zelf, zoals het lichaam, en te denken dat het niet-Zelf het Zelf is. Ambitie is een kracht die voortkomt uit wensen en verlangens zoals hebzucht en niet de lichamelijke kracht die natuurlijk is en niet kan worden opgegeven. Arrogantie komt voort uit een innerlijk vreugde die maakt dat men alle grenzen van wat betamelijk is, overschrijdt. De wensen en verlangens zijn vormen van lust zoals wellust en machtzucht. Boosheid en woede zijn kenmerken van toorn. Zelfs als men lichamelijke en geestelijke vormen van bezit heeft opgegeven blijven er nog enige bezittingen over die noodzakelijk zijn om het lichaam te onderhouden en voor het verrichten van taak en functie. Ook die worden opgegeven. Aldus wordt deze mens een 'paramahansa-parivrajaka' of een sannyasin van de vierde en hoogste klasse. Zelfs zijn eigen lichaam is niet langer zijn eigen bezit. Hij komt innerlijk helemaal tot rust en stopt iedere turbulentie om zo verder te gaan op het pad van Zelfkennis. Deze mens is nu geschikt om zijn eenheid met het Absolute, met zichZelf te verwerkelijken.

Dit vers beschrijft de laatste stap die uiteindelijk tot bevrijding, *moksha*, leidt. Het innerlijk is zo zuiver en helder geworden dat alle karmische zaadvormen zijn opgelost en uitgewerkt met uitzondering van de zaadvormen die in dit leven al ontkiemd zijn (*prarabda karma*) en uiteindelijk zullen afsterven met de dood van het lichaam. Alle zelfzucht, alle ambitie, alle arrogantie, alle wensen en verlangens, alle boosheid en woede en alle bezit zijn verdwenen. Er zijn geen innerlijke gehechtheden of blokkades meer die een mens nog kunnen tegenhouden om in het Zelf op te gaan. Deze zoeker heeft zijn of haar lessen geleerd en is klaar voor de ultieme werkelijkheid waarin al het relatieve opgaat in de absoluutheid van het Ene, zonder tweede.

54. Eengeworden met *Brahman* is deze mens geheel tot vrede en rust gekomen en kent niet langer enig verdriet en koestert geen wensen meer. Alle wezens zijn voor deze mens gelijk. Zo bereikt hij de hoogste toewijding tot Mij.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wie eenmaal een geworden is met Brahman en daarmee geheel tot innerlijke vrede en rust is gekomen, kent geen verdriet meer wanneer iets in de materiële wereld niet succesvol verloopt en er een degeneratie plaatsvindt. Evenmin is er nog een wens om wat dan ook te bereiken. Wie Brahman werkelijk kent kan onmogelijk een wens koesteren naar een doel of een ding dat nog niet is bereikt. De uitspraak in dit vers dat deze mens geen verdriet meer kent en geen wensen koestert is een vaststelling van een feitelijk gegeven. Een andere uitleg is dat deze mens die geen verdriet meer kent en geen wensen koestert de blijdschap en het verdriet van alle mensen bij elkaar in zich draagt omdat hij één is geworden met allen. Hun blijdschap en verdriet zijn zijn blijdschap en verdriet. Hier gaat het dus niet om het feit dat hij het ene Zelf in allen ziet. Dat feit komt in het volgende vers aan de orde. Deze mens die de volheid en de discipline van kennis heeft verwerkelijkt, bereikt tevens de hoogste graad van toewijding voor Mij, de Allerhoogste. Hij heeft een graad van toewijding bereikt die geheel opgaat in Zelfkennis. Hij maakt deel uit van de hoogste orde van toewijding zoals beschreven in vers VII,16:

Er zijn vier soorten van deugdzame mensen die Mij vereren, o Arjuna: zij die lijden en gekweld worden, zij die op zoek zijn naar kennis, zij die rijkdom willen verwerven en tenslotte de wijze mens zelf, o stier onder de Bharata's.

*Het innerlijk van de zoeker is nu geheel tot rust gekomen. Er is geen rusteloos zoeken en ronddolen meer maar er is slechts de doelgerichtheid op het Ene dat duidelijk in beeld is. Het is alsof je per schip het Vrijheidsbeeld van New York nadert en de skyline van New York kunt zien zodat je weet dat de aankomst nabij is. Het vers zegt dat als de zoeker geheel tot innerlijke rust is gekomen en geen wensen meer koestert, hij of zij de hoogste toewijding tot Mij bereikt. Hier is dus nog steeds sprake van een beweging of ontwikkeling die tenslotte tot het Ik ben Brahman leidt (*aham brahmāsmi*): de verwerkelijking van de eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid als tijdloze staat. Dan gaat het worden over in een Zijn.*

55. Door deze toewijding tot Mij leert hij Mij kennen en ontdekt hij Mijn werkelijke statuur en wie Ik in waarheid ben. Wanneer hij dat werkelijk weet, wordt hij direct in Mij opgenomen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Door zijn toewijding tot Zelfkennis, bhakti, kent hij Mij in mijn werkelijke grootheid en vorm. Mijn grootheid en vorm komen tot manifestatie door de vele kwaliteiten die zijn toegevoegd. Tegelijkertijd weet deze mens dat Ik geen van deze toevoegingen ben zoals een heldere hemel ook geen toevoegingen kent. Hij kent Mijn transcendente aard en weet dat Ik voorbij de relatieve werkelijkheid ben van dualiteit en polariteit. Hij kent Mijn essentie als zuiver bewustzijn, helder en puur, tijdloos, ongeborn, onsterfelijk, vreesloos en zonder einde. Wanneer deze mens dat werkelijk weet, gaat hij onmiddellijk op in Mij. Het weten en het in Mij binnengaan of opgaan hebben hier een identieke betekenis. Het binnengaan is de kennis zelf en omgekeerd. Er kunnen in die staat geen twee aparte resultaten zijn. In dat stadium valt er niets meer te bereiken omdat de Zelfkennis zelf is bereikt. Zie ook vers XIII,2:

Weet dat Ikzelf in alle opzichten de bespeler van dat veld ben! Afstammeling van Bharata, weet dat echte kennis zowel het speelveld als de bespeler ervan omvat.

.... De discipline van het Pad van Kennis en het eindpunt van dit pad houden in dat er dan sprake is van de rechtstreekse ervaring in alle volheid van het Zelf. Daar is geen enkele twijfel meer. Alle twijfels zijn opgelost. Deze levende Zelfkennis is de ultieme vrucht, het einddoel van het Pad van Kennis. Hier is het innerlijk weten van de ervaring van het Zelf waarbij alle andere doelstellingen, taken en plichten zijn verdwenen. Tegelijkertijd zijn alle verschillen en is alle verscheidenheid verdwenen. Er is geen enkel 'doen' meer en er zijn ook geen aparte instrumenten om iets mee 'te doen'. Dit is het gevolg van de eenwording of fusie tussen de Kenner van het veld en het opperste Zelf, het Absolute. Die eenwording heeft plaatsgevonden door de instructies van de geschriften en van de leermeester nauwgezet te volgen samen met de ondersteuning en voeding van de causale factoren die in vers XIII, 7 worden genoemd en ook door toedoen van innerlijke zuiverheid en helderheid van het intellect (buddhi). Deze discipline komt ook aan de orde in vers VII,17:

'Van die vier is de wijze mens degene die zich altijd op het Ene en de eenheid richt. Die mens is de allerbeste, de eerste. Ik ben de wijze mens uiterst lief en hij is Mij lief.'

Deze vierde discipline van toewijding of devotie is de hoogste waarbij de Heer werkelijk wordt gekend. Wanneer dat weten daagt, verdwijnt ieder idee van afgescheidenheid en van dualiteit. Er is dan geen verschil meer tussen God zelf en de Kenner van het veld.....

....Afstand doen van alle vormen van handeling is een noodzaak omdat 'moksha' – bevrijding - inhoudt het komen tot het inzicht dat het eigen Zelf dat in het hart zijn woonplaats heeft, zelf ook onbeweeglijk en onveranderlijk is. Wie naar het Oosten gaat kan niet een weg kiezen die naar het Westen gaat, met andere woorden handelen en niet-handelen zijn onverenigbaar. Devotie tot kennis (*jñāna nishtha*) houdt in dat de geest alleen nog naar binnen gaat om de innerlijke verbondenheid met Mij, het opperste Zelf, in stand te houden. Dit is de werkelijke discipline van Kennis. Deze discipline laat zich niet langer verbinden met het verrichten van handelingen. Die routes zijn tegenstrijdig zoals Oost en West ook tegenstrijdig zijn of zoals er een groot verschil is tussen een heuvel en een mosterdzaadje. Om tot de hoogste staat van Zelfkennis te komen moet iedere gehechtheid aan handelen worden losgelaten.

Om tot de volheid van (Zelf)kennis te komen is toewijding of devotie (*bhakti*) een noodzaak. Die toewijding bestaat uit het eren van de Heer door plichtsvervulling, dat wil zeggen het vervullen van de taken en plichten waaraan moet worden beantwoord. Die overgave leidt tot bevrijding, *moksha*. De volgende verzen gaan hierover met de bedoeling om deze overtuiging te versterken en te verankeren.

Het Pad van Handeling in de vorm van plichtsvervulling leidt als vanzelf tot toewijding en de toewijding leidt vanzelf tot de volheid van Zelfkennis. Zelfkennis is bevrijdend.

56. Hij verblijft altijd geheel en al in Mij en verricht al zijn taken en plichten vanuit die innerlijke verbondenheid. Door Mijn genade bereikt hij die eeuwige en onvergankelijke woonplaats.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wie vanuit deze innerlijke houding van overgave aan Mij, Vāsudeva, alle handelingen uitvoert die gedaan moeten worden zelfs wanneer het verboden handelingen betreft, bereikt door Mijn genade de eeuwige woonplaats van Vishnu.

Wie de Zelfkennis eenmaal heeft verworven heeft nu geen andere keus dan de 'rit van dit leven' helemaal uit te zitten en binnen de grenzen van zijn *prarabdha karma* te blijven functioneren en zijn plicht te doen. Hij zal dit doen in volledige verbondenheid met Mij en iedere vorm van persoonlijkheid en individualiteit is nu verdwenen. Het functioneren gaat als vanzelf terwijl de geest geheel op het Ene is en blijft gericht. *Ik en de Vader zijn één* zegt Jezus in het Johannes evangelie. Tenslotte zal de Vader deze mens roepen waardoor hij 'die eeuwige en onvergankelijke woonplaats bereikt'.

57. Draag innerlijk al je handelingen op aan Mij want je bent nu geheel en al aan Mij toegewijd. Ik ben de Allerhoogste. Zoek je toevlucht in innerlijke verbondenheid met Mij en houd je gedachten altijd op Mij gericht.

Shankara zegt in zijn commentaar:

‘Innerlijk’ houdt in ‘door middel van onderscheid maken’(viveka). Het opdragen wordt verder uitgelegd in vers IX,27. ‘Alle handelingen’ zijn handelingen die zowel zichtbare als onzichtbare resultaten opleveren. ‘Mij’ slaat op de Heer. Omdat Ik de Allerhoogste ben, richt je je helemaal op Mij, het hoogste doel. Richt jouw gedachten altijd op Mij, want ik ben jouw enige toevluchtsoord.

Het eerste deel van dit vers herhaalt de essentie van ‘plichtsbetrachting’ die inhoudt dat alle handelingen als een offer aan de Heer worden gebracht en uitgevoerd. Op die wijze zullen geen nieuwe *vāsanas* ontstaan en blijft de mens vrij, zonder karmische vruchten die zaad dragen. De innerlijke verbondenheid waarover in dit vers wordt gesproken is *buddhi-yoga*. Door innerlijke overgave aan en verbondenheid met de Heer zelf, rijst *buddhi-yoga* als vanzelf op in de vorm van de volheid van onderscheidingsvermogen. Die mens weet feilloos onderscheid te maken tussen werkelijkheid en onwerkelijkheid. Hij weet dat alleen het Ene telt en dat iedere vorm van afgescheidenheid en verscheidenheid behoort tot de illusoire wereld van verschijningsvormen die – ondanks de schijn van concreetheid – niet meer zijn dan een droom of een nachtmerrie. Wie zijn licht altijd gericht houdt op de Heer zal Zijn zegen ontvangen en opgaan in het Allerhoogste.

58. Blijf met hart en ziel altijd bij Mij, dan zul je door Mijn genade alle moeilijkheden te boven komen. Maar als je uit koppigheid niet luistert, ben je verloren.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Als jouw geest geheel op Mij is gericht zul je, door Mijn genade, alle moeilijkheden en obstakels, hoe moeilijk ook, overwinnen. Zij zijn de oorzaak van de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood. De koppigheid slaat op eigenwijsheid die maakt dat je denkt dat je alles al weet of zelfs beter weet zodat je niet meer kunt luisteren naar goede raad. Als je deze raad in de wind slaat, zul je omkomen en geruïneerd worden. Denk vooral niet dat je vrij bent om te doen en te laten wat je goed dunkt en stel jezelf de vraag niet 'waarom je naar een ander zou luisteren?'

De Heer is in ons innerlijk altijd aanwezig want wij zijn Dat. In die zin heeft Hij altijd zijn woonplaats in ons hart. De meest directe manier om dat feit te leren onderkennen is door te gaan luisteren naar de stem van ons geweten. Aanvankelijk zal die stem met de nodige ruis worden gehoord maar naarmate we leren beter op die stem af te stemmen zal de stem helderder worden en duidelijk. Dan zijn we heel veel verder op ons pad van menselijke ontwikkeling. Wie gebruik gaat maken van de stem van zijn of haar geweten leert te spreken en te handelen vanuit die gewetensvolheid. Een gewetensvol mens heeft een universele en kosmische uitstraling terwijl hij of zij tegelijkertijd steeds meer mens wordt en dus menselijk. De letterlijke betekenis van 'universaliteit' wordt dan verwerkelijkt als bewijs en als baken voor alle mensen die met deze mens in aanraking komen. Universaliteit is een gerichtheid op het Ene. Alles wordt herleid tot het Ene en tot de harmonie die daar het gevolg van is. Geen tweespalt, geen tweestrijd, geen twist maar eenheid. Leren luisteren naar de stem van ons geweten is een buitengewoon probaat middel om het ego te omzeilen en naar de achtergrond te verbannen om tenslotte geheel op te lossen waardoor het innerlijk geheel gezuiverd wordt.

59. Als je koppig volhardt in jouw eigenwijsheid en bij jouw besluit blijft 'om niet te vechten' zal blijken dat jouw beslissing zinloos is omdat jouw eigen natuur je daartoe zal dwingen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Als je vanuit de afgescheidenheid van het ego vasthoudt aan jouw besluit 'om niet te vechten' weet dan, dat dit besluit op een grote vergissing berust. Jouw eigen aard als een kshatriya zal je dwingen tot actie over te gaan.

Dit vers brengt ons nog eens onomwonden in herinnering dat het startpunt van de Bhagavad Gîtā de koppigheid en eigenwijsheid van Arjuna was die weigerde nog langer zijn functie te vervullen, overmand als hij was door twijfel, wroeging en zelfbeklag. Als 'stok achter de deur' voegt Shrî Krishna eraan toe dat als Arjuna had vastgehouden aan zijn koppigheid zijn natuur hem toch tot de strijd had gedwongen maar dan zou de overwinning hem naar alle waarschijnlijkheid zijn ontglipt met alle gevolgen van dien voor de generaties die na hem kwamen.

60. O Zoon van Kuntî, als je uit misleiding besluit om iets niet te doen zul je dat tegen wil en dank toch doen omdat jouw eigen plicht vanuit jouw eigen natuur vanzelf oprijst.

Shankara zegt in zijn commentaar:

In vers XVIII, 43 staan de kwaliteiten van een kshatriya beschreven. Die kwaliteiten vormen jouw eigen aard en zullen je tot actie dwingen wat je door misleiding niet wilt doen. Maar je zult toch tot actie overgaan, zelfs tegen wil en dank.

Door onze *vâsanas*, de verborgen indrukken van ons ego (*ahamkâra*), worden we – of we willen of niet – gedwongen tot bepaalde handelingen. Zij vormen de grootste innerlijke blokkade voor iedere verdere ontwikkeling en onze inspanning moet er op gericht zijn deze *vâsanas* op te ruimen door ze geen verdere vrucht meer te laten dragen. Dit vindt het gemakkelijkste plaats door te leren luisteren naar de stem van ons geweten en die te volgen. In het voorafgaande (vers 4 e.v.) heeft Shrî Krishna dit proces van *tyâga* nauwkeurig uit de doeken gedaan.

61. O Arjuna, de Heer woont in ieders hart en is de bron van de motiverende kracht die alle wezens in een mechanische kringloop doet ronddraaien vanwege de scheppende toverkracht van verbeelding die is opgeroepen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Arjuna! God als Nārāyana woont in het hart van alle wezens. Arjuna wordt 'Arjuna' genoemd vanwege zijn witte, dat wil zeggen: zuivere innerlijk (zie ook Rig Veda 6.9.1). Hoe woont de Heer in ieders hart? Zijn aanwezigheid maakt dat alle wezens ronddraaien als op een draaimolen. De scheppende toverkracht is de 'māyā' – de verbeeldingskracht - van de Heer.

Shrī Krishna bevestigt dat de Heer in ieders hart woont en aanwezig is. Gewoonlijk gaan de mensen ervan uit dat God verweg is en onbereikbaar. Wat het meest dichtbij is, wordt echter niet gezien of genegeerd. In die zin is Zijn woonplaats ook de beste geheime en schijnbaar onvindbare schuilplaats. We zullen eerst uit onze diepe droom van vergetelheid moeten ontwaken om die verborgen plek in ons hart te vinden en daar naar binnen te gaan. Hoe eenvoudig het ook klinkt, steeds opnieuw blijkt die plek tussen 'onze vingers weg te glijpen' omdat we toch weer blijven steken bij een prachtig bloemetje aan de zijkant van de weg. Dat bloemetje willen we natuurlijk plukken en dan glijden we uit en vallen in de sloot of in de put. Zo missen we steeds wat het meest dichtbij is: onsZelf. Zijn aanwezigheid betekent de aanwezigheid in ons binnenste van zuiver bewustzijn dat alles van energie voorziet. Wanneer die energie gekoppeld wordt aan scheppend vermogen, komt de schepping tot stand. Die schepping is allereerst de schepping van de Heer maar omdat wij geschapen zijn naar Zijn beeld en gelijkenis kunnen we ook onze eigen wereld scheppen en ons daarin verstoppen. Dat is de wereld van ons ego en van onze individualiteit. Die wereld werkt als een gevangenis hoewel die volstrekt illusoir is. De scheppende toverkracht van de Heer roept een schepping tot bestaan. Wie innerlijk verbonden blijft geniet ervan maar raakt niet betrokken. Maar wie in plaats van die innerlijke verbondenheid zich verbindt met een vermeend en illusoir ego scheidt door zijn eigen toverkracht een surrogaat wereld die in feite niet bestaat vol dualiteit, tweestrijd en twijfel.

62. Zoek met hart en ziel je toevlucht tot Hem alleen, afstammeling van Bharata. Door Zijn genade zul je de ultieme rust en kalmte van de onvergankelijke woonplaats bereiken.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Zoek je toevlucht met hart en ziel bij de Heer zelf. Kom tot rust in Hem om op die manier gered te worden uit de eindeloze kringloop van transmigratie, O Arjuna! Tenslotte zul je – door Zijn genade en zegen – de opperste vrede vinden en de eeuwige woonplaats van Vishnu.

Je toevlucht tot Hem alleen zoeken impliceert het loslaten van iedere vorm van dualiteit. Dualiteit schept altijd de mogelijkheid van alternatieven en zaait daardoor twijfel. Met de twijfel komt de angst en met de angst behoudzucht en betrokkenheid. In die opzet wordt het onmogelijk je toevlucht tot Hem *alleen* te zoeken en we nemen onze toevlucht tot ‘andere dingen’, tot alternatieven. Zo dalen we van ons hoge standpunt af en glijden weg in vergetelheid, totdat we besluiten wakker te worden en op zoek te gaan naar onze oorsprong en naar ‘hoe het ook weer was’. Dan keert de rust weer terug ‘in de tent’.

63. Ik heb je nu de diep verborgen en geheime kennis uitgelegd. Denk hier zorgvuldig over na en doe dan wat je wilt.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Deze diep verborgen kennis is als een mysterie en Ik, de Alwetende, heb je deze kennis nu gegeven. Overweeg dit alles zorgvuldig en denk na over wat je wordt opgedragen en handel vervolgens naar wat je goeddunkt.

De Heer trekt een wissel op het juiste begrip en inzicht van Arjuna en geeft hem *carte blanche* door te zeggen dat hij na zorgvuldig nadenken moet doen wat hem goed dunkt. We weten inmiddels dat de vraag een strikvraag is want er is geen alternatief voor plichtsbetrachting. Ieder vermeend alternatief komt neer op plichtsverzaking met alle gevolgen van dien. We mogen niet vergeten dat de vraag van plichtsbetrachting de centrale vraag is in de Bhagavad Gîtâ die er als een rode draad doorheen loopt. De opdracht is duidelijk: sta op en vecht! In overdrachtelijke zin geldt dit voor ons allemaal want door onwetendheid is ons leven ook een strijd geworden tussen werkelijkheid en onwerkelijkheid, tussen goden en demonen. We kunnen en mogen die strijd niet ontlopen als ons zieleheil en onze vrijheid ons lief is.

64. Luister nu naar Mijn gezaghebbende en zeer persoonlijke uitspraak. Je bent Mij zeer geliefd, dat is zeker, en daarom zal ik je zeggen wat goed voor je is.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Luister nu naar Mijn gezaghebbende en uiteindelijke raad. Het gaat hier om het grootste geheim dat overigens reeds vele malen is uitgelegd. Ik zeg je dit niet vanwege een bepaalde wens of verlangen noch om er iets mee te bereiken. Ik geef je Mijn raad omdat je Mij altijd dierbaar bent. Ik zal je nu zeggen wat de beste manier is om de ultieme Zelfkennis te verwerven. Dit is het hoogste en het beste wat er te bereiken valt.

Letterlijk spreekt de tekst over 'Mijn uiteindelijke of ultieme uitspraak die zeer geheim is.' Tevens wijst de tekst op de belangrijke kwaliteit van een echte leermeester die geen bepaalde verlangens koestert en geen bedoelingen heeft met het onderwijs dat hij aan zijn leerling(en) geeft. Het onderlinge vertrouwen is zo groot dat alles in vrijheid gegeven kan worden. Examens zijn dan niet nodig. Het leven zelf is het examen. Het onderricht van een echte leermeester is altijd praktisch en toepassing is een wezenlijk onderdeel van het curriculum.

65. Houd je geest op Mij gericht omdat je Mij bent toegewijd. Geef je over aan Mij, vereer Mij. Ik beloof je werkelijk dat je op die manier tot Mij zult komen, want je bent Mij zeer dierbaar.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Houd je geest op Mij gericht. Wees Mij geheel en al toegewijd, heb Mij lief, maak het je gewoonte om je steeds opnieuw aan Mij over te geven. Buig je hoofd voor Mij. Wees gehoorzaam aan Mij alleen. Zie hoe alle doelstellingen, middelen en resultaten in Vāsudeva aanwezig zijn dan zul je Mij zeker bereiken. Kom tot Mij. Ik beloof je dit vanwege het spirituele belang dat erin ligt opgesloten. Je bent Mij dierbaar.

De betekenis van dit vers is dat als je werkelijk weet dat een belofte van de Heer een absolute betekenis heeft en dat bevrijding het onvermijdelijke gevolg is van totale overgave en toewijding aan de Heer, er geen andere keus over blijft dan de Heer altijd en overal te volgen en te eren.

Het geheim van de discipline van karma-yoga is de overgave aan de Heer. Nu komt de vrucht aan de orde die in de toewijding van karma-yoga ligt verankerd. Die vrucht is het vermogen om, zonder enige vergissing, altijd het juiste onderscheid te maken. Dit leerstuk vormt tegelijkertijd de wezenlijke boodschap van de Upanishaden.

Dit vers en het volgende vers geven de essentie weer van de boodschap van Shrī Krishna. De tekst houdt ons voor dat het de eerste plaats gaat om vier voorwaarden waaraan moet worden voldaan om tot innerlijke ontwikkeling te komen:

- Manmanā: Houd je geest op Mij gericht
- Madbhakto: Wees Mij toegewijd
- Madyājī: Geef je over aan Mij
- Mām namaskuru: Buig voor Mij

In eerste instantie kunnen we aannemen dat met ‘Mij’ Shrī Krishna wordt bedoeld maar dat is slechts een beperkte betekenis want Shrī Krishna staat voor het Zelf dat zich zichtbaar heeft gemaakt. In die zin staat Shrī Krishna voor het Zelf in ons allemaal en dan is de betekenis van Mij: wijzelf in ons goddelijke en onsterfelijke aspect zonder enige beperking van persoonlijkheid of ego. In de boodschap van Jezus geldt hetzelfde principe. Ook in zijn uitspraken wordt met ‘Mij’ het goddelijke en onsterfelijke principe bedoeld dat in ieder van ons aanwezig is. De kunst is om te gaan leren met dat ‘Mij’ als onsZelf om te gaan. Zelf zijn wij geen kleine, nietige en sterfelijke wezentjes die zich op weg naar de dood begeven. Neen, wij zijn in waarheid goddelijk en onsterfelijk. De vier voorwaarden houden dus in dat we leren op een geheel andere wijze naar onszelf te kijken en met onszelf om te gaan: Herinner jezelf door de geest op Mij gericht te houden (je eigen goddelijkheid en

onsterfelijkheid), geef je over aan Mij (aan jouw eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid), wees Mij toegewijd (wees toegewijd aan dat goddelijke en onsterfelijke principe dat de kern van jouw ziel vormt), buig voor Mij (buig het hoofd voor jouw eigen onsterfelijkheid en leef daarnaar)

66. Laat al jouw verplichtingen – zelfs die van *dharma* - eerst los en zoek je toevlucht allereerst in Mij alleen. Wees niet langer bezorgd, want Ik zal je van alle twijfels en misleiding bevrijden.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Alle verplichtingen omvatten ook alle ‘juiste handelingen’ zoals die in dharma verankerd liggen. Maar omdat het om ‘alle verplichtingen’ gaat, horen verplichtingen die uit a-dharma voortkomen er ook bij. Wat de tekst wil zeggen is dat het hier dus om totale vrijheid gaat: goed en slecht, juist en onjuist worden opgegeven en losgelaten. Dharma heeft in deze samenhang overigens allereerst de betekenis van ‘karma’. Dat het hier om totale overgave gaat is ook duidelijk uit verschillende uitspraken van de ‘shruti’ en de ‘smriti’ zoals: Katha Up. 1.2.24:

‘Een slecht mens is rusteloos, zonder concentratie, zonder vrede; hoe kan die mens Hem vinden, al is de geleerdheid nog zo groot?’

En ook:

‘Geef zowel rechtvaardigheid als onrechtvaardigheid op.’

‘Zoek je toevlucht allereerst in Mij alleen’, dat wil zeggen ‘dat er niets anders is dan Ik alleen’. Wees ervan overtuigd dat buiten Mij niets kan bestaan. Als je innerlijk geheel overtuigd bent van dit feit, zal Ik je bevrijden van alle zonden, dat wil zeggen van de bindingen die uit rechtvaardigheid en uit onrechtvaardigheid voortspruiten (dus bevrijding van de gevolgen van karma). Dit gebeurt wanneer Ik Mijzelf zal onthullen als het Zelf van alles en allen zoals reeds beschreven is in vers X,11:

‘Uit compassie jegens hen verdrijf Ik de duisternis van onwetendheid met het stralende licht van kennis, want Ik ben in hun hart aanwezig.’

Wees daarom niet langer bezorgd.

Het lange commentaar van Shankara wordt hier – gedeeltelijk – weergegeven als voorbeeld van de precisie en de uitgebreidheid van zijn argumentatie. Hij laat geen aspect onbesproken en geeft een belangrijke uitleg over plichtsbetrachting in de vorm van ‘verplichte handelingen’. Zoals gesteld vormt plichtsbetrachting het centrale thema van de Bhagavad Gītā. De verzen 65 en 66 geven aan hoe toewijding of devotie – en dus een doelgerichte geest – de kern vormt om tot bevrijding te komen. In een gefocuste geest zijn er geen alternatieven. Er is slechts één doel en al het andere valt weg. Wanneer al dat andere is weggefallen blijft bevrijding over omdat die er altijd al was. Een vorm van aftrekschaak dus.

67. Spreek hier echter niet over met mensen die geen zelfdiscipline kennen, die de echte betekenis van toewijding en devotie nog niet kennen, die niet willen luisteren naar woorden van gezag of die een wrok tegen Mij koesteren.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Ik heb je deze kennis meegegeven voor jouw eigen welzijn en om de cirkelgang van geboorte en dood te doorbreken. Geef deze kennis in geen geval door aan iemand die geen ascese beoefent en geen zelfbeheersing kent. Weten wat ascese inhoudt is echter niet genoeg. Wie geschikt is om deze tekst in zich op te nemen moet ook een grote mate van devotie koesteren voor God en voor de leermeester. Maar zelfs ascese en devotie zijn nog niet genoeg want men dient er niet alleen kennis van te hebben maar ze ook nog toepassen en ter harte nemen. Laat die zoeker nimmer van mening zijn dat Ik, Vāsudeva, een gewoon mens zou zijn en denken dat Ik opschep en andere tekortkomingen heb. Laat die zoeker Mijn Goddelijkheid voorop stellen. Dan kan hij de kennis die Ik je heb meegegeven in zich opnemen. Diegene is geschikt die zelfdiscipline beoefent, is Mij toegewijd en verlangt ernaar om naar deze kennis te luisteren. Een alternatieve uitleg is 'dat deze zoeker over intelligentie en zelfbeheersing moet kunnen beschikken. Diegene die God minacht of wie geen devotie in zich draagt en geen verlangen koestert om te leren is – hoe getalenteerd ook – niet geschikt om naar deze tekst te luisteren. Onderwijs diegenen die wel een Godsverlangen in zich dragen, en die toegewijd zijn aan God en aan de leermeester.

.....

Hoewel de Bhagavad Gītā met de Bijbel en de Koran tot de meest gelezen geschriften in de wereld behoort, maakt Shrī Krishna duidelijk dat onderwijs in de Gītā slechts aan diegenen welbesteed is die een begin hebben gemaakt met het beoefenen van Godsvrucht en toewijding of devotie. Gegeven de tekst van de verzen 65 en 66 is dat wel duidelijk.

68. Wie dit diepste geheim uit de doeken doet aan diegenen die Mij zijn toegewijd terwijl hijzelf tot totale overgave aan Mij is gekomen, zal zeker tot Mij komen.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Deze samenspraak tussen Shri Krishna en Arjuna is een groot en transcendent geheim dat tot het hoogste doel leidt. Wie deze samenspraak doorgeeft aan diegenen die Mij-letterlijk en figuurlijk - zijn toegewijd zal Mij zeker bereiken, zoals jou dat ook is overkomen. Hoe moet dit diepste geheim worden doorgegeven? Toewijding aan Mij moet altijd en overal worden gevoed, in de vorm van dienstbaarheid aan de Hoogste Leermeester, God zelf. Laat hier geen twijfel over bestaan. Dit vers spreekt twee keer over devotie. De eerste keer als toewijding en de tweede keer als overgave. Hierdoor wordt het grote belang van devotie benadrukt, zeker als het gaat om het doorgeven van deze tekst. De devotie is steeds gericht op het Absolute zelf, op God.

Het lezen, reciteren en bestuderen van de Bhagavad Gîtâ vanuit een grondhouding van toewijding en Godsverlangen roept vanzelf een groeiproces op. Als we Godsvrucht, Godsverlangen en toewijding als zaadjes beschouwen is de uitwerking van het lezen, bestuderen en reciteren van de Bhagavad Gîtâ dat deze zaadjes gaan ontkiemen en tot wasdom komen om uiteindelijk vrucht te dragen en nog meer Godsvrucht en toewijding bewerkstelligen. Als aan het einde van de reis die zaadjes niet meer nodig zijn en wegvallen is bevrijding een feit. Dan is deze mens als zoeker tot Mij – tot zichZelf – gekomen.

**69. Niemand onder de mensen schenkt Mij meer vreugde dan deze mens.
Niemand op aarde zal Mij meer dierbaar zijn.**

Shankara zegt in zijn commentaar:

Onder de mensen doet niemand Mij een dierbaarder plezier dan wanneer hij de traditie van dit geschrift doorgeeft. Dat geldt voor nu en voor altijd.

Onderwijs geven in de Bhagavad Gîtâ is buitengewoon inspirerend en versnelt het ontwikkelingsproces van de leermeester enorm. De werkelijke manier van onderwijs geven in de Gîtâ is door er zelf het praktische voorbeeld van te zijn. Een leermeester moet nu eenmaal doen wat hij zegt en preekt. Juist daarom is het onderwijs in de Gîtâ zo praktisch en buitengewoon effectief zowel voor de leermeester als voor de discipelen. Het 'dierbaar zijn' is de praktische vorm van een innerlijke liefde die nu naar buiten stroomt.

70. Wie ons gesprek over juiste handeling bestudeert en reciteert, zal Mij gaan liefhebben en zijn eigen wijsheid laten varen. Dat is zeker.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wie ons gesprek over de juiste keuze maken om tot handelen over te gaan bestudeert en ter harte neemt, brengt Mij het offer van kennis. Er zijn vele vormen waarop een offer kan worden uitgevoerd: door rituelen, door het herhalen van verzen of mantra's hardop of stil in de geest en tenslotte het geestelijke offer. Het geestelijke offer is het meest heilig. De studie van Bhagavad Gītā wordt altijd geprezen als een vorm van offer en overgave die gelijk staat aan een geestelijk offer. Het offer van wijsheid kan ook verwijzen naar de vruchten van een dergelijke studie en staat dan gelijk aan datgene wat kan worden verkregen door de goden te aanbidden. De Bhagavad Gītā bestuderen betekent totale overgave aan Mij. Dit staat vast.

Shankara is heel duidelijk en helder en stelt onomwonden vast dat de studie van de Bhagavad Gītā uitmondt in totale overgave aan Mij. Hij zegt zelfs 'dit staat vast' zoals het vers zelf dat ook doet. Wat echter ook vast staat is dat het 'Mij' niet langer de figuur van Shrī Krishna is maar dat het 'Mij' op onszelf slaat als goddelijk en onsterfelijk wezen dat identiek geworden is aan Shrī Krishna zelf en aan alle andere incarnaties van God en aan de bevrijde zielen die onder ons hebben gewoond en geleefd. Zij zijn allemaal de rechtstreekse uitdrukking geworden van het goddelijke en onsterfelijke dat in ieder menselijk wezen aanwezig is en er woont. In feite is er alleen maar Dat. Al het andere is verzonnen als een droom. Dat is ook zeker.

71. Zelfs degene die er vol vertrouwen en zonder enige vorm van minachting naar luistert komt ook tot bevrijding en zal de vreugdevolle staat bereiken van diegenen die goed en juist gehandeld hebben.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Vol vertrouwen en zonder tegenwerpingen luisteren is al voldoende om van zonden te worden bevrijd en in werelden terecht te komen die speciaal bedoeld zijn voor diegenen die rituelen uitvoeren zoals het ritueel van het vuuroffer, agnihotra. Wie met begrip en inzicht luistert, bereikt een nog hoger doel.

Het volgende vers stelt de vraag naar de aard van het luisteren van Arjuna. Heeft hij met volle aandacht geluisterd en heeft hij de tekst begrepen? Als hij iets nog niet begrepen heeft, kan dat alsnog worden uitgelegd. Zo is de taak van een echte leermeester.

Dit vers is speciaal bestemd voor ons als ongeletterde Westerlingen die weinig of geen weet hebben van de aloude traditie van de Veda's en de *shāstras* en die zich niet langer verbonden voelen met de oude Westerse religieuze traditie. Zelfs voor ons die 'zuchten en steunen in dit dal van tranen' dat 'wereld' heet is er hoop. Wie enig vertrouwen kan opbrengen in het gezag en de juistheid van de woorden van Shri Krishna die ongeveer vijfduizend jaar geleden werden uitgesproken en die nog steeds zeer actueel en springlevend zijn, zal door het lezen van deze tekst wakker worden geschud om aan de slag te gaan zoals Arjuna dat ook deed. Er is echter nog een voorwaarde waar de moderne lezer aan moet voldoen: geen scepsis, geen cynisme en geen minachting voor welke religieuze traditie dan ook voor zover die traditie is gericht op het terugvinden van de verbinding met God (re-ligie) en daarmee met jeZelf. In de praktijk blijkt die laatste voorwaarde nog het meest lastig te zijn. In de *Kali-yuga* loopt vrijwel iedere Godzoeker het risico belachelijk te worden gemaakt omdat alle dingen worden verdraaid en op zijn kop gezet. Wie God zoekt is gek en wie zijn ego wil uitleven is een gevierd mens.

72. Heb je met volle aandacht hiernaar geluisterd, O Zoon van Pritha? Door onwetendheid ontstond jouw verwarring. Is die nu verdwenen, O Succesvolle?

Shankara zegt in zijn commentaar:

Heb je deze woorden begrepen en heb je met volle aandacht naar Mij geluisterd, Arjuna? Is jouw onvermogen om onderscheid te maken dat zich al bij jouw geboorte in je heeft genesteld en dat oprijst uit onwetendheid nu voorbij? Dit was toch immers de aanleiding voor jou om naar Mij te luisteren en voor Mij om jou te onderwijzen, nietwaar?

Arjuna's probleem aan het begin van het tweegesprek met Shrī Krishna was zijn onwetendheid. Hij was een kind van zijn tijd en de voorloper van de kinderen van deze tijd. Wij kunnen ons allemaal spiegelen aan Arjuna. Arjuna was geheel en al vergeten wie en wat hij werkelijk was: goddelijk en onsterfelijk. In plaats daarvan zag hij zichzelf in vele verschillende rollen: krijgsman en bevelhebber, echtgenoot, vader, oom, neef, heerser over mensen enz. In feite beschouwde hij al deze functies als datgene wat hij werkelijk was. Zo werkt betrokkenheid. Betrokkenheid leidt tot gebondenheid en daarmee gevangenschap. Juist daarom is bevrijding de enige uitweg uit de mallemolen van het gewone leven. Arjuna was ook geheel en al vergeten dat er zoiets is als 'juiste handeling', *dharma*, en dat je er achter kunt komen wat juiste handeling in een specifieke situatie dan wel is, door te gaan luisteren naar de stem van je eigen geweten. Dit vereist de nodige oefening, herkenning en een goede leermeester die uit eigen ervaring weet waarover het gaat. Boekenwijsheid en geleerdheid helpen hier niet. Het laatste woord dat Shrī Krishna spreekt in de Gītā is *dhanañjaya* letterlijk: verkrijger van rijkdom en vandaar 'succesvolle'. Shrī Krishna weet dat Arjuna succes zal hebben maar niet alleen in de fysieke strijd die op het punt staat te ontbranden maar ook in de subtiele zin van een juist functionerend onderscheidingsvermogen en tenslotte in de spirituele zin van het terugvinden van jezelf, van *yoga*.

Arjuna sprak:

73. Mijn verblinding is weg, en Mijn geweten is weer terug en functioneert dankzij Uw genade, Onveranderlijke. Ik sta hier nu en twijfel niet langer. Ik zal handelen naar Uw woord!

Shankara zegt in zijn commentaar:

De verwarring die zich van mij had meester gemaakt en die uit onwetendheid oprees is nu voorbij. Onwetendheid is de oorzaak van de eindeloze cirkelgang van geboorte en dood. Zij is als een oceaan die men slechts met de allergrootste moeite kan oversteken. In de plaats hiervan is de herinnering aan de werkelijkheid van het Zelf gekomen waardoor alle innerlijke knopen en blokkades worden ontrafeld en teniet gedaan. Dit alles vanwege Uw genade, ik was er geheel van afhankelijk, o Heer! Deze uitspraak bevestigt dat de vrucht van begrip en inzicht in deze tekst bestaat uit het teniet doen van alle verwarring en het verwerven van Zelfherinnering. Zo zegt Ch. Up VII,1,3: 'Ik heb van de meesters gehoord dat wie het Zelf kent, verdriet te boven komt' en verder in 26,2: 'Wie dit weet, bekommert zich niet langer om de dood, bekommert zich niet om ziekte, bekommert zich niet om ellende maar beziet alles met het oog van het Zelf; krijgt alles overal; blijft één, wordt drievoudig, vijfvoudig, zevenvoudig en negenvoudig'. Ik neem Uw raad en instructies ter harte en twijfel niet langer. Ik zal doen wat U mij hebt gezegd. Ik heb dankzij Uw genade al mijn taken uitgevoerd. Er blijft niets anders meer over.

Hiermee eindigt de dialoog tussen Shrī Krishna en Arjuna. Wat nog moet worden afgemaakt is het historische verslag van Sañjaya.

Hier zijn de laatste woorden van Arjuna. Zij houden onvoorwaardelijke overgave in. De opperbevelhebber van het leger van de Pândava's geeft zich onvoorwaardelijk over! Wat een symboliek! Voor juiste plichtsbetrachting is deze totale overgave onontbeerlijk. Juist op dit punt haken vrijwel alle mensen af. De angst om een behaalde status, een positie of vergaarde rijkdom te verliezen is te groot en te overweldigend. Hij zegt: *Ik sta hier nu en twijfel niet langer. Ik zal handelen naar Uw woord!*

Arjuna is nu werkelijk klaar om de strijd aan te gaan en het kwaad recht in de ogen te kijken en te laten verdwijnen. Hij is klaar om op te komen voor de aloude traditie van *dharmā*. Dit is de taak en functie van ieder krijgsman en van iedere bestuurder.

Sañjaya sprak:

74. Zo heb ik dit wonderbaarlijke gesprek gehoord tussen de Zoon van Vasudeva (*Shrî Krishna*) en de grote Zoon van Prithâ. Het deed mijn haren overeind staan.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Zo heb ik geluisterd naar de samenspraak tussen Shrî Krishna en de hoog-bezielde Arjuna. Het ernaar luisteren alleen al was prachtig en deed mijn haren overeind staan.

Het tweegesprek tussen Shrî Krishna en Arjuna is een gesprek tussen een geheel zuivere ziel en een ziel die verduisterd is door onwetendheid. Door de interactie die als vanzelf oprijst, verdwijnt de duisternis stap voor stap en dit proces wordt meegemaakt door Sañjaya als een getuige. Hij is de getuige van dit wonder van transformatie en raakt er geëmotioneerd door. Hij vergeet zijn functie als raadgever van de blinde koning Dhritarâshtra en prijst Arjuna als bevelhebber van de Pândavas, de vijand van de Kauravas. Voor koning Dhritarâshtra waren de Pândavas rebellen geworden.

75. Door Vyâsa's toedoen heb ik kunnen luisteren naar de uitleg van dit diepste geheim van *yoga*, van verbondenheid. Shrî Krishna, Heer en Meester over *yoga*, verscheen mij voor de ogen en heeft het mij zelf verteld.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Vyâsa gaf mij de gave van divya chakshus, goddelijk inzicht waardoor ik naar deze dialoog heb kunnen luisteren en het diepste geheim ervan heb kunnen doorgronden. De tekst zelf is de personificatie van yoga. Ik heb deze tekst gehoord uit de mond van Shrî Krishna, die zelf heer en meester is over Yoga. Hij sprak deze tekst persoonlijk uit en niet bij monde van anderen.

Saṅjaya bewijst eer aan Vyâsa die hem de kracht gaf van het getuige zijn en van het stille toekijken. Saṅjaya is zich heel goed bewust dat de boodschap van de Bhagavad Gîtâ het diepste geheim onthult van het pad van menselijke ontwikkeling waardoor de in onwetendheid gevangen ziel tot bevrijding kan komen door tot zichZelf te komen. Saṅjaya weet ook dat dit hele proces gaat over het terugvinden van de verbinding met de eigen goddelijkheid en onsterfelijkheid. Hij weet ook dat dit het kernthema is van *yoga*. Zo betuigt hij ook alle eer aan Shrî Krishna als de ultieme kenner en leermeester van *Yoga*.

76. O koning, telkens wanneer ik mij dit prachtige en heilige gesprek tussen Shrî Krishna en Arjuna voor de geest haal, word ik steeds opnieuw door vreugde en blijdschap overspoeld.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Koning Dhritarâshtra! Steeds wanneer ik mij deze tekst voor de geest haal, overkomt mij een grote vreugde. De tekst is werkelijk prachtig en heilig, en is de weerslag van de samenspraak tussen Shrî Krishna en Arjuna.

Door steeds terug te keren tot de tekst van de Gîtâ en de woorden van Shrî Krishna op te nemen zal de zoekende lezer, net als Sañjaya, overspoeld worden door vreugde en blijdschap. Deze tekst heeft een uitzonderlijk transformerende werking. Hoe wonderlijk! (vers 74)

77. Telkens wanneer ik mij die prachtige gestalte van Shrî Krishna herinner, ben ik diep onder de indruk, O koning, en word ik grenzeloos blij.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Wanneer ik weer denk aan die wonderbaarlijke en prachtige kosmische vorm van Shrî Krishna, kan ik mij alleen maar verbazen en word ik almaar blijer, O koning!

Ook Sañjaya was getuige van de transformatie van Shrî Krishna's gestalte in zijn kosmische vorm. Hij bevestigt de onuitsprekelijke blijdschap en vreugde van de mysticus die Gods wonderbaarlijke vorm mag aanschouwen, zelfs wanneer hij weet dat God in feite transcendent en vormloos is.

78. Ik zeg u voorzeker dat overal waar Shrî Krishna is, de Heer en Meester van *yoga*, en overal waar de boogschutter Arjuna is, de Zoon van Prithâ, voorspoed, succes, welzijn en juist gedrag aanwezig zullen zijn. Dat is mijn overtuiging.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Waar de allerhoogste yoga-leermeester, Shrî Krishna, staat, samen met Arjuna, de drager van de Gândîva-boog gaan roem, overwinning, welvaart en luister hand in hand met de stabiliteit van een geordende maatschappij. Dit is mijn slotsom.

Waar Shrî Krishna aanwezig is, zijn *dharma* en *yoga* aanwezig. Er is de verbondenheid met het goddelijke en onsterfelijke dat alles doorstraalt en alles doordringt. Waar Arjuna aanwezig is, is er het symbool van succes en van de overwinning op duisternis en op de duistere praktijken van onwetendheid. De boogschutter transformeert nu naar de mens die de boog van onderscheidingsvermogen weet te hanteren en de pijlen van gefocuste aandacht. Die mens is onoverwinnelijk zoals Arjuna dat ook was, dankzij de genade van God zelf. Is het een wonder dat wanneer zij aanwezig zijn – in welke vorm en hoedanigheid dan ook - voorspoed, succes, welzijn en juist gedrag beschikbaar komen? Dat is mijn overtuiging.

Bijlage

Commentaar van Shankara op vers 66:

66. Laat al jouw verplichtingen – zelfs die van *dharma* - eerst los en zoek je toevlucht allereerst in Mij alleen. Wees niet langer bezorgd, want Ik zal je van alle twijfels en misleiding bevrijden.

Shankara zegt in zijn commentaar:

Alle verplichtingen omvatten ook alle ‘juiste handelingen’ zoals die in dharma verankerd liggen. Maar omdat het om ‘alle verplichtingen’ gaat, horen verplichtingen die uit a-dharma voortkomen er ook bij. Wat de tekst wil zeggen is dat het hier dus om totale vrijheid gaat: goed en slecht, juist en onjuist worden opgegeven en losgelaten. Dharma heeft in deze samenhang overigens allereerst de betekenis van ‘karma’. Dat het hier om totale overgave gaat is ook duidelijk uit verschillende uitspraken van de ‘shruti’ en de ‘smriti’ zoals: Katha Up. 1.2.24:

‘Een slecht mens is rusteloos, zonder concentratie, zonder vrede; hoe kan die mens Hem vinden, al is de geleerdheid nog zo groot?’

En ook:

‘Geef zowel rechtvaardigheid als onrechtvaardigheid op.’

‘Zoek je toevlucht allereerst in Mij alleen’, dat wil zeggen ‘dat er niets anders is dan Ik alleen’. Wees ervan overtuigd dat buiten Mij niets kan bestaan. Als je innerlijk geheel overtuigd bent van dit feit, zal Ik je bevrijden van alle zonden, dat wil zeggen van de bindingen die uit rechtvaardigheid en uit onrechtvaardigheid voortspruiten (dus bevrijding van de gevolgen van karma). Dit gebeurt wanneer Ik Mijzelf zal onthullen als het Zelf van alles en allen zoals reeds beschreven is in vers X,11:

‘Uit compassie jegens hen verdrijf Ik de duisternis van onwetendheid met het stralende licht van kennis, want Ik ben in hun hart aanwezig.’

Wees daarom niet langer bezorgd.

Vraag:

Wat is nu volgens de Bhagavad Gītā het werkelijke middel of de werkelijke methode die maakt dat een zoeker bevrijding bereikt of moksha als hoogste doel? Gaat het nu om kennis, om actie of om beide?

Antwoord:

Waarom zou je zulke twijfels koesteren? Beschouw een uitspraak zoals in vers XIII,12:

‘Nu zal ik je zeggen wat je moet weten. Wie dat werkelijk weet, bereikt onsterfelijkheid.’

En ook XVIII, 55:

‘Door deze toewijding tot Mij leert hij Mij kennen en ontdekt hij Mijn werkelijke grootheid en wie Ik in waarheid ben. Wanneer hij dat werkelijk weet, wordt hij direct in Mij opgenomen.’

Deze en andere passages stellen dat het hoogste doel van bevrijding wordt bereikt door pure kennis. Maar er zijn andere uitspraken die hieraan tegengesteld zijn, zoals bijvoorbeeld vers II,47:

‘Schroom niet om tot actie over te gaan wanneer dat nodig is.’

En ook vers IV, 15:

‘In het licht van deze wijsheid hebben onze voorouders uit lang vervlogen tijden en allen, die bevrijding zochten, gehandeld. Handel jij dus ook als zij die ons hierin voorgingen.’

Uit deze uitspraken blijkt dat actie ook noodzakelijk is. Als dus zowel actie als kennis noodzakelijk zijn zou je kunnen stellen dat de combinatie van actie en kennis bevrijding brengt. De twijfel die geuit werd, is dus begrijpelijk.

Vraag:

Wat zal het resultaat zijn van ons onderzoek?

Antwoord:

We zullen proberen vast te stellen welke van de drie mogelijkheden tot het werkelijke doel leidt. Dit onderzoek vergt een zorgvuldige en brede benadering.

Zuivere Zelfkennis is het enige middel om tot bevrijding te komen. Alleen Zelfkennis verdrijft iedere gedachte aan veelvuldigheid en leidt tot het onbegrensde, kaivalya. A-

vidya, onwetendheid, maakt dat men verschillen ziet en daarmee veelvuldigheid. Door deze vermeende veelvuldigheid rijzen allerlei bewegingen en acties op en daarmee doelstellingen en bedoelingen. Deze a-vidya is altijd aanwezig en neemt de vorm aan van de overtuiging dat 'ik de dingen doe', dat het gaat om 'mijn handelingen' en dat ik de dingen doe om een bepaald resultaat te behalen'. Deze a-vidya, onwetendheid, bestaat vanaf het allereerste begin. De verdrijver van deze onwetendheid is Zelfkennis, in de vorm van een vaststelling zoals: 'hier ben ik, vrij, niet gebonden aan welke handeling dan ook, geen resultaten beogend'. Dit soort kennis verdrijft het idee dat er verschillen zijn. Juist die verschillen maken, dat de noodzaak van handeling oprijst. 'Zelfkennis is het enige middel om tot bevrijding te komen'. Het woordje 'enige' is letterlijk op te vatten en geeft aan dat de twee alternatieven geen soelaas bieden. Bevrijding of moksha kan niet het gevolg zijn van handelingen en evenmin van de combinatie van actie en kennis. Bevrijding, moksha, is geen gevolg van een oorzaak en ook geen product en kan dus niet het gevolg of het product van een handeling of actie zijn. Het onbegrensde laat zich niet produceren, noch door handelingen en evenmin door kennis.

Tegenwerping:

Als bevrijding niet het gevolg of product van een handeling kan zijn en evenmin van kennis dan leidt zuivere kennis evenmin tot het hoogste doel.

Antwoord:

Die conclusie is niet juist. Zuivere kennis laat onwetendheid verdwijnen zodat de vrijheid van het onbegrensde overblijft. We kunnen uit eigen ervaring vaststellen dat kennis die de duisternis van onwetendheid laat oplossen, tot bevrijding leidt. Je zou het kunnen vergelijken met een lamp die wordt aangestoken in het duister waardoor duidelijk blijkt dat een vermeende slang helemaal geen slang is maar een stuk touw. In het halfduister is het echter goed mogelijk zo'n touw voor een slang aan te zien. Het gevolg van het licht van de lamp is dat het feitelijke bestaan van het touw in het licht komt te staan en herkend wordt zodat de illusie van 'slang' is weggenomen. Zo zijn er nog meer voorbeelden te geven.

Als een blok hout gekloofd wordt om er brandhout van te maken is er het hele lichamelijke systeem van de houthakker mee gemoeid. Toch blijft het enige resultaat dat er brandhout komt en vervolgens een vuur. Dit zijn zichtbare en onmiddellijke resultaten. Hetzelfde gebeurt met de werking van Zelfkennis. Het resultaat van Zelfkennis is onmiddellijk en stopt bij het directe resultaat van bevrijding of moksha. Wanneer bevrijding eenmaal heeft plaatsgevonden zal deze 'kenner' niet langer betrokken raken in allerlei handelingen en acties die voor hem of haar irrelevant zijn geworden. De doelstelling is bereikt en daarmee stopt de karmische cirkelgang. Zelfkennis laat zich niet verbinden met welke handeling of actie dan ook. Vrij is vrij.

Tegenwerping:

Waarom zou je niet kunnen stellen dat deze discipline lijkt op eten of het verrichten van een offerritueel die ook hun gevolgen hebben?

Antwoord:

Dat is onjuist. Het gevolg van Zelfkennis is bevrijding, moksha. Het is onredelijk, ja onmogelijk, dat zo'n Kenner nog oog heeft voor welk ander resultaat of welke andere vrucht dan ook. Wanneer de volheid van Zelfkennis eenmaal is verworven is het niet langer mogelijk om naar iets te verlangen dat een lager doel dient. Zie ook vers II,46:

'Voor wie het Zelf heeft leren kennen, zijn de Veda's van evenveel nut als een vijver in een zondvloed.'

Hoe kun je een vijver bezitten in een eindeloze zee? Wie erop uit is een heel koninkrijk in bezit te nemen zal zich ook niet druk maken om het bezit van een volkstuintje in een uithoek van het land dat hij wil bezitten. Handelingen en actie leiden niet tot bevrijding en evenmin de combinatie van Zelfkennis en handelingen. Nogmaals gesteld: Zelfkennis die gericht is op bevrijding of moksha heeft de hulp van handelingen niet nodig. Zelfkennis is gericht op het laten verdwijnen van onwetendheid maar handelingen niet. Met duisternis kun je geen duisternis laten verdwijnen. Alleen zuivere Zelfkennis leidt tot bevrijding, moksha.

Tegenwerping:

Door verplichte handelingen niet (meer) uit te voeren laadt men de zonde van verzuim op zich terwijl bevrijding voorbij tijd en ruimte is. Het standpunt van de advaita traditie dat bevrijding alleen bereikt wordt door zuivere Zelfkennis is onjuist. Door het uitvoeren van verplichte handelingen te negeren zoals die staan voorgeschreven in de Geschriften laadt men de zonde van verzuim op zich met als gevolg dat men in de hel belandt. Bovendien geldt dat als bevrijding niet het gevolg is van het verrichten van bepaalde handelingen iedere hoop op bevrijding komt te vervallen.

Antwoord:

Er is geen enkele reden om hiervoor te vrezen want bevrijding, moksha, is eeuwig en voorbij tijd en plaats. Het gevolg van het verrichten van verplichte handelingen is dat de zonde van verzuim kan worden vermeden. Door geen verboden handelingen te doen kunnen ongewenste belichamingen worden vermeden. Door het niet-uitvoeren van vrijwillige handelingen kunnen ook gewenste belichamingen worden vermeden. Wanneer alle handelingen (karma) die tot de huidige belichaming geleid hebben uitgeput raken door de ervaring van hun vruchten, zal het lichaam wegvallen zonder dat een nieuwe belichaming ervoor in de plaats komt. Gevoelens van gehechtheid en betrokkenheid zullen er niet meer zijn en het Zelf verblijft in zichzelf. Dit is de essentie van bevrijding die zonder inspanning wordt verworven.

Tegenwerping:

We kunnen ook stellen dat de vruchten van handelingen uit vele belichamingen uit het verleden niet ‘zomaar’ kunnen verdwijnen zonder dat de mens van die vruchten heeft geproefd en ze heeft ervaren.

Antwoord:

Dit is onjuist omdat we (op de weg naar bevrijding) verplichte handelingen hebben uitgevoerd en dat feit is als zodanig genoeg om het gelijk te stellen aan het proeven van de vruchten van handelingen uit het verleden. Het uitvoeren van verplichte handelingen, op de weg naar bevrijding, kan ook worden beschouwd als een acte van boetedoening of als een zoenoffer. Verplichte handelingen maken dat de zonden uit het verleden steeds minder worden. De vruchten van handelingen die al naar buiten zijn getreden (in deze belichaming) zullen uitgeput raken door ervan te proeven en de gevolgen ervan te ervaren. Geen nieuwe vruchten zullen ontstaan omdat geen nieuwe handelingen worden ondernomen. Bevrijding wordt bereikt zonder inspanning.

Dit soort redeneringen zijn vals en berusten op verkeerd inzicht. De Geschriften stellen heel duidelijk dat er geen andere weg is die tot bevrijding leidt dan de weg van zuivere Zelfkennis. Neem bijvoorbeeld vers III,8 van de Shvetashvatara Upanishad:

‘Ik ken dat opperste Zelf, Heerser over het Al, de Heer, de stralende Zon die het Al verlicht, hoog verheven boven duisternis en onwetendheid is Hij. Wie dat Zelf kent overstijgt de dood en vindt onsterfelijkheid. Er is geen andere weg die tot Hem leidt.’

En ook vers VI,20:

‘Als een mens in staat zou zijn het hemelruim op te vouwen als een grote lap, ja dan zou hij zonder de Heer van het Al te kennen een einde kunnen maken aan zijn zorgen en leven zonder God.’

De purānas bevestigen ook dat bevrijding, moksha, alleen door zuivere Zelfkennis kan worden bereikt. Daar komt nog bij dat zonder deze Zelfkennis goede daden hun vruchten zullen blijven voortbrengen. Hun vruchten zullen niet verminderen. Vanuit het standpunt van moksha, is er geen verschil tussen goede en slechte daden. Beide blijven hun vruchten voortbrengen en dus veroorzaken zij een nieuwe belichaming waardoor bevrijding, moksha, achterwege blijft. Het is onmogelijk om zonder Zelfkennis gehechtheid, betrokkenheid, afkeer en misleiding kwijt te raken. Wanneer er geen Zelfkennis is, zullen dharma en adharmā hun vruchten blijven voortbrengen. Dit wordt bevestigd door de Geschriften. De vruchten van handeling verminderen niet en de cirkelgang van geboorte en dood wordt niet doorbroken.

Er zijn mensen die zeggen dat verplichte handelingen problemen geven omdat zij de vruchten zijn van onjuiste handelingen uit het verleden. Van nature geven zij daarom problemen, in de vorm van een grote inspanning en pijn. Maar dit standpunt wordt op generlei wijze door de Shruti onderschreven. Zij blijven het hele leven lang aanwezig. Daarbij geldt dat het onmogelijk is dat handelingen die van nature geen vruchten voortbrengen dat toch zouden doen. Bovendien wordt dit standpunt niet verder uitgelegd en wordt niet aangegeven hoe problemen oprijzen uit verplichte handelingen. De bewering dat problemen van verplichte handelingen oprijzen uit onjuiste handelingen uit het verleden is onredelijk en onjuist. Het is onduidelijk hoe men kan beweren dat de vruchten van daden uit het verleden niet rijp zijn geworden en dus niet geoogst kunnen worden toch geoogst kunnen worden in een leven dat op heel andere vruchten is gebaseerd. Als dat wel zo was zou het mogelijk kunnen zijn dat men helse pijnen zal ondergaan terwijl men juist, bijvoorbeeld als gevolg van het agnihotra ritueel, op weg is naar de hemel. Problemen in de vorm van een pijnlijke inspanning bij verplichte handelingen kunnen niet worden beschouwd als het exclusieve gevolg van onjuiste handelingen uit het verleden. Er zijn ontelbaar veel onjuiste handelingen uit het verleden. Hoe kan het dan zijn dat juist al die ontelbare vruchten van onjuiste handelingen exclusief in werking treden bij het uitvoeren van verplichte handelingen? Dan blijven alle andere ziekten en kwade dingen die een mens kunnen overkomen onverklaard. Als iemand tot een strafkamp is veroordeeld met zware lichamelijke arbeid blijft zijn kwalijke lot onverklaard en onbegrijpelijk. Maar deze discussie is irrelevant omdat het gaat om het gegeven dat de vruchten van onjuiste handelingen niet zomaar en vanzelf verdwijnen als zij niet eerst rijp zijn geworden. Wat dus gezegd wordt is dat de pijnlijke problemen en inspanningen die kunnen oprijzen bij het uitvoeren van verplichte handelingen de gevolgen zijn van de vruchten van onjuiste handelingen uit het verleden die inmiddels tot rijpheid zijn gekomen. Zij kunnen niet het gevolg zijn van vruchten die nog niet rijp zijn geworden of die nog gevormd moeten worden. Evenmin kan men stellen dat alle onjuiste handelingen uit het verleden plotseling en tegelijkertijd vrucht zijn gaan dragen en dat die vruchten tegelijkertijd rijp zijn geworden. Bovendien worden verplichte handelingen dan tijdelijk en eindig en dat zij dus onterecht zijn voorgeschreven als een altijd geldige regel. Onjuiste handelingen uit het verleden kunnen worden rechtgezet en geneutraliseerd door de ervaring van hun vruchten te ondergaan. Een oefening vereist altijd een inspanning. Hetzelfde geldt voor verplichte handelingen. Ook zij vereisen van nature een inspanning. Die inspanning hoeft geenszins te worden verklaard door die in verband te brengen met onjuiste handelingen uit het verleden. Verplichte handelingen rijzen van nature vanuit het leven zelf op. Het is onjuist deze verplichte handelingen in verband te brengen met onjuiste handelingen uit het verleden. Dit geldt natuurlijk wel voor allerlei vormen van zoenoffers en boetedoening. De inspanningen en de pijn die samengaan met zoenoffers en vormen van boetedoening staan wel in verband met de onjuiste handelingen waarvoor vergeving en boetedoening wordt gevraagd. Hetzelfde principe geldt ook voor de inspanningen die gedaan moeten worden voor verplichte

handelingen. Zij komen voort uit de oorzaken van het leven zelf. Zowel verplichte handelingen als zoenoffers en vormen van boetedoening komen bij gelegenheid voor. Neem een ander voorbeeld: er kan sprake zijn van de verplichte handeling van een vuuroffer maar er kan ook sprake zijn van een vrijwillig vuuroffer. Waarom zou de inspanning die men moet doen voor het uitvoeren van een verplicht vuuroffer meer of anders zijn dan bij een vrijwillig vuuroffer? En zouden de inspanningen voor een verplicht vuuroffer gebaseerd zijn op de vruchten van onjuiste handelingen uit het verleden en bij een vrijwillig vuuroffer niet?

Men zou nog kunnen stellen dat verplichte handelingen nog andere vruchten voortbrengen dan de inspanning die wordt vereist. Maar deze stelling kan evenmin standhouden en is tegenstrijdig: dat door het uitvoeren van verplichte handelingen de vruchten van heel andere handelingen uit het verleden zouden worden geplukt. Dit is tegenstrijdig en dus onjuist. Uit ervaring kan worden gesteld dat de inspanning die vereist is en de moeite die gedaan moet worden puur het gevolg is van de noodzaak om die handeling uit te voeren. Tegelijkertijd brengt het uitvoeren van verplichte handelingen geen vruchten voort (die zaad vormen en later weer terugkomen). Tegelijkertijd kan men stellen dat als verplichte handelingen niet als verplichting worden uitgevoerd maar uit vrije keuze, en dus vrijwillig, de verplichte kwaliteit van die handeling toch meewerkt en wordt uitgevoerd waardoor zelfs de vrijwillige handeling, door de verplichte kwaliteit, evenmin vruchten voortbrengt waarvan de zaden later weer kunnen ontkiemen. Technisch gesproken is er immers geen verschil tussen een verplichte handeling en een vrijwillig verplichte handeling (zoals bijvoorbeeld het uitvoeren van een vuuroffer).

Wat valt er nog meer op te merken? Een vrijwillige handeling (die dus niet is voorgeschreven noch verboden door de Geschriften) brengt onmiddellijke resultaten. Een verplichte (voorgeschreven) handeling brengt echter geen onmiddellijk resultaat. Als dat wel het geval was en voorgeschreven handelingen zouden onmiddellijke resultaten opleveren, zou niemand meer een inspanning doen voor het bereiken van ongeziene resultaten. Dus wanneer een voorgeschreven handeling als zodanig wordt uitgevoerd is er slechts de inspanning en de moeite die gedaan moeten worden om die handeling uit te voeren. Maar als diezelfde handeling wordt uitgevoerd niet als een voorgeschreven handeling maar als een vrijwillige – zoals bijvoorbeeld in het geval van een vuuroffer – zal die vrijwillige handeling een superieur resultaat opleveren zoals bijvoorbeeld het bereiken van de hemel. Dit komt omdat de vrijwillige uitvoering een motief of bedoeling heeft. In beide gevallen is er echter geen verschil in de technische uitvoering van die handeling. De energie die in de uitvoering ervan wordt opgeroepen blijft gelijk. Er is dus geen reden om te stellen dat voorgeschreven handelingen nooit onzichtbare resultaten opleveren.

Alleen Zelfkennis kan ervoor zorgen dat de vruchten van zowel juiste als onjuiste handelingen verdwijnen. Zowel juiste als onjuiste handelingen komen voort uit onwetendheid. Maar verplichte of voorgeschreven handelingen staan hier buiten. Alle handelingen komen nu eenmaal voort uit wensen en verlangens en uit onwetendheid. Het feit dat handelingen geschieden vanuit onwetendheid werd hiervoor al besproken terwijl de kenners van het Zelf die afstand hebben gedaan van iedere vorm van (persoonlijk) handelen over de discipline van Zelfkennis kunnen beschikken. Zie bijvoorbeeld II,19-21; III,3; III,26 en 28; V,8 en 13; VI,3; VII,18; IX, 21 en 22; X,10; XII,6-11. De discipline van diegenen die zich op het Onveranderlijke richten staat beschreven in XII,13-20; XIII,7-11; XIV, 22-26 en in XV,3-5.

De drie soorten vruchten – gunstig, ongunstig en neutraal – hebben geen invloed noch uitwerking op diegenen die afstand van alle vormen van persoonlijk handelen hebben gedaan. Zij behoren tot de Paramahansa Orde van monniken die hun toevlucht geheel en al in het Zelf zoeken en die over het innerlijke weten beschikken dat het Zelf op geen enkele wijze handelt. Zij kennen de ware aard van God. Vruchten van handelen hebben een uitwerking bij diegenen die nog steeds denken dat zij, onwetend als zij zijn, persoonlijk kunnen handelen. Dit is de boodschap van de Bhagavad Gītā.

....

Het lange commentaar van Shankara wordt hier – gedeeltelijk – weergegeven als voorbeeld van de precisie en de uitgebreidheid van zijn argumentatie. Hij laat geen aspect onbesproken en geeft een belangrijke uitleg over plichtsbetrachting in de vorm van ‘verplichte handelingen’. Zoals gesteld vormt plichtsbetrachting het centrale thema van de Bhagavad Gītā. De verzen 65 en 66 geven aan hoe toewijding of devotie – en dus een doelgerichte geest – de kern vormt om tot bevrijding te komen. In een gefocuste geest zijn er geen alternatieven. Er is slechts één doel en al het andere valt weg. Wanneer al dat andere is weggefallen blijft bevrijding over omdat die er altijd al was. Een vorm van aftrekschaak dus.

